Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

Digitized by Google

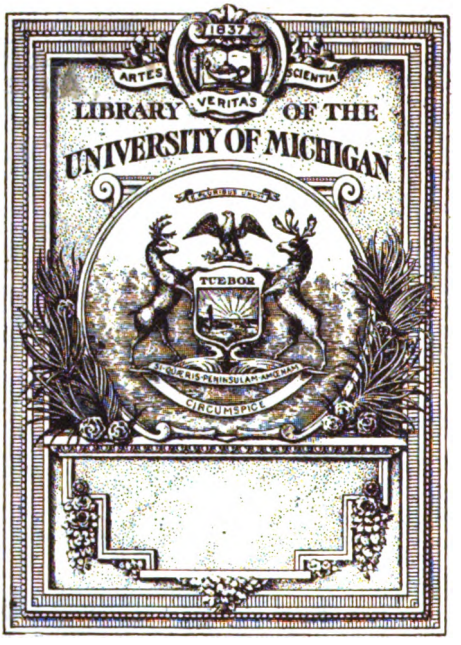

Digitized by Google

DH
19
.A11

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

AARDRIJKSKUNDIG

WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDEN.

Digitized by Google

Waar Hollands naam ooit wordt gespeld,
Daar wordt ook Hollands roem vermeld.

H. A. SPANDAW, *Vaderlandsche poezij en liederen*, bl. 81.

Digitized by Google

AARDRIJKSKUNDIG

WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDEN,

BIJEENGEBRAGT

DOOR

A. J. van der Aa,

onder medewerking van eenige Vaderlandsche Geleerden.

VIJFDE DEEL.

H.

Te Gorinchem, bij
JACOBUS NOORDUYN.
1844.

Digitized by Google

Digitized by Google

VOORBERIGT.

Bij het in het licht zenden van ons vijfde deel, strekt het ons tot een streelend genoegen, wederom onzen hartelijken dank te mogen betuigen aan zoo velen, die ons behulpzaam waren, om ons werk zoo veel mogelijk van leemten te zuiveren. Inzonderheid zij die dank toegebragt, aan onze in de voorrede der vorige deelen genoemde Correspondenten, onder welke het ons thans vergund is, tot ons groot genoegen, ook te mogen noemen, Mr. J. T. Bodel Nyenhuis, *te Leyden, aan wien wij reeds zoo menige teregtwijzing op onderscheidene artikelen te danken hebben, waarom wij ons in zijne medewerking, even als in die van onze overige Correspondenten, dringend blijven aanbevelen.*

Gorinchem, 5 Mei 1844. A. J. van der Aa.

365565

Digitized by Google

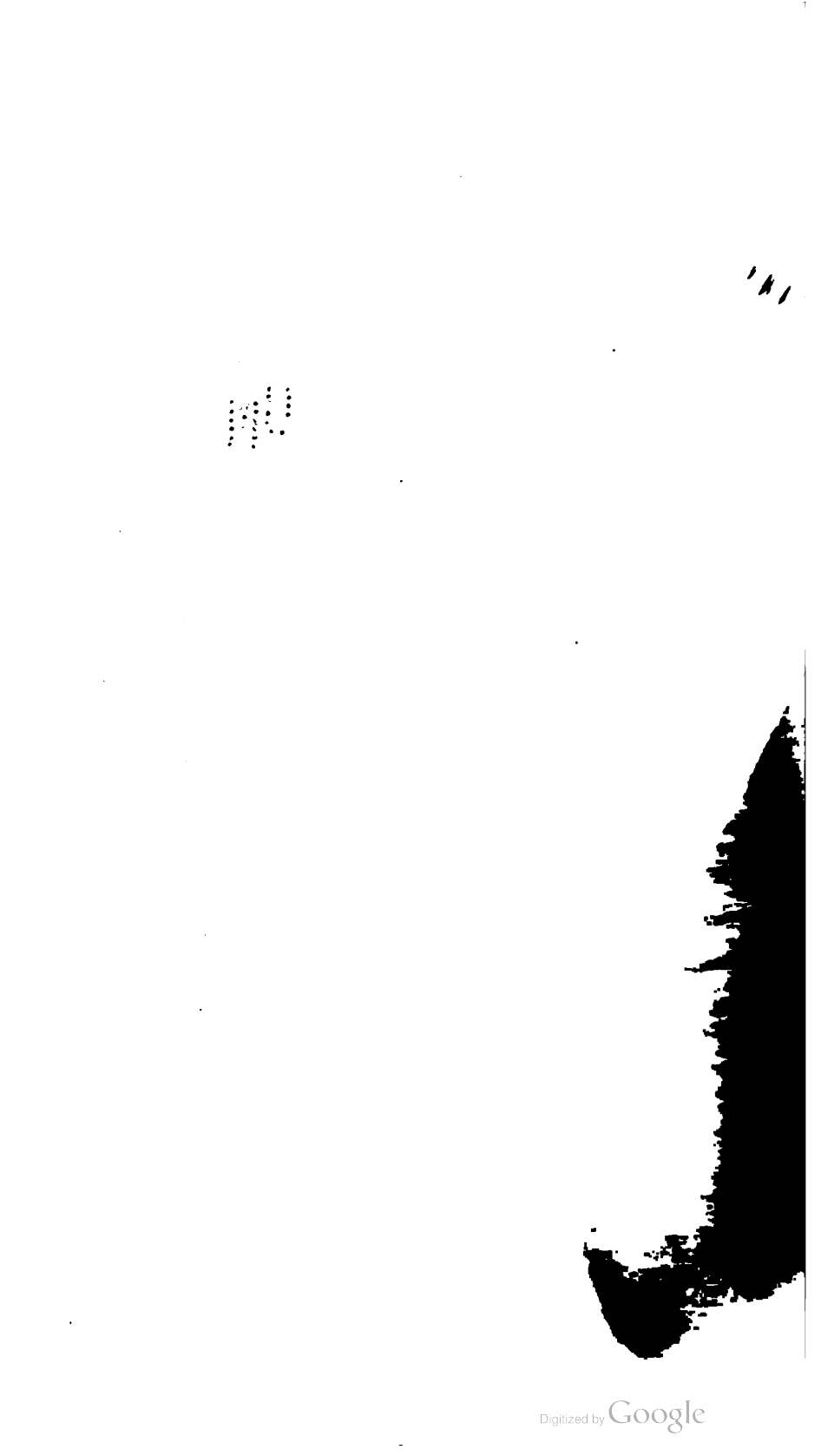

Digitized by Google

AARDRIJKSKUNDIG

WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDEN.

H.

HAA, riv. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen Archipel*, landv. *Amboina*, op het eil. *Amboina*, kust van *Leytimor*.

HAADELERIA en **HAADELOHA**, namen, bij oude schrijvers vermeld, onder welken men, naar sommiger meening, de voorm. zeeplaats Schelfhout, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, verstaan moet. Zie Schelfhout.

HAAFTEN, gem. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen* (8 k. d., 22 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. Deil, O. aan Waardenburg, Z. aan de Waal, W. aan Herwijnen.

Deze gem. bevat de heerl. Haaften, Hellouw en Tuil. Zij beslaat eene oppervlakte van 1588 bund. 33 v. r. 36 v. ell., telt 341 h., bewoond door 366 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw; ook bestaat er in deze gemeente, boven het dorp, sedert het jaar 1826, eene steenbakkerij. Vroeger heeft er beneden het dorp eene steenbakkerij bestaan, doch deze is sedert tachtig jaren afgebroken.

De Herv., die hier 1870 in getal zijn, onder welke 600 Ledematen, maken de gem. van Haaften, Hellouw en Tuil uit, welke in deze burgerl. gem. elk eene kerk hebben.

De R. K., van welke men er 50 aantreft, worden tot de stat. van *Varik* gerekend. — De 4 Isr., welke men er vindt, behooren tot de ring-synagoge van *Tiel*.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: één te Haaften, één te Hellouw en één te Tuil, welke gemiddeld door een getal van 185 leerlingen bezocht wordt.

HAAFTEN, heerl. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Haaften*;

Digitized by Google

palende N. aan de heerl. Rumpt en Enspik, N. O. en O. aan de heerl. Tuil, Z. aan de Waal, W. aan de heerl. Hellouw.

Deze heerl. bevat den Polder van Haaften en daarin het d. Haaften, benevens eenige verstrooid liggende h. Men telt er in het geheel 170 huisgez., uitmakende eene bevolking van 980 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, terwijl er mede vele zalmvisschers gevonden worden; ook heeft men er eenen korenmolen.

De inw., die er, op 3 na, allen Herv. zijn, onder welke 265 Ledematen, maken de gem. van *Haaften* uit, die tot de klass. van *Bommel*, ring van *Tuil*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Antonius Leo (Antonie de Leeuw), die in het jaar 1619 van hier vertrok en in 1638 te Schoonhoven overleed. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

Men treft er slechts ééne R. K. en twee Isr. aan.

Men heeft in deze heerl. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. heeft haren naam gegeven aan het oud adell. geslacht van Haeften, dat onderscheidene vermaarde mannen heeft opgeleverd. Zoo vonden wij onder anderen vermeld Walraven van Haeften, die onder Keizer Maximiliaan I, met veel dapperheid, diende; terwijl Dirk van Haeften, Heer *van Gameren*, Frans van Haeften, Heer *van Haaften*, en Jan van Haeften, als teekenaars van het verbond der edelen voorkomen (1). Wie de oude bezitters der heerl. Haeften geweest zijn is zeer onzeker. Men vindt Heer Rudolf van Haeften, Ridder, die in 1281, borg was van Reinald, Graaf *van Gelder*, bij eenen Lombardhouder, en die met Heer Rudolf Cock, Ridder, in 1291 uitspraak deed tusschen de kinderen van Rossum. Het is niet waarschijnlijk dat bij tot het geslacht van Cock behoorde. Over het algemeen wordt gesteld, dat eene tak van het huis van Arkel, genaamd van Kijfhoek, de heerl. Haeften bezeten heeft, en dat eene erfdochter, Geertruid, die aan haren man, Heer Johan van Werdenburg, in het begin der veertiende eeuw overbragt. Hetgeen zulks eenigzins schijnt te bevestigen, is een zegel van Folpert van Haeften, hetwelk in de archiven van St. Maria te Utrecht, op het jaar 1359, gevonden is, en waarop het wapen van Arkel met een bordunrsel staat. Anderen spreken nog van Haeften met den Leeuw, maar deze waren van hetzelfde geslacht van Cock, en voerden in plaats van een balk, in het hoofd van het schild eenen loopenden leeuw van keel (rood). Sommige schrijvers stellen het geslacht van Haeften, uit bastaardij van Johan van Chatillon, Graaf *van Blois*, af te stammen, maar zulks is volstrekt onwaar, want Haeften met het wapen van Chatillon komt vroeger voor, dan deze Graaf van Blois; daar het evenwel uit het wapen van Haeften, zijnde dat van Chatillon, met eenen barnsteen van sabel stellig blijkt, dat dit geslacht uit bastaardij van Chatillon afstamt, [illegible] reeds vroeger hebben plaats gehad. Nicolaas van Haeften was [illegible] Haaften, in 1373, en zijn zoon Heer Otto van Haeften, Rid- [illegible] De heerl. bleef bij zijne mannelijke nakomelingen, tot [illegible] dochter van Johan van Haeften, Vrouw van Floris van [illegible] eer *van Kloetingen*, haar, benevens *Hellouw* en *Her-* [illegible] haren broeder Walraven van Haeften in 1608 erfde. Na [illegible] an Wolphart, Heer *van Brederode*, in 1679, zijn deze [illegible] kocht. Haeften kwam alstoen aan Frederik Adolf, Graaf

(1) Zie over deze drie laatste J. W. te Water, *Historie van het Verbond der Edelen*, [illegible] 434–438 en Stuk IV, bl. 439.

Digitized by Google

des *Heiligen Roomschen Rijks*, Edelheer *van* den Lippe, Heer van *Vianen* en *Ameide*, Erfburggraaf *van Utrecht*, Heer *van Nortelois, Cuijngen* enz., die het echter niet langer dan het laatst der zeventiende eeuw in eigendom moest bezeten hebben, daar wij reeds in het tweede jaar der volgende eeuw zekeren Adrianus Bont als Heer van Haaften ontmoeten. Deze werd opgevolgd door Cornelis van Rijnberk, door wien de heerl., op den 11 April 1712, verkocht werd aan den Heer Benjamin Dutry van Haaften, door wiens geslacht deze heerl. nog besteten wordt, zijnde daarvan thans eigenares, Vrouwe Styntje Bruggink, wed. van den Heer Elias Dutry van Haaften.

Het d. Haaften, Haaften of Haften ligt 4½ u. W. Z. W. van Tiel, 1 u. Z. Z. W. van Geldermalsen, aan de Waal, over welke hier een schuit- en pontenveer, op de zoogenaamde Kluit, onder Gameren, ligt.

De Herv. kerk is een ruim, doch geen fraai gebouw, zonder orgel, maar met eenen kleinen toren voorzien. Men ziet het jaartal 1675 in den gevel, waarschijnlijk het jaar, waarin zij verbouwd is. Het was een der vier kapellen, welke Meinwerk, Bisschop van Paterborn, aan de door hem, in het jaar 1015, gestichte abdij van Abdinghoff gaf, gelijk ook de tienden, waarvan de onverdeelde helft aan Elten behoorde. Johanna Vrancke, weduwe van Hendrik van der Hulpe, hield de halve tienden en de kerkgiften van Haaften, ter leen van den Heer van Heukelom, hetwelk bewijst, dat die Heer, ze op de eene of andere wijze, van de abdij verworven had. Zij deed daarvan afstand in 1359, en de abdij gaf haar in erfpacht voor een mark fijn zilver 's jaars, aan haren Neef Willem van Tuyl Goossenszoen. Hetzij, dat Willem kinderloos overleden zij, of dat hij de erfpacht verkocht had, Agnes van Hellow, Johannadochter en haar man Hubert van Golenmeren, werden daarmede door de abdij voor drie en een halve mark 's jaars verleid, en van den Heer van Heukelom geschiedde daarbij geene melding meer. Zij, weduwe zijnde, droeg haar in 1393 op aan haren Neef Edmond van Hellow, die beloofde, de abdij deswege tegen de erfgenamen van Agnes, schadeloos te zullen houden. Deze tienden zijn daarna door Otto, Heer *van Asperen en Vuren*, besteten. De kerkgiften van Haaften moeten echter aan Otto, Heer *van Haaften*, gekomen zijn, dewijl hij aldaar, in 1399, een kapittel van Kanunniken gesticht heeft; mogelijk was hij een erfgenaam van Agnes van Hellow, dewijl er geen blijk is, dat de abdij de erfpacht aan Edmond van Hellow, niettegenstaande den afstand van Agnes en zijne verklaring, toegestaan hebbe.

Men vindt in de nabijheid van dit d. twee fraaije landhuizen. Zie het volgende art.

De kermis valt in den tweeden Woensdag en Donderdag in de maand Julij.

In het jaar 1649 ontstond er brand in de even boven het dorp en de aan den dijk staande huizen, waardoor binnen weinig tijds 22 huizen, behalve de schuren en hooibergen, zijn vernield geworden.

Den 27 Februarij 1711 brak den Waaldijk, omtrent 100 ellen beneden de kerk van Haaften, door, waardoor, volgens overlevering, vele huizen, benevens de koremmolen, zijn omver geworpen. Het land, dat met die doorbraak op het binnenland is gevloeid, is thans nog gedeeltelijk te zien. Vervolgens is den dijk meer binnenwaarts gelegd, en de door de doorbraak veroorzaakte wiel, welke was buitengedijkt, is thans geheel verland, zoo dat men er geen spoor meer van zien kan.

Digitized by Google

Bij den watervloed van Januarij 1809 zijn in dit dorp zes huizen vernield en elf beschadigd.

Het wapen dezer heerl. is van keel (rood), met 3 palen van vair (blaauw pelswerk), met een hoofd van goud, waarop een barnsteen van sabel (zwart).

HAAFTEN (HUIS-TE-), landh. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrict*, arr. en 3½ u. W. Z. W. van *Tiel*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Geldermalsen*, gem. *Haaften*, in de heerl. *Haaften*.

In het begin der vorige eeuw was, door den Heer Benjamin Dutry van Haeften, op 10 minuten afstands, ten O. van het dorp, een fraai landhuis gebouwd, hetwelk echter in het jaar 1794, door de vreemde troepen, die zich toenmaals in de omstreken ophielden, tot den grond toe werd afgebrand, bij welke gelegenheid, door de afwezigheid der eigenaren, vele belangrijke papieren, Haaften betreffende, verloren zijn gegaan.

Later is door den toenmaligen Heer Elias Dutry van Haeften, die in het jaar 1812 overleden is, in de nabijheid van de plaats, waar het vorige had gestaan, een ander fraai landhuis gebouwd, hetwelk thans nog door zijne bovengenoemde weduwe bezeten en bewoond wordt.

Ook is door de Heer C. B. van Haeften, zoon van gemelden Heer Elias Dutry van Haeften, in het jaar 1816, aan de zoogenaamde Laan of Dreef, in het dorp, een fraai nieuw landhuis gebouwd, hetwelk door hem bewoond wordt.

HAAFTEN (POLDER-VAN-), pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrict*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Haaften*; palende N. aan den Polder-van-Rumpt en den Polder-van-Enspik, O. aan den Polder-van-Tuil, Z. O. aan de uiterwaarden tegen de Waal, W. aan de uiterwaarden van den Polder-van-Hellouw.

Deze pold., bevat het Laagveld, de Graskamp, het Molenblok, de Koningstiend, het Buitenblok en het Achterblok, beslaat eene oppervlakte van 468 bund. 2 v. r. 32 v. ell., bestaande in hooi-, wei- en bouwland, bosschen en weinige boomgaarden, en wordt door eene molen, op de Waal, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Leden, met eenen Polder-Secretaris.

Bij den watervloed van Januarij 1809 liep deze pold. groot gevaar van eene doorbraak, doordien, in den nacht van 28 Januarij, de buitenrivier, die, met ijs bezet, nu en dan in beweging gebragt werd, des avonds ten tien ure begon los te gaan. In den beginne dacht men hier van alles goeds en had geen vrees voor eenige verstopping, doch een uur later kwam er een gevaarlijke overloop van water, over een groot gedeelte van den dijk, van de kerk af tot bovenwaarts naar Tuil, als ook aan het einde van het dorp benedenwaarts tot Hellouw. Het eerste gevaar werd in het midden van het dorp bemerkt, terwijl al aanstonds de daarbij wonende lieden, van de voorhanden zijnde middelen gebruik maakten, zoodat door het oproepen der inwoners en den bijstand van allen, zoo mannen als vrouwen en jongelieden, het gevaar gelukkig afgewend bleef.

HAAFTEN (SLOT-VAN-), vroeger naar men wil Goudenstein geheeten, voorm. adell. slot in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, 5 min. N. van het d. Haaften.

Digitized by Google

Dit adell. slot werd, in het jaar 1672, door een gedeelte van de
en door Lodewijk XIV, Koning van *Frankrijk*, naar Nederland afge-
nden legerbenden verwoest, zoo dat er niets van staan bleef, dan
n dunne ronde toren, hoog ongeveer 20 ellen, welke, volgens eene
Haaften bestaande afteekening, in 1719 nog voorzien was van eene
ets, ongeveer 10 ellen hoog, die er thans echter niet meer op is (1).
grond, waarop dit slot gestaan heeft, wordt thans mede in eigendom
eten door Mevr. de wed. Elias Dutry van Haaften.

HAAG (ACHTER-DEN-), buurs. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gel-
rland*. Zie Achter-den-Haag.

HAAG of Haga, voorm. adell. huis op den *Veluwenzoom*, prov.
lderland, gem. *Rheede*.

Dit adell. huis is met de daartoe behoorende gronden, getrok-
n aan het landgoed Bilioen, waarmede het thans in eigendom
erten wordt door den Heer Baron Alexander Jacob van Spaen, Heer
n *Bilioen* en *Ringenberg*, terwijl, hetgeen er nog van het adell.
s Haag overgebleven is, tot eene tuinmanswoning van Bilioen
zet.

HAAG (DEN), verkorte naam van de stad 's Gravenhage, in *Delf-
nd*, prov. *Zuid-Holland*. Zie 's Gravenhage.

HAAG (DEN), geh. in het *Land tusschen Maas en Waal*, prov.
lderland, kwart., distr. en 6½ u. W. ten Z. van *Druten*, gem. en
u. W. van *Appeltern*, 5 min. N. van *Alphen*, waartoe het be-
ert; met 10 h. en 55 inw.

HAAG (OLDEN-), voorm. kast. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelder-
nd*. Zie Olden-haag.

HAAG-AMBACHT, voorm. ambacht in *Delfland*, prov. *Zuid-Hol-
nd*, arr. *'s Gravenhage*; palende N. en O. aan Rijnland, Z. aan de
Maas en Wateringen, W. aan de Noordzee. Daaronder behoorde Sche-
eningen, Eikenduinen, Half-Loosduinen en Nieuwveen
d 's Gravenzande, zoodat het thans gedeelten van de kantons
's Gravenhage en *Naaldwijk* beslaat.

Op het laatst der vorige eeuw berekende men de groote van Haag-
mbacht, behalve Scheveningen, op 2417 morg. 588 r. (2059 bund.
35 v. r. 17 v. ell.); in het jaar 1732 telde men er 708 h., 8 bleekerijen
n 2 korenmolens.

Men vindt van dit Ambacht reeds gewag gemaakt op het jaar 1291,
n eenen brief van den Abt des kloosters Eckhout te Brugge.

HAAGE, st. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie 's Gravenhage.

HAAGE, d. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Prin-
enhage ('s).

HAAGE (TEN), voorm. kloost. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*,
ar. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Haag (Ten) (2).

HAAG-EN-DELFTZIGT, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*,
arr. en ¼ u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant. en ¼ u. Z. W. van *Voor-
burg*, gem. en in het westeinde van het d. *Rijswijk*.

---

(1) Van de heuvvallen van het Slot-te-Haaften ziet men eene wel uitgevoerde afbeelding in
n fraaije plaatwerk, getiteld: *Oud Nederland, in de uit vroegere dagen overgebleevene burgen en
nsten, geschetst en afgebeeld*, door Mr. C. P. E. Robidé van der Aa, alwaar men tevens
n echtsvorm volgende berigten, van dit oud adellijk slot vindt opgeteekend.

(2) De overige woorden, welke men elders Hâa gespeld vindt, doch hier niet gevonden worden
rde men op Ha.

Digitized by Google

Dit buitengoed, bestaande in heerenhuis, tuinen, boomgaard, slingerbosch en verdere beplantingen, beslaat eene oppervlakte van 1 bund. 41 v. r.

HAAGER-HOUT, bosch in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HAAGSCHE-BOSCH.

HAAGHORST, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie het volgende art.

HAAGHOUT, HAAGHORST, HAGORST, ook wel STAGHORST geschreven, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4½ u. W. ten N. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. W. Z. W. van *Oirschot*, gem. en 1 u. N. ten O. van *Diessen*.

HAAGJE (HET), naam, welken men in de wandeling geeft aan het d. 's PRINCENHAGE, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie PRINCENHAGE ('s).

HAAGJE (HET FRIESCHE-), naam, welke men in de wandeling wel eens geeft aan het vl. HEERENVEEN, prov. *Friesland*. Zie HEERENVEEN.

HAAGJE (HET KLEINE), naam, welken men wel eens, uit hoofde van de schoone omstreken, geeft aan het d. PIERSHIL, in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie PIERSHIL.

HAAGJE (HET OVERIJSSELSCHE), naam, welke men in de wandeling wel eens geeft aan het vl. ALBLO, prov. *Overijssel*. Zie ALBLO.

HAAGJES-GRACHT, water in de gem. *Wanneperveen*, prov. *Overijssel*, dat eenen aanvang neemt tegen het Meppelerdiep, en in eene noordelijke rigting langs den Losedijk, naar de uitgeveende plassen loopt.

HAAGSCHE-BOSCH of HAGERHOUT, bosch in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, O. van 's Gravenhage.

Dit bosch is een der grootste overblijfselen van alle de bosschen, die oudtijds, menigvuldig en van groote uitgestrektheid, in Holland geweest zijn, beslaande eene oppervlakte van 90 bund. 88 v. r. 81 v. ell. Men acht het niet onwaarschijnlijk, dat het een gedeelte geweest zij van het *Schakenbosch*. Zeker gaat het, dat het zich eertijds veel verder ten W. heeft uitgestrekt, en wel tot achter aan de erven der huizen, welke aan de oostzijde van het Voorhout staan. Vóór de nieuwe uitlegging van 's Gravenhage, in het jaar 1706, bepaalde zich het Bosch nog tot aan en langs het Smidswater, niet ver ten Oosten van het Voorhout gelegen. Ten aanzien van het eerste vindt men bewijzen in de plakaten, die de Graven van Holland en, naderhand, de Stadhouders, tot beveiliging en bewaring van het Bosch, hebben laten uitgaan. De eerste dezer ordonnantiën vindt men gegeven uit naam van FILIPS VAN BOURGONDIË, den 14 September des jaars 1460, en de laatste door Prins MAURITS, als Stadhouder der provincie en van den Hove van Holland, den 7 April des jaars 1595, in alle deze plakaten wordt geboden eenen muur te maken, achter de huizen van het Voorhout, aan het einde der erven. Deze muur moest een steen dik zijn, en de hoogte hebben van zeven voet, zonder deuren of vensters, waarmede men in het Bosch zoude kunnen komen, of ten minste moesten de eigenaars dier huisjes, aan het einde hunner erven, palen zetten van gelijke hoogte, met planken toegenageld, of met sterke horden toegemaakt. In dezer voege werd dan aan dien kant het Bosch afgesloten van 's Gravenhage, en men kwam er in door eene poort, die niet ver van het Voorhout stond, omtrent daar het Nieuwe-Voorhout, aan de westzijde, zijnen aanvang neemt. Deze werd de Voorpoort genoemd, doch was onderscheiden van de Voorpoort van den Hove. Tot afscheiding en beveiliging van het Bosch waren er ook grachten, die FILIPS VAN BOURGONDIË,

Digitized by Google

bij zijne ordonnantiën van het jaar 1460 aan den Rentmeester van Noord-Holland belastte te verdiepen, verwijden, schoon te maken en met eene doornenhaag te beplanten, opdat er de dieven niet mogten inkomen. Wijders gaven de Vorsten, die van ouds zeer veel werk maakten van hunne bosschen en wildernissen, waaruit een groot gedeelte van hunne domeinen bestond, vele andere bevelen, tot bewaring en behoud van het Bosch en tot handhaving van hunne heerlijke voorregten. Deze behelsde voornamelijk, dat men er geene beesten in mogt drijven of laten weiden, geene boomen nedervellen, geene takken tot meijen of anders afhouwen; terwijl daarbij belast werd, dat de omgewaaide boomen door den Rentmeester, ten voordeele van den Graaf moesten verkocht worden, jonge boomen aangeplant, en de heinijnen uitgeroeid, tot dat zij het jonge hout niet meer konden beschadigen. Zij verboden de jagt, en met honden in het bosch te loopen, met bogen te schieten, snippen te vangen, valken te laten vliegen, somtijds ook niet door het bosch te rijden, en, dit nu en dan al eens toegestaan zijnde, geene nieuwe wegen te maken, en meer andere geboden en verboden, te veel om te noemen.

Dit Haagsche-Bosch werd, zelfs bij de Spanjaarden, tijdens hun verblijf te 's Gravenhage, zoo zeer in waarde gehouden, dat zij tot tweemalen bij trommelslag, uitdrukkelijk, op lijfstraffe, verboden, er schade aan te rigten en men getuigt, dat zij sedert de maand Mei tot in December des jaars 1574, niet meer dan zes boomen hebben uitgehaald en verbrand. » Redelijker in dit stuk, zegt Manula dan » 's lands krijgsvolk, hetwelk op St. Andriesdag, in plaats van den » vertrokken vijand aldaar gekomen, om te legeren, in korten tijd » over de zeventig boomen deden afhouwen." Uit deze uitdrukkingen schijnt men te moeten denken, dat dit buiten last der Regering geschied zij, maar vroeger, in het jaar 1573, heeft men er tot verschansing tegen de Spanjaarden, zooveel van de regtst opgaande fraaiste eikenboomen omgehouwen, dat dit wel op een zesde gedeelte van het geheele bosch begroot werd. Het leed ook, in den jare 1576, zeer veel door eenen ongemeenen stormwind, die omtrent 500 van de beste eikenboomen omverre rukte. Nog in hetzelfde jaar werd het met veel grooter gevaar, ja, met zijnen geheelen ondergang bedreigd, namelijk, om, bij besluit van hooger hand, ter nedergehouwen, uitgerooid en tot 's *lands* voordeel verkocht te worden, waartoe verscheidene redenen werden *bijgebragt*, van welke de voornaamste waren, de groote nood, gebrek *aan geld*, en bekommering, dat de vijand er zijne hinderlagen in mogt leggen. Tegen dit besluit kwam men op met smeekschriften, door de onderhoorigen van den Hove en de Regering van 's Gravenhage ingeleverd, aan den Prins van Oranje en de Staten van Holland, waarin men aan den dag legde, welk nadeel daardoor voor de plaats te vachten stond. Toen men eindelijk geen kans zag, om het op andere wijzen te behouden, verzocht men, om het te mogen vrijkoopen, zoo als geschiedde. Te dien einde schold men de Staten kwijt, de klokken, die zij uit 's Gravenhage hadden doen halen en welker waarde vijftienhonderd gulden beliep; men beloofde de penningen, die men, in den jare 1572, aan de Staten geleend had, nimmer weder te zullen eisschen, en daarenboven duizend gulden in gereed geld op te brengen. Hiertegen verzekerde de Staten, nimmer te zullen gedogen, dat het Bosch, om eenige oorzaken, verkocht werd, om af te houwen of te doen afhouwen, gelijk ook niet geschied is. Alleenlijk heeft men er, in het begin van het jaar 1673, naar den kant van

Digitized by Google

's Gravenhage, eenige boomen omgehouwen, ten einde den toegang derwaarts voor de Franschen moeijelijk te maken. De oorlog tegen de Spanjaarden had ondertusschen het Haagsche Bosch zoo zeer ontbloot, dat Prins Willem I goedvond, om er, in het jaar 1578, weder jong plantsoen in te zetten, welk voorbeeld Prins Maurits, in het jaar 1593, navolgde. Bij deze gelegenheid werden tevens nieuwe gestrenge plakaten uitgevaardigd, om alle ongeregeldheden in het Bosch te weren. In het jaar 1729 verboden de President en Raden van den Hove van Holland, zekere gewoonte of liever zeker misbruik van den gemeenen man, om, tusschen den eersten en tweeden Pinksterdag, vroeg in den morgen, op eene ongebondene wijze, in het Bosch zamen te komen, bij welke zamenkomst er ook tenten werden opgerigt, en met kruiwagens allerlei eetwaren aangebragt, hetwelk aanleiding gaf tot het plegen van ontucht, als anderzins. Om dit voor te komen, werd niet alleen het opslaan van zoodanige tenten verboden, maar ook het zamenloopen in het Bosch, op verbeurte van de tenten, eet- en drinkwaren, en op gestrenge straffen, naar vereisch van zaken. De afkondiging hiervan werd ook in het jaar 1730 vernieuwd.

Behalve de Rentmeester van Noord-Holland, die, van 's Graven wege, het algemeen bewind over het Bosch had, was er nog een afzonderlijke Boschbewaarder, gemeenlijk een man van aanzien en van treffelijken huize. Hiervan vindt men reeds bewijs in eenen brief van Hertog Willem van Beijeren, gegeven in het jaar 1380, waaruit blijkt, dat de Boschbewaarder door den Graaf werd aangesteld. Zijn ambt bestond in het getrouw bewaren, beschutten en beschermen van het Bosch, en allen, die het beschadigden of er in misdeden, aan te tasten, te vangen en te gijzelen, hen, bij de poortiers aangebragt, in regten te vervolgen, de boeten te innen en wat dies meer zij. De Poortiers waren twee in getal, de eerste van de Westpoort, toezigt hebbende op de boschwerken en de plantaadje tot de beek toe, en de andere, van de Oostpoort, die hetzelfde toezigt had aan de andere zijde van de beek. Zij werden aangesteld door den Boschbewaarder, en waren verpligt, goede wacht te houden tegen de ongeregeldheden.

In het Bosch was weleer eene kapel, de St. Antonies-kapel genaamd. Zij stond op de hoogte van het Voorhout, en was in het jaar 1576 nog in wezen, naardien er in dat jaar eene vikarij in deze kapel begeven werd aan Cornelis van Mierop, een kerkelijk persoon onder het bisdom van Utrecht.

Sedert 1820 is men onvermoeid werkzaam tot verfraaijing van het Bosch, zoo wel door fraaije, ja zelfs sierlijke, bruggen te leggen, als door het graven van uitgestrekte vijvers en waterkommen, en het aanleggen van nieuwe, ongemeen bekoorlijke wandeldreven, waar voeger, door moeras en kreupelhout, de toegang voor den wandelaar was afgesloten. Het is niet mogelijk alle fraaije punten en partijen, die men thans allerwege ontmoet, hier op te sommen. Vermelding verdient echter het verrukkelijke gezigt over de lengte der uitgestrekte watervlakte op de zoogenaamde Zwitsersche brug of van af ter wederzijden over de geheele uitgestrektheid der vijvers de bekoorlijke eilandjes, die daarin gevonden worden, of over het prachtig geboomte op het Huis in het Bosch, thans het Paleis in het Bosch genaamd. Langs de aangenaamste wegen, dan eens door lommerrijk geboomte of door min bezochte lanen, dan weder langs

Digitized by Google

de rijzende en dalende boorden der vijvers, kan men de wandeling tot aan het Koninklijk paleis voortzetten. Overal heeft men de fraaiste verscheidenheid, terwijl de zang van het pluimgedierte niet zelden den wandelaar verlustigt. De zoogenaamde Societeitstent en het Pavilloen in het Bosch, gelijktijdig met deze verfraaijingen aangelegd, worden, vooral des Zondags, door de fatsoenlijkste bewoners der stad druk bezocht; terwijl alsdan een voortreffelijk muzijk, op een schiereiland vóór de tent geplaatst, de duizenden van wandelaren, die op dat oogenblik het Bosch bezoeken, verrukt en streelt.

Nog in de laatste jaren, en wel voornamenlijk in 1837 en 1838, heeft men de verfraaijingen van het Haagsche-Bosch, in dat gedeelte, hetwelk het naast aan de stad grenst, voortgezet, en aldaar de zoogenaamde Koekamp, ter regter- of zuidzijde van den middelsten ingang in het Bosch, over de oude Prinsengracht, rondom afgepaald, met eene gracht omgeven, en in eene verrukkelijke diergaarde, waarin verscheidene herten en hinden onderhouden worden, herschapen; later is dit terrein tot eene soort van Engelsche tuin aangelegd, en de hertenkamp meer binnenwaarts verlegd en met wandelpaden omringd; terwijl een prachtig landhuis van den Staatsman Grave van der Bosch, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, aan den Bezuidenhoutschen weg tusschen de laatste huizen en het Huis-ter-Noot, tot een wezenlijk sieraad van deze nieuwe wandelpaden verstrekt.

HAAGSCHE-SCHOUW, voorm. schouw of overvaart over den *Rijn*, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Duivenvoorde (Schouw-van-).

HAAGSCHE-VLIET, vaart in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, welke van de stad *'s Gravenhage*, in eene oostelijke rigting, naar de Vliet loopt.

HAAGS-VELD, duinvallei in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Noordwijk*.

In deze vallei bestaat sedert lang eene woning, met eenige stukken teel- en weiland. De tegenwoordige eigenaar, de Heer Graaf van Limburg-Stirum, heeft in deze vallei vóór eenige jaren, vele werken aangelegd, zoo door het graven van slooten, als het aanplanten van houtgewas, doch de schadelijke konijnen, daar omstreeks zeer menigvuldig, bragten niet weinig hindernis aan dezen arbeid te weeg. Uit het Haags-Veld vloeit eene kronkelende beek, welke wel eens hier en daar toestuift, en dan weder wordt open gemaakt, zonder juist altijd de oude rigting te volgen. Zij loopt uit op de Donderdagsche watering, doch is onvoldoende, om het Haags-Veld droog te houden, want nog laat in het voorjaar van 1823 stond het Haags-Veld geheel blank, en in het begin van September had dit reeds weder plaats.

HAAGS-WOLD of Haakswold, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 8 u. Z. W. van *Assen*, jud. en adm. kant. en 1 u. N. O. van *Meppel*, gem. en 20 min. N. ten W. van *Ruinerwold*; met 22 h. en 120 inw.

Er is hier in 1837 eene nieuwe school gebouwd, welke door een gemiddeld getal van 30 leerlingen bezocht wordt.

Dit geh. staat in naauw verband met een ander, nu Dijkhuizen en in vroegere tijden Buddinge genaamd, welke beide, met geheel Ruinerwold, behoorende onder *Ruinen*, daarmede eene afzonderlijke heerl. uitmaakten, die het hooge, lage en middelbaar regtsgebied en een eigen wetboek had, onder den naam van *Landregt van Buddinge en Haekerwolde*, in 1428 vastgesteld en door den Heer en *ghemene landlude* wederkeerig aangenomen en bezegeld. In het jaar 1654 bewerkte de invloed van de Staten Generaal, dat de toenmalige Heer van

Ruinen met de regering van het landschap Drenthe eene overeenkomst trof, waarbij dit bijzondere landregt door het algemeene Drentsche landregt werd vervangen. In het jaar 1783 is deze heerl. door het landschaps bestuur van hen, die destijds eigenaren waren, aangekocht.

HAAI (DE) of LANTAARNDIJK, thans DE HEIDE genaamd, dijk in *Dregterland*, in de stad *Hoorn*, zich uitstrekkende van het O. naar het W.

Deze dijk werd in het jaar 1662 gemaakt, meestendeels van den modder der uitgediepte haven, rondom met paalwerk beslagen, en, tegen het woeden der golven, met kribbing-steenen aan de zuidkant voorzien. In het jaar 1749, werden aan den HAAI aanzienlijke kosten gemaakt, door het leggen van gevlochten rijswerk en het herstellen van den Wierdijk. — In het jaar 1765, werd van het eene einde van den HAAI tot aan de Grooten Lantaren, eene ketting van tachtig palen geslagen en daarvoor eene glooijing van zware klipsteenen gelegd, en de draaibrug met hare stoelen geheel vernieuwd. — In den zomer van het jaar 1768, werd van het Westergat, Oost aandezen dijk, andermaal met eene ketting paalwerk beslagen en mede daarvoor eene glooijing van zware klipsteenen in zee gelegd, welk werk in het volgende jaar vervolgd werd tot aan den noordwesthoek, en alles mede met paalwerk beslagen en klipsteenen belegd.

HAAIJEM, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie HAIJEM.

HAAK, ook wel DE HAAK of DEN HAAK, voorm. fort op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, 1¼ u. N. van Middelburg, gem. en ½ u. N. ten O. van *Vrouwepolder*, in den *Noorder-Nieuwlandpolder*.

Dit fort was aangelegd ter bescherming van het Veerschegat en bestond uit een kroonwerk met natte grachten. Voor zoover uit een oud register blijkt, werd den 6 September 1517 en den 20 Januarij 1518 verzocht dit fort te mogen bouwen. Nabij dit fort stond vroeger een wachthuis en een vuurbaak, ten dienste der schepen, die uit zee komende, naar Vere wilden.

Bij de landing der Engelschen, den 30 Julij 1809, tusschen dit fort en de stad Vere ondernomen, werd het door den vijand, uit zijne kanonneerbooten, zeer levendig beschoten. De bezetting, ziende, dat zij ook van de landzijde stond besprongen te worden, was door deze omstandigheden genoodzaakt, het in overhaasting te verlaten, met achterlating van geschut en bagaadje; terwijl het door de linkervleugel van het gelande leger, onder bevel van den Generaal FRASER, werd in bezit genomen. Dit fort is, bij de bemagtiging der Engelschen in 1809, ontmanteld, en bij den schandelijken aftogt van dat volk, op het laatst van 1809, geheel vernietigd, en, zoo men wil, alles wat nog goed was, medegenomen. Ter plaatse waar het gelegen heeft, ziet men thans weiland.

HAAKS (DE), zware zandbank in de *Noordzee*, vóór het Marsdiep, Zuidwest van Texel, West van den Helder, die ten Noordoosten door het Noordergat van de Horst, of het zuidwestelijkste punt van Texel, en ten Z. door het Schulpegat, van de gem. den Helder gescheiden wordt. Vroeger waren er drie afzonderlijke zandbanken, de Noorder-Haaks, de Middelrug en de Zuider-Haaks geheeten.

Deze alzoo aan elkander vastliggende zandbanken loopen in eene strekking van Zuidwest ten Zuiden naar Noordwest ten Noorden, omtrent ¾ mijl in zee uit, en zijn zeer gevaarlijk voor de uitgaande en inkomende schepen.

Digitized by Google

Blijkbaar is het, dat deze zandbank vroeger tot de vaste kust behoord heeft, en door eenen of anderen storm, vermoedelijk die van 1170, daarvan is afgescheurd, alzoo de zeelieden op de Haaks vaak wortels van boomen hebben gevonden, die deze zandbank nog gevaarlijker maakten (1).

HAAKS (NOORDER-), zandbank in de *Noordzee*, vóór het Marsdiep, zuidwest van het eil. Texel, thans het noordelijke gedeelte van de *Haaks* uitmakende, ten Noord-Oosten loopt het Noordergat, dat haar van de Horst, of het zuidwestelijke punt van Texel, scheidt, ten Zuiden werd zij vroeger door de Breede-wei en het Zuidwestergat van de Zuider-Haaks gescheiden, thans daarmede verbonden, wordt zij nog door eene geul of sleuf, het Duikersgat geheeten, in tweeën gescheiden, van welke het zuidelijke gedeelte den Middelrug genaamd wordt.

HAAKS (ZUIDER), zandbank in de *Noordzee*, ten westen van de gem. *de Helder*, waarvan zij door het Schulpegat gescheiden is, terwijl zij ten Noorden thans met de Noorder-Haaks is vereenigd. Zie het vorige art.

HAAKSBERGEN, gem. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. *Almelo*, kant. *Enschede*, (2 k. d., 12 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Ambt-Delden, Hengelo en Lonneker, O. aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan de Pruissische prov. Rijnland en de Geldersche gem. Eibergen, W. aan de Geldersche gem. Neede en de gem. Diepenheim.

Deze gem. bevat het d. Haaksbergen, benevens de buurs. Honesch, Buurze, Langelo, Brammelo, Holthuizen, Eppenzolder, Boekelo en Braam. Zij beslaat eene oppervlakte van 10,383 bund.; telt 742 h., bewoond door 860 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 4500 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw, veenderijen, houtskolenbranden, weverijen, linnenbleekerijen, handel in garen, turf, houtskolen, eiken run, schelhout, ijzeren, linnen, servetgoed, diemet, bombasijn, piloo, marseilles, calicot, chelasse, pellen, katoen, wollen en linnen garens, stuthak of afval van vlas enz. Ook heeft men er 2 katoenspinnerijen; 2 calicotsfabrijken; en eene wolkammerij; eene linnenbleek; een orgelmaker, en bovendien wordt er in de meeste huizen geweven. De bierbrouwerijen en jeneverstokerijen, die er vroeger bestonden, zijn thans niet meer in werking.

De Herv., die er 1000 in getal zijn maken de gem. van *Haaksbergen* uit, welke tot de klass. van *Deventer*, ring. van *Enschedé*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Gerardus Lindebovius, die in het het jaar 1600 herwaarts kwam, en in het jaar 1605, wegens den vijand, zijne plaats moest verlaten, waarna Haaksbergen eerst in het jaar 1646 weder eenen Predikant bekwam, in Lambertus van Risswijk. Het beroep werd vroeger gedaan door Goedsheeren en den kerkeraad. Het laatste beroep is alleen gedaan door den kerkeraad.

De R. K., die hier ongeveer 3500 in getal zijn, maken eene statie uit, welke tot het aartspriest. van *Twenthe* behoort, en bediend wordt door eenen Pastoor, geadsisteerd nu eens door énen en dan eens door twee Kapellaans.

De Isr., die hier ruim 30 in getal zijn, hebben hier eene bijkerk, welke tot de ringsynagoge van *Oldenzaal* behoort.

(1) Men zie daaromtrent, onder anderen: G. van Sandwijk, *Kronijkmatige en geschiedkundige beschrijving van Purmerende en omliggende dorpen*, meren enz. bl. 5.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als: één te Haaksbergen, één te Buurze, één te Langelo-en-Brammelo, en één te Holthuizen-Eppenzolder-en-Boekelo, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van ruim 600 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. heeft vele heidevelden, met welker ontginning men zich hoe langer hoe meer bezig houdt. Zij wordt door de Buirserbeek, bijna geheel in de lengte, doorsneden. Daar er ook nog eenige andere beken doorvloeijen, ontstaan hieruit, bij den heuvelachtigen en boschrijken grond, vele schilderachtige partijen; vooral is het gezigt op Haaksbergen fraai van den, zich op den Gelderschen grond verheffende, doch nabij gelegenen Needschenberg.

Het d. Haaksbergen, Haaxbergen of Hoeksbergen, ligt 5 u. Z. ten O. van Almelo, 2¼ u. Z. W. van Enschedé, 3 u. O. van Goor, 20 min. N. van de Buirserbeek. Men telt er, in de kom van het d., 191 h. en 1400 inw. Het is een groot en volkrijk dorp, dat reeds zeer oud moet zijn, hoewel de tijd der stichting niet bekend is. Het oudste gebouw, de Dom van Munster genaamd, dagteekent van het jaar 1511, zijnde nog het jaartal XV^{c}XI in den gevel te lezen.

De Herv. hadden hier vroeger de parochiekerk in gebruik. Deze kerk was vóór de Reformatie aan den H. Pancratius toegewijd. Destijds had de Heer van Overijssel het patroonaatregt, en zij werd door de Conventueele Minderbroeders van Zuidbroek bediend. In het jaar 1809 werd deze kerk, met de daartoe behoorende kerkgoederen, door den voormaligen Koning Lodewijk, den Hervormde ontnomen en aan de Roomsch Katholijken geschonken. In het jaar 1810 is door de Herv. eene nieuwe koepelkerk gebouwd, welke zoo uit eigen fondsen als uit eene gift van 13,000 gulden, door den toenmaligen Koning, daargesteld is, die er zeer net en eenvoudig van binnen uitziet en voorzien is van een fraai orgel, met twee handklavieren en achttien registers, alsmede van zilveren schotels, schenkkan en bekers bij het gebruik van het H. Avondmaal, benevens een zilveren schotel en doopbekken, herkomstig uit zekere ruime gift, in het jaar 1697, door Mejufvrouw Catharina Lansink, geboortig van Haaksbergen, overleden op Java.

De R. K. kerk, aan den H. Pancratius toegewijd, is in het jaar 1520 gebouwd, en heeft in het jaar 1838 een aanzienlijk herstel ondergaan. Deze kerk is van eenen toren en een orgel voorzien.

De synagoge, in het jaar 1828 gesticht, is een klein gebouw. De dienst daarin wordt door den oudsten of notabelsten Israëliet bestuurd.

De dorpschool, waarin ook de kinderen van de buurs. Honesch onderwijs genieten, wordt door een gemiddeld getal van 250 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den 24 Augustus.

Vroeger lag onder deze gemeente eene oude schans, de Wakelvelder-schans geheeten, met hare redouten; ook stond er een kasteel, de Blankenburg genaamd, van welk laatste nog eene straat in het d. haren naam ontleent. Vroeger vond men er de adellijke huizen, het Spanbed, het Sonderen en het huis Rauschenburg.

Haaksbergen is de geboorteplaats van den Godgeleerden Herman Scholten, geb. 28 Mei 1726, † 10 October 1783, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Leyden.

In het begin dezer eeuw leefde hier Berend Laarveld, zeer algemeen bekend onder den naam van Kikke Berend, door zijne beroemdheid als *Ziener*.

Digitized by Google

Het wapen van Haaksbergen bestaat uit een vijfhoek op een rood veld. De tijd en gelegenheid, bij welke Haaksbergen dit wapen ontvangen en aangenomen heeft, kan met geene zekerheid bepaald worden, ofschoon men den oorsprong zeker in de tijden der Spaansche heerschappij te zoeken hebbe.

HAAKSBERGERVEEN, uitgestrekte veengronden in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, O. van het d. *Haaksbergen*, die zich N. en Z. van de Buurserbeek, tot aan en over de grenzen van de gem. Haaksbergen uitstrekken, en waaruit vele gem. in Twenthe van turf voorzien worden.

HAAKSTA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*. Zie Harsta-State.

HAAKSWOLD, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Haageswold.

HAAL (DE), geh. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 6½ u. N. O. van *Haarlem*, kant. en ½ u. N. O. van *Zaandam*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Oostzanen*.

Het bestaat uit twee b., de Noord-Haal en de Zuid-Haal geheeten.

HAAL (DE NOORD-), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 6½ u. N. O. van *Haarlem*, kant. en 1 u. N. O. van *Zaandam*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Oostzanen*, ½ u. N. O. van de Zuid-Haal.

HAAL (DE ZUID-), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 6½ u. N. O. van *Haarlem*, kant. en ½ u. N. O. van *Zaandam*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Oost-Zanen*, ½ u. Z. W. van de Noord-Haal.

HAALDEREN of Haaderen, buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 1½ u. N. O. van *Nijmegen*, kant. en 2½ u. O. Z. O. van *Elst*, gem. en ½ u. O. van *Bemmel*, aan den Waaldijk; met 56 h. en 460 inw.

HAALWEIDE, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 9½ u. Z. Z. W. van *Assen*, jud. en adm. kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Meppel*, gem. en ½ u. Z. O. van *de Wijk*, met 11 h. en 65 inw.

HAAMSCHE-HOEVE (DE), ook wel de Haamsche-Hoeve of de Haamsche-Hoeve genaamd, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 5 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. *Tilburg*, voorheen geheel gem. *Tilburg*, waarvan het 2½ u. N. W. gelegen is.

Van dit geh., hetwelk 12 h. en 60 inw. telt, zijn in het jaar 1838 10 h. en ruim 50 inw. onder de gem. *Dongen* gebragt, zoodat slechts 2 h. en nog geen 10 inw. onder Tilburg zijn gebleven. Het ligt 2 u. Z. O. van Oosterhout en ½ u. Z. O. van Dongen.

HAAMSTEDE, gem. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven* (2 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); paalende N. aan de gem. Renesse, O. aan Noordwelle en Serooskerke, Z. aan de Oosterschelde, W. aan Burg-en-Westenschouwen.

Deze gem. bevat de heerl. Haamstede en Kondekerke, benevens den Westerenben. Zij beslaat eene oppervlakte van 3275 bund. 77 v. r. 51 v. ell., onder welke 1192 bund. 24 v. r. 10 v. ell. belastbaar land, telt 125 h., bewoond door 149 huisges., uitmakende eene bevolking van ruim 800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw; terwijl men er ook eenen korenmolen en eene meestoof heeft. Een vroeger aldaar gebloeid hebbende brouwerij, is thans niet meer in werking.

De inw., die op 4 na allen Herv. zijn, maken een gem. uit, welke tot de klass. van *Zierikzee*, ring van *Brouwershaven*, behoort. De eerste

Digitized by Google

die er als Hervormd Predikant gestaan heeft, is geweest Cornelis van Hille, die in het jaar 1576 herwaarts kwam, en in het jaar 1577 naar Oudewater in Vlaanderen vertrok. Hij stond later te Rotterdam en wordt gehouden voor den Schrijver van den *Ziekentroost*, achter de kerkbijbels voorhanden, en in oude uitgaven C. v. H. geteekend. Onder de eerste Predikanten, die deze gem. bediend hebben, verdient melding Willem Teelinck, beroemd als Godgeleerde en ascetisch Schrijver, die er in 1606 als Proponent is gekomen en in 1613 naar Middelburg vertrok, waar hij den 8 April 1629 overleed. Tot in het jaar 1661 is de gem. Haamstede met die van *Burgh* (zie dat art.) door denzelfden Predikant bediend geworden. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van den Ambachtsheer.

De 3 R. K., die men hier aantreft, worden tot de stat. van *Zierikzee* gerekend; en de enkele Evang. Luth., die hier woont behoort, mede tot de gem. van *Zierikzee*.

Men heeft in deze gem. één school.

Het wapen der gem. Haamstede, is van goud, met eenen leeuw van keel (rood), met tong en klaauwen van azuur (blaauw), beladen met een zilver rad op de borst.

HAAMSTEDE, heerl. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en distr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, (2. k. d., 5 m. k., 2 s. d.), palende N. aan de heerl. Renesse, O. aan Noordwelle en Serooskerke; Z. aan de heerl. Koudekerke, W. aan de heerl. Burgh en aan den Westerschen bam van de Duinen onder Haamstede.

Deze heerl., welke sedert onheugelijke jaren met die van Koudekerke aan denzelfden Ambachtsheer behoort, doch vroeger geheel op zich zelven stond, bevat het d. Haamstede, den Armoederhoek en eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 881 bund. 15 v. r. 22 v. ell., waaronder 562 bund. 34 v. r. 9 v. ell. belastbaar land; telt 130 h., bewoond door 173 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 680 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Deze heerl. behoorde voormaals ook aan de Heeren van *Renesse*, maar in het jaar 1299 werd zij, nog bij het leven van Jan van Renesse, zoon van Cortenbe, door Jan I, Graaf *van Holland*, geschonken aan Witte van Holland, natuurlijken zoon van Graaf Floris V, bij eene doehter van Jan VII, Heer *van Heusden*, onder trouwbelofte verwekt, en derhalve bastaardbroeder van Graaf Jan. Dit geschiedde wel op voorwaarde dat Witte verpligt zoude zijn, haar op 's Graven begeerte, zonder eenige vergoeding, wederom te verlaten; maar deze is altijd in het bezit daarvan gebleven, en nam den naam van Haamstede aan: zijnde hij ook in de geschiedenis, onder den naam van Witte van Haamstede beroemd geworden. In het jaar 1341 werd de heerl. Haamstede, door Willem, Graaf *van Henegouwen*, om de getrouwe diensten, die Frederik van Haamstede, zoon van den gemelde Witte en zijne voorouders hem bewezen hadden, tot eene baanderij verheven, en aan Frederik het bezit verleend van vele goederen, ten einde daarmede zijnen staat te kunnen houden. Sedert hebben de Heeren van Haamstede, den eernaam van baanderheer of Heer der baanderheerlijkheid van Haamstede gevoerd. Na dat deze heerl. meer dan anderhalve eeuw, in het geslacht van Witte van Haamstede geweest was, is zij, onder de regering van Filips van Bourgondië, in het jaar 1454, wederom aan den Graaf gekomen, uit kracht van zeker vonnis of uitspraak, bij zijn zoon Karel, Graaf *van Charlerol*, tegen den Heer van Haamstede, en tegen de

gebroeders Floris en Albert van Haamstede, over het verkorten van 's Graven geregtigheden, en het plegen van geweld, uitgesproken, waarbij alle de onroerende goederen, leenen, landen en heerlijkheden, van den Heer van Haamstede, in Zeeland liggende, werden verklaard jegens den Graaf verbeurd te zijn: zoo nogthans, dat den Heer van Haamstede, werd vergund, uit genade en om zijns ouderdoms en krankheids wille, haar, onder eenige uitsonderingen en bepalingen, zijn leven lang, in lijftogt te behouden. In het volgende jaar heeft Filips van Bourgondie deze heerl., met die van *Westenschouwen*, verkocht en opgedragen, aan Lodewijk van Brugge, Heer van *Gruithuizen*; doch deze koop werd genaast bij Jan van Hodenpijl, dochterszoon van Floris van Haamstede, aan wien de voorschrevene heerl. door den Heer van Gruithuizen werd overgedaan en opgedragen, op den 17 Junij 1456. Maar als, uit kracht van zeker vonnis van den Hoogen Raad, gegeven ten voordeele van Jan van Zwieten, en ten nadeele van Jan van Hodenpijl, de voorschrevene heerlijkheden, in het jaar 1468, wederom werden opgeveild, is de Heer van Gruithuizen andermaal kooper daarvan geworden, en bij zekere brieven daarin bevestigd, waarvan naderhand tot meerdere zekerheid werd opgemaakt een leenbrief, gegeven bij Hertog Karel van Bourgondie, te Arnemuiden, den 13 Junij 1474. Later zijn deze heerl. bij erfvolging gekomen op Johan, Heer *van Gruithuizen*, den evengemelden Lodewijkszoon, die door Maximiliaan, Roomsch Koning, en Filips, Aartshertog *van Oostenrijk*, met haar verleden werd op den 20 November 1493. Sedert is de heerl. nog bijna eene geheele eeuw in het geslacht der Heeren van Gruithuizen geweest. In het jaar 1592, wegens Catharina van Brugge, Vrouw *van Gruithuizen*, verkocht zijnde aan Joost Eeuwoutze Teeling, in leven Raad van State, en Jan Anthonisse de Jonge, Burgemeester te Zierikzee, werd zij bij Maximiliaan, Heer *van Kruiningen*, *Heenvliet* en *Hazerswoude*, als bloedverwant van de vrouw van Gruithuizen genaast, die op den 5 Maart des jaars 1599, in het bezit daarvan bevestigd werd. Door deze is zij verkocht aan den Heer Jacob van den Einde, die er mede verleden werd op den 23 December van het jaar 1608. In het jaar 1670 is zij bij koop gekomen aan den Heer Jakob de Witte, Rentmeester-Generaal over Zeeland, Beooster-Schelde, wiens dochter, Vrouwe Helena de Witte, haar ten huwelijk heeft aangebragt met den Heer Iman Mogge. Haar zoon, Rutger Mogge van Haamstede, in der tijd Burgemeester van Zierikzee, heeft haar nagelaten aan zijnen zoon Iman Mogge van Haamstede, Schepen der stad Amsterdam, wiens weduwe, Vrouwe Maria Agatha van Kollen, haar in het laatst der vorige eeuw bezat. Thans is eigenaar dezer heerl. de Heer Willem Ferdinand Mogge Muilman, President-Directeur van de Nederlandsche bank, te Amsterdam.

Lang is er verschil geweest tusschen de Staten van Zeeland en den bezitter dezer baanderheerlijkheid, over het regt van een gedeelte der westduinen en waranden, liggende op Westerenban van de duinen. In het jaar 1728 heeft de Heer Rutger Mogge van Haamstede het daartoe weten te brengen, dat hem dat gedeelte van de gedachte duinen en waranden, door de Staten ter leen werd uitgegeven, waarmede dit geschil was afgedaan. Onderscheidene keuren, verboden en ordonnantiën zijn er, van tijd tot tijd, met advies en goedvinden van die van den geregte, tot beleid der zaken dezer heerlijkheid, vastgesteld. De oudste dezer keuren is door Witte van Haamstede en *van de Duinen* en de gemeene opgezetenen der gezegde heerlijkheid en duinen,

Digitized by Google

gemaakt in het jaar 1500. Zij was door gemelde Witte en van wege de voorschrevene opgezetenen, door Heer Pieter, Parochiepaap van Renesse, bezegeld. Deze is de grondslag, waarop naderhand die van Haamstede hun regt, tot het maken van keuren en verboden, gegrond hebben.

Het d. Haamstede, Hamstede of Hamestede, ligt 3 u. W. ten N. van Zierikzee, 3¼ u. Z. W. van Brouwershaven. Het is eene groote, luchtige en aanzienlijke plaats, en wel het vermakelijkste dorp van het geheele eiland Schouwen, zijnde ook het eenige, dat bestraat is. Het is bij uitstek aangenaam gelegen, tusschen houtgewas, duinen en bouwlanden. Karel V, Keizer *van Oostenrijk*, in het jaar 1540, te Zierikzee zijnde, is vandaar deze plaats komen zien. Men telt in de kom van het d. 75 h. en 480 inw.

De straten van dit d. de Noord-, de West-, en de Zuidstraat geheeten, zijn ruim en met ijpen- en lindeboomen beplant. Op de Zuid- en Noordzijden der kerk, staan twee groote wellen of waterputten, die des zomers, zoo wel als des winters, overvloed van zoet water opgeven.

De Hervormde kerk was vóór de Reformatie aan den H. Johannes *den Dooper*, toegewijd. Twee gedeelten van hare inkomsten kwamen den Bisschop van Utrecht toe. Volgens het handboek van Gansonius van Egmond, zestigsten Bisschop van Utrecht, was er eene vikarij in de kapel der armen, aan het groote altaar (1). In het jaar 1500 werd deze kerk door den bliksem getroffen en ten grootste deele verteerd, doch eenige jaren daarna weder veel heerlijker opgebouwd. Later werden er mede eenige veranderingen en verbeteringen aangebragt, waarvan nog een aan de noordzijde ingemetselde steen, met het jaartal 1605, getuigenis draagt. De laatste verfraaijing is een goed bewerkt- en beschilderd houtenschot, waarmede het koor van de kerk is gescheiden. Het is een geschenk, door Koning Lodewijk toegelegd en door Z. M. Willem I verleend. Deze kerk is een treffelijk kruisgebouw, op twee rijen pilaren rustende, waarvan het koor of oosterpand reeds sedert onheugelijke tijden is afgebroken, en welks weerga in Zeeland, buiten de steden, weinig te vinden is. Zij heeft eenen spitsen toren, welke uit het midden van het kerkdak rijst. In het jaar 1774 werd door Mejufvrouw Quirina Bolle, bij uitersten wil, aan deze kerk een fraai stel zilver, ten gebruike bij de bediening van het H. Avondmaal, vermaakt; terwijl, in het jaar 1824, door den Heer Leendert Bolle, Oud-Ouderling der gemeente, twee kostbare, keurig bewerkte wijnkannen, welke aan dit stel ontbraken, aan de kerk werden geschonken.

Het Dorpshuis is een middelmatig gebouw. Ook heeft men er een deftig slot, het Slot te Haamstede genoemd (Zie Haamstede [Slot]), vóór hetwelk, op den grond van het dorp, een ruim plein is, tot eene korenmarkt geschikt.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 60 leerlingen bezocht.

Een half uur van dit d. aan de Ooster-Schelde, staat nog de toren van het voormalige d. Koudekerke, die den zeelieden tot baak dient en door de eiland-bewoners Plompentoren genoemd wordt. Ook staat, ¼ u. N. W. van Haamstede, in het duin, de in het jaar 1839 gebouwde fraaije Kustlichttoren, welke als eene prachtige slanke naald zich,

(1) Hiermede stond, zoo het schijnt, de vroeger vermelde Armoederhoek of Armenhoek, bevattende land en boschen, in verband.

Digitized by Google

op de westpunt van het eiland, ruim 150 voet in de lucht verheft; en, voorzien is van een uitmuntend mechanisch toestel en uurwerk, waardoor de lamp, met de spiegels en verbazende groote ringvormige lenzen, zich eenmaal in 10 minuten rond beweegt, en, eene vrearedig afwisselende verlichting en verduistering te weeg brengende, op eenige uren afstand zich voordoet als of men eene star van de eerste grootte en helderheid zag opkomen, welke na een oogenblik in vollen luister verschenen te zijn, verdwijnt (1). Vroeger stond, een weinig bezijden het d., een Gasthuis voor armen en zieken. Dit gebouw wordt thans gebruikt tot particuliere woningen. In vroegere eeuwen werd er mede een klooster van Graauwezusteren gevonden, waarvan eene heerenwoning aan de noordzijde van het dorp nog naam en overblijfsel heeft; ook moet er eene Kamer van Rethorica bestaan hebben, alsmede een oud huis Philippenburg, in de wandeling Flisbrug genoemd, hetwelk afgebroken is. Zie voorts dat woord. — Thans heeft men er een Diakonie-Armenhuis, waarin bedeelden van de Diakonie verpleegd worden.

Haamstede heeft eene gewone jaarmarkt, welke twee dagen duurt. Zij begint op den naasten Maandag, voor den 24 Junij of op den 24 Junij zelf, zijnde de dag van St. Jan, zoo die op eenen Maandag valt, ter oorzaak van de kerkwijding aan dien Heilige geschied. Ook is er jaarlijks nog eene beestenmarkt, welke den laatsten Dingsdag in October invalt; daarenboven heeft men er van ouds twee wekelijksche marktdagen gehad, des Maandags en Donderdags, waarop door den Ambachtsheer, met Schout en Schepenen, den 6 Julij 1553, eenige orders zijn vastgesteld.

Voorheen is te Haamstede en te *Westenschouwen* eene andere koornmaat, dan te Zierikzee en elders in het Land van Schouwen, gebruikt geweest, zoo dat het hoed of zestien zakken koorn Haamsteedsche maat, te Zierikzee, naar de maat aldaar gebruikelijk, zevenstien zakken uitleverde; doch naderhand is bij den Heer en Geregte de Zierikzeesche koornmaat ook aldaar aangenomen. De ingezetenen van Haamstede hebben van ouds, en inzonderheid ten tijde van Karel *den Stoute*, groot deel gehad in de vaart en den handel van Westenschouwen, gelijk kan worden afgeleid uit de vrijheden, door hem en door Eduard IV, Koning *van Engeland*, aan die van Haamstede en *Westenschouwen*, in het jaar 1473, vergund.

Haamstede is de geboorteplaats van de Godgeleerden: Adrianus Haemstedius (Adriaan van Haamstede), die een der eerste Predikanten van Antwerpen, en de eerste schrijver van het *Nederlandsche Martelaarsboek* geweest is, en Ewaldus Hollebeek, geb. den 24 September 1719, † 24 October 1796, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Leyden, na eerst die leerstoel te Groningen te hebben bekleed.

Het wapen van de heerl. Haamstede, is hetzelfde als dat van de gem. Haamstede.

HAAMSTEDE (NIEUW-), voorm. distr. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, een der zes deelen van dat eiland uitmakende.

Het strekte zich oostwaarts uit tot tegen de Helchers-ee, waarvan het d. Elkerzee zijnen naam ontleent, welke ten jare 1156, nog als een stroom bekend was, doch daarna ten N. aan den Oudendijk, door den Scharendijk afgedamd werd, en ten Z. boven de Duvene gesloten.

---

(1) Men zie voorts de beschrijving van dezen kunstlichttoren, van onzen geleerden Medeburger H. M. C. van Oosterzee, in den *Zeeuwschen Volksalmanak voor het jaar 1840*, bl. 128–130.

Digitized by Google

Het bevatte de d. Burgh, Claaskinderen, Haamstede, Coudekerke, Welland, Serooskerke en Ellemeet.

HAAMSTEDE (SLOT-VAN-), oud kast. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Zierikzee*, kant. en 3¼ u. ten Z.-W. van *Brouwershaven*, in het d. *Haamstede*.

Het slot zelf waarschijnlijk gesticht door Witten van Holland, was van ouds aanzienlijk geweest en is nog met eene gracht en muur omringd. Vier honderd jaren lang, was het de verblijfplaats der Edelen van Haamstede geweest, toen het in het jaar 1525, door de vlammen verteerd werd. Vervolgens, omtrent eene eeuw in dien staat gelegen hebbende, is het door Heer Jacob van den Einde, die in het jaar 1608 bezitter van deze heerl. geworden was, weder hersteld, nadat hij het eerst, in den stand waarin het destijds was, had doen afschilderen, onder welke schilderij hij de volgende, door hem zelve vervaardigde, dichtregelen deed plaatsen :

Nobilibus duo bis per saecla habitata colonis,
Usta triumfali Caesaris igne fui,
Hinc iterum saeclum jacui suppressa ruinis,
Hoc, quo me cernis schemate, victa situ.
Paullatim Eyndiadae auspiciis Haemsteda resurgens,
Incendi, et senii data repello mei.

d.i. Een viertal eeuwen réeds door Edelen bezeten,
Ben ik door 's Keizers overwinnend vuur verbrand,
Van toen af lag ik nog ééne eeuw in puin gesmeten,
Met vuil bemorscht, en hier gemaald door schildershand,
Thans hef ik, Haamsteê, weêr ('t zij Eyndens telg geweten)
Mijn kruin, en wedersta 't geweld van tijd en brand.

Deze schilderij, met de verzen daaronder, werd nog lang daarna op het slot gevonden. In het jaar 1679, 1680 en 1681, is het kasteel wederom verbeterd. Laatstelijk werd het door den Heer Rutger Moees, Heer *van Haamstede*, in dien heerlijken staat gebragt, waarin het nog voor eenige jaren te zien was. Thans schijnt het echter in verval te zullen komen. Tegenover den ingang, op het voorhof des slots, dat deels van plantaadje omgeven is, doet zich door eene lange dreef, strekkende naar eene hooge duin, een schoon gezigt op. Dergelijk gezigt heeft men nog van het slot zelf, door eene dreef, de Dianadreef geheeten.

Dit slot heeft den naam gegeven aan het adell. geslacht van Haamstede, dat niet onvermaard is gebleven in 's lands geschiedenis, als hebbende onderscheidene dappere ridders voortgebragt. Thans wordt dit adell. slot, met de onderhoorigheden, beslaande eene oppervlakte van 24 bund., in eigendom bezeten door den Heer Mr. Willem Ferdinand Moees Muilman, President-Directeur der Nederlandsche bank en Lid van den Raad der stad Amsterdam (1).

HAAMSTEDE (VAART-VAN-), vaart op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, welke bij het d. Haamstede eenen aanvang neemt; van daar, met eene eerst noordoostelijke, vervolgens zuidoostelijke en daarna oostelijke strekking, naar Serooskerke loopt. Van dat d., waarnaar zij ook wel vervolgens de Vaart van Serooskerke genoemd wordt, zet zij eerst haren oostelijken loop voort; neemt vervolgens eene zuidelijke en daarna weder eene oostelijke rigting, tot dat zij zich bij het geh.

(1) Men zie verder over dit slot Mr. C. P. E. Roniéa van der Aa, *Oud-Nederland in de vijf overgeblevene burgen en kasteelen geschetst en afgebeeld.*

Digitized by Google

rmanshoofd, met de *Elherzeesche-maert* in de *Ellewoetsche-art* vereenigt, en voorts, in eene zuidoostelijke strekking, naar de d Zierikzee te loopen. Zij heeft door de Weversluis, de Flaauwsluis en de Trommelsluis, uitwatering op de Ooster-Schelde.

HAAN (DE), buit. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, dist., arr. 1 u. N. van *Zierikzee*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Brouwershaven*, m. en ½ u. Z. W. van *Noordgouwe*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 11 bund. 41 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom eezen door Jonkheer Karel Willem de Jonge, woonachtig te Zierikzee. r plaatse, waar deze buit. gevonden wordt, werd, op Zondag den Julij 1566, te drie ure na den middag, op het eiland Schouwen, e eerste leerrede uitgesproken door Jacob Jouisse, Passementwever, er eene vergadering van omtrent vier honderd menschen.

HAAN (DE), naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. Saramacca, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Coffiezone.

HAAN (HET GAT-VAN-DE-), een van de killen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Werkendam*.

Zij neemt haren aanvang uit de vereeniging van het *Gat van den Eijerwaard* met den *Braspenning*, loopt met eene zuidwestelijke rigting n Z. O. langs den Buggenwaard, en N. W. van den Bovenste-Eijerwaard, het Klein-Stukje en den Benedenste-Kleine-Eijerwaard, m zich in het *Gat van den Zalm* te ontlasten.

HAAN (DE ROODE-), in de wandeling meestal de Roo-Haan genoemd, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. W. ten Z. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. O. van *Leens*, ½ u. Z. van *Warfhuizen*, waartoe het behoort, an den regteroever van het Reitdiep; met 8 h. en 40 inw.

Er is hier een zeer bekend veer, waar men met eene schouw uit Hunsingo in het Westerkwartier wordt overgezet.

Het was tusschen dit geh. en Aduarderzijl, dat Roelof Schierre n tegen andere schippersgasten, de stoutmoedige daad bedreven, door en op het art. Aduarderzijl vermeld (1).

HAAN (DE ROODE-), ook wel de Roo-Haan genoemd, geh. in het Oldambt, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. Z. O. van *Groningen*, gem. en 1 u. Z. van *Noorddijk*, ½ u. Z. van *Engelbert*, waartoe het behoort, aan het Winschoterdiep.

HAAN (DE ZWARTE-), herberg en veer op *Ameland*, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, aan de noordkust van de griet. *het Bildt*, onder *St. Jacobi-parochie*.

HAANBERG, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hazenberg.

HAANDEL, d. in de souvereine heerl. van *Gemert*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hanen.

HAANENPOEL, oud heerenhuis op de *Veder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2 u. N. van *Wageningen*, gem. en ½ u. ten W. van *Ede*.

Dit h. is afgebroken; ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, welke eene oppervlakte beslaan van 42 bund. 84 v. r. 70 v. ell., werden in eigendom besteden door den Heer A. W. C. W. Baron van Pallandt van Eerde, woonachtig te Keppel.

(1) D. I, bl. 67.

HAANMEER, ook Heerneer genoemd, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, ten Z. O. van *Hindeloopen*.

Het staat door den Indijk en de Haven van Hindoopen met de Zuiderzee, door de Kruisvaart met de Gronzen, de Groote-Gersloot en de Kleine-Gersloot, en door de Koldersloot en de Vard met de Fljuessen in verbinding.

HAANSBERG, Haansberg of Hansberg, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* dist., arr. en 2 u. W. ten Z. van *Breda*, kant. en 2 u. O. van *Oudenbosch*, gem. *Etten-en-Leur*. Men telt er 83 h., bewoond door 96 huisgez, uitmakende eene bevolking van 500 inw.

HAANSBERG (DE) of De Gilzenschr-Haansberg, ook genaamd De Hooge-Haansberg, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2¼ u. Z. O. van *Breda*, kant. en 2 u. Z. O. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, 40 min. N. van *Gilze*, waartoe het behoort; met 19 h. en 130 inw. Over dit geh. loopt de, in 1825 aangelegde, steenweg van Breda op Tilburg en verder naar 's Hertogenbosch.

HAANSBERG (DE) of De Rijenschr-Haansberg, meer bekend onder den naam van Lage-Haansberg, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2¼ u. O. van *Breda*, kant. en 2 u. Z. O. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, 10 min. Z. van *Rijen*, waartoe het behoort; met 9 h. en 50 inw.

HAANSBERG (DE GILZENSCHE-), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Haansberg (De).

HAANSBERG (DE HOOGE-), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Haansberg (De) of de Gilzenschr-Haansberg.

HAANSBERG (DE LAGE-), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Haansberg (De) of de Rijenschr-Haansberg

HAANSBERG (DE RIJENSCHE-), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Haansberg (De).

HAANSBERGEN (DE TWEE-), onder dezen naam verstaat men de beide geh. de Gilzensche Haansberg en de Rijensche Haansberg, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie de beide art. Haansberg (De).

HAANSCHE-HOEVE (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Haanschr-hoeve (De).

HAANTJES-SLUIS, voorm. sluis in de stad *Hoorn*, tusschen de Dalsbrug en het Nieuwenoord.

Deze sluis schijnt in het jaar 1611 te zijn aangelegd, doch zij werd in het jaar 1665 weder afgebroken, en de brugwal toegedamd, wordende dam, met het in 1741 ingestorte *Smerighorn*, thans het

JK, kasteel in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisweede* distr., arr. en 1¼ u. Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. van *Boxtel*, gem. en ½ u. N. van *St. Michielsgestel*.

el, met zijne tuinen en uitgebreid bosch met zware eikenoomen, wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door de douairière van den Baron O. A. N. W. de Senarclens de In dit bosch, aan den Dommel, staat een oud vierkant gebouw, met een leijen dak. Eenige willen, dat dit een nhuis der Hertogen van Braband zou geweest zijn. Eene andere vering, die meer algemeen is, wil, dat in deze steenen kamer erst de Hervorming gepredikt zij. Op Maandag na Paschen van

Digitized by Google

s vergaderde aldaar meer dan 200 menschen, en een jong gezel, Droogscheerder van beroep, las aldaar het euangelie, hetwelk hij laarde.

AANWIJK, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *recht*, kant. *Maarssen*, gem. *Harmelen*; palende N. W. aan den l Hollandschen polder Breeveld, N. O. aan den Rijn, Z. O. aan eveld, Z. W. aan Reijerskoop en Kattenbroek.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van bund. 19 v. r. 22 v. ell., telt 8 boerderijen en eene daggelders-ning, en wordt door eenen watermolen, op den Rijn, van het rtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Schout, Secre-is en twee Heemraden, benevens eenen Bode.

HAANWIJKER SLUIS, sluis in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, n. en 5 min. W. van *Harmelen*.

Deze sluis werd oorspronkelijk aangelegd om de vaart op den Rijn makkelijk te maken en dient alleen tot het schutten van schepen.

HAAPS, d. in het *Nederkwartier* van het *Land van Cuyk*, prov. *ord-Braband*. Zie Haps.

HAAR (DE) of de Haare, voorm. burgt in *Hunsingo*, prov. *Gro-ingen*, arr. en 7 u. W. van *Appingedam*, kant. en 3½ u. W. van *derdendam*, gem. en ½ u. O. Z. O. van *Ulrum*, hebbende eertijds t het voorm. kerkdorpje de Horne behoord. Thans is het eene behuisde heemstede, tusschen breede beddingen van vroeger bestaan bbende grachten, ten Z. O. aan den Haarderweg.

HAAR (DE), heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *trecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Haar-Zuilens*; palende N. W. aan ge Nieuwkoop en aan Themaat, O. aan Themaat, Z. O. aan Vleuten, aan Harmelen en W. aan Gerverskop.

Deze heerl. bevat de b. de Haar en eenige verstrooid liggende h.; slaat eene oppervlakte van 250 bund. 70 v. r. 55 v. ell., en telt 7 h., bewoond door 39 huisgez., uitmakende eene bevolking van 150 w., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en melkerij.

De inw., die op 8 na allen R. K. zijn, onder welke 90 Communi-anten, worden tot de stat. van *Vleuten* gerekend. — De 8 Herv., ie er wonen, behooren tot de gem. *Kockengen-en-de-Haar*.

Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten derwijs te Vleuten.

Deze heerl. was vroeger leenroerig aan het Huis van Vianen, het-elk haar van het Sticht van Utrecht hield. Het regtsgebied van t Haar, dat vroeger met dat van *Kockengen* vereenigd was, is a het jaar 1335 daar weder van afgezonderd, waarna het buurregt ldaar is in gebruik gebleven, tot het jaar 1632, als wanneer de toen-alige Heer, Jonkheer Jan van Zuilen van de Haar, door de Staten van Utrecht de oefening van het schependom vergund werd. In het jaar 761 is de Heer Antoon Martinus van Zuylen van Nijeveld, Heer van *Vichevorsel*, met deze heerl. beleend. In wiens geslacht zij tot nu oe verbleven is, wordende zij thans in eigendom bezeten door den leer Jan Jacob van Zuilen van Nijeveld, woonachtig te Brugge.

In deze heerl. lag vroeger nog de oude ridderhofstede Ter-Mey, choorende aan het oud geslacht van dien naam, thans afgebroken.

De b. de Haar ligt 2½ u. W. ten N. van Utrecht, 1 u. W. ten . van Maarssen. Men telt er 24 h. en 130 inw.

Naar men wil zou deze b. het oude Funugara zijn, waarvan Alfridus, en negenden Bisschop van Utrecht, in het jaar 838, de inkomsten

Digitized by Google

toegestaan heeft aan den Graaf Ruremus, uit vergelding van eenige goederen, door hem aan den Bisschop van Utrecht geschonken.

Het was vroeger een kerkdorp. De huizen zijn gebouwd deels rondom een ruim, met hoog geboomte beplant dorpsplein, deels langs eenen weg en eene vaart, die van dit plein naar den Haarmolen aan de Heikoperwatering voert. Men ziet er de bouwvallen van een kasteel, het Huis-ter-Haar, en eene bouwvallige kerk, die door de slotgracht van het kasteel gescheiden is. Deze kerk heeft eenen toren, die door een schuin dak gedekt is, en waarin nog eene klok hangt. Zij wordt thans, door den bewoner van het regthuis, tot eene schuur gebruikt. Achter de kerk ziet men oude grafsteenen en brokken muurwerk.

De kermis valt in den 17 September.

HAAR (DE), pold. in het *Land-van-Arkel-beneden-de-Zouwe*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *Gorinchem*; palende N. aan Lange-Scheiwijk, O. aan de Fange-Slagen, Z. aan Wolfare, W. aan Kwakernaak. Deze pold. bevat de h. de Haar.

HAAR (DE), buurs. in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., gem. en ½ u. N. van *Gorinchem*; met 11 h. en 60 inw., die kerkelijk onder *Schelluinen* behooren.

HAAR (DE), pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Duits-de-Haar-en-Zevenhuizen*; palende N. aan den St. Nicolaaspolder, O. aan Neder-Duits, Z. aan den Loodijk, die het van Heerseldert scheidt, W. aan den Eemlandpolder.

HAAR (DE), heerl. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*. Zie Haan (Linschoter-).

HAAR (DE) of op de Haar, geh. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 4¼ u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. Z. ten O. van *Apeldoorn*, gem. en 1 u. N. ten O. van *Brummen*, onder het d. *Hall*.

In het jaar 1737 stonden hier twee papiermolens, thans bestaat dit geh. nog uit eenen grooten papiermolen en eene boerderij.

HAAR (DE) of Haarsuilens-polder, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gedeeltelijk gem. *Laag-Niekoop*, gedeeltelijk gem. *Haarsuilens*; palende N. W. aan Laag-Niekoop en Themaat, N. O. aan Themaat, Z. O. aan Vleuten, Z. aan den Harmelerwaard, Z. W. aan Gerverskop.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 150 bund. 70 v. r. 55 v. ell., telt 18 h., waaronder 8 boerderijen. Het gedeelte, dat onder *Laag-Niekoop* ligt, wordt Lage-Haar geheeten, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 34 bund. 17 v. r. 23 v. ell., telt 2 h., waaronder geene boerderijen. De pold. de Haar watert door eenen molen op de Vecht uit. Het polderbestuur is gecombineerd van *Lage-Niekoop* en de Haar, en er bestaan twee Schouten, twee Secretarissen en twee Heemraden.

HAAR (DE), voorm. oude adell. hofstad in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Haar (Huis-Ter-).

HAAR (DE), voorm. adell. h. op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw., dist., arr. en 1½ u. N. van *Nijmegen*, kant., gem. en ½ u. Z. van *Elst*, aan den grooten weg van Arnhem op Nijmegen.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene landhoeve, met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte beslaande van 38 bund. 81 v. r. 60 v. ell., en in eigendom bezeten en bewoond wordende door den Landman M. Sarre.

Digitized by Google

HAAR (DE), geh. in *Rolderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr., adm. en judic. kant., gem. en 10 min. ten Z. W. van *Assen*; met 4 h. en 25 inw.

HAAR (DE), landg. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Haare (De).

HAAR (DE) of de Haerdt, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. Z. W. van *Groningen*, kant. en 3¼ u. Z. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Marum*, Z. van den weg naar de Friesche palen, op eenen hoogen zandgrond, met een weinig roggebouw en schapenfokkerij op de heide.

Dit geh. bestaat uit 3 h., waaronder 2 geringe boerderijen, en telt 25 inw. Het was oudtijds bekend onder den naam van Geestelijke Maagden, welke hier waarschijnlijk landerijen, misschien ook eene woning gehad hebben. Naderhand is het met het naburig Trimunt, waar een Beggijnenklooster stond, eene bezitting geweest van de stad Groningen, doch voor ongeveer 50 jaren aan verschillende particulieren in beklemming en in eigendom afgestaan.

HAAR (DE), geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Huisgaten-Haar.

HAAR (DE), havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Haar (Ter-).

HAAR (DE), havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. N. van *Deventer*, kant. en 2¼ u. O. van *Raalte*, gem. en ¼ u. Z. van *Wijhe*, aan den straatweg van Deventer op Zwolle.

HAAR (DE), geh. in het dingspil van *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr. en 6 u. Z. O. van *Assen*, judic. kant. en 5 u. O. van *Hoogeveen*, adm. kant. en 1 u. N. ten O. van *Dalen*, gem. en 1 u. ten Z. van *Sleen*; met 6 h. en ruim 30 inw.

HAAR (DE), buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., dist., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. ten O. van *Lochem*, gem. en 10 min. Z. van *Roerloo*; met 17 h. en 120 inw.

Deze buurs. was vroeger de woonplaats van den Latijnschen Dichter Henricus Harius (Hendrik ter Haar).

HAAR (HUISGATEN-), geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Huisgaten-Haar.

HAAR (HUIS-TER-) of De Haar, oudtijds De Haer, voorm. oud adell. ridderhofstad, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2¼ u. W. ten N. van *Utrecht*, kant. en 1 u. W. ten Z. van *Maarssen*, gem. *Haarzuilens*, 3 min. N. van de b. *de Haar*.

Het gemeen gevoelen is dat dit huis, omtrent het jaar 1162 tot 1165 gebouwd, of ten minste bewoond is geworden, door Godschalk, een' broeder van Herman, Heer *van Woerden*, en dat deze Godschalk, in wiens geslacht dat huis gebleven is tot in het jaar 1446, den naam van der Haar zou hebben aangenomen. In het jaar 1451 werd Heer Dirk van Zuilen, als in huwelijk hebbende Josina van der Haar, met dit huis en de heerlijkheid van de Haar beleend, welke zich, uit dien hoofde, van Zuilen van de Haar noemde. Doch naardien hij een groot vijand van Bisschop David van Bourgondië was, werd dit slot, in het jaar 1482, door Joost van Lalaing, Stadhouder van Holland, stormenderhand ingenomen, en vervolgens in brand gestoken. Hij zelf werd gedagvaard, maar verscheen niet; waarom men zijne leengoederen verbeurd verklaarde. Het Huis ter Haar werd, dertien jaren later, verlijd op Walraven, Heer van Brederode, enz. Doch, de misdaad, door Dirk van Zuilen bedreven, werd op voorspraak van aanzienlijke bloedvrienden, zijnen zoon Steven van Zuilen, door den Heer van Vianen, kwijtgescholden, en hij in het jaar 1505 wederom met het huis beleend,

Digitized by Google

betwelk door Dirk, zijnen zoon, die de beleening daarvan in het jaar 1535 ontvangen had, fraai vertimmerd werd. Terwijl deze er bezitter van was werd het huis, in het jaar 1536, door de Staten der prov. Utrecht voor riddermatig erkend. In het jaar 1585 werd het, met negen hoeven, verlijd op den Heer Nicolaas van Zuilen. Naderhand kwam het door het overlijden van Vrouwe Cornelia van Zuilen, aan haren kleinzoon, Heer Jan van Renesse van Moermont, die zich daarom Jan van Renesse van Zuilen van der Haar deed noemen, en deswege, in het jaar 1608, in de ridderschap van de prov. Utrecht beschreven werd. Na zijnen dood, verviel het aan zijne eenige onmondige dochter, die er, in het jaar 1665, mede beleend werd. Zij trouwde, in het jaar 1679, met Antonij van Sterrbor, Heer *van Ischot*, wiens zoon, Johan Filip van Sterrbor, in het jaar 1696, de beleening erlangde. Hij stierf zonder kinderen na te laten, waardoor de Haar aan zijnen broeder, Willem van Sterrbor, verviel, op wien het huis, in het jaar 1709, verlijd werd, gelijk ook, in het jaar 1736, op den Heer Karel van Sterrbor. De laatste beleening van dit huis is geschied in het jaar 1761, ten behoeve van den Heer Antonij Martinus van Zuilen van Nijeveld, Heer *van Wickevorsel*. De laatste, die het bewoond heeft, is geweest Karel van Sterrbor, in 1770 overleden, toen het reeds zeer in verval was. Het Huis de Haar lag in eenen lagen veengrond, welke aan de kleilanden paalt. Het was een zwaar ouderwetsch gebouw, dat voor het grootste van dien aard in de provincie Utrecht gehouden werd, aan alle zijden met breede grachten omgeven, met drie ronde en twee vierkante torens prijkende, en aan eene zijde van eene soort van burg voorzien, die het een ontzagwekkend aanzien gaf. In 1697 moet het kasteel zich nog in goeden staat vertoond hebben, doch langzamerhand vervallen zijnde, is daarvan thans niets dan de bouwvallen overgebleven, die, door den tegenwoordigen eigenaar, den Heer Jan Jacob van Zuilen van Nijeveld, te Brugge, met zorg onderhouden, ongetwijfeld tot de schoonste en belangrijkste van Oud-Nederland behooren. De diep onder den grond doorloopende gangen en kelders, in 1672 en 1673 nog tot gevangenissen gebezigd, zijn meestal ingestort (1).

HAAR (HUIS-TER-), adell. h., thans nog een landhuis, in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, arr. en 6 u. W. ten Z. van *Tiel*, kant. en 3½ u. Z. W. van *Geldermalsen*, gem. *Vuren-en-Dalen*, ½ u. W. van Vuren, aan den Waaldijk.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 400 bund. 20 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Mr. Jan Virgily van Vuren.

HAAR (HUIS-TER-), vroegere naam van het geh. Ter Haar, in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie Haar (Ter-).

HAAR (LAGE-), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Laag-Niekoop*; palende N. W. aan Laag-Niekoop en Gieltjesdorp, O. aan Themaat, Z. aan Vleuten en Harmelerwaard, Z. W. aan Gerverskop.

Deze pold., welke een gedeelte van den pold. *de Haar* uitmaakt, beslaat eene oppervlakte van 54 bund. 17 v. r. 23 v. ell., telt 2 h., en watert door eene sluis in de Vecht uit. Het polderbestuur bestaat uit Schout, Secretaris en eenen Heemraad.

(1) Men vindt eene fraaije afbeelding van deze bouwvallen in het werk getiteld: *Oud-Nederland in de uit vroegere dagen overgebleven Burgten en Kasteelen, geschetst en afgebeeld door* Mr. C. P. E. Roelof van der Aa.

Digitized by Google

HAAR (LAGE), geh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Utrecht*, kant. en 1½ u. W. van *Maarssen*, gedeeltelijk gem. *Haarzuilens*, nabij de b. *de Haar*, gedeeltelijk gem. en 20 min. W. van *Laag-Niekoop*, met 6 h. en ongeveer 40 inw., van welke 4 h. en 25 inw. onder *Haarzuilens*, 2 h. en 15 inw. onder *Laag-Niekoop*. Ook is er een korenmolen.

HAAR (LINSCHOTER-), ook wel enkel DE HAAR geheeten, heerl. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Wulvenhorst*; palende N. O. aan de heerl. Wulvenhorst, O. aan de Lage Rol en de Hooge Rol, Z. O. aan de Lange Linschoot, die haar van de Zuidzijde van Snelrewaard scheidt, Z. W. aan de Noordzijde van Snelrewaard, W. aan Diemerbroek, N. W. aan Kromwijk.

Deze heerl. bevat het geh. Linschoter-Haar, en de daarom liggende landerijen. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Linschoten*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Montfoort* gerekend. — Men heeft in deze heerl. ééne school.

Het geh. LINSCHOTER-HAAR ligt 3 u. W. ten Z. van Utrecht, 2 u. N. W. van IJsselstein, ¼ u. Z. van het kasteel Wulvenhorst.

In het jaar 1756 werd Mr. JAN HENDRIK DE ROO, Heer *van Westmaas*, door den Proost van Oud-Munster met deze heerl. beleend.

HAAR (OP DE), buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie HAAR (DE).

HAAR (TEN-), havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie HAARE (DE).

HAAR (TER-), voorm. adell. hofstad in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie HAAR (HUIS-TER-).

HAAR (TER-), voorm. adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie HAAR (HUIS-TER-).

HAAR (TER-), geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 6½ u. Z. Z. W. van *Winschoten*, gem. en 3½ u. Z. van *Vlagtwedde*, 1½ u. Z. ten W. van *Zellingen*, waartoe het behoort; met 6 h. en 40 inw.

Ten westen aan den weg staat een stander-roggemolen. Over de hier voorbij stroomende Ruiten- of Oude-Aa, moet in de nabijheid van TER HAAR eene brug hebben gelegen. Vroeger schijnt er slechts één huis te hebben gestaan, wijl het eertijds Huis ter Haar genoemd werd. In het jaar 1818, heeft men tusschen TER-HAAR en *Weerding* in Drenthe, eenen houten veenweg of veenbrug gevonden (1).

HAAR (TER-), havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie HAARE.

HAAR (TER-), eene der zestien hoeven, welke vroeger het dorp IJsselr, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Zwolle*, gem. *Stapkorst*, uitmaakten.

Zij bestaat nog in hare oorspronkelijke grootte, zijnde eene oppervlakte van 285 bund. 86 v. r. 21 v. ell., en wordt thans in eigendom besteten door Mej. de wed. TER-HAAR, woonachtig te IJhorst.

HAARBEEK, water op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*.

Het ontstaat uit de vereeniging van de Broekdijkerbeek, de Eekterbeek en de Molenbeek, en loopt door Elburg in zee.

HAARBRUG (DE), oude steenen brug in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en 15 min. N. van *Gorinchem*, over de Schotdoorsche vliet.

HAARD (DE), smalle strook gronds, ten Z. der duinen van het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*,

(1) Men zie daaromtrent voorts ons art. APEL (TER-), D. I, bl. 296.

gem. *Noordwelle*, beslaande eene oppervlakte van 39 bund. 88 v. r. 70 v. ell.

Zij wordt onderscheiden in den Zouten-Haard en den Verschen-Haard, en behoort voor 15 bund. 82 v. r. 40 v. ell. aan den pold. van *Schouwen*, en voor de overige 24 bund. 6 v. r. 70 v. ell. aan Mevrouw de wed. Schuilenburg, Ambachtsvrouw *van Renesse*, woonachtig te 's Gravenhage.

HAARD (VERSCHE-), smalle strook gronds, ten Z. der duinen van het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Noordwelle*.

Zij is het westelijke gedeelte van de Haard, en beslaat eene oppervlakte van 20 bund. 67 v. r. 50 v. ell.

HAARD (ZOUTE-), smalle strook gronds, ten Z. der duinen van het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Noordwelle*.

Zij is het oostelijke gedeelte van de Haard, en beslaat eene oppervlakte van 19 bund. 21 v. r. 20 v. ell.

HAARDA, Harda of Haerda, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 4 u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Harlingen*, 5 min. W. van *Oosterbierum*, waartoe zij behoorde.

Van deze state is het huis, dat in het jaar 1662 nog bestond, waarschijnlijk in 1702 of 1703 afgebroken. In 1704 werd in de plaats daarvan eene, voor dien tijd fraaije, boerenwoning gebouwd, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 30 bund., en in eigendom wordt bezeten door de erven van den Heer P. J. van Beyma, woonachtig te Weidum.

Naar deze state nam het geslacht Marnstra, in later tijd, den naam van Haarda aan. Pibo Haarda, een van dit geslacht, vinden wij als teekenaar van het verbond der Edelen vermeld (1).

HAARDGANG of Herdgang, onbewoonde plaats in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Hilvarenbeek*, ten O. van het geh. Diem.

Men wil, dat deze plaats het aanvangspunt der bebouwing van Hilvarenbeek is geweest, en men zelfs het voornemen had, hier den toren te plaatsen. Vroeger stond hier een oud slot of kasteel, waarvan de grachten nog te zien zijn. Sommigen willen, dat het een klooster der Tempelridders, anderen daarentegen, dat het een jagthuis der Hertogen van Braband geweest zij.

HAARE of Hare, voorm. havez. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 5¾ u. N. N. W. van *Zwolle*, kant., gem. en in de stad *Vollenhove*.

H[illegible](DE), De Hare of De Haar, landg. op de *Over-Veluwe*, pr[illegible]*rland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 10 u. N. ten W. van *A*[illegible]nt. en ¾ u. Z. ten W. van *Elburg*, gem. *Doornspijk*.

[illegible]was vroeger zeer uitgestrekt. Op een gedeelte van den [illegible]er vroeger toebehoorde, is voor eenige jaren het huis [illegible]ouwd. Zie dat woord.

[illegible]), voorm havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Haar (De).

[illegible]E), De Haar, Ten-Haar, Ter-Haar of Haere, havéz. [illegible] prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. N. ten W. van [illegible]em. en ¾ u. Z. van *Olst*.

[illegible]m J. W. Te Water, *Historie van het Verbond der Edelen*, St. II, bl. 448 en 449, [illegible]s *Chronijk van Friesland*, bl. 3435.

Digitized by Google

Deze haven., beslaat eene oppervlakte van 74 bund. 14 v. r. 90 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Pierre Voute.

HAAR-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*. Zie Middelburg.

HAAREIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, *Derde* dist., arr., kant. en 2¼ u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. *Riethoven*.

HAAREN, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* dist., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Boxtel* (8 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan Helvoirt, O. aan Esch, Z. aan Oisterwijk, W. aan Berkel-Enschot-en-Heukelom.

Deze gem. bevat het d. Haaren, de geh. Balsvoort, Heesakker en Holeynd, het adell. h. Nemerlaar en eenige hier en daar verstrooid liggende hoeven. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2399 bund., waaronder 2307 bund. 45 v. ell. belastbaren grond, telt 224 h., bewoond door 259 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1500 inw., die meest hun bestaan vinden in den land- en ooftbouw. Eene hier bestaande *bierbrouwerij* handhaaft haren vroegeren roem.

De grond is, over het algemeen genomen, zandachtig, en men vindt hier nog vele onbebouwde gronden en daaronder zulke, welke uit den aard zeer geschikt zijn voor den landbouw, bijzonder op de zoogenaamde Kreitenheide, welke eenen leemachtigen, goeden en gelijken grond heeft. De reden, waarom deze gronden nog onbebouwd zijn, is voornamelijk toe te schrijven, in het gebruik, hetwelk thans daarvan wordt gemaakt, door het vlaggen of plaggen op gemelde heigronden, welk vlagsel in plaats van stroo, tot het maken van mest wordt gebruikt. Deze wijze van mest maken, wordt hier noodzakelijk beschouwd, daar zulks niet alleen bij arme boeren, uit gebrek aan stroo, plaats heeft, maar zelfs bij de meervermogende landlieden algemeen gebruikelijk is. De gemeentegronden, welke hier, sedert het begin dezer eeuw zijn verkocht of uitgegeven, zijn genoegzaam allen bebouwd, en bovendien zijn er nog eenige onbebouwde gronden door partikulieren ter bebouwing bekwaam gemaakt. De granen en veldgewassen, welke hier verbouwd worden, bestaan voornamelijk in rogge, haver en boekweit; wijders een weinig garst, boonen en tamelijk veel klaver, ook spurrie, knolzeel of zoogenaamd groen.

De inw., die bijna alle R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vik. apost. van *'s Hertogenbosch*, deken. van *Orthen*, behoort en aan den zoogenaamden Belverenkant eene kerk heeft; terwijl zij vroeger op den Heesakker ook een kapel bezat. Deze par. werd sedert vele eeuwen, bekleed door geestelijken van de abdij van Tongerloo, en werd, na de verovering van 's Hertogenbosch, door Farderik Hendrik, Prins *van Oranje*, alleen door eenen Pastoor bediend, doch bekwam, sedert het jaar 1696, eenen Kapellaan uit dezelfde abdij, zoo als zij thans nog door éénen Pastoor en éénen Kapellaan bediend wordt. Den 16 April 1572, werd de Pastoor Petrus Janssens, door eenige soldaten in zijne par. aangevallen, die hem eerst mishandelden, en daarna met eene bijl het hoofd afhieuwen.

De weinige Hervormden die men er telt, worden tot de gem. van *Helvoirt-en-Haaren*, gerekend. — Er is in deze gem. één school, welke gemiddeld door een getal van 110 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Haaren ligt 2¼ u. Z. W. van 's Hertogenbosch, 2 u. N. ten O. van Tilburg, ½ u. Z. O. van den straatweg, tusschen die beide steden.

Digitized by Google

Het heeft misschien zijn naam bekomen, van een geslacht, hetwelk de heerl. Haren, bij Maastricht, bezeten hebbende, daarom den naam van Jonker van Haren droeg, welk geslacht door partijschappen, en oorlogen in de dertiende eeuw uit Luikerland is gevlugt, en zich op deze plaats heeft nedergezet. Dit oord was toen mogelijk weinig of niet bewoond, en slechts een uithoek van Oisterwijk. Het gezegde geslacht moet aldaar een kasteel of huizing gehad hebben, hetwelk onderscheiden was van het kasteel Nemerlaar. De voormalige parochiekerk, welke aan den H. Lambertus was toegewijd, was een groot gebouw, waarvan het schip reeds voor ruim tachtig jaren, ingestort is, doch het koor, hoewel in zeer vervallen toestand, nog bestaat, de toren is een zwaar gebouw, doch van eene kleine spits voorzien. De tegenwoordige R. K. kerk, mede aan den H. Lambertus toegewijd, staat, zoo als wij hierboven zagen, eigenlijk niet in het dorp, maar aan den zoogenaamden Belverenkant. In het jaar 1754 werd door de Staten toegestaan, om aldaar de kerk te vernieuwen, doch het verzoek der R. K., om haar op eene beter gelegene plaats te bouwen, werd van de hand gewezen. Deze schuurkerk kort daarna vernield zijnde, werd het vernieuwen daarvan wederom toegestaan, den 28 Mei 1760. Het is een langwerpig gebouw, zonder toren noch orgel.

Men heeft in de gem. Haaren een R. K. Seminarium, dat, in het jaar 1839, van het kasteel Herlaar, onder St. Michiels-Gestel, in een opzettelijk daartoe gesticht gebouw, gelegen bij den straatweg, herwaarts is overgebragt. In dit seminarium worden, door eenen President, drie Professoren en een Procurator, aan ruim 120 kweekelingen onderwijs gegeven, terwijl daarvan nog eene onderafdeeling op het landg. Beekvliet, onder St. Michiels-Gestel, geplaatst is.

De kermis te Haaren valt in, den laatsten Zondag in September.

Het wapen dezer gem. bestaat in een schild van sinople (groen), beladen met een schaap en een lam, loopende op een terras, alles van zilver, en gekeerd naar de regterzijde van het schild.

HAAREN, adell. h. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 3¼ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. W. van *Heerlen*, gem. *Voerendaal*.

Dit adell. h. behoorde onder de riddermatige hofsteden, welke ten allen tijde aan hare bezitters het regt van beschrijving gaf ter Landsvergadering des kwartiers van Valkenburg. Haar leen moest verheven worden bij de zoogenaamde Keur-Keulsche Mankamer te Heerlen. Het heeft van ouds behoord aan het adell. geslacht van Hoen Zu der Brouch, daarna Hoensbroek geheeten, want den 12 Augustus 1518 is het, benevens de hofstede *Zuide-Neelen*, thans *Lindenhog* genoemd, verheven door Heer Herman van Hoen. Het werd vervolgens door de Graven van Hoensbroek bezeten tot in het jaar 1671, wanneer het verkocht is in naam van den Heer J. C. Haudion de Gybereby. In 1629 is [illegible] hofstede beschreven, de toenmalige bezitter, Baron de [illegible] ren, gelijk mede, daarna, Louis Ulrick, Baron [illegible] verheven te hebben, in 1684. In het jaar [illegible] verkoop overgegaan aan den Heer [illegible] Generaal in 's Keizers dienst en [illegible] Limburg, sedert de weder [illegible] tijd daarna, in 1722, [illegible] aan den Heer Johan [illegible] *Gulpen en Margerat*[illegible] jaar 1770, wanneer [illegible]

Digitized by Google

Domeinen en Geestelijke goederen, in de Landen van Overmaas, benevens Commissaris Instructeur te Maastricht, het gekocht heeft, in wiens geslacht het sedert gebleven is, wordende het thans in eigendom bezeten door Jonkheer J. C. van Panhuis van Haaren, woonachtig te Maastricht.

In het jaar 1742 is dit huis, door ongeluk, afgebrand, alhoewel het muurwerk, in 1744, weder werd opgehaald, bleef toch de verdere opbouw onvoltooid tot in 1770, wanneer de toenmalige bezitter het, zoo van binnen als van buiten, fraai heeft opgetimmerd. Het huis is van eenen wijden omtrek in het vierkant, en met zijne stallingen en schuren binnen eene vischrijke gracht ingesloten, voorts met eenen grooten tuin en andere plantaadjen versierd.

HAAREN (BORG-), d. in het graafs. *Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Borgharen.

HAARLAAR, voorm. slot in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Herlaar.

HAARLAAR (NIEUW-), oude naam van het oud adell. h. Nieuw-Herlaar, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Herlaar (Nieuw-).

HAARLAAR (OUD-), oude naam van het oud adell. h. Oud-Herlaar, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Herlaar (Oud-).

HAARLE of Haerle, d. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 1¼ u. O. van *Raalte*, gem. en 1 u. Z. W. van *Hellendoorn*, men telt er 129 h. en 690 inw.

De R. K., van welke men er 650 aantreft, maken met eenigen uit den omtrek eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Zalland-en-Drenthe* behoort, en 850 zielen telt, onder welke 580 Communikanten. De kerk, aan den H. Sebastiaan toegewijd, is van toren en orgel voorzien. De dienst wordt gedaan door eenen Pastoor.

De Herv., die hier 40 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Hellendoorn-en-Holten*.

Men heeft in dit d. eene school, die gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht wordt.

HAARLE of Haerle, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2¼ u. O. ten N. van *Almelo*, kant. en ¾ u. W. van *Ootmarssum*, gem. en ¾ u. O. van *Tubbergen*; met 20 h. en 150 inw.

HAARLE, geh. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie Hare (De).

HAARLEM, arr., prov. *Noord-Holland*; palende N. aan het arr. Alkmaar, O. aan het IJ, het arr. Amsterdam en het Haarlemmermeer, Z. [illegible] Z. W. aan het arr. Leyden, W. aan de Noordzee.

Het [illegible]de voorm. balj. van Kennemerland, van Blois, en [illegible]derode. Men telt er 3 kant., zijnde: Haarlem, Bevaland, Zaandam, [illegible]slaande eene oppervlakte van 36,377 bund. [illegible] r. 6 v. ell., [illegible]onder 35,529 bund. 46 v. r. 3 v. ell. [illegible]land, met 10 [illegible]., bewoond door 13,861 huisgez., uitgeene bevolkin[illegible] ongeveer 66,800 inw., die meest hun [illegible]nden in den [illegible]ow.

[illegible]ALEM, kant., [illegible]Noord-Holland, arr. *Haarlem*; palende [illegible] het kant. B[illegible], O. aan het IJ, het kant. Amsterdam [illegible] Haarlemmer[illegible] en Z. W. aan het kant. Noordwijk, [illegible] de Noord[illegible]

[illegible] bevat de 2[illegible] gem.: Haarlem, Bennebroek, Ber[illegible]rode, B[illegible]-Teterode-Aalbertsberg-en-de-

Digitized by Google

Vogelenzang, Haarlemmerliede-Noord-Schalkwijk-en-Hofambacht, Heemstede, Houtrijk-en-Polanen, Schooten-en-Gehuchten, Spaarndam, Spaarnwoude, Zandvoort, Zuid-Schalkwijk-Vijfhuizen-en-Nieuwerkerk, beslaat eene oppervlakte van 13,485 bund. 29 v. r. 20 v. ell., waaronder 12,635 bund. 45 v. r. 4 v. ell. belastbaar land, telt 5645 h., bewoond door 6539 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 41,700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

HAARLEM, klass., prov. *Noord-Holland*, verdeeld in de volgende twee ringen. Haarlem en Zaandam.

Zij bevat 23 gem., met 31 kerken, die door 30 Predikanten bediend worden en telt ruim 45,900 zielen, onder welke 15,000 Ledematen.

HAARLEM, kerk. ring, prov. *Noord-Holland*, klass. van *Haarlem*. Zij bevat de volgende 11 gem.: Haarlem, Bennebroek, Beverwijk, Bloemendaal, Castricum-en-Heemskerk, Heemstede, Spaarnwoude-en-Spaarndam, Uitgeest, Velsen, Wijk-aan-Zee en Zandvoort. Men telt daarin ruim 20,300 zielen, onder welke 7000 Ledematen, en heeft er 19 kerken, welke door 16 Predikanten bediend worden.

HAARLEM, Evang. Luth. kerk. ring, prov. *Noord-Holland*. Zij telt 3750 zielen en heeft 8 kerken, die door 9 Predikanten bediend worden, en de volgende 8 gemeenten: Haarlem, Alkmaar, Beverwijk, Edam, Monnikendam, Purmerende, de Rijp en Zaandam; terwijl te Hoorn, eene vereenigde Evang. Luth. en Herstelde Luth. gem. bestaat; onder den naam van *Vereenigde Lutherske gemeente*, die aldaar thans door eenen Herstelden Luth. Predikant bediend wordt en 200 zielen telt.

HAARLEM, gem., prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem* (6 m. k., 2 s. d.); palende N. aan Schooten c. a., O. aan Haarlemmerliede-Noord-Schalkwijk-en-Hofambacht, Z. aan Zuid-Schalkwijk-en-Heemstede, W. aan Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang.

Deze gem. bevat de st. Haarlem, en eenige daar rondom gelegene woningen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 570 bund. 13 v. r. 9 v. ell., waaronder 457 bund. 44 v. r. 3 v. ell. belastbaar land, telt 6010 h., bewoond door nagenoeg 7000 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 24,000 inw.

In het laatst der zeventiende eeuw verhief zich de bloei en welvaart der stad tot eene uitstekende hoogte. De herroeping van het edict van Nantes voerde uit Frankrijk geheele scharen van vlugtelingen met hunne nijverheid en kundigheden, en gedeeltelijk met hun vermogen naar Holland, waar zij zich in onze Hollandsche steden en bijzonder te Haarlem nederzetteden, en door de vestiging van allerlei kunstrijke en kostbare fabrijken en door eenen uitgebreiden handel, grooten voorspoed en rijkdom verspreidden. Het fabrijkwezen en den handel klommen alzoo binnen Haarlem tot eene nooit gekende hoogte, en bragten hare bevolking tot meer dan 40,000 zielen. Toen bloeiden de zijdefabrijken, zoo dat er eenmaal wel 3000 weefgetouwen werkzaam waren, welke met de zijdetwijnderijen, en alle daartoe benoodigde handwerken en inrigtingen wel aan 10,000 menschen brood verschaften. De gewevene kantfabrijken hebben wel eens wekelijks 20,000 stukken opgeleverd. Beroemd door witheid, fijnheid en fraaiheid van bewerking, waren de Haarlemsche linnens, de Haarlemsche bonten, het Haarlemsche streep, damast, tafel- en servetgoed. De fabrijken van zijden- en garen-gazen, van wit-garen lint en koord,

Digitized by Google

van gebloemde langetten hadden een groot vertier; even als de touwslagerijen, de garentwijnderijen, de katoenspinnerijen, de zijden- en garenweverijen, de linnenbleekerijen, welke vele duizende stukken linnen uit Braband, Vlaanderen en zelfs uit Silezië ontvingen, hetwelk een aanzienlijk getal menschen een ruim middel van bestaan verschafte; ook de leerlooijerijen, de zeepziederijen, de azijnmakerijen en de bierbrouwerijen, wier aantal eens twee en zeventig bedroeg, waren bloeijend. Alle deze inrigtingen zijn door de omstandigheden des tijds, het verloopen van den handel als anderzins, verminderd of in kwijnenden staat geraakt. Evenwel zijn de voortbrengselen dezer fabrijken nog zeer beroemd, en de kappen en builgazen wel gezocht, doch aanmerkelijk minder dan vroeger het geval was, de laatste vooral in Noord-Amerika; terwijl de, na de Belgische omwenteling, alhier gevestigde katoenfabrijken, een nieuw leven en vertier in deze stad verspreiden, zoodat tegenwoordig nagenoeg 1000 menschen daarin verkzaam zijn.

Thans bestaan er nog de volgende fabrijken en trafijken: 1 geelgieterij; 1 letter- en metaalgieterij; 4 boekdrukkerijen; 2 platloodfabrijken; 1 steenhouwerij; 2 cementfabrijken; 1 leerlooijerij; 1 zeepziederij; 3 bier- en azijnmakerijen; 1 zoutketel; 2 Haarlemmerolieſabrijken; 3 scheepstimmerwerven; 2 touwslagerijen; 4 lintfabrijken; 1 Bremer-groenfabrijk; 1 stoominrigting tot het bleeken, glanzen, drukken en verder opmaken van katoenen stoffen; 1 fabrijk van zijden stoffen en zijden linten; 5 vernisberijderijen; 1 fabrijk, waarin onderscheidene voorwerpen van allerlei aard uit veerkrachtige gom worden vervaardigd, zoo voor heel- en verloskundig gebruik, als zeer doelmatig ingerigte brandspuitslangen, waterdigte stoffen enz.; 1 houtzaag-, 2 mostert- en 6 mout- en korenmolens; 1 boomkweekerij en vele bloemkweekerijen, waar vooral hyacinten en tulpen worden aangekweekt. Er is mede eene gazfabrijk, die sedert het begin van het jaar 1857 aan het voornaamste gedeelte der stad eene inderdaad voortreffelijke verlichting geeft. Ook zijn in Haarlem vooral beroemd de bloemkweekerijen en bloemisterijen. De handel in bloemen enz. strekt zich door geheel Europa en zoo veel verder uit, als men kan berekenen, dat de hyacinten, tulpen en andere bolgewassen gezond en onbedorven ter bestemde plaatse kunnen komen, voor dat zij weder geplant behoren te worden.

Behalve deze middelen van bestaan, wordt door het menigvuldige bezoek van vreemdelingen of de bewoners van naburige plaatsen, eene algemeene welvaart binnen Haarlem verspreid; terwijl de ijzerenspoorweg, welke bij den ouden Haarlemmerweg de stad inkomt, me eene kunstig gemaakte ijzeren draaibrug, over het Spaarne loopt en bij de plaats, waar de Deimanswaterpoort stond, weder uitgaat, in verband gebragt met andere wegen, tot het bezoeken van Haarlem en hare schoone omstreken, ook de bewoners van meer verwijderde plaatsen uitlokt. Het stationsgebouw van den ijzeren spoorweg, tusschen de St. Jansstraat en den Kruisweg, achter het Plein bij de Nieuwe- of Kennemerpoort, waar de Varkenmarkt wordt gehouden, is om zijne sierlijke bouworde merkwaardig.

De Herv., die hier ruim 12,500 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke vroeger door 9 Predikanten doch thans slechts door 7 bediend worden. Opulrus van Embden en Sixtus, die van Leeuwarden kwam, waren in den aanvang der Hervorming de eerste Leeraars van deze gemeente, die van October 1566 tot 30 April 1567, in eene houten loots,

Digitized by Google

even buiten de stad, predikten, toen de openbare godsdienstoefening der Hervormden hier weder gestremd werd. Simon Jansz. was hier predikende ten tijde van de inneming der stad door de Spanjaarden, in 1573, toen hij om het getuigenis van Jezus Christus alhier onthalsd werd. Maarten Dirksz. was al vóór 1568 Predikant van Spaarndam en andere omliggende plaatsen, en werd daarom, den 21 Mei 1568, door den Hertog van Alba gebannen. Teruggekeerd schijnt hij ook hier gepredikt te hebben in 1572 en 1573, en daarom als Predikant te Haarlem uitgesloten te zijn uit het, den 6 Junij 1574, afgekondigd pardon. De eerste vaste Predikant, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Abraham Gallus, die den 24 Maart 1577 de Bakenesserkerk heeft ingewijd, doch was toen Predikant te Delft. De tijd zijner komst als vaste Leeraar is onzeker; hij was dit echter reeds den 15 September 1577, na het vertrek van Thomas Tilius, die hier ook gepredikt heeft. Hij vertrok in 1587, waarschijnlijk naar Gent. Johannes Danius, kwam herwaarts in het najaar van 1577 of in het voorjaar van 1578 en stierf in 1612. Henricus Geesteranus kwam in het jaar 1578 van Naaldwijk herwaarts, en overleed in 1583. Gerardus Blokhoven kwam in het jaar 1578 herwaarts, en vertrok in het jaar 1580 naar Gouda. Lucas Hespe kwam herwaarts van Leyden in 1580, en stierf in 1583. Johannes Arpzing kwam herwaarts van Ootmarssum in 1583, werd den 22 Maart 1591 van zijnen post ontzet. Johannes Bogaard kwam herwaarts van Brugge in 1584, stierf in 1614. Aegidius Ebrecht, ook Gilles Struo geheeten, werd in het jaar 1587 tot vierde Predikant beroepen, hij overleed of vertrok in het jaar 1589. Van toen af schijnt de gemeente van Haarlem door vier Predikanten en zijn bediend, tot dat in 1599 Adrianus Jacobus van Tetterode tot vijfden Predikant beroepen werd, die in 1618 overleed. De eerste zesde Predikant, Isacus Junius, kwam in 1612 van Warmond en vertrok in het jaar 1618 naar Katwijk aan den Rijn. Dionisius Sprankhuysen werd in het jaar 1615 tot zevenden Predikant beroepen, en vertrok in 1618 naar Woudrichem. De eerste achtste Predikant, Salomon Echtenius, werd in het jaar 1643 van Weesp derwaarts beroepen en overleed in 1675. Wilhelmus ter Smitten kwam in het jaar 1653 van Deventer als negenden Predikant te Haarlem, waar hij in 1678 overleed. Ook eene zeer korten tijd werd de Haarlemsche gem. door tien leeraren bediend, wordende Gijsbert de Brouwer in 1767 tot tienden Predikant beroepen, doch na het overlijden van Willem van Asperen, hetwelk in 1769 plaats had, werd de tiende leeraarsplaats weder afgeschaft. Na het vertrek van den Predikant Gerhardus Masman naar Utrecht, hetwelk in het jaar 1792 plaats had, is het getal Predikanten te Haarlem, tot op acht, en na het overlijden van den Predikant Abraham Rutgers, in het jaar 1809, tot op zeven verminderd. Onder de te Haarlem gestaan hebbende Predikanten verdienen de volgende bijzondere melding, als hebbende zich, of uithoofde van hunne geleerdheid, of door hunne welsprekendheid, beroemd gemaakt: Samuel Arpzing, Johannes van den Honert, Joan Alberti, Theodorus Haganaeus, Petrus Nieuwland, Dirk Veegens, Petrus Broes, Wilhelmus Mosacrius Quaet, Daniel Albert Reguleth, Carel Boers, Abraham Rutgers, Huslij Viervant, Jan van der Roest, Gabriel van Oordt, Jakobus Justus Scholten en Johannes Samuel van Staveren. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Men heeft ook te Haarlem eene Waalsche gem., welke door ééne Predikant bediend wordt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt

heeft waargenomen, is geweest Jean Taffin, die in het jaar 1586 herwaarts kwam. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Remonstranten, van welke men er ongeveer 100 aantreft, behooren tot de *Eerste klassis*, en worden door eenen Predikant bediend. In het jaar 1632, kort na het ontstaan der Remonstrantsche broederschap, wordt Ds. Luchterop het eerst als Predikant der gemeente genoemd, die echter nog in dat zelfde jaar door Schout en Schepenen, om zijne prediking, uit de stad schijnt gebannen te zijn. Een weinig later werd deze opgevolgd door den bekenden Passchier de Fijne. Het beroep geschiedt door den kerkenraad.

De Doopsgezinden, die hier 880 in getal zijn, hadden vroeger vijf vergaderplaatsen, eene der vereenigde Vlamingen en Waterlanders; eene van vereenigde Vlamingen, Friezen en Hoogduitschen; eene van vereenigde Vlamingen en Friezen; eene van oude Friezen; en eene van zulke oude Vlamingen, die tot de societeits-vergadering, welke te Groningen gehouden wordt, behooren, welke alle thans tot eene zijn vereenigd en door vier Predikanten bediend worden.

De Evangelisch-Lutherschen, die hier 1600 in getal zijn, onder welke 850 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot den ring van *Haarlem* behoort, en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die er het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Nicolaus Wiering, die in het jaar 1608 hier stond, en in het jaar 1612 schijnt overleden te zijn, aangezien in dat jaar Johannes Cramerus hem opgevolgd is. In het jaar 1651, toen Conradus Viëtor hier Predikant was, is Justus van der Linde hier tot eerste tweede Predikant beroepen, die in 1660 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. In het begin der vorige eeuw ontstond er een geschil tusschen den Leeraar Johannes Hermanus Manné en eenige leden der gemeente, hetwelk ten gevolge had, dat hij, na dat hij door zijn Collega en de Ouderlingen was gesuspendeerd, door die van Amsterdam, nadat hij weder zijn eerste predicatie gedaan had, om die predicatie werd gedeporteerd, terwijl het twistgeding op een opzettelijk daartoe bijeengeroepen consistorie, waarop zelfs buitenlanders waren genoodigd, zijnde het eenige algemeene Luthersch-Synode, hetwelk ooit in de Nederlanden is bijeengeroepen, werd uitgewezen, en het deportement van den Predikant Manné daarbij bevestigd. Hierop ontstond er eene scheuring in de Haarlemsche gem., doordien een gedeelte bij den Leeraar Johan Christoffel Schonenberg *in de oude* kerk bleef en een gedeelte zich met Manné afzonderde, welke zich echter, in het jaar 1724, weder met de andere vereenigd hebben en sedert eene gemeente met twee, somtijds ook met drie, Predikanten hebben uitgemaakt. Onder de later in deze gem. gestaan hebbende Predikanten, verdienen melding: Christianus Carolus Hendricus van der Aa, die Medeoprigter en Algemeen Secretaris van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen, alsmede Secretaris van de Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij, een uitvloeisel van de Maatschappij van Wetenschappen, is geweest en van het jaar 1742 tot aan zijnen dood, welke in den nacht tusschen 22 en 23 September 1793 voorviel, dus meer dan vijftig jaren, gedurende welke hij onderscheidene beroepen naar elders van de hand wees, alhier het leeraarambt waarnam; Johan Wilhelm Statius Muller, die hier van 1795 tot 1809 stond, en Johannes Conradus Andreas Sander, die er van 1821 tot 1838 Leeraar was, welke allen zich door hunne schriften hebben bekend gemaakt.

Digitized by Google

Ook bestaat hier eene Broedergemeente, welke 15 Leden telt, zonder vaste Predikant, komende nu en dan uit Zeyst een Leeraar over.

De R. K., van welke men er 8900 aantreft, onder welke 5600 Communikanten, maken zes statiën uit, die tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Kennemerland*, behooren, en door zes Pastoors en drie Kapellaans bediend worden.

De R. K. van de Oude Clerezy, van welke men er 40 heeft, onder welke 30 Communikanten, maken eene stat. uit, welke door eenen Pastoor bediend wordt, die tevens den titel van Bisschop van Haarlem voert, zijnde dit nog een overblijfsel van den Bisschopszetel, welke in het jaar 1559, te Haarlem, is opgerigt.

De Isr., die hier 458 in getal zijn, maken eene ring-synagoge uit, welke tot het synagogaal ressort van *Amsterdam* behoort, en eene synagoge te Haarlem en eene bijkerk te Beverwijk hebben, terwijl te Haarlem de dienst door eenen Voorlezer verrigt wordt.

Men telt in deze gem. 24 middelbare en lagere scholen, welke door een gemiddeld getal van 3000 leerlingen bezocht worden.

De stad Haarlem ligt op 52° 22′ 54″ N. B., 22° 18′ 7″ O. L., 3 u. W. van Amsterdam, 5¼ u. N. van Leyden, 6½ u. Z. van Alkmaar, met alle welke steden zij door straatwegen, en met de beide eerstgenoemde ook door trekvaarten en den ijzeren spoorweg in verbinding staat. Daardoor heeft die stad veel doortogt van reizigers, die genoegzaam uit alle steden van Holland, naar Amsterdam en terug willen. De rivier het Spaarne, die uit het Haarlemmermeer, door de oostzijde der stad, naar het IJ loopt, scheidt haar in twee deelen, welke door bruggen met elkander gemeenschap hebben. Deze rivier geeft aan Haarlem geene mindere levendigheid door de onophoudelijke heen en weder varende groote schepen, aangezien dit de eenige plaats is, langs welken de schepen, die zee bouwen, uit Zeeland en Zuid-Holland, naar Amsterdam of verder, over de Zuiderzee naar Friesland en Groningerland en weder terug moeten. Haarlem is aan den westkant door hooge duinen beschermd, langs welke men fraaije hofsteden en eenige linnen- en garenbleekerijen vindt. De afstroomingen van de duinen voorzien de stad rijkelijk van frisch en versch water. Behalve het Spaarne, waarover onlangs de, niet op gewone wijze, vernieuwde melkbrug ligt, loopt er nog een watertje door de stad, de Beek genaamd, hetwelk eertijds open was, doch thans uit de *Oude-Gracht*, door de Koningsstraat, langs de Zuidzijde der Grootekerk, door de Damstraat, onder de huizen en straten door, naar het *Spaarne* vloeit. In en om Haarlem wordt eene gezonde lucht ingeademd. De buitensingels zijn met geboomte omzet. Behalve het, aan den zuidkant gelegen, aangename bosch, gemeenlijk den Haarlemmerhout geheeten, leveren de onderscheidene wegen naar de omliggende dorpen en hofsteden een zeldzaam geëvennaarde keur van bek[illegible]e wandelwegen op. De stad wordt voor eene der gezondst[illegible] Holland gehouden, is om hare schoone omstreken [illegible]en wordt uit dien hoofde door vreemdelingen ze[illegible] is waarschijnlijk om die reden, dat [illegible]naar hunnen zetel gevestigd hadd[illegible]

In de jaren 19[illegible] werd [illegible]telkens uithoo[illegible] gelegd [illegible]te vergroot[illegible] [illegible] meerde[illegible] [illegible]t

Digitized by Google

naamd, is met prachtige vele huizen bebouwd. Naar denzelfden
nt werd de stad destijds met acht aarden bolwerken versterkt, van
elke thans die, bewesten het Spaarne, in fraaije wandelingen her-
hapen is. De oorsprong van den naam dezer stad is onzeker. Zij,
e hem van zekeren verdichten stichter, Heer Lem genaamd, hebben
fgeleid, vinden thans bij onze Geschiedkundigen geen geloof meer.
nderen hebben gegist, dat men den naamsoorsprong van Haarlem bij
e *Heruliers*, zeker oud volk, dat hieromtrent zou gewoond hebben,
zoeken moet. Ook zijn er, die den naam van Haarlem van het woord
ar, dat van ouds *schraal* en *mager* beteekende, en van het woord
em, dat een *vetten grond* uitdrukte, hebben afgeleid, in voege men
et den naam Haarlem zou hebben bedoeld, dat de stad aan den eenen
ant schrale duinen en aan den anderen vette weiden had. Eenigen
vermoeden, dat de stad zijnen naam van de Noormannen heeft ge-
kregen, die hieromtrent eene volkplanting zouden gehad hebben, naar
hunne stad *Jerlem*, genoemd. De beste gissing, die ons voorgeko-
men is, want wij gaan verscheidene benzelachtigen stilzwijgend voor-
bij, onderstelt dat Haarlem eene verkorting is van *Harel* schraal en
lem woning; en zoo veel zegt, als *woning* of *stede aan een schra-
len oord* gesticht. De waarschijnlijkheid van deze naamsoorsprong
wordt door de naastgelegen schrale zandduinen bevestigd.

De tijd waarop Haarlem gesticht is geworden is niet te bepalen.
Eenigen willen, dat men van Haarlem reeds ten tijde van Dirk II, Graaf
van *Holland*, dat is vóór het einde der tiende eeuw, onder den naam
van Suthrem of Suthelem, gewaagd zou vinden. Ook spreekt eene
oude lijst bij Heda, van een Suthrem en van een Haralem, beide reeds
omtrent den jare 900 in wezen, welke namen, een van beiden, op
Haarlem toegepast worden. Doch zulks gaat niet zeker. Nog min-
der grond heeft het, dat men de stichting van Haarlem, met som-
migen tot de vijfde of zesde eeuw zoude brengen. Zij is echter van
zeer ouden oorsprong en was de tweede stemmende stad in Holland,
dus waarschijnlijk later dan Dordrecht gesticht, welke de eerste stem-
mende stad geweest is. Vast gaat het, dat Haarlem al in het jaar
1132 bekend, en in het jaar 1155, reeds eene welvarende en vermo-
gende stad was. Naar den stichter of stichters, kan men niet dan
op losse gronden gissen. Sommigen hebben er de Heeren, uit het
oud geslacht van Haarlem, voor gehouden.

Voorheen kon men Haarlem door tien poorten binnenkomen, als:
de Kennemer- of Nieuwepoort en de Amsterdamsche Wa-
terpoort, ten N.; de Spaarnewouder- of Amsterdamsche
poort en de Schalkwijkerpoort, ten O.; de Eendjes- of Leyd-
sche Waterpoort, de Kleine-Houtpoort, de Groote-Hout-
poort en de Raampoort, ten Z.; de Zijlpoort en de Deimans-
Waterpoort, ten W. Van de Nieuwpoort afkomende, heeft men
het einde des singels, en aan het Noorder-Buiten-Spaarne een hek,
er bij de laatste vergrooting der stad in 1672 gebouwd. Dit hek
is het Vrouwe-, ook wel Vrieschehek genoemd, omdat men
de nabijheid de Vriesche varkenmarkt had. De Spaarnewouder-
Am merpoort, tusschen de jaren 1440 en 1468 gebouwd,
len. De Kleine-Houtpoort is een aanzienlijk
eenen dikken ronden toren en torens op de
te-Houtpoort, in 1500 gebouwd, is in 1825
door een smaakvol ijzeren hek, met twee
e en eene, aan beide zijden aanmerkelijk
ig, met voetpaden. Ook de Zijlpoort is

Digitized by Google

afgebroken en door een hek, tusschen twee gebouwen, vervangen. De Deimans-Waterpoort is mede voor lang reeds gesloopt.

De stad is deftig gebouwd, en bevat aanzienlijke grachten en straten. Men heeft er onderscheidene markten, als: de Grootemarkt, de Vischmarkt, de Botermarkt, de Oude-Groenmarkt, de Nieuwe-Groenmarkt, de Turfmarkt enz., onder welke de Grootemarkt, van ouds het Zand genaamd, uitmunt. De voornaamste straten der stad loopen op deze markt uit, daarenboven staat er het Stadhuis en de Grootekerk. Rondom de markt staan fraaije winkelhuizen en andere gebouwen, zij is langwerpig van gedaante, en in het geheel ruim 94 ellen lang, en ongeveer 52 ellen breed. Men heeft te Haarlem twee Vischmarkten, eene Zeevischmarkt en eene Riviervischmarkt. De Zeevischmarkt, een afgesloten plein, ingaande op de Grootemarkt, is in 1769 gebouwd. De Riviervischmarkt, in 1603 gebouwd, is niet afgesloten, en loopt van de Noorderdeur tot aan de oostzijde der Grootekerk.

Men heeft te Haarlem 6 jaarmarkten, welke gehouden worden, de eerste, den eersten Maandag in Maart, zijnde eene paardemarkt; de tweede, den derden Maandag in Augustus, op den zoogenoemden hartjesdag, zijnde eene paardemarkt; de derde, den derden Maandag in October, zijnde eene varkenmarkt, welke nog twee volgende weken gehouden wordt. De kermis valt in den laatsten Zondag in Junij, en duurt eene week.

Het oudste Stadhuis van Haarlem, was het thans tot eene Hoofdwacht ingerigte gebouw, op den hoek van de *Smeestraat*. Het bestond reeds in de veertiende eeuw. Een opschrift in den gevel wijst zulks nog aan:

Wanneer de Graef hier op het sant,
Syn Princenwoning had geplant,
Soo was dit loflick oudt gesticht,
Tot Haerlems raetshuys ingericht.

Vroeger was het een particulier eigendom, maar in het jaar 1755 is het door de stad aangekocht geworden. Later werd het thans in gebruik zijnde Stadhuis, ten dienste der Stedelijke Regering ingerigt. Dit is een oud aanzienlijk gebouw, waar de Graven oudtijds hun Hof gehouden hebben, eer het van hier naar 's Gravenhage verplaatst werd, zijnde dit Hof te Haarlem, eerst bewoond door Graaf Floris V, in het jaar 1291. Doch anderen beweren, dat sommige Graven hier slechts een lusthuis hebben gehad en dat de vijver daarvóór, nu de Grootemarkt, met zand gevuld zijnde, den naam van het Zand gekregen heeft. Men ziet nog tegenwoordig, op de zaal van het stadhuis, de oude afbeeldsels der Hollandsche Graven, ten tijde der Nederlandsche beroerten, uit het Karmelitenklooster derwaarts overgebragt; alsmede fraaije schilderstukken van Frans Hals en Bartholomeus van der Helst en van veel meer andere Schilders, welke weleer op den Doelen geplaatst waren, en aan den zolder een walvischkaak, door Jan Huigen van Linschoten, een Haarlemmer van geboorte en eenen der eerste zeereizigers uit dezen lande, van Waaigats herwaarts gebragt en aan de stad vereerd. Ook is nog op het stadhuis voorhanden eene verzameling van overgeblevene stukken van de eerste drukken van Coster, benevens eenige andere stukken tot Coster betrekking hebbende. In het midden der vorige eeuw heeft men aan dit gebouw eenen deftigen opgang gemaakt. Ook stond er van ouds en nog tegenwoordig een fraai steenen schavot tegen aan, waarboven het beeld der geregtigheid in eene nis in den gevel is geplaatst. Het stedelijk

Digitized by Google

estuur, heeft tot het jaar 1800 van dit gebouw gebruik gemaakt, en het voor eene som van 25,000 guld. aan het land verkocht werd, om tot een Departementaal Geregtshof te dienen. Toen hield de stedelijke regering hare bijeenkomsten in het huis in de St. Jansstraat, thans tot Gouvernementshuis dienende. Dit duurde evenwel slechts tot het jaar 1805, wanneer de regering weder van het gebouw op de markt bezit kon nemen.

Het Gouvernementshuis, in de *St. Jansstraat*, waar de vergaderingen van den Gouverneur en de Gedeputeerde Staten van Noord-Holland gehouden worden, heeft voor eenige jaren eene aanmerkelijke verandering en vergrooting ondergaan.

Het Prinsenhof, vroeger het Predikheeren- of Dominikanerklooster, is een oud gebouw, achter het *Stadhuis*, alwaar de Staten van Noord-Holland hunne vergaderingen houden. Men heeft er de Wapenkamer, rijkelijk van oud en hedendaagsch geweer voorzien, als ook een goed getal van fraaije schilderijen, verder de Stads-Bibliotheek en eene Teekenschool; terwijl men in een gedeelte van het gebouw, het Pand genaamd, op de jaarmarkt verscheidenerlei waren te koop stelt. Vroeger werd er ook wekelijks, op Donderdag, verkoophuis van huisraad gehouden; op andere tijden werd het de Bijhal van vleesch, dat niet in de hal mogt komen. Men vindt er het grafschrift van J. Blekker, die met zijn honderd en elfde jaar nog met een jong meisje huwde, bij wie hij eene dochter won; terwijl hij twintig jaren met haar in eenen gelukkigen echt leefde. Bezijden het Prinsenhof is een tuin, in welken men, in den jare 1720, de gewassen geplaatst heeft uit den Hortus Medicus, welke in het jaar 1696, in de nieuwe uitlegging der stad aangelegd was. In het midden van dezen tuin heeft het Collegium Medicum of geneeskundig genootschap te Haarlem, in het jaar 1728, een steenen standbeeld van Laurens Jansz. Coster doen stellen, hetwelk in het jaar 1801 op de Grootemarkt is geplaatst. Dit genootschap houdt hier ook zijne vergaderingen. Thans houdt de Provinciale Commissie van onderwijs in Noord-Holland mede aldaar hare vergaderingen.

Het Locaal voor de Arrondissements-Regtbank, in de *Zijlstraat*, is in het jaar 1839 gebouwd, en dient tevens ten gebruike van den Kanton-Regter.

Het Huis der Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen, vroeger in de *Groote-Houtstraat*, bevat tevens een Kabinet van voorwerpen van Natuurlijke historie, dat thans in een voortreffelijk gebouw aan het *Spaarne*, in het jaar 1841, door de Maatschappij tot dat einde aangekocht, is overgebragt geworden.

De Stads-Doelen, in de *Gasthuisstraat*, vroeger de Kloveniers- of Schutters-Doelen genoemd, is in 1541 gesticht. De Haarlemsche schutters waren in oude tijden zeer vermaard, zoo dat zij zelfs in 1458 te Mechelen kwamen en aldaar den prijs wegdroegen. De zaal van dit gebouw prijkte weleer met de thans op het stadhuis gevonden wordende schilderstukken van Frans Hals en Bartholomeus van der Helst. Men vindt er nog een afbeeldsel van Kenau Simons Hasselaar, een schoorsteenstuk de verovering van Damiate voorstellende, en eenen steen, ter nagedachtenis van Wigbold Ripperda, den heldhaftigen verdediger van Haarlem, in 1572 en 1573. De Nederlandsche huishoudelijke Maatschappij hield hier vroeger hare jaarlijksche tentoonstelling van planten, welke tentoonstelling door rijkdom en keurigheid uitmuntte, doch thans niet meer plaats heeft.

Digitized by Google

Het Paviljoen in *den Houf*, bevat thans eene verzameling fraaije schilderijen van levende meesters (1).

Vroeger stond de Vleeschhal in de *Warmoesstraat*. In plaats van deze is in het jaar 1600 eene gebouwd bewesten de *Grootemarkt*, zijnde een luchtig, groot, hecht en deftig gebouw, met eenige trappen opgaande en hebbende twee rijen steenen pilaren in het midden, die het gewelf ondersteunen; onder de Hal zijn verscheidene overwelfde kelders, en boven ruime zolders, die met een looden dak gedekt zijn. Er is nog een brief van het jaar 1388 of 1389 voorhanden, waarbij Hertog Albrecht de ordonnantien op deze Hal gemaakt, belooft te doen onderhouden. Het gebouw in de *Warmoesstraat*, hetwelk vroeger tot Vleeschhal diende, is thans ingerigt tot een woonhuis.

De Waag, aan het *Spaarne*, is zeer deftig uit blaauwen, thans wit geschilderden arduinsteen, opgebouwd, en in het jaar 1598 gesticht; zij staat op eene bekwame plaats, om de gewogen goederen terstond met de vaartuigen, daaromtrent gelegen, te kunnen in- en afschepen.

Het Huis van Arrest of Provoosthuis, in de *Tuchthuisstraat*, was in 1566 tot Pesthuis bestemd, is daarna, in het jaar 1609, tot een Tucht- of Werkhuis ingerigt. Later diende het tot Aalmoeseniers-Weeshuis, waarin de kinderen of vondelingen, wier ouders weggeloopen waren, of die tot geene bijzondere gemeente behoorden, onderhouden werden. In het jaar 1824 is het tot het tegenwoordige doel ingerigt.

De Kaserne, op de *Nieuwegracht*, aan den hoek van de *Koudehoorn*, in het jaar 1770 als Diakoniehuis gesticht, waar oude Hervormde mannen en vrouwen, en weezen van Hervormde ledematen onderhouden werden, is een grootsch gebouw, voorzien van ruime vertrekken en eene groote vierkante binnenplaats, hetwelk in het jaar 1810 tot het tegenwoordig doel is ingerigt. In het jaar 1825 heeft zij eene groote vermaardheid bekomen, doordien de tentoonstelling van voortbrengselen van volksvlijt daarin is gehouden.

De beide Paardestallen, aan de *Nieuwe Gracht*, zijn zeer doelmatig ingerigt en kunnen te zamen meer dan 370 paarden bevatten.

Het tegenwoordige Postkantoor is in de *Smeestraat*, en het tegenwoordige Station der Paardenposterij in de *Spaarnwouderstraat*.

Onder de verdere merkwaardige huizen verdienen nog melding: het Huis op de Groote Markt, een gedeelte uitmakende van het gebouw, waarin de Uitvinder der Boekdrukkunst Laurens Janszoon Coster zoude gewoond hebben, en waar men in den gevel nog zijne afbeelding ziet, met eene drukpers en dit bijschrift:

MEMORIAE SACRUM
TYPOGRAPHIA
ARS ARTIUM OMNIUM
CONSERVATRIX,
HIC PRIMUM INVENTA,
COSTERO
HARLEMENSI
ANNO MCCCCXXIIX.

[illegible] de kunst, die alle kunsten in stand [illegible] vonden door L. Coster van Haarlem 1428), [illegible] standbeeld staat, hetwelk in 1772, door

[illegible] WELGELEGEN.

Digitized by Google

den beroemden Haarlemschen beeldhouwer van Hekkstal vervaardigd is, en met een toepasselijk Latijnsch opschrift prijkt; het Huis op den Hoek van de Hoogstraat en het Spaarne, waartegen het pothuis stond, in hetwelk de dappere Zee-Kapitein Jan Barends, meer bekend onder den naam van Jan de Lapper, in het jaar 1652, het bedrijf van schoenlapper uitoefende en in welks gevel, ter zijner gedachtenis op eenen blaauwen steen het volgende opschrift geplaatst is:

MDCIII
Voor dit huis
overde
Jan de Lapper
zijn menvoudig handwerk,
verdiende zich door beleid en moed
tot Scheepsbevelhebber
te is,
Strijdende voor het Vaderland
den heldendood
gestorven:

het Huis aan de Bakenessegracht, waarin de beroemde, ook bij vreemden, hoog geachte schilder Filip Wouwerman gewoond heeft, en waar men op eenen steen boven de deur zijnen naam leest, en het Huis op het Plein buiten de Houtbrug, waar de beroemde beeldhouwer G. van Hekkstal woonde, toen hij, in den winter van het jaar 1740, zulke kunstige beelden van sneeuw vervaardigde, dat zij ieders bewondering tot zich trokken, waaronder een Centaurus, welke honderde menschen kwamen beschouwen, terwijl men in Amsterdam bekend maakte, dat er een vreemd monster uit de lucht gevallen was, half mensch, half paard; en het Tulpenhuis, in de *Groote Houtstraat*, aldus genoemd om dat het, ten tijde van den beruchten handel, voor eenen tulpenbol verkocht is, het kreupelrijm in den gevel herinnert ons de dwaasheid van die dagen. Voorts heeft men nog het Monument ter gedachtenis van Laurens Janszoon Coster, in den *Hout* (1).

De Hervormden hebben hier vier kerken: de Groote- of St. Bavoskerk, de Bakenesserkerk, de Jans- of St. Janskerk en de Nieuwekerk.

De Grootekerk, op de *Groote Markt*, was vóór de Hervorming aan den H. Bavo toegewijd, die hier zeer plegtig gevierd werd, zoo dat men ter zijner eere een kostelijk zilveren standbeeld, negen Keulsche marken (2 pond, 1 ons) zwaar, in deze kerk heeft opgerigt. Zijn gebeente, in eene zilveren kas opgesloten, stond voor de eerbiedigheid der geloovigen ten toon, tot dat het, ten tijde der beeldstorming, om geen aanstoot te lijden, naar Keulen vervoerd is geworden. Men had destijds in deze kerk 35 altaren. De Pastoor, die, volgens het gebruik van die tijden, *Persona* genaamd werd, was van groot aanzien. De begeving van de pastorij plagt den Graaf en de bevestiging den Domdeken van Utrecht toe te komen. Doordien de Pastoor gewoon was den Graaf, als zijnde zijn Hofpriester, overal te volgen, bovendien 12,000 Communikanten onder zijn gebied had staan, en zijne parochie ook 12,000 Italiaansche mijlen groot was, kon hij zijne bediening niet alleen in eigen persoon waarnemen, maar had tot zijne dienst een Onderpastoor, die wederom in het prediken van het

(1) Men zie omtrent dit Monument, het art. Achthoek.

goddelijke woord en het bedienen der Sacramenten door vier Kapellanen geholpen werd. De Pastoor voerde den titel van Proost, want, in het jaar 1479, toen Meester Jan van Rossenbos, Pastoor van Haarlem was, heeft Paus Sixtus IV deze pastorij tot den eeretitel van proostdij verheven. De inkomsten van de pastorij bedroegen jaarlijks 400 Rijnsche guldens (360 guldens), en bestonden in renten van huizen of landerijen. De inkomsten uit de offerpenningen voortkomende, zonder de onzekere voordeelen en toevallen daaronder te begrijpen, werden geschat op 100 goudguldens (150 guld.) 's jaars. Dewijl zulk eene inkomst niet groot genoeg scheen, om alle de lasten te dragen, hebben de Kerkmeesters verzocht, dat de vijf kapellanijën, daar zij het opzigt over hadden, verminderd mogten worden tot het getal van vier, en vervolgens de inkomsten ook gelijkelijk verdeeld mogten worden in vier deelen. De Kardinaal Polus, Pausselijk Gezant, heeft hierop Georgius van Egmond, den zestigsten Bisschop van Utrecht gemagtigd, om dusdanig eene vereeniging te maken, en verder alles op den gemelden voet vast te stellen. De kerk van Haarlem, hebbende tot het jaar 1559 onder den Kerkvoogd van Utrecht gestaan, is in dat jaar door Paulus IV en wederom, in het jaar 1561, door Pius IV, met toestemming van den Spaanschen Koning Filips II, tot eene Bisschoppelijke kerk, staande onder de Aartsbisschoppelijke kerk van Utrecht, verheven. In de bulle van Paulus IV worden de volgende plaatsen aan het bisdom van Haarlem toegewezen, 12 steden, behalve de dorpen daar tusschen gelegen; ter lengte van negentig (in sommige afschriften staat zestig) en ter breedte van dertig duizend schreden. In de bulle van Pius IV, waarbij de grenspalen van dit bisdom vastgesteld worden, staan de steden Haarlem, *Amsterdam*, *Alkmaar*, *Monnikendam*, *Edam*, *Purmerend*, *Hoorn*, *Enkhuizen*, *Medemblik*, de Vrijheden *Beverwijk* en *Schagen*, en meer andere dorpen, vlekken en sloten, duidelijk uitgedrukt. Dezelfde Paus heeft, in de gemelde bul, de vaste renten voor de bisschopstafel bevestigd op de nieuwe inkomsten van onderscheidene kerken, en daarbij een kapittel van negen Kanunniken ingesteld. Drie van deze negen Kanunniken moesten tot Doctor of Licentiaat in de Godgeleerdheid aangenomen zijn; drie anderen moesten Doctor of Licentiaat zijn in de Geestelijke regten, en de drie laatsten moesten van adellijk geslacht en onder het bisdom geboren zijn, en ook den eeretitel van Doctor of Licentiaat, hetzij in de Godgeleerdheid of in de Geestelijke regten, bekomen hebben. Om dit kapittel te doen bestaan, heeft men de inkomsten van het Reguliere-Klooster Heilo buiten Alkmaar, en van het kapittel te Geervliet, daaraan toegewezen; en is ten dien einde dit kapittel van Geervliet, hetwelk de Heer Niklaas van Putten en zijne huisvrouw Alidis van Stalen, in het jaar 1307, aldaar gesticht hadden, in het jaar 1565 naar Haarlem overgebragt. Tot eersten Bisschop van Haarlem werd aangesteld Nikolaas van Nieuwland, meer bekend onder den Latijnschen naam van Nicolaus de Nova-Terra of Novo-Terranus, die vroeger Deken van de St. Maria-kerk te Utrecht, en titelvoerende Bisschop van Hebron geweest was; en als zoodanig de plaats van Koor- of Wij-Bisschop bij Georgius *van Egmond*, den zestigsten Bisschop van Utrecht, bekleed had. Daarenboven was hij Proost van de parochiekerk te Haarlem. Hij werd door Koning Filippus II, in het jaar 1560, tot Bisschop benoemd, welke benoeming den 26 Mei 1561, door Paus Pius IV, werd goedgekeurd; terwijl hij dat bisdom den 5 Februarij 1562 in bezit nam, waaraan verknocht was de abdij

Digitized by Google

van Egmond. Hij wilde de parochiekerk tot eenen dom maken, de regering weigerde dit, doch liet hem de kerk gebruiken ter uitoefening zijner functie. De Grootekerk te Haarlem is een der grootste en fraaiste kerken in de Nederlanden. Zij rust op achtentwintig kolommen, niet allen van eenerlei maaksel. Het koor is ruim en door een fraai koperen hek omgeven. De predikstoel is van boven met fraai gesneden houtwerk versierd. Eenig in zijn soort is het orgel, door den Amsterdamschen orgelmaker Christiaan Muller vervaardigd, die daarmede in het jaar 1735 eenen aanvang maakte, en dat in 1738 voltooid was. Het heeft omtrent 5000 pijpen, en 60 stemmen, waaronder zijn 15 tongwerken. Onder de registers zijn 4 afsluitingen, 2 tremulanten en twee koppelingen, dus in het geheel 68 registers. De *vox humana* is schoon en bijzonder natuurlijk. Het geheel heeft eene hoogte van dertig en eene breedte van veertien ellen. Het fraaije beeldwerk onder het orgel is gemaakt door den kunstigen Haagschen beeldhouwer Jan Baptist Xavery en het verdere beeldwerk door den Amsterdamschen beeldhouwer Jan van Logteren. Men ziet er eene vrouw in een deftig gewaad, met een altaar bij zich, en eene offerschotel in de hand, staande in eene gebiedende houding en verbeeldende de godsvrucht der Haarlemsche Regering. Twee andere vrouwen, nevens haar staande, en de Heilige Dicht- en Zangkunde verbeeldende, komen haar eerbiedig voor het stichten van het orgel bedanken. De eeuwigheid, boven de drie gemelde beelden zwevende, houdt een kleed, waarin men deze woorden leest:

Consulares viri
Quique iis a Consiliis
et ab actis
Post Jusserunt,
et sacris publicis
Consecrarunt,
ex S. C.
Pridie idus martias
MDCCXXXV.

(d. i. De Burgemeesters, de Pensionarissen en de Secretaris, hebben dit doen oprigten, en de openbare godsdienst toegeheiligd; volgens raadsbesluit van 14 Maart 1735.) Op het voetstuk van het werk, ziet men de wapens, en de namen der oude Wethouderen, zijnde de regerende en Oud-burgemeesteren, op dien tijd in leven, de twee Pensionarissen en den Secretaris van Burgemeesteren, te weten: de Heeren van der Camer, Sylvius, van Dijck, Schuilenburg, Gerlings, de Glarges, Akersloot, van Stijrum, Gillis, Gerlings, en Guldewagen. Iedere Donderdag van 12 tot 1 ure, wordt dit orgel voor het publiek bespeeld, terwijl men voor het overige, te allen tijde gelegenheid heeft, om het te hooren, waarvan door vreemdelingen menigmaal gebruik wordt gemaakt. Er waren voormaals drie orgels in die kerk. Twee daarvan zijn vroeger geheel weggenomen, en de pijpen van dat, hetwelk op het koor gevonden werd, zijn aan het groote orgel, waar er voorheen geen waren, gebruikt geworden. Het derde, dat achter den predikstoel stond, is in het jaar 1791 naar de Nieuwekerk overgebragt geworden, en met nieuwe registers vermeerderd. De kerk is 42 ellen 7 palm 3 duim, van den grond af hoog, behalve de portalen is zij 121 ellen 4 palm 6 duim lang. De toren, aan de oude kerk behoorende, werd in 1502 afgebroken, en een nieuwe meer overeenkomstig, met de grootte des gebouws, in de

Digitized by Google

plaats gebouwd, welke bij de bouwing van steen werd opgetrokken. Daar deze echter begon te verzakken, maakte men dien naderhand van hout. Deze naaldtoren, welke hoog boven de kerk sierlijk is opgetrokken, en eenen appel heeft van doorluchtig ijzerwerk, werd in het begin der zestiende eeuw voltooid. Hij staat op vier pilaren, midden in het ruim der kerk, en is wel van hout gemaakt, doch met lood bekleed; tot onder den appel, is zij 66 ellen 8 palm 7 duim hoog, en tot den weerhaan, boven het kruis toe, 76 ellen 5 palm 9 duim. Het kruis zelf weegt ruim 803 Ned. ponden. Men heeft in dezen toren onderscheidene klokken, en een klokkenspel. De uurslagklok is te gelijk eene brandklok, die in het midden der andere klokken hangt, en welks klepel alleen in tijden van nood getrokken wordt. Het panorama van dezen toren over het omliggende land, op de verder verwijderde steden, op de ontelbare dorpen, lusthoven, zee en duinheuvels, is verrukkend; bijzonder indrukwekkend is het gezigt op het Haarlemmermeer. De tijd van het stichten der Groote kerk, is met geen zekerheid aan te wijzen. Sommigen willen echter, dat zij eerst in het jaar 1472 zouden voltrokken zijn. Hertog Albrecht schijnt er, volgens anderen, de laatste hand aan te hebben doen leggen, doordien hij bij den Paus afgaat had weten te verwerven, voor elk, die de stichting der Groote kerk hielp bevorderen. Ondertusschen is het zeker genoeg, dat er sedert verscheidene voorname deelen aan de kerk zijn aangebragt, zoodat de kerk niet volkomen in het jaar 1472, volbouwd is geweest. De oostzijde der kerk, waaraan een andere bouwmeester de hand gehad heeft, wordt voor grooter meesterstuk der bouwkunde gehouden dan de westzijde, het gewelf is van Iersch hout gemaakt, en bestaat uit starren van acht punten; daar het gewelf aan de westzijde uit zes punten bestaat. Men vindt in deze kerk, tegen een der hoofdpilaren van den toren, een gedenkstuk van zwart marmer, door Koning Willem I, bij gelegenheid van het vierde eeuwfeest van de uitvinding der boekdrukkunst, aan de stad vereerd; op eenigen afstand van daar, eene urne, ter eere van den grooten, in 1805 overledenen Waterbouwkundige, Christiaan Brunings; eenen gedenksteen ter eere van den onvolprezen Nederduitschen dichter Mr. Willem Bilderdijk, die den 18 December 1831, te Haarlem overleden is; een gedenksteen ter gedachtenis van Pieter Janss. Raad, Fabrijk der stad, tijdens het beleg, den 28 December 1572 door een kanonskogel, op den wal, gesneuveld, en in den noorder trans, een gedenkstuk met het borstbeeld van Koning Willem I, ter herinnering aan de algemeene tentoonstelling van voortbrengselen van Nederlandsche volks- en kunstvlijt, in 1825 binnen Haarlem gehouden, op welke steen men leest:

Aan
WILLEM den Eersten,
Koning der Nederlanden,
Prins van Oranje-Nassau,
Groot-Hertog van Luxemburg,
enz., enz., enz.
Beschermer der kunsten en wetenschappen,
Het dankbare Noord-Holland;
Ter gelegenheid van de openbare tentoonstelling,
te Haarlem,
In de maand Julij 1825,
Onder het bestuur van den Staatsraad Gouverneur,
VAN TETS VAN GOUDRIAAN.

Digitized by Google

terwijl tegen den muur aan de zuidzijde, het afbeeldsel van de Groote kerk, door Gerrit van Haarlem geschilderd, te zien is. Wijders verdienen in deze kerk nog genoemd te worden de Damiaatjes, zijnde kleine klokjes, welke alle avonden een half uur luiden. Dat dit echter zoude geschieden ter herinnering van de verovering van Damiate, waarbij de Haarlemmers zich bijzonder zouden onderscheiden hebben, is een sprookje van alle grond ontbloot, want het luiden der klokjes, geschiedde reeds voor de verovering van de stad, waarnaar zij waarschijnlijk later genoemd zijn. Ook hangen in deze kerk de scheepjes met zagen van de stevens, ter gedachtenis dat men op die wijze bij Damiate, in November 1219, de ketting doorzeilde, die over de Nijl gespannen was.

De Bakenesser-kerk, in de *Vrouwesteeg*, vóór de Hervorming aan de H. *Maagd* Maria toegewijd, is reeds in de twaalfde eeuw gesticht, in de oude buurt Bakenes, welke later aan de stad is getrokken (1). Zij heeft eenen sierlijken toren en voorheen een zeer welluidend klokkenspel, en is de kleinste, doch waarschijnlijk de oudste, kerk der stad. Eertijds was zij grooter, doch een gedeelte daarvan is tot gewone huizen verbouwd geworden. Thans wordt zij hoofdzakelijk gebezigd tot het houden der kinderpreken.

De Jans- of St.-Janskerk, in de *St. Jansstraat*, tegenover het Beggijnhof, weleer aan den H. Johannes *den Dooper* toegewijd, was de kerk van St. Jans-Convent. Het is een oud, doch tamelijk goed gebouw, dat in het jaar 1316, ten dienste van het reeds sedert 1110 bestaande klooster van dien naam, gebouwd is, en tot de kommanderie der St. Jansheeren behoorde. De goederen, die deze kommanderie in eigendom had, zijn lang door bijzondere Kommandeurs bezeten geweest, tot dat zij, door het overlijden van den laatsten Kommandeur, dat op den 9 Julij des jaars 1625 voorviel, aan de stad vervallen zijn. In het midden der vorige eeuw werden zij beheerd door eenen Rentmeester uit de Vroedschap, die eenen bode in zijne dienst had.

De Nieuwekerk, weleer aan het St. Annaklooster behoorende, met welks toren zij nog prijkt, en op den grond van dat klooster staande, werd in 1649 volbouwd, en in 1791 met het orgel, dat in de Grootekerk achter de predikstoel stond, voorzien. Behalve de Bakenesserkerk hadden de Hervormden in den beginne nog de Lievevrouwenbroeders- of Karmelitenkerk, welke reeds in de zeventiende eeuw is afgebroken.

De Walschekerk behoorde van ouds tot het Begijnhof, dat, voor het grootste gedeelte, in het jaar 1262, door Arent van Sassenheim, Pastoor der St. Bavo'skerk gesticht was. Zij is sedert het jaar 1590 tot het tegenwoordig gebruik ingerigt.

De Remonstrantschekerk, in de *Hellebrekersteeg*, voorheen eene mouterij, is een klein, doch zeer doelmatig ingerigt gebouw.

Vroeger hebben hier vijf Doopsgezinde vergaderplaatsen bestaan, welke thans ineen gesmolten zijn. Die van de Waterlandsche gemeente, op het *Klein-Heiligland*, aan de Vest, tot een Weeshuis veranderd, behoorde later aan de tooneel-societeit: *Leerzaam Vermaak*, thans tot tuingrond gemaakt. De Vereenigde Vlaamsche, Friesche en Hoogduitsche gemeente, op het *Klein-Heiligland*, bij de Oudegracht, is, in het jaar 1784, met de gemeente, in de *Peuzelaarsteeg*, onder den naam van Vereenigde

(1) Men zie omtrent deze b. het art. Bakenes.

Digitized by Google

Doopsgezinde gemeente vereenigd, welke vereeniging, den 7 November van dat jaar, godsdienstig gevierd werd door Ds. K. van der Horst. Er heeft bovendien nog eene gemeente bestaan in de *Kruisstraat*, waar thans de Concertzaal is, en eene andere, in de *Margarietestraat;* waarvan de eerste voor de Oude-Friezen, de andere voor de Vereenigde Vlamingen en Friezen. De Kerk van de Oude Vlamingen, aan de *Smalle Oudegracht*, is thans tot Woonhuizen ingerigt. De tegenwoordige kerk is een net gebouw zonder toren, doch met een welluidend orgel.

De Evangelisch-Lutherschekerk, in de *Witteheerensteeg*, staat ter plaatse, waar de kerk van het klooster der Witteheeren, hetwelk hier, in het jaar 1446, gesticht was, gestaan heeft, zijnde de grond tot de tegenwoordige kerk aldaar gelegd, den 11 Februarij 1614, terwijl het gebouw den 9 Februarij 1615 voltooid was. Het is een bijzonder wel ingerigt gebouw, met eenen hangzolder en een orgel. Vóór de kerk is een ruim plein met een hek. Toen de Predikant Manné zich, in het begin der vorige eeuw, met eenige leden van de anderen had afgescheiden, heeft hij het allereerst in het huis van zekeren Metselaar, in den nieuwen Uitleg, gepredikt, uithoofde dat dit huis te klein was, den Zondag daaraanvolgende, op den Kortedijk, in het huis van eenen zijner medestanders, daar een vrij groote kamer was, maar deze kamer nog te klein zijnde, werd de openbare godsdienst, eenige Zondagen daaraanvolgende, in eene groote schuur of pakhuis, van zekeren Kuiper, de Hervormde godsdienst toegedaan, verrigt, welke schuur, uit liefde, zonder eenige belooning, werd afgestaan. Naderhand hebben de voorstanders dezer Afgescheidenen een vertrek gehuurd in de Achterstraat, dat zij met eenen hangzolder lieten vergrooten, en van eenen predikstoel voorzagen, welk vertrek hun omtrent anderhalf jaar tot kerk verstrekte, tot dat eindelijk gemelde voorstanders een huis en erf, staande op het Spaarne, kochten, afbraken, en in de plaats daarvan eene kerk timmerden, deze met eenen fraaijen predikstoel, alsmede mannenbanken en vrouwenstoelen voorzagen, en voorts van alles, wat tot eene behoorlijke kerk vereischt wordt. Achter deze kerk, welke in het jaar 1711 volbouwd was, was een Consistoriekamer en eene Kosterswoning. Nadat de Evang. Luth. zich, in het jaar 1724, weder vereenigd hebben, bezitten zij slechts eene kerk; dienende die, welke bij de Afgescheidenen in gebruik is geweest, thans tot een Pakhuis.

De Kerk der Broedergemeente, op het *Groot-Heiligland*, is een klein doch net gebouw, zonder toren of orgel.

De Roomsch Katholijken hebben hier zes kerken, als: eene op de *Bakenessergracht*, toegewijd aan den H. Bernardus; twee in de *Achterstraat*, de eene toegewijd aan den H. Thomas van Aquinen, en de andere aan den H. Dominicus, zijnde de laatste een keurig gebouw, met een uit geel, wit en blaauwkunstmarmer vervaardigd altaar en eene fraaije schilderij, de verheerlijking des Zaligmakers op den berg Thabor voorstellende, door van Horstok geschilderd; eene aan het *Spaarne*, de Vier Heemskinderen, toegewijd aan den H. Franciscus, met een altaarstuk, voorstellende de Hemelvaart van Christus, door Hendriks; eene op het *Begijnhof*, in het jaar 1842 gebouwd, in de plaats van eene, welke aldaar in 1262 gesticht, en aan den H. Joseph toegewijd was, en eene aan het voormalig *Klokkenhuis*, aan St. Bavo toegeheiligd, in welks plaats thans (1843) eene aan de *Groenmarkt* gebouwd wordt, welke men aan den H. Antonius zal toewijden.

Digitized by Google

Vóór de Reformatie hadden de R. K. hier, behalve de Grootekerk, de St. Janskerk en de Bakenesserkerk, thans bij de Hervormden in gebruik, nog de Gangulphus of Gongolfskerk, op de *Botermarkt*, welke in 1576 is afgebrand. De groote Heeren en Graven, vooral de Roomsche Koning Willem, plagten deze kerk dikwijls te bezoeken, en van daar heeft de *Koningstraat* haren naam ontleend.

De kerk van de Roomsch Katholijke der Oude Clerezij, gemeenlijk Jansenisten genaamd, op de *Bakenessergracht*, aan de H. H. Anna en Maria toegewijd, is een klein, doch zeer doelmatig ingerigt gebouw.

Men had vroeger te Haarlem de volgende kloosters, als: het Klooster der St. Jans-Heeren, in de *St. Jansstraat*, dienende thans tot woonhuizen voor particulieren, terwijl de kerk nu bij de Hervormden in gebruik is; het deftige Predikheerenklooster of Klooster der Dominicanen, hetwelk beslagen heeft een gedeelte van het oude Graven paleis, nu het Raadhuis, den hoek van de Koningsstraat, het thans genoemde Pand, het Prinsenhof, en den Hortus Medicus; het Karmelitenklooster, in de *Groote Houtstraat*, na de Herv. geheel in woonhuizen veranderd, strekkende de Guldenbergspoort alleen ter nagedachtenis van dit gesticht; het Augustijnenklooster, in de *Achterstraat*, gedeeltelijk tot een R. K. Weeshuis ingerigt, gedeeltelijk tot particuliere woningen verbouwd; het Minderbroederklooster, aan de *Stads-vesten*, bij het zoogenaamde *Heiligeland*, thans het Elizabeths-gasthuis; het St. Antonieskonvent, eerst buiten de stad, bij de Schalkwijkerpoort, gesticht en opgedragen aan de broederen en zusteren van het H. Kruisgild; het Witte-Heerenklooster, in de *Witte-Heerensteeg*, waarvan de kerk thans tot Evang. Luth. kerk dient, terwijl de overige gebouwen dienen tot Diakonie- en Aalmoezeniers-Armenhuis; het Cellebroederklooster, in de *Jacobijnestraat*, thans de Latijnsche school; het St. Michielskonvent, ter plaatse waar later den St. Jorisdoelen stond, thans ingerigt tot een Oudemannenhuis; het Clarissenklooster, op de *Oudegracht*, ter plaatse, waar thans het Luthersche Weeshuis staat; het Konvent der Karmelytessen, op de *Voldersgracht*, dienende thans tot woonhuizen; het Nonnenklooster van de Zijl, in de *Zijlstraat*, thans gebruikt wordende tot woonhuizen; het Catharina'sconvent, aan de *Krocht* gebouwd, en zich achter tot aan de *Zoetestraat* uitstrekkende, later tot particuliere woningen verbouwd; het St. Ursulaklooster, in de *St. Ursulasteeg*, grenzende aan de *Kraaijenhorstergracht* en de *Kleine Krocht*, almede in woonhuizen veranderd; het St. Magarethaaskonvent, digt bij de voormalige *Kruispoort*, thans almede in woonhuizen veranderd, hebbende de Margerietestraat van dit klooster haren naam ontleent; het Ceciliaasklooster, in de *St. Jansstraat*, op welks grond het Gouvernementsgebouw van Noord-Holland staat, terwijl de Cecilia'steeg, in welker nabijheid het gebouwd was, van dit klooster nog haren naam heeft behouden; het St. Annaklooster, ter plaatse, waar thans de Nieuwekerk, bij de Hervormden in gebruik, gevonden wordt; het Beggijnhof, in de *St. Janstraat*, voor het grootste gedeelte, in het jaar 1262, door Arend van Sassenheim, Pastoor der St. Bavo'skerk, gesticht, en waarvan de kerk bij de Walsche gemeente in gebruik, nog is overgebleven; terwijl op het plein, dat met boomen beplant

Digitized by Google

was., in het jaar 1842, eene deftige Roomschekerk is opgetrokken, welke aan den H. Joseph zal worden toegewijd. In het begin der zeventiende eeuw is, door Kornelis Arnodi van Amsterdam, in den Hoek eene vergadering of bijwoning van enkel Geestelijke Maagden opgerigt. Zij woonden in huisjes van elkander afgezonderd, op dat hare bijeenwoning geen opzien zoude baren, en dus eene verstoring ten gevolge hebben. Om evenwel godsdienstig te kunnen vergaderen en bijeen te komen, deden zij in alle stilte die gangen maken, welke onder de benaming van *de Krollen* bekend zijn, doch thans niet meer tot eenig gebruik dienen kunnen. Door middel dezer gangen, bereikten zij het voorgestelde doel volkomen; het getal dezer Geestelijke Maagden werd langzamerhand al vrij groot, en heeft welligt aanleiding gegeven, dat deze bijeenkomst is verstoord geworden; althans op het einde der zeventiende eeuw is deze kerk, zijnde die van den H. Bernardus, op de *Bakenessergracht*, ook wel de Kerk in den Hoek of Bernardus in den Hoek genoemd, tot wederopzeggens toe, voor R. K. Leeken geopend, waarmit te besluiten is, dat zij voorheen gesloten was. Op den grond van de afgebroken huisjes werd naderhand eene Schouwburgzaal door de tooneelsocieteit de Harmonie gesticht; doch dit gebouw betaat niet meer, evenmin als de genoemde Societeit, maar op den grond zijn naderhand woonhuizen gebouwd.

De Synagoge, in de *Lange-Beggijnstraat*, is een geheel nieuw gebouw, waarvan den 12 Mei 1840 de eerste steen is gelegd, terwijl zij in Julij 1842 is ingewijd.

Onder de liefdadige gestichten van Haarlem noemen wij vooreerst: Het Oudemannenhuis, in de *Groote Houtstraat*, weleer een Proveniershuis. Het is een aanzienlijk, wel doortimmerd gebouw, bestaande uit zeven en zestig bijzondere woningen of vertrekken, welke verhuurd worden, behalve die, welke in het gebruik zijn bij de oude mannen of kostkoopers; eertijds was het de St. Jorisdoelen, en vóór dien tijd stond daar het St. Michielsklooster. Dit gebouw heeft eenen tuin en werd in het jaar 1608 gesticht uit eene Loterij, die in dat jaar te voren getrokken was, na dat men om toeloop van volk te verwekken eene intrede van onderscheidene Hollandsche Kamers van Rhetorijkers gehouden had, die eenige dagen achter elkander, met het vertoonen van zinnespelen, klugten enz, hadden doorgebragt. De grond tot dit Godshuis is gegeven door François van Brekkestein, die tevens eenen jaarlijkschen maaltijd instelde, welke echter reeds lang is afgeschaft; een opschrift met zijn wapen, dat in het midden der vorige eeuw, boven de gaanderij ter linkerzijde van den ingang of poort, wederom is opgerigt, draagt van deze gift getuigenis. In dit gesticht treft men eene verzameling aan van voorwerpen van algemeene of bijzondere nijverheid van fabrijken, trafijken, landbouw, werktuigkunde enz., toebehoorende aan de Nederlandsche huishoudelijke Maatschappij, er worden ook eenige goede schilderstukken gevonden.

Het St. Elizabets-Gasthuis, op het *Groot Heiligland*, alwaar vroeger het Minderbroederskloster gestaan heeft, was reeds in 1284 aanwezig en van ouds aan de H. Elizabeth toegewijd. Men vindt van dit gasthuis reeds gewag gemaakt in 1348, het stond toen in de *Groote Houtstraat*, doch in het jaar 1576 ten gronde toe afgebrand zijnde, werd het in het Minderbroederklooster verplaatst. Sedert eenige jaren is het op eene doelmatige wijze tot verzorging van Zwangere- en Kraamvrouwen ingerigt. In het jaar 1461,

Digitized by Google

schonk Frans de Gouda een stuk verwaaid duin in de banne van Heemstede, aan het St. Elizabets-gasthuis. Men wist er door het wegvoeren van het zand, goed veiland van te maken, hetwelk sedert op andere plaatsen, ook in gebruik geraakt is. Het St. Elizabeths-Gasthuis, had eene begraafplaats, later alleen geschikt voor hen, die in het Gasthuis stierven, doch eertijds was het eene algemeene stads-begraafplaats, thans echter is deze begraafplaats geheel buiten gebruik, en zij, die in het gasthuis overlijden, worden op het algemeen kerkhof begraven.

Het Pest-en-Dolhuis, dat eertijds binnen de stad stond, is reeds voor lang daar buiten verlegd, in een Godshuis, dat, al in het jaar 1319 gesticht is onder den naam van St. Jakobs-kapelle en naderhand bij dien van het Leproozenhuis te Zieken, bekend is geweest. Ook staat aldaar nog eene oude kapel. Hier werd de proef genomen, of iemand waarlijk met Lazarije besmet was en indien zulks zoo bevonden werd, kreeg hij verlof om met de klep te mogen bedelen. Tegenwoordig worden er meest krankzinnigen en menschen van een ergerlijk leven, en anderen, ter genezing van ziekten, in besteed. Ook worden er, sedert lang Proveniers in dit huis ingenomen, wier woningen echter ver van die der anderen afgescheiden en voor een goed gedeelte, kortelings aangelegd of vernieuwd zijn, waardoor dit huis in merkelijk beteren staat gebragt is, dan vroeger.

Het Nederduitsch-Gereformeerde-Diakonie-en-Aalmoezeniers-Armenhuis, in de *Kinderhuisstraat*, is een gedeelte van het voormalige Klooster-van-Maria-Magdalena, hetwelk namaals het Gereformeerde Weeshuis was. Dit gebouw kan ruim 700 zielen bevatten; de Bovenzalen zijn voor de eertijds bestaan hebbende armenfabrijken ingerigt.

Het Nederduitsch-Gereformeerde-Weeshuis, op het *Klein Heiligland*, met een tachtigtal kinderen, was voormaals het Oudemannenhuis.

Voorts heeft men er nog een Evang. Luth. Wees- en Armenhuis, in de *Zuiderstraat*; een Weeshuis der Doopsgezinden, op het *Kleine-Heiligeland*; een R. K. Armenhuis, onder het Patronaatschap van St. Jakob, in de *Hagelstraat*, waar eenige kinderen opgevoed worden; het Doopsgezinde-Bestedelingenhuis, op het *Kleine-Heiligeland*; eene Infirmerie, op de *Kraaijenhorstergracht*, zijnde een tamelijk groot gebouw; de Lombard of Bank-van-Leening, in de *Kleine-Houtstraat*; de Stads-Apotheek, op het *Groot-Heiligeland*, uit welke alle de armen der onderscheidene gezindheden gratis van geneesmiddelen worden voorzien; een Genootschap tot ondersteuning van beheeftige kraamvrouwen, waaraan de stad, in het jaar 1826, het eerst eene subsidie verleend heeft, en eene Commissie tot onderstand en aanmoediging van arbeidzaamheid, in het jaar 1796 ingesteld, en door twaalf Directeuren beheerd wordende. Bovendien heeft men een aantal van 29 hofjes, waaronder vooral melding verdienen: het zoogenaamde Teylershofje, op den *Koudenhoorn*, eene inrigting voor 24 Oude vrouwen, die er allervoortreffelijkst verpleegd worden, terwijl het zich door rijke bouworde en zindelijke inrigtingen onderscheidt; het Hofje van Staats, op de *St. Jansweg*, in het jaar 1731, uit de nalatenschap van IJsbrand Staats, voor 39 vrouwen gesticht, zijnde een groot en prachtig gebouw, welks gevel met fraai beeldwerk, oude vrouwen voorstellende, versierd is; het Frans-Loenen-hofje, in

Digitized by Google

de *Witte Heerensteeg*, in 1606 voor 18 vrouwen gebouwd; de Bakenessekamer, in de *Wijde Appelaarsteeg*, ingerigt voor 18 vrouwen, volgens het testament van Dirk van Bakenesse, in 1395 gebouwd en boven welks ingang men het volgende rijmpje leest:

Gesticht van Dirk van Bakenes,
Voor vrouwen acht en tweemaal ses. 1395.

en het Brouwershofje, in de *Tuchthuisstraat*, reeds in 1472, voor zeer weinige arme brouwers weduwen bestemd, in 1579, door brand verwoest, maar door de mildheid der brouwers, weder opgebouwd. Verder heeft men het Barbara-gasthuis, in de *St. Jansstraat*, in 1624 gesticht, thans tot eene bewaarschool voor beboeftige kinderen dienende; het Vrouwe- en Antonies-gasthuis, op het *Klein-Heiligland*, het eerste in 1440 in de *Kerksteeg*, en het laatste in dat zelfde jaar buiten de Schalkwijkerpoort gesticht, doch in het jaar 1726 vereenigd, en in 1786 naar het Klein-Heiligland verplaatst, en ingerigt voor 9 vrouwen; het Gasthuishofje, in de *Barrevoetsteeg*, in 1489 voor 15 vrouwen gesticht; het Hofje van Gratie, in de *St. Jacobstraat*, gesticht in 1554, voor 9 vrouwen; het Hofje van Guurtje de Waal, in de *St. Annastraat*, gesticht in het jaar 1616, en ingerigt voor 8 vrouwen; het Hofje van Heythuizen, aan het einde van den *Kleinen Houtweg*, in 1651, voor 10 vrouwen bestemd; het Hofje van Oorschot, in de *Kruisstraat*, in 1768 gebouwd voor 18 vrouwen; de Vijf Kamers, in de *Barrevoetsteeg*, in 1563 gesticht, en geschikt voor 5 vrouwen; het Hofje Oud-Alkemade of de Twaalf Apostelen, in de *Barrevoetsteeg*, gesticht in 1582, en geschikt voor 11 vrouwen; het Verwershofje, op het *Groot-Heiligland*, gesticht in 1593, geschikt voor 7 vrouwen; de Groene Tuin, in de *Lange-Veerstraat*, gesticht in 1616, en ingerigt voor 10 vrouwen; het Kantoor van Augustinus Blommert, in de *Lange-Veerstraat*, gesticht in 1659, waar jaarlijks brood en turf wordt uitgedeeld; het Hofje van Guurtje Buret, in het *Damsteegje*, gesticht in 1610, voor 4 vrouwen; het Hofje van Berenstein, in de *Lange-Heerenstraat*, gebouwd voor 12 oude mannen of vrouwen; het Spoorwatershofje, achter het voormalig *Klokkenhuis*, gebouwd in 1611, voor 10 vrouwen; de Dubbelde Muts, op de *Kraaijenhorstergracht*, voor 5 vrouwen; het Luthersche Hofje, in de *Witte-Heeresteeg*, naast denkelijk gesticht in 1608, voor 8 vrouwen; het Bruiningshofje, op de *Botermarkt*, gesticht in het laatst der zestiende of in het begin der zeventiende eeuw, voor 6 vrouwen; het Zuiderhofje, in de *Zuiderstraat*, gebouwd in 1640, voor 15 vrouwen; het Wijnbergshofje, in de *Barrevoetsteeg*, gesticht in 1662, voor 14 vrouwen; het Remonstrantsche hofje, in de *St. Ursulasteeg*, gebouwd in 1775, voor 6 vrouwen; en het Hofje van Noblet, aan de *Nieuwegracht*, gesticht in het jaar 1760, ingerigt voor 20 oude vrijsters, 10 uit Haarlem en 10 uit Amsterdam, en het Comanshofje, in de *Witte Heerensteeg*, welk laatste van zijne oorspronkelijke bestemming schijnt vervallen te zijn, aangezien de daar gevonden wordende woningen, thans aan ieder, die er toe genegen is, verhuurd worden.

Onder de wetenschappelijke inrigtingen dezer stad, verdient vooral melding, het Gymnasium in de *Jakobyne straat*, in het voormalig Cellebroeders klooster, bestaande uit twee afdeelingen in welker eerste de oude talen, door eenen Rector, eenen Conrector en eenen Preceptor onderwezen worden; terwijl in de laatste, een Directeur,

Digitized by Google

een onderwijzer voor de Mathematische en Natuurkundige wetenschappen, en een tweede onderwijzer in de nieuwere talen en wetenschappen geplaatst zijn. Dit gijmnasium, waarvan de eerste afdeelingen 27 leerlingen, en de tweede afdeeling 28 leerlingen telt, is opgerigt in het jaar 1841, ter vervanging van de voormalige Latijnsche school, zijnde een der oudste gestichten van Haarlem. In eenen brief van den jare 1389, gegeven door Hertog Albrecht, wordt er reeds melding van gemaakt. Zij draagt in eenige keuren, omtrent het jaar 1420 opgesteld, den naam van Grooteschool. Van ouds stond zij in de Smeestraat, tusschen de twee Schoolstegen, alwaar zij, in het begin der zestiende eeuw, 100 en later wel tot 150 leerlingen telde, doch omtrent het einde dier eeuw is zij in de Jakobijnenstraat overgeplaatst geworden. De oudste der Rectoren, waarvan men gewag vindt gemaakt, zijn geweest Lambert Rooseveld en Mr. Jacob Meyster. Voorts heeft men hier 's Rijks Kweekschool voor Schoolonderwijzers, in de *Jacobijnenstraat*, welke in het jaar 1816 is opgerigt, en waar, onder het opzigt van eenen Directeur, met twee Onderwijzers, aan 40 kweekelingen onderwijs gegeven wordt. Aan de, in 1825, *alhier* opgerigte Genees-, Heel- Verlos- en Artsenijmengkundige school, op het *Prinsenhof*, wordt door vijf Lectoren aan 20 leerlingen onderwijs gegeven. De in 1822 opgerigte Stads Teekenschool, telt 3 Onderwijzers, met 70 ambachtsleerlingen. Nog heeft men er eene Industrieschool, met 4 leerlingen; vier Stadsarmenscholen, met 1600 leerlingen; eene Stads-Burgerschool, met 500 leerlingen. Buitendien heeft men nog in drie der aanwezige Godshuizen, mede scholen voor de kinderen in die gestichten opgevoed wordende en der armen daarbuiten. Ook zijn er nog twee bewaarscholen voor kleine kinderen, onlangs opgerigt, waarvan op de eene geen en op de andere slechts een gering schoolgeld zal betaald worden; veertien bijzondere scholen, waaronder de jonge heeren en jonge jufvrouwen kostscholen, gezamenlijk met een getal van ongeveer 900 leerlingen.

De verdere wetenschappelijke inrigtingen zijn: de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen, de oudste maatschappij van dien aard in ons Vaderland, en reeds in het jaar 1752, uit drie kleine gezelschappen, die de Sterrekunde, de Natuurkunde en de Letterkunde beoefenden, door toedoen van de Regering dier stad, en onder het bestuur van den Evangelisch-Lutherschen Predikant, Christianus Carolus Hendricus van der Aa, ontstaan, thans zoo binnen als buitenlandsch 115 leden tellende, en een uitmuntend Kabinet van voorwerpen tot de Natuurlijke Historie behoorende, bezittende; de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Nijverheid, vroeger de Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij geheeten, in 1777 uit de bovengenoemde maatschappij voortgevloeid, als zijnde opgerigt ten gevolge van eene door de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen, in 1774, uitgeschreven prijsvraag, vroeger ten doel hebbende, de fabrijken uit haren vervallen staat op te beuren, terwijl zij tegenwoordig tracht alle vakken van wetenschap en kunst, en alles, wat tot de verbetering van landbouw, zeevaart, visscherij en koophandel betrekking heeft, practisch in toepassing te brengen, thans tusschen de 1000 en 1100 leden tellende; Teylers Stichting, door wijlen Pieter Teyler van Hulst, een man van grooten rijkdom, in het jaar 1778 opgerigt, bestaat eigenlijk uit twee genootschappen, waarvan het eene ten doel heeft, de christelijke

Digitized by Google

godsdienst, tegen hare bestrijders te verdedigen, en het tweede de wetenschappelijke en schoone kunsten te bevorderen. Dit behandelt alzoo de Natuurkunde, Dichtkunde, Geschiedkunde, Teekenkunde en Penningkunde. Het eerste, dat 6 leden telt, wordt gemeenlijk het Godgeleerde Genootschap, en het andere, dat insgelijks 6 leden telt, het Natuurkundig Genootschap genoemd. Deze stichting heeft een voortreffelijk Museum van Natuurlijke zeldzaamheden, bevattende eene fraaije verzameling van mineralogische zeldzaamheden en eene uitgebreide verzameling van geologische voorwerpen, waarvan de wedergade bezwaarlijk elders zal te vinden zijn; voorts heeft zij eene allerbelangrijkste boekerij, eene keurige verzameling van schilderijen, teekeningen, prenten en penningen; alsmede een uitgebreid physisch kabinet, waarin eene beroemde electriseer-machine, met vier batterijen, elk van vijf en twintig flesschen, de groote magneet, de luchtpomp en meer physische en andere instrumenten, welke de bewondering van allen wegdragen. Verder heeft men hier eene bloeijende afdeeling der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, opgerigt den 30 Mei 1789, thans 180 leden tellende, met eene Leesbibliotheek voor den zoogenoemden gemeenen man, eene Spaarbank en eene in het jaar 1801 opgerigte Departementsschool, met 65 leerlingen; het Natuur- en Letterkundig gezelschap: *Oefening in Wetenschappen*, opgerigt den 26 November 1798, hetwelk doorgaans van 25 tot 30 leden telt, en mede eene fraaije verzameling van natuurkundige werktuigen heeft. Onder de verdienstelijke mannen, welke dit gezelschap in de laatste jaren zijn ontvallen, verdienen genoemd te worden Adriaan van der Willigen en Vincent Loosjes. Nog bestaan er: de reeds in het jaar 1507 opgerigte Rederijkerskamer: *Trouw moet blijken;* de aloude sedert het jaar 1824 herstelde Rederijkamer de Wijngaardranken, onder de zinspreuk: *Liefde boven al*, opgerigt in het jaar 1503 en 15 leden tellende; het Dichtlievend gezelschap: *Democriet*, opgerigt in 1789 en thans 9 leden tellende; het Gezelschap ter beoefening der fraaije letteren, onder de zinspreuk: *de Wetenschappen een sieraad in voorspoed, en een toevlugt in tegenspoed*, opgerigt in het jaar 1819 en 20 leden tellende; een Letterkundig gezelschap en Muzijk-Collegie, in de *Kruisstraat* vergaderende. Buiten de stad bestaat het, naar zijnen stichter genoemde Huis van Hope of Welgelegen, op welks voorplein men een looden namaaksel van de beroemde groep van Laokoon, en eene Kunstgallerij van schilderijen en andere kunstwerken van levende meesters ziet; alsmede buiten de Groote-Houtbrug eene Commediezaal. Belangrijk is ook de Stads-Bibliotheek, grootendeels afkomstig van het klooster der St. Jans Heeren, welke boekerij vele stukken, betrekkelijk de uitvinding der boekdrukkunst, bevat.

Mede zijn nog bezienswaardig, de rijke boekverzamelingen van de Heeren Enschedé, Bels en de Vries; de met roem bekende verzameling van schilderijen van Mejufvrouw Hoofman en het kabinet van munten en gedenkpenningen van Jonkheer W. P. Bernaart van Beneden en van den Heer K. Kaan.

Onder de vermaarde mannen, die te Haarlem het eerste licht zagen, maken wij vooral melding van den beroemden Uitvinder der Boekdrukkunst Laurens Janszoon Coster, als zijnde aldaar in het laatst der veertiende eeuw geboren.

Digitized by Google

Voorts van de Godgeleerden: Hugo van Haarlem, den drie en twintigsten Abt van Egmond, † in October 1545; Johan Olout van Haarlem, die in October 1351 tot vijf en twintigsten Abt van Egmond verkozen werd, † in 1353; Gerard Sergng van Haarlem, die in 1452 Bachalaurens in de Godgeleerdheid en Rector-Magnificus van de Universiteit te Leuven was; Diderik Balling, die Rector aan de Universiteit te Parijs is geweest; Symon Hermans, een geleerd Karmeliet, die door zijne schriften roem verworven heeft; Albertus Johannis, meer bekend onder den naam van Albert van Haarlem, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Leuven, † in 1496, na onderscheidene geleerde werken te hebben in het licht gezonden; Nicolaas Symonsz, Prior en Provinciaal der Karmeliten, ook als schrijver van onderscheidene werken bekend, † in 1511; Petrus Vlak, † in 1518, als negen en twintigste Abt van Lidlum; Johan Willemsz van Haarlem, Hoogleeraar in de Hebreeuwsche taal en Uitlegger der Heilige schriften aan de Hoogeschool te Leuven, † in 1578; Vincent van Haarlem, die van 1568—1574 gebloeid heeft; Daniel Brenius, eigenlijk de Breen, geb. in 1595, in 1664 Guilhelmus Kopalius; Johannes Hoornbeek, geb. 4 November 1617, † 11 September 1666, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Leyden; Antonie van Daale, die tevens Oudheid- en Geneeskundige was, geb. 8 November 1638, † 28 November 1708; Jacobus Trigland, geb. 8 Mei 1652, † 22 September 1705, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Hebreeuwsche oudheden aan de Hoogeschool te Leyden, en Augustus Stebk, geb. 1 Eebruarij 1748, † in 1815, als Evangelisch Luthersch Predikant te Amsterdam.

Van de Regtsgeleerden: Mr. Johan Baptist Hansenius, Hoogleeraar in de regten te Toulouse, uit de zeventiende eeuw; Nicolaas van der Hoog, mede uit de zeventiende eeuw; Jan Everard Reuvens, geb. 1 November 1763, † in Julij 1817, en Mr. Pierre Jean Baptiste Charles van der Aa, die tevens zich als Staatsman en Letterkundige heeft doen kennen, geb. 31 October 1768, † 18 Mei 1812.

De Staatsmannen: Klaas van Ruyven, Rentmeester van den Graaf en Schout van Haarlem, die door het kaas- en broodsvolk in 1492, wreedaardig vermoord werd; Quirijn Dirkszoon Talesius, Burgemeester zijner geboortestad, die, in het beleg van Haarlem, in 1573, als Spaanschgezinde werd opgehangen; Nicolaas van der Laan, geb. in 1521, † in 1584, een der opstellers van de in 1574 ontworpen nieuwe ordonnantie op de Regering van Holland en Zeeland, terwijl hij in 1582 eenen verraderlijken aanslag op Enkhuizen verijdelde; Gerrit van Berkenrode, Burgemeester van Haarlem, † na 1596, diens broe[illegible]riaan van Berkenrode, † 7 November 1618, [illegible], even als [illegible] Burgemeester in zijne geboortestad en even als deze ook, [illegible]oorstander der vrijheid was; Johan van Woer[illegible]t van Vliet [illegible] *Heilo en Woencoop*, Baljuw van Voorne en [illegible]onverneur [illegible] die, [illegible]deren, ten tijde van de belege[illegible]ag van H[illegible]372 en [illegible]wigtige diensten bewees; Pieter [illegible]97, [illegible] Colterman, en Gerrit Ruycha[illegible]ne ge[illegible]'s Prinsen zijde bragt en daarna [illegible]Mr. J[illegible], geb. in 1567, † 14 April [illegible]leur [illegible]g van Zweden, bij de Staten [illegible]gde Ned[illegible]zijn geweest; Arent Meinertsz. [illegible]egters [illegible]evelt, Hoogerbeets en de Groot, [illegible]19 Dec[illegible] Johan de Haan, Pensionaris van [illegible]Ge[illegible]n Hertog van Holstein, geb. in

Digitized by Google

1560, † in 1624; Gillis de Glarges, Heer *van Ellemes*, † 26 October 1641, als Pensionaris van Haarlem; Aalbrecht Ruyl, Pensionaris van Haarlem, † in 1654; Jan de Waal, Heer *van Ankeveen*, Burgemeester van Haarlem, † 23 November 1663, welke beide laatste, twee der zes Hollandsche Regenten waren, die den 30 Julij 1650, op last van Willem II, Prins *van Oranje*, naar Loevestein vervoerd werden; Michiel ten Hove, Pensionaris van Haarlem, geb. in 1640, † 24 Maart 1689, na in vele gewigtige zaken in de vergadering van Holland gebruikt te zijn; Adolph Visscher, Pensionaris van Haarlem, † in 1746, na deel te hebben gemaakt van onderscheidene belangrijke Commissiën; Cornelis Sylvius, † 1 April 1731, na Ambassadeur aan het Hof van St. James te zijn geweest, en Cornelis van Lennep, die tevens een niet onverdienstelijk Natuurkenner en Dichter was, geb. 22 Februarij 1751, † 5 Februarij 1813.

Den Gouverneur-Generaal van Neerlands Indië: Johannes Camphuys, geb. 8 Julij 1634, † 24 September 1691.

De krijgslieden: P. Vlasman, geb. in 1510, † 28 Februarij 1573; H. J. Matthijssen, gedurende het beleg van Haarlem, in 1573, gesneuveld; Johan van Duivenvoorde, geb. in 1518, en op bevel van Don Frederik, na het beleg van Haarlem in het jaar 1573 onthoofd; Jacob Antonisszoon, Kapitein der Watergeuzen, die zich beroemd gemaakt heeft bij het innemen van Brielle en bij het beleg van Haarlem, inzonderheid den 15 Februarij 1573, † omstreeks 1590, als Vice-Admiraal; J. L. van Brederode, en W. Huygens.

De Zeehelden: Jan Barendse, bijgenaamd Jan de Lapper, gesneuveld, als Kapitein ter Zee in het jaar 1666, en Willem Crul, geb. 28 November 1721, gesneuveld 4 Februarij 1781.

Den Zeereiziger: Jan Huygen van Linschoten, geb. in of omtrent 1563, † 8 Februarij 1611.

De Geneeskundigen: Willem Brouwer Bosch, geb. 31 Maart 1758, † 24 November 1788, die tevens een bekwaam Latijnsch Dichter was, en Pieter van Woensel, geb. in December 1746 of in Januarij 1747, † in 1808, na zich tevens als een zeer geestig Hekelschrijver te hebben doen kennen.

Den Scheikundige Jacobus Le Mort, geb. 13 October 1650, † 1 Maart 1718, als Hoogleeraar in de Scheikunde aan de Hoogeschool te Leyden.

De Geschiedschrijvers: Jan van Zuuren, schrijver van een werk over de uitvinding der boekdrukkunst, geb. in 1512, † 20 Mei 1591, na Burgemeester en Schepen in zijne geboortestad te zijn geweest; Samuel Ampzing, geb. op het laatst der zestiende eeuw, † 29 Julij 1632, na, in 1628, de *Beschrijving en de lof der stad* Haerlem *in Holland: in rym bearbeid* te hebben in het licht gezonden; Theodorus Schrevelius (Dirk Schrevel), geb. in 1572, † als Rector der Latijnsche school te Haarlem, die in 1647 liet drukken *Harlemum sive urbis Harlemensis incunabula*, welk hij in 1658 in het Nederduitsch uitgaf, onder den titel van *Harlemias of eerste stichting der stad* Ha... Nicolaas Godfried van Kampen, geb. 18 Mei 1776, † ... als Hoogleeraar in de Nederlandsche letterk... schiedenis aan het Athenaeum te Amst...

De Nederduitsche Dicht... Verbrechten, uit de dertiend... onder den naam van Petru... de Latijnsche lier handte...

Digitized by Google

Vaderlandsche Geschiedschrijver ongemeene verdiensten bezat, geb. 12 Januarij 1576, † 30 April 1660; Govert van der Eemd, die, in 1619 en 1621, twee treurspelen in het licht zond; Steven Teunisz van der Lust, na in 1644 en 1660 twee treurspelen te hebben uitgegeven; Matthæus Garcon, geb. 23 Februarij 1661, † 14 April 1728, als Predikant bij de Hervormden en Rector der Latijnsche scholen te Vlissingen; Jan van Gijzen, geb. 29 Mei 1668, † 29 Januarij 1722; Pieter Langendijk, geb. 25 Julij 1683, † 18 Julij 1756; Lucas Schermer, geb. 5 September 1688, † 10 Februarij 1711; Cornelis Hoofman, die in het laatst der zeventiende eeuw geboren is, en in 1711, 1717 en 1723 Tooneelstukken in het licht zond; Pieter Merkman, geb. 22 Januarij 1699, † in Julij 1760; Willem Kops, geb. in 1724, † in Februarij 1776; Jan van Walre, geb. 22 Augustus 1759, † 21 December 1837, en Vincent Loosjes.

Den Latijnsche Dichter Georgius Benedictus à Wertheloos, geb. in 1563, † in Maart 1588.

De Schilders: Albert van Ouwater; Geertgen van Haarlem of Gerard van Sint Jan; Volcart Claaszoon; Jan van Heusen; Dirk Stoutmout, meer bekend onder den naam van Dirk van Haarlem, volgens sommigen geb. in 1410, † in 1470; Jan Mostert, geb. in 1474, † in 1555; Gerard Verspronk; Jan Verspronk; Jan Madin, † in 1568, in hoogen ouderdom te Antwerpen; Albert Simonsz., geb. in 1523; Cornelis Cornelisz. van Haarlem, geb. in 1562, † 11 November 1637; Hendrik Cornelisz. Vroom, geb. in 1566, † 4 Januarij 1640; Frans Pietersz de Grebber; zijnen zoon Pieter Frans de Grebber, geb. in 1590; Willem Klaasz. Heda, geb. in 1594; Salomon de Bray, die tevens Bouwmeester was, geb. in 1597, † 11 Mei 1664; diens zonen Jakob de Bray, † in Maart 1664, en Dirk de Bray, die tevens Graveur was; Hendrik Pot, geb. in 1600, † in 1656; Wouter Knijf, geb. in het begin der zeventiende eeuw; Janus Albertsz van den Rietkooren, geb. in het begin der zeventiende eeuw; Jan Wils, geb. in het begin der zeventiende eeuw; Richard Brakenburg, geb. in 1605, † 28 December 1702; Jan Weenix; Cornelis Klaeszen van Wieringen, † in 1635; Adriaan Brouwer, geb. in 1608, † in 1640; Egbert van Heemskerk, geb. in 1610, † in 1680; diens zoon Egbert van Heemskerk *de Jonge*, geb. in 1645, † in 1704; Bartholomeus van der Helst, geb. in 1613, † in 1670; Frans Post, † in 1680; Leendert van der Kooges, † in 1681; Jan Potter, geb. 20 November 1615; Thomas van Wijk, geb. in 1616, † in 1686; diens zoon Jan van Wijk; Cornelis Bega, geb. omstreeks 1620, † 27 Augustus 1664; Cornelis Holsteyn, geb. in 1620; Philip Wouwerman, geb. in 1620, † 19 Mei 1668; Pieter Wouwerman; Jan Wouwerman, † in 1666; Hendrik Mommers, geb. in 1623, † in 1697; Nicolaas van Berchem, geb. in 1624, † 18 Februarij 1683; Dirk Helmbreker, geb. in 1624, † in Italië in 1694; Jacob Ruisdaal, geb. in 1625, † in 1681; Jos Berkheyden, geb. in 1626, † in 1693; diens broeder Gerard Berkheyden, geb. in 1628, † 10 Julij 1698; E. van der Velde; Hendrik Heerschap, geb. in 1627; N. Roestraten, geb. in 1627, † in 1698; Vincent Laurensz. van der Vinne, geb. 11 October 1628, † 4 Maart 1702; diens zonen Laurens van der Vinne Vincentsz., geb 21 Maart 1658, † 8 Mei 1729, Jan van der Vinne, geb. in Februarij 1663, † 1 Maart 1721 en Izaak van der Vinne, geb. 21 October 1665, † 15 April 1740; de zonen van Laurens van der Vinne Vicentsz., met name Vincent van der Vinne, geb. 10 Junij 1686, † 16 Mei 1742,

Digitized by Google

Jacob van der Vinne, geb. 23 Junij 1688, † 17 Januarij 1757; diens zoon Laurens van der Vinne, geb. 3 Junij 1712, † 27 Mei 1742, en Jan van der Vinne, geb. 31 Januarij 1699, † 8 Nov. 1753; diens beide zonen, Jan van der Vinne, geb. 10 Julij 1734, † 1 Julij 1805, en Vincent van der Vinne, geb. 31 Jan. 1736, † 15 Jan. 1811 (1); Jan de Baan, geb. 20 Februarij 1633, † in 1702; Jan Casper Bleeker, die in de eerste helft der zeventiende eeuw leefde; Willem van Nijmegen, geb. in 1636, † in 1698; Pieter Molijn, geb. in 1637, † in 1701; Adam Dingmans, geb. in 1657, † in 1704; Dirk van Bergen, geb. in 1645, † in 1689; Jan van Hugtenburg, geb. in 1646, † in 1733; Jan van Nikkeren, geb. in 1649, † in 1716; Theodoor Visser, geb. omtrent 1650; Pieter Verbeek, geb. in de zeventiende eeuw; Evert Oudendijk, en zijnen zoon Adriaan Oudendijk; Reinier de Vries, *uit* de zeventiende eeuw; Pieter Klaasz. Soutman, uit de zeventiende eeuw; Dirk Maas, geb. 11 September 1656; Abraham Verboom; Cornelis Dusart, geb. 1665, † in 1704; Jan van der Vaart, geb. in 1667, † in 1721; Frans Decker, geb. 4 Maart 1684, † 28 November 1751; Cornelis van den Berg, geb. 9 Januarij 1699, † 26 April 1774; Pieter van Loo, geb. in 1751, † in 1784; Cornelis van Noorde, geb. in 1751, † in 1795; Martinus van der Jagt, geb. in 1747, † in 1805; Leendert Overbeek, geb. in 1752, † 24 Maart 1815; Wanner Honstinck, geb. 1 Nov. 1756, † in 1815; F. A. Milats, geb. 8 Maart 1763, † 17 Nov. 1808, en Hermanus van Brussel, geb. 8 October 1763, † 23 Februarij 1815.

De Plaatsnijders: Philippus Gallé, geb. in 1537, † in 1612; Jacob Matham, geb. 15 Oct. 1571, † 20 Jun. 1631; zijne zonen Adriaan Matham en Dirk Matham; Willem Akersloot, geb. in 1600; Johan van Saanredam, geb. in 1567, † 6 April 1607; Johan van de Velde, Nicolaas de Bray; Cornelis van Dalen, gezegd *de Jonge*, geb. in 1640; en Nicolaas Six, geb. in 1694 of 1695, † 28 Mei 1751.

Den Graveur Egbert van Panderen, geb. in 1606.

De Bouwkundigen: Pieter Post, en Jacob van Campen, Heer *van Ransbroek*, † 4 Maart 1658.

Den Teekenaar en Etser: Jacob Elias van Vabelen, die mede de Nederduitsche en Latijnsche lier handteerde, geb. den 9 Augustus 1757, † 16 Mei 1840.

Den verdienstelijken Stichter der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, Jan Nieuwenhuizen, geb. 4 September 1724, † 24 Februarij 1806.

Ook heeft Haarlem eenige beroemde vrouwen voortgebragt, als daar zijn: de Heldin Kenau Simonsz. Hasselaar; de Dichteressen Elizabeth Koolaart, geb. Hoofman, geb. 23 Feb. 1664, † 4 Julij 1736; Fenna Hugaart, geb. Heems, geb. in 1724, † in 1781, en de Schilderes Maria de Grebber, uit de zeventiende eeuw.

Eenige kronyken verhalen dat Haarlem, zoo wel als Alkmaar, in het jaar 924, door de West-Friezen, die Dirk II, Graaf *van Holland*, niet tot hunnen Heer wilden aannemen, is verbrand geworden; doch hier heeft men geen genoegzame zekerheid. Zekerder is het, d[at] Friezen, in het jaar 1152, onder Floris *den* [V], Graaf Dirk VI, wederom opgestaan zijnde [...] tot Haarlem toe, en misschien zelfs [...]

(1) Ofschoon alle de van der Vinnes [...] nogtaam allen geteekend of prentjes geëts[t]

Digitized by Google

die stad, ten grondе toe vernield hebben. In het jaar 1185 stonden die van Haarlem, door de geburen van Osdorp geholpen, Graaf Dirk VI bij, in het bestrijden der West-Friezen, die, met verlies van meer dan negenhonderd man, op de vlugt gedreven werden. De vermaarde verovering van Damiate, eene zeestad in Egypte, zou door de bekende list van het zaagschip, van Willem, zoon van Graaf Floris III, en de Haarlemmers uitgevonden, nog vóór het einde der twaalfde eeuw gelukt zijn.

In het jaar 1195 hebben te Haarlem vredesonderhandelingen plaats gehad, tusschen Dirk VII, Graaf van *Holland*, en zijnen broeder Willem.

Terwijl Floris V Graaf van *Holland* nog jong was, stonden de Kennemers in 1268, tegen de Edelen op, en wierpen, met groote stoutheid, vele sloten, burgen, kasteelen en huizen der Edelen ter neder; wordende de Edelen en Ridders genoodzaakt tot hunne veiligheid binnen Haarlem te wijken, om aldaar het woedende en toomelooze volk met dapperheid te kunnen wederstaan. De Kennemers vergaderden hier, op raad van Gijsbrecht van Amstel, al hun volk bijeen, en keerden weder in Kennemerland. Bij Haarlem gekomen zijnde, belegerden zij de stad, bestormden die onophoudelijk met schieten, en het werpen met steenen, waardoor vele sneuvelden en doodelijk gekwetst werden: doch die van binnen bleven hun niets schuldig, want de burgers en de ingewekene Edelen verweerden zich zeer kloekmoedig, en wezen de belegeraars af, door alle bedenkelijke middelen van tegenweer, en door hunne groote dapperheid. Haarlem zich ook verbonden hebbende, om den dood van Graaf Floris V te wreken, viel, zoo men wil, omtrent het jaar 1300, met de Kennemers en Waterlanders, in het stadje Amsterdam, hetwelk Gijsbrecht van Amstel wederom had begonnen te versterken, en hielp het aan kolen leggen.

In het jaar 1346, op St. Olofsdag, ontstond te Haarlem een zeer geweldige brand, waardoor genoegzaam de geheele stad, met alle hare gebouwen, kerken, huizen, enz. vernield werd, ten minste bijna niets onbeschadigd bleef, terwijl er echter niet meer dan veertien menschen verbrandden. In het jaar 1351 ontstond er weder een geweldige brand binnen Haarlem, die een groot deel der stad verteerde.

In datzelfde jaar was Haarlem in het verbond van Willem van Beieren, tegen zijne moeder Margaretha van Henegouwen, getreden.

In 1395 waren de Haarlemmers met Hertog Albrecht, tegen de *Friezen*, en in 1403 tegen den Heer van Arkel.

Den 4 April des jaars 1436, vergaderde Vrouw Jacoba, Gravin van *Holland*, een groot leger uit de steden Utrecht, Gouda, Schoonhoven en Oudewater, komende met Schepen tot Haarlem, van waar het leger op denzelfden dag voor de stad kwam, en die belegerde, wanneer Jonkheer Willem van Brederode met de Kennemers en die van Alkmaar zich bij de belegeraars voegden. De Haarlemmers, dit beleg reeds lang voorzien hebbende, hadden bij zich ontboden Jonkheer Jakob van Gaasbeek, Stadhouder, benevens Heer Roeland van Uitkerken, en vele andere dappere mannen om de stad te bewaren. Zij hadden al de boschaadjen en de boomgaarden rondom de stad doen omhouwen, hielden de poorten gesloten, en de burgers, benevens de vreemde soldaten, die in stads soldij waren, bereidden zich tot eenen dapperen tegenstand. Die van buiten verbrandden alle de molens en huizen buiten de stad, gelijk de Kennemers ook de voorstad deden, buiten de Kruis- en St. Janspoorten; hoewel de belegeraars nu de stad onophoudelijk met groot geweld aantastten en beschoten, werden zij echter, door den ongemeen

Digitized by Google

dapperen tegenstand van de belegerden, afgekeerd, en moesten hunne onderneming staken.

Haarlem had in het jaar 1492 veel uit te staan en te lijden, door de ongeloofelijke woede van het zoogenaamde Kaas-en-Broodvolk; want op den Heiligen Kruisdag, den 3 Mei van dat jaar, des avonds omstreeks acht ure, kwamen die van Alkmaar, en eenige andere Noord-Hollanders in groote menigte voor Haarlem, begeerende ingelaten te worden; maar de Regering, met de Vroedschap en de rijksten en voornaamsten der stad geraadpleegd hebbende, besloot dien onstuimigen hoop niet binnen te laten, om, zoo het mogelijk ware, alle onheilen te verhoeden. Dit besluit werd openlijk afgekondigd. De Heeren die zich naar buiten begeven hadden, om in onderhandeling en gesprek te treden, ondertusschen weder vruchteloos binnen gekomen en de poorten achter hen toegesloten zijnde, sloegen eenigen van binnen, die te zamen gerot waren, de Kruispoort met geweld open en lieten binnen komen al die maar wilden. Hierop kreeg het Kaas-en-Broodvolk grooten toeloop van die van binnen, begaf zich naar de markt, alwaar velen van de Regenten en voornaamste welmeenenden van de stad zich bevonden, van welke sommigen in het stadhuis weken, en het achter zich toesloten; doch zij werden aldaar met geweld aangetast, en dewijl zij geene middelen noch kans hadden, om zich te verweren, gaven zij zich bij verdrag en op goede beloften over. Doch de woedende menigte aldus in het stadshuis gekomen zijnde, bragt er velen, en onder anderen den Schout der stad, Nicolaas van Ruyven, eenen Schepen en andere voorname personen om het leven, brekende en vernielende alles, plunderende de schatkisten, en verscheurende alle papieren die zij vonden. Zij plunderden alle huizen van de meest gegoede ingezetenen, daar zij mede alles roofden en vernielden, vele ongeregeldheden plegende, zoodat allen, die van aanzien waren, niet in hunne huizen dorsten blijven, maar zich verstaken tot des anderen daags, dat de meeste woede en vurigheid over was. Des anderen daags werden vier Kapiteinen benoemd, die ieder dertig man onder zich hadden, om voorts alle kwaad en oploop te beletten, wordende afgekondigd, dat degenen, die zich verborgen hadden, vrijelijk weder te voorschijn mogten komen. Ook werd afgekondigd, dat al degenen, welke eenige goederen geroofd of geplunderd hadden, die te voorschijn zouden brengen, op verbeurte van het leven, en men rigtte op het Sandt of Marktveld eene galg op, om de kwaden en wederspannigen te straffen. Vervolgens kwam dagelijks nog meer volk uit Noord-Holland binnen Haarlem en men maakte groote toebereidselen, om verder te trekken, wordende de beste en braafste mannen van de stad gedwongen, om mede voor Leyden te trekken. Ondertusschen waren een hoop Kennemers, en inzonderheid die van Alkmaar, binnen Haarlem gebleven, uit vreeze, dat zij, alle uitgetrokken zijnde, vervolgens buiten gehouden mogten worden. Omtrent dien zelfden tijd, zond de Hertog Albrecht van Saxen, die uit naam van Maximiliaan, Roomsch Koning, als voogd van zijnen zoon Filips, Graaf *van Holland*, Stadhouder Generaal was, veel krijgsvolk in de landen van Holland, hetwelk Zandvoort, Beverwijk, Velsen en andere plaatsen en dorpen, rondom de stad, plunderde en verwoestte en tot voor de poorten van Haarlem, brandde en blakerde; terwijl die van de stad, Gedeputeerden naar 's Gravenhage zonden, om met den Hertog, te handelen. Het verdrag werd getroffen, op voorwaarde, dat de Hertog binnen Haarlem zou mogen komen, in minne en vriendschap, om de goeden te beschermen en de weerspannigen

en kwaden te straffen. Nadat men, tot ontlasting van de stad, de vreemde gasten uit Kennemerland de stad had doen verlaten, kwam de Hertog daar binnen, en werd met alle staatsie ontvangen en ingehaald. De burgerij volgde de processie in het zwart gekleed, viel den Hertog te voet en bood hem de sleutels aan. Al degenen, die deel hadden aan het opslaan van de poort, het nemen en rooven van de goederen der goede lieden, en anderen gepleegde ongeregeldheden, waren voor de komst van den Hertog uit de stad geweken. Terstond na zijne komst werd eene galg en een schavot op het Sand gemaakt om straf te oefenen, en diegenen die uitgeweken waren werden, op verbeurte van hunne goederen, weder binnen geroepen; zoodat er velen wederkeerden, behalve de voornaamsten, die deel hadden aan het opslaan van de poort, welk feit de burgerij van Haarlem zeer slecht bekwam, en door den Hertog zeer euvel werd opgenomen, want zij moesten terstond tot eene boete voor hunne misdaad en opstand aan den Hertog 37,000 Andriesguldens opbrengen; zoo dat de burgers hun zilverwerk en andere kostelijkheden op het stadhuis bragten, dewijl zoo veel geld niet gevonden werd, hetwelk deerlijk was om te zien, dewijl alle handel en nering stilstond, en meest alle de ingezetenen van hunne goederen, zoo wel binnen als buiten de stad beroofd waren. Terzelfder tijd moesten die van Haarlem hunne banier, privilegiën en handvesten (die hen naderhand door Karel V wedergegeven werden) vóór den Hertog brengen, welke hij naar zich nam, voorgevende, dat zij die verbeurd hadden, en niet meer mogten gebruiken. Ook werden op dien tijd vele dagvaarten binnen Haarlem gehouden van de andere Hollandsche steden, welke uit afgunst Haarlem in zijne ongelegenheid meer nadeelig dan behulpzaam waren. In het laatste van Mei deed de Hertog een groot blokhuis binnen de stad bouwen, om haar daardoor in bedwang te houden. Hij veranderde op den laatsten Mei de Regering, hetwelk geschiedde, vermits hij de stad hare privilegiën en handvesten ontnomen had. Op den 8 Junij daaraanvolgende trok de Hertog weder uit Haarlem, zijnde dien nacht al het geschut, zoo groot als klein, hetwelk de stad toebehoorde, weggevoerd. De burgers moesten ook al hunne wapens op het stadhuis brengen, eer de Hertog in de stad kwam; doch wanneer hij vertrokken was, haalde ieder zijne wapenen weder. Met den Hertog vertrok ook al zijn volk uit Haarlem, Noord-Holland en Kennemerland naar Zeeland. Tot aandenken van den oploop van het Kaas- en Broodvolk, zag men weleer te Haarlem in de Grootekerk, ter plaatse, waar nu het orgel gevonden wordt, een glas, waarop de Schout van Ruyven in eene biddende houding was afgebeeld, met de volgende regels er onder:

Als men negentig twee duysend vier honderd telt'
Den derden Mey ook de syn baestig met geweld
De poorten van Haerlem oproerig opgeslagen
Van 't Kasen-Broodsvolk stout, dat uyt Noord-Holland quam,
't Welk KLAES VAN RUYVEN, schout, haest met zijn dood vernam,
Waerop van ouds dit glas ons seker deed gewagen.

Den 20 Julij 1493, ontstond er, vroeg in den morgenstond, in de stad Haarlem brand, terwijl er een hevige wind woei. Niettegenstaande men alle pogingen in het werk stelde, om de groote schade waarmede de stad bedreigd werd, voor te komen, verbranden er echter nog 9 fraaije huizen.

In het jaar 1509 stierven te Haarlem duizenden van menschen aan de pest, bijna tot ondergang van de gebeele stad.

Digitized by Google

In de Nederlandsche beroerten der zestiende eeuw heeft men al vroeg buiten Haarlem beginnen te prediken. De eerste predikatie werd den 21 Julij des jaars 1566 gehouden. Van de beeldstormerij, die, in dit jaar, in Holland gepleegd werd, is Haarlem verschoond gebleven. De wijze maatregelen der regering hebben dit verhinderd; de meeste eer komt daarvan toe aan den Burgemeester Nicolaas van der Laan, die, onder anderen in eene aanspraak, de drie voornaamste Gilden tot rust vermaande. Ook was hij wel de eerste, die toestond, dat er, in October des gemelden jaars, op de Baan, even buiten de Groote-Houtpoort, eene houten loots werd opgeslagen, het Geuzenhuis genaamd, waarin openlijk genoeg gepredikt en gedoopt werd; doch in April des volgenden jaars wederom werd afgebroken.

Den 4 Julij van het jaar 1572 ging Haarlem aan de Staatsche zijde over, en in den nacht tusschen den 20 en 21 derzelfde maand liep de stad groot gevaar van den Graaf van Bossu in handen te vallen, wiens aanslag echter, gelukkig ontdekt zijnde, te niet liep. Nog vóór het einde van het jaar schreef hij, zoo wel als die van Amsterdam, vleijende brieven aan de Haarlemmers, om hen tot het verlaten der Staatsche partij te bewegen. Don Frederik, zoon van den Hertog van Alva, was nu omtrent Amsterdam gekomen, met het voornemen het beleg van Haarlem te ondernemen, waarvan men de Regering, door brieven, kennis gaf. Binnen de stad was men vol moed; de Vroedschap raadpleegde, wat men in de gegevene omstandigheden behoorde te doen. De meerderheid was voor eene bezending naar Don Frederik, en nu ging de Pensionaris, met twee leden, die zich daarvoor hadden doen hooren, derwaarts, hem verzoekende genade te verleenen. Dit door den Bevelhebber Ripperda vernomen zijnde, kwam twee der afgezondenen duur te staan, daar zij bij hunne terugkomst gevankelijk naar Delft gevoerd werden, alwaar de eene in de gevangenis stierf en de andere openlijk opgehangen of, zoo als anderen schrijven, onthalsd werd. Don Frederik kwam middelerwijl voor Haarlem, en Alkemade, door Oranje afgezonden, daar binnen, om de Regering te veranderen, hetgeen, tegen het einde van het jaar 1572, onverminderd de voorregten der stad en om den tegenwoordigen nood, plaats had. Nadat Spaarndam en het Leprozenhuis buiten Haarlem, door de Spanjaarden bemagtigd waren, eischten dezen de stad op; doch kregen een weigerend antwoord. In December werd de stad hevig beschoten en bestormd. Die van binnen lieten niet na de Spanjaarden moedig van de wallen te keeren, zoo als naderhand meer dan eens gebeurde. De vrouwen selfs gingen den vijand met steenen en brandende pekkrepen te keer. Kenau Simons Hasselaar, bedaagde weduwe, trok, aan het hoofd eener bende van drie honderd moedige vrouwen, op, die zich tegen de Spanjaarden wapenden. Lumei Graaf van der Mark, te voren reeds tot ontzet der stad op weg zijnde, was aan den vijand overvallen en met zwaar verlies terug gedreven. In den aanvang des jaars 1573, besloot men in het Spaansche leger, de stad, die rijkelijk volk ingekregen had, naauwer in te sluiten en, ware het mogelijk, uit te hongeren, terwijl men middelerwijl gedurig met schieten en stormen aanhield. In de stad werden daarentegen geweldige werken opgeworpen. Men deed er den vijand, uit onderscheidene stukken geschut, meest van Leyden bekomen, aanmerkelijke afbreuk. Doch de belegeraars lieten, van hunnen kant, niet na, de stad zoo geweldig te beschieten, dat men berekend heeft, dat er, gedurende de geheele belegering, die tot in het begin van Julij des jaars 1573

Digitized by Google

gedaurd heeft, tienduizend achthonderd en twee schoten, uit grof geschut, op de stad gedaan zija. Men had, reeds in het voorgaande jaar, noodmanten binnen de stad geslagen, die nu, zoowel als het ander geld, volgens den gemeenen gang der munt, van zeven tot acht, verhoogd werden. Van weerskanten tergde men elkander bitterlijk. Men maakte de gevangenen, die men bekwam, grootendeels zonder genade van kant. De Spanjaarden smeten nu en dan een hoofd over den wal, met sarrende bijschriften. En die van binnen, om hun niet schuldig te blijven, knipten, in Januarij, elf koppen van gevangenen in eene ton, met een opschrift, waarin gezegd werd, dat men den Hertog van Alva, voor den tienden penning, waarom hij de stad belegerd hield, de tien koppen ter hand mogt stellen en den elfden, voor vret of woeker, om dat hij over geene schrale betaling klagen zou. De belegerden kregen intusschen van tijd tot tijd, vrij wat toevoer in krijgs- en mondbehoeften. De Prins van Oranje poogde hen, langs het Haarlemmermeer te ontzetten; doch de Spanjaarden sneden daartoe eerlang, ten eenemaal alle hoop af, door zich in zooverre van het meer meester te maken, dat den belegerden geene gelegenheid overschoot, om eenigen toevoer hoe gering ook te water te bekomen. De nood werd hierdoor in de stad niet weinig verhoogd, daar men, in het begin van Mei, nieuwe en gestrenge order op spijs en dranк begon te stellen. Het graan werd opgeschreven en spaarzaam rondgedeeld. Den zesden Junij, werd afgekondigd, dat al de ingezetenen zich voortaan met moutkoeken zouden behelpen, het brood voor de soldaten overlatende. Deze bedreven ondertusschen grooten moedwil in de stad, verscheidene ingezetenen, die hun geld en brood weigerden, van het leven beroovende. Vóór het einde van Junij, was de hongersnood in de stad reeds op het hoogst geklommen, men nuttigde er paarden, honden, katten, muizen, ossen- en koehuiden en andere afschuwelijke dingen meer. In den aanvang van Julij gaven de Haarlemmers hunnen uitersten nood door vlaggen en boden te kennen, zij kregen een troostelijk antwoord, met briefjes, aan de pooten van duiven gebonden, doch het beloofde ontzet bleef lang achter. Eindelijk besloot men den Heer van Battenburg, aan het hoofd van een hoop knechten en ruiters, vergezeld van een goed getal burgers, uit de Hollandsche steden geligt, tot ontzet naar Haarlem te zenden. Ter middernacht kwam hij aan het Spaansche leger, dat hevig op hem aanviel, zijne bende verstrooide en voor het grootste gedeelte versloeg. De tijding van deze nederlaag, uit het vuren van den vijand en uit een briefje, met eene duif door den Prins van Oranje afgezonden, te Haarlem bekend geworden, verwekte bij de ingezetenen de uiterste verslagenheid. Op Oranje's raad trad men in onderhandeling met den vijand, doch vruchteloos. Een en andermaal werd er besloten de stad te verlaten, en met levensgevaar, vergezeld van vrouwen en kinderen, door 's vijands leger heen te breken, doch het bleef, om meer dan eene reden, achter. Den 13 Julij kwam men met den vijand overeen. De stad werd op genade en ongenade overgegeven; doch de veldheer stond toe, dat men de plundering voor tweemaal honderd veertig duizend gulden afkocht, de burgerij ontwapenende. De Spaanschen in de stad gekomen zijnde, verzekerde men zich terstond van alle Hoplieden, van welke er naderhand onderscheidene, onder welke ook de Bevelhebber Ruppenda, om het leven gebragt werden, met een goed getal van soldaten en burgers ging men denzelfden gang; ook werden er eenige huizen geplunderd. De Hoogduitsche krijgsknechten kregen alleen vrijgeleide,

Digitized by Google

wordende ter stad uit naar Gelderland geleid; doch sedert door de Staatschen achterhaald zijnde, bij verdrag, van de dienst ontslagen. Dusdanig eindigde deze merkwaardige belegering, die beiden, den belegeraars en belegerden, duur te staan kwam. Het getal der Spaanschen was, in het beetst van het beleg, zoo sommigen willen, wel dertig duizend man sterk, waarvan er vijf duizend door scherp zouden gesneuveld zijn. De bezetting was, volgens eenigen, drie-, volgens anderen, vierduizend man sterk, dit getal komt ons echter te gering voor, daar men leest, dat er twee duizend acht honderd acht en zeventig soldaten gedurende het beleg zijn gesneuveld; van de burgers bleven er acht en zestig. Na het beleg werden er zeventien honderd drie en vijftig personen onthoofd, gehangen en verdronken. Het getal dergenen, die van honger en ellende stierven, wordt op zevenduizend begroot. De schade, door de belegering veroorzaakt, bedroeg 982,475 guld. 1 st. 8 penn., door den brand 400,000 guld., te zamen 1,382,475 guld. 1 st. 8 penn. Onderscheidene burgers van Haarlem werden naar Amsterdam gevoerd, alwaar zij eenen gewissen dood verwachtten, doch het gevangennemen van den Graaf van Bossu, in eenen scheepsstrijd op de Zuiderzee, redde hun het leven en bezorgde hun sedert de vrijheid. Niet lang na het overgaan van Haarlem, sloegen de Spaansche soldaten, die er binnen getrokken waren aan het muiten, geld begeerende, hetwelk zoo hoog liep, dat tien of twaalf van hun vermomd naar Leyden trokken en den Prins van Oranje, de verlorene stad voor veertig duizend gulden aanboden; welke aanbieding hij echter, geen kans ziende om zulk eene groote som bijëen te brengen, beleefdelijk afslaan moest.

Den 23 October van het jaar 1576, zaten de Hoogduitsche soldaten, te Haarlem in garnizoen liggende, in hun wachthuis, nabij het Spaarne, bij het Slepershoofd, daar het anker uithing, te drinken, en beschonken zijnde, raakte door hun verzuim of moedwil, het wachthuis in brand, en dewijl het sterk uit het noord-oosten woei, en de wind meer en meer toenam, zoo verbrandden in weinig tijds vijf honderd huizen, hetgeen eene groote ellende veroorzaakte onder de uitgeputte burgerij, inzonderheid onder degenen, die dit ongeluk overkwam, want de brand ging zoo snel voort, dat zij weinig van hunne goederen en meubelen konden bergen, en het liet zich aanzien, als of de geheele stad zoude afbranden De schade aan de verbrande huizen werd op 400,000 guld. geschat.

Van tijd tot tijd deed men sedert ernstige pogingen, om de stad wederom aan de Staatsche zijde te brengen, waartoe ook een goed getal van ingezetenen niet ongenegen was, doch het werd van de Spaansgezinde regering tegengehouden. Men rigtte eene nieuwe schutterij op, en wilde de geheele burgerij, door eenen nieuwen eed, aan de Spanjaarden verbinden, welke eed velen rustig weigerden af te leggen. Op het einde van 1576, waren de Staatsche Schepen in het Spaarne, tusschen de stad en Spaarendam genaderd, zoo dat die van binnen zich den weg, om toevoer te bekomen, genoegzaam afgesneden zagen, waardoor groot gebrek ontstond. Men zond gemagtigden aan den Prins van Oranje, om over een verdrag te handelen, en op den 22 Januarij 1577, werd er te Veere in Zeeland, waar de Prins zich destijds bevond, eene overeenkomst getroffen, volgens welke, de Spaansche bezetting de stad ruimde, de Roomsche en Onroomsche godsdienst vrij in de stad geoefend, en voorts in alles de Gentsche vrede onderhouden moest worden. Het liep nog lang aan eer de Spanjaarden de stad verlieten.

Digitized by Google

In Julij kwam er de Prins van Oranje binnen en, veranderde er, niet lang daarna, de regering. De Onroomschen mogten er, volgens het verdrag, alleen in één kerk prediken, terwijl de Roomschen al de anderen inhielden. Dit duurde tot na het overgaan van Amsterdam, in Februarij 1578 voorgevallen. Den 29 Mei van dat jaar, zijnde Sacramentsdag, vielen de soldaten in de groote kerk, die vol menschen was, en beroofden die van alle sieraden, hetgeen niet zonder het wonden en dooden van eenige ongelukkige Roomschgezinden plaats had. Evenzeens gingen zij dienzelfden dag in eenige andere kerken en kloosters te werk. De regering deed intusschen de groote kerk toesluiten, tot dat zij die, gedwongen door nieuw geweld van het krijgsvolk, in September daaraanvolgende, wederom openen en sedert van de Hervormden gebruiken liet. De Roomschgezinden deden wel alle tegenweer om zulks te beletten, bewerende, dat daardoor het verdrag van Veere en de Gentsche vrede geschonden werden; doch de tijden waren nu veranderd, en de kans gekeerd. In het jaar 1581 besloten de Roomschgezinden een verzoekschrift te doen opstellen, dat aan den Prins van Oranje gerigt was, en bij hetwelk zij om de vrije oefening van hunne Godsdienst aanhielden, doch de Staten van Holland, aan wien het verzoekschrift ter hand gesteld was, hadden er geene ooren naar. Die het schrift geteekend hadden, in 's Gravenhage ontboden, werden gedwongen hunne namen door te halen, Gerrit Sruiver, Burgemeester van Haarlem, doch niet van de Hervormde godsdienst, die het verzoekschrift toevallig had hooren lezen, en geoordeeld had dat de vrije godsdienstoefening den Roomschen niet behoorde geweigerd te worden, en Dirk Volkaartszoon Koornhert, die het verzoekschrift, als Notaris, had opgesteld, hadden beide werks genoeg, om hun gedrag, bij de Staten te verantwoorden.

Sedert het jaar 1578, had Haarlem een voornaam deel in de besluiten der Staatsvergadering van het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden.

In het jaar 1618 heeft Haarlem ook deel aan de gemeene onlusten gehad; aanmerkelijke bitterheid was er tusschen de Remonstranten en Contra-Remonstranten. Ook had de regering waardgelders aangenomen, om verdere onheilen voor te komen, doch Maurits, Prins van *Oranje*, vier vendels voetvolk binnen deze stad gezonden hebbende, kwam er, op den 24 October, buiten 's tijds de regering veranderen, ook werd er, bij openbaar plakkaat afgekondigd, dat elk zich in rust had te houden.

In het jaar 1636 werd Haarlem wederom door pest geteisterd, welke in de maanden Augustus, September, October en November vijf duizend zeven honderd vijf en zeventig menschen uit het leven rukte. In dien tijd was de bloemenhandel alhier in zijne opkomst en klom later tot eene verbazende hoogte.

In het jaar 1672, deden de Haarlemmers mede hun best, om Willem III, Prins van *Oranje*, tot Stadhouder te doen verklaren, hetwelk niet zonder opschudding toeging. Den 30 Julij kwam de burgerij in de wapenen, en zond eenen uit haar midden af, om de regering te verzoeken, dat de Prins Stadhonder mogt gemaakt worden. De Wethouderschap, die reeds lang 's Prinsen bevordering bewerkt had, verklaarde nu van het stadhuis, in het openbaar, hare genegenheid tot zijne Hoogheid, latende zelfs kort daarna de oranjevlag ter groote kerk afwaaijen, men zond vervolgens eenige naar Bodegraven af, om den Prins te verzoeken, dat hij binnen de stad wilde komen; dewijl

Digitized by Google

dit niet spoedig plaats had, dwong de burgerij de Wethouderschap van de regering af te staan, stellende zelve andere leden in het bestuur. De Prins echter, naderhand eenen trompetter binnen Haarlem gezonden hebbende, herstelde de oude Wethouderschap schriftelijk, op éénen persoon na, in wiens plaats een ander werd aangesteld. De verheffing van den Prins brugt de stad in rust.

Met het begin van Junij 1748, bespeurde men, in onderscheidene plaatsen van Holland, zooveel misnoegdheid tegen de Pachters en hunne bedienden, dat Gecommitteerde Raden, eene ernstige waarschuwing in het licht gaven, waarbij, zoo uit naam van den Stadhouder als van hunnentwege, het tegenstaan der Pachteren, nadrukkelijk verboden en 's Lands ingezetenen, daarenboven vermaand werden, het herstel der misbruiken, op het stuk der pachterijen ingeslopen, waaraan met goedvinden van den Prins, reeds gearbeid werd, met geduld af te wachten. Deze waarschuwing was den 12 Julij gedagteekend, doch nog niet alom verspreid, toen het vuur van oproer, op de eerste tijding, dat men, in Friesland alle pachten op eens had afgeschaft, den volgenden dag, te Haarlem ligterlaaije ontstoken werd. Het huis van den Pachter Jan Verwey, op het Spaarne, werd eerst aangevallen, door eenige jongens, die er des avonds ten tien ure begonnen de glazen in te werpen. Verwey stilde het volk met vriendelijke woorden, en wist hierdoor, de ramp, die hem dreigde, voor eenige uren, te verhoeden. Middelerwijl werden de glazen bij twee of drie andere Pachters ingeworpen, waarna het grauw, in grooten getale, wederom voor het huis van Verwey kwam, dat toen welhaast overweldigd en deerlijk geplunderd werd. Al het huisraad werd vernield en in het water geworpen. De geldzakjes, die men aantrof, werden losgesneden, en in het Spaarne uitgestort. Drie andere huizen van Pachters trof, dien nacht, hetzelfde lot. Ten half twaalf ure, begon men de trom te roeren, om de burgerij in het geweer te doen komen, doch deze was, zoo wel als het gemeen, ingenomen tegen de Pachters en toonde weinig lust, om hen te beschermen. Den volgenden morgen vond de Wethouderschap geraden, de waarschuwing van den Prins en Gecommitteerden Raden, welke men na ontvangen had, te laten afkondigen; doch dit deed verkeerde uitwerking. Het gemeen zwoer nu geen Pachter meer te zullen sparen. Terstond werden twee andere pachtershuizen aangetast en geplunderd. In het eene stookte men een groot vuur op de plaats aan, waarin boeken, papieren en andere dingen verbrand werden; willende het woest gemeen bezwaarlijk toelaten, dat de vlam, door de buren, beducht voor ongelukken, tijdig gebluscht werd. De Wethouderschap, die bij het afkondigen der waarschuwing, er eenige ernstige bedreigingen aan de opvoerigen bijgevoegd had, veranderden, toen het plunderen voortging, plotselijk van gedrag en besloot alle invorderingen van 's Lands en Stads gemeene middelen, door de Pachters, bij voorraad te doen stilstaan, en het volk van dit besluit terstond kennis te geven. Het geweld aan de pachtershuizen, werd echter te gelijk andermaal verboden, en elk gewaarschuwd, dat men het, zoo het aanhield, met geweld stuiten zou. Het stilstaan der pachterijen veroorzaakte groote blijdschap onder het gemeen, hetwelk dadelijk om bier en brood zonder betaling van impost liep. Doch men liet niet af met plunderen. Twee pachtershuizen werden, sedert, nog aangevallen, en dadelijk verwoest. Ook maakten de plunderaars geen zwarigheid om een groot deel der goederen te rooven, en het gerooide aan anderen te verkoopen, hetwelk hun echter somtijds, door hunne makkers, belet werd.

Digitized by Google

Tegen den avond, kwamen de heeren van Gravenhage, van Buttinga en Tuitenry uit 's Prinsen naam, in Haarlem en hoorden des anderen daags de bezwaren der burgerij, die alleen mondeling en zoo verward werden voorgesteld, dat er naauwelijks iets van te maken was, dan dat men de pachten begeerde vernietigd te hebben. Deze Heeren, de burgerij tot gehoorzaamheid en stilte vermaand hebbende, keerden terug naar 's Gravenhage, om verslag te doen. De Staten van Holland, thans vergaderd zijnde, konden echter nog niet besluiten, tot afschaffing der pachterijen. Zij verstonden, dat de ingezetenen hunne bezwaren, over de wijze van heffing der gemeene middelen, op eene eerbiedige wijze aan hen of aan den Prins hadden moeten te kennen geven, zonder tot dadelijkheden over te slaan; te gelijk aanwijzende, door welke andere middelen, men zou kunnen voldoen aan hetgeen het land, bij het afschaffen der pachterijen, missen zou, zij bevalen zelfs, bij eene afkondiging, die den 19 Junij, geteekend was, dat de pachterijen in stand blijven zouden, en verklaarden, wel ernstig te begeeren, dat de Wethouders in de steden allen overlast en geweld zouden helpen weeren. Doch men maakte, te Haarlem zwarigheid, om deze afkondiging te doen, daar de Wethouderschap beducht was, dat men, na de ingezetenen met het afschaffen der pachten gevleid te hebben, nieuwe opschudding te wachten had, zoodra men hun zou willen bekend maken, dat zij, ten onregte, op eene vernietiging der pachten, gehoopt hadden. Men verklaarde, dan openlijk, op den een en twintigsten, dat het plakkaat hetwelk » bij de Staten, zou zijn vastgesteld, en in de nieuwspapieren te lezen was, » nimmer in de stad zou worden afgekondigd, noch nagekomen: » dat de regering haar best zou doen, om te wege te brengen, dat » de invordering van 's lands gemeene middelen door Pachters, ten » eeuwige dage, zou blijven afgeschaft, en dat men zulk een middel, » het zij een hoofdgeld of iets anders, zou zoeken in te voeren, waarbij » de burgerij het minst zou worden bezwaard," en nademaal eenigen beducht geweest waren, of de Wethouderschap, die zich genoegzaam scheen te kunnen verlaten, op de schutterij, ook voorhebben mogt, krijgsvolk in de stad te brengen, betuigde zij, openlijk, » nimmer » zulk een oogmerk gehad te hebben, en dat alle geruchten, des » aangaande uitgestrooid, strijdig waren met de waarheid." Doch de Staten namen het zoo euvel, dat die van Haarlem, zich niet hielden aan hetgene staatswijze was vastgesteld, dat zij alom deden afkondigen, » hoe zij de verklaring der Haarlemsche regering, welke hun ook in de nieuwspapieren onder het oog gekomen was, » hielden, of voor onecht, of voor gedwongen, die voor nietig en » van onwaarde verklarende, en allen ingezetenen verzekerende, dat zij » die nimmer eenige uitwerking zouden laten hebben, of, zoo die van » Haarlem, in verachting van de bevelen der Staten en ten nadeele » van het gemeene land, daarvan reeds eenige voordeelen mogten ge» trokken hebben, zouden deze, op eene andere wijze, moeten worden » vergoed." Uit deze afkondiging, die den 22 gedagteekend was, zag men, hoe vast de Staten, tot hiertoe, gezind bleven, om de pachterijen te handhaven; doch er verliepen nog geen vier dagen, of zij veranderden schielijk van gedachten. Intusschen was het gemeen te Haarlem, daar men nu geene imposten meer betaalde, en daar de schutterij, eenige dagen achtereen, in de wapenen kwam, na het plunderen van zeven pachtershuizen, allengs in rust geraakt. Eenige geroofde goederen werden, sedert, der Gereformeerde Diakonie ter

Digitized by Google

bewaring gegeven, die in het volgende jaar last kreeg van de Staten, om ze, zoo ver zulks mogelijk was, den eigenaren wederom uit te leveren. Na het afschaffen der pachten was het volk evenwel niet regt gerust geweest. De Prins had reeds, in het begin van Augustus, den Baron van Grovestins naar Haarlem afgevaardigd, om de vendels, een voor een, voor zich te ontbieden en hunne bezwaren te hooren; waarop de Prins eene schikking maakte, die den 10 uit 's Gravenhage gedagteekend was, en daarna te Haarlem werd afgekondigd. Bij deze werd de krijgsraad veranderd, en twee Kolonels uit de Vroedschap en de overige Officieren uit de burgerij aangesteld. Doch in het begin van September sloeg een lid der Vroedschap, Mr. Reners Floris van Zanen, zijnen Mederaden voor: » of men, uit aanmerking der bewe» gingen in Amsterdam," daar toen reeds verandering in Burgemeesteren en Raden gemaakt was, » den Prins niet behoorde te verzoeken, » om ook in Haarlem zoodanig te voorzien op het stuk der regering, » als hij, ten nutte van stad en land, zou bevinden te behooren." Doch de Vroedschap nam geen besluit op dezen voorslag. Middelerwijl bleven de bewegingen onder het gemeen voortduren. De Wethouderschap besloot Gemagtigden van den Prins te verzoeken, om die te stillen, en tegen het einde van September kwamen de Heeren Frederik Hendrik Baron van Wassenaar, Heer *van beide de Katwijken*, en Willem Pauw, Raadsheer in den Hoogen Raad, in die hoedanigheid, binnen Haarlem. De geheele Regering had, reeds te voren, even als die van Amsterdam, hare ambten ter bescheidenheid van den Prins gesteld, waarop, den 7 October, uit 's Prinsen naam, werd afgekondigd, dat de Vroedschap, voortaan, uit twee en dertig, in plaats van vier en twintig leden, bestaan zou. Zeven leden der Vroedschap bleven ontslagen. Voorts werd het volk tot stilte en onderdanigheid vermaand.

De collecte, welke, met den aanvang van het jaar 1750, in ons Vaderland zoude worden ingevoerd, stootte, onder meer andere ingezetenen, ook die van Haarlem geweldig tegen de borst. Te dezer stede, waar men zich de meeste voordeelen van het afschaffen der pachten had voorgesteld, bragt men elkander in het hoofd, dat de collecte, als strijdig met 's Prinsen meening, niet moest worden toegestaan. De Regenten der stad werden met schimpdichten aangevallen, en sommige van hen met plundering bedreigd. Een brief van den Prins, inhoudende eene aanmaning tot het invorderen der achterstallige schattingen en het doorzetten daarvan, werd aan de gemeente voorgelezen, doch mogt niets baten. Het zinneloos graauw [illegible] deezen brief voor verdicht, en de gemoederen geraakten, door [illegible] tot herstel der rust, nog meer aan het gisten. Eenig [illegible] vernomd in de stad gezonden, om een gevreesd oproer, [illegible] nacht van den 1 Januarij des gemelden jaars, te voorkomen, [illegible] huizen der meest bedreigde Regenten te beschermen, was ontijdig vertrokken. Eenige Dragonders van het piket te Leyden, kwamen, op een briefje van den Wachtmeester van hetzelfde volk, die met zijne manschappen voor de groote Houtpoort lag, inhoudende de [illegible] *is te Haarlem onklaar*, binnen. De Ritmeester trok [illegible] op raad van den Burgemeester Deutz, met zijn volk terug. [illegible] zou er waarschijnlijk wel gebleven zijn, indien niet eenig voetvolk, [illegible] met schuiten naar Haarlem was afgezonden, door de vorst verhinderd ware geworden er tijdig genoeg aan te komen, om dus daardoor het gedreigde oproer te dempen; dan, de Prins verstaan hebbende, dat er geen aanmerkelijke beweging in de stad was, had dit

Digitized by Google

voetvolk naar 's Gravenhage doen terug keeren. Toen nu de stad door den Ritmeester verlaten was, sloot men de poorten, ten einde voor het inrukken van nieuw krijgsvolk beveiligd te zijn, zoodat het ook voor de reizigers hoogst moeijelijk was binnen te komen, en zij niet, dan onder geleide van Schutters, van de eene poort naar de andere konden gaan. Burgemeesteren verklaarden plegtig, hetgeen Burgemeester Deurs reeds vroeger had gedaan, geen kennis van de aankomst van krijgsvolk te hebben gedragen. Onvoldaan hiermede, en voortvarende om de peiling of opneming der goederen, aan de belasting onderhevig, geweldig te wederstreven, bleven zij hun ongenoegen over de collecte betoonen. De Weldhouderschap, geen steun in de Schutterij en geen geloof bij het gemeen vindende, werd te rade de vaandels, één voor één, op het stadhuis te laten komen, en ze te laten aanzeggen: » dat zij, be» zwaren hebbende, die konden openleggen voor den Prins en zich vooraf » naar den Doelen begeven, en hiertoe Gemagtigden te benoemen. Bur» gemeesteren zouden ook den volgenden dag den Prins van het gebeurde » verslag doen." De heetste en voortvarendste streefden naar den Doelen, om den korten tijd, tot het opstellen van een verzoekschrift, wel in acht te nemen. Na veel twisten kwam men, diep in den nacht, tot het besluit, om den volgenden dag, door acht Afgevaardigden, uit ieder vaandel één, de volgende punten 's anderendaags aan den Prins over te leveren: voor» eerst, dat Zijne Hoogheid *Opperfinancier* van Haarlem geliefde te wor» den;" ten tweede, » dat de *Collecte* mogt achterblijven, en een ander » middel in de plaats gesteld worden, volgens beloften van Burgemees» teren en van den Baron van Grovestins, uit 's Prinsen naam gedaan;" ten derde, » dat niemand, wegens de schatting, voor de afgeschafte » pachten *geëxecuteerd*, en, in tegendeel, eene algemeene *doleantie* » toegestaan mogt worden," en ten vierde, » dat de *ambten verkocht*, » of, ten behoeve van de stad, naar het goedvinden van den Prins » bezwaard mogten worden." De acht personen, benoemd om dit zonderlinge verzoekschrift, met bede om een schriftelijk antwoord, den Prins ter hand te stellen, waren nering- en handwerkslieden, die met twee wagens naar 's Gravenhage vertrokken. Op hunne reis derwaarts, begonnen eenigen reeds ongunstige gedachten te koesteren, aangaande den goeden uitslag van hunne zending; doch, met de Heeren der Regering op ongelijken tijd afgereden, en gelijktijdig met hen te Lisse gekomen, durfden zij niet terugkeeren. Te 's Gravenhage gekomen, begeerden zij, met de Gecommitteerden uit de Regering, hunnen intrek te nemen in het Logement der Heeren van Haarlem; doch dit mogt hun niet gelukken, weshalve zij zich in eene herberg vervoegden. Tegelijk begaven zij zich, met de Afgevaardigden der Regering, naar 's Prinsenhof, dan noch deze, noch gene werd gehoor verleend. De Burger-Gecommitteerden kregen, na een uur toevens, bescheid, dat zij den volgenden dag, des morgens om elf ure, zouden terug komen. Zij begaven zich, in de verwachting van dan een gunstig gehoor te zullen ontvangen, naar hunne herberg, waar zij des nachts ten twee ure, toen men lang tijding kon hebben van den toestand in Haarlem, op last van Gecommitteerde Raden en met overleg van den Prins, op de onaangenaamste wijze werden gewekt, van het bed geligt en elk afzonderlijk op de Voorpoort geplaatst De Prins, onderrigt van het aanwassend misnoegen te Haarlem, gaf hiervan kennis aan Gecommitteerde Raden, die besloten twee Heeren uit hunne vergadering, met den Fiscaal, derwaarts te zenden. Ook kreeg, op hun verzoek, het voetvolk bevel den weg naar Haarlem te

Digitized by Google

vervolgen, en den Generaal-Majoor last de gemeene rust te herstellen en te bewaren, ja zelfs, des noods, geweld met geweld te keeren. Ofschoon een Luitenant, voor de geslotene poort gekomen, verklaarde, brieven van den Prins aan de Regering bij zich te hebben, moest hij echter van zijn paard stijgen, en werd, onder het geleide van Schutters, in- en uitgelaten. Hij leverde den Burgemeesteren een patent van het thans in aantogt zijnde krijgsvolk over. Zij hielden het eenigen tijd voor het volk geheim, niettegenstaande het gerucht van aanrukkend krijgsvolk hand over hand toenam. De drift, om het buiten te houden, ging zoo ver, dat de burgers van de toen wachthoudende Officieren kruid vorderden. De Kolonels Valkenburg en Kuits, hiertoe gelast, hielden den woesten hoop het patent voor, bevolen de poorten te openen, en voorts naar huis te gaan. Wel verre van te gehoorzamen, rukte het volk naar de Grootekerk, dwong den Koster de deur te openen, en klepte de brandklok; het klokhuis opengebroken hebbende, lieten zij het dof geluid van de doodsklokken, op eene ontzettende wijze, door de stad klinken. Alles raakte op de been, en de groote Houtpoort, waar men het krijgsvolk verwachtte, werd met meer dan vijf honderd man, allen met schietgeweer, doch meestal zonder kruid en lood, bezet. Het hek en de poort waren gesloten, toen de Majoor du Pranon driemaal de opening met luider stemme vorderde, en een musketschot, door het klinket, ten antwoord kreeg. Vier en twintig Zwitsers te voet, met hem vooruit getogen, brandden, op zijn bevel, gelijktijdig op de poort los, die welhaast verlaten, doch niet geopend werd. Het duurde nog wel een groot half uur, eer het slot van het hek opengebroken, en de kleine deur der poort in stukken gehakt was; nu en dan deed men een schot naar binnen, hetgeen echter maar éénen jongen zwaar kwetste. Door de verwonnen poort trokken de Zwitsers bevende in, niet wetende wat een ongeregelde hoop zou durven bestaan; doch de meesten waren reeds op het eerste schieten geweken, en hadden, onder den weg vol vrees zeggende: *met uw geweer naar huis toe!* anderen wederhouden te naderen. Onverhinderd trokken de Zwitsers voort, tot omtrent de markt, waar vijf of zes gewapende misnoegden het waagden, op hen los te branden, en een Sergeant troffen. Du Pranon gaf last tot schieten; drie moesten het met den dood bekoopen; twee werden op eene horde naar de galg gesleept, en bij de beenen daaraan opgehangen; één der gesneuvelden was het slagtoffer zijner nieuwsgierigheid geworden. Hierop verstoof de geheele oproerige hoop. De overige voetknechten en ruiterij, te zamen omtrent drie honderd man sterk, trok binnen. De vrees was nu even groot als de overmoed, nog weinige uren geleden, baldadig. De voorvechters verscholen zich, en durfden zich bijkans niet roeren. De gehate collecte werd echter, zoo wel hier als elders, tot stand gebragt.

Bij den watervloed van 14 en 15 November 1775, waren door het overloopen van den Slaperdijk, de laagste streken van Haarlem ondergeloopen, het water stond, aan den schepenmakers dijk, drie voeten hoog in de huizen. In het woonhuis van de brouwerij *het scheepje* genaamd, kwam het door de vensters indruischen. Van achteren aan de Vest, tusschen de St. Nicolaasbrug en de Spaarnewouderpoort, stond alles onder water. Op de Voldersgracht, moest men naar de bovenvertrekken der huizen vlugten. Men vond het water, op sommige plaatsen der stad, ter hoogte van anderhalf voet, en bij de Spaarnewouderpoort, had men groote vrees dat de brug, over de Vaart en den Singel, zoude wegspoelen. Aan de Kendjespoort viel het water,

Digitized by Google

hetwelk, van den kant van Overveen en Bloemendaal, met geweld kwam aandruischen, in het nabij zijnde sluisje, van eene hoogte van 5 voeten, en woelde den grond om, zoo dat de straatsteenen los geraakten; het maakte ook onderscheidene diepe gaten, zoo dat men schuiten met zooden, puin en dergelijken, aanbragt, om den aandrang te keeren. De poort werd ook gesloten, terwijl men voor het wegspoelen van de brug zeer beducht was.

In het begin van het jaar 1787 had de stad Haarlem, in de vergadering der Staten van Holland, een voorstel gedaan, nopens de palen van den volksinvloed in zaken van bestuur, en wilde eene commissie benoemd hebben, om te onderzoeken, welk een invloed aan het volk in eene volksregering, bij vertegenwoordiging, toekomt. Daar er echter aan dit voorspel geen spoedig gevolg gegeven werd, besloot men, in den engeren kring der stad, dit gewigtige werk af te doen, en den invloed van het volk op het stedelijk bestuur te regelen. Hiertoe werd dadelijk eene commissie uit de Vroedschap en eene uit de burgerij, zoo gewapende als ongewapende, benoemd; uit wier vermigden arbeid een regerings-reglement werd daargesteld, dat algemeenen bijval vond, en, door de Staten van Holland goedgekeurd zijnde, den 5 September op de plegtigste wijze werd ingevoerd, en eerens door den Raad en de Burgerij beëedigd; geschiedende deze plegtigheid, op de groote markt, in eenen prachtigen tempel, tot dit einde vervaardigd. Alvorens dit echter geschiedde, had er eene verandering in de Haarlemsche schutterij plaats, wordende een sedert zeventig jaren aldaar bestaan hebbend genootschap van wapenhandel aangenomen, tot eere der bataillons, welke voortaan het verdedigingswezen van Haarlem zoude uitmaken, onder den naam van de schutterij: *Pro Aris et Focis* (d. i. voor haardsteden en altaren), en twee nieuwe bataillons, onder den naam van *Cluvesiers* en van *St. Joris*, werden opgerigt, waarbij later nog eene compagnie burger-artilleristen gevoegd werd.

Nadat de Pruissen op het einde van dat jaar de stad Amsterdam vermeesterd hadden, kwamen ook eenige Huzaren dier natie den dijk van Halfweg naar Spaarndam over, en zoo naar Haarlem, vermoedelijk om eenige vertooning voor de Noord-Hollanders te maken, omdat onder dezen nog al vele Patriotten waren. De komst van deze onwelkome gasten zoude echter ongetwijfeld veel talrijker geweest zijn, indien de *Liebrug*, aan de vaart naar Amsterdam, niet gedeeltelijk afgebroken, en gedeeltelijk verbrand was. Bleef Haarlem dus grootendeels bevrijd van den overlast van het vreemde krijgsvolk, hetwelk aan vele andere steden en plaatsen zulke gegronde reden tot klagten gaf, kwam het ten dien opzigte vrij met de levering van brood en behoeften voor de daaromstreeks gelegerde benden, echter moest het den geweldigen schok der omwenteling, nevens andere steden, verduren. Verbazend was de drukte en het woelen der smalle gemeente, om overal eerebogen op te rigten, en de onbeschaamdheid om daarvoor geld aan de huizen te vragen. Dan dit was niets in vergelijking van het oproerig geweld, waarmede het gepeupel, op de nieuwe Schutterij verbitterd, de geweren eischte, die van sommigen haalde, aan anderen ontweldigde, waarna het die met woede in het water wierp of in stukken smeet. Losbandigheid holde daarmede langs de straten, jongens liepen met stukgescheurde grenadiersmutsen en uitgetogen houwers, wijven en kerels dreigden de plundering van sommige huizen, dan het bleef bij het inslaan van eenige weinige glazen. Hooger zou het geloopen hebben

en tot het uiterste van verwoesting zijn overgeslagen, indien niet de getrouwe Schutterij, aangevoerd door moedige bevelhebbers, op het slaan der trom, ijlings in de wapenen gekomen, de onzinnig menigte in den dollen loop gestuit, en door ontzag te verwekken, te weeg gebragt had, dat in den avond van eenen gevreesden nacht, zoo groot eene stilte op de straten heerschte als of de stad in de diepste rust gebleven was, en er niets, wat naar oproer geleek, voorviel.

De zware mist, die op den laatsten avond des jaars 1790, begon te vallen, en die tot omtrent elf ure aanhield, was te Haarlem zoo sterk, dat men in den eigenlijken zin des woords, geen hand voor de oogen zien kon, of de personen onderkennen, die men bijna tegen het lijf liep. Met lampen, kaarsen en flambouwen liep men langs de straten, en miste, zelfs met deze voorzorg, nog den regten weg. Sommigen dezer ongelukkigen en omdwalenden vielen in het water, waarin vijf of zes omkwamen.

In het jaar 1791 werd door het overloopen van den Slaperdijk, tusschen Spaarndam en de Zandpoort, genoegzaam alles rondom Haarlem, en het laagste gedeelte der stad zelve onder water gezet. Zelfs klom het dreigend water bijkans een half voet hooger, dan in het nog met schrik herdachte jaar 1775. Veel vee kwam in het water om. De straatweg naar Amsterdam leed door den geweldigen stroom tusschen Haarlem en de Lie zooveel, en was door de aan en opgespoelde balken der Houtzaagmolens dermate bezet, dat deze op den derden Februarij, toen het water reeds zeer veel gezakt was, nog niet kon bereden worden. Het jaagpad langs de trekvaart was op vele plaatsen dermate uitgekolkt en weggespoeld, dat omtrent in geen week eene jaagschuit naar Amsterdam kon varen. De anders, bij open water, nooit stilstaande vaart werd niet alleen hier zoo lang, maar ook tusschen Haarlem en Leyden meer dan éénen dag gestremd.

De omwenteling van 1795 kwam te Haarlem, zonder eenige beweging, tot stand. In den nacht tusschen 18 en 19 Januarij wierd bij de hoofden der clubs, vroeger ook leesgezelschappen genaamd, tot de omwenteling besloten, die de Leden in den vroegen morgen van den 19 Januarij door de corresponderende Leden lieten oproepen, de helft in het logement den Ouden Gouden Leeuw, en de wederhelft in de Stads doelen. Met het aanbreken van den dag begaven zij zich naar de Grootemarkt. Ten half zeven ure des morgens begaf zich een deputatie van twee burgers, begeleid door twaalf gewapende schutters, naar den voorzittende Burgemeester, en vorderde van hem de onderteekening van een schriftelijk verbod aan den Militaire-Kommandant, om zich tegen den wil der burgerij te verzetten. Hiertoe na eenige woordenwisseling overgegaan zijnde, werd hem vervolgens zijn ontslag aangekondigd. Eene gelijke commissie begaf zich naar eenen anderen Burgemeester, en aan de overige Vroedschappen en Ministers werden biljetten gezonden, om hun het ontslag van hunne posten aan te kondigen. Nog eene andere commissie begaf zich naar [illegible] Kommandant, die na eenige tegenspraak zijn woord van [illegible] tegen de voornemens der burgerij niet te zullen verzet[illegible] volkomen verzekerd, begaf de gewapende magt zich [illegible]huis, om daarvan bezit te nemen. Ten negen ure werd [illegible] openbare afkondiging, door den Stads-Secretaris, van het [illegible]kennis gegeven. Ook werd de schutterij opgeroepen om hun [illegible]wapenen, des voormiddags op den Doelen te brengen, alwaar [illegible]der beleid van de Clubisten, vele burgers, tot kompagniën

Digitized by Google

vereenigden, en ingelijks naar de Grootemarkt gingen, hetwelk alles op den middag was afgeloopen, en daarmede was de revolutie voltooid, het getal der Leden van de clubs was 600 of 700, waarbij zich nog wel 200 of 300 voegden, zoodat men op den middag 1000 gewapende burgers op de markt zag, waar de vrijheidsboom geplant werd, terwijl men de nationale kokarde opzette. Ten twee uren vergaderde het volk in de Grootekerk, aldaar verschenen ook de burgers, die de omwenteling bestuurd hadden, en de Secretaris las een provisioneel reglement van bestuur voor, dat reeds vroeger was ontworpen.

Bij de landing der Engelsche en Russen in Noord-Holland, had Haarlem vooral veel te lijden door de aanhoudende aanmarsch en inlegering van Fransch en Bataafsch krijgsvolk; den last der opeenvolgende inkwartieringen, en de requisitiën van allerlei aard; terwijl er niet alleen daardoor eene geweldige drukte heerschtte, maar ook door het aanvoeren van het geschut en krijgsvoorraad, van paarden en wagens, van leeftogt voor mannen en paarden, zoodat markten en straten, met wagens, paarden en rijtuigen bezet, en het Spaarne dikwijls met schepen bedekt was; terwijl het intrekken van gewapende burgers, uit onderscheidene steden, als naar eene algemeene verzamelplaats; het binnenbrengen van de, in dienst van het Vaderland, gekwetsten, wier lijden zelfs de ongevoeligsten tranen afperstten, en het binnenbrengen van het veroverd kanon en kruidwagens, benevens de Engelsche en Russische krijgsgevangenen, de drukte niet weinig vermeerderden.

In den avond van den 22 Mei 1801, had men boven Haarlem een zwaar onweder. Des avonds ten half tien sloeg de bliksem in den toren der Grootekerk, veroorzaakte daar brand, en dreigde dit trotsche gevaarte, reeds zoo vele jaren het sieraad der stad, als met eenen slag te zullen vernielen. In den aanvang zag men slechts een klein lichtje, gelijkende naar dat van eene kaars of lantaren, dan weldra werd dit lichtje grooter en er de oorzaak kenbaar van, doch door de kloekmoedigheid van eenige burgers, aan heldenmoed gelijk, die boven in den toren klommen, werd men den brand spoedig meester.

In November 1813 had de omwenteling te Haarlem, zonder eenige opschudding plaats. Nadat den Onder-Prefect van het arrondissement aan den Maire der stad kennis gegeven had, dat hij de werkzaamheden van zijnen post zoude staken, had ook deze van het gezag, dus verre door hem geoefend, afstand gedaan, waarna, door den Bevelhebber der stedelijke rustbewaarders, vereenigd met de Hoofdlieden van dat korps, een getal van zestien der aanzienlijkste personen tot leden van een Tusschenbestuur werden benoemd, welke, dien last gewillig op zich namen. Van dit een en ander werd, bij openbare afkondiging, den 19 der voormelde maand, aan de burgerij kennis gegeven. Weinige dagen later, en wel den 24 November, kwamen de Kozakken, van welke eenigen te Haarlem bleven, en de overigen op den volgenden dag verder voortrukten; terwijl ook op dien dag de Oranjevlag op den toren van de Grootekerk werd geplaatst.

In het jaar 1823 vierde men te Haarlem het vierde eeuwfeest der boekdrukkunst. De eerste aanleiding daartoe werd gegeven door Koning Lodewijk, die de Maatschappij van Wetenschappen, te Haarlem gevestigd, noodigde, om haren gouden eereprijs en eene premie van dertig dukaten uit te loven voor de beantwoording der vraag: » Of » het aan Haarlem, met eenigen grond kon worden betwist, dat de

Digitized by Google

» kunst, om met enkele letters te drukken, aldaar, vóór 1440, door » Laurens Coster is uitgedacht? — En of deze kunst niet naar Mentz » was overgebragt en aldaar verbeterd, door letters van tin gegoten, » voor de houten in de plaats te stellen." Geen der toenmaals ingezondene stukken werd voldoende geacht; maar, op herhaalde uitschrijving der zelfde vraag, zond de Heer Jacobus Koning, in het jaar 1816, zijne beroemde Verhandeling in, welke als voldoende beschouwd werd en door welker bekrooning en bekendwording de belangstelling zóó zeer verlevendigde, dat de wensch ontstond, om het eeuwfeest niet, gelijk anders welligt zou zijn geschied, in 1840 te vieren, maar opzettelijk te doen onderzoeken, tot welk jaar men, met waarschijnlijkheid, die uitvinding zou kunnen bepalen. De uitslag hiervan was, dat men die moest stellen tusschen het jaar 1420 en 1425. Men nam dus het middengetal 1423, als de waarheid het naastbijkomende, aan, en dien overeenkomstig volgde het besluit der stedelijke Regering, om in 1823 de gedachtenis aan de genoemde uitvinding, zoo plegtig en schitterend, als de stads geldmiddelen maar eenigzins zouden toelaten, te vieren. Algemeen, niet slechts in Haarlem en Holland, maar in geheel Oud-Nederland, vond dit voornemen levendigen bijval. Gelijk bleek uit de bereidvaardige hulp en medewerking, met opoffering van tijd en rust, door velen betoond. De 10 en 11 Julij werd aan deze belangwekkende gedachtenisviering gewijd. Het uitsteken van eene groote witte vlag uit den toren der Grootekerk, met de woorden: Laur. J. F. Costeao, gaf den aanvang van het feest te kennen; andere vlaggen, uit openbare gebouwen en bijzondere woonhuizen, volgden die, met verschillende versiering der gevels, door bloemkransen, tapijten en dergelijke. Reeds vroeg in den voormiddag was de genoemde kerk, daartoe behoorlijk ingerigt, opgevuld met eene groote schare, welke verlangend uitzag naar de aanzienlijke mannen, te dezer gelegenheid genoodigd, en naar den Redenaar en Dichter, beiden sieraden van het Vaderland, van der Palm en Tollens, die door de keurige voortbrengselen hunner kunst, ruim vier duizend hoorders boeiden. Van uit het kerkgebouw begaf zich de stoet naar den achthoek in den Hout, alwaar het gedenkteeken, tot Costers eere gesticht, zou worden ontbloot en ingewijd. Voor het paviljoen Welgelegen werd dien middag in den mast geklommen, waartoe zes prijzen waren uitgeloofd, alsmede te paard, zonder zadel of stijgbeugels, naar den ring gereden, en eindelijk een prachtig vuurwerk afgestoken, dat de vermaken van den eersten dag besloot. Gedurende dien dag waren, in de kerk der Doopsgez., de werken door Coster, tusschen 1420 en 1440 gedrukt, voor een ieder ten toon gesteld, waarmede ook nog eenigen tijd werd volgehouden. Ook zag men dáár eene afbeelding ten voeten uit van den held van het feest, door Haarlem's jeugdigen kunstenaar J. A. Kruseman voortreffelijk geschilderd. Ook voor de behoeftigen was het feest een heugelijk tijdstip, daar er ruime uitdeelingen gedaan, en de leerlingen der stads armenscholen, welker onderwijs, zonder Costers vinding, wel altijd onmogelijk zou zijn gebleven, op een kinderfeest onthaald werden. In den namiddag van den tweeden dag lokte het schieten naar den vogel de menigte Houtwaarts, welke des avonds op eene algemeene verlichting vergast werd, waarbij de toren der St. Bavokerk, door een groot getal lantaarnen beschenen, eene heerlijke werking deed. Ten einde deze feestviering te meer in het geheugen te griffen werd er ook een gedenkpenning geslagen.

Digitized by Google

In 1825 had hier de tentoonstelling van voortbrengselen van Nederlandsche volksvlijt plaats, waarbij het aantal en de verscheidenheid der voorwerpen, mitsgaders de uitmuntende vervaardiging der meeste, den beschouwer waarlijk verbaasd deden staan over den ijver, de kunst en de veelsoortige bekwaamheden binnen Neêrlands kleinen omtrek aanwezig. Bij deze groote tentoonstelling werden nog die van schilderijen, door levende meesters, en van zeldzame plannen gevoegd, en het geheel besloten met eene loterij, bestaande uit 17,592 nommers, voor welke 2932 prijzen waren aangekocht, die te zamen op eene waarde van ruim 85,000 gulden geschat werden. Het Koninklijk gezin bezocht dit volksfeest, en Z. M. Willem I droeg, door den aankoop van een aanmerkelijk getal schilderijen en andere voorwerpen, grootendeels tot geschenken bestemd, niet weinig bij tot belooning en aanmoediging der inzenders.

De stad Haarlem heeft eertijds onderscheidene wapens gehad. Het tegenwoordige bestaat uit een veld van keel (rood), beladen met een zwaard daarboven een klein kruis, tusschen vier sterren, alles van zilver. Men wil, dat de Haarlemmers dit wapenschild, bij gelegenheid der inneming van Damiate bekomen hebben. Immers het voert deze bijspreuk: Vicit vir Virtus (d. i. de dapperheid heeft het geweld overwonnen). Ondertusschen ziet men het kruis reeds in het wapen der heerlijkheid van Oud-Haarlem, en de sterren in een oud wapen der stad, waarbij men naderhand het zwaard en het kruis gevoegd heeft.

HAARLEM, oud adell. huis in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Haarlem (Oud-).

HAARLEM, Poelon-Lossi of Rivier-eiland, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen-Archipel*, op de reede van *Batavia*, 3 m. N. O. van het eil. *Onrust*.

HAARLEM, vesting in *Oost-Indië*, op het *Molukkse* eil. *Amboina*, op de *Kust van Hitoe*, gesp. *Oeli-Nau-Binau*. Zij is in 1655 gebouwd.

HAARLEM, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtg. Sara's lust, benedenwaarts aan den verl. houtgr. Wilhelmina; 500 akk. groot. De Negers noemen haar Poica.

HAARLEM (HALFWEG), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Halfweg-Haarlem.

HAARLEM (HOF-VAN-), voorm. adell. h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Haarlem (Oud-).

HAARLEM (KORT-), heerl. in de prov. *Zuid-Holland*. Zie Kort-Haarlem.

HAARLEM (OUD-), ook wel enkel Haarlem of het Hof-van-Haarlem, bij de landlieden met Hof geheeten, voorm. adell. huis in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. van *Haarlem*, kant. en bijna ½ u. N. van *Beverwijk*, gem. en bijna 10 min. O. ten Z. O. van *Heemskerk*.

Van dit adell. h., heeft nog langen tijd eenig muurwerk bestaan; doch thans is er niets meer overig dan eenen heuvel en de grachten, waarin het slot heeft gestaan, hetwelk, naar men wil, een der oudste sloten van Kennemerland geweest zij, en reeds omtrent het jaar 506, door de Ridders van Haarlem zou gesticht zijn. Het moet, ten tijde van het kaas- en broodspel, zijn gesloopt of verwoest, en men verhaalt er van, dat een der eigenaren, wegens dwingelandij bij het volk gehaat zijnde, en deswege belegerd wordende, door zijne vrouw

Digitized by Google

werd weggedragen, welke bedongen had, het kasteel overtegeven, mits zij op eens al haar kleinood daaruit mogt medenemen. Een strook lands, langs de Hollaan en Oosterweg, waarover zij moet gegaan zijn, zou daaraan tiendvrijheid te danken hebben.

De bezitters van den grond, waarop dit slot gestaan heeft, voerden den titel van Vrijheeren van Oud-Haarlem. Somtijds ook hebben zij zich doen noemen Vrijheeren van Haarlem; doch de Staten van Holland hebben, in der tijd, den Heer, volgens resolutie van den 11 Mei 1649, doen aanschrijven niet te begeeren, dat de titel van Vrijheer of Baron van Haarlem meer zou gebruikt worden. De vrije heerlijkheid van Oud-Haarlem, werd door dezelfde Heeren, als die van Assendelft bezeten, tot dat George Frederik van Renesse, Baron *van Elderen*, haar, in den jare 1667, verkocht, aan Mr. Cornelis Fannius, Raadsheer van den Hove van Holland, wiens kleinzoon, den Heer Mr. Cornelius Fannius, Raad en Schepen te Haarlem en Gemagtigden ter vergadering van de Staten Generaal, in 1733, zonder mannelijk oir overlijdende, de heerlijkheid naliet aan zijne weduwe, Vrouwe Judith Guldewagen.

HAARLEMMERDIJK (DE-), dijk in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Spaarndamsche-Zeedijk.

HAARLEMMERHOUT, bosch in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gedeeltelijk gem. en Z. van de stad *Haarlem*, gedeeltelijk gem. en N. van *Heemstede*, niet ver van het Spaarne gelegen.

Dit bosch, van ouds bij den naam van het Haarlemsch-bosch en de Wildernis bekend, bestaat uit twee bijzondere bosschen, het eene het Oude Hout en het andere het Nieuwe Hout genoemd. Het is doorsneden van onderscheidene breede en smalle lanen, en dreven van eiken-, beuken- en andere boomen, en beslaat omtrent 60 morgen (48 bund.) lands. Te voren was dit Hout van aanmerkelijk meer uitgestrektheid, doch ten tijde der belegering van Haarlem, in den jare 1572 en 1573, werd het ten eenemaal uitgeroeid. In het jaar 1335 was dit Hout reeds zoodanig in aansien, dat men den Houtvester van Holland, Houtvester van Haarlem noemde, en Willem III, Graaf *van Holland*, had reeds, in het jaar 1314, aan Gijsbrecht van IJsselstein beloofd jaarlijksch hem een hert uit dit bosch te schenken. Op den 31 Januarij 1562 deed Nicolaas van Nieuwland, eerste Bisschop van Haarlem, door dit Hout zijn intrede en werdt hier, zoo als ook in 1586 de Graaf van Leicester, zeer plegtig ontvangen. In het jaar 1585, besloot men een nieuw Hout te doen planten, ten welken einde de grond van de oude wortelen gezuiverd en op nieuw omgespit werd. Jan van Schoterbosch, zoou eens regerenden Burgemeesters, plantte den eersten boom. Van tijd tot tijd wordt een gedeelte van het Oud-Hout, om ver gehouwen, en de grond met jong geboomte beplant. In het begin van November, des jaars 1702, begon men het Hout, te vergrooten; waartoe een stuk weiland, dat om zijne ongelijkheid het *Hobbelig Bobbelig Veld* genaamd was, gebruikt werd. Men wil, dat hier de Spanjaarden, ten tijde van het beleg, gelegerd zijn geweest. De grond werd eerst gelijk gemaakt, en toen, omtrent twee voeten diep, omgespit. In Maart des volgenden jaars werd het veld in dreven verdeeld, en om het stuiven voor te komen, met wilgen beplant, welke men naderhand weder uitroeide en den grond, omtrent Mei, met haver en garst bezaaide. Dit graan, tegen den herfst verkocht zijnde, werd, op den 10 November, de eerste boom gezet door Cornelis Sylvius, zoon van den Burgemeester Jonas Sylvius. De Landmeter Anthony Velsen, die het veld afgebakend had, plantte den tweeden boom. In Februarij des jaars 1704 was alles beplant.

Digitized by Google

Omtrent dien tijd werd ook de Kleine-Houtweg beplant, en twee nieuwe dreven in het Onde-Hout aangelegd. De vermakelijke wandelwegen van het Hout en het streelend gezang van den nachtegaal en ander gevogelte, lokken de Haarlemmers niet alleen, maar ook de ingezetenen der naburige steden, dikwijls derwaarts. Het Haarlemmermeer behoorde van ouds aan de grafelijkheid, en staat reeds als een grafelijk goed, in eenen brief van het jaar 1284, bekend. Vóór dat het, na de verwoesting, ten tijde van het beleg, wederom beplant werd, is de grond van het Hout, bij resolutie van de Staten van 10 December 1583, aan de stad in pacht vergund, voor 325 gulden 's jaars. — Het regt van inschrijving of weiding is echter niet afgekocht, zoo als men elders vindt opgeteekend. De Regering van Haarlem stelde vroeger over het Hout drie Commissarissen en eenen Houtvester aan, die eenen Onder-Houtvester onder zich had. Over de zwanen der stad had eenen Pluimgraaf het opzigt, die zorg droeg, dat zij des winters in het zwanenbok, bij de Groote-Houtpoort, gebragt werden. Thans echter voeren de Burgemeester en Wetbouders de functie van Commissarissen over het Hout uit. Er is geen Houtvester uit de regering, maar wel een, die Ambtenaar is. Er is ook geen Onder-Houtvester noch Pluimgraaf meer.

Naar het plan van Zocher is het Hout, vóór eenige jaren, geheel op de Engelsche wijze aangelegd. De in het Nieuwe-Hout, tegenover het paviljoen, aangelegde hartenkamp neemt wel een zevende deel in. De zoogenaamde Spanjaardslaan, ten Zuiden langs het Hout, is behouden; aan de westzijde strekt dit bosch zich tot aan den wagenweg of straatweg naar 's Gravenhage uit; aan de noordzijde wordt het door tuinen, buitenplaatsen en het paviljoen bepaald, even als de oost- en zuidoostzijde.

De inderdaad fraaije groote dreef, en vervolgens het Houtplein verbinden het met de stad. Langs het Hout zijn, inzonderheid ter zijde tegenover het paviljoen, twee logementen, en aan het einde van de dreef, een sints weinige jaren nieuw opgerigt societeitsgebouw, behoorende aan de leden van de Rederijkerskamer: *Trouw moet blijken*. De tweede toegang tot het Hout is de kleine Houtweg, langs af dezen zijn, even als op vele andere plaatsen, aan de noordzijde van het *Hout*, villa's, ministerijen. Eer men aan het Hout komt, digt aan de stad, was vroeger een ruim veld, de Baan genaamd. Zie dat artikel.

HAARLEMMERLEEDE, voorm. amb. heerl. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie het volgende art.

HAARLEMMERLIEDE of Haarlemmerleede, voorm. amb. heerl. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Haarlemmerliede-Noord-Schalkwijk-en-Hofambacht*; palende N. aan de Leede, O. aan de Leede en het Spieringmeer, Z. aan Zuid-Schalkwijk, W. aan de stad Haarlem.

Deze amb. heerl. is sedert onheugelijke jaren met *Noord-Schalkwijk* en *Hofambacht* vereenigd. Zij bevat noch d., noch geh., maar bestaat slechts uit eenige verstrooid liggende h., en beslaat eene oppervlakte van ongeveer 450 bund. Men telt er 14 h., bewoond door 18 huisgez., uitmakende eene bevolking van 120 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

HAARLEMMERLIEDE-NOORD-SCHALKWIJK-EN-HOF-AMBACHT, gem. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem* (10 k. d., 5 m. k., 2 s. d.).

Digitized by Google

Deze gem. bestaat uit twee vaneen gescheiden deelen, waarvan het grootste ten N. bepaald wordt door de Leede, ten O. door de Leede en het Haarlemmermeer, hier het Spieringmeer geheeten, Z. door Zuid-Schalkwijk, W. door de gem. Haarlem.

Het kleinste gedeelte van deze gem. paalt N. aan het Wijkermeer en het IJ, O. aan het IJ, Z. O. aan de gem. Houtrijk-en-Polanen, W. aan de gem. Spaarnwoude.

De gem. bestaat uit de voorm. afzonderlijke ambachtsheerl. Haarlemmerliede, Noord-Schalkwijk en Hofambacht, welke thans één heerl. uitmaken, die aan de stad Haarlem toebehoort. Zij bestaat uit zes verschillende polders, zijnde: de Inlaagsche-polder, de Poelpolder, de Romolenpolder, de Veerpolder, de Zuiderpolder en de Waarderpolder; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1328 bund. 78 v. r. 48 v. ell., waaronder 1272 bund. 94 v. r. 29 v. ell. belastbaar land, bevat 35 h., bewoond door 45 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er 2 houtzaagmolens en eene schulpkalkbranderij.

De R. K., die hier 190 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Spaarnwoude*.

De Herv., van welke men er 50 aantreft, worden tot de gem. van *Haarlem* gerekend.

Er is in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te Spaarnwoude.

HAARLEMMERMEER, meer tusschen *Amstelland*, *Kennemerland* en *Rijnland* besloten liggende, voor het grootste gedeelte tot de prov. *Noord-Holland*, en voor het overige gedeelte tot de prov. *Zuid-Holland* behoorende.

Deze groote waterplas, die nagenoeg den geheelen driehoek, welke de ligging der steden Amsterdam, Haarlem en Leyden vormt, inneemt is zamengesteld uit het onde Haarlemmermeer, het Leydschemeer, het Oudemeer, het Hellemeer, het Nieuwemeer en het Spieringmeer, welke in vroegere jaren slechts door enge straten met elkander vereenigd waren, doch langzamerhand ineen zijn gesmolten, en thans een enkel meer uitmaken, met hetwelk nog andere plassen, als daar zijn: het Lutkemeer, het Nieuwemeer en het Kagermeer, gemeenschap hebben. In 1531, toen de vier eerstgenoemde meren nog gescheiden waren, werden zij, volgens eene kaart door den Landmeter M. Bolstra vermeld op zijne *afbeelding van Rhijnlands waterstaat ten opzigte van 't vergrooten der Haarlemmer of Leydse meer*, te zamen groot bevonden 6585 morgen (5607 bund.), en wel het Haarlemmermeer 3040 morgen (2589 bund.); het Leydschemeer 2175 morgen (1841 bund.); het Spieringmeer 850 morgen (724 bund.), en het Oudemeer 520 morgen (443 bund.).

In 1591 bedekten de toen reeds vereenigde meren 12,375 morgen (10,537 bund.); in 1647, 17,082 morgen (14,446 bund.); in 1687, 18,100 morgen (15,413 bund.) en in 1740, 19,500 morgen (16,606 bund.) gronds. de opmeting in 1808, door den Heer A. Blanken Jansz., op hoog bevel gedaan, werden de vier vereenigde meren, met het Kagermeer, bevonden eene oppervlakte van 20,872 morgen (17,774 bund.) te beslaan, wordende alstoen het Lutkemeer 323 morgen (of 275 bund.) groot bevonden: Zoo dat de waterplas, in eene tijdruimte van nog geen drie eeuwen, bijna 15,000 morgen gronds (of ongeveer 12,770 bunders) heeft ingezwolgen. Door die toenemende vergrooting zijn de

Digitized by Google

dorpen Vijfhuizen, Nieuwerkerk en Rijk, alle weleer aan de oostzijde van het meer gelegen, geheel verdwenen en door de wateren des meers bedekt, waaronder vooral Nieuwerkerk, om de grootte en volkrijkheid, daar het zelfs twee Predikanten had, uitmuntte. Jaarlijks wordt de plas, vooral aan de oost- en zuidzijde, grooter, en dreigt de polders rondom de dorpen Sloten, Amstelveen en Aalsmeer te zullen inswelgen, en de plassen bij Uithoorn, Kudelstaart, Kalslagen en Leymuiden met zich te zullen vereenigen. Meermalen is men bedacht geweest, om ter voorkoming van verder nadeel, dit meer, even als andere groote waterplassen in ons land, te bedijken en droog te maken. Voor zoo veel men weet, werd het eerste plan hiertoe door den beroemden Jan Adriaansz. Leeuwater, van de Rijp, ontworpen en in 1635 aan Prins Frederik Hendrik aangeboden, welk plan door hem in 1641 of 1642, door den druk gemeen gemaakt en onder den naam van *Haarlemmermeer-boek* is beroemd geworden. In den loop van de zeventiende en achttiende eeuw zijn er van dit werkje twaalf uitgaven in het licht gekomen, terwijl de dertiende druk, door den Heer Mr. W. J. C. van Hasselt *bezorgd*, in het jaar 1838 is uitgegeven. Na Leeuwaters verschenen er nog onderscheidene planneu, om het meer droog te maken, en bedenkingen daartegen, welke alle zijn vermeld in het voorberigt voor gezegden dertienden druk van het *Haarlemmermeer-boek*; het meest uitvoerig ontwerp is dat van den Heer Baron F. G. van Lijnden van Hemert, hetwelk in het jaar 1821 bij de gebroeders van Cleef te 's Gravenhage het licht zag.

Toen de stormen van December 1836 op nieuw het gevaar, waarmede de omliggende landerijen, zelfs Amsterdam, door dezen waterplas werden bedreigd, leerden kennen, werd het Gouvernement ernstig bedacht, om het meer te bedijken en uit te malen. Bij koninklijk besluit van den 1 Augustus 1837, no. 51, werd eene commissie voor deze zaak benoemd, en nadat deze haar rapport had uitgebragt, stelde de Regering aan de tweede kamer der Staten-Generaal een ontwerp van wet voor, ter droogmaking van het Haarlemmermeer. Dit ontwerp van wet, waarin tevens nog andere aangelegenheden werden behandeld, werd juist daarom, in de zitting van den 2 April 1838, verworpen. Het droogmaken van het meer werd echter door het Gouvernement niet opgegeven, daar, ten gevolge van nieuwe voorstellen van hare zijde, zij, bij eene wet van 22 Maart 1839 (Staatsblad no. 7), eene geldleening van acht millioen guldens verkreeg, ten einde dit ontwerp ten uitvoer te brengen. Sedert is men met de bedijking begonnen, die thans op verscheidene punten werkelijk reeds ver is gevorderd, [illegible] evens aan het verwijden van de Rijnsburgervliet en van het [illegible] naal, door welke het water van het meer in de Noordzee [illegible] Spaarndam en op Halfweg Haarlem in het 13, moet [illegible], met ijv[illegible]ordt gearbeid. Het geheele [illegible] de bel[illegible] ieder o[illegible]ig en zal, volvoerd zijnde, [illegible] ver[illegible] reusach[illegible]n onzer eeuw eene plaats [illegible], [illegible]k ong[illegible]00 bund. goed bruikbaar

[illegible] 28 M[illegible] gevecht geleverd tusschen [illegible] Wa[illegible] Marin[illegible] de Spanjaarden, onder [illegible] Gra[illegible] [illegible] D[illegible] ART o[illegible] vaart, vaart in *Amstelland* [illegible] [illegible]v. No[illegible] welke zich in eene bijna regte

Digitized by Google

westelijke lijn van Amsterdam langs Sloterdijk naar Haarlem uitstrekt, doch te Halfweg door eene sluis wordt afgesneden. Door deze vaart, die in het jaar 1631 gegraven en bijna 3 u. lang is, was, vóór het bestaan van den ijzeren spoorweg, eene grootere gemeenschap dan thans tusschen de steden Amsterdam en Haarlem.

HAARLEMMER-WEG, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en W. van *Amsterdam*, tegen de stad aanpalende, van welke zij eene der buitenbuurten uitmaakt.

HAARLEMSCHE-BOSCH, bosch in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Haarlemmer-Hout.

HAARLEMSCHE-VAART, vaart in *Amstelland* en *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Haarlemmer-Vaart.

HAARLERBERG, berg in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Hellendoorn*, ½ u. Z. O. van het geh. *Haarle*, van waar hij zijnen naam ontleent. Het is een schakel van de bergketen, die *Overijssel* van het Z. naar het N. doorloopt.

HAARLESCHE WATERLEIDING, water in *Zalland*, prov. *Overijssel*; dat eenen aanvang neemt in het geh. Haarle, onder Hellendoorn; dat geh. doorloopt, aan den Luttenberg in de gem. Raalte komt; die in eene westelijke rigting doorsnijdt, langs 't Reeler en Nienhuis gaande, en zich, even onder Wijhe, in de *Nieuwe-Wetering* ontlast.

HAARLO, Haarle of Harl, b. in de heerl. *Borculo* in de prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 8½ u. O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. O. Z. O. van *Lochem*, gem. en ½ u. O. ten Z. van *Borculo*, 1½ u. O. Z. O. van *Geesteren*, waartoe het behoort, aan de *Berkel*; met 44 h. en 350 inw.

Men heeft in deze buurt. eene kapel, welke in het jaar 1823 geheel vernieuwd is, bij welke gelegenheid men ontdekte, dat zij zeer oud was. In deze kapel wordt eenmaal 's jaars, en wel op den derden Zondag na St. Jacobs, door den Predikant der gem. *Eibergen-Haarlo-en-Holterhoek* gepredikt, ook vindt men er eene school, welke gemiddeld door een getal van 75 leerlingen bezocht wordt, wijders vindt men hier de zoogenaamde Avinksluis, die de gemeenschap daarstelt tusschen de Bolksbeek en de Berkel. Het onderhoud dezer sluis is ten laste van den watermolen te Borculo, ook ligt in deze buurschap, een gedeelte der gronden en gebouwen van de voormalige Rijks stoeterij te Borculo; meer bepaaldelijk onder den naam van Overbeek bekend. Deze zijn na de opheffing van het voormelde Rijks-etablissement, in 1848. aan het domein overgegaan, en thans, met de goederen te Borculo, in gebruik afgestaan aan Z. M. den Koning, die daarop thans voor eigen rekening eene stoeterij in stand houdt.

HAARPOLDER (DE), polder in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Haar (De).

HAARSCHE-BRUG of Haar-brug, brug in *Eemland*, prov. *Utrecht*, gem. en 5 min. Z. van *Bunschoten*. Zij ligt over de Haarsche-Wetering.

HAARSCHE-WETERING (DE), of de Haars wetering, water in *Eemland*, prov. *Utrecht*, gem. *Bunschoten*, in eene W. rigting van den Bunschoterweg naar Eembrugge loopende en zich daar in de Eem ontlastende.

HAARSENGAT, voorm. schans in *Staatsvlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Jonkmanschans. (St.)

HAARSMA, staten, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*. Zie Harsma.

HAARSMA (GROOT), state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*. Zie [illegible] (Groot).

HAARST, buurt. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Harst.

Digitized by Google

HAARST (DE), voorm. haven. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Haarst (Huis-Te-).

HAARSTEEG (DE), d. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 1½ u. W. ten N. van *'s Hertogenbosch*, gedeeltelijk kant. en 1 u. Z. O. van *Heusden*, gem. en ¼ u. Z. van *Hedikhuizen*, gedeeltelijk kant. en 2¼ u. O. ten N. van *Waalwijk*, gem. en ¼ u. N. W. van *Vlijmen*, men telt er 91 h. en 560 inw., van welke 57 h. en ruim 360 inw., onder *Hedikhuizen*, en 34 h. en 200 inw. onder *Vlijmen*. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

In dit geh. staat de R. K. kerk van Hedikhuizen. Dit Kerkgebouw aan den H. Lambertus toegewijd, werd, benevens de Pastoorswoning in het jaar 1788 gebouwd, maar den 22 Februarij 1799, door geweldige ijs- en waterstroomen, tot den grond toe vernield. In Augustus 1800, was de kerk wederom herbouwd, doch den 9 November van dat jaar werd zij andermaal, door eenen voorbeeldeloozen storm, geheel ter neder geworpen. Eindelijk is de kerk, in het volgende jaar op nieuw hersteld. Zij heeft noch toren noch orgel.

In Februarij 1795, leed men hier veel schade door eene doorbraak, in den Maasdijk onder Hedikhuizen, waardoor er ongeveer 180 hoornbeesten en paarden verdronken. Vier jaren later namelijk, den 22 Februarij 1799, trof dit d. een nog deerlijker ramp, daar als toen, door het doorbreken van den Hoogen Maasdijk te Hedikhuizen, en van den Zeedijk te Oud-Heusden, niet alleen veel grooter schade werd geleden, aangezien 37 huizen vernield werden, maar ook 12 menschen het leven daarbij verloren.

HAARSTERVEER, veer over de Vecht, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, 1 u. N. O. van *Zwolle*.

Tusschen dat veer en Zwartsluis, waren bij den watersnood van Februarij 1825, niet minder dan 14 doorbraken in den Vechtdijk gevallen.

HAART (DE), ook wel In de Haart, buurs. in de heerl. *Bredevoort*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 8 u. ten Z. W. van *Zutphen*, kant., gem. en 1 u. Z. W. van *Aalten*, 1 u. Z. van *Brederode*, waartoe het behoort; met 350 inw.

HAART (DE-DWARSINDENWEG) of St. Jacobsrug, plaat in den mond van de *Zuiderzee*, prov. *Noord-Holland*, tusschen het Vlie en Terschelling, N. door het schuitengat afgescheiden van de groote plaat of Noordvaarder en Z. aan den Grinderwaard, door de Meep.

HAART (IN DE-), buurt in het graafs. *Zutphen*, heerl. *Bredevoort*, prov. *Gelderland*. Zie Haart (De).

HAARS-WETERING, water in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie Haarsche-Wetering.

HAARZUILENS, gem. in het *Nederkwartier*, der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen* (5 k. d., 3 m. k., 1 s. d.); palende N. W. aan de gem. Lage-Nieuwkoop, N. O. aan Maarssen, Z. O. aan de gem. Utrecht en Vleuten, Z. W. aan Gerverskop of Lagehorn.

Deze gem. bevat de heerl. de Haar, Themaat, de Hegge op Themaat en Themaat Uten-Eng. Zij beslaat volgens het kadaster eene oppervlakte van 698 bund. 75 v. r. 23 v. ell., waaronder 698 bund. 75 v. r. 23 v. ell., belastbaar land, telt 44 h., bewoond door 57 huisgez., uitmakende een bevolking van 285 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K. die hier 260 in getal zijn, onder welke 210 Communikanten, behooren tot de stat. van *Vleuten*.

Digitized by Google

De Herv., van welken men er 30 aantreft, onder welke 7 Ledematen, worden tot de gem. van *Vleuten* gerekend.

Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te Vleuten.

HAARZUILENSPOLDER, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Haar (De).

HAASDAL (GROOT-), geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2¼ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en ¼ u. N. O. van *Meersen*, gem. en 15 min. Z. van *Schimmert*; met 78 h. en 390 inw.

HAASDAL (KLEIN-), geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en ruim 2¼ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en ¼ u. N. O. van *Meersen*, gem. en 10 min. Z. van *Schimmert*; met 54 h. en 270 inw.

HAASGESHEUL, b. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie het volgende art.

HAASJESHEUL of Haasgesheul, voorm. b. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. van *'s Gravenhage*, arr. en 1 u. N. van *Naaldwijk*, gem. *Monster-Terheyde-Poeldijk-en-Quintsheul*, ¼ u. Z. van *Monster*.

Zij ontleende haren naam van eene heul of brug, welke hier over de Wennetjes sloot ligt. In vorige tijden moet aldaar een renthof gelegen hebben, Aske geheeten, zijnde eene der renthoven geweest, waarmede Keizer Arnulfus, in het jaar 889, Gerolf binnen de palen van zijn graafschap beschonken heeft. Thans staan aldaar geene h. meer.

HAAST-EE, voorm. water, prov. *Zeeland*, dat het oostelijke gedeelte van *Schouwen* van het middelste gedeelte afscheidde, en uit de *Roompot* voortkomende, tusschen Haamstede en Burgh doorliep, om zich in de *Riedenisse* te ontlasten.

HAASTERT, verkorte naam van het d. Haastrecht, in den *Crimpenerwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie het volgende art.

HAASTRECHT, gem. in den *Crimpenerwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven* (17 k. d., 17 m. k., 3 s. d., 2 afd.); palende N. aan den IJssel, die haar van het Land van Stein c. a. scheidt, O. aan de Vlist, waardoor zij van de Utrechtsche gem. Hoenkoop gescheiden wordt, Z. aan Stolwijk, W. aan Stolwijk en Gouderak.

Deze gem. bestaat uit de pold. Roozendaal, Hoonaard, Groot-Keulevaart, Klein-Keulevaart, Achterpoort, Bilwijk, Beneden-Haastrecht, Buitendijks-Groot-Keulevaart en Buitendijks-Snelrewaard, en bevat het d. Haastrecht, benevens de geh. Galgoord, Beneden-Haastrecht, Hoonaard, Groot-Keulevaart, Klein-Keulevaart en Roozendaal. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1584 bund. 98 v. r. 5 v. ell., waaronder 1578 bund. 5 v. r. 72 v. ell. belastbare grond, welks vruchtbaarheid reeds in de vroegste tijden geroemd werd. Van 134 h., welke in het jaar 1632 in deze gem. stonden, was het getal in het jaar 1752 tot 286 opgeklommen; thans zijn er 263 h. aanwezig, bewoond door 298 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1400 inw., voor wien de landbouw en de looijerij de voornaamste bronnen van bestaan zijn, zijnde hier 6 looijerijen in werking. Er is hier mede veel vertier en handel in hennep, welke hieromstreeks groeit, alsmede in zeildoek; ook is er een korenmolen. Vroeger waren hier meerdere, en later was er nog één steenbakkerij aanwezig, waartoe

Digitized by Google

de nabijheid van den IJssel eene voegzame gelegenheid gaf. Mede waren hier lijnbanen, doch deze hebben allen, op eén na, opgehouden te bestaan. Voormaals was de handel in kaas, welke hieromstreeks gemaakt en onder den naam van Stolksche kaas bekend is, zeer aanmerkelijk, doch deze is almede zeer verminderd.

De Herv., die hier ruim 690 in getal zijn, onder welke 300 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Gouda*, ring van *Schoonhoven*, behoort.

De R. K., van welke men er 600 aantreft, onder welke 400 Communikanten, maken, met de overige R. K. uit de Crimpenerwaard, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort. Deze stat. werd weleer bediend door Jezuiten, doch deze, om de geloofsberoerten verdreven zijnde, is er, nadat de zaak eenigen tijd onbeslist gebleven was, in het jaar 1749, een Priester uit de orde der Minderbroeders gekomen. Thans wordt zij bediend door eenen Pastoor en eenen Kapellaan. De stat. heeft eene kerk in het d. Haastrecht en eene kapel mede in het dorp.

Men heeft in deze gem. eene school.

Volgens sommigen zoude deze gem. reeds in het jaar 1294 als eene afzonderlijke heerl. hare eigene Heeren gehad hebben, en haren naam hebben gegeven aan het geslacht van Haastrecht, hetwelk uit het huis van Arkel gesproten was; terwijl de schrijvers over de oudheden van ons Vaderland eene geslachtlijst dier Heeren opgeven. Uit deze lijst, die tot het jaar 1381 opklimt, is twijfelachtig of deze Heeren wezenlijk de heerl. bezeten hebben, dewijl er getuigd wordt, dat Otto van Arkel haar, in het jaar 1391, te leen hield van de proostdij van St. Salvador te Utrecht. Dit geslacht is evenwel niet onvermaard in de geschiedenis. Zoo vinden wij Albrecht van Haastrecht in het jaar 1287 vermeld, als borg voor Heer Herman van Woerden, en in het jaar 1293 voor den Graaf van Holland. In eenen der brieven van Graaf Floris V wordt ook van hem gewag gemaakt. Thans is deze gem. geene heerl. meer.

Het d. Haastrecht, kortheidshalve door de landlieden Haastert geheeten, ligt 5 u. N. O. van Rotterdam, 1 u. O. van Gouda, 1¼ u. N. W. van Schoonhoven, aan den IJssel, ter plaatse waar deze de Vlist opneemt.

Het d. is, volgens de getuigenis van Adrianus Junius, uit de verhalen van zijnen tijd, zeer volkrijk en eene stad geweest, binnen welke twee kloosters stonden en die met drie sterke kasteelen versterkt was. Onderscheidene omstandigheden bekrachtigen dit verhaal. Even buiten het dorp, aan het waterschap de Vlist, is eene steenachtige hoogte, Steenbergen genaamd, waar men wil, dat eertijds een kasteel gestaan zou hebben. Ook is er eene plaats, die het Kloster, en eene andere, die de Doele heet. Men heeft er ook een marktveld. Een der straten wordt nog de Bruggestraat geheeten, naar de brug, die hier oudtijds over den IJssel lag, en naderhand digt aan de stad Gouda verplaatst is, maar nog den naam van de Haastrechtsche brug behouden heeft.

Thans telt men, in de kom van het d., 135 h. en 750 inw.

Nopens den naamsoorsprong van dit d. bestaat er de volgende legende: » Eenige eeuwen geleden had de baljuw eenen criminelen ge» vangen gekregen, en wel juist omtrent de tijd van den hooibouw, » als wanneer de Regters, welke boeren waren, hunne handen vol » werk hadden; evenwel hadden zij zoo veel tijd uitgespaard als » noodig was, om het vonnis des doods over den misdadiger uit te

» spreken, dan nu ontbrak het weder aan tijd, om dat vonnis ten » uitvoer te brengen, en om het uit te stellen en den gevangenen » tot nadere gelegenheid te bewaren, daartegen deed zich weder eene » zwarigheid op, namelijk de kosten, welke daarmede gepaard gingen. » Dit alles in aanmerking genomen zijnde, werd besloten den ge- » vangene voor te slaan, om staande den tijd dat hij naar den » dood moest waehten, zich bij zijne vrienden en bekenden te gaan » ophouden, ten einde behoorlijk afscheid van hen te nemen, en » dan op zekeren bepaalden tijd weder te komen, om opgehangen te » worden (want volgens het geslagene vonnis zoude hij met den » koorde worden gestraft); de gevangene zeide dit voorstel wel te » willen aannemen, doch bragt zijne Regters onder het oog, dat hij » geen geld had, en zijne familie hem niet konde onderhouden, » dat hij derhalve ligtelijk genoodzaakt zoude kunnen worden, om » weder te stelen, en dan gevaar liep elders in handen der justitie » te komen, waardoor hij zijn thans gegeven woord van eer, van » te zullen wederkomen, om opgehangen te worden, niet zoude kun- » nen gestand doen. De Regters deze aanmerking gegrond vindende, » lagen onder elkander iets voor den gevangenen uit, genoeg om reis- » en kostgeld te hebben. De suppliant deze penningen ontvangen » hebbende, vertrok; doch vergat, zoo als men denken kon, op den » bepaalden dag weder te komen, waartoe op dien dag intusschen » alle de noodige toebereidselen gemaakt waren. Omtrent één jaar » daarna, viel andermaal eene criminele gevangene in hunne han- » den (het was nu eene vrouw) en wel, gevallig juist weder in » den tijd der drukte van hunne bezigheden, waarom zij besloo- » ten ten einde niet weder bedrogen te worden, de misdadige on- » verwijld, zonder form van proces op te hangen, hetwelk dan » ook geschiedde; dan weinige dagen daarna ontdekte men, dat » men veel te overijld was te werk gegaan, want dat de vrouw » onschuldig was, waarom Haastrecht niet alleen zijn halsregt zoude » verloren hebben, maar ook zoude het toen tot schande den naam » van Haast regt, dat is Overhaast regt gegeven zijn." Het is echter veel waarschijnlijker, dat deze plaats zijnen naam ontleend heeft van een veer, dat aldaar over den IJssel moet geweest zijn.

Men heeft er een Stadhuis, zijnde een fraai gebouw, hetwelk in het jaar 1618 gebouwd is. Het is voorzien van behoorlijke vertrekken voor de Regering, en bewaarplaatsen van gevangenen. In 1823 is de oude halve stoep met zeven steenen trappen, langs welke men er te voren inging, geheel afgebroken, en door eene nieuwe hardsteenen stoep, met ijzerwerk [illegible] gen, welk werk bekostigd is door wijlen den [illegible] Baron, Heer *van Vliet*, destijds Bur[illegible] Ook is er eene Waag, waarschij[illegible] dat de kaashandel hier in bloei was.

De Her[illegible] nformatie aan de *Zuivering der H. Maagd* [illegible] tijds stond het vergeven van de pastorie aan d[illegible] en de Aartsdiaken van Oud-Munster had het [illegible] in te huldigen. Als de Pastoor afwezig was [illegible] pastorie 6 pond [illegible] of althans 30 guld. [illegible] den 40 morgen [illegible] waarvan iedere morgen [illegible] gebouw, met eenen vier- [illegible] ette en bij uitnemendheid [illegible] tend fraai orgel, in het

Digitized by Google

jaar 1791 vervaardigd uit een aanzienlijk legaat van den Heer Adriaan Jacob Bisdom, President-Burgemeester van Haastrecht, aan de gem. vermaakt; terwijl daarbij tevens eene som gelds voor onderhoud en ter betaling van den Organist bestemd werd. Nog werd terzelfder tijd door Mejufvrouw Maria Theodora Bisdom, de zuster van gezegden Burgemeester, eenen kostbaren predikstoel, een fraai doophek en verdere kerksieraden aan deze kerk geschonken. In het jaar 1839 werd door twee achtingswaardige leden dezer gemeente te Haastrecht, den Heer Tielman van der Hout, in leven Lid van het Bestuur, Oud-Ouderling en Kerkvoogd, en zijne huisvrouw Maria Stolwijk, aan de kerk aldaar vermaakt eene som van vijf en twintig honderd gulden, vrij van successieregten, ten einde daarvoor zou worden aangekocht het benoodigde zilver voor de plegtige bediening van den H. Doop en het H. Avondmaal. Dien ten gevolge zijn hiervoor aangekocht een doopbekken met deksel op mahoniehouten voet; eenen groote en twee kleinere avondmaalschotels, twee wijnkannen, vier bekers en twee bussen, alles zeer keurig in zilver bewerkt. Bovendien hebben de vermoemde echte lieden eene som van 1000 guld. tot instandhouding van het orgel vermaakt. In deze kerk vindt men ook eenen grafgelder van de familie Bisdom.

De R. K. kerk, de eenige in den geheelen Crimpenrewaard, is aan *Onze Lieve Vrouwe Zwivering* toegewijd. Het is een langwerpig gebouw, zonder toren, doch van een orgel voorzien. Ook heeft men er eene kapel, aan den H. Barnabas toegewijd, in het d.

De, even als de onderwijzerswoning, in het jaar 1836, geheel nieuw gebouwde school, telt gemiddeld een getal van 180 leerlingen.

De Haastrechtsche paardenmarkt, die den 11 Junij invalt, was weleer wijd en zijd vermaard, en is heden nog alom bekend.

In het begin der zeventiende eeuw, is in dit d. brand ontstaan, waardoor het archief en verdere geschriften ter secretarie van Haastrecht, verbrand zijn.

Het wapen van Haastrecht is van azuur, met eenen grooten toren en twee kleine, alles van goud.

HAASTRECHT, naar men meent de oude naam van het d. St. Maartensdijk, op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie Maartensdijk (St.).

HAASTRECHT (BENEDEN-), pold. in de *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Haastrecht*; palende N. en N. O. aan den IJssel, O. aan den Hooge-boezem, Z. aan Bilwijk, W. aan den Beijersche-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 310 bund. 50 v. r. 61 v. ell., waaronder 285 bund. 27 v. r. 48 v. ell. schotbaar land; telt 22 h., waaronder 13 boerderijen, en wordt door eenen molen en eene sluis, op de rivier den IJssel, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, twee Poldermeesters en eenen Bode.

HAASTRECHT (BENEDEN-), geh. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. N. O. van *Rotterdam*, kant. en 1¼ u. N. W. van *Schoonhoven*, gem. en grenzende ten W. aan *Haastrecht*, in den polder Beneden-Haastrecht; met 22 h. en 160 inw.

HAASTRECHT (HOOGEBOEZEM-VAN-), water in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, grenzende onmiddellijk ten O. aan *Haastrecht*. — Het beslaat eene oppervlakte van 42 bund. 57 v. r. 86 v. ell.

HAASTRECHTSCHE-BRUG, brug in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Haastrecht*.

Digitized by Google

Voorheen lag, tegenover het d. Haastrecht, eene brug over den IJssel, doch deze is weggebroken, en in de plaats daarvan eene brug gelegd, op eene plaats, waar geen huizen staan, ½ u. W. van Haastrecht, ¼ u. O. van Gouda, welke den naam van Haastrechtsche-brug behouden heeft.

HAAST-U-LANGZAAM, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tapoeripakreek*, ter regterzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan Anna's Rust, benedenwaarts aan Bijgelegen; 300 akk. groot. De Negers noemen haar Stoekroe.

HAAST-U-LANGZAAM, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter regterzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan onuitgegevene woeste bosschen, benedenwaarts aan de Tobiekreek.

HAASWIJK, voorm. hofstede in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. N. ten W. van *Leyden*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Noordwijk*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*, nabij de kerk van Oegstgeest.

Deze hofstede was gebouwd door den Heer van Matenesse, en werd vervolgens bezeten door den Luitenant-Admiraal Filips van Almonde, en laatstelijk bij Diederik van Leyden, Heer van *Vlaardingen en Vlaardinger-Ambacht*. Zij is in het midden der vorige eeuw, geslecht geworden.

HAATLAND, pold. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. en gem. *Kampen*; palende N. aan Vosse- en Katteweerd, O. aan de Greente, Z. aan Broeken-en-Maten, W. aan Zuiderweerd.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 230 bund. 87 v. r. 80 v. ell., alles schotbaar land, telt 11 h., zijnde allen boerderijen, en wordt door eene sluis op de Zuidersee van het overtollige water ontlast. Het polderbeheer bestaat uit het Stedelijk-Bestuur van Kampen.

HAATLAND, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. W. van *Zwolle*, kant., gem. en ½ u. N. W. van *Kampen*, in den pold. *Haatland*; met 11 h. en 105 inw.

HAAXBERGEN, d. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Haakbergen.

HAAYKOK of Haycock, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen Archipel*, in de *Straat-van-Carimata*, W. van Borneo.

HAAYTSMA, voorm. staten, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel* en *Wonseradeel*. Zie Haytsma.

HACHEVILLE, Fr. naam van het d. Alzingen, grooth. *Luxemburg*. Zie Alzingen.

HACHMEULE, havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Hagmolen.

HACKENHOFF, geh. in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsg. *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 2¼ u. Z. van *Grevenmacher*, arr. en 3 u. O. van *Luxemburg*, kant. en 1¼ u. N. van *Remich*, gem. *Lenningen*.

HACKFORT, Hakfort of Hakvoort, adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 2 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Lochem*, gem. en ½ u. W. ten Z. van *Vorden*, op den regter oever van de Vordensche beek.

De oudste oorkonde, die omtrent dit huis aanwezig is, dagteekent van Zaturdag na Pinksteren des jaars 1324, als wanneer het huis Hackfort, met de regten en aanhoorigheden, door Willem, Heer *van Bronckhorst*, en Johanna (sijn wijf), mitsgaders Gisbrecht, Dyrick en Boudewijn sine sone, is verkocht aan Jacob van der Welle. In eenen lateren brief, mede nog voorhanden en gedagteekend Dingsdag

Digitized by Google

in St. Johannesdag 1389, komt zekere Gerrit van Baexe, geheeten van Hackfoorde, voor, die, naar sommiger meening, een zoon van den Jacob van der Welle moet geweest zijn. In 1392 vinden wij Jacob van Hackfort met het huis Hackfort, voorburg en vesten bekend, na dezen was het in bezit van Berndt van Hackfoorde tot Hackfort en Herxen, een zoon van Jacob en Margaretha van Essen, onder den Gelderschen adel met eere vermeld. Deze Berndt van Hackfort, die op den 22 Maart 1557 overleed, was gehuwd geweest aan Margrietje van Bronkhorst, geheeten Bancx, uit welk huwelijk twee dochters zijn gesproten, van welke de eene Jacoba, reeds in 1517 er zij nog huwbaar was, ondertrouwd werd met Goswin van Ravesvelt, door welk huwelijk het huis Hackfort in dat geslacht kwam; doch niet lang verbleef, aangezien Goswin's kleindochter, Margaretha van Ravesvelt, huwde aan Borchard van Westerholt, die het, door den brand vernielde huis, in het jaar 1598 deed opbouwen, en in wiens geslacht het tot nu toe gebleven is, werdende het thans met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 917 bund. 16 v. r. 87 v. ell., in eigendom bezeten, door Jonkheer Borchard Frederik Willem Baron van Westerholt tot Hackfort, Lid van de Ridderschap en der Staten van Gelderland, die het huis, in het laatst der voorgaande eeuw, uit zijnen hoog vervallen staat, in zijnen vroegeren luister deed herstellen, bij welke vertimmering de twee poorten, achter welke het hoofdgebouw te veren, als verborgen stond, werden weggeruimd. (1)

HACKFORT, Hakfoort of Hakvort, landg., op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*; kw., arr. en 6 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. Z. O. van *Nykerk*, gem. en ½ N. N. W. van *Barneveld*.

Het huis, is sedert onheugelijke tijden gesloopt, en stond kort nabij de plaats, alwaar het in 1799 afgebrande huis de Schaffelaar gestaan heeft, de grondslagen daarvan zijn in het voorledene jaar ontdekt.

HACKFORTSCHE-BEEK of Hakfoartsche-Beek, water in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, hetwelk, ten Z. van het d. Vorden, uit de zamenvloeijing van de Vordensche-beek, met de Hissinkbeek ontstaat, en van daar in eene kronkelende westelijke rigting, langs het huis Hackfort vloeit, een weinig westelijker eene zuidelijke strekking aanneemt, tot aan het huis Snyderas, van waar het, met eenen westelijken loop naar den *IJssel* vloeit, in welken het zich ontlast.

HACKFORTS-VEENHUIS, landg. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 8 u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en 1¼ u. N. ten W. van *Voorst*, ¼ u. Z. van *Twello*, waartoe het behoorde.

Het werdt met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 27 bund. 55 v. r., tegenwoordig in eigendom bezeten door den Heer Adam van Doorninck, woonachtig te Deventer.

HACSEL, buurt in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Haksel.

HADJI (AJER-), landstreek in *Oost-Indië*. Zie Ajerhadji.

HADOMORANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, landsch. *Pondajang*.

---

(1) Men vindt eene afbeelding en nadere beschrijving van dit gebouw in Mr. C. P. W. Robijn van der Aa, *Oud-Nederland, in de uit vroegere dagen overgebleevene burgen en kasteelen, geschetst en afgebeeld*.

Digitized by Google

Dit d. was in het begin der vorige eeuw met de d. Regermetjang, Tjikondang, Siange, Pondajang, Nanari, Tjimawara en Lomilalik, 1100 huisgezinnen sterk.

HAEFTEN, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Haaften.

HAEK (DEN-), gedeelte lands, in het 's lands en grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Achtienhoven*, hetwelk voor 1794, door de Regering van Oudewetering, of van Alkemade geadministreerd werd.

HAEKERWOLDE, oude naam van het geh. Haaswold, in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Haaswold.

HAEL (DE NOORD-), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, dat uit de ringsloot van de Wormer voortkomt, en met eene Zuidwestelijke strekking naar de Kleijensloot loopt, waar het den naam van *Zuid-Hael* aanneemt.

HAEL (DE ZUID-), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, dat uit de *Noord-Hael*, voortkomende met eene Zuidelijke strekking in de *Oostzaner-Gouw* uitloopt.

HAEMSTEDE, d. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Heemstede.

HAENTERZIJL, sluis in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Zwollerkerspel*, in den *Gennerdijk*.

HAEPS, d in het *Overambt* van het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Haps.

HAERDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie Haarda.

HAERDT (DE), geh. in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*. Zie Haar (De).

HAERE (DE), landg., op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 11 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en ½ u. Z. van *Elburg*, gem. *Doornspijk*, in de buurs. *Wertingen*.

Dit landg., bestaande uit heerenhuis en verdere gebouwen, wandelingen, akkermaalsbosch, lanen van zware opgaande boomen, moestuinen, wei- en bouwland, beslaat eene oppervlakte van 50 bund.

HAERLE, d. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Haarle.

HAERLE, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Haarle.

HAERSMA of Haarsma, state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 6 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. N. O. van *Bergum*, 2 min. W. van *Buitenpost*, waartoe zij behoorde, aan den straatweg.

Het is thans een buitengoed, dat, met de daartoe behoorende gronden, in eigendom wordt bezeten en bewoond door Jonkheer Mr. Daniel de Bloeq van Harrsma, Grietman van Achtkarspelen.

HAERSMA, Haarsma, waarschijnlijk dezelfde state als die, welke op de kaart van Schotanus, Harrsma geheeten wordt, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 1 u. N. van *Leeuwarden*, 5 min. N. van *Jelsum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar deze state gestaan heeft, ziet men thans eene gewone boerenplaats. De daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaande van 4 bund. 4 v. r., worden thans in eigendom bezeten door Vrouwe Anna Frederica van Viersen, echtgenoot van den Heer Cornelis Martinus de Witt, woonachtig te Buitenpost.

HAERSMA of Haarsma, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 4 u. O. ten Z. van *Leeuwarden*,

Digitized by Google

kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Bergum*, omstreeks ½ u. van *Oostermeer*, waartoe zij behoorde.

Deze state is reeds onderscheidene jaren in percelen verkocht, zoo dat er thans niet meer van over is.

HAERSMA (GROOT-) of GROOT-HAARSMA, voorm. state te *Oudega*, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 6½ u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 2½ u. N. N. W. van *Beetsterzwaag*, Z. W. van *Oudega*, waartoe zij behoorde.

Deze state is gesticht, tusschen de jaren 1660 en 1666, door ARNOLDUS VAN HAERSMA, Grietman van Smallingerland, en heeft gedurende langen tijd tot gewoon verblijf van den Grietman gediend. Het huis is in 1841 afgebroken. De daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaande van 15 bund. 93 v. r. 67 v. ell., zijn thans het eigendom van MAURITS PICO DEDERIK Baron VAN SYTZAMA, Gouverneur van Friesland.

HAERSMA-STATE, slot, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 4½ u. O. N. O. van *Heerenveen*, kant. en ½ u. N. ten O. van *Beetsterzwaag*, aan den Noorder-Lijkweg, bij het gebuurte, te Dragten.

Dit slot, hetwelk omringd is door een' fraaijen aanleg, is in 1843 gesticht, door den Grietman van Smallingerland, MARTINUS MANGER CATS en zijne huisvrouwe SARA SUSANNA VAN BIENEMA.

HAERSOLTE, oude naam van de buurs. HAERST in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie HAERST.

HAERSOLTE (HUIS-TE-), voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie HAERST (HUIS-TE-).

HAERST, ook wel de HAARST, oudtijds HAERSOLTE geheeten, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. N. O. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*, aan de Oostzijde van de Vecht, waarover hier een veer ligt, het Haersterveer geheeten. Men telt er 36 h. en 200 inw. In deze buurs. hebben drie havez. gelegen, genaamd het Huis-te-Haerst of Haersolte, waarvan de buurs. haren naam erlangde, Den Doorn en Den Ordel of Ordal. De eerste en laatstgenoemden zijn thans gesloopt.

HAERST (HET-HUIS-TE-), HUIS-TE-HAARST of HUIS-TE-HAERSOLTE, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. N. O. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*, in de buurs. van dien naam.

Deze havez. behoorde reeds in het midden der veertiende eeuw aan het geslacht VAN HAERSOLTE of HAERST, welke namen toen en later naar goedvinden werden gewisseld, zoo dat zelfs dezelfde persoon in de[illegible] onder deze twee namen voorkomt.

[illegible] geraakte deze havez. door erfenis uit de familie, doch in [illegible] zij wederom aangekocht, door SWEER VAN HAERSOLTE VAN [illegible] bij het zetten van een nieuw huis aldaar, ontdekte men [illegible] onde fond[illegible]enten van dikke muren, verscheidene hellebaar[illegible] ander wap[illegible] waaruit men kan opmaken, dat hier vroeger [illegible]ammerkelijk [illegible]bet gestaan hebben. Sedert is deze havez. [illegible] dezen na[illegible] met uitzondering van eenige weinige jaren [illegible] vorige e[illegible] het bezit geweest van het geslacht VAN [illegible]SOLTE. [illegible] 1803 gesloopt, en op de plaats, waar het [illegible] [illegible]erenerve, hetwelk in eigendom wordt be[illegible]AN HAERSOLTE VAN HAERST, woonachtig te [illegible]

[illegible] over de Vecht, in *Zalland*, prov. *Overijssel*.

Digitized by Google

HAESBROEK (GROOT-), buitenplaats in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 2 u. N. ten O. van *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*.

HAFFELT, oude naam van het d. Havelte in *Diever dingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Havelte.

HÄFTE, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie Höfte.

HAFTEN, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Haarten.

HAGE, verkorte naam van het d. 's Prinsenhage, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Prinsenhage ('s).

HAGE (DE), voorm. kloost. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hage (Onze Lieve Vrouw op de).

HAGE (DE), b. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant., gem. en tegen de stad *Kampen*, waarvan het eene voorstad uitmaakt; met 23 h. en 75 inw.

Toen in 1672 de vijand in Overijssel viel en men te Kampen nog kloekhartig op verdediging bedacht was, doch aan dit voornemen weinig getrouw bleef; is, om de stad te beter in staat van tegenweer te stellen, de voorstad de Hage geheel afgebroken.

HAGE (IN DE), voorm. kloost. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hage (Ten).

HAGE (NEDER-), voorm. erf op de *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*. Zie Nederhage.

HAGE (ONZE-LIEVE-VROUW-OP-DE-), ook wel enkel de Hage genoemd, voorm. kloost. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, gem. en Z. W. van *Helmond*.

Het was een vrouwenklooster van de orde van Premonstreit, en werd, in het jaar 1543, door de Brabandsche bezetting van Helmond, die de stad tegen de Gelderschen verdedigde, in brand geschoten en ten gronde toe verdelgd, om te beletten, dat Maarten van Rossem, die in de Meijerij van 's Hertogenbosch stroopte en plunderde, zich daarin nestelde en versterkte. De geestelijke zusters namen hunne toevlugt in het klooster St. Anneburg, onder Rosmalen, met welke geestelijke maagden zij sedert vereenigd en deelgenoten van haar lot zijn gebleven.

HAGE (OVER-), voorm. adell. h. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*. Zie Overhage.

HAGE (TER-), Ter-Hagen of In de Hage, ook wel Marienhage genoemd, voorm. kloost. van reguliere Kanunniken van de orde van St. Augustinus, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Woensel-en-Eckard*, ten O. van Eindhoven.

Het was gesticht in het jaar 1419, en werd in het volgende jaar door Johannes van Heynsbergen, Bisschop van Luik, bevestigd. Bij het beleg van Eindhoven, in het jaar 1581, werd het door het krijgsvolk in de asch gelegd, zoo dat de Monniken zich gedwongen zagen, de wijk naar 's Hertogenbosch te nemen. Daarna teruggekeerd zijnde, hebben zij hun klooster hersteld en het nog langen tijd in bezit gehouden. Dewijl het klooster op eene hoogte gelegen en met diepe grachten omringd, als ook, omdat het wegens zijne dikke muren zeer sterk was, heeft het in den tachtigjarigen oorlog met Spanje dikwerf tot eene sterkte gediend. Toen Prins Frederik Hendrik, in het jaar 1629, 's Hertogenbosch belegerde, hadden de Spanjaarden het in bezit, en deden daaruit vele strooperijen en aanvallen op de Staatsche krijgsbenden, waarom gemelde Prins het klooster, benevens het stadje Eindhoven, door den Overste van Stakenbroek, liet innemen. Van

Digitized by Google

toen af hebben de kloosterlingen hun verblijf gevestigd in de stad Weert, in de tegenwoordige prov. Limburg, en aldaar een nieuw aanzienlijk klooster gesticht. De kerk van het klooster Ter-Hage is thans van haar dak beroofd, zijnde de muren echter nog staande gebleven. Het klooster zelf is in een goed woonhuis, waarin echter de cellen nog zigtbaar zijn, veranderd. Dit huis, waarop nog een klein torentje staat, ligt in een vermakelijk oord, aan den Dommel, en wordt nog eenvoudig het Klooster genoemd. Men gaat derwaarts door eene laan, welke vroeger grootendeels uit lindebeomen bestond, en in welker midden een bruggetje is, waaronder eene door kunst gevormde waterval een zacht gemurmel veroorzaakt.

HAGE (TER-), voorm. abdij van Nonnen in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, in de voorm. par. *Beoosten-Blij*, prov. *Zeeland*.

Zij was in 1230 gesticht, en oorspronkelijk Domus Gaudii of Brielhuis geheeten, doch werd later meer bekend onder den naam van abdij Ter-Hage. Kort na de stichting werd zij door de stormvloeden aanmerkelijk beschadigd, zoodat de Nonnen verhuisden naar een verblijf onder Meckelenbeek, haar door Jutta van Brien geschonken. Margaretha, Gravin van *Vlaanderen*, vermeerderde de besittingen der abdij, doch deed de Nonnen ook in het jaar 1278 derwaarts terugkeeren, waar zij bleven, tot dat de abdij Ter-Hage, in het jaar 1578, door de Gentsche woelgeesten, die zich Gereformeerden noemden, even als die van Boudeloo en meer anderen, geheel vernield werd. Later vestigden zich de geestelijke zusters te Gent, en stichtten aldaar het klooster Ter Hage.

Aangezien de par. Beoosten-Blij van het jaar 1586 tot 1788, dus meer dan twee eeuwen met de Zee gemeen gelegen heeft, is het niet mogelijk de juiste plaats, waar die abdij gelegen heeft, noch de grootte der daartoe behoord hebbende gronden op te geven.

HAGE (TER-) of Ter-Hagen, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. N. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. ten W. van *Meerssen*, gem. en 10 min. ten Z. van *Elsloo*; met 16 h. en 70 inw.

HAGEDIS (DE), bosch in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. Z. van *Beverwijk*, gem. *Velsen*.

Het is het overbosch van de hofst. *Rooswijk*, en beslaat, met de daaraan gelegen duinen, beplant met hakhout en vele zware en hoog opgaande boomen, eene oppervlakte van 46 bund. 14 v. r. 17 v. ell.

HAGELAND, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, arr. en 8 u. W. Z. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. Z. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en ½ u. Z. O. van *Ossendrecht*; met 6 h. en 30 inw.

HAGELER, naam, onder welke de buurs. Haselaar, op de *Nederveluwe*, prov. *Gelderland*, wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie Haselaar.

HAGELSDORF, geh. in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 3½ u. N. O. van *Luxemburg*, kant., kw. en 1 u. W. N. W. van *Grevenmacher*, gem. en 20 min. Z. O. van *Biver*.

HAGEN, op sommige kaarten ook Haisen gespeld, in het Fransch Honsse, d. in de heerl. *Nieder-Elter*, grooth. *Luxemburg*, voorm. kw. en 1¾ u. Z. O. van *Arlon*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Luxemburg*, kant., gem. en 20 min. Z. O. van *Steinfort*, aan de Eischen, welke in de nabijheid de Elterbach opneemt.

Digitized by Google

De inw. zijn alle R. K., en maken eene par. uit, die tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Arlon*, behoort. De kerk is aan den H. Lucas toegewijd.

HAGEN, havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Barenhagen.

HAGEN, voorm. havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4½ u. Z. Z. W. van *Zutphen*, kant. en ½ u. N. van *Doetinchem*, gem. *Ambt-Doetinchem*.

Later is zij verdeeld in twee landgoederen, Groot-Hagen en Klein-Hagen genoemd. Zie de beide volgende art.

HAGEN (GROOT-), voorm. landg. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4½ u. Z. Z. W. van *Zutphen*, kant. en ½ u. N. van *Doetinchem*, gem. *Ambt-Doetinchem*, 10 min. W. van Klein-Hagen.

Thans bestaat het in een boerderij en land, te zamen eene oppervlakte beslaande van 35 bund. 70 v. r., en in eigendom bezeten en bewoond wordende door de wed. L. Rabbelink.

HAGEN (GROOTE-), pold. in het *Land-van-Hagestein*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Hagestein*; palende N. en N. O. aan den Lekkendijk, Z. O. en Z. aan Overhoeven, W. aan Kleine-Hagen.

Deze pold., welke vóór het jaar 1284 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 194 bund. 10 v. r. 20 v. ell., alles schotbaar land; telt 9 h., allen boerderijen, en wordt op het Zederikkanaal door een sluisje van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, twee Heemraden, eenen Secretaris en eenen Gaardermeester.

HAGEN (GROOTE-), watertje in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie het volgende art.

HAGEN (DE-GROOTE-EN-KLEINE-), twee watertjes in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. — Het zijn twee takken van de *Almelosche-Aa*, welke om en door de stad Almelo loopen.

HAGEN (KLEIN-), voorm. landg. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4½ u. Z. Z. W. van *Zutphen*, kant. en ½ u. N. van *Doetinchem*, gem. *Ambt-Doetinchem*, 10 min. O. van Groot-Hagen.

Het is thans een jagthuis, van aangename wandelwegen, verrukkende uitzigten en partijen voorzien, hetwelk, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 49 bund. 10 v. r., en in eigendom bezeten wordt door den Heer Baron van Pallard van Keppel, Minister van Staat, te 's Gravenhage.

HAGEN (KLEINE-), pold. in het *Land-van-Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Vianen*; palende N. aan den Lekkendijk, O. aan Groote-Hagen, Z. aan Hoogland, W. aan Vianen.

HAGEN (KLEINE-), watertje in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Hagen (Groote-en-Kleine-).

HAGEN (TER-), voorm. kloost. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hage (Ter-).

HAGEN (TER-), geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Hage (Ter-).

HAGENBOSCH, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Goed-Uitzigt, benedenwaarts aan de verl. plant. Genoodzaakt; 500 akk. groot., behoorende thans aan de suikerplant. 's Gravenhage-en-Karelsdeel.

Digitized by Google

Den 25 September 1775 had in de nabijheid van deze plant. een gevecht tusschen de Nederlandsche jagers en de oproerige Negers plaats, waarin van de laatsten een groot getal sneuvelde, en het grootste gedeelte van den door hen geroofden buit hernomen werd. Denzelfden dag poogde een ander gedeelte der muitelingen zich meester te maken van het kruidmagazijn op Hagenhorst, hetwelk voor hen geen kwaad ontwerp was. Zij hadden daartoe het tijdstip uitgekozen, dat de jagers bezig waren met eene andere bende te vervolgen; doch zij werden door een klein getal gewapende slaven terug gedreven, één van welke, tot de plant. *Timotibo* behoorende, een gewapend muiteling gevangen nam, en vervolgens hunne legerplaats achter de plantaadje aan zijnen meester ontdekte.

HAGENHORST, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*. Zie Haagenhorst.

HAGENBROEK, een der drie uitgestrekte gemeene weiden der stad *Kampen*, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, waarop niet alleen de Grootburgers, maar ook de Buitenburgers regt hebben, mogende ieder daarop weiden, twee koeijen, een kalf en twee ruinen.

HAGENSDORP (OUD-), havez. in *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, *arr. en* 5½ u. N. N. W. van *Zwolle*, kant., gem. en in de stad *Vollenhoven*.

Deze havez. beslaat eene oppervlakte van 80 v. r. 70 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Ernestus Georgius Baron van Middachten, woonachtig te Diepenveen, op den huize Frieswijk.

HAGENVELD, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland* Zie Hagerveld.

HAGENVOORDE, havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. van *Deventer*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Raalte*, gem. en ¼ u. N. O. van *Wijhe*.

Deze havez., waarvan het huis in 1806 gesloopt is en de bezitter deel heeft aan de collatie voor de kerk van Wijhe, beslaat met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 50 bund. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. A. G. Baron de Vos van Steenwijk van Hagenvoorde.

HAGESTEIN, gem., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen* (2 m. k., 10 k. d., 4 s. d.); palende N. en O. aan de Lek, Z. O. aan Everdingen, Z. aan Tienhoven en Vianen, W. aan Vianen.

Deze gem. bestaat uit de navolgende polders: Groote-Hagen, Middelwaard, Overhoeven, de Nes, Nederhoeven, de Biezen, den Eng, het Mafit en Gouwenes; bevat het d. Hagestein en eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1073 bund. 33 v. r. 43 v. ell., waaronder 1005 bund. 16 v. r. 89 v. ell. schotbaar land. Men telt er 101 h., bewoond door 122 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 650 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt.

De Herv., die hier 220 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Gouda*, ring van *Vianen*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Olivier van Hattem, die in het jaar 1599 naar Cillaarshoek vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder approbatie van Heeren Burgemeester en Wethouders der stad Dordrecht, aan welke stad deze

Digitized by Google

heerlijkheid thans behoort. In het jaar 1724 is begrepen, dat de Heer van Hagestein geen regt had tot het beroepen van eenen Predikant, doch, wanneer voor weinige jaren, hierover op nieuw geschil gerezen was, is goed gevonden, den kerkeraad het regt der beroeping, doch den Heer dat van goed- en afkeuring, toe te kennen: zoo dat hij telkens de vrijheid had den beroepenen Predikant, tot tweemalen toe, te verwerpen, doch als hij het ten derdemale doet, daarvan aan Hoeren Gedeputeerde Staten redenen moet geven.

De R. K., van welke men er ruim 400 aantreft, behooren tot de stat. van *Vianen*. — Men heeft in deze gem. één onlangs nieuwgebouwde school.

De gem. Hagestein is eene heerl., die ook wel het Land-van-Hagestein genoemd wordt. Het is ook een der zoogenaamde *Vijf-Heeren-Landen*, tusschen den Dief- en Souwendijk. Het dijk-collegie of heemraadschap is eerst met dat van Vianen en Everdingen vereenigd, waarmede het de besturing over het waterschap van de Zederik heeft, en tevens daarmede, in 1284, in nader verband getreden met nog twee anderen, namelijk, dat van *Arkel boven de Souwe*, en van *Ter-Leede* of *Leerdam*, welke te zamen de beheering hebben over de dijken, die in den ring der *Vijf-Heeren-Landen* liggen. Inmiddels heeft deze zamenvoeging en verbinding, een en andermaal aanleiding gegeven, tot oneenigheden tusschen de provinciën Holland en Utrecht, omtrent het meeste nut dier vijf landen en, eindelijk, nadat die van Hagestein aanhoudend bleven weigeren, hun aandeel te dragen in de kosten van eenige nieuwe voormolens, tot afdamming van dit distrikt. De heerl. Hagestein was, waarschijnlijk, oudtijds mede een deel van het graafschap *Teisterbant*, en dus behoorende aan de Utrechtsche Bisschoppen. Later werd zij te leen gehouden van de Heeren van Cuyk, en wel door zekeren Jan van den Goije. Diens dochter, Margriet, trouwde met Hendrik van de Lek, na wiens dood Heer Willem van Duivenvoorde, broeder van Jan van de Lek, en Heer *van Oosterhout*, door koop en onderpandlossing, Heer van Hagestein is geworden. Deze droeg vervolgens de heerlijkheid aan den Leenheer, Willem III, Graaf *van Holland*, van wien ook Margriet uit (of van) den Goije, die reeds gehouden had, op, ten behoeve van Otto, Heer *van Asperen*, en Hubert Scheuck, Heer *van Culenborg*. Deze Hubert Scheuck, had ook in het jaar 1331, te zamen met Zweder van Vianen, verleibrieven van deze heerlijkheid van Graaf Willem verkregen, en Willem van Duivenvoorde was met Heilwig, dochter van Zweder, getrouwd. De heerlijkheid Hagestein was toen veel uitgestrekter, dan naderhand, en werd tusschen den Heer van Culenborg en Otto van Arkel, Heer *van Asperen*, in dier voege verdeeld, dat de eerste Everdingen en Honswijk, en de laatste het Huis-te-Hagestein, Gaspernenweerde en het Waal voor zich behield, en Jaarsveld onder hen beide gemeen bleef. Elk ontving zijn aandeel te leen van den Graaf van Holland. De dochter van Otto, Heer *van Asperen*, verkocht naderhand het Huis-te-Hagestein, Gaspernenweerde en Jaarsveld aan Jan XIII, Heer *van Arkel*, deze liet de heerlijkheid na aan zijnen zoon Otto, en deze wederom aan zijnen zoon Jan XIV. Aan dezen laatsten hadden Hertog Albrecht van Beijeren, Graaf *van Holland*, en zijn zoon Willem, Graaf *van Oostervant*, naderhand den zesden Graaf van Holland van dien naam, den oorlog aangezegd, terwijl hij tevens de Stichtenaren tot vijanden had. Hierom werd onder anderen, op den 23 Junij van het jaar 1402, door Albrecht en

Digitized by Google

Willem aan de stad Utrecht beloofd, dat de Bisschop de hooge en lage heerlijkheid van den Lande van der Lede (of Leerdam) hebben en behouden zoude, alsmede de hooge en lage heerlijkheden van den Lande-van-Hagestein en van Haastrecht; mits dat hij ten opzigte der twee laatstgenoemde met zeven stolen zwoer, dat zij met regt aan het Sticht behoorde. Het slot te Hagestein werd, na een langdurig en zwaar beleg, door Hertog Willem vermeesterd en verbrand (1), en *Everstein*, door Frederik van Blankenheim, den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht, in het jaar 1405, ingenomen. Waarna de Bisschop, den 28 December van dat jaar, met zeven en meer der aanzienlijkste gestoolde geestelijken plegtig zwoor, dat de hooge heerlijkheid van Haastrecht, en de hooge en lage heerlijkheid van Hagestein, hem, en de Utrechtsche kerk toekwamen. Sedert is Hagestein eenigen tijd aan den Utrechtschen Bisschop gebleven, tot dat Hertog Jan van Beijeren, deze heerlijkheid, in het jaar 1419, door Vrouw Jacoba van Beijeren, en haren man Hertog Jan van Brabant, bij den vrede van Woudrichem aan zich deed afstaan. Kort daarna nam hij ze in, de Bisschop eischte ze wel weder terug, doch vruchteloos, tot dat eindelijk, in het jaar 1422 of 1423, tusschen hem en den Hertog de vrede getroffen werd; althans het blijkt, dat in het jaar 1425, deze heerlijkheid weder aan het Sticht behoorde. Het drosambt van Hagestein werd, in het jaar 1459, door David van Bourgondië, den vijf en vijftigsten Bisschop van Utrecht, verpand aan Reinoud van Brederode, die, in het jaar 1465, zijn regt afstond aan zijnen bastaardzoon Walrave, en deze droeg het in 1483, wederom op aan Johan, Heer *van Egmond en Baar*. Deze Stadhouder van Holland, en Gunsteling van Keizer Maximiliaan, was een achterkleinzoon van Jan van Arkel, wien de heerlijkheid in het jaar 1405 ontnomen was, dus rekende hij het land van Hagestein als zijn vaderlijk erfgoed, en deed aanzoek, bij Bisschop David van Bourgondië en de Staten, om het als leenheer te mogen bekomen, gelijk hem ook de geheele heerlijkheid, met het dagelijks geregt, en met de kommissie of beveling der hooge heerlijkheid, op den 16 Maart 1484, werd opgedragen, en hij daarin, door Frederik van Baden, den zes en vijftigsten Bisschop van Utrecht, den 4 November 1502, bevestigd. Omtrent acht jaren hierna, in Augustus 1500, heeft dezelfde Heer, die in het jaar 1486 Graaf van Egmond geworden was, deze heerlijkheid en al hare regten, aan de beide kapittelen van den Dom en Oud-Munster te Utrecht, afgestaan voor de som van drie duizend vier honderd gulden. Ter begeerte dezer kapittelen liet Bisschop Frederik zich bewegen, om, met toestemming der overige kapittelen, het land van Hagestein tot een vrij, edel en eigen goed te maken; het als dusdanig, ontheven van alle leenroerigheid, aan de twee kapittelen over te geven, en hun daarenboven nog de beveling en commissie der hooge heerlijkheid op te dragen, die zij, telkens als het Sticht eenen nieuwen Bisschop kreeg, op nieuw zouden verzoeken, doch kosteloos ontvangen, zonder dat hun dit zoude mogen geweigerd worden. Aldus hebben zij, vervolgens, die beveling bekomen, zoo van de Bisschoppen Filips van Bourgondië en Hendrik van Beijeren, als van Keizer Karel V en Koning

(1) Volgens de oude kronijken zoude dit beleg aanleiding hebben gegeven, om den leeuw op de Grafelijke zegels en munten, met eene beuling of tuin, gemeenlijk de Hollandsche-tuin genoemd, te omgeven, doordien Graaf Willem dit kasteel, om het te bedwingen, met eene beining met vast paalwerk, door wilde takken verbonden en met rijs aangevuld, omringd had.

Filips II. Doch na de vrije staatsregering zijn zij ongemoeid in het bezit van het hooge regtsgebied gelaten, zonder het van de Staten der provincie verzocht te hebben. Langen tijd zijn gemelde kapittelen in het bezit dezer heerlijkheid gebleven. Zij verzochten daarvoor vrijheid van de lasten van de jaren 1511 en 1512 en verkregen van Keizer Karel V, in het jaar 1533, vrijheid van het huisgeld. Zij verleende, in het jaar 1593, zekeren Henrik Rutgrassen, voor den tijd van zes weken, vrij geleide. Ja zelfs schold hun Drossaard, in het jaar 1538, uit hunnen naam, de straf van eenen manslag kwijt. In 1531 werd hun, door den Keizer, toegelaten, dat de Drost zijne gevangenen aan de Vaart in bewaring mogt stellen. Naderhand, in 1538, is hun door het Hof nogmaals hetzelfde, voor den tijd van twee jaren, toegestaan, dat zij, namelijk, hunne gevangenen of op de Vaart, of in de stad Utrecht, op Vredenburg, mogten brengen en weder naar Hagestein voeren. Eindelijk, nadat de twee kapittelen deze heerlijkheid ruim anderhalve eeuw bezeten hadden, hebben zij die met de hooge, lage en middelbare regtspleging; het regt van de jagt daarin; het regt van voor- of nakoop, om al de landen en aanwassen, die daar binnen verkocht werden, binnen veertien dagen te naasten; het *jus patronatus*, om een Predikant, Voorlezer, Koster en Schoolmeester te stellen, voor zoo veel zij, verkoopers, daartoe geregtigd waren; het stellen van eenen Drossaard, Dijkgraaf, en Schout; van eenen Hoogheemraad in het dijkkollegie van den ring der *Vijfheeren-Landen*; van het geregt, bestaande in zes Schepenen, van eenen Secretaris, Geregtsthode, Schutter, twee lage Heemraden en Molenmeester; met het huis of slot van Hagestein, de vischerij in de grachten, en in de rivier de Lek, zoo ver de hooge heerl. van Hagestein strekt, en zoo verkoopers daartoe geregtigd waren; het Veer, genaamd het Oudslijkerveer, en verscheidene andere eigendommen en geregtigheden, verkocht aan George Frederik, Vorst *van Waldeck*, Heer *van Culenborg*, Veldmaarschalk der Vereenigde Nederlanden. Naderhand is deze hooge heerlijkheid gekomen aan den Heer Frederik Heermans van Zuidwijk, Heer *van Liste en de Veere*, die haar in het jaar 1725 bezat. Na hem is er de Heer Silvester Heermans, Heer *van Zuidwijk* bezitter van geweest. In het jaar 1755 is zij een eigendom geworden van den Heer Mr. Louis Trip de Marez, Heer *van Niekoop*, die haar bij zijn testament aan de stad Dordrecht heeft gemaakt; terwijl het beheer daarvan aan de weeskamer van Amsterdam verbleven is tot 27 Januarij 1842, toen zij bij acte van vereffening aan de stad Dordrecht is overgegaan, die daarover tot Rentmeester hebben aangesteld de Heer Cambier te Vianen. Tot deze heerlijkheid behoorde eertijds veel meer dan thans, gelijk uit hare geschiedenis blijkt. Onder anderen behoorden daartoe de dorpen Goilberdingen en Everdingen, welke later aan het graafschap Culenborg zijn gekomen.

Het is zeker, dat het d. Hagestein eertijds eene stad, en reeds zeer vroeg bekend geweest is. Het werd veelal met den naam van Gasparde, Gasparn, Gasparne of Gasparnerwerde genoemd, en in een handschrift der Utrechtsche kerk, leest men: Hagestein, anders Gasparde. Men vindt aangeteekend, dat zij met het slot Hagestein, door Otto van Arkel, het eerst met muren en grachten omgeven is. Zij heeft doorgaans dezelfde Heeren en lotgevallen gehad, als het slot en de heerlijkheid van Ha- gestein. De stadsgracht nog te zien in het jaar 1552, en de vesten werden nog in het jaar 1674 vermeld. Thans is het niet meer dan een groot dorp, hetwelk 4¼ u. N. N. W. van

Digitized by Google

Gorinchem, en ½ u. W. ten Z. van Vianen ligt. Er ligt hier een goed veer over de rivier de Lek, het Oudslijkerveer, en in de wandeling het Auslijkerveer genoemd, tegenover het Utrechtsche d. Waal, veel gebruikt wordende door diegenen, welke zich van Culenborg en andere plaatsen naar Utrecht begeven.

Men vindt dat Suitbert, een der medgezellen van Willibrord, in het laatst der zevende eeuw ook hier eene kerk heeft ingewijd. Deze is langen tijd eene aanzienlijke parochiekerk geweest, met die van *Everdingen* vereenigd, en door twee Priesters bediend De gedachtenis der kerkwijding plagt van oudsher op den feestdag van het Heilige Sacrament gehouden te worden. Deze kerk was ook eertijds de Moederkerk van die van Vianen, en met de kapel aldaar vereenigd, tot dat zij, in het jaar 1433, daarvan afgescheiden werd. Voor weinige jaren was daarvan nog het koor en de toren over. Thans zijn die weggeruimd, en vervangen door een nieuw kerkje en toren, met eene lage spits gedekt. In het jaar 1850 heeft men er een orgel in de kerk geplaatst, tot welks bekostiging de gemeente ook ruim heeft bijgedragen.

Het wapen dezer gem. is van zilver, met eene roode getande balk, beladen met een horisontaal liggende balk.

HAGESTEIN (KASTEEL-VAN-), kast., voorheen in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, thans prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4½ u. N.N.W. van *Gorinchem*, kant. en ½ u. W. ten Z. van *Vianen*, gem. en 5 min. N. W. van *Hagestein*.

In de dertiende eeuw schijnt het den Graaf van Gelder, door Gijsbert uit den Goije te leen te zijn opgedragen. Naderhand is het van Holland te leen gehouden, en door Heer Willem van Duivenvoorde, daaraan het eerst opgedragen. Welke Heeren het vervolgens gehad hebben, blijkt genoeg uit de opvolging, die wij bij de heerl. zelve hebben gegeven. De Slotvoogd Henrik deed, in het jaar 1331, de Stichtschen veel overlast; doch werd welhaast door den Bisschop, met hulp van Willem III, Graaf *van Holland*, tot reden gebragt, en het land van Hagestein werd bij deze gelegenheid alomme plat gebrand. Het slot werd weder opgebouwd, en door Otto van Arkel, in in het jaar 1360, met muren en grachten omringd. In het jaar 1405 werd het, met de stad, ingesloten, veroverd en geslecht door Hertog Willem, Graaf *van Holland*, ten behoeve van den Bisschop van Utrecht. In de jaren 1502 en 1510 heeft er nog geen vernieuwd slot bestaan, ja zelfs nog niet in 1531 en 1538. Naderhand is er weder een nieuw gebouw gesticht, en door de kapittels van den Dom en Oud-Munster, in het jaar 1674, mede verkocht aan den Vorst van Waldek, met zijn voorburg, hof, boomgaarden, singels en landen, groot omtrent vier morgen (3 bund. 25 v. r. 14 v. ell.). Thans behoort het aan de heerl. en is nog een vrij goed gebouw, staande in eene ruime gracht, en omringd van veel geboomte.

HAGEVELD, buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1 u. N. van *Haarlem*, kant. en 1 u. Z. van *Beverwijk*, gem. en 15 min. Z. van *Velsen*.

Op deze buit., welke eene oppervlakte beslaat van 9 bund. 2 v. r. 83 v. ell., is eene onderafdeeling van het R. K. Seminarium, te *Warmond* gevestigd, welke onder het bestuur staat van eenen Directeur en drie Provisoren; terwijl aldaar door eenen Regent, eenen Professor en vier Preceptoren onderwijs gegeven wordt aan tachtig leerlingen.

Digitized by Google

HAGEVOIRT, naam, onder welken de heerl. Hagoort in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, vroeger ook wel eens voorkomt. Zie Hagoort.

HAGH, voorm. adell. h. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie Haag.

HAGMOLEN, ook wel Hachbeelen gespeld, havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. Z. van *Almelo*, kant. en 1 u. Z. Z. W. van *Delden*, gem. *Ambt-Delden*, buurs. *Bentelo*.

Deze havez. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 41 bund. 6 v. r. 13 v. ell, en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Waander ten Hegeler.

HAGOORD, hoerl. en pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, kw. *Oisterwijk*. Zie Hagoort.

HAGOORT of Haagoord, heerl. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Drongelen-Hagoort-Gansoyen-en-Doeveren*; palende N. aan de heerl. Meeuwen, O. aan Drongelen, Z. aan Kapelle, W. en N. aan Meeuwen.

Zij bestaat uit den polder Hagoort, en bevat het geh. Hagoort, bestaande uit 2 h. en 13 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw, waartoe zij zeer goede kleigrond hebben.

Omtrent het jaar 1740, toen men er nog 8 h. telde, verzochten de inw., die allen Herv. zijn, van den Raad van State, om een klein kerkje te mogen bouwen, hetwelk hun, wegens het gering aantal niet vergund werd. Zij behoorden eertijds tot de gem. van Waalwijk, dan zij zijn in het jaar 1756 daarvan afgescheiden, en met de gem. Meeuwen vereenigd, zoodat zij thans tot de gem. *Meeuwen* en *Hagoort* behooren.

Er is in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te Meeuwen.

Het geh. Hagoort of Haagoord, ook weleens Hagevoort genoemd, ligt 3 u. O. van 's Hertogenbosch, 1¼ u. O. Z. O. van Heusden, ¼ u. O. van Drongelen. Het oud-vervallen sas, dat hier in de Oude Maas plagt te leggen, is in het jaar 1841 uitgebroken. De vloer alleen is daarvan overgebleven, mitsgaders een klein gedeelte van den zuidelijken sasmuur.

Alhoewel, aangaande den tijd der eerste uitgave, in deze heerl. geene aanteekening over schijnt te wezen, zoo blijkt echter klaar, dat zij van zeer hoogen ouderdom is, dewijl men vindt, dat zij in het jaar 1434, door zekeren Nikolaas van der Dussen, aan eenen Dirk van Merwede is verkocht geworden. In het laatst der zestiende eeuw, behoorde zij aan het geslacht van van Brecht, en komt ten dien tijde ook voor onder den naam van Hagevoirt. Tegenwoordig wordt zij in eigendom bezeten door den Heer Carolus Ludovicus Markus Graaf van Crois, woonachtig te Parijs.

HAGOORTSCHEN-SASDIJK (POLDER-BOVEN-DEN), pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gedeeltelijk gem. *Drongelen-Hagoort-Gansooijen-en-Doeveren*, gedeeltelijk gem. *Capelle*; palende N. aan den Ethensche- en Meeuwensche-zeedijk, O. aan het Buitenpoldertje en het Oude-Maasje, Z. aan het Oude-Maasje, W. aan den Hagoortsche-sasdijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 19 bund. 14 v. r. 90 v. ell., en wordt door drie duikers op het Oude

Digitized by Google

kanaaltje van het overtollige water ontlast. Het land ligt 8 of 9 palm. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eigen geërfden.

HAGORST, naam, welken men meestal, bij verkorting, geeft aan de b. HAAGHOUT, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie HAAGHOUT.

HAGSTA, landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*. Zie HARSTA.

HAGUE, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Opper-Nickeri*; palende N. aan de Zee, O. aan de katoenplant. Welgelegen, Z. aan bosschen en swampen, W. aan de verl. plant. Moy. Zij is 1000 akk. groot.

HAGUE (THE), Engelsche naam van de stad 's GRAVENHAGE, prov. *Zuid-Holland*. Zie GRAVENHAGE ('s).

HAHHA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Amboinsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, die zich, met eenen noordwestelijken loop, in den *Oceaan* uitstort.

HAHNRAEDE, geh. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, arr. en 6 u. O. van *Maastricht*, kant. en 1¼ u. Z. O. van *Heerle*, gem. en 35 min. O. van *Kerkrade*; met 46 h. en 180 inw.

HAHOETOENA, d. in *Oost-Indië*, op het *Molukksche* eil. *Amboina*, op de *Kust-van-Hitoe*, gesp. *Oeli-Ala*.

HAJA, d. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*, op het *Amboinsche* eil. *Ceram*, op de zuidkust van *Groot-Ceram*, aan de bogt van *Haja*.

HAJA (BOGT-VAN-), golf in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*, aan de zuidkust van *Groot-Ceram*.

Deze golf strekt zich zeven mijlen van het Oosten naar het Westen uit.

HAJEM, HAJUM, HAIJEM, HAAIJEM of HAIJUM, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. W. N. W. van *Bolsward*, ½ u. W. N. W. van *Wons*, waartoe zij behoort; met 3 h. en 20 inw.

HAJEMA, HAIJEMA of HAYEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 6½ u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. Z. O. van *Dockum*, ½ u. N. O. van *Kollum*, waartoe zij behoorde.

HAJEMA, HAIJEMA of HAIJOMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr. en 1½ u. N. van *Leeuwarden*, N. W. van *Stiens*, waartoe zij behoorde.

HAIJEM, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie HAJEM.

HAIJEM, naam, onder welken, op sommige kaarten, het d. HAGEN, in de heerl. *Nieder-Elter*, grooth. *Luxemburg*, voorkomt. Zie HAGEN.

HAIJEMA of HAIJOMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuwkruisland* en *Leeuwarderadeel*. Zie HAJEMA.

HAIJUM, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie HAJEM.

HAJOEGJO-KARTO-HADININGRAT, inlandsche naam van de resid. DJOGJOKARTA, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie dat woord.

HAINCK of HAINE, geh. in het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 5 u. W. ten Z. van *Breda*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Oudenbosch*, gem. *Rosendaal-en-Nispen*, 1 u. Z. W. van Rosendaal, met 27 h. en 180 inw., die alle R. K. zijn, en tot de stat. van *Wons* behooren.

Digitized by Google

HAINK, geh. in het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie het vorige art.

HAIR (DE), voorm. adell. h. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Haar (De).

HAITSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie Haytsma.

HAKFOORT, oud adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Hackfort.

HAKFOORTSCHE-BEEK, beek op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Hackfortsche-Beek.

HAKFOORTSCHE-VEENHUIS, adell. h. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Hackfortsche-Veenhuis.

HAKFORT, adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Hackfort.

HAKIBAAY, d. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de zuidkust van *Groot-Ceram*.

HAKKELAARS-BRUG, brug in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, over de trekvaart van Muiden op Naarden, 1¼ u. O. ten Z. van Muiden en 1¼ u. W. ten N. van Naarden, ½ u. Z. van Muiderberg.

Men heeft daar een tolhek, hetwelk onder den naam van Hakkelaarshek bekend is. Aan deze brug stonden de Nederlandsche voorposten, gedurende het beleg van Naarden, in het jaar 1813 en 1814, waardoor dan ook onderscheidene schermutselingen, in de nabijheid van deze brug, hebben plaats gehad.

HAKKELAARS-HEK, tolhek in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie het vorige art.

HAKKELSUM, voorm. d. van *Reiderland*, in het Noord-Oosten der prov. *Groningen*, ten Westen aan de Ee, tusschen de Ee en Tjamme, hetwelk in het jaar 1277 door den Dollart verslonden is.

HAKKEVELD (HET), pold. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Wijk-en-Aalburg*; palende N. aan de Wijksche-steeg, O. aan de Doode-steeg, Z. aan het poldertje Tusschen-de-Steegen, W. aan den Zoutendijk.

Deze onbehuisde pold. is groot 47 bund. 11 v. r. 50 v. ell. Het land ligt 6 of 7 palm. boven A. P. en wordt, met den *Polder-van-Genderen*, door middel van eenen watermolen, op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout, die tevens Secretaris is, en drie Leden.

HAKSBERG-EN-HET-PLATTE (DE), veld op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Doornspijk*, buurs. *Aperloo*, aan de Woltberg.

Alhier werden, gedurende de twisten tusschen Kampen en Zwolle, in het jaar 1521, de Overijsselschen, bij eenen strooptogt, dien zij op de Veluwe tot aan de Hierderbeek ondernomen hadden, geslagen, en de aanvoerders van Deutichem en Jan Croese gevangen genomen en naar Hattem gevoerd, waar zij, in de zoogenaamde Wassenaars-kooi, als een paar wilde dieren werden opgesloten. De overwinnaars trokken, met de overige gevangenen en twee metalen stukken geschut, over Elburg naar Zwolle, waar de veroverde vaandels in de St. Michielskerk werden ten toon gesteld, terwijl de beide metalen stukken geschut, ter belooning van den getrouwen bijstand en hulp, aan de stad Elburg geschonken, aldaar tot een gedenkteeken zijn bewaard gebleven.

In het jaar 1837 is op *het Platte*, door den landbouwer Hendrik Reijnaar Sneller te Aperloo, bij het ontginnen van woeste gronden,

Digitized by Google

op omtrent 3 voet diepte, uit den grond opgedolven een zware veldkei, met twee geboorde gaten, waarin een ijzeren bout zat, welke voor eenen Romeinschen handmolen gehouden werd, ook vond hij, terzelfder plaatse, een eind geplaveide straatweg van omtrent 20 ellen lengte en 5 ellen breedte, zijnde de steenen, daaruit komende, destijds gebruikt voor eene deelvloer en voor poeren onder de schuurgebinten.

HAKSEL, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Heksel.

HAKSTA, landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*. Zie Harsta.

HAKVOORT, adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Hackfoort.

HAKVOORT, oud adell. h. in de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Hackfort.

HAKVOORTSCHE-BEEK, beek op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Hackfortsche-Beek.

HAKVOORTSCHE-VEENHUIS, adell. h. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Hackfortsche-Veenhuis.

HAL, d. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Hall.

HAL of Halle, streek landsl in de *Haagsche-Beemden*, onder de barr. van *Breda*, prov. *Noord-Brrband*, arr. *Breda*. Zie Hal-en-Strijpen.

HAL, geh. in het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 7 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1¼ u. Z. van *Grave*, gem. en ¼ u. Z. ten W. van *Escharen*, aan den Hooge Raam; met 61 h. en 365 inw. — Dit geh. bestaat uit de buurten: Hooghal, Langeboom, Lagepeel en Lageheide.

HAL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 1¼ u. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ¼ u. W. van *Boxtel*, aan den straatweg van 's Hertogenbosch op Eindhoven.

In dit geh., dat administratief met Hever vereenigd is, staat eene tol, de Halsche-tolbarrière, doch meestal verkeerdelijk de Haldersche-barrière geheeten.

HAL, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Halle.

HAL (DE), voorm. boerenpl. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie Hall (De).

HAL (HOOG-), geh. in het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hooghal.

HAL (HOOGE-), een aangebragte klomp aarde aan den Eemsdijk, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1¼ u. N. O. van *Appingedam*, gem. en ¼ u. ten Z. O. van *Bierum*, ¼ u. N. O. van *Holwierda*, waartoe zij behoort.

Alhier was in de jaren voor 1813 eene militaire batterij gevestigd, welke diende ter voorkoming eener landing der Engelsche troepen.

HALALIOE, d. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen Archipel*, op het eil. *Boewang-Besi*, een der Uliassers, aan de Noordkust, nabij de Way Hoka, tegenover Hommon.

Het staat onder eenen Orang-Kaja. De inw. zijn Christenen. — In het jaar 1817 werd dit d. door den Majoor Meijer verbrand.

HALAMAHERA, eil. in *Oost-Indië*, het noordelijkste en grootste der *Molukssche eilanden*. Zie Gilolo.

HALBLOK, geh. in den *Crimpenerwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1¼ u. Z. W. van *Gouda*, gem. en eigenlijk een gedeelte van het d. *Gouderak* uitmakende. Men heeft er een veer over den IJssel op Moordrecht.

HALDER, naam, welken de landlieden meestal geven aan het geh. Herlaar, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*. Zie Herlaar.

HALDER (DE), adell. h. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant., en gem. *Maastricht*.

HALDER (BRINK-), buurtje op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Brink (Halder-).

HALDEREN, buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Haalderen.

HALDERSCHE-BARRIÈRE, naam, welken men gemeenlijk verkeerdelijk geeft aan de Halsche-Barrière, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie Halsche-Barrière.

HALEMAHERA, eil. in *Oost-Indië*, het noordelijkste en grootste der *Molukssche eilanden*. Zie Gilolo.

HALEMBACH, kleine beek in het grooth. *Luxemburg*. Zie Euschbach.

HALEN, gem. in *Opper-Gelder*, in het *Land van Hoorne*, prov. *Limburg*, arr. en kant. *Roermonde* (8 k. d., 9 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Nunheim, O. aan Buggenum, Z. aan Hoorne, W. aan Baexem.

Deze gem. bevat het d. Halen, benevens de geh. Halerbroek en Overhalen, en eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1115 bund., waaronder 1062 bund. belastbaar land; telt 123 h., bewoond door 127 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 650 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. apost. van *Limburg*, dek. van *Roermonde*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Het d. Halen of Haelen, ligt 1 u. N. W. van Roermonde, 3½ u. O. van Weert, in een zeer bekoorlijk oord.

De R. K. kerk, aan den H. Lambertus toegewijd, is van eenen fraaijen toren en van een orgel voorzien. Boven den ingang der kerk staat:

MCCCCXXIA

zijnde het jaartal der stichting. De toren loopt spits bij, en waar het dak begint staan vier kleine torentjes op de hoeken, daarom was ook het oude zegel der dingbank van Halen een groote toren, omgeven van vier kleinere.

Ook heeft men hier twee kasteelen, zijnde het Huis te Halen en Waerenburgh.

HALEN (HOOG-), geh. in *Hollandspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 1½ u. Z. van *Assen*, kant. en 4½ u. N. van *Hoogeveen*, gem. [illegible] min. O. van Laag-Halen; met 19 [illegible], die door een gemiddeld getal [illegible] wordt.

[illegible] komt dit gehucht meermalen [illegible] conventen van Dikningen en [illegible] regt van herberg te Halen.

[illegible] *Gelder*, in het *Land van Hoorne*, [illegible]

[illegible] *Hollandspil*, prov. *Drenthe*, arr. en [illegible] kant. en 4½ u. N. van *Hoogeveen*, 8 min. W. van Hoog-Halen,

Digitized by Google

Dit en het hooger genoemde Hoog-Halen zijn beiden zeer hoog gelegen en van vele zanddnínen omringd, welke met zorg en inspanning moeten worden bedwongen, als dreigende steeds, door verstuiving, deze beide gehuchten, waar de akkerbouw niet onbelangrijk is, te overstelpen.

HALEN (OVER-), geh. in *Opper-Gelder*, in het *Land van Hoorne*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Roermonde*, gem. en 10 min. Z. W. van *Halen*; met 19 h. en 110 inw.

HAL-EN-HEVER-EN-SELISSE, twee geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 1¼ u. Z. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ¾ u. W. van *Boxtel*.

Zij maken te zamen eenen uithoek der gem. Boxtel uit, en bevatten 41 h.

HAL-EN-STRIJPEN, pold. in de *Haagsche Beemden*, onder de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, kant. *Ginneken*, gem. *'s Princenhage*; palende N. aan de Mark, O. aan den Polder-van-Weimeren, Z. aan Bosdal, W. aan den Oostpolder en Zwartenberg.

Deze pold., welke bestaat uit twee gedeelten, van welke het eene Hal, en het andere Strijpen geheeten is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 346 bund. 44 v. r. 14 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door twee sluizen op de Mark van het overtollige water ontlast. Het land ligt 4 of 5 palm. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en eenen Secretaris, die tevens Penningmeester is.

HALER, geh. in de heerl. *Heringen*, grooth. *Luxemburg*. Zie Haller.

HALER of Haller, geh. in het *Land van Thorn*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 3 u. W. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. Z. ten O. van *Weert*, gem. en ½ u. N. van *Hunsel*; met 31 h. en 187 inw.

HALERBROEK, geh. in *Opper-Gelder*, in het *Land van Hoorne*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Roermonde*, gem. en 10 min. Z. O. van *Halen*; met 16 h. en 100 inw.

HALERBROEK, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Kalf (Het).

HALERBROEKER-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Kalverpolder.

HALERT, naam, onder welken het oud adell. h. Hattert, in het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie Hattert.

HALERTBROEK, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Kalf (Het).

HALERTBROEKERPOLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Kalverpolder.

HALFAMBT, gedeelte van *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Halve-Ambt.

HALFENNE, naam, onder welken het geh. Kalfenne, of liever Calfenne, in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie Kalfenne.

HALFHIDESLUST, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het *Pad-van-Wanika*, ter regterzijde gaande naar Poelepantjesbrug; palende N. aan den houtgr. Bergershoop, O. aan onuitgegeven bosch, Z. aan Klein-Nieuw-Meerzorg, W. aan den weg; 1500 akk. groot.

HALF-LOOSDUINEN, gedeelte van de heerl. *Loosduinen*, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *'s Gravenhage*.

Het is het oostelijkste gedeelte van de heerl. Loosduinen, en werd vroeger tot *Haagambacht* gerekend.

Digitized by Google

HALF-MEYL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 2 u. W. van *Eindhoven*, gem. en ½ u. W. van *Oerle*; met 3 h. en 20 inw.

HALF-QUINTSHEUL, geh. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. Z. van *'s Gravenhage*, kant. en 1 u. N. ten O. van *Naaldwijk*, gem. *Monster-Ter-Heide-Poeldijk-en-Quintsheul*, 1½ u. O. van Monster; met 39 h. en 250 inw.

HALFVASTEN, boerenwoning op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 5½ u. N. O. van *Arnhem*, kant. en 5 u. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. en 1 u. O. ten N. van *Brummen*, buurs. Cortenoever, aan den Brummensche-bandijk.

HALFVASTENDIJK, dijk op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, onder *Brummen*.

Het is eigenlijk dat gedeelte van den Bandijk, hetwelk in de nabijheid van het erve Halfvasten gevonden wordt.

HALFWEG-HAARLEM-EN-AMSTERDAM, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1½ u. O. van *Haarlem*, gem. *Houtrijk-en-Polanen*, in de heerl. *Polanen*, 1½ u. W. van *Amsterdam*. De inw. vinden meest hun bestaan door den landbouw, de visscherij en den doortogt, waarom dan ook genoegzaam alle de huizen herberg of winkels zijn, of in dienst zijn van het Hoogheemraadschap van Rijnland.

Men heeft hier het huis Zwanenburg, vermoedelijk van ouds het huis Ter-Hart geheeten, zijnde het gemeenelandshuis der Hoogheemraden van Rijnland. Ook is er een distributie-kantoor van de brievenposterij, en de spoorwagentrein houdt er op, om passagiers in te nemen of af te zetten.

In deze buurt liggen drie sluizen, die tot uitwatering van Rijnlandsboezem dienen. De tijd, wanneer zij voor de eerste maal gelegd zijn, is niet zeker bekend. In het jaar 1364 heeft Hertog Albrecht van Beijeren een handvest verleend aan die van Rijnland en aan alle die te Spaarndam uitwateren, om tusschen Spaarndam en Amsterdam nog andere sluizen te leggen, waar het den Heemraden van Rijnland nut en oorbaar zoude dunken. Door deze sluizen mogt nimmer eenige doorvaart zijn voor groote of kleine schepen. Ook mogt hier nimmer een overtoom gemaakt worden of eenigen overslag van goederen over den dijk. Dit alles komt zoo wel overeen, met de gesteltenis der sluizen aan halfweg, dat men, met alle waarschijnlijkheid, haren oorsprong en aanleg, hieraan kan toeschrijven. In het jaar 1536 is er een houten sluis in de groote waal op halfwegen van den Spaarndamschen dijk gemaakt. Twee jaren later op den 23 Junij, werd door Fox van Broucknoven, zoon van Jan van Broucknoven, Rentmeester van Rijnland, de eerste steen gelegd aan de vernieuwde steenen sluis aan Halfwegen, te midden van de groote waal, De vernieuwde sluis van blaauwen arduin of Naarden, aan de zuidzijde van de groote waal, is men begonnen. De eerste steen werd gelegd door [illegible] zoon van den gemelden Rentmeester.

In het jaar [illegible] Patriotten uit Amsterdam [illegible] Pruissen werd ingenomen. [illegible] Patriotten [illegible] leten.

De Fr[illegible] jaar 1812, naar de zijde [illegible] bouwen, waarbij twee [illegible] gelegd zijn. Bij het

verschijnen van eenige Kozakken, welke van Amsterdam kwamen, heeft de bezetting zich, in 1813, bij kapitulatie overgegeven. Dit fort is in het jaar 1815 weder tot aan de fondamenten afgebroken, zoo dat daarvan thans niets meer te zien is.

HALI-KONKONG, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op den zuidelijken landtong, die met eene zuidelijke rigting in de *Zee van Java* uitloopt.

HALINGEN, water in *Dregterland*, in de *Ooster-Kogge*, ¼ u. N. van *Enkhuizen*.

HALIT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, in welks nabijheid eene bron wordt gevonden.

HALL of HAL, d. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 4½ u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. Z. ten O. van *Apeldoorn*, gem. en 1 u. N. ten W. van *Brummen*. Het telt alleen 49 h. en 330 inw., maar met de daartoe behoorende buurs. Eerbeek, Coldenhoven en Zilven, 148 h. en 1070 inw.

De Herv., die hier 900 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Arnhem*, ring van *Apeldoorn*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES WENDELIUS, die in het jaar 1598 derwaarts kwam. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk was vóór de Hervorming aan den H. Lucanus toegewijd, en stond ter begeving van den Abt van Weert, en er was eene vikarij van *Onze Lieve Vrouw*, welke door den Pastoor en zijne parochianen begeven werd.

De R. K., van welke men er 170 telt, behooren tot de stat. van *Eerbeek-en-de-Horst*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den derden Zondag in September.

HALL (DE) of DE HAL, voorm. boerenpl. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 7 u. N. van *Zwolle*, kant. en 1½ u. N. N. W. van *Steenwijk*, gem. en ¼ u. N. N. O. van *Steenwijkerwold*.

Deze boerenplaats, welke in het jaar 1820 is afgebroken, komt op sommige kaarten wel eens als eene buurs. voor.

HALLAARTSBROEK, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie KALF (HET).

HALLAARTSBROEK, oude naam van den KALVERPOLDER, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie KALVERPOLDER.

HALLE of HAL, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4½ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Doetinchem*, gem. en ruim 1 u. Z. O. van *Zelhem*.

Deze buurs., welke met hare uitgestrekte heidegronden, thans allen, tot de opheffing van [illegible] marktbestuur, verdeeld, nagenoeg een derde gedeelte van de gel[illegible] meente uitmaakt, telt 112 h., bewoond door 680 zielen, van [illegible] 610 de Hervormde godsdienst belijden en te Zelhem ter k[illegible]. De overige, R. K., behooren tot de stat. van *Sieuwert*.

HALLE heeft [illegible]ede nieuwe school en insgelijks nieuwe onderwijzerswo[illegible]eld getal schoolgaande kinderen bedraagt 55.

In het [illegible]elte van deze buurs. vindt men eene goede herberg, [illegible] naamd, waarschijnlijk een zeer oude naam, afgeleid [illegible]ensie van het graafschap Zutphen. Immers, in 1253 [illegible]AN, Heer *van Loon*, zijn regtsgebied op de heren[illegible]engelo, aan Graaf OTTO VAN GELRE. Dewijl

Digitized by Google

door dien verkoop Halle de oostelijke hoek van het graafschap werd, vermoedt men, dat hier toen een soort van fort gesticht en Landewer genaamd werd; van dit fort vindt men in brieven van 1560 nog melding gemaakt. Thans nog is de plaats aanwezig, waar het gestaan heeft, in de onmiddellijke nabijheid van bovengenoemde herberg. Ook werd daar een tol geheven, welke in 1795 nog bestond en aan Gelderland leenroerig was, dus mede van hooge oudheid. In het toltarief vindt men, bij den uitvoer, zouten visch belast, welke dus in vroeger tijd daar langs uitgevoerd werd, dat gemakkelijk te begrijpen valt, als men in aanmerking neemt, dat vroeger door deze buurt de groote postweg liep van Arnhem op Munster, als ook een Hessenweg van Deventer op Duitschland.

Halle was vroeger rijk aan hooge veengronden, waarvan het zoogenaamde Halsche-veen, het voornaamste was.

HALLE-IN-SAXEN, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Wanjamoekreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts, aan de koffijplant. IJvershoop, benedenwaarts aan de koffijplant. Karelsburg; 1035 akkers groot; met 129 slaven. De Negers noemen haar Westphalen, Wervara of Werpala.

Deze plant. heeft de grootste koffijloods, die in de kolonie gevonden wordt.

HALLER of Haler, geh. in de heerl. *Heringen*, grootb. *Luxemburg*, kw. en 3¼ u. Z. ten W. van *Grevenmacher*, arr. en 2 u. Z. ten W. van *Diekirch*, kant. en 1¼ u. W. van *Echternach*, gem. *Waldbillig*.

HALLER, geh. in het *Land-van-Thorn*, prov. *Limburg*. Zie Haler.

HALLOVINA, naam, welke voorkomt in eenen giftbrief van het jaar 850, waarbij de Edele Heer Baldrich zijn erfgoed, dat hij te Hallovina had liggen, aan de kerk van Utrecht geschonken heeft. Men meent, dat men daaronder het d. Herwijnen in den Tielerwaard verstaan moet. Zie Herwijnen.

HALLOY, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. Johannesburg in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Johannesburg.

HALLUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2¼ u. W. Z. W. van *Holwerd*.

Dit d. heeft eene fraaije binnenbuurt, en is wijd van buitenbuurten of klokslag. Ook had men er vroeger zeer vele adellijke staten, als Donia, Douma, Feitsma, Goslinga, Ondersma en Sytjema, van welke alleen de state Goslinga nog in wezen is; terwijl almede de kloosters Mariengaarde en Genezareth of Gennaard daaronder gelegen waren. Dit d. komt reeds in de dertiende eeuw als eene hofstad voor, hetwelk zoo veel zegt als een voornaam parochiedorp, alwaar toen ter tijd reeds vele adellijke en aanzienlijke lieden woonden. Men telt er in de kom van het d., 135 h. en 1160 inw., en met de daartoe behoorende buitenbuurt Joussumburen of Jouwsmaburen en verdere buurten enz. 280 h. en 2360 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt. Ook heeft men er 6 cichoreifabrijken, 1 branderij en 1 korenmolen.

De Herv., die hier ruim 2200 in getal zijn, onder welke 250 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leeuwarden*, ring van *Stiens*, behoort. De kerk, vóór de Hervorming aan den H. Martinus toegewijd, en waarin destijds eene vikarij gesticht was, had vroeger eene gewone langwerpige vorm, doch heeft door verbouwing dien van een kruis verkregen, en is thans een fraai gebouw. Het nieuwe

Digitized by Google

orgel voltooid zijnde, werd den 1 Januarij 1810 ingewijd. De kerk heeft twee torens, een kleine ten Zuiden, en een groote ten Westen. De voormalige stompe toren stortte den 26 April 1804, terwijl men reeds eenige weken bezig was met herstelling, eenklaps ter neder, zoodat de werklieden zich naauwelijks konden bergen; drie zware klokken stortte mede naar beneden, die echter ongeschonden bleven; terwijl een gedeelte der kerk en het orgel hijna geheel verbrijzeld werd. De tegenwoordige toren is met een uurwerk en spits voorsien, en boven de deur leest men op eenen vierkanten steen het volgende:

GESTICT
MDCCCVI.

TREED NIET ONAGTZAAM HIER VOORBIJ,
MAAN LEER O STERVELING VAN MIJ
HOE GIJ ZIERAAD HET NUT MOET PAREN;
WANT DAAR 'K EN WIND EN TIJD U TOON,
DAAR IK HET DORP STREK ALS TEN KROON,
DOE 'K RUSTDAAGS U VOOR 'S HEEREN TROON
OOK IN DEN TEMPEL GODS VERGAREN.

De eerste Predikant in deze gem. is geweest SJOERD PAULUS FEITSEMA, die in het jaar 1580 herwaarts kwam, en in 1592 naar Jorwerd vertrok; terwijl hij te HALLUM stond, heeft hij *Marrum* eenigen tijd mede bediend.

De Doopsgez., welke hier 70 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oude-Bildtzijl-en-Hallum*, en hebben hier eene kerk, zijnde een klein, doch net gebouw.

Men heeft in dit d. een voortreffelijk, ten jare 1832, nieuw gebouwd Armhuis, waarin 126 armen verpleegd worden. Er bestaat mede een, den 12 Februarij 1821 opgerigt, Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat 20 leden telt. Nog is er aan de noordzijde der buurt, eene versch-waterkom, tot algemeen gebruik.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 200 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Donderdag in de maand November.

HALLUM is de geboorteplaats van ABRAHAM STEINDAM, die in het jaar 1664, tot Hoogleeraar in de Wijsbegeerte te Franeker beroepen werd.

HALLUMERMEER of HALLUMERTREKVAART, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, welke, met een bepuind pad daarnevens, in eene zuidoostelijke rigting, van het d. *Hallum* naar Barthlehiem, in de trekvaart van Leeuwarden op Dockum loopt, ten einde de gemeenschap tusschen het d. Hallum en de stad Leeuwarden te bevorderen.

HALLUMERMIEDEN, streek weiland, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, ten Z. O. van Hallum.

Deze streek beslaat eene oppervlakte van 546 bund. 40 v. r. 94 v. ell.

HALLUMERTREKVAART, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*. Zie HALLUMERMEER.

HALMAHERA of HARAHERA, naam, welken de Ternatanen geven aan het eil. GILOLO, in den *Molukschen-Archipel*. Zie GILOLO.

HALOE, baai in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*, aan het *Amboinsche* eil. *Ceram*, aan de westkust van *Hoewamohel*.

Het is eene besloten kleine baai, waar men met alle winden veilig ligt; doch voor den ingang is het wat riffig, zoo dat men moeite heeft, om er in te komen.

Digitized by Google

HALON of Halone, strandd. in *Oost-Indië*, op het *Molukscke* eil. *Amboina*, aan de kust van *Leytimor*. De Portugezen hadden hier vroeger een klein fortje.

HALOY, d. in *Oost-Indië*, op het *Amboosche* eil. *Ceram*. Zie Hoewaloy.

HALS (DE), voorm. vaarwater in *Zuid-Holland*, tusschen de eilanden Goedereede en Overflakkee, eene gemeenschap tusschen het Haringvliet en de Bieningen daarstellende. Dit vaarwater leg ten laatste vol slekken, welke in het jaar 1803 zijn ingepolderd. Zie Halspolder.

HALSAF, naam, welken men in de wandeling geeft aan het oud adell. h. Barberik, in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*. Zie Barberik.

HALSBACH, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5 u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 1 u. N. van *Echternach*, kw. en 4 u. N. ten W. van *Grevenmacher*, gem. *Bendorf*.

HALSBAND, dijk, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie Pingjumer-Halsband.

HALSBREKERS-BANSLOOT, watertje in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, dat aan de noordwestelijke punt van den Polder-van-Est ontstaat, met eenen noordwestelijken loop, eerst tusschen dien polder en den Polder-van-Op-Hemert heenloopt, voorts in den Polder-van-Est komt, aldaar eenen noordoostelijken loop aanneemt, tot dat het tegen den Polder-van-Op-Hemert stuit, van waar het in een gekromde westelijke rigting, eerst langs den laatstgenoemden polder, en voorts door den Polder-van-Est heenloopt, om zich ten noorden van het Est in de Meesmarkt te verliezen.

HALSCHE-BARRIERE (DE), in de wandeling veelal verkeerdelijk de Haldrasche-Barriere genoemd, tol in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 1½ O. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ u. W. van *Boxtel*, op den straatweg van 's Hertogenbosch naar Eindhoven.

De bij dezen tol staande herberg is een voornaam uitspanningsoord, voor de gegoede klasse van 's Hertogenbosch.

In het jaar 1794, viel in de nabijheid dezer barrière eene schermutseling voor, tusschen de Engelschen en de hen vervolgende Franschen, bij welke gelegenheid de eerstgemelden het tolhuis, aan de kom der gem. Boxtel staande, aan de vlammen prijs gaven. In het jaar 1839, heeft men er een retranchement, ter bestrijking van den straatweg, opgeworpen.

HALSCHE-VEEN, ook wel Halsveen gespeld, voorm. hooge veengrond in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. *Zelhem*, N. O. van Halle.

Deze grond, nu afgeveend, is eene hooge heide, met uitzondering van het noordelijkste gedeelte, waar men thans meer dan 150 bund. goed bouwland aantreft, op grond, welke in 1798 nog heide was.

HALSPOLDER, pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Stellendam*; palende N. aan de Flakkee, O. aan de Haven van Dirksland, Z. aan den pold. [illegible], Z. W. en W. aan den Eendragtspolder.

In het jaar 1803 bedijkt is, beslaat, volgens het [illegible]vlakte van 331 bund. 80 v. r. 30 v. ell., alles wordt door eene binnensluis, uitwaterende door [illegible], van het overtollige water ontlast. Het polder[illegible] éénen Dijkgraaf, drie Heemraden en éénen Secre[illegible]ecister.

Digitized by Google

HALSTEREN, gem. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom* (14 k. d., 18 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de gem. Nieuw-Vossemeer en Steenbergen, O. aan Wouw en Bergen-op-Zoom, Z. aan Bergen-op-Zoom en het Bergsche-diep, W. aan de Eendragt, die haar van Zeeland scheidt, en aan Nieuw-Vossemeer.

Deze gem. bestond, vóór de inlijving van ons Vaderland bij Frankrijk, uit drie gem., te weten: Halsteren, waaronder het geh. de Lepelstraat; Noordgeest, waaronder de Theodorus-polder en den Auvergne-polder, den Oud-Glimes-polder en den Beijemoer-polder. Zij bevat alzoo de heerl. Halsteren en daarin het d. Halsteren, de geh. de Halstersche-Laan, de Halstersche-Molen en de Lepelstraat; de heerl. Noordgeest, en daarin de Theodoruspolder, benevens de polders: Auvergne-polder, Oud-en-Nieuw-Beijemoer, en Oud-Glimes-polder; ook liggen in deze gem. de verlaten forten de Rover en Pinsen, beide behoorende tot de linie van Bergen-op-Zoom. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3543 bund., telt 317 h., bewoond door 363 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er 2 bierbrouwerijen, 1 meestoof en 2 korenmolens.

In deze gem. ligt een meer of plas, het Langewater genoemd, zijnde eene visscherij in den Auvergne-polder, waarin veel paling wordt gevangen.

De inw., die, op een twintigtal na, allen R. K. zijn, maken de par. van *Halsteren* en de *Lepelstraat* uit, welke in deze burgerlijke gem. ieder eene kerk hebben.

De Herv., van welke men er 20 aantreft, worden tot de gem. van *Nieuw-Vossemeer-en-Halsteren* gerekend, welke in deze burgerlijke gem. eene kerk heeft. — Men heeft in de gem. Halsteren ééne school.

Het wapen van deze gem. bestaat uit een veld van azuur, met een man te paard, houdende in zijn linkerhand een borstbeeld, en omziende naar eenen man, die achter het paard schijnt te loopen, onder het paard een ledig schildje, alles van goud.

HALSTEREN, heerl. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*; palende N. aan de heerl. Nieuw-Vossemeer en Steenbergen, O. aan Wouw en Bergen-op-Zoom, Z. aan de heerl. Noordgeest, W. aan de Eendragt en Nieuw-Vossemeer.

Deze heerl. bevat het d. Halsteren, benevens de geh. de Halstersche-Laan, de Halstersche-molen, en de Lepelstraat.

De inw., die meest allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Breda*, dek. van *Bergen-op-Zoom* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Het d. Halsteren of Halteren, meestal Alteren genaamd, ligt 7 u. W. van Breda, ½ u. N. van Bergen-op-Zoom.

De grond van dit d. is in de hoogte oprijzende, zoodat men daar vroeger een ruim gezigt had over alle de Ommelanden, en de naast bij liggende steden; gelijk mede, over de geheele Ooster-Schelde, zoowel opwaarts tot bijna aan Lillo, als benedenwaarts tot aan Zierikzee, hetwelk, ter oorzake van de menigte schepen, welke deze rivier onophoudelijk bevaren, eene zeer fraaije vertooning gaf, waarom de ingezetenen der naburige steden zich des zomers dikwijls derwaarts begaven, ten einde zich in dit gezigt te verlustigen. Thans is dit echter zoo niet meer,

Digitized by Google

HAM, naam, onder welken, bij oude Schrijvers, het d. Chaam, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, wel eens voorkomt. Zie Chaam.

HAM, d. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Ham (Den).

HAM of de Ham, geh. in het *Land tusschen Maas en Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3½ u. W. Z. W. van *Nymegen*, kant. 1½ u. ten Z. van *Druten*, gem. *Batenburg*, met 25 inw.

HAM, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr, kant. en 2½ u. N. van *Eindhoven*, gem. *Son-en-Breugel*, tegen de kom van het d. *Breugel*, waartoe het behoort; met 2 h. en 13 inw.

HAM, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ u. Z. van *Veghel*; met 19 h. en 140 inw.

HAM, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie Hamdijk (Den).

HAM (DE), streek lands in den *Vrijdom van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en gem. *'s Hertogenbosch*. Het is het westelijke gedeelte van den pold. de Ham-en-Rijskampen. Zie voorts Ham-en-Rijskampen (De).

HAM (DE), water in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Het is een gedeelte van den Amer, welke tusschen de Koekoek en den Emiliapolder doorloopt.

HAM (DE), vaart in *Eemland*, prov. *Utrecht*, welke nabij de Hooge-Haar, onder de gem. *Hoogland* eenen aanvang neemt, van daar onder den naam van Haarsche-Wetering tot aan Bunschoten vloeit, vervolgens, onder den naam van Vaart of Gracht, langs Bunschoten naar Spakenburg voortvloeit, en zich aldaar in de *Zuiderzee* ontlast.

HAM (DE) of Den Ham, kl. geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. O. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. W. van *Hoogezand*, gem. en 2 u. W. van *Slochteren*, 5 min. N. O. van *Harkstede*, waartoe het behoort; met 5 h. en ruim 20 inw.

Thans wordt dit geh. doorgaans den Uitham genaamd, hoewel de weg die er heen loopt de Hamweg heet. Vroeger heeft in dien weg ook nog een brugje gelegen, Hamtil genoemd.

HAM (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Hammen (De).

HAM (DE) of Den Ham, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. W. N. W. van *Appingedam*, gem. en 15 min. Z. W. van *Loppersum*.

Deze burg werd in 1738 afgebroken, en het puin ter verbetering van de dijken gebruikt. Er bestaat daarvan nog eene teekening, voorstellende een zwaar gebouw, met eene toren voorzien. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene schoone boerderij de Groote-Ham, genaamd, staande ten Westen van den in 1840 begrinden weg.

HAM (DE), water in *Kennemerland*, hetwelk uit de Kromme-IJe, bezuiden Krommeniedijk, een begin neemt, met eene zuidelijke rigting tot aan het geh. den Nie[illegible]et. In vroegere jaren had dit water door re[illegible] het *Wijkermeer*, doch deze is, door [illegible] laatste, reeds meer dan anderhal[illegible]

[illegible] *Maas-en-Waal*, prov. *Gel-*

[illegible] *Neder-Betuwe*, prov. *Gel-*
[illegible] W. van *Nijmegen*, kant.
[illegible] N. van *Valburg*, nabij *Hoe*
[illegible] behoort.

Digitized by Google

Volgens eene overlevering zoude dit buit. zijnen naam te danken hebben aan den prijs, waarvoor men wil, dat het eenmaal gekocht werd, namelijk eene ham. Meer waarschijnlijk echter is het, dat het zijnen naam ontleend heeft, van het oud-Duitsche woord *ham*, hetwelk bosch beteekent.

HAM (DE) of DEN HAM, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. N. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. W. N. W. van *Aduard*.

Het is geen oud d. In eene regterlijke uitspraak van het jaar 1411, wordt wel, » dat arve in den Ham" genoemd (1); maar hieruit volgt nog niet, dat het toen reeds een dorp geweest zij, zelfs in een Register der dorpen van Achtkarspelen, van het jaar 1506 komt het nog niet als kerkdorp voor (2). Het aannemelijkste gevoelen schijnt, dat de abdij van Aduard, omstreeks de zestiende eeuw er eene bidplaats heeft laten zetten en tot haar onderhoud, alsmede voor dat van den geestelijke eene van hare boereplaatsen aldaar heeft afgestaan.

Men telt in dit dorp ruim 60 huizen, waaronder de geh. Biggestart, met 14 huizen, en de Knijpe, met 4 huizen. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. De grond bestaat hier uit ongemeen zware klei en is zeer geschikt voor vetweiderij; op de bouwlanden ziet men hier somtijds zes tot acht paarden voor de ploeg welke nog maar zeer langzaam voorwaarts gaan, op enkele plaatsen is de bovengrond hier zavelig, dat is, hij bestaat uit zachte met zand gemengde klei, ter diepte van 6 of 7 palmen, waarna men vervolgens zand ontmoet; doch zuidelijk heeft men, op de diepte van eene el, derrie, en daarna grond met schelpjes vermengd, van vier ellen diep. Dit d. heeft zijne uitwatering in de Aduarder-Lent.

De Herv., welke hier wonen, behooren tot de gem. van den Ham-en-Fransum, die hier ten Z. W. even buiten het d. eene kerk heeft. In het jaar 1633 moet men vóór de bovengemelde bidplaats of kapel eenen toren hebben gebouwd, welke in het jaar 1729, met de kapel is afgebroken en vernieuwd. De tegenwoordige kerk heeft op het westeinde eenen kleinen spitsen toren, doch geen orgel en is, nevens de pastorij, niet onaardig in het geboomte gelegen. Men heeft hier eene dorpschool, ook heeft men er eene kostschool voor den mingegoeden middenstand.

Gelijk de beide d., DEN HAM en *Fransum;* door eene Predikant bediend worden, zoo hebben zij ook slechts eenen Schoolonderwijzer, wiens woning, even als pastorie en het schoolgebouw, op DEN HAM staat.

Van dit d. strekt zich een oude dijk uit, voorbij Noordhorn en Balmahuizen, welke zich tusschen Niehove en Kommerzijl, aan den Zeedijk aansluit. Deze oude dijk loopt ver in de hooge kleilanden uit; doch is op vele plaatsen reeds weggenomen.

MEINARD VAN DEN HAM, een beroemd oorlogsman, in 1536, was vermoedelijk uit dit dorp.

HAM (DEN), gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*, kant. *Ommen* (3 k. d., 4 m. k., 5 s. d.); palende N. aan het Ambt-Ommen en het Ambt-Hardenbergh, O. aan het Ambt-Hardenbergh en Vriezenveen, Z. aan Hellendoorn, W. aan het Ambt-Ommen.

Deze gem. bevat het d. den Ham, de geh. Linde, Magele, Meer, Noordmeer en Pluir. Zij beslaat eene oppervlakte van

(1) Deze uitspraak is te vinden bij DRIESSEN, *Mon. Gron.*, Tom III, pag. 491.

(2) Dit Register wordt medegedeeld in het *Charterboek van Vriesland*, D. II, bl. 64 en bij DRIESSEN, *Mon. Gron.*, Tom. III, pag. 142 et 143.

Digitized by Google

4372 bund., telt 389 h., bewoond door 405 huisges., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2150 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en fabrijken, zoo heeft men er linnenwevertjen, 1 olieslagerij, door paardenkracht, en eene calicotsfabrijk.

De inw., die op 6 na, alle Herv. zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zwolle*, ring van *Ommen*, behoort. De eerste, die het leeraarambt in deze gem. heeft waargenomen, is geweest Hieronimus Herolt, die in het jaar 1604 hier reeds was, en omstreeks het jaar 1627 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, eene commissie uit de Mans-ledematen en medestemming van eene commissie uit de deelgenooten in de zoogenaamde markt.

De 6 Isr., die men hier aantreft, worden tot de ring-synagoge van *Zwolle* gerekend.

Men telt in deze gem. twee scholen, als: eene in den Ham en eene te Linde.

Het d. den Ham, ook wel enkel Ham genoemd, ligt 7½ u. N. O. van Deventer en 1½ u. Z. O. van Ommen, aan den weg van Ommen naar Almelo.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan de *H. Maagd* was toegewijd, stond destijds ter begeving van den Proost van de St. Pieterskerk te Utrecht. In deze kerk waren drie vikarijen, als: de vikarij van de *H. Maagd* Maria, die ter begeving stond van den Pastoor en de voornaamste ingezetenen der parochie, en wiens bedienaar des Pastoors noodhulp was; de vikarij van de H. Anna, die ter benoeming van den Pastoor en de Kerkmeesters stond, en de vikarij van den A. Antonius, wiens bedienaar het priesterambt alle Dingsdagen, Donderdagen en Zaturdagen verrigten moest, en door den Pastoor aangesteld werd. Dezelfde Pastoor met de voornaamste van het dorp hadden ook het regt, om den Koster aan te stellen. De kerk is in het jaar 1840 grootendeels vernieuwd, waartoe de gemeente, door eenige christelijke weldoeners, liefderijk geholpen is. Zij heeft eenen toren en een orgel, dit orgel is gemaakt door de Heeren Schreur en Zoon, te Zwolle, uit vrijwillige bijdragen der gem. en eenige aanzienlijke buitenhuizen, en werd ingewijd door Ds. Hendrik Lambert Casper Everhard Bakker, den 11 Julij 1841. — Men heeft er eene in 1838 nieuw gebouwde, dorpschool.

Nabij dit d. ligt de adell. havez. Mennigeskhave, Mennikeshave of Mennekenshave.

In het jaar 1784 hadden hier eenige oproerige bewegingen plaats, ter oorzake van de algemeene opschrijving tot de burgerwapening, hetwelk men poogde met geweld tegen te gaan.

Den 15 Augustus 1842 werd dit d. door eene allerverschrikkelijkste ramp geteisterd. In den namiddag van dien dag, omstreeks vijf ure, ontstond er een hevige brand, welke, bij de sterke droogte, zoo spoedig toenam, dat in minder dan één uur tijd drie en veertig huizen en zeven schuren in de asch zijn gelegd; met uitzondering der publieke gebouwen was nagenoeg het geheele dorp eene prooi der vlammen geworden.

HAM (DEN), d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Ham (De).

HAM (DEN), plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. aan de rivier de Amer, O. en Z. aan den Zeedijk, W. aan den pold. de Koekoek.

Digitized by Google

Deze plaat beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 19 bund. 10 v. r., waaronder 10 bund. 40 v. r. schotbaar land.

HAM (DEN), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 6 u. W. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 3 u. N. W. van *Tilburg*, gem. en 5 min. N. O. van *Dongen*.

Het is eene lange straat, uitmakende eene der voornaamste wijken of buurs. van de gemeente *Dongen*, en wordt onderscheiden in den Hoogen-Ham en den Lagen-Ham. Zie Ham (Den Hoogen-) en Ham (Den Lagen-).

HAM (DEN), buurs. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en ½ u. N. van *Amersfoort*, gem. *Hoogland*; met 49 h. en 220 inw.

Aldaar is, den 27 Maart 1845, de eerste steen gelegd voor een te stichten nieuw kerkgebouw, voor de kerk. gem. van *Hoogland*.

HAM (DEN), burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Ham (De).

HAM (DEN), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Hamrik (De).

HAM (DEN), inham in het *IJ*, prov. *Noord-Holland*, benoorden Buiksloot, tusschen de Vogelwijk en de Nes.

HAM (DEN), ook wel Het Huis-ten-Ham genoemd, oud adell. huis in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. ten W. van *Maarssen*, gem. en ½ u. W. van *Vleuten*.

Dit huis, hetwelk voorheen leenroerig was aan de grafelijkheid van Holland, is den 27 October 1536, door de Staten des lands van Utrecht, plegtig voor eene ridderhofstad erkend. Het Huis ten Ham was reeds in de twaalfde eeuw bekend, en kwam in volgende eeuwen aan eenen jongen zoon van het geslacht van Uten-Ese, hetwelk gesproten is uit het geslacht der Heeren van Woerden, welke tak zich naar dat huis Uten Ham heeft doen noemen. Hiervan kan het wapen ten bewijze strekken. Want de Heeren van *Woerden* plagten te voeren een veld van goud, waarop drie schuinsche ruiten, *losenges* genaamd, van keel (rood), dat door het geslacht van Uten-Ese veranderd is in een veld van zilver, en daarop een gelijk getal zulke ruiten van keel, hoedanig wapen ook het geslacht van Uten-Ham, uit dat van Uten-Ese gesproten, heeft blijven voeren, alleenlijk met dat onderscheid, dat die van Uten Ham, tot een teeken van jongere zonen, hun wapen gebroken hebben, met eenen barnsteen van azuur (blaauw). *Uit* dit geslacht van Uten-Ham, dat lang in het Sticht van Utrecht gebloeid *heeft*, heeft Pieter Uten-Ham, het Huis-ten-Ham bezeten, omtrent 1367. Van hem is het, omstreeks 1392, gekomen op zijnen soon Frederik Uten-Ham, die het, den 15 April 1442, den Leenheer weder opdroeg, ten behoeve van zijnen zoon Frederik Uten-Ham, na wiens dood het, omtrent 1470, is gekomen op diens zoon Frederik Uten-Ham. Als nu deze in den twist en de oorlogen, die, in 1481, tusschen de stad Utrecht aan de eene, en haren Bisschop David van *Bourgondië* en de Hollanders, zijne medestanders, aan de andere zijde, ontstaan was, de partij van den Bisschop, wiens Maarschalk en den Graaf van *Holland*, wiens Leenman hij was, verkozen had, kwamen die van *Utrecht* voor het huis den Ham, belegerde het en namen het in; doch na het tien of twaalf weken te hebben bezet gehouden, hebben zij het geplunderd en verbrand. Eenigen tijd daarna, namelijk den 2 Februarij 1482, werd Frederik Uten Ham zelf door de Utrechtschen te Breukelen aangehouden, en met zijn bijhebbend krijgsvolk gevankelijk naar Utrecht gesleept, alwaar de burgerij zoodanig op hem verbitterd was, dat hij ter nauwernood door de soldaten tegen hunne

woede kon beschermd worden. Doch, hoewel dit gevaar gelukkig ontworsteld, heeft hij nogtans hunne handen niet kunnen ontkomen; want, ofschoon hij aanbood zich met twee duizend gulden los te koopen, gaven de burgers daaraan geen gehoor, maar dwongen de Schepenen, hem, den 16 April van hetzelfde jaar, ten zwaarde te veroordeelen, welk vonnis dien zelfden dag werd ten uitvoer gebragt. Na zijnen dood werd zijn zoon, mede Frederik Uten Ham genaamd, den 24 Januarij 1484, met het Huis den Ham beleend, zoo als ook diens zoon, insgelijks Frederik Uten Ham geheeten, den 20 Januarij 1550. Daar deze zonder kinderen overleden was, is het leen den 12 Mei 1553 verleid op zijne zuster Elisabeth Uten Ham, die, met Jan van Wanroy getrouwd zijnde, dit huis aan het geslacht van Wanroy heeft overgebragt; terwijl zijne nakomelingen zich daarom Uten Ham van Wanroy hebben laten noemen. Wanneer nu Elisabeth Uten Ham overleden was, is haar zoon Jan Uten Ham van Wanroy haar opgevolgd, en deed den leeneed den 10 Februarij 1567. Na zijnen dood heeft zijn zoon Jan Uten Ham van Wanroy, den 24 April 1589, de beleening ontvangen. Deze overleden zijnde is het verstorven op zijnen zoon Gaspar Uten Ham van Wanroy, die daarmede, omtrent het jaar 1632 verleid werd en na wiens dood het, omtrent het jaar 1645, gekomen is op zijn zoon Jan Uten Ham van Wanroy. Deze ongetrouwd gestorven zijnde, is zijn broeder Huibert Uten Ham van Wanroy, omtrent het jaar 1664, daarmede beleend. Aangezien deze laatste nooit getrouwd geweest was, is na zijnen dood de beleening in het jaar 1682 en 1683, gegeven aan zijne zuster Margareta Uten Ham van Wanroy, die het, omstreeks het jaar 1687, den Leenheer heeft opgedragen, ten behoeve van haren neef Hendrik van der Borg. Nadat deze kinderloos overleden was, is het leenregt vervallen op zijnen broeder Diderik van der Borg, die het heeft nagelaten aan zijne eenige dochter Maria Cornelia van der Borg, huisvrouw van Olivier van Hackfort, Heer *van Ter-Horst*, die, den 16 Augustus 1714, met het Huis-den-Ham beleend is. Na het overlijden van deze beide is het Huis-den-Ham voorloopig gekomen aan hunnen oudsten zoon Alart Wijnand Hackfort, Heer *van Ter-Horst*, die daarmede verlijd is, den 20 December 1758. Deze droeg het weder over aan zijnen broeder Gerard Hendrik Hackfort, Luitenant bij een regiment kavallerie, die daarmede verleid werd den 3 October 1760, en het na zijnen dood, welke den 27 Januarij 1792 voorviel, heeft nagelaten aan zijnen eenig minderjarigen zoon Frederik Olivier Josephus Hackfort, terwijl hij het aan diens moeder, Vrouwe Maria Petronella Geertruida van Lamsweerde, als voogdesse, opdroeg. Zij werd daarmede verleid den 19 Mei 1793. Deze echter heeft, den 14 December 1811, te Utrecht het Huis-den-Ham, bij publieke verkoop, overgedaan aan Paulus Marinus van Beylevelt, die het den 20 Junij 1820 wederom verkocht aan den Heer Joseph Ledel, Oud-Luitenant-Kolonel en Commissaris van Oorlog in Nederlands-Indiën, Heer *van Velthuizen*, enz. enz. Deze nu droeg het wederom op en gaf het over aan zijnen behuwdzoon en dochter Hyben Bart van Zijll en Vrouwe Jacoba Maria Ledel, den 19 Julij 1824, die zich thans naar dit huis schrijven van Zijll van den Ham, en het tegenwoordig nog bezitten.

HAM (DEN), ook wel eens enkel Ham genoemd, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. O. van *Winschoten*, gem. en ½ u. N. van *Bellingewolde*; met 20 h. en 110 inw.

HAM (DEN), voorm. burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. W. N. W. van *Groningen*, kant., gem. en ½ u.

Digitized by Google

N. ten W. van *Zuidhorn*, 10 min. W. van *Noordhorn*, waartoe zij behoorde

Thans is zij eene groote boerderij, den Mokkenburg genoemd, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 45 bund. 13 v. r. 65 v. ell., en thans in eigendom bezeten wordt door den Heer Klaas Pieters Poll. woonachtig te Noordhorn.

HAM (DEN GROOTEN-), aanzienlijke boerderij in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, ter plaatse, waar de burg de Ham gestaan heeft. Zie Ham (De).

HAM (DEN-HOOGEN-), voorname welbebouwde b. en straat in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 6 u. W. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 3 u. N. W. van *Tilburg*, gem. en 5 min. N. O. van *Dongen*, een gedeelte van het geh. den Ham uitmakende. Er is hier eene in 1828 gebouwde R. K. kerk van de par. van *Dongen*, en een kloester of kostschool voor jongejufvrouwen, dat zijne eigen kapel heeft.

Deze straat loopt in eene noord-westelijke rigting naar de Donge, welke zij, even beneden den watermolen, ontmoet en waar langs zij, westwaarts loopende, den Lagen-Ham geheeten wordt. Zie voorts het volgende art.

HAM (DEN-LAGEN-), b. en rijweg in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 6 u. W. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 3 u. N. W. van *Tilburg*, gem. en 15 min. N. O. van *Dongen*, een gedeelte van het geh. den Ham uitmakende.

Het is het vervolg van de straat op het vorige art. beschreven, en neemt een begin, ter plaatse, waar deze de Donge ontmoet, loopt noordwaarts, de rigting van de rivier volgende, langs haren oostelijken oever tot aan de Roodebrug, tegen de grenzen van Oosterhout.

HAM (HUIS-TEN-), adell. h. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Ham (Den).

HAM (HUIS-TER-), buit. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Ham (De).

HAM (DE KLEINE-), aanzienlijke boerderij in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. W. N. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. W. van *Loppersum*, O. van den weg.

HAM (DEN-MEGENSCHE-), onbehnisde buitenpold. in het graafs. *Megen*, prov. *Noord-Braband*. Zie Megensche-Ham (Den).

HAM (SELS-), landg. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Sels-Ham.

HAM (TEN-), adell. h. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Ham (Den).

HAMAHA, [illegible] *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, [illegible].

HAMANTRA[illegible] *-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. [illegible].

[illegible] onder well[illegible] d. Op-Hembert, in den *Tie*[illegible] *nd*, vermel[illegible] onder de goederen, welke [illegible] de eenw[illegible] ttingen van de abdij Loris[illegible] den.

[illegible], onder[illegible] dorpen Op-Hembert, in den [illegible]n-Hembert [illegible] *mmelerwaard*, prov. *Gelder*[illegible]40 voork[illegible] ijnde de inkomsten daarvan [illegible] tiende[illegible] an Utrecht, toegevoegd aan [illegible] die alle[illegible] en aan de kerk van Utrecht

Digitized by Google

HAMBALANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibinong*.

HAMBROEK, voorm. heerl. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., art. en kant. *Breda*, gem. *'s Prinsenhage*.

Het was voorheen een achterleen van het Huis van Breda, doch is later vereenigd met Gageldonck. Zie dat woord.

HAMBURG, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Cottica*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Courtvlugt, benedenwaarts aan de suikerplant. Sardam, 1500 akkers groot; met 65 slaven. Zij wordt bewerkt door eenen waterm**o**len. De Negers noemen haar Korwossor.

HAMBURG, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Saramacca*, ter linkerzijde in het afvaren; palende benedenwaarts aan de verl. plant. Nieuw-Vermaak, bovenwaarts aan de Kleine-Mahokreek; 594½ akk. groot; met 254 slaven. Zij wordt bewerkt door eenen stoommolen. De voorm. plant. Voorburg, die 1500 akk. groot is, is er aangetrokken.

HAMBURGER-RAK, gedeelte van de Vaart tusschen Berlikum en Franeker, prov. *Friesland*, onder en nabij Dongjum, dat, zoo men wil, dien naam draagt, omdat vroeger de schepen, welke van Hamburg en andere plaatsen Uitgong binnen kwamen, tot derwaarts voeren, om te ontladen of wel om de lading aldaar in te nemen.

HAMDIJK (DE), dijk in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, tusschen de Oude- en de Nieuweschans, en loopende van de Bonerschans tot aan het Langediep. Van daar noemt men de streek, tot aan de Oudeschans, den Koude-hoek.

HAMDIJK (DE), geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. O. N. O. van *Winschoten*, gem. en ½ u. Z. van *Nieuweschans*; met 26 h. en 170 inw.

Dit geh. bestaat uit eene streek boerderijen, zich Z. en N. ten O. den Hamdijk en het Hamsterdiep uitstrekkende. De grond is hier ongemeen vruchtbaar, bestaande uit aangeslijkte klei van den voorm. Dollart. De inw. behooren kerkelijk tot *Bellingewolde*.

HAME, Way-Hame, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Oostkust, welke zich, met eenen oostelijken loop, in zee uitstort.

HAMEL (DE), riv. in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, dat zijnen oorsprong neemt uit de vereeniging van de Reeksche-wetering en de Molengraaf; vervolgens noordwestwaarts aan door de Hamelpoel stroomt, en zich, tusschen Megen en Dieden, door de Overlangelsche-sluis, in de *Maas* ontlast.

HAMEL (DEN), voorm. eil., prov. *Zeeland*, thans een gedeelte van het eil. *Tholen* uitmakende. Het werd N. bespoeld door de Krabbekreek, O. en Z. door de Winkel-Ee en W. door de Breevliet.

HAMELAND, voorm. graafs., dat, naar men wil, een gedeelte van *Zalland*, prov. *Overijssel*; een gedeelte van de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, en een klein gedeelte van *Zutphen*, insgelijks prov. *Gelderland*, besloeg. Zie Amelande.

HAMELSPOEL, ook van ouds genaamd de Pietwiel of de Pietenwielen, watertje in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, ½ u. O. van Herpen, ½ u. W. van Over-Langel.

HAMELSPOELSCHENDAM, waterkeering in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, dienende tot scheiding van het water van den Bovenpolder en den Benedenpolder van Ravestein, en tot keering van

Digitized by Google

het zomerwater uit de gem. Velp, Beek, Schuyk en een klein gedeelte van Herpen komende, hetwelk door de zoogenaamde Overlangelsche-sluis moet uitgeloosd worden.

Deze dam, welke 7 ell. 2 palm boven A. P. ligt, werd, even als vroeger meer plaats had, in het laatst van het jaar 1838 moedwillig doorgestoken, maar in het voorjaar van 1839 weder hersteld.

HAM-EN-FRANSUM (DEN), kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Groningen*, ring van *Zuidhorn*.

Het is eene combinatie, die twee kerken heeft, welke door éénen Predikant bediend wordt, en ongeveer 500 zielen telt. Den Ham was vroeger eene collatie van het huis van Aduard; thans is deze collatie in handen van meerderen. Fransum is eene koninklijke collatie, zoo dat het beroep bij beurten door den Koning en door de collatoren van den Ham geschiedt. Den Ham was van 1595 tot 1609 vereenigd met *Aduard* en werd door drie elkander opvolgende Predikanten bediend. De combinatie van den Ham-en-Fransum is bekend sedert 1618, maar kwam welligt reeds in 1609 tot stand. De eerste Predikant, dien wij in deze gem. vermeld vinden, is geweest Henricus Meinardi Raedt, die alhier in het jaar 1618 in dienst trad, en in 1625 of in het begin van 1624 overleed (1).

HAM-EN-RIJSKAMPEN (DE), onbehuisde pold. in den *Vrijdom van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr., kant. en gem. *'s Hertogenbosch*; palende N. W. aan het Bosscheveld-en-May, O. aan de Vughtsche-heide, Z. aan Crommoirt, W. aan de Leyboek of Trekslooi.

Deze onbehuisde pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 446 bund. 68 v. r. 66 v. ell., en wordt, gemeen met den pold. *het Bosscheveld-en-May*, door éene sluis, wijd 2 ell. 6 palm. 5 duim., op de Dieze, van het overtollige water ontlast. Het land ligt omtrent 5 ell. 5 palm. 5 duim. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit drie Gecommitteerden en eenen Penningmeester.

HAMER (TER-) of TER-HAMMEN, voorm. plaatsje in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, Z. van Biervliet, omstreeks daar, waar thans de Kapitale-dam ligt.

Het is door den watervloed van 16 November 1377 geheel verdronken. Men vindt in de opgaven der verdronkene plaatsen, door dien vloed, ook Hamergate en St. Nicolaas-ten-Hamere, zijnde denkelijk dezelfde plaats, of buurten en parochiën daarin gelegen.

HAMERDEN of Hammerden, voorm. adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesburgh-en-Zevenaar*, kw., arr. en 6 u. Z. ten W. van *Zutphen*, kant. en 2 u. W. van *Zevenaar*, gem. en ½ u. Z. [illegible] W. van *Westervoort*.

Van [illegible]m. adell. h. bestaat niets meer dan eene groote, vrij wel [illegible]ene boerenwoning.

[illegible] b., prov. [illegible]land, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldu-*[illegible], en 2½ u. [illegible] W. van *Leeuwarden*, kant. en ruim [illegible] *Berlikum*, [illegible]benoorden Beetgum, aan den Slagtedijk [illegible]weg van Leeu[illegible] op Franeker; met 8 h. en 40 inw.

[illegible]vollige [illegible] deze gem. gestaan hebbende Predikanten, vindt men bij [illegible] *de Denemarkers* [illegible] *Christelijke godsdienst in deze landstreek* (het Wester-[illegible]geldersch [illegible] *geschiedkundige leerrede*, bl. 76 en 77, waar evenwel de [illegible]noemd wordt; terwijl uit 's mans eigene handteekening, bij [illegible] Scharmer, aanwezig, blijkt, dat hij Henricus Meinardi

Digitized by Google

HAMERE (ST.-NICOLAAS-TER-), plaats vermeld in de opgave van de door den watervloed van 16 November 1377 verdronken plaatsen. Zie Hamer (Ter-).

HAMEREN (DE), schoone landouw, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *'t Bildt*, in den Zuidhoek, Z. O. van Vrouwen-parochie. — Men vindt er vele aanzienlijke boerenplaatsen.

HAMEREN (TEN-), voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Hamer (Ter-).

HAMERGATE, plaats vermeld in de opgave van de bij den watervloed van 16 November 1377 verdronken plaatsen. Zie Hamer (Ter-).

HAMERSTEDE, voorm. d. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Haamstede.

HAMERSTEDE, voorm. naam, welken men vroeger gaf aan het d. Haamstede, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Haamstede.

HAMERSTEE of Hamerstede, voorm. d. in het eil. *Noord-Beveland*, beoosten Wijtvliet, prov. *Zeeland*, N. W. van Cats, waarbij de voormaals daartoe behoord hebbende gronden getrokken zijn.

HAMERT, naam, onder welke het d. Neder-Hemert, in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, bij Melis Stoke voorkomt. Zie Neder-Hemert.

HAMERSVELD, heerl. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Leusden*; palende N. aan de Modderbeek, O. aan de heerl. A-schat, Z. aan Leusbroek, W. aan de heerl. Leusden en de vrijheid van Amersfoort.

Deze heerl. bevat het d. Hamersveld, benevens eenige verstrooid liggende h. Men telt er 104 h. en ongeveer 600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K., die hier wonen, maken, met de overige uit de gem. Leusden, eene stat. uit, welke 900 zielen, telt, tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Herv., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Leusden*.

Het d. Hamersveld ligt ¼ u. Z. O. van Amersfoort, ¼ u. O. N. O. van Leusden.

De R. K. kerk, welke in het jaar 1841 is ingewijd, onder aanroeping van den H. Joseph, is een fraai gebouw van eenen toren en een orgel voorzien.

Thans wordt deze heerl. in eigendom beseten door den Heer Mr. J. Scheltus.

HAMILTON, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Surinaame*, in *Opper-Nickery*; palende O. aan de katoenplant. Inverness, W. aan de katoenplant. Welgelegen; 500 akkers groot.

HAMINGEN, ook wel verkeerdelijk Hamelingen genoemd, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 4 u. N. van *Zwolle*, gem. en 1½ u. W. ten N. van *Staphorst*, van welk d. het een der buitenkwartieren uitmaakt, aan het Meppelerdiep; met 11 h. en 45 inw., die zich veel op de hennepteelt toeleggen. — Men heeft er eene school, welke tevens voor de buurs. *Baarlo* dient.

HAMIVILLE, Fr. naam van het d. Heisdorff, in het grooth. *Luxemburg*. Zie Heisdorff.

HAMLAND of Hamkland, boerderij en landerijen, wel eens verkeerdelijk als geh. vermeld, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. N. ten W. van *Onderdendam*, gem. en 20 min. N. O. van *Baflo*.

HAMM of Hamme, meijerij van de voorm. heerl. *Munster*, in het grooth. *Luxemburg*.

Digitized by Google

Zij lag geheel afgezonderd van de overige deelen der heerl., bevatte alleen het d. Hamm en werd door het balj. Luxemburg omringd.

HAMM of Hamm, d. in de heerl. *Munster*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 25 min. O. van *Luxemburg*, gem. en 35 min. W. Z. W. van *Sandweiler*, aan de Alzette, en 5 min. ten Z. van den grooten weg.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, aan het H. *Kruis* toegewijd, welke tot de par. van *Sandweiler*, vic. gen. apost. van *Luxemburg*, dek. van *St. Pieter te Luxemburg* behoort, en door den Kapellaan van Sandweiler bediend wordt. Deze kapel prijkt met eenen kleinen spitsen toren.

HAMM of Hamm, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 3¼ u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en ¼ u. N. W. van *Echternach*, kw. en 4 u. N. ten W. van *Grevenmacher*, gem. en ¼ u. O. van *Berdorf*.

HAMME, meijerij en d. in de heerl. *Munster*, grooth. *Luxemburg*. Zie Hamm.

HAMME, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*. Zie Hamm.

HAMMELAND, boerderij en landerijen in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Hamland.

HAMMELINGEN, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Hammenga.

HAMMEN (DE), onbebuisde streek lands in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, onder Oldenhove, naar den kant van Saaxum. Zij beslaat eene oppervlakte van 25 bund. 18 v. r. 10 v. ell.

HAMMEN (DE), ook wel enkel den Ham of de Ham genoemd, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. W. N. W. van *Appingedam*, gem. en ¼ u. Z. van *Loppersum*. Het bestaat uit twee aanzienlijke boerderijen, de Groote-Ham en de Kleine-Ham geheeten.

HAMMERBEEK, water in *Zalland*, prov. *Overijssel*, welke met onderscheidene takjes in het *Hammervlier* en het *Almeloosch-veen* ontstaat, en, met eene noordwestelijke strekking langs den Ham vlietende, zich, ter hoogte van het geh. Arkum, in de *Regge* ontlast.

HAMMERDEN, voorm. adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Hamerden.

HAMMERHOF, geh. in het voorm. hert. *Gulik*, thans prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 1½ u. O. van *Roermonde*, gem. *Herkenbosch-en-Melick*, 10 min. ten W. van *Herkenbosch*, waartoe het behoort.

HAMMERSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. van *Berlikum*, waarvan men thans niet eens de juiste plaats meer weet aan te wijzen.

HAMMERVEENEN, heideveld in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie het volgende art.

HAMMERVLIER of Hammervenen, heideveld in *Zalland*, prov. *Overijssel*, O. van het d. den Ham, waarvan het zijnen naam ontleent.

HAMMINK, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. W. van *Appingedam*, gem. en ¼ u. N. O. van *Ten-Boer*, ¼ u. O. van *Lellens*, waartoe het behoort.

HAMPAK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Djawana*.

Dit d. bevatte met Kalang en Kalowee, in het begin der vorige eeuw, te zamen 280 huisgez.

HAMRIK (BEERSTER-), d. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie Beerta (Nieuw-).

Digitized by Google

HAMRIK (HUIS-TER-), voorm. burg. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 1 u. W. van *Groningen*, kant. en 1¼ u. Z. O. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. ten Z. van het d. *Hoogkerk*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene gewone heerderij, eenigzins op eene hoogte. De daartoe behoord hebbende gronden beslaan eene oppervlakte van 25 bund. Deze plaats heeft ook geheeten Luisebosg, en wordt thans in de wandeling genoemd Luisebosch.

HAMRIK (NOORDBROEKSTER-), buurs. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie Noordbroekster-Hamrik.

HAMRIK (MIDWOLDER-), d. in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie Nieuwolde.

HAMRIK (SCHEEMDER-), d. in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie Scheemda (Nieuw-).

HAMSCHE-BRUG, brug over de rivier de Linge, in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, arr., kant. en ½ u. N. W. van *Tiel*, gem. en 20 min. Z. W. van *Zoelen*, ½ u. Z. O. van Kerk-Avezaath.

De Hamsche-Base is de gelieftkoosde uitspanningsplaats van den gegoeden burgerstand uit Tiel, en de omliggende dorpen Kerk-Avezaath, Kapel-Avezaath, Zoelen, Drumpt en Wadenoijen, zoo wegens de aanlokkelijke gelegenheid der streek, als door de herberg, welke druk bezocht wordt, vooral op Pinkstermaandag. Aangename watertogtjes, in roeischuitjes, op de rivier de Linge, welke zich veelal van hier tot de Zoelensche-brug of de Wadenoijensche-brug uitstrekken, of wandelingen in het bosch van het, tegen over deze herberg gelegene Huis-ten-Ham, maken hoofdzakelijk de vermakelijkheden uit, waarmede men hier den tijd doorbrengt; ook worden er dikwijls maaltijden gegeven.

In deze herberg worden vele verkoopingen en verpachtingen gehouden, gelijk alhier mede dikwerf aanzienlijke aankoopen van paarden, voor de kavallerie benoodigd plaats hebben.

De passage over deze brug is zeer belangrijk, dewijl zij in den grooten weg van Tiel op Utrecht gelegen is, en alle post- en vrachtwagens, welke van Tiel op Utrecht en terug rijden, haar moeten overtrekken. Er wordt, zoo wel van voetgangers als rijtuigen tol geheven. Het eigendomsregt van dezen tol en van het Huis-ten-Ham behoort tegenwoordig aan Mejufvrouw de wed. J. A. Haurr, woonachtig op het Huis-ten-Ham.

HAMSGRACHT, water in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, uitmakende de grensscheiding tusschen *Oldemarkt* en *Blankenham*. Het begint onder eerstgemelde gem., omtrent de Limedijk, bij het klooster, en eindigt, Z. O. loopende, in de *Romsloot* onder laatstgenoemde gemeente.

HAMSHORN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 4 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Bergum*, ½ u. Z. O. van *Drogenham*; met 13 h. en 70 inw.

HAMSLOOT, watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, dat zijnen oorsprong neemt ½ u. ten N. van Cromvoirt, voorts noord-oostwaarts aanstroomende, zich, ½ u. benoorden Deuteren, in twee armen verdeelt, waarvan de eene ½ u. ten Noorden van 's Hertogenbosch, en de andere ½ u. beziiden Engelen, in de *Dieze* valt.

HAMSTERLAND, streek lands in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, nabij het d. den Ham, hetwelk met de voorm. Saaxumerzijl een eigen dijkregt heeft, dat door zes Dijkrigters en eenen Secretaris bestuurd wordt.

Digitized by Google

HAMSTREEK, volgens Altins een oude naam van het d. Colham, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Colham.

HAMVELD, heideveld in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, tusschen Beilen en Westerbork, ten N. van Wijster, tot welks markt het behoort. Het is groot 135 bund.

HANCKEMA, burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2¼ u. N. W. van *Groningen*, kant., gem. en 10 min. N. van *Zuidhorn*, ten W. aan den straatweg van Groningen naar Friesland.

Dit h., beslaat met de daartoe behoorende landerijen, singels enz., eene oppervlakte van ruim 80 bund. lands. Het huis zelf is sterk, grootendeels uit het water opgebouwd, en prijkt met eenen koepeltoren, welke voor eenige weinige jaren nog vrij wat hooger was. Het is van binnen nog geheel in zijnen antieken vorm, met eene gracht, fraaije singels van beukenboomen, hoven en tuinen omgeven, en zeer aangenaam gelegen.

De stichting van Hanckema is onzeker, maar het is achtereenvolgens bezeten bij Jonkheer Sicgens, Jonkheer Piso Brokema en Jonkheer Rembt ten Ham, uit wiens handen het, in het jaar 1672, door aankoop is overgegaan in het oude geslacht der Clanten, uit welk geslacht afkomstig was de grootmoeder van den vorigen eigenaar, den Heer Evert Bartholt Binderhout, die de burg Hanckema, in het jaar 1842, verkocht heeft aan den Heer Geldermak.

HANCKEMASTATE, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*. Zie Hankemastate.

HAND (DE VOLLE-), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. W. N. W. van *Appingadam*, gem. en 5 min. N. van *Loppersum*.

HANDEL of Haandel, d. in de souvereine heerl. van *Gemert*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 5 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. N. ten O. van *Helmond*, gem. en ½ u. N. O. van *Gemert*. Men telt er 14 h. en ruim 100 inw.

Men heeft er eene kapel, aan de H. *Maagd* Maria toegewijd, welke tot de par. van *Gemert* behoort, en bediend wordt door eenen Priester, die Rector of Praepositus genaamd wordt, zonder regt nogtans van Pastorale bediening. De kapel is van oude stichting, te weten van omstreeks het jaar 1225, en zeer vermaard, uit hoofde van eene Heiligeput en een Lievevrouwebeeld, weinig minder beroemd dan die van Kevelaar en Scherpenheuvel, zoo dat op sommige dagen van het jaar eene menigte bedevaartgangers uit alle dorpen der Meijerij van 's Hertogenbosch, het land van Ravestein, Opper-Gelder, Kleefsland enz. herwaarts vloeijen. Echter is deze toeloop op ver na zoo sterk niet meer, als hij plagt te wezen, want A. Wichmans (1) verhaalt: dat de toeloop tot het Mariabeeld te Handel zoo groot was, dat, daags na Pinksteren des jaars 1628, over de vier duizend menschen derwaarts gekomen waren.

Het rectoraat is van ouds geweest aan geestelijke Priesters van de Duitsche orde, en werd na de laatste invallen der Fransche Legers, en staatsveranderingen, bediend door eenen ongeorderden Priester. In de aanteekening van Michaal van Opnoven, zesden Bisschop van 's Hertogenbosch, van het jaar 1631, vindt men, dat alstoen eenige pogingen zijn gedaan, om Handel tot eene parochie te verheffen, maar dit is door den Bisschop nooit toegestaan. Niet ver van de Kapel,

(1) *Brabantia Mariana*, pag. 163, en breeder aldaar, pag. 408.

Digitized by Google

ten Noorden, is eene hermitage, de Handelsche-Kluis genaamd. Zie het volgende artikel.

HANDELSCHE-KLUIS of Huis-te-Padua, kluizenaarswoning, prov. *Noord-Braband*, gedeeltelijk in de souvereine heerl. van *Gemert*, *Derde* distr., arr. en 5 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. N. ten O. van *Helmond*, gem. en ½ u. N. O. van *Gemert*, nabij *Handel*, gedeeltelijk in het *Land van Rarestein*, *Eerste* distr., arr. en 6 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. O. van *Veghel*, gem. *Boekel*.

De in dit huis wonende zoogenaamde kluizenaars, thans ten getale van veertien, zijn van den derden regel van St. Franciscus en hebben zich in het jaar 1743 aldaar nedergezet. Zij leggen zich toe op den landbouw. Voor eenige jaren was er tevens eene school voor aankomende jongens, om het eerste onderwijs en eene christelijke opvoeding te ontvangen. Thans is er een bestedelings-, verbeter- en krankzinnigenhuis, waartoe de kluizenaars, in het jaar 1833, een nieuw, op zich zelve staand gebouw, hebben gesticht.

HANDER (DE), voorm. huis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5½ u. W. N. W. van *Appingedam*, kant en 2 u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. N. O. van *Eenrum*, in het geh. *op-de-Hander*.

HANDER (OP-DE-), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5½ u. W. N. W. van *Appingadam*, kant. en 2 u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. O. ten O. van *Eenrum*.

HANDMARE, oude naam van de griet. Aengwirden, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*. Zie Aengwirden.

HAND-NAAR-LEYDEN, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, ½ u. Z. van *Amstelveen*

Hier staat de R. K. kerk van de stat. van Bovenkerk, welke 560 zielen, en daaronder 310 Communikanten telt, en door eenen Pastoor bediend wordt. Deze kerk is aldaar in het jaar 1803 gesticht, ter vervanging van eene schuurkerk, welke een uur meer zuidwaarts in Bovenkerk, en van eene bijkerk, welke aan de Legmeer stond. Ter plaatse, waar de tegenwoordige kerk staat, stond vroeger eene herberg, welke tot eene zeer doelmatig ingerigte kerk herbouwd is. Deze kerk, aan den H. Urbanus toegewijd, heeft geen toren, maar is van een orgel voorzien. De pastorij, tegenover de kerk, is in het jaar 1838 herbouwd.

HANEKAM, berg in *Oost-Indië*, op het *Molukse* eil. *Wageoe*.

HANENBERG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 5 u. O. ten N. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. O. ten N. van *Asten*, gem. *Deurne-en-Liessel*, ½ u. Z. O. van *Liessel*, waartoe het behoort; met 15 h. en 90 inw.

HANENBURG, voorm. hofstede, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 1¾ u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1¼ u. W. N. W. van *Bergum*, ½ u. Z. W. van Rijperkerk, aan den Zwarteweg.

De grond van deze hofstede, later bij gedeelten verkocht, is thans bouw- en weiland.

HANENBURG, voorm. buit. in *Delfland*, arr. en 1 u. Z. W. van *'s Gravenhage*, kant. en 1¼ u. N. van *Naaldwijk*, gem. en 1 u. N. van *Loosduinen*.

Digitized by Google

Van deze buit. bestaat alleen nog het heerenhuis en de bouwerij, terwijl de omliggende gronden tot wei- en hooilanden worden gebezigd. Zij behoort thans in eigendom aan Z. M. den Koning der Nederlanden.

HANEPOEL, meertje in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade*, in de nabijheid van Roelof-Arendsveen.

HANETANG (DE), streek gronds in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 7 u. Z. van *Winschoten*, gem. en 3½ u. Z. van *Vlagtwedde*, 10 min. Z. O. van *Ter-Apel*, waartoe zij behoort.

HANEVEN (HET), poel in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Hilvarenbeek*.

HANEWIJK, kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie HAANWIJK.

HANIA of HANYA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 2½ u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. O. van *Rauwerd*, 15 min. W. van *Grouw*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene fraaije boerderij. De tot deze state behoord hebbende gronden, worden thans in eigendom bezeten door de erve VAN SLOTERDIJK.

HANIA of HANYA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 20 min. Z. Z. O. van *Holwerd*, waartoe zij behoorde, aan de Holwerdervaart.

Deze fraaije, op eenen terp gebouwde state is laatst bewoond geweest door Jonkheer SICCO DOUWE VAN AYLVA, op wiens begeerte zij na zijnen dood, in het begin dezer eeuw, geslecht is. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans bouwland.

HANIA of HANYA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 1½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. van *Rauwerd*, 5 min. Z. O. van *Weidum*, waartoe zij behoorde.

Hier werd WATZE of WATTIE HANIA, op het huis, hetwelk hij gebouwd had, door de werklieden wreedelijk vermoord. Zijn lijk ligt in de kerk te Jorwerd begraven, onder eenen steen, waarop de kast, welke hij, op het hooren van het gerucht, bij die gelegenheid buiten de deur gebragt had, uitgehouwen is.

In het laatst der vijftiende eeuw woonde op HANIA-STATE VIGLIUS HANIA en op de naburige Dekema-state, SIXTUS VAN DEKEMA; de eerste was een zeer goed, doch de laatste een zeer stout en roofzuchtig man, die, bij gelegenheid van een ontstaan geschil, zich niet alleen de goederen der HANIA's toeëigende, maar ook de bezittingen van het convent van Luddingakerk met geweld veroverde.

HANIA of HANYA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. W. van *Bolsward*, ½ u. N. O. van *Pingjum*, waartoe zij behoorde.

De weg langs deze state, in eene noordoostelijke rigting van Pingjum naar den Pingjumer-Halsband loopende, heet Hanialaan.

Een der hierboven vermelde staten is het stamhuis van het beroemde geslacht HANIA, van welke men drie als teekenaars van het verbond der Edelen aantreft, zijnde JORRYT, OTTO en LEO HANIA (1).

---

(1) Zie breeder over hen J. W. TE WATER, *Historie van het Verbond der Edelen*, Stuk II, bl. 447 en 448.

Digitized by Google

HANIA'S-POLDER, onbehuisde polder aan het eil. van *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Dubbeldam (Hania's-polder-van-).

HANIA-STATE, staten, prov. *Friesland*. Zie Hania.

HANJAWANG, beter Hansawang, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, op het landgoed Tji-tarap. Zij bevat warme minerale bronnen, waarvan het geneeskundig gebruik, in sommige ziekten, een heilzame uitwerking doet, en uit dien hoofde vele patienten herwaarts lokt, hetwelk aanmerkelijk tot de gezelligheid van dit oord bijdraagt, alzoo de genen, die de bronnen hier komen gebruiken, meer nog dan in Europa, ingebeelde zieken zijn, die zich meer herwaarts begeven om uitspanning en vermaak te genieten, dan tot herstel van hunne gezondheid.

HANIMOA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen Archipel*. Zie Honimoas.

HANKAMP, heuvel in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, gem. en ½ min. N. van *Wedde*.

HANKEMA, oud adell. h. in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*. Zie Hanckema.

HANKEMA-STATE of Hanckema-State, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. en 6 u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. Z. van *Hindelopen*, onder Scharl, waarvan men thans zelfs de juiste standplaats niet meer weet op te geven.

HANNOVER, indigoplant. en houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Parakreek, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Beaulieu, benedenwaarts aan de verl. plant. Jagersburg, 3636¼ akk. groot; met 112 slaven, van welke eenigen werkzaam zijn op de plantaadje Twee-Kinderen. Vroeger heette deze plant. Copinawabo.

HANOSAVARD, voorm. d. in den *Grvote-Zuidhollandsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Aartswaard.

HANPANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magalang*.

HANS-FRIES, voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie Hans-Vriese-Schans.

HAN-SARIE, vroegere naam van de verl. plant. Nieuw-Libanon, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Libanon (Nieuw-).

HANSAWANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Hanjawang.

HANSBERG, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Haansberg.

HANSEMEER, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, op de grenzen van *Tietjerksteradeel*, dat door eene sloot, welke door vergraving geheel van plaats veranderd is, met de *Folkertsloot* in verbinding staat.

HANSESTEDEN of Hanzesteden, naam van eenige steden, welke reeds op het midden der veertiende eeuw een verbond (Hanse) gemaakt hadden, om den koophandel te beschermen en uit te breiden, en hiertoe elkander alle hulp te verleenen. Tot dit verbond behoorden ook veertien Noord-Nederlandsche steden, als: Doesburg, Nijmegen, Zutphen, Roermonde, Venlo, Arnhem, Elburg, Harderwijk, Deventer, Zwolle, Kampen, Groningen, Stavoren en Bolsward. Alle de steden van het Hanse verbond, waren gelegen aan de Oost-, Noord- en Zuiderzee, alsmede aan

Digitized by Google

de stroomen, rivieren of wateren daarin uitvloeijende, welke *gelijke vrijheyden, rechten, privilegiën en de wel-herghebrachte gebruijcken hadden, voor alle den burgeren, inwoonderen en de ondersaten der gemeenerde.*

Om verschillende redenen is dat verbond sints lang verdwenen; dezelfdetemin bestaat er nog min of meer een overblijfsel van in de Noord-Duitsche steden Hamburg, Lubeck en Bremen.

HANSIE (KRIEN-), naam, welken de Negers geven aan de plant. Elisabeths-Hoop, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Elisabeths-Hoop.

HANSJOPPENBERG, heuvel in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, gem. en ½ u. Z. O. van *Hees*.

HANSON, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. Mezrong, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Mezrong.

HANSOUW (TER-) of Ter-Hansouw, voorm. aanzienlijk h. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, volgens oude kaarten, arr., kant. en 4 u. N. van *Assen*, gem. en 2½ u. W van *Eelde*, vermoedelijk vroeger de zetel van het aanzienlijke Groningsche geslacht van Ter Hansouw, doch waarvan thans weinig meer is te vinden.

HANSUMATIL, brug, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, ½ u. O. van Witmarsum.

HANS-VRIESE-SCHANS, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, gem. en 20 min. W. van *Oostburg*, aan het eind der bedijkte oude haven van Oostburg, tegen den Crane-polder.

Deze schans diende in de Spaansche onlusten om het Land van Oostburg, toen zeer klein, te beveiligen. In Prins Maurits tijd was deze schans sterk bezet. In 1675 werd zij verkocht. De vesten zijn nog niet geheel gedempt; men kan den vorm der schans nog herkennen. Zij had vier bolwerken, een groot buitenwerk aan de oostzijde en eene versterkte avancée noordwaards. Alles te zaam behoort thans aan Abraham Bronkhorst te Oostburg, en is groot 5 bund. 38 v. r. 10 v. ell. De buurtweg naar Zuidzande loopt langs de voormalige glacis dezer schans.

HANSWEST, Hanswaart, Hansweerd of Hansweert, h. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant., distr. en 2 u. Z. van *Goes*, gem. en ½ u. W. van *Kruiningen*; met 5 h. en 25 inw.

Men heeft er een overzetveer op Welsoirde gehad, hetwelk echter onlangs heeft opgehouden als zoodanig te bestaan, daar de passagiers meest met de Vlissingsche stoomboot van Hoedekenskerke naar Welsoirde reizen. De Wester-Schelde is aldaar op zijn smalst.

[illegible]TA, kon. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*. Zie [illegible]nde artikel.

[illegible]TE, Hanta Ante of Ahanta, stranddistr. en kon. in *Afrika*, [illegible]per-Guinea, [illegible]n de *Goudkust*, tusschen de Ancobra en Cha-[illegible]W. hep[illegible]r Apollonia en O. door Fantee.

[illegible]is het w[illegible]deel en het beste landschap van de Goudkust; in natu[illegible]rtbrengselen en wel bebouwd. Men heeft er negerijen [illegible]Fumah en Saccondee. Dit land is in vo[illegible]tijden z[illegible]en volkrijk geweest, bewoond door een weer[illegible]tig en [illegible]volk, hetwelk de Nederlanders op onderschei[illegible]ne tijden [illegible]te heeft veroorzaakt, maar door gedurige oor[illegible]gen met [illegible]dom en anderen zoodanig verzwakt is, dat er [illegible]ijnen nie[illegible]zijnen ouden luister is overgebleven.

Digitized by Google

Men heeft er zeer vele hooge bergen, alle met uitnemend fraaije en hooge boomen beplant. De valleijen, tusschen de bergen gelegen, zijn zeer wijd uitgestrekt en bijzonder vruchtbaar. De rijst wast er zeer goed, en de Turksche tarwe, die er rood van kleur is en vetter dan elders, is er overvloedig. De jammes, pataten en andere aardvruchten, zijn er niet alleen zeer menigvuldig, maar ook elk in zijne soort even goed. Aan boomvruchten is er in het minst geen gebrek. Het suikerriet wast er hooger en beter op, dan op eenige andere plaats. In olie en palmwijn overtreft het ook vele oorden, zoo wel in deugd als hoeveelheid. Men vindt er allerhande tam en wild gedierte; ook wordt er veel goud gevonden. Er zijn onderscheidene kreken en goede haven plaatsen.

Dit rijk is in de laatste jaren vermaard geworden door den opstand van zijnen Koning Bensor, in het jaar 1837, tegen het Nederlandsch gouvernement, welke in het volgende jaar zijne ter doodveroordeeling ten gevolge gehad heeft (1).

HANTSOUW (TER-), voorm. aanzienlijk h. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*. Zie Hansouw (Ter-).

HANTUM, in het Oud-Friesch Hontum en Hontsma, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5¼ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. O. van *Holwerd*, op eenen hoogen terp, tusschen geboomte en bouwlanden gelegen.

Dit d. heeft eene vrij goede buurt, en men telt er, in de kom van het d. 59 h. en, met de overige daartoe behoorende woningen, 65 h. en 380 inw., die in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De inw., die hier, op 13 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Hantum-en-Hantumhuizen*, welke hier eene kerk heeft, die vóór eenige jaren met groote glazen versierd is, en eene kraak of hangzolder bekomen heeft, waar plaats is voor 50 of 60 personen, en geen orgel, maar eenen spitsen toren heeft.

De Doopsgez., die hier 7 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Holwerd-Beya-en-Vischbuurt*. — De R. K., van welke men er 6 aantreft, worden tot de stat. van *Dockum* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 35 leerlingen bezocht.

Dit d. is de geboortepl. van den Natuurkundige Antonius Brugmans, geb. 22 October 1732, † 27 April 1789, als Hoogleeraar in de wijsbegeerte te Groningen.

HANTUM-EN-HANTUMHUIZEN, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Dockum*, ring van *Holwerd*.

Men telt er 670 zielen, onder welke 150 Ledematen, en heeft er twee kerken, ééne te Hantum en ééne te Hantumhuizen. Vroeger maakte Hantum en Hantumhuizen ieder eene afzonderlijke gem. uit. De eerste, die in de gem. Hantum het leeraarambt waarnam, is geweest Rombertus Feyes, die in het jaar 1594 van zijne dienst werd ontslagen. Hiaure werd bij Hantum gevoegd in 1606. Zoo lang had Hantum een eigen Predikant, doch Hantum en Hantumhuizen waren in 1619 reeds gecombineerd; zeer waarschijnlijk is zulks geschied in 1608 of 1609. De eerste Predikant te H-tumhuizen was Balthasar Hydorœus Armenius, die er re- stond, en omstreeks 1590 naar Anjum vertrok.

(1) Men zie, over de oorzaak en de gevolgen van dezen o- van den reistogt en de expeditie naar de Nederlandsche l- art. Gumbel (Oppen-).

Digitized by Google

HANTUMERHUIZEN, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zie Hantumerhuizen.

HANTUMER-UITBUREN, verzameling van verscheidene buurten, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zij zijn vijf in getal en worden genoemd: Raardt of Raarderterp, Bierum of Bierumerterp, Medent, Germerhuizen en Nijenhuis. Men telt er 18 h. en 103 inw.

HANTUMHUIZEN, ook wel Hantumhamuizen gespeld, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 6¼ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Holwerd*.

Bij de kerk heeft het eene vrij goede buurt, waar men 35 h. en 260 inw. telt, die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Zij zijn allen Herv., en behooren tot de gem. van *Hantum-en-Hantumhuizen*, die hier eene kerk van eene Gothische bouworde heeft, welke nog eenige teekenen draagt, dat zij vroeger door de R. K. gebruikt is. Zij heeft geen orgel. De stompe toren heeft den vorm van een gewoon huisdak, met twee spitsloopende gevels.

De dorpschool wordt gemiddeld door 30 leerlingen bezocht. — Hier lagen weleer eenige staten, als: Heringa, Popta, Peyma enz.

HANYA, voorm. staten prov. *Friesland*. Zie Hania.

HAPERT of Happert, voorheen Happaert, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3½ u. W. Z. W. van *Eindhoven*, kant. en 3½ u. Z. ten W. van *Oirschot*, gem. *Hoogeloon-Hapert-en-Casteren*, ½ u. Z. van Hoogeloon, tusschen de Groote-Beerze en de Kleine-Beerze, op welke laatste hier een korenmolen staat.

Het is waarschijnlijk dit d., dat in het jaar 710 voorkomt onder den naam van Hespirdun, als wanneer de Bisschop Willebrord aldaar onderscheidene goederen verkreeg, bij gifte van zekeren Bertillinus. In 1207 kreeg de abdij van Tongerlo onder haar bestuur de kerken van Hapert en Hoogeloon. In 1235 verkocht de Ridder Arnoldus van Rabst zijne vrije goederen van Hapert aan gezegde abdij, welke ook reeds in 1305 de vrije warande van Hapert, *Hoogloon* en *Casteren* bezat. Die abdij had in die plaatsen onderscheidene goederen, welke in 1590, onder anderen, aan den nieuwen Bisschop van 's Hertogenbosch werden afgestaan. Het is ook hierom, dat de Rentmeester der bisschoppelijke goederen te 's Hertogenbosch, over de jagt aldaar plagt te beschikken, gelijk ook, dat in het jaar 1740 eene heide door den Rentmeester, van 's Lands wege, aan de ingezetenen is verkocht.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. De grond is er zandig en schraal. Rogge, boekweit en ligte haver zijn er de voornaamste voortbrengselen van.

De R. K., die hier 400 in getal zijn, onder welke 200 Communikanten, maken eene par. uit, welke, naar het schijnt, sedert de verovering van 's Hertogenbosch, gezamenlijk met die van Hoogeloon, door denzelfden Pastoor met eenen Kapellaan bediend is, zijnde beide Geestelijken uit de abdij van Tongerloo, terwijl zij hun verblijf te Hoogeloon hielden. In het jaar 1819 zijn de par. van Hapert en *Hoogeloon*, na eene vereeniging van bijna twee eeuwen, wederom gescheiden, en worden ieder afzonderlijk, door eenen Pastoor zonder Kapellaan bediend. De kerk, aan den H. Servatius toegewijd, was sedert den vrede van Munster bij de Herv. in gebruik, doch in 1809 werd zij aan de R. K. toegekend, die daarvan echter niet eer, dan in 1819 in het bezit gesteld werden.

Digitized by Google

De Herv. behooren tot de gem. van *Bladel-Hapert-Reusel-en-Netersel*, welke hier eene kerk heeft, die in het jaar 1828 is vernieuwd geworden.

HAPIT (BATOE-), berg en d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie BATOE-HAPIT.

HAPPAERT, oude naam van het d. HAPERT, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie HAPERT.

HAPPEN-HENNIP, pold. in den *Biesbosch*, prov *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan den Achterste-Kivitswaard, O. aan het Gat-van-den-Witboom, Z. aan het Gat-van-den-Witboom en aan Nieuw-Happen-Hennip, W. aan het Diepengat.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 58 bund. 81 v. r. 80 v. ell., telt één h., zijnde eene boerderij, en wordt door drie duikers op het Diepengat van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1 palm. boven A. P.; de hoogte der kade 2 ell. 6 palm. tot 2 ell. 3 palm. boven A. P. De polder wordt door den eigenaar bestuurd.

HAPPEN-HENNIP (NIEUW-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan Happen-Hennip, O. en Z. aan het Gat-van-Lynoorden, W. aan het Diepengat.

Deze pold., bedijkt in het jaar 1833, is groot 9 bund. Hij watert uit op het Gat-van-Lijnoorden, en staat onder het bestuur van den eigenaar, zijnde den Heer Mr. A. A. SYNAVEDOS. Het zomerpeil is 8 of 9 palm. boven A. P.; de hoogte der kade 2 ell. 3 palm boven A. P.

HAPPERT, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie HAPERT.

HAPS, gem. in het *Nederambt* van het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Boxmeer* (2 k. d., 22 m. k., 3 s. d., 1 ged.); palende N. aan Beers en Cuyk-en-St.-Agatha, O. aan Oeffelt, Z. aan Wanroy, W. aan Mill-en-St.-Hubert.

Deze gem. bevat het d. Haps en eenige hier en daar verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1521 bund., waaronder 1470 bund. 44 v. r. 66 v. ell. belastbaar land, telt 102 h., bewoond door 133 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 650 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene bierbrouwerij.

De inw., die alle R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Cuyk*, behoort.

Men heeft in deze gem. één school, welke door een gemiddeld getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. was vroeger eene soort van heerl., welke behoorde aan den Heer van Boxmeer, doch leenroerig was aan de bar. van Cuyk, weshalve zij, bij overlijden van eenen der Heeren van Boxmeer, voor Stadhouder en Leenmannen dezes lands, telkens op nieuw verleid werd op diens opvolger, voor 15 goudgulden (22 gulden 50 cents). Ook behaat den Heer van Boxmeer, behalve verscheidene tienden en thijnzen der landgoederen, de helft der inkomsten van den Hapsen-Maastol, die in de nabijheid van het d. gelegen was, en mede van de bar. van Cuyk ter leen werd gehouden, van welks tolregten de burgers van Grave en Nijmegen vrij waren, doch, dit uitgezonderd, oefende gemelde Heer te HAPS geen regtsgebied.

Digitized by Google

Het d. Haps of Haaps ligt 8 u. O. van 's Hertogenbosch, 2 u. N. W. van Boxmeer. Men telt er, in de kom van het d., 20 h. en 100 inw.

De kerk, aan den H. Nicolaus toegewijd, en in 1714 gesticht, is van eenen toren en een orgel voorzien.

De kermis te Haps valt in den laatsten Zondag in September.

Het wapen van Haps is van azuur, met het beeld van Sr. Nicolaas uit den regterhoek beschenen met sonnestralen, alles van goud.

HAPSCHE-LOO, vroeger een kasteel of slot in het *Nederambt* van het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 8 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. van *Boxmeer*, gem. *Haps*.

De daartoe behoord hebbende gronden, worden thans in eigendom bezeten door den Heer F. van Lanschot, woonachtig te 's Hertogenbosch.

HAR (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. W. N. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. N. van *Stedum*, 5 min. N. W. van Wester-Embden, aan den kant van het Maarvliet; met 3 h. en 18 inw.

HARA-FORA'S, onbeschaafde bergbewoners in *Oost-Indië*. *Zie* Alfoeren.

HARAGHA of Hemaema, oude boek in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*; ter plaatse waar thans de stad 's Gravenhage ligt, welke stad zij nog doorstroomt.

HARAGO, plaats, waarvan gewag gemaakt wordt in het verdrag van Echternach van het jaar 1603. De gelegenheid der plaatsen, waarbij zij gevoegd wordt, toont ten naasten bij aan, dat hierdoor verstaan worden landen aan het riviertje de Aar, ter plaatse, waar nu Aarlanderveen ligt. *Zie* dat woord.

HARAGUM, plaats, vermeld in den blafferd van de goederen van het bisd. van Utrecht. Hedendaags wordt het Hanem genoemd. *Zie* dat woord.

HARALEM, naam, welke voorkomt op eene oude lijst bij Hmda (1), als reeds in het jaar 900 bestaan hebbende, men wil dat men daaronder de tegenwoordige stad Haarlem verstaan moet. *Zie* dat woord.

HARAMA, staten, prov. *Friesland*. Zie Hemema.

HARBERINK of Harbaarinkhoek, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. *Zie* Harbrink.

HARBRANDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*. Zie Herbranda.

HARBRINK, Harberink, Harbrinkhoek of Harbrinkshoek, op sommige kaarten verkeerdelijk Birbrinkhoek, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. O. N. O. van *Almelo*, kant. en 2 u. ten W. van *Ootmarsum*, gem. en 1 u. W. Z. W. van *Tubbergen*; met 33 h. en 310 inw. — Er is in dit geh. eene school, welke gemiddeld door 30 leerlingen wordt bezocht.

HARBRINKSHOEK, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie het vorige art.

HARCULO, Harkulo of Hmculo, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. en 1 u. Z. O. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*; met 14 h. en 100 inw.

HARDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie Haarda.

---

(1) *Ex Oddbaldo*, pag 66.

HARDE (DE), voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Haar (De).

HARDEGARIJP, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 2 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. W. van *Bergum*, aan den straatweg van Groningen en Leeuwarden. Men telt er, in de kom van het d., 29 h. en 180 inw., en met de daartoe behoorende b. Gaastmaburen, 124 h. en 770 inw., die meest hun bestaan vinden in veeteelt en landbouw.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Rijperkerk-en-Hardegarijp*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een ruim en langwerpig vierkant gebouw, waarin men eenige merkwaardige grafzerken vindt. Op het westeinde dier kerk prijkt een klein spits torentje, waarin eene klok, welke, ofschoon zonder jaargetal, beschouwd wordt uit de twaalfde eeuw te zijn. De kerk stond weleer aan den Zomerweg, doch is, in het jaar 1711, bij de buurt geplaatst, staande thans onmiddellijk ten Zuiden van den straatweg van Groningen naar Leeuwarden, welke weg dit dorp, bestaande uit eene dubbele rij huizen, veel levendigheid geeft; ook vindt men hier eene fraaije hofstede, door zekeren Bennema van Leeuwarden gesticht, aan den vermakelijken rijweg, die van hier naar Veenwouden liep. Later behoorde zij aan de familie Boelens. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer U. H. van Wielinga Hubba. De plaats, waar vroeger de kerk gestaan heeft, zijnde eene verhevene vierkante plek gronds, wordt thans nog het Oudkerkhof genoemd. Er is te Hardegarijp eene afzonderlijke kamer, waarin de Predikant der gemeente, te Rijperkerk wonende, met zijne familie den dag kan doorbrengen, ingeval hij hier de beide beurten moet waarnemen.

De dorpschool wordt gemiddeld door 120 leerlingen bezocht.

Den 22 Augustus 1840, sloeg de bliksem in eene boerewoning nabij Hardegarijp, welke alzoo met alle de daar aanwezige voorwerpen, eene prooi der vlammen is geworden.

HARDELSTEIN, ook wel Hardestein of Hartestein gespeld, voorm. adell. h. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 1 u. N. van *Maastricht*, kant. en 1 u. W. ten N. van *Meersseh*, gem. en 10 min. O. van *Itteren*.

Dit adell. h. is sedert tachtig jaren in verval geraakt, zoo dat er thans nog slechts een stuk van eenen toren van bestaat. Voortijds behoorde het aan de Barons von Dorp, die het mogelijk reeds voor honderd jaren verkocht hebben, aan de familie de Meuwen van Leuth.

De pachthoeve, welke men er thans vindt, wordt, met de daartoe behoorende gronden, bestaande uit bouwland, bosch, hooilanden en weigronden, te zamen bevattende eene oppervlakte van 109 bund. 68 v. r. 75 v. ell., sedert het jaar 1842, in eigendom bezeten door den Burggraaf Vilain XIV, woonachtig te Leuth, bij Stockem aan de Maas, in België, wiens echtgenoot tot de familie de Meuwen van Leuth behoort.

HARDEMEET, schor ten Z. O. van *Duiveland*, prov. *Zeeland*. Bij de bedijking van Bruinisse, in het jaar 1467, viel het ten deele binnendijks, en in het jaar 1628, werd het ten deele met *Zonneschijn* (zie dat woord) aangedijkt, ter grootte van 60 gemet. 149 r. (ruim 27 bund.), doch dit aangedijkte en Zonneschijn, door twist van de Ingelanden aan onderscheidene regtsgebieden behoorende, en door afwezigheid van de heeren veronachtzaamd, zijn in het jaar 1645 ingevloeid. Die gronden werden in het jaar 1671 wel gedeeltelijk herdijkt,

Digitized by Google

maar zijn in het jaar 1695 andermaal ingevloeid, en nooit wederom beverscht.

HARDENBERCH, plattelandst. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Hardenberch.

HARDENBERCH (SLOT-VAN-), voorm. kast. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Hardenberch (Slot-van-).

HARDENBERG, adell. h. in het graafs. *Bergh*, heerl. *Gendringen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 8 u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2¼ u. Z. ten O. van *Terborg*, gem. en 1 u. O. van *Gendringen*, aan eenen tak van den Ouden-IJssel.

Het is een oud gebouw, omringd van eene gracht, die haar water uit den IJssel ontvangt. Het staat juist op de grensscheiding van de provincie Gelderland en de Pruissische provincie Rijnland; de voorburg beslaat den Geldersehen, en het huis zelf den Pruissischen bodem. De tak van den IJssel loopt er midden door; het ligt zeer vermakelijk tusschen heuvelen, geboomte, tabak- en korenlanden en kleine beekjes, die naar en in den IJssel vlieten.

HARDENBERG, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1¼ u. N. ten O. van *Winschoten*, gem. en 18 min. ten Z. W. van *Finsterwolde;* met 5 h. en 30 inw.

Dit geh. ligt wel 2 ell. hooger dan het d. Finsterwolde zelf, en heeft eenen zandigen en kiezelachtigen grond.

HARDENBERG, plattelandst. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Hardenberch.

HARDENBERG (SLOT-VAN-), voorm. kast. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Hardenberch (Slot-van-).

HARDENBERG of Baycola, vesting in *Oost-Indië*, op het *Amboneche* eil. *Ceram*, schiereil. *Klein-Ceram*, op het Zuider voorgebergte, bij het d. Cambello. — De Landvoogd van Dikmen liet het aldaar in 1646 bouwen.

HARDENBERGE, plattelandst. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Hardenberch.

HARDENBERGE (SLOT-VAN-), voorm. kast. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Hardenberch (Slot-van-).

HARDENBERGH, gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*, kant. *Ommen* (3 k. d., 4 m. k., 5 s. d.); van rondom omgeven door het ambt Hardenbergh.

Deze gem. bevat niets dan de plattelandst. Hardenbergh, liggende 3 u. O. N. O. van Ommen, 3 u. Z. Z. W. van Koevorden, 8 u. O. ten N. van Zwolle, 9¼ u. N. O. van Deventer, aan den linker oever van de Vecht, met eene brug over die rivier, niet ver van de grenzen van het koningrijk Hannover.

Dit stadje heeft, zoo niet zijne eerste beginselen, ten minste zijne vergrooting verkregen van een slot, hetwelk, in het jaar 1230, gesticht is door Willebrand van Oldenburg, den vijf en dertigsten Bisschop van Utrecht (hoewel anderen stellen in 1360, door Jan van Arkel, den zeven en veertigsten Bisschop), ten einde te dienen tot eene sterkte, om de stad Koevorden en het landschap Drenthe, welks inwoners tegen den Bisschop waren opgestaan, in bedwang te houden. Op dit slot plagten de Utrechtsche Bisschoppen zich somwijlen te onthouden, gelijk ook Floris van Wevelichoven, den vijftigsten Bisschop aldaar, den 4 April 1394, overleden is. Van het vervallen slot zijn nog eenige overblijfselen te zien. De overlevering wil, dat eertijds aldaar een tamelijk hooge berg gelegen hebbe, die door Bisschop Willebrand

Digitized by Google

geslecht zoude zijn, terwijl hij de aarde in de nabijgelegene vallei deed werpen, om op die plaats dit slot te doen bouwen, waartoe de noodige geldsommen, door die van Zwolle, aan hem waren verstrekt, benevens eenige manschappen, die hem in den oorlog tegen de Drenthen ten dienste stonden. Op dezen berg lag een dorp of vlek, dat de gemelde Bisschop bemuurd, en tot eene stad gemaakt heeft.

Sommigen willen den naam der stad afleiden van eenen *harden* of *vasten berg* (*Mons durus*); anderen van eenen *harden*, *vasten* of *sterken burg*, zoo als men, in oude stukken, den naam van het hier gestaan hebbende kasteel en van de stad zelve, wel gespeld vindt, terwijl ook het gezegde kasteel oudtijds de Burg genoemd is; weder anderen willen den naam afleiden van de *herders*, die in den omtrek hunne kudden weidden, zijnde *hard* en *harde*, en *herd* of *herde*, een herder, en dus *hardenberg* of *herdenberg* zoo veel als *herderberg*, en nog anderen zeggen, dat *hard am berge*, in het oud-Saksisch of Westphaalsch, beteekent *nabij* en *an den berge*, aangezien het kasteel en vervolgens de stad, niet digt *bij* en *aan den berg*, maar *op den berg zelven* gebouwd is. Ook wil men, dat de naam ontleend is van het Duitsche adellijke geslacht Hardenberg of van de plaats van dien naam. Het waarschijnlijkste komt het ons voor, dat zij haren naam van de herders ontleent. De naamspelling is, naar de gewoonte der vorige eeuwen, zeer onderscheiden. Men vindt Hardenberg, Hardenberch, Hardenbergs, Hardenberge, Herdenberch, Herdenberge en Herdenbergh, ook Hardenborch. De spelling Hardenbergh was bij de stad- en landgerigten steeds in gebruik.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1662 bund. 57 v. r. 78 v. ell., waaronder 1656 bund. 94 v. r. 25 v. ell. belastbare grond. Men telt er 163 h., bewoond door 197 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De turfstekerij brengt ook nog al voordeel aan. Jaarlijks trekken hieromstreeks eene menigte Bovenlanders (Duitschers), zijnde zoogenoemde pikmeijers, door, die naar Holland gaan werken. Deze doortogt geeft dit plaatsje, door hunne verteringen, nog al eenig vertier. Voorheen werd hier ook veel handel gedreven; thans is dit echter aanmerkelijk minder.

De inw., die hier bijna allen Herv. zijn, maken, met die van de nabijgelegene buurs. Ane, Anevelde, Baalder, Bergentheim, Brucht, Holthem en de Velde, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zwolle*, ring van *Ommen*, behoort, en 2500 zielen telt. De kerk, vóór de Reformatie aan den H. Stephanus toegewijd, kreeg destijds uit het klooster Marienberg of Zwartewater haren Pastoor, zijnde een Benedictijner Monnik, die door den Proost van het Zwartewater daartoe benoemd werd. Het is wel te vermoeden, dat er in deze kerk onderscheidene proven ingesteld waren, hoewel men slechts eene vikarij vermeld vindt. Deze kerk, een zeer oud gebouw, met eenen toren, werd, in het jaar 1819, door middel van vrijwillige bijdragen der gemeenteleden, van een geschikt orgel voorzien.

De R. K., die hier 5 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Lutten*.

De Israëlieten, van welken men er een twintigtal aantreft, hebben eene bijkerk, welke tot de ringsynagoge van *Deventer* behoort.

Men heeft er een fraai stadhuis, een distributiekantoor van de brievenposterij en een station der paardenposterij; ook heeft men er eene school.

Digitized by Google

De school wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den laatsten Woensdag in Augustus.

In het jaar 1652 werd de plaats tot eene stad verheven, en aldaar twee jaren later eene hal opgerigt. Ten jare 1586 liet Floris van Wevelichoven, den vijftigsten Bisschop van Utrecht, het kasteel op nieuw versterken en met sware steenen muren voorzien. Een geweldige brand, in 1497, vernielde het stadje grootendeels. In 1518 liet Filips van Bourgondië, den zeven en vijftigsten Bisschop, het, nevens Ommen, Goor, Ootmarsum en Delden, ontmantelen. In 1708 brandde het bijna geheel af.

Den 27 December 1814 beproefden de, in Koevorden belegerde Franschen, eenen uitval op dit stadje, hetwelk de inwoners dier plaats zoodanig met schrik vervulde, dat zij in der haast hunne beste goederen inpakten en verzonden, en voor vrouwen en kinderen een goed heenkomen zochten. Doch, tusschen Ane en Anerveen, ontmoette de plunderbende eenen zoo dapperen wederstand van de Kozakken en de gewapende burgers en boeren, dat zij van het verder voortrukken moesten afzien.

Het wapen der gem. voert het beeld van den Beschermheer der kerk, den H. Stephanus. Op een veld van azuur wordt hij, in zilveren beeldtenis, staande onder een kerkgewelf, met eene glorie om het hoofd, vertoond, hebbende zijne regterhand als ter zegening opgeheven, en in zijne linkerhand een rood geverwd boek. Vroeger schijnt Hardenbergh een ander wapen gevoerd te hebben, bestaande uit eenen balk; boven de balk drie boombladen, en onder den balk een pelikaan.

HARDENBERGH (AMBT-), gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*, kant. *Ommen* (3 k. d., 4 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de Drentsche gem. Zuidwolde en Hoogeveen, O. aan de gem. Gramsbergen en aan het kon. Hannover, Z. aan Vriesseveen en den Ham, W. aan Ommen, aan Avereest en aan de Drentsche gem. Zuidwolde; terwijl zij het stadje Hardenbergh geheel omvat.

Deze gem. bestaat uit het d. Heemse, de buurs. Brucht, Bergentheim, Diffelen, Rheese, Lutten, Collendoorn, Baalder, Radewijk en de geh. Veenebruggen, Rheeserveen, Heemserveen, Collendoornerveen, Sibculo en Slagharen.

Zij besloeg, vóór het jaar 1836, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 17,778 bund. Vermits men er echter, in het gezegde jaar, 1123 bund. heeft afgenomen en met *Avereest* vereenigd, is zij thans nog groot, volgens het kadaster, 16,655 bund; telt 554 h., bewoond door 590 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 3300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en het vervaardigen van turf, in welk laatste artikel hier veel handel gedreven wordt. Ook is er eene calicotfabrijk, die met 30 stoelen werkt.

De Herv., welke hier ruim 2800 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. van *Heemse* uit, welke in deze burgerlijke gem. eene kerk heeft, en behooren overigens tot de gem. van *Hardenbergh*, terwijl men er ook eene Christelijke Afgescheidene gem., hoewel zonder Leeraar, heeft.

De R. K., welke hier 470 in getal zijn, worden tot de stat. van *Lutten* gerekend.

De 12 Isr., welke men er heeft, behooren tot de bijkerk van *Hardenbergh*.

Men heeft in deze gem. de elf volgende scholen, als: ééne te Heemse, ééne te Collendoorn, ééne te Lutten, ééne te Rade-

Digitized by Google

wijk, één te Rheese, één te Sibculo, één te Bergentheim, één te Baalder, één te Diffele en één te Brucht, en eene nieuwgebouwde te Slagharen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 500 leerlingen bezocht worden.

Men vindt in deze gem. nog een kasteel, Heemse genaamd, en de teekenen van eene schans aan de Veenebrugge, aangelegd in het jaar 1807, zijnde het huis Collendoorn, dat hier mede vroeger stond, gesloopt.

HARDENBERGH (SLOT-VAN-), voorm. kast. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, in het plattelandst. *Hardenbergh*.

Door wie of wanneer dit kasteel eerst gebouwd zij, valt niet met zekerheid te zeggen, hoewel het waarschijnlijk is, dat de Romeinen het gesticht hebben, om de Bructeren, zijnde de vroegere bewoners dezer landen, in teugel te houden, of dat het door de Franken moet gebouwd zijn. Het moet een uitgestrekt gebouw geweest zijn, vermits men de grondslagen daarvan onder eenige straten en huizen wil gevonden hebben, waarvan de specie en bouwtrant hooge oudheid aanduidden. Het tweede kasteel werd, vermoedelijk omdat het eerste vervallen was, door Willebrand van Oldenburg, den vijf en dertigsten Bisschop van Utrecht, met behulp der ingezetenen van het dorp Zwolle, hetwelk daarom tot eene stad verheven werd, gesticht of ten minste weder opgebouwd, toen de Bisschop, na eenen korten vrede met Rudolph van Koevorden, op nieuw met hem in oorlog geraakt was. Rudolph had het afgestaan kasteel van Koevorden den Bisschop weder met list ontweldigd, en het was dus noodig Zalland tegen zijne aanvallen en strooperijen te dekken. Met den uitersten spoed werd dit kasteel, in het jaar 1227, getimmerd. Omtrent den feestdag van de Apostelen Simon en Judas (28 October), sloeg men de handen aan het werk, met zoo veel ijver en naarstigheid, dat de Hardenberghsche vesting nog vóór Kerstijd voltooid was. Hier hield zich de Bisschop, in het jaar 1228, op, om Koevorden te bestormen, toen Rudolph, in vertrouwen op het bestand, van vijftien dagen, hier komende, om zich met den Bisschop te verzoenen, voor de oogen van den Bisschop weggesleept en vervolgens, met Hendrik van Gravenstorp, ter dood gebragt werd.

Toen, in het jaar 1231, de Drenthen weder opgestaan waren, en de Bisschop van Utrecht, ter hunner beteugeling in hun land gerukt was, doch het daar niet voorspoedig had, werd hij, bij gebrek aan leeftogt, genoodzaakt naar het kasteel Hardenbergh terug te trekken, hetwelk hij toen, terwijl hij zijne bende afdankte, bezettede en van al het noodige voorzag.

Omtrent het derde kasteel wordt gemeld, dat, in het jaar 1354, door Johan van Arkel, den zeven en veertigsten Bisschop van Utrecht, een sterk en zwaar kasteel, op de grondvesten van een ouder en zeer groot kasteel, tot een dwingeland tegen Koevorden en Drenthe, en, om die daarmede in eerbied te houden, gebouwd is, voor een gedeelte van de steenen van het hier gestaan hebbende oude kasteel, en voor een gedeelte van de steenen van het door Bisschop Willebrand verwoeste oude kasteel van Koevorden, hetwelk hij tot dat einde heeft laten afbreken en de steenen herwaarts halen. Dit slot is door gemelde Johan, in het jaar 1358, omgegraven, bemuurd en met torens, blokhuizen en bolwerken bevestigd geworden, hetgeen alles zeer noodzakelijk was geworden, zijnde het geschut, waartegen het oude kasteel niet bestand was, nu reeds uitgevonden.

Digitized by Google

Een vierde kasteel werd alhier, in het jaar 1386, door Floris van Wevelichoven, den vijftigsten Bisschop van Utrecht, van steen gebouwd, ten minsten het vorige, hetwelk nog slechts twee en dertig jaren gestaan had, werd nu met steenen muren weder nieuw opgetrokken. Dit slot was voorzien van eenen grooten en zeer sterken toren, eene groote zaal, fraaije slaapplaatsen en andere gemakken, benevens eenen stal voor twee honderd paarden, zoo dat het een groot paleis en prachtig hof moet geweest zijn.

Philips van Bourgondië, de zeven en vijftigste Bisschop van Utrecht, heeft, in het jaar 1518, dit kasteel ontmanteld; wanneer het kasteel echter geheel afgebroken is, en waartoe men de daarvan gekomen steenen besteed heeft, vindt men nergens aangeteekend. De plaats, waar het gestaan heeft, nu nog de hofstede genoemd, is, toen Koning Filips van zijne regten vervallen verklaard was, door de Staten van Overijssel, aan zich getrokken, althans zij hebben die, na ze te voren jaarlijks te hebben verpacht, verkocht en daarvan, op den 10 Mei 1756, de overdragt gedaan (1).

HARDENBERGHER-HEIDE, heideveld in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Ambt-Hardenbergh*, ten O. van de plattelandst. Hardenbergh, beslaande eene oppervlakte van 494 bund. 42 v. r. 20 v. ell.

Op deze heide is, in het jaar 1580, een scherp gevecht voorgevallen, tusschen de Spaanschen, onder het bevel van Maarten Schenk, en de Staatschen, welke werden aangevoerd door den Graaf van Hohenlohe, waarin de eerste de overwinning behaalden.

HARDENBORCH, plattelandst. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Hardenberch.

HARDENBORCH, (SLOT-VAN-), voorm. kast. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Hardenberch.

HARDENBROEK, amb. heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Sterkenburg*; palende N. W. aan de heerl. Sterkenburg, N. aan de heerl. Doorn, Z. O. aan Neder-Langbroek, Z. aan Cothen en Werkhoven.

Deze heerl. is lang eene afzonderlijke gem. geweest, maar is, behoudens het regt van den Heer, met de gem. *Sterkenburg* vereenigd, en bevat de ridderhofstad Hardenbroek, de heerenhuizing Leeuwenburg, waarbij Molesteyn, een oud gebouw, veel gelijkende naar eene kapel, en eenige verstrooid liggende h. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Neder-Langbroek*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Cothen* gerekend.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Neder-Langbroek*.

Deze heerl., welke haren naam ontleent van het daarin gelegene huis Hardenbroek, was vroeger leenroerig aan de domproostdij van Utrecht. In het jaar 1748 werd daarmede verleid Johan Mathijs Swenhelaar, Kanunnik van het kapittel van St. Maria te Utrecht. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer Gijsbert Carel Duco Baron van Hardenbroek, Lid der Ridderschap en Provinciale Staten van Utrecht, woonachtig op den huize Hardenbroek.

---

(1) Men zie verder over dit kasteel en het plattelandstadje Hardenberch, *Geschiedkundige Berbaeringen*, medegedeeld in den *Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren*, 1836.

Digitized by Google

Het wapen dezer heerl. is hetzelfde als dat van de familie van dien naam, en bestaat in een veld van keel (rood), met vier golven.

HARDENBROEK, adell. h. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. ten W. van *Amersfoort*, kant. en 1½ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Sterkenbury*, digt aan de bogt van den Kromme Rijn.

Het schijnt in de dertiende eeuw gebouwd te zijn, en is in het jaar 1280 al bekend geweest. Het was zijne stichting verschuldigd aan eenen jongeren zoon uit het hoog adellijk geslacht van Wulven, wiens nakomelingen den naam van Hardenbroek hebben aangenomen, gelijk te dien tijde onder de jongere zoons gebruikelijk was. Het gemelde geslacht van Wulven is eene vruchtbare stam geweest, waaruit vele aanzienlijke takken, behalve deze, ontsproten zijn, als de van der Horsten, de Sterkenburgen, de Hinderstijnen, de Oudegeins, de Heemstedes en anderen, wier wapenen alle golven of baren vertoonen, en alleen in de kleuren onderscheiden zijn. Men vindt in het register, onder het oud adellijk geslacht van Hardenbroek nog berustende, dat Heer Ernst van Wulven, Ridder, genaamd was Hardenbroek, en leefde in het jaar 1250. Deze was de stichter van dit huis. Zijn vader, ook Ernst van Wulven, wordt, in een echt oud stuk, dat nog in het geslacht van Hardenbroek bewaard wordt, Baron Ridder (*Baro Miles*) genoemd. Zijn broeder, oom van den stichter van het huis Hardenbroek, was Heer Gijsbert van Wulven, Ridder, die men meent, dat het huis Sterkenburg heeft gebouwd. Althans de nakomelingen van gemelden Heer Ernst van Wulven, Ridder, genaamd Hardenbroek, hebben den naam van Hardesbroek aangenomen en gevoerd. Dus werd zijn zoon, Heer Gijsbert van Hardenbroek, Ridder, Heer van Hardenbroek genoemd in het jaar 1280, zoo als te zien is in de wapenkaart van de Riddermatige huizen des gestichts van Utrecht. Het huis Hardenbroek, met zijne visscherij, zwanendrift, leenkamer en andere genegtigheden, is sedert dien tijd in het geslacht van dien naam gebleven, tot in het jaar 1686. Jonker Joost van Hardenbroek, Schildknaap, wegens de Edelen en Ridderschap ter Staatsvergadering, verschijnend, tevens Grietman van Kollumerland in Friesland, werd er door den dood van zijnen vader Gijsbert, den 1 December des jaars 1532, mede verlijd en was er bezitter van toen het, in het jaar 1536, voor eene ridderhofstad erkend werd. Het was eertijds een leen van den huize van Sterkenburg, doch sedert 1590 was het leenroerig aan dat van Vianen, dat het wederom hield van het vorstendom van Gelre. Jonker Hendrik Gijsbert van Hardenbroek, Kanunnik van St. Jan, beschreven als Edele in het eerste Lid der Staten van het Land van Utrecht, Stadhouder van het adellijk jagtgerigt en Gecommitteerde ter Generaliteits-Rekenkamer, in 's Gravenhage, in den jare 1698, kinderloos overleden zijnde, verkocht het, den 24 Februarij 1686, aan den Heer Kornelis Arntss. van Jutsen. Deze droeg het, denzelfden dag, weder op aan Jonker Adriaan van Rossem, Geëligeerden Raad, ter vergadering der Staten van het land van Utrecht, die het, den 10 Februarij 1697, opdroeg aan zijnen tweeden zoon, Jonker Pieter Godard van Rossem, die deswege in de Ridderschap is beschreven geweest. Deze stierf in het jaar 1732, wanneer het huis Hardenbroek verkocht werd aan den Heer Pieter Kerkring, wiens weduwe Anna Moeyaart, hertrouwd zijnde met den Heer van Rakenelt, het wederom verkocht en opgedragen heeft, in Augustus 1748, aan den Heer Johan Adolph Baron van Hardenbroek, vijftiende Heer van den naam

Digitized by Google

van Hardenbroek, Luitenant-Generaal, Chef van een regiment Infanterie, Gouverneur van Bergen-op-Zoom, daarmede verlijd in April 1769.

Deze Heer heeft het huis, op de oude grondvesten, weder opgebouwd en veel vergroot in de jaren 1762 en 1791, zoo dat het zich thans vertoont als een aanzienlijk gebouw, geheel nieuw, doch in antieken smaak, met vier torens. Het ligt in eene zeer voordeelige en vermakelijke landouwe, heeft ruime vijvers van levende wateren, zeer uitgestrekte en aangename plantaadjen. Drie eigenaars zijn, sedert het jaar 1536, deswege in de Utrechtsche Ridderschap beschreven geweest. Jonker Joachim van Hardenbroek, Ridder der Duitsche Order, ter Balie van Utrecht, in het jaar 1597; zijn zoon Pieter van Hardenbroek, in het jaar 1607 en eindelijk, in het jaar 1695, de reeds genoemde Pieter Godard van Rossem.

Dit adell. huis wordt sedert het jaar 1792 in eigendom bezeten door den Heer Gisbert Carel Duco Baron van Hardenbroek, woonachtig op dit huis.

HARDENHOEK, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan Nieuw-Hardenhoek, O. aan het Diepegat, Z. aan Klein-Hardenhoek, W. aan het Gat-van-den-Hardenhoek.

Deze pold., die in het jaar 1805 bekaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 49 bund. 59 v. r. 63 v. ell. Het land ligt op zomerpeil 1 palm boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 2 palm. boven A. P.

HARDENHOEK (GAT-VAN-DEN-), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Werkendam*, die, uit de *Groote-kil* voortkomende, eerst tusschen de Spieringplaat en den Hardenhoek, en daarna tusschen de Jantjesplaat en de Catharinaplaat ter eener zijde, en de Pannekoek en de Catharinaplaat ter andere zijde, in eene zuidelijke strekking, in het *Gat-van-den-Hel* uitloopt.

HARDENHOEK (KLEINE-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. en O. aan het Diepegat, Z. aan de Grienden, W. aan het Gat-van-den-Hardenhoek.

Deze pold., die vermoedelijk in het jaar 1810 bekaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 13 bund. 99 v. r. 80 v. ell., en wordt door eenen duiker, wijd 6 palm. 5 duim, op het Diepegat, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 7 palm. boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 2 palm. boven A. P. De polder behoort onder de administratie van 's Rijks Domeinen.

HARDENHOEK (NIEUW-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. [illegible] aan de Westkil, Z. aan het Diepegat, W. aan den Hard[illegible]

Deze [illegible]et jaar 1824 [illegible]d is, beslaat, volgens het kadaster[illegible]akte van 3 b[illegible] v. r. 10 v. ell., en wordt [illegible]r ee[illegible]jd 4 palm. [illegible]p het Diepegat, van het [illegible]ol[illegible]st. Het [illegible] palm. boven A. P. De [illegible] 2 ell. 8 [illegible] A. P. De polder wordt [illegible]tuurd.

[illegible] Hartenst[illegible] [illegible]ond kast. in het graafs. *Limburg*, [illegible]rt eenige [illegible]pt, zoo dat er thans nog [illegible] van aa[illegible] [illegible]aartegen thans eene pacht-[illegible]d.

Digitized by Google

HARDEROVICUM, Lat. naam van de stad Harderwijk, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Harderwijk.

HARDERS-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Zee-van-Java*, Z. van Celebes, bij de Baai van Boni.

HARDERVICUM, Lat. naam van de stad Harderwijk, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Harderwijk.

HARDERWICH en Harderwijc, namen, onder welke de st. Harderwijk, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, in oude brieven, voorkomt. Zie Harderwijk.

HARDERWIJK, kant., prov. *Gelderland*, arr. *Arnhem*; palende N. aan het kant. Elburg, O. aan het kant. Apeldoorn, Z. aan het kant. Nijkerk, W. aan de Zuiderzee.

Het bevat de volgende 3 gemeenten: Harderwijk, Ermelo en Putten; telt 1881 h., bewoond door 2444 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 12,600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en visscherij.

HARDERWIJK, klass., prov. *Gelderland*, verdeeld in de volgende twee ringen: Harderwijk en Hattem.

Zij bevat 23 gem., met 23 kerken, die door 29 Predikanten bediend worden, en telt 41,500 zielen, onder welke 11,500 Ledematen.

HARDERWIJK, kerk. ring, prov. *Gelderland*, klass. van *Harderwijk*.

Zij bevat de volgende 10 gemeenten: Harderwijk, Barneveld, Elspeet, Ermelo, Garderen, Hierden, Kootwijk, Nijkerk, Putten en Voorthuizen. Men telt daarin ruim 22,000 zielen, onder welke 5450 Ledematen, en heeft er 10 kerken, welke door 14 Predikanten bediend worden.

HARDERWIJK, gem. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. *Arnhem*, kant. *Harderwijk* (4 m. k., 2 s. d.); palende N., O. en Z. aan Ermelo, W. aan de Zuiderzee.

Zij bevat, behalve de stad Harderwijk, het geh. Hierden en de buurs. Tonsel; telt 885 h., bewoond door 1094 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 5500 inw., die gedeeltelijk hun bestaan vinden in het verblijf der troepen, bestemd voor de koloniën, gedeeltelijk in land- en tuinbouw. De verschillende in deze gemeente verbouwd wordende veldgewassen, bestaan in rogge, boekweit, een weinig garst, haver en paardeboonen, het veevoeder, benevens aardappelen. De handel is er zeer gering, en wordt meest gedreven in gekloofd hout, schors en visch. De scheepvaart, visscherij en bokkingrookerij zijn bronnen van bestaan voor vele ingezetenen, doch, in vergelijking van vroegere tijden, tegenwoordig zeer in verval, echter zijn de Harderwijker bokkings nog altijd het meeste gezocht, terwijl zij voor de smakelijkste gehouden worden. In de laatste jaren hebben de visschers wel eenigzins hunne zaken uitgebreid, en de meesten zich nieuwe schuiten aangeschaft, waardoor de ansjovisvangst weder goede uitkomsten oplevert, even zoo ook de haring, die in zee aan de Fransche schepen, tegen hooge prijzen, verkocht wordt. Deze handel brengt veel voordeel aan, daar de visschers niet alleen duurder verkoopen, maar tevens, hunne vangst dadelijk slijtende, aan den gang kunnen blijven, en niet huiswaarts behoeven te zeilen, om hunne waar te gelde te maken. De koopman ondertusschen, lijdt hierdoor groote schade, daar hij, even als vroeger, hooge prijzen besteden of geheel van haring voor de bokkingrookerij verstoken moet blijven. Ook de verzending van kabeljaauw en schelvisch van Rotterdam, Vlaardingen, Katwijk enz., door

Digitized by Google

de stoombooten naar Duitschland, benadeelt den handel in Harderwijk, en doet de vrees geboren worden, dat deze tak van nijverheid geheel zal verloopen. Hoewel Harderwijk, zoo wegens zijne ligging aan zee en aan de straatwegen, als omdat de dagloonen er zeer goedkoop zijn, zeer geschikt was voor eene fabrijkstad, vindt men er echter weinige fabrijken en trafijken; de eenige, die men er aantreft, zijn: 1 boekdrukkerij; 1 katoenweverij, die met 14 getouwen voor de handelmaatschappij werkzaam is; 1 bierbrouwerij; 3 tabaksfabrijken; 8 bokkinghangen en 2 verwerijen, benevens 1 garentwijnderij. Vroeger had men er vele lakenfabrijken, wol- en linnenweverijen; onderscheidene bierbrouwerijen, en veel handel in koren, welke waren allen, vooral in het Noorden van Europa en Duitschland zeer gezocht waren.

De Herv., die hier ruim 4800 in getal zijn, onder welke 1400 Lidmaten, maken de gem. *Harderwijk* en *Hierden* uit, welke in deze burgerlijke gem. ieder eene kerk hebben.

De Evang. Luth., welke er ruim 30 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Amersfoort*, bijgemeente *Nijkerk*, ter welker laatste plaatse zij, tweemaal 's jaars, ten Avondmaal kunnen gaan.

De enkele Remonstrant, welke men hier aantreft, wordt tot de gem. van *Amsterdam* gerekend, en de enkele Doopsgez., die er woont, behoort mede tot de gem. van *Amsterdam*.

De R. K., die er 620 in getal zijn, onder welke 400 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Gelderland* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Isr., die hier ruim 50 zielen tellen, behooren tot de ring-synagoge van *Nijmegen*, welke hier eene bijkerk heeft.

Men telt in deze gem. zes scholen, van welke vijf te Harderwijk, en één te Hierden, welke door een gemiddeld getal van ruim 900 leerlingen bezocht worden.

De stad Harderwijk, in het Lat. Harderovicum of Harderovicum, en in oude brieven Harderwick, Harderwijc, Herderwyc en Herderwijke genaamd, ligt 10 u. N. ten W. van Arnhem, 4 u. Z. W. van Elburg, 52° 20′ 58″ N. B., 23° 16′ 54″ O. L., aan de Zuiderzee, en aan den straatweg van Amersfoort naar Elburg.

De oorsprong van Harderwijk ligt in het duister; waarschijnlijk echter is zij hare stichting verschuldigd aan de gunstige ligging op eenen eenigzins verheven grond, in tegenstelling van de vroeger laag gelegene landen langs het meer Flevo. Dit meer, bij elken hoogen watervloed der rivieren, de omliggende streken onder water zettende, noodzaakten de herders, van de Angelsaksen waarschijnlijk afstammende, die de oevers bewoonden, om bij iedere overstrooming hun land te verlaten en met hunne kudden op dezen verheven grond een veilig toevlugtsoord te zoeken. Van hier wil men, dat Harderwijk, als zijnde zoo veel als *herderwijk*, haren naam zoude ontleend hebben, hetgeen ons niet onwaarschijnlijk voorkomt, aangezien de stad in eenen brief van het jaar 1312 Herderwyc wordt geheeten. Anderen echter oordeelen, dat men de plaats naar het nabijgelegene geh. Hierden, eigenlijk Hierderwijk zou moeten noemen. Nog anderen hebben weder andere naamsredenen bedacht, doch die ons te beuzelachtig voorkomen, om hier te worden opgegeven. Opmerkelijk is het, dat in de Zuiderzee, een kwartieruurs van de stad, een straatweg gevonden wordt, loopende naar het Gooiland.

Otto II, Graaf *van Gelre*, heeft deze plaats, in het jaar 1229, het eerst laten bemuren, en schonk haar, op den 11 Januarij 1231, daarenboven eenige voorregten, die door Graaf Reinald I, den 4 December

Digitized by Google

1312, behoudens eenige bepalingen, vernieuwd werden. Zoo bedong de Graaf, dat de ingezetenen hem, wanneer hij zich te Harderwijk bevond, elken Vrijdag van eenen schotel goeden visch voorzien zouden, en dat zij, indien hij hier niet langer dan twee dagen vertoefde, het zijne stallingen niet aan paardenvoeder en stroo zouden laten ontbreken. Inmiddels was de plaats reeds door den koophandel tot eenig aanzien gekomen. Vóór het jaar 1280 bezochten de Harderwijkers reeds de kusten der Oostzee, in welk jaar hun, door Eduard, Graaf *van Holsatz en Stormarn*, en vervolgens door Gerhard, Graaf *van Holsatz en Stormarn*, veiligheid en vrij verkeer in hunne landen vergund werd. In 1291 werd hun door Floris V, Graaf *van Holland*, vrij geleide door zijn graafschap verleend. In 1299 bekwamen zij van de stad Hamburg veiligheid en vrij verkeer in die stad en haar grondgebied. Jan II, Graaf *van Henegouwen, Holland, Zeeland* en Heer *van Friesland*, bevestigde in 1300 niet alleen het voorregt, hun door Graaf Floris V verleend, maar breidde het nog uit. De Grietmannen en Regeerders van Friesland verleenden hun, in 1315, 1321 en 1326, almede veiligheid en vrij verkeer in hunne landen, welke gunst hun, door Eduard III, Koning *van Engeland*, en door Erico, Koning *van Denemarken*, in 1316 werd toegestaan; terwijl deze laatste den burgers van Harderwijk eene bijzondere woonplaats of vitt op Scanor of Schonen deed inruimen, met vergunning om naar hunne landsregten geregeerd te mogen worden. Omtrent dezen tijd werd er eene kommanderij der ridderorde van St. Jan op het naburige 's Heerenloo gevestigd. In 1326 heeft Waldemar, Koning *van Denemarken*, hunne vrijheden vermeerderd, als: van voorkoopen, exemptie van vele tollen, en dat zij op Scanor een Schout mogten aanstellen, om hunne regten voor te staan. In 1331 schonk Willem, Graaf *van Henegouwen, Holland, Zeeland* enz., hun bijzondere privilegiën. In 1368 verleende hun Albert, Koning *van Zweden* en *der Gothen*, de navolgende vrijheden, als: dat ieder in het land van Schonen vrij zijne wapenen mogt dragen; dat zij hunne waren mogten verkoopen, zonder breuk of tol; wijn en bier tappen, zonder iets daarvan pligtig te zijn; ook als iemand aldaar stierf, dan mogten de nabestaanden het goed aantasten, en, als zij daar schipbreuk leden, mogten zij vrij hun eigen goed weder tot zich nemen, zonder daarvan iets aan den Koning schuldig te zijn. In 1360 en 1391 heeft de stad Keulen, en in 1390 de stad Embden deze stad mede eenige vrijheden verleend. Men wil, dat zij ook, bij het doorzeilen van de Sont en in het vertollen aldaar, de derde plaats naast Stavoren en Enkhuizen zoude gehad hebben.

Harderwijk is door Otto, Graaf *van Gelre*, bemuurd geworden en tot eene stad verheven, ofschoon hem de magt daartoe ontbrak. Naderhand heeft Reinald I, Graaf *van Gelre en Zutphen*, in 1290 van den Keizer Rudolph I van Habsburg, privilegiën verkregen van eenen munt, zoo in goud als in zilver, of in Anhem, of in Harderwijk, of in Roermonde op te rigten, waarop Willem I, Graaf van *Gelre en Zutphen*, haar, in het jaar 1379, in Harderwijk plaatste, eenige jaren daarna is vervallen, doch in 1584 i[illegible] oude munt, aldaar van Nijmegen overgebr[illegible] doms Gelre en van het graafschap Zutph[illegible] ving de Hertog 2500 pond kleine [illegible] stad daarenboven, ook nog in [illegible] 1227 pond (920,25 guld.), [illegible] had opgenomen.

Digitized by Google

In 1348 heeft Reinard, Hertog van *Gelre*, deze stad denselfde vrijheden verleend, welke Zutphen bezat, alsmede jaar- en weekmarkten toegestaan. In 1424 verleende Arnold, Hertog van *Gelre* eene vrije jaarmarkt, beginnende 14 dagen na vastenavond, op Zondag Reminiscere, en durende tot Zondag Lætare, dus 14 dagen lang. Gemelde Hertog heeft deze stad, in 1435, door geheel Gelderland tolvrij verklaard, wegens belangrijke diensten, door de inwoners in het beleg van Buren aan hem bewezen. Ook in 1443 verleende hun gemelde Hertog den afslag of stapel van al de zeevisch, komende uit de Noordzee, zoo ook dat tusschen Muiden en Kampen geen visch, anders dan in Harderwijk, mogt aankomen, en aldaar op den afslag moest gebragt worden; ook mogt hij anders niet over de Veluwe naar andere plaatsen vervoerd worden, op verbeurte van den visch.

Men houdt in deze stad thans drie jaarmarkten, als: de eerste, den 2 Januarij, zijnde eene varkenmarkt; de tweede, den 3 Maart, en de derde, den 13 October, zijnde eene beestenmarkt. De kermis valt in op Sacramentsdag en duurt veertien dagen.

Harderwijk is naar het Oosten en Zuiden door onderscheidene speelhoven, wei- en zaailand omringd. Zij had weleer naar den Veluwenkant *vijf* bolwerken, en heeft nog naar den kant der Zuiderzee een *blokhuis* en een ronddeel, mitsgaders twee steenen beeren, die haar tegen de aanvallen uit zee beveiligden. Voorts waren er drie landpoorten, en thans nog twee zeepoorten, zijnde de eerste in barrières veranderd, waardoor het inkomen der stad veel fraaijer geworden is. De vroegere landpoorten waren de Grootepoort, ten Zuiden; de Luttikepoort of Kleinepoort, ten Zuidwesten, en de Smeedepoort of Smeepoort ten Westen. De Hoogebrugpoort, in de wandeling de Vischpoort genaamd, was wegens zwaarte en bouw merkwaardig. Op diens kleine toren brandde voorheen des avonds, ten behoeve der Zeevaarders en Visscherslieden, een lantaarn; doch deze poort is, in het jaar 1842, afgebroken. Vóór de zeepoorten liggen twee houten bruggen, de Hoogebrug en de Lagebrug geheeten. Hier heeft men ook eene haven, omtrent het jaar 1650 met zware kosten aangelegd, waartoe het St. Jorisgild vrijwillig zes duizend gulden voorschoot; de kannen werden eenen pegel verkleind, en de stad werd op meer andere wijzen zeer diep in schulden gestoken, waarvoor zij niets trok dan de zevende vracht van het Amsterdamsche veer, onder den naam van havengeld, hetwelk drie honderd gulden in het jaar opbragt, waarvan de Harderwijker schippers twee honderd, en de Amsterdamsche honderd gulden betaalden. Toen in het jaar 1828 de haven aan het rijk was overgegaan, voedde men gegronde hoop op verbetering der scheepvaart, doch thans weder aan de stad overgegeven zijnde, heeft men, bij gebrek aan geldmiddelen, niets meer kunnen doen, dan haar voor visscherschuiten en kleine vaartuigen bevaarbaar te maken. Vroeger zijn er reeds, zoo wel door deze stad als door Gelderland, zeer groote sommen aan besteed, doch nimmer zal zij goed worden, ten zij het rijk haar weder tot zich neme. De kosten toch daartoe zouden door het vereenigen van een plan tot daarstelling eener haven en aanwinnen van land, welligt gevonden kunnen worden.

Er zijn in deze stad twee markten. Op de eene, zijnde een groot vierkant plein midden in de stad, staan het Raadhuis en de Waag. De andere, die nog grooter is, ligt aan de noordzijde der stad, en is ten deele tot eene Vischmarkt, en ten deele tot eene Koren-

Digitized by Google

markt en Beestenmarkt ingerigt. Er is eene aangename wandeling, tusschen twee rijen boomen, aan zee, op welke men een aantal visschersvaartuigen en beurt- of vrachtschepen ziet. In de nabijheid der kazerne en van de Ermelosche-poort, is ook nog een groot terrein met boomen beplant, en met wandelwegen aangelegd. Tot in het midden der zestiende eeuw, was buiten de Hoogebrugpoort nog een groot stuk voorland, waar de beesten konden weiden, en de linnenbleeken gevonden werden, doch sedert dien tijd is het geheel door de zee verslonden, zoodat thans het water slechts op eenen kleinen afstand van de stadsmuur verwijderd is.

Het Stadhuis, staande aan de *Markt*, is meermalen herbouwd. Het was weleer onderscheiden in een Raadhuis, een Regthuis en een Stadswijnhuis, doch, in het jaar 1726, besloot de regering het Wijnhuis tot eene Raadkamer in te rigten. De kosten dezer verandering beliepen meer dan zeven duizend gulden, waaronder de kosten tot het maken van de Gemeenteluiden-kamer en van de Waag begrepen waren, alles werd door de regering betaald, zonder dat er de stad eenigzins mede bezwaard werd. Op dit gebouw stond vroeger een kleine naaldtoren met uurwerk, dienende een vergulde hand voor wijzer, wijzende den tijd met den vinger aan. In het jaar 1837 werd het stadhuis aanmerkelijk verbeterd en verfraaid, zijnde van het oude gebouw niets behouden, dan de muren en de antieke vergaderzaal; tevens werden de gevangenissen onder in het gebouw geplaatst. Het stedelijk archief, bevattende vele schoone oude oorkonden, werd toen mede in order gebragt.

De Kazerne, in de *Vijhestraat*, in het voormalig muntgebouw, vroeger het klooster der Graauwe Zusteren van de Klarendale, waarin 1000 man troepen kunnen gehuisvest worden, is een zeer fraai en trotsch gebouw, en zeer doelmatig tot dat einde ingerigt. De hooge blinde muur aan de zuidzijde des gebouws, geeft het echter een somber aanzien, als of het eene gevangenis voor misdadigers was, ook worden de kolonialen hierin opgesloten, tot dat zij voor de Oost- of West-Indië ingescheept worden, en de treurige blikken van jongelingen, die te laat hunne jeugdige losheid beklagen en de groeven der wanhoop en berouw op het gezigt dragen, vermeerdert het sombere dezer kazerne niet weinig.

Er is hier een postkantoor en een station der paardenposterij.

Vroeger stonden hier ook twee blokhuizen, het Ooster-Blokhuis en het Wester-Blokhuis geheeten. Het eerste was in 1310 het laatste in 1539 gebouwd, thans bestaat daarvan niets meer.

De Herv., welke hier 3600 in getal zijn, onder welke 1100 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Harderwijk* behoort. De eerste, welke in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Otto van Heteren, welke in het jaar 1577 herwaarts kwam, en in het jaar 1591 overleed. Eerst werd deze gem. door twee Predikanten bediend. In 1600 werd Everhardus Johannes als derde Predikant beroepen, om op den derden Zondag vroegpredikatien te doen. In 1749 werd Henricus Ribbers als vierde Predikant beroepen, doch deze vierde plaats al spoedig weder ingetrokken; wordende Harderwijk nog steeds door drie Predikanten bediend. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, die in der tijd, na verkregen handopening, een gros, minder getal, en een drietal maakt, en uit het gezegde drietal, bij meerderheid van stemmen, eene verkiezing doet.

Digitized by Google

De Maria-Vrouwekerk, in de *Kerkstraat*, stond weleer buiten de Luttikepoort, en was aan den H. Nicolaas toegewijd. Deze kerk was zeer oud, want reeds in het jaar 1250 gaf Walterus, Proost van van St. Maria te Utrecht, de kerkgift van Selhorst aan het kapittel, doch toen zij, in 1415, was afgebrand, besloot men eene nieuwe kerk binnen de stad te stichten, die aan de bijzondere bescherming der H. *Moedermaagd* en St. Maarten werd opgedragen. Tot nog in het laatst der vorige eeuw prijkte deze kerk met eenen hoogen dikken toren, zonder spits, dienende der zeevarenden tot baak, waarin men met 330 trappen opging, en die onder en boven even dik was, zoodat een wagen met paarden gemakkelijk op zijnen top zoude hebben kunnen omdraaijen. Deze toren is den 28 Januarij 1797, op eenen Zaturdag, zonder vroeger blijken van bouwvalligheid gegeven te hebben, op éénen muur na, waaraan het klokkespel is blijven hangen, plotseling ingestort. Door dit geval werd een gedeelte der kerk vernield en voor de openbare godsdienstoefening onbruikbaar gemaakt. Twee godsdienstige vrouwen, Mechteld en Frederica Henriette van Westerveld tot Essenburg, namen de herbouwing van de kerk geheel voor hare rekening. In hetzelfde jaar is het gedeelte van den toren, dat bij den val was blijven staan, ten einde ongelukken voor te komen, omgeschoten, daar men het niet durfde afbreken. Het orgel, met den torenval tevens vernield, is in 1827 door een ander vervangen. De kerk was vóór de Reformatie van 20 altaren en vele kerksieraden voorzien, en daarin waren 7 vikarijen en 3 kerkdiensten of beneficiën gesticht. Het schilderwerk in het gewelf, thans door kalk en witsel overdekt, muntte bijzonder uit, alsmede dat der glazen. Tegenwoordig is zij, ofschoon zonder toren, nog eene der netste kerken in kleine steden, en bevat het stoffelijk overschot van vele beroemde Hoogleeraren, die eertijds aan de hoogeschool alhier hebben uitgemunt, onder welke vooral verdienen genoemd te worden: Johannes Isaac Pontanus (1), Johan Andries Smits en Cornelius Tollius. In 1838 werden eenige nieuwe vertrekken, ten behoeve van het kerkbestuur, aan deze kerk toegevoegd. Het terrein voor deze kerk is met smaak aangelegd.

Vroeger bestond hier eene Waalsche gemeente, welke tot eerste Leeraar had Jaen Rivasson, die in het jaar 1687 beroepen werd. Na het overlijden van den laatsten Predikant, is deze gemeente, in het jaar 1812, bij de Nederd. Herv. ingelijfd. De kerk, welke in de *Zusterenstraat* stond, wordt thans gebruikt tot een Magazijn.

De Roomsch-Katholijkekerk, in de *Groote-Poortstraat*, aan den H. Martinus toegewijd, is een geschikt gebouw, zonder toren, doch van een [illegible]rzien.

Buiten Har[illegible] de *St. Jorishoeven*, was vroeger eene Kapel, Hierusaler[illegible] alwaar de o[illegible] mannen, die aldaar hunne proven hadd[illegible] gingen e[illegible]ke ook een Hermiet zich [illegible]houden h[illegible]

[illegible]broerwi[illegible] zeven [illegible]aarvan drie mannen- en [illegible] ronw[illegible]t eerst[illegible] een half uur buiten de [illegible] en v[illegible] oo ge[illegible] eene kommanderie van [illegible]rde v[illegible] *Ridder*[illegible]e poort van dit klooster

(1) In h[illegible]r 1639[illegible] begravenisboeken dezer kerk. Zie [illegible]r den [illegible]uitenh[illegible]voor *Vaderlandsche Geschiedenis* en [illegible]dkeid[illegible], bl. 8[illegible]

Digitized by Google

is thans tot eene kleine woning ingerigt, waar nog een oud altaarstuk te zien is. Het tweede, een Franciscaner- of Minderbroedersklooster, van de orde der Observanten, op de *Markt*, was gesticht door Eleonore *van Engeland*, gemalin van Reinald, Graaf *van Gelre*, en is thans ingerigt tot woningen. Het derde was het Eraterklooster, van St. Hieronymus, in de *Vijhestraat*, in het jaar 1441, door de Regering gesticht, alwaar vele Klerken, als in eene school, onderwijs ontvingen; thans dienen die gebouwen tot een Diaconie-Weeshuis. Van de vrouwenkloosters was wel het voornaamste, het Nonnenklooster der Regularissen van St. Augustinus en St. Agneta-in-Galilea genoemd, in de *Oosterwijkstraat*, thans de Militaire-Infirmerie. Het tweede, St. Catharina geheeten, in de *Catharinenstraat*, werd bewoond door Observantinnen, van de derde orde van St. Franciscus, naderhand het Academiegebouw, thans ingerigt tot een Magazijn voor de troepen. Het derde was het Graauwe Zusterenklooster van den Klarendale, ook van den regel van St. Franciscus, of Zusteren van St. Clara, bij de kerk, thans het Burgerweeshuis. Het vierde was genaamd het Beggijnenklooster, en stond buiten de stad.

Het Burger-Weeshuis is in het jaar 1556 gebouwd, op eenen grond, die de Franciskaner Monniken toekwam, doch in het begin der zeventiende eeuw zijn de weeskinderen in een bijzonder huis, in Klarendaal geplaatst geworden. Dit gesticht heeft zeer goede inkomsten. Verder bestaat er nog een Hervormd-Diakonie-Weeshuis, in 1624 door de regering gesticht. Door den druk der tijden vervallen, is het in 1838 weder tot stand gebragt, zijnde daarvoor destijds een doelmatig en ruim gebouw, hetwelk tevens de stad verfraait, in de *Vijhestraat*, gebouwd, waarin thans niet alleen de weezen, tot het gesticht behoorende, maar tevens ook oude mannen en vrouwen, welke geheel ten laste van het Hervormde armbestuur waren, onder opzigt van eenen vader en eene moeder zijn vereenigd.

Voorheen had men hier nog een Gasthuis, bij de *Bruggestraat*, dat gedeeltelijk tot een Armkinderen-huis geschikt was, en welks gebouw thans tot eene stads Hollandsche burgerschool dient; alsmede een Ziekenhuis of Pesthuis, dat, na het jaar 1585, van buiten naar binnen de stad verplaatst, en thans ingerigt is tot een Magazijn. Verdere liefdadige instellingen vindt men hier niet.

Het Nassausch-Veluwsch-Gymnasium, *Achter de kerk*, reeds in 1572 voor eene school, tot het geven eener geleerde opvoeding, ingerigt, en in 1441 meer dan 500 leerlingen tellende, muntte niet alleen door het aantal leerlingen, maar ook door de allerkundigste Leeraars uit. In 1503 trof deze school eene ontzettende ramp, doordien het gebouw met 350 jongelingen verbrandde. Hoewel de school, in 1540, weder door de Staten van het Veluwsche kwartier hersteld werd, verviel deze zetel van Minerva door de aanhoudende oorlogen steeds meer en meer, tot dat, in het jaar 1600, de meergemelde Staten, op verzoek van Maurits, Prins *van Oranje*, Stadhouder der Vereenigde Nederlanden, besloten haar te verbeteren. Daar gemelde Stadhouder het lot van dit gesticht bijzonder ter harte nam, kreeg deze geleerde stichting, die vroeger de Latijnsche school genaamd werd, den titel van Gymnasium Nassavicum, en werd sedert de Nassaussche school genoemd. In het jaar 1729 is zij van binnen en van buiten aanmerkelijk opgehaald en verfraaid, voor het gebouw staat dit opschrift, in wit marmer:

Digitized by Google

DEO ET
STUDIIS HUMANITATIS
SACRUM
ILLUSTRE HOC GYMNASIUM ANNO CHRISTI CIↃ CCCLXXII FUNDATUM ANNO CIↃ CCCXLI A TRIBUNTIS CELEBRATUM STUDIOSIS ADVERSIS, SUPRA DISCIPULOS TRICENTOS. ANNO CIↃIↃIII DEFLAGRAVIT CUM TOTIUS URBIS TRIBUNTORUM & QUINQUAGINTA DISCIPULORUM PERNICIE; POSTHODUM ANNO CIↃIↃXL INSTAURATUM AB ORDINIBUS TETRARCHIAE VELAVICAE, ANNO CIↃIↃCIII ILLUSTRIS GYMNASII HONORE INSIGNITUM A MAURITIO NASSAVICO GYMNASIUM NASSAVICUM DICTUM, TANDEM IN PRAESENTEM FORMAM REDACTUM EST, DD CURATORUM MANDATO ANNO CIↃIↃCCVIII. (d. i.: Dit gebouw is Gode en der wetenschappen toegewijd. Deze doorluchtige school is, in het jaar onzes Heeren 1572, gesticht. In het jaar 1441 waren er drie honderd vreemde leerlingen, behalve die uit de stad. In het jaar 1585 verbrandde de school, tot aanmerkelijke schade der geheele stad en van drie honderd en vijftig leerlingen. Naderhand is zij, in het jaar 1540, door de Staten des Veluwschen kwartiers, wederom opgerigt. In het jaar 1603 kreeg zij van MAURITS VAN NASSAU den naam van doorluchtige school, en werd de Nassausche school genoemd. Eindelijk is zij, in het jaar 1708, op bevel van Heeren Curatoren, in den tegenwoordigen staat gebragt). In het jaar 1838 is dit gebouw nog zeer verfraaid en van groote ruiten voorzien. Aan dit gymnasium wordt, thans door eenen Rector, eenen Conrector, en eenen Lector aan twintig leerlingen onderwijs gegeven in de oude en nieuwe talen, de meetkunde en andere wetenschappen. De eerste, die aan deze school het rectoraat heeft waargenomen, is geweest Mr. HERMAN SCHUURMANS, die in het jaar 1441 herwaarts kwam.

Vroeger was te HARDERWIJK eene **Hoogeschool**, in de *Academiestraat*, waaraan velen geleerden, als SCHEIDIUS, MUNTINGHE, KEMPER, REUVENS, REINWARDT, TER BAIRK, BOUMAN, SCHACHT, vader en zoon, CLARISSE en meer andere mannen van naam het professoraat bekleed hebben, en een BOERHAVE en LINNÆUS den doctoralen graad verwierven. Hoewel reeds in 1600, als kwartierschool, opgerigt, werd zij eerst in 1647 door de Staten tot eene provinciale akademie verheven. Na eene langdurige kwijning, veroorzaakt door den onwil van het kwartier van Nijmegen, om in de kosten tot haar onderhoud te helpen dragen, besloot men, in het jaar 1675, de Hoogleeraren te laten uitsterven, en de hoogeschool te laten vervallen; doch door toedoen van WILLEM III, Prins *van Oranje* en Koning *van Engeland*, werd haar, in het jaar 1692, een nieuw leven gegeven. De vereeniging van ons Vaderland met Frankrijk bragt haar ten ondergang, daar zij in 1812 vernietigd werd. Zij werd in 1815 wel als athenæum hersteld, doch in 1818, wegens het gering gebruik, dat er van de daar gegeven wordende lessen gemaakt werd, weder opgeheven, [illegible] het Academiegebouw thans tot een m[illegible]or de troepen [illegible] Tegen over dit gebouw vond men [illegible] Hortus M[illegible] Kruidtuin, thans aan particul[illegible] en niets [illegible]gs meer opleverende, daar verr[illegible]nten en [illegible]venen zijn. Het herbarium van [illegible]chter no[illegible]. O[illegible] nog ec[illegible]digе Teeken- en Timer[illegible] door [illegible]itect, gedurende de winter-

[illegible] hoogesch[illegible] [illegible]n tijd door den Utrechtschen Hoogleeraar [illegible] werden.

Digitized by Google

maanden, aan 50 leerlingen, onderrigt in het bouwkundig en regtlijnig teekenen gegeven wordt; alsmede een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 4 Mei 1809 is opgerigt, ongeveer 30 leden tellende. Voorts heeft men hier een bloeijend Instituut voor Jonge Heeren, met ongeveer 40 leerlingen; eene Stads Franscheschool voor Jonge Heeren, met omstreeks 25 leerlingen; eene Kostschool voor Jonge Jufvrouwen, met 25 à 30 leerlingen; eene Stads Hollandsche school, met ongeveer 200 leerlingen, en eene Stads Armenschool, met ruim 500 leerlingen.

Harderwijk heeft de volgende vermaarde mannen binnen hare muren zien geboren geworden, de Godgeleerden: IJsbrand van Harderwijk, den drie en dertigsten Abt van Lidlum, † in 1571; Ellart van Mehen geb. in 1570, † Nov. 1639, en Godeschalk Aelten of Altius, geb. in 1575, † te Arnhem, ná 1645.

Den Regtsgeleerde Gerard Voet, die Kanselier van Gelderland was.

Den Ontleedkundige Antonius Nuck, geb. 19 Julij 1640, † 5 Augustus 1692, als Hoogleeraar te Leyden.

Den Oudheidkundige Ernst Brink, geb. in 1580, † in Dec. 1649, die in den aanvang der zeventiende eeuw Turkije bezocht en later Burgemeester zijner geboortestad was (1).

De Latijnsche Dichters: Johan Witten, die Opperrentmeester van Zalland was; Jacob Philip Medenbach Wakker, † in 1806 aan de kaap de Goede-Hoop, na Rector der Latijnsche school te Zwolle te zijn geweest.

De Letterkundigen: Petrus Guinellus, die in 1550 een *Commentarium de doctrina et arte demonstrandi* schreef, en Barent Winteringe, die in 1570 een werkje schreef, genaamd *Progymnasmata in Latinae grammaticae Etymologiam.*

De Krijgslieden: Werner van Grol en Aalt van Harderwijk, die, geleefd hebbende in de zestiende eeuw, ten tijde van Maarten van Rossem, het bewind over Elburg en Hattem voerden, en verder in de oorlogen van die dagen zich eenen grooten naam hebben verworven; voorts Wolter Hegeman, gesneuveld in 1582 in het beleg van Batemburg; Wenkum Pannekoek; van Brienen van Hell, en Johan Wijnbergen, welke allen in het beleg van Oostende in 1602 hebben uitgemunt; terwijl de laatste in dat beleg gesneuveld is; verder Johan Baron van Wijnbergen, Heer van *Horsen en Oldenaller*, geb. in 1590, † in 1658 (2); Johan Voeth; Willem, Graaf *van Nassau, oudste zoon* van Prins Maurits en Vrouwe van Mechelen van Beverweert, gesneuveld, als Admiraal van Holland, in het beleg van Grol, den 18 Augustus 1627, en Wolter van Brienen, † in 1630, na vroeger tot Gouverneur van Emmerik benoemd te zijn geweest.

In het jaar 1280 ontstond er tusschen de schippers van Harderwijk, die naar de Oostzee voeren, en de kooplieden van Hamburg, een ernstig verschil over het koopen van granen. Daar deze oneenigheid welhaast door bloedige gewelddadigheden gevolgd werd, traden de Schepenen van Deventer, Kampen en Zwolle als scheidslieden tusschen beiden op, en bragten den vrede eerlang tot stand. Daarbij werd aan

(1) Zijne handschriften berusten op het stedelijk archief, met den inhoud daarvan zal door de zorg van Ridder F. van Rappard het publiek welligt bekend gemaakt worden.

(2) Zijne graftombe is in 's Hertogenbosch.

Digitized by Google

die van Harderwijk opgelegd, om aan de Hamburgers 200 mark, ieder van 10 schellingen, voor schadevergoeding te betalen. Verder zouden de wedersijdsche gevangenen en genomene goederen ontslagen of teruggegeven worden, en bij alle toekomstige voorvallen, ieder schipper voor de misdrijven van zijn scheepsvolk verantwoordelijk zijn.

In het begin der veertiende eeuw moeten er eenige onlusten tusschen de Friezen en die van Harderwijk hebben plaats gehad. Althans de Grietman en Regters van Wildinge en Westergoo gaven, in December 1313, den burgeren van Harderwijk eenen brief van vrij geleide door hunne landen, met verbod aan hunne ingezetenen, om gemelde burgers aan lijf noch goed te hinderen, op verbeurte van 80 ponden (60 guld.). In het volgende jaar werd het vrij geleide, dat den inwoneren van Harderwijk verleend was, door de Grietmannen en Regters van Franekeradeel bevestigd, onder bedreiging van gelijke boete. Ook werd, in het jaar 1317, een verbond tusschen die van Oostergoo en de stad Harderwijk gesloten, waaruit blijkt, dat de oneenigheid tusschen de burgers van laatstgenoemde plaats en die van Oostergoo ontstaan was uit den koophandel, die over en weder, doch niet altijd met gereed geld, gedreven werd, en aanleiding gaf tot geschillen over de betaling.

In de rampen, ontstaan door de twisten tusschen Reinald I, Graaf *van Gelre*, en zijnen zoon, later onder den naam van Graaf Reinald II bekend, moet ook Harderwijk gedeeld hebben. Immers bij een vergelijk, op den 22 Januarij 1320, werd overeengekomen, dat Heer Boudewijn van Avesaet aan Gerard van Rossem en de ingezetenen van deze stad 700 pond (525 guld.) zoude uitbetalen, dewijl hij hunne goederen genomen had.

Na den dood van Hertog Reinald III, welke in het jaar 1371 plaats had, stelde Harderwijk zich al spoedig onder het bewind van Willem van Gulik, van wien de stad vrijdom van tol verkreeg, op eenen zoo uitgebreiden voet, als de meest bevoorregte plaats des lands te dezer zake genoot. Deze voorspoed werd echter kort daarop gevolgd door eene belegering, ten gevolge waarvan zij, in 1372, in handen der Hekerens viel, die de omliggende landen verwoestten en de boeren uitplunderden. Eerst op den 24 December 1374 bekwam de stad, na Hertogin Mechteld als Landvorstin gehuldigd te hebben, van haar de bevestiging harer vrijheden en voorregten; maar zij moest dit, jegens de Hertogin en haren echtgenoot, den Graaf van Blois, gepleegd verzuim, boeten met eene aanmerkelijke som, dadelijk te betalen, en nog 14,000 oude schilden (19,600 guld.) te beloven uit de opbrengst der accijnsen, alsmede door de verbanning van zes harer burgers, hiertoe door de Hertogin aangewezen. Aarold van Hoorne, de negen en veertigste Bisschop van Utrecht, gedurende den nu geëindigden tweespalt de partij van Vrouw Mechteld, met raad en daad, ondersteund hebbende, bedong, in het jaar 1375, voor zijne moeite en kosten 25,000 oude schilden (30,000 guld.), waarvoor Mechteld hem Harderwijk, nevens *Elburg, Hattem* en bijliggende dorpen verpandde. In of kort vóór 1378 keerde Harderwijk tot Gelre terug, erkennende Willem, Hertog *van Gulik*, als wettig Leenheer.

Op den 28 Mei 1438 werd te dezer stede eene minnelijke overeenkomst gesloten tusschen eenige Hollandsche steden ter eener, en Deventer en Kampen ter andere zijde, waardoor, ten minste gedurende een jaar, de vijandelijkheden op de Zuiderzee gestaakt werden.

Digitized by Google

Harderwijk geraakte, in het jaar 1479, met die van Amsterdam in onmin, wegens eenige onlusten, welke tusschen de inwoners dezer twee steden, over de visscherij in de Zuiderzee, ontstaan waren.

In het jaar 1503 trof deze stad eene zware ramp door eenen fellen brand, welke den 31 Julij ontstond, en waardoor de geheele stad, op vijf of zes huizen na, binnen den tijd van drie uren, in de asch gelegd werd. Meer dan duizend menschen kwamen door den brand om, of werden door het instorten der gebouwen jammerlijk verpletterd. Het afgebrande werd terstond hersteld, en de stad veel fraaijer opgebouwd en sterker gemaakt, dan zij te voren was geweest. Naauwelijks was dit gedaan of zij werd, in het jaar 1505, door Filips I, Koning *van Spanje*, overmeesterd, die overal binnen hare vesten, waar het noodig was, bolwerken deed opwerpen, en er zulk eene talrijke bezetting in hield, dat Karel, Hertog *van Gelre*, er niet vóór het jaar 1511 weder meester van werd.

Kort daarna, te weten in het jaar 1518, ontstond er eene opschudding en ernstige oneenigheden tusschen de Regering en de gemeente, hetwelk Hertog Karel noodzaakte, zich in persoon derwaarts te begeven, waarop hij de voornaamste belhamels liet vatten, die hij met zich naar Arnhem voerde, de stad van hare aanzienlijke voorregten beroofde, en, om haar in het vervolg te beter in toom te kunnen houden, een groot blokhuis, westwaarts aan den muur, deed opwerpen. Op voorspraak van eenigen werden de gevangenen echter spoedig weder ontslagen, de Raad in zijne eer en bewind, en de stad in hare vorige regten hersteld.

In het jaar 1528 is Harderwijk, door Graaf Floris van Egmond, bij verdrag, voor Keizer Karel V ingenomen. Na de verovering en in bezitneming van Hattem en Elburg, in 1528, door het Bourgondische leger, wendde de vijand zich naar deze stad, en wierp eerlang, zoo wel op het zeestrand, als meer landwaarts in, verschansingen tegen haar op. Reeds den 28 Junij begon zich het gebulder des geschuts, onverpoosd, te doen hooren. De muren, door een allerverschrikkelijkst kanonvuur, op vier hoeken gebeukt, werden reddeloos gehavend. Het Bourgondische leger stond gereed, om over de met puin gevulde gracht de bressen te bestormen, toen de Raad en de Bevelhebber, Bruyn van der Schuyre, eene zamenkomst verzochten, en aanboden de stad over te geven, op gelijke voorwaarden, als Hasselt onlangs waren toegestaan. Dit aanbod, door den Opperbevelhebber, Floris van Egmond, Graaf *van Buren*, afgeslagen zijnde, werd door een verdubbeld vuur, van achter de verschansingen, beantwoord, zoodat de Regering, geen uitzigt meer op redding of ontzet hebbende, eenige der voornaamste ingezetenen naar den vijand zond, om de stad, op des Veldheers genade, over te geven. Nog in hetzelfde jaar kwam zij wederom, bij verdrag, aan Karel, Hertog *van Gelre*, terug. In het jaar 1543 begroette Harderwijk, nevens de andere Geldersche steden, Keizer Karel V als Hertog.

De stad werd, in het jaar 1572, door Willem, Graaf *van den Bergh*, voor de Staten veroverd. Omtrent dezen tijd is zij met eenen goeden aarden wal en andere buitenwerken omgeven, maar in het jaar 1578, toen Graaf Jan van Nassau Gelderland, in naam der Algemeene Staten, als Stadhouder regeerde, zijn het oude en het nieuwe blokhuis, door de inwoners, tot den grond toe geslecht.

In den jare 1629 eischte Hendrik, Graaf *van den Berg*, met zijn leger op de Veluwe staande, deze stad op, maar de burgers gaven

Digitized by Google

hem het kloeknoedig antwoord, dat zij allen den eed hadden gedaan, om zich tot den laatsten droppel bloeds te verweren. Dit antwoord verschrikte hem zoodanig, dat hij de stad niet durfde aanvallen; maar in het jaar 1672 moest zij zich, doordien zij van alles onvoorzien was, en hare vestingwerken, sedert den Munsterschen vrede, slecht onderhouden waren, bij verdrag, aan de Munsterschen overgeven. Deze leverde de stad, zeven dagen daarna, aan den Hertog van Luxemburg over, door dien, bij de verdeeling der landen of veroveringen tusschen Frankrijk, Engeland, Keulen en Munster, bedongen was, dat de Koning van Frankrijk, al hetgeen tusschen de rivieren de Maas, de Waal, den Rijn en den IJssel gelegen was, nevens Zutphen, Doesburg en de Generaliteits-vestingen omtrent Braband, zou bezitten. Zeventien maanden werd Harderwijk deerlijk door de Franschen geplaagd, en niet vóór het begin van November 1673, na dat de vestingwerken waren geslecht, en de stad op twaalf duizend gulden gebrandschat was, van deze ongemakkelijke gasten verlost.

In het jaar 1704 had er te Harderwijk eene geweldige opschudding plaats, doordien sommigen de oude Regeringsleden, die door Willem III, Prins *van Oranje*, uit de regering gezet waren, daar weder zochten in te brengen. Het gemeen kreeg hier niet zoodra de lucht van of het drong, op den gewonen dag der verkiezing, drie nieuwe Schepenen ter Regering in, terwijl de burgers, voor het stadhuis in de wapenen gekomen waren. De meerderheid der dienende Regenten, deze verkiezing voor onwettig houdende, sloegen de handen aan den degen, om de burgers te verschrikken, doch men hield hun de tromp van het geweer voor de borst, en deed hen terug wijken. De Fiskaal Greve of de Regering zich door deze verandering verongelijkt rekenende, zwaaide en schermde met den degen onder het volk, roepende: *Oude plooi boven! Ha Sakrament! al evenwel oude plooi boven!* terwijl de gewapende burgers *nieuwe plooi boven* schreeuwden. Het huilen van vrouwen en kinderen, die voor grooter bloedstorting beducht waren, maakte de verwarring nog. Het oproer werd eindelijk gestild, en de nieuwe Regenten bleven in het bewind.

Bij den watervloed van 1775 leed Harderwijk aanmerkelijke schade. Op Dingsdag den 14 November begon het, uit het Zuidwesten hard te waaijen, en de storm verhief zich tot den namiddag zeer sterk, doch daar de wind van de landzijde kwam, had men van de zee geen hinder, toen echter de wind tegen den avond schielijk omliep en uit het Noordwesten blies, kwam de zee hoog oploopen, hetgeen zoo geweldig toenam, dat na middernacht het water 6 en 8 voeten hoog aan de stadsmuur, 2 voet 6 duim in de eerste Smeepoort, en 3 voet 9 duim in de middelste Smeepoort stond. De beek, die midden door de stad loopt, raakte zoodanig opgestopt en gezwollen, dat vele der daaraan grenzende plaatsen, tuinen en huizen overstroomd werden, zoo dat in een gedeelte van de Donkerstraat, de Kerkstraat, het Kerkhof en het Bon[illegible]je den weg belemmerd werd. Door de kracht der golven [illegible]erscheidene gaten in de stadsmuur geslagen, waardoor som[illegible]rtegen staande, huizen groot gevaar liepen van omver geworpe[illegible]n. De wal en plantaadje liepen onder water. De graven in [illegible]tekerk begonnen te zakken. Uit een huis, even buit[illegible]ruggepoort staande, moesten de inwoners vlugten, de[illegible]er met kracht tegen aan beukten en het dreigde in te [illegible]oostzijde bij het Rondeel brak de zee door de stadsmu[illegible]n gedeelte der stad en de Vischmarkt overstroomd [illegible]vele menschen zich met schuiten moesten redden.

Digitized by Google

Het zeewater stond, omtrent een half uur ver, rondom de stad in het land, tot aan de buurs. Hierdoor, en begon reeds, in den nacht van den 15 November, de Zeepoort in te loopen, doch van toen af bedaarde de wind, en het water zakte allengskens, zoo dat men des morgens ten acht ure weder buiten de poort konde komen.

Eene kleine vonk ontstak, in het jaar 1787, te Harderwijk, de vlam van tweedragt en muiterij. Drie soldaten vorderden, op den 29 Julij, van eenen Herbergier, nabij de Bruggepoort, een *oranje borrel*, welke hun werd geweigerd, met de woorden, dat zij wel een *patriotsche borrel* konden krijgen, waarop, onder scheldwoorden, de glazen werden ingeslagen, en alles wat voorhanden was vernield. Dit was het begin van ernstiger woelingen. Het krijgsvolk spande met het gemeen zamen, en werd door sterken drank, tot baldadigheden aangevuurd. Er werden, dien eigen avond en volgenden nacht, wel aan zestig huizen de glazen ingeworpen en negen geheel geplunderd.

In den nacht van 3 op 4 Februarij 1825 veroorzaakte de hevige storm, uit het westen en noordwesten, te Harderwijk eenen buitengewonen hoogen vloed, welks gevolgen, ofschoon voor deze stad noodlottig, evenwel guustiger waren, dan men gedacht had, daar er geen mensch het leven bij verloor. Reeds in den vroegen morgen van den 4 Februarij drong het water der Zuiderzee van alle kanten binnen de stad, en bereikte eene hoogte, als niminer, bij menschen geheugen, had plaats gehad. De Oosterwijken, de Vischmarkt, de Burk, de Vijhestraat, een gedeelte der Donker-, Brugge- en Korkestraten, en alle de nog lagere gedeelten der stad werden, ter hoogte van 8 tot 10 palmen, overstroomd, zoo dat de bewoners zich op de bovenverdiepingen hunner woningen, en waar deze niet bestonden, op de hoogere gedeelten der stad, als het raadhuis en andere gebouwen, moesten bergen, zelfs de omstreken der stad waren van alle kanten meer dan een half uur ver overstroomd, zoodat bijna een ieder tot zelfbehoud op zolders en daken moest vlugten, om het uiterste gevaar te ontkomen, in de hoop, dat er redding door middel van schuiten zou komen opdagen, waarvan dan ook met het beste gevolg gebruik gemaakt werd. De schade van sommige bewoners dezer stad en omstreken, bestond voornamelijk in eenig verdronken vee, tuingewassen, het verlies van huisraad, twee of drie schuren en boerenwoningen, welke eene prooi der golven werden; die der stad was veel aanmerkelijker, en beliep volgens berekening van het plaatselijk bestuur, nagenoeg 20,000 gulden, als zijnde de geheele zeemuur tusschen de haven en de Vischpoort door de kracht der zee ingestort; terwijl die tusschen de Bruggepoort en plantaadje geheel met gaten doorboord en beschadigd, alsmede de zeebrug en verdere zeewerken zwaar geteisterd werden.

Het wapen der stad Harderwijk was eertijds een koggeschip met het omschrift: *sigillum burgensium de Herdervic* (zegel van den burg van Harderwijk), waarvan de zegeldrukker nog op het archief aanwezig is; daarna vereerde Otto III, Graaf *van Nassau*, deze stad met zijn eigen, thans nog gebruikt wordende, wapen, bestaande in een veld van azuur (blaauw), beladen met eenen leeuw en 14 turven alles van goud. Om dit wapen stond op het stadszegel ✠ *Clypeus Comit. Gelrensis*, (d. i. schild van het graafs. Gelre.)

HARDERWIJK, geh. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. N. W. van *Hoorn*, kant. en 3 u. Z. W. van *Medemblik*, gem. en ½ u. O. van *Hoogwoud*; met 4 h. en 25 inwoners.

Digitized by Google

HARDERWIJK, voorm. houten sterkte in *Oost-Indië*, op het *Amboinsche* eil. *Ceram*, gedeelte *Groot-Ceram*, aan de Zuidkust. Zij was ten tijde van den Landvoogd Lelkaszoon opgerigt.

HARDESTEIN, voorm. adell. h. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Hardelstein.

HARDEWEER, b. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. N. N. W. van *Groningen*, kant. en 1¼ u. N. N. O. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. W. van *Essinge*, op eene wierde, ten O. den Oudedijk, en ten N. de Fransumertogt.

Deze b. bestaat uit onderscheidene heerden, en was eertijds een afzonderlijke regtsteel.

HARDEWERDT, voorm. d. in den *Grooten-Zuidhollandsche-waard*, aan de *Oude-Maas*, *ter* plaatse waar de Eem zich met die rivier vereenigde.

Het was een der 72 dorpen, die bij den watervloed van 18 November 1421 verdronken, en onder de 34 die nimmer weder te voorschijn zijn gekomen.

HARDINGSVELD, d. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hardinxveld.

HARDINGSVELD (BENEDEN-), kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*. Zie Hardinxveld en Giessendam-en-Neder-Hardinxveld.

HARDINXVELD, gem. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem* (10 k. d., 9 m. k., 4 s. d.); palende N. aan Giessen-Nieuwkerk en Moesenbroek, en aan de Giessen, O. aan Schelluinen en de banne van Gorinchem, Z. aan de Merwede, W. aan Giessendam-en-Giessen-Oudekerk.

Deze gem. bestaat uit den Polder-van-Boven-Hardinxveld, den Polder-van-Beneden-Hardinxveld, benevens de Buitenlanden, en bevat niets dan het d. Hardinxveld. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1165 bund. 93 v. r. 53 v. ell., waaronder 981 bund. 99 v. r. 99 v. ell. belastbaar land; telt 420 h., bewoond door 650 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3280 inw., die grootendeels hun bestaan vinden in de visscherij, het teelen en bewerken van griend- en rijshout, het maken van hoepels, de scheepvaart en het aannemen en uitvoeren van dijk-, rijs- en andere openbare werken; terwijl men er drie zalmrookerijen aantreft, die echter *in kwijnenden* staat zijn. Er bestaat alhier volstrekt geen korenbouw, en ook de melkerij is gering, vermits de landerijen grootendeels met hout beplant zijn.

De Herv., die er 3250 in getal zijn, onder welke 800 Lidmaten, maken twee kerkelijke gem. uit, bekend onder de benaming van Hardinxveld of Boven-Hardinxveld en van Neder-Hardinxveld, die ieder hare eigene kerk en hare eigene Ouderlingen en Diakenen hebben, doch in vele gevallen een gecombineerd collegie uitmaken. Zij behooren beide tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Gorinchem*.

Bij resolutie der Staten van Holland, van 6 November 1590, werd aan Hardinxveld, waar destijds 120 huizen waren, een Predikant toegestaan. In het jaar 1591 werd als eerste Predikant beroepen Reinier Reinierasz. van Doetinchem, die, na twee en twintig en een half jaar dit ambt bediend te hebben, alhier overleden is. De tegenwoordige Predikant is de dertiende na hem. Aan het benedeneinde van Hardinxveld stond destijds eene vervallene kapel, welke, bij resolutie der Staten van Holland, van den 5 Maart 1597, tot den predikdienst werd ingerigt, waartoe vijftig gulden werd toegestaan; terwijl, bij resolutie van 21 Mei desselfden jaars, werd bepaald, dat in die kapel dienst

zoude worden gedaan, bij beurten, op den eenen Zondag door den Predikant van Hardinxveld, op den anderen, voor Giessendam, door den Predikant der naastbijgelegene gemeente, zijnde Giessen-Oudekerk, waarvoor aan de beide Predikanten eene jaarlijksche toelage van vijftig ponden van veertig grooten (50 guld.) werd toegelegd. Na vele vruchteloose pogingen is aan Neder-Hardinxveld, bij resolutie der Staten van Holland, van 21 Junij 1729, een eigen Predikant toegestaan, waarbij bepaald is, dat het regt van collatie, om de andere reis, door den Heer van Hardinxveld zou worden uitgeoefend. De Herv. van Giessendam hebben in de kerk te Neder-Hardinxveld hunne eigene zitplaatsen, en oefenen daarin hunne godsdienst; waarom de Predikant van bijkerk te gelijk Predikant van Neder-Hardinxveld en Giessendam is, en bij toerbeurten, in geval van vacature, door Neder-Hardinxveld en Giessendam beroepen wordt. De gem. van Hardinxveld of Boven-Hardinxveld telt thans omtrent 400 Ledematen, op nagenoeg 1800 zielen. Neder-Hardinxveld iets minder, wanneer hierbij echter Giessendam gerekend wordt, bevat deze gecombineerde gem. omtrent 3000 zielen, waaronder 600 Ledematen.

De enkele Evang. Luth., die er woont, behoort tot de gem. van *Gorinchem*. — De R. K., van welke men er 7 aantreft, worden tot de stat. van *Gorinchem* gerekend. — De Isr., die er 23 in getal zijn, behooren tot de ring-synagoge van *Dordrecht*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Boven-Hardinxveld en ééne te Beneden-Hardinxveld, welke gezamenlijk door een getal van 430 leerlingen bezocht worden.

Men wil, dat Hardinxveld, eer de Giessen bedijkt was, een waard op zich zelven geweest is, en dat daarvan, in het jaar 1203, onder den naam van Hardinxwaard, gesproken wordt. In een handvest van Floris V, Graaf *van Holland*, gegeven te Medemblik, den 3 Mei des jaars 1285, ten behoeve van Willem van Brederode, wordt het ambacht in Oud-Hardinxveld en Nieuw-Hardinxveld onderscheiden. Bij dit handvest blijkt mede dat het in dien tijd eene vrije heerlijkheid geweest is, gelijk Heer Willem aan den Graaf had bewezen. Zij bleef in den huize van Brederode, tot in het jaar 1412, wanneer Aarnt van Gent haar, door opdragt van den Heer Willem van Brederode, heeft bekomen. Arent van Gent, gaf aan zijne lieden van Hardinxveld, aanzienlijke voorregten, zoo wegens het verbeuren der goederen, bij verbeurte van het lijf, als, wegens het verborgen voor de breuken, waarin zij vallen mogten, met andere gunsten omtrent het straffen der misdaden. Behalve deze voorregten, aan die van Hardinxveld door Heer Arent van Gent vergund, verkregen zij van Hertog Albrecht van Beijeren, de tolvrijheid door alle zijne landen, volgens zijn handvest van het jaar 1399; en Johanna, Hertogin *van Brabant*, gaf hun dergelijk voorregt in het jaar 1400. Arent van Gent verkocht naderhand de heerlijkheid, in het jaar 1454, aan Bruisten de Jeude, Schildknaap. Deze droeg, in het jaar 1460, de vrije heerlijkheid hooge, middelbare en lage jurisdictie op, aan Hertog Filips *de Goede*, Hertog *van Bourgondië*, ten behoeve van zijnen zoon Karel, toen Graaf van *Charlerois*, onder voorwaarden, dat de Graaf hem weder verleggen zoude met de ambachtsheerlijkheid, en hare heerlijke geregtigheden, tienden, visscherijen en dergelijke. Deze Graaf verleende, bij de bevestiging van alle hare voorregten, aan die van Hardinxveld, dat de stad Gorinchem of eenige andere steden hen niet zouden mogen schatten, zonder hen te hooren. De ambachtsheerlijkheid

Digitized by Google

bleef vervolgens in het geslacht van de Jeude, tot dat Jan de Jeude, omtrent het jaar 1605, spade gestoken en haar verlaten heeft aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van den *Alblasserwaard*, om redenen, dat de heerlijkheid oudtijds met het onderhoud van een gedeelte van den dijk was bezwaard. Dijkgraaf en Hoogheemraden, bezaten die tot in het jaar 1625, wanneer zij, bij openbare veiling, verkocht werd, aan Pompejus de Roovere, Baljuw van Zuid-Holland, Schout der stad Dordrecht, enz. enz. Zijne mannelijke nazaten, hebben haar bezeten tot in het jaar 1723, toen de ambachtsheerlijkheid van Hardinxveld, door eenen anderen Pompejus de Roovere, bij zijn overlijden, is nagelaten aan zijn broeders eenige dochter, Vrouwe Sophia Dina de Roovere, gehuwd geweest met den Heer Diedrik van Leyden, Heer van Hardinxveld, *Vlaardingen*, *Vlaardinger-Ambacht*, *West-Barendrecht* enz. enz., Burgemeester der stad Leyden, enz., enz. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer Pieter Wijnands, woonachtig te Utrecht.

Het d. Hardinxveld ligt 1¼ u. W. van Gorinchem, en 3 u. O. van Dordrecht, 51° 49′ 21″ N. B., 22° 32′ 58″ O. L.

Vroeger schreef men Heatoghsvelt, blijkens een opschrift op een bord in de kerk, luidende: *Reinier Reiniersz., die eerste bedienaar des Goddelijken woords tot* Heatoghsvelt *enz.* Het is eene aanzienlijke plaats, die zich, ter lengte van bijna anderhalf uur gaans, langs den dijk uitstrekt. Het ligt zeer vroljk aan de Merwede, waarop drukke scheepvaart is, en waar langs dagelijks stoombooten op- en afvaren; ook is er een veer op Werkendam.

De kerk van Boven-Hardinxveld, was vóór de Reformatie eene groote parochiekerk. Vóór bijna twee eeuwen is zij, bij eenen vijandelijken inval, gedeeltelijk afgebrand, en de toren daarvan afgescheiden, wel is omtrent de jaren 1723 of 1724 weder een stuk aan de kerk aangebouwd, doch niet tot aan den toren, zoodat deze, welke deerlijk in verval is, nog op zich zelven staat; de kerk daarentegen is net en wordt behoorlijk onderhouden. Daarin wordt geen orgel gevonden, maar eene prachtige marmeren graftombe, ter eere van Pompejus de Roovere, Heer *van Hardinxveld*, in het jaar 1723 opgerigt.

In plaats van de oude kapel te Neder-Hardinxveld is naderhand eene nieuwe kerk gebouwd, die thans weder als bouwvallig is afgebroken, om door eene nieuwere en grootere vervangen te worden. De kosten worden alleen door Neder-Hardinxveld gedragen, gelijk ook voor weinige jaren eene geheel nieuwe en sierlijke toren en, in het voorledene jaar (1842), eene fraaije consistorie, uit de bijzondere fondsen der Neder-Hardinxvelders, gesticht is.

De school en onderwijzerswoning te Boven-Hardinxveld zijn in de laatste jaren geheel vernieuwd. De school is fraai en zeer doelmati[illegible] het gemiddeld getal leerlingen kan op 160 worden begr[illegible]hool te N[illegible]r-Hardinxveld is daarentegen nog in slec[illegible] en veel[illegible]n voor de behoefte der gecombineerde g[illegible] wordt [illegible] leerlingen bezocht, welk getal grootefi[illegible]deren za[illegible] het locaal zal zijn vergroot, waarop bestaat.

[illegible] van H[illegible]aan de Merwede, ter plaatse, waar [illegible] tegenov[illegible]am, door de wederzijdsche dijken naauw[illegible]oger en l[illegible]t is, stelt deze plaats, bij het opengaan [illegible], aan [illegible]n ijsverstopping bloot; dien ten gevolge [illegible] bevor[illegible]braken in den dijk ontstaan, waardoor

Digitized by Google

den geheelen Alblasserwaard werd overstroomd. Om dit voor te komen werd, op kosten van de provincie Holland, in het jaar 1738, op eenen afstand van 250 roeden van de Schelluiner-sloot eenen dijk gelegd, die ter lengte van ongeveer 1200 roeden, westwaarts loopt, en zich weder aan den Bandijk aansluit, ter plaatse, waar thans de uitwateringsluis van het Steenenhoekskanaal gevonden wordt. Deze dijk diende niet, gelijk sommige beweren, tot het formeren van eenen overlaat, maar om, bij het vallen van eenen doorbraak in den Hardinxveldschedijk, het vloedwater uit den Alblasserwaard te weren. Dit gevaarlijk gedeelte van Hardinxveld, hetwelk de geheele kerkelijke gem. van Boven-Hardinxveld in zich bevat, werd alzoo van den Alblasserwaard afgescheiden; doch hetgeen ten verderve dezer gemeente werd daargesteld, strekte grootendeels tot haar voordeel. Er zijn, na het leggen van dezen dijk, te Hardinxveld geene doorbraken meer gevallen; terwijl, bij de overstroomingen van den Alblasserwaard, ten jare 1740, 1809 en 1820, Hardinxveld, door dien dijk, van het vloedwater is bevrijd gebleven, en tot een toevlugtsoord voor menschen en vee, uit den overstroomden waard heeft gestrekt; terwijl ook dienzelfden dijk, bij het graven van het Steenenhoeks-kanaal, aan de Zuidzijde ten vasten leiddijk is gebezigd.

De buiten- of rivierdijk onder deze gemeente wordt des winters menigmaal voorbeeldeloos geteisterd door het afslaan tot aan en in den kruin; tot herstelling daarvan worden tot nog toe verpligt de eigenaren van landen in de polders gelegen.

Men vindt bij sommige Schrijvers opgegeven, dat Hardinxveld in het laatst van 1813 en in het begin van 1814 veel door de bezetting van Gorinchem geleden heeft. Het tegendeel echter is waar, want die gem. werd van allen overlast gevrijwaard, en van hetgeen de omliggende plaatsen moesten aanvoeren, tot proviandering der vesting, verschoond, uit aanmerking, dat de Hardinxvelders geen klokken geluid hadden noch Oranjevlaggen uitgestoken, hetgeen in alle omliggende dorpen op den 18 November 1813 geschied was, en die daarvoor op het ergste moesten boeten.

Het wapen dezer gemeente is van keel, met drie palen van vaire (pelswerk), het hoofd van het schild van goud, hebbende in den regterhoek eenen vogel van sabel.

HARDINXVELD (BOVEN-), naam, welken men wel eens aan de kerk gem. Hardinxveld, prov. *Zuid-Holland*, geeft om haar te onderscheiden van het oostelijke gedeelte of Neder-Hardinxveld. Zie Hardinxveld.

HARDINXVELD (NEDER-), kerk gem. prov. *Zuid-Holland*. Zie Hardinxveld en Giessendam-en-Neder-Hardinxveld.

HARDINXVELD (NIEUW-), naam, welken men vroeger gaf aan een gedeelte van de gem. *Hardinxveld*, in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hardinxveld.

HARDINXVELD (OUD-), naam, welken men vroeger gaf aan een gedeelte van de gem. *Hardinxveld*, in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hardinxveld.

HARDINXVELD (POLDER-VAN-BENEDEN), pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Dordrecht*, gem. *Hardinxveld*; palende N. aan den Polder van Giessen-Nieuwkerk, O. aan den Polder van Boven-Hardinxveld, Z. aan de Merwede, W. aan de Giessen en Peulen. — Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 738 bund.

Digitized by Google

HARDINXVELD (POLDER-VAN-BOVEN-), pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Hardinxveld*; palende N. W. aan den Nederpolder van Giessen-Oudekerk, N. aan den Doessche-polder en aan Moesenbroek, O. aan den Schellingsche-polder Kwakernaak en de Dordsche-Avelingen, Z. O. en Z. aan de Merwede, Z. W. aan den Buitenlanden, W. aan den Benedenpolder van Hardinxveld. — Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 309 bund.

Een gedeelte buitenland de Dordsche-Avelingen geheeten, was weleer met dezen polder vereenigd, toen de dijk van den Bout langs de rivier, tot Gorinchem liep. Aan dezen dijk schijnt een dorp Wolveren gelegen te hebben, van waar nog een klein gedeelte, bij den Bout den naam van den Wolferschendijk draagt.

De polders van Benedenen-Hardinxveld en van Boven-Hardinxveld zijn beide in het jaar 1366 bedijkt.

In het jaar 1818 is door deze polders een kanaal gegraven tot verlenging van de rivier de Linge, van welk kanaal het begin is even buiten de Arkelpoort der stad Gorinchem, gaande door de stads buitengracht, en loopende langs den buitendijk van het Land van Arkel *Beneden de Zouwe*. Dit kanaal loopt door den geheelen Bovenpolder en, voor ongeveer een derde der lengte, door den Benedenpolder van Hardinxveld, hebbende tot waterkeering, aan de Zuidzijde, den Buiten-Bandijk, van de scheiding van het Land van Arkel af tot aan den in 1737 aangelegden Nieuwe-dijk, en daar langs voort tot waar dien dijk, boven Steenenhoek, aan den Buitendijk aansluit, alwaar in het jaar 1818, bij het graven van het kanaal, eene schutsluis is gemaakt, waardoor het water van de verlengde Linge zich in de Merwede ontlast; aan de Noordzijde is, bij het graven van dit kanaal, tot waterkeering een dijk gelegd, de Kanaaldijk genoemd wordende.

De beide polders hebben slechts één bestuur, bestaande, behalve den Polderschout en Secretaris, uit acht Leden, die elk een traktement van veertig gulden genieten. Zij hebben elk eenen scheprad-water-molen op de Giessen uitmalende; nog is, bij het aanleggen van het Steenenhoeksche-kanaal, een vijzelmolen gesticht, waardoor het polderwater van de afgescheidene landen in gemeld kanaal wordt opgemalen. Deze molen is gesticht op kosten der landen voor welke dit kanaal gegraven is, met bijvoeging van eene som, uit welker rente deze molen onderhouden wordt, om de beide polders van het kwelwater te ontlasten, dat door het kanaal, door de leiddijken henen, in de polders dringt.

HARDINXWAARD, naam, welken voorkomt in eenen brief van 1203. Zie Hardinxveld.

HARDVELDSCHE-BRUG, brug in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, over de Ringsloot van het Diemermeer, 8 min. W. Z. W. van Diemerbrug, op den Grooten weg van Amsterdam naar Amersfoort.

Het gezigt van de brug op de drooggemaakte Diemermeer, door het schoone landgoed Eindmeer, wordt voor het fraaiste landgezigt in de omstreken van Amsterdam gehouden.

HARE, geh. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie Haarle.

HARE (DE), havez. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 10 u. N. van *Zwolle*, kant. en 2 u. N. W. van *Steenwijk*, gem. en 20 min. Z. W. van *Oldemark*.

HARE (DE), landg. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Haare (De).

Digitized by Google

HARE (DE) of DE HAAR, ook wel eens onder den naam van DE HAARLE voorkomende, geh. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 10 u. N. van *Zwolle*, kant. en 2 u. N. W. van *Steenwijk*, gem. en 10 min. Z. W. van *Oldemarkt*; met 7 h. en 35 inw.

HAREE-KOO, eil. in *Oost-Indië*, landv. *Amboina*, eene der *Uliassers*. Zie BOEWANG-BESI.

HAREGON, plaats, vermeld in eenen giftbrief van DIRK V, Graaf *van Holland*, van het jaar 1085. MELIS STOKE noemt het HAREGAN, thans is het de h. HARGEN, in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie HARGEN.

HAREN, gem. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Groningen* (2 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Groningen, O. aan Hoogezand en Noorddijk, Z. en W. aan de prov. Drenthe.

Deze gem. bevat de d. Haren en Noordlaren, benevens de geh. Helpen (Helpman), Onnen, Hemmen, Dilgt, Hoornschedijk, Essen, Harenermolen, Glimmen, de Groningerpunt en een gedeelte van Euvelgunne. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6237 bund. 93 v. r. 57 v. ell., waaronder 6138 bund. 35 v. r. 37 v. ell. belastbaar land, telt 457 h., bewoond door 480 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt; terwijl die uit de mindere klasse somtijds bestaan door den cichoreibouw, te welken einde zij of het land huren of hun grond wordt afgestaan door de landbouwers, die daarvoor de helft van den opbrengst ontvangen. Men vindt er eenig heideveld; veel vruchtbare zandgrond, welke hier en daar leemachtig is; lage moergrond voor wei- en hooiland, welke laatste zich in eene oostelijke afhelling naar de Hunse of het Winschoter-diep, en in eene westelijke naar het Hoornsche-diep of de Aa, ter wederzijden van den Hondsrug, uitstrekken, en veengrond aan de Hoornsche-dijk, alwaar men aanzienlijke baggelarijen aantreft. De grond te Noord-Laren, Glimmen en Onnen levert zware rogge, en te Haren en Helpen zware garst op. Behalve dit koren, verbouwt men hier en elders haver; voorts aardappelen, en smakelijke herfst-rapen, bekend onder den naam van Harener-knollen. Te Helpen zijn enkele warmoezerijen. De grond op den hoogen Hondsrug is vermengd met rolsteen, dus keiachtig doch niet onvruchtbaar. De steenen en versteeningen, welke hier, ofschoon minder dan buiten de Heerepoort der stad Groningen, in den grond gevonden worden, zijn merkwaardig. Men heeft in deze gem. 1 windolie-, 5 houtzaag-, 2 wind-koren- en 6 watermolens; 1 cichorei- en 1 hardezeep-fabrijk, welke laatste een octrooi voor 10 jaren heeft, en uitstekende waar levert. Ook stond hier eene nieuwe opgerigte fabrijk van moutwijn, azijn, zeep en brandewijn uit aardappelen, welke echter weder verdwenen is. Zij was, met aanwending van groote kosten, opgerigt, niet alleen wegens de menigvuldige gebouwen, welke er toe behoorden, maar ook wegens een vrij lang kanaal, hetwelk van de fabrijk naar het Hoornsche-diep opzettelijk gegraven was.

De Herv., die hier ruim 2450 in getal zijn, onder welke 700 Lidematen, maken de twee gem. van *Haren* en *Noordlaren* uit, welke hier ieder eene kerk hebben; terwijl de Herv. van Helpen, en die van een gedeelte van den Hoornsche-dijk en Euvelgunne, tot de gem. van *Groningen* behooren.

De R. K., die hier 30 in getal zijn, worden tot de stat. van *Groningen* gerekend.

Digitized by Google

De enkele Evang. Luth., en de 9 Doopsgez., die er wonen, behooren tot hunne respective gem. te *Groningen*; gelijk ook de 4 Isr., tot de ringsynagoge aldaar.

Men telt in deze gem. zes scholen, als: ééne te Haren, ééne te Noordlaren, ééne te Helpen, ééne te Onnen, ééne aan den Hoornschedijk en ééne te Glimmen, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 440 leerlingen bezocht worden, onder welke 90 uit de stad Groningen, die de school te Helpen bezoeken.

Vroeger stonden in deze gem. twee kloosters, als: een nonnenklooster in het geh. Essen en één aan den Hoornschen-dijk. Zie die woorden.

Het d. Haren ligt 1 u. Z. Z. O. van Groningen, aan den fraaijen straatweg. Het is een wel bebouwd en vrij druk bezocht d. De doortogt van reizigers en de aanvoer naar Groningen, maken het vrolijk en levendig. De naam van dit dorp wil men toeschrijven aan zekeren Hertog Haron, die de stichter en naamgever zoude geweest zijn, doch volgens Alting is zulks afgeleid van het woord *Haar* of *Harde*, dat eene *dorre droogte* beteekend, hetwelk met de geaardheid van den grond vrij wel overeenkomt. Men telt er, in de kom van het d., 130 h. en 670 inw., en met de kerkelijk daartoe behoorende geh. Onnen, Hemmen, Essen, Dilgt, en een groot gedeelte van den Hoornsche-dijk, 273 h. en ongeveer 1500 inw.

De inw., die hier bijna allen Herv. zijn, onder welke 500 Ledematen, behooren tot de klass. van *Groningen*, ring van *Hoogezand*. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Henricus Petri, die hier in het jaar 1595 stond, en in het jaar 1598 opgevolgd werd door Simon Johan Pheleus. Destijds was Haren met *Noordlaren* vereenigd, doch in 1645 werden die gem. van een gescheiden, als wanneer Hubertus Bruchenus, die sedert het jaar 1618 hier Predikant was, Haren alleen bleef bedienen. De beroeping geschiedt door de stemgeregtigde Ledematen. De kerk, midden in het d., ten oosten van den straatweg staande, is een zeer groot langwerpig gebouw, dat, even als de toren sedert kort, uit eenen bouwvalligen staat hersteld is. Zij werd door Hendrik van Vernenburg, Aartsbisschop van Keulen, in 1311, bij de abdij van Camp ingelijfd. In 1350 stond de Aartsbisschop Willem toe, dat deze kerk door Monniken van Camp zou bediend worden. Zij bevat de asch van zes of zeven Hoofdofficieren van het leger van Christiaan Bernard van Galen, Bisschop van Munster, die, in het jaar 1672, met zijn zwaar geschut Groningen te vergeefs teisterde, en met groot verlies moest aftrekken; ook is zij met een orgel versierd, dat in het jaar 1770 hersteld en vergroot werd. De sombere stompe toren, aan het westeinde der kerk, is vrij hoog, en, gelijktijdig met de kerk gebouwd. — De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 140 leerlingen bezocht.

Men ziet in de nabijheid van dit d. de volgende buitenverblijven, het Huis-Voorveld, het Huis-te-Glimmen, de Middelhorst, het nieuws aangelegde Huis-te-Hemmen, en het met veel smaak gebouwde huis van den Heer Janssen. Voortijds prijkten in dit d. de burg Lusthorst, een buitenverblijf van hoogen ouderdom; de in het begin dezer eeuw gesleten Burg- of Hof-te-Hemmen, leenroerig aan Overijssel; voorts het in het jaar 1759 gebouwde, maar in 1833 weder gesleten Emdaborg, waar thans een depôt van bloedzuigers is aangelegd, in een later, ongeveer op dezelfde plaats, gebouwd huisje of kleine woning, Zorgvrij geheeten.

Digitized by Google

Ten oosten van Haren loopt de Hunse, of het Drentsche-diep, en ten westen de Aa of het Hoornsche-diep. Beide rivieren worden door turfschepen bevaren, en vloeijen naar Groningen, waar hun vereenigd water, zich door het Rei- of Reitdiep, in zee ontlast.

In het jaar 1501 waagden het eenige Saksische soldaten den toren van dit dorp in te nemen, om van daar den weg naar Groningen onveilig te maken, maar werden, te weinig in getal zijnde, door die van Groningen overweldigd, hoewel zij zich niet eerder overgaven, dan na dat reeds de brand in de kerk en den toren gestoken was.

Edzard, Graaf *van Oost-Friesland*, ter meerdere beveiliging van den handel, tusschen Groningen en Drenthe, eene bezetting in de kerk van Haren gelegd hebbende, deed zulks de Saksers besluiten, om die van daar te verdrijven. De begonnene schermutseling veranderde, toen er uit de stad tijdig onderstand kwam, in een volslagen gevecht, waarbij onderscheidene, inzonderheid Saksers, het leven lieten, maar van de zijde der Groningers drie voorname burgers in 's vijands handen vielen. De bezetting werd echter opgebroken.

Den 19 Februarij 1838 zijn in het d. Haren twee huizen afgebrand.

Het wapen dezer gem. is een gedeeld schild, het eerste van azuur (blaauw) en het tweede van goud; het schild rustende tegen St. Petrus van goud.

HAREN, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Haaren.

HAREN, d. in het graafs. *Megen*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. O. van *Oss*, gem. *Megen-Haren-en-Macharen*, ½ u. Z. O. van Megen.

Men telt er 80 h. en 460 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke vroeger tot het apost. vic. der *Landen-van-Ravestein-en-Megen* gerekend werd, doch thans tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Velp* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. Lambertus toegewijd, is een oud gebouw, van eenen hoogen toren en een orgel voorzien. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

Ook heeft men er een nonnenklooster van den derden regel van den H. Franciscus, hetwelk in het jaar 1504 gesticht is door Udo Talbout en zijne huisvrouw Sessenea, welke daartoe eene hoeve, de Kuik-sche-hofstad genaamd, met eenige daartoe behoorende landerijen, geschonken hebben. Maria en Dingardis Talbout, dochters van bovengemelden, waren er de eerste Nonnen van. Dit klooster bij decreet van 3 Januarij 1812 gesupprimeerd zijnde, hebben de Geestelijke Zusters, den 20 April daaraanvolgende, het klooster moeten verlaten, doch het in 1814 weder betrokken, waarna haar, bij besluit van 2 September 1814, is vergund geworden het te blijven bewonen, mits geene nieuwelingen aannemende; hetgeen haar later weder is vergund geworden. Thans leggen de Nonnen er zich toe op het verplegen van vrouwen, die eenigzins aan verstandsverbijstering lijden.

Bij den watervloed van Januarij 1809, hebben de huizen, onder dit dorp behoorende, verschrikkelijk geleden. Omtrent veertig werden deerlijk geteisterd, en één stortte geheel in. Het dorp was blootgesteld aan de werking der ijsschotsen, in de travers van de Beersche-Maas, die eene geweldige groote oppervlakte van de zuidzijde van den dijk besloegen; de dijken leden dus hier ook zeer veel.

Digitized by Google

HAREN, d. in het *Land van Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*. Zie Borchaeen.

HAREN, d. in het graafs. *Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Borchaeen.

HAREN, landh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie Haren (van).

HAREN, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*, arr. en 3 u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. van *Berlikum*, in de buurt van *St. Annaparochie*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans onderscheidene huizen en tuinen. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 3 bund., worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene personen.

Deze state was het stamhuis van het beroemde Friessche geslacht van van Haren, van welke wij Adam, of, zoo als hij meer bekend is, Daam van Haren, niet slechts als Teekenaar van het verbond der Edelen, maar ook als een der aanvoerders van de watergeuzen met roem vermeld vinden (1); terwijl Willem van Haren zich, ten tijde van de Witt, met onderscheidene gezantschappen vereerd zag, en een ander Willem van Haren, even als zijn broeder Onno Zwier van Haren, zich niet alleen eenen onsterfelijken naam als Nederduitsch Dichter verworven, maar zich ook als Staatsman onderscheiden heeft.

HAREN (OP-), d. in het graafs. *Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Borchaeen.

HAREN (POLDER-VAN-), pold. in het graafs. *Megen*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Megen-Haren-en-Macharen*; palende N. aan den Maasdijk, O. aan den Groenendijk, Z. aan het Hoogeland te Haren, W. aan den Polder van Macharen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 140 bund. 7 v. r. 20 v. ell., en wordt door geene kunstmatige droogmakerij of watermolen van het overtollige water ontlast, daar de uitwatering van dezen polder alleen afhangt van den gunstigen stand der rivier de Maas. Het land ligt 6 ell. boven A. P. De polder staat onder het bestuur van het Dijksbestuur 's Lands van Megen.

HAREN (VAN), landh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 2½ u. Z. ten O. van *Heerenveen*, kant. en 1 u. W. ten Z. van *Oldeberkoop*, in het d. *Wolvega*.

Dit landh., met de voortreffelijk aangelegde hovingen en verder daartoe behoorende gronden, wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. van der Veen.

Het is bewoond geweest door den beroemden Dichter Onno Zwier van Haren, die er zijne *Geuzen*, en eene menigte andere gedichten geschreven heeft. Hij zag dit landh., met eenen schat van aantekeningen [illegible] kostbare boekerij, in het jaar 1777, waarschijnlijk door [illegible] staatspartij, uit kwaadwilligheid, door de vlammen verte[illegible] na het [illegible]eder is opgebouwd.

H[illegible]SPEL, [illegible]stmer-Ambacht, prov. *Noord-Holland*.

Z[illegible]PEL.

[illegible]MOLEN, [illegible] het *Gooreyt*, prov. *Groningen*, arr., [illegible]u. Z. Z. [illegible]roningen, gem. en ½ u. Z. Z. O. van den str[illegible] Groningen naar Assen, ter plaatse,

---

(1) [illegible]er hem J. [illegible], *Historie van het Verbond der Edelen*. St. II, bl.

Digitized by Google

waar vroeger de stander-roggemolen van Haren gestaan heeft, van welken het geh. zijnen naam ontleent, en die vóór weinige jaren, naar de zuidzijde van het d. verplaatst is. Ook scheidt de weg naar Zuidlaren zich ongeveer te dier plaatse af. Men telt er 12 h. en 90 inw.

Hier eindigt het vruchtbare zand, en begint de heidegrond. Van den Molenkampsteeg, ten Z. O. van Haren af, en ten W. van Onnen tot aan Noordlaren, is alles barre heide, met enkele teelgronden afgewisseld, hier essen genaamd. Het is een levendig geh., vooral bij gelegenheid der Zuidlaarder-markt.

HARFSEN, Harssen, Herfsen of Hersen, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en 1½ u. N. O. van *Zutphen*, gem. en 1½ u. Z. O. van *Gorssel*; met 98 h. en ongeveer 730 inw.

In deze buurs. hebben de Herv. eene kapel, waarin slechts eenmaal in het jaar gepredikt wordt, en wel bij gelegenheid van de Harfsensche kermis, die den laatsten Zondag in September invalt.

Men houdt hier ook twee beestenmarkten, de eene den 9 April, de andere daags na de kermis.

HARFSENSCHE-BEEK, beek in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Eefdsche Beek.

HARG, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hargpolder.

HARG (DE OUDE-), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Durlede.

HARGA, naam, onder welken, bij oude Schrijvers, het water de Durlede, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, wel eens voorkomt. Zie Durlede (De).

HARGADAWA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, lands. *Pondajang*.

HARGEN, d. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie Harger.

HARGEN-POLDER, pold. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie Harger-polder.

HARGER, Hargen, Harigen of Harrigen, geh. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 2½ u. N. ten O. van *Alkmaar*, gem. *Schoorl-Groet-Harger-en-Camp*.

Dit geh. is zeer oud, want reeds in eenen giftbrief van Dirk V, *van Holland*, van het jaar 1005 komt het onder den naam van Haregon of Haregan voor.

Het zoogenaamde schuurzand, zijnde wit, fijn en scherp, geschikt om te schuren, te strooijen, en te gebruiken bij het steenzagen, in de glasblazerijen en voor fijn metselwerk, wordt hier uit de duinen gevoerd en door ons geheele land gebruikt. Vroeger gebruikte men ook van dat zand in Engeland, doch sedert de afsluiting van het vaste land, door Keizer Napoleon, niet meer.

HARGER-POLDER, pold. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Schoorl-Groet-Harger-en-Camp*; palende N. W. aan den Pettemer-polder, N. O aan de onde Hondsbosschervaart, die hem van de Zijpe scheidt, W. aan den Slaperdijk, waardoor hij van den Groeter-polder gescheiden wordt, Z. en W. aan de duinen, tegen de Noordzee.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 114 bund.

HARGER-EN-PETTEMER-GECOMBINEERDE-POLDERS (DE), pold., gedeeltelijk in *Kennemerland*, gedeeltelijk in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gedeeltelijk gem.

Digitized by Google

Patten-en-Nolmerban, gedeeltelijk gem. *Schoorl-Groet-Harger-en-Camp*; palende N. W. aan den Dromerdijk, die haar van de Hogdsbosschen scheidt, N. W. aan de Oude-Houdsbosscher-vaart, door welke zij van de Zijpe gescheiden wordt, O. aan den Slaperdijk, die haar van den Groeterpolder scheidt, Z. en W. aan de Duinen tegen de Noordzee.

Deze polders beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 331 bund., waarvan onder *Petten-en-Nolberban*, volgens het kadaster, 137 bund. 16 v. r. 66 v. ell., waaronder 115 bund. 21 v. r. 76 v. ell. schotbaar land. Deze gecombineerde polders worden door éénen molen, op het Noordhollandsche-kanaal, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Dijkgraaf en Ingelanden.

HARGPOLDER of Harkpolder, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Kethel-en-Spaland*; palende N. aan den Noord-Ketelschepolder, O. aan de Poldervaart, die haar van den West-Abtschepolder scheidt, Z. aan den Klein-Babberspolder en den Groot-Babberspolder, W. aan den Holierhoekspolder.

HARIA, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Honimoa*, een der *Uliassers*, aan de Zuidwestkust.

Bij dit d. vindt men nagelbosschen van eenen geregelden aanleg. Het is bevolkt door de inwoners van Moulana, die, uit gebrek aan drinkwater, hun eil. verlaten hadden. — Er ligt hier een fort, Delft genaamd, in 1655 aangelegd, van vier stukken geschut en eene bezetting van 20 man voorzien. — In het jaar 1817 hadden de muitelingen zich in dit d. verschanst, doch het werd door onze troepen weldra overmeesterd.

HARICH, ook wel eens Harig gespeld, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 4 u. Z. ten W. van *Sneek*, kant. en 3 u. N. W. van *de Lemmer*.

De naam van dit d. is waarschijnlijk afgeleid van Harch-rarg of Harghe-rarg, dat is hoogrug of hooge rug, omdat het dorp zich uit de Flieussen voordoet als op eenen bergrug gelegen. Ook ligt het zeer schoon en hoog, en levert daardoor een heerlijk gezigt op de bosschen naar het Oosten en op de vlakke weiden en meeren naar het Westen.

Dit d. bestaat uit vier buurs., als: Vrisburen, Kerkburen, Lorreburen en Westeinde. Men telt er 47 h. en 320 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier 240 in getal zijn, onder welke 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Sneek*, ring van *Slooten*, behoort. Volgens staatsbesluit van 7 September 1816, is het oude dorpje *Ruigahuizen* met Harich kerkelijk vereenigd. De eerste, die alhier het leeraarambt beeft waargenomen, is geweest Hendrik Welling, die in het jaar 1583 hier in dienst was. Destijds was Harich eene combinatie met *Balk*, doch in het begin der zeventiende eeuw daarvan afgescheiden zijnde, verkreeg het tot eersten afzonderlijken Predikant Hendrik Jockens, die na het jaar 1610 derwaarts kwam, en in 1618 naar Hindeloopen vertrok. De kerk, ten O. van den weg, welke niet bestraat is, had eene rijke pastorij, met eene vikarij en twee prebenden. De pastorij was jaarlijks 130 goudgulden (195 guld.) waardig en de vikarij 100 goudgulden (150 guld.). De eene prebende plagt 90 goudgulden (135 guld.) en de andere 55 goudgulden (82 guld. 50 cents) op te brengen. De goede en ruime kerk, welke in het jaar 1663 vernieuwd is, prijkt met eenen [illegible], antieken, zeer hoogen spitsen toren, geheel van steen opgetrokken,

Digitized by Google

en bevat eene fraaije marmeren grafnaald van het geslacht Reneras. Op eenen grooten steen boven de kerkdeur leest men:

Dit huis was eerst gevelt,
Door storrenwind ter neer:
Maar nu is 't dus herstelt,
Tot Godes eer en leer
Zijns volks, door Scheltinga,
Den Grietman van deez' kust,
Hoort! volgt Godswoord nu na,
Op dat uw ziele rust.
1663.

De torenklok, die 1158 oude ponden weegt, draagt tot opschrift:

Dum cariem informem deberat vitiosa vetustas/
Ut clangore trahem coetum/ ac indicia praestem
Mortis/ et horarum fluitantia tempora nunstrem/
Hanc formam in praesens populi pius attulit ardor
V. van Glinstra Grietmannus/
G. Ottema Pastor/ J. Jellis Assessor.
Anno Dom. nost. J. C. CIↃIↃCLXXXIII.

(d. i.: Terwijl men in den ouden tijd mij zeer gebrekkig gegoten had, heeft de vrome zin der gemeente mij nu dezen nieuwen vorm gegeven, opdat ik door mijnen klank de gemeente mogt oproepen, voorts sterfgevallen aankondigen en den loop der uren aanwijzen).

V. van Glinstra, Grietman,
G. Ottema, Predikant, J. Jellis, Bijzitter.
In het jaar onzes Heeren Jezu Christi. 1683.

De pastorij bestaat grootendeels uit eene zeer oude en zwaar gebouwde, echt Friesche stins, van het geslacht Minnema, een der weinige nog overgeblevene gebouwen van die soort. De overlevering wil, dat de Schieringers zich meermalen hardnekkig in deze stins hebben verdedigd, en dat daarin de Gaasterlandsche geldmunt was, zoo als er ook nog oude acht-en-twintigen moeten bestaan, welke te Harich zijn geslagen.

In het jaar 1494 had Minno van Hillama, een gezworen Schieringer, daar nog een sterk huis. Behalve deze state lagen hier nog Titemastate en Hillemastate, die weleer zeer aanzienlijk waren.

De Doopgez., van welke men er ruim 20 telt, worden tot de gem. van *Balk* gerekend. — De R. K., van welke men er 60 aantreft, behooren mede tot de stat. van *Balk*. — De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 30 leerlingen bezocht.

Men heeft hier eene jaarmarkt, welke op Zondag na Pinksteren invalt en eenen dag duurt. Ook wordt onder Harich, op Maria *Hemelvaart*, de zoogenaamde Wildemarkt gehouden, zijnde eene druk bezochte vee- en paardenmarkt, op een vierkant openveld midden in het boseh, waar dan in de open lucht allerlei vermakelijkheden plaats hebben, besloten met eene harddraverij. Zie op Balk.

HARIKE, Hericke of Herike, ook wel Harken en Hercke, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. O. van *Deventer*, kant. en 1 u. N. N. W. van *Goor*, gem. en 1½ u. N. W. van *Markelo*; met 79 h. en 490 inw.

Deze buurs. heeft met de buurs. *Elsen* eene school, die gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht wordt. Onder dit geh. ligt de havez. Stuivelaar, thans genaamd Staevelaar.

Digitized by Google

HARIKERBERG, Hrarckrarsnc of Hrarkrarsnc, ook wel Harkrarsnc en Hrackrarsnc, heuvel in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, gem. en ½ u. N.W. van *Markelo*, in de buurs. *Harike*, 52° 14' 10" N.B., 24° 12' 20" O.L. Op deze lengte en breedte, en wel het hoogste punt van den berg, heeft een baak of signaal voor de groote driehoeksmeting van den Generaal Krayenhoff gestaan, welke plaats door eenen steenen paal pleeg aangewezen te worden. Over dezen berg loopt de straatweg van Deventer naar Oldenzaal.

Den 11 Junij 1839 werd bij een oudheidkundig onderzoek in dezen heuvel, uit eenen tumulus de spits eener lans opgegraven, welke in den *Overijsselschen Almanak voor Oudheid en Letteren*, voor 1840, afgebeeld en beschreven is.

HARING (DEN), landh. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 10 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. N. O. van *Harderwijk*, gem. en 2 u. N. N. O. van *Ermelo*, ½ u. W. ten Z. van *Nunspeet*, in de buurs. *Hulshorst*, ten W. van den straatweg langs de Zuiderzee.

Dit landh. beslaat, met de daartoe behoorende boerenhoeve en verdere gronden, eene oppervlakte van 34 bund. 41 v. r. 82 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. P. C. Bondam, te Kampen.

HARING (DEN), hofst. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4½ u. N. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. N. W. van *Loenen*, gem. *Abcoude-Proosdij-en-Ausdom*, 1 u. Z. ten O. van Abcoude, aan de Krommen-Angstel.

Deze hofst., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer H. Kraaijs.

HARINGCARSPEL, gem. in *Geestmerambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen* (2 k. d., 12 m. k., 3 s. d.); palende N. aan Schagen, O. aan Oude-Niedorp en Zijdewind, Z. aan den Heer-Hugowaard, Oudcarspel en Warmerhuizen, W. aan St. Maarten-Eenigenburg-en-Valkoog.

Deze gem. bevat de d. Haringcarspel en Dirkshorn, en de b. Kalverdijk, Tuitgenhorn en Inkerdijk, benevens de polders Schagerwaard of Witsmeer, het Woudmeer, het Bleekmeer, het Schaapskuilmeer, den Waterlandschepolder, den Speketerspolder en den Nieuwepolder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2406 bund. 26 v. r. 74 v. ell., waaronder 2384 bund. 23 v. r. 40 v. ell. belastbare grond; telt 883 h., bewoond door 225 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1100 inw., die meest hun bestaan vinden in de melkerij en veeteelt; terwijl men er ook ééne weverij heeft.

De Herv., die hier 600 in getal zijn, maken de gem. van *Haringcarspel-en-Dirkshorn* uit, welke in deze burgerl. gem. twee kerken heeft, als ééne te Haringcarspel en ééne te Dirkshorn.

De R. K., van welke men er 600 aantreft, maken de stat. van *Tuitgenhorn* uit. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als ééne te Haringcarspel en ééne te Dirkshorn.

Deze gem. is eene heerl., welke thans in eigendom bezeten wordt door den Heer J. G. Matthes, te Amsterdam.

Het d. Haringcarspel, Haringkarspel, of mogelijk beter Harencarspel, d. i. Heerenkarspel, ligt 3 u. N. van Alkmaar, 1½ u. Z. ten W. van Schagen.

De kerk, vóór de Reformatie aan de H. Christina toegewijd, is een ruim gebouw, dat in het jaar 1830 vernieuwd is, waartoe de Burgemeester

Thomas Waagenaer en de Kerkvoogd Fulps Bisdom, elk 260 guld. hebben bijgedragen; terwijl laatstgenoemde, in het jaar 1837, toen hij Burgemeester was, met zijne echtgenoote Grietje Bregman, zoo wel aan deze kerk als aan die van Dirkshorn, twaalf fraai gebonden kwarto bijbels met psalmen en gezangen geschonken hebben, ten gebruike in de banken van de kerkeraadsleden, met dit bijschrift: *Vrede en eendragt zij bij voortduring de zegen dezer gemeente.*

Cornelis Kooltuis, R. K. Priester te Haringcarspel, deed zich reeds omstreeks het jaar 1550, door Protestantsche gevoelens kennen. Genoodzaakt van daar te vlugten, ging hij naar Enkhuizen. In het jaar 1558 als Pastoor naar Alkmaar beroepen, werd hij, na veertien dagen, om zijne Hervormde denkwijze, in zijn dienstwerk geschorst. Hij vlugtte nu naar Embden, van daar naar Engeland en voorts naar Koppenhagen, waar hij Professor in de Hebreeuwsche taal en daarna in de Godgeleerdheid werd. Van hem zijn eenige Godgeleerde werken aanwezig.

Het wapen van Haringcarspel is gevierendeeld, het eerste en het derde vak is van azuur (blaauw), met drie haringen van goud; het tweede en het vierde van azuur, met eenen posthoorn van goud; op het midden, een schild van goud, met een keper van azuur.

HARINGCARSPEL-EN-DIRKSHORN, kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, klass. van *Alkmaar*, ring. van *Scharwoude*; men telt er 600 zielen, onder welke 260 Ledematen, men heeft er twee kerken, als eene te Haringcarspel en eene te Dirkshorn. In het jaar 1574 tot de Hervormden overgegaan, werden in het jaar 1574 en 1575 Haringcarspel en *Oudcarspel* door eenen Leeraar bediend, namelijk Augustinus Hendriks, die in 1575, wegens zwakheid, van zijne dienst ontslagen werd. Dan, Oudcarspel, in 1574 gevoegd zijnde bij Noord- en Zuid-Scharwoude, waarvan het in 1644 weder gescheiden is, en sedert door eenen eigen Leeraar zijnde bediend geworden, is Haringcarspel met den *Eenigenburg* kerkelijk vereenigd, hetwelk gedurd heeft tot in het jaar 1663, waarna Haringcarspel van den *Eenigenburg* is gescheiden en met *Dirkshoorn* is vereenigd geworden. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer.

HARING-DOUWESHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wijmbritseradeel*, arr., kant. en 1½ u. W. van *Sneek*, nabij *Abbega*, waartoe het behoorde.

In het jaar 1500 werd de moeder van Haring-Douwes gedwongen dit huis over te geven, aan Jonkheer Martena, aangezien deze dreigde anders haren zoon, dien hij gevangen genomen had, in hare tegenwoordigheid te onthoofden.

HARINGHUIZEN of Harinkhuyzen, d. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. N. ten O. van *Alkmaar*, kant. en ¾ u. Z. O. van *Schagen*, gem. *Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen*, ½ u. Z. W. van Barsingerhorn. Men telt er 150 inw.

De Herv., welke hier zijn, behooren tot de gem. *Barsingerhorn-en-Haringhuizen*, die hier eene kerk heeft. Zij is in het jaar 1470 gebouwd, en in het jaar 1633 vergroot, en is een oud gebouw, met eenen grooten vierkanten toren, welke, hooger op, met eene achtkantige spits naar boven rijst. Hij is geheel van steen, en, hoewel oud, echter van eene goede bouworde.

De Doopsgez., welke men er aantreft, worden tot de gem. *Barsingerhorn-Kolhorn-en-Wieringerwaard* gerekend. — De R. K., welke er wonen, behooren tot de gem. van *Schagen*.

Digitized by Google

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht.

HARINGHUIZEN, pold. in de *Schagerkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen*; palende N. aan den Schagerban en den Barsingerhornerban, O. aan den Hoogelandsche-polder en den Moerbeker-polder, Z. aan den Slikvender-polder, W. aan de Oosterkaag.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 305 bund., en wordt door den Slikvender-molen van het overtollige water ontlast.

HARINGKARSPEL, d. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Haringcarspel.

HARINGSEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 4¼ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en 5 min. W. van *Tilburg*, tot de wijk *Korvel* behoorende, aan den ouden weg van Breda op Tilburg; met 82 h. en 490 inw.

HARINGVLIET (HET), riv. in de prov. *Zuid-Holland*, welke even beneden de Willemstad een begin neemt, tusschen Beijerland, Voorne en Overflakkee doorloopt, en zich, voor Goedereede, in de *Noordzee* stort.

Het is een zeer goed vaarwater, wordende dit zeegat verkozen boven dat van Brielle en Brouwershaven, hetgeen aanleiding gegeven heeft tot het graven van het Kanaal van Voorne, voor die groote zeeschepen, welke te Rotterdam enz. te huis behooren. Het heeft twee uitloopen in zee, het Slijkgat en het Westgat genaamd, welke voor het binnenkomen gebruikt worden, en waarvan het Slijkgat, uit hoofde van zijne meerdere diepte, thans betond is. Zie verder Goereschе-gat.

HARINGVLIET (STAD-AAN-HET-), d. in het eil. van *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Stad aan 't Haringvliet.

HARINKHUIZEN, d. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Haringhuizen.

HARINKKARSPEL, d. en pold. in *Geestmerambacht*, prov. *Noord-Holland*. Zie Haringcarspel.

HARINKSMA, voorm. adell. staten, prov. *Friesland*. Zie de volgende artikelen.

HARINXMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie Harsma.

HARINXMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en ½ u. N. van *Sneek*, ½ u. Z. W. van *Goinga*, waartoe zij behoorde.

HARINXMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 2 u. Z. ten W. van *Sneek*, nabij *Heeg*, waartoe zij behoorde. — Deze state werd in 1404 bewoond door den Potestaat Harine Harinxma.

HARINXMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 5½ u. Z. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. N. W. van *de Lemmer*, in de stad *Sloten*.

Eene dezer staten was het stamhuis van het beroemde Friesche geslacht van Harinxma, dat zich ook Harsma schreef, en afstamde van Harine Donia, die in 1381 geboren was en in 1408 overleed, na Potestaat van Friesland te zijn geweest. Naar zijnen voornaam Harine noemde zijne afstammelingen zich Harinesma of Harinxma. Bocko van Harinxma, Hoofdling te Sneek, onderscheidde zich als een ijverig Hoofd

van de Schieringers, omtrent het laatst der vijftiende eeuw (1). Later vindt men Haring en Hartman Harinxma, als teekenaars van het verbond der Edelen vermeld (2).

HARK (DE OUDE-), riv. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Durlede.

HARKEBORG, voorm. d. in het Noordoosten van de prov. *Groningen*, dat, bij den watervloed van 1277, door den Dollart verzwolgen is.

HARKEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. N. O. van *Harlingen*, bij Tjummarum.

HARKEMA-OPEINDE, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 5 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Bergum*, zeer vermakelijk in het geboomte en in bouwlanden liggende.

Bij den naam van *Opeinde* is waarschijnlijk de naam van *Harkema* gevoegd, omdat die de naam des stichters, of ten minste een van de voornaamsten des dorps is geweest, ter onderscheiding van Opeinde in Smallingerland.

Men telt er, met het daartoe behoorende geh. Buweklooster, 100 huisgez. en ongeveer 550 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden; ook heeft men er twee scheepstimmerwerven.

De inw., die, op 6 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Drogeham*. — De 6 Doopsgez., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Surhuisterveen*.

Er is in deze gem. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te Drogeham.

Men heeft onder dit d., nabij het voorm. Buweklooster, eene schoone streek bouwland, en verder zuidwaarts een onbebouwd heideveld, doch ten Noorden vele lage landen, loopende tot aan het Kollonelsdiep. Door dit d. gaat de rijweg van Leeuwarden naar Stroobos.

HARKEMASTATE, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie Harkema.

HARKEN, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Harike.

HARKINGE, oude naam van het d. Herkingen, op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Herkingen.

HARKPOLDER, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hargpolder.

HARKSTEDE, heerl. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, kant. *Hoogezand*, gem. *Slochteren*; palende N. aan Ten-Boer en Woltersum, O. aan Scharmer, Z. aan Westerbroek, W. aan Engelbert.

Deze heerl. beslaat eene oppervlakte van 1954 bund. 93 v. r. 48 v. ell., telt 84 h., bewoond door 94 huisgez., uitmakende eene bevolking van 510 inw. Het is eene lage landstreek, waar vroeger de veenderij in het groot gedreven werd, doch dit thans aanmerkelijk verminderd zijnde, wordt het bestaan meer en meer gezocht in veeteelt en landbouw.

Men verdeelt deze heerl. in de Groote-Harkstede en de Kleine-Harkstede, van welke de laatste ten deele kerkelijk onder *Middelbert* behoort.

---

(1) Zie over beiden Mr. J. Scheltema, *Staathundig Nederland*, D. I, bl. 427–429, en over dit thans nog bloeijende geslacht Ferwerda, *Wapenboek*, D. I.

(2) Zie over deze J. W. te Water, *Historie van het Verbond der Edelen*, Stuk II, bl. 438.

Digitized by Google

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten, door Jonkheer JOHAN HORA SICCAMA VAN DE HARKSTEDE, woonachtig te Groningen, doch des zomers op Petit Martin in de Groote-Harkstede, voorheen bezeten door den bekenden HENRIC PICCARDT.

HARKSTEDE, ook wel, ter onderscheiding, de KLEINE-HARKSTEDE en de GROOTE-HARKSTEDE genoemd, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en ruim 1¼ u. O. van *Groningen*, kant. en omstreeks 2 u. N. O. van *Hoogezand*, gem. en ruim 2 u. W. van *Slochteren*, men telt er in de kom van het d. 59 h., welke op ongelijken afstand langs den rijweg staan, en bewoond worden door 390 inw.; en met het daartoe behoorende geh. het Lageland, heeft men er 73 h. en 470 inw.

De Herv., die hier 430 in getal zijn, behooren tot de gem. *Harkstede-en-Scharmer*, welke hier eene kerk heeft, zijnde eene der fraaiste en netste kerken van Groningerland. Het is een kruisgebouw, zeer hoog boven de oppervlakte van den grond gelegen, zoodat men er ingaat langs 8 trappen van zerksteen, terwijl zij tevens eenen afzonderlijken trap van zerksteen van buiten heeft, die tot den hangzolder of kraak, gemaakt bij het daarstellen der combinatie van HARKSTEDE en *Scharmer*, leidt; de eene arm van het kruis ten Z., waartegen de predikstoel, welke halverwege zeer net in de uitgekapte muur staat, maakt den toren uit. Deze heeft van boven eenen open koepel, en een bevallig aanzien. De andere arm van het kruis, de noordelijke, bevat het gestoelte van den Heer Collator, waarachter eene consistoriekamer, tot veelvuldig gerijf ingerigt, en boven beide een redelijk goed orgel. Boven de eenige buitendeur, in het westelijke front, ziet men de zwaar vergulde wapens van PICCARDT en RENGERS, zijnde het eerste een arendsklaauw met het bovenbeen, het andere in het midden een balk en twee rozen boven en een onder den balk. Onder deze wapens leest men het volgende opschrift:

AD DEI OPTIMI MAXIMI GLORIAM ECCLESIAE CHRISTIANAE INCREMENTUM ANIMARUM SOLATIUM OSSIUM REQUIEM DEVOTO ERGA RELIGIONEM OBSEQUIO NULLOQUE ALIUNDE QUAESITO SUBSIDIO PATERE VERITATEM LECTOR; HAS AEDES CONDI CURARUNT HENRIC PICCARDT ET ANNA ELIZABETA RENGERS CONJUGES 1694.

(d. i. Lezer, opdat de waarheid blijke, hebben de echtgenooten HENRIC PICCARDT en ANNA ELIZABETH RENGERS, in het jaar 1694, uit een godvruchtig gevoel, zonder ergens anders hulp te zoeken, deze kerk doen bouwen ter eere van den Allerhoogste, tot aanwas van de Christelijke godsdienst, tot troost der zielen en tot rustplaats voor hun gebeente).

Daaronder staat: AUDIVI ORATIONEM TUAM ET ELEGI LOCUM ISTUM MIHI IN DOMUM SACRIFICII, 2 Cr. 1.

(d. i. Ik heb uw gebed verhoord en deze plaats mij uitverkoren tot een huis van offerande).

Verder boven dit wapen in het front der kerk ziet men, in eene zerk bijna levensgroot, door eene bekwame hand, twee personen in eene biddende houding, gebeiteld, het aangezigt gevestigd op het Lam Gods, dat zich tusschen die beelden vertoont; terwijl het eene beeld, tegen den linkerschouder, het kruis, op eenen standaard rustende, heeft; tusschen beide beelden ziet men een met bloemwerk versierd voetstuk, waar boven een wierook-bekken staat, ter heiliging of bewierooking van het Lam. Aan de zuidzijde van de kerk heeft men eene deur, die onder de kerk leidt, welke geheel kelderhol is, met een steenen verwulf voorzien, rustende in het midden op pilaren.

Digitized by Google

Het noordelijke kruis dient tot eenen grafkelder, waar nog eenige kisten op ijzeren roosters staan, onder welke ook die van de stichters der kerk. Aan het oosteinde in de kerk, het Koor of Boveneinde genaamd, heeft men eene soort van nis, waarboven een zeer oud, op zerksteen gebeiteld stuk, eene geschiedenis uit den bijbel voorstellende, moeijelijk te bepalen welke, te meer, daar alle fijne trekken, door het jaarlijks overwitten, minder, ja bijna niet meer, zigtbaar zijn. De eerste steen van deze kerk is gelegd den 20 Junij 1692, door bovengemelde echtgenooten Henric Piccardt (1) en Anna Elizabeth Reneers, die tot het bouwen dezer kerk in staat gesteld waren door eene gift van zestig duizend gulden, van Willem III, Koning *van Engeland*, tot wien Piccardt in eene bijzondere betrekking stond, en die hem hier ook wel eens bezocht heeft. Naar men meent was het doel dezer gift bovenal het stichten van deze kerk, en waartoe, zoo als men zegt, vijftig duizend guldens besteed is. Na een langdurig proces, na den dood van Willem III begonnen, is door den Regter beslist, dat het niet bleek, dat deze zestig duizend gulden eene gift was, maar beschouwd moest worden als een voorschot, eene leening, en kapitaal met intressen moesten terug gegeven worden aan de erfgenamen van Willem III. De kerk is voltooid in 1700, waarop zij, den 11 en den 18 April van dat jaar, door niet minder dan vier leerredenen is ingewijd. Het orgel, dat oorspronkelijk terstond na de stichting der kerk gemaakt is, werd in 1795 met een pedaal of voetregister voorzien.

De 5 Evang. Luth. en de 5 Doopsgez., die men er aantreft, behooren tot hunne respective gem. te *Groningen*.

De R. K., van welke men er 50 aantreft, worden tot de stat. van *Sappemeer* gerekend.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

HARKSTEDE (DE GROOTE-), naam, welken men veel geeft aan het oostelijke gedeelte van het d. Harkstede in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie het voorgaande art.

HARKSTEDE (DE KLEINE-), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 1 u. O. van *Groningen*, kant. en 2 u. N. W. van *Hoogezand*, gem. en 2¼ u. W. van *Slochteren*, het westelijke gedeelte van het d. *Harkstede* uitmakende.

Men telt er 20 h., 26 huisgez. en 135 inw. Kerkelijk behoort het ten deele, namelijk 8 h. en 40 inw., tot *Middelbert*. Het was een gedeelte van de reeds vóór de reductie der provincie Groningen vernietigde kerkelijke gem. de Heidenschap. Men heeft aldaar nog het Groote-meer en het Kleine-meer, den Oude-Kerk-weg en de Kerk-sloot, die naar de kapel van de Heidenschap leiden.

HARKSTEDE-EN-SCHARMER, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. *Appingedam*, ring van *Slochteren*.

Deze gem. telt 800 zielen, en heeft eene kerk te Harkstede, zijnde die te Scharmer in het jaar 1824, wegens bouwvalligheid afgebroken, hoewel de Predikant nog ter laatstgemelde plaatse woont. Voorheen maakte Harkstede en *Scharmer* ieder eene afzonderlijke gem. uit. Harkstede was eenigen tijd zonder Predikant. In 1611 verzocht Jonkheer Geert Clant aan het synode, om eenen eigen Predi-

(1) Men zie den zonderlingen levensloop van hem, door Mr. T. P. Tresling, benevens eene genealogie van deze familie, door onzen geleerden Medearbeider T. A. Romein, in den *Groninger Volks-*

(2) ... van 1819, bl. 1-13 en 161-176.

Digitized by Google

kant in de Harkstede, dat zeer waarschijnlijk toen bediend werd door die van *de Scharmer*. De eerste, dien wij hier als Predikant vermeld vinden, is geweest Bernhardus Indema, die hier in het jaar 1618 stond, en in het jaar 1622 opgevolgd werd door Theodoricus Rudolphi. De eerste, dien wij als Leeraar te *Scharmer* vermeld vinden, is geweest Johannes Schrankenmuller, die in het jaar 1616 overleed, en, in het jaar 1617, opgevolgd werd door Antonius Willichius. Nadat in het jaar 1824 de kerk te *Scharmer* is afgebroken, zijn deze gem. te zamen gevoegd, en hebben toen tot Predikant gekregen, Luitje van der Werf, die den 9 Augustus 1825 overleed. De pastorie te Harkstede bouwvallig geworden zijnde, is in 1828 afgebroken; terwijl toen in de *Scharmer* een klein buiten, Werk-en-Rust genaamd, tot pastorie is aangekocht. Vroeger waren Collatoren dezer gem., Burgemeesters en Raad van Groningen, doch sedert het laatst der zeventiende eeuw, is de eigenaar van Petit Martin Collator.

HARKSTEDEN (DE), naam, welken men in de wandeling meestal geeft aan de heerl. Harkstede, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, of liever aan de Groote-Harkstede en de Kleine-Harkstede, wanneer men van die beiden te zamen spreekt. Zie Harkstede (De Groote-) en Harkstede (De Kleine-).

HARKULO, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Harculo.

HARL, buurs. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*. Zie Haarlo.

HARLANGE, Fr. naam van het d. Harlingen, deels in het balj. van *Bastogne*, deels in de heerl. *Arloncourt*, grooth. *Luxemburg*. Zie Harlingen.

HARLES, geh. in het *Land van Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. O. Z. O. van *Maastricht*, kant. en 2 u. Z. O. van *Gulpen*, gem. en 20 min. N. W. van *Vaals*; met 22 h. en 100 inw.

HARLEVEEN, naam, welken de landlieden veelal bij verkorting geven aan het d. Aarlanderveen in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Aarlanderveen.

HARLIGA, voorm. stins, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, nagenoeg ter plaatse, waar tegenwoordig de stad Harlingen gevonden wordt.

De naburige Edelen van Gratinga en de Abt van Ludingakerk, de geweldenarijen van Tako van Harliga, moede zijnde, die toen door zijn huwelijk met het geslacht van Harns, ondragelijker dan ooit geworden was, spanden in het jaar 1170 te zamen, om Harliga te overvallen, waarvan het gevolg was, dat de stins geslecht, hij zelf gedood, en zijne huisvrouw aan haren vader te huis gezonden werd, onder voorwaarde, dat deze nimmer den dood van zijnen schoonzoon wreken zou. Daarna heeft wel zekere Jouke, van moeders zijde uit het geslacht der Harliga's zijnde, dezen naam aangenomen, en het geslechte huis weder opgebouwd; doch nadat, het omtrent het jaar 1180, door den bliksem in brand was gestoken, heeft hij, hieruit besluitende, dat het Gode niet behaagde, het huis en geslacht van Harliga te herstellen, zich in het konvent te Foswerd begeven, nadat hij daaraan 180 morgen (165 bund. 57 v. r. 50 v. ell.), anderen zeggen 180 ponden maten (66 bund. 14 v. r.) lands, meest tusschen Bierum en Westerbierum geschonken, en zijne andere goederen zijne overige bloedverwanten uitgedeeld had.

HARLINGA, Lat. naam van de stad Harlingen, prov. *Friesland*. Harlingen.

Digitized by Google

HARLINGEN, kant., prov. *Friesland*, arr. *Leeuwarden*.

Het bestaat uit de steden Harlingen en Franeker, benevens de grietenijen Franekeradeel en Barradeel, en beslaat eene oppervlakte van 13,854 bund.; men telt er 3800 h., bewoond door 4612 huisgez., uitmakende eene bevolking van 21,400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

HARLINGEN, klass., prov. *Friesland*, verdeeld in de volgende vier ringen: Harlingen, Franeker, Bolsward en Makkum. Zij bevat 41 gem. met 58 kerken, die door 46 Predikanten bediend worden, en telt ruim 32,000 zielen, onder welke 7400 Ledematen.

HARLINGEN, kerk. ring, prov. *Friesland*, klass. van *Harlingen*.

Zij bevat de volgende 10 gem.: Harlingen, Wynaldum, Sexbierum, Kimswerd, St. Jacobi-Parochie, Oosterbierum, Midlum, Tjummarum-en-Firdgum, Minnertsga en Pietersbierum.

Men telt daarin ruim 12,800 zielen, onder welke 2600 Ledematen, en heeft er 11 kerken, die door 13 Predikanten bediend worden.

HARLINGEN, gem., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Harlingen* (4 m. k., 2 s. d.), wordende N., O. en Z. door de griet. Barradeel omgeven, en palende W. en N. W. aan de Zuiderzee.

Deze gem. bevat de st. Harlingen en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat eene oppervlakte van 103 bund. 63 v. r. 97 v. ell., waaronder 75 bund. 34 v. r. 97 v. ell. belastbare grond, telt 1861 h., bewoond volgens de tien jaarlijksche telling van 1840, door 1794 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 8100 inw. (1).

De voornaamste middelen van bestaan zijn: handel, scheepvaart, vischvangst en fabrijkwezen. De handel wordt gedreven op de Oostzee en Noorwegen, in hout (2), granen, teer, pik en hennip; terwijl er op Engeland eene aanzienlijke uitvoer geschiedt van boter (3), kaas, vlas, schors, en ingezouten huiden; van daar worden steenkolen, krijt, aardewerk en klipzout ingevoerd. Het aantal inklarende schepen bedraagt jaarlijks ongeveer 380, hebben de de hier nu bestaande 7 kofscheepsreederijen een vijftiental dusdanige schepen in de vaart. Binnenlandsche handel wordt gedreven in vee en aardappelen, terwijl alhier nog steeds jaarlijks twee schepen worden uitgerust voor de Groenlandsch- en Straat-Davis-visscherij. Ook heeft men er 1 bierbrouwerij; 1 mouterij; 1 jeneverstokerij; 1 likeurstokerij; 1 cichoreifabrijk; 1 potten- en 2 plateelbakkerijen; 3 kalkbranderijen; 1 looijerij; 3 scheepstimmerwerven; 1 traankokerij; 4 zeilmakerijen; 1 zeiltaanderij; 2 lijnbanen; 2 ankersmederijen, waarvan ééne, wiens groote hamer door een paard in beweging wordt gebragt; 2 vriesch-groenfabrijken; 1 boekdrukkerij; 1 steendrukkerij; 9 zoutketen; 2 zeepziederijen; 9 houtzaag-, 1 olie-, 1 tras- en looderts-, 1 rijstpel- en op de stads wal 2 korenmolens, terwijl aldaar een pel- en korenmolen wordt aangebouwd. Alle de steenbakkerijen staan langs de trekvaart naar Franeker.

De Herv., die er ruim 6[illegible] welke 1600 Ledematen, maken eene [illegible] klass. en ring van

(1) Dan [illegible] waaronder 3739 van het mannelijke [illegible]

[illegible] gulden aan hout aangevoerd.

[illegible] millioen Nederlandsche ponden.

Digitized by Google

Harlingen behoort, en door vier Predikanten bediend wordt. De eerste, die alhier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Sybrand Lubberts of Sybrandus Lubberti, een leerling van den vermaarden Zacharius Ursinus, die in het jaar 1580 herwaarts kwam, en in het jaar 1585 als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid naar Franeker werd beroepen. De eerste tweede Predikant is geweest Sybrand Abels of Sybrandus Abeli, die in het jaar 1580 herwaarts kwam, en tot in het jaar 1610 gediend heeft. De eerste derde Predikant was Herbarus Eliosius, een Harlinger, weleer een Priester, in 1580 herwaarts gekomen. Hij vertrok in het volgende jaar naar Utrecht, doch kwam in 1590 weder naar Harlingen, waar hij in 1600 overleden is. De eerste vierde Predikant is geweest Daniel Renehan, die in het jaar 1639 herwaarts kwam, en, na 57 jaren zijne dienst te hebben waargenomen, in het jaar 1716 overleed. Bij koninklijk besluit van den 30 Junij 1809, werd de vierde Predikantsplaats ingetrokken, en ieder der drie blijvende Predikanten eene jaarlijksche vermeerdering van traktement van 150 gulden gegeven. In 1814 werd wederom een vierde Predikant toegestaan, en als zoodanig beroepen Barend Frederik Tydeman, die in 1816 naar Dordrecht vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. In 1689 is tusschen de stedelijke regering en den kerkeraad hevig getwist over de beroeping van den vierden Predikant, daar de eerstgenoemde zulks den laatste verbood; ook in het midden der achttiende eeuw was dit het geval, zoodat de vierde predikantsplaats jaren lang door Kandidaten is bediend, tot dat Gerardus van Velsen in 1753 weder tot vierde Predikant beroepen werd.

De Evangelisch-Luthersche gemeente dagteekent reeds van het midden der zeventiende eeuw, en telde toen meer dan 150 Leden. Haar Leeraar was Benedictus Haan, die, omtrent een jaar bij deze gem. gestaan hebbende, door de Regering in zijn dienstwerk werd verhinderd, alzoo deze hem zoo dikwijls als hij predikte eene geldboete opleide, waarom hij weder naar Holland vertrok en ongeveer 30 jaren, zoo te Delft, als te Amsterdam, het Evangelie verkondigde. Den 24 April 1667 werd Ds. Jacobus Taube of Duive tot Predikant te *Leeuwarden* en Harlingen beroepen. Hij was vroeger Predikant te Arnhem en aldaar, wegens mystikerij afgezet. Spoedig waaide dit gerucht naar Friesland over, vanwaar hij weldra om dezelfde reden wegraakte. Terstond daarop ontvingen de beide gemeenten van het Amsterdamsche Consistorie tot Predikant Mr. Arnold Lenderick, van Utrecht, sints eenige jaren Proponent aan het Hof te Culenborg. Deze verzocht in 1668 om vrijheid tot oefening van de Godsdienst en het bouwen van kerken; doch hiertegen verzetteden zich eenige Hervormde kerkeraden en deze bragten het zoo ver, dat de Staten besloten, bij het besluit van de Groote Vergadering van 1651 te blijven, om namelijk geene gezindheden, op andere plaatsen, dan de toen bestaande, toe te laten of haar te vergunnen, kerken te stichten. Doch in het jaar 1681 werd hun, door goede voorspraak van buitenlandsche Potentaten, vrijheid verleend tot het bouwen van kerken. De toenmalige Predikant te Harlingen, een vreemdeling, wiens naam onbekend is, deed nu tot opbouw van de kerk, eene collectereis en ontving veel geld, doch liep er mede weg, zoodat de hoop, om eene eigene kerk te bezitten, werd opgegeven. Na dien tijd werd Harlingen als bijgemeente van Leeuwarden aangemerkt, welks Predikant, Ds. Petrus Martini, op den 8 Mei 1697, tot Voorlezer alhier aanstelde Pieter Cornelisz. van der Laake, Mr. kleedermaker, die deze betrekking twee jaar

Digitized by Google

waarnam, toen de Voorstanders Hieronymus Vos verkozen, om door zijne eigene preken de gemeente te stichten. Deze eischte evenwel daarvoor te veel geld en vertrok binnen het jaar. Nu werd genoemde van der Laake verzocht, om niet meer uit een boek voor te lezen, maar zoo goed als hij kon eene predikatie te houden, gelijk Vos gedaan had. Zulks verrigtte hij gedurende omtrent 15 jaren, terwijl Ds. Martini de Sacramenten bediende. In het jaar 1714 werd tot Predikant beroepen, Johannes Brechlauw, die den 7 Januarij 1718 ongelukkig op het ijs om het leven kwam. Na de scheuring, welke in het jaar 1791 in de Amsterdamsche Lutherse gemeente ontstond, is de Harlinger gemeente, in het jaar 1799, destijds ruim 200 zielen in de stad tellende, ook in tweeën gesplitst. Thans telt de Evang. Luth. gem., binnen de stad, 90 zielen, onder welke 30 Leden en met die van Wonseradeel, benoorden Bolsward en Makkum, Barradeel en Franekeradeel, alsmede de stad Franeker, ruim 110 zielen, onder welke ongeveer 50 Leden, en behoort tot den ring van *Groningen*. Bij vacature maakt het Amsterdamsche consistorie eene nominatie van Predikanten of Proponenten, waaruit de groote kerkeraad eene beroeping doet.

De Herstelde Evangelisch-Lutherse gem. telt in de burgerl. gem. Harlingen 170 zielen, doch met die daar buiten 200, onder welke 75 Leden, en had tot eerste Predikant Dirkicus Rutgerus Uckerman, die in het jaar 1797 door de Overheid genoodzaakt was, zijne vorige standplaats, Enkhuizen, te verlaten, waar hij den eed van trouw aan de toenmalige staatsregeling geweigerd had. In 1799 werd hij te Harlingen beroepen, en vertrok in 1802 naar Hoorn, wordende hij toen te Harlingen opgevolgd door Julianus Croon, vroeger Predikant bij de Evangelisch Lutherse gemeente te Breda, die in 1805 tot de Hervormde kerk overging. Het beroep geschiedt door de mansledematen.

De Doopsgezinden bezaten, reeds in het midden der zestiende eeuw, alhier de talrijkste gem. in Friesland, vooral door de overkomst van velen dier gezindheid, welke uit Braband en Vlaanderen waren gevlugt en die hier ter stede het eerst de rolweverij van canafas en bonten hebben gevestigd. In den aanvang der zeventiende eeuw bestonden hier vier Doopsgezinde gemeenten: de grootste was die der Waterlanders, welke bijna 350 leden telde; die der Vlamingen was ook zeer aanzienlijk; de derde gemeente bestond waarschijnlijk uit Jan Jacobsgezinden, Oude-Friezen of Hoogduitschen, en vergaderde in het Valkje; de vierde uit Ukowallisten of Oude-Vlamingen, en vergaderde in een gewoon huis. De Vlaamsche gem. heeft zich in 1626 met de Friesche vereenigd, aan welke vereeniging sedert 1610 gearbeid was, daar toen reeds sommige Friezen, van de teêre of bekommerde, zich met haar verbonden. De tegenwoordige Vereenigde Doopsgezinde gemeente is gevestigd omtrent het jaar 1680, en telde toen ruim 500 niet gealimenteerde leden. Zij wordt thans bediend door eenen Predikant, en telt binnen de stad 465, met die van buiten, 675 zielen, onder welke 310 Leden. Onder de beroemde Predikanten, die bij deze gem. hebben gestaan, verdienen melding Yebe de Ringe, die omstreeks 1625 onderscheidene Godgeleerde schriften heeft in het licht gegeven; Douwe Feddriks van Molquaren, die omstreeks 1700 eenige scherpzinnige twistschriften uitgaf; de vermaarde Godgeleerde en smaakvolle Letterkundige Joannes Stinstra, vermaard door zijne V *Predicatien over de natuur en gesteldheid van*

Digitized by Google

Christus koningrijk enz., en zijne daarmede in verband staande *Briefwisseling met Prof.* J. van den Honert, gelijk ook door zijne geleerde *Uitlegging der oude voorspellingen* en zijnen *Brief tegen de geestdrijverij*, om niet van andere zijner geschriften en zijne vertalingen te spreken. In het jaar 1735 aanvaardde hij het beroep in deze gemeente, waarin toen ook Thomas Wopkens Leeraar was, die in 1730 zijne veel geprezene *Lectiones Tullianae* had uitgegeven, en later *C. Sedulii Carmen Paschale* met zijne aanmerkingen verrijkte. In 1786 aanvaardde hier het leeraarambt Heere Oosterbaan, nadat hij het professoraat bij de kweekschool der Doopsgezinden te Amsterdam had nedergelegd, aan welken in 1792 werd toegevoegd Frerk Hoekstra, die zich, inzonderheid door zijne kinderschriften, ook als schrijver verdienstelijk maakte, en deze gemeente tot in 1836 bediende, toen hij zijn emeritaat nam.

De Roomsch-Katholijken, van welke men er binnen de stad 1230, en met die daar buiten wel 1400 telt, maken eene statie uit, welke tot het aartspr. van *Friesland* behoort, en door éénen Pastoor en éénen Kapellaan bediend wordt.

De Israëliten, van welke men er 185 aantreft, behooren tot de ringsynagoge van *Leeuwarden*, welke te Harlingen eene bijkerk heeft, waarin de dienst door eenen Voorzanger verrigt wordt.

Men telt in deze gem. 7 scholen, welke door 1000 à 1100 leerlingen bezocht worden.

De stad Harlingen, in het Friesch Harns, ligt 5 u. W. van Leeuwarden, 1¼ u. W. van Franeker, 5 u. N. van Workum, 3 u. N. van Makkum, 3 u. N. W. van Bolsward, op 53° 10′ 29″ N. B., 25° 4′ 37″ O. L., op de Westkust der prov. Friesland, aan de Zuiderzee.

Zij is sedert lang de aanzienlijkste zeestad van Friesland en, na Leeuwarden, de grootste van allen, bevattende, binnen hare muren, 1838 h. en ongeveer 8000 inw. Eertijds was het slechts eene buurt, die op het uiterste strand van Westergoo, tusschen twee adellijke steenen huizen (stinsen), Harliga en Harns, gelegen was. Het was in, althans omtrent, het jaar 1234, dat de adellijke bezitters dezer stinsen op den westkant van het dorp Almenum, de buurt begonnen te vergrooten, waarschijnlijk uit hoofde van de overstrooming, die Friesland kort te voren geleden had, en waardoor, naar alle gedachten, hier omstreeks, sommige buurten zullen zijn weggespoeld. Aan dezen nieuwen of vergrooten aanleg schijnen toen stadsprivilegiën gegeven te zijn; doch, of dit door deze Edelen of door de Staten des Lands, of door Floris IV, Graaf *van Holland*, destijds Heer of Potestaat van Friesland, gedaan zij, is ons niet duidelijk gebleken. Weldra ontstond er geschil over den naam der nieuwe stad, zoo als sommigen meenen. De beide geslachten van Harns en Harliga eischten die benaming voor zich. Dit heeft zoo lang geduurd, tot dat de Monniken van Ludingakerke, Harliga lieten afbreken en op dien grond, in het jaar 1281, andere huizen bouwen, waardoor de naam van Harliga eindelijk boven dien van Harns de overhand heeft gekregen, en welke door het gebruik allengskens is veranderd in Harlinga of Harlingen. De tijd, wanneer Harlingen eerst in vesten is besloten, is onzeker. De schrijver van het *perkementenboek van Utrecht* telt het, reeds in het jaar 1227, onder de steden van Friesland. Hare eerste vergrooting geschiedde in het jaar 1543; doch de tweede uitleg, welke in het jaar 1579 en 1580 plaats had, was veel aanmerkelijker, want toen werd het dorp Almenum, met zijne kerk, te voren ten Zuidoosten van de stad gelegen, binnen de

Digitized by Google

westen der stad, die toen ook veel breeder werden gemaakt, getrokken. Deze uitleg, zegt men, geschiedde hoofdzakelijk ten behoeve van de ballingen of vlugtelingen uit Vlaanderen, meest Doopsgezinden, die zich toen ter tijd hier kwamen nedersetten. De derde vergrooting der stad gebeurde in het jaar 1597.

Het kasteel, ten Westen van haar gelegen, is door de Groningers aldaar, in het jaar 1466, aan den zeekant gebouwd, naderhand door Hertog Albert van Saksen nog meer versterkt, en in het jaar 1580 door de Staten van Friesland ingenomen, die de wallen deden omverwerpen, terwijl later een voornaam gedeelte daarvan is ingerigt tot eene kerk, de Westerkerk genaamd, en een Stads Weeshuis. De stad is zeer verbeterd, sedert Caspar de Robles, Gouverneur van Friesland en Groningen, wiens regering anders de zachtste niet was, haar heeft laten ophalen en den zeedijk achter het kasteel doen verbreeden.

Ten Noorden worden de stadsvesten door de zee bespoeld, zijnde daar eenen steenen muur, die van voren door kistwerk, en van achteren door eenen aarden wal gesteund wordt. Ten Westen dekt een hooge en zeer breede dijk de stadsgracht tegen de zee. Tegen gemelde muur, ten Noorden, en den gezegden breeden zeedijk, ten Westen, sluiten zich twee zware paalhoofden, die de zeehaven uitmaken, welke 80 voet wijd is, en bij dagelijksche getijen elf of twaalf voet water heeft, doch bij springtij anderhalf of twee voet meer. De stad was vroeger van eene wijde gracht en hoogen aarden wal omringd, die zeven vrij regelmatige bolwerken of dwingers had, zoo als die in Friesland genoemd worden, en nog eenen halven dwinger, wiens punt, door eenen steenen beer, met pallisaden bezet, aan den Noorderzeedijk sloot. Onder de Friesche steden verdiende Harlingen dus, ten opzigte van de vestingen, de eerste plaats, hoewel zij voor vele andere steden in dezen lande moest onderdoen. Behalve de Havenpoort en het Noorderhoofdpoortje, had deze stad vroeger vijf landpoorten, als: de Bildtpoort, ten N.; de Franekerpoort, ten N. O.; de Franekerpijp, ten O., de Kerkpoort of Sneekerpoort, ten Z. O., en de Zuiderpoort, ten Z., die allen, behalve de Bildtpoort en de Havenpoort, weggebroken zijn. Aan de gewezene Franeker- en Kerkpoorten, zijn wal- en bolwerk gedeeltelijk afgegraven en tot publieke wandelingen aangelegd, te weten de Noordooster-katten en Zuider-dwingers, en men heeft dezen winter (1842-1843), aan de gewezen Franekerpijp, hetzelfde, door de beboeftigen der stad, laten verrigten, ten welken einde er eene inschrijving heeft plaats gehad. In het jaar 1830 is buiten de Franekerpoort, waar de Mac-Adamsweg naar Franeker aanvangt, aan den Schapendijk, een nieuw kerkhof aangelegd, dat ten W. met kreupelhout beplant is, waartusschen onderscheidene laantjes loopen, tot wandeling ingerigt. Op het kerkhof staat eene koepel, die er vrij goed uitziet, en van welks gaanderij men een uitgestrekt land- en zeegezigt kan genieten. Van de hooge stads-wallen heeft men mede een fraai land- en zeegezigt, vooral uit de zomerhuizen der societeit. Men had vroeger te Harlingen vier waterpoorten, als: eene bij de Bildtpoort, twee bij de Franekerpijp, en eene bij de Kerkpoort, waar de vaart naar Bolsward begint, welke allen, behalve die aan de Bildtpoort, gesloopt zijn. De stad wordt met vele binnenwaters doorsneden, die allen gemeenschap met elkander hebben. Voor de Noorder- en Zuiderhaven zijn, in de jaren 1828 en 1829, nog twee nieuwe buitensluizen of keerdeuren gemaakt. Aan de Noord- Oost- en Zuid

Digitized by Google

zijde stroomen verschillende vaarten van de voornaamste plaatsen van dit gewest herwaarts; terwijl ook vier wegen zich van hier naar verschillende oorden uitstrekken. Hierdoor worden mede de binnenlandsche handel en scheepvaart bevorderd, te meer, daar de overtogt van Friesland naar Holland meest uit HARLINGEN geschiedt, en zoo ook uit *Holland* naar HARLINGEN. De Friesche stoombootreederij is hier gevestigd en er heeft eene geregelde stoombootendienst plaats over Enkhuizen naar Amsterdam en terug.

HARLINGEN is van vier watersluizen voorzien. Twee daarvan, de Rinnertspijp en de Landssluis, doorgaans het Landszijltje genoemd, dienen alleen tot waterlozing, en worden ook anders niet, dan daartoe, geopend. De laatste dezer twee sluizen, van minder noodzakelijkheid geoordeeld zijnde, werd in het jaar 1757 toegedamd; doch de ondervinding leerde eerlang, dat zij niet voor overtollig te houden was; zij werd daarom, in het jaar 1780, wederom geopend, hoewel aanmerkelijk vernaauwd. De kosten hiervan werden door het Algemeene Land gedragen, doch op voorwaarde, dat de stad het onderhoud daarvan in het toekomende voor hare rekening moest nemen. De beide andere sluizen dienen, om het grootste gedeelte van het water, dat in Westergoo valt, bij ebbe, in zee te ontlasten, waartoe binnen de stad twee bekwame sluizen zijn aangelegd; de eene, de Groote-sluis, doet het in de Oude-Haven, en de andere, die de Kleine-sluis genoemd wordt, in de Nieuwe-Haven uitwateren. Deze sluizen dienen echter mede, om het versch water tot eene zekere peil op te houden, en worden niet geopend, dan bij noodzakelijkheid, om de binnenlanden van het overtollige water te ontlasten. Daar de binnenvaarten, tot gerief van de scheepvaart en inzonderheid de trekvaart, die van Leeuwarden door Franeker naar HARLINGEN loopt, eene zekere hoogte van water behooren te behouden, zoo hebben die van Leeuwarden en HARLINGEN, met vergunning van 's Lands Staten, tot meerdere bevordering der scheepvaart, welke tusschen die beide steden zeer sterk is, in de jaren 1645 en 1646, eenen trekweg gemaakt, ter lengte van omtrent 7000 roeden, die veel geld gekost heeft, waarvoor zij de tollen genieten, van welker inkomsten die vaart en weg mede in stand moeten gehouden worden.

Aangezien men in het jaar 1836 ontdekte, dat de paalworm groote schade aan het Noorderhavenhoofd toegebragt en vele palen doorknaagd had, waardoor in den winter, tusschen de jaren 1835 en 1836, de brik en het havenhoofd op dat punt in de haven gestort waren, heeft er, in de jaren 1835 en 1836, eene buitengewone en kostbare herstelling daarvan plaats gehad; doch kort daarna ondervond men weder, dat het paalwerk, ook op andere punten, veel door den worm had geleden. Ook is in die jaren het belangrijke werk der steenenvoeting, langs de Zuiderzeewering, met ijver voortgezet.

De voornaamste binnengrachten zijn de zoogenoemde Oude- of Noorderhaven, en de Nieuwe- of Zuiderhaven, die, van de twee gezegde sluizen, aan den Oostkant der stad beginnende, zich aan het einde van de buitenhaven vereenigen. De straten langs de grachten loopende, zijn doorgaans zeer breed, en ook hier en daar, doch meest aan de Noordzijde der Noorderhaven, met fraaije boomen beplant; terwijl een aantal schepen, welke altoos, het zij ter lading of ter lossing, het zij ter overwintering alhier liggen, dat gezigt nog aanmerkelijk verfraaijen. Midden door de stad loopt, van het Oosten naar het Westen, de Voorstraat, bestaande uit twee rijen welgebouwde

Digitized by Google

burgerhuizen, tusschen welke eene nauwe gracht doorloopt, die ten Westen tegen de Groote-Breedeplaats stuit, waardoor zij waarschijnlijk eertijds heenliep, en zich in de Buitenhaven, bezijden het kasteel, ontlastte. Niet ver van haar begin, in het Oosten, verdeelt deze gracht zich in twee takken, en daar is de buitenwal der oude gracht geweest, waardoor nog ten Noorden de namen Oosterwal en Noordijs behouden zijn, terwijl die ten Zuiden de Turfhaven, en voortgaande, de Schritsen, de Snakkerburen en de Zuiderwal genoemd worden, doch welke laatste weder door de Ossenmarkt gestuit wordt, alwaar zij zich eertijds met de gracht vereenigd zal hebben. De Noorderhaven, zijnde waarschijnlijk eene verdieping van de oude stads gracht ten Noorden, is ter wederzijde van zeer breede straten, en goede huizen voorzien, waaronder het stadhuis het aanzienlijkste is. De Noordzijde dezer haven is de oude zeedijk, nog eenigzins door zijne meerdere hoogte kenbaar, en aan het Oosteinde nog den naam van Hoogstraat dragende, waar achter eene zindelijke gracht, het Noorderdiep, en aan het Westeinde de Zoutsloot geheeten heenloopt. Ten Oosten van het gemelde Noordijs en de Turfhaven is de tweede uitleg der Stad, waarin het oude dorp Almenum is ingesloten, en de Ooster- en Wester-Keetstraten, de Groote Kerkstraat en de Hofstraat de voornaamste straten zijn. In den laatsten uitleg is de Nieuwe- of Zuiderhaven verre de aanzienlijkste, als zijnde eene ruime gracht zeer diep en wijd, ter berging van groote schepen, en van wederzijde meestal met fraaije gebouwen voorzien. De Brouwers- en Rozengrachten, als ook de Lanen zijn van minder belang; hoewel het niet onwaarschijnlijk is, dat men hier, vóór het graven van de Zuiderhaven, waarlijk eene laan gehad heeft, die met het kasteel vereenigd was en daarvoor tot eene aangename wandelplaats verstrekte. De uiterlijke pracht der huizen te Harlingen is doorgaans niet groot, echter wordt het gezigt zelden door geheel en al gesloopte gebouwen gehinderd. Een behoorlijk net onderhoud van de bijzondere zoo wel als de openbare gebouwen en straten geeft een voorkomen van orde en welgesteldheid. De buitensingel, loopende van de Franeker- tot de Kerkpoort, is met ijpen boomen beplant en ook hier en daar met kreupelhout bezet.

Het Stadhuis, aan de *Noorderhaven*, is een fraai, langwerpig vierkant, smaakvol gebouw, onder het bestuur van den bouwmeester Hendrik Nobel, in het jaar 1730—1733 gesticht. Het heeft eene lengte van 21 ell. 5 palm., en eene breedte van 11 ell. 3 palm., met twee verdiepingen, en is van de noodige vertrekken voorzien, welke met toepasselijk beeldhouwerk en schilderstukken zijn versierd. Op den voorgevel ziet men het afbeeldsel van den Patroon dezer stad, zijnde St. Michiel, op eenen draak tredende, welken hij doorsteekt.

Onmiddellijk achter het Stadhuis heeft men de Stadswaag, in de *Raadhuisstraat*, mede omstreeks het jaar 1730 gebouwd, waarvan een gedeelte vroeger tot eene vergadering der Stads-Armvoogden diende, welk gedeelte thans gebruikt wordt tot een kantoor voor Stedelijke Kommiezen; een ander gedeelte is tot eene Gevangenis ingerigt. Aan de westzijde heeft dit gebouw twee ingangen, door eenen van welken men in de waag, en door den anderen in de voormalige armenkamer gaat. Op de tweede verdieping van dit gebouw, is de Kamer der policiewacht en eene Gevangenkamer, waarachter de Krijgsraadkamer gevonden wordt. In de Waag zelve oefenen de schutters zich des winters in den wapenhandel, terwijl zij dit zomers buiten de stad doen.

Digitized by Google

De Raadhuistoren, aan de *Voorstraat*, aldus genoemd ter onderscheiding van den Kerktoren, is in den gothischen smaak, doch niet onaardig gebouwd, en in het jaar 1730 van onderen, tot op eene aanmerkelijke hoogte, met hardsteen bekleed. Het onderste van dezen toren heeft de gedaante van een vierkant voetstuk, van welken de toren zelf, met afgesneden hoeken, in eene achtkante gedaante tot aan den omgang, die met eene fraaije hardsteenen balustrade opwaarts rijst, omzet is. Van hier gaat eene achtkante verdieping opwaarts tot aan het klokhuis, dat met leijen gedekt, doch voor het overige open is; rustende de bovenkap op vierkante pilaren. Men ziet er boven op een achtkant stuk, dat insgelijks met leijen bedekt is, en daarboven wederom acht pilasters met bogen, waarop de achtkante koepel rust. In den toren heeft men een slagwerk en twee klokken, waarvan de eene voor het slagwerk dient, en de andere op vastgestelde tijden, als: elken avond van 10 tot 10¼ ure, alle werkdagen ¼ voor 1 tot 1 u. en bij het aangaan der Hervormde kerken geluid, of bij brand, overstrooming, enz. geklept wordt. Men gaat aan de westzijde door eenen ruimen ingang, in dezen toren, en langs eenen steenen wenteltrap, naar boven, en voorts, tot den omgang en het klokhuis, langs eenen houtentrap.

Op of aan het Kasteel, dat voormaals te Haarlingen gestaan heeft, was eenen vuur- of wachttoren, welke in 1788 zeer onverwacht omver viel, en in 1789, hoewel meer noordelijk, ten dienste van de zeevarenden, vervangen werd door eenen nieuwen zeskanten koepeltoren, op welken sedert het jaar 1836 een katadioptrische toestel geplaatst is, die aan het lamplicht eene verlengde gedaante heeft, waardoor het van andere vuren te onderscheiden is.

Er is hier een Stadstimmer- en Werkhuis, gelegen aan den *Stadswal*, ten zuidwesten van de van 's landswege aangekochte pakhuizen en geschutwerf. Het bestaat slechts in eenen ruimen grond en eenige loodsen, dienende tot berging en bewaring van gereedschappen, die tot de stads publieke werken worden gebruikt.

Nog in de vorige eeuw had de Admiraliteit hier eene aanzienlijke vergaderplaats, die het Collegie genoemd werd, en tegen over de toenmalige landswerf aan de *Zuiderhaven* stond. Dit gebouw werd door eenen allerhevigsten brand, in het begin des jaars 1771, geheel verteerd. Het gebouw bij de landswerf, werd mede eene prooi der vlammen, en daarna heeft men op dien grond een Landsmagazijn aangelegd, welk gebouw aan de ruime haven eene fraaije vertooning oplevert. Dit gebouw is thans een partikulier eigendom, en ingerigt tot pakhuizen; terwijl de woning van den Hoog-Bootsman nu een particulier woonhuis is.

Het Huis Leeuwenburg, op het *Havenplein*, tot op den meergemelden brand, den Heeren van de Admiraliteit tot een intrek gediend hebbende, strekte hun later tot eene vergaderplaats, en werd daarom het Zeekantoor genoemd, thans behoort dit gebouw aan de stad, en wordt gedeeltelijk gebruikt tot eene School voor de Zeevaartkunde, doch tot eene Naai- en Breischool. Ook zijn de Leesbibliotheek, ten dienste van de mindere klasse, en de Spaarbank, beide opgerigt door het Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, aldaar gevestigd.

Het 's Landsgeweldige- of Gevangenhuis, mede tot de Admiraliteit behoord hebbende, dat van oude Friesche bouworde, en met zijne tuinen belendende aan het Magazijn was, is in het jaar

Digitized by Google

1827 gesloopt, en door eene particuliere woning zijnde een koffijhuis, vervangen.

De Hoofdwacht of Militaire Wacht, ten Zuiden van de *Havenpoort*, niets geen uiterlijk aanzien, als bestaande slechts in een benedenvertrek voor de wachthebbende soldaten, en eene bovenkamer voor de Officieren, beide uitziende ten Oosten in de stad; doch de boven- of officierskamer mede ten Westen in zee.

Voorts verdienen nog melding, de in 1812 uitwendig geheel en al verfraaide en van binnen zeer doelmatig ingerigte Bank van Leening of Lombard, op den hoek van de *Westerkeetstraat* en *Lombardsteeg*, en het Gebouw op de *Wortelhaven*, aan den hoek van de Kerkstraat, waarvan de benedenvertrekken tot eene Nederduitsche school dienen, terwijl op de bovenvertrekken het Gymnasium en de Stads-Teckenschool zijn. Dit gebouw is in het jaar 1751 geheel vernieuwd. Boven den ingang vindt men, behalve het stadswapen, een Latijnsch opschrift, op dit gebouw toepasselijk, benevens de namen der toen regerende Burgemeesteren en Secretaris; aan den Zuidkant vindt men nog, bij een Nederduitsch opschrift, de namen van twee zonen der toen regerende Burgemeesteren, welke den eersten steen hebben gelegd. Het is in 1841 uitwendig geheel en al verfraaid en van binnen zeer doelmatig ingerigt.

Op de *Zoutsloot*, schuins over het voormalige Doopsgezinde weeshuis, staat een onaanzienlijk gebouw, waarin de vergaderingen van het te Harlingen gevestigde Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, en de Winterconcerten gehouden worden, terwijl er ook van tijd tot tijd Tooneelvertooningen plaats vinden.

Men heeft te Harlingen ook een Postkantoor, dat aan de *Voorstraat* gevonden wordt.

De Vischmarkt, tusschen de *Noorderhaven* en de *Voorstraat*, verdient ook vermelding, vermits de stad niet alleen aan zee, maar ook zoo nabij het Vlie ligt, dat de visschers dikwijls gelegenheid hebben, om met één getij uit de Noordzee aan deze markt te komen, waardoor geen der andere steden beter visch kan hebben.

Harlingen had vroeger twee jaarmarkten, waarvan de eene in het begin van Mei, de andere op den eersten Woensdag van October inviel; zijnde de eerste eene ossenmarkt en de tweede vrij aanzienlijk, door de menigvuldige kramen, die van alle zijden herwaarts kwamen, om hunne waren aan den man te brengen. Thans begint de kermis op den laatsten Maandag in Junij, en duurt veertien dagen; terwijl de ossenmarkt altijd den 11 November invalt, als het geen Zondag is. Elke Woensdag is er eene aanzienlijke weekmarkt.

Aan den Zuidkant van Harlingen op den Zeedijk, op Almenums grondgebied, is eene steenen gedenkzuil opgerigt ter eere van Caspar de Robles, Gouverneur van Friesland en Groningen, als grondlegger der verbeterde zeedijken, welk werk onder zijn bestuur, in 1574, begonnen, en in den zomer van het volgende jaar voltrokken is. Deze zuil diende tevens tot eenen scheidspaal tusschen de zoogenaamde vijf deels binnen- en buitendijken, strekkende zich de eerste van daar noordwaarts tot aan het Bildt, en de laatste zuidwaarts tot aan Makkum, waarom hij met den naam van Terminus of grenspaal pronkte. Hij had de hoogte van vijf en twintig voeten, en was even als het hoofd van den God Janus bij de Romeinen, van boven voorzien met twee hoofden, het eene Noord- en het andere Zuidwaarts ziende, daarenboven was hij

Digitized by Google

versierd met het wapen van den Kolonel, het ridderteeken van het Guldenvlies en het wapen van het Huis van Bourgondië, als ook eindelijk met de volgende opschriften, aan de vier zijden.

Aan de westzijde:

Caspari à Robles *Equiti, Domino de Billi etc. Frisiæ, Groningæ ejusque Territorii et adjacentium Gubernatori, quod hanc Provinciam præter arma consiliis ac munimentis juverit, ac inter cætera aggere, ipsis Kl. No.* MDLXX *funditus everso, Ampliss. D.* Viglii Zuichemi, *Patris Patriæ auxiliaribus operis et adhibitis* Isbrando ab Achelen, *Pr.* Adriano Vastaert, Petro Frittema *et* Joanne Carolo, *Senatoribus, consiliorum sociis, novum maris propugnaculum summo labore, vigilia et celebritate, decretis quoque et de suo persolutis diligentiæ præmiis, tribus plus minus mensibus, à fundamentis erexerit et ad summam manum perduxerit, atque hunc lapidem sublatis litibus controversiarum terminum esse voluit, gratus Provinciarum Ordo ob rem prudenter, bene et feliciter gestam, de se ac de Repub. optime merito p.*

(d. i.: Aan Caspar van Robles, Ridder, Heer *van Billi* enz., Gouverneur van Friesland, Groningen en het omliggende grondgebied, wijl hij dit gewest, behalve met de wapenen, met raad en hulp bijstond, en onder anderen, toen het land, den 1 November van het jaar 1570, geheel overstroomd was, met den bijstand van Viglius van Zuichem, den Vader des Vaderlands, en de medewerking van Isbrand van Achelen, Adrianus Vastaert, Petrus Frittema en Johannes Carolus, Raadsheeren, met onbegrijpelijk veel moeite, waakzaamheid en spoed, op zijn beval en door zijne volhardende vlijt, in ongeveer drie maanden tijds eene nieuwe borstwering tegen de zee, van den grond af, heeft opgeworpen en geheel voltooid, en wilde dat deze steen de grensscheiding tusschen de twistende partijen zijn zoude, hebben de Provinciale Staten dit opgerigt, wegens het wijselijk, in goede orde en getrouw volbrengen van dit werk, waardoor hij zich jegens het gewest en de republiek zeer verdienstelijk heeft gemaakt).

Aan de zuidzijde.

In den jare MDLXXV *is de dijk in twee deelen gescheiden, blijvende het zuiderdeel den Buitendijksteren, van denwelken als doen Gedeputeerden zijn geweest* Thomas Middess. *ende* Sicke Claess., *Hopluiden,* Hette van Dekama, Hero van Ockinga, Ulbe Hiddema, Wytze van Camminga, Douwe Bonga, Gerrit Albes *ende* Lolle van Ockinga.

Aan de oostzijde.

Op den 19 *Julij Anno* 1576 *hebben Meester* Adriaen Vastaert, *Raet, ende D.* Johan Charles, *Procureur Generaal, den eersten steen gelecht ter presentie* Johan Wilhelmij, *Secretaris der Dyckagien.*

Aan de noordzijde.

In den jaare 1574 *is deeze dyk onderlecht, wesende Dykgraef* Ruyert van Roorda *ende Gedeputeerde binnendijck* Frederik van Oxenhuisen, *met* Sybrck Sybrcks., *Hopluyden, tot opmaken van den dyck ten Noorden,* Tiete van Camminga, *Substituit des Heeren Stadtholders,* Hessel van Harva, Edo van Gerbranda *ende* Hans van Roorda.

Op deze gedenkzuil, doorgaans den Steenen Man genoemd, scheen men naderhand geen hoogen prijs te stellen; althans voor het onderhoud daarvan werd de noodige zorg niet gedragen, hetwelk ten gevolge had, dat zij langzamerhand verviel, en eindelijk geheel werd weggeruimd, tot dat in het jaar 1774, de Heer Karel Georg, Graaf van Wassenaer Twickel, Grietman van Franekeradeel en meer dan eens Dijkgraaf der vijf deelen binnen- en buitendijks, eene nieuwe

gedenkzuil, aan de oude in alles gelijk en terzelfder plaatse, op zijn eigene kosten deed oprigten, zoo als aan de westzijde daarvan, niet ver van boven, wordt te kennen gegeven, met deze weinige woorden:

Diruto antiquo
hoc de suo instauravit
Monumentum
Comes à WASSENAER TWICKEL.
MDCCLXXIV.

(d. i.: de oude vervallen zijnde is deze gedenkzuil, in het jaar 1774, door den Graaf van WASSENAER TWICKEL hersteld).

De Hervormden hebben hier twee kerken, te weten: de Grootekerk of Nieuwekerk, aan het oosteinde der stad, ter plaatse, waar vroeger de dom- of parochiekerk van Almenum gestaan heeft. Deze was vóór de Reformatie aan den Aartsengel MICHAEL toegewijd en met een orgel voorzien. Destijds bragt de pastorij 200 goudguld. (300 guld.) op. De Proost van St. Jan had voor zijn gedeelte 52 postulaatguld. (64 guld.). Er waren twee vikarijen, waarvan de ééne St. Nikolaasvikarij was genaamd. Van drie prebenden, welke er waren, waren er twee, die 80 goudguld. (120 guld.) aan inkomen hadden; de derde, die den Koster toegelegd was, bragt 70 goudguld. (105 guld.) op. In het jaar 1557 was de St. Geertruidakapel nog te HARLINGEN bekend. De tegenwoordige kerk staat op het *Oud-Kerkhof*, hetwelk gedeeltelijk met zwaar geboomte is beplant, en is thans een der schoonste en modernste kruiskerken van Friesland. In het jaar 1772 werd zij, ter vervanging der oude bouwvallige kerk, gebouwd, blijkens het opschrift, in twee marmeren steenen in den gevel en den 1 Januarij 1775 voltooid zijnde, ingewijd door FREDERICUS PIEKENBROEK, en het orgel den 30 April van dat jaar, door GEORGIUS LENER. Zij heeft eene lengte en breedte van ruim 31 ell., bevat een beroemd orgel, een eenvoudige doch bevallige predikstoel, en heeft vier op pilaren rustende gaanderijen. Ook vindt men er den grafkelder van STERNSEE, oudtijds Hoofdman en Drossaard van zijne Roomsch Keizerlijke Majesteit te HARLINGEN, waarvan het beeldhouwwerk jammerlijk geschonden is. Van de vorige kerk is alleen de toren overig. Omstreeks 1630 deden de Jesuiten eene poging om de Grootekerk met buskruid te doen in de lucht springen, doch deze toeleg werd gelukkig ontdekt. In deze kerk, wordt de maandelijksche bidstond voor de uitbreiding van het Evangelie onder de Heidenen, door de verschillende Protestantsche Leeraren beurtelings gehouden.

De andere kerk staat in het Westen der stad, tegen den stadswal, op een soort van eiland, hetwelk door de Nieuwe-Haven van het overige der stad is afgezonderd, en draagt daarom den naam van Westerkerk. Deze kerk is gedeeltelijk een overblijfsel van het oude kasteel der stad, daar het voorste gedeelte eerst in het midden der zeventiende eeuw werd aangebouwd, toen het oude of westelijke deel voor de gemeente te klein werd; terwijl zij toen den 15 November 1650 plegtig werd ingewijd. Het nieuwe gedeelte is als een vleugel aan den Oostkant van het oude gebouwd, en wel in dier voege, dat de kerk, van het Oosten gezien, zich als eene kruiskerk vertoont. Bezijden den ingang van dezen vleugel, waarin men de hoofddeur geplaatst vindt, en waarop men, van den westkant der Zuiderhaven, een aangenaam gezigt en gangpad heeft, leest men het volgende:

VAN DEZE NIEUWE AANBOUW DER WESTERKERK LAGH JAN WOPKES ACKER DE EERSTE STEEN, DEN 14 JULIJ 1669.

Digitized by Google

Het westelijke gedeelte der kerk is binnenwerks 24 ell. 9 palm. lang en 10 ell. breed; de muren tot aan het begin van het gewelf zijn 8 ell. 4 palm; terwijl het gewelf de hoogte van 2 ell. 2 palm. heeft. Het nieuwe gedeelte is aan binnenwerk lang 15 ell. 5 palm. en breed 12 ell. 7 palm. Wanneer men nu de lengte van dezen vleugel bij de breedte van het ander gedeelte voegt, krijgt men voor de geheele lengte der kerk, van het Oosten naar het Westen, 25 ell. 5 palm. De muren van dit gedeelte zijn met die van het vorige van dezelfde hoogte, doch het gewelf heeft in het midden de hoogte van 13 ell. 5 palm. De kap van dit gedeelte is aanmerkelijk boven die van het eerste verheven en met leijen gedekt. In deze kerk is geen orgel. Tot in het jaar 1758 stond ten noorden van dit gebouw een vrij hoogen vuurtoren; doch in 1762 heeft men op de kerk zelve een zeskant koepeltje gebouwd, dat met eene luiklok en daarboven met eenen windwijzer voorzien is.

De Kerk der vereenigde Doopsgezinde gemeente is een ruim gebouw, met twee ingangen, waarvan een op de *Zoutsloot* en een in de *Droogstraat*. Hoewel van buiten onaanzienlijk, is zij inwendig bijzonder net ingerigt, van ruime gaanderijen en een fraai, welluidend orgel voorzien, dat den 28 Maart 1811 plegtig is ingewijd. Naast de kerk zijn de woningen van den Koster en de bejaarde gealimenteerden nieuw opgebouwd. Vroeger werd deze kerk door de Waterlanders bezeten en de Blaauwe Schuur genoemd, ter onderscheiding van andere Doopsgezinde kerken, welke hier ter stede bestonden, als het Valkje, ten Noordoosten van de Noorderhaven. De predikstoel en de mansbanken van deze laatstgenoemde kerk staan thans in die der Herst. Evang. Luth. gemeente, terwijl het gebouw zelf nu tot Pakhuis dient. De kerk der Vlamingen, in de *Roepersteeg*, dient thans tot een Graanpakhuis. De Kerk der Oude-Vlamingen was, in den aanvang der vorige eeuw, bij de Evang. Luth. gem. in gebruik, doch waar zij eenmaal stond is thans onbekend.

De Evangelisch-Luthersche kerk, staande aan den Westkant van de *Wortelhaven*, heeft wel niet veel uiterlijk aanzien, doch is van binnen, ofschoon klein, net betimmerd en wel ingerigt; en, daar die gemeente in deze stad niet zeer talrijk is, ook voor haar ten overvloede groot genoeg. De predikstoel en het doophek staan aan den Noordkant, en daartegen over eene gaanderij, waarop, in het jaar 1776, een orgeltje is geplaatst, door eenige der leden aan deze kerk geschonken; dit echter, in slechten toestand geraakt zijnde, is, in het jaar 1825, vervangen door een geheel nieuw orgel. In den Westelijken en Oostelijken muur, waar tegen, gelijk ook tegen den Zuidelijken muur, vaste zitplaatsen met lessenaars geplaatst zijn, heeft men de noodige glaskozijnen aangebragt; ook is de kerk met drie koperen kaarskroonen voorzien. Het huis van den Predikant staat ten Zuiden van de kerk, en is daarmede verbonden. Eene kleine brug verstrekt tot toegang van de kerk en pastorij, terwijl boven de kerkdeur een zwaan staat, waaronder men deze woorden leest: *Laat ons in het huis des Heeren*

In deze kerk, als daartoe zeer geschikt, worden
sche schooljeugd gehouden, wanneer een of meer
aar de Akademie bevorderd worden. Ook heeft
men van de leerlingen der Fransche school plaats.
angelisch-Luthersche kerk, aan de Noordzijde
s een klein gebouw, dat in het begin dezer eeuw
dsdienstoefening is ingerigt en voorzien van eene

Digitized by Google

kraak of hangzolder, waarop, in het jaar 1811, een fraai orgel, tegen over den predikstoel, geplaatst werd. Dit orgel, reeds vroeger in de Herv. kerk te Midlum gebruikt, oud en onvoldoende geworden zijnde, is, in het jaar 1826, vervangen door het tegenwoordige, zijnde een welluidend huisorgel, dat achter een front, boven den predikstoel, staat en den 23 Junij van dat jaar plegtig is ingewijd.

De Roomsch-Katholijke kerk, aan den H. Michael toegewijd, staat aan de *Zuiderhaven*. De voormaals hier gestaan hebbende kerk was, in het jaar 1752, onder opzigt van den Bouwmeester Hendrik Norel geheel vernieuwd, doch, in het jaar 1838, door de tegenwoordige vervangen, zijnde een fraai gebouw van eene uitmuntende bouworde, hetwelk een aantal menschen bevatten kan. In het jaar 1840 is deze kerk van eenen toren voorzien, waarin eene vrij zware klok hangt. De pastorij, ten Westen van de kerk, vertoont zich mede zeer wel, en heeft van binnen onderscheidene, zeer goede vertrekken; bij gemeld huis is een zeer aangename tuin gelegen, loopende ten Noorden en Oosten daarachter en achter de kerk.

De Israëlitische Bijkerk was vroeger aan den Zuidkant van de *Ossenmarkt*, en bestond slechts in één vertrek, boven een der pakhuizen van het huis, de Zevengevels genaamd. Thans is zij in de *Raamstraat*, hebbende dit gebouw van buiten een bijzonder goed aanzien. De voormalige bijkerk wordt thans tot bergplaats van takkebossen gebezigd.

Onder de weldadige gestichten verdient vooral melding: het Stadsweeshuis, aan den westkant van de *Zuiderhaven*, ten Noorden van de Westerkerk. Het strekt zich in de lengte oost- en westwaarts uit. Boven de hoofddeur of poort van dit gebouw, welke naar het Oosten is, leest men het volgende versje:

Barmhartigheid ontvonkt, in liefde en mededoogen,
Strekt hier een toeverlaat voor de ouderlooze jeugd,
Bewaakt het teeder kroost met nimmer sluimerende oogen;
En voedt het deftig op tot godsvrucht, eer en deugd,
Zoo sterkt de burgerstaat zich zelf met nutte leden,
En trekt uit 's hemels troon een stroom van zaligheden.

Door deze poort gaat men langs eene groote plaats of plein tot alle de vertrekken, welke ruim en tot het oogmerk zeer geschikt zijn. Dit huis is een overblijfsel van dat gedeelte des kasteels, hetwelk in het jaar 1549, door den Hoofdman Stranske alhier werd aangebouwd, zoo als blijkt uit een Latijnsch opschrift, dat in den voorgevel, ten Oosten, dus gelezen wordt: *in te Domine Speravi.* Christ Stranske 1549 (d. i.: Op U Heere heb ik gehoopt. Christ. Stranske, 1549). Doch het schijnt naderhand vergroot te zijn, door eene aanbouwing aan den noordkant, alwaar men het volgende versje leest:

Leer ouders, kinderen, voogden, weezen,
Vooral den grooten Schepper vreezen, 1656.

Voor het overige loopt dit huis westwaarts tot aan den Stadswal, alwaar het, ten dienste der Voogden en Voogdessen, versierd is met een zomerhuis, uitzigt hebbende over den Stadswal, zuid-, noord- en westwaarts in zee. In dit weeshuis worden 30 weezen verpleegd. Sedert het Stads-Armenhuis, ten Zuiden van de Zuiderhaven, door de Stedelijke Regering aan de directie der zaklinnen-fabrijk is overgedaan, heeft in dit weeshuis de bedeeling der algemeene armen plaats; terwijl vijftig gebrekkige en oude lieden hier kost, inwoning en kleeding ontvangen. In dit gebouw vindt men ook de Stads-Apotheek,

Digitized by Google

Het Diaconie-Oudemannen- en Vrouwenhuis, staande aan den westkant der Nieuwe- of Grootekerk, in het jaar 1765 gesticht, maakt, bij den ingang, geene onaangename vertooning, en heeft het uitzigt naar het Zuiden en Oosten op eene ruime en zindelijke bleek, met eenen put in het midden. Van binnen is het niet slechts voorzien van groote luchtige kamers, tot verblijf en slaapplaats zoo voor de vrouwen, als voor de mannen, maar ook van eene eetzaal en eene keuken, alsmede van eene woonkamer voor den binnenvader en de moeder, met de verdere noodige afgezonderde vertrekken. Ter zijde van de poort, nevens den tuin, is nog eene kamer, op het kerkhof uitziende, tot eene vergaderkamer der Diakenen, en daarbij nog een ander vertrek, tot eene broodbakkerij ingerigt, in plaats van de vorige, die den 6 October van het jaar 1765 afbrandde. In het jaar 1769 werd dit huis nog vergroot, door het aanbouwen van eenige kamers, om daarin zulke oude ledematen te plaatsen, die juist nog wel geen onderstand genoten hebben, maar, in vooruitzigt of vrees voor nakende armoede, op bilijke voorwaarden, hierin opgenomen en verpleegd worden. In dit huis zijn thans 11 mannen en 18 vrouwen opgenomen.

Het Hofje, doorgaans de Waschbleek genaamd, omdat het, zoo men meent, weleer tot linnenbleekerij heeft gediend, is gelegen aan den *Stadswal*, in de nabijheid van de Kerkpoort, en bestaat in eene bijna vierkante ruimte, in het midden verdeeld in vier bleeken, zeer zindelijk omvloerd met gangpaden, allen kruiswijs uitkomende op eenen grooten put, in het midden staande, en ombouwd met zeven en dertig kamers, behalve welke er nog acht ter zijde van de poort of ingang zijn, meestal geschikt ter bewoning voor twee menschen. De ingang of poort ten Noorden, is iets verhevener dan de woningen, en wordt op gezette tijden geopend en gesloten. In dit Hofje plagt, door de Diakenen, een kamertje met verdere onderstand, ter bewoning verleend te worden, aan behoeftige ledematen, wier goederen alsdan werden opgeschreven, doch aan hun in gebruik toegestaan, en op vertooning van het versletene, naar bevinding wederom aangevuld. Ook werd wel aan eenigen, maar alleen eene woning daarin verleend, doch zeldzaam. Na de oprigting van het Diakoniehuis, heeft dit Hofje of zoogenaamde Waschbleek, eene meer algemeene bestemming gekregen; ofschoon daarin nog wel eenige woningen, ten voordeele van de Diakonie, aan particulieren verhuurd worden; men vindt hier ook een vertrek, waarin krankzinnige lieden worden bewaard en verpleegd.

Onder de liefdadige instellingen te Harlingen, mag men ook met regt tellen de hierboven op bl. 180 reeds met een woord vermelde Zaklinnen-fabrijk, in het jaar 1854, door tusschenkomst van den Predikant Michiel Adrianus Jentink, die zich vier mede oprigters toevoegde, uit eigen middelen, gepaard met milde giften van stadgenooten, daargesteld. Het etablissement, dat nog steeds bijna al zijne stichters aan het hoofd heeft, staat mitsdien geheel op zich zelve, onafhankelijk van kerkelijk of stedelijk bestuur. Het stelt zich ten doel: bevordering der stoffelijke en ook inzonderheid der hoogere belangen van stadgenooten, zonder onderscheid van geloofsbelijdenis. Hiertoe geeft het thans werk aan ongeveer 400 personen, die, door het vervaardigen van zaklinnen, hoofdzakelijk van koffijzakken voor de Nederlandsche Handelmaatschappij, jaarlijks weinig minder dan 20,000 gulden verdienen. Voorts bekostigt het eene school voor zulken die niet behoorlijk lezen en schrijven kunnen; eene katechisatie voor Pro-

Digitized by Google

testanten, en tevens eene afzonderlijke kerk in eene der fabrijkslokalen, waar, sedert drie jaren, door al de Protestantsche Leeraren, geregeld op Zon- en Feestdagen, voor eene talrijke schare wordt gepredikt. De directie bestaat thans uit zes personen, die, ten gevolge van het door hen te kennen gegeven verlangen, rekening en verantwoording doen aan even zoo vele daartoe gekozene Commissarissen.

In het jaar 1834 heeft men hier eene Inrigting voor behoeftige Meisjes en Kraamvrouwen tot stand gebragt.

Almede bestaat te Harlingen eene Damesvereeniging, die zich ten taak stelt werk te geven aan huiszittende armen, om hierdoor in de behoeften van wedúwen en andere vrouwen, die op de fabrijk niet wel werken kunnen, te voorzien. Zij is sedert weinige maanden door vijf Dames, even als de fabrijk, uit door haar eigene en door anderen verleende middelen daargesteld; met de hoop, om door het spinnen van vlas, breiden en andere vrouwelijke werkzaamheden, welvaart te verspreiden en zich tevens de gelegenheid te openen, om godsdienst te zaaijen in dankbare harten.

Voorheen bestonden hier nog een Stads-Armenhuis, ten Zuiden van de *Zuiderhaven*, hetwelk in het jaar 1767 was opgerigt, doch waarin thans de gemelde zaklinnen-fabrijk gevestigd is, en een Weeshuis der Doopsgezinden, aan het Oosteinde der *Zoutsloot*, gesticht in het jaar 1643, waarbij in het jaar 1768 een Diakoniehuis werd aangebouwd. Beide vereenigde gestichten, hoe doelmatig ook ingerigt, hebben thans eene geheel andere bestemming. Het Weeshuis hield op als zoodanig te bestaan in het jaar 1819, het Diakoniehuis in 1822, beide zwichtende voor den drang der omstandigheden, waartegen men ze langen tijd had staande gehouden; terwijl op eene andere wijze voor de weezen wordt gezorgd.

In vroegere jaren behoorde het logement Roma, niet ver van de *Nieuwekerk* staande, aan zekere societeit, welke zeldzaam, zoo niet eenig in hare soort was. In 1634, toen de Nederlandsche Staat tegen het magtige Spanje oorlog voerde, vereenigden zich hier eenige welgezinden, onder welke een groot aantal zeevarenden, tot een loffelijk doel, namelijk om, door het bijeenbrengen van geldelijke bijdragen, een fonds te verzamelen, waaruit diegenen van de deelhebbers, die door den algemeenen vijand op zee genomen waren, in hunne gevangenis verligt, of wel, zoo mogelijk, daaruit gelost werden. Wanneer eenig schip naar Frankrijk, Rusland of naar elders buitenlands bestemd, uitvoer, betaalde elk der schepelingen, naar evenredigheid van zijnen rang, eenige stuivers in deze kas, vóór men de reis aanvaardde. In het jaar 1636 betaalde men uit dit fonds voor eenen gevangene niet minder dan nagenoeg 1000 gulden. Deze hoogst nuttige inrigting heeft stand gehouden tot op het einde van den Spaanschen oorlog. Men had toen bij de kas een batig overschot, waarover, met het bestuur der stad, destijds nog verschillen gerezen zijn. In den oorlog met Engeland, in het jaar 1664, en vervolgens met dezen en Frankrijk in 1672 en later, werd deze inrigting weder in werking gebragt.

In de Latijnsche school is het onderwijs der jeugd thans slechts aanbevelen aan eenen Rector, die 8 leerlingen heeft. Onder de Rectoren welke aan deze school onderwijs gegeven hebben verdient melding Ernst Willem Hicht, die door keurige taal- en dichtkunde, fijne smaak en zeldzame bekwaamheid in het onderwijs beroemd was. Ook heeft men er eene Bouwkundige Teekenschool, waar door den

Digitized by Google

Frieschen wal, nabij het dorp Zurich aandeden, gesterkt, dreef hen, met achterlating van eenige gevangenen en gesneuvelden, alsmede van eenige stukken geschut, van Harlingen tot Leeuwarden terug. Jongema, de stad ingenomen hebbende, sloeg het beleg om het kasteel, doch kon het niet, dan door den honger tot de overgave dwingen, waarna de ingeroepene hulpbenden, onder bevel van zekeren Fox, het betrokken en ook inhielden tot dat zij betaald waren, waarop zij naar Holland terugkeerden, na welk vertrek dit blokhuis gesloopt werd. Evenwel had de looze en heerschzuchtige Hertog van Saksen, met dezen onderstand van krijgsvolk aan Jongema, niets minder ten doel, dan om de teugels der regering over Harlingen en geheel Friesland, gebeel in handen te krijgen. Harlingen nu, door de hulp der Saksers, schijnbaar uit groote ellende verlost, was gereed om, in het jaar 1499, Albrecht, Hertog *van Saksen*, als Erfgouverneur en Potestaat van Friesland te erkennen, op voorwaarden die, hoe vernederend ook voor de stad en de geheele provincie, toen gretig werden aangenomen. Onder deze voorwaarden was ook, dat de Hertog kasteelen mogt bouwen, zoo veel en zoo sterk als het hem beliefde. Ten gevolge daarvan liet hij, in het jaar 1502, op de plaats van het gesloopte kasteel, een veel grooter en sterker bouwen, om alzoo altijd meester van de stad en vooral van de haven te blijven, op dat niemand hem in het verzamelen van krijgsvolk, ter handhaving van zijn gezag, zou kunnen hinderen.

De bouw van dit kasteel werd bekostigd uit eene drukkende belasting, die de Hertog een deel van Friesland opleide. Harlingen ondervond spoedig, dat deze nieuwe Heer geenszins zacht regeerde, en dat zijne gunst veeleer af te bidden dan te begeeren was. Grooth Pier, de gezworen vijand der Saksers, woonachtig te Kimswerd, deed alle moeite, zoo al niet om deze stad te winnen, dan toch, om ze te verontrusten. De Geldersche vrienden van Pier badden reeds nabij deze plaats, te weten aan het klooster Ludingakerk, hunnen moedwil gepleegd, door het geheel te vernielen. De Drossaard van den Hertog, die zich op het kasteel bevond, liet derhalve, benevens een deel van *Almenum*, ook het oostelijke gedeelte der stad Harlingen in brand steken, opdat de Gelderschen er zich niet in zonden nestelen, waarna Cromme de steenen der bouwvallen van Ludingakerk tot versterking van het kasteel dezer stad deed gebruiken. Na het eindigen van het gezag der Saksers in Friesland, dat nog in hetzelfde jaar (1516) plaats vondt, was Harlingen de eerste stad, die aan Keizer Karel V trouw moest zweren. De eerste Stadhouders, die Friesland onder Karel V bestuurden, hielden op het kasteel dezer stad hun verblijf, gelijk ook aldaar, in het jaar 1523, een landdag gehouden is.

Gedurende de zestiende en zeventiende eeuwen is Harlingen, in weerwil van rampen en onheilen, vuur- en watersnood, in grootte, aanzien, handel en scheepvaart, zeer toegenomen, bijzonder in de zestiende eeuw, zijnde de stad, gelijk wij boven zagen, toen driemaal vergroot.

Het jaar 1570 was voor Harlingen, even als voor Friesland, zeer ongunstig, niet alleen wegens de beschadiging der havenwerken en zeeweringen, door den bekenden watervloed, die op den 1 November plaats had; maar ook had de stad het vergaan van een veerschip met honderd menschen, op de Zuiderzee te betreuren. Overigens bloeide Harlingen, gedurende eenige eeuwen, zeer door koophandel en uitgebreide scheepvaart naar alle oorden der wereld, terwijl in en om de

Digitized by Google

stad allerlei fabrijken en trafijken opgerigt werden. Vooral waren de Harlinger-zoutketen talrijk en beroemd, gelijk de wijnhandel hier eertijds sterk bloeide. Een groot deel van haren voorspoed op het laatst der zestiende eeuw, heeft deze stad vooral te danken gehad aan de Doopsgezinden, die in Braband en Vlaanderen, om hunne godsdienstige denkwijze en belijdenis fel vervolgd wordende, met hunne fabrijken, trafijken en neringen, naar deze gastvrije plaats hunne toevlugt namen, alwaar zij even ongestoord hunne godsdienstoefeningen verrigtten, als met ruime winst hunnen koophandel of andere nering, fabrijk- of handwerk ongehinderd mogten drijven. Deze menschen vermeerderden niet alleen de bevolking, maar bragten grootelijks toe tot haren bloei, gelijk hunne eenvoudige, matige en reine zeden, hen tot goede burgers maakten.

Harlingen was de eerste stad in Friesland, welke zich voor de vrijheid van godsdienst en tegen de Spanjaarden verklaarde. Van wege Willem I, Prins *van Oranje*, verkreeg de Edele Duco Martena allereerst het hoofdbewind over deze vesting. In 1579 voegde zij zich bij de steden, die de nadere vereeniging met Utrecht hadden aangenomen.

Toen, in het jaar 1580, de Graaf van Rennenberg tot afval van de Staten neigde, en de Friezen daaromtrent achterdenken kregen, eischten zij het slot te dezer stede op; doch de bezetting hierin, buiten uitdrukkelijken last des Graven van Rennenberg, zwarigheid makende, zou men zich genoodzaakt hebben gezien tot geweld, had men terzelfder tijd niet zekeren Guillan le Bailly, die tusschen den Graaf en den Hertog van Terranova over en weder ging, in handen gekregen. Bij dezen vond men eenige brieven, door Rennenberg in blanco geteekend. Van een dezer brieven bediende men zich, om er Bailly een bevel op te doen schrijven tot overlevering van het slot, hetwelk den 5 Februarij geschiedde.

Gedurende de volgende eenw vinden wij niets merkwaardigs omtrent Harlingen opgeteekend. Bij het afschaffen der pachten, in het jaar 1748, werden aldaar eenige huizen van Grietmannen of Ambtenaren, door het graauw, ten deele geplunderd of verbrand.

Bij den watervloed van 21 en 22 November 1776 leed Harlingen groote schade. De Zuider- en Noorderhaven, de twee voornaamste grachten dezer stad, waren geheel tot aan de huizen onder water gezet, hetwelk door straten en stegen, met een ijsselijk geweld, in de binnengrachten nederstortte; terwijl van buiten de golven door den muur, welke aan den noordkant de wal van de zee scheidt, verscheidene openingen maakten, en door den wal, welke op sommige plaatsen reeds meer dan half doorgebroken was, dreigden heen te dringen. De zeedijken werden zoo zeer geteisterd, dat de doorbraken op verscheidene plaatsen bijna onvermijdelijk schenen. Allerwege hoorde men het verward geluid van het roeren der trommen, geklep der klokken en gekerm van menschen. De grootste gevaren werden echter gelukkig afgewend, zoodat slechts een meisje van 14 jaren daarbij het leven verloor. Groot was echter de daardoor aangerigte schade. De hoofden waren deerlijk gehavend. Een groot hoekerschip, los gebroken en driftig geworden zijnde, had de havenbug geheel vernield; twee veerschepen waren op hooge wallen gedreven; anderen zwaar beschadigd; zware stukken hout, ja geheele vlotten en andere drijfbare waren, lagen onder elkander langs de straten en wegen verspreid; verscheidene huizen, voornamelijk aan den zeekant, waren zoo

Digitized by Google

door daartegen aangeschokte schepen, als door het geweld van wind en water zeer beschadigd.

In den nazomer van het jaar 1779, werd Harlingen door eene verschrikkelijke ramp bezocht. Zij bestond in eenen kwaadaardigen persloop, welke, hoewel in de meeste oorden der vereenigde gewesten, meer of min, de bewoners kwellende, nergens evenwel, op verre na zoo vele slagtoffers als in deze stad, deed vallen. Men rekende aldaar het gemiddeld getal van dooden, in gewone tijden, op vijftig menschen in de twee maanden. In het boven gemelde jaar werden er gedurende de maanden Augustus en September 453, zoo bejaarden, als onvolwassenen ten grave gebragt. Een dankdag of bedestond in de maand November, door de Wetbouderschap uitgeschreven, verkondigde het genoegzaam ophouden der vernielende plaag.

Bij de heillooze tweespalt, die in het jaar 1787 en vroeger ons vaderland beroerde, was Harlingen eene andere partij dan *Franeker* toegedaan, waarom het defensiewezen in laatstgemelde stad, alle middelen aanwendde, om die van Harlingen zoo veel mogelijk te belemmeren en te benaauwen. Hier in slaagden zij in zoo verre, dat op den elfden September, ter woensdagsche weekmarkt, niemand met binnenlandsche vaartuigen, met levensmiddelen geladen, kon binnen komen; dewijl men, behalve de doorvaart door Franeker zelve, ook die van Sneek en Bolsward, te Arum en elders verhinderde. Van den zeekant was het naderen allerbezwaarlijkst, niet alleen mogten de Harlinger beurtlieden, niets van eetwaren, mede voeren; maar ook het inkomen van vaartuigen, uit het Vlie en van de Wadden, werd langs hoe bezwaarlijker, door de steeds op de hoogte van Harlingen, kruisende gewapende vaartuigen. Toen de stad steeds meer en meer werd ingesloten, wapenden de Harlingers de admiraliteitshulk met zestien achttienponders en wierven volk voor dit zwaar gewapend vaartuig en nog eenige ligtere schepen aan. Wanneer de Admiraliteit van Amsterdam, bij eenen brief van den 24 September, ter staatsvergadering kennis gaf, van het terugkeeren der kotter *de Merkuur* van eenen kruistogt, en het in dienst houden van dit vaartuig, tot het einde van dit loopende jaar of het afdanken daarvan in overweging bragt, stelden de Afgevaardigden van Friesland voor, den Admiraal-Generaal te verzoeken, om dezen kotter, tot zekerheid van dat gewest, naar de kust van Friesland te zenden. Uit Franeker zelve trokken, doorgaans laat in den avond, eenige gewapende manschappen naar den kant van Harlingen, en bleven den geheelen nacht uit, naar allen schijn om toe te zien, of de krijgsbezetting dier stad, welker verknochtheid aan de tegenpartij volkomen gebleken was, iets vijandigs beraamde. Niet alleen trachtte het Franeker defensiewezen Harlingen te benaauwen, en op die stad een allezins wakend oog te houden, maar het zocht ook eene zeehaven, om er den uit Holland verwachten bijstand, in manschap en verdere krijgsbehoeften bestaande, veilig te ontschepen, waartoe Makkum het allergeschiktst voorkwam. Twee honderd gewapenden, van twee stukken geschut voorzien, sloegen derwaarts op weg, en trokken er, onder geleide van Klaas Rienstra, Kolonel van Barradeel, zonder eenigen tegenstand binnen. Het noodige werd aan deze manschap kort daarop toegevoerd, onder geleide van nog zestien gewapende Vaderlanders. Deze belemmering werd echter opgeheven, doordien kort daarna de omwenteling van dat jaar voorviel.

Bij den watervloed van Februarij 1825 heeft Harlingen niet weinig te lijden gehad. Door de verbazend hooge getijen, welke onder in den

avond van den 3 Februarij, met een bekommerend vooruitzigt, opgemerkt werden, en welke, elkander steeds opvolgende, de geduchte vloeden van 1775 en 1776 verre te boven gingen, werd het zeewater met zulk eene hoogte in de havens en tegen de dijken en sluizen opgevoerd, dat het niet slechts spoedig met de wallen gelijk stond, maar ook de meeste gedeelten der stad overstroomde. De wind tegen den avond van dezen dag eenigzins bedaard zijnde, verhief zich den volgenden morgen (den 4) ten vier ure op nieuw, en rees de vloed, tusschen 9 en 10 ure, hooger dan te voren. De vloed rigtte hier eene allerverschrikkelijkste verwoesting aan. De golven rolden langs de straten, zoodat velen het water in, of liever door de huizen, even als of het sluizen waren, gehad hebben. Zelfs stroomde het door het zoo hoog gelegen gebouw, den Gouden Leeuw. Hier en daar, bij voorbeeld voor het Heeren-Logement, werden gaten in de straten geslagen. Verschrikkelijk was op dien avond de woede van het water, zoo dat sommige straten omgewoeld, en de blaauwe steenen uit elkander geslagen werden; de groote Breede plaats was volkomen aan eene zee gelijk. Groote verwoesting werd aldaar, aan de Zuiderhaven, de Voorstraat, de Katrug of St. Jakobsstraat, en in andere straten aangerigt. Hoog klom de nood der ingezetenen, wier kelders of huizen met water gevuld waren, en zich genoodzaakt zagen, die te verlaten, of naar de zolders te vlugten, waar sommigen van vuur en levensmiddelen verstoken, hiervan met schepen voorzien werden. Aanmerkelijk was de schade aan de openbare werken en bijzondere eigendommen, terwijl ook die aan goederen en allerhande voorraad van levensbehoeften zeer groot was. Onder de openbare werken, welke geheel of genoegzaam geheel vernield waren, kon men tellen, de beide havenhoofden, welke bijna niet te herkennen waren, drie kapitale bruggen, waaronder de Kettingbrug, het Havenhuisje en de Wallen, benevens het paalwerk. Buiten de Havenpoort, naauwelijks tien passen daarvan verwijderd, had bijna eene doorbraak plaats, op dezelfde plek, waar in vroegere tijden eene sluis was, die het water uit de stads gracht in de haven loosde; men slaagde echter nog gelukkig in die voor te komen. Duizende zakken waren in een oogenblik met steenen gevuld, en zeilen uit de zeilmakerijen en van de schepen gehaald, en in het gat geworpen; de poort zelve had een gedeelte van den muur verloren. De ingezetenen waren ijverig werkzaam, om op de gevaarlijkste punten, dat geen te verrigten, wat gedaan kon worden, om de geheele provincie voor eene overstrooming te bewaren. Ook leden verscheidene particuliere eigendommen zeer veel. De huizen, staande in de nabijheid van de haven, ondervonden het meest de woede van den vloed; één spoelde er geheel weg, eenige stortten in, maar velen waren zwaar beschadigd. Vele regenbakken geraakten bedorven, door dien zij lek, en daardoor met zout water gevuld werden. In vergelijking van den hoogen nood en het verschrikkelijk gevaar, waarin men verkeerde, doordien de stormen en vloeden alles dreigden te vernielen, was het getal der verongelukten zeer gering. Men telde er slechts twee of drie, en hier onder een kind jaren van de portierster, van het Noorderhoofd, het dende zee werdt mede gesleept. Ook was hier verdronken, en een kind, door het instorten

Het wapen van Harlingen bestaat uit het eerste en vierde kwartier van leliën van goud, het tweede en kruissen van azuur. De schild

De vlag der stad Harlingen is geel, onder en boven met eenen kleinen blaauwen rand. In het midden het stads wapen in eene ronde gedaante, en omgeven met eenen blaauwen rand.

HARLINGEN, gem., gedeeltelijk in het balj. *Bastogne*, gedeeltelijk in de heerl. *Arloncourt*, grooth. *Luxemburg*, voorm. kw. *Bastogne*, arr. *Diekirch*, kant. *Wiltz*; palende N. aan de Belgische gem. Wardin, N. O. aan Winseler, O. aan Mecher, Z. aan Boschleiden, W. aan de Belgische gem. Villers-la-Bonne-Eau.

Deze gem. bevat de d. Harlingen en Tarchamps, benevens het geh. Wateringen. Zij telt 150 h. en 900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De grond levert jaarlijks 700 à 800 zak rogge, een weinig minder haver en ook nog boekweit. De veestapel beloopt 100 paarden, 250 runderen en 100 varkens. Sommige ingezetenen houden vele bijenkorven. Voorts hebben zij eene looijerij en twee korenmolens.

De inw., die alle R. K. zijn, maken de par. van *Harlingen* en *Tarchamps* uit.

Het d. Harlingen, in het Fr. Harlange, ligt 5 u. W. van Diekirch, en 2½ u. Z. W. van Wiltz, in een ruw boschrijk landschap.

De inw., van dit d. maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. gen. van *Luxemburg*, dek. van *Nive*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

HARLINGEN (KASTEEL-VAN-), voorm. kast., prov. *Friesland*. Zie Harlingen, bl. 184.

HARLINGER-JETTING, voorm. vaart, prov. *Friesland*, welke in het jaar 1213 gegraven was.

Daar de landerijen op de Noordwestkust van Friesland veel overlast hadden van het water, dat uit de Middelzee in de Noordzee stroomde en deze meestal aan de abdij Ludingakerke toebehoorden, zoo besloot de geestelijke overheid van die voornoemde abdij, om tot afwending van dit ongerief, eene nieuwe uitwatering uit de Middelzee te graven. Deze gracht liep van Harlingen, langs Dijkshorne en het stedeke Grind, tot aan het Vlie en Ter-Schelling en werd door de Conversen of Leekebroeders van Ludingakerke gegraven. Hierbij maakte men onderscheidene andere vaarten, om het bijgelegen land droog te houden; alsmede ééne, tot gemak van den handel met Texel, alwaar gemelde Geestelijken ook vele landeigendommen bezaten. Deze gracht was destijds bekend onder den naam van Monnikesloot en een gedeelte daarvan draagt nog dezen naam, zijnde het scheepsvaarwater langs de Zuid-Oostkust van Vlieland; terwijl het andere gedeelte, het scheepsvaarwater van Harlingen, naar de Noordzee, nu den naam draagt van Harlingen of meestal enkel de Jetting. Men houdt het algemeen dat deze en soortgelijke kanalen naderhand oorzaak geworden de Noordzee, van buiten met geweld instroomende, al de tusschen de tegenwoordige eilanden en den vasten wal van Friesland gelegen, instroomd, de zeegaten van het Marsdiep verwijd in het nabijgelegen land veroorzaakt heeft.

sluizen, welke het water van verschillen, in de buitenhaven uitstort. Zij Kleinesluis, beide ook voor schepen tje en de Rinnertspijp, die alleen Vóór de noorder- en zuiderhavens zijn 29, nog nieuwe sluiswerken gemaakt, den.

Digitized by Google

HARLINGER-TREKVAART, gegraven vaart, prov. *Friesland*, die bij *Harlingen* een begin neemt, met eene oostelijke strekking door het zuidelijke gedeelte van de griet. Barradeel, en door Franekeradeel naar Franeker loopende, zich in laatstgemelde stad, met de trekvaart op Leeuwarden vereenigt.

HARMELEN, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, (5 k. d., 3 m. k., 1 s. d.); palende N. W. aan Gerverscop, N. aan Haarzuilens, O. aan Vleuten en Veldhuizen, Z. aan Linschoten, W. aan de Zuidhollandsche gem. Woerden.

Zij bestaat uit de heerl. Harmelen-en-Haanwijk en Indijken, benevens den Harmelerwaard; bevat de pold. Harmelen, de Bijleveld, den Harmelerwaard, Haanwijk, Ondeland of Indijk, Veldhuizen, Reijerscop-Creuningen, Reijerscop-St. Pieter; Reijerscop-Indijk, en een gedeelte van de polders Gerverscop en Breudijk; en daarin het d. Harmelen, benevens de geh. Bijleveld, Harmelerwaard, Haanwijk, Indijk en Geesdorp; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2760 bund. 97 v. r. 32 v. ell.; telt 169 h., bewoond door 258 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, handel in brand- en hoepelhout, mitgaders in aardappelen. Men vindt hier hoepelbuigerijen; benevens 1 koren- en 4 watermolens. Vroeger bestonden er ook 1 bierbrouwerij en 1 moebrouwerij, welke echter thans niet meer in werking zijn.

De Herv., die hier ruim 500 in getal zijn, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Utrecht*, ring van *IJsselstein*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jacobus Herdenberch, die in het jaar 1589 herwaarts kwam, aangesteld zijnde door de Staten van Utrecht, en in het jaar 1616 eenen opvolger kreeg in Christophorus van Langerak, die in 1619, wegens Remonstrantsche gevoelens, werd afgezet. Over het beroep in deze gem., is in het jaar 1739 een geschil ontstaan, tusschen den Heer en den kerkeraad, hetwelk door de Staten der prov. Utrecht aldus beslist is, dat de kerkeraad een vrij beroep heeft, maar handopening en approbatie van den Ambachtsheer moest vragen. Thans geschiedt het beroep door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer.

De R. K., die hier ruim 700 in getal zijn, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Het d. Harmelen of Hermelen, oorspronkelijk Hermalen, d. i. geregtsplaats van den Heer, ligt 2 u. W. van Utrecht, 1¼ u. Z. W. van Maarssen, 52° 5′ 31″ N. B., 22° 57′ 43″ O. L. aan den Ouden Rijn, en omtrent 1½ u. van Woerden. Men meent dat deze plaats, in de oude tijden Hera genoemd, en in het jaar 858, door Bisschop Alfried aan den Graaf Rotgarius met een volkomen vruchtgebruik geschonken is. Voor den tijd der Hervorming, was hier een Kommandeurschap van de Malthezer ridder orde, welke onder de *Balije van Utrecht* stond, en waaraan, behalven drie en tachtig morgen land, de pastorij behoorde. Thans is er nog een Kommandeur, ter beheering der goederen, welke onder de kommanderij behooren.

De kerk is een groot kruisgebouw, met eenen daaraan vaststaanden hoogen spitsen toren, die met eene zijwaarts uitstekende, en zich, van verre, als eene gaanderij vertoonende trans voorzien is. Het gewelf der kerk rust op twee vrij staande pijlaren, iets zeldzaams voor eene dorpskerk. In het jaar 1829 werden er aanmerkelijke verbeteringen

Digitized by Google

aan den predikstoel en het doophek gemaakt, en in het jaar 1840 heeft de kerk mede aanmerkelijke verfraaijingen ondergaan. De Heer J. W. Ricer Fortuin, deed in het jaar 1827 een zeer welluidend orgel in deze kerk plaatsen; terwijl Mejufvrouw J. A. Racer, niet alleen de kosten van plaatsing en herstelling op zich nam, maar ook in het onderhoud, en het jaargeld van den Organist voorzag. Zij heeft ook eene aanzienlijke gift gegeven tot het onderwijzen van onvermogende kinderen, en tot ondersteuning van behoeftigen in de gemeente. Door den Heer Mr. A. van Beusechem en Vrouwe C. H. M. van Beusechem, Ambachtsheer en Vrouwe van Harmelen, is in het jaar 1829 een kostbaar zilveren doopbekken met deksel en daarbij behoorend voetstuk, en in het jaar 1839 eenen zilveren schotel en twee zilveren borden, ten dienste van het H. Avondmaal ten geschenke gegeven.

De R. K. kerk, in het jaar 1839 gesticht, en den 20 October van dat jaar, onder aanroeping van den H. Bavo, ingewijd, is een kruisgebouw.

Men heeft hier eene dorpschool. — Ook is er een distributiekantoor voor de brievenposterij.

De kermis valt in Dingsdag na Hemelvaartsdag, en den eersten Dingsdag in October.

HARMELEN, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Harmelen*; palende N. aan den Oude-Rijn, die dezen polder van den Harmelerwaard scheidt, O. aan Veldhuizen, Z. aan Reijerscop, W. aan Haanwijk.

HARMELEN (HUIS-TE-), ridderhofstad in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. W. van *Utrecht*, kant. en 1¼ u. Z. W. van *Maarssen*, gem. en 10 min. ten N. van *Harmelen*, in den *Harmelerwaard*.

Het is een deftig heerenhuis, naar de ouderwetsche wijze gebouwd, en liggende niet onvermakelijk in eenen vijver, waarover eene ophaalbrug gemaakt is.

Dit huis is reeds in het laatst der dertiende eeuw bekend geweest; men gelooft, dat het gebouwd zou zijn door eenen jongeren zoon uit het geslacht van Woerden, die zich daarna van Harmelen vernoemd heeft. Het schijnt zeker te zijn, dat dit huis in de veertiende eeuw door een geslacht van denzelfden naam bezeten, en door huwelijk van Alijd van Harmelen, met Dirk van Zuilen, gekomen is in het geslacht van Zuilen. Deze Dirk van Zuilen heeft, uit zijn vrij eigen goed, 45 morgen lands, gelegen te Harmelen, in het geregt van den Proost van Oud-Munster, met het huis en de hofstede daarop staande, opgedragen aan Hendrik van Borchout, Abt van St. Paulus te Utrecht, des Donderdags na onzen Vrouwendag te Lichtmisse, in den jare 1348. Zijn zoon Zweder van Zuilen werd met dat zelfde huis en land beleend des Dingsdags na St. Agnietendag in den jare 1381. Terwijl hij dit huis bezat, werd het, in het jaar 1374, door Hertog Albrecht van Beijeren ingenomen, geplunderd en verbrand. Na Zweders dood ontving Dirk van Zuilen de beleening, den 3 October des jaars 1415, [illegible] het huis, dat toen reeds weder schijnt te zijn herbouwd geweest, [illegible]enheer weder opgedragen heeft, ten behoeve van Dirk van Zuilen, [illegible]poon, die daarmede beleend werd den 6 Januarij 1435. Na zijnen [illegible] de leen weer verstorven op zijnen ondsten zoon Dirk van Zuilen, [illegible] uit de erfenis van zijne moeder Josina van de Haar, het huis [illegible] en andere statelijke goederen bekomen hebbende, het huis te

Digitized by Google

Harmelen, met bewilliging van den Abt van St. Paulus, van wien hij het te leen ontvangen had, in het jaar 1462, uitgeslagen heeft tot een achterleen van zijn huis de Haar, ten behoeve van Gijsbert van Zuilen, zijnen jongeren broeder. Ten tijde van dezen Gijsbert ontstond een zware oorlog, tusschen de stad Utrecht, op de eene, en David van Burgondië Bisschop aldaar, benevens zijne medehelpers de Hollanders aan de andere zijde, waarin Gijsbrecht eerst de partij van den Bisschop, en naderhand die van de stad Utrecht gehouden heeft, waar zijn broeder op dien tijd eerste Burgemeester was, en veel invloed had. Tot meerdere zekerheid nu van zijne trouw gaf hij aan die stad het huis te Harmelen over, en stond toe, dat men daarin eene bezetting van krijgsknechten leide, waarom Joost van Lalain, Heer *van Montigni*, te dier tijd Stadhouder van Holland, benevens Petit Salasart, een voornaam Krijgsoverste, met 4000 ruiters en onderscheidene stukken kanon, den 14 Julij des jaars 1481, vóór het Huis te Harmelen kwamen, dat aanstonds tot de overgaaf gedwongen, en naderhand beroofd en verbrand werd, terwijl zij twee en twintig gevangenen van daar medevoerden. Na den dood van Gijsbert, welke omtrent het jaar 1492 voorviel, is de beleening gekomen op zijnen zoon Dirk van Zuilen, ten wiens behoeve het Huis te Harmelen, den 27 October 1536, op eene plegtige wijze door de Heeren Staten des lands van Utrecht, voor eene riddermatige hofstad erkend werd. Door zijn overlijden verstierf dit goed op zijne oudste dochter, Theodorica van Zuilen, die er mede beleend werd den 16 Augustus des jaars 1572, en getrouwd zijnde met Maximiliaan van Baexen, Heer *van Coninxvrij*, dit huis aan dat geslacht heeft overgebragt. Na het afsterven van deze Theodorica van Zuilen is haar kleinzoon Frederik van Baexen, een zoon van haren oudsten zoon Henrik van Baexen, en van Johanna van Zuilen van Nyevelt, met het Huis te Harmelen beleend, den 29 Junij des jaars 1615. Deze, den 10 December 1638, overleden zijnde, zonder kinderen, bij zijne huisvrouw Judith van Voorst, na te laten, is hem zijn broeder Jacob van Baexen, den 6 September 1651, in de beleening op gevolgd, door wiens dood het leen gekomen is op zijnen zoon Balthazar van Baexen, die daar mede beleend werd, den 25 April 1564. Nog bij zijn leven, werd het verkocht en opgedragen aan Rudolf de Wit, Prokureur voor den Hove van Utrecht, die het bij zijn overlijden naliet aan zijnen kleinzoon Ludolf Jan van Beusechem, na wiens dood het gekomen is aan den Heer Goderd Ludolf van Beusechem, die er in het jaar 1763 mede beleend werd en in wiens geslacht het nog is, wordende thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. Adriaan van Beusechem, Heer *van Harmelen, Bijleveld, Harmelerwaard, Haanwijk* en *Indijk*, wonende te Utrecht.

HARMELEN-EN-HAANWIJK, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Harmelen*; palende N. aan den Oude-Rijn, die haar van het Oudeland en den Harmelerwaard scheidt, O. aan Veldhuizen en Amstelland, Z. W. aan Kattebroek, W. aan Breevel

Deze heerl. bestaat uit Haanwijk en Harmelen ... ond. 59 v. r. 68 v. ell., telt ... Harmelen behooren.

... ten door Mr. Adriaan ..., Harmelerwaard, Haan-

... heerl. in het *Nederkwar-* ... Maarssen, gem. *Harmelen*;

Digitized by Google

palende N. aan de heerl. de Haar-Zuylen, O. aan Vleuten, Z. aan den Oude-Rijn, die haar van de heerl. Harmelen-en-Haanwijkscheidt, W. aan de heerl. Gerverskop.

Deze heerl. bestaat uit de pold. Harmelerwaard en het Oudeland, en beslaat eene oppervlakte van 372 bund. 33 v. r. 82 v. ell., telt 9 h., met ruim 40 inw.

De Herv., die hier ongeveer 30 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Harmelen*.

De R. K., van welke men er 15 aantreft, worden tot de stat. van *Harmelen* gerekend.

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. Adriaan van Brusschen, Heer *van Harmelen, Bijleveld, Harmelerwaard, Haanwijk en Indijk*, woonachtig te Utrecht.

HARMELERWAARD of Herkelerwaard, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Harmelen*; palende N. aan den Polder de Haar, O. aan de Heicop, die hem van Vleuten scheidt, Z. aan den Oude-Rijn, waardoor hij van den Polder Bijleveld gescheiden wordt, W. aan de Bijleveld, die hem van den Polder het Oudeland scheidt.

Deze pold. beslaat 181 bund. 57 v. r. 11 v. ell. schotbaar land, en telt 9 huizen.

HARMENSWOLDE, voorm. d. in het Noordoosten der prov. *Groningen*, ten Westen der Ee en Tjamme, hetwelk in het jaar 1277, door den *Dollart* verslonden is.

HARMONIE (DE), onbehuisde pold. in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; palende N. aan de Buitengronden tegen de rivier de Amer, O. aan het Vloedspui, Z. aan de Haven van de Hooge Zwaluwe, W. aan den Nieuwen-Zwaluwsche-polderzeedijk.

Deze pold., welke in 1805 omkaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 37 bund. 73 v. r. 50 v. ell., en werd tot in 1819 geheel door eene sluis, op de Hooge-Zwaluwsche-haven, aan het bovenste gedeelte van het overtollige water ontlast; doch aangezien het in order houden der kade aan het beneden gedeelte des polders, steeds groote kosten vorderde, heeft men in het gezegde jaar, op het smalste gedeelte van den polder, eene dwars- of inlaagkade gelegd, en te gelijker tijd de kade benedenwaarts verlaagd, zoodat deze polder, hoewel in het beheer en in het betalen der dijklasten steeds als een geheel beschouwd wordende, in tweeën gesplitst is, en onderscheiden wordt door de benaming van de Boven-Harmonie en de Beneden-Harmonie, welke laatste ook wel de Verlaagde-Harmonie genaamd wordt. De Boven-Harmonie ter grootte van 26 bund. 88 v. r. 90 v. ell., ontlast zich nog van het overtollige water door de in 1805, bij de bekading van den geheelen polder, gelegde sluis, op de Haven te Hooge Zwaluwe; terwijl de Beneden-Harmonie, ter groote van 10 bund. 84 v. r. 60 v. ell., door een houten duiker-sluisje uitloost op het beneden gedeelte van dezelfde haven, nabij de rivier de Amer. Het land ligt 25 duim boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit twee Directeurs en eenen Penningmeester.

HARMONIE (DE), katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Vreedenburger kreek*, ter regterhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de plant. Voorzorg, benedenwaarts aan de plant. Ceres-en-Wolvenhorst; 500 akkers groot; met 48 slaven. Zij heeft eenen stoommolen. De Negers noemen haar Cadéal.

HARMONIE (DE BENEDEN-), het noordelijkste gedeelte van den pold. de *Harmonie*, in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*. Zie HARMONIE (DE).

HARMONIE (DE BOVEN-), het zuidelijk gedeelte van den pold. de *Harmonie*, in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*. Zie HARMONIE (DE).

HARMONIE (DE VERLAAGDE-), het noordelijke gedeelte van den pold. de *Harmonie*, in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*. Zie HARMONIE (DE).

HARMSMA, ook wel HARNSMA gespeld, voorm. hofst., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, kant. en ½ u. O. van *Holwerd*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans een stuk lands van ruim 2 bund. groot.

HARMSWEERDE, voorm. d. in den *Groote-Zuidhollandsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie AARTSWAARD.

HARNAS (HOOG-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HARNASCH (HOOG-).

HARNAS (HOOG-EN-WOUD-), gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HARNASCH (HOOG-EN-WOUD-).

HARNAS (LAAG-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie GROENEVELDSCHE-POLDER.

HARNAS (MIDDEL-), d. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie MIDDELHARNIS.

HARNAS (WOUD-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HARNASCH (WOUD-).

HARNASCH (HOOG-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *Hof-van-Delft-Hoog-en-Woud-Harnasch*; palende N. aan de Zwethwatering, O. aan den Voordijks-Hoornsche-polder, Z. aan den Woudsche-weg, W. aan den Woudsche-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 916 bund. 84 v. r. 40 v. ell., bevat 3 boerderijen, en wordt door eenen molen, op de Lotwatering van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Molenmeester en vier Schouwers.

HARNASCH (HOOG-EN-WOUD-), voorm. gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, sedert het jaar 1855 een gedeelte uitmakende van de gem. *Hof-van-Delft*; palende N. aan de gem. Rijswijk, O. aan den Voordijks-Hoornsche-polder, Z. aan Hodenpijl, W. aan Naaldwijk.

Deze gem. bestond uit de pold. Hoog-Harnasch, den Harnaschpolder, den Woudpolder en den Groeneveldsche-polder, en daarin het d. Woud, benevens eenige verstrooid liggende h. Aangezien zij nu een gedeelte uitmaakt van de gem. *het Hof-van-Delft-Hoorn-en-Woud-Harnasch*, zie men verder daaromtrent dat art.

HARNASCH (LAAG-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie GROENEVELDSCHE-POLDER.

HARNASCH (MIDDEL-), d. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie MIDDELHARNIS.

HARNASCH (WOUD-), gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie GROENEVELD.

HARNS, voorm. adell. state of stins, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baisradeel*, ten N. W. van het dorp Almenum, onder Dijkshorne, in de onmiddellijke nabijheid van of ter plaatse waar het

Digitized by Google

tegenwoordige Harlingen ligt, dat in het land-Friesch nog altijd den naam van Harns draagt.

In het begin der twaalfde eeuw werd dit slot bewoond door Douwe van Harns, een man van een forsch, trotsch en opgeblazen karakter, en stennende zoo wel op zijnen rijkdom, als op de sterkte dezer stins. Deze poogde zich boven zijne naburen te verheffen en den Edelen, die in zijne nabijheid woonden, de wet te stellen. Sikke van Gratinga had hiervan de onaangenaamste ondervinding; want, oordeelende geregtigd te zijn tot het gebruik van zekeren reed of opweg, loopende over de landen van Douwe van Harns, maakte hij geene zwarigheid zijnen zoon met eenen hooiwagen derwaarts te zenden, hoewel zeer ten ongelukke van den edelen jongeling. Douwe had dit namelijk niet zoodra ontdekt, of hij ijlde in toorn derwaarts, en doorstak den jongeling met eigene hand. Ligt valt het te begrijpen, dat droefheid en toorn het vaderlijke hart van Sikke van Gratinga geheel vermoesterden, en op wraak bedacht deden zijn. Zijne naastbestaanden deelden in zijn leed, en lieten zich, daar zij Douwe, om zijnen hoogmoed, reeds van over lang geen goed hart hadden toegedragen, te ligter bewegen, om met hunne bedienden de wapenen op te vatten, het slot van Douwe te belegeren, en, na het veroverd te hebben, hem met vrouw en kinderen om te brengen, en het slot ten gronde toe te vernielen.

HARNSMA, voorm. hofst. prov. *Friesland*, kw. *Oosteryoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zie Harnsma.

HAROEKA, naam, welke wel eens verkeerdelijk gegeven wordt aan het eil. Boewang-Besi, in *Oost-Indië*, een der *Uliassers*. Zie Boewang-Besi.

HAROEKA, Haroeko of Haurauca, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Boewang-Besi*, een der *Uliassers*, in het zuidelijkste gedeelte van dat eiland, waarvan het de hoofdplaats is.

Er is hier een Posthouder van ons Gouvernement; in de nabijheid ligt het fort Zeelandia, en in de omstreken tieren de nagelboomen welig.

HAROEKO, naam, welke wel eens verkeerdelijk gegeven wordt aan het eil. Boewang-Besi, in *Oost-Indië*, een der *Uliassers*. Zie Boewang-Besi.

HAROEKO, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*. Zie Haroeka.

HARPENDEL, vaartsloot in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Koedijk-en-Huiswaard*, N. O. van Koedijk, loopende van het Kleimeer naar de gem. Zuid-Scharwoude.

HARREVELD, d. en havezathe in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Heereveld.

HARRIGER, b. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie Harger.

HARSBOOMKILAND (KLEIN-), eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*. Zie Eenhuizen.

HARSEILAND, vroegere naam van het eil. *Edam*, in *Oost-Indië*, in den *Soendaschen-Archipel*. Zie Edam.

HARSELAAR, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie het volgende art.

HARSELER of Harselaar, op sommige kaarten mede weleens Haselaar gespeld, ook wel onder den naam van Hagelen voorkomende, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 6 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2¼ u. Z. O. van *Nijkerk*, gem.

Digitized by Google

en 1½ u. N. van *Barneveld*, ½ u. Z. van *Voorthuizen*, waartoe het behoort; met 23 h. en 160 inw.

HARSELO of HARSSELO, voorm. adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 3 u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en ½ u. N. van *Wageningen*, gem. en 1 u. Z. van *Ede*, ½ u. W. van *Bennekom*.

Het was een oud kast., grof van muurwerk, voorzien van eene voorpoort, twee dikke vierkante torens en eenen hoogen gevel.

RUTGER VAN RANDWIJK is er in het jaar 1389 eerst mede beleend geweest, ten Zutphensche regte. Later heeft het toebehoord aan den Rekenmeester FREDERIK WILLEM Baron TORCK.

Vóór ongeveer dertig jaren afgebroken zijnde, ziet men thans, ter plaatse waar het gestaan heeft, niets dan de poort, welke bewoond wordt. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 89 bund. 41 v. r. 64 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer VAN PALLANDT VAN BARLHAM, woonachtig te Keppel.

HARSENHORST, voorm. buitengoed, thans eene landhoeve in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 1½ u. W. van *Zwolle*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Kampen*, gem. en 20 min. Z. O. van *Wilsum*.

Deze landhoeve beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 27 bund. 64 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Landman MAARTEN DE VELDE HARSENHORST.

HARSEN, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie HARPSEN.

HARSENS of HARSSENS, vroeger ook HERSSING, HERSING of HERSENER genaamd, voorheen een gering d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. van *Adorp*, ten O. het Selwerderdiepje, ten W. den straatweg van Groningen naar Winsum. Thans staat er eigenlijk niets meer van dan één naakt huis, hoewel acht boerenplaatsjes, welke ten O. den ouden burg liggen, mede tot HARSSENS gerekend worden, zoodat men er 9 h. telt. Het lag op eenen verheven grond, in zware klei- en vette wei- en hooilanden, één uur gaans van Groningen.

Men ziet er nog de oude burgplaats, en de hoogte, waarop vroeger een kerkje stond, hetwelk, vervallen zijnde en buiten gebruik geraakt, eindelijk gesloopt is, waardoor het kerkelijk vereenigd werd met Adorp; hangende de torenklok van HARSENS nog in den toren van Adorp. Het collatieregt van HARSENS behoorde aan het huis VAN WETZINGE. Het maakte voorheen met Adorp éénen regtstoel uit, van ouds omloopende in acht beurten.

HARSENS of HARSSENS, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. van *Adorp*, in de buurs. *Harssens*.

Deze burg, in het jaar 1540 gebouwd, is in 1732 afgebroken. Men ontmoet daarvan eene afbeelding op de kaart van CORNERUS, die een oud stroombed van de Hunze op zijne kaart heeft geteekend, dat van Oosterhoogerbrug, ten Z. Z. W. om Noorderhoogerbrug heen (zijnde heden nog de scheidslijn, van het Ooster-stads-Hamrik en de Noorddijksters landen), vrij regtstreeks, naar HARSSENS loopt. Beter ziet men den ouden loop der Hunze, van het Winschoterdiep af tot aan Onder-Wierum, waar nog een schouw is en de Hunze hare aloude bedding vervolgt, op de kaart van BECKERINGH. De stad Groningen leidde, tusschen de beide genoemde punten, den stroom langs hare

Digitized by Google

muren, nu binnen hare muren, heen. Het verlaten kronkelende bed, met den rivierdijk, is bijna overal nog zeer duidelijk zigtbaar, ofschoon deze verlegging reeds verscheidene eeuwen geleden is.

Ter plaatse waar de burg Harsens gestaan heeft, ziet men thans een vervallen dagloonerswoning, zijnde een gedeelte van het voorm. schathuis. De oppervlakte, tusschen en met den nog aanwezigen buitensingel en gracht, omvat nagenoeg 5 bund. land; doch alle de tot dezen burg behoord hebbende gronden, beslaande, zoo men meent, eene oppervlakte van 38 bund. 16 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer F. J. J. Crebbr, woonachtig te Groningen.

HARSEVELD, havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4¼ u. O. van *Almelo*, kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Ootmarssum*, gem. en ½ u. N. W. van *Denekamp*, aan de Dinkel, en den grooten straatweg van Amsterdam naar Hamburg.

Deze havez. bestaat in een heerenhuis, stal en twee bouwhuizen; alles door eene breede gracht ingesloten, en met eene ophaalbrug voorzien; voorts in eenen moes- en lusttuin, bouw en weilanden, veld- en boschgronden en in negen bouwhoeven, en huismanswoningen, te zamen groot ruim 62 bund. Zij wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. Johannes Theunis Rossingh Udink.

HARSKAMP, buurs. en adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Hartskamp.

HARSKAMPERSAND, zandvlakte op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Hartskamperzand.

HARSMA, naam, onder welken de voorm. staten Harsta, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel* en *Rauwerderhem*, wel eens voorkomt. Zie Harsta.

HARSSEN, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Harsen.

HARSSENS, voorm. d. en burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Harsens.

HARSTA, ook wel onder de namen van Haksta, Haxta, Haagsta, Haaksta, Hartsma of Harsma voorkomende, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en 3 u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. ten W. van *Rauwerd*, waartoe zij vroeger behoorde, en waar zij nog alle hare verpligtingen heeft.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene groote boerenhoeve, welke, met de invoering van het kadaster, gebragt is onder *Deerzum*, waarvan zij 10 min. O. gelegen is. Deze hoeve wordt, met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 37 bund. 34 v. r. 40 v. ell., thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. Gerardus Asserus Avenhorn van Nauta, Grietman van Hemelumer-Oldephaert-en-[illegible] woonachtig te Koudum.

[illegible], Hartsma of Harsma, voorm. state, thans een landh., prov. [illegible], kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3½ u. N. ten [illegible] kant. en 1 u. Z. W. van *Holwerd*, 5 min. O.

[illegible] de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte [illegible] 52 v. r. 35 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door Amelia Gerardina de Schepper, echtgenoote van Marcus Albert van Andringa de Kempenaer, woonachtig te St. Anna-Parochie.

[illegible] staten, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, [illegible] elen.

Digitized by Google

HARSTE (DE), op sommige kaarten ook HORSTE gespeld, geh. of liever boerenstreek, prov. *Friesland*, gviet. *Tietjerksteradeel*, kw. *Oostergoo*, arr. en 3¼ u. O. ten Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1¼ u. Z. ten O. van *Bergum*, ½ u. O. van *Suameer*, waartoe het behoort.

Het voetpad van Suameer derwaarts, loopt over zulke ongemakkelijke vondels, grootendeels uit boomstammen, niet dikker dan een mansarm, bestaande, die scheef en zonder leuningen over de slooten liggen, dat men die ter naauwernood, zonder gevaar van in het water te vallen, kan overkomen.

Ter zijde van dit geh. op de heide zijn nog eenige overblijfselen te zien van eene legerplaats, in het jaar 1672 opgerigt voor de troepen van den Luitenant-Generaal HANS WILLEM VAN AYLVA, die hier toen eenigen tijd gelegen hebben.

HARSTENDAAL, voorm. buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. N. O. van *Leyden*, kant. en 2 u. N. O. van *Noordwijk*, gem. *Hillegom*.

HARSTENHORK, duinvallei in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *'s Gravenhage*, ½ u. N. van Scheveningen, bestaande uit eenige teelen weigronden, door wijlen den Landman VAN DER HARST voor meer dan 50 jaren ontgonnen, die aldaar selfs eene woning had gebouwd, doch waarvan nog maar een klein gedeelte overig is. Deze gronden zijn evenwel allen nog in staat van cultuur, en behooren nog voor een gedeelte aan zijnen zoon. Een zwaar geel zandspoor loopt, ter lengte van circa ½ uur, van het dorp naar deze woning, welk spoor zich een weinig verder verliest.

HARSTMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*. Zie HARSTA.

HART (DE), berg in de heerl. *Mersch*, grooth. *Luxemburg*, aan de oevers van de Kor, in de nabijheid van Nieder-Korn. Hij wordt onder de hoogste toppen van de *Ardennen* gerekend.

HART (HET), kleine zandbank in de *Noordzee*, op de *Noordhollandsche-kust*, in de nabijheid van Zandvoort.

HART (HUIS-TER-), oude naam van het HUIS-ZWANENBURG, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie ZWANENBURG.

HARTE (RENKUMS-), geh. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie HARTE (RENKUMS-).

HARTE (WAGENINGS-), geh. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie HARTE (WAGENINGS-).

HARTEBBESTEN-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*. Zie KARSING.

HARTEKAMP, hofstede in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie HARTENKAMP.

HARTEL-ZIPTEN-EN-BANTEN of HARTEL-ZIPTER-EN-BANTER, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en kant. *Breda*, gem. *Terheyden*; palende N. aan het Monnikshof en den Binnenpolder, O. aan het geh. Ter-Aalst, Z. aan den Vogtpolder en de Spinolaschans, W. aan den weg van Breda naar den Moerdijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 215 bund. 12 v. r. 66 v. ell., waaronder 188 bund. 68 v. r. 14 v. ell. gebotbaar land; telt 9 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door éene sluis, op de Mark, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 8 palm. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en eenen Penningmeester.

HARTEL (DEN), plaat in de *Maas*, ten N. van het d. Spijkenisse, het zuidelijke gedeelte van de Westplaat uitmakende.

Digitized by Google

HARTELUST of Hartenlust, buit. in het balj. van *Bredevoort*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. N. W. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*, ½ u. Z. O. van *Bloemendaal*, aan den straatweg van Haarlem op Zandpoort.

Deze hofstede beslaat, met de daarnevenstaande boerderij, de beide overplaatsen met huismanswoning en verdere getimmerten, alsmede hooi-, wei- en teelland, eene oppervlakte van 35 bund. 92 v. r. 82 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de douairière Mr. Jan Baron van Styrum, woonachtig te Haarlem.

HARTEN, d. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie Herten.

HARTEN, buurs. en voorm. adell. h. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie Hatten.

HARTEN (RENKUMS-), b. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie Hatte (Renkums-).

HARTEN (WAGENINGS-), b. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie Hatte (Wagenings-).

HARTENBAAN, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hertenkamp.

HARTENEILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*. Zie Kambing.

HARTENKAMP of Hartekamp, hofstede in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Haarlem*, gem. en 20 min. ten Z. W. van *Heemstede*.

Linnaeus vormde er zich, van 1736—1738, tot Wetgever in het gebied der stelselmatige natuurlijke geschiedenis, als zijnde er destijds eene uitmuntende verzameling van in- en uitheemsche planten en gewassen, door den toenmaligen eigenaar Clifford bijeengebragt. Linnaeus schreef er zijne *Fundamenta Botanica*; zijne *Philosophia Botanica*; zijnen *Hortus Cliffortianus*, en andere in genoemde jaren uitgegevene werken. Men vindt er nog twee boomen, door Linnaeus zelve geplant.

Deze hofstede beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 51 bund. 18 v. r. 6 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Vrouwe A. M. Brants, gehuwd met den Heer B. A. Baron Verschuur, woonachtig te Amsterdam.

HARTENLUST, hofstede in het balj. van *Bredevoort*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hartelust.

HARTENMOLEN of Hattenmolen, molen op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, aan de Renkumsche-beek, 10 min. benoorden Renkum.

HARTENRUST, buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hartenrust.

HARTENSCHE-BEEK of Hattensche-beek, beekje op de *Veluwe*, dat, ten Z. van de buurs. *Ginkel*, onder Ede, ontstaat, met eenen zuidwestelijken loop langs de voorm. huizen Harten en Grunsfoort vloeit, en, na twee molens te hebben in beweging gebragt, ten Z. O. van Wageningen, in den *Rijn* valt.

HARTENSTEIN of Hattestein, voorm. landg. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 1 u. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. O. van *Wageningen*, gem. en 2½ O. van *Renkum*, ½ u. N. ten W. van *Oosterbeek*, waartoe het behoort, aan de Zuidzijde vanden straatweg.

Dit landg., met een heerenhuis van vroegeren hechten bouwtrant, maar sedert korte jaren naar den tegenwoordigen smaak ingerigt, met vijf boerenwoningen, bouwland, boomgaard, moestuinen, zware lanen, bosschen en aangename wandelwegen, beslaande eene oppervlakte

van 26 bund. 22 v. r. 30 v. ell., is, in het jaar 1842, in publieke veiling gebragt, doch opgehouden, zijnde aan onderscheidene personen in perceelen uit de hand verkocht, waarvan den Heer G. D. Martens het huis en tuin met eenig bosch en bouwland, ter grootte van ongeveer 6 bunders, heeft aangekocht, zijnde dit het overblijfsel van het vroegere landgoed Hartenstein.

HARTENSTEIN, landg. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Hartestein.

HARTERUST, buitenpl. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. W. van *Amsterdam*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrijegeer*, ½ u. O. van *Sloten*, waartoe het behoort.

Deze buitenpl. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 4 bund. 25 v. r. 12 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer W. J. Scheualleer, woonachtig te Amsterdam.

De eigenlijk gezegde plaats ligt aan de noordzijde van den Sloterweg. Op het huis is een lantaarntorentje, van daar wordt zij ook wel het Torentje genoemd; de plaats is lang, maar van achteren smal, Oost en West is eene boerderij. Het overbosch is gedeeltelijk ook wandeling, er staat ook nog op die overplaats een stal.

HARTESTEIN, landg. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Hardelstein.

HARTESTEIN, landg. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Hartenstein.

HARTEVELD of Hartenveld, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. N. W. van *Utrecht*, kant., gem. en 5 min. N. W. van *Maarssen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 7 bund. 96 v. r. 35 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer Mr. C. W. van Voorst van Beest, woonachtig te Maarssen.

HARTGERSBERG, in de wandeling meestal Hartjesberg genoemd, landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant., gem. *Arnhem*.

Het grootste gedeelte van den grond, welke thans daardoor beslagen wordt, behoorde, voor ruim drie eeuwen aan zekeren Hendrik de Groeve, Erfvoogd van Erckilents, Landrentmeester van Gelderland en Hofmeester van Hertog Karel van Egmond. Hij schijnt deze aanzienlijke bezitting bij gedeelten gekregen te hebben, allen welligt niet even regtmatig, gelijk men, uit aanmerking van zijne handelwijze in andere omstandigheden, niet ongeneigd is te gelooven. Behalve het tegenwoordig zoogenaamde Fontanus Spijker, buiten de Velperpoort, en eenige daartoe behoorende weiden en het Broek, toenmaals onder den naam van de Habitatie bekend, bezat hij, hieromstreeks, eene hofstede Groenenstein, Hartgersberg, den watermolen van [illegible] der Erve, het erf van wijlen Evert den Muller, [illegible]ene sijpe en kolk, en meer andere zoo bebouwde als [illegible]ij verkocht deze aanzienlijke bezitting, in den jare [illegible] Karel, die daarmede een stuk land vereenigde, dat [illegible]grafelijke domein behoorde, en waarop, reeds in het [illegible]gebouw het Gulden Spijker genoemd, gesticht was. [illegible]waar het oude Gulden Spijker gestaan had, deed de Her[illegible]uw gebouw van dien naam stichten, terwijl deze naam [illegible]geheele plaats gemeen werd. Hij hield hier sedert dien [illegible]erblijf, en genoot er het vermaak der jagt in eene

Digitized by Google

wildbaan, welke hij deed afpalen, hij had er ook eenen vischvijver, eene kapel, waarin hij zijne godsdienst verrigtte, en een rondom in het water gelegen torentje, waarschijnlijk ter plaatse, waar thans het huis van *Zijpendal* is. Nog op den huidigen dag draagt een stuk bouwland, daaromtrent gelegen, den naam van Guldenbodem, ofschoon de regte plaats, waar het Spijker stond, niet meer bekend schijnt; de *Wildbaan* besloeg een groot gedeelte van het tegenwoordige *Sonsbeek*, welke plaats, nog lang daarna, alzoo genoemd werd, en de naam van Hartgersberg, gelijk ook die van de Sijpe (in het tegenwoordige Zijpendal) zijn tot heden toe in gebruik gebleven. Na den dood van Hertog Karel werd het Gulden Spijker, met al zijne toebehooren, toegewezen aan zekeren Steven van Ruytenborch, die meer, dan de waarde daarvan van den Hertog te vorderen had. Keizer Karel V ondertusschen, in 1543, door geweld van wapenen, Gelderland bemagtigd hebbende, deed het, uit kracht van het verdrag, bij hetwelk hij als wettig opperheer erkend werd, in beslag nemen, en voerde daarover een regtsgeding met de weduwe van Ruytenborch. Deze liet, bij haren dood, terwijl dit pleitgeding nog aanhangig was haar regt op dit Spijker na, aan hare zuster die met den Raadsheer Gielis Pieck van Enspijck gehuwd was, tegen wie over het bezit daarvan, om welke reden schijnt onbekend, ook nog werd geprocedeerd door zekeren Adriaan de Wael. Ondertusschen werden weldra al de goederen van de Wael, die de toen allengs veldwinnende godsdienstherverming toegedaan was, als geuzengoed in beslag genomen, en daaronder ook het regt, hetwelk hij op dit Spijker meende te hebben; terwijl Koning Philips, aan zekeren Boudewijn van der Bos, zijn regt in dezen afstond, en dien ook, in het jaar 1573, met het Gulden Spijker beleende, nadat deze het regt, hetwelk Gielis Pieck er op meende te hebben, aangekocht had. Naderhand is deze plaats in verschillende grootere en kleinere gedeelten gesplitst geworden, en nog heden zien wij haar, gelijk vóór den tijd van Hertog Karel, in handen van onderscheidene bijzondere personen, maar veel bevalliger, veel vruchtbaarder, meer bebouwd, en veel hooger van waarde dan toen.

HARTHOFF, geh. in de heerl. *Heringen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 2¼ u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Echternach*, gem. *Waldbillig*, nabij de Zwarte-Erenz.

HARTJESBERG, landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie Hartgersberg.

HARTMAN, Harthe of Harther, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Herthe.

HARTER, vermoedelijk de juiste spelling van Herthe, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Herthe.

HARTPLAATJE, plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen;* palende N. aan het Gat van den Hil, O. en Z. aan het Gat van Visschen, W. aan het Gat van den Hil.

Zij besloeg in 1833 nog eene oppervlakte van ongeveer 1 bund. 80 v. r., doch is daarna genoegzaam geheel weggeraakt.

HARTSKAMP (DE), buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant. en 4 u. N. N. W. van *Arnhem*, kant. en 4 u. N. N. W. van *Wageningen*, gem. en 2 u. N. N. O. van *Ede;* met 30 h. en 260 inw.

In deze buurschap staat het huis Hartskamp. Zie het volgende artikel.

Digitized by Google

HARTSKAMP (HUIS), adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant. en 4 N. N. O. van *Wageningen*, gem. en 2 u. N. N. O. van *Ede*, in de buurs. Hartskamp.

Met de daartoe behoorende gronden, beslaande, eene oppervlakte van 282 bund. 46 v. r. 4 v. ell., wordt het thans in eigendom bezeten door de Heeren Evekink en Wijers, woonachtig te Zutphen.

HARTSKAMPERZAND, zandvlakte op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, ten N. O. van *Ede*, welke eene oppervlakte beslaat, van 844 bund. en waar de wegen van Otterlo op Zutphen, Doesburg en Apeldoorn door loopen.

HARTSMA of Harsma, ook wel Hagsta genoemd, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, 3 u. Z. van Leeuwarden, kant. en ½ u. Z. van Rauwerd, ½ u. N. W. van Poppingawier.

HARTSWAARDE, voorm. d. in den grooten *Zuid-Hollandsche-waard*. Zie Hartswaart.

HARTWERD, Hertwerd of Herwerd, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 1½ u. W. ten N. van *Sneek*, kant. en ½ u. O. ten N. van *Bolsward*, N. O. van den dijk naar Nieuwland.

In dit d. hield men eertijds de landdagen voor Westergoo. Onder den naam van Hartwerd, werd toen de geheele landstreek begrepen, die bevoegd was, om hare volmagten herwaarts ter vergadering te zenden; gezegde vergadering werd aldaar tot in het jaar 1322 gehouden, doch op St. Odolphusdag (12 Junij) van dat jaar, werd vastgesteld, dat de gemeene Regters en Overheden, voortaan niet meer te Hertwerd, maar te Franeker hunne vergaderingen zouden houden.

Men telt er in de kom van het d., 6 h. en 37 inw., en met de daartoe behoorende buurtjes Syns en Bootsum, 14 h. en 105 inw., die meest hun bestaat vinden in den landbouw.

De Herv., die hier 90 in getal zijn, behooren tot de gem. *Burgwerd-Higtum-en-Hartwerd*, welke hier vroeger eene kerk had, die den 28 Maart 1771 op afbraak verkocht is; thans bestaat er nog slechts een klokhuis.

De R. K., van welke men er 14 aantreft, behooren tot de stat. van *Bolsward*. — Men heeft hier geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Bolsward*.

Niet ver van het d. heeft men Ruurdzijl. Het beroemde Oldeklooster of Bloemkamp en het konvent Oegeklooster, lagen bij dit dorp.

HARVELD, d. en kast. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Herveld.

HARWEN, d. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Herwen.

HARWENEN, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Hurwenen.

HARWENEN, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Herwijnen.

HARWIJNEN, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Hurwenen.

HARWIJNEN, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Herwijnen.

HASARD of Hazard, suikerplant. in *Nederlands-Guiana* kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan de plant. de Dageraad, benedenwaarts aan

Digitized by Google

de verl. plant. Killenstein-Nova; 1800 akkers groot, met 130 slaven. Bij de Negers Ouson genaamd.

HASARD of Hazard, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Nickeri*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Lonmay, en benedenwaarts aan de suikerplant. Nursery; 500 akkers groot.

HASARD (NIEUW-), verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. La Confiance, waarmede zij in lateren tijd vereenigd is geweest, benedenwaarts aan de verl. houtgr. Boa-Vista.

HASCHA, plaats in *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, waarvan gewag gemaakt wordt bij een oud schrijver, die door de Bollandisten aangehaald wordt, in de *Handelingen der Heiligen* (*Acta Sanctorum*) in het Leven van Doso den Kluisenaar, stichter van de Haskerkluis, ter plaatse, waar nu Haskerdijken ligt, en welcer het Haskerkonvent gestaan heeft. Deze plaats ligt een uur gaans O. van Oldeboorn.

HASENBERG of Hazenburg, voorm. buiteng., thans eene boerderij, op het eil. *Walcheren*, arr., kant. en 2 u. W. N. W. van *Middelburg*, gem. *Domburg-Binnen-en-Buiten*, ½ u. Z. van Domburg.

Dit buit. was aangelegd door den Middelburgschen Burgemeester de Hase, die het fraai met boomen en plantaadje versierd had. De boerderij, met de daartoe behoorende gronden, beslaat eene oppervlakte van 40 bund. 86 v. r. 30 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de erven van den Heer Beytrals, woonachtig te Middelburg.

HASEPOLDER, pold. in de *Zijpe*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hazepolder.

HASERSWOUDE, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hazerswoude.

HASEWAEL, meertje in de *Medemblikkerkogge*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hazewaal.

HASKE, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zie Haskerkonvent.

HASKE (NYE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zie Nyehaske.

HASKE (OUDE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zie Oudehaske.

HASKER-CONVENT, voorm. kl., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zie Hasker-Konvent.

HASKERDYK, dijk, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, van de Bansterschans, in eene Noordelijke rigting, tusschen de griet. *Haskerland* en *Ængwirden*, naar Leckenterp loopende.

Deze dijk dient, in verband met de overige dijken, tot beveiliging van dit kwartier tegen elke overstrooming van Westergoo, doch heeft in Februarij 1825, dat doel gemist.

HASKERDYKEN, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr., kant. en 1¼ u. N. ten W. van *Heerenveen*, tusschen den straatweg van Heerenveen naar Akkrum en het Monnikerak of de Heerensloot, men telt er 43 h. en 250 inw. die meest hun bestaan vinden in den handel in hooi, vee en turf.

Men heeft er zeer uitgebreide landerijen, het geheele Noordelijke deel der grietenij uitmakende. Opmerkelijk is het, dat men hier omtrent kleiland vindt, hetgeen in deze streken anders onbekend is, doch waarschijnlijk zijn oorsprong aan de oude overstroomingen verschuldigd is.

Digitized by Google

Dit dorp was eertijds een konvent; ook was daarbij eene stins of steenenhuis, dat in het jaar 1422 werd vernietigd.

Dit konvent alleen Haske of Haskerdyken genoemd, heeft zijnen naam medegedeeld aan de geheele grietenij, van tijd tot tijd zijn er eenige huizen bijgebouwd, waaruit eindelijk een geheel dorp geworden is. Het draagt den naam van Haskerdykers naar den binnendijk, langs de oostelijke grenzen aangelegd: die eertijds zeer bogtig en een groot gedeelte van het jaar onbruikbaar zijnde, in het jaar 1716, door den Grietman Jonkheer Philip Frederik Vegelin van Claarbergen verbeterd, en verder westwaarts gelegd is, onder den naam van de Nieuwe-Haskerdijken.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Haskerdijke-en-Nijehaske*. Zij hadden hier voorheen een kerkje, met eenen spitsen toren, hetwelk onder den naam van de Kappelle bekend was, om dat het vroeger tot het Hasker Konvent behoorde. Dit kerkje is vervangen door eene nieuwgebouwde kerk, welke den 20 September 1818 is ingewijd.

De R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van *Heerenveen*.

De dorpschool, welke tusschen de Nieuwebrug en dit dorp in ligt, wordt door een gemiddeld getal van 50 leerlingen bezocht.

HASKERDYKEN (NIEUWE-), dijk, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, in het Oosten van de griet. *Haskerland*.

Deze dijk is, in het jaar 1716, door Jonkheer Philip Frederik Vegelin van Claarbergen, Grietman van Haskerland, aangelegd.

HASKERDYKEN-EN-NYEHASKE, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Heerenveen*. Men telt er 1100 zielen, onder welke 300 Ledematen, en heeft er twee kerken ééne te Haskerdijken en ééne te Nijehaske. Haskerdijken had tot aan 1746 alleen een Predikant. De eerste was Nicolaus Gualtheri of Klaas Wolters, die hier reeds was den 21 Mei 1598, denkelijk al iets vroeger, hij was hier nog in October 1604, doch kreeg in 1605 in Johannes Overwey eenen opvolger. De eerste Predikant voor de Haskerdijken vereenigd met Nijehaske werd in 1746 Theodorus Ernestus Mebius, die eerst te Haskerdijken de pastorie bewoonde, doch het volgende jaar zich een eigen woning onder de Nijehaske verschafte, met eenige jaarlijksche schadeloosstelling van de kerkvoogden; hij overleed 24 Augustus 1757.

Nijehaske was tot 1746 met *Haskerhorne* en *Oudehaske* vereenigd geweest.

HASKERHORNE, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr., kant. en 1¼ u. W. van *Heerenveen*, ter wederzijde van den rijweg tusschen Heerenveen en de Joure, en Z. W. van de Overspitting.

Men telt er 22 h. en ongeveer 150 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Het land ten Zuiden van den rijweg, tusschen Heerenveen en de Joure, is hoog bouwland en van eenen hoog veenigen aard, doch het noordelijke gedeelte, is, gelijk dat der overige dorpen van de griet. Haskerland, laag, venig, zeer uitgebreid, en weinig bewoond.

De Herv., die men hier aantreft, behooren tot de gem. *Haskerhorne-en-Oude-Haske*, die hier eene kerk met eenen stompen toren heeft. — De R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Joure*. — De dorpschool, welke in het jaar 1837 aanmerkelijke verbeteringen heeft ondergaan, wordt door een gemiddeld getal van 40 leerlingen bezocht.

HASKERHORNE-EN-OUDEHASKE, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. *Heerenveen*, ring *de Lemmer*. Men telt er 690 zielen, onder

Digitized by Google

welke 150 Ledematen, en heeft er twee kerken, ééne te Haskerhorne en ééne te Nyehaske.

De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Jelles Schotanus, die in het jaar 1602 herwaarts kwam, en in het jaar 1605 naar Longerhouw vertrok.

HASKERHORNSTERMEER (HET GROOTE-), ook wel enkel het Groote-Hornstermeer genoemd, meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, ¼ u. W. van Haskerdijken, dat door de Greve met het *Deel*, en door de Oude-Geeuw met de *Geeresloot* in verbinding staat, terwijl het met het *Klein-Haskerhornstermeer* bijna een geheel uitmaakt.

HASKERHORNSTERMEER (HET KLEINE-), ook wel enkel het Kleine-Hornstermeer genoemd, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, ½ u. Z. W. van Haskerdijken, dat met het *Groot-Haskerhornstermeer*, bijna een geheel uitmaakt, en door de Martijnje-set met de *Schipsloot* in verbinding staat.

HASKER-KLUIS of Hasscher-kluis, naam der kluis, waaruit het klooster Hasker-konvent, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwonden*, griet. *Haskerland*, zijn begin genomen heeft. Zie het volgende art.

HASKER-KONVENT of Hasker-Convent, voorm. klooster, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*; ter plaatse, waar thans het d. *Haskerdijken* gevonden wordt.

Dit kloost., dat ook wel enkel Haske genoemd wordt, heeft zijnen naam aan de geheele grietenij medegedeeld; van tijd tot tijd zijn er eenige huizen bijgebouwd, waaruit eindelijk een geheel dorp geworden is. Naar de overlevering zou dit klooster zijnen aanvang genomen hebben van eene kluis, door zekeren Dodo gesticht, en daarna St. Maria's Roozendaal-te-Haske genoemd. Gedurende de twisten tusschen de adellijke geslachten Bonnema en Gerkema werd, in het jaar 1424, het steenhuis van Hasker-konvent omvergeworpen, doch later is het weder opgebouwd. De Bisschop van Leeuwarden, Cunerus Petri, trok ook dit klooster, met meer anderen, aan zich. Naderhand werd het door Rennenberg in bezit genomen, doch kwam eindelijk aan de Staten van Friesland, die het deden slechten.

De sporen van dit klooster schijnen overig te zijn in een stuk land, hetgeen zeer oneffen ligt en de kenmerken draagt dat aldaar een groot gebouw gestaan heeft. Ook vindt men er eenige uitgedroogde vaarten, nog een gedeelte van eene bruikbare vaart, en, wat opmerkelijk is, in dit zand en veenachtigen grond ook nog eenig kleiland.

HASKERLAND, oudtijds Hasscherwald geheeten, griet., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, arr. en kant. *Heerenveen* (5 k. d., 11 m. k., 7 s. d.); palende N. aan Utingeradeel, O. aan Aengwirden, Z. aan Schoterland, Z. W. en W. aan Doniawarstal.

Deze griet., die van het N. naar het Z. 2 u. lang is, en van het W. naar het O. 1½ u. breed, telt de navolgende 7 dorpen: Haskerdijken, Haskerhorne, Joure, Nijehaske, Oudehaske, Snikzwaag en Westermeer.

Haskerland beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5919 bund. 5 v. r. 38 v. ell., waaronder 2817 bund. 51 v. r. belastbaar land.

Men telt er 724 h., bewoond door ruim 4800 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt, hebbende men hier vele goede weilanden, vooral aan de grenzen van Utingeradeel, Doniawarstal en omtrent de Joure. Ook vindt men hier vele lage bouwlanden en veenen,

Digitized by Google

onder Haskerhorne, Oudehaske, Nyehaske en Haskerdijken. Men heeft in deze griet. 5 scheepstimmerwerven; 6 grofsmederijen; 2 zijlmakerijen; 2 touwslagerijen; 1 tabakskerverij; 2 leerlooijerijen; 1 kalkbranderij; 2 pottebakkerijen; 1 linnengaren-fabrijk, door een paard gedreven; 6 uurwerkmakerijen; 7 goud- en zilversmederijen; 1 houtzaag- en 1 koren- en pelmolen, en 1 uitgestrekte boom-, bloem- en heesterkweekerij.

De Herv., die hier 4200 in getal zijn, onder welke 900 Ledematen, maken 3 gemeenten uit, zijnde die van Joure-Westermeer-en-Snikzwaag, Haskerhorne-en-Oudehaske en Haskerdijken-en-Nijehaske, die 5 kerken hebben, en door drie Predikanten bediend worden.

De Doopsgez. tellen er ruim 600 zielen, van welke 480 de gemeente van *Joure* uitmaken, die in het N. der griet. behooren tot de gem. *Akkrum*, die in het O., hoewel slechts weinige, tot *Tjallebert*, en die in het Z. O. tot *Heerenveen*.

De 5 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Leeuwarden*.

De R. K., van welke men er 460 telt, maken de stat. van *Joure* uit.

De 10 Isr., welke men er aantreft, worden tot de ringsynagoge van *Gorredijk*, bijkerk *Heerenveen*.

Vroeger had men in deze griet. eenige adellijke staten, welke thans allen verdwenen zijn.

Van ouds plagt deze landstreek Haskerwald genoemd te worden, ongetwijfeld omdat er toen veel bosch en geboomte gevonden werd; ook werd zij Haskerviega geheeten, hetwelk daaraan is toe te schrijven, dat Haskerdijken en de Joure toen nog niet onder de dorpen geteld werden, en zij alzoo slechts vijf dorpen bevatte.

Onder de vaarwaters dezer griet. komen inzonderheid in aanmerking de zoogenaamde Overspitting, loopende van Langweer over Broek naar de Joure, en van daar verder naar de Bansterschans; door het zuidelijk gedeelte der griet. de Heerensloot, die uit het Oud-Deel van Akkrum komende, Z. O. door deze griet. naar 't Heerenveen vloeit; en de vaart die uit het Ouddeel, door het Hornstermeer, Z. W. naar de Joure loopt, zijnde de laatste de Schipsloot. Voorts vindt men, buiten de beide Hornstermeeren, geen wateren van belang in deze grietenij, maar wel een groot aantal turfwijken en vaarten, die tot dienst der turfschepen geschikt zijn.

Behalve eenige hooiwegen zijn er in deze grietenij maar drie voornaame rijwegen, te weten: de Nieuwe Rijweg van Akkrum over de Nieuwe-Schouw naar de Joure, aangelegd in 1723; voorts een gedeelte der Haskerdijken, behoorende tot den gewonen rijweg van Akkrum naar Heerenveen, en eindelijk de Rijweg van de Joure naar Heerenveen, voorbij Westermeer, Hasker-Horne, Oudehaske en Nyehaske.

Deze grietenij deelde grootelijks in de rampen, die de watervloed van Februarij van het jaar 1825 veroorzaakt heeft. Zoodra waren niet de grietenij Doniawarstal en een gedeelte van Schoterland, overstroomd of het zeewater kwam op den Heerenwal, onder het beheer van het dorp Nijehaske, opzetten, en stroomde met geweld voort, zoodat het reeds des nachts te twee ure, elf à twaalf palmen in dat dorp en te Oudehaske in de huizen stond, en slechts twee woningen daarvan uitgezonderd waren. Daar nu de vloed zoo plotselijk steeg, dat velen in de angstige bekommering bedacht op

Digitized by Google

eigen behoud, zich door de vlugt redden moesten, waren deze huizen voor ruim honderd menschen, met een aantal vee, gunstige oorden van toevlugt in den nood, en gedurende verscheidene dagen veilige schuilplaatsen. Binnen korten tijd werd ook de Westkant dezer grietenij overstroomd, en alle de landen onder Westermeer, Joure en Snikzwaag werden van 6 palmen tot ruim eene el hoog door het zout water bedekt. Ten laatste was onder de verschillende dorpen de nood der ingezetenen algemeen; hevige wind, sneeuwjagt, donder en bliksem maakten den toestand van zoo velen, die in open vaartuigen hadden vernacht en nog moesten verblijven, allertreurigst en zorgelijk. Al de schepen in den omtrek van Nijehaske gelegen, had men doen dienen tot berging van menschen, terwijl een dertigtal vlugtelingen in de kerk te Oudehaske hun toevlugt nam, dienende ook tevens deze plaatsen tot berging van het vee. Hoewel men het gevaar van in den vloed te zullen omkomen daardoor ontweek, waren echter de armoede en de nooddruft onbeschrijfelijk groot, daar vrouwen en kinderen, niet bestand tegen de teisterende ramp, door ziekte en ongemak werden aangetast. Deze grietenij was geheel door het zeewater bedekt, en ofschoon in vergelijking van andere oorden de schade aan verdronken vee en vernielde gebouwen weinig was, beliep die aan weggespoelde turf en bedorven hooi, alsmede aan polderdijken en wegen, nog eene aanzienlijke som.

De grietenij Haskerland is rijk aan wild, waarom het oude wapen ook eenen snelloopenden haas voorstelde.

HASKER-MADEN, streek weiland, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, Z. van Haskerdijken.

HASKER-SCHANS, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr., kant. en ½ u N. W. van *Heerenveen*, nabij *Nyehaske*, waartoe zij behoort.

In deze b. werd, in het jaar 1715, een huis tot oefening van de godsdienst bekwaam gemaakt, omdat de kerk buiten de b. van Nyehaske, daar nog het kerkhof te zien is, geheel bouwvallig was. In het jaar 1754 werd dit huis door eenen nieuwen aanbouw aanmerkelijk vergroot, en daarin de godsdienst verrigt tot in het jaar 1775, wanneer het geheele gebouw nedergeworpen en in de plaats daarvan eene nieuwe luchtige kerk, met een spits torentje en van een orgel voorzien, gesticht werd.

HASKER-SLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, dat, bij Oudehaske beginnende, uit de Overspitting voortkomende, in eene noordelijke rigting, door de Dolten naar de Welle en voorts, eerst in dezelfde, en naderhand in eene noordoostelijke strekking door de Haskermaden naar de Heeresloot liep. Thans is echter het gedeelte van Oude-Haske tot de Welle geheel droog.

HA[illegible]VELD, streek [illegible]land, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. [illegible]*erland*, in het N[illegible]den der grietenij, tusschen de Nye-Gouw

[illegible]ER-VIJFGA of [illegible]UER-VIJFGA, oude naam van de griet. [illegible]n, prov. *Fries*[illegible] kw. *Zevenwouden*, naar de vijf dorpen [illegible]meer, Snik[illegible] Oudehaske, Nijehaske en Haskerdaar destijds [illegible]dijken en Joure nog niet onder de geteld werden. [illegible]oorts Haskerland.

[illegible]OE, Hasloe [illegible], namen, onder welken het d. Elsloo, *Land van* [illegible] prov. *Limburg*, in oude kronijken voor-

Zie Elsloo.

Digitized by Google

HASPEL, geh. in de bar. van *Breda*, *Vierde* distr., arr. en 2¼ u. O. van *Breda*, kant. en 2 u. Z. O. van *Gisneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, ½ u. N. van het d. *Rijen*, aan den weg van Rijen en Dongen. — Het bestaat uit enkele huizen.

HASPEL (DE), b. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., en 4½ u. Z. O. van *Amersfoort*, kant. en 2 u. N. van *Rhenen*, gem. en 25 min. W. van *Stichts-Veenendaal*; met 8 h. en 50 inw.

HASSCHER-KLUIS, naam der kluis, waaruit het kloost. Hasker-Konvent, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, zijn begin genomen heeft. Zie Hasker-Konvent.

HASSCHER-MEER, oude benaming van de Groote-Jelsumer-vaart, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie Jelsumer-vaart (Groote-).

HASSCHER-VIJFGA, oude naam van de griet. Haskerland, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*. Zie Hasker-Vijfga.

HASSCHERWALD, oude naam van de griet. Haskerland, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*. Zie Haskerland.

HASSEBERG, hooge onbewoonde heuvel in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. *Winschoten*, gem. *Vlagtwedde*, ½ u. O. van Zellinge, in de heide, over welke de grensscheiding van de koningrijken Nederland en Hannover loopt.

HASSEL, ook wel Hasselt, geh. in de heerl. *Pettingen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 1½ u. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. N.O. van *Bettemburg*, gem. en ½ u. N. O. van *Weiler-zum-Thurm*, op eene hoogvlakte 354 Ned. ell. boven de oppervlakte der Noordzee.

HASSELAAR, naam, onder welke de buurs. Harselen, op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, op sommige kaarten wel eens voorkomt. Zie Harselen.

HASSELAARSWEG, minder bekend bij den naam van Boschweg, zoo als hij in enkele kaarten genoemd wordt, weg in den *Heer-Hugewaard*, prov. *Noord-Holland*, loopende van den Middelweg in eene westelijkè rigting naar den Ringdijk, en uitkomende aan het voetpad naar de Hervormde kerk van Zuid-Scharwoude.

HASSELERDIJK, dijk en geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Hasselterdijk.

HASSELETUM, Lat. naam van de plattelandst. Hasselt, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Hasselt.

HASSELINGEN, naam, welken men wel eens geeft aan de buurs. Hestelingen, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Hestelingen.

HASSELO, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. Z. O. van *Almelo*, kant. en 1 u. Z. W. van *Oldenzaal*, gem. en 2 u. Z. W. van *Weerseloo*; met 147 h. en ruim 800 inw.

De inw., die, op 10 na, allen R. K. zijn, behooren tot de stat. van *Deuringen*. — De 10 Herv., welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Weerseloo*. — Men heeft er eene school.

HASSELO, adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Harsseloo.

HASSELT, kerk. ring., prov. *Overijssel*, klass.

Men telt er ruim 16,600 zielen, en heeft wordende door zeven Predikanten, in Hasselt, Avereest, IJhorst-en Rouveen en Staphorst.

HASSELT, gem. in *Zalland* *Zwolle* (5 k. d., 15 m. k., 6 Zwollerkerspel omgeven.

Digitized by Google

Deze gem. bevat de plattelandst. Hasselt, en eenige verstrooid liggende h., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 125 bund., waaronder 97 bund. 84 v. r. 15 v. ell. belastbaar land; telt 341 h., bewoond door 380 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2100 inw., die meest hun bestaan vinden door de scheepvaart en den handel in turf, zijnde hier de stapelplaats der Avereester turf. Voorts heeft men er 2 kalkbranderijen, met 6 ovens; 1 calicotsweverij; 7 biezen- en blokjesmatterijen; 3 scheepstimmerwerven; 1 koren- en pelmolen en meer andere fabrijken en trafijken. Vroeger bestond hier ook eene pannenbakkerij en eene speldenmakerij, doch deze hebben opgehouden te bestaan, de eerste sedert ongeveer honderd vijftig jaren, de tweede in het jaar 1793.

De Herv., die hier ruim 1900 in getal zijn, onder welke 800 Lidmaten, maken, met ruim 500 uit eenige omliggende buurs., welke burgerlijk onder de gem. *Zwollerkerspel* en *Zwartsluis* behooren, eene gem. uit, die tot de klass. van *Zwolle*, ring van *Hasselt*, behoort, en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die het leeraarambt in deze gem. heeft waargenomen, is geweest Henricus Meddendorpius, beroepen van Steinfort in 1572, werwaarts vertrokken is onbekend. De tweede was de meer bekende Thomas Rootrugius of Rootrugius, eenige jaren later aangesteld, en in 1594 naar Bolsward verroepen, waar hij den 27 October 1594 in dienst was, en van waar hij in 1596 naar Deventer vertrok. De eerste tweede Predikant is geweest Theodorus Wierman, hij schreef zich *Katechistes*, welke in 1599 herwaarts kwam, en in 1612 naar Dalfsen vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., van welke men er 120 aantreft, onder welke 80 Communikanten, maken, met die van de gem. *Zwartsluis* en een gedeelte van *Zwollerkarspel*, eene stat. uit, welke 220 zielen telt, onder welke 160 Communikanten, tot het aartsp. van *Zalland-en-Twenthe* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Isr., welke hier ongeveer 50 in getal zijn, behooren tot de ring-synagoge van *Kampen*, welke hier eene bijkerk heeft, die door eenen Kerkmeester bediend wordt.

Men heeft in deze gem. vier scholen, allen te Hasselt, welke gemiddeld door een getal van 380 leerlingen bezocht worden.

De plattelandst. Hasselt, in het Lat. Hasseletum, ligt 2 u. N. van Zwolle, 2¼ u. O. ten N. van Kampen, 1½ u. Z. van Zwartsluis, aan het Zwartewater.

De tijd der stichting van Hasselt is onbekend. Op de lijst der Edelen, welke in den slag bij Ane (1227) het leven lieten, worden een viertal Edelen van dien naam aangetroffen, en vermoedelijk was Hasselt zelf destijds reeds een plaatsje van eenig aanbelang; althans in het jaar 1252 verleende Hendrik van Vianden, de acht en dertigste Bisschop van Utrecht, aan Hasselt stadsregt, overeenkomstig met dat van Deventer. Eerlang werd het in het Hanse-verbond opgenomen, waarin het geen onbeduidende rol vervulde, aangezien in 1418, op eene algemeene vergadering der Hansesteden, waar de belangen van handel en zeevaart geregeld werden, ook Afgevaardigden van deze plaats verschenen. In het jaar 1328 bekwam Hasselt tolvrijheid door geheel Twenthe, en in het jaar 1357 eene weekmarkt en drie vrije jaarmarkten, welke nog bestaan, wordende de weekmarkt thans op Woensdag gehouden. De jaarmakten hebben plaats: de varken- en biggenmarkt, op den tweeden Pinksterdag, zijnde dan tevens kermis; de

Digitized by Google

veemarkten den eersten Woensdag in April, en den derden Woensdag in October.

Hasselt was eertijds zeer vermogend en volkrijk, ter oorzake van den koophandel, waartoe hare ligging aan de Vecht zeer bevorderlijk was. Doch daarna heeft de meerdere ontwikkeling van handel en welvaart te Zwolle deze plaats neringloos gemaakt en veel welvaart doen verliezen. Over Hasselt reizen de meeste Westphaalsche maaijors en arbeiders, hetgeen het plaatsje veel voordeel en des zomers meerdere levendigheid geeft, doch sedert de straatweg over Staphorst en Rooveen is gelegd, is ook hierdoor de meeste doortogt verloren gegaan.

Hasselt heeft van onheugelijke tijden het regt gehad, om, niet slechts over eenige particuliere zaken, maar, als eene oude gepriviligeerde stad, mede verschreven te worden op alle, zoo gewone als buitengewone landvergaderingen, zoo menigmaal die van de tijdelijke Heeren, Bisschoppen van Utrecht, als landsheeren van Overijssel, werden uitgeschreven, en aldaar, met en benevens de andere Leden, over de voorvallende zaken te delibereren, resolveren en te concluderen.

Ook is sedert onheugelijke jaren, ja sedert eeuwen binnen deze stad geweest de zetel van twee geregten, namelijk van het Stadsgeregt, aan hetwelk zoowel de hooge, middelbare als lage jurisdictie was opgedragen; en het Hoogschoutengeregt van Hasselt, hetwelk dezelfde regtsmagt over het geheele hoogschoutambt van Hasselt en dus over verre het grootste gedeelte van het voormalig kanton uitoefende, hetwelk een en ander, met uitzondering van het beleid der criminele justitie, dat sedert het begin dezer eeuw aan het provinciaal- of departementaal-geregtshof te Deventer was opgedragen, alzoo geheel onverminderd gebleven is tot den 1 Maart 1811, op welk tijdstip de stad Hasselt de hoofdplaats is geworden van het vredegeregt van het kanton van dien naam, tot October 1838, als wanneer dit vredegeregt is opgeheven en Hasselt ingedeeld bij Zwolle, hetgeen een wezenlijk en aanmerkelijk verlies voor deze stad mag worden genoemd.

Dit stadje is eene der eerste plaatsen van Nederland geweest, waar eene boekdrukkerij was gevestigd. Zij bestond reeds in 1481 en leverde nog in 1490 eene verzameling der epistelen van Eusebius, Augustinus en Cyrillus.

Weleer was deze stad eene sterke vesting, wier werken door den beroemden Menno van Coehoorn aangelegd waren, en door onderwaterzetting gedekt konden worden, doch nu niet meer bestaan, maar veranderd zijn in aangename wandelingen.

Toen dit plaatsje nog versterkt was, was het met eene kleine krijgsbende voorzien, die uit Zwolle derwaarts gedetacheerd werd. Dit detachement diende voornamelijk, ter bewaring van het kruidmagazijn en het arsenaal der geheele provincie, beide groote gebouwen, in welk laatste vele ijzeren harnassen, helmen en dergelijke wapenen van den ouden tijd gevonden werden. Het Kruidmagazijn, hebbende gestaan op het eiland, bij de Engpoort, is, met daarbij gelegene gebouwen, waarin de balken van de penanten, welke bij de rivier de Vecht gestaan hebben, geborgen werden, in 1821 voor afbraak verkocht, en het Arsenaal, in de *Hoogstraat*, dient thans tot eene R. K. kerk.

De stad had vroeger drie overdekte poorten, als: de Engpoort, aan de Oostzijde; de Veenepoort, aan de Noordzijde, en de Veerpoort of Brugpoort, aan de Westzijde. Zij zijn allen sedert eenige jaren afgebroken; de laatstgenoemde in het jaar 1827, waarvoor

Digitized by Google

in de plaats gesteld zijn steenen kolommen, prijkende met het wapen van de stad en de provincie.

Het Zwartewater, komende uit de rivier de Vecht, die door Zwolle stroomt, loopt langs de stad naar de Zuiderzee en staat thans in verband met de Willemsvaart en den IJssel. Voorheen lag bij de stad een pont, waarmede menschen, vee en rijtuigen over dat water werden gezet. In het jaar 1828 is over de rivier, voor de stad, op stads kosten eene fraaije houten brug gelegd, met negen vaste jukken en eene opening voor de scheepvaart, door middel van een val van acht ellen, en eene beweegbare klep van drie ellen, welke beide in 1841, tot meerder gerief van de scheepvaart weggenomen, en vervangen zijn door twee draaibruggen, met ijzeren boven- en beneden schoren, met eene zuivere tusschenruimte voor de scheepvaart van ruim twaalf ellen. Reeds in het jaar 1486 verleende David van Bourgondië, de vijf en vijftigste Bisschop van Utrecht, de vrijheid tot het leggen eener brug over het Zwartewater, hetgeen die van Zwolle echter wisten te beletten. In het jaar 1522 vernieuwde de Bisschop die vrijheid, en de brug kwam destijds tot stand; doch werd kort daarna weder afgebroken; zij is weinige jaren later echter andermaal gelegd. De Stadhouder van Overijssel wilde die in 1529 weder doen afbreken, doch de Hasselaars verhinderden dit met geweld, waarop deze zaak voor den Keizer en zijnen Raad werd getrokken, alwaar zij, na lang aanhangig te zijn gebleven, door Hasselt verloren werd, wordende in 1545, door de Gouvernante Maria, aan hen het regt, om eene brug op het Zwartewater te hebben, ontzegd. In het jaar 1563 poogde Hasselt op nieuw daartoe vergunning te verwerven, doch vruchteloos. In 1570 vernieuwde zij deze poging, met even ongelukkigen uitslag, wetende die van Zwolle steeds een middel te vinden, om het te doen weigeren, tot in 1828, toen de stad Hasselt de tegenwoordige schoone brug, met zware kosten, beloopende omtrent zes en dertig duizend gulden, heeft doen maken, in het vooruitzigt dat de straatweg van Zwolle naar Friesland, Drenthe en Groningen, door deze plaats zoude gebragt worden, waarvan men aldaar de stellige verzekering meende te hebben, doch die vervolgens, hetgeen de stad te regt bejammert, over Staphorst gevigt is. Sedert zijn nog dikwijls klagten en moeijelijkheden over deze brug gerezen, waaraan ten slotte, zoo men hoopt, door het verbreeden der opening, een einde zal zijn gemaakt. Midden in de stad ligt eene kapitale schuteluis. Deze dient tot schutting van het water in de Bedemsvaart, welke hare eenige gemeenschap met de stads buitengracht, en, door deze en de binnengracht, met de rivier het Zwartewater geeft.

Het Stadhuis, aan de *Markt*, was vroeger een ouderwetsch gebouw, doch is in 1818, door vertimmering, zeer net en doelmatig ingerigt. De groote Raadzaal prijkt met eene uitmuntende schilderij, van Karel du Jardin, in het jaar 1638 geschilderd, voorstellende eenen misdadiger, die in de tegenwoordigheid van Karel *den Stoute*, Hertog *van Bourgondië*, onthoofd wordt. Onder meer andere zeldzaamheden vindt men er ook een fraai zeer bezienswaardig knipstuk, in den voorgevel van eenen tempel, in zeven onderscheidene vakken, voorstellende de geschiedenis van den Zaligmaker. Dit stuk is door de hand van eenen ingezeten der stad, den Heer J. K. van Fenery, thans Kantonregter te Ootmarsum, vervaardigd. Er bestaat een belangrijk archief, dat sedert eenige jaren door den Oudheidkundigen Heer F. A. Eekhoff Wumkes, Burgemeester en Notaris te Staphorst, ter liefde van die

wetenschap en genegenheid voor de stad, op verzoek van het stedelijk bestuur, welwillend is in orde gebragt, met eene beredeneerde catalogus der stukken; terwijl er buitendien nog al eenige zeldzaamheden worden gevonden. Ook heeft men er een Distributiekantoor van de brievenposerij.

Er is vroeger te Hasselt ook eene Munt geweest, in de *Hoogstraat*, waarvan de gebouwen thans dienen tot particuliere woningen.

De Hervormde kerk, aan de *Markt* en de *Ridderstraat*, van welke de stichting tot het jaar 997 opklimt, weleer aan den H. Stephanus toegewijd, was door eenen der Utrechtsche Bisschoppen, aan het St. Lievenskapittel te Deventer geschonken. Deze kerk, waarin vóór de Reformatie tien vikarijen gesticht waren, is een groot, hoog en sierlijk gebouw met drie gewelven, prijkende met een fraai orgel, eenen schoonen predikstoel en eenen met veel smaak gebouwden toren, welke 63 Nederl. ell. hoog is, en vóór dat hij in 1725 afbrandde, een welluidend klokkespel bezat, dan in dat jaar door den bliksem getroffen en verwoest zijnde, werd hij, benevens de kerk in zijne tegenwoordige gedaante weder opgebouwd, en, na in het jaar 1839 andermaal door den bliksem te zijn getroffen, van eenen afleider voorzien.

De Roomsch-Katholijke kerk, in de *Hoogstraat*, aan den H. Stephanus toegewijd, is een net en met smaak ingerigt gebouw, met eenen fraaijen toren en pastorij. Dit gebouw was voor 200 jaren het Olde-Gasthuis, in lateren tijd 's Rijks-Arsenaal, en is, in het jaar 1810, door Koning Lodewijk Napoleon, tot het einde, waarvoor het thans dient, geschonken, zijnde het toen tot eene kerk verbouwd geworden.

Men had er vóór de Reformatie ook nog eene Kapel van het Hoogwaardig sacrament, staande op het *Eiland*. Zij was gesticht in het jaar 1357 door Jan van Arkel, den zeven en veertigsten Bisschop van Utrecht, over welke kapel, alsmede over de vier vikarijen, die daarin gesticht waren, de Heer van Overijssel het patroonaat had, en werwaarts een aanzienlijk getal Christenen te zamen stroomde, om er hunne gebeden uit te storten. Aan deze kapel is, in het jaar 1551, een Pausselijke Aflaat vergund van honderd dagen. De gebeden geschiedden vooral op den Zondag, welke binnen het octaaf van het Hoogwaardig Sacrament komt, en de *Hasseler aflaat* werd genoemd, welke benaming misschien aan dien Zondag gegeven werd, omdat de Kerkvoogden op dien dag eenige geestelijke voordeelen of aflaten vergund hadden. Na de Reformatie is deze kapel buiten geestelijk gebruik geraakt, en, in het jaar 1594, voor afbraak verkocht.

Ook stond er op *de Baan* een klooster van Nonnen, die naar den derden regel van den H. Franciscus leefden, waarom het, het kloos ter der Tertiarissen genoemd werd. Dit klooster bezat in zijnen welstand een Proveniershuis of men hield er Proveniers, van daar dat het later als een Oude-mannen en Vrouwen-Gasthuis is beschouwd geworden. In het jaar 1592 is dit klooster opgeheven en zijn de Proveniers in het Gasthuis overgeplaatst. Dit laatste is al meer en meer achteruit gegaan, tot dat de stad het eindelijk, met de goederen, heeft overgenomen, met de provincie eene afkoop gesloten, en eindelijk in de jaren 1814 en 1823 voor afbraak verkocht.

De Israëlitische bijkerk, in de *Ridderstraat*, in het jaar 1802 gebouwd, is klein, doch doelmatig ingerigt.

Men heeft hier ook een Armenhuis, in de *Ridderstraat*, tot verpleging van weezen, behoeftige, oude en gebrekkige lieden van de

Digitized by Google

Hervormde godsdienst, in het jaar 1775 door de Graven van Rechteren Limpurg, daartoe aan de Regering dezer stad geschonken, en waarin doorgaande 20 of 30 zielen zijn opgenomen; alsmede een Ziekenhuis, in de *Ziekenhuissteeg*, waarin zoo wel behoeftige ingezetenen als vreemdelingen van onderscheidene godsdienstige gezindheden verpleegd worden. Dit gebouw behoort, even als het Armenhuis, aan den vereenigden armenstaat der Herv. gemeente, doch is, meest voor stads kosten, doelmatig ingerigt.

De sedert jaren bestaan hebben Bank van Leening is in het jaar 1836 verpacht. Eene vroegere Bank van Leening werd, volgens resolutie van 22 November 1603, door de Regering vernietigd, » *al-* » *zoo all het geene welk in eene republique offt stadt den ondersaten* » *off ingesetenen an ziele, lijf ende goederen schadelyck is, van eene* » *lofflycke, christelycke ende respective Overicheit met allen ernst ende* » *goede trouwe behoort voorgekomen affyeschaft ende teenemale verbo-* » *den te worden.*"

Ook heeft men er eene Stads openbare Burgerschool, met 250 leerlingen; eene Armenschool, dienende tevens tot Zondagschool, met 40 leerlingen; eene Stadskostschool voor Jongeheeren, met 45 à 50 leerlingen, eene Stadskostschool voor Jongejufvrouwen, met 40 leerlingen.

Hasselt is de geboorteplaats van den geleerde kloostergeestelijke Caspar Ammon, die eene Hebreeuwsche spraakkunst schreef, van welke Luther zich bediende, om die taal te leeren, bij was geboren in het begin der zestiende eeuw.

De vergunning tot het leggen van eene brug over het Zwarte water, door David van Bourgondië, den vijf en vijftigsten Bisschop van Utrecht, in het jaar 1486, aan Hasselt verleend, gaf aanleiding tot gedurige twisten met Zwolle, en menigvuldige belegeringen. Deze twist, eene oorzaak zijnde, waarom Hasselt gedurende de Geldersche onlusten, en ook nog wel eens in latere dagen de tegengestelde zijde van Zwolle koos, gaf in het jaar 1521 aanleiding tot eene verrassing. Men scheepte namelijk te Zwolle, in den nacht van den 7 Julij eenig volk in, en kwam vóór eene der poorten van Hasselt ten anker. De burgers, die aldaar wacht hielden, vroegen den schippers, welke goederen men aan boord had, en kregen tot antwoord » wol en bentheimer steenen." » Dat zullen wij zien!" hernam de wacht, wekte de burgerij, en ontving, door deze geholpen, de aanvallers zoo dapper, dat de Zwollenaars een groot verlies ondergingen, en hunne aanvoerders gevangen moesten achterlaten. Welhaast beraamden de Zwollenaars en Gelderschen andermaal eenen aanslag, welke, onder bevel van Karel van Egmond voortgezet, met eene schandelijke vlugt der belegeraars eindigde. Dan naauwelijks hadden de ingezetenen van Hasselt en hunne bondgenooten de vest eenigermate hersteld, of de Gelderschen verschenen op nieuw; doch ook deze derde onderneming leed schipbreuk op den moed der Hasselaars. Eene dappere verdediging en regtschapene trouw hadden Hasselt drie malen van den ondergang gered, doch het bezweek voor verraad, zoodat Karel van Gelder het in 1527, bijna zonder slag of stoot, innam. Een schip met hout en planken geladen, waaronder de Gelderschen verborgen waren, en de verstandhouding binnen de stad, waren de middelen waardoor de Hertog zegenpraalde. Hij behield de stad slechts tot het volgende jaar 1528, wanneer zij door Maarten Schenk van Toutenberg, die door Keizer Karel V, in hoedanigheid van Hertog van Braband, Hertog van

Digitized by Google

Gelder en Graaf van Holland ens., tot Gouverneur van Overijssel was aangesteld, na eenen bloedigen tegenstand, voor den Keizer hernomen werd.

De overgang van Zwolle aan den Graaf van den Berch in 1572 veroorzaakte, dat Hasselt dit voorbeeld volgde. Zoodra echter de tijding der verovering van Zutphen door de benden des Hertogs van Alba zich verspreidde, werd het wederom door de Staatsche troepen verlaten.

Den 10 October 1582 ondernamen de kapiteins Knon van Steenwijk, Wouter van Doorn en Nikolaas van Haren, ieder met 50 soldaten, uit Zwartsluis eene stoute daad, die zij klockmoedig uitvoerden, namelijk: des morgens met het openen van de poort, tastten zij Hasselt aan, maakten er zich meester van, en leden bij deze verrassing geene andere schade dan dat alleen vijf of zes hunner waaghalzen gewond werden. Hierdoor raakte Hasselt aan der Staten zijde.

Franciscus Verduco, Stadhouder van *Friesland*, zocht den 7 October 1583, met het opengaan der poort, Hasselt te verrassen. Sommigen zijner manschappen waren reeds binnen de barrière gekomen, toen zij gewaar werden, dat men op zijne hoede was, waarop Verduco wederom aftrok.

In het jaar 1590 sloot de raad van Hasselt een verdrag met de Staten van Friesland, hetwelk zoo weinig naar den zin der Staten van Overijssel was, dat zij, eerst bij Maurits, Prins *van Oranje*, en daarna, bij de Algemeene Staten, hun beklag inleverden.

Ten gevolge van de scheuring, die, ten jare 1654, onder de Staten van Overijssel voorviel, ter zake van geschil over de begeving van het ambt van Drossaart van Twenthe, werd Hasselt, den 27 Mei van het jaar 1657, door die van Zwolle belegerd, en schreef dienvolgens naar Amsterdam om bijstand. Er vielen van wederzijden eenige manschappen, doch toen de tweedragt op het hoogst geklommen was, werden beide de partijen het moede. Zij kwamen eindelijk overeen, om de geschillen alleenlijk aan de uitspraak der Algemeene Staten over te laten, die Cornelis de Graaf, Heer van *Zuid-Polsbroek*, en den Raadpensionaris de Witt benoemden, om uit hunnen naam de zaak af te doen, hetgeen ook geschiedde.

In het jaar 1672 werd Hasselt, dat door zijne bezetting verlaten was, door de Munsterschen ingenomen, die het tot het jaar 1674 in bezit hielden.

In het jaar 1825 is de stad Hasselt overstroomd, er liepen aldaar drie doorbraken of kolken, het water stond 3 el 9 duim boven dagelijks zomerwater, of 5 palm 6 duim hooger dan in 1776; er verdronk 1 paard en 28 runderen.

Het wapen der gem. Hasselt bestaat uit een schild van azuur (blaauw), met eenen dwarsbalk van zilver, beladen met een rood kruis; het schild gedekt door eenen kroon, en ter linkerzijde vastgehouden door den H. Stephanus, vroeger achter het schild staande op een terras, alles van goud.

HASSELT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ N. W. van *Tilburg*; met 142 h. en 760 inw.

Ook heeft men hier een kapel de Hasselsche Kapel genaamd, die tot de par. *het Goirke van Tilburg* behoort, en tot bidplaats voor de R. K. dient, onder aanroeping der H. *Maagd* Maria, tot welk einde zij ook oorspronkelijk gesticht was, waarschijnlijk in den tusschentijd na de verovering van 's Hertogenbosch in 1629

Digitized by Google

en vóór den vrede van Munster in 1648. Het blijkt uit het *Diarium van Ornovius*, den laatsten Bisschop van 's Hertogenbosch, dat het te dier tijd den R. K. somtijds verboden werd in de parochiekerk de godsdienst te oefenen, hetgeen zij nogthans konden doen in bijzondere kapellen of bidplaatsen, en denkelijk is de Hasselsche Kapel, tot dit inzigt, alstoen gebouwd. Zij is voorzien van een spits torentje met eenen klok en een uurwijzer.

HASSELT, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 7 u. N. van *Roermond*, kant. en 2 u. N. van *Venlo*, gem. *Arcen-en-Velden*, 1 u. Z van Arcen.

HASSELT, geh. in de heerl. *Pittingen*, grooth. *Luxemburg*. Zie Hassel.

HASSELT, naam, onder welken het d. Herselt, in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, wel eens voorkomt. Zie Herselt.

HASSELT (IN-DE-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en ½ u. O. van *'s Hertogenbosch*, gem. *Berlicum-en-Middelrode*, ½ u. W. van *Berlicum*; met 7 h. en 45 inw.

HASSELT (KASTEEL-VAN-), kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ u. N. W. van *Tilburg*, in de wijk Hasselt.

Dit kast. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 39 bund. 34 v. r. 52 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Mevr. de douairière Gravinne van Hogendorp van Horwegen, woonachtig te Tilburg.

HASSELT-EN-HASSELTERAMBT, voorm. hoogschoutambt, kw. *Zalland*, prov. *Overijssel*.

Dit hoogschoutambt bevatte vroeger de stad Hasselt, met de drie dorpen Roveen, Staphorst en IJhorst en de onderhoorige buurten, thans uitmakende de gem. Hasselt en Staphorst, zoodat het voorm. grondgebied thans, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaat van 13,941 bund., en 1003 h. telt, bewoond door 1125 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 5900 zielen, die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Het was het laatste in rang van de drie hoogschoutambten van dit kwartier, stem in Staat hebbende, in de Souvereine vergadering van de Ridderschap en steden der Staten van Overijssel.

HASSELT-EN-ZWARTSLUIS, tweede dijksdistr. in de prov. *Overijssel*.

Dit dijksdistrict wordt begrensd: door de dijken, langs het Zwartewater, van het Oostelijke punt van den muurdijk van het eerste district in de schans te Zwartsluis tot aan Hasselt; de waterkeering bewesten deze stad tot aan de ophaalbrug over de nitwatering der Dedemsvaart uit deze stad aan het Zwartewater; de verlenging dezer nitwatering tot in de Dedemsvaart; deze vaart zelve; de hooge gronden van de gem. Nieuwleusen en Staphorst tot aan de riv. de Reest; vervolgens de grenzen der provinciën Overijssel en Drenthe tot aan het Meppelerdiep; het Nieuwe Meppelerdiep tot aan het Onde Diep bij het erve Dingstede; het Oude Diep om dit erve, en het Nieuwe Meppelerdiep tot aan vermelden muurdijk te Zwartsluis. Het staat onder het bestuur van éénen Dijkgraaf, twee Heemraden, vier Hoofd-Ingelanden en eenen Secretaris en Ontvanger.

HASSELTERDIJK, dijk in *Zalland*, prov. *Overijssel*, langs het Zwartewater; zich uitstrekkende van Zwolle naar Hasselt.

Digitized by Google

HASSELTERDIJK, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2 u. N. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*; met 14 h. en ruim 60 inw. — Men heeft er eene school.

HASSELTER-KERSPEL, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Nieuwe-Sluis.

HASSELTER-WETERING, water in *Zalland*, prov. *Overijssel*, dat uit de *Nieuwe-Wetering* in *Mastenbroek* voortkomt, en in eene oost-noord-oostelijke strekking, naar de Hasselterzijl, tegenover de stad Hasselt, loopt, door welke het zich in het *Zwartewater* ontlast.

HASSELTER-ZIJL, sluis in *Zalland*, prov. *Overijssel*, tegenover *Hasselt*, waardoor de pold. Mastenbroek, langs de Hasselterwetering, zijn water in het Zwartewater afzet.

HASSEN, oud d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, gesp. *Elipapoeteh*.

HASSINK, landg. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en 2 u. N. van *Zutphen*, gem. en ½ u. Z. van *Gorssel*.

Dit landg. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 257 bund 50 v. r. 14 v. ell., en wordt tegenwoordig in eigendom bezeten door den Heer S. J. Brugg, woonachtig te Deventer.

HASTERHOFF, geh. in de heerl. *Heringen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 2½ u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Echternach*, gem. *Waldbillig*, nabij de *Zwarte-Erentz*.

HASTINGA of Hattinga, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 1½ u. N. van *Sneek*, kant. en 2 u. O. ten N. van *Bolsward*, tusschen Itens en Lutkewierum, in de buurs. Reen, behoorende tot het dorp *Itens*.

HATABORO, oud. d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Amblau*, naar den zuidwestkant, op eenen smallen klippigen hoek, welke van verre een bijzonder eiland gelijkt.

HATALA, d. i. Halfweg, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Saparoea*, een der Uliassers.

In het begin der vorige eeuw zijn vele der bewoners naar Ceram of elders gevlugt of verstrooid geraakt. Later schijnt het echter weder bevolkt te zijn geweest.

HATALA, hergdorp in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, aan de kust van *Leytimor*.

HATAMOELI, oud d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, aan de oostkust van *Hoewamohel*, aan het strand *Hatamoeli*.

HATAMOELI, strand in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Ceram*, aan de oostkust van *Hoewamohel* of *Klein-Ceram*.

HATAPOETEH, naam, onder welken het *Ambonsche* eil. Kelang wel eens voorkomt. Zie Kelang.

HATAPOETEH, Hatepoeti of Hattapoeteh, oud d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Kelang*, op eene zeer steile witte klip, welke bijna niet te genaken is.

Het had in het begin der vorige eeuw vier Orangkaja's, die het in vier buurten, naar de oude regeerwijze der Amboinezen, bestuurde. Het plagt weleer omtrent 200 zielen, 60 weerbare mannen en 30 Dattis uit te leveren.

HATART, oude naam van het dorp Hatert, in het *van Rijk Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie Hatert.

HATATI, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, aan de kust van *Leytimor*.

Digitized by Google

HATENBOER, ook wel Hatenboer gespeld, geh. in het graafschap *Hoorn*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant., gem. en ½ u. W. ten Z. van *Roermonde*.

HATEPOETI, naam, onder welken het *Ambonsche* eil. Kelang wel eens voorkomt. Zie Kelang.

HATEPOETI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Kelang*. Zie Hatapoetih.

HATERT of Hattert, oudtijds Hatart of Hautart, d. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, arr., kant., gem. en ½ u. Z. van *Nijmegen*, tusschen de wegen naar Grave en Mook.

Het is een zeer oud dorp. Men telt er 970 inw., en 116 h., waaronder Hulsen, het Huis-te-Hatert en andere buitenplaatsen, door wier lommerrijke dreven, men er zeer aangename wandelingen heeft, terwijl de smaakvol aangelegde partijen der beschouwing overwaardig zijn.

De Herv., die er 94 in getal zijn, behooren tot de gem. *Neerbosch-Heesch-Balgoijen-en-Keent*.

De R. K., van welke men er 880 aantreft, worden tot de stat. van *Neerbosch* gerekend.

De kapel te Hatert, in 1375 gesticht, is tot dorpsschool ingerigt, welke door een gemiddeld getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Ook heeft men er een oud adell. huis, het Huis-te-Hatert genoemd. Zie het volgende art.

De kermis valt in den Zondag na Nijmeegsche kermis.

HATERT (HET-HUIS-TE-) of de Hatertsche-Toren, adell. h. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, arr., kant., gem. en ½ u. Z. van *Nijmegen*, en even ten W. buiten het d. Hatert. Het is een eenvoudig, doch deftig gebouw, omgeven van schoone wandelingen en wegen, bevat verder veel houtgewas en goed bouwland. — Het wordt bezeten door den Heer Luitenant Generaal Meijer, thans gepensioneerd.

Dit huis was eertijds leenroerig aan het graafs. Meurs. Men vindt onder de laatste leenverheffingen vermeld, dat in het jaar 1552 Roelof van Hatert, in 1552 Hendrik van Bronchorst, in 1667 Arnolt Wernaadt van Hasselholt, genaamd Stockheim, en in 1691 Justinus de Beijer daarmede zijn beleend geweest. Uit eene originele opdragt van 1560 blijkt wel, dat Hatert door koop is gekomen op Adolph van Groot tot Kalbenbroek, doch omtrent de beleening wordt niets gemeld. In eenen originelen brief van 1470 wordt genoemd zekere Henricus van der Hautart; in eenen gelijken brief van 1451 komen voor Henricus van der Hautart, en Alexdis zijne zuster, en in eenen dergelijken van 1475 is vermeld Theodoricus van der Hautart, terwijl in een gelijksoortig stuk van 1478 wordt gewag gemaakt van het Hautartsche broek. Uit deze brieven, die alle betrekking hebben tot het goed den Hatertsche toren is het dus genoegzaam bewezen, dat in vorige tijden, het geslacht van van der Hautart, waarvan Roelof en Theodoricus of Dirk in de vijftiende eeuw onder de Burggraven, voorts anderen van dien naam onder de Schepenen van Nijmegen voorkomen, in het bezit daarvan is geweest, en zijnen naam of daarvan ontleend, of daaraan gegeven heeft.

HATERT, b. in het *Overkwartier* van het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hattert.

HATERT (HET-HUIS-TE-), oud adell. h. in het *Overambt-des-Landsvan-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hattert.

HATERTSCHE-TOREN, adell. h. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie Hatert (Het-Huis-Te-).

Digitized by Google

HATOEMOROLI-HOETON, steenachtig gebergte in *Oost-Indië*, in den *Molukschen Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust van Groot-Ceram.

De inw. van Hatoewe hebben zich vroeger aan het afgaan van dit gebergte nedergeslagen, langs hetwelk zij, met onderscheidene steile trappen boven malkander, gewoon waren naar hun dorp op te klauteren.

HATOENIMAROEWA, berg in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust van *Groot-Ceram*.

HATOENOEKOE of Oeli-Hatoenoekoe, gesp. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, eil. *Amboina*.

Het bestaat uit de d. Kaytetto, Nokohali, Thealaä, Essen en Wawani. In dit lands. wordt zwavelaarde en kokend water in onderaardsche bronnen gevonden. Ook ligt in dit gesp. de berg Wawani.

Zeven en twintig Nederlanders, die, onder het bevel van zekeren J. D. Sonneberg, vrijwillig waren achtergebleven, toen Steven van der Hagen, in het jaar 1599, de kust van Hitoe bezocht, bouwden hier een kasteel, dat zij den naam van Kasteel van Verre gaven.

HATOENOEROE, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust van *Groot-Ceram*, op eene steile rots.

Het was in het begin der vorige eeuw eene sterke plaats, die voor onoverwinnelijk werd gehouden en nooit veroverd was.

HATOEPOETEH, klip in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust van *Groot-Ceram*.

Zij wijst de scheiding tusschen het gebied van Haja en dat van Hattihaloe aan.

HATOEPOETEH, d. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust van *Groot-Ceram*, onder den Koning van Siscoeloe staande.

HATOESILI, kaap in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust van *Groot-Ceram*.

Zij ontleent haren naam aan de groote en hooge steenen, welke men er ziet. Vlak over dezen hoek is een rif, hoewel zich anders het strand van *Elipapoeteh*, tot aan deze kaap, zeer zuiver en zander eenige steenen vertoont.

HATOESOEWA, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*.

De bevolking bestaat uit Alfoeren, Hindoes, Mahomedanen en Christenen, die onderling trouwen, waardoor het Christendom hier diep in verval is.

HATOEWAHOEL, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram* aan de Zuidkust, nabij de Sapalewa, op het gebergte *Hatoepoeteh*.

HATOEWAL, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust van *Groot-Ceram*.

HATOEWANA, vlak en bekoorlijk strand in *Oost-Indië*, op het *Molukschen* eil. *Saparoea*, een der Uliassers, bij den Noordoosthoek van dit eil.

Men heeft hier reeds zeer vroeg een zeehoofd aangelegd, omdat er in de Oostmoesson eene ongeschikte rede is.

Digitized by Google

HATOEWE of Hatoewi, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan het Noordelijke strand, bij den berg Ahinoessa.

HATOEWE of Hatoewi, baai in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust van *Groot-Ceram*.

De bewoners van het strand aan deze baai zijn bijzonder zwart van kleur, doch zeer goedaardig en beleefd. Zij gaan geheel naakt, uitgezonderd dat zij, tot dekking hunner schaamte, een kleedje dragen, dat hun tusschen de beenen doorgaat. Hunne bezigheid bestaat in het vischen, met hunne kleine kano's, of in het jagen door de bosschen, met boog en pijl, spatten en assagaijen. Zij hebben onder het hooge geboomte eenige hutten van riet, welke hun tot woning verstrekken. Verder ziet men langs het schaduwrijke strand niet dan hooge bergen, treurige wildernissen, heuvels, klippen en akelige holen.

HATOEWI, d. en baai in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*. Zie de beide vorige artikelen.

HATTAHOELI, bogt in *Oost-Indië*, aan de Westkust van *Klein-Ceram*, een gedeelte van het *Ambonsche* eil. *Ceram*.

HATTE (RENKUMS-), Renkums-Hatten, Renkums-Harte of Renkums-Harten, geh. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, kw. *Veluwe*, arr. en 2¼ u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1¼ u. N. N. O. van *Wageningen*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Renkum*.

HATTE (WAGENINGS-), Wagenings-Hatten, Wagenings-Harte of Wagenings-Harten, geh. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, kw. *Veluwe*, arr. en 2¼ u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1¼ u. N. N. O. van *Wageningen*, gem. en ½ u. N ten O. van *Renkum*.

HATTEHAHOE, oud d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan het Zuiderstrand van *Groot-Ceram*, aan de Beiroe, langs welke het zich uitstrekt.

Dit dorp bevatte in het begin der vorige eeuw 330 zielen, onder welke 160 weerbare mannen en 53 dati's, en er hingen destijds onderscheidene Alfoeresche dorpen van af, welke hier en daar landwaarts in, bij enkele huizen en gehuchten, zonder eenig hoofd verstrooid lagen, strekkende zich tot digt achter Hote uit.

HATTEM, kerk. ring prov. *Gelderland*, klass. van *Harderwijk*. Zij bevat de volgende veertien gem.: Hattem, Doornspijk, Elburg, Epe, Heerden, Nunspeet, Oene, Oldebroek, Oosterwolde, Putten, Vaassen, Veesse, Vorgten en Wapenvelde. Men telt daarin 19,600 zielen, onder welke 6000 Ledematen, heeft dertien kerken, welke door zestien Predikanten bediend worden.

HATTEM, dijkstoel op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, zich uitstrekkende over het gedeelte der gemeente Hattem, niet onder den Veenpolder van Hattem behoorende, het Hattemerbroek en de Geldersche dijken tot aan Zalck, en bestaande uit eenen Dijkgraaf, zes Leden en eenen Secretaris.

HATTEM, gem. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw. en arr. *Arnhem*, kant. *Elburg* (5 m. k., 2 s d.,); palende W. en N. aan de gem. Oldebroek, O. aan den IJssel, die haar van de prov. Overijssel scheidt, Z. aan de gem. Heerde.

Deze gem. bevat, behalve de stad Hattem, de buurs. het Veen en een gedeelte van den Gelderschen dijk. Onder deze gem. heeft nog behoord het Schoutambt Hattem, hetwelk, volgens koninklijk besluit, den 1 Januarij 1818, van deze gem. is afgescheiden en volgens daargestelde limietscheiding in de gem. Oldebroek ingelijfd, hetgeen

Digitized by Google

alstoen een gemis van een derde gedeelte der zielen heeft ten gevolg gehad. De gem. Hattem beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1215 bund. 49 v. r. 72 v. ell., waaronder 1214 bund. 2 v. r. 76 v. ell. belastbaar land; telt 420 h. bewoond door 457 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2500 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt en landbouw, vooral in het bouwen van aardappelen, waarin zij eenigen handel drijven, als mede in hout; ook heeft men er twee wind-korenmolens, de een met een pelwerk, wordende op den andere lijnolie, raap- en lijnkoeken geslagen; eene steenbakkerij; een calicotsfabrijk en eene grutterij. Vroeger heeft hier nog bestaan eene branderij en eene brouwerij, doch deze zijn sedert jaren niet meer in werking.

De Herv., die hier 2400 in getal zijn, onder welke 700 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Harderwijk*, ring van *Hattem* behoort en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die alhier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest Joannes Sanderus, die in het jaar 1583 herwaarts kwam, en in het jaar 1603 alhier overleed. De eerste tweede Predikant in deze gem. is geweest Wemelmus Hellenius, die in het jaar 1629 beroepen werd, en in het jaar 1630 naar Zwolle vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkenraad.

De Afgescheidenen, van welke men er ruim 60 aantreft, maken insgelijks eene gem. uit, die hier eene kerk heeft.

De R. K., van welke men er een tiental telt, worden tot de stat. van *Harderwijk* gerekend.

De 4 Herst. Evang.-Luth., welke men er vindt, behooren tot de gem. van *Zwolle*.

De 2 Doopsgez., welke er wonen, worden tot de gem. van *Zwolle* gerekend.

Men telt er 20 Isr., die tot de ring-synagoge van *Elburg* behooren.

Er zijn in deze gem. zes scholen, die gezamenlijk door een gemiddeld getal van 300 leerlingen bezocht worden.

De stad Hattem of Hattum, vroeger ook Hatthem of Hatheym genoemd, in het Lat. Mons Dei, ligt 11 u. N. van Arnhem, 4 u. O. ten N. van Elburg, 52° 28′ 30″ N. B., 23° 44′ 5″ O. L. aan de grenzen van Overijssel, nabij den IJssel, ter plaatse, waar de Grift, vereenigd met de Evergunne en Middel-Wetering, die uit de Oude-Wetering en de Nieuwe-Wetering voorkomt, als kanaal naar Apeldoorn, voorbij de stad in den IJssel loopt. Het is een klein stadje met oude vervallen muren, dat binnen zijne wallen, eene oppervlakte beslaat van 8 bund. 51 v. r. 28 v. ell. Men telt er 300 h. en ongeveer 1800 inw.

Het heeft drie poorten, als: de Homoetschepoort of Hoenderwoendschepoort, aan de Oostzijde, de Dijkpoort, aan de Noordzijde, en de Dorppoort, aan de Westzijde, eene dezer poorten, namelijk de Dorppoort, is, in het jaar 1837, afgebroken en in een barrière veranderd. — Men heeft er zes steenen pompen, welke een zeer helder en aangenaam water geven.

De tijd der stichting van deze stad is, even als de oorsprong van den naam, geheel onbekend. Sommigen willen echter, dat zij haren naam ontleent van de oude Attuaren of Attuariers, die naburen der Chamaven en Brueteren zijn geweest. Uit een bisschoppelijk schrijven van 1176 wordt het waarschijnlijk, dat Hatten, of liever *eene met de kerk van* Mons Dei *vereenigde parochie*, vroeger reeds den naam van Gonsenne gedragen had. Ook vindt men haar, hetzij onder den naam van Hattem,

Digitized by Google

of onder die van Mons Dei, in onderscheidene stukken vermeld. Zoo vergunde de Hertog van Brabant aan Reinald, Graaf *van Gelre*, in het jaar 1299, om aan het godshuis Mons Dei, eene jaarrente van 500 pond (225 guld.), uit zijne inkomsten van de Veluwe te verzekeren, en voorts daar aan 100 hoeven lands te schenken, die door het godshuis als vrij eigen goed bezeten zouden worden. In datzelfde jaar stichtte Graaf Reinald in de stad Mons Dei, voorheen Hattem geheeten, een Gasthuis voor krankzinnigen, en regelt de betrekking, in welke het tot de door hem op te rigten broederschap staan zoude.

In 1306 vinden wij gewag gemaakt van eene vereeniging van twee godshuizen, door Reinald, Graaf *van Gelre*, zijnde St. Catharina te Arnhem en Mons Dei.

In 1307 gaf Reinald aan de Goswaard, dat Hattem plagt te heeten, twee Priesters en eenen Leekenbroeder, welke hij op zijne kosten zoude onderhouden. Bij de geschillen tusschen Reinald en diens zoon, deed Willem, Graaf *van Holland*, bij rade van leen- en dienstmannen en van Schepenen der steden van Gelre uitspraak, en hierin komt *Herderwike*, en *Eylborch* en Hatheym voor.

Reinald, zoon des Graven van Gelre, beloofde in 1320 aan de steden *Zutphen*, *Wageningen*, *Harderwijk*, *Elburg* en Hattem 1150 pond (867 guld. 50 cents), die zij hem geleend hadden, uit de inkomsten van den tol te Lobeda, binnen twee jaren, terug tegeven. In den verbondsbrief der steden van het hertogdom Gelre en het graafschap Zutphen van 1 December 1543, komt Hattem voor, even als in den landvrede van 1389. In 1361 verklaarde Agnes, weduwe van Jan van Beckhorst, verzoend te zijn met Eduard, Hertog *van Gelre*, » om sonderlinge schade willen, den mijne vriende, van den huse van Hattem gedaen." Omstreeks dien tijd was de stad en geregtigheid van Hattem het erfgoed van Jan van Hattem, natuurlijke zoon van Reinoud III, Hertog *van Gelder*, welke in het jaar 1371 overleed. In het jaar 1377 komt Hattem in het stuk van den landvrede voor. Willem, Hertog *van Gelre en Gulik*, gaf in het jaar 1401 den 9 Januarij ten behoeve van de burgers, die binnen de muren der stad Hattem woonden, den Hoenweerd aldaar langs den IJssel gelegen, tot eene gemeene weide.

Hertog Reinald gaf in 1408 tot stichting en onderhoud van een altaar op den Borg te Hattem vier en twintig mudden rogge, en zes mudden rogge aan den Pastoor der kerspelskerk in genoemde stad, beide uit zijne groote tiend aldaar. In 1411 gaf hij aan de kerspelskerk te Hattem 10 mud rogge jaarlijks, mede uit den grooten tiend aldaar, als schadeloosstelling wegens de stichting van eene kapel met drie altaren, en van een godshuis tot onderhoud van arme oude lieden, en in 1416 gaf hij een dijkregt aan het kerspel van Hattem, van boven in de Hulsborgerkolk tot beneden in den IJssel. In 1418 komt Hattem nogmaals voor in den verbondsbrief tusschen ridderschap en steden des lands van Gelre en het graafschap Zutphen.

Voorheen was deze stad versterkt en heeft toen, als eene grensvesting van veel aangelegenheid, eenige bloedige belegeringen ondergaan, welke wij hierónder zullen vermelden; sedert den Munsterschen vrede zijn echter de wallen geheel geslecht.

Het Stadhuis, aan de *Markt*, is van hoogen ouderdom, en, in het jaar 1732, met eenen hardsteenen gevel versierd. Men ziet er een Romeinsche boei of stok; den steen met den ring van de Wassenaarskooi, uit het gewelfsel der oude dikke tinne (kasteel van Hattem),

Digitized by Google

en eene doopvont uit het van ouds beroemde schuttersgild van St. Anna.

Men heeft er eene Hoofdwacht, aan de *Markt*, waaronder de Stadswaag en een klein huisje.

Ook is er een Postkantoor, en men heeft langs den IJssel eene gemeene weide, Homoet of Hoenwaard genaamd, toebehoorende aan de eigenaren van de 600 scharen of koeweiden, op het grootste gedeelte der huizen binnen Hattem, in ongelijk getal gevestigd, en eene stadsweide, het Hattemer-veen geheeten. Zie die woorden.

De Hervormde kerk, aan de *Markt*, is een vrij goed gebouw, van toren en orgel voorzien. Deze kerk, vóór de Reformatie aan de H. H. Andreas en Catharina toegewijd, had drie vikarijen tot haren dienst, te weten: de vikarij van het *H. Sakrament*, die van het *H. Kruis* en die van de H. Anna. Het pastoorsambt werd door den Domproost van Utrecht begeven.

De Kerk der Afgescheidenen, in het jaar 1840 gesticht, is een gewoon gebouw, zonder toren noch orgel.

Er is voor alsnog te Hattem geene Roomsch Katholijke kerk, doch waarschijnlijk zal er een gesticht worden, als zijnde daartoe een huis aangekocht. Deze zaak is echter reeds sedert den tijd van Koning Lodewijk hangende; het noodig getal zielen ontbreekt steeds.

Vóór de Hervorming waren te Hattem, behalve de Parochiekerk, twee kapellen. De eerste stond op het slot, digt bij de stad, en werd om die reden de kapel van het kasteel genoemd. Daarvan bestaat thans nog slechts eenig vervallen muurwerk. In die kapel was niet meer dan eene vikarij, te weten van den H. *Evangelist* Johannes. De tweede kapel was ten name van den H. Gregorius ingewijd, wiens Bedienaar door het geslacht der Bentingen aangesteld werd. Deze Geestelijke was verpligt, om alle Zondagen de altaargeheimenissen te verrigten en te prediken. Binnen de palen van de parochie van Hattem, onder den stadsban, stond een klooster van adellijke Maagden, die naar den regel van den H. Benedictus leefden. Het werd O. L. Vrouwe-te-Klaarwater genoemd. Waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhofstede.

Voorheen bestond hier eene Israëlitische bijkerk, doch deze, wordt sedert ongeveer 50 jaren niet meer tot dat doel gebruikt.

De liefdadige gestichten en inrigtingen zijn: de Provisorie der oude vrouwen, in de *Knorrenburgerstraat*, waarin 6 oude vrouwen verpleegd worden, tegen betaling van 100 guld., hun leven lang huisvesting genieten, en met een half varken, brandstoffen, boter en eene wekelijksche toelage in geld bedeeld worden; het Gesticht van wijlen Nicolaas Staal, in de *Kerkstraat*, waarin 8 oude lieden onderhouden worden; terwijl de Lichtenbergerhuisjes, in de *Korte-Ridderstraat*, ten voordeele van dat gesticht worden verhuurd, onder uitkeering van 52 guld. 's jaars aan de Diakonie. Voorts heeft men er een Genootschap van Moederlijke Weldadigheid, dat 40 leden telt; eene Subcommissie der Maatschappij van Weldadigheid, van welke men er ongeveer 40 leden heeft, en eene Subcommissie van het Fonds voor de Gewapende dienst in de Nederlanden, 30 leden tellende. Vroeger had men er ook een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat een eigen lokaal en leesbibliotheek had; thans bestaat dit echter niet meer, terwijl het lokaal gebruikt wordt tot eene burgerwoning.

Digitized by Google

Voorheen bestond er ook eene Latijnsche school, waaraan door eenen Rector onderwijs wordt gegeven. Deze school is in het jaar 1806 vernietigd, en in de plaats daarvan een Instituut van opvoeding en onderwijs opgerigt, hetwelk nog in bloeijend aanzijn is, en een gemiddeld getal van 30 leerlingen telt; terwijl er een Hoofdonderwijzer en 4 Onderwijzers aan geplaatst zijn. Een der eerste Hoofdonderwijzers is geweest de, vooral door zijne aardrijkskundige werken, bekende Jacob van Wijk Roelandz., die er in het jaar 1817 kwam, en van daar naar Kampen is vertrokken. Ook bestaat er een dagschool voor jongedames, met 15 leerlingen; eene Stads Nederduitsche school, met een gemiddeld getal van 150 leerlingen, en drie Kinderscholen, met ruim 100 kinderen.

Voorheen had men hier nog een Gasthuis, dat den naam van Godsberg droeg.

Een kwartier uurs ten Z. W. van Hattem, bij het kasteel Molencate, heeft men den Triezelen-, Riezelen of Rijzenberg, soms ook Friesberg geheeten, met schaar- en ander houtgewas bezet, en wiens verheven top een der schoonste gezigten van ons Vaderland, over de Veluwe, over de rivier den IJssel en de Zuiderzee oplevert; het schaarhout is met aangename wandelpaden doorsneden; daarin ontspringen verschillende bronnen, wier water de papiermolens, beneden bij het slot zeer schilderachtig gelegen, drijven; wegens de aangename ligging en overheerlijke gezigten, wordt dit oord door de bewoners van Zwolle en andere omliggende plaatsen, als eene uitspanningsplaats, alwaar tevens eenige ververschingen te bekomen zijn, des zomers druk bezocht.

Hattem is de geboorteplaats van den Krijgs- en Staatsman Herman Willem Daendels, geb. 21 October 1762, † 2 Mei 1818, als Gouverneur der Nederlandsche bezittingen op de Kust van Guinea, na vroeger Gouverneur-Generaal van Nederlands-Indië te zijn geweest.

Er worden te Hattem zes jaarmarkten gehouden, van welke de eerste, zijnde eene paardenmarkt, invalt op Dingsdag voor Palmzondag; de tweede en derde, zijnde beestenmarkten, Dingsdag na Paschen en Dingsdag daaraanvolgende; de vierde, zijnde eene hout- en schapenmarkt, den tweeden Vrijdag in Augustus; de vijfde, zijnde eene schapenmarkt, den derden Vrijdag in Augustus; de zesde en zevende, zijnde beestenmarkten, den laatsten Donderdag in October en den eersten Donderdag in November. De kermis valt in Vrijdag vóór Maria *Hemelvaart*.

In het jaar 1429 is Hattem door eenen vervaarlijken brand geheel, voor de tweede maal in het jaar 1504 half, en nogmaals in het jaar 1517 de voorstad geheel in de asch gelegd.

In het jaar 1505, veroverde Filips I, Koning *van Castilië*, Hattem bij verrassing, en den burg door eene bloedige belegering. In het jaar 1511 nam Karel, Hertog *van Gelre*, het kasteel in.

Nadat, in het jaar 1521, de Graaf van Buren het slot Eembrugge, verdedigd door Rudolf van Ittersum, stormenhand had ingenomen, vereenigde hij zich met den Stadhouder Juriaan Schenk en Floris Graaf *van Egmond*, om Hattem te belegeren. Herman ten Hel voerden daar het bevel; en weinige dagen voor het beleg had, deze 300 mannen tot versterking ontvangen; de Burgemeesters Casin van IJssel en Arend Aalten stonden aan het hoofd der gewapende burgers; de Graaf van Buren deed verschansingen opwerpen voor 50 stukken geschut, doch kreeg, de stad opeischende, ten antwoord, dat men bereid was, voor den

Hertog te leven en te sterven; de stadsmuur bezweek door kanonvuur, de aanvallers daarna stormloopende, hielden zich staande in de bres en plantte er het Bourgondisch vaandel; de Hattemers sloegen tot driemalen toe de belegeraars uit de bres; de nacht alleen maakte een einde aan het bloed vergieten; de Bourgondiers trokken nu mismoedig terug; in den volgenden nacht zag men een kruis aan den hemel, waarschijnlijk het sterrenbeeld van de zwaan, hetwelk in Junij te middernacht nabij het toppunt des hemels staat. Elk der partijen wilde dit tot zijn voordeel uitleggen, maar den volgenden morgen stortte de Hoenderwaardschepoort in. Nu werd er onderhandeld, en den 13 Junij werd, de stad overgegeven op voorwaarden: dat het snenvelen van zoo vele edelen niet ten kwade zonde geduid worden aan de burgerij; dat deze lijf en goed zoude behouden, doch het krijgsvolk zonder geweer uittrekken.

Zekere Frans Vos een magtig Geldersch roover, heeft zich in 1514 in Hattem genesteld en aan de steden Kampen, Zwol en Deventer den oorlog verklaard, wegens eene schuld voldering ten laste van een der Heeren van Ittersum.

Deze stad was in dit tijdperk veelal de plaats, waaruit de Gelderschen het Oversticht bestookten. Door zijne gewapende schepen, belemmerde Hertog Karel den koophandel van Deventer en Kampen zeer. Wel trachtten deze steden alle geschillen met den Hertog te vereffennen, doch onderscheidene malen waren de reeds gemaakte verdragen verbroken, toen wederzijdsche gemagtigde, in het jaar 1572, op het Koerhuis bij Deventer op nieuw eene bijeenkomst hielden tot staking der vijandelijkheden. Toen nog op deze vergadering de afgezondenen der Overijsselsche steden aan 's Hertoge gelastigde het onbillijke hunner eischen voorhielden, zeide Berend Hakvoort, Drost van Hattem: » Gij Overijsselsche moet weten, dat wij u thans in den knip hebben » en u kunnen knijpen naar ons believen." Op het hooren dezer honende woorden stond de Deventersche Burgemeester Gerrit Swaefken op en gaf tot antwoord: » Wel, Heer Landdrost, wanneer gij ons » naar uw believen kunt knijpen, dan is het hoog tijd, dat wij de » aangebodene hand terug trekken, en dan moet gij, Heeren Gel» derschen weten, dat de Hertog nimmer meester van het Land van » Overijssel worden zal; wij zullen voor deze bruid dan wel eene an» dere bruidegom vinden." De onderhandelingen werden gestaakt en de vijandelijkheden voortgezet.

In het jaar 1581 werd Hattem, waarin niet meer dan vijftien Staatsche bezoldigden lagen, door den Drossaard Lodewijk van Montfoort en zijnen zoon verraden. Hij nam bij nacht Spaansch krijgsvolk in, en maakte met hunne hulp zich meester van de eene poort, doch de burgers, ofschoon zij als het ware hunnen dood voor oogen zagen, schoten toe, en herwonnen die poort; belegerden den vijand met den Drost in het kasteel, en dwongen hem, met hulp van de naburige bezettingen, tot overgave. De Drost van Montfoort met zijnen zoon werden naar Arnhem gevoerd, onthoofd en gevierendeeld.

Nadat Zutphen en Deventer door verraad in handen der Spaanschen gevallen waren, werd Hattem driemaal in eenen winter besprongen, maar telkens te vergeefs.

In het jaar 1629, kwam een groot leger van Duitschers en Croaten, onder den Graaf van Salasar, voor Hattem, maar het werd door de burgerij en de weinige soldaten, die de Burgemeester Greve daar binnen gebragt had, dapper met geschut verwelkomd en afgewezen.

Digitized by Google

Salasar kreeg sommigen van de wacht gevangen, onder welke ook een Schotsch Edelman was, Grim genaamd, wien hij afvroeg, hoe veel volk den vorigen avond binnen de stad gekomen was, want de zijnen hadden de brandende lonten gezien. Grim antwoordde: zes honderd, ofschoon het getal niet hooger dan tachtig was. » Gij zijt gelukkig," zeide Salasar, » dat gij mijn gevangene zijt, vermits ik van voorne- » men ben de stad geweldig te bestormen, en alles te vernielen." » En ik," voegde hem Grim daarop toe, » acht mij ongelukkig, dat » ik de eer niet mag hebben, mijne spitsgezellen bij te staan, om » u en de uwen den hals te breken." Vermits nu de Graaf ook uit de andere gevangenen vernam, dat die van Hattem met grooten moed bezield waren, durfde hij geen storm wagen, en trok af.

Na den Munsterschen vrede, in het jaar 1648, had Hattem veel van zijne sterkte verloren. Toen nu de Bisschop van Munster, den 19 Junij 1672, vóór Hattem kwam, was er aan alles gebrek. De bezetting bestond uit niet meer dan zes en zeventig soldaten; de weerbare burgerij kon naauwelijks honderd tachtig man uitmaken, en zij hadden kleinen voorraad van krijgsbehoefte en wapenen. De Bisschop eischte de stad op, maar werd moedig afgewezen. Den 22 Junij beschoot hij ze zeer hevig, maar liet ze ondertusschen gedurig opeischen, met aanbieding van goede voorwaarden, doch die van Hattem, van hunne oude dapperheid niet ontaard, en eenigen bijstand van Zwolle verwachtende, wilden nergens naar luisteren. Zij bragten het leger van den Bisschop aanzienlijke schade toe, zoodat een menigte van zijn volk sneuvelde. De Bisschop durfde den storm niet wagen, maar besloot, om de stad, met zijne geheele magt, van zeer nabij te benaauwen, en wierp er een aanmerkelijk aantal bommen in, hetgeen die van binnen echter niet tot de overgave zoude hebben gebragt, indien zij, zich niet van alle hoop op bijstand verstoken ziende, door den nood waren gedwongen geworden de stad aan den vijand over te geven, die verbaasd stond, toen hij de geringe bezetting zag, welke hem 730 soldaten en vele dappere Officieren voor de wallen had doen verliezen. De Bisschoppelijken trokken den 23 Junij binnen de vesting. De Overste Nagel beroofde haar van het zilverwerk, dat, sedert eene reeks van jaren, op het stadhuis bijeen was gebragt, door de milde giften der Burgemeesteren, die, bij het aanvaarden van hun ambt, volgens eene oude gewoonte, daartoe verpligt waren. Intusschen bleef de vijand niet lang meester van de stad, maar moest die, even als alle andere veroveringen van den Staat, in het volgende jaar verlaten, waarvan de gedachtenis nog op eenen steen, in de Homoetsche-poort, door de volgende regels bewaard wordt:

Der Franschen overmoed
Heeft alles omgevroed,
Kasteele, Poort en muur
Door 't zwavelachtig vuur
Maar d' Opperste van 't heelal
Beschermde stad en wal
1672.

Nadat [illegible] meer dan eene eeuw van de onaangenaamheden en [illegible]s was bevrijd gebleven, ontstonden er, in het jaar 1786 [illegible]e Elburg, groote oneenigheden, tusschen den Stad- houd[illegible]dane keus van den Heer Daendels tot Burgemeester alk[illegible]en van de Regering, de gemeensmannen en de gilden, die [illegible]en Stadhouder betwistten, hetwelk de meerderheid

Digitized by Google

heid der Staatsleden deed besluiten, om aan den Stadhouder te verzoeken, patent te verleenen aan eenig krijgsvolk, ten einde de orde te herstellen. Naauwelijks was deze stap bekend, of zij, die het beleid van zaken binnen die steden in handen hadden, vervoegden zich bij de Staten van Holland en andere gewesten, om de bedreigde steden ter hulp te snellen; zij zochten ook bijstand bij de overal zich bevindende exercitiegenootschappen, met dat gevolg, dat men, eerlang, van de laatstgenoemden een aantal detachementen, het een grooter dan het andere, voorzien van alles, wat men tot eene geduchte verdediging noodzakelijk keurde, naar Hattem en Elburg zag heensnellen, die zich, vóór de aankomst der Militairen, daar binnen wierpen, en alles in eenen zekeren staat van verdediging stelden; terwijl zij, die den dreigenden storm, door eene tijdige vlugt, ontweken, door de Staten van Holland in bijzondere bescherming genomen werden. Al spoedig zag men, van eenen anderen kant, het krijgsvolk opdagen, onder het bevel van den Majoor Spengler, die door den Prins gelast was, goede orde op alles te stellen en zijne bevelen stiptelijk ten uitvoer te brengen. In de nabuurschap genaderd, en alle pogingen om het uiterste nog voor te komen, vruchteloos bevonden zijnde, werd de aanval in het werk gesteld, met dat gevolg, dat, na eenen geringen tegenstand, de verdedigers in de grootste verwarring de vlugt namen, en de bijna van inwoners beroofde stad, door het Statenvolk, werd veroverd en bezet, dat uit wederwraak zijnen moed koelde, door het stadje geheel uit te plunderen.

Ook door het water heeft Hattem niet weinig te lijden gehad; vooral was dit het geval in het jaar 1825, als wanneer de dag van den 4 Februarij voor de omliggende streken ten uiterste noodlottig was. De zwakke toestand van den Zwartendijk bij Kampen, die bijzonder door de najaarsstormen geteisterd was, en weinig, ten minste niet stevig genoeg, scheen hersteld te zijn, veroorzaakte bij het naderende hooge springtij, voorafgegaan door aanhoudende Noordwestewinden, niet weinig bekommering, maar niemand had zich kunnen voorstellen alhier, op eenen afstand van 2 uren van de zee, zoo door het water te zullen worden overrompeld. Men verheugde zich reeds over de gunstige wending in den hoogen stand der rivieren, toen het water, ter hoogte van meer dan eene el, uit zee kwam aanstroomen. Voorheen, en wel laatst in het jaar 1776, had men hier ook het zeewater gehad, maar op geen 6 palmen zoo hoog en geweldig. Het is onmogelijk eenig denkbeeld te geven van de snelheid, waarmede de verrassing van het water plaats had; het was als of het plotseling kwam nedervallen; van den eenen kant beukte de, door den Noordwesten storm opgezwollen IJssel, den dijk, en had hier reeds alle buitenwaarden met de daarop staande tigchelovens en andere woningen overstroomd; van den anderen kant zag men het verschrikkelijk aanrollende water, waarop verdronken vee, voorts huisraad, vensters, deuren, balken en [illegible] tegen de, veelal met leem gebouwde, woningen der [illegible] lieden aanslaan, en het zijne toebrengen, om de [illegible] vergrooten. Terstond was men op [illegible] mogelijk was, te redden. Bijzonder [illegible] Furstenburg, Griffier bij het [illegible] zijnen invloed, weldra de [illegible] met eenige andere welden[illegible] te slaan, alle de vissch[illegible] digde, om schuiten o[illegible]

Digitized by Google

van den dijk verwijderde woningen te spoeden; terwijl anderen, onder welke ook de moedige, daarna overleden, JAN ARENDS CREDER en GERRIT HULLEMAN BLOK waren, die, met gevaar van hun leven, menschen en vee redden, door de meer bij den dijk gelegene woningen, op paarden en planken, ter hulp te snellen, met dat heilrijk gevolg, dat langs den geheelen dijk slechts één runderbeest verdronk; terwijl één paard, hoewel nog levend aan den dijk gebragt, onder het naar boven trekken, bezweek. Hadden de hevige wind, de sterke stroom en het geweldig geklots der golven, des namiddags, het bezoeken der meer landwaarts in gelegene woningen belet, naauwelijks was de wind eenigzins gaan liggen, of de edelmoedige FONSTENSUAC begaf zich, van de benoodigde levensmiddelen en ververschingen voorzien, met eenige weldenkende visschers, bij het licht der maan, in twee vaartuigen, derwaarts; stevent over struiken en boomen, met het grootste levensgevaar, tot op meer dan vijf kwartieruurs van de stad; verschijnt aldaar als een weldadige engel, aan de op hunne reeds waggelende zolders en daken, in hooibergen, boomen, enz., gevlugte menschen, en is de redder van bijna allen, van welke sommigen door de daken, waarin men eerst eene opening moest maken, werden gehaald.

In 1834 was, door het leggen van twee kribben, de droogte, die voorheen tegen de landerijen bij HATTEM boven het Katerveer bestond, opgeruimd, doch in den loop van 1835 heeft zich aldaar eene nieuwe bank gezet, die dit vaarwater nog meer belemmert, voor de schepen, uit de Willemsvaart komende en den IJssel opzeilende.

Het wapen van HATTEM bestaat in een schild van azuur, met eenen klimmenden leeuw, onder de staart eene zespuntige star, alles van goud, bedekt met eene hertoglijke kroon.

HATTEM, buit. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant., gem. en ½ u. Z. van *Roermonde*, zeer aangenaam aan de Roer, in het geh. *Roer* gelegen, niet ver van den nieuw ontworpen weg van Maastricht naar Nijmegen.

Dit buit. wordt thans, met de daartoe behoorende uitmuntende landerijen in eigendom bezeten door Jonkheer FRANS MICHIELS VAN KESSENICH, Lid der Gedeputeerde Staten van Limburg.

HATTEM, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie HERTME.

HATTEM (KASTEEL-VAN-) of de DIKKE-TINNE geheeten, voorm. kast. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*.

Het werd in 1404, door REINALD I, Hertog *van Gelre*, met eenen toren versterkt, en in 1407 werd er door hem, met gewapende schepen, op den IJssel bij Hattem tol geheven van de schepen, met koopwaren den IJssel op- en afvarende; terwijl hij gewapend volk in het kasteel legde, opdat geen vaartuig, zonder betaling zou voorbij stevenen. Op de klagten, hieruit ontstaan, gaf de Utrechtsche Bis- zijnen Ambtman op Arkelstein bevel, om de verdrukte het jaar 1409 werd deze zaak bij schik- ing voor parlementairgeschenk drie vette

t jaar 1527, heeft men zich evenwel n van den scheepvaart op den IJssel, e Deventer aangelegd, zeer te beklagen

werd dit gebouw door Hertog KAREL aan- n waren wel vijf en twintig oude voeten KAREL deed eene ijzeren kooi of kevie in

Digitized by Google

HATTINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franckeradeel*. Zie Hottinga.

HATTINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*. Zie Hastinga.

HATTRIMAN, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. Beninenburg en aan de katoenplant. Meerzorg, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Beninenburg en Meerzorg.

HATTUARIËN, oude volkstam, welke vroeger, naar men wil, een gedeelte van *Gelderland* bewoond heeft. Zie Attuariën.

HATTUM, st. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Hattem.

HAUBOIS, hofst., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en ½ u. N. van *Sneek*, 5 min. Z. van *Loinga*, waartoe zij behoort.

Deze hofst. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 35 bund. 67 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door de wed. Ymte Johannes Bosma.

HAUBROEK of Haubrouck, geh. in het graafs. *Hoorne*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten Z. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. Z. ten O. van *Weert*, gem. en ½ u. O. van *Stamproy*.

HAUKEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, 10 min. Z. van *Scharl*, waartoe het behoorde.

Het was vroeger een sterk huis, met wijde grachten en zware ijzeren deuren, thans ziet men er bouwland, zonder eenig spoor van bouwvallen.

HAULE, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*. Zie Roosterhaule.

HAULE of Hiaule, ook Houwle geschreven, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 6 u. N. O. ten O. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. N. O. van *Oldeberkoop*, tegen de Drentsche grenzen. Men telt er 30 h. en 160 inw., en met de groote veenbuurt Haulerwijk, 217 h. en 1180 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de veeteelt en de veenderijen.

De huizen liggen meest ten Westen van de kerk, aan beide zijden van den weg, die van Donkerbroek hier door naar Drenthe loopt, in het geboomte op de bouwlanden. Voorts heeft dit d. eenige poelen, als: de Steenpoel, het Zwartewater en de Zeemanspoel.

Langs de scheiding tusschen Haule en Haulerwijk, en wel tusschen het heideveld en het hoogveen, ligt eene smalle streep zandduinen, op welke in 1842 eenige oude Spaansche zilveren munten gevonden zijn, geslagen ten tijde van Filips II.

De inw., die hier allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Donkerbroek-en-Haule*, welke hier eene kerk heeft, staande ten Z. van den rijweg van Donkerbroek naar Drenthe. Deze kerk moest, vóór de Reformatie den Proost van de St. Janskerk te Utrecht, 12 schilden (16 guld. 80 cents) betalen. Zij heeft noch toren noch orgel.

Het riviertje de Kuinre neemt onder het dorp Haule zijnen oorsprong, bij de scheiding tusschen de Hauler- en Vochteloo-velden.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 20 leerlingen bezocht.

HAULE, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 2¼ u. Z. ten O. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. W. Z. W. van *Oldeberkoop*, ½ u. Z. O. van *Wolvega*, waartoe het behoort.

HAULERVAART, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, welke de Haulerwijkster-veenen, ter lengte van

Digitized by Google

1½ u., van het W. Z. W. naar het O. N. O., doorsnijdt; daarna nabij de grenzen van Friesland en Drenthe eene zuidelijke rigting verkrijgt, ter lengte van ½ u., en bij den weg, die van Donkerbroek over Haule naar Drenthe loopt, op den afstand van ½ u. van den oorsprong der Kuinre, eindigt. Het is eene verlenging van de vaart, die zijn begin neemt in Dragten, en vervolgens door Ureterp, Siegerswoud, Bakkaveen en de Haule naar Drenthe is opgelegd. Deze vaart dient tot afvoer van den turf, welke uit dit veen voortkomt.

HAULERWIJK, veenstreek of b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oostlinde*, arr. en 7 u. O. van *Heerenveen*, kant. en 4 u. N. O. van *Oldeberkoop*, ½ u. N. van *Haule*, waartoe het behoort.

Het is eene volkrijke groote buurt van wel anderhalf uur lengte, zich langs de Haulervaart uitstrekkende. Men telt er 187 b. en ruim 1000 inw., die meest hun bestaan vinden in den veenarbeid en voorts in den landbouw.

Er is hier eene kerk voor de Afgescheidenen, te Haulerwijk, *Haule* en *Donkerbroek* woonachtig, en twee nieuwe scholen en onderwijzerswoningen, welke scholen te zamen door een gemiddeld getal van 120 leerlingen bezocht worden.

HAULSTER-POEL, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, W. van Ouwsterhaule, dat met de Dijksloot in verbinding staat.

HAURAUKA, naam, onder welken het eil. Boewang-Besi, in *Oost-Indië*, een der *Uliassers*, wel eens voorkomt. Zie Boewang-Besi.

HAURAUKA, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Boewang-Besi*. Zie Harokka.

HAUSGEN-VON-BRACHTENBACH, geh. in het balj. van *Bastogne*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 5 u. N. W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. N. ten W. van *Wiltz*, gem. en ½ u. O. ten N. van *Ober-Wampach*.

HAUSIHOL, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, kust van *Hitoe*, gesp. *Oeli-Saylessie*.

HAUTART, oude naam van het d. Hatert, in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie Hatert.

HAUT-BELLAIN, Fr. naam van het d. Ober-Belins in het balj. van *Bastogne*, grooth. *Luxemburg*. Zie Belins (Ober-).

HAUT-CHARAGE, Fr. naam van het d. *Ober-Kerschen*, in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Kerschen (Ober-).

HAUT-PETRUS, Fr. naam van het geh. Ober-Petrus, in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Petrus (Ober-).

HAUWAART, d. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hauwert.

HAUWERAHUIZEN, voorm. d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Houwerhuizen.

HAUWERT of Hauwaart, ook Houwaard, Houwert, Houvert, Houvart en Havert, d. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. Z. van *Medemblik*, gem. *Nibbixwoude-en-Hauwert*, ½ u. N. W. van *Nibbixwoude*, aan de Kromme-Leek.

Het d. vertoont zich in de lengte aan malkanderen gebouwd, doch heeft onderscheidene ruimten op eenige afstanden.

De Herv., die hier 200 in getal zijn, onder welke 90 Ledematen, maken eene gemeente uit, welke tot de klassis van *Hoorn*, ring van

Digitized by Google

Spaubroek, behoort. Van 1575 tot 1578 heeft de Predikant van *Nibbixwoude* ook Hauwert bediend, doch sedert dien tijd heeft dit dorp een eigen Leeraar gehad. Van de eerste Predikant, die hier gestaan heeft, is niet meer bekend, dan dat hij omtrent 1578 beroepen werd, en waarschijnlijk in 1596 overleed, aangezien Jan Adriaens hem in 1597 opvolgde. Deze heeft van het jaar 1599 tot 1612 *Nibbixwoude* mede bediend. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk voor de Hervorming aan den H. Nicolaas toegewijd, stond destijds ter begeving van de Graven van Holland, die den benoemde voorstelden aan den Proost van West-Friesland. In het jaar 1514 werd de pastorij bekleed door Boudewijn Ribiconis, die, toen omtrent vijf en vijftig jaren oud zijnde, verklaarde, dat hij de pastorij, omtrent dertien jaren geleden, nadat ze twee jaren opengestaan had en er niemand verschenen was, om ze te vergeven, bij regt van vervalling gekregen had van het Domkapittel te Utrecht, daar zij anders door de Graven van Holland moest vergeven worden. De pastorij bezat 7 morgen land, maar doordien het onderhoud van den dijk ook ten laste van den Pastoor was, moest hij een pond (75 cents) van zijn inkomen missen, en had slechts eenige toevallen uit de inkomsten der landerijen. Dewijl aan het kosterschap geen inkomen verbonden waren, werd er door de landlieden een Koster gehuurd. De kerk is een klein gebouw, met eenen vierkanten toren, doch met eene achtkante spits opgehaald. Het kerkpad, loopende van de kerk naar den Zwaagdijk, aangelegd in het jaar 1589, gaf aanleiding tot hevige twisten, waarbij genoemde houtenpad met alle daarop liggende bruggen vernietigd en verbrand werden; door 2 vaandels voetvolk, welke de regering van Hoorn derwaarts zond, doch door de hulp der overige dorpen van de vier Noorderkoggen, hebben zij het weder in stand gebragt en behouden.

De R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Nibbixwoude-Hauwert-en-Bennebroek*. — Men heeft hier eene school.

In vroeger tijd behoorde dit dorp onder de gem. *Wognum*, en heette Oude-Boxwoude of Oude-Bokswoude; althans wij lezen in een handvest van 1436, waarbij Wognum gesteld werd onder het stederegt van Hoorn, » dat Wognum met al zijne toebehooren, als: *Nibbix*» *woude*, Oude-Boxwoude en *Wadweije*, voortaan wezen zal onder » een poortregt met de stede Hoorn enz."

In 1572 lag Ruichaver hier in bezetting. — In 1603 barstte boven dit d. een hevig onweder los, waardoor twee huizen door den bliksem in brand geraakten en vernield werden.

HAVA, st. in *Oost-Indië*, in den *Molukscke-Archipel*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*; 3° 18′ Z. B., 147° 34′ O. L.

HAVART, d. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hauwert.

HAVEKENSWERVE of Havekinswerve, voorm. d. in *Aardenburger-Ambacht*, prov. *Zeeland*.

Het komt voor onder de dorpen, welke door den vloed van 17 September 1477 verdronken. Misschien is er verband tusschen dezen naam en die van het later voorkomende Haantjesgat, hetgeen nu weder bedijkt is, en naar hetwelk twee polders, in België liggende, genoemd zijn.

HAVELT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en gem. *Vegchel*; met 27 huizen, en 150 inwoners.

Digitized by Google

HAVELTE, gem. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. *Assen*, adm. en jud. kant. *Meppel* (3 k. d., 2 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Vledder en Diever, O. aan Ruinen, Z. O. aan de gem. Meppel en Ruinerwold, Z. W. aan Nijeveen, en W. aan de Overijsselsche gem. Steenwijkerwold.

Deze gem. bestaat uit de buurs. Havelte, Uffelte en Wapserveen, te zamen bevattende de d. Havelte en Wapserveen, de geh. Dorpwal, Hesselte, Hesselter-Nijeveen, Holtingen, Horrelveen, Legeveld, Het Lok, Nijentap, Ursingen, Uffelte, Uffelterveen, Veenedijk, en de buit. Oversinge en Veenrust.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7669 bund. 34 v. r. 38 v. ell., waaronder 7244 bund. 13 v. r. 61 v. ell. belastbaar land; telt 389 h., bewoond door 464 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2300 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. Ook trof men vroeger in deze gem. eenige lage veengronden aan, welke tot het bereiden van zoogenaamde bagger- of sponturf uitgegraven of uitgebaggerd werden, doch nu grootendeels reeds zijn verveend. De veenstof in die veengronden zat zoo weinig diep, dat de, na de uitbaggering overgeblevene, ondergronden ten deele tot hooi- en weilanden toebereid zijn en nog worden. Voorts vindt men er vele groenlanden. Men heeft er drie korenmolens.

De inw., die op 25 na, allen Herv. zijn, maken de twee gem. van *Havelte* en *Wapserveen* uit, welke in deze burgerlijke gem. ieder eene kerk hebben.

De 21 Afgescheidenen, die hier gevonden worden, maken geene afzonderlijke gem. uit, en behooren ook niet tot eene andere.

De 2 R. K., die hier wonen, behooren tot de stat. van *Steenwijkerwold-en-Steenwijk*.

De 2 Isr., die men er aantreft, worden tot de ring-synagoge van *Meppel* gerekend.

Men heeft in deze gem. 4 scholen, als 2 hoofdscholen, ééne te Havelte en ééne te Wapserveen, ééne vaste bijschool te Uffelte, en ééne winter- en zomerbijschool te Legeveld, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 330 leerlingen bezocht worden.

In het Noordwesten van deze gem. is gelegen de Bisschopsberg. Op dezen berg werden de voormalige Bisschoppen van Utrecht als Graven van Drenthe, door de landstenden dezer provincie ingehuldigd, en aan de helling vindt men, digt bij elkander, twee hunnebedden.

Het d. Havelte of Haveltne, oudtijds Haffelt genaamd en op sommige kaarten verkeerdelijk Harelte gespeld, bestaat uit de bovengenoemde buurs. en geh., met uitzondering van Wapserveen en Horrelveen; telt 295 h. en 1725 inw. Het ligt 7 u. Z. W. van *Assen*, 2 u. N. W. van *Meppel*, nabij de provinciale hoofdvaart van Assen naar Meppel, en daardoor in gereede gemeenschap met de belangrijke weekmarkt van het niet ver verwijderde Meppel. Dit aanzienlijk dorp, ofschoon in zwaar zand en heide gelegen, is zeer welvarend, en de landontginning is hier, in de laatste halve eeuw, na de daarstelling van gemelde vaart, aanmerkelijk gevorderd.

Het maakt ook de kerk. gem. van *Havelte* uit, welke ongeveer 1700 zielen telt, en tot de klass. en ring van *Meppel* behoort. De eerste Predikant, Engbertus Stoelenius, die hier de dienst op eigen gezag, in 1598, had begonnen, heeft die in datzelfde jaar ook weder verlaten. Zijn opvolger was, in 1600, Stephanus Nicolai of Steffen

Digitized by Google

Klazes, aan wien men, in 1608, op eene zeer zachte wijze zijn ontslag heeft gegeven. Havelte behoorde tot het jaar 1309 kerkelijk onder Steenwijk, doch is toen daarvan afgescheiden en toegestaan eene eigen kerk en Priester te hebben, die door het kapittel van Steenwijk werd aangesteld. De kerk, in 1309 of het volgende jaar gebouwd, staat tusschen de buurs. Havelte en Uffelte, op eenen heuvel, Z. van den rijweg. Het is een langwerpig, zwaar en somber gebouw, met een steenen verwulft voorzien, en, volgens een opschrift, in 1598, aanzienlijk vertimmerd of geheel nieuw gebouwd. De aan de kerk verbonden zware vrij hooge stompe toren, is, volgens opschrift, in het begin der vijftiende eeuw opgetrokken. Door eenen stormwind op den 9 December 1660 werd hij grootendeels omver en op de kerk geworpen, maar spoedig daarop hersteld, doch, volgens overlevering, niet weder zoo hoog als vroeger; de ingang daar onder door in de kerk is alstoen weggenomen, en welligt de steenen wenteltrap, die aan den Zuidkant, buiten het vierkant van den toren gevonden wordt, en boven naar de klok geleidt, aangebouwd. Deze kerk heeft geen orgel. Het beroep geschiedt door de eigengeërfden of stemgeregtigden.

HAVELTER-AA, riv. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Aa (Havelter-).

HAVELTERBERG, uitgestrekte hoogte in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Bisschopsberg.

HAVELTHE, d. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Havelte.

HAVEN, oude naam van het d. Drunen, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Drunen.

HAVEN (AARDENBURGSCHE), pold., prov. *Zeeland*. Zie Haven-van-Aardenburg (Oude-).

HAVEN (NIEUWER-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Havenpolder (Nieuwer-).

HAVEN-DER-ZALIGHEID, voorm. kloost. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Karthuizer-kloosters.

HAVENFORT, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, even buiten de Gentsche-poort der stad Hulst, en gediend hebbende, om, met de overige, rond die vesting gelegene, forten en sterkten, de toegangen tot haar te verdedigen.

Van de overblijfselen dezer schans is thans niets meer te zien. Op de hoogte, alwaar zij gelegen heeft, is gedurende den Belgischen opstand eene batterij, door eene borstwering gedekt, door palissaden en eene bij nacht geslotene barrière versterkt, aangelegd, ten einde de toegangen der stad nog eenigermate te kunnen verdedigen. Ook van deze werken zijn geene sporen meer aanwezig.

HAVENFORT, fort in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land van Kadzand*, prov. *Zeeland*. Zie Breskens (Fort-).

HAVENFORT, ook weleens onder den naam van Havenschans voorkomende, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, ten Z. van het Cozijsche-gat, ½ u. O. van Sluis, aan de westzijde van den ingang der Aardenburgsche haven, gediend hebbende tot dekking der stad Sluis.

De Franschen begonnen in 1747, zoo wel als in 1794, hunnen aanval op die stad, met het innemen van dit fort. Na 1794 werden de borstweringen afgeworpen. In 1803 bij het bedijken der Aardenburgsche haven, werden de werken nog meer geplat. Gedurende de onlusten van 1830 en later, werd er weder eene veldverschansing gelegd; doch bij het slechten daarvan, zijn de overblijfselen van het

Digitized by Google

oude fort nog meer gelijk gemaakt, zoodat er thans weinig meer van te zien is.

HAVENPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Hontenisse*; palende N. O. aan het Oude land van Lamsweerde, Z. O. aan den Dullaert, Z. W. aan Hulster-Nieuwland en den Polder van Groot-Cambron.

Deze pold. is, krachtens octrooi van de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, in het jaar 1755, ingedijkt. Hij heeft, volgens het kadaster, eene uitgestrektheid van 136 bund. 5 v. r. 2 v. ell., en is schotbaar groot 105 bund. 36 v. r. 16 v. ell. Daarin liggen, behalve een gedeelte van het gehucht Ter Hoole, slechts 4 hofsteden. De uitwatering geschiedt door eene steenen heul in eenen watergang, uitloopende in de kreek de Vogel, en van daar door de sluizen van Campen in het Hellegat.

De Havenpolder maakt deel uit van de *Watering van Lamswaarde*, welke bestuurd wordt door éénen Dijkgraaf, twee Gezworenen, bijgestaan door eenen Penningmeester-Griffier.

HAVENPOLDER (NIEUWER-) of ook wel enkel Nieuwer-Haven, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, dist. *Sluis*, kant. *Oostburg*, gem. *Schoondijke*; palende N. aan Jong-Baarzande en aan den Versche-polder, zijnde het oostelijk deel van Klein-Baarzande, N. O. aan het onbedijkte Havenschorre, O. aan de Hoofdplaat, Z. aan het tweede gedeelte van den Prins-Willemspolder, W. aan den Magdalena-polder, den Kleine-Cornelia-polder en den Parochie-polder, doch daar de dijk, die hen van beide eerstgenoemde westelijke polders scheidde, bij het leggen van den grooten weg, die tegen het dorp Schoondijke door een gedeelte van dezen polder loopt, geslecht werd, is de scheiding niet zigtbaar.

Het was in de zestiende eeuw eene voorname haven en vaart van Vlaanderen naar Walcheren, naderhand van minder belang, echter tot veel gerief. In 1708 werden de Franschen daarvoor gestuit, en alzoo belet, Breskens, het Land van Groede en het Land van Kadzand te nemen, hetgeen ook Sluis zoude in gevaar gebragt hebben. Het is thans eene lange kronkelende streek lands, ongeveer ½ uur gaans lang, doch door elkander 400 ell. breed.

Deze pold., welke in het jaar 1742 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 144 bund. 75 v. r. 54 v. ell., waaronder 132 bund. 32 v. r. 31 v. ell. schotbaar land, telt 2 h., waaronder 1 boerderij, en wordt door twee sluizen, op de noordoostzijde in Klein-Baarzande, en aan de zuidwestzijde in Prins-Willems-polder, van het overtollige w[illegible]st. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en eenen [illegible]riffier.

HAVENSCHANS [illegible]s in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije* aan *Sluis*, prov. [illegible] Havenfort.

[illegible] grouden [illegible] *Nieuwerhaven* tusschen [illegible], in *Staat* [illegible]*deren*, prov. *Zeeland*,

[illegible] algemeen genoemd [illegible]d. in [illegible]*-Ambacht*, prov. *Zee*[illegible] gem. *Aardenburg*; pa[illegible] O. aan den Isabella[illegible] aan Bewesten-Eede-be-

Digitized by Google

Het was vroeger eene vaart of haven, wegens het opslikken der ouden vaarwaters gegraven in 1242 (zie Eede [Oosten-en-Westen-]), die naar het Zwin liep, en daardoor de stad Aardenburg met de zee in verbinding bragt. In het jaar 1701 werd zij voor de eerste maal bedijkt; in het jaar 1719 weder geopend; in 1745 andermaal bedijkt, waardoor het den Franschen gemakkelijk viel, in 1747 het Havenfort te bemagtigen, en Sluis bijna zonder slag of stoot te veroveren. Dit was oorzaak dat zij in 1749 nogmaals geopend werd. Eindelijk is zij in 1815, door den Franschen Generaal van Damme, met toestemming van Keizer Napoleon, ingedijkt en tot eenen polder gemaakt, die, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaat van 104 bund. 2 v. r. 55 v. ell., waaronder ongeveer 80 bund. schotbaar land, hieronder begrepen het deel, dat te voren de kaai van Aardenburg uitmaakte, en nu een deel van die stad is. Zij telt 18 h., waaronder het geh. Draaibrug met zijnen korenmolen. Veertien dezer woonhuizen kunnen als eene voortzetting der stad Aardenburg, langs de voormalige kaai beschouwd worden. De polder is ruim een uur gaans lang, maar naauwelijks 200 ellen breed. Bijna een half uur lengte loopt de groote weg van Oostburg op Aardenburg er door; terwijl die op Sluis bij de Draaibrug, dwars door den polder gaat.

De polder ontvangt het water van de Belgische watering van Slippendamme (Eecloosche watergang) loosde eerst daar, waar de mond der haven gelegen was geweest. Dit verland zijnde, is de uitwatering gezocht door Bewester-Eede, langs de hooge sluis; maar ook blijkt dit zoodanig op, dat men reeds bedacht is eene nieuwe uitwatering te zoeken. Het water van Slippendamme zal misschien afgeleid worden door een kanaal, dat men in België graaft. De erven van Damme besturen den polder onderling, zonder eene eigenlijke directie.

HAVEN-VAN-OOSTBURG (OUDE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Oostburg*. Deze pold. is meer bekend onder den naam van Zoetwater. Zie dat art.

HAVER (DEN), buurs. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. N. ten O. van *Groningen*, kant. en ½ u. Z. O. van *Onderdendam*, gem. en ½ N. ten O. van *Bedum*, ½ u. O. van *Onderwierum*, waartoe het behoort. Het bestaat uit drie boerenplaatsen.

HAVERMANSGRIEND, onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *de Werken-en-Sleeuwijk*; palende N. en O. aan de Bakkerskil, Z. aan het Heimansgaatje, W. aan den Burcharen-polder.

Deze pold., die in het jaar 1836 omkaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 9 bund. 32 v. r. 10 v. ell. Hij watert uit op het Heimansgaatje, en staat onder het bestuur van den eigenaar, zijnde de erve Nicolaas Langeveld, woonachtig te Hardinxveld. Het zomerpeil is 1 el boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 6 palm. 4 duim. boven A. P.

HAVERMEER (HET), voorm. meer in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Purmerende*, uitmakende het oostelijk gedeelte van de *Beemster* (zie dat art.); grenzende aan de d. Oosthuizen en de Beets.

Dit meer is bij de bedijking van de *Beemster*, in de jaren 1608 tot 1611, mede ingedijkt, en onder de Arenberger-polder begrepen. Het telt 21 kavels land van nagenoeg 20 morgen ieder, en 15 kleine

Digitized by Google

stukjes land, bekend onder den naam van Havermeerrestanten, welke kavels en restanten te zamen ruim 400 bunders uitmaken.

HAVERT, d. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Haswert.

HAVESCHE, plaats, welke vermeld wordt in eenen brief van Burchardus, den drie en twintigsten Bisschop van Utrecht, in het jaar 1105. Zij wordt daar gemeld als gelegen tusschen Bocholt en Axel, onder het gebied van Hulst, waaruit men, wegens eenige overeenkomst van den klank, vermoedt, dat het Assenede is. Ook wordt van Havesche gewag gemaakt in de boedellijst der goederen van Utrecht; doch het is onzeker, hoe deze plaats moet gelezen worden, want in een afschrift van Petrus Scriverius staat Hanatee.

HAVICK (DE), buit. in het graafs. *Zutphen*, prov *Gelderland*. Zie Havik (De).

HAVICKHORST (KLEIN-) of Klein-Havikhorst, hofstede op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 6 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2¼ u. Z. ten O. van *Nijkerk*, gem. en ½ u. Z. van *Barneveld*.

Deze hofst., beslaat met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 28 bund. 14 v. r. 30 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de wed. Willem Blank.

HAVIK (DE) of de Havick, buit. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en ½ u. N. O. van *Zutphen*, gem. en ½ u. Z. O. van *Gorssel*, aan den straatweg van Zutphen naar Deventer.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 34 bund. 4 v. r. 80 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer C. ten Hoopen, woonachtig te Zutphen.

HAVIKERWAARD of Havikkerweerd, pold. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en kant. *Arnhem*, gem. *Rheede*; palende N. aan den Fraterweerd, O. en Z. aan den IJssel, W. aan Elcum.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 447 bund. 49 v. r. 20 v. ell., waaronder 319 bund. 37 v. r. 28 v. ell. schotbaar land; telt 8 h., waaronder 5 boerderijen, uitmakende de buurs. Havikerwaard, en wordt op den IJssel van het overtollige water ontlast.

HAVIKERWAARD of Havikkerweerd, buurs. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr., kant. en 2¼ u. N. W. van *Arnhem*, gem. en 1½ u. N. O. van *Rheede*; met 8 h. en 110 inw.

HAVIKHORST (KLEIN-), hofstede op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Havickhorst (Klein-).

HAVIKKERWEERD, pold. en buurs. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie Havikerwaard.

HAVIKPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Stoppeldijk*; palende N. aan den Polder-Groot-Cambron, O. aan Hulster-Nieuwland, Z. aan den Polder-van-Riet- en Wulfsdijk, W. aan den pold. Klein-Cambron.

Deze pold., groot volgens het kadaster, 160 bund. 29 v. r. 70 v. ell., waaronder 94 bund. 86 v. r. 97 v. ell. schotbaar land, is in het jaar 1754 herdijkt, krachtens verleend octrooi door de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden in dato 9 October 1753. De tegenwoordige Havikpolder is te zamengesteld uit een gedeelte van den

Digitized by Google

van ouds genoemden Hofpolder, alwaar de priorij van Cambron heeft gestaan, van den Nieuwe-Havikpolder en van den Oude-Havikpolder. Daarin staat slechts een hoefje en eene arbeiderswoning. Hij watert uit, door middel van een binnensluisje, en den Polder-van-Groot-Cambron, welke zijn water door de sluizen van Campen in het Hellegat loost. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

HAVIKS-BRAAK (DE), water in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, gem. en ½ u. Z. van *Assendelft*, ½ u. W. van *Nauwerna*, tegen den Assendelver-zeedijk.

HAVIKSHORST, havez. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie het volgende art.

HAVIXHORST of HAVIKSHORST, havez. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 9 u. Z. W. van *Assen*, kant. en 1 u. Z. O. van *Meppel*, gem. en 15 min. ten Z. W. van de *Wijk*, met veel boschaadje omringd, niet ver van de Reest.

Deze havez. wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Mr. JAN ARENT GODERT Baron DE VOS VAN STEENWIJK VAN DEN HAVIKSHORST, Lid der Ridderschap en der Provinciale Staten van Drenthe, Houtvester en Kantonregter te Meppel.

HAXTA, landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*. Zie HARSTA.

HAYA, twee kleine eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukscke-Archipel*, nabij het eil. *Ceram*.

HAYCOCK, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie HAAYKOK.

HAYE (LA), Fransche naam van de st. 's GRAVENHAGE, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie GRAVENHAGE ('s).

HAYEM, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. W. N. W. van *Bolsward*, ½ u. N. W. van *Wons*, waartoe het behoort.

HAYMAN (DEN), heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en gem. *Middelburg*; palende N. aan de heerl. Noord-Monster en Nieuwkerk, O. aan de heerl. Mortiere, Z. aan de heerl. Welsinge, W. aan de heerl. Koudekerke, en N. W. aan de stad Middelburg.

Deze heerl. bevat eenige buitenplaatsen en verspreid liggende woningen, beslaat, volgens de steenrol eene oppervlakte van 495 bund. 78 v. r. 90 v. ell., schotbaar land. De inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, behooren kerkelijk onder *Middelburg*.

Men heeft er geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Middelburg*. — Deze heerl. behoort sedert meer dan drie eeuwen aan [illegible]d Middelburg.

[illegible]apen van DEN HAYMAN is een schild van zilver, met het hoofd [illegible], beladen met drie zespuntige sterren nevens elkander.

[illegible]ONIS-MONS, Latijnsche naam van den HEIMENBERG; in het [illegible]tier der prov. *Utrecht*. Zie HEIMENBERG.

[illegible]NCK, geh. in de bar. van *Breda*, prov *Noord-Braband*. Zie

[illegible]OMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuweradeel*. Zie BURMANIA.

[illegible]AYSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *[illegible]warderadeel*, arr., kant. en 1½ u. N. van *Leeuwarden*, ten N. van

Digitized by Google

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene arbeiderswoning. De daartoe behoord hebbende gronden, worden in eigendom bezeten door den Heer Sevenster, woonachtig te Stiens.

HAYTSMA, ook wel Haijema, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 6 u. N. ten O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. Z. O. van *Dockum*, ¼ u. N. O. van *Kollum*.

Deze state wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Botz Fokke Eskes, woonachtig te Kollum.

HAYTSMA of Haitsma, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u W. van *Berlicum*, 10 min. W. van *Minnertsga*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van ongeveer 35 bund., worden thans in eigendom bezeten door den Heer R. L. F. Goethart, woonachtig te 's Gravenhage.

HAYTSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. W. van *Bolsward*, en behoorende onder het d. *Makkum*.

Deze state is in het jaar 1832 afgebroken. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande, eene oppervlakte van 39 bund. 68 v. r., worden in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. Hobbo Baerdt van Sminia, Grietman van Tietjerksteradeel, woonachtig te Bergum, en door den Heer Mr. Hans Willem de Blocq van Scheltinga, Grietman van Schoterland, woonachtig te Oranjewoud.

HAXTA, staten, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel* en *Rauwerderhem*. Zie Harsta.

HAZAARDSWOUDE, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hazerswoude.

HAZARD, adell. h. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en 1 u. W. ten Z. van *Breda*, gem. en ½ u. Z. W. van *'s Princenhage*, in het geh. *Rith*.

Dit adell. h. besloeg vroeger, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ruim 40 bund., welke thans aan drie eigenaars is overgegaan; terwijl het huis wordt bezeten en bewoond door Mevrouw Petronella Lamotte, wed. van den gepensionneerden Luitenant-Generaal David Esaias Bode.

HAZARD, koffijplant. en suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Hasard.

HAZARD (NIEUW-), verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Hasard (Nieuw-).

HAZARDSWOUDE of Hazarswoude, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hazerswoude.

HAZARZOU, naam, welken de landlieden veelal geven aan het d. Hazerswoude. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hazerswoude.

HAZEBERG, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 5¼ u. Z. Z. O. van *Winschoten*, gem. en 1¼ u. Z. Z. O. van *Vlagtwedde*, nabij *Zellingen*, waartoe het behoort.

HAZEBROEK (GROOT-), buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Haesbroek (Groot-).

HAZEGRAS of Hazengras, voorm. fort tot dekking eener voorname uitwateringssluis en geprojecteerde haven in *West-Vlaanderen*, kon.

Digitized by Google

België, tegen de grenzen van *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, ½ u. N. W. van *St. Anna-Termuiden*, aan de westzijde van het Zwin. Het werd aldus genoemd naar het terrein waarin het aangelegd werd.

Gedurende den keizerlijken oorlog, in het laatst der vorige eeuw, hadden de Oostenrijkers de Brugsche vaart op Sluis in Vlaanderen toegedamd, en een kanaal van daar gegraven naar het Hazegras. Zij hadden er ook eene sluis met twee kokers aangelegd, en daarmede een haventje geschuurd, van het Hazegras naar of in het Zwin, om zich langs dien weg van overtollig water te kunnen ontdoen en van daar naar zee te varen; ook hadden zij een fort aangelegd, waarmede zij de haven konden bestrijken en dus den toevoer naar Sluis beletten. De hooge Regering der Nederlanden, begrijpende, dat hierdoor de heen en wedervaart van Sluis geheel zoude vernietigd worden, gaven den Luitenant van der Swan bevel, met den hoeker de *Zeehond*, het Zwin in te loopen en te gaan liggen even vóór of beneden het gezegde haventje, ten einde het zeilen van schepen van daar naar zee te beletten. De manhaftige houding van gezegden Luitenant, te dier plaatse, was de oorzaak, dat de vaart van daar naar zee gestremd bleef, en alles in zijnen vorigen stand werd terug gebragt.

Het fort was reeds verkocht, en behoorde in eigendom, zoo als nog, aan den Heer J. A. Janssen, Predikant te St.-Anna-Termuiden, ook was het grootendeels geslecht, toen in 1831, de Belgen een gedeelte daarvan tot eene nieuwe verschansing aanlegden.

Den 5 Augustus 1831 had hier een luisterrijk wapenfeit plaats. Eene verkenning werd uit Sluis naar het Hazegras ondernomen, en de twee kannonneerbooten, onder de bevelen van de Luitenants ter zee H. J. van Maldeghem en A. A. Bouricius, zouden daarbij de landtroepen ondersteunen. Gedurende het gevecht geraakte de boot van den Luitenant Bouricius aan den grond, doch de dappere zeelieden bleven zich met leeuwenmoed verdedigen. De brave Bouricius wilde, zoo min als zijn strijdmakker van Maldeghem, van overgeven hooren, ofschoon de vijand tienmaal sterker was dan hunne kleine schaar. Echter ziende, dat hij de kannonneerboot niet zoude kunnen behouden, besloot hij die te vernielen, opdat nimmer eene Belgische vlag daarop zoude wapperen. Dit werd, ondanks het vernielend vuur der Belgen, koelbloedig en in goede orde ten uitvoer gebragt. Intusschen waren de dappere zeelieden elk uur met den dood bedreigd, en velen waren reeds gesneuveld, ofschoon de vijand veel meer volk verloren had. Onze helden schenen zich echter tot den laatsten man te zullen verdedigen, en besloten te hebben liever de nog overblijvende boot, op het voorbeeld van van Speyk, in de lucht te doen springen, dan zich over te geven. Gelukkig kwam in dezen hoogen nood de Kapitein Hopbergen hen met een honderdtal krijgslieden uit Sluis te hulp, die woedend op den vijand aanvielen en hem met bebloede koppen en vele dooden op de vlugt joegen, hetwelk zoo overhaast geschiedde, dat hij eene menigte ransels, geweren en trommen achterliet.

HAZELBERG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3¼ u. Z. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. N. van *Vegchel*, gem. en 1 u. O. van *Dinther*; met 18 h. en 90 inw.

HAZELDONK, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 1¼ u. Z. van *Breda*, kant. en 1¼ u. Z. W. van *Ginneken*, gem. en ½ u. O. van *Rijsbergen*.

Digitized by Google

HAZELDONK, pold. in de bar. van *Breda*, *Vierde* distr., arr. en kant. *Breda*, gem. *Terheyden*; palende N. aan den Oude-Polder-van-Zevenbergen, O. aan Crauwelsgors, Z. en W. aan de voorgronden tegen de Mark.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 26 bund. 71 v. r. alles schotbaar land; telt eene boerderij, en wordt door eene sluis, in den Oude-Polder-van-Zevenbergen, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1 à 2 palm boven A. P. Het bestuur over dezen pold., gecombineerd met de pold. *Crauwelgors* en *Hokkenberg*, bestaat uit eenen Dijkgraaf en twee Gezworenen, geassisteerd door eenen Penningmeester.

HAZELDONK, hofstede in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 3½ u. N. W. van *Breda*, kant., en ½ u. Z. van *Zevenbergen*, gem. *Terheyden*, aan de Mark.

Deze hofst. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 26 bund. 71 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door het Domein, gedeteerd aan Z. K. H. Prins Frederik *der Nederlanden*.

HAZELDONK (DE) of het Huis-te-Vlierden, adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, *Derde* distr., arr. en 4½ u. O. van *Eindhoven*, kant. en 1 u. N. O. van *Asten*, gem. en ½ u. Z. O. van *Vlierden*, niet ver van den regter oever der Astensche-Aa.

De ligging van dit huis, hetwelk geheel vernieuwd is, is wegens de bosschen, waarin het als verscholen ligt, niet onaangenaam, doch de daarbij gelegene landerijen, leveren, wegens de schraalheid van den grond, weinig op. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 74 bund. 81 v. r. 80 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Pieter van Deusborgh, woonachtig te Luik.

HAZENBERG, heuvel in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, gem. en 1 u. N. van *'s Princenhage*. — Op dezen heuvel is de kapel van Gageldonk gebouwd.

HAZENBERG (GROOT-), voorm. adell. huis te *Utrecht*, op de Oostzijde der *Oudegracht*.

Het was even als het naast gelegene Klein-Hazenberg, de zetel van het aanzienlijk geslacht de Haze. Later werd het de vergaderplaats der Schepenen en maakt thans een gedeelte van het stadhuis der stad Utrecht uit.

HAZENBERG (KLEIN-), voorm. adell. huis te *Utrecht*, op de Oostzijde der *Oudegracht*. Zie verder het bovenstaande art.

HAZENBURG, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. N. W. van *Utrecht*, kant., gem. en 5 min. Z. O. van *Maarssen*.

Deze buit. wordt thans in eigendom bezeten, door den Heer Albert Bernhard de Joncheere.

HAZENDAAL, voorm. adell. h. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1½ u. N. W. van *Alkmaar*, gem. *Schoorl-Groet-Harger-en-Camp*, ½ u. Z. van *Schoorl*, in de buurt *Aagdorp*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans bosch. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 77 v. r. 60 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door Mevrouw de douairière van den Heer G. Fontein Verschuir, woonachtig te Alkmaar.

HAZENGRAS, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Hazegras.

HAZENPOLDER, Hazepolder of Hazespolder, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Zijpe-en-Hazenpolder*; palende N. W. aan de Noordzee, N. aan de

Digitized by Google

Duinen, O. aan de Zijpe, Z. en Z. W. aan de Oude-Hondsbosschervaart.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 276 bund.

HAZENRAY, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie ASENRAY.

HAZENVELD, duinvallei in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*, 1¼ u. Z. ten W. van de *Vogelenzang*.

HAZEPATERSVELD, vlakte in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, ten Zuiden en even buiten de Groote-Houtpoort der stad Haarlem.

HAZEPOLDER, pold. in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie HAZENPOLDER.

HAZERSOU, naam, welken men bij verkorting veelal geeft aan het d. HAZERSWOUDE, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HAZERSWOUDE.

HAZERSPOLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie HAZENPOLDER.

HAZERSWOUDE, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen* (8 k. d., 19 m. k., 2 s. d., 1 afd.); palende N. aan den Rijn, die haar van de gem. Koudekerke scheidt, O. aan de gem. Alphen-en-Rietveld, Z. aan de gem. Moerkappelle en de Wilde-Veenen, W. aan Benthorn en Benthuizen.

Deze gem. bestaat uit de navolgende polders: den Hoornschepolder, den Oostbuursche-polder, den Rijnenburgsche- en Smakker-polder, den Gemeenewegsche-polder, den Nieuwe-Groenendijksche-polder, den Oude-Groenendijksche-polder, den Benter- Delf- of Generale-polder, de Droogmakerij, den Ambachts-polder, den Geere-polder, den Rietveldsche-polder, den Boter-polder, en den Barre-polder. Zij bevat het d. Hazerswoude; de Buurt aan den Rijndijk en eenige verstrooid liggende huizen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3469 bund. 91 v. r. 45 v. ell., waaronder 3464 bund. 3 v. r. 88 v. ell. belastbaar land, en telt 350 h. 20 bewoonde en 3 onbewoonde watermolens. Men heeft er 542 huisgez. uitmakende eene bevolking van ruim 2800 inw., die gedeeltelijk hun bestaan vinden in de veenderij, landbouw en veestapel, bestaande de grond hier ten deele uit veen en goede vette weilanden, die meest kleigronden zijn. Men heeft hier talrijke morgens van uitgeveend en daarna drooggemaakt land, alwaar in den zomer het voortreffelijkste graan en vlas geteeld wordt. Ook bestaat er eene uitgebreide spinnerij, welke haar werk naar Rotterdam en elders ter markt voert; terwijl aan de andere zijde het uitgebaggerd veen voor den turf wederom eene aanzienlijke waterplas vormt, die daarna, wanneer de grond geene goede brandstof meer levert, op nieuw wordt drooggemaakt. Mede leven eenige door vischerij en het kweken van elst; ook wordt hier gaas of kaasdoek gemaakt, dat genoegzaam door geheel Holland verzonden en gesleten wordt. Voorts heeft men er 2 scheepstimmerwerven; 2 aanzienlijke aardewerkfabrijken, dat tevens pannenbakkerijen zijn; 1 steenbakkerij; 1 leerlooijerij; 1 houtzaag- en 2 korenmolens. Vroeger bestond hier een genootschap ter bereiding van vlas, doch dit is te niet.

De Herv., die hier 1600 in getal zijn, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Leyden*, ring van *Alphen*, behoort, en door eenen Predikant bediend wordt. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Remonstranten, die hier 70 in getal zijn, maken eene gemeente uit, welke tot de *Derde* klassis behoort.

Digitized by Google

Vroeger was hier ook eene gem. van Vlaamsche Doopsgezinden, de eenige die ten plattenlande in *Rijnland* bestond.

De R. K., van welke men er ruim 1100 aantreft, maken gedeeltelijk eene stat. uit, en behooren gedeeltelijk tot de stat. *Hazerswoude-aan-den-Rijndijk*, en gedeeltelijk tot de stat. *Groenendijk*.

De 5 zich hier bevindende Isr. worden tot de ring-synagoge van *Alphen* gerekend.

Men telt in deze gem. 3 scholen, als: ééne te Hazerswoude en ééne in de Buurt aan den Rijndijk, alsmede een instituut voor jongeheeren, gezamenlijk gemiddeld door een getal van 290 leerlingen bezocht wordende.

In deze gem. ligt ook eene fraaije brug, over den Rijn, in het jaar 1839 nieuw gebouwd, en door raderwerk bewogen of opgewonden wordende.

Vroeger lagen hier de oude adell. hofsteden Rijnenburg, en Stoopenburg, thans boerderijen.

Deze gem. is eene hooge heerl., waarmede Lodewyk van Montfoort, ten jare 1428, door Jacoba van Beyeren, Gravin *van Holland*, verlijd werd. Door het overlijden van Vrouwe Anna Hendrina van Wassenaar van Warmond, gekomen zijnde op François Paulus Emilius Graaf d'Oultremont, als in huwelijk hebbende Maria Izabella van Beyeren van Schagen, Gravinne *van Warfusé*, is zij door hem, in het jaar 1730, verkocht, aan de douairière van wijlen Heer Jakob van Wassenaar, voor de som van een honderd elf duizend gulden; daarna is er bezitter van geworden, haren oudsten zoon Jakob Arend, Baron van Wassenaar tot Duivenvoorde. Vervolgens is zij bezeten door den Heer W. Baron Roëll, van wien zij is gekomen aan den Heer G. Visser van Hazerswoude, woonachtig te Amsterdam, die haar thans nog bezit.

Het d. Hazerswoude, Haserswoude of Aduardswoude, bij verkorting veelal Hazersouw, bij de landlieden ook wel Hazarsou, en volgens oude brieven Aduaardswoude, ligt 2¼ u. Z. O. van Leyden, 2 u. Z. W. van Alphen.

Het is een zeer fraai en welbebouwd, zeer bevolkt en uitgestrekt dorp, dat reeds in het jaar 1284 bekend was, en in het jaar 1327 eene kerk had. Men ziet er vele deftige gebouwen en vindt er doorgaans welgestelde lieden. Het plagt op het laatst der zeventiende eeuw zoo *bloeijend* te zijn, dat er op eene kermis vijftig koebeesten behalve de kalveren en schapen werden geslagt.

De Hervormde kerk was vóór de Reformatie aan den H. Aartsengel Michaël toegewijd. De Pastoor werd destijds door den Commandeur van de St. Jansheeren, te Haarlem, aangesteld. Het is een groot en luchtig gebouw en pronkt met eenen aanzienlijken toren, van eene fraaije spits voorzien.

De Remonstrante kerk is een klein gebouw van toren en orgel voorzien.

De R. K. stat. van Hazerswoude, welke tot het aartspr. van *Holland* en *Zeeland*, dek. van *Rijnland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt, telt 300 Communikanten. De kerk is aan den *H. Engelenbewaarders* toegewijd.

Men heeft hier een fraai armhuis, ook tot het opnemen van bestedelingen geschikt.

Vroeger had men hier een alom bekend gesticht voor krankzinnigen, Nieuwenburg geheeten, welk gebouw thans dient tot een Instituut voor jonge Heeren, dat 20 leerlingen telt.

Digitized by Google

De korenmolen aan den *Rijndijk*, bekend onder den naam van Dikken of steenenmolen, is beroemd als vroeger bewoond door den vermaarden Schilder Rembrant van Rijn die hier vermoedelijk ook den 15 Maart 1606 geboren was; hij overleed in 1664.

In het jaar 1356, of mogelijk ook vroeger, hebben die van Hazerswoude, met andere nabij gelegene dorpen, van Willem V, Graaf van *Holland*, het voorregt van uitwatering in den IJssel verkregen, en dus hadden hunne Heemraden ook deel in de kwijtschelding, welke Hertog Albrecht deze dorpen vergunde, over eene onregte schouwe in Waddinxveen. Van Graaf Floris V verkregen zij, in het jaar 1284, een voorregt, » dat alle huislieden, die land hadden in Aduartswoude, » en buiten dat ambacht woonden, schot en bede met de inwoners zouden » gelden van hunne landen, akker akkers gelijk." Hierover hebben naderhand die van Leyden twist gehad met die van Hazerswoude, doch de zaak verbleven zijnde aan Hertog Albrecht, deed hij uitspraak, dat de poorters van Leyden schotgeld zouden betalen van de schotbare landen onder Hazerswoude, uitgezonderd die, welke vóór Paschen, des jaars 1367, niet schotbaar geweest waren, maar de landen van de poorters van Leyden zouden niet behoeven te gelden in het geld, dat de buren gaven tot hunne kerk aan den Schout, en tot het gene in het Ambacht werd verteerd. Die van Leyden, naderhand wederom oneenig rakende over de schotgaarders, zoo beval gemelde Hertog, in het jaar 1384, dat de rekeningen over de schotgelden in Hazerswoude zoude geschieden ten overstaan van gemagtigden uit Leyden. Dit voorregt wegens het schotgeld is aan die van Hazerswoude nog bevestigd door Keizer Karel en zijnen zoon Koning Filips. Ook heeft het Hof van Holland, in het jaar 1640, hierover ten hunnen voordeele gevonnisd tegen die van Leyden. Desniettegenstaande zijn er vele landen onder Hazerswoude, die den poorteren van Leyden toebehoorden, langen tijd vrij van schotgeld gebleven, uit kracht van het onderscheid in de eerste uitspraak van Hertog Albrecht gemaakt. Doch het cohier of gaarderboek van de onvrije landen, sedert veertig jaren vermist en verwaarloosd zijnde, zoo werd, in het laatst der vorige eeuw, met toestemming van Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland, en zonder tegenkanting der Ingelanden, het schot algemeen geheven van alle de landen in Hazerswoude, morgen morgens gelijk.

Maximiliaan, Heer van *Kruiningen*, *Heenvliet*, Hazerswoude enz., gaf, in het jaar 1587, aan zijne onderzaten van Hazerswoude, onder anderen, bij wijze van voorraad, de navolgende voorregten: dat tot het besturen van het schoutambacht, iemand uit de gemeente aldaar zou worden aangesteld; dat van de vervreemdingen van erfpachtlanden, waarvan men schuldig was de aanbieding van den koop aan den Heer te doen, deze aanbieding zoude ophouden, indien, namelijk, zoodanige koop geschiedde in het openbaar, met afkondiging van kerkgeboden, of ook onder vrienden en gelijkgeërfden, houdende hij zich alleen tevreden met den vijftigsten penning. De Heer van Hazerswoude trekt nog den vijftigsten penning van alle huizen en landen, waarop bij erfpacht heeft, en die een goed getal uitmaken. De burgers van Hazerswoude waren vroeger in Holland, Zeeland en West-Friesland tolvrij, zoo van de Grafelijkheids- als Wassenaarsche-tollen. Zij mogten ook te Leyden op de Vischmarkt op den afslag mijnen. Dezelfde Maximiliaan van Kruiningen heeft, in het jaar 1590, met de stad Rotterdam eene overeenkomst aangegaan, waarbij hij aan haar eene doorvaart vergunde door zijne heerlijkheid, indien zij zulks noodig vond, waarvoor

Digitized by Google

de stad hem zoude betalen duizend gulden in eens, en jaarlijks eene onlosbare rente van zes en dertig gulden. Dit zoude echter maar alleen stand grijpen, indien er geene verbindtenis gevonden werd, tusschen de Heeren van Hazerswoude en *Benthuizen*, die dit konde verhinderen. Wij vinden niet, dat de aanleg dezer vaart voortgang gehad hebbe, naardien de stad Rotterdam thans nog hare vaart op den Rijn heeft, door de Goude. Het is echter zeker, dat de Heeren van Rotterdam, nog op het laatst der vorige eeuw, aan den Heer van Hazerswoude deze erkentenis voor het regt van doorvaart betaald hebben, mits kortende dertien gulden, zoo dat het geheel toen maar drie en twintig gulden beliep. De rede van deze korting is onbekend, alleen weet men, dat dit, sedert vele jaren, aldus in gebruik geweest is.

In het jaar 1533 was hier eene vergadering van Wederdoopers, welke Jonker Pieter van den Binkhorst, Schout van de Beverwijk, aldaar eenvelmoedig doodsloegen, maar deswege zwaar gestraft werden.

Den 8 September 1842 zijn te Hazerswoude het weeshuis en eenige belendende gebouwen eene prooi der vlammen geworden.

Het wapen der gem. Hazerswoude is van goud, beladen met eene smalle dwarsbalk van keel (rood), waarop drie sterren van goud.

HAZERSWOUDE (AMBACHTSPOLDER-VAN-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Hazerswoude*.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1016 bund. 92 v. r. 11 v. ell., en wordt door 1 molen van het overtollige water ontlast.

HAZERSWOUDE (DROOGMAKERIJ-VAN-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Hazerswoude*.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1322 bund. 76 v. r. 14 v. ell.

HAZERSWOUDE (GENERALE-POLDER-VAN-) of Bent- en Delfpolder, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Langenland.

HAZERSWOUDE-AAN-DEN-RIJNDIJK, b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. Z. O. van *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Hazerswoude*;

De R. K., die hier wonen, maken, met die van Koudekerk en een gedeelte van Alphen, de stat. van *Hazerswoude-aan-den-Rijndijk* of *Koudekerk* uit, die 1100 Communikanten telt, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk is aan den H. Michaël toegewijd.

HAZERSWOUDSCHE-EN-HOOGEVEENSCHE-POLDER (DROOGGEMAAKTE-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Hazerswoude*. — Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1829 bund. 15 v. r.

HAZERSWOUDSCHE-PLAS, voorm. waterplas, prov. *Zuid-Holland*, zich onder de gem. Hazerswoude, Benthuizen, Noord-Waddinxveen, Hoogeveen, Soeterwoude en Benthorn uitstrekkende, en eene oppervlakte van omtrent 4280 morgen (ruim 3640 bund., uitmakende.

De gezegde zes gem. verzochten, in het midden der vorige eeuw, de vrijheid en vergunning tot het bedijken en droogmaken van gemelden plas, hetwelk hun den 12 Mei 1759 werd toegestaan, en waaruit alzoo onder anderen de Gelderwoudsche-polder, de Drooggemaakte-Hazerswoudsche-en-Hoogeveensche-polder, ontstaan zijn.

HAZEWAAL of Hazewel, vroeger eene ondiepe waterplas in de *Medemblikkerkogge*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Midwoud-en-Oostwoud*,

Digitized by Google

¼ u. Z. O. van Oostwoud, eene oppervlakte gehad hebbende van omstreeks 4 bund., doch welke langzamerhand, volgegroeid met rietgewas, is overgegaan in eenen lossen grond, waarop hooi geteeld wordt en getrokken is bij de omliggende weilanden, zoodat er nu niets meer dan een doorloopend water-kanaal bestaat, dat den naam van Hazeweel-sloot heeft behouden.

HEALBIRD, landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 2½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. N. O. van *Dockum*, ¼ u. W. N. W. van *Roodkerk*, in de b. *Healbird*.

Dit landh. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 30 bund. 23 v. r. 80 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door de erven van Gerben Ædzes van Dijk.

HEALDOOR, stuk mied land, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*; ¼ u. van Birdaard.

In het midden der zestiende eeuw komt het in een oud kerkboek voor als benaming van een stuk der kerke- of pastoriemieden.

In 1542 behoorde tot de prebende te Rinsumageest, een stuk miedland, groot zes pondematen, hetwelk destijds gebruikt werd bij zekeren Reinier Thoe Heldoer, landzate van Claarcamp. Het is waarschijnlijk, dat de Healdoor de benaming van dezen gebruiker ontleend heeft, doch dat die gebruiker zelf, blijkens het woordje *thoe* zijnen naam van eene andere plaats *Healdoor* genoemd, ontleende.

HECHISSEL, plaats in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, welke voorkomt bij Menco, als zijnde men daar, over de begeving van een regterambt handgemeen geweest, waarbij echter Elbo, de aanvoerder van het werk, met de zijnen op de vlugt gejaagd werd.

HECHT-EN-STERK, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter regterhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. La Singularité, benedenwaarts aan de verl. plant. Fredriksburg; 1000 akkers groot, met 173 slaven. De Negers noemen haar Stolkroe.

HEDDINGER-SLOOT (DE), eigenlijk Hardegrondsloot, vaart in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Grootebroek-en-Lutjebroek*, van den *Kadijk* in eene noordelijke strekking naar de Ooster-Kleine-Gouw loopende.

HEDEL, gem. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrict*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel* (8 k. d., 21 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de gem. Driel en Kerkwijk, O. aan Driel, Z. aan de Maas, W. aan Ammerzoden.

Deze gem. bevat het d. Hedel. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1092 bund. 17 v. r. 1 v. el, waaronder 1091 bund. 22 v. r. 83 v. ell. belastbaar land; telt 240 h., bewoond door 260 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1360 inw. Het voornaamste middel van bestaan is de landbouw; de inwoners drijven geen handel, dan die van eigen veldproducten; ook bestaat er eene bierbrouwerij, waarin goed bruin bier gebrouwen wordt, terwijl er in 1841 eene scheepstimmerwerf is aangelegd.

De Herv., die hier 710 in getal zijn, onder welke 300 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. en ring van *Zalt-Bommel* behoort; de eerste, die er het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Ds. Nicolaus Bakkenes, die in het jaar 1612 herwaarts kwam, en in het jaar 1661 emeritus werd. Het beroep is eene koninklijke collatie.

De R. K., van welke men er 650 aantreft, maken eene stat. uit, die tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Zalt-Bommel*,

behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. Na de Reformatie zijn de inw. van HEDEL, die R. K. gebleven waren, langen tijd, gezamenlijk met die der omliggende dorpen, bestuurd geweest door de Priesters van de Minderbroedersorde, die te Ammerzode hun verblijf hadden, en meermalen geheel den Bommelerwaard en den Tielerwaard bedienden. Op het einde der zeventiende eeuw, hebben de R. K. van HEDEL eenen eigen Pastoor bekomen, eerst uit de Minderbroedersorde, en naderhand van de ongeordende geestelijkheid. In 1565 begon de Pastoor van dit dorp tegen de R. K. leer te prediken; als zoodanig werd hij spoedig bekend, waarom dan ook de, in dien tijd door zijne prediking, bekende CORNELIS VAN DIEST zich bij hem ophield, en van den 21 Julij 1566, toen deze laatste voor het eerst buiten 's Hertogenbosch, op den Hoogenkamp, bij de Bossche-sloot, voor eene groote menigte leerde, werd hij, na iederen Zon- en feestdag tweemalen aldaar gepredikt te hebben, door zijne aanhangers, weder naar den Pastoor te HEDEL teruggevoerd.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht.

De gem. HEDEL is eene heerl.; doch wie er de oude bezitters van geweest zijn, kan men niet nasporen, maar het is te vermoeden, dat zij weleer aan de Hertogen van Braband behoorde. In het begin der veertiende eeuw stond zij echter reeds onder Gelderland, want in 1327 beval REINALD, Hertog *van Gelre*, dat de Heer van Cranendonck en de geërfdens van HEDEL, morgens gelijk met de andere dorpen in de dijklasten en wateringen zouden gelden. Ook waren het huis en eenige goederen leen, en WILLEM, Heer VAN CRANENDONCK, een jonge zoon van het geslacht van HOORNE, werd, den 28 October 1336, door REINALD, met het huis en burg van HEDEL, tot een open huis beleend; en, na zijnen dood, zijn broeder DIRCK VAN CRANENDONCK, die daarenboven, op den 1 Januarij 1342, zijne eigene goederen, onder het huis en het geregt van HEDEL, voor 500 ponden Tournoysen (500 guld), tot een Geldersch leen maakte. Beide broeders stierven kinderloos, en hunne zuster ANNA bragt Cranendonck aan haren man WILLEM VAN PITTINGEN, Heer *van Zevenbergen*. Het schijnt, dat DIRCK of ANNA, HEDEL verkocht heeft; want den 8 September 1342 is Heer GERRIT VAN STRIJEN, Heer *van Zevenbergen*, daarmede tot een open huis verleid, hoewel men elders, op datzelfde jaar, de beleening van ERNGARD, vrouw van THOMAS, Heer *van Zevenbergen*, vindt: die mogelijk eene zuster van voormelde DIRCK en WILLEM geweest is, maar die op de geslachtslijsten van beide huizen niet gevonden wordt. Dit is des te waarschijnlijker, dewijl men geen verdere beleening van het geslacht van STRIJEN aantreft, hoewel Heer GERRIT kinderen heeft nagelaten. In 1379 werd OTTO VAN DE LECK daarmede verleid, voorbehoudens de togt van zijne moeder MARGRIET, Vrouw VAN DE LECK. Het is dus onzeker of JOHAN, Heer *van Polanen* en *van de Leck*, vader van OTTO, die zoo vele goederen, en onder andere Breda, door koop aan zich bragt, op gelijke wijze HEDEL verkregen heeft, of dat OTTO, dat van de geslachten VAN CRANENDONCK en ZEVENBERGEN erfde; want het is opmerkelijk, dat hij, de jongste zoon van Heer JOHAN zijnde, en de eenigste uit zijn derde huwelijk, met MARGRIET, Gravin *van der Lippe*, juist met die heerl. verleid is. OTTO noemde zich, gedurende zijn geheele leven, Heer VAN HEDEL, en trouwde met SOPHIA, erfdochter van FREDERIK, Heer *van den Bergh* en *Byland*; hun zoon WILLEM nam de naam en het wapen van dat geslacht aan, en zijne nakomelingen zijn tevens in het bezit van HEDEL gebleven, echter moeten wij daarbij voegen,

Digitized by Google

dat Isabella Clara, Gravin *van den Bergh*, deze heerl. aan haren man, Hendrik de La Tour d'Auvergne, Hertog *van Bouillon*, bragt, en dat dit huis door haar, den 6 October 1698 (1), aan den Heer Godefroy Fredrik van de Poll werd verkocht, welke koop door de Staten van Gelderland, den 6 April 1699, vernietigd is. Zij besloten om ernstige redenen, het regt van naasting, den Vorst van den Lande, als Opperleenheer, toebehoorende, te gebruiken, de kooppenningen te voldoen, en de heerl. aan de domeinen te hechten. Dit is, zonder acht te slaan op de tegenkanting van den Heer van de Poll, ten uitvoer gebragt, en sedert is Hedel onder de beheering der Rekenkamer van Gelderland gebleven.

Het d. Hedel of Heel ligt ongeveer 3 u. Z. W. van Tiel, 1¼ u. Z. van Zalt-Bommel, aan de Maas, waarover hier een veer is op het Empelsche grondgebied, nabij Crevecoeur, 51° 44′ 51″ N. B., 25° 55′ 27″ O. L. Onder den naam van Hedilla geschiedt daarvan melding, op het jaar 814, als gelegen in het graafs. Teisterbant. Men telt, in de kom van het d., 240 h. en 1360 inw.

De Herv. kerk schijnt vroeger een kruisgebouw geweest te zijn, waarvan echter de westelijke arm thans niet meer bestaat; zij is van eenen toren voorzien, die weleer op het midden der kerk stond, doch, in het begin der negentiende eeuw afgebroken en vernieuwd, boven den ingang, op het zuidereinde, is geplaatst.

De R. K., die hier, sedert het einde der zestiende eeuw, een eigen kerkhuis bij den koren-windmolen op den dijk hadden, bebben in het laatst der achttiende eeuw, het oude kasteel te Hedel aangekocht, dit afgebroken, en de neerhuizing gedeeltelijk tot eene vrij geschikte kerk en pastorie ingerigt. Deze kerk is aan den H. Willibrordus toegewijd, en van een torentje voorzien. Het voormalige kerkhuis dient thans tot bouwmanswoning.

Men heeft in dit d. twee paardenmarkten, van welke de eerste invalt den 1 Mei, of zoo die op Zondag komt, den volgenden dag; de tweede den eersten Maandag in November.

Niet ver van dit dorp baande zich Frederik Hendrik, Prins *van Oranje*, gedurende het beleg van Zalt-Bommel, in het jaar 1599 toen hij naauwelijks 15 jaren oud was, met eenige Edelen eenen weg midden door eenen hinderlaag der Spanjaarden.

Meermalen ondervond dit dorp den nadeeligen invloed van de nabijheid der aan de overzijde van de Maas, aan het begin der Dieze gelegene, schans Crevecoeur; als: in het jaar 1587, toen de dappere Spaansche Veldheer Haultepenne voor deze schans sneuvelde, en de Staatsche Veldheer Hohenlohe haar innam, en ten spijt der Bosschenaren haar dien naam gaf; in Junij en Julij 1593 toen Maurits, Prins *van Oranje*, den grijzen Mansveldt den pas afwinnende, die tegen dezen Veldheer verdedigde; in het jaar 1600, den 24 Maart [illegible] Maurits haar op den derden dag van het beleg [illegible] in 1794 toen zich Crevecoeur, den 26 Septembe[illegible]dement,

(1) In deze koopacte, [illegible] wordt door Zijne Hoogheid den Heer Gra[illegible] autorisatie van Hare Hoogheid Mev[illegible] de Poll overgedragen: » De [illegible] » derland ten Zuyden [illegible] op hare » Hoogheid van [illegible] voorn. souveraine » heerlijkheden [illegible]

Digitized by Google

aan den Franschen Generaal Pichegru had overgegeven, aangezien nu ook Hedel van daar in brand geschoten werd, waardoor die Generaal zich alzoo door vlammen den toegang tot dit dorp baande. Bij hun vertrek in 1813, rigtten de Franschen alhier nog gruwelijker tooneelen aan, daar een detachement der soldaten van Molitor, nog rookende van het bloed van Woerden's burgers, door een handvol Pruissische jagers tot in het dorp verjaagd, ook hier hunne roof- en moordzucht bot vierde; twee vreedzame inwoners werden lafhartig vermoord, een derde, de algemeen beminde onderwijzer, nu wijlen W. O. de Raus, eerst beroofd, en toen door een kogel gevaarlijk gewond; deze laatste herstelde nogthans. De moordenaars met roof en vloek der ingezetenen beladen, verlieten hier den herbergzamen Gelderschen bodem, na deze rustige plaats, in herinnering naast Bodegraven en Zwammerdam te hebben gesteld.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van goud, met drie halve manen van azuur.

HEDEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, *Derde* distr., arr. en 2½ u. N. N. W. van *Eindhoven*, kant., gem. en ¼ u. N. van *Oirschot*; met 22 h. en 200 inw.

HEDEL, d. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie Herl.

HEDEL (BINNENPOLDER-VAN-), pold. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, gem. *Hedel*; palende N. aan den Polder-van-Kerkwijk en den Polder-van-Driel, O. aan den Polder-van-Driel, Z. aan den Buitenpolder-van-Hedel en de Maas, W. aan den Polder-van-Ammerzoden.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 912 bund. 77 v. r. 36 v. ell., waaronder 855 bund. 51 v. r. 37 v. ell. schotbaar land, telt. 240 h., en wordt thans door eene voor de vijf polders van Hedel, Driel, Rossum, Hurwenen en Amerzoden, gemeene sluis in den dijk te Aalst leggende, met behulp van eenen aldaar buitendijks staande windwatermolen, op de Maas, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters en eenen Secretaris.

HEDEL (BUITENPOLDER-VAN-), pold. in de *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt* arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, gem. *Hedel*; palende N. aan den Binnenpolder-van-Hedel, O. aan den Polder-van-Driel, Z. aan de Maas, W. aan den Polder-van-Amerzoden.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 179 bund. 39 v. r. 65 v. ell., en wordt door twee sluizen, op de Maas, van het overtollige water ontlast.

HEDEL (SLOT-TE-), voorm. kast. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en omtrent 5 u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 1½ u. Z. van *Zalt-Bommel*, in het d. *Hedel*.

Het was in den Gelderschen ridderlijken tijd, een der hechtste gebouwen van dien aard, met sterke muren, wijde en diepe grachten omgeven, waarvan de sporen nog aanwezig zijn, waardoor het dan ook niet weinig door belegeringen in de geschiedenis bekend staat. Zoo werd het, in de tweede helft van de zestiende eeuw, door de Span[illegible]d, en de bezetting, tegen het gegeven woord, over [illegible]d.

[illegible] Januarij des jaars 1578 trokken de Schutters uit [illegible] derwaarts, en belegerden het, waarna het zich op den [illegible]ergaf. Later schijnen de Spanjaarden het weder in [illegible] gekregen, althans wij vinden dat Maurits, Prins van

Digitized by Google

Oranje, het in 1590 heroverde. Bij dit kasteel stond een klein bomvrij gebouw, daartoe behoorende, van ouds de Munt genaamd, hetwelk in vroegere tijden tot het slaan van geld of muntspecien moet gediend hebben. Zoo vinden wij aangeteekend, dat aldaar omstreeks het jaar 1598, vele gouden en zilveren penningen geslagen zijn, onder welken de nieuwe of Bourgondische daalder, die tegen acht en veertig stuivers werd uitgegeven, hoewel hij slechts zeven en twintig waardig was. Thans dienen de gebouwen, welke met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte beslaan van 2 bund. 36 v. r. 28 v. ell., sedert het jaar 1802, tot eene R. K. kerk, pastorij en tot bouwmanswoningen.

HEDIKHUIZEN, gem. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband, Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden* (10 k. d., 10 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de Maas, O. aan de gem. Bokhoven, Z. aan Nieuwkuik-en-Onsenoord, W. aan Herpt-en-Bern.

Deze gem. bestaat uit den Binnenpolder-van-Hedikhuizen, den Buitenpolder-van-Hedikhuizen en het Poldertje-tusschen-de-dijken; bevat het d. Hedikhuizen en de gch. den Dijk, Luttelberp en de Haarsteeg. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1086 bund., waaronder 627 bund. 80 v. r. 41 v. ell. belastbaar land; telt 135 h., bewoond door 153 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 780 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K., die hier ongeveer 750 in getal zijn, maken de par. van *Hedikhuizen* uit, welke door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt, waarvan de kerk aan de Haarsteeg staat. De pastorij van Hedikhuizen was, sedert het jaar 1285, aan de abdij van Berne, en is ook altijd door geestelijke Priesters van die abdij bediend geworden.

De Herv., van welke men er ruim 30 aantreft, worden tot de gem. van *Vlijmen-en-Hedikhuizen* gerekend, die ook te Hedikhuizen eene kerk heeft. Hedikhuizen is eerst met *Herpt* gecombineerd geweest, zijnde de eerste, welke in de gem. *Hedikhuizen-en-Herpt* het leeraarambt heeft waargenomen, geweest Abrahamus Adriani, die in het jaar 1610 derwaarts kwam, en in het jaar 1611 naar Eethen-en-Meeuwen vertrok. In het jaar 1808 werd echter *Herpt* met *Heusden*, en Hed'khuizen met *Vlijmen* vereenigd.

Men heeft in deze gem. eene school, die door een gemiddeld getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke in eigendom bezeten wordt door den Heer Mr. Christiaan Johannes de Jongh, woonachtig te Utrecht.

Het d. Hedikhuizen of Heekhuizen, bij verkorting Hekese, ligt 2¼ u. N. W. van 's Hertogenbosch, 1 u. O. van Heusden, aan de Hediksche-Maas, zeer aangenaam in het geboomte en door koornvelden omgeven. Men wil, dat dit d. reeds in de tiende eeuw, door Robbert III, Heer *van Heusden*, gesticht zij. Men telt er, in de kom van het dorp, 41 h. en 220 inw.

Van dit d. liep de Maas eertijds westwaarts naar Geertruidenberg en vervolgens naar zee; ook begint aldaar nog de Oude-Maas, die een gedeelte is der kil, door welke die rivier toen haren loop nam.

De Herv. kerk is klein en heeft een laag torentje met klokken, doch geen orgel.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 40 leerlingen bezocht. — De kermis valt in Maandag na 25 Julij.

Digitized by Google

In het jaar 1508 hadden de Gelderschen, die onder hunnen Overste Boudewijn op eenen strooptogt uit geweest waren, zich met buit beladen, in deze gemeente gelegerd, toen zij door de Heusdenaars onverwachts overvallen, en geheel verslagen werden, waarbij de zonderlinge omstandigheid plaats had, dat het getal krijgsgevangenen, hetwelk men binnen Heusden bragt, grooter was dan dat der overwinnaars. De plaats waar deze slachting voorviel, wordt nog ten huidigen dage Boukens-Kerkhof genoemd. Even zoo heeft de Spanjaardsbrug, die nog in deze gemeente gevonden wordt haren naam ontleend van een gevecht, dat aldaar in 1589 plaats had tusschen de troepen van Maurits, Prins *van Oranje*, en die van den Graaf van Mansfeldt, welke laatste, Heusden ingesloten hebbende, beletten wilde, dat er van 's Prinsen zijde versterking in die vesting gebragt werd, hetwelk den onzen echter gelukte, hoewel er veel volk bij verloren werd.

In den nacht van den 2 Februarij 1610, brak hier de Maasdijk door, hetwelk eene groote schade aan het Land van Heusden veroorzaakte. Hetzelfde onheil gebeurde den 25 December 1740, even na middernacht, waarvan het gevolg was, dat de Landen van Heusden en Altena wederom geheel overstroomd werden. Ten derde male viel dit voor in Februarij 1795, toen de dijk op drie plaatsen te gelijk bezweek, en ten vierde male den 22 Februarij 1799.

Eene andere ramp trof dit dorp op den 21 Junij 1767, als wanneer eene zware hagelbui al het te veld staande koren en gewas bijna geheel vernielde, en nagenoeg in alle woningen de glazen verbrijzelde.

Den 12 Julij 1834 is in deze gemeente de eerste steen gelegd aan de nieuwe uitwaterende sluis voor de polders van Vlijmen, Engelen, Bokhoven en de buitenlanden onder Well en Hedikhuizen.

Den 2 Mei 1842 is onder het d. Hedikhuizen eenen brand ontstaan, waardoor vijf huizen in de asch zijn gelegd.

Het wapen van Hedikhuizen bestaat uit een schild van azuur, met een rad van goud, verzeld in het hoofd van drie en van onderen van twee blokken van keel (rood).

HEDIKHUIZEN (BINNENPOLDER-VAN-), pold. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband, Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Hedikhuizen*; palende N. aan het Oude Maasje en den Maasdijk, O. aan den Maasdijk, Z. aan de Hoevensche-straat en de Haarsteeg, W. aan den Bijltjesweg en het Oude-Maasje.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 492 bund. 18 v. r. 2 v. ell., waaronder 483 bund. 58 v. r. 34 v. ell. schotbaar land, en wordt, met meer andere polders, door de Doeverensche-sluis, op het Oude Maasje, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1 el 4 palm boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit een Schout tevens Secretaris, een President en vijf Leden.

HEDIKHUIZEN (BUITENPOLDER-VAN-), onbehuisde pold. in het *Land-van-Heusden*, [illegible] *Braband, Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. [illegible] *Hedikhuizen*, die met den *Buitenpolder-van-E*[illegible] den *P*[illegible] *polder-van-Vlijmen* [illegible]erd is, [illegible] ende [illegible]UIZ[illegible] EEP[illegible] NPOLDER-VAN-ENGE-[illegible]MEN[illegible] isde[illegible] t *Land van Heusden*, [illegible]*rd-B*[illegible] dis[illegible] *togenbosch*, kant. *Heus*[illegible]deelt[illegible] *uiz*[illegible] gem. *Vlijmen* en ge[illegible]ijk ge[illegible] de[illegible] n Polder van Bokhoven,

Digitized by Google

O. aan den Binnenpolder van Engelen, Z. aan het Biesserpoldertje en den Maasdijk, W. aan den Bokhovensche-dijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 656 bund. 6 v. r. 43 v. ell., waaronder 556 bund. 22 v. r. 33 v. ell. schotbaar land, als: onder *Hedikhuizen*, volgens het kadaster, 123 bund. 75 v. r., waaronder 115 bund. 15 v. r. 66 v. ell. schotbaar land; onder *Vlijmen*, volgens het kadaster, 258 bund. 93 v. ell., waaronder 247 bund. 37 v. r. 7 v. ell. schotbaar land, en onder *Engelen*, volgens het kadaster, 274 bund. 50 v. r. 50 v. ell., waaronder 193 bund. 69 v. r. 60 v. ell. schotbaar land, en wordt door eenen watermolen, geholpen door eene sluis, op de Hedikschе-Maas, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 2 el 3 palm boven A. P. Het polderbestuur bestaat wegens *Hedikhuizen* uit eenen Dijkgraaf en twee Heemraden, wegens *Engelen* uit twee Heemraden, en wegens *Vlijmen* uit eenen Dijkgraaf en twee Heemraden.

HEDIKHUIZEN (POLDERTJE-TUSSCHEN-DE-DIJKEN-VAN-), pold. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Hedikhuizen*; palende N. aan de Maas, O. aan den Bokhovendijk, Z. en W. aan den Hoogen-Maasdijk.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 43 bund. 43 v. r. 89 v. ell. Het polderbestuur bestaat uit eenen Waarsman en twee Heemraden.

HEDIKSCHE-DIJK (DE), meestal enkel den Dijk genoemd, geh. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. N. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. O. van *Heusden*, gem. *Hedikhuizen*.

HEDIKSCHE-MAAS, riv. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*.

Het is eigenlijk een tak der Maas, die even boven het Heleind zijnen oorsprong uit gemelde rivier neemt, loopende naar de *Haarsteeg*, waar hij nog eene aanmerkelijke breedte bezit, en is aldaar in verband met de Haven van de *Haarsteeg* gebragt. Vóór 1474, maakte deze tak een gedeelte van de rivier de *Maas* zelve uit, — de bedoelde tak is aan zijnen oorsprong, in 1834, door eene schutsluis afgesloten geworden.

HEDILLA, oude naam van het d. Hedel in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Hedel.

HEE, geh. op het eil. *Terschelling*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 20 u. N. van *Hoorn*, kant. en 15 u. N. van *Medemblik*, gem. *Terschelling*, ¼ u. O. van West-Terschelling, ¼ u. W. van Midsland; met 4 h. en 20 inw.

HEE (DE), volgens de Vlaamsche uitspraak, de verkorte naam van het d. Ede in *Staats-Vlaanderen*, in *Aardenburger-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Ede.

HEECKELINGEN, d. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Heekelingen.

HEECKEREN, ook wel Heekeren gespeld, havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 6 u. O. van *Deventer*, kant. en 10 min. N. van *Goor*, gedeeltelijk gem. *Goor*, gedeeltelijk gem. en 1¼ u. O. van *Markelo*, niet ver van den straatweg van Deventer naar de Hannoversche grenzen, en aan het riviertje de Regge, zijnde een schipvaart op Zwolle en Deventer, waarin uitwatert een beekje, hetwelk de gracht van dit goed van versch loopend voorziet.

Digitized by Google

In 1550, tijdens de regering van KAREL V, behoorde HEECKEREN of wel HET-HUIS-TE-GOOR, HEECKEREN genaamd, aan eene familie VAN COEVERDEN. In de volgende zeventiende eeuw aan de familie VAN ESSEN. In de achttiende eeuw aan de familie VAN HORVEL, en later aan de familie BENTINCK TOT BREKKELENKAMP. In de negentiende eeuw aan de familie VAN HUGENPOTH. Tegenwoordig wordt het in eigendom bezeten en bewoond door Jonkheer G. W. BOSCH VAN DRAKENSTEIN, Lid van de Ridderschap van Utrecht, Oud-Officier van het Regiment Lansiers, no. 10.

Vroeger was het heerenhuis een zeer ouderwetsch gebouw, hebbende nagenoeg de gedaante van eenen winkelhaak, in het midden waarvan was een toren, voorzien van schietgaten. Het huis stond in eene gracht, langs eene ophaalbrug ging men derwaarts, nadat men vooraf de brug over de buitengracht, die nog bestaat, was overgegaan. Thans is het huis naar den tegenwoordigen smaak herbouwd, en is een schoon gebouw, welks voorgevel met fraaije kolommen prijkt.

Deze havez. bestaat in heerenhuising en verdere getimmerden, eikenbosch, park, lanen, bouw-, hooi- en weilanden, gras- en veldgronden, voorts negentien boerenplaatsen en katersteden met hare bosschen en onderhoorigheden. Zij beslaat eene oppervlakte van ongeveer 300 bund.

HEECKEREN, voorm. kast. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, tegen het N. van het dorp *Steenderen* gelegen, en met grachten omringd.

Dit kasteeltje is reeds vóór onheugelijke jaren afgebroken, de grondslagen zijn voor ongeveer 25 of 30 jaar uitgegraven, de plaats, waar het gestaan heeft, heet thans nog *Heeckeren-Kolk*.

Overleveringen willen, dat in den oorlog tusschen de Bronkhorsten en Heeckerens, in de veertiende eeuw, een der laatste aldaar zou gesneuveld zijn, waarvan het huis zijnen naam ontleend heeft.

HEEDE (DE), voorm. zeer aanmerkelijk water, dat zich van de zuidelijke kusten van *Kadzand* en *Groede*, prov. *Zeeland*, tot aan *Brugge*, en van *Oostburg* en *Aardenburg*, tot aan *St. Anna* uitstrekkende, eene aanzienlijke kom vormde, welke rondom door eilanden gedekt, reeds zeer vroeg eene voortreffelijke scheepsreede aanbood, en de bron werd van welvaart van alle aan hare oevers gelegene plaatsen.

Een overblijfsel van dit water vindt men thans nog in het watertje de *Eede*. Zie dat woord.

HEEDE (DE), voorm. uitgebreide houtstreek, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*.

In eene aanzienlijke breedte strekte het bosch zich uit van den voet der duinen, tot daar waar de Zoutvliet zich oostwaarts kromde.

HEEDENESSEN, ook HEIDENESSE, HEDENESSE, HIDDENESSE, HEDENEZE, HENDENEZE, HEIDENZEE, en in oude Latijnsche keuren HEYDINEZE geheeten, voorm. schorren in de toen zeer aanmerkelijke rivier of den zeeboezem de Heede, thans de Eede

Deze schorren maakten eeuwen lang de zuidelijke grens van *Zeeland* Bewester-Schelde uit.

HEEFSKES of HEEFSKENS, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie HEVESKES.

HEEFSKESKLOOSTER, voorm. kloost. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie HEVESKESKLOOSTER.

HEEG, anders HEGKES, in het Lat. HAGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr. en 2 u. Z. Z. W. van *Sneek*, ten N. van het Heegermeer.

Digitized by Google

Het is eene groote, wel bestrate en bebouwde plaats, welks schoone buurt, zoowel langs de vaart, als in eene lange en nette straat, welke naar de kerk leidt, bezienswaardig is.

Buiten de buurt heeft men meerendeels lage landen en vele poelen, als: Henxtepoel, Feitepoelen en Palsepoelen enz. Van hier noordwaarts loopt een rijweg tot aan de buurt Osingahuizen, hier onder behoorende, en van daar weder westwaarts door Oudega tot in Wonseradeel, doch noordwaarts tot aan den Hemdijk, bij de Nieuwezijl; dragende den naam van Ooster-Schattinge. Tusschen de Wijmerts en het Heegermeer, ligt een stuk lands, met name Oostwaarde, daar eene plaats gevonden wordt, bekend onder den naam van Goudebodem, welke mede behoort tot dit dorp, dat zich in het Westen zeer ver uitstrekt.

Suffridus Petri en andere geleerden van vroegere dagen beweren, dat Hee oudtijds, toen de Hollandsche Graven over Friesland heerschten, de plaats zoude geweest zijn, waar dezen, om de vermakelijkheid en aangename ligging, hun hof hielden, en een raadhuis getimmerd hadden; waarom dit dorp een ander 's Gravenhage zou geweest zijn, en alleen wegens den Frieschen tongval den naam van Hee verkregen hebben. Anderen willen, met meer waarschijnlijkheid, dat het zijnen naam ontleend hebbe van zijne ligging op eene hoogte of heuvel. Men telt er 217 h. en ongeveer 1100 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt en visscherij. De paling, die meestal elders gevangen en hier wordt aangebragt, bewaart men er eerst in baggen of aken, en wordt daarna met groote schepen of aaläken naar Londen vervoerd, hetwelk een belangrijke tak van handel oplevert. Ook heeft men er eenen houtzaagmolen, 3 scheepstimmerwerven en 2 leerlooijerijen.

De Herv., die hier ruim 900 in getal zijn, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Sneek*, ring van *Ylst*, behoort. In de kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, bragt de pastorij honderd zestien goudguld. (174 guld.) op, het vikarisschap 100 goudguld. (150 guld.), bovendien was er eene prebende van 100 goudguld. (150 guld.), en eene tweede van 60 goudguld. (90 guld.). In plaats van deze kerk, die wel groot en aanzienlijk, doch door ouderdom vervallen was, is in het jaar 1745 aan het westeinde der buurt eene andere gebouwd, die met een spits torentje pronkte, en van binnen met een orgel voorzien was. Ook deze kerk is in het jaar 1840 vervangen door eene, die den 20 September van dat jaar ingewijd en van eenen spitsen toren en een orgel voorzien is. In het jaar 1833 werd op eene edelmoedige wijze aan eene behoefte dezer gem. voldaan, doordien de Heer W. A. Visser, haar eenen fraaijen zilveren avondmaalsbeker schonk, bij dien, welken zij reeds bezat, doch door het toenemen van het aantal leden niet toereikende was; terwijl de broeder van den gezegden Heer, A. A. Visser, haar in 1836 een zilveren doopbekken vereerde.

De R. K., welke er wonen, maken eene stat. uit, die tot het aartspr. van *Friesland* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 150 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den derden Woensdag van October.

Hee is de geboorteplaats van den Regtsgeleerde Haringus Siffridi Siffriduszoon (Synnama), die eerst Hoogleeraar in de beide regten, en naderhand Bijzitter van het Keizerlijk Kamergerigt te Spiers is geweest. Het adell. geslacht van Haringsma, waarvan in het jaar 1402 Haring Haringsma tot Potestaat van Westergoo benoemd, is uit dit d. afkomstig, en had vroeger aldaar eene state.

Digitized by Google

Het d. Hasz, heeft ook veel geleden bij den watervloed van Februarij 1825. Tot aller bevreemding ontwaarde men hier dat, in weerwil van den hevigen noordwestenwind, een zeer sterke stroom van den zuidkant af van het Slootermeer liep, deze nam hand over hand toe, zoodat in den avond van den 5 en den volgenden nacht, alle de polders in den omtrek onder water stonden; een aantal landlieden moest met hunne huisgezinnen en vee de vlugt nemen, en zelfs onder het dorp werden vele beesten uit de stallen op de hoogten gebragt. Acht en zestig gezinnen, uit twee honderd zeven en zestig zielen bestaande, werden te Hasz in de pastorij opgenomen, en bij de dorpsbewoners verzorgd, gespijzigd, en van het noodige voorzien.

HEEGEBEEK (DE), riv., ontspringende bij *Alstede*, in *Pruissen*, loopt in eene N. W. rigting onder Haaksbergen, prov. Overijssel, door de Buirserheege en veenen, valt bij de Leppenbrug in de buurs. Rotbeek, onder Lonneker, en loopt, onder den naam van Rotbeek, naar het geh. Boekulo, van waar het, onder den naam van Boekuloscha-Aa, verder gaat. *Zie* dat woord.

HEEGERMEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Wymbritseradeel*.

Het loopt ten Westen met de *Fljuessen* ineen, en staat door de Haaneboersloot met het *Noordmeer*, door de Wegsloot met de *Idsegasterpoelen*, door de Hooiwijk met de *Ee*, en door de Foksloot, met de Rakken, langs Woudsend, alsmede met het *Slootermeer* in verbinding.

HEEGH, adell. h. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 5 u. Z. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. van *Doesborgh*, gem. en ¼ u. O. van *Didam*.

Het beslaat, met de onderhoorigheden, eene oppervlakte van 105 bund. 60 v. r. 96 v. ell., en wordt thans in eigendom besteten en bewoond door den Heer Jan van Eerden.

HEEK (DE), geh. in het *Land van Overmaze*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2½ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en ½ u. N. O. van *Meerssen*, gem. en 25 min. Z. van *Hulsberg*; met 24 h. en 140 inw.

HEEKEREN, haves. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, en voorm. kast. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Heeckeren.

HEEKEREN-KOLK, naam, welken men geeft aan de plaats, waar het voorm. kast. Heeckeren, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gestaan heeft. Zie Heeckeren.

HEEKHUIZEN, d. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heekhuizen.

HEEKT (DE) of Eekt, vaart in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, die van Holwierde ten Z. afkomende, in eene noordoostelijke rigting, bij de zoogenaamde Bolshorn, in het Bierummer-maar vloeit, welk maar van daar, eerst eene westelijke rigting en later eene noordelijke strekking heeft, en vervolgens ten Oosten langs het dorp Bierum loopt, ten Noorden van welk dorp het eindigt. Het vaarwater de Heekt, ook wel de Groote-Heekt genaamd, scheidt het dorp Holwierde en het gehucht Katmis, van waar het verder in eene zuidelijke rigting naar Appingedam loopt, en zich in het *Damsterdiep* ontlast. Door deze vaart voeren de ingezetenen van Bierum, Holwierde en Katmis, hunne producten af; terwijl het ook wel met kleine turfschepen bevaren wordt.

HEEL, d. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 1½ u. Z. W. van *Roermonde*, gem. *Heel-en-Panheel*.

NB. Deze bladzijden in te voegen tusschen bladz. 256 en 257.

Digitized by Google

De inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, en allen R. K. zijn, maken, met de overige van de gem. Heel-en-Panheel, eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *Limburg*, dek. van *Roermonde*, behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt en 800 zielen telt, onder welke 600 Communikanten. De kerk, aan den H. Stephanus toegewijd, is geen oud gebouw, van toren en orgel voorzien.

Men wil dat voortijds te Heel een marmeren beeld van de Godin Helena, eene dochter van Jupiter, zou gestaan hebben, en dat de inwoners van het Maasland die aldaar kwamen vereeren; hiervan zou het dorp zijnen naam bekomen hebben; terwijl de vroeger hieronder behoord hebbende gehuchten Poll en Panheel, alzoo genoemd zouden zijn geworden van Apollo en Pan, die aldaar vereerd werden. Het beeld van Helena was nog in 1735 te Heel aanwezig (1).

HEEL, Hel of Helle, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1 u. O. van *Nijkerk*, gem. en 1 u. Z. W. van *Putten*; met 33 h., waaronder het voorm. landg. de Heel en 330 inw.

HEEL (DE), de Hel of de Helle, voorm. landg. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1 u. O. van *Nijkerk*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Putten*.

Naar sommigen willen, zoude Reinald I, Hertog *van Gelre*, hier, in het jaar 1320, door zijnen zoon gevangen gezet zijn.

HEEL (KASTEEL-TE-), voorm. kast. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Heusel (Kasteel-Te-).

HEEL (KASTEEL-TE-), kast. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 1½ u. Z. W. van *Roermonde*, gem. *Heel-en-Panheel*, 5 min. Z. van Heel.

Het is een uitstekend schoon gebouw, dat, met de daartoe behoorende gronden, in eigendom bezeten en bewoond wordt door den Heer Hubert Hermans.

HEELE, in het Lat. Helium, vroegere naam van de Wijde Mond der Maas, in *Zuid-Holland*, bij Brielle.

HEEL-EN-PANHEEL, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en kant. *Roermonde* (8 k. d., 9 m. k., 4 s. d.); palende N. aan Baexem en Horn, O. aan Beegden, Z. aan Wessem en Thorn, W. aan Grathem.

Deze gem. bevat het d. Heel, benevens de geh. Panheel, Houthem en Catert, beslaat eene oppervlakte van 1059 bund., telt 127 h., bewoond door 147 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook bestaat aldaar eene jeneverstokerij.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van *Heel* uit. —

HEELSUM of Helsum, d. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 1⅞ u. W. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. O. N. O. van *Wageningen*, gem. en ½ u. W. van *Doorwerth*, aller schilderachtigst in eene soort van vallei, aan de snelvlietende H[illegible] mer-beek gelegen.

Men telt hier een twintigtal h. De inw. vinden [illegible] in den landbouw. Ook heeft men er 3 papi[illegible] gelijk water- en windmolens zijn.

---

(1) Zie Knippenbergh, *Historia Ecclesiastica* [illegible] *certatio de Romanorum Monumentis*, in [illegible] IV, p. 406.

Digitized by Google

In het jaar 1495 overkwam dit d. een deerlijk ongeval, toen de Vetkoopers, met sommige burgers van Bolsward, in St. Michielsnacht dit geheele dorp, na het eerst uitgeplunderd te hebben, in brand staken, niet één huis, uitgezonderd slechts 's Priesterswoning, verschoonende.

De Herv., die hier zijn, behooren tot de gem. *Renkum-en-Heelsum*, welke hier een kerkje heeft, dat allerbekoorlijkst gelegen is op eenen tamelijk hoogen, digt beplanten heuvel, en nog de duidelijke kenmerken van zijne groote uitgebreidheid in vorige dagen draagt. Het is een klein oud gebouw, met een spits torentje, en wordt, op kosten van den eigenaar van Doornwerth onderhouden, die ook den Hervormden Predikant van het naburige Renkum, voor het waarnemen van de dienst in deze gemeente, bezoldigt.

De R. K., die er worden gevonden, worden tot de stat. van *Wageningen-en-Renkum* gerekend. — Men heeft in dit d. ook eene school.

HEELSUMERBEEK of Helsumerbeek, beek op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*.

Deze beek ontspringt in het Noorden der gem. *Doorwerth*, loopt, met eene zuidwestelijke rigting, langs Heelsum, ontlast zich, ½ u. *bezuiden* dit d., in den *Rijn*, en maakt de grenscheiding tusschen de gemeenten Doorwerth en Renkum uit; op haren loop brengt zij drie papiermolens in beweging.

HEELVLIET, d. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Heenvliet.

HEELVOET en HEELVOETSLUIS, namen, onder welke de vesting Hellevoetsluis, in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, wel eens voorkomt. Zie Hellevoetsluis.

HEELWEG, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 6 u Z. O. van *Zutphen*, kant. en 3 u. N. O. van *Terborgh*, gem. *Wisch*, ½ u. N. W. van *Varsseveld*, waartoe het behoort; met 101 h. en 720 inw.

Deze buurs. werd in het jaar 828, onder den naam van Hellewich, aan de kerk van Utrecht geschonken.

HEELWIJK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, arr. en 4 u. O. ten N. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. Z. van *Oss*, gem. gem. en 2 min. Z. van *Heesch*; met 20 h. en 60 inw.

HEEM (DE), beek in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, in de gem. Heemskerk welke uit de duinen, in het Westen dier gemeente voortkomt, en met eene eerst Zuidoostelijke, vervolgens Noordoostelijke rigting, naar de *Dye* loopt, in welke zij zich ontlast.

De benaming de Heem is sedert lang in onbruik geraakt, en dit water staat thans bekend onder onderscheidene benamingen van de Voorwegsbeek, de Strengbeek, de Groote-Kerkbeek en de Maarsloot.

HEEMAAL (HOOG-), pold. distr. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heemaal (Hoog-).

HEEMAAL (LAAG-), pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heemaal (Laag-).

HEEMERSTEIN, voorm. buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Heimerstein.

HEEMERT, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Heimert.

Digitized by Google

HEEMERT, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Hemert.

HEEMSDONK, voorm. nonnenkloost. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Donk (Ter-).

HEEMSE, in oude brieven ook wel Hemusse geheeten, d. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 11 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 5 u. O. N. O. van *Ommen*, gem. *Ambt-Hardenbergh*, ½ u. van de plattelandst. Hardenbergh, niet ver van de Vecht, schilderachtig tusschen hoog geboomte gelegen.

Men telt er 77 h. en 480 inw., die meest in den landbouw en het turfsteken hun bestaan vinden.

De Herv., die er 470 in getal zijn, maken, met die uit de buurs. *Collendoorn*, *Rheserveen* en *Heemserveen* eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zwolle*, ring. van *Ommen*, behoort, en 1400 zielen, onder welke 550 Ledematen, telt. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is, voor zoo ver bekend is, geweest Johannes Vorking, die in het jaar 1633 naar Hardenbergh werd verroepen en toen bleef Heemse vereenigd met *Hardenbergh*, tot in het jaar 1663, wanneer Johannes Bossier te Heemse alleen beroepen werd, waar hij in het jaar 1680 overleed. Het beroep geschiedt door de eigengeërfden.

De kerk is een oud gebouw met eenen toren. In het jaar 1807 werd door de Baronnesse Clara Fetonia van Raesfelt, geb. van Sytsema, een fraai nieuw orgel aan deze kerk geschonken; terwijl de kerk zelve, even als de pastorij en kosterswoning, in het jaar 1823 aanzienlijk vertimmerd is.

De Afgescheidenen, van welke men er 135 telt, maken eene gem. uit, die eene kerk, doch nog geenen Predikant hebben.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 40 leerlingen bezocht.

Op den 29 Augustus 1840 zijn in dit d. vier woonhuizen en vier schuren, eene prooi der vlammen geworden.

HEEMSE (HUIS-TE-), havez. in *Zalland*, prov. *Overijsel*, arr. en 11 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 5 u. O. N. O. van *Ommen*, gem. *Ambt-Hardenbergh*, 5 min. ten Z. van Heemse.

Op deze havez., beslaande, met de de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 47 bund. 28 v. r. 60 v. ell., bragt de Dichteres Clara Fetonia van Sytsema, die in de laatste helft der vorige eeuw leefde, het grootste gedeelte van haar leven door. Zij was gehuwd aan Isaak Reinard, Baron van Raesfelt, welk geslacht dit h. eene reeks van jaren bezeten heeft. Thans is het een eigendom van den Heer Jonkheer J. van Foreest, woonachtig te Heemse.

HEEMSERVEEN, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 11 u. N. O. van *Deventer*, kant en 5 u. O. N. O. van *Ommen*, gem. *Ambt-Hardenbergh*, N. van Heemse; met 5 h. en 40 inw.

HEEMSFURT, oude naam van de st. Amersfoort in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Amersfoort.

HEEMSKERK, gem. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, (8 k. d., 7 m. k., 5 s. d); palende N. aan de gem. Castricum, O. aan Uitgeest en Assendelft, Z. aan Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin, en W. aan de Noordzee.

Deze gem. is verdeeld in de volgende 5 b., Heemskerkerduin, gewoonlijk het Duin genoemd, Noordorp, Hoogdorp, met de hier aangrenzende b. onder Wijk-aan-Duin, meestal het Holland genaamd, Oosterzij en Kerkbuurt, bij de ingezetenen de Buurt ehe eten.

Digitized by Google

Zij bevat den polder Noord-en-Zuidbroek, en het grootste gedeelte van de Noorder-Buitendijken, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2762 bund. 3 v. r. 40 v. ell., waaronder 1200 bund. beplant of bebouwd duin en wildernis; telt 120 h., bewoond door 160 huisgez., uitmakende eene bevolking van 800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, en eenen korenmolen hebben.

De Herv., die er 160 in getal zijn, behooren tot de gem. *Castricum-en-Heemskerk*, zijnde Heemskerk sedert het jaar 1584 met *Castricum* vereenigd geweest, als wanneer Jan Pietersz. van Castricum beroepen werd, die vroeger alleen te Castricum gestaan had, doch van daar in 1577 naar 's Gravenhage vertrokken zijnde, aldaar den 10 October 1583 was afgezet. Hij overleed in 1586 te Castricum, en is aldaar begraven, blijkens eenen kleinen grafsteen onder den predikstoel in de kerk. Door het verval van de kerk is Heemskerk, van 1630 tot 1637 zonder Predikant geweest, doch overigens met *Castricum* verbonden gebleven.

De Evang. Luth., die hier wonen, behooren tot de gem. *Beverwijk*.

De R. K., van welke men er 650 aantreft, onder welke 450 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Noord-Holland*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in deze gem. één school.

Deze gem. is eene heerl., die van ouds, met het hoog regtsgebied behoorde aan het adellijk geslacht van Heemskerk, welk regtsgebied naderhand aan het baljuwschap van Kennemerland gehecht is, nadat de heerl. aan den Graaf vervallen was. Zij werd met regt van ambachtsheerl. verlijd aan het geslacht van Assendelft, van hetwelk zij in dat van Renesse van ter Aa, Heusden van Eldersen, en naderhand in andere huizen is gekomen. De Heer Eustachius Baron van Brakkenhorst verkocht haar, in het jaar 1694, aan Jean Deutz, Schepen en Raad der stad Amsterdam, onder wiens nakomelingen zij tot nu toe gebleven is, zijnde thans daarvan eigenaar den Heer Mr. Jacob Maarten Deutz van Assendelft, woonachtig te Amsterdam.

Het d. Heemskerk ligt 3 u. N. van Haarlem, ½ u. N. van Beverwijk, 3 u. Z. van Alkmaar.

Het is reeds bekend in het verdrag en den brief tusschen Willem I, een en twintigsten Bisschop van Utrecht, en den Abt Reginbertus van Egmondmond, in het jaar 1063, met den naam van Hemmenkirica, en met dien van Emmerik, bij Melis Stoke in Dirk II, en komt ook voor onder den naam van Hemskerk. Hare oude gesteldheid, vermogen en daarop gevolgde vermindering, is op te maken uit het getal der riemen en mannen naar de riemtalen, waarmede het, volgens het gebruik van die tijden, den Grave in de heervaarten moest dienen, want daar het te voren op vier en twintig riemen gesteld was, heeft Hertog Albrecht van Beijeren, die in het jaar 1391 tot op de helft verminderd. Hertog Jan van Beijeren, Regent van Holland zijnde, stelde het, in het jaar 1420, uit medelijden, nog drie riemen minder, en eindelijk kochten zij nog drie andere riemen van gemelde Hertog af voor 10 Wilhelmus schilden (16 guld.), zoodat zij op zes riemen bleven. Men telt thans in de kom van het d. 50 h. en 300 inw.

De tijd waarin de kerk van dit dorp gesticht is, vindt men nergens aangeteekend, maar men wil, dat zij ter eere van St. Laurens gewijd, aan de St. Jansheeren gegeven, en reeds in het jaar 1216

is bediend geweest door eenen Pastoor, welke onder den Deken van Kennemerland behoord heeft; in deze kerk was eene kapel. Volgens eenen ouden brief van 1466, stonden er twee altaren, een van St. Catharina en een ander van St. Barbara, en aan deze altaren was, met verlof en toestemming van den Pastoor, een kapellanij of vicariaat gesticht. De R. K., na de Herv. hunne kerken moetende ruimen, werd deze kerk, in 1586, met die van Castricum vereenigd, doch sedert is zij in een onherstelbaar verval geraakt, en tot aan 1628, heeft men de godsdienst nog somtijds in de kapel verrigt, welke tot op het laatst der vorige eenw nog in wezen, en onder anderen merkwaardig was wegens de beeldtenis van den beroemden Kunstschilder Maarten van Heemskerk, eigenlijk Maarten van Veen, in een der zijglazen geplaatst. In het jaar 1800 werd zij echter, met eenige bouwvallen der kerk, welke misschien twee derden grooter is geweest, gesloopt. In den kelder van gezegde kapel, die, van de vroegste tijden af, aan het geslacht der Heemskerken behoorde, en thans nog een eigendom is van het Huis Marquette ligt begraven de Heeren Daniel de Hertaing, Heer *van Marquette*, Luitenant Generaal in dienst der Vereenigde Nederlanden, en zijn zoon. Twee groote wapenkasten, waarin hunne adellijke kwartieren en krijgssieraden, als: standaarden, casquetten, degens, staf van bevel, sporen, handschoenen, enz. gelegen zijn, werden in deze kapel bewaard. De Heeren van Marquette hadden ook hun gestoelte in deze kapel. De toren der kerk is van zwaren gebakken steen, met langwerpige spits, gelijk opgemetseld ter hoogte van 46 Ned. ellen. Op het kerkhof, dat door hooge boomen belommerd is, staat een grafnaald van blaauwen arduinsteen, die de gemelde Maarten van Heemskerk, ter gedachtenis van zijnen vader Jacob Willemsz. van Veen, heeft doen oprigten. Op deze grafnaald staat een kind verbeeld, dat met eene toorts eenige doodsbeenderen in den brand schijnt te steken, en met zijnen regtervoet op een doodshoofd rust; met dit onderschrift:

D. O. M.
Jacobo. Venio. Guillelm.
Parenti Cariss.
Martinus Hemskerk.
Pietatis, ergo. P.
Vix. An. LXXIX.
Cogita Mori.
1570.

(d. i.: Den Almagtigen God zij eer. Maarten van Heemskerk, heeft uit kinderlijke liefde dit opgerigt, ter eere van zijnen beminden vader, Jacob van Veen Willemsz. Hij leefde 79 jaren; Gedenkt te sterven. 1570.) Onder dit opschrift staat zijn wapen, en aan de andere zijde:

Hier Leyd Begraave
Jacob Willemsz. van Veen.
sterf den XVI. dag Septemb.
1632 [illegible] geleeft

Tot ond[illegible] heeft gezegde schilder, die, met [illegible] was en te Haarlem kinderloos [illegible] of St. Bavo'skerk begraven ligt, [illegible] voorwaarde dat, bijaldien men deze [illegible] landen zich het land zouden mogen [illegible] onder zijne erfgenamen, meestal welgegedagteekend: 16 April 1558, bij

Digitized by Google

hetwelk van Heemskerk en zijne huisvrouw Maaytje Gerritsdochter, het zuiver jaarlijksch inkomen van zekere landerijen, omtrent Haarlem gelegen en bestierd wordende door de Regenten van het Heilige geest Gasthuis dier stad, aan twee bruiden bespreken, eene namelijk uit Haarlem, en eene andere uit Heemskerk geboren, onbesproken maagden zijnde en op zijn graf trouwende. De plegtigheid werd nog, tot op het einde der vorige eeuw, onderhouden, en de bruiden moesten bij die gelegenheid van eene verklaring der regering voorzien zijn, inhoudende dat hun niet anders gebleken is, dan dat zij zuiver maagd en onbesproken waren.

De R. K. kerk, aan den H. Laurentius toegewijd, is een gebouw zonder toren, doch van een orgel voorzien.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 120 leerlingen bezocht. De onderwijzerswoning staat onder één dak met het Raadhuis, dat een zeer goed ingerigt gebouw is. Sedert onheugelijke jaren bestaat hier een gebruik, om aan de schoolkinderen, op St. Thomas, warme bolletjes (broodjes van 2½ cent) uit te deelen; dit moet zijnen oorsprong hebben uit de Tienden; althans de kosten daarvan worden door de Tiendpachters betaald.

Hier werd, in het jaar 1254, door Willem II, Graaf *van Holland*, Roomsch Koning, een sterk kasteel gebouwd, om tegen den inval der Westfriezen beveiligd te zijn. Thans draagt dit kasteel den naam van Marquette. Het Huis Assumburgh behoort mede onder Heemskerk, als ook de buitenplaats Beijenlust. Voorts hebben hier nog bestaan, en zijn vroeger of later verdwenen of gesloopt, de heerlijke huizen Poelenburg en Reewijk, van welke laatste thans de grond bij het Huis Assumburgh, tot eenen Hartenkamp wordt gebezigd; ook nog de Vlotterd; Meerenstein, en het huis Oud-Haarlem, bij de landlieden het Hof genoemd.

Even benoorden het huis Assumburgh heeft men het Assummertolhek, door Anna van Renesse, Vrijvrouwe *van Assendelft en Assumburgh enz.*, aldaar in den tijd gesteld, voor het aanleggen en onderhouden van eenen weg van Assumburgh tot Assum; zijnde dit tolhek, sedert de stichting, steeds tot heden in het bezit der eigenaren van Assumburgh.

Digt aan Noordorp, aan den straatweg, vindt men een zeer regelmatig heuveltje, het Huldtooneel genaamd, zijnde dit de plaats, alwaar oudtijds de Graven van Holland tot Heeren van Kennemerland werden ingehuldigd.

Vroeger had hier een oud gebruik plaats, de banding geheeten Dit bestond in zeker burgerregt, door de Graven, zoo het schijnt, aan de Kennemers in het algemeen vergund, om eene gemeene werf te hebben, waarop de burgers jaarlijks op zekeren dag geroepen werden, om in persoon te verschijnen of gemagtigden te zenden, op den Dingstal. Hier werd de vierschaar gespannen onder den blooten hemel, na het oplezen der namen door den Secretaris. Aan alle burgers, die zich hier moesten laten vinden, op verbeurte van twee en veertig Kennemer-schellingen (2 guld. 62½ cents), werd door den Schout gevraagd, of iemand iets van een ander had te eisschen. Indien er iemand eenige belangen inbragt en er geene nadere berigten toe vereischt werden, werd het vonnis dadelijk, zonder eenige kosten, uitgesproken en onmiddellijk uitgevoerd.

In vroeger tijden had deze gem. gemeenschap met de Wijkermeer, door de Kil en de Zevenbergertocht (op de meeste kaarten de

Digitized by Google

Slingstocht), en de Hekslooi. De heerl. Marquette had het regt, om langs dit vaarwater met staande mast tot in hare grachten te varen, zoodat er over die vaart geene vaste bruggen mogten gelegd worden. Zij is echter reeds, sedert onheugelijke jaren, door verdrooging, te niet gegaan, en men kan thans niet meer, dan met praamen, nog eenige goederen te water vervoeren.

In het jaar 1492 kwam de jongste broeder des Hertogs van Saksen, Albrecht van Saksen, die tot Stadhouder-Generaal over de Nederlanden was aangesteld, in Noord-Holland, om met Heer Jan van Egmond, Gouverneur van Noord-Holland, het opruer van het Kaas- en Broodvolk te dempen, en sloeg deze woeste hoop te Heemskerk, op de Geest, waarbij ruim 400 hunner, meest Alkmaarders en Kennemers, sneuvelden.

In de maand Mei van het jaar 1798 had in deze gemeente een felle brand plaats, en wel aanvankelijk op de ontzettendste wijze. De vlam nam, namelijk, in het huis, waarin zij ontstond, zoo snel de overhand, dat eene vrouw daarbij jammerlijk omkwam. Haar man, ter harer hulpe toegeschoten zijnde, moest dit blijk zijner liefde en trouw mede met den dood bekoopen. Hij waagde zich te ver; de woedende vlam greep hem aan, en vereenigde zijne asch met die van het voorwerp zijner liefde, om welke te redden hij zoo kloekmoedig het zigtbaar gevaar had getrotseerd.

Heemskerk is de geboorteplaats van den beroemden Schilder Maarten van Veen, meer bekend onder den naam van Maarten van Heemskerk, geb. in 1498, † in 1574.

Het wapen dezer gem. is een klimmende leeuw van zilver, op een veld van azuur (blaauw).

HEEMSKERK (BUITENLANDEN-VAN-), voorm. buitengronden in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, thans een gedeelte uitmakende van de *Noorder-Buitendijken*. Zie Buitendijken (Noorder-).

HEEMSKERK (NOORD-EN-ZUIDBROEK-VAN-) of Heemskerker-Noord-en-Zuidbroek, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Heemskerk*; palende N. aan de gem. Castricum of den Castricumer-polder, O. aan de gem. Uitgeest of het Uitgeesterbroek en de Noorder-Buitendijken, Z. aan de Wijkerbroek, W. aan de Heemskerker-Geest of bouwlanden.

Deze pold., groot, volgens het kadaster, 733 bund. 19 v. r. 95 v. el., alles schotbaar land, wordt, met de *Uitgeesterbroek*, door vier kapitale scheprad-watermolens, in de Uitgeester- en Langemeer en daardoor in den boezem der uitwaterende sluizen, uitgemalen. Eerst in 1585 is men begonnen op dezen polder twee molens te stellen, zijnde toen alleen de Noordbroek en *Uitgeesterbroek* vereenigd, welke door de sluizen, in den Lagedijk, onder Uitgeest, in de Uitgeestermeer en in den St. Aagtendijk, onder Heemskerk, in de Wijkermeer, haar overtollig water ontlasten, hetwelk toen echter onvoldoende werd beschouwd, door de gedurig meerdere opdrooging en verlanding van de Wijkermeer. De Zuidbroek was toen geheel op zich zelve, en werd door haren eigen molen, in de Wijkermeer, uitgemalen; doch, door de evengemelde opdrooging en verlanding, zulks ook niet meer doenlijk zijnde, is zij, in het jaar 1675, met de Noordbroek en Uitgeesterbroek vereenigd. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en vijf Heemraden, benevens drie Poldermeesters voor het Noordbroek, die tevens Molenmeesters over de molens te Uitgeest zijn, en twee Poldermeesters voor het Zuidbroek.

Digitized by Google

HEEMSKERK (SLOT-TE-), adell. h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. N. van *Beverwijk*, gem. en 5 min. N. van *Heemskerk*.

Het is door Willem II, Graaf *van Holland* en Roomsch Koning, gebouwd, tot eenen voorburg tegen de wederspannige Westfriezen, stellende hij daarover tot Slotvoogd Hendrik van Heemskerk, onder voorwaarde, dat hij met een zeker aantal dappere krijgslieden, de gemelde Friezen, zoo veel hem doenlijk ware, in eene gedurige beweging en vrees zoude houden, waarvoor gemelde Graaf hem jaarlijks 300 ponden (225 guld.) toelag, en daarenboven tot Baljuw van Kennemerland verhief, opdat hij, in tijd van nood en bij het naderen des vijands, al degenen, welke onder het baljuwschap behoorden, zou kunnen opontbieden, om de Friezen met geweld te keeren, en hun het stroopen en plunderen op den Hollandschen bodem te beletten. Na het overlijden van Mein of Meine van Heemskerk, Vrouwe *van Oosthuizen*, die in het jaar 1472 nog leefde, en gehuwd was met Gijsbert van Vianen, Heer *van Noordeloos*, kwam het aan hare dochter Maria van Vianen, Vrouwe *van Noordeloos, Heemskerk enz.*, welke tot echtgenoot kreeg Arend van Stryen, Heer *van Zevenbergen*, bij wien zij, behalve twee zonen, jong gestorven, gewonnen heeft Maria van Zevenbergen, Vrouwe *van Heemskerk, Noordeloos en Cappelle-op-den-IJssel*, die in huwelijk had Cornelis van Bergen of Glimes, Ridder van het Guldenvlies, en bij zijn sterven, in het jaar 1529, naliet Maximiliaan van Bergen of Glimes, Ridder van het Guldenvlies, die bij zijne vrouw Anna van der Gracht, geen kinderen gewonnen heeft, en in het jaar 1544 stervende, de heerl. Zevenbergen, Noordeloos, Heemskerk, Cappelle en Polsbroek, overbragt op zijnen broeder Cornelis van Bergen of Glimes, die ongehuwd blijvende, zijne heerl. naliet aan Maria van Bergen of Glimes. Deze gehuwd zijnde met Louis de Ligne, Heer *van Barbançon*, gaf haars broeders nagelatene en op haar vervallene heerlijkheden over aan haren zoon Jan de Ligne, Heer *van Barbançon*, Ridder van het Guldenvlies. Deze huwde met Margaretha van der Mark, Gravin *van Aremberg*, die, bij het overlijden van haren broeder Robbert, het graafschap Aremberg verkreeg, waarom Jan de Ligne haar echtgenoot gemeenlijk onder den naam van Graaf van Arenberg voorkomt. Nadat hij, die voor Filips II, Koning *van Spanje*, Gouverneur van Friesland en Groningen was, in het jaar 1586, bij Heiligerlee was gesneuveld, kwam het Slot te Heemskerk aan zijnen zoon Karel de Ligne, Graaf *van Aremberg*, Prins *van Rebecque* enz., die den naam en het wapen zijns vaders verliet, zijne meeste goederen in Holland gelegen verkocht, en alzoo mede op den 11 Junij des jaars 1610, zijne goederen te Heemskerk bestaande in het Huis te Heemskerk, destijds gemeenlijk Zevenbergen gebeeten, » met het oude slot daar neven staande, met de grachten, » singels, boomgaarden en landen, zoo aan het gemelde huis als in den » geest daaromtrent gelegen, en daaraan behoorende, met al zulke » hooge jurisdictie, als aan het gemelde huis en gevolgen van dien » zouden mogen zijn, voorts de manschappen en praeëminentiën van » leenen, de duinen en wildernissen met het regt van inschrijving van » beesten, den zodenslag, zekere tienden te Heemskerk, zoo groot als » smal, verscheidene cijnzen, thijnzen, renthen, erfpachten, molenwerf » en wind, de zwanendriften, mitsgaders alle zoodanige goederen, actiën » en geregtigheden, als van ouds daaraan gehoord hadden, verbindende » tot vrijwaring der kope, zijne stad, vrije heerlijkheid en goederen » te Zevenbergen," voor de somma van honderd vijf en dertig duisend

Digitized by Google

gulden aan Daniel de Hertaing, Heer *van Marquette*, zijnde eene heerl., tusschen Bouchain en Arleux, in het graafschap Henegouwen, ten wiens verzoeke, in het jaar 1612, bij 's lands hooge overheid de naam van Heemskerk naar zijn gezegde heerl. in Marquette veranderd is. In zijn geslacht bleef het, tot in het jaar 1663, toen zijn kleinzoon in diepe schulden geraakt zijnde, zich genoodzaakt zag, het den 29 Januarij van dat jaar, aan den meestbiedende op te veilen, blijvende daarvan kooperesse Petronella, geb. Baronnesse van Wassenaer Duivenvoorde, wed. van den Heer Adriaan van der Myle, Heer *van der Mijle, Bakkum, Dubbeldam, Bleskensgrave, St. Anthoniespolder* enz. Deze nam het verlei op, den 9 Januarij 1686, en liet bij haar sterven Marquette na aan hare eenige, in leven zijnde, dochter Maria Agatha van der Myle, die het verlei nam den 21 Julij 1702, en ongehuwd stervende in het jaar 1712 *Marquette* deed komen, aan hare nicht Wilhelmina Henriette van Reede, gemalin van Wigbolt van der Does, Heer *van Noordwijk*, en Lid van de Hollandsche Ridderschap. Het verlei werd bij haar genomen den 17 December 1713, en na haren dood kwam dit huis aan haren zoon, Steven van der Does, in wiens naam het verlei genomen is den 23 Februarij 1717, kort waarna, te weten den 22 Maart van dat jaar, dat aanzienlijk goed bij inkoop een eigendom geworden is van Mr. Joachim Rendorp, wordende hem de overdragt gedaan door vorengemelde Wigbolt van der Does, Heer *van beide de Noordwijken*, *Langeveld* enz. in hoedanigheid van vader en voogd van den voorgenoemden, zijnen minderjarigen zoon, Steven van der Does en dat wel » met al zijn toebehooren, molen, zwanen en alle » andere goederen en renten, den voorschreven huize toebehoorende » mitsgaders de hooge heerlijkheid, daarin huizen en grachten van dien » en twee roeden breedte uit hare grachten." Thans wordt het in eigendom bezeten en bewoond door eenen afstammeling van gezegden Mr. Joachim Rendorp, namelijk door den Heer Jacob Rendorp van Marquette. Het was tot in het jaar 1828 een sterk gebouw van ongeveer 80 Ned. ell. in front, voorzien van twee vleugels, rijzende op de regter vleugel nevens den ingang van het voorplein een fraai torentje het dak uit, doch toen eenigzins vervallen zijnde, is de linker vleugel met een gedeelte van het front afgebroken, zijnde de regtervleugel en toren behouden gebleven en aanmerkelijk vernieuwd. Tegen over het huis had men vroeger de overblijfsels van eenen ronden burg, den Leydschen niet ongelijk, in welke eertijds zoo men wil, een hooge toren, dienende tot eenen vuurbaak, zoude gestaan hebben. Dit gebouw is reeds in het jaar 1800 afgebroken.

Het was op den huize Heemskerk als eene verzekerde en gevestigde plaats, dat Wouter, de eerste van dien naam, door den Abt van Egmond bestookt werd, en dat hij weigerde het leen van hem te verheffen, gelijk zijne voorzaten zulks gedaan hadden. Wouter stak [illegible] den laatsten dag van het jaar 1205, den molen van den [illegible]s de daar naast gelegene stallingen van den Graaf, in [illegible]och werd, op bevel van Graaf Willem, uit het huis van [illegible] Rietwijk geligt, waar hij eenen tijd lang in eene [illegible]genis bewaakt werd, tot dat op St. Pontianusnacht, [illegible]rtige mannen en broeders, Jan, Cornelis, Jacob en Pieter [illegible] te Egmond woonachtig, de wachters door een vreesselijk [illegible]ervaard maakten, en deden vlugten, vervolgens, na het [illegible]ellen van vijftien standhoudende bezettelingen, Wouter ver[illegible] nog dienzelfden nacht naar Egmond bragten. Voor deze

Digitized by Google

dienst schonk hij aan alle vier den adel, en gaf aan JACOB, welke het eerste in de kamer gesprongen was, den bijnaam van DEN KAMERE, JAN, die eenen bijl gedragen had, ontving den naam van JAN BIJL, CORNELIS, die geweldig geklopt had, werd DE KLOPPER, en PIETER, die eene knods gedragen had, KODDE bijgenaamd. Deze geschiedenis, door onze oude voornaamste kronijkschrijvers te boek gesteld, versterkt het gevoelen niet weinig, dat reeds vóór het stichten van den burg of vesting door WILLEM II, Roomsch Koning, alhier een groot gebouw gestaan heeft. Wat dit gevoelen nog meer bevestigt, is het overgebleven zwaar muurwerk, hetwelk vroeger bij het tegenwoordig Marquette nog gevonden werd, en waaruit men zich des noods, door eenen onderaardschen en verwulfden gang, in voorgemelden burg begeven kon. De sterkte en vastigheid van het tweede of bijgevoegd gebouw, bleek ook in het jaar 1358, wanneer de aanslag en toeleg der Kabeljaauwschen op Jonker REINOUT VAN BREDERODE, Baljuw van Kennemerland, in de duinen van Castricum mislukt zijnde, eenige der voornaamste handdadigers, hunne toevlugt namen tot het magtig kasteel van Heer WOUTER VAN HEEMSKERK, als genoegzaam verzekerd tegen de blakende gramschap van den Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN. Toen zij weinig tijds daarna, door gemelden Hertog, met eenen niet geringen drom van krijgsknechten belegerd werden, nadat alvorens Heer WOUTER VAN HEEMSKERK, geweigerd had, om de gevlugte Heeren over te geven, verdedigden zij zich manmoedig, van den 13 November 1358 af, tot in Februarij van het volgende jaar, en dus gedurende een tijd van elf weken, tegen de menigvuldige aanvallen, vergezeld van alle soorten van bedreigingen, hun door den Heer DIRK VAN POLANEN gedaan, aan wien Hertog ALBRECHT het bevel over dit leger toevertrouwd had, als zelf genoodzaakt zijnde, om, wegens eenige beroerten in Zeeland, derwaarts te vertrekken. De belegerden zouden zich nimmer overgegeven hebben, wanneer gebrek aan levensmiddelen hun niet daartoe had genoodzaakt. Ook waren de uiterlijke pracht en inwendige sterkte van dit ridderlijk huis, welke den Hoeksgezinde Kennemers reeds lang in het oog geloopen, en hun als eene scherpe doorn in den voet gestoken had, geenszins de minste redenen, waarom het, in het jaar 1426, door die van Kennemerland, onder het beleid van WILLEM NAGEL, ingenomen en verwoest werd. Tot meerdere bevestiging dezer gebeurtenissen, verstrekken als nog de steenen kogels van onderscheidene grootte; de geraamten van menschen, gedurende het beleg gesneuveld; het menigvuldige puin, dat men dagelijks hier uit den grond opdelft, en zelfs het overgeblevene muurwerk, op onderscheidene plaatsen, met andere steenen weder toegemetseld.

HEEMSKERKER-BOUWLANDEN, streek lands in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie HEEMSKERKER-GEEST.

HEEMSKERKER-DUIN, gewoonlijk HET DUIN genoemd, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. N. van *Beverwijk*, gem. en 25 min. W. van *Heemskerk*; met 25 h. en 170 inw.

HEEMSKERKER-GEEST (DE) of de HEEMSKERKER-BOUWLANDEN, streek lands in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant *Beverwijk*, gem. *Heemskerk*.

HEEMSKERKER-NOORDBROEK, het noordelijk gedeelte van den pold. *Noord-en-Zuidbroek-van-Heemskerk*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie HEEMSKERK (NOORD-EN-ZUIDBROEK-VAN-).

Digitized by Google

HEEMSKERKER-NOORD-EN-ZUIDBROEK, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Heemskerk (Noord-en-Zuidbroek-van-).

HEEMSKERKER-ZUIDBROEK, het zuidelijke gedeelte van den pold. *Noord-en-Zuidbroek-van-Heemskerk*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie het vorige art.

HEEMSKERKI, naam, welken de Negers geven, aan de verl. plant. Misgunst en aan de koffijpl. Monnikendam, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Misgunst en Monnikendam.

HEEMSELS, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Heveskes.

HEEMSLUST, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Motkreek*, ter regterhand naar Cottica varende; palende bovenwaarts aan de katoenplant. de Lemmer, benedenwaarts aan de kostgrond Jagerswoud; 522 akk. groot. Thans behoort zij aan de plant. *Sardam*, aan de Cottica.

HEEMSMADE, hofst. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. O. van *Maarssen*, gem. en ½ u. O. van *Vleuten*.

Deze hofstede beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 30 bund. 84 v. r. 99 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door de erven van den Heer Mr. J. Bousse.

HEEMSTE, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Smallingerland*, arr. en 4½ u. N. ten O. van *Heerenveen*, kant. en 2½ u. N. W. van *Beetsterzwaag*.

HEEMSTEDE, gem. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem* (8 k. d., 8 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Haarlem, O. aan het Spaarne, dat haar van de gem. Haarlemmerliede-Noord-Schalkwijk-en-Hofambacht-en-Zuidschalkwijk-Vijfhuizen-en-Nieuwerkerk-aan-den-Drecht scheidt, Z. aan het Haarlemmermeer en Bennebroek, W. aan Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang; terwijl in het westelijke middengedeelte de gem. Berkenrode ligt.

Deze gem. wordt door den spoorweg van Haarlem op Leyden, de Leydsche trekvaart en den straatweg van Haarlem op 's Gravenhage, van het Z. naar het N. doorsneden. Zij bevat, behalve het d. Heemstede, de b. de Glip, Heerenzandvaart, het Kraaijenest en Meesterlottenlaan, alsmede de Schoubroekerpolder en een gedeelte van den Veenpolder.

Ook liggen er de volgende 21 voortreffelijke buitenplaatsen, als: de Hartenkamp, het Huis-te-Manpad, Meer-en-Berg, Boschbeek, Groenendaal, Meer-en-Bosch, het Klooster, IJpenrode, Land-en-Spaarnzigt, Kennemeroord, Bosch-en-Hoven, Bronstee, Leeuwenhooft, Zuiderhout, Oosterhout, Sparenhout, Westerhout, Eindenhout, Vredenhoff, Gliphoeve en Bosch-en-Vaart. Voorts heeft men er de overblijfselen van het gewezen Slot-te-Heemstede, met tuinen, vijvers enz.; het monument ter eere van de onder Batenburg, tijdens het beleg van Haarlem, gesneuvelde helden, aan het Manpad (zie dat woord); terwijl bijna het geheele Haarlemmerhout tot deze gem. behoort. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1138 bund. 96 v. r. 45 v. ell., waaronder 1060 bund. 43 v. r. 15 v. ell. belastbaar land, telt 262 h., bewoond door 427 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2300 inw., die meest hun bestaan vinden in de bleekerijen en met het arbeiden op de buitenplaatsen en in den boerenarbeid; terwijl men er eenen korenmolen heeft.

Digitized by Google

De Herv., die hier 650 in getal zijn, onder welke 230 Lidmaten, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Haarlem* behoort. De eerste, die het leeraarambt in deze gem. heeft waargenomen, is geweest Ds. Martinus Bruno, die in het jaar 1623 herwaarts kwam, en in het jaar 1624 naar Alkmaar vertrok. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

De Evang. Luth., die er zijn, behooren tot de gem. van *Haarlem*.

De R. K., die hier ongeveer 1700 in getal zijn, onder welke 1400 Communikanten, behooren tot de stat. van *Berkenrode*.

Men heeft in deze gem. eene school, in 1842 met de Onderwijzerswoning nieuw gebouwd, welke gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht wordt; terwijl nog vele leerlingen te Haarlem en te Bennebroek te school gaan.

De gem. Heemstede is eene heerl., welke, volgens sommigen, reeds in de negende eeuw is bekend geweest, hoewel men de Heeren van dien naam eerst met volkomene zekerheid vermeld vindt in het jaar 1334; doch het is waarschijnlijk, dat men de bouwing van hun slot vroeger moet stellen, indien het leenvoorregt van hoog regtsgebied voor dit kasteel door Koning Willem, Graaf *van Holland*, vergund is, gelijk dit niet onduidelijk door sommige Schrijvers wordt beweerd. Dit hooge regtsgebied, zich binnen de grachten van het slot bepalende, hebben de oude Heeren van Heemstede, met de ambachtsheerl., over de geheele regtsban bezeten tot omtrent het jaar 1472, wanneer Heer Jan van Heemstede deze heerl. overdroeg aan Heer Lodewijk van Brugge, Heer *van Gruithuizen*, Stadhouder van Holland, door wiens overdragt, in het jaar 1486, aan Heer Roelof Lefebure, Ridder enz., die Hadewyn, dochter van gemelden Heer Jan van Heemstede, in huwelijk had, de heerlijkheid aan hetzelfde stamhuis is wedergekeerd. Hunne nakomelingen hebben den toenaam van Heemstede aangenomen. Uit hun geslacht is de heerlijkheid, door verkoop, in het jaar 1554, en verder door huwelijken overgegaan aan onderscheidene andere huizen, tot dat zij, in het jaar 1620, met *Bennebroek* vereenigd, gekocht werd door den Heer Adriaan Pauw, Ridder, Heer *van Hogersmilde, Nieuwerkerk, Rietwijk* enz., bekend door het tweemaal bekleeden van het Ambt van Raadpensionaris en zijne veelvuldige gezantschappen aan de voornaamste hoven van Europa en op den Munsterschen Vredenhandel. Zijn kleinzoon Adriaan Pauw, Heer *van* Heemstede, *Rietwijk* enz., stond, in den aanvang der vorige eeuw, deze heerl. af aan den Heer Mr. Gerard Hoeufft, zoon zijner oudste zuster, Vrouwe Agatha Pauw, door wien ook, na dien tijd, de toenaam van Pauw werd aangenomen; de tweede zoon van dezen Benjamin Pauw, geboren Hoeufft, Heer *van Rietwijk en Rietwijkeroord*, liet, bij uitersten wil, het vruchtgebruik van alle zijne leengoederen aan zijne weduwe, Vrouwe Agatha Sijlvius, sedert hertrouwd met den Heer Albrecht Nicolaas Baron van Aarssen Beijeren, Vrijheer *van Hoogerheide* enz. De eigendom dezer goederen werd, bij gemelden uitersten wil, gemaakt aan den Heer Diederik Hoeufft, Heer *van Buttingen en Zandvoort*, neef van den overledene. Tegenwoordig is het een eigendom van den Heer Marten Adriaan Beels, woonachtig te *Haarlem*.

Heemstede of Haemstede, meestal Heemster genaamd, ligt Z. van Haarlem, in eene bekoorlijke streek. Vóór het jaar s er geen kerk, maar alleen eene kapel, misschien gesticht na- er Hendrik IV, in het jaar 1064, een stuk lands in Heemstede Utrechtsche kerk geschonken had. Zeker is het, dat in gemeld

Digitized by Google

jaar 1347 de kapel van Heemstede, welke, tot dien tijd toe, onder de kerspelkerk van Haarlem gehoord had, door Hertog Willem van Beijeren, ter gedachtenis van zijnen oom Willem IV, tot eene koepelkerk verheven werd. Hertog Willem noemt haar hier eene nieuwe kapel. Zij was ter gedachtenis van *O. L. Vrouw Hemelvaart* ingewijd, daarin was eene vikarij gesticht, met den last van drie missen 's weeks, welke jaarlijks vijf en twintig Rijnsche guldens (37 guld. 50 cents) opbragt. Deze kerk werd in de maand Junij des jaars 1573 verwoest, zoo dat men, bij het aanstellen van den eersten Hervormden Leeraar, in het jaar 1622, de eerste predikatie tusschen de oude muren van de vervallene kerk gedaan heeft. In het jaar 1623, begon men de tegenwoordige kerk te bouwen, die in het volgende jaar zoo ver gevorderd was, dat er de dienst in verrigt werd. Men heeft er eene deftige marmeren graftombe van de Heeren van Heemstede; de zoldering is geheel marmer geschilderd en aardig met vakken afgedeeld; in het midden, plat tegen de zoldering, is een uurwijzer. De predikstoel is zeer net. Het ruim wordt door drie koperen kaarskroonen verlicht, de vensters prijken met eenige fraai beschilderde glazen. Voor de koorbalk leest men: Het geloof is door het gehoor en het gehoor door het woord gods, *Rom., Cap. X, vers* 17. Voor de overige dwarsbalken, die tusschen de overstaande wanden liggen, leest men in korte bewoordingen, de geschiedenis der kerk vermeld; voor de eerste balk staat:

In de jaare Vijftien Honderd drie en Seventig / in de maand junij / is de oude Kercke gedistrueerd.

Voor de tweede balk leest men:

In de jare MDCFFIJ den FIJ junij / is de eerste Predicatie van de Gereformeerde religie tusschen de oude muizen van de verfallene Kercke gedaan.

Voor de derde balk is geschilderd:

In het jaar MDCFFIJIJ op den FFIJIJ October / is de eerste steen van de tegenwoordige Kercke geleid / door Jonkheer Nicolaas Pauw Heer van Heemstede.

Voor eene vierde balk wordt gelezen:

In den jaare MDCFFIJIJIJ / den viez- en vijftiende julij / zijn de balken in deze Kercke gelegd / en is dezelve verfolgens onder dak gebragt.

Eindelijk staat voor de vijfde en laatste balk:

In den jaare Sestien Honderd viez en twintig / is in den somer en verfolgens / in de tegenwoordige Kerck het H. Evangelium geprediкt.

Voorts hangt tegen een der wanden nog een groot oud bord, beschreven met de tien geboden Van buiten heeft het kerkje niet veel aanzien, en beantwoordt geenszins aan de netheid, waarmede het van binnen prijkt. — Het koor is naar buiten uitgebouwd. In het jaar 1818 is, door inschrijving van vele gemeenteleden en milde giften der aanzienlijken, die hier hun zomerverblijf houden, eene aanmerkelijke som bij elkander gebragt tot bekostiging van het fraaije orgel, dat vervolgens in deze kerk geplaatst is. Uit het midden van het dak rijst een achtkante toren, met eenen gelijkkantigen open koepel, waarin het slagwerk van het uurwerk, boven op gemelden openen koepel

Digitized by Google

staat nog een vierkante koepel, en op deze een spits. Door het luiden van de klok, welke in den toren hangt, hetgene alle morgen ten elf ure geschiedde, werd vroeger de vrouwen op het dorp en in den omtrek te kennen gegeven, dat het tijd was, om voor den maaltijd te zorgen, opdat de mannen, die in het veld of op afgelegene buitenplaatsen werken, te twaalf ure te huis komende het eten gereed vonden, want hun korte schafttijd liet niet toe, dat zij naar het gereedmaken wachtten. Dit gebruik heeft echter sedert ongeveer 25 jaren opgehouden. Rondom de kerk is een kerkhof, dat met eenen zwaren muur omringd is, en gehouden wordt voor het fraaiste kerkhof, dat men ten platte lande in Nederland vindt.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 180 leerlingen bezocht.

Er bestaat hier een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 27 Junij 1818 is opgerigt, en 10 leden telt.

De kermis valt in den tweeden Zondag in September.

Heemstede is de geboorteplaats van Jacob van IJlpendam, eene der Teekenaars van het verbond der Edelen, die den 28 Mei 1568 op last van Alba te Brussel onthalsd werd.

HEEMSTEDE, heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Oudwulven*; N. aan de heerl. Oud-Wulven, O. en Z. aan Wulven, W. aan Jutphaas.

Deze heerl. bevat het kasteel Heemstede, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 138 en een halve morgen (ongeveer 113 bund.); zij telt 10 h., bewoond door 12 huisgez., uitmakende eene bevolking van 75 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, veeteelt enz.

De Herv., die hier 23 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Houten*.

De R. K., van welke men er 52 aantreft, worden tot de stat. van *Jutphaas* gerekend.

Er is in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Jutphaas*.

Tot het jaar 1811 heeft Heemstede eene afzonderlijke gem. uitgemaakt, onder eenen Schout en twee Schepenen; toen is zij met eenige kleine gemeenten vereenigd, onder den naam van *Oudwulven*, zoodat thans de ambachtsheerlijke regten bij beurten worden uitgeoefend.

Het kasteel Heemstede ligt 5 u. Z. W. van Amersfoort, 3½ u. W. N. W. van Wijk-bij-Duurstede, ½ u. Z. W. van Oud-Wulven.

Dit kasteel eigenlijk Nieuw-Heemstede genaamd, is gebouwd bij de plaats, alwaar vroeger de ridderhofstad van dienzelfden naam gelegen was. Het is zeer merkwaardig door zijnen bouwtrant en tegenwoordig in goeden staat. Het is door diepe grachten omgeven, waarover men, met eene sleeping van vier bogen, den toegang heeft. Uit het zware vierkante [illegible] met eenen toren op elken hoek, verheft zich een hoog opgaand [illegible] met den middentoren, alles door leijen gedekt en met zwaar [illegible] omgeven. [illegible] inrigting van het kasteel getuigt de kennis [illegible] heid van [illegible] vroeger hier te lande bestaan [illegible] bouwen; [illegible] lijk is het vooral, dat alle [illegible] den mid[illegible] en vereenigen. In meest alle [illegible] kasteel vi[illegible] kunstige in hout en steen ge[illegible], welke he[illegible] k dragen van in de helft der [illegible] zijn vers[illegible] hoogst waarschijnlijk door Di[illegible] zijn a[illegible], zoo als het nog grootendeels [illegible] in deze[illegible] gebleven is. Men vindt in eenen

Digitized by Google

der gewulfde kelders eenen put, welke met een valluik gesloten wordt, zonder dat men kan nagaan, waartoe die oorspronkelijk heeft moeten dienen; thans is hij met water gevuld. Op het uitgestrekte voorplein worden de stallen, koetshuizen en andere gebouwen gevonden, welke van veel lateren bouwtrant zijn.

Dit kasteel, met de heerlijkheid, is vroeger leenroerig geweest aan het huis van Vianen en later aan het Sticht van Utrecht. Reeds in de veertiende eeuw wordt daarvan melding gemaakt. Het schijnt gesticht door hetzelfde geslacht, als de kasteelen van Wulven en Oude-Gein, ten minste de wapens verschillen alleen in kleuren; dat van Heemstede bestaat uit acht golvende balken van goud en azuur (blaauw); dat van Wulven, idem van goud en keel (rood), en dat van Oude-Gein, idem van zilver en azuur (blaauw).

De stichter heeft zijnen stamnaam, volgens gewoonte dier tijden, verlaten, zich, naar zijn kasteel, Heemstede doen noemen, en dezen naam aan zijne erfgenamen achtergelaten. Een hunner, Evert van Heemstede, wordt reeds vermeld in den brief van den Lekkendijk, door Jan van Diest, den vijf en dertigsten Bisschop, gegeven, in 1323. Zoo ook vindt men, dat, na het overlijden van Evert, Heer van *Heemstede*, zijn zoon Robbe van Heemstede beleend is met deze heerlijkheid, op Pinksteravond van het jaar 1392; doch zonder kinderen overleden zijnde, heeft hij de heerlijkheid aan zijne zuster Hillegonda, gehuwd met Johan Mouwer, nagelaten, waardoor deze goederen aan dien stam zijn overgegaan, doch niet lang verbleven; want toen hunne dochter Elisabeth, in het jaar 1379, huwde met Godschalk van Wissen, zoon van Godschalk en Adelisa van Montfoort, heeft Hillegonda van Heemstede, ten behoeve van hare dochter Elisabeth, de heerlijkheid ter leen opgedragen, op St. Petrusdag des jaars 1404. Na het overlijden van Elisabeth Mouwer, is haar zoon Godschalk van Wissen daarmede beleend, op St. Odulphusdag in het jaar 1439. Na zijnen dood is het leen op zijnen zoon Godschalk overgegaan, in 1471. Deze geene kinderen nalatende, is het, omtrent het jaar 1516, verleid op zijnen jongeren broeder Willem van Wissen, die het aan zijnen zoon Godschalk heeft nagelaten, omtrent 1523, en Godschalk beleende het, den 21 Maart 1538, aan zijnen zoon Willem. Deze, zonder kinderen, op St. Odulphusdag 1614, overleden zijnde, is de heerlijkheid, volgens zijn testament, gekomen aan Adriaan van Wissen, zoon van zijnen halven broeder Johan van Wissen, die daarmede, op den 14 December 1645, beleend werd, en na wiens dood de heerl. verstorven is op zijnen zoon Willem, beleend den 15 November 1659. Willem, ongehuwd overleden zijnde, heeft Hendrik Pieck, Heer *van Muyswinkel*, als man en voogd van Maria van Wissen, Willem's zuster, het leen bekomen, den 24 November 1642. Zij geene nakomelingen nalatende, heeft Thomas van Wijckersloot, als Executeur Testamentair, deze heerl., den 4 Mei 1680, opgedragen, ten behoeve van Jacob Louis Grave van der Nath, die het tenzelfden dage weder heeft opgedragen ten behoeve van Diderick van Veldhuyzen, President der Staten van U[trecht]. Door hem is het kasteel zeer verfraaid, en de plaats [met] wandeldreven, sterrebosschen, waatersprongen, wildb[aan] versierd, zoodat het de bewondering van all[en] trok, ja zelfs zoo zeer, dat het door den [Schilder] en door den Schilder Moucheron afgebee[ld] van Diderick van Veldhuyzen, zijn deze [ook] dragen, ten behoeve van Antoni Tonc[kens].

Digitized by Google

die deze plaats van hare voornaamste sieraden beroofde, en zo later verkocht aan Isaäk Gillot, na wiens dood zij, in het jaar 1758, verleid is op zijne weduwe Maria de Mosnier, als lijftogteres, ten behoeve van zijne minderjarige kinderen. Vervolgens werden deze goederen verkocht aan Maria Catharina Rençou, wed. Moscu, en verleid den 8 October 1793, tot dat eindelijk deze ambachtsheerlijkheid, met het kasteel en de uitgestrekte goederen, op den 8 November 1837, bij publieken aankoop, in het bezit kwamen van den tegenwoordigen eigenaar, Jonkheer Mr. Isaäk Lambertus Cremer van den Berch van Heemstede, Lid der Provinciale Staten van Zuid-Holland en van den Raad der stad Leyden, die er des zomers zijn verblijf houdt (1).

Het wapen van Heemstede bestaat in acht golvende dwarsbalken van goud en azuur.

HEEMSTEDE (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Haarlem*, 5 min. N. van het d. *Heemstede*.

Het eerste h., dat aldaar stond, werd in het jaar 1394, op bevel van Hertog Albrecht, omver gehaald, alzoo Heer Jan van Heemstede zich aan het ombrengen van 's Hertogen bijzit, Jonkvrouw Aleid van Poelgeest, had schuldig gemaakt. In het jaar 1404 is het andermaal door de Kabeljaauwschen vernield. De Kennemers hebben het, in 1425, toen zij, om de zware schattingen, eenen opstand verwekten, ten derde male verwoest. Het laatste slot werd, in het jaar 1460, door Jan van Heemskerk, gebouwd. Dit slot was een oud, deftig, adellijk gebouw, dat zeer wel onderhouden werd, en omtrent het midden der vorige eeuw, aanmerkelijk vernieuwd en verbeterd geworden is. Het was vierkant, pronkte met eenen achtkanten en eenen ronden toren, en stond in het midden van eenen ruimen vijver, over welken eene fraaije steenen brug lag, rustende op zes bogen. Het voorhof was versierd met verscheidene antieke standbeelden, en eenige opschriften, welke de Raadpensionaris Pauw er had doen plaatsen. Boven den ingang was een opschrift, vermeldende de voornaamste lotgevallen van dit huis. Onder de inwendige sieraden muntte de groote zaal uit, die met velerlei aloude handwapenen behangen was. Bij het slot waren, behalve eene schoone plantaadje, een groote boomgaard en een groote vijver, die zijne uitwatering kon hebben in het Haarlemmermeer, en met eene sluis was afgesloten.

Dit adell. h. is in het jaar 1810 afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een bouwval De daartoe behoord hebbende tuinen, gronden en gebouwen, beslaande eene oppervlakte van 9 bund. 26 v. r. 2 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Maarten Adriaan Bels, woonachtig te Haarlem.

HEEMSTEE, naam, welken men in de wandeling veelal geeft aan het d. Heemstede, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Heemstede.

HEEMSTEE, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3¼ u. N. van *Haarlem*, kant. en 1¼ u. N. van *Beverwijk*, gem. *Castricum*, 15 min. ten Z. O. van de Kerkbuurt; met 3 h. en 18 inw.

HEEMSTERVENNE, veenland, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. *Heerenveen*, kant. *Beetsterzwaag*, N. W. van Kortehem.

---

(1) Men vindt eene fraaije afbeelding van dit gebouw in het werk, getiteld: *Oud-Nederland, in zijne burgen en kasteelen, beschreven en afgebeeld*, door Mr. C. P. R. Robidé van der Aa.

Digitized by Google

HEEMSTRA of HIEMSTRA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 2½ u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. W. van *Dockum*, ½ u. N. W. van *Roodkerk*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans weiland. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door den Heer J. D. C. STÖCKER, woonachtig te Leeuwarden.

HEEMSTRA of HIEMSTRA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 7 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. N. O. van *Dockum*, ½ u. N. van *Lioessens*, waartoe zij behoorde.

HEEMSTRA of HIEMSTRA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. O. van *Dockum*, ½ u. Z. van *Morra*, waartoe zij behoorde.

HEEMSTRA of HIEMSTRA, state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 2 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. N. W. van *Bergum*, 5 min. Z. O. van *Oenkerk*, waartoe zij behoort.

Deze state wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Mevrouw de douairière C. VAN HEEMSTRA.

HEEMSTRA of HIEMSTRA, meestal HOOG-HEEMSTRA genaamd, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 4 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. van *Harlingen*, 5 min. N. W. van *Herbaijum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizinge. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 54 v. r. 10 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer KORNELIS RINZES BRUNIA, woonachtig te Midlum.

HEEMSTRA (HOOG-), naam, welken men meestal geeft aan de voorm. state HEEMSTRA, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie HEEMSTRA.

HEEMWERD, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. W. ten Z. van *Appingedam*, gem. en ½ u. N. O. van *Ten-Boer*, 10 min. N. van *Lellens*, waaronder het behoort, liggende op eene hooge wier, veelal de Hemert genaamd.

HEEN, HEENE of HEENSCHEDORP, ook wel HOOGEDORP genoemd, geh. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 7 u. W. ten N. van *Breda*, kant. en 3 u. N. van *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*, 1 u N. W. van *Steenbergen*, kort bij de Steenbergsche-Vliet; met 40 h. en 300 inw.

heeft in dit geh. eene school, welke gemiddeld door een ge-
leerlingen bezocht worden.

E) of DE HEENEPOLDER, pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov.
and, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*,
gem. *Steenbergen-en-Kruisland*, gedeeltelijk gem. *Nieuw-*
palende N. aan den Noord-Heen, O. aan den Oude-Vliet-
den West-Graaf-Hendriks-polder, Z. aan den Nieuw-Heije-
den Polder-van-Nieuw-Vossemeer, W. aan den Heeren-polder
orzen tegen het Slaak.

e pold., welke in het jaar 1610 bedijkt is, beslaat, volgens het
ster, eene oppervlakte van 778 bund. 65 v. r. 53 v. ell., waaron-
86 bund. 1 v. r. 16 v. ell. schotbaar land; als: onder *Steenbergen-*
sland, volgens het kadaster, 738 bund. 96 v. r. 38 v. ell.,

Digitized by Google

waaronder 648 bund. 60 v. r. 46 v. ell. schotbaar land, en onder *Nieuw-Vossemeer*, volgens het kadaster, 39 bund. 68 v. r. 95 v. ell., waaronder 37 bund. 40 v. r. 70 v. ell. schotbaar land. Men telt er 54 h. en 12 boerderijen, van welke 52 h. en 11 boerderijen onder *Steenbergen-en-Kruisland*, en 2 h. en 1 boerderij onder *Nieuw-Vossemeer*. De Heen wordt door ééne sluis, op de Steenbergsche-vliet, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1 à 2 palm. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit éénen Dijkgraaf, twee Gezworenen, éénen Secretaris en Penningmeester.

HEEN (DE NOORD-) of Noord-Heenepolder, pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*; palende N. aan de Steenbergsche-vliet, O. aan de Heensche-haven, Z. aan de Heen, W. aan de Schorren van de Heen.

Deze pold., die in het jaar 1655 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van 90 bund. 84 v. r. 70 v. ell. Men telt er 4 h., waaronder 2 boerderijen.

De Noord-Heen wordt door eene sluis op de Steenbergsche vliet van het overtollige water ontlast. Het land ligt 2 palm. boven A. P. Het bestuur wordt door de Ingelanden gehouden.

HEENE, geh. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heen.

HEENEPOLDER, pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heen (De).

HEENEPOLDER (DE-NOORD-), pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heen (De Noord-).

HEENMEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Wonseradeel*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*. Zie Haanmeer.

HEENPLAAT of Poldertje-Ten-Noorden-van-Bovendood, onbehuisd poldertje in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*; palende N. en O. aan het Steurgat, Z. aan den Bovendood, W. aan het Gat-van-de-Zuideklip.

Dit poldertje, volgens het kadaster, groot 5 bund. 49 v. r., waaronder 4 bund. 33 v. r. 10 v. ell. schotbaar land, watert, door eenen houten duiker, op het Gat-van-de-Zuideklip, uit, en staat onder het bestuur van het domein, waartoe het behoort. Het land ligt omtrent 9 palm. boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 1 palm.

HEENSBROEK, d. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Heensbroek.

HEENSCHE-DORP, geh. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heen.

HEENSCHE-MOLEN, geh. in de heerl. *Nieuw-Vossemeer*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 7½ u. W. ten N. van *Breda*, kant. en 3 u. N. van *Bergen-op-Zoom*, gedeeltelijk gem. en ¼ u. N. O. van *Nieuw-Vossemeer*, gedeeltelijk gem. *Steenbergen-en-Kruisland*, 1¼ u. N. W. van Steenbergen; met 31 h. en 200 inw., van welke 22 h. en 150 inw. onder *Nieuw-Vossemeer*, en 9 h. en 50 inw. onder *Steenbergen-en-Kruisland*.

Dit geh. ontleent zijnen naam van eenen grooten steenen windkorenmolen, in de gem. *Nieuw-Vossemeer*, welke in het midden van het gehucht staat.

HEENSE-DORP, geh. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heen.

Digitized by Google

HEENSHUISEN, buurt, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie HENSHUISEN.

HEENSHUISTER-DEEL, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*. Zie HENSHUISTER-DEEL.

HEENSHUISTER-MEER, watertje, in *Friesland*, kw. *Zevenwouden*. Zie HENSHUISTER-MEER.

HEENSHUISTER-RIETMEER, poel, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie HENSHUISTER-RIETMEER.

HEENSLOOT (DE) of HET NIEUWE-WATER, water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*.

Het is dat gedeelte van de Gantel, hetwelk door de gem. *'s Gravesande-en-Zandambacht*, van den Poelpolder naar de Oranjesluis loopt.

HEENVLIET, heerl. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Heenvliet-en-Koolwijkspolder*; palende N. aan den Koolwijkspolder, O. aan de heerl. Geervliet, Z. aan Abbenbroek en aan Nieuwenhoorn, W. aan Zwartewaal.

Deze heerl. bestaat uit den Heenvlietsche-polder, het Oud-Nieuwland, het Ooster-Nieuwland en den Grond-polder, benevens gedeelten van den Oude-Nieuwlandsche-polder, van den Oud-Hellevoetsche-polder, en van den pold. Nieuwe-Kade.

Zij bevat de plattelandstad Heenvliet, en eenige verstrooid liggende huizen.

De Herv., die hier wonen, maken met die van den Koolwijk-polder, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Brielle*, ring van *Geervliet*, behoort.

De R. K., welke men hier aantreft, worden tot de stat. van *Brielle* gerekend.

De Isr., welke er 30 in getal zijn, maken met die van eenige omliggende dorpen, de ring-synagoge van *Heenvliet* uit.

De heerl. van HEENVLIET was vroeger een achterleen van Voorne, en werd, in 1253, door den Heer HENDRIK VAN VOORNE opgedragen aan zijnen broeder Heer HUGO VAN VOORNE, met hoog en laag regtsgebied, gelijk Hugo haar van hunnen vader DIRK, Heer *van Voorne*, ontvangen had. HUGO VAN VOORNE of immers zijne nazaten, schijnen den geslachtsnaam van VOORNE verwisseld te hebben voor dien van HEENVLIET. De heerl. bleef in dit stamhuis, tot dat zij, door het huwelijk van ELIZABETH of, gelijk wij geschreven vinden, LIJSBETH VAN HEENVLIET overging aan ADRIAAN VAN KRUININGEN, van wien een handvest gevonden wordt van den jare 1449. Ondertusschen vindt men ook, dat ALBRECHT VAN BEIJEREN, in den jare 1335, de hooge heerl. heeft opgedragen aan eenen Heer HUGO VAN HEENVLIET, die uit het geslacht der oude Heeren VAN HEENVLIET was gesproten, tot welke uitgifte waarschijnlijk aanleiding gegeven heeft, dat, na het overlijden van Vrouw MACHTELD VAN VOORNE, die heerlijkheid en leen en dus ook het onderleen, aan den Graaf van Holland vervallen was. De heerl. van HEENVLIET is in den huize VAN KRUININGEN gebleven tot het jaar 1627, toen zij, bij verkoop, overging aan JOHAN VAN KERKHOVE, bijgenaamd POLYANDER. In het jaar 1737 werd zij gekocht door den Heer JOHAN LOUIS VAN ALDERWERELD. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer J. LAMAISON, woonachtig te Leyden.

De plattelandst. HEENVLIET ligt 3 u. O. Z. O. van Brielle, aan de Oostzijde van de heerl., in een halfrond, in welks midden een ruim marktveld is, waarachter eene haven, zijnde de oude rivier de Bornisse, die door of langs HEENVLIET in de Maas uitloopt.

Digitized by Google

De plaats, hoewel zij niet bemuurd is, heeft, in het jaar 1469, stadsgeregtigheden verkregen, van Heere Adriaan van Kruiningen, die, bij gelijk handvest, aan die van Heenvliet verleende eene vrije weekmarkt, alle Zaturdagen, en een vrije jaarmarkt te houden acht dagen laug, die haren aanvang zonde nemen op den 6 Mei. Deze voorregten werden te gelijkertijd bevestigd door Karel *den Stoute*, Hertog *van Bourgondië*, en later, in het jaar 1531 door Keizer Karel V; uit krachte van deze handvesten mogten te Heenvliet geene linnens gedragen, of van daar afgeschoept worden dan die hier ter markt gebragt waren, ook had men hier en hier omstreeks vele bleekerijen. Op den laatsten Maandag voor den laatsten Zaturdag in Mei, wordt hier mede eene paardenmarkt gehouden, en in de maanden April, Mei en Junij alle Zaturdagen eene magere beestenmarkt.

Het stadje is zeer net gebouwd, en de dijk, welke tusschen deze plaats en Abbenbroek ligt, als ook die, met welke men naar de nieuwe sluis gaat, is voor een gedeelte aan de eene zijde met huizen bebouwd, en in eenen zeer goeden staat. De huizen zijn over het algemeen van ruime erven en tuinen voorzien, en de straten hier en daar met boomen beplant.

Het Raadhuis, aan de *Markt* staande, heeft van buiten weinig aanzien, doch men vindt er van binnen goede vertrekken, zoo tot het houden der vergadering als voor de Secretarie.

Het huis van den Heer van Heenvliet, staande insgelijks op het marktveld, is, in het jaar 1627, toen het door ouderdom vervallen was, door den Heer Johan van Kerkhoven, bijgenaamd Polvanden, fraaijer, opgehaald en aanmerkelijk vergroot. Het is een schoon en ruim gebouw, met zeer aangename tuinen, plantaadjen en dreven daar achter. In het midden dezer beplantingen heeft men nog de overblijfsels van het slot Ravestein, rondom in het water gelegen, met kelders, welke tot een gevangenis dienen. Behalve dit slot had men er nog twee andere in de beerl. van Heenvliet, Blijdestein en Leeuwestein geheeten. Het eerste ten Noorden, en het andere ten Zuiden van de stad Heenvliet gelegen. Beide zijn zij geheel verwoest en er is niets meer van overig dan de heuvels, waarop zij gestaan hebben.

De kerk, vóór de Reformatie aan den H. Martinus, Bisschop van Tours, toegewijd, is oud maar een groot en fraai gebouw, pronkende, onder anderen, met een heerlijk gestoelte voor den Heer dezer heerl., welke met rood fluweel behangen en met goud belegd is. Voorheen hingen er onderscheidene wapenborden van adellijke familiën, en eenige opschriften in; voorts vindt men er nog eenen aanzienlijken grafkelder voor de Heeren en Vrouwen van Heenvliet. Het dak, met leijen gedekt, is van eene tamelijke hoogte, op het midden staat een koepeltorentje, dat vierkant met eene spits opgaat. Die toren is redelijk hoog, en van een goed uurwerk voorzien. — De Israëlitische synagoge is een klein maar net gebouw. — Men heeft hier eene school.

In de jaren 1580, en 1660, heeft de alvernielende vlam niet weinig deze plaats geteisterd.

Aan bijna alle watersnooden heeft Heenvliet zijn ongelukkig deel gehad, doch wel het meest in de jaren 1421 en 1570. Binnenlandsche verdeeldheden hebben voorheen, ten tijde der Hoekschen en Kabeljaauwschen, hier hevig gewoed. — Van de omwenteling in het jaar 1787 hebben de inwoners mede hun noodlottig deel gehad.

Het wapen van Heenvliet is een veld van keel (rood), met een omziende leeuw van silver.

Digitized by Google

HEENVLIET (BINNEN-POLDER-VAN-), of Heenvlietsche-Polder, pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Heenvliet-en-Koolwijkspolder* palende N. aan de Zwarte-Waalsche-polder, den Koolwijksche-polder en Oud-Nieuwland, O. aan den polder Nieuwekade, Z. aan den Oud-Nieuwlandsche-polder, Z. W. aan den Grond-polder, W. aan den Oud-Hellevoetsche-polder.

HEENVLIET (GRONDPOLDER-VAN-), pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Heenvliet-en-Koolwijkspolder;* palende N. aan den Oud-Hellevoetsche-polder, N. O. aan den Heenvlietsche-polder, O. aan den Oud-Nieuwlandsche-polder, Z. Z. W. en W. aan den Nieuwe-Hoornsche-polder

HEENVLIET (HUIS-TE-), adell. h. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Heenvliet.

HEENVLIET-EN-KOOLWYKSPOLDER, gem. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle* (17 k. d, 11 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de Nieuwe-Maas, O. aan de gem. Geervliet, Z. aan Abbenbroek, Z. W. aan Nieuwenhoorn-en-Nieuwe-Gote, W. aan de Vierpolders en Zwartewaal.

Deze gem. bestaat uit de beerl. Heenvliet en Koolwijkspolder, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1307 bund. 98 v. r. 81 v. ell., waaronder 1214 bund. 83 v. r. 98 v. ell. belastbaar land; telt 138 h., bewoond door 171 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, en eenen pel- en korenmolen hebben.

De Herv., die hier 750 in getal zijn, onder welke 280 Ledematen, maken de gem. van *Heenvliet* uit. — De R. K., van welke men er 20 aantreft, behooren onder de stat. van *Brielle*. — De Isr., die hier 30 in getal zijn, behooren tot dering-synagoge van *Heenvliet*.

Men heeft in deze gem. ééne school.

HEER, gem., vroeger tot een der *Banken van St. Servaas* behoord hebbende, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Maastricht*, kant. *Meerssen*, (1 k. d., 4 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Amby, Meerssen en Cadier-en-Keer, O. aan Cadier-en-Keer, Z. aan Gronsfeld, W. aan de Maas en aan Maastricht.

Tot in 1828 was de gem. Heer bekend onder den naam van Heer-en-Keer. In dat jaar zijn de geh. Keer en St. Antonius-bank daarvan afgescheiden geworden, en gevoegd bij de gem. *Cadier*, die thans bekend is onder den naam van *Cadier-en-Keer*, hebbende deze gem. alleen den naam van Heer behouden; terwijl zij niets dan het d. Heer, benevens het geh. Scharen bevat.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 700 bund., 7 v. r. 15 v. ell., waaronder 600 bund. schotbaar land; telt 230 h., bewoond door 235 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook telt men onder de bevolking 360 behoeftigen, die hun bestaan vinden in landswerken, welke zij tot in vreemde Rijken gaan opzoeken; zij zijn meest allen grondwerkers. Men vindt hier overigens drie brouwerijen, waaronder eene zeer aanzienlijke.

De inw., die er, op 5 na, alle R. K. zijn, onder welke 900 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. gen. van *Limburg*, dek. van *Wijk*, onder *Maastricht*, behooren en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De 5 Herv., die men er aantreft, worden tot de gem. van *Meerssen* gerekend.

Digitized by Google

Men heeft in deze gem. ééne school te Heer, welke door een gemiddeld getal van 110 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Heer ligt ¼ u Z. O. van Maastricht, 1 u. Z. ten W. van Meerssen, in die groote vlakte, tusschen de Maas en de Bergstreek, gemeenlijk Kereberg genaamd, het is een redelijk groot d., welks huizen, meestal uit geringe woningen bestaande, zeer verspreid liggen, in eene vruchtbare landouwe en omringd van geboomte. Men telt in de kom van het d. 201 h. en 1080 inw.

Men wil dat hier het Coriovallum zoude te zoeken zijn, op de Theodosiaansche tafel voorkomende, welke sterkte, volgens anderen, in het naburige Valkenburg, of in het nog bestaande kasteel Cortenbach, zoude te vinden zijn. Het is waar, dat alhier nog een tumulus bestaat.

De kerk aan den H. Petrus *in zijne banden* toegewijd, is een goed gebouw, met eenen spitsen toren en van een orgel voorzien.

Men heeft hier ook een klein buiteng. de Burg van Heer geheeten. Zie het volgende artikel.

HEER (DE-BURG-VAN), oud adell. slot onder de *Banken van St. Servaas*, prov. *Limburg*, arr. en 1 u. Z. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. Z. ten W. van *Meerssen*, gem. en 5 min. O. van *Heer*.

Dit slot, dat zich uitwendig niet bevallig voordoet, draagt vele teekenen van ouderdom, en daar het een tijd lang zeer vervallen was, is het, in het jaar 1776, aanmerkelijk hersteld en vernieuwd en tot eene bekwame woning ingerigt voor den Rijproost, die er in den zomer zijn verblijf hield. Men wil, dat dit slot in vroegere tijden een keizerlijk jagthuis zou geweest zijn. Daarna heeft een groote onderaardsche kelder van dit slot gestrekt tot gevangenis, waarin ambtenaren van het Kapittel werden opgesloten, die hunnen pligt te buiten gingen, en was dus zoo veel als een gevangenhuis van Staat. De kelder is nog in wezen, doch, de ijzeren ketenen en andere gereedschappen, welke er in waren, zijn in het laatst der vorige eeuw weggenomd. Het is een heerenhuis van meer dan gewone hechtheid, doch thans zeer onbeduidend. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Frans de Backer, woonachtig te Heer.

HEERAARTSBERG, ook soms Geeraardsberg genoemd, heerl. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Heeraartsberg-en-Bergambacht*; palende N. aan de gem. Vlist en Stolwijk, O. aan Schoonhoven en de Vlist, Z. aan de Lek, W. aan Bergambacht.

Deze heerl bevat eenige verstrooid liggende woningen. Zij belaat eene oppervlakte van 878 bund. 3 v. r. 89 v. ell.; telt 78 h., bewoond door 104 huisgez., uitmakende eene bevolking van 530 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die hier op 12 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Bergambacht*.

De 12 R. K., welke men er aantreft, onder welke 8 Communikanten, worden tot de stat. van *Schoonhoven* gerekend.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te Bergambacht.

Het adell. h. Heeraartsberg ligt 4¼ u. O. van Rotterdam, 1 u. W. van Schoonhoven en bij het d. Bergambacht.

Volgens het algemeen gevoelen werd het gesticht tusschen de jaren 1300 en 1346, door Aart of Arnout van Arkel, op eenen berg, waarvan het zijnen naam zou ontleend hebben, en waarom de Heeren van

Digitized by Google

Heeraartsberg, in sommige oude brieven, Heeren van der Berg genaamd worden. Het hooge regtsgebied, hetwelk aan de Heeren van Zuilen van Nijenveld plagt toe te komen, is, in het jaar 1624, door de Staten van Holland gelost. Naderhand is dit adell. h. overgegaan aan het geslacht van van der Capelle. Het is nog voorzien van bekwame kamers, en omgeven van beplantingen, singels en grachten; aan een der hoeken daarvan heeft een vierkant torentje, met een dergelijk spits gestaan, hetwelk voor weinige jaren is afgebroken.

Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer Gijsbert Karel Duco Baron van Hardenbroek tot Hardenbroek, te Sterkenburg, prov. Utrecht.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit eenen band van zilver, op een veld van keel (rood).

HEERAARTSBERG-EN BERGAMBACHT ('S), gem. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven* (9 k. d., 17 m. k., 3 s. d., 1 afd.); palende N. aan de gem. Stolwijk, O. aan Schoonhoven en Ammerstol, Z. aan de Lek, W. aan Lekkerkerk en Zuidbroek.

Deze gem. bestaat uit de heerl. 's Heeraartsberg en Bergambacht. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2562 bund. 89 v. r. 54 v. ell., waaronder 2511 bund. 16 v. r. 90 v. ell., belastbaar land, telt 254 h., bewoond door 350 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1660 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eenen windkorenmolen en twee touwslagerijen.

De inw., die er, op 14 na, allen Herv. zijn, maken de gem. van *Bergambacht* uit.

De enkele Evang. Luth., die men er aantreft, behoort tot de gem. van *Gouda*.

De 13 R. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Schoonhoven* gerekend.

Men heeft in deze gem. ééne school, te Bergambacht, die door een gemiddeld getal van 130 leerlingen bezocht wordt.

Het wapen van 's Heeraartsberg-en-Bergambacht bestaat in een in tweeën gedeeld schild van keel (rood), het eerste gedeelte met eenen band, en het tweede met eenen arend, alles van zilver.

HEERAARTSBERG-EN-BERGAMBACHT (POLDER VAN-'S), pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *'s Heeraartsberg-en-Bergambacht*; palende N. aan Vlist en Stolwijk, O. aan Schoonhoven en de Vlist, Z. aan de Lek, W. aan Lekkerkerk en Zuidbrock.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2419 bund., waaronder 1935 bund. schotbaar land; telt 254 h., waaronder 90 boerderijen, en wordt door twee sluizen, op de Lek en den IJssel, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Schout en zes Leden.

HEERAARTSKERK ('S), d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Heer-Arendskerke ('s).

HEERAARTSWAARD, voorm. heerl. in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie Aartswaard.

HEER-ABTSKERKE ('S), heerl. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *'s Heer-Abtskerke-Sinoutskerke-en-Baarsdorp*; palende N. aan de jurisdictie van Goes, O. aan de heerl. Kloetinge, Z. O. aan 's Gravenpolder, Z. en Z. W. aan de heerl. van der Nisse, O. aan Sinoutskerke.

Digitized by Google

Deze heerl. bevat het d. 's Heer-Abtskerke, en de Voortrap, bestaande uit eenige verstrooid liggende h. Men telt er 120 inw., die hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier zijn, behooren tot de gem. van *'s Heer-Abts-en-Sinoutskerke.*

De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Heinkenszand* gerekend.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 25 leerlingen bezocht wordt.

Het d. 's Heer-Abtskerke in den oude blaffert der Utrechtsche Bisschoppen Ser-Abbenkercke gespeld, in de wandeling veelal Serraapskerk of ook wel Scrabbekerke genoemd, ligt 1 u. Z. van Goes, 1¼ u. O. ten Z. van Heinkenszand, in dat gedeelte van het eil. uit weivelden bestaande, dat den naam van de Poel draagt.

's Heer-Abtskerke was een geestelijk goed. Graaf Dirk VII had de Abdij van Middelburg, een aantal landen en tienden op zijnen grond geschonken, welke in 1208 door zijnen broeder Willem van nieuws daar aan bevestigd werden. De Abt stichtte op de dus verkregene bezittingen een heiligdom, hetwelk hij aan den H. Johannes toewijdde, doch door het volk 's Heer-Abtskerke genoemd werd, waarbij het tegenwoordig dorpje verrees.

De kerk vóór de Reformatie aan den H. Johannes *den Dooper* toegewijd, is een ruim gebouw met een hoogen toren, doch zonder orgel.

De goed ingerigte, luchtige school wordt gemiddeld door een getal van 30 of 40 leerlingen bezocht, onder welke ook die van Sinoutskerke.

De heerl. 's Heer-Abtskerke wordt thans in eigendom bezeten door onderscheidenen, als gemeen ambacht.

HEER-ABTS-EN-SINOUTS-KERKE ('S), kerk. gem., prov. *Zeeland*, klass. en ring. van *Goes*, *Tweede* sectie, met 230 zielen, onder welke 100 Ledematen.

De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen is geweest Willem de Smidt, die in het jaar 1583 herwaarts kwam, en in het jaar 1587 naar Ellewoutsdijk vertrok, destijds waren deze plaatsen gecombineerd met *'s Gravenpolder*. Het beroep geschiedt onder medestemming van den Ambachtsheer.

HEER-ABTSKERKE-SINOUTSKERKE-EN-BAARSDORP ('S), gem. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand* (3 k. d., 7 m. k., 3 s. d.); palende N. W. aan 's Heer-Arendskerke, N. aan 's Heer-Hendriks-Kinderen-en-Wissekerke en aan Goes, O. aan Kloetinge, Z. aan 's Gravenpolder-St.-Janspolder-Oost-en-Middel-Zwake en aan Nisse, W. aan Heinkenszand.

Deze gem., bevat de heerl. 's Heer-Abtskerke-Sinoutskerke-en-Baarsdorp. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1563 bund[illegible]er 1561 bund. schotbaar land; telt 48 h., [illegible]woond door [illegible], uitmakende eene bevolking van ongeveer 200 inw., die [illegible] bestaan vinden in landbouw en veeteelt. Ook [illegible]eft men er [illegible]nmolen.

De Herv., d[illegible]n 240 in getal zijn, maken gedeeltelijk de [illegible]p. van [illegible]*n-Sinoutskerke* uit; terwijl die van Baarsdorp, te [illegible]*eer-Arendskerke-en-Haarsdorp* behooren.

[illegible]men er ongeveer 60 aantreft, worden tot de [illegible]va[illegible]gerekend, hoewel ook eenige te Goes ter kerk [illegible]ezе gem. eene school, te 's Heer-Abtskerke.

Digitized by Google

HEER-ADRIAANS-OUDDORP, d. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Ouddorp.

HEERALMA, voorm. burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. ten N. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. N. O. van *Zuidhorn*, gem. en 1½ u. O. van *Oldenhove*, onmiddelijk grenzende aan het d. *Saaksum*, waartoe zij behoorde.

Op deze voorm. burg, welk een eigendom was van het geslacht der Jarges, hebben Coppen Jarges, en naderhand Eiso Jarges gewoond. De genoemde Eiso Jarges, zoon van Coppen Jarges en Eve Froma, Hoveling te Saaksum, deelde zeer in den strijd tegen Spanje, en teekende benevens Egbert Clant, wegens de Ommelanden de Unie van Utrecht. Hij was gehuwd aan Luicke Entens van Mentheda, woonde doorgaans hier, en stierf in 1584. De Ridder Schelte Jarges, beroemd wegens zijne dapperheid en geleerdheid, sneuvelde in 1581, bij eene stoutmoedige verdediging der Aduarderzijl.

Thans vindt men aldaar nog eene boerenplaats, Almaheer genaamd, welke, met de daartoe behoorende hoven en tuinen, eene oppervlakte beslaat van 95 v. r. 30 v. ell. Er zijn weinige overblijfselen van den voormaligen burg, dan alleen een groot hof, waarin hij voortijds vermoedelijk gestaan heeft.

HEER-AMELISWEERD, amb. heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Ameliswaard.

HEER-ARENDSHAVEN ('S), voorm. geh. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, waar vele visschers woonden. Het lag aan den Zuidkant van het eil., behoorende tot het d. *Brieskerke*, en is, bij eenen watervloed ondergeloopen zijnde, in de helft der zestiende eeuw buiten gedijkt.

HEER-ARENDS-AMBACHT, naam, welke men vroeger weleens gaf aan de heerl. Kijfhoek, in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Kijfhoek.

HEER-ARENDSKERKE ('S), gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand* (3 k. d., 7 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de Schenge, O. aan de gem. 's Heer-Hendrikskinderen-en-Wissekerke, Z. W. aan 's Heer-Abtskerke-Sinoutskerke-en-Baarsdorp, Z. aan Heinkenszand, 's Heerenhoek en Borssele, W. aan het Sloe.

Deze gem. bestaat uit Oud-'s Heer-Arendskerke, den Oudenpolder-van-'s Heer-Arendskerke, den Ankerverepolder, den Noord-Crayertpolder en den Zuid-Crayertpolder, benevens gedeelten van den Nieuwen-West-Crayertpolder, van den West-Crayertpolder, van den Nieuwe-Crayertpolder, van den Oude-Crayertpolder, van het Oude-Nieuwlandspoldertje en van den Ouden-Zakpolder.

Zij bevat het d. 's Heer-Arendskerke of het Oudedorp, benevens het Nieuwedorp, alsmede eenige verstrooid liggende huizen.

Deze gem. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3380 bund., waaronder 3340 bund. belastbaar land; telt 253 h., bewoond door 319 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1690 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene meestoof, genaamd Nederland.

De Herv., die hier ongeveer 1050 in getal zijn, behooren voor twee derde gedeelte tot de gem. *'s Heer-Arendskerke-en-Baarsdorp*, voor een derde gedeelte tot de gem. *'s Heerenhoek*.

De Afgescheidenen, die hier 180 in getal zijn, maken eene gem. uit, die door eenen eigen Predikant bediend wordt, en op het Nieuwedorp eene kerk heeft.

Digitized by Google

Van de 460 R. K., die men er aantreft, behooren 400 tot de stat. van *'s Heerenhoek*, 60 tot die van *Heinkenszand*.

Deze gem. is eene heerl., behoorende tot de Gemeene Ambachten van *'s Heer-Arendskerke*, *Heinkenszand*, *Overzand* en *'s Heerenhoek*. Zij is gemeen tusschen onderscheidene deelhebbers, die eenmaal 's jaars in de Maand Junij, te Heinkenszand, eene algemeene vergadering houden. De loopende zaken worden door drie Commissarissen waargenomen.

Men heeft in deze gem. twee scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht worden.

Het d. 's Heer-Arendskerke of Heer-Arentskerke, ook Heer-Aartskerk gespeld, in den ouden Utrechtschen Blaffert 't Serraartskerke, en in de wandeling veelal Serraartskerke en Straatskerke genoemd, ligt 1 u. W. van Goes, ¼ u. N. van Heinkenszand, aan den straatweg van Goes naar het Sloe.

Het is een der beste dorpen van Zuid-Beveland, en bestaat uit eene lange, breede straat, van den dijk tot aan de kerk, waarover de post- of straatweg verlegd is; de ringstraat rondom de kerk, en de straat naar het oude slot Schenge. Men heeft er eene haven, omtrent het midden der zestiende eeuw, bij de bedijking van 's Heer-Arendskerke-polder, aangelegd, en omtrent 1200 ellen van het dorp verwijderd. Een goed onderhoudene zandweg leidt derwaarts. Deze haven wordt vrij druk bezocht door schepen, welke af- en aanvaren, om de voortbrengselen van den grond, over de Zeeuwsche stroomen, naar andere plaatsen met marktschuiten te vervoeren.

De kerk was vóór de Hervorming aan den H. Petrus toegewijd, destijds waren daarin eenige altaren, en aan die altaren onderscheidene vikarijen, als: die van de *H. Maagd*, van St. Nikolaas, van St. Maarten en van St. Barbara. Zij zoude op het einde der veertiende eeuw, door zekeren Arent, bijgenaamd *met den Buik*, gesticht zijn. Het is een bekwaam luchtig gebouw zonder orgel Tegen de kerk staat een dikke toren, die voor de hoogste van geheel Zuid-Beveland wordt gehouden. Er is deze kerk geen orgel.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 100 leerlingen bezocht.

Voortijds heeft digt bij dit dorp een voortreffelijk kasteel gestaan, zijnde door eenen der Heeren van Schenge gesticht, en daarna ook Schenge genaamd, doch omtrent het midden der vorige eeuw, zijn de fondamenten van dit adell. slot uitgegraven, en tot brikken of zinksteen verkocht, zoo dat er nu niets meer van overig is, dan een boschje binnen de grachten.

Dit d. heeft heeft den 12 September 1828, omstreeks 4 ure in den namiddag, bij het afdrijven van eene zware donderbui zeer veel geleden van eene windhoos, door het nedervallen waarvan niet alleen twintig huizen, behalve eenige schuren, zeer zwaar beschadigd werden, maar ook het Regthuis, dat sedert niet meer is opgebouwd, met een daarnevenstaande gebouw geheel instortte. Gelukkig kwam niemand bij dezen ramp om het leven.

Het wapen dezer gem. bestaat in een veld van gond, beladen met drie palen van sabel (zwart), op het midden van het veld een schild van zilver, met een arend van sabel (zwart).

HEER-ARENDSKERKE (OUD-'S), bedijking op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *'s Heer-Arentskerke*; palende N. W. aan den Oude-Polder-van-'s Heer-Arendskerke,

Digitized by Google

N. aan de Schorren tegen de Schenge, O. aan de heerl. Wissekerke, Z. aan de heerl. Baarsdorp, W. aan den St. Pieters-polder.

Deze grond, welke voor vele eeuwen bedijkt is, is eigenlijk niet hetgeen men in Zeeland een polder noemt, maar een deel der *Breedewatering*, en wel een der alleroudste deelen of de strook langs de Schenge tot Goes doorloopende. Er waren op die strook de drie dorpen, 's Heer-Arendskerke, Wissekerke en 's Heer-Hendrikskinderen. Oud-'s-Heer-Arendskerke beslaat, eene oppervlakte van 147 bund. 86 v. r. 18 v. ell. schotbaar land, telt 80 h., en wordt door de sluis Ter-Lugt, op de Schenge, van het overtollige water ontlast.

HEER-ARENDSKERKE (OUDE-POLDER-VAN-'S) of 's Heer-Arendskerkepolder, pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *'s Heer-Arendskerke*; palende N. aan de Schenge, O. aan de Schorren tegen de Schenge, Z. O. aan Oud-'s Heer-Arendskerke en den St. Pieterspolder, Z. aan den Noord-Zakpolder en het Oud-Nieuwland-poldertje, W. aan den Ankeveere-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1561 bedijkt is, beslaat eene oppervlakte van 71 bund. 15 v. r. schotbaar land; telt 6 h., en wordt door de sluis Ter-Lugt, op de Schenge, van het overtollige water ontlast.

HEER-ARENDSKERKE (OOSTPOLDER-VAN-'S), onbehuisde pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *'s Heer-Arendskerke*; palende W., N. en O. aan de Schorren tegen de Schenge, Z. aan de Ankeveere-polder, Z. W. aan den Oude-Craijertpolder.

Deze pold., welke in het jaar 1642 bedijkt is, beslaat, eene oppervlakte van 19 bund. 1 v. r. 60 v. ell. schotbaar land.

HEER-ARENDSKERKE-EN-BAARSDORP ('S), kerk. gem., prov. *Zeeland*, klass. van *Goes*, ring van *Goes*, *Eerste* sectie, ongeveer 660 zielen tellende, onder welke 320 Ledematen, met twee kerken, één te 's Heer-Arendskerke, en één te Baarsdorp, in welke laatste echter slechts eenmaal 's jaars gepredikt wordt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest François Vertrecht, die den 3 October 1583 derwaarts kwam en er den 17 Maart 1614 overleed. Voor dat hij er kwam, had de klassis den 2 Mei 1583 besloten, eenen Godefroy van Steatem te beroepen, of die er geweest is voor eenen tijd, is onzeker. Het beroep geschiedt met medestemming van den Ambachtsheer.

HEER-ARENDSKERKE-POLDER ('S), pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Heer-Arendskerke (Oude-polder-van-'s).

HEER-ARENDS-POLDER ('S), onbehuisd poldertje in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en dist. *Hulst*, gem. *Ossenisse*; palende N. aan den Kerkpolder of Hooglandpolder en aan de Honte, O. aan den evengemelden polder, en Z. en W. aan het Hellegat.

Dit pold. beslaat, volgens het kadaster, eene uitgestrektheid van 149 bund. 58 v. r. 44 v. ell., hieronder begrepen de schorren, slikken en een gedeelte van het Hellegat, en is schotbaar groot 41 bund. 65 v. r. 95 v. ell. Het is in 1710 ingedijkt, krachtens octrooi den 27 Maart van dat jaar verleend, bij de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden. Het watert uit, door een binnensluisje in den binnendijk, scheidende de Kerkpolder van den 's Heer-Arendspolder.

Dit poldertje maakt deel uit van de wateringe, bekend onder den naam van Vereenigde polders-van-Ossenisse, welke door eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester worden bestuurd.

Digitized by Google

HEER-ARENDSWAARDE ('S), heerl. in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*; palende N. aan de heerl. Dussen-Muilkerk, O. aan Meeuwen, Z. aan Dussen-Munsterkerk, W. aan den Biesbosch.

Deze heerl. bevat den Schiehoeksche-polder, den Peereboomspolder, den Nathals-polder, Boerenverdriet, Nieuw-Boerenverdriet, en een gedeelte van Oud-Boerenverdriet.

Sedert onheugelijke jaren, is deze heerl. met die van *Dussen-Munsterkerk* vereenigd, welke nu te zamen de heerl. *Dussen-Munsterkerk-met-Heer-Arendswaarde* uitmaken. Zie voorts dat woord.

HEER-ARENTSHAVEN ('S), voorm. geh. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Heer-Arendshaven ('s) (1).

HEER-BOUDEWIJNSLAND ('S), vroegere naam van dat land, hetwelk nu de Auvergnepolder, in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, uitmaakt. Zie Auvergne-polder.

HEER-BOUDIJN-PUTTOXTOREN, voorm. toren te *Dordrecht*. Zie Puttoxtoren.

HEER-CLAES-AMBACHT, naam, die vroeger ook weleens aan twee gorsen in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, gegeven werd. welke tegenwoordig de pold. Kort-en-Lang-Ambacht uitmaken, zij werden dus genoemd naar Heer Claes-Orm, een lid eener oude Dordsche Regerings familie, die waarschijnlijk die gronden in bezit, leen of in pacht zal gekregen hebben.

HEER-CLAUS-KINDEREN-KERKE, oude naam van de b. Klaas-Kinderen-Kerke, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Klaas-Kinderen-Kerke.

HEER-DANIELS-AMBACHT, naam van dat gedeelte der heerl. Merwede, hetwelk vroeger binnen de stad Dordrecht getrokken was, en welken men weleens geeft aan het d. Kijfhoek in den *Zwijndrechtschenwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Kijfhoek.

HEERDE, gem. op de *Overveluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw. en arr. *Arnhem*, kant. *Elburg* (1 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan Hattem, O. aan den IJssel, die haar van de Overijsselsche gem. Wijhe scheidt, Z. aan Epe, W. aan Oldebroek.

Deze gem. bevat de d. Heerde, Veessen, Vorgten en Wapenveld, en de daartoe behoorende buurs. Horsthoek, Hoorn, Markluiden en Werven. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7669 bund. 64 v. r. 94 v. ell., waaronder 5100 bund. schotbaar land, telt 651 h., bewoond door 766 huisgez., uitmakende eene bevolking van 4100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, handel in hout, spek en vleesch. Men heeft er 9 papierfabrijken, op welke meest drukmediaan vervaardigd wordt, en onder welke fabrijken de machinale papierfabrijk van den Heer Lubbertus van Gelderwijk uitmunt; 4 korenmolens; 2 grutterijen, en 1 azijnmakerij.

De Herv., die hier 3900 in getal zijn, maken de gem. van Heerde, Veessem, Vorgten en Wapenveld uit.

De Afgescheidenen, van welke men er 150 telt, maken eene gem. uit, waarin de dienst wordt waargenomen door een eigen Predikant.

De R. K., van welke men er 12 telt, worden tot de stat. van *Vaassen-en-Epe* gerekend.

---

(1) Alle de overige woorden welke men weleens elders Heer-Arents gespeld vindt, zoeke men ingelijks op Heer-Arends.

Digitized by Google

De Isr., die er 13 in getal zijn, behooren tot de bijkerk te *Hattem*.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als: ééne te Heerde, ééne te Veessen, ééne te Vorgten, en ééne te Wapenveld, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 350 leerlingen bezocht worden.

Het d. Heerde ligt 9 u. N. van Arnhem, 4 u. O. Z. O. van Elburg, midden in het geboomte en vruchtbare korenlanden. Men vindt er onderscheidene schoone huizen en telt in de kom van het d. 170 h. en 1168 inw., en, met de b. Hoorn, Markluiden en Horsthoek, 331 h. en 2400 inw.

De Herv., die er 2340 in getal zijn, onder welke 540 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Harderwijk*, ring van *Hattem* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Kleefken, die in het jaar 1592 werd afgezet. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk, vóór de Hervorming aan den H. Evangelist Johannes toegewijd, kreeg destijds eenen Pastoor op de benoeming van den Vorst van Gelderland. In deze kerk waren twee vikarijen gesticht; de vikarij van de H. Catharina en van den H. Antonius. Er was ook nog eene kerkdienst, wiens bedienaar gehouden was den dienst twee maal ter week te doen en in het jaar 1575 door Johan Korkert, Diderijk Jakobszoon en Goswijn van Sterte, moest verkozen worden. Deze kerk is in het jaar 1841 vervangen door eene nieuwe, waarvan den 14 Junij van dat jaar de eersten steen gelegd werd, terwijl zij, den 9 Januarij 1842 is ingewijd; het is een ruim gebouw en zal van een orgel worden voorzien. De toren is tamelijk hoog, en heeft eene spits van een zonderling maaksel.

De pastorij en kerk der Afgescheidenen is een klein, doch net gebouw, staande aan de Zuidzijde van het dorp.

De dorpschool wordt gemiddeld door 120 leerlingen bezocht.

Te Heerde stond weleer een groot steenenkruis, dat vóór de Hervorming ter gedachtenis van eenen vermoorden opgerigt is, voor wiens ziel de voorbijgangers, door een opschrift vermaand werden, te bidden. — Er is ook een ruim marktveld met lindenboomen omzet, alsmede een distributie-kantoor voor de brievenposterij.

Nabij het d. liggen de adell. huizen Bonenburg, Vosbergen en voorheen vond men er ook het landg. de Burggraaf.

Men heeft er wel bezochte beestemarkten, welke gehouden worden den eersten, 8 en 15 Mei, en de vier eerste Maandagen in October. De kermis valt in den eersten Zondag in October.

HEERDER-VEEN, heideveld, op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, ten W. van het d. Heerde, eene oppervlakte beslaande van 200 bund.

HEERDER-WEZOP, buurs., prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw. arr. en 10 u. N. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. O. van *Elburg*, gem. en 1¼ u. O. van *Oldebroek*; met 58 h. en 400 inw.

HEERDIJK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heidijk.

HEEREBEEK, hofst. in de *Meijerij van 's Hertogenb* *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2½ u. Z. te *togenbosch*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Boxte*

HEEREL, d. in het markgr. van *Ber* *Braband*. Zie Heerle.

HEERELANDEN (DE VIJF-), na de Landen van Arkel, Viane Leerdam, in de prov. *Zuid-H*

Digitized by Google

Zij palen N. aan de Lek, O. aan het graafs. Culenborg, Z. O. aan de Landen van Asperen en Heukelom en den Tielerwaard, Z. aan de Waal, W. aan den Alblasserwaard. Zij liggen allen binnen een en dezelfde bedijking, tusschen den Diefdijk en den Souwendijk. Te dezer oorzake hebben de Heeren dezer vijf landen, namelijk van Arkel, Vianen, Hagestein, Everdingen en Leerdam, reeds in het jaar 1284, een onderling verdrag aangegaan en eenen algemeenen dijkstoel of heemraadschap opgerigt, ten einde hunne landen tegen inbraken te beveiligen, en, sedert met vergunning van Gerard IX, Heer *van Culenborg*, tot geene geringe zwarigheid zijner eigene onderzaten. In het jaar 1385, de Diefdijk is aangelegd, heeft ook het dijkcollegie van den Alblasserwaard, met het dijkcollegie der Vijf-Heerelanden, over dezen dijk een gemeen bestuur bekomen, gelijk zij ook, benevens de anderen, het hunne tot onderhoud van dezen dijk toebrengen. Ingeval door eene inbraak van den Rijn- of Waaldijk de landen boven den Diefdijk ondergevloeid zijn, wordt gemelden dijk, door Dijkgraaf en Heemraden, zoo wel van den Alblasserwaard, als van de Vijf-Heerelanden bewaakt, dewijl genoemden dijk dan ook ter beveiliging van dezen waard verstrekt. Daartoe staan langs den geheelen Diefdijk, gemeenelandshuizen, waarin die Heeren hunnen intrek nemen. Van de Lingekant beginnende, ontmoet men eerst het Gorinchemsche-Heerenhuis, dan het Dordrechtsche-Heerenhuis, daarna het Everdingsche-Heerenhuis, vervolgens het Viaansche-Heerenhuis en eindelijk het Hagesteinsche-Heerenhuis. De Diefdijk is in het jaar 1738, aanmerkelijk verhoogd en verbreed; terwijl ook de Lingedijk, van omtrent een vierde uur gaans boven Leerdam, langs Oosterwijk en Kedichem, tot aan den Souwendijk, nabij Arkel, tot gemelde hoogte is opgehaald, waardoor zij nu de hoogste en breedste van alle binnendijken in ons Vaderland geworden is. Hij is evenwel daardoor des te zorglijker voor de landen, die boven den Diefdijk liggen, namelijk de graafschappen Buren en Culenborg, de baronij van Acquoy enz. in geval van watervloed, dewijl dit water tegen den Diefdijk, als in eenen zak blijft staan, en geene andere ontlasting heeft, dan door de sluizen van den Hornsche-dijk in de Linge, tusschen Acquoy en Leerdam. Daarom is men reeds voorlang bedacht geweest op een ontwerp, om eene andere waterlozing te maken door sluizen in den Diefdijk zelven, welke het overtollige water zouden doen vloeijen, door de Vijf-Heerelanden en vervolgens door den Alblasserwaard, waartoe eene nieuwe waterlozing zoude gegraven worden, van den Souwendijk of eigenlijk van de Zederik (zijnde een kanaal van Ameide naar den Arkelsche-dam) gaande meestal langs de tegenwoordi[g] [uit]watering van den Overwaard, eerst tot tegenover Klein-Amm[e]l [ge]den Schoonhoven, en van daar weder tot den Elshout, [en] Crimpen. Hierdoor zoude tegelijk de Vijf-Heerelanden be[vr]den van het overtollige kwelwater, dat, in geval van vlo[ed] den Diefdijk daar door heen zijpelt. Dit ontwerp is reed[s] jaar 175[3] [be]raamd door den Landmeter Melchior Bols[ius] 1756 en [in] de jaren menigmaal in overweging genom[en] ijk is men jaar 1818, overgegaan om een kanaal [te] verleg[gen] de Linge, hetwelk, van Gorinchem na[ar] ek loopen te Hardinxveld in de Merwede ontl[ast]t om het uit de Linge en de Zederik af te leidoor den [Diefdijk] aard en het Land van Vianen van het [wa]ter te [w]eren.

Digitized by Google

HEER-ELSDORP ('S) of SIBBELSDORP, geh., prov. *Zeeland*, arr., kant. en 20 min. O. van *Goes*, gem. en ½ u. N. van *Kloetinge*; met 2 h., zijnde bouwhoeven, en 20 inw.

HEERELSVEEN, veen of moeras in de heide, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, ¾ u. Z. van Heerle.

HEEREMA, state, prov. *Friesland*. Zie HERERA.

HEEREN-ABBENKERCKE ('S), naam, onder welken op de oude Bisschoppelijken blaffert van Utrecht, het d. 's HEER-ABTSKERKE in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, voorkomt. Zie HEER-ABTSKERKE ('S).

HEEREN-AMBACHT, oude naam van een gedeelte der heerl. SCHELLACH, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie SCHELLACH.

HEERENBERG ('S), naam, onder welken het graafs. DEN BERG, prov. *Gelderland*, dikwijls vermeld wordt. Zie BERG (DEN).

HEERENBERG ('S), plattelandst. in het graafs. *den Bergh*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 6½ u. Z. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Terborg*, gem. *den Bergh*, aan den voet van eenen berg, nabij de Pruissische grenzen, door eene zeer schoone landstreek omgeven.

Sommigen willen, dat het reeds in de achtste of negende eeuw, onder den naam van ERESBURG, zou bekend geweest zijn, doch dit heeft weinig schijn van waarheid. Men telt er in de plattelandst. zelve 149 h., met 1000 inw., en met de daartoe behoorende buurs. Leugel en Stokkum, 230 h. en ruim 1500 inw., die meest hun bestaan vinden in akkerbouw en veeteelt, alsmede in den handel in granen, vee en hout. Ook bestaat er eene fabrijk van calicot of katoenweverij. Vroeger hebben hier mede eene fabrijk van chocolade en eene van eau de cologne bestaan, die echter, uit hoofde van het weinige debiet, zijn te niet gegaan.

Het voornaamste gebouw dat hier gevonden wordt, is het grafelijke slot, alwaar de Graven van 's HERENBERG hun verblijf hielden (zie het volgende art.). Voorts heeft men er een Raadhuis, waaraan een zeskant torentje staat.

De Herv., die hier ongeveer 180 beloopen, maken, met die van eenige nabijgelegene buurs., eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zutphen*, ring van *Doetinchem*, behoort. De kerk, die vóór de Reformatie aan de H. H. GEORGIUS en PANCRATIUS was toegewijd, is in het jaar 1259 door ADAM, Heer *van den Bergh*, gebouwd, die genoegzame inkomsten voor twee Priesteren en gedurige waskaarsen aan de kerk maakte. Deze kerk heeft FREDERIK III, de tiende Heer *van den Bergh*, in het jaar 1399, met toestemming van FREDERIK VAN BLANKENHEIM, den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht, van de parochiekerk van Zeddam afgezonderd, en tot eene parochiekerk verheven. Daarna heeft WILLEM VAN DER LEK, bijgenaamd *de Rijke*, de twaalfde Heer dezer plaats, deze kerk wijder uitgezet en vergroot. De gemelde stichters hadden ze den naam van St. Georgius- en St. Pancratiuskerk gegeven, en het regt van patroonschap voor zich zelven en hunne nazaten besproken. De Pastoor was verpligt om alle Woensdagen en Vrijdagen het H. Sakrament te bedienen. In gemelde kerk waren seven prebenden, waarvan de bedienaars de kerkelijke diensten eene week lang bij beurten moesten verrigten, en door den Heer der plaats aangesteld werden. Voorts waren er nog vier vikarijen gesticht, die van *O. L. Vrouw*, die van de H. ANNA, die van de *Broederschap der H. Maagd* MARIA, en die van de H. GERTRUIDA. De stedelingen zijn eenigen tijd, met goedvinden van

Digitized by Google

den Graaf, door Jesuiten en daarna door Franciskaner Monniken bediend geweest. De kerk heeft geen toren, doch is van een orgel voorzien. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, op benoeming van Goedsheeren.

De R. K., die hier zijn, maken eene stat. uit, die tot het aartspr. van *Gelderland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. Pancratius toegewijd, is van toren en orgel voorzien.

De Isr., die hier wonen, hebben eene bijkerk, die tot de ringsynagoge van *Doetinchem* behoort.

Ook heeft men hier een Gasthuis, hetwelk in het jaar 1460, door Willem van der Lek, den twaalfden Heer van den Bergh, gesticht is, met eene kapel, aan de H. Gertrauda toegeheiligd. Dit Gasthuis, vroeger gediend hebbende tot verpleging van pelgrims en andere doorreizende personen, strekt thans sedert jaren tot huisvesting van arme oude lieden van het stadje 's Heerenberg, in wier onderhoud gedeeltelijk door de inkomsten van dat gesticht wordt voorzien.

Nog vindt men hier het R. K. Seminarium voor de aartspr. Utrecht, Gelderland, Friesland, Zalland-en-Drenthe, Twenthe en Groningen in het voorm. slot, staande onder het gezamenlijk bestuur van alle deze Aartspriesteren, en waarin door vier Professoren aan een getal van ongeveer 60 leerlingen, in de verschillende vakken van Godgeleerdheid, onderwijs wordt gegeven.

's Heerenberg is de geboorteplaats van den Luitenant Karel Rietveld, eenen Officier van zeldzame dapperheid, die, na eerst in den oorlog op Java en vervolgens in dien op Sumatra te hebben uitgemunt, bij het bestormen van de sterkte Pekalongang, in de Padangsche-Bovenlanden, met een geweerschot in het lijf zoo doodelijk gewond werd, dat hij eenige dagen daarna overleed.

HEERENBERG (SLOT-VAN-'S), voorm. adell. slot in het graafs. *den Bergh*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 6½ u. Z. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Ter-Borg*, gem. *den Bergh*, in het stadje *'s Heerenberg*.

Dit slot, geheellijk als een rondeel gebouwd, had eenen zwaren, vierkanten toren, met eene sierlijke spits; voorts nog verscheidene hangtorens en eene kapel, in welke 's Graven Huiskapellaan de dienst verrigtte. Het had eenen grooten voorburg naar de stadzijde, en was van achteren omringd van eenen hoogen aarden wal, welke met schoon geboomte beplant was. Het huis was voorts omgeven door breede en diepe grachten. In dezen staat was het tot op den 16 October des jaars 1735, wanneer het voor een groot gedeelte afgebrand is. Later weder herbouwd zijnde, is het thans een groot vierkant gebouw, van eenen ouden wachttoren voorzien, hoogstwaarschijnlijk afkomstig uit de oudertijden, op welks vier hoeken vier kleine torens staan, welke mede vroeger van eene spits voorzien waren.

In het jaar 1[illegible] het door Caispijn van Zeltbrugge, hiertoe [illegible]af *van den Bergh*, voor de Staten bij [illegible]on Sanchio de Lodogno verdreef hem eer[illegible]er evenwel moet het nogmaals in der Sta[illegible]gezien het, in 1598, op last van Maurits, [illegible]werd. Thans is in dit gebouw het Semina[illegible]ht, Gelderland, Friesland, Zal[illegible]nthe en Groningen gevestigd.

[illegible] ('S), bosch in het graafs. *den Bergh*, [illegible]R-Bosch.

Digitized by Google

HEERENBERGER-HOOGTEN ('S), heuvels in het graafs. *den Bergh*, prov. *Gelderland*.

Zij bestaan uit twee hoogten bij Ter-Borg, waarvan de eene, in heuvels, oost-noordoost van Doetinchem, begint, en zich met eene smalle streek noordwaarts, tot op een uur afstands van Enghuizen, uitstrekt. Hiertoe behoort ook het Montferland, onder Zeddam gelegen.

HEERENBRAAK (DE), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, 20 min. O. van Edam in den Broek, tegen den Zeedijk.

HEERENBRINK (DEN), buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. N. W. van *Raalte*, gem. en ½ u. W. van *Heino*, aan de Nieuwe-Wetering, ½ u. van den straatweg van Zwolle op Hengelo.

Van dit buit., vroeger bestaande uit een heerenhuis, twee bouwhuizen, hof, boomgaard, bouw- en weilanden, akkermaalsbosch en opgaand geboomte, bestaat thans niets meer dan eene boerenwoning, waaraan een paar kamers zijn gebouwd, ten behoeve van den eigenaar, zijnde al het overige afgebroken. De daartoe behoorende gronden beslaande eene oppervlakte van 51 bund. 11 v. r. 29 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. Lambertus Johannes Rietberg, woonachtig te Zwolle.

HEERENBRINK (HET-KLEINE-), erve in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. N. W. van *Raalte*, gem. en ½ u. W. van *Heino*, digt bij de Nieuwe-Wetering.

Het beslaat eene oppervlakte van 15 bund. 40 v. r. 86 v. ell., en is een gedeelte van het buitengoed *Den Heerenbrink*.

HEERENBRINK (HET-VROLIJKE), voorm. erve onder *Heino* in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. N. W. van *Raalte*, gem. en ½ u. W. van *Heino*, aan de Nieuwe-Wetering, een gedeelte van het buitengoed *Den Heerenbrink* uitmakende.

HEERENBROEK ('S), buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1½ u. W. ten N. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*, in den Polder van Mastenbroek; met 23 h. en 160 inw.

Het is eene der negentien buurs. of marken, waarin de gem. *Zwollerkerspel* verdeeld was, en die elk eenen Markenrigter plegen te hebben.

HEERENDIJK, oude weg in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Fairscheidijk.

HEERENDIJK ('S), h. in de bar. van *IJsselstein*, prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. Z. Z. W. van *Utrecht*, kant., gem. en ½ u. van *IJsselstein*, aan den IJssel.

Dit h. is, omtrent het jaar 1736 gebouwd, door die van de gezindheid der Moravische broeders of de Evangelische broeder-gemeente. De Baron Frederik van Wetteville had er bij den aanvang het opzigt over, en het werd in het eerst door vijftien of zestien personen bewoond, die tot tusschen veertig en vijftig zijn aangegroeid; maar omtreeks het jaar 1746, hetzij hun meerdere vrijheid te Zeyst vergund werd, of om andere redenen, zijn de meesten derwaarts getrokken.

HEERENCARSPEL, d. in de vrijheerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Haringcarspel.

HEERENDUINEN, duinen in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, achter Bloemendaal en Velsen, nabij de bouwvallen van het huis te Brederode, gedeeltelijk gem. *Velzen*, gedeeltelijk gem. *Bloemendaal-Tetteroode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*.

Digitized by Google

Zij beslaan eene oppervlakte van 1063 bund. 20 v. r. 74 v. ell., van welke 967 bund. 69 v. r. 74 v. ell. onder *Velsen*, en 95 bund. 51 v. r. onder *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*. De benaming van HEERENDUINEN is waarschijnlijk daaraan gegeven, doordien zij in eigendom worden bezeten door de onderscheidene Heeren, die de aangrenzende gronden bezitten. Deze Heeren hebben daar in aandeelen ter uitoefening van de jagt. Vroeger was de konijnenvangst daar ook zeer aanmerkelijk.

HEERENEIND of HEERENIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. N. O. van *Eindhoven*, distr. en 1½ u. N. W. van *Helmond*, gem. *Beek-en-Donk*, ¼ u. N. W. van Beek, waartoe het behoort.

Dit geh., telt alleen 9 h. 70 inw., en met Donkervoort, Heide, Karstraat, en Kapel 58 h. en 380 inw.

HEERENHEIDE (DE), heideveld in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. *Zelhem*, buitenwaarts belend aan de gem. Ruurlo; groot ruim 1800 bund.

Dit heideveld behoorde vroeger aan het Provinciaal Domein van Gelderland, het werd in het jaar 1812 verkocht, en door de gewaarde Erven van de markten van Hengelo en Zelhem aangekocht, en in het jaar 1828 verdeeld. Vroeger was deze heide onder den naam van Woltmarkt bekend, waarschijnlijk door het daarin groeijende hout en het menigvuldige veen.

HEEREN-HEINEKERK ('S), naam, onder welken het d. HENDRIK-IDO-AMBACHT, in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, wel eens voorkomt. Zie HENDRIK-IDO-AMBACHT.

HEEREN-HENDRIKS-KINDEREN ('S), d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie HEER-HENDRIKS-KINDEREN ('s).

HEERENHOEK ('S), gem. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, (3 k. d., 7 m. k., 3 s. d.); palende N. W. en N. aan 's Heer-Arendskerke, O. aan Heinkenszand, Z. aan Overzande, en Z. W. aan Borssele.

Zij bestaat uit gedeelten van den Nieuwe-Craijert-polder, den West-Craijert-polder, den Nieuwe-West-Craijert-polder en den Nieuw-Borssele-polder; bevat het d. 's Heerenhoek, benevens eenige verstrooid liggende h.; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 670 bund. 47 v. r. 44 v. ell., waaronder 659 bund. 86 v. r. 46 v. ell. belastbaar land, en telt 153 h., bewoond door 156 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 750 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Alhoewel deze gem. op zich zelve niet groot is, zoo is er, in vergelijking met andere dorpen, alhier veel vertier. Er zijn ook vele winkels en tapperijen, zoodat, uithoofde het kerkelijk gebied van beide gezindheden zich wijd uitstrekt, hierdoor, als ook door den doortogt van andere dorpen naar het Sloe, veel bedrijvigheid ontstaat.

De Herv., die er 230 in getal zijn, behooren tot de gem. *'s Heerenhoek-en-Nieuwedorp*.

De Afgescheidenen, van welke men er 40 telt, worden tot de gem. van *'s Heer-Arendskerke* gerekend.

De R. K., van welke men er ruim 480 aantreft, onder welke 200 Communikanten, maken met die van eenige omliggende plaatsen, eene stat. uit, behoorende tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Zeeland*, die door den hier steeds wonenden Deken en eenen Kapellaan bediend wordt.

Digitized by Google

Men heeft in deze gem. één school, welke gemiddeld door een getal van 65 leerlingen bezocht wordt.

Het d. 's HEERENHOEK, ligt 2 u. Z. W. van Goes, 1 u Z. W. van Heinkenszand.

De stichting dezer plaats is niet wel bekend, doch daar zij zeer zonderling, zoo op, als aan den binnendijk, van den Nieuwe- en West-Craijert-polder, en wel bijzonder aan den uithoek van den Nieuw-Borssele-polder, aan welken den Nieuwe-Craijert-polder en den West-Craijert-polder grenzen, gebouwd is, zoo is het zeer waarschijnlijk, dat hare eerste aanleg en stichting, bij of kort na de indijking dier polders van tijd tot tijd heeft plaats gehad.

Tegelijk met de gronden van Borssele werden in 1616 nog bijna 189 gemeten gronds beverscht, behoorende grootendeels tot Overzande; want aan de overzijde van den sprank der oude Zwake, in den N. O. hoek der polders, lag nog alleen een hoekje gronds, hetwelk aan de gezamenlijke Ambachtsheeren van 's Heer-Arendskerke behoorde, en daarom de Heerenhoek genaamd werd. Op dit stuk gronds, palende aan den, in 1612 bedijkten Nieuwe-Craijert-polder, en waartegen in 1642 alweder een andere belangrijke polder, de West-Craijert geheeten, werd aangewonnen, werden al spoedig eenige huizen gebouwd, welker steeds vermeerderend getal, het d. 's HEERENHOEK gevormd heeft, waar weldra eene Hervormde gemeente gevestigd, en deze van eene kerk voorzien werd. Deze kerk, welke in het jaar 1672 gebouwd werd, was echter naderhand zoodanig in verval geraakt, dat zij bijna eene geheele vernieuwing behoefde, welke dan in het jaar 1833 geschied is, waarna de kerk, den 23 Junij van dat jaar, door den Predikant MARTINUS SIMONS KOMPENHANS, op nieuw plegtig is ingewijd, zijnde nu een net gebouw, met een torentje, doch zonder orgel.

Toen, door de omwenteling van 1795, ook de R. K. hunne burgerlijke voorregten herkregen, werd in den Nieuwe-Craijertpolder, mede eene kerk voor de eerdienst der R. K. gebouwd en in September van 1797, onder aanroeping van den H. WILLIBRORDUS, ingewijd. Deze kerk heeft eenen toren, en is van een fraai orgel en andere sieraden voorzien, zoodat zij door netheid uitmunt.

De jaarmarkt of kermis, welke op den voorlaatsten Woensdag in Junij invalt en acht dagen duurt, wordt aanhoudend door de bevolking van de omliggende plaatsen druk bezocht. Men wil echter, dat het toenemen van de kermis te Kruiningen hierin eenige vermindering zou veroorzaakt hebben.

HEERENHOEK-EN-NIEUWEDORP ('S), kerk. gem., prov. *Zeeland*, klass. van *Goes*, ring. van *Borssele*.

Men telt er 600 zielen, onder welke 380 Ledematen, en men heeft er eene kerk te 's Heerenhoek. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ABRAHAM STROOBANT, die in het jaar 1657 herwaarts kwam, en er in het jaar 1667 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, met medestemming van de Ambachtsheeren van 's Heer-Arendskerke en Heinkenszand.

HEERENHUIGENLAND ('S), pold. in het *Land van Strijen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie ANTONIEPOLDER.

HEERENHUIS, gewone benaming van de b. of kerkbuurt in de *Middel-Beemster*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 1 u. N. W. van *Purmerende*, gem. *Beemster*.

Digitized by Google

Deze d. is alzoo geheeten naar het oudste gebouw, dat hier gestaan heeft en thans door een fraai raadhuis vervangen is (1).

HEERENHUIS ('S), plaats in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, distr. *Sluis*, kant. *Oostburg*, gem. *Waterlandkerkje*, in het *Eerste deel van Prins-Willemspolder*, welke in oude polderstukken dikwijls vermeld wordt, en soms ook in die van den tegenwoordigen tijd voorkomt. Zij is aan het zuidelijk einde van het geh. Klein-Braband, aan de inlage, daar Prins-Willemspolder aan den Nieuwen-Passegoulepolder grenst. Denkelijk heeft daar in oudere tijden een aanzienlijk gebouw gestaan.

HEERENHUIS (WATERING-VAN-'S), water in de heerl. *Hoogen-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*.

HEERENJANSDAM ('S), d. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HEERJANSDAM.

HEERENLANDEN (DE-VIJF-), naam welke men veelal geeft aan de landen van Arkel, Vianen, Hagestein, Everdingen en Leerdam, in de prov. *Zuid-Holland*. Zie HEERELANDEN (DE-VIJF-).

HEERENLOO ('S), ook wel ST. JANS-DALE genoemd, voorm. kloost. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en 40 min. ten Z. van Harderwijk.

Dit kloost. plagt door St. Jansridders, onder het opzigt van eenen Kommandeur, bewoond te worden. Dit kommandeurschap moet een gedeelte geweest zijn van het landkommandeurschap van Utrecht. De kerk had drie altaren en vijf Kapellanen. De bewoners van dit kloost. waren mannen van aanzien. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, bestaat thans nog slechts de poort, als woning ingerigt, met het hoofd van JOHANNES *den Dooper*, in den gevel, alsmede het altaarstuk, uit albast heerlijk gebeeldhouwd, voorstellende de instelling van het H. Avondmaal.

De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 140 bund. 48 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. W. A. DE MEESTER, woonachtig te Harderwijk; terwijl vele elders liggende goederen door het domein genaast zijn.

HEERENPOLDER (DE), pold. op het eil. *Goeree-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Oude-Tonge*; palende N. aan den Magdalena-polder, O. aan den Polder den Nieuwen-blok, Z. aan den Lodewijks-polder en de bezomerlande Gors van den Heerenpolder, W. aan de Haven van de Oude-Tonge.

Deze pold., welke in het jaar 1523 ter bedijking uitgegeven, later ondergevloeid en in 1647 herdijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 225 bund. 20 v. r. 5 v. ell., waaronder 206 bund. 17 v. r. 40 v. ell. schotbaar land; telt 4 h., waaronder 3 boerderijne, en wordt door eene sluis, op de Haven van de Oude-Tonge, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit éénen Dijkgraaf, twee Gezworenen, éénen Secretaris en éénen Penningmeester.

HEERENPOLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, gem. *Groede*; palende N. aan den Polder Oud-Breskens, N. O. aan den Schallegalle-polder en den Steene-polder, Z. aan den

(1) Men zie over dit gebouw nader het art. BERGSTEIN, in ons tweede deel, bl. 220, en G. VAN SANDWIJK, *Kronijkmatige en geschiedkundige beschrijving van Purmerende en omliggende dorpen, meren enz.*, bl. 264.

Zuid-Westhoek van Baarzande en aan den Bloks-polder, W. aan den Proost-polder en den Gerard-de-Moors-polder.

Deze pold. is een deel der bedijking van Groot-Baarzande, die van 1609—1616 plaats had, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 76 bund. 50 v. r. 14 v. ell., waaronder 73 bund. 60 v. r. schotbaar land; telt 6 h., waaronder 2 kleine boerderijen, en wordt door eene sluis, in den Steene-polder, van het overtollige water ontlast. Het is een deel van den Noord-Westhoek van Groot-Baarzande; hij staat dus onder het bestuur der watering van Baarzande, en moet niet verward worden met de Heerenpolders, die slechts het negende en het twee en twintigste begin of onderdeel zijn van het Oudeland in de watering van Kadzand Zie de beide volgende art.

HEERENPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Retranchement;* palende N. aan den Verre- of Versche-polder, O. aan den Groote-Tarwe-polder, Z. aan den Ter-Hofstee-polder, W. aan den Moeijaarts-polder.

Deze pold. is het negende begin of onderdeel van het Oudeland in de watering van Kadzand, en is in het jaar 1537 bedijkt. Hij beslaat eene oppervlakte van 32 bund. 16 v. r. 16 v. ell. schotbaar land, en telt eenige h., waaronder 1 boerderij. Hij staat onder de directie der watering van Kadzand.

HEERENPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Kadzand;* palende N. O. aan den Polder Vierhonderd-bezuiden, Z. aan den Krulle-polder, Z. O. aan den Kleine-Tarwe-polder.

Deze pold. is het twee en twintigste begin of onderdeel van het Oudeland in de watering van Kadzand, en is in het jaar 1537 bedijkt. Hij beslaat eene oppervlakte van 10 bund. 69 v. r. 79 v. ell. schotbaar land, en staat mede onder de directie der watering van Kadzand.

HEERENPOLDER (DE), pold. in de heerl. *Nieuw-Vossemeer*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Nieuw-Vossemeer;* palende N. W. en N. aan de Schorren tegen het Slaak, O. aan den Heen-polder, den Polder-van-Nieuw-Vossemeer en den Boeren-Gors-polder, Z. aan den Eendragts-polder, W. aan de Schorren tegen de Eendragt.

Deze pold., die in het jaar 1633 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 125 bund. 39 v. r. 33 v. ell., waaronder 123 bund. 79 v. r. 28 v. ell. schotbaar land, en wordt door eene steenen heul met schot, op den Eendragts-polder, van het overtollige water ontlast. Het land ligt op A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, drie Gezworenen, eenen Secretaris en eenen Penningmeester.

HEERENPOLDER (DE) of DE HOOGEPLAAT, pold. op het voorm. eil. *Wolphaarsdijk*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *Wolphaarsdijk;* palende N. aan den Zuidenlandsche-polder, den Frederika's-polder en den Oost-Nieuwelandsche-polder, O. aan het Wolphaarsdijksche-Gat, Z. aan de Inlagen van de Schenge, W. aan den Nieuw-Sabbinge-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1649 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 270 bund. 82 v. r. 99 v. ell.

HEERENSLOOT, kanaal, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Het is dat gedeelte van het *Deel*, hetwelk van Haskerdijken en uit het Monnikerak, langs Terbandster-schans naar Heerenveen loopt. Zie voorts DEEL of HET NIEUWE-DEEL.

Digitized by Google

HEERENVEEN, arr., prov. *Friesland*, palende N. aan het arr. Leeuwarden, O. aan de prov. Groningen en Drenthe, Z. aan Drenthe en Overijssel, Z. W. aan de Zuiderzee, W. aan het arr. Sneek.

Het bevat de kant. Heerenveen, Beetsterzwaag en Oldeberkoop, beslaat eene oppervlakte van 111,482 bund.; men telt er 8670 h., bewoond door 10,006 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 49,000 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw, hout- en veeteelt en turfgraverij.

HEERENVEEN, kant., prov. *Friesland*, arr. *Heerenveen*.

Het bevat de griet. Schoterland, Aengwirden, Haskerland en Utingeradeel; is groot 31,696 bund., telt 3226 h., bewoond door 4068 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 19,000 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw, hout- en veeteelt en turfgraverij.

HEERENVEEN, klass., prov. *Friesland*, verdeeld in drie ringen, als: Heerenveen, de Lemmer en Wolvega.

Zij bevat 36 gem., telt 66 kerken, bediend wordende door 36 Predikanten, en men heeft er ongeveer 47,900 zielen.

HEERENVEEN, ring, prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*.

Men telt in dezen ring de volgende 13 gem.: Heerenveen, Beetsterzwaag-Beets-en-Olterterp, Gorredijk, Hoornsterzwaag-Jubbega-en-Schurega, Langezwaag-en-Kortezwaag, Lippenhuizen-Terwispel-en-Hemrik, Nieuw-Brongerga, Nije-Haske-en-Haskerdijken, Nijehorne-en-Oudehorne, Oudeschoot-Nijeschoot-Mildam-Rottum-Katlijk, Tjallebert-Lunje-bert Gersloot-en Terband, Ureterp-en-Sigerswolde, en Wynjeterp-en-Duurswolde.

Deze ring bevat 26 kerken, bediend wordende door 13 Predikanten; men telt er ongeveer 23,900 zielen.

HEERENVEEN, vlek, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, arr. en kant. *Heerenveen*, ruim 5 u. Z. O. van *Leeuwarden*.

Het is eene uitgestrekte en fraai bebouwde plaats, met verschillende deftige huizen, en heeft in het geheel een vrolijk, luchtig en welvarend aanzien. De kruisbuurten zijn in drie verschillende grietenijen gelegen, als: het noordwestelijke gedeelte, of de Heerenwal, in de griet. Haskerland; het noordelijke gedeelte in Ængwirden, en het zuidelijke, doch verreweg het grootste gedeelte, in de griet. Schoterland.

Deze plaats was vroeger eene geringe buurt, omringd door veenen, welke men zegt den besten turf van Friesland op te leveren. Zij is hare opkomst alleen verschuldigd aan de turfgraverij, hier ter plaatse begonnen omtrent het jaar 1551, wanneer Pietsa van Dekema, Ridder en Raad in den Hove van Friesland, en zijne Compagnons, Kuik en Foits, de hier omstreeks liggende veenen kochten, die, van wege deze vennootschap, der Heeren Compagnonsveenen of der Heeren Veenen werden genoemd, uit welke benaming die van het allengs aanwassende vlek Heerenveen is gesproten. In het begin was deze onderneming aan groote zwarigheden onderworpen, bij gebrek aan gemeenschap te water, zoodat men verpligt was, naar een middel daartoe om te zien, hetwelk men meende gevonden te hebben aan het oosteinde van het veen, nabij het dorp Oudehorne, tot in de Kuinder, om van daar in de Zuiderzee te komen. Dan, dewijl deze uitwatering te ondiep werd bevonden, werd er eene vaart van de Haskerdijken gegraven tot aan die veenen, op welke allengskens

Digitized by Google

het vlek gebouwd is. Deze vaart werd in den tijd van vijf jaren voltrokken, zoodat de turf daar langs verzonden werd, niet alleen in deze provincie, maar meest daar buiten naar Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland en zelfs naar Braband, waardoor velen werden uitgelokt, om zich hier ter plaatse neder te zetten, ter uitoefening van allerhande soort van handwerken en koopmanschappen. Hierdoor is te weeg gebragt, dat, binnen eene eeuw, deze vaart, van de Haskerdijken en Terbandster-schans af, tot aan de Bontebok toe, eene lengte van bijna twee uren gaans, aan beide zijden met fraaije burgerhuizen en deftige boerenwoningen, is bebouwd geworden. Alras zag men uit het weleer woest en moerassige veen, het schoone Heerenveen, met de Knijpe, te voorschijn komen. Deze vaart, van het Hasker-Konvent af gerekend, is ongeveer vijf uren gaans lang, loopt tot in het vlek Heerenveen Zuidwaarts, en vervolgens Oostwaarts, tot in de Compagnons-veenen. Wegens den allengskens oprijzenden grond zijn er, om haar bevaarbaar te houden, vier schutsluizen gelegd, waarvan de eerste in het Heerenveen zelf wordt gevonden. Thans telt men er 520 h., bewoond door 574 huisgez., uitmakende een getal van ongeveer 4000 inw., die veel handel drijven vooral in rogge, boekweit, zoo mede in boter, welke hier van rondom wordt aangebragt. Voorts heeft men er 2 houtzaagmolens; 2 korenmolens; 1 oliemolen; 2 groote en 2 kleine leerlooijerijen; 1 kalkbranderij; 2 scheepstimmerwerven; 1 boekdrukkerij, en 1 steendrukkerij. Vroeger had men er zeer vele horologiemakers; terwijl de zoogenaamde Friesche klokken meestal hier, en in het naburige vlek de Joure gemaakt werden; thans zijn er slechts nog 3 horologie- en een paar klokkenmakers, wordende er weinig meer zoogenaamde Friesche klokken gemaakt. De wekelijksche markt is zeer bloeijend, vooral in den herfst, wanneer men een groot aantal wagens met rogge en boekweit ziet aankomen. Ook de vier jaarlijksche beestenmarkten, welke gehouden worden, op den laatsten Donderdag van de maand Junij; op den derden Donderdag van de maand Julij, die tevens varkens-, schapen- en paardenmarkt is; op den derden Donderdag in Augustus en op den derden Donderdag in September worden zeer druk bezocht.

De doortogt naar Drenthe, Overijssel en Gelderland is hier veelvuldig; ook loopt de groote post- of straatweg van Leeuwarden over Steenwijk naar Zwolle door die plaats; terwijl die weg op de schans, even ten N. van het Heerenveen, bij de brug over de levendige vaart, door den rijweg van Groningen naar de Lemmer gekruist wordt. Ook bestaat er veel hoop op de verwezenlijking van een plan, om door de daarstelling van eenen geschikten en verkorten weg van Heerenveen op Gorredijk, de gemeenschap met die plaats en het verder oostelijk gedeelte der provincie te verbeteren, hetgeen en tot het vertier en tot de verfraaijing der plaats veel zoude bijdragen. Dit plan heeft reeds sinds twee jaren bestaan, doch is steeds hangende gebleven door de moeijelijkheid om onderscheidene daartoe betrekkelijke belangen in behoorlijk verband te brengen. Voor korten tijd echter zijn de hoofdzwarigheden opgeheven. Die nieuwe weg zal oostwaarts door het Heerenveen en een gedeelte van de Knijpe loopen, langs de Compagnonsvaart, en tevens tot polderdijk verstrekken voor een gedeelte van den Veenpolder in Langwirden. Uit de daarstelling van dien weg, vloeit voort eene slatting der Compagnons-vaart, van Heerenveen af tot aan de zoogenaamde Bontebok-sluis, hetgeen zeer veel zal toebrengen tot verbetering van scheepvaart en afvoer van turf, welke met drooge jaren,

zoo als het voorgaande (1842), zeer bemoeijelijkt werd. Waar welvaart heerscht, is de weelde ook doorgaans niet onbekend, en dit schijnt ook hier het geval te zijn, aangezien men deze plaats, wegens de aanzienlijke levenswijze en de aldaar heerschende weelde, wel eens het Fransche-Haagje noemt.

Onder de openbare gebouwen verdienen melding: de voorm. Crackstate, ten N. aan de straat, thans het Gebouw der Arrondissements-Regtbank en van het Kantongeregt, met een aanzienlijk voorplein, versierden gevel, koepeltoren, welke een uitmuntend gezigt op den omtrek aanbied, zeer geschikte vertrekken, gevangenissen enz. voorzien, welks deftig voorkomen en gunstige stand deze plaats niet weinig verfraait; het Grietenijhuis van Schoterland, zijnde de voorm. state Oenema of Grove stins, met een ruim plein er voor, aan het *Harings-pad*. In het voorgaande jaar (1842) is de uitgestrekte tuin, achter dit gebouw gelegen, welke vroeger perceelswijze ter bebouwing aan particulieren werd verhuurd, aangelegd en ingerigt tot eene publieke wandelplaats, welke binnen korte jaren belooft zeer fraai te zullen worden, en de plaats zeer veraangenaamt.

Ook heeft men een nieuw Societeitsgebouw, aan het *Heerenwal*; een Postkantoor en eene station voor de Paardenposterijen.

De Herv., die hier 1800 in getal zijn, onder welke 300 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Heerenveen* behoort; terwijl die, welke onder de grietenij Haskerland wonen, onder de gem. van *Haskerdijken-en-Nijehaske* gerekend worden. In het jaar 1613 verkreeg dit vlek eerst tot eigen Predikant Abrahamus Dominici of Abraham Douwes, die er overleed tusschen 15 October 1634 en 5 Februarij 1635. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. In den aanvang had de godsdienstoefening plaats in eene schuur, doch in het jaar 1633 werd er eene kerk gesticht, die echter nu niet meer tot dat gebruik dient, maar vroeger ten deele tot eene waag en ten deele tot eene openbare Nederduitsche school is ingerigt, thans echter geheel voor de vier scholen dient; wordende de waag thans gehouden in een expresselijk daartoe ingerigt gebouw, aan den westkant van de *Koemarkt*, naast het plein van het Grietenijhuis. Dewijl er in het kort geschillen ontstonden over den eigendom van den grond dier kerk, tusschen de grietenijen van Schoterland en Ængwirden, zoo werd, in het jaar 1637, de toenmalige Grietman van Schoterland, Aelius Oenema, te rade, om binnen zijne grietenij eene nieuwe kerk te bouwen, op den grond, welke hem, te dien einde, door de Ridderlijke orde ter Balie van Utrecht geschonken was. Deze kerk is een aanzienlijk kruisgebouw, uit welks midden, boven het dak, een fraaije en doorluchtige doch niet hooge toren oprijst, voorzien met twee klokken. Het uurwerk is geplaatst in een kamertje ten Zuidwesten tegen de kerk. Zij heeft twee ingangen en een fraai orgel, in het jaar 1790, daaraan gelegateerd door Vrouwe Martha Kinnema van Scheltinga, weduwe van Menno Cornoon van Scheltinga, in leven Grietman van Schoterland. Nog ziet men hier de grafzerk van den Heer Martinus van Scheltinga, in leven mede Grietman van Schoterland.

De Doopsgez., die hier ruim 300 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de *Derde* klass. van *Friesland* behoord heeft. Wie de eerste Leeraar bij deze gem. geweest is, kan, door het verlies der vroegste aanteekeningen, niet met zekerheid gezegd worden. Omstreeks het midden der zeventiende eeuw bestond er reeds eene gemeente, die

Digitized by Google

vergaderde in eene kerk op den hoek van de *Vermaningsteeg*, in het *Achterom*, welk gebouw thans tot woon- en pakhuis gebezigd wordt. Later ontstond er eene tweede gemeente, welke in eene kleine vergaderplaats, in de *Kakelsteeg*, bijeen kwam, waar de tegenwoordige kerk, gebouwd in 1762, staat. Dit kerkgebouw is zeer eenvoudig, met eene gaanderij, en kan 500 menschen bevatten. In 1840 is het met een ruim portaal versierd, waarboven een nieuw orgel is geplaatst, dat op den 5 Julij werd ingewijd. Binnen kort zal deze kerk inwendig eene belangrijke verandering ondergaan en eene nieuwe kerkekamer daarneven gebouwd worden. Deze kerk heeft geen toren.

De R. K., die hier 590 in getal zijn, onder welke 470 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het dek. van *Friesland* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, staande naast het grietenijhuis van Schoterland, is, in het jaar 1841, ter vervanging van eene, vroeger buiten het vlek, ten Oosten in *het Meer*, gestaan hebbende, gebouwd, en aan den *H. Geest* toegewijd. Zij heeft uiterlijk niets bijzonder fraais, en is van toren en klok voorzien. Van binnen is het gebouw zeer net, doch nog onvoorzien van altaarstuk en ornementen. Het orgel is klein en slecht.

Te Heerenveen zijn vier scholen, te weten: 1 Eerste Hollandsche school; 1 Tweede Hollandsche of Armenschool; 1 zoogenaamde Kleine school voor jonge kinderen, en 1 Fransche school, waar tevens de Hoogduitsche en Engelsche talen geleerd worden. Het gemiddeld getal leerlingen is: voor de eerste Hollandsche school 160, voor de tweede Hollandsche school 150, voor de Kleine school 50, en voor de Fransche school 30. Ook bestaat er een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 27 October 1795 is opgerigt, en bijna 80 leden telt.

Heerenveen is de geboorteplaats van den Godgeleerde Ane Driftbout, geb. 28 November 1742, † den 10 Mei 1827, als Emeritus Predikant van Middelburg, waar hij tot in 1822 de dienst had waargenomen.

In den jare 1622, heeft Heerenveen eenen aanval uitgestaan, van acht honderd Spaansche voetknechten, versterkt met zeventig ruiters, welke langs hier in het hart van Friesland meenden door te dringen, en daarom met veel geweld op de redoute aanvielen, die op den weg naar Oudeschoot gelegen, en met allen mogelijken spoed eenigzins versterkt was; doch zij werden tot drie malen toe afgeslagen en op de vlugt gedreven.

In het noodlottige jaar 1672 werd Heerenveen, naar de tijdsomstandigheden, versterkt met eenen aarden wal, bedektenweg, en dubbele grachten, benevens eene bezetting, bestaande zoo uit Burgerkompagniën, getrokken uit Leeuwarden en Franeker, als uit geregelde benden, allen onder het bevel van den ouden Graaf Joan Maurits van Nassau, den erfstadhouder Henrik Casimir, den dapperen Generaal Rabenhaupt, en Hans Willem van Aylva. De Munsterschen vielen in den nacht tusschen 18 en 19 Augustus van dat jaar, met de grootste bevigheid, tot drie reizen op deze plaats aan, doch werden telkens afgeslagen en daardoor belet, verder in Friesland in te dringen.

In den nacht van 4 Februarij 1825, hadden de inwoners van Heerenveen zich onbekommerd ter rust begeven, doch omstreeks middernacht werden zij plotseling gewekt, en ontdekten al spoedig, terwijl het water van den Zuid- en Zuidwestkant komende, al hooger en hooger steeg, dat deze onverwachte verschijning aan eene doorbraak moest worden toegeschreven. Zoodra de Heerenwal overstroomd werd,

Digitized by Google

drong de vloed ook dadelijk tot Heerenveen door, spoelde over de Dragt heen, en steeg spoedig van zes' tot negen palmen in de huizen. Deze straat, het hoogste gedeelte van het vlek, met den Schoter rijweg vereenigd, alsmede de sluis en Compagnonsafvaart keerden den stroom wel eenen geruimen tijd, doch hij stortte daarna met te meerder geweld op het Oostelijke gedeelte in, zoodat eindelijk alles door den toevloed van water van den kant van Overijssel en van Lemsterland ondervloeide.

HEERENVEEN, moeras in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. en 1¼ u. O. van *Zelhem*.

HEERENVELD, domaniale woeste gronden op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*.

Zij strekken zich, bijna nergens geheel afgebroken, van Hattem tot aan den Noordelijken uithoek der Veluwe en tot den Veluwenzoom uit, waar zij met de mede domaniale, schoon niet onder den naam van Heerenveld voorkomende heiden, onder Oosterbeek en Renkum te zamenhangen. Alle deze gronden werden in latere dagen door de Rekenkamer, in naam der Staten van Gelderland, beheerd. Van ouds werden zij door de bouwlieden der aanpalende dorpen en buurschappen tot weiden, schaapsdriften en plaggenmaaijen gebruikt, waarvoor deze in ieder schrikkeljaar het zoogenoemde ruimgeld pleegden te betalen, naar evenredigheid van hunne omstandigheden en van hun vee.

HEERENVELD, geh. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Amersfoort*, gem. *Leusden*.

HEERENVIJVERS ('S), plaats in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, gem., en ½ u Z. van *Oirschot*, waar een der vroegere Heeren van Oirschot, in het midden der vorige eeuw, een kasteel heeft willen bouwen. Reeds had hij de grachten doen delven, binnen welke dit huis zou gestaan hebben, gelijk ook, te dier plaatse, nieuwe vijvers werden gegraven, van welke de plaats zijnen tegenwoordige naam ontleent, toen dit werk door zijnen dood gestaakt werd.

De plaats, thans met hoog opgaande boomen fraai beplant, beslaat eene oppervlakte van 19 bund. 13 v. r. 85 v. ell. en wordt in eigendom bezeten, door den Heer O. O. van den Berg, woonachtig te Oirschot

HEERENWAL, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, d. *Nijehaske*, het Noordelijke gedeelte van het vlek *Heerenveen* uitmakende.

HEERENWEIDE, duinvallei in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. en Z. W. van *Bergen*, kort bij de scheiding van Wimmenum, ongeveer 25 bund. groot.

HEERENZANDVAART, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ¾ u. Z. van Haarlem, gem. en ½ u. N. W. van *Heemstede*; met 85 h. en 570 inw. meest bleekers.

De Herv., die hier 90 in getal zijn, behooren tot de gem. *Heemstede*. — De R. K., van welke men er 480 aantreft, behooren tot de stat. van *Berkenrode*,

HEERENZIJL, ook wel Veerenrenzyl genaamd, voorm. sluis in de *Slachtedijk*, prov. *Friesland*, thans een wijd vaarwater, alwaar vele kleine en groote schepen, meest met turf uit de naburige grietenijen doorkomen. Dit water behoort tot het d. *Terkaple*, griet. *Utingeradeel*, kw. *Zevenwouden*, en dient tot scheiding met de griet. *Doniawarstal*, alsmede tot verbinding van de *Terkapelster-poelen* in eerstgemelde, met de *Zoutpoel* in laatstgemelde grietenij.

Digitized by Google

HEERENPOLDER, pold. in de heerl. *Nieuw-Vossemeer*, prov. *Noord-Braband*. Zie HEERENPOLDER (1).

HEERE-SIMONSPOELEN, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, Z. van Jutrijp, dat door de Trypsloot en de Heere-Simonssloot, met andere wateren in verbinding staat.

HEERE-SIMONSSLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, dat bij Jutrijp zijnen oorsprong nemende met eene oostelijke strekking in de *Ooster-Wymers* uitloopt.

HEERESLOOT, kanaal, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zie HEERENSLOOT.

HEEREWAARDEN, gem., prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel* (8 k. d., 20 m. k., 7 s. d.); palende N. W. aan de Waal, welke haar van de gem. Varik en Op-Hemert scheidt, O. aan Dreumel en Appeltern, Z. aan de Maas, door welke zij van de Noord-Brabandsche gem. Alem-Maren-en-Kessel gescheiden wordt, W. aan de gem. Rossem, wordende het grondgebied dezer gem. omringd, aan de eene zijde door de Waal, aan de andere zijde door de Maas, welke tusschen Oud-St.-Andries en Nieuw-St.-Andries door het St. Andriesgat zamenvloeijen, welk gat deze gemeente alzoo doorsnijdt.

Hoewel deze gem. dus eigenlijk voor het grootste gedeelte huiten den *Bommelerwaard* ligt, is zij daartoe evenwel altijd gerekend, omdat vóór de bouwing van Oud St. Andries, in het jaar 1599, als wanneer gelijktijdig het kanaal van St. Andries gegraven is, het grondgebied van HEEREWAARDEN met dat van den Bommelerwaard door de natuur verecnigd was.

Deze gem. bevat het d. Heerewaarden, de buurt Oud St. Andries en het fort Nieuw-St.-Andries, benevens eenige verstrooid liggende h. Zij bealaat, volgens het kadaster, de rivieren en strangen medegerekend, eene oppervlakte van 877 bund., waaronder 624 bund. belastbaar land, telt 103 h. bewoond door 112 huisgez. uitmakende eene bevolking van 600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de veeteelt en de visscherij. Ook heeft men er eene steenbakkerij.

De Herv., die er ongeveer 560 in getal zijn, maken de gem. van *Heerewaarden-en-St.-Andries* uit, welke te Heerewaarden eene kerk heeft.

De R. K., van welke men er ruim 40 telt, worden tot de stat. van *Rossem-en-Heerewaarden* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het d. HEERWAARDEN, ook wel HEERWAARDEN of HERREWAARDEN en bij verbastering HERWAARDEN of HERWERDEN gespeld, ligt 2 u. Z. W. van Tiel, 2¼ u. O. van Zalt-Bommel.

Van deze plaats gelooft men, dat onder den naam van HEERWARDER reeds in 972, melding gemaakt is, ook zou het door Keizer OTTO II, in lijftogt aan zijne gemalin THEOPHANIA gegeven zijn; dan dit is eene vergissing, dewijl daardoor HERVORDEN, eene abdij in Westphalen, verstaan moet worden. Men wil ook dat het in eenen giftbrief van het jaar 997 onder den naam van HERO vermeld staat.

De Waalstroom liep weleer langs HEEREWAARDEN, en daaruit kan men begrijpen, waarom de inwoners aldaar, tolvrijheid te Coblentz genoten, mits voor ieder schip een zalm betalende, volgens den brief van 1104.

---

(1) Evencens zoeke men alle de overige art., welke men elders wel eens met HEEREN gespeld vindt, doch hier niet aantreft, op HERREN.

Digitized by Google

Die van Heerewaarden hadden reeds van ouds hunne eigene Heemraden en schepensbank, benevens onderscheidene andere vrijheden en voorregten, welke in het jaar 1304 door Johan II, Hertog van *Brabant*, bevestigd zijn, en nadat Heerewaarden, benevens de stad Tiel en Zandwijk, in ruiling tegen Heusden, onder het gebied van Reinald II, Hertog van *Gelder*, geraakt waren, zijn deze vrijheden wederom door dien Hertog bevestigd. Nog tot aan de omwenteling van het jaar 1795 werden er die bijzondere gewoonten onderhouden. Men telt er in de kom van het d. 88 h. en 500 inw.

Het Raadhuis is een zeer doelmatig ingerigt gebouw, met geschikte vertrekken.

De kerk, welke hier voor de Reformatie stond, had twee hooge steenen torens, en is in het jaar 1600, toen Maurits, Prins van *Oranje*, de Spanjaarden uit den Bommelerwaard sloeg, geheel vernield. De nieuwe of tegenwoordige kerk, in het jaar 1608 gebouwd, is van eenen daktoren voorzien, doch heeft geen orgel.

De dorpschool, welke in het jaar 1840 geheel nieuw gebouwd is, wordt door een gemiddeld getal van 80 leerlingen bezocht.

In het Boven- of Kopsche-poldertje onder Heerewaarden, heeft Maurits, Prins van *Oranje*, in het jaar 1660, een groot fort, Voorn of Nassau geheeten, gebouwd, dat in het jaar 1772 door de Franschen is gesloopt, en waarvan de sporen op het landgoed de Voorne nog duidelijk zigtbaar zijn.

Dit dorp heeft niet weinig door den watervloed van Januarij 1809 te lijden gehad, want uithoofde van eenen ijsdam, die zich in de Waal geplaatst had, werd de dam, in het Kopscheveld gelegen en de Zweetdam genaamd, voor een groot gedeelte weg geslagen, zoodat het water en ijs door en tot in het Heerenwaardscheveld doordrong, en het grootendeels van houtgewas beroofde. Een aantal van achttien woningen werden bovendien meer of minder zwaar beschadigd.

Het wapen dezer gem. bestaat uit eene kerk met twee torens.

HEEREWAARDEN (KANAAL-VAN-), voorm. water in *Gelderland*. Zie Heerewaardsche-Kanaal (Het).

HEEREWAARDEN (POLDER-VAN-) of Heerewaardsche-polder, pold., prov. *Gelderland*, *Bemedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, gem. *Heerewaarden*; palende N. aan de Waal, O. aan de gem. Drenmel, Z. aan de Maas en W. aan den Polder-van-Rossem.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 877 bund., waaronder 624 bund. schotbaar land, telt 103 h., en wordt door vier sluizen op de Maas, in het kanaal te St. Andries, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Leden.

HEEREWAARDEN-EN-ST.-ANDRIES, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. en ring van *Bommel*; met 550 zielen, onder welke ruim 160 Lidmaten, en eene kerk te Heerewaarden.

De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jan Aertse Wonder, die in het jaar 1600 alhier Pasteor was en met de geheele gemeente de Herv. leer omhelsde. In het jaar 1615 had hij tot opvolger Simon de Lange, die er in het jaar 1616 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

HEEREWAARDSCHE-KANAAL (HET) of Kanaal-van-Heerewaarden, voorm. water in *Gelderland*, tusschen den *Bommelerwaard* en het *Land tusschen Maas en Waal*, dienende tot zamenvloeijing van de Maas met de Waal. Het is in het jaar 1729 digt gemaakt.

Digitized by Google

HEEREWAARDSCHE-POLDER, pold., prov. *Gelderland*. Zie Heerewaarden (Polder-van-).

HEEREWEG, weg, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Ængwirden* en *Opsterland*, van het vlek Heerenveen, eerst noord- en vervolgens westwaarts door Lunjeberd en Tjalleberd naar Luxterhorn loopende.

HEER-GEERTSPOLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *'s Gravenpolder-Heer-Janspolder-Oosten-Middel-Zwake;* palende N. W. aan 's Gravenpolder, N. aan den Polder van Eversdijk, O. aan de schorren tegen de Honte, Z. aan Heer-Janspolder en Oosterzwake, W. aan den Korenpolder.

HEER-HEIMS-HUIZING, naam, welken men oudtijds wel eens gegeven vindt aan het kast. Maurik, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Maurik.

HEER-HEINSBURG, naam, onder welken het kast. Heer-Hendriksburg, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, wel eens voorkomt. Zie Heer-Hendriksburg.

HEER-HEINSKINDEREN, naam, onder welken het d. Heer-Hendrikskinderen, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, wel eens voorkomt. Zie Heer-Hendrikskinderen.

HEER-HENDRICKSKINDEREN ('S), d. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Heer-Hendrikskinderen ('S).

HEER-HENDRIKSBURG of Heer-Heinsburg, ook wel enkel Heinsburg genoemd, voorm. kast. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en ½ u. O. van *Goes*, gem. *'s-Heer-Hendrikskinderen-en-Wissekerke*, in het d. *'s Heer-Hendrikskinderen*.

Het was een gebouw met een ruim vierkant binnenhof, rondom hetwelk vele en daaronder fraaije vertrekken gevonden werden; terwijl de zwaar gewelfde kelders zich verre uitstrekten, uit eene der vertrekken liep een onderaardsche gemetselde gang, die in verband stond met het slot Ostende in de stad Goes. Het gebouw lag rondom in zijne wateren. Het was gebouwd door zekeren Heer Hendrik, een jongere broeder van Heer Arend *met den Buik*, en werd later bezeten door de Edele Heeren van der Maalsteden, en is daarna, bij verkoop, gekomen aan den Heer Jan Ruichrok van der Werve, naar wien het, het Slot-te-Werf of te-Nerf genoemd werd. Dit zware fraaije kasteel, hetwelk oorspronkelijk den Noordelijken zeedijk dekken moest, doch door de bedijking van den Goessche-polder, in 1331, dieper landwaarts in geraakt was, is eerst van 1798 tot 1802 afgebroken.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans vruchtbare landerijen, welke thans aan onderscheidene personen toebehooren.

HEER-HENDRIKSHUIS, voorm. kloost. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Wulfshuis.

HEER-HENDRIKSKINDEREN ('S), heerl. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *'s Heer-Hendrikskinderen-en-Wissekerke;* palende N. W. aan de Puije, N. O. en O. aan de jurisdictie van Goes, Z. aan de heerl. Baarsdorp, W. aan de heerl. Wissekerke en het ondergevloeide Leeuwerke-poldertje.

Deze heerl. bevat het d. 's Heer-Hendrikskinderen, benevens een gedeelte van den Goessche-polder. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die hier zijn, behooren tot de gem. van *'s Heer-Hendrikskinderen-en-Wissekerke*, welke in deze gemeente eene kerk heeft.

De R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van *Goes*. — Men heeft in deze heerl. eene school.

Digitized by Google

Het d. 's HEER-HENDRIKSKINDEREN of 's HEER-HENDRICKSKINDEREN, oudtijds HENRICS-KINDEREN, en in den ouden blaffert van het bisdom van Utrecht, 's HEER-HEYNSKINDERKERK genoemd, ligt ½ u. W. van Goes.

Volgens de overlevering zou de bovenvermelde Heer HENDRIK hier begonnen hebben eene kerk te bouwen; doch, door den dood daarin verhinderd zijnde, zou dit werk door zijne kinderen voltooid zijn geworden, en het dorp van daar den naam van 's HEER-HENDRIKSKINDEREN verkregen hebben; terwijl het andere 's HEER-HENDRIKSKERKE zou hebben geheeten.

De kerk prijkt met eenen fraaijen toren, welke, even als de kerk, in 1808 vernieuwd is. Het regt van die kerk te begeven, kwam weleer toe aan den Edelen Heer CONSTANTYN VAN DER WERVE, op wiens benoeming over haar tot Regent was aangesteld, ADRIAAN LEYS, want als er tusschen ADRIAAN en den Heer ANTONIS YEMANS, beide Priesters, een proces over de benoeming was aangelegd voor de geestelijke vierschaar te Utrecht, heeft de voornoemde ADRIAAN het proces gewonnen. In deze kerk was eene vikarij van de H. *Maagd* MARIA.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 20 leerlingen bezocht.

Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door de Heeren DE PERPONCHER, woonachtig te Utrecht.

In deze heerl. werd JACOBA VAN BEIJEREN, Gravin *van Holland en Zeeland*, uitgenoodigd om naar den gaai of vogel te schieten, van dit aanbod gebruik makende schoot zij den koningsvogel, en verzocht aan het gezelschap eene vrijheid te vragen, welke men begeerde, men vroeg vrijheid van vlastienden en verkreeg die ten allen tijde, welk heerlijk regt nog bestaat.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een schild van sabel (zwart) met de letters H K K van zilver.

HEER-HENDRIKS-KINDEREN-EN-WISSEKERKE, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., en kant. *Goes* (5 k. d., 7 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de Puije, O. aan de gem. Goes, Z. aan 's Heer-Abtskerke-Sinoutskerke-en-Baarsdorp, W. aan 's Heer-Arendskerke.

Deze gem. bestaat uit de heerl. 's Heer-Hendriks-Kinderen en Wissekerke. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 560 bund., waaronder 555 bund. schotbaar land, telt 34 h., bewoond door 48 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die, op 11 na, allen Herv. zijn, onder welke ongeveer 100 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Goes*, ring van *Goes*, *Eerste* sectie behoort. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad, met medestemming van de Ambachtsheeren. — De 11 R. K., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Goes*. — Men heeft in deze gem. eene school te Heer-Hendrikskinderen.

Het wapen dezer gem. is hetzelfde als dat van de heerl. 's Heer-Hendrikskinderen.

HEER-HENRICKS-KINDEREN ('S), d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie HEER-HENDRIKSKINDEREN ('s).

HEER-HEYNS-KINDEREN ('S), naam, onder welken het d. 's HEER-[illegible]REN, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, op den [illegible]t van het bisdom Utrecht, voorkomt. Zie HEER-HENDRIKS-

[illegible]UGOKOGGE, vroegere bedijking in *Dregterland*, prov. [illegible]*nd*. Zie HEER-HUIGENKOGGE.

Digitized by Google

HEER-HUGOWAARD of Heer-Huigenwaard, bedijking in het balj. van den *Nieuwburgen*, prov, *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*. Zij maakt voor het grootste gedeelte eene gem. op zich zelve uit, en behoort overigens bij gedeelten tot de gem. *Alkmaar*, *Veenhuizen*, *Haringcarspel*, *Ouddorp* en *Oterleek*.

De ringdijk van den Heer-Hugowaard, gaat ten Noorden langs het Bleekmeer, den Waardpolder en de banne van Oude-Niedorp, ten Oosten gaat den dijk door de vrije heerl. van Veenhuizen. De dijk aan den oostkant, loopt verder langs het droog gemaakte Berkmeer, de heerl. Obdam, Hensbroek en de banne van Urshem. Ten Zuiden van den waard, gaat de dijk van de banne van Urshem af tot aan die van Ouddorp langs de banne van Oterleek. De dijk ten Westen van den Heer-Huigenwaard, loopt langs een gedeelte der banne van Ouddorp, de banne van St. Pancras, Broek-op-Langendijk, Zuid-Scharwoude, Noord-Scharwoude en Oudcarspel. Volgens het vermoeden van sommigen, draagt den Heer-Hugowaard den naam naar Huso of Huic van Assendelft, Baljuw van het Hoogwouder- of Overleekerambacht en Kastelein van Medemblik, die in het jaar 1296 door de West-Friezen verslagen werd. Oudtijds was deze waard een meer, welke met het Schermeer gemeenschap had, en alleen door den Huigendijk daarvan afgescheiden was.

Den 28 Januarij 1255 trok Willem II, Graaf van *Holland* en Roomsch-Koning uit Vroonen, met eene groote heervaart over dit meer, hetwelk sterk toegevrozen was, om de Westfriezen te verdelgen en het dorp Hoogwoud in brand te steken, doch met zijn paard door het ijs vallende, werd hij door de verborgen Westfriezen afgemaakt. Zie verder het art. Hoogwoud.

Hans van Loon, Koopman te Amsterdam en eenige zijner medestanders, verwierven op den 4 April 1625 octrooi, om dit meer te bedijken; hetwelk in 1626 geschied is, als wanneer het eene uitgebreidheid van 1803 morgen bezat. Ook werd hun, twee jaren later verlof gegeven, om de eilandjes, liggende in den waard, volgens schatting van kundige lieden, naar zich te nemen. Het werk werd echter niet zonder vele onaangenaamheden tusschen Alkmaar, Hoorn en eenige dorpen, ten einde gebragt, alzoo elk gaarne aandeel in de bedijking wilde hebben. Het kavelen geschiedde, den 20 Junij des jaars 1631, op het stadhuis te Alkmaar.

Deze bedijking beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3127 bund., van welke 3044 bund. 61 v. r. 21 v. ell. de gem. Heer-Hugowaard uitmaken; terwijl het d. Oterleek mede in deze bedijking gelegen is. Het dijksbewind van den Heer-Hugowaard bestaat uit een Collegie van Dijkgraaf en Heemraden, die hunnen Penningmeester hebben, onder toezigt van Hoofd-Ingelanden benoemd, ter goedkeuring van den Koning. De Dijkgraaf oefent het heemregt met vier Heemraden, die door Hoofd-Ingelanden gekozen worden. Zij houden des Zaturdags op het stadhuis te Alkmaar hunne bijeenkomst. Het collegie van Hoofd-Ingelanden heeft 11 leden, zij komen jaarlijks op den tweeden Dingsdag in April, ter polderrekening, die door den Penningmeester overgegeven wordt, en beraadslagen over den omslag en andere zaken, die den polder betreffen, volgens de punten van uitschrijving door Dijkgraaf en Heemraden opgegeven, en vergaderen insgelijks op het stadhuis te Alkmaar.

Deze waard levert niet zoo vele vruchtbare landerijen op, als andere groote bedijkingen in Noord-Holland, zoo als de Beemster, de Schermer

Digitized by Google

en de Purmer. In het zuidelijke deel van dit meer bestaan de inwoners meestal van de Noordhollandsche kaasmakerij. In het oostelijke gedeelte vindt men daartoe zelfs best land; doch het noorderdeel, waarvan de grond minder vruchtbaar of met unjer bezet is, bestaat uit bosch- en bouwland, tusschen welke eenige weilanden verspreid liggen; terwijl men ten Noorden van den Laanderweg, als ook in dat gedeelte, hetwelk langs de gemeente van Oude-Niedorp ligt, uitgestrekte rietvelden of rietbosschen aantreft. Behalve dat de uitgestrekte houtbosschen in de behoefte der keuken van de inwoners der omliggende dorpen voorzien, zoo leveren de groote rietvelden eene brandstof op voor de min gegoeden, die niet onbeduidend is. Jaarlijks wordt van een deel der rietvelden de bovenste korst afgestoken, omdat, ter groeijing van het riet, het rietland anders niet onder water blijft. Deze rietzoden, ter breedte en lengte van ongeveer 2 palm en ter dikte van 1 palm, worden gedroogd en bij duizenden, onder de benaming van *schokken*, aan den minvermogenden burger voor weinig geld verkocht. Het riet, dat de rietvelden oplevert, wordt gebezigd tot het dekken der daken van de boerenwoningen. De buitenplaatsen, die na de bedijking hier aangelegd zijn en waarvan men in het begin der vorige eeuw nog eenigen vond, zijn bijna allen verdwenen; de eenige buitenplaats, die er nog staat, is sedert eene halve eeuw onbewoond.

HEER-HUGO-WAARD, gem. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen* (4 k. d., 20 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Haringcarspel, N. O. aan Oude-Niedorp-en-Zijdewind, W. aan Veenhuizen, Obdam, Hensbroek en Ursem, Z. aan Oterleek en Zuid- en Noord-Schermer, W. aan Ouddorp, Sint Pancras, Broek-op-Langendijk, Noord- en Zuid-Scharwoude, en Oudcarspel. Deze gem. bevat het grootste gedeelte van de Heer-Hugowaard, en daarin het geh. Butterhuizen, benevens eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat eene oppervlakte van 5044 bund. 61 v. r. 21 v. ell., waaronder 2969 bund. 34 v. r. 79 v. ell. schotbaar land; telt 162 h., bewoond door 192 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 900 inw., die meest hun bestaan vinden in de kaasmakerij.

De Herv., die hier 500 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Oterleek*.

De R. K., van welke men er ruim 400 telt, worden tot de stat. van *Ouddorp* gerekend.

Men heeft in deze gem. een voor weinige jaren nieuw gebouwd schoollocaal en daaraan verbonden onderwijzerswoning, welk gebouw een weinig noordoostelijker aan den Middelweg staat dan het oude afgekeurde schoolvertrek.

HEER-HUIGENKOGGE of eigenlijk Heer-Huigekoge, vroegere bedijking in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Wervershoof*, welke op oude kaarten voorkomt als palende N. en N. O. aan den Dregterlandsche-zeedijk, Z. O. en Z. aan den Banne van Wervershoof, W. aan den Oostwouder-ban, doch thans niet meer onder die benaming bekend is.

HEER-HUIGENWAARD, bedijking in het balj. der *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Heer-Huigewaard.

HEER-JACOBSWOUDE, heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, Zie Esselijkerwoude-en-Heer-Jacobswoude.

HEER-JANSDAM, gem. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht* (12 k. d., 6 m. k., 5 s. d.); palende

Digitized by Google

N. W. en N. aan de Waal, eenen ouden tak van de rivier van dien naam, O. aan Kijfhoek, Z. en W. aan de Oude-Maas.

Deze gem. bevat den Polder-van-Heer-Jansdam, en daarin het d. Heer-Jansdam, benevens eenige verstrooid liggende h., en beslaat eene oppervlakte van 372 bund. 41 v. r. 15 v. ell., waaronder 360 bund. 53 v. r. 63 v. ell. belastbaar land; telt 102 h., bewoond door 161 huisgez., uitmakende eene bevolking van 730 inw., die meest hun bestaan vinden in de vlasteelt en zeer weinig landbouw, zijnde het vlas dat onder Heer-Jansdam bewerkt wordt, boven dat van andere plaatsen gezocht. Ook heeft men er eenen korenmolen.

De inw., die op 3 na alle Herv. zijn, behooren tot de gem. *Heer-Jansdam-en-Kleine-Lind*.

De enkele R. K., die hier woont, wordt tot de stat. van *Dordrecht* gerekend. — De 2 Isr., die men er aantreft, behooren tot de ring-synagoge van *Dordrecht*.

Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., die van de vroegste tijden af aan de familie van Torck behoord heeft, en thans een eigendom is van Jonkheer Nicolaas Johannes Steengracht van Duivenvoorde, woonachtig te 's Gravenhage, die door zijn huwelijk met eene Freule van Torck van Rosendaal, daarvan bezitter is geworden.

Het d. Heer-Jansdam of Heeren-Jansdam, ligt 2½ u. W. N. W. van Dordrecht, ten Z. W. aan de Merwe, en ten N. W. aan de Waal, in welke hier weleer een dam gelegd is; doch in den jare 1741 werd men genoodzaakt te dezer plaatse eene aanzienlijke sluis te maken, om het water uit deze bedijking te lozen; de kosten daarvan beliepen meer dan dertig duisend gulden. De gemelde dam, heeft ten deele dien naam aan dit Ambacht gegeven. Het wordt wijders Heer-Jansdam geheeten, naar den legger van dien dam Heer Jan van Rosendaal, Ridder. In vroeger tijd werd het Heinkeraak genoemd. Het dorp is vrij net gebouwd langs den dijk, die geheel bestraat is.

De kerk, voorheen een gebouw van toereikende grootte, is, door het toenemen der gemeente, thans te klein om haar te bevatten. Zij pronkt met eenen vierkanten toren met leijen spits, waarin een uurwerk, en hebbende van binnen zoo wel als van buiten een uurwijzer. Er is geen orgel in.

Hier is een veer op Heinenoord, het Knipersveer geheeten, hetwelk vroeger diende voor eenen doortogt naar het Strijensche-Sas en den Moerdijk, doch nu vervallen is, nadat de voorname doortogt, door het leggen van eenen straatweg naar elders is overgebragt. Thans is er slechts gelegenheid tot overvaart met een klein schuitje.

Den 16 Mei 1789 werd dit d. met eenen geheelen ondergang bedreigd, door dien er brand ontstond in het huis van eenen broodbakker, welke niet dan na het afbranden van 12 huizen en eenige schuren is kunnen gebluscht worden.

Het wapen van Heer-Jansdam is een schild van goud, hebbende in het hoofd drie ruiten van sabel (zwart), en in het onderste gedeelte eenen boom in natuurlijke kleur, tusschen twee hazewinden.

HEER-JANSDAM (POLDER-VAN-), pold. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *Heer-Jansdam*, palende N. W. en N. aan de Waal, eenen ouden tak van de rivier van dien naam, O. aan den Polder-van-Kijfhoek, Z. en W. aan de Merwede.

Digitized by Google

Deze pold. beslaat dezelfde grootte als de gem. *Heer-Jansdam*, weshalve wij daaromtrent derwaarts verwijzen, en wordt door eene sluis van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit zeven Leden.

HEER-JANSDAM-EN-KLEINE-LIND, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Dordrecht*, ring. van *Zwijndrecht*.

Zij telt ongeveer 920 zielen, onder welke 220 Ledematen, men heeft er eene kerk. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest zekere Michiel, die in het jaar 1577 herwaarts kwam, en in het jaar 1583 opgevolgd werd door Matthias Hoppel, die in 1616 emeritus werd. Het beroep is eene collatie van de Ambachtsheeren. Thans is deze gem. met *Kijfhoek* vereenigd.

HEER-JANSLAND ('S) of Sir-Jansland, heerl. op het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Zierikzee*, gem. *Oosterland*, palende N. aan de Grevelingen, O. aan de heerl. Bruinisse en Oosterland, Z. aan laatstgenoemde en W. ten deele mede aan die heerl., en ten deele aan het Dijkwater.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 276 bund. 45 v. r. en telt 50 h., uitmakende eene bevolking van 275 inw., die allen hun bestaan vinden in den landbouw. Vroeger was het eene afzonderlijke burgerlijke gem., doch is later met die van *Oosterland* vereenigd.

De inw., die hier allen Herv. zijn, maken eene gem. uit, die tot de klass. en ring van *Zierikzee* behoort. In den eersten tijd der Reformatie werd deze gem. met die van *Bruinisse* door denzelfden Leeraar bediend; later door de gezamelijke Predikanten der andere dorpen op het eil. Duiveland, ook nog enkel door dien van Bruinisse en Oosterland, tot dat zij, in het jaar 1660, tot eenen afzonderlijken Predikant bekwam Jacobus Bonijn, die hier als Proponent is gekomen en in het jaar 1674, naar Zierikzee vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad met medestemming van den Ambachtsheer.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht wordt.

Het d. 's Heer-Jansland, ook Nieuw-Dreischor of Klein-Dreischor, meest Sirjansland genoemd, ligt 2 u. N. W. van Zierikzee. Het is niet groot, doch aangenaam gelegen, en bevat slechts 40 h. en 210 inw.

De kerk is een eenvoudig en net gebouw, van eene torenspits met uur- en slagwerk voorzien. Deze kerk, even als de Predikantswoning, zeer bouwvallig geworden zijnde, is te gelijk met deze, in het jaar 1834, weder in behoorlijken staat gebragt.

Het wapen der heerl. bestaat in dat van *Duiveland*, zijnde vijf in elkander getande geeren, regts twee van zilver, links drie van keel (rood); met een hoofd, zijnde het wapen van *Dreischor*, bestaande in drie schorren op elk van welke een schaap, alles van natuurlijke kleur op een veld van azuur, doch de schapen staan hier naast elkander.

HEERJANSLAND ('S) of Sirjansland, ook Nieuw-Dreischor genoemd, pold. op het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Zierikzee*, gem. *Oosterland*, palende N. aan de Grevelingen, O. aan de pold. Bruinisse en Oosterland, Z. aan laatstgenoemden, W. aan de Vierbannen van Duiveland en het Dijkwater.

Bij de eerste bedijking behoorde deze pold., ofschoon niet in zijne tegenwoordige grootte, tot hetzelfde eiland met *Dreischor*, hetwelk reeds in het jaar 1206 Drieskire heette, omdat het oorspronkelijk uit drie schorren, Mareland, Bellaerd en Sirjansland bestond.

Digitized by Google

Van daar heeft het laatste altijd den naam *Nieuw-Dreischor* en het wapen dier plaats of dat der heerlijkheid behouden. Doch door den St. Aagtenvloed (5 Februarij) van het jaar 1288 werd 's Heer-Jansland van Dreischor afgescheurd en overstoomd; en bleef drijvende tot het jaar 1305, als wanneer het door Graaf Jan van Henegouwen werd uitgegeven aan zijnen zoon, Heer Jan van Beaumont, Graaf van *Blois*. Deze pold. is door de indijking van Oosterland, in het jaar 1354, aan het eil. Duiveland vastgehecht. Bij den St. Felixvloed van het jaar 1531 was dit de eenige polder van Duiveland, welke niet ondervloeide. Zij bevat de heerl. 's Heer-Jansland, benevens een gedeelte van die van Oosterland, en wordt van het overige gedeelte der laatstgemelde heerl. afgescheiden, door eenen binnendijk, den Middeldijk, oostelijker den Schorredijk geheeten.

Het polderbestuur is hetzelfde met dat van *Oosterland*, en bestaat alzoo uit eenen Dijkgraaf, vier Gezworenen en eenen Penningmeester.

HEER-JANSLAND, pold. in het marktgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Gastel (Nieuw-).

HEER-JANSPOLDER, pold op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Kortgene*, gem. *Wissekerke-Geersdijk-'s Gravenhoek-en-Kampens-Nieuwland*; palende N. W. aan den Ribpolder, N. O. aan den Kampens-Nieuwlands-polder, den Kamperland-polder, en den Geersdijksche-polder, O., Z., Z. W. en W. aan de Schorren tegen het Sloe.

Deze pold., welke in het jaar 1699 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 275 bund. 91 v. r. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

HEER-JANSPOLDER, meestal St. Janspolder genoemd, heerl. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*; gem. *'s Gravenpolder-St.-Janspolder-Oost-en-Middel-Zwake*; palende N. aan den Heer-Geerspolder, O. en Z. aan de Schorren tegen de Honte, W. aan den pold. Ooster-Zwake.

Deze pold. behoort tot de *Watering-van-Ooster-en-Middel-Zwake*, staande onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

HEERINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie Heringa.

HEERINK (DE), beek in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Herink (De).

HEERINKHAVE, haven. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Herinkhave.

HEERKEBOSCH, bosch, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, 20 min. N. N. W. van *Nijemirdum*. Men treft er meest dennen en eikenboomen aan.

HEERL, d. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heerle.

HEERLAAR (NIEUW-), adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heerlaar (Nieuw-).

HEERLAAR (OUD-), adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heerlaar (Oud-).

HEERLE, Heerl, Heerl of Hierle, d. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 6 u. W. ten Z. van *Breda*, kant. en 1¼ u. O. ten N. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en ¼ u. N. W. van *Wouw*. Men telt er 97 h. en 630 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Hier ter plaatse is, in het jaar 1841, door den Heer Generaal J. E. van Gorkum opgerigt eene fabrijk van teer, terpentijn en houtzuur,

Digitized by Google

welke eenig in hare soort is, en welke fabrieaten uit het hier te Land groeijende masthout worden getrokken. Deze fabrijk, in welker nabijheid, door den Heer van Gorkum, ook eene steen- en pannenbakkerij is opgerigt, verdient uit hoofde van de kunstmatige werking, niet weinig opmerkzaambeid.

De inw., die hier op 2 na alle R. K. zijn, maken, sedert het jaar 1833, eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Breda*, dek. van *Bergen-op-Zoom*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan de H. Gertrudis toegewijd, is een oud Gothisch gebouw, met eenen nieuwen toren en van een orgel voorzien.

De 2 Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Roosendaal-Nispen-en-Wouw*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

HEERLE, d. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Herlen.

HEERLEN, kant., prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*.

Het bestaat uit de volgende 12 gemeenten: Heerlen, Klimmen, Eygelshoven, Hoensbroek, Kerkrade, Nieuwenhagen, Nuth, Rimburg, Schaesberg, Ubach-over-Worms, Voerendaal en Wijnantsrade. Het beslaat, volgens het Kadaster, eene oppervlakte van 13,632 bund., en telt 3463 h., bewoond door 3533 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 18,100 inw., die zich meest op landbouw en veeteelt toeleggen.

HEERLEN, dek. in het vic. apost. van *Limburg*.

Men telt er de volgende 7 par.: Heerlen, Heerlerheyde, Klimmen, Nieuwenhagen, Schaesberg, Ubachsberg en Voerendael, welke even zoo vele kerken en eene kapel te Welten hebben, en bediend worden door 7 Pastoors en 3 Kapellaans. Men heeft er 8100 zielen, onder welke 6800 Communikanten.

HEERLEN, voorm. hoofdbank van het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, bevattende de d. Heerlen, Welten, Voerendaal, en Nieuwenhagen, benevens de daartoe behoorende buurschappen, Heerlerheide, Caumer, Vrusschemig, Heide, Esschen, Kunraad, Winthagen en Ubagsberg.

Deze hoofdbank was eertijds eene vrije heerl. op zich zelve, doch is daarna aan de Graven van Valkenburg gekomen. Van daar dat deze bank, tot op de omwenteling van het jaar 1795, een eigen hoog gerecht had, onderscheiden van dat der drie andere hoofdbanken dezes lands, wordende de criminele justitie aldaar uitgeoefend door den Drost van Valkenburg of diens Luitenant, zeven Schepenen en eenen Secretaris, terwijl den Schout van Herlen, benevens den Schepenen de civile justitie was aanbevolen. In de vijftig duizend gulden, die voorheen door het Land van Valkenburg werden opgebragt, droeg de hoofdbank van Heerlen, met het gene er onder behoorde, 8245 guld. 1 st.

Deze heerl. schijnt weleer behoord te hebben aan het geslacht van Schwartzenberg, zijnde de laatste van dat geslacht geweest, Melchior van Schwartzenberg van Heerlen, die als Staats-Gouverneur de stad Maastricht verdedigde, gedurende het beleg van Parma in 1579, en, bij de verovering der stad, om het leven gekomen is. Bij de verdeeling van het land van Overmaas, in het jaar 1661, tusschen den Koning van Spanje en de Vereenigde Staten gedaan, viel de bank van Herlen aan deze laatste.

Thans vormt het grondgebied tot deze bank behoord hebbende de gem. Heerlen, Nieuwenhagen en Voerendaal en beslaat alzoo,

Digitized by Google

volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6332 bund.; telt 1426 h., bewoond door 1440 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 7100 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

HEERLEN, gem. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Heerlen* (3 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Hoensbroek en Nieuwenhagen, O. aan Ubach-over-Worms, Eychelshoven en Kerkrade, Z. aan Simpelveld, W. aan Voerendaal.

Deze gem. bevat de d. Heerlen, Heerlerheide en Welten, benevens de geh. Caumer en Vrusschemig. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3356 bund.; telt 880 h., bewoond door 886 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 4350 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt. Ook heeft men er 4 leerlooijerijen; 1 naaldenfabrijk; 1 steenbakkerij; 1 bleekerij van lijnwaden; 6 graan-, 2 run- en 2 oliemolens.

De R. K., die hier 4200 in getal zijn, onder welke 2250 Communikanten, maken de par. van *Heerlen* en *Heerlerheide* uit.

De Herv., die hier 90 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Maastricht*, ring van *Venlo*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Willem Nobis, die in het jaar 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1675 overleed. Wegens den oorlog bleef deze plaats tot in 1680 vakant. Het beroep is eene koninklijke collatie.

De Isr., die hier 50 in getal zijn, behooren tot de hoofd-synagoge en ring van *Maastricht*, en hebben te Heerlen eene bijkerk.

Men telt in deze gem. drie scholen, als: ééne te Heerlen, ééne te Heerlerheide en ééne te Welten.

Het d. Heerlen of Heerle ligt 4 u. O. ten N. van Maastricht, 2 u. W. N. W. van het Pruissische stadje 's Hertogenrade, 2 u. O. ten N. van Valkenburg, in eene heerlijk bebouwde streek. Het komt het eerst in de geschiedenis voor in het jaar 1114, en is het grootste en aanzienlijkste dorp van dezen omtrek, waar veel doortogt is van groote karren, die van 's Hertogenbosch komende, bij Maseik de Maas overvarende, van daar door Sittart en Heerlen, de wol en andere voor de lakenfabrijken benoodigde waren naar Aken overbrengen.

Het Gemeentehuis is een net en fraai ingerigt gebouw. Ook heeft men er eenen toren, welke, eenen tijd lang vervallen zijnde, in 1777, tot eene gevangenis ingerigt is, waartoe zij thans nog dient.

De kerk, die redelijk groot en van eenen dikken toren voorzien is, prijkt met een fraai orgel en heeft tot haren Patroon St. Pancras. Zij werd vroeger door de Hervormden gemeenschappelijk met de R. K. gebruikt, doch thans alleen door laatstgemelden. Nabij deze kerk en binnen den omtrek van het kerkhof, schijnt eertijds het kasteel van Heerlen gestaan te hebben, want dit kerkhof is, naar de wijze dier oude vestingen, met eenen muur en eene wijde gracht omringd, en heeft zijne ingang door eene poort aan de Oostzijde, behalve eene kleine aan de Westzijde. Ook staat binnen dezen ringmuur, bij den grooten Oostelijken ingang, en naast de woning van den Predikant, de gevangen-toren, welke men altijd nabij de heerenhuizen of kasteelen vond. Desgelijks schijnt nog een overblijfel daarvan geweest te zijn, dat de vonnissen door Schepenen van Heerlen over misdadigers geveld, weleer op dit kerkhof werden voorgelezen, doch de excecutiën geschiedde op eene hoogte, Zuidoostwaarts buiten het dorp, die de Heersberg genoemd wordt.

Digitized by Google

In het jaar 1857 is hier een nieuw kerkje voor de Hervormden gebouwd, hetwelk toren noch orgel heeft. — De Isr. bijkerk is een klein, doch net gebouw.

Onder het d. Heerlen liggen verscheidene lusthuizen, als Kortenbach, de Worm, Mezenbroek, Aangenhey, Runneberg, en Dommerscheid. — De kermis valt in op St. Marten of 11 November.

Binnen dit d. was vroeger de zetel en vergaderplaats van zeker Leenhof, hetwelk de Keur-keulsche-man-Kamer werd genoemd, bestaande uit eenen Stadhouder der Leenen, eenige Leenmannen en eenen Griffier, welke alle de R. K. godsdienst moesten zijn toegedaan; zij hielden hunne bijeenkomsten in het raadhuis te Heerlen. Het regt dat de Aartsbisschop en Keurvorst van Keulen had, om zoodanig Leenhof in der Staten gebied en binnen dit d. te houden, rekende zijnen oorsprong van zeer hoogen ouderdom, zonder dat echter de ware oorzaak daarvan bekend is. Men wil, dat het te zoeken zij in den tijd toen Valkenburg nog door zijne eigene Graven geregeerd werd. Dit geregtshof bezat eeniglijk zekere goederen, daaromstreeks gelegen, die vroeger aan den Aartsbisschoppelijken stoel behoord hadden, en daarom door eenen dier Prelaten aan sommigen ter leen uitgegeven waren, waarvan het gevolg was, dat zoodanige goederen, zoo menigmaal zij door versterf of door koopverdrag van eigenaar veranderden, op nieuw verheft (gereleveerd) moesten worden. En het zal om geene andere reden, dan de verafgelegenheid der stad Keulen, geweest zijn, dat de Keurvorsten het leenhof, voor hetwelk deze plegtigheid geschieden moest, tot gemak der daarbij belanghebbende personen, met vergunning der Koningen van Spanje, binnen Heerlen hebben willen plaatsen. Door de Leden van dit geregt werden, behalve de leenverheffingen, ook de geschillen, over de onderhoorige leengoederen gerezen, afgedaan.

Toen, omstreeks het jaar 1760, zich in het nabijgelegen Oostenrijksch stadje 's Hertogenrade of Rolduc, onder aanvoering van zekeren Joseph Kerrens, Heelmeester aldaar, eene bende boosdoeners had verzameld, die overal medehelpers hadden, en het land met roof en moord vervulden, waren ook eenige inwoners van Heerlen, en wel ten getale van 37, tot dit vloekverbond toegetreden. Deze benden koesterden de verschrikkelijkste voornemens. Zij werd echter gelukkig ontdekt en uitgeroeid. Alleen gedurende de jaren 1775—1776 werden in het Land van Valkenburg en onderhoorige heerlijkheden, meer den 180 misdadigers gehangen en geradbraakt.

HEERLEN (KASTEEL-VAN-), voorm. kast. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. O. ten N. van *Maastricht*, kant., gem. en in het d. *Heerlen*.

Men weet noch den tijd, wanneer het vernield is, noch de juiste plaats, waar het gestaan heeft, hoewel men met veel waarschijnlijkheid gist, dat dit geweest zij, waar nu het kerkhof gevonden wordt.

HEERLERHEYDE, d. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. O. ten N. van *Maastricht*, kant., gem. en ½ u. N. W. van *Heerlen*; men telt er 260 h. en 1270 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, behoorden vroeger tot de par. van *Heerlen*, welke hier eene kapel had, aan den H. Cornelius toegewijd, en waarin de dienst door den Kapellaan van Heerlen wordt waargenomen. Sedert het jaar 1838 maken zij echter eene afzonderlijke

Digitized by Google

par. uit, en is de kapel tot eene kerk verheven, wordende de dienst daarin door eenen Pastoor verrigt.

In den zomer van het jaar 1841, ontdekte men in den zoogenaamden Heksenberg, onder het dorp Heerlerheyde, eene oude Germaansche begraafplaats, vele lijkurnen werden daaruit opgedolven.

HEERMA, voorm. state, prov. *Friesland*. Zie Heerma.

HEERMA, state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*. Zie Veelein-State.

HEERMA, buit., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*. Zie Heerma.

HEERMA (NIEUW-), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie Heerma (Ny-).

HEERMAHUIZEN, voorm. geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, thans waarschijnlijk Jopsterp. Zie dat woord.

HEERMALEN, oude naam van het d. Harmelen, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Harmelen.

HEER-MELIS-WEERD, amb. heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Amelis-waard.

HEERN, naam, onder welke het geh. 't Kerk, in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie 't Kerk.

HEER-OEDENSKERK, naam, welke voorkomt op den ouden Bisschoppelijken Blaffert, als zijnde een dorp op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Vermoedelijk moet men daaronder het tegenwoordige d. Hoedekenskerke verstaan. Zie Hoedekenskerke.

HEER-OUDELANDS-AMBACHT, gem. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht* (11 k. d., 6 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Hendrik-Ido-Ambacht, O. aan Zwijndrecht, Z. aan Groote-Lind-en-Dortmond, W. aan Kijfhoek.

Deze gem. bevat het d. Heer-Oudelands-Ambacht en een gedeelte van het geh. het Volgerland. Zij beslaat eene oppervlakte van 274 bund. 24 v. r. 18 v. ell., en daaronder 274 bund. 3 v. r. 5 v. ell. belastbaar land. Men telt er 12 h., bewoond door 14 huisgez., uitmakende eene bevolking van 80 inw., die meest hun bestaan vinden in de vlasserij en den landbouw.

De inw., die hier allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Groote-Lind-en-Oudelands-Ambacht*. — Men heeft in deze gem. één school.

Deze gem. is eene heerl., welke in het midden der vorige eeuw een eigendom was van Vrouwe Catharina Kamp, weduwe van den Heer Jacob van Heukelen. Thans behoort zij aan de kinderen van den Heer H. Maas, woonachtig op den huize Doornheg, onder Hoevelaken, prov. Gelderland.

Het d. Heer-Oudelands-Ambacht of Heerenkens-Ambacht, ook wel Oudelands-Ambacht of Oudlandskerke genoemd, ½ u. N. W. van Dordrecht gelegen, zoude zijnen naam ontleend hebben van zekeren Heer Oudeland, die zoo niet de eenige bedijker, dan toch een der voornaamste bedijkers moet geweest zijn.

De kerk is in het jaar 1790 aanmerkelijk verbeterd, zoo dat het nu een fraai gebouw is, met eenen toren, doch zonder orgel. In deze kerk wordt alleen des namiddags godsdienstoefening gehouden.

Het wapen bestaat uit een veld van keel (rood), beladen met eenen koper van zilver.

HEERS, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr., kant. en 3 u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. *Eersel*.

HEERS, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 1½ u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. *Veldhoven-en-Mereveldhoven*, ½ u. Z. van *Veldhoven*, waartoe het behoort, aan de Run; met 17 h. en 100 inw.

HEERSBERG of Herrsberg, heuvel of hoogte in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, 2 u. N. O. van het d. Heerlen.

Op deze hoogte geschiedde vroeger de executiën der vonnissen, door de hoofdbank van Heerlen geslagen, zoodat er in het laatst der vorige eeuw, nog galgen en raden gezien werden.

HEERSEL of Hersel, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3½ u. O. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. Z. van *Helmond*, gem. *Lierop*.

In dit geh. en te Stipdonk bezat de abdij van Postel, voorheen in Oostenrijks Braband, bij de Zuidelijke grenzen der Meijerij, niet ver van Bladel gelegen, reeds in het jaar 1300 belangrijke goederen, aan welke goederen, te zamen met de ingezetenen van Mierlo, zekere gemeente, de Groene Gemeente geheeten, in dat jaar, door den Hertog van Braband is uitgegeven, over welke gemeente van tijd tot tijd verschillen en regtsgedingen zijn gevallen. De goederen van Postel zijn naderhand van 's lands wege verkocht.

HEERSEL, geh. in *Opper-Gelder*, in het graafs. *Hoorne*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermonde*, kant. en 1 u. N. ten O. van *Weert*, 5 min. N. van *Nederweert*; met 5 h. en 25 inw.

HEERSERBERG, heuvel in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Herrsberg.

HEER-SIMONSHAVEN, d. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Simonshaven.

HEER-SIMONSKERK, naam, welke op den ouden Utrechtsche blaffert voorkomt, als zijnde een d. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Wij weten echter niet, welk hedendaagsch d. daarmede bedoeld wordt.

HEERTJES-INLAGE, inlage of poldertje op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en dist. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Serooskerke*. Deze inlage, tusschen den zeedijk van Schouwen en eenen Slaperdijk liggende, paalt N. en W. aan den Polder Schouwen, Z. aan de Ooster-Schelde en O. aan Flauwers-inlage.

Zij beslaat eene oppervlakte van 31 bund. 46 v. r. 80 v. ell. moeras, waar paling gevangen wordt, en men in het voorjaar vele zeevogeleijeren opraapt, waartoe de inlage verpacht wordt.

HEERTSBEEK (HUIS-VAN-), voorm. adell. h. te *Breda*, in de *St. Jansstraat*, aldaar door de Heeren en Ridders van dien naam gebouwd. Het is naderhand aan de jongere zonen uit den huize van Nassau gebleven, tot in Julij 1534, wanneer het in den grooten brand verteerd is, welk afgebrand erf, den 24 Julij 1536, verkocht is, door Jonker Hendrik van Nassau Hendrikszoon, aan Diederik Zeeszijn, Rentmeester des Graven van Nassau en Heer *van Breda*, die het wederom van nieuw opgebouwd heeft, en het, den 25 Mei 1539, verkocht aan Jonker Rollof van Daalhem. Deze deed het wederom, den 15 November des jaars 1541, bij koop over aan Yman Cornelisz., Schepen te Zierikzee, uit wiens erfenis het bij vervolg weer aan het geslacht van Heemskerk, Heer *van Bruinisse*, gekomen is. Den 21 Augustus 1626 is het door Simon Boudet Dict de Bont, Luitenant der Ruiterij, als eigenaar, verkocht aan de Jezuiten, die het tot hunne kerk en klooster vermaakten, en het daar naast bij staande oude huis, het Huis van Ocrum, mede kochten; waarop deze twee huizen, alzoo tot een Jezuitenklooster

Digitized by Google

gediend hebben tot het jaar 1637, als wanneer de Jezuiten de stad moesten verlaten, die het klooster, den 31 Maart des jaars 1639, verkochten aan den Heer Johan van Aartsen, Ridder, President der stad Breda, waarna het tot twee huizen verbouwd en afgescheiden is. Het gedeelte, dat eertijds het huis van Ochum was, was een zeer schoon aanzienlijk gebouw, en de kerk, voortijds het huis van Heertsbeek, is onderscheidene jaren een gewoon huis geweest, doch met het begin der zeventiende eeuw, werd het door den Generaal Wagenmeester Marten Kip, beter opgebouwd, en met voortreffelijke kamers versierd. Bij het uitbreken der vloeren van de achtereenvolgende kamers, zijnde de grond der gewezene kerk, werden hier vele geraamten van menschen, ook stukken van doodkisten gevonden, alsmede nog twee Jezuiten in hun geheel, met lange baarden en doodkleederen, die echter bij het aanraken, als drooge asch in elkander vielen. Deze geraamten zijn in eene kist onder het steenen zomerhuis van den tuin begraven, in eenen kelder, die daar ontdekt werd. Thans dient het eene huis, onder den naam van Statenhuis bekend, tot kazrne, en het andere tot woning voor den Pastoor der St. Anthoniuskerk.

HEER-VAN-OUDGIEREN-GERECHTE-VAN-KRALINGEN, oude naam van de heerl. Hoogeban, in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hoogeban.

HEERWAARDEN, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Heerewaarden.

HEES, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heeze.

HEES of Heesch, door sommigen ook wel Hes gespeld, d. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant., gem. en ½ u. Z. W. van *Nijmegen*, aan eenen goeden breeden grindweg, van den Teersdijk naar de stad loopende, tusschen wijd uitgestrekte korenvelden, op eene allezins schilderachtige wijze gelegen, zoo dat dit d. tot het bekoorlijkste uit den omtrek kan gerekend worden.

Men wil, dat dit dorp zijnen naam ontleend heeft, of van de Hessen, die zich oudtijds hier hebben nedergeslagen, of van den ouden Duitschen afgod Hes of Hees, die hier omtrent zou zijn gediend geweest.

In dit d., waar men nette boerenwoningen, fraaije buitenplaatsen en schoone wandelingen aantreft; telt men 720 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die men er aantreft, behooren tot de gem. *Neerbosch-Hees-Balgoijen-en-Keent*, en hebben hunne kerk te Neerbosch.

De R. K., die hier wonen, worden tot de stat. van *Neerbosch* gerekend, en hebben hier eene goede kerk, voorzien van eenen kleinen toren, met hooge spits. — Men heeft er eene dorpschool.

Dit d. is in het jaar 1388 door Arnold van Meeuwen verbrand.

HEES, geh. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 1½ W. van [illegible], gem. en Z. van *Soest*, aan den straatweg van Soestdijk [illegible]; met 62 h. en 320 inw.

[illegible] voorm. adell. h. in het graafs. *Bergh*, kw., distr., arr. en [illegible] van *Zutphen*, kant. en 2½ u. Z. van *Doesborgh*, gem. en [illegible] Z. van *Didam*.

[illegible] vrij aanzienlijke huis is thans slechts eene boerenwo[illegible]elke, met de onderhoorigheden, eene oppervlakte beslaat van [illegible]. 56 v. r. 60 v. ell., en thans in eigendom bezeten wordt door [illegible] R. J. de Nerée, woonachtig te Babberik, onder Oudgem. Zevenaar.

Digitized by Google

HEES, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 6¼ u. Z. ten W. van *Assen*, adm. en judic. kant. en 2 u. W. ten N. van *Hoogeveen*, gem. en ruim ½ u. Z. van *Ruinen*; met 9 h. en 50 inw.

HEESAKKER, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2¼ Z. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. W. van *Boxtel*, ½ u. N. O. van *Haaren*, aan den weg van Oisterwijk op Esch; met 12 h. en ruim 80 inw.

HEESAKKER, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 4 u. Z. ten O. van *Eindhoven*, kant. en 3½ u. Z. Z. W. van *Asten*, gem. en 7 min. Z. W. van *Budel*; met 33 h. en 220 inw.

HEESBEEN, heerl. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Heesbeen-Eethen-en-Genderen*; palende N. aan Aalburg, O. aan Heusden, Z. aan Oud-Heusden, W. aan Doeveren en-Genderen.

Deze heerl. bevat het d. Heesbeen en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat eene oppervlakte van 284 bund. 55 v. r. 85 v. ell., telt 29 h., bewoond door 36 huisgez., uitmakende eene bevolking van 190 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier 130 in getal zijn, behooren tot de gem. *Aalburg-en-Heesbeen*, welke ook in deze heerl. eene kerk heeft. — De R. K., van welke men er 60 aantreft, worden tot de par. van *Heusden* gerekend. — Men heeft in deze heerl. één school, welke gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Heesbeen ligt 3 u. W. N. W. van 's Hertogenbosch, ½ u. Z. W. van Heusden. Het heeft weinig aanzien, daar de huizen verspreid liggen en geen kom vormen

De kerk is een eenvoudig gebouw, met eenen niet hoogen, maar spitsen toren en een bemuurd kerkhof, doch zonder orgel.

Bij het d. stond vroeger op eene werf, welke nog met eene gracht omgeven is, het Huis-te-Heesbeen. (Zie het volgende art.) Ook heeft hier een Nonnenklooster gestaan, op eene plaats, welke nog den naam van Nonnen gezeid draagt. Dit klooster was van de Cistercienserorde, en is waarschijnlijk in het jaar 1589 te niet gegaan.

De kermis valt in den eersten Maandag in October.

In het jaar 1672 rigtten de Franschen, die eenen vergeefschen aanslag op Heusden gewaagd hadden, bij hunnen terugtogt hier groote baldadigheden aan, zoo door plundering als mishandeling van weerlooze en vreedzame huislieden.

Eene andere ramp trof dit d. den 21 Junij 1767, toen een geweldige hagelslag de hoop des landmans, op eenen gezegenden oogst, bijna eensklaps geheel vernietigde, daar al het te veld staande koren en gewas verpletterd werd, terwijl de hagelsteenen, in nagenoeg alle woningen, de glazen verbrijzelden.

Bij den watervloed van Januarij 1809, waren uithoofde van de hevige stormwinden, welke met den vloed gepaard gingen, meest alle de huizen in dit dorp beschadigd; terwijl sommigen geheel instortten.

In den nacht van den 23 Junij 1839 is hier een hevige brand ontstaan, waardoor zes bouwhoeven, met hunne stallen, schuren, meubelen en verdere roerende goederen, eene prooi der vlammen zijn geworden. Weinig tijds daarna kwam dit dorp weder een dergelijk onheil over, waardoor eenige huizen door de vlammen verteerd werden.

Digitized by Google

De heerl. behoorde in het midden der vorige eeuw aan Sophia Maria Amelia Baronesse van Geud zot Duivenvoorde, Vrouwe van *Selder en Bijsterveld enz., enz.*

HEESBEEN (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 3¼ u. W. N. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ¼ u. Z. W. van *Heusden*, gem. *Heesbeen-Eethen-en-Genderen*, 5 min. W. van het d. *Heesbeen*.

Dit h., hetwelk door eene gracht omgeven was, is voor dezen van goeden omtrek en sterkte geweest, doch werd in het jaar 1589 door de Spanjaarden in brand gestoken. Het werd naderhand wel weder opgebouwd, hoewel niet met die grootte en pracht, welke men aan het vorige gebouw bewonderd had. Later vervallen zijnde, heeft het nog een overblijfsel nagelaten in het zoogenaamde Slot aan de Oude-Maas.

HEESBEEN (POLDER-VAN-), pold. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, gem. *Heesbeen-Eethen-en-Genderen*; palende N. aan den Polder van Aalburg, O. aan Heusden en Oudheusden, Z. aan het Oude-Maasje, W. aan den Polder van Genderen-en-Doeveren.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 284 bund 55 v. r. 85 v. ell.; telt 29 h., waaronder 14 boerderijen, en heeft eene gemeenschappelijke uitwatering met den Polder van Aalburg, door middel van eenen watermolen, staande aan en malende op het Oude-Maasje. Het land ligt bijna 1 el boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout, eenen Secretaris en Penningmeester en drie Leden.

HEESBEEN-EETHEN-EN-GENDEREN, gem. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden* (10 k. d., 10 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. Wijk-en-Aalburg en Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek, O. aan eenen tak van de Maas en aan de gem. Heusden, Z. aan Oud-Heusden-en-Elsbout en aan Drongelen-Hagoort-Gansoijen-en-Doeveren, W. aan Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek.

Deze gem. bevat de heerl. Heesbeen, Eethen en Genderen, beslaat eene oppervlakte van 1560 bund. 78 v. r. 22 v. ell., telt 150 h., bewoond door 179 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1000 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier ongeveer 880 in getal zijn, behooren tot de gem. *Aalburg-en-Heesbeen*, *Doeveren-en-Genderen*, en *Eethen-en-Drongelen*.

De R. K., van welke men er ongeveer 120 aantreft, worden gedeeltelijk tot de par. van *Heusden* gedeeltelijk tot de par. van *Dussen* gerekend.

Men telt in deze gem. drie scholen, als één te Heesbeen, één te Eethen, en één te Genderen, welke gezamenlijk door een getal van 130 leerlingen bezocht worden.

HEESBOOM, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. Z. ten O. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. ten O. van *Ginneken*, gem. en ¼ u. W. van *Baarle-Nassau*, 1 u. van de Belgische grenzen; met 7 h. en 40 inw.

HEESCH, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss* (1 k. d., 9 m. k., 1 s. d. 2 ged.); palende N. aan de gem. Oss en Berchem, Z. aan Nistelrode, W. aan Nuland-en-Geffen.

Digitized by Google

Deze gem. is verdeeld in 11 rotten of geh., als: Hoogstraat, Kerkeind, Heelwijk, Beemd, Schutsboom en Broekhout, welke, te zamen genomen, als de kom der gemeente moeten worden beschouwd; voorts de Wijst, Groes, Soggel, Vinkel en een gedeelte van Loosbroek. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2637 bund., waaronder 2543 bund. 50 v. r. 22 v. ell. belastbaar land, en nog zeer vele onbebouwde gronden. Men telt er 253 h., bewoond door 223 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1850 inw., die allen hun bestaan vinden in den landbouw. Het land is er zandig, schraal en over het algemeen uit den aard onvruchtbaar. Rogge, haver en boekweit zijn de eenige granen, welke er met voordeel op gebouwd kunnen worden, maar de haver wordt dan ook voor de beste in de omstreken gehouden.

De inw., die, op 12 na, alle R. K. zijn, onder welke 1200 Communikanten, maken eene par. uit, die tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Oss*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De Herv., die hier 7 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Oss-Heesch-Berchem-Geffen-en-Nuland*.

De Isr., van welke men er 5 aantreft, worden tot de ringsynagoge van *Oss* gerekend.

Men heeft in deze gem. één school, welke gemiddeld door een getal van 160 leerlingen bezocht wordt. Ook is er nog eene school te Loosbroek, welke door de gem. Heesch, *Nistelrode* en *Dinther* gezamenlijk onderhouden wordt.

Vroeger stond ook onder deze gem. een klooster, Baselaarsklooster of Hemelspoort genoemd. Zie Hemelspoort.

Het d. Heesch, oudtijds Heesche, ook wel eens Heesel gespeld, en ter onderscheiding van andere d. met gelijkluidende namen, Heesch-bij-Oss genoemd, ligt 4 u. O. N O. van 's Hertogenbosch, 1 u. Z. Z. O. van Oss, op eenen hoogen zandigen grond, aan den straatweg van 's Hertogenbosch op Grave; 51° 42′ 9″ N. B., 23° 15′ 19″ O. L. Het is eene uitgestrekte, doch niet fraai bebouwde plaats, bestaande uit hier en daar verspreid liggende huizen.

Reeds in 1191 droeg Henrik van Cuyk de tienden van Heesch, met zijn vrij goed Herpen, aan den Hertog van Braband op, en ontving die weder van hem ter leen. Het regt van gemaal over Heesch, is te zamen met dat over *Oss, Berchem* en *Nistelrode* uitgegeven.

In vroeger tijd was het hier dagelijks vrij druk en open tafel, door dien de inw. van den Maaskant, naar 's Hertogenbosch gaande, hier zamen stroomden. Ook was het de gewone pleisterplaats der toerkasren van 's Hertogenbosch naar Grave, zoo als het nog de gewone pleisterplaats der snelwagens (*diligences*) tusschen die beide plaatsen is; terwijl men er ook eene station voor de paardenposterij heeft.

De kerk, aan den H. Petrus *in zijne banden* toegewijd, is een klein gebouw, voorzien van eenen lagen toren, met eene stompe spits. Deze kerk, welke van een orgel voorzien is, is sedert het jaar 1811 weder in het bezit en gebruik der R. K. gekomen, die er eene nieuwe pastoorswoning bij gebouwd hebben. De schuurkerk, welke zij te voren hadden, stond ten Zuiden van de parochiekerk, bij Heelwijk. Ten Noorden van de parochiekerk, op de grenzen van Oss, was eertijds eene kapel onder de aanroeping van den H. Willibrordus ingewijd, aan de heide, bij eenen berg, die nog onder den naam van Wilbersberg bekend is.

Digitized by Google

In het jaar 1839 is hier een nieuw Raadhuis gebouwd, staande aan den straatweg van 's Hertogenbosch op Grave, tegenover de school, welke in 1827 gebouwd is, digt bij het station der paardenposterij

Ten Z. O. van dit d. ligt eene groote heide, waarin men vele heuveltjes ziet, en ten Z. W., tusschen Heesch en Loosbroek, ligt een laag veld of heide, welke 's winters onder water staat, waardoor dan de gemeenschap tusschen die beide plaatsen gestremd is en men den weg over Nistelrode moet nemen, om van de eene naar de andere plaats te komen. Door deze heide loopt een tak van de Vinkel, welke onder Nistelrode ontspringt en waarop dit lage veld moet afwateren.

De kermis valt in Maardag na 9 October. — Het wapen der gem. bestaat uit den H. Petrus.

HEESCH, d. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie Hees.

HEESCH-BIJ-OSS, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heesch.

HEESCHE, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie Heesch.

HEESCHE-BEUNINGSCHE-EN-WEURTSCHE-UITERWAARDEN-POLDER, pold. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, arr. en kant. *Nijmegen*, gedeeltelijk gem. *Nijmegen*, gedeeltelijk gem. *Beuningen;* palende N. aan de Waal, O. aan de stad Nijmegen, Z. aan den Bandijk, W. aan Thomas Bosman en de Geërfden van Beuningen en Weurt.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 151 bund. 87 v. r. 50 v. ell., alles schotbaar land, als: onder *Heesch*, gem. *Nijmegen*, 22 bund. 72 v. r. 50 v. ell.; onder *Beuningen*, 82 bund. 76 v. r. 10 v. ell., en onder *Weurt*, gem. *Beuningen*, 46 bund. 38 v. r. 90 v. ell. Men telt er 4 h., allen onder *Beuningen;* onder deze huizen is begrepen de steenoven der Heeren Duys *en Comp.*, werkende met 130 man, 7 tafels, 2 dubbele ovens en 2 noodovens, welke fabrijk zelfs steenen naar Oost-Indië en West-Indië zendt. De Heesche-Beuningsche-en-Weurtsche-Uiterwaarden-polder wordt door eene sluis, op de Waal, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters en eenen Secretaris en Ontvanger.

HEESCH-VINKEL of Hees-vinkel, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3 u. O. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. Z. W. van *Oss*, gem. en 1 u. W. Z. W. van *Heesch;* met 74 h. en 270 inw.

HEESE, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heesch.

HEESE, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heese.

HEESEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en 1½ u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, gem. *Rosmalen*.

HEESEL, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heesch.

HEESEL, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Heessel.

HEESENBERG, een der vijf heuvelen, waarop de stad *Nijmegen*, prov. *Gelderland*, ligt. Zie Heezeberg.

HEES-EN-LEEN, naam, dien men gemeenlijk in de wandeling geeft, aan de gem. Heese-en-Leende, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heese-en-Leende.

Digitized by Google

HEESINGE, b. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Heezingen.

HEESKAMP, pold. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, dist. *Nijmegen*, kw., arr., kant. en 1¼ u. N. van *Tiel*, gem. *Zoelen*; palende N. aan Rijswijk, O. aan Maurik, Z. aan Kerk-Avezaath, W. aan Ravenswaay.

Deze pold., welke sedert onheugelijke tijden is bedijkt geweest, bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 37 bund. 15 v. r. 20 v. ell., alles weiland. Er bestaat niets dan een bewaarmanshuis, dat mede den naam van Heeskamp draagt. De pold. wordt door eene sluis, op de Mauriksche-uitwatering, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Poldermeesters, éénen Secretaris en éénen Ontvanger.

Bij den hoogen watervloed van Januarij 1809, spoelde het bewaarmanshuis geheel weg, en verloren elf personen daarbij het leven.

HEESSEL, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie het volgende art.

HEESSELT, heerl. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw., distr. en arr. *Tiel*, kant *Geldermalsen*, gem. *Varik*; palende N. aan Op-Hemert, N. O. aan Varik, Z. O., Z. en Z. W. aan de Waal, W. aan Opijnen.

De heerl. bestaat uit den Polder van Heesselt, benevens een gedeelte van de Op-IJnensche- en Heesseltsche-uiterwaarden, en bevat het d. Heesselt, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Men telt er ruim 200 inwoners, die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Op-IJnen-en-Heesselt*. — De R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van *Varik*. — Men heeft in deze heerl. ééne school.

Men vindt dat zekere edelman Baldebich, die door onmatige schenkingen aan kerken en kloosters was verarmd geworden, van de kerk van Utrecht in 850, Hesola, dat is Heesselt, in præcariam ontving, en de kerkgift aldaar behoorde in 1250 aan het kapittel van St. Marie te Utrecht. Het was toen reeds eene bijzondere heerlijkheid, dewijl het kapittel van St. Marie, goederen in de gerigten van Heesselt gelegen, in 1266 voor Schepenen van Bommel verkocht, en daarbij was mede getuige, Johan, Rigter van Heesselt, broeder van Heer Gerhard van Rossem. Deze heerl. werd destijds door het geslacht van van Rossem bezeten; want bij de verdeeling der erfenis van dezen Heer Gerhard van Rossem, Ridder, in 1291, ziet men, dat hem het gerigt van Heesselt met het veerschap toebehoorde. Naderhand is zij in het geslacht van Opijnen overgegaan, dewijl Rudolf Cock van Opijnen, Heer van Heesselt, en de Kerkmeesters aldaar een verdrag met het kapittel van St. Marie, in 1388, over het onderhoud der kerk, maakten. Echter is Heesselt, sedert wederom aan het geslacht van Rossem gekomen, en heeft dezelfde lotgevallen, als de heerlijkheid van Rossem ondergaan. Men treft ook aan, een geslacht van Heesel dat een leeuw tot wapen voerde. Dirk van Heesel was Schepen van Bommel, in het jaar 1291. Hesselwijn van Heesel verkocht, in 1341, eenig land bij Bommel, aan Reinald, Graaf *van Gelre*. Lambert van Heesel was in 1487 Gerigtsman van de Neder-Betuwe. Evenwel schijnt dit geslacht geene betrekking tot de heerlijkheid gehad te hebben.

Het d. Heesselt, Heessel, Hessel of Hezel, ook wel Hasselt gespeld, en in oude brieven Hesola genoemd, ligt 2 u. Z. W. van Tiel, 2 u. Z. Z. O. van Geldermalsen, aan de Waal.

Digitized by Google

De kerk is een fraai gebouw, met eenen tamelijk hoogen en van een spits voorzienen toren, doch zonder orgel.

Dit d. heeft veel geleden door den watervloed van Januarij 1809. Het vloedwater nam er tot den 27 dier maand langzaam in hoogte toe; doch het verhief zich na dien tijd zoo sterk, dat het, op den 30 van die maand, een en twintig duimen hooger stond dan in het jaar 1784. De meeste inwoners hadden echter hunne woningen reeds verlaten en waren naar elders gevlugt, zoo dat er geene menschen zijn omgekomen, maar slechts twee schapen en één varken; terwijl de ligging van dit dorp de oorzaak was, dat er, in weerwil van den woedenden storm, niet dan weinige huizen, eene prooi der golven werden. Twee huizen zijn er slechts weggespoeld en elf beschadigd, doch eene aanzienlijke hoeveelheid hooi en garst werd door het water bedorven.

HEESSELT (POLDER-VAN-), pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw., distr. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Varik*; palende N. aan den Polder-van-Op-Hemert, N. O. aan den Polder-van-Varik, Z. en Z. W. aan de Heesseltsche-uiterwaarden.

HEESSELTSCHE-UITERWAARDEN, uiterwaarden in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw., distr. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Varik*; palende N. en O. aan den Polder van Heesselt, Z. en Z. W. aan de Waal, W. aan de Op-IJnensche uiterwaarden.

HEESSELTSCHE-WATERING, water in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, dat uit den Polder van Est voortkomende, tusschen de polders van Op-Hemert en Op-IJnen, met eene Zuid-Zuidoostelijke rigting, doorloopt tot benoorden den Polder-van-Heesselt, welke zij, in eene Zuidoostelijke strekking voortgaande, eerst van den Polder van Op-Hemert en daarna van den Polder van Varik scheidt, waarna zij Zuidwaarts door den Polder van Heesselt loopt, om zich in de *Waal* te ontlasten.

HEEST, landh. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., kw., arr. en 3 u. O. van *Zutphen*, kant. en 1 u. N. N. O. van *Lochem*, gem. *Laren*.

HEESTERBOOM, landg. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 5 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2¼ u. N. van *Doetinchem*, gem. en 20 min. N. van *Hengelo*.

Dit landg. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 27 bund. 54 v. r. 64 v. ell., en wordt thans in eigendom besteten door Mevrouw de wed. R. J. Schreuder, woonachtig te Hengelo.

HEESTERBOSCH, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 3¼ u. W. van *Breda*, kant. en 1¾ u. Z. van *Oudenbosch*, gem. *Rucphen-Vorensteinde-en-Sprundel*, 1 u. N. W. van *Rucphen*, waartoe het behoort; met 11 h. en 60 inw.

HEESTERDUST, buitenpl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 3 u. N. van *Zierikzee*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Brouwershaven*, gem. *Noordgouwe*.

Zij beslaat eene oppervlakte van 12 bund. 85 v. r. 70 v. ell., en is tegenwoordig het eigendom van Jonkheer Mr. Johan Schuharzque Bouin, te Zierikzee, door wien zij ook is aangelegd.

HEES-VINKEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie Heesch-Vinkel.

HEESWYK, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant.

Digitized by Google

Veghel (1 k. d., 6 m. k., 1 s. d., 1 ged.); palende W. en N. aan de gem. Berlicum-en-Middelrode, O. aan Dinter, Z. aan Schijndel.

Deze gem. bevat, behalve het d. Heeswijk, het geh. Ruephen en een gedeelte van het d. Kaathoven. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1531 bund., waaronder 1482 bund. schotbaar land; telt 152 h., bewoond door 180 huisgez., uitmakende eene bevolking van 950 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt; ook wordt er handel in steen gedreven, hetwelk wordt aangevoerd langs de Zuid-Willemsvaart. Men heeft er veel onbebouwde gronden; de landerijen zijn over het algemeen zavelig en slecht, en moeten met veel arbeid en mest, vruchtbaar gemaakt worden. De granen en veldgewassen, welke hier gebouwd worden, zijn meestal rogge en boekweit, een weinig haver, garst, vlas, oliezaad en tuinvruchten, voor eigen gebruik.

De inw., die op 5 na allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Orthen*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De 5 Herv., die men hier aantreft, worden tot de gem. van *Heeswijk-Dinther-en-Nistelrode* gerekend. — Men heeft in deze gem. ééne school, in het dorp Heeswijk.

Deze gem. is eene oude heerlijkheid, die met de heerl. *Dinther*, welke altijd eene afzonderlijke heerl. geweest en gebleven is, sedert onheugelijke tijden slechts éénen Heer gehad heeft, zoodat zij beiden slechts een kasteel hebben, dat alzoo aan beiden gemeen is, en nog heden door den Heer van Heeswijk, die ook Heer van Dinther is, bezeten wordt. In het jaar 1196 was zij een vrij en niet leenroerig goed. Albericus, Heer dezer heerlijkheid, droeg toen dat goed aan den Heer van Cuyk, en deze weder aan den Hertog van Braband op, en ontving het weder ter leen. Dit leen schijnt echter naderhand te zijn afgedaan, want, volgens Butkens, droeg Willem van der Aa, zijne vrije grondheerlijkheid Heeswijk, in 1387 aan den Hertog van Braband op. In 1567, had Jan van Bentheim, Heer van Heeswijk en *Dinther*, de gemeente aan de ingezetenen uitgegeven; in 1676 verleende Matthys, Baanderheer van *Asperen* en Heer van Heeswijk en *Dinther*, eene poothaard aan de inwoners. Later werd deze heerl. in eigendom bezeten door de Graven van Oost-Friesland, en nog later door de Serclaezen, Graven van *Tilly*. Vervolgens aan den Heer Jacob van der Hoeven gekomen, is zij bij versterf op den Heer Cornelis Speelman overgegaan, van wien zij in het jaar 1853 bij verkoop gekomen is, aan den Heer André Jean Louis Baron van den Bogaerde van ter Brugge, Oud-Gouverneur van de provincie Noord-Braband en Opperschenker van Z. M. den Koning.

Het d. Heeswijk, voormaals Heswich, door de Meijerijenaars, bij verkorting, ook Hezik, en ter onderscheiding van andere plaatsen met denzelfden naam, ook wel Heeswijk in de Meijerij genaamd, ligt 3 u. O. Z. O. van 's Hertogenbosch, 1¼ u. N. N. W van Veghel, aan de Aa, ¼ u. van de Zuid-Willemsvaart. Men telt er in de kom van het d., 135 h.

De parochiekerk van Heeswijk, die den H. Willibrordus als Patroon viert, is sedert het jaar 1284 door Geestelijken van de orde van Premonstreit, uit de abdij van Bern, bestuurd geweest. Na de verovering van 's Hertogenbosch was Heeswijk veeltijds de verblijfplaats van Johannes Moors, Abt van Bern, die, gedurende vele jaren, de voorname vriend, raad en hulp van Michael van Oppoven, zesde Bisschop van

Digitized by Google

's Hertogenbosch, is gebleven. Na den vrede van Munster, hebben de Pastoors van Heeswyk de wijk moeten nemen en zich op Bedaf gevestigd, van waar zij hunne parochie van Heeswyk, benevens die van *Dinther*, en somtijds anderen bestuurden. Omtrent het jaar 1660 verkregen de R. K. te Heeswyk eene kerkschuur, welke zij in 1720 opgemaakt hebben, doch zonder voorgaande nieuwe toelating. Hieromtrent moesten zij, bij smeekschrift, aan de Staten verzoeken: » Dat » H. H. M. de reparatie van zekere schuur niet ten kwade gelieve te » nemen, en aan hun bij conniventie permitteren de continuatie van » hunne godsdienst in gemelde gerepareerde schuur; mits hun in alle » zedigheid gedragende," welke gunst werd toegestaan. In het jaar 1822 hebben de R. K. de parochiekerk weder terug gekregen, welke sedert de verovering van 's Hertogenbosch, door de Staten, in het jaar 1629, bij de Herv. in gebruik was. Deze kerk is een fraai en luchtig gebouw, met eenen hoogen spitsen toren; ook is zij van een orgel voorzien.

De Herv. kerk is een nieuw, in het jaar 1823 gesticht, gebouw, zonder toren of orgel.

Men heeft hier een adell. h., het Huis-te-Heeswijk genoemd. Zie Heeswyk (Huis-Te-), en niet ver van daar nog een ander heerenhuis, het Slotje genoemd. Zie Heeswyk (Het-Slotje-Te-). Vroeger had men hier een landgoed, Berheeze genaamd, hetwelk aan de abdij van Bern toebehoorde, en thans tot woning van den Pastoor dient.

De geleerde Middelburgsche Abt Matthees van Heeswyk, die op het laatst der vijftiende eeuw leefde, was hier geboren, alsmede Norbertus Verkuylen, de een en veertigste Abt van Bern, † 1 November 1641; Johannes Moors, de twee en veertigste Abt van Bern, die met den Bisschop, den Koordeken Herrans, en de Magistraat, bij de overgave van 's Hertogenbosch aan Frederik Hendrik, *Prins van Oranje*, de capitulaire artikelen voor de burgerij teekende, en in 1641 overleed, en Lucas Sjongers, zes en veertigsten Abt van Bern, † in 1694.

In het jaar 1398, werd dit d. door den Hertog *van Gelder*, afgebrand. Den 26 Januarij 1512, werd het weder door de Gelderschen in de asch gelegd, bij welke gelegenheid er niets bleef staan dan de kerk, het kasteel, en het goed Berheeze. In 1757, werd het door het hoogen water overstroomd, en verdronk toen veel hoornvee en schapen.

In het jaar 1806 zijn te Heeswijk, bij het verdiepen van de rivier de Aa, tien stuks Romeinsche penningen gevonden.

HEESWYK, heerl. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Achthoven*; palende N. aan den IJssel, die haar van de heerl. Achthoven scheidt, O. aan IJsselstein, Z. aan Blokland, W. aan Montfoort.

Deze heerl. bestaat uit den Heeswijksche-polder; bevat het geh. Heeswijk, bestaande uit eenige verstrooid liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 305 bund. 32 v. r. 81 v. ell. alles belastbaar land, telt 7 h., bewoond door 7 huisgez., uitmakende eene bevolking van 58 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De *Herv.*, die hier 12 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Montfoort*. — De R. K., van welke men er 46 aantreft, worden tot de stat. van *Montfoort* gerekend. — Er is in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Montfoort*

Het geh. Heeswyk, ligt 2½ u. Z. W. van Utrecht, ¼ u. W. ten N. van IJsselstein, aan den IJsseldijk. De heerlijkheid was voorheen

Digitized by Google

leenroerig aan de prov. Utrecht, en werd in het jaar 1760, door de Staten, op Jonkheer Maurits Karel van Utenhove, Heer *van Bottenstein*, verlijd, thans is zij een eigendom van Jonkheer Jan Karel Wendel Strick van Linschoten, woonachtig te Rijnauwen.

HEESWYK, ter onderscheiding van *Heeswijk in de Meijerij*, ook wel Heeswyk by Cuyk genaamd, geh. in het *Nederambt des Lands van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 9 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. ten W. van *Boxmeer*, gem. *Cuyk-en-St.-Agatha*, nabij *Cuyk*. In dit geh. ligt de adell. hofstede Overhage. Zie dat woord.

HEESWYK, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. O. ten Z. van *'s Gravenhage*, kant., gem. en 5 min. W. van *Voorburg*.

Deze buit., bestaande in heerenhuizing, moestuinen, boomgaard, welaangelegde bosschen, beplant met eiken en ijpen opgaande boomen, en sterk wassend hakhout, te zamen groot 6 bund. 34 v. r. 13 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Dirk Welsink.

HEESWYK (HUIS-TE-), adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u N. N. W. van *Veghel*, gem. en W. van *Heeswijk*, het is een der oudste kasteelen der Meijerij, zijnde in oude tijden eene aanzienlijke sterkte geweest, die gewoonlijk eene zware bezetting inhad; door ouderdom is het in vroegere jaren gedeeltelijk ingestort, doch het overgeblevene is in later tijd zeer verbeterd en verfraaid. Door den tegenwoordigen eigenaar is het in het jaar 1835, vergroot en naar eenen ouden stijl vernieuwd. Men heeft daarin, onder anderen, eene prachtige zaal, met oudheden, en eene met schilderijen, waaronder van voorname meesters. Het heeft sedert de stichting, welke men gist, in den jare 1100 te hebben plaats gehad, altijd gestrekt tot verblijfplaats der Heeren van Heeswijk en werd, ingeval van nood, door de boeren of leenmannen verdedigd, waartoe het door sterke muren en onderaardsche gewelven of kelders, welke nog aanwesig zijn, zeer geschikt was.

In het jaar 1629 werd dit kasteel door Frederik Hendrik, Prins *van Oranje*, die destijds in aantogt was, om 's Hertogenbosch te belegeren, ingenomen en bezet.

In de eerste tijden behoorde het aan de Hertogen van Braband; later aan de Graven van Oost-Friesland; vervolgens aan den Heer Cornelis Speelman, Gouverneur-Generaal van Neêrlands-Indië, van wiens nakomelingen het, in het jaar 1833, aan den tegenwoordigen eigenaar den Heer André Jean Louis van de Bogaerde van ter Brugge, destijds Staatsraad Gouverneur van Noord-Braband, bij verkoop is overgegaan, die de landerijen, tot dit goed behoorende, door nieuwe aankoopen aanmerkelijk verbeterd heeft.

HEESWIJK (KORT-), voorm. heerl. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Willescop*; palende N. aan den IJssel, O. aan Montfoort, Z. aan Blokland, W. aan Willescop.

Deze heerl. bevatte eenige verstrooid liggende h., het geh. Kort-Heeswijk uitmakende, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 336 bund. 93 v. r. 31 v. ell., alles belastbaar land; telt 14 h., bewoond door 21 huisgez., uitmakende eene bevolking van 140 inw., die allen hun bestaan vinden in den landbouw.

Zij schijnt vroeger op zich zelve bestaan te hebben, doch is sedert onheugelijke jaren vereenigd met *Willescop*, waarmede zij sedert eene heerl. uitmaakt. Zie Willescop-en-Heeswijk.

Digitized by Google

Het geh. Kort-Heeswijk ligt 4 u. Z. W. van Utrecht, 2¼ u. W. van IJsselstein. Het wapen dezer heerl. bestaat uit drie molenijzers.

HEESWIJK (POLDER-VAN-), pold. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*. Zie Heeswijkscre-polder.

HEESWIJK (SLOTJE-VAN-), adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3 u. O. Z. O. van *Veghel*, gem. *Heeswijk*.

HEESWIJK-BIJ-CUYK, naam, welken men wel eens geeft aan het geh. Heeswijk, in het *Nederkwartier* van het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heeswijk.

HEESWIJK-DINTHER-EN-NISTELRODE, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. van *'s Hertogenbosch*, ring van *Oss*. Men telt in deze gem. 60 zielen, onder welke 40 Ledematen. Men heeft er eene kerk te Heeswijk, terwijl de Predikant te Dinther woont. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Conradus Coenen, die in het jaar 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1651 naar Vught vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkenraad. Nistelrode was tot in 1807 met *Berchem* vereenigd. De eerste Predikant te *Berchem-en-Nistelrode* was Leonardus Aalstius, beroepen in 1649, naar Lith-en-Lithoijen vertrokken in 1653.

HEESWIJK-IN-DE-MEIJERIJ, naam, welken men wel eens geeft aan het d. Heeswijk in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heeswijk.

HEESWIJKSCHE-POLDER of Polder-van-Heeswijk, pold. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Achthoven*; palende N. aan den IJssel, die hem van den Achthovensche-polder scheidt, O. aan den Polder van IJsselstein, Z. aan den Polder van Blokland, W. aan den Polder van Montfoort.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 305 bund. 32 v. r. 81 v. ell., alles schotbaar land; telt 7 h., waaronder 6 boerderijen. Het polderbestuur bestaat uit Schout, Poldermeester en Heemraden.

HEETE, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie het volgende art.

HEETEN of Heete, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. O. van *Deventer*, kant., gem. en 1½ u. Z. van *Raalte*.

De R. K., die hier 1000 in getal zijn, onder welke 780 Communikanten, maken eene stat. uit, welke door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan *Onze Lieve Vrouw Ontvangenis* toegewijd, is van eenen toren en een orgel voorzien. — Er is in dit geh. ook eene school.

HEETEN (SCHOON-), adell. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Schoonheeten.

HEETEREN, d. op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Heteren.

HEETVELD (HET), geh. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en ½ u. Z. O. van *Amersfoort*, gem. *Leusden*.

HEEZE, kerk. ring, prov. *Noord-Braband*, klass. van *Eindhoven*. Men telt er 380 zielen, onder welke 230 Ledematen, en heeft er 7 kerken en 6 Predikanten, in de navolgende zes gem: Asten-en-Ommelen, Bergeyk-Westerhoven-Riethoven-en-Borkel, Budel-en-Gastel, Heeze-en-Leende, Valkenswaard-Dommelen-Waalre-en-Aalst en Zomeren-en-Lierop.

HEEZE, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Asten* (7 k. d., 29 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Zes-Gehuchten en Geldrop, N. O. aan Mierlo; terwijl zij op een punt, namelijk aan

Digitized by Google

Hoenderboom, tegen de gem. Lierop en Someren stoot, Z. W. gemeenschappelijk den paal zij aan Soerendonk-Sterksel-en-Gastel, Z. aan Leende, W. aan Valkenswaard en Aalst.

Deze gem. is zamengesteld uit elf straten of geh., als: Eimerik, zijnde de kom der gem., Strabrecht, Rul, Creyl, Oudenmolen, het Kruis, de Ven, de Kerkhof, Hezerenbosch, Eavelwegen en Ginderover, die meest allen op weinige tusschenruimten na, aan elkander liggen, uitgenomen Eavelwegen, dat ongeveer een groot ½ u. Z. van Ginderover gelegen is.

De gem. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3878 bund., waaronder 3739 bund. 28 v. r. 93 v. ell. belastbaar land. Men telt er 291 h., bewoond door 316 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1800 inw.

De landbouw is de voornaamste tak van bestaan voor de inw., als ook de veeteelt en het linnenweven. De grond, bestaat meest in zavelgrond, doch men vindt er ook zeer goede leemgrond, waarvan men harde tigchels bakt, alsmede moergrond, waarvan men zeer goede turf baggeren en steken kan. De grond, die er zeer vruchtbaar is, mits hij goed bewerkt en voornamelijk goed bemest wordt, levert er vele rogge op, ook boekweit, haver, garst, aardappelen, vlas, hennep, spurrie en zaad. Alle soorten van inlandsch hout wil er wassen; bijzonder tieren de eiken, willigen en dennen er welig, zonder dat er bijzondere moeite voor behoeft aangewend te worden. De veestapel bestaat uit 49 trekpaarden, 140 trekossen, 747 runderen en 1102 schapen; ook heeft men er eenen windkoorenmolen, en men telt er 190 hooi- en 188 stortkarren. Eertijds werd er veel handel gedreven in vette ossen, hetgeen vóór de afscheiding van België veel voordeel opleverde; doch nu geheel heeft opgehouden. Voorheen waren er 6 bierbrouwerijen en 1 jeneverstokerij, welke echter thans niet meer in werking zijn. Ook werden er vele klompen gemaakt, en naar Holland verzonden; terwijl er mede vele kuipers en wielemakers woonden, die het eikenhout dat hier meer groeit, dan op andere dorpen, verwerkten, en de naburige plantsen er mede gerieflden. Men vindt hier ter wederzijde van de riviertjes de Groote-Aa en de Kleine- of Heugter-Aa, zeer goede wei- en hooilanden, alsmede schoone dennen-boschjes, met aangename wandelwegen.

De R. K., die hier 1750 in getal zijn, onder welke 1250 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Eindhoven*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De Herv., van welke men er omtrent 50 telt, behooren tot de gem. van *Heeze-en-Leende*, welke te Heeze eene kerk heeft.

Vroeger plagt men er twee scholen te hebben, doch de eene, aan de Grootekerk, is afgebroken en in de plaats daarvan in de Eimerikstraat, in het jaar 1842, eene ruime school naar den nieuwsten smaak gebouwd, welke door een gemiddeld getal van 150 leerlingen bezocht wordt; terwijl de school aan de kapel niet meer in gebruik is, zijnde de laatste Onderwijzer, uit hoofde van ouderdom, gepensioneerd.

Deze gem. was voorheen eene afzonderlijke heerl., welke echter sedert eeuwen met *Leende* vereenigd, de ban. *Heeze-en-Leende* uitmaakt. Later heeft men er, als zijnde op het grondgebied van de heerl. Heeze-en-Leende gelegen, de gem. *Zes-Gehuchten* toegevoegd, welke in eenen halven cirkel om Geldrop gelegen is en uit zes

Digitized by Google

buurs. of geh. bestaat, die langzamerhand in bevolking toegenomen en alzoo tot eene gem. aangegroeid zijn.

Het d. Heeze, Heze of Heesch, gewoonlijk Heeze-bij-Leende, ligt 2 u. Z. Z. O. van Eindhoven, 2¼ u. W. ten Z. van Asten, en wordt veelal onderscheiden in Heeze-aan-de-Kerk en Heeze-aan-de-Kapel.

De R. K., die er als Kerkpatroon den H. Martinus hebben, roepen ook nog in het bijzonder de H. *Maagd Martelaresse* Agatha aan. Behalve de parochiekerk, welke, geheel vervallen zijnde, in het jaar 1828 is afgebroken, zoo dat er niet meer van staat dan den ouden toren, heeft Heeze twee kapellen gehad, eene ten Z., aan den H. *Patriarch* Job toegewijd; de andere ten N., ter eere van den H. *Abt* Antonius. De eerste is in het jaar 1654 afgebroken, zijnde de steenen gebruikt tot opbouw van de predikantswoning; de klok werd op het kasteel gehangen. De andere kapel is nog in wezen, en wordt door de Hervormden gebruikt. Nog had men er een kapelletje van het H. *Kruis*, dat in 1652 is nedergeworpen, en de daarbij staande eikenboom afgehakt, door Harik Leenders, Vorster te Heeze, op welke stam of wortels de daarop staande zoogenaamde kruiseik is uitgeschoten. Deze heeft op eene hoogte van 4 palmen boven den grond, eene dikte of omvang van 7 ellen 3 palmen; hooger verdeeld hij zich in vijf afzonderlijke takken, waarvan elk een boom op zich zelve is, en waarvan de eerste eenen omvang heeft van 3 ell. 2 palm. 3 duim., de tweede van 2 ell. 7 palm. en 5 duim, de derde van 1 el 9 palm., de vierde van 1 el 5 palm. 4 duim., en de vijfde van 1 el 2 palm. 4 duim. Nadat de vrede van Munster, den 5 Mei van het jaar 1648, te Heeze was afgekondigd, werden er den 3 Julij daaraanvolgende de Priesters verbannen, de kerken ontbloot van altaren, beelden en andere voorwerpen, tot de R. K. eeredienst behoorende; terwijl den 13 van die maand aldaar de eerste predikatie door den Herv. Predikant geschiedde. De R. K. hielden toen hunne godsdienstoefeningen in eene kerkschuur op Oostenrijks grondgebied, onder de stad Weert, tegen Heugten, gem. Maasbees staande, tot dat er, omtrent het jaar 1681, eene kerkschuur werd gesticht op het geh. den Eymerik. Deze kerkschuur werd vernieuwd in 1780, aanmerkelijk verbeterd in 1805, en in 1815 is er een klokketorentje opgesteld. In het jaar 1829 is er te Heeze eene geheel nieuwe R. K. kerk gebouwd, welke in 1833 voltrokken was en den 24 October van dat jaar ingewijd werd. Zij is van een torentje voorzien en prijkt met een orgel.

De Herv. kerk of voormalige kapel van den H. Antonius, is een klein, doch net gebouw, van eenen kleinen toren en orgel voorzien. In het jaar 1832 heeft deze kerk eenige herstellingswerken ondergaan.

Men heeft hier ook een kast., het Kasteel-van-Heeze genoemd. Zie hieronder het art. Heeze (Kasteel-van-).

De kermis valt in Zondag na St. Dionysius (9 October).

Heeze is de geboorteplaats van de Godgelcerden: Theodoricus Hesius, Geheimschrijver van Paus Adrianus VI en Kanunnik van Luik; Johannes Hesius, Doctor in de Godgeleerdheid, Plebaan en Pastoor van St. Jan te 's Hertogenbosch, † den 13 Maart 1600; Nicasius Hesius, of zoo als hij eigenlijk heette Nicasius Jansen, geb. in 1522, die op bevel van Luther, in den nacht tusschen 8 en 9 Julij 1572, ter dood gebragt werd, en door de R. K. kerk als Martelaar gevierd wordt, en Martinus van Litsenburgh, geb. in 1691, † den 6 Januarij 1766, als Vicarius van 's Hertogenbosch en Pastoor te Hilvarenbeek.

Digitized by Google

Thans is dit dorp het toevlugtsoord der oogkranken, die er door den als Oculist algemeen bekenden Predikant Johannes Leonardus Arnoldus Kerker behandeld worden. Uit alle standen en uit alle oorden van ons Vaderland komen zij herwaarts, om hunne genezing aan den belangloozen Kerker toe te vertrouwen.

In 1506 werd Heeze, door Karel, Hertog van *Gelre*, geheel uitgeplunderd. In 1528 werden de Gelderschen door de Brabanders bij Heeze geslagen, en verloren, behalve de voorraadwagens, omtrent negen honderd dooden. In 1543 leidde Maarten van Rossem, aan dit dorp eene brandschatting op van 200 gulden. In 1580 werd Willem van Hoorn, Heer van *Heeze-en-Leende*, op den 8 November, te Quesnoi onthoofd, omdat hij de zijde koos van de Algemeene Staten, tegen den Koning van Spanje. In 1693 dreigde de Fransche Gouverneur van Namen, Heeze in brand te steken, doch het bleef alleen bij de bedreigingen.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van azuur (blaauw), met eenen boom van goud, aan welks takken is hangende, een schildje eveneens van goud, waarop drie hoornen van azuur, met draagkoord, banden, mondstuk en tromp van zilver; in het hoofd van het wapen eene star van goud, zoo men vertrouwd herkomstig van de oude Graven van Hoorne, aan wie de baronie van *Heeze-en-Leende* vroeger heeft toebehoord.

HEEZE (KASTEEL-VAN-), kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2 u. Z. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 2¼ u. W. ten Z. van *Asten*, gem. en 15 min. O. van *Heeze-aan-de-Kapel*, tusschen de Groote-Aa en de Kleine-Aa, waar deze in elkander komen en alsdan den naam van Dommel aannemen.

Voorheen stond hier een zeer oud gebouw, bekend onder den naam van het Huis te Isbrick. Dit afgebroken zijnde, is op de plaats daarvan, in het jaar 1666, het tegenwoordig kasteel gebouwd, dat sedert van binnen en van buiten aanmerkelijk verbeterd en versierd is. Het ligt met zijne tuinen in eene breede vischrijke gracht besloten, waaraan de riviertjes de Groote-Aa en de Kleine-Aa overvloed van water verschaffen. Het achterhuis of de stalling van het kast., het eenige wat nog van het oude huis Iemerick over is, is buitengemeen sterk gebouwd, en heeft ruime gewelven voor kelders, welke de hechtheid van het voormalige gebouw aantoonen.

Dit kasteel ligt schilderachtig in groote bosschen verscholen, en is omringd van schoone wandeldreven, alles bijzonder fraai aangelegd en goed onderhouden. De Graaf van Hoogendorp spreekt er aldus met verrukking van: »Wouden, met de schoonste boomen; onafzienbare » velden met staande granen; weilanden bedekt met schoon vee; alles » groot, ruim en vruchtbaar, omringen daar een deftig, aangenaam » kasteel, met deszelfs ruime moezerij, overvloeijende boomgaarden, » Engelsche tuinen en loopende wateren! Deze fraaije schepping was » eene dorre heide, en de heide, waar zij nog aan grenst, kan bin» nen weinige jaren herschapen worden in een' gelijken lusthof (1).

Het kast., met den tuin en grachten, zal ongeveer 6 bund. grond beslaan; doch de daaraan palende en thans daartoe behoorende weilanden, Engelsche tuinen, bouwlanden, dennen- en andere bosschen hebben eene uitgestrektheid van meer dan 80 bund.

(1) *Bijdrage tot de Huishoudkunde van Staat, in het Koningrijk der Nederlanden*, D. III, bl. 32.

Digitized by Google

Thans wordt dit kast. in eigendom bezeten door de Erven van den Heer Jan Diederik Baron van Tuyll van Serooskerke, Heer van *Heeze-en-Leende*, Lid van de Tweede kamer der Staten-Generaal.

HEEZE-AAN-DE-KAPEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2 u. Z. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 2¼ u. W. ten Z. van *Asten*, het Noordelijke gedeelte van het d. *Heeze* uitmakende.

HEEZE-AAN-DE-KERK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2 u. Z. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 2¼ u. W. ten Z. van *Asten*, het Zuidelijke gedeelte van het d. *Heeze* uitmakende.

HEEZE-BIJ-LEENDE, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heeze.

HEEZEBERG, Heezenberg of Heesseberg, een der vijf heuvelen waarop de stad *Nijmegen* gebouwd is.

Sommigen willen, dat zij den naam van de Hessen zoude hebben ontleend, vermits die dit land eerst bewoond hebben en het daarom Hessenberg gespeld zou moeten worden, anderen meenen, dat men noch Heeze-, noch Hesse-, noch Hessen-, maar Essenberg moet spellen, naar de menigte Essenboomen, die daar plagten te staan. Ook zijn er die beweeren, dat Heezenberg en den Heesselpoort, in de stad Nijmegen, dien naam zoude dragen van den afgod Hees. Deze heuvel maakte dat gedeelte van de stad *Nijmegen* uit, waar den Doddendaal, zijnde eene straat, gelegen is.

HEEZE-EN-LEENDE, gemeenlijk bij verkorting Hees-en-Leen genoemd, voorm. bar., thans eene heerl. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Asten*, gem. *Heeze*.

Deze heerl. bestaat uit de gem. Heeze, Leende en Zes-Gehuchten, telt 751 h., bewoond door 821 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 4150 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K., die hier 4070 in getal zijn, onder welke 2460 Communikanten, maken de par. van Heeze en Leende uit, en behooren gedeeltelijk tot de par. van *Geldrop*.

De Herv., welke hier ongeveer 80 in getal zijn, onder welke 30 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Eindhoven*, ring van *Heeze* behoort, en eene kerk te Heeze heeft. Vroeger maakten Heeze en Leende twee afzonderlijke gem. uit, zijnde de eerste, die te Heeze alleen het leeraarambt heeft waargenomen, geweest Abraham Rodenburg, die in het jaar 1648 herwaarts kwam en in het jaar 1651 naar Zegveld vertrok. In het jaar 1807 werd Leende bij Heeze gevoegd en bediend door den toenmaligen Predikant van Heeze Adam Jacob Gysbeck, die in 1810 Emeritus werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Men heeft in deze heerl. twee scholen, als: één te Heeze en één te Leende.

In de dertiende eeuw was deze heerl. in het bezit van het grafelijk huis van Hoorne, want in het jaar 1285 gaf Willem van Hoorne en Altena het regt van patronaatschap der kerk van Heeze-en-Leende aan het klooster van Keizersbosch, gelegen in het graafschap Hoorne, welk klooster de tienden ter leen plagt te bezitten, en die in het laatst der vorige eeuw verkocht heeft. Eerst in het jaar 1333 droeg de Heer van Heeze zijne dorpen van Heeze-en-Leende, met al wat er toe

Digitized by Google

behoorde, aan den Hertog van Braband op, en ontving die daarvan weder ter leen, behoudende de Hertog niets anders dan de manschap, dat is des Leenheersregt; echter had de Hertog reeds in 1292 verleend, dat die van Heeze-en-Leende hunne hoofdleening in 's Hertogenbosch moesten halen. Deze heerl., eene der grootste en voordeeligste der geheele Meijerij van 's Hertogenbosch, heeft ook altijd bijzondere voorregten behouden, want de vrije warande was haar toegekend, en de heide wordt door de Heeren aan de ingezetenen verhuurd.

De inw. dezer heerl. plagten aandeel te hebben of althans te gaan arbeiden in de kopermijnen in Zweden, welke arbeiders een gild of genootschap uitmaakten.

Onder deze heerl. viel in het jaar 1528 een gevecht voor tusschen de Brabanders en de Gelderschen, waarin de laatsten vele wagens met krijgsvoorraad verloren en omtrent 900 dooden achterlieten.

Vroeger werd deze heerl. bezeten door den Huize Snoeckaart van Schauenburg, van welke de Baron van Holbach haar, in 1732, voor tweemaal honderd duizend gulden kocht, van wiens nakomelingen zij, bij koop gekomen is aan den grootvader van den vorigen eigenaar, den Heer Jan Diederik Baron van Tuyll van Serooskerke, Heer *van Heeze-en-Leende*, Lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal, welke laatste, den 9 Julij 1843, op het kasteel te Heeze is overleden, zoodat de heerl. thans in togt wordt bezeten, door zijne douairière Mevrouw Catharina van Westreenen, en door hunne vier kinderen ten erfregte.

HEEZEL, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Heesselt.

HEEZENBERG, een der vijf heuvelen, waarop de stad Nijmegen gebouwd is. Zie Hezenberg.

HEEZERHUT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en 2 u. Z. van *Eindhoven*, gem. en 10 min. O. van *Valkenswaard*.

HEEZERENBOSCH, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2 u. Z. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. W., ten Z. van *Asten*, gem. en 10 min. W. van *Heeze*.

HEEZINGEN, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Hezingen.

HEFFANGE, Fr. naam van de heerl. en het d. Heffingen, in het grooth. *Luxemburg*. Zie de beide volgende art.

HEFFINGEN, op sommige kaarten ook wel Effeingen, en in het Fr. Heffange, voorm. heerl. in het hert. *Luxemburg*; palende N. aan de heerl. Feltz, O. aan het balj. van Echternach, Z. en W. aan de heerl. Meisemburg.

Deze heerl., welke onder het Oostenrijksch bestuur over Luxemburg, voor elke 1000 flor., op 16 st. en 11 den. aangeslagen was, bevatte niets meer dan het d. Heffingen en eenige verstrooid liggende huizen.

Het geslacht der Heeren van Heffingen is ten naauwste met dat van Feltz vermaagschapt geweest. In het begin der vijftiende eeuw huwde Elsa van Heffingen met Johannes van Feltz, en schonk hem drie zonen, Hendrik, Kuno en Georgs, benevens eene dochter Margaretha. De echt van Georgs, de jongste dezer zonen, met Catharina van Fischbach, werd insgelijks met drie zonen, Bernhard, Arnold en Johannes, en eene dochter, Engel, gezegend. De laatste werd in 1507 Abdis van het klooster van den Heiligen Geest te Luxemburg; Johannes was in 1483 Pastoor te Linster; Bernhard huwde met Beatrix van Merode,

Digitized by Google

maar zijn nageslacht stierf reeds met zijnen zoon B[illegible] leen Arnold had uit zijn huwelijk met Anna van P[illegible] zienlijk nageslacht. Van zijne drie zonen werd de o[illegible] Land-Kommandeur van Lotharingen; Arnold, de t[illegible] zich te Saarburg neder en had eene talrijke nakomel[illegible] het keurvorstendom Trier de hoogste waardighede[illegible] George, de jongste zoon van Heer Arnold en Cathari[illegible] wordt in het bijzonder als de stamvader der latere [illegible] fingen aangezien. Hij was tweemaal gehuwd, het [illegible] retha van Schwartzenberg, weduwe van zijnen neef G[illegible] en daarna met Catharina van Senten. De kinderen [illegible] echt waren: Johannes, Ridder van de Duitsche ord[illegible] wald, Heer *van* Heffingen, gehuwd met Catharina v[illegible] beth, Abdis van Bardenberg, en Maria, Non te Bar[illegible] tweeden echt van George van Heffingen zijn voort[illegible] Heer *van Mersch* en *Heffingen*, en Christoffel; slech[illegible] sto hebben hun geslacht voortgeplant.

HEFFINGEN, gem., bestaande uit de heerl. Heff[illegible] gedeelten der heerl. Meisemburg en Feltz, in he[illegible] *burg*, kw. en arr. *Luxemburg*, kant. *Mersch*; palende Medernach en Waldbillig, O. aan Consdorf en Bech[illegible] linster, W. aan Fischbach en Feltz. De westelijke door de Erenz, de oostelijke door de Schwartze-Eren[illegible]

Deze gem. bevat het d. Heffingen en de [illegible] Scharfenhoff en Steinborn, en telt 115 h. [illegible] meest hun bestaan vinden in den landbouw. Me[illegible] lijks 3520 mudden rogge en tarwe, 2400 mudden 4280 mudden aardappelen en 150,000 Nederl. pond. b[illegible] bedraagt 70 paarden, 260 runderen en 100 zwijnen. [illegible] zetenen zijn er een twaalftal linnenwevers, wier slechts in de plaatselijke behoeften voorziet.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *Mersch*. in deze gem. één school.

Het d. Heffingen, op sommige kaarten wel eens E[illegible] en in het Fr. Heffange, ligt 4 u. N. N. O. van Lu[illegible] O. N. O. van Mersch, 2 u. Z. Z. O. van Diekirch van Echternach. De kerk is aan den H. Matthias to[illegible]

HEG, voorm. watertje in het balj. der *Egmonden* *Holland*. Zie Eg.

HEGELSOM, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limbu* en 6 u. N. van *Roermonde*, kant., gem. en ½ u. N. 43 h. en 250 inw.

HEGENS, oude naam van het d. Heeg, prov. *Friesl* *tergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie Heeg.

HEGER, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* ei[illegible] *Pekalongang*, distr. *Wonosobo*.

Dit bosch levert soeren-, poeloe-, sempoe- en waro[illegible] van een groot nut is, doordien het aldaar gewilde w[illegible] het binnenwerk van praauwen, en het sempoe- en so[illegible] alle werken, welke niet aan weer en wind zijn blootg[illegible] kan worden.

HEGERMEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *We*[illegible] *Wymbritseradeel*. Zie Heegermeer.

Digitized by Google

HEGEVELDE, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Heegveldb.

HEGGE (DE), heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Hegge-op-Themaat.

HEGGE (DE), voorm. watertje in het balj. der *Egmonden*, prov. *Noord-Holland*. Zie Eg.

HEGGE-OP-THEMAAT (DE), bij verkorting meestal enkel de Hegge genoemd, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gedeeltelijk gem. *de Haarzuilens*, gedeeltelijk gem. *Vleuten*, en gedeeltelijk gem. *Laag-Nieuwkoop*.

Deze heerl. bevat niets dan eenige verstrooid liggende h., uitmakende het geh. Hegge-op-Themaat, beslaat eene oppervlakte van 41 bund. 90 v. r., waarvan 22 bund. 8 v. r. 10 v. ell. zijn gelegen onder *Haarzuilens*, 15 bund. 83 v. r. 60 v. ell. onder *Vleuten*, en 3 bund. 98 v. r 30 v. ell. onder *Laag-Nieuwkoop*.

De Herv., die hier zijn, behooren tot de gem. van *Vleuten*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Vleuten* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Vleuten*.

Het geh. Hegge-op-Themaat, ligt 1¼ u. W. van Utrecht, 1 u. Z. Z. W. van Maarssen.

HEGGEROT, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 8 u. N. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. N. ten O. van *Apeldoorn*, gem. *Epe*.

HEHA, Wai-Heha, riv. in *Oost-Indië*, op het *Amboesche* eil. *Boero*, aan de Noordoostelijke kust, met eene noordelijke strekking in Zee uitloopende.

HEI (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*. Zie Hey (Dz) (1).

HEI (DE), geh. in het *Nieuwe-Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 7 u. W. N. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 4 u. N. W. van *Heusden*, gem. *de Werken-en-Sleeuwijk*, 1 u. Z. van *Sleeuwijk*; met 2 h. en 10 inw.

HEI (HOOGE-), b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en 1½ u. N. O. van *Veghel*.

Het is eigenlijk dat gedeelte van het geh. *Heide*, dat ten N. van de Beekgraaf gelegen is.

HEI (LAGE-), b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ u. N. O. van *Veghel*.

Het is eigenlijk dat gedeelte van het geh. *Heide*, dat ten Z. van de Beekgraaf gelegen

HEIBOOM, bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. e n O. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. ten O. van *Ginneke*

HEICK, j. van , grooth. *Luxemburg*. Zie

, prov. *Zuid-Holland*. Zie

behoord hebbende, thans . en 3½ . van *Roermonde*, arr. en

ller voorkomende, doch hier niet ge-

Digitized by Google

5¼ N. van *Maastricht*, kant. en 1¼ u. N. ten W. van *Sittard*, gem. en 20 min. van *Susteren*; met 26 h. en 140 inw.

HEIDE of Kerkschen-Heide, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. O. van *Waalwijk*, gem. en 15 min. van *Drunen*; met 26 h. en 160 inw.

Deze heide is gelegen tusschen Drunen en Nieuwkuik, en na laatst gemelde gem. genoemd, in de jaren 1801 en 1802 is zij in het openbaar verkocht, en vervolgens gecultiveerd, het grootste deel bestaat nu uit vruchtbare koornvelden.

HEIDE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. N. O. van *Eindhoven*, distr. en 1¼ u. N. ten W. van *Helmond*, gedeeltelijk gem. *Beek-en-Donk*, gedeeltelijk gem. *Lieshout*, ¼ u. N. W. van Beek; met 9 h. en ruim 50 inw., van welke 5 h. en 30 inw. onder *Beek-en-Donk*, en 4 h. en 20 inw. onder *Lieshout*.

HEIDE, buurs. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ¼ u. N. O. van *Veghel*.

Men onderscheidt het in Hooge-Hei en Lage-Hei, zijnde het eerste ten Noorden en het laatste ten Zuiden van de Beekgraaf gelegen.

HEIDE, geh. in het graafs. *Hoorne*, prov. *Limburg*, arr. en 2 u. W. N. W. van *Roermonde*, kant. en 3 u. O. van *Weert*, gem. en 1 u. N. W. van *Heythuizen*; met 30 h. en 170 inw.

HEIDE, buurs. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 2 u. Z. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Wijchem*, gem. en ½ u. N. O. van *Over-Asselt*; met 170 inw.

HEIDE, pold. in het *Gemeene-Land-van-Poortugal-en-Rhoon*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Boudewijns-Haveland.

HEIDE of Heyde, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. O. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. O. van *Heerle*, gem. en 15 min. N. van *Nieuwenhage*; met 85 h. en 470 inw.

HEIDE of Willer-Heide, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 1 u. N. O. van *Roermonde*, gem. en 5 min. N. van *Swalmen*.

HEIDE, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en 8 u. N. ten W. van *Roermonde*, kant. en 2 u. N. N. W. van *Horst*, gem. en 20 min. Z. van *Venray*.

HEIDE (DE), naam, welken de landlieden geven aan het d. Hoogerheyde, in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hoogerheyde.

HEIDE (DE), dijk in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Haam (De).

HEIDE (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 3 u. Z. ten O. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Lemmer*, ¼ u. O. N. O. van *St. Nicolaasga*, waartoe het behoort; met 9 h. en 60 inw.

HEIDE (DE HEEREN-), heideveld in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Heeren-Heide (De).

HEIDE (HEERLER-), geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Heerler-Heide.

HEIDE (HUIS-TER-), van ouds bekende herberg, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 3 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en ¼ u. N. W. van *Bergum*, waartoe zij behoort.

Vroeger was dit eene druk bezochte herberg, ten N. aan den weg van Groningen naar Leeuwarden, en was de uitspanningsplaats van

Digitized by Google

de Bergumer jongelieden, die hier eene kolfbaan vonden. Dan, door het leggen van den straatweg, ½ u. meer Noordwaarts, is het aanmerkelijk vervallen; terwijl de Bergumers thans naar het vrolijke Bergumerdam gaan, waar het, ten gevolge der doorgraving van den Oude-dam, in 1842, en de Stoombootvaart tusschen Stroobos en de Lemmer, zeer levendig is.

HEIDE (HUIS-TER-), bekende herberg, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 3 u. Z. ten O. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Lemmer*, ½ u. O. N. O. van *St. Nicolaasga*, nabij het geh. *de Heide*, ten Z. aan den zandigen weg van Groningen op de Lemmer, onder het d. Leegemeer.

Het is de gewone verpoozingplaats langs dien weg, liggende in een fraai bosch van zware eiken- en dennenboomen, voor eene regte laan, welke ½ u. Noordwaarts tot in het deep Langeweer loopt. Uit de dorpen in Wymbritseradeel, meestal in opene veldstreken, zonder boomen en tusschen veel water, gelegen, komen hier des zomers, alsmede van Sneek, vele personen ter uitspanning te zamen.

HEIDE (HUIS-TER-), ook wel Huis-Ter-Heide, bekende herberg, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2 u. Z. W. van *Amersfoort*, gem. *Soest*.

Het is de gewone wisselplaats tusschen Utrecht en Amersfoort, ongeveer halverwege die beide steden, aan de Noordzijde van den straatweg. Hoezeer de oprid aan den straatweg selve is, ligt eerder het huis eenigzins binnenwaarts, in en over schoone wandelingen, ook in de daarover gelegen bosschen van Zandbergen en in het nabij gelegen Zeysterbosch, zijnde het dorp Zeyst slechts 45 min. ten Zuidwesten van het Huis-Ter-Heide gelegen. De b. Amsterlitz ligt 40 min. Z. O. van deze herberg. In de nabuurschap is nog uitgestrekte niet ontgonnen heide, ter wederzijde van den straatweg, zoo wel naar de zijde van de Bildt en Zeyst, als naar den kant van Soest en Leusden.

HEIDE (LAGE-), b. in het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie Lage-Heide.

HEIDE (TER-), d. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie Terheyde.

HEIDE (TER-), d. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Terheyde.

HEIDEKAMP, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie het volgende art.

HEIDEKANT, ook Heikant genaamd, en wel eene verbasterde Heidekamp gespeld, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 5 u. Z. van *Zutphen*, kant. en 1 u. Z. W. van *Doetinchem*, distr. *Doesborg-en-Zevenaar*, gem. en 15 min. Z. W. van *Wehl*; met 44 h. en 450 inw.

HEIDENESSE, voorm. plaats in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Heidenisse.

HEIDENHOEK of Heidenhoek, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1 u. N. O. van *Doetinchem*, gem. en ½ u. Z. O. van *Zelhem*; met 49 h. en 200 inw.

HEIDENSCHAP, buurs. in *Fivelgo*, ten O. van het kanaal van Groningen naar Delfzijl, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. Z. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. W. van *Farmsum*, Z. O. van *Garmerwolde*, waartoe het behoort; met 35 h. en [illegible]. De grond is er zeer laag en derrijachtig, maar is de [illegible] aanmerkelijk verbeterd.

Digitized by Google

De kapel of kerk, welke sedert zeer lang in de Heidenschap niet meer aanwezig is, zoude gestaan hebben op de plaats van Jannes Rudolphs Evenhuis, waar men bij het graven van eenen put veel steen, doodshoofden en menschenbeenderen heeft gevonden. Deze kapel moet reeds voor de Reductie der provincie Groningen (1595) vernietigd zijn. Onder de voorm. kerk. gem. de Heidenschap behoorde ook de zoogenoemde Kleine-Harkstede, thans kerkelijk onder *Middelbert* behoorende. Men heeft er nog het Groote- en het Kleine-Meer, den ouden Kerkweg en de Kerksloot, loopende naar de voorm. kapel van de Heidenschap.

HEIDENSCHAP (HET), streek lands, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, tot de gem. *Workum* behoorende.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw en veeteelt; terwijl men er ook drie eendenkooijen aantreft.

Bij den watervloed van Februarij 1825 is deze streek geheel ondergeloopen, en heeft daardoor groote schade geleden.

HEIDENSCHE-RILLEN, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. O. N. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. N. N. W. van *Goor*, gem. *Rijssen*.

Alhier zijn bij het spitten van de klei, die tot straatsteenen gebezigd wordt, 25 voeten onder den grond, twee geraamten van menschen gevonden, en daarbij een hamer en bijl, benevens drie stukjes zilver geld, een van welke geslagen is onder den Romeinschen Keizer Commodus, die in het jaar 181 van onze tijdrekening geregeerd heeft.

HEIDENSCH-KERKJE, naam, welken men wel eens geeft aan het kerkje van *Westwoude*, in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, omdat het zeer oud is, en eertijds gezegd wordt een Heidensche tempel geweest te zijn.

HEIDENZEE, oudtijds Heidenezee, voorm. water, vermoedelijk in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, waar naderhand de Ooster-Eede en de Wester-Eede opwaste en bedijkt werd. Zie Ee. Anderen willen de Heidenzee in het graafschap Strijen zoeken, alzoo de H. Geertruida aan haren oever eene kapel stichtte, hetwelk men of op Geertruiden berg, of op Bergen-op-Zoom, beide in dit graafschap gelegen, toepast.

HEIDENZEE (DE), inham van de *Zuiderzee*, op de kust van de prov. *Friesland*, tusschen Stavoren en Hindeloopen aan de Oostzijde, en Texel en Vlieland aan de Westzijde; thans veelal mede de Zuiderzee geheeten.

HEIDEOORD, voorm. heideveld, thans eene boerderij, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3½ u. N. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en ½ u. O. van *Zeyst*, aan den straatweg van Zeyst naar Woudenberg.

Deze boerderij beslaat, met de daartoe behoorende stallen, schuren, herders- en daggelderswoningen, een zeer uitgestrekt engelsch werk met lanen en wandeldreven, bouw- en weiland, alsmede een stuk heideveld, ruim 200 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. B. Stoop, woonachtig te Amsterdam.

HEIDERSCHEID, gem. in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Diekirch*, kant. *Wiltz*; palende N. aan de gem. Esch-aan-de-Sure en Goesdorf, van welke laatste gem. zij door de Sure gescheiden wordt, O. aan Bourscheid, Z. O. aan Feulen, Z. aan Grosbous, Z. W. aan Wahl, W. aan Neunhausen.

Deze gem. bevat de d. Heiderscheid, Eschdorff en Merscheid, benevens de geh. Derbach, Heiderscheidgrund en Tadler,

Digitized by Google

alsmede de groote hoeve Ringel. Zij bevat in 210 huizen eene bevolking van 1500 zielen.

De inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, winnen er jaarlijks 100 zak rogge, een weinig tarwe, haver, garst, boekweit en aardappelen. De veestapel bestaat uit 160 paarden, 600 runderen, 500 varkens en 40 geiten.

De inw., die hier alle R. K. zijn, maken de par. van *Heiderscheid* en *Eschdorff* uit. — Men heeft in deze gem. twee scholen.

Het d. Heiderscheid ligt 3 u. W. ten N. van Diekirch, 1½ u. Z. van Wiltz, en maakt, met het d. Merscheid en de geh. Heiderscheidgrund, Tadler en Derbach, eene par. uit, die tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *Niederwiltz*, behoort; 760 zielen telt, en eene kerk te Heiderscheid, benevens eene kapel te Merscheid heeft, welke door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend worden. De kerk te Heiderscheid is aan den H. Petrus *in zijne banden* toegewijd. — In dit d. wordt den 10 Augustus eene jaarmarkt gehouden.

HEIDERSCHEID (FOND-DE-), Fr. naam van het geh. Heiderscheidgrund, in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*. Zie het volgende art.

HEIDERSCHEIDGRUND, in het Fr. Fond-de-Heiderscheid, geh. in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3½ u. W. ten N. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. Z. van *Wiltz*, gem. *Heiderscheid*.

Er ligt hier eene brug over de Sure, welke in Januarij 1841 door ijsgang vernield werd, maar sedert herbouwd is.

HEIDHUIZEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 3½ u. O. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. Z. van *Bergum*, nabij *Suameer*, waartoe zij behoort.

HEIDHUIZEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 4 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en ½ u. O. ten N. van *Beetsterzwaag*, gem. en Z. W. van *Olterterp*.

HEIDIJK of Zanddijk, dijk in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, in de gem. *Nuland*.

HEIDIJK (DE) of De Heerdijk, dijk in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, welke bij *Nieuwkuik* een begin neemt, en in eene westelijke strekking ten N. van de gem. Drunen, naar den oostelijken leidijk van den Baardwijkschen overlaat loopt.

Deze dijk, welke onder het opzigt staat van het gemeentebestuur van Drunen, dient tot keering van het water, op het zoogenoemde Bossche-veld.

HEIDRIK (DEN), ook wel eens, hoewel ten onregte, Heistek genoemd, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3 u. O. ten Z. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. O. van *Asten*, gem. *Deurne-en-Liessel*, ½ u. Z. van *Liessel*; met 12 h. en ruim 80 inw.

Alhier wordt de beste turf der geheele Meijerij van 's Hertogenbosch gegraven, die bijna zoo hard en zwaar is als steenkolen.

HEIDSCHE-POLDER (LAGE-), pold. in het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave*, gedeeltelijk gem. *Cuyk-en-St.-Agatha*, gedeeltelijk gem. *Beers*; palende N. [illegible] Cuyksche-Heide, O. aan de Beersche-Maas, Z. aan de gem. [illegible] in de gem. Beers.

[illegible] beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van [illegible] 9 v. r. 21 v. ell. onder *Cuyk-en-St.-Agatha*. Hij bezit [illegible] ringsmiddelen, zijnde van wege het hemelwater nooit met [illegible] er belast. Het land ligt ongeveer 11 ell. boven A. P.

Digitized by Google

HEIDSCHEUER, geh. in de heerl. *Roussy*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 4 u. Z. W. van *Grevenmacher*, arr. en 2½ u. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. W. van *Remich*, gem. *Dalheim*.

HEIEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, *Derde* distr., arr. en 1 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. W. van *Helmond*, gem. *Nunen-Gerwen-en-Nederwetten*.

Het is eigenlijk een gedeelte van het d. Nunen, en heeft zijnen naam gekregen, omdat het aan eene heide lag, welke men, in het laatst der vorige eeuw, heeft beginnen te bebouwen, en thans in zeer schoon bouwland veranderd is. Zie voorts NUNEN.

HEIENRATH, geh. in het hert. *Limburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 3 u. O. Z. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. van *Gulpen*, gem. en 12 min. O. van *Slenaken*; met 45 h. en 220 inw.

HEIGRAAF, watertje op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie BAGGERDIJKSBEEK.

HEIJE (NIEUWE-), met Nieuw-Vossemeer in dezelfde bedijking begrepen, pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* dist., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*; palende N. aan den Heenen-polder en den Zilverhoek, Z. aan de Oude-Heije, W. aan Nieuw-Vossemeer.

Deze pold., welke, in het jaar 1565, door WILLEM, Prins *van Oranje*, ter bedijking uitgegeven werd, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 200 bund. 82 v. r. 79 v. ell., waaronder 183 bund. 69 v. r. 96 v. ell. schotbaar land; telt 12 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door eene sluis, in Nieuw-Vossemeer, van het overtollige water ontlast. Het land ligt omtrent gelijk met A. P. Hij staat met verschillende andere polders onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, drie Gezworenen, eenen Secretaris en Penningmeester.

HEIJE (OUDE-), pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*; palende N. aan de Nieuwe-Heije en den Zilverhoek, O. aan den West-Graaf-Hendrike-polder, Z. aan den Rubeerpolder, den Aanwas en Nieuw-Vossemeer, W. aan den Mattenhovenpolder.

Deze pold., welke in het jaar 1515 door HENDRIK, Graaf *van Nassau*, ter bedijking uitgegeven werd, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 190 bund. 28 v. r. 76 v. ell., waaronder 179 bund. 70 v. r. schotbaar land; telt 41 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door eene sluis, op West-Graaf-Hendrik, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 5 palm. onder A. P. Hij staat onder het bestuur van de Ingelanden.

HEIJEN, d. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 10½ u. N. van *Roermonde*, kant. en 1 u. Z. van *Gennep*, gem. en 1½ u. Z. van *Bergen*.

Men heeft er 94 h. en 579 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Limburg*, dek. van *Venray* behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De kerk aan den H. DIONYSIUS toegewijd, is een oud gebouw, met eenen spitsen toren en van een orgel voorzien. — Er ligt digt bij dit d. een kasteel, dat denzelfden naam draagt.

HEIJEN, kast. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 10½ u. N. van *Roermonde*, kant. en 1 u. Z. van *Gennep*, gem. en 1½ u. N. van *Bergen*, 5 min. W. van het d. Heijen.

Digitized by Google

Het beslaat, met de onderhoorigheden, eene oppervlakte van 146 bund. 37 v. r. 30 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Baron van Rosenberg, woonachtig in Pruissen.

HEIJENDAAL, buit. in het *Schependom-aan-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant., gem. en 40 min. ten Z. van *Nijmegen*.

HEIJENHOEK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Heemenhoek.

HEIJENOORD, naam, onder welke eenige goederen, op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr., kant., en gem. *Arnhem*, bekend zijn.

Zij bestaan uit twee tamelijk groote boerenhofsteden, welke met het omliggende land en boschje eene oppervlakte beslaan van 41 bund. 55 v. r. 18 v. ell.

Deze benaming moet reeds in het begin der veertiende eeuw zijn bekend geweest. Heijenoord was toen leenroerig aan de abdij van Pruim, in het bisdom Trier, en werd door deze, in het jaar 1410, aan het klooster Mariendaal, als een edel tinsgoed afgestaan. Thans is de naam van Heijenoord ook gemeen aan dat gedeelte van het voorm. landgoed *Op-Lopen*, hetwelk mede van ouds aan de abdij van Pruim dienstpligtig was, en, daaraan vervallen zijnde, door haar, in het jaar 1406, als edel tinsgoed overgegeven werd aan Gerard Schuelar. Het werd in 1532 vergroot met een stuk heetveld, hetwelk aan den toenmaligen eigenaar Olivier Hackfoorth, door de Grootekerk te Arnhem, ter ontginning, in erfpacht afgestaan werd, en, hetwelk, mede den naam van Heijenoord dragende, den naam van Lopen, naar het schijnt, allengs in onbruik heeft doen komen. Naderhand is Heijenoord gesplitst geworden, en nog tegenwoordig is het tusschen verschillende eigenaars, onder den naam van Groot-Heijenoord en Klein-Heijenoord verdeeld. Men vindt ook, dat er in 1553 eene kapel stond, die Peter-Heijen-kapel genoemd werd.

HEIJERROTH, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten Z. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. Z. van *Weert*, gem. en ½ u. Z. van *Stamproy*; met 40 h. en 210 inw.

HEIJERSEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 3. u. Z. van *Eindhoven*, gem. *Borkel-en-Schaft*, ½ u. van Borkel, 10 u. Z. van *Schaft*; waartoe het behoort.

Het bestaat slechts uit 2 h., bewoond door 10 inw. Deze huizen zijn de eerste van het d. Schaft geweest.

HEIGRAAF, watertje op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Baexbijker-beek.

HEIHOEF, bekende herberg en pachthoeve, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en ruim 1½ u. N. O. van *Breda*, kant., gem. en ½ u. Z. O. van *Oosterhout*, in de mastbosschen op de Oosterhoutsche heide, aan den weg van Breda naar Dongen en van Oosterhout naar Reijen gelegen.

Deze pachthoeve behoort aan het Domein en is gedoteerd aan Prins Frederik *der Nederlanden*.

HEIKANT (DE), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr en 2½ u. Z. ten O. van *Breda*, kant. en 2½ u. Z. O. van *Ginneken*, gem. en ½ u. N. O. van *Chaam*; met 57 huizen en 230 inwoners.

In dit geh. stond vroeger de R. K. kerk en pastorie, welke in het jaar 1842 naar het d. Chaam zijn verplaatst.

Digitized by Google

HEIKANT (DE), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2½ u. O. van *Breda*, kant. en 2 u. Z. O. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, 10 min. W. van *Rijen*, waartoe het behoort; met 8 h. en 60 inw.

HEIKANT (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 1½ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. W. van *Boxtel*, gem. *Helvoirt*.

HEIKANT (DE) of DE HEYKANT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en ½ Z. van *'s Hertogenbosch*, gem. *Vught;* met eenen windkorenmolen.

In dit geh. is op den 18 Maart 1837 brand ontstaan, waardoor een huis, met stal en schuur, 14 stuks hoornvee en 3 paarden, alle bouwgereedschappen, hooi, stroo, granen, huismeubelen en kleederen, in één oogenblik een prooi der vlammen zijn geworden.

Er zijn in dit geh. drie buitenplaatsen, als: Eykenheuvel, Kraaijenstein en de Braken, behoorende de eerste aan Mevrouw VAN RIJCKEVORSEL, de tweede aan den Heer SOPERS, en de derde aan den Heer W. J. VAN BEUSEKOM, en allen zeer fraai aangelegd en houtrijk. Ook is in de nabijheid gelegen de gemeente of zoogenaamde Vugtsche-Heide, bestaande uit heide- en groesgronden, waarvan in het jaar 1842, door Z. M. Koning WILLEM II, 321 bund. 25 v. r. 60 v. ell. heide- en groesgrond is aangekocht voor defensiewerken des Rijks. Een gedeelte dier heide is met masten bezaaid; ook is aldaar een exercitieveld voor de militaire bezetting van 's Hertogenbosch, alwaar naar de schijf wordt geschoten door de infanterie en de kavallerie. Het overschot van opgenoemde gem., groot 300 bund., behoort en is gebleven aan de gem. Vught, hetwelk wordt geweid door het vee. Zoo lang de aangekochte gronden door den Koning niet voor defensiewerken worden ingenomen, blijven die gronden voor het grootste gedeelte ten gebruike aan de gem., tegen eene jaarlijksche retributie. De Heer D. W. MOLHUIZEN, Burgemeester en Notaris te Vught, is namens Z. M. den Koning provisioneel met het toezigt en de administratie belast.

HEIKANT (DE) of DE HEYKANT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 5 u. W. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. Z. W. van *Oirschot*, gem. *Hooge-en-Lage-Mierde-en-Hulsel*, 10 min. O. van *Lage-Mierde*, waartoe het behoort; met 8 h. en 50 inw.

HEIKANT (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. O. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 4 u. Z. Z. W. van *Asten*, gem. en ½ u. Z. van *Budel;* met 22 h. en 140 inw.

HEIKANT (DE), buurs. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Nijmegen*, gem. en 20 min. O. van *Groesbeek;* met 44 h. en 280 inw.

HEIKANT (DE), b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 6 u. Z. Z. W. van *Goes*, kant., distr. en ½ u. Z. van *Hulst*, gem. en ½ u. O. van *St.-Jan-Steen*.

Deze b. bestaat uit eenige op de bebouwde heide verspreid liggende h., ten getale van 68, bewoond door 330 zielen.

HEIKANT (DE), b. in het graaf. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie HEIDEKANT.

HEIKANT-LAAR-EN-ZANDKANT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr.

Digitized by Google

en 1¼ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. W. van *Boxtel*, gem. *Helvoirt*.

Dit geh. is zamengesteld uit de b. de Heikant, Laar en Zandkant.

HEIKANT (DE OOST-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en 1 u. ten N. O. van *Tilburg*; met 183 h. en 1000 inw.

HEIKANT (DE WEST-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ u. N. van *Tilburg*; met 185 h. en 1050 inw.

HEIKE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3 u. W. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. Z. van *Oirschot*, gem. *Vessem-Wintelre-en-Knegsel*, ½ u. N. van *Vessem*, waartoe het behoort; met 15 h. en 100 inw.

HEIKE (HET), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 5 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en 5 min. Z. van *Tilburg*; met 125 h. en 640 inw.

Vroeger stond ten W. van dit geh., in de akkers, de R. K. kerk, van de par. *Tilburg aan het Heike*, welke aan den H. Dionisius toegewijd was. Deze kerk werd, met verlof der Staten, op den 8 October 1731 verplaatst, in het geh. het Heike, ten Noorden aan de straat en met een gebint vergroot. In het jaar 1773 is zij wederom vergroot, en is er een zijdelings gebouw ten Noorden aangezet, ook deze kerkschuur is, sedert de laatste jaren met een orgel, kostelijke altaren, priester gewaden, en andere sieraden verrijkt geworden. In den jare 1833 is deze kerk gesloopt, nadat zij door eene nieuwe was vervangen, welke in het jaar 1828 in de wijk Kerk is gebouwd, en waarin ten jare 1829 de eerste mis is gevierd.

HEIKEN (HET-), ook wel het Vildersheiken, en ter onderscheiding het Rucphensheike genoemd, in de wandeling veelal met den naam van Klein-Amsterdam betiteld, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2½ u. Z. Z. W. van *Breda*, kant. en 2 u. Z. O. van *Oudenbosch*, gedeeltelijk gem. *Etten-en-Leur*, ½ u. Z. W. van *Etten*, gedeeltelijk gem. *Hoeven-en-St. Maartenspolder*, ½ u. Z. van de *Hoeven*, doch voor het grootste gedeelte tot de gem. *Rucphen-Vorenseinde-en-Sprundel* behoorende, ½ u. N. van Sprundel; met 121 h. en 620 inw., waarvan 41 h. en 230 inw. onder *Etten-en-Leur*, 4 h. en 20 inw. onder *Hoeven-en-St.-Maartenspolder*, en 76 h. en 370 inw. onder *Rucphen-Vorenseinde-en-Sprundel*.

De bewoners zijn het zoogenaamde Heikensvolk, meestal in hutten wonende, en in den geheelen omtrek niet ter goeder naam en faam staande. Zij generen zich voornamelijk met mandenmaken, bezembinden, mosvisschen, arbeiden, beestenvillen en zandwasschen hebbende eenigen kar en paard, waarmede zij wit zand rondventen, en daaronder verborgen somtijds te Breda en elders gestolen voorwerpen gaan verkoopen, want niet zelden rigten zij op eenigen afstand van hun verblijf dieverijen uit; hoewel deze misdaden voorheen meer dan thans door hen bedreven werden, zoodat menigeen der vroegere bewoners van dit geh., zijn leven op het schavot geeindigd heeft. De verbastering en verwildering van dit geh. wordt daarin gezocht, dat dit Heiken, tusschen het Land van Breda en dat van Bergen-op-Zoom liggende, gecontesteerd grondgebied was. Jaloersch op elkanders regten wilden geen der beide Heeren dulden, dat met het vatten der boosdoeners, hunne regten geschonden werden. Door dezen wedijver

strekte dit geh. tot eene vrijplaats van alle booswichten in den omtrek, die in hunne woonplaats geene veiligheid voor de wreekende geregtigheid vonden.

In het jaar 1841 is alhier eene R. K. kerk gebouwd, aan den H. Willibrordus toegewijd, die door eenen eigen Pastoor bediend wordt, en thans een eigen par. uitmaakt, welke 420 Communikanten telt, naar welke kerk het geh. thans St. Willibrord genoemd wordt.

Ook heeft men er eene school, gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordende, onder welke ongeveer 60 meisjes, die thans onder de leiding van twee Liefdezusters in handwerken onderwijs genieten, wordende deze Zusters ondersteund, door de in het jaar 1842 opgerigte maatschappij, die zich uitsluitend heeft ten doel gesteld, de verbetering van den maatschappelijken toestand der ongelukkige bewoners van dit gehucht; terwijl alle hare weldadige bemoeijingen onophoudelijk naar dat doel streven.

HEIKEN (HET), meer bekend onder den naam van Voorheide, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2 u. N. O. van *Breda*, gem., kant. en ½ u. O. van *Oosterhout*; met 60 huisjes of hutten en 420 inw.

De bewoners van dit geh. vinden meestal hun bestaan in het maken van bezems en boenders. Zij staan niet in den besten reuk, als bedrijvende veeltijds diefstallen, meestal echter bestaande in het rooven van veldvruchten en hout.

HEIKENSROT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 2 u. O. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. W. Z. W. van *Oss*, gem. *Nuland*.

HEIKOOP, d. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Heikop.

HEIKOOP (NEDER-), pold. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Heikop (Neder-).

HEIKOOP (OVER-), pold. in het graafs. *Leerdam*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Heikop (Over-).

HEIKOP, Heikoop of Heicop, streek land, gedeeltelijk in het graafs. *Leerdam*, gedeeltelijk in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gedeeltelijk gem. *Heikop-en-Boeikop*, gedeeltelijk gem. *Schoonrewoerd*; palende N. aan Boeikop, O. aan Kort-Geregt, Z. aan Middelkoop, W. aan Lakenveld.

Het bestaat uit twee polders, Over-Heikop en Neder-Heikop, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 804 bund., van welke 492 bund. onder *Heikop-en-Boeikop*, en 312 bund. onder *Schoonrewoerd* behooren. Men telt er 50 boerderijen, als 40 boerderijen onder *Heikop-en-Boeikop*, en 10 boerderijen onder *Schoonrewoerd*.

HEIKOP, Heikoop of Heicop, d. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3½ u. N. O. van *Gorinchem*, kant. en 1½ u. Z. van *Vianen*, gem. *Heikop*, aan de Heikopsche-watering, gedeeltelijk [illegible]-Heikop, en gedeeltelijk in den Polder Ned[illegible]inden meest hun bestaan in den land[illegible]

[illegible]ren tot de gem. *Heikop-en-Boeikop*, [illegible]ch vrij laag vertoont. Zij heeft eenen [illegible] achtkante spits, doch geen orgel. [illegible], behooren tot de stat. van *Via*[illegible]school. — De kermis valt in den 15

HEIKOP of Heikoop, voorm. heerl. in het *Nederkwartier* der próv. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Ouden-Rijn*; palende N. aan den Ouden-Rijn, O. aan Galekop, Z. aan het Nedereinde van Jutphaas, W. aan Reijerskop.

Deze heerl. is sedert onheugelijke jaren met de gem. *Oude-Rijn* vereenigd, en maakt daarmede thans de heerl. Oude-Rijn-en-Heicop uit. Zie dat art.

HEIKOP of Heikoop, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Ouden-Rijn*; palende N. aan den Polder den Ouden-Rijn, O. aan Galekop, Z. aan het Nedereinde van Jutphaas, W. aan Veldhuizen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 333 bund. 60 v. r. 20 v. ell., telt 10 boerderijen, en wordt door vier molens in den Rijn van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit éénen Watergraaf, vijf Hoogheemraden, eenen Secretaris en eenen Kameraar.

HEIKOP (DE) of de Heicop, water, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, beginnende in het lage van den polder *Heikop*.

Het loopt van daar voort tot aan den Ouden-Rijn, verder tot aan de Heldam, en verder noordwaarts op tot aan en voorbij den Haarkorenmolen. Van den Haar-korenmolen loopt het in eene noordwestelijke strekking, langs de westzijde van het d. Kockenge, tot aan de sluis, genaamd de Joostendam, door welke sluis het met de Bijleveld gemeenschap heeft. Van den Joostendam gaat de Heikoperwatering, in eene noordoostelijke strekking, langs de gehuchten Portengen en Galgerweerd, naar het dorp Breukelen, waar hij in de *Vecht* uitwatert.

HEIKOP (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3½ u. N. O. van *Gorinchem*, kant. en 1½ u. Z. van *Vianen*, gem. *Heikop-en-Boeikop*.

Dit h. is in het jaar 1834 gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans weiland. De daartoe behoord hebbende gronden, worden thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. Maurits Corellis van Hall, Lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, woonachtig te Amsterdam.

HEIKOP (NEDER-) of Neer-Heikoop, pold. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Heikop-en-Boeikop*, palende N. aan Neder-Boeikop, O. aan Over-Heikop, Z. aan Over-Middelkoop en Neder-Middelkoop, W. aan den Lakerveldsche-polder.

Deze pold., die vóór het jaar 1284 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 503 bund. 96 v. r., alles schotbaar land, en telt 40 boerderijen. Het overtollige polderwater wordt door twee molens in het Zederikkanaal uitgemalen, welk kanaal door eene sluis op de Linge uitloost. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, twee Heemraden en eenen Secretaris.

HEIKOP (OVER-) of Over-Heikoop, pold. in het graafs. *Leerdam*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Schoonrewoerd*; palende N. aan Over-Boeikop, O. aan Kortgeregt, Z. aan Over-Middelkoop, W. aan Neder-Heikop.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 312 bund. waaronder 30 bund. 83 v. r. 72 v. ell. schotbaar land; telt 16 h., waaronder 10 boerderijen, en wordt door eene sluis, op den Huibert, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, en eenen Waardsman en Secretaris.

Digitized by Google

HEIKOP-EN-BOEIKOP of Heikoop-en-Boeikoop, gem. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen* (13 k. d., 2 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Vianen, Everdingen en Zijderveld, O. aan de gem. Schoonrewoerd, Z. aan Leerbroek-Reigerskop-en-Middelkop, W. aan de gem. Leksmond-Achthoven-en-Lakerveld.

Deze gem. bestaat uit de pold. Neder-Boeikop en Neder-Heikop, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 934 bund. 93 v. r. 29 v. ell., waaronder 951 bund. 8 v. r. 60 v. ell. belastbaar land; telt 74 h., bewoond door 89 huisgez., uitmakende eene bevolking van 500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die op 3 na, allen Herv. zijn, onder welke 160 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Gouda*, ring van *Vianen*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Wilhelmus van der Wal, die in het jaar 1598 herwaarts kwam, en in het jaar 1603 naar Giessen in het Land van Altena vertrok. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

De 3 R. K., die men hier aantreft, worden tot de stat. van *Vianen* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school, te Heikop.

De gem. Heikop-en-Boeikop is eene heerl., die thans in eigendom bezeten wordt door den Heer Mr. Maurits Cornelis van Hall, Lid van de Eerste Kamer der Staten Generaal, woonachtig te Amsterdam.

HEIKOP-EN-GALEKOP, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Oude-Rijn*; palende N. aan Rosweide, den Ouden-Rijn en Papendorp, O. aan West-Raven, Z. aan het Nedereind van Jutphaas, W. aan Veldhuizen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 730 bund. 10 v. r.; telt 25 h., allen boerderijen, en wordt door vier molens, op de wetering, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, eenen Secretaris en vier Heemraden.

HEIKOPER-ACHTERWETERING, water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. *Oude-Rijn*, dat zijn begin neemt aan den Heikoperdijk, bij den Polder-Galekop, en met eene Westelijke rigting tusschen den Ouden-Rijn en Heikop doorloopende, zich beznïden Rosweide in den *Rijn* ontlast.

HEIKOPER-DIJK, dijk in het *Nederkwartier*, der prov. *Utrecht*, die beznïden Heikop heenloopende, zich van Veldhuizen tot Galekop uitstrekt, en dient tot waterkeering en vervoer van hooi.

HEIKOPER-HOEK, naam, welken men geeft aan den Zuidwestelijken hoek van den pold. *Neder-Heikop*, in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*.

Het is daar ter plaatse, dat de Over-Heikoper en Zijdeveldsche molens, genaamd de Hnibertsmolens, staan.

HEIKOPER-MIDDELWETERING, water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, dat bewesten Galekop voortkomend, door Heikop loopt, en zich beznïden het Kooigat ontlast.

HEIKOPER-WATERING, water in de *Vijf-Heerenlanden*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Heikop-en-Boeikop*, dat met eene westelijke strekking tusschen Heikop en Boeikop heenloopt, zich aan de drie Bruggen, door polderwatermolens, in het *Zederikkanaal* ontlast.

HEIKOPER-WETERING, water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, dat bewesten Galekop uit de Wetering ontstaat, met eene westelijke strekking, tusschen Heikop en het Nedereind van Jutphaas doorloopt, en zich, aan het Zuidoostereind van Heikop, in den *Rijn* ontlast.

Digitized by Google

HEIL (TER-) of Ter-Heyl, geh. in het dingspil van *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., admin. en judic. kant. en 4½ u. N. W. van *Assen*, gem. en ½ u. N. W. van *Roden*, aan de Groninger grenzen; met 16 h. en ruim 100 inw. Men heeft er ook eene sedert kort daargestelde steen- en pannenbakkerij, waartoe de klei op de plaats zelve in ruimen overvloed gevonden wordt, en een landgoed van denzelfden naam. Zie het volgende art.

Oudtijds en zelfs in het eerste gedeelte der zeventiende eeuw, werd deze landstreek de Helle genoemd, en komt ook alzoo op de oude Drenthsche kaarten voor (1).

HEIL (TER-) of Ter-Heyl, havez. in het dingspil van *Noordeveld*, prov. *Drenthe*, arr., adm., judic. kant. en 4½ u. N. W. van *Assen*, gem. en ½ u. N. W. van *Roden*, aan de Groninger grenzen, op eenen hoogen zandgrond, met fraaije lanen, bosschen en tuinen.

Deze havez., waarvan het huis met een koepeltorentje is voorzien, behoorde in vroegere eeuwen aan de rijke abdij van Aduard, en diende den Abten tot een buitenverblijf. — Vroeger zoude hier, volgens overlevering, eene strafplaats geweest zijn, behoorende bij de abdij van Aduard, waarheen de Monnikken, die misdaan hadden, verbannen werden, hetgeen niet onwaarschijnlijk is, om dat vroeger deze plaats de Helle werd genaamd. Later verbeterd en verfraaid gaf men haar den naam van het Paradijs, en eindelijk is de oorspronkelijke naam van de Helle veranderd in Ter-Heyl. — Zij beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van bijna 300 bund., en was vroeger een eigendom van Mevrouw de wed. de Lille, geb. Sloet, thans wordt zij bezeten door den Heer B. F. W. Baron van Westerholt, woonachtig te Vorden, wiens moeder eene zuster der vorige bezitster was.

HEILAAR, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en ½ u. W. van *Breda*, gem. en ½ u. N. van *'s Princenhage*, ½ u. Z. O. van het d. *de Beek*, waartoe het behoort; met 15 h. en 100 inw., en een buitenverblijf van denzelfden naam. Zie het volgende art.

HEILAAR, buit. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. kant en ½ u. W. van *Breda*, gem. en ½ u. N. van *'s Princenhage*, ½ u. Z. van het d. de Beek.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 3 bund. 88 v. r. 90 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Mejufvrouw Mathea Franken.

HEILAND, buurs. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Nijmegen*, gem. *Groesbeek*; met 15 h. en 80 inw.

HEILBOTS-DROOGTE, bank in *Oost-Indië*, in de Zee van *Java*, ten Z. van de Tijger-eilanden.

HEILE, d[illegible] in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie [illegible].

HEILE [illegible] streek lands in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis* [illegible] *Zeeland*. Zie Heille (Oud-).

HEILI[illegible] oude naam [illegible] het d. Heilo, in *Kennemerland*, prov. [illegible] *nd*. Zie

HEI[illegible] geh. in [illegible] van *Huisduinen-en-den-Helder*, arr. *Alkmaar* [illegible] en 20 min. W. van *den Helder*, *Huisduin*[illegible]

[illegible] Feith, Ge[illegible]f, D. 1, bl. 177

Digitized by Google

Vroeger stond aldaar het Weeshuis der Gemeente, hetwelk echter gedurende het beleg van den Helder, in het jaar 1813, door de Kozakken is afgebrand, en niet weder is herbouwd. Thans staat aldaar slechts eene boerenwoning, door één huisgezin bewoond.

HEILIG-BOSCH, in het Lat. Sacrum-Nemus, oud bosch, hetwelk Tacitus vermeldt als de plaats, waar de vroegere bewoners van ons Vaderland zich tot den krijg verbonden; naar men meent zoude daarvan nog een overblijfsel te vinden zijn, in Schakenbosch of Sakkenbosch, prov. *Zuid-Holland*, tusschen Leyden en Delft. Sommigen willen ook, dat het tegenwoordige Haagsche-bosch er een gedeelte van zou hebben uitgemaakt. Anderen beweeren, dat het Nederrijkschewald, tusschen Nijmegen en Cleve, het Heiligbosch van Tacitus zijn zoude.

HEILIGE-BERG, voorm. riddermatige hofst., prov. *Utrecht*, arr., kant. en ¼ u. Z. O. van *Amersfoort*, gem. en ¼ u. N. O. van *Leusden*, in de heerl. *Axhat*.

Men wil, dat in het begin der elfde eeuw, te dier plaatse het Benedictijnerklooster, Hoogenborst genaamd, zoude gesticht zijn geweest. Het huis is thans een deftig gebouw, liggende aan den voet van eenen beplanten berg, tot de Amersfoortsche bergen behoorende. Het pronkt met een torentje en ongemeen fraaije tuinen.

De hofst. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Baron van Hardenbroek van Lokhorst.

Zij ontleent haren naam van eenen op haar grondgebied liggenden heuvel, waarop, naar men wil, de H. Ursula eens zoude hebben uitgerust.

HEILIGE-BERG, berg in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*. Zie Karamata.

HEILIGE-HUISKEN of Heilighuisken, geh., voorheen tot het hert. *Gulik* behoord hebbende, thans prov. *Limburg*, arr. en 4 u. N. O. van *Maastricht*, kant. en ¼ u. N. O. van *Sittard*, gem. en 5 min. O. van *Broek-Sittard*; met 40 h. en 210 inw.

HEILIGELOE, oude naam van het d. Heilo, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Heilo.

HEILIGEN-GEEST-CONVENT (HET), voorm. abdij te *Luxemburg*. Zij werd in de eerste helft der dertiende eeuw, onder het bestuur van Ermesinde, Gravin *van Luxemburg*, gesticht. Zij stond in de Bovenstad, in het zuidoostelijke deel der stad, boven de plaats, waar zich de Petruse in de Alzette werpt. In 1507 was Engel van Feltz Abdis van dit gesticht.

HEILIGEN-GEEST-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Venlo*, op den hoek van de *Jodenstraat* en *Heiligen-Geeststraat*.

Het werd bewoond door Nonnen van den derden regel van den H. Franciscus; was gesticht in het jaar 1617, en is in het jaar 1795 vernietigd. Het kerkgebouw dient thans tot een klein arsenaal en de binnenplaats voor kogelpark. In het jaar 1840 is het grootendeels vernieuwd.

HEILIGEN-GEEST-POLDER (GROOTE-), pold. in *Rijnland*, gedeeltelijk prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Hazerswoude*, ter grootte van 11 bund. 90 v. r. 23 v. ell.; palende N. aan de scheiding van de provinciën Zuid-Holland en Noord-Holland, O. aan den Wassenaarsche-polder, Z. aan den Kleine-Heiligen-Geest-polder en aan het Braassemer-meer, W. voor dit gedeelte, waaronder te begrepen eene bouwmanswoning met den molen des polders, aan het zelfde meer; liggende het overige gedeelte in de prov. *Noord-Holland*,

Digitized by Google

arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Leymuiden-en-Vriezekoop*; palende Z. aan de scheiding tusschen de provinciën Zuid-Holland en Noord-Holland, N. aan de Drecht, die het van den Griet-polder scheidt, O. aan den Wassenaarsche-polder, W. aan de Vaart, loopende tusschen de Oude-Wetering en de gem. Leymuiden-en-Vriezekoop, welke dezen polder van den Googer-polder scheidt. De polder beslaat voor dit gedeelte, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 170 bund., en telt 4 boerderijen.

Hij is in het jaar 1699 bedijkt, en wordt door eenen molen, op het Braassemermeer, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit éénen Secretaris en Penningmeer, met drie Molenmeesteren of Heemraden.

HEILIGEN-GEEST-POLDER (KLEINE-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Rijnsaterwoude*; palende N. aan den Groote-Heiligen-Geest-polder, O. aan den Wassenaarsche-polder, Z. aan de Buitenlanden in het Braassemer-meer, W. aan het Braassemer-meer.

Aan dezen polder is, bij Koninklijk-besluit, van 3 Maart 1853, N°. 18, consent tot verveening verleend, waarmede in het jaar 1854 een aanvang is genomen. Hij is, volgens daartoe gedane meting, groot 16 bund. 12 v. r. 35 v. ell., wordende het overtollige water, gedurende de verveening, krachtens daartoe bestaand contract, afgetapt in den Groote-Heiligen-Geest-polder. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester en twee Gecommitteerden.

HEILIGERLEE, ook wel Heilgerlee en Hilgerlee, voormaals Oosterlee of Asterloo, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en ½ u. N. W. van *Winschoten*, kant. en 2 u. O. ten Z. van *Zuidbroek*, gem. en ½ u. O. Z. O. van *Scheemda*; met 102 h. en 330 inw.

Hier plagt een Nonnenklooster van de Norbertiner- of Premonstreiter-order te staan (1), hetwelk door eenen Proost bestuurd werd, die in deze streek van het Oldambt veel gezag, en zeer uitgestrekte bezittingen had. Dit klooster, hetwelk ook eene kerk had, en op eenen hoogen en onvruchtbaren grond, oudtijds Lee genaamd, gebouwd was, is daar ten tijde van Emo, Abt van Wierum of Wittewierum, omtrent het jaar 1200, gesticht, door den Proost Herdericus, van Schildwolde. Het klooster zelve is tot het jaar 1624 nog aanwezig geweest, toen het bij eenen vijandelijken inval is afgebrand. De omtrek des gronds is door eene dubbele gracht omringd. Van het gebouw zelf is niets meer te zien, dan een zeer dikke muur. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, is eene aanzienlijke boerenwoning gebouwd, beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 135 bund. 99 v. ell., welke gronden vermoedelijk ook allen tot het klooster behoord hebben, hoewel de oppervlakte, binnen de buitenste gracht van het voormalige klooster, slechts 6 bund. 27 v. r. 70 v. ell. groot is. Deze boerenwoning, liggende aan de nog bekende Kloosterlaan, die naar de Kloosterlee, wordt thans bezeten en bewoond door H. A. Kloosterboer.

Heiligerlee in de Nederlandsche geschiedenissen zeer vermaard geworden ersten regelmatigen veldslag, tusschen de en , in de Nederlanden voorgevallen, en daar op den 23 Mei 1568. Prins Willem I, op tschland zijnde, had aldaar eenig krijgsvolk onder bevel zijner beide broeders, de

(1) Zie *Lande*, II, 224.

Digitized by Google

Graven Lodewijk en Adolf van Nassau, tot hulp van Groningen en Friesland zond. De Graaf van Aremberg, Spaansche Gouverneur dezer provincien, had niet zonder van de aankomst dier troepen in Westerwolde bericht ontvangen, of hij trok met een talrijk leger, der beide Veldheeren te gemoet, en trof hen bij Heiligerlee in slagorde aan. De Graaf van Aremberg deed den eersten aanval, welke, met gelijke dapperheid en met meer beleid, van de zijde der Staatschen werd beantwoord, die, na een hevig gevecht, de overwinning behaalden. In dit gevecht, zijn zoo wel de Hertog van Aremberg, als Adolf, Graaf van Nassau, gesneuveld, zijnde het lijk van den Hertog in de kerk van dit klooster begraven, en ter vereering van Adolf, Graaf van Nassau, hier den 24 Augustus 1826, op den gelvenden of heuvelachtigen zandgrond een gedenkteeken opgerigt, waartoe de grond, onder goedkeuring der Stadsregering van Groningen, door de moeder van den tegenwoordigen eigenaar der boerenwoning, edelmoedig is afgestaan. Dit gedenkteeken bestaat in eene gekroonde piramidevormige naald, op welke eene urne staat, de naald rust op een voetstuk van 1 el 65 duimen hoog, en 1 el 22 duimen breed, hebbende het geheele gedenkteeken, uit fraaije bentheimer steen vervaardigd, de hoogte van 5 Nederl. ell. Op de achterzijde van het voetstuk leest men dit Latijnsche opschrift:

INVICTO HEROI
ADOLPHO COMITI A NASSAU.
QUI HIC
ANNO CIↃIↃLXVIII
PRO PATRIAE LIBERTATE,
PUGNANS OCCUBUIT
GRATA POSUIT POSTERITAS.
CIↃIↃCCCXXVI.

Op de voorzijde in het Nederduitsch aldus vertaald,

DEN OVERWONNEN HELD
ADOLPH GRAAF VAN NASSAU,
HIER TER PLAATSE
VOOR 'S LANDS VRIJHEID,
GESNEUVELD
DEN 23 MEI MDLXVIII
DOOR HET DANKBAAR NAKOOMST
OPGERIGT.
MDCCCXXVI (1).

HEILIGE-STEDE, plaats in *Amstelland*, binnen de stad *Amsterdam*, waar thans de Nieuwezijds-kapel staat.

Deze plaats ontleende haren naam van een wonderwerk, dat aldaar zoude voorgevallen zijn, en hetwelk aanleiding zoude gegeven hebben tot het bouwen van gezegde kerk (2).

HEILIGE-WEG, in de wandeling meestal AAN-DEN-OVERTOOM genoemd, zeer volkrijke buurt in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en voor een gedeelte gem. *Amsterdam*, gedeeltelijk gem.

(1) De wijs op welke ADOLF sneuvelde, werd, door Jonkheer H. [illegible] 938, crim. protocollen van Amsterdam van 1571 aangetoond. [illegible] bel Ao, doed de redevoering bij de inwijding van het Mon[illegible] BRANDAW, las bij die gelegenheid een fraai dichtstuk [illegible] den titel: *Holde aan de nagedachtenis van Gra[illegible]* von eerstgemelden.

(2) Men zie over dit wonder nader bij [illegible]

Digitized by Google

Nieuwer-Amstel. Zij maakt eene voorstad van Amsterdam uit. Men treft er vele herbergen aan, die tot uitspanningsoord van de Amsterstedelingen dienen.

HEILIGHUISKEN, geh., voorheen tot het hert. *Gulik* behoord hebbende, prov. *Limburg*. Zie HEILIGENHUISKEN.

HEILIG-KREUTZ, geh. in het balj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4½ u. O. Z. O. van *Diekirch*, kant., gem. en ½ u. O. van *Echternach* op den weg naar Wasserbillig.

HEILLE, gem. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, (4 k. d. 11 m. k. 4 s. d.) palende N. aan de stad Sluis, en het nog onbedijkte Coxijsche gat, O. aan de gem. Aardenburg, Z. aan de gem. Eede, W. aan de Belgische gem. Middelburg in Vlaanderen en Lapschuere, voorts aan St. Anna ter Muiden, van welke drie laatste, zij door het Lapschuursche gat gescheiden is.

De gem. bestaat uit bijna den geheelen polder Bewester-Eede-benoorden, en uit het Noordelijke deel van Bewester-Eede-Bezuiden (Oud-Heille en Stiershoek), voorts uit het Nederlands gedeelte der beide Papenpolders en vanden Lapschuursche-gat-polder Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1730 bund., waaronder 1708 bund. 38 v. r. 18 v. ell. belastbaar land; telt 83 huizen, het geh. Heille daaronder begrepen; onder deze zijn 26 boerderijen. Men telt er 97 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 600 zielen, die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Oudtijds lagen op den grond, die thans de gemeente uitmaakt, verscheidene kerkdorpen, als: Heille, Heinkenswerve, Lievevrouw benoorden en Trabede. Deze werden, in het jaar 1477, door het zeewater verzwolgen. Van deze beide laatste vindt men sedert geen spoor meer; of Heille zich later nog als dorp hersteld heeft is onzeker; van Heinkenswerve weet men zulks, maar het verdween door overstroomingen omstreeks 1589. Deze voormalige afzonderlijke parochiën, weder bedijkt zijnde, bleven tot 1794 onder het bestuur van het collegie, van den Vrije, op zich zelve, maar zijn toen, bij de vernietiging van dit collegie, tot eene gemeente vereenigd, en Heille genaamd, omdat van dat dorp nog een overblijfsel was.

Het voorm. d., nu geh. HEILLE, HEILE, HEYLE of HILLE, is gelegen nabij de Belgische grenzen, een groot kwartier uur van Middelburg in Vlaanderen, 7½ u. ten Z. W. van Middelburg, bijna 1 u. Z. van Sluis, en ruim ½ u. W. van Aardenburg. De naam, en dus ook die der gem., wordt afgeleid van *Hei-Elle*, afloop naar het *Ee*, *IJ*, *Hij*, of *Hey*, daarvoor was gelegen de heerl. *IJdewalle*, en voor deze het water zelve (zie EE). Tot het geh. worden gerekend te behooren 39 h. met [illegible] 260 inw[illegible] het is niet bestraat, en de huizen niet aan elk[illegible]

[illegible] in de voornaamste herberg, die eene

[illegible]ring door de overstrooming van 1477
[illegible]r de eeredienst der Hervormden ge-
[illegible]ezeten hebben, die men wil dat groo-
[illegible]lburg in Vlaanderen zijn overgegaan.
[illegible]vezig geweest, waarvan nog een klein
[illegible] sprake geweest, om deze kerk ten
[illegible]uwen, zoo als onder anderen blijkt,

Digitized by Google

uit de notulen van den kerkeraad van Sluis, van 27 November 1661, maar daarvan is niets gekomen; ook is het aantal van Hervormden in en rond het voormalig dorp altoos zeer gering geweest, thans zijn zij daar geheel verdwenen.

De R. K. gingen steeds naar *Middelburg in Vlaanderen* ter kerk, en werden onder het Fransch bestuur wettig aan die kerk toegevoegd; van hier dat zij in kleeding en uitspraak het kenmerkende der inwoners van Vlaanderen hebben. Nu echter dit gedeelte van Zeeland wettiglijk, tot het vic. gen. van *Breda* is gebragt, zullen zij of de kerk moeten herbouwen en eene afzonderlijke gemeente worden, of voor het grootste gedeelte in de gem. van *Aardenburg* moeten worden ingelijfd. Hun getal in de geheele burgerlijke gemeente, zoo als die thans bestaat, beloopt ruim 530 zielen.

De Herv., wier aantal 80 zielen beloopt, wonen meest in Bewester-Eede-Benoorden, en behooren tot de gemeenten van *Sluis* en *Aardenburg*. Zie Eede-Benoorden (Bewester-).

Te voren woonden in deze gemeente ook onderscheidene Doopsgezinde landslieden, afstammelingen van de Vlaamsche Mennisten; maar onlangs is de laatste hunner vertrokken.

Daar de scholen te voren een aanhangsel der kerken geacht werden, zoo bestaat er te Heille geene school; de kinderen genieten onderwijs te *Middelburg-in-Vlaanderen*, *Sluis* en *Aardenburg*. Eenige behoeftigen worden voor rekening der publieke fondsen naar *Eede* ter school gezonden.

Te Heille is ook geen korenmolen of andere fabrijk. De kermis wordt gemeenlijk opgegeven als gehouden wordende den eersten Zondag na St. Jan. Daar echter deze gemeente uit onderscheidene oude parochiën bestaat, zoo wordt bij de verschillende voornaamste herbergen: de Ronduit, de Tuimelaar, de Roode Leeuw, en het Zwaantje op verschillende tijden kermis gehouden.

Den 1 November 1830, kwamen de Belgische muitelingen in dit geh. post vatten, en deden van daar met patrouilles verkenningen binnen de stad Aardenburg, doch toen deze door de Nederlanders bezet was, werd dit geh. eerlang door hen verlaten.

Het wapen dezer gem. is eene wijziging van het oude wapen van het Vrije; namelijk: een schild van zilver, beladen met een band van azuur, en horizontaal doorsneden met eene waterbaar, welke wijziging doelt op het water, waarvan de plaats, zoo wel als de polders daaronder gelegen, den naam ontleent.

HEILLE (OUD-), ook wel Zanddijk genoemd, streek gronds in *Staats*, *Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Heille*.

Het is de eigenlijke voormalige par. Heille, en een onderdeel van Bewesten-Eede-benoiden, van welke polder deze streek het Noord-Oostelijk deel beslaat. De gem. Heille, tot welke deze streek behoort, ontleent er haren naam van. Zij is meestal hoog en zandig, waardoor zij bij de doorbraken in de vijftiende en zestiende eeuw, evenwel bewoonbaar schijnt te zijn gebleven, en meest door huisgezinnen uit het aangrenzend Vlaanderen betrokken werd. Zij is groot 427 bund. 88 v. r. 92 v. ell., de Papenpolders daaronder begrepen. Daarin staan 39 woningen, die alle tot het gehucht *Heille* behooren, onder welke ook 9 boerderijen zijn. — Het heeft geen afzonderlijk polderbestuur.

HEILO, Heiloo, Heylo of Hijlo, d. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ¼ u. Z. Z. W. van *Alkmaar*, gem. *Heiloen-Oesdom*, aan den straatweg van Alkmaar op Haarlem.

Digitized by Google

In schriften van de jaren 980 en 1065 is Heilo, onder den naam van Heilichlor of Heiligloz bekend. Het moet zelfs al in de zevende eeuw vermaard zijn geweest, indien er, zoo als men wil, door den H. Willibrord eene kerk gesticht zij, die in oude schriften den naam van Moeder of Moederkerk draagt. Men toont thans te Heilo, bewesten de kerk, nog een putje, Willibrordsput genaamd, hetwelk men meent op het gebed van dien Heilige ontsprongen te zijn. Het kan wezen, gelijk sommige verhalen, dat hij, in het zand hebbende doen graven, zoet water gevonden heeft. Uit dit putje, bij hetwelk eene armbus gevonden wordt, waarin men giften voor de gemeene dorpsarmen ontvangt, worden in de laatste jaren, ook van zeer ver gelegen plaatsen, groote hoeveelheden water gehaald, welk water als geneesmiddel tegen de heerschende longziekte wordt gebezigd, en door de R. K., in het algemeen, als heilzaam tegen ziekten en gebreken wordt beschouwd. De R. K. bezoeken dit putje somtijds met godsdienstigen eerbied, doch ruim zoo veel bezoek had vroeger de zoogenaamde Kruisberg en den grond, daar weleer de Kapelle te Runksputte of van Onze Lieve Vrouwe ter Nood gestaan heeft. Dit is een klein stuk lands in Oesdom, tusschen Heilo en Limmen, digt aan het laatstgemelde dorp. Hier was, zoo men voorgaf, tusschen den 8 en 9 December des jaars 1713, ook eene bron ontsprongen, welks water men voor een onfeilbaar geneesmiddel tegen de ziekte hield, toen onder het rundvee heerschende. Het werd van alle kanten door de R. K. weggehaald en aan het vee ingegeven. Zelfs deden zij rondom de bron omgangen met kruisen, vanen en waschkaarsen, zoo plegtig, dat er de Regering, bij plakaat van 8 Julij 1714, order op heeft moeten stellen.

De inw. van Heilo vinden meest hun bestaan in de kaasmakerij en melkerij.

De Herv., die hier zijn, maken, met de overigen van de burg. gem. *Heilo-en-Oesdom*, eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Alkmaar* behoort. Deze gem. was eerst met die van *Egmond-Binnen* vereenigd, en bekwam, nadat zij daarvan afgescheiden was, tot eerste Leeraar Johannes Curtius, die er in 1633 kwam, en in 1656 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer van Heilo-en-Oesdom. De kerk, thans bij de Herv. in gebruik, was vóór de Reformatie aan den H. Willibrordus toegewijd, destijds waren er twee kapellanijen gesticht, welke, zoo als de parochiekerk zelf, door den Abt van Egmond vergeven werden. De eene kapellanij was gesticht aan het altaar van de H. *Maagd* Maria en van St. Steven; de andere aan het altaar van St. Nicolaas. Deze kerk is eertijds veel grooter geweest. Thans gebruikt men voor de godsdienstoefening alleen het voorste gedeelte, terwijl het achterste, dat vroeger het koor wa[illegible] eenen tijd lang geheel vervallen gelegen heeft, in het laatst[illegible] eeuw, wede[illegible] order gebragt is. Men heeft er geen orge[illegible] graven, [illegible] deze kerk gevonden worden, is ook dat [illegible] en Pre[illegible] wiens grafzerk de volgende regels te [illegible]

CURT[illegible] ODS VOLK HIER KWAM LEEREN,
REDIK[illegible] WOORD DES HEEREN,
DEN H[illegible] ELIJK BEGRAVEN,
DRIETS[illegible] UST IN 'S HEEREN RAVEN.

is de[illegible] lke toen zeer in verval [illegible] ge-
verni[illegible] de kosten grootendeels uit [illegible]
gem[illegible] treden zijn. De [illegible] der [illegible]

Digitized by Google

kerk is vierkant, en heeft een trans en spits; het geheel is meest van duifsteen opgetrokken en draagt nog vele teekenen van oudheid. Rond de kerk is een zeer ruim kerkhof, vroeger geheel met eenen ouden ringmuur, doch thans met eene haag met lindeboomen omgeven. Bij onderscheidene graven zijn, op de wijze der Joden, hooge smalle planken geplaatst, waarop den naam, ouderdom enz. van den aldaar begravene gelezen wordt; was deze van de R. K. godsdienst, dan is op den rug van het bord een wit kruis geschilderd.

De R. K., die men er aantreft, maken met de overige uit de burgerl. gem. Heilo-en-Oesdom, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland* en *Zeeland*, dek. van *Noord-Holland*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt, en te *Oesdom* eene kerk heeft. Ook is sedert kort een afzonderlijk kerkhof voor de R. K. nabij de R. K. kerk aangelegd.

Vóór de Hervorming had men hier ook een klooster van Reguliere Kanunniken, St. Willibrords konvent genoemd.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 100 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den eersten Zondag in September.

In het jaar 1272 werd Graaf Floris, door de Friezen geslagen zijnde, tot aan Heilo vervolgd; doch zich aldaar omwendende, viel hij zijne vijanden aan en overwon ze. — In 1573, toen de Spanjaarden de stad Alkmaar poogden te overrompelen, legerden zij eenig volk in dit dorp, doch trokken kort daarop weder weg. In datzelfde jaar werd dit d. door het volk van Sonnoy verbrand.

HEILO-EN-OESDOM, gem. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar* (5 k. d., 11 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Alkmaar, O. aan Zuid-en-Noord-Schermer, Z. aan Akersloot en Limmen, W. aan Egmond-Binnen-en-op-den-Hoef-en-Rinnegom.

Deze gem. bestaat uit het d. Heilo, de b. Oesdom, de Oosterzijpolder, het Boekelermeer, het Maalwater, de Bunfiespolder en een klein gedeelte van den Boekelerpolder, alsmede een gedeelte van den Vennewaterspolder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2265 bund. 96 v. r. 21 v. ell., waaronder 2239 bund. 89 v. r. 34 v. ell. belastbaar land; telt 116 h., bewoond door 130 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, aangezien er schoone korenvelden gevonden worden, alsmede in de kaasmakerij en melkerij.

De Herv., die hier ruim 200 in getal zijn, onder welke 100 Ledematen, maken de gem. van *Heilo* uit.

De R. K., van welke men er ongeveer 500 aantreft, onder welke 300 Communikanten, vormen de stat. van *Heilo*. — Men heeft in deze gem. ééne school te *Heilo*.

Er liggen in deze gem. nog drie buitenplaatsen, zijnde het Huis-te-Nijenburg, het Huis-Ter-Coulster en Marienstein; doch de voorheen hier gestaan hebbende huizen Egelenburg, Kraanenbroek en IJpestein zijn afgebroken.

Deze gem. is eene heerl., waarmede, in het jaar 1412, de Heer Willem van der Coulster, door Willem VI, Graaf *van Holland*, beleend werd. Zijne kleindochter bragt door huwelijk de heerlijkheid in het geslacht van Ruiven. Naderhand kwam zij door huwelijken in de geslachten van Zuilen van Nijeveld en van der Vliet. Door het uitsterven der Heeren en Vrouwen, die elkander in deze heerlijkheid

Digitized by Google

hebben opgevolgd, werd zij, bij vonnis van den Hoogen Raad, tegen Jacob van Duivenvoorde, Heer van *Wurmond*, toegewezen aan den Heer Theophilus van Kats, wiens kleinzoon, Willem Maurits van Kats, Heer van Heilo, *Oesdom en Coulster*, Vrijheer van *Hoogwoud, Eertswoud en Veenhuizen*, in het jaar 1743, kinderloos overleed. Hij stelde bij zijne erfmaking van alle zijne nagelatene goederen en heerlijkheden, in het bezit dezer heerlijkheid Jonker Jacob van Kats, Heer van Heilo, *Oesdom en Coulster*, Vrijheer van *Veenhuizen*, Raad en Schepen der stad Alkmaar, die uit denzelfden stam, maar uit eenen anderen tak afkomstig was. In het jaar 1788 kwam deze heerlijkheid aan Mr. François Bergeon; thans wordt zij in eigendom bezeten door Jhr. Daniel Carel de Dieu Fontein Verschuir, woonachtig te Alkmaar.

Het wapen van deze gem. en heerl. bestaat in een veld van keel (rood), met een afgekort en breed uitloopend (alaisée et pattée) kruis van zilver, is gedekt door een markiezenkroon, en vastgehouden regts door een griffioen, en links door eenen leeuw.

HEILOERMEER, voorm. meer in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Heilo-en-Oesdom*, dat in het jaar 1381 bedijkt is, en thans eenen pold. uitmaakt, de Oosterzijpolder geheeten. Zie dat woord.

HEILOO, d. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Heilo.

HEILOOP (DE), watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, dat een weinig ten Westen Spoordonk in de heide ontspringt, en zich, beoosten het geh. de Logt, in de *Beerse* werpt.

HEIM (DE), voorm. naam van het adell. h. Maurik, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Maurik.

HEIMANS-BRUG, brug in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Molenaars-brug ('s).

HEIMANSGAATJE, eene der kleine killen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, onder de gem. de *Werken-en-Sleeuwijk*. Zij komt uit de *Bruinekil*, loopt tusschen den Borchare-polder en den Prik-polder door, en ontlast zich in de *Bakkerskil*.

HEIMANS-WATERING, water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, dat door de 's Molenaars-brug of Heimans-brug, onder *Oudshoorn-en-de-Gnephoek* uit den Rijn voortkomt, met eenen noordelijken loop langs Woubrugge schiet, en zich, benoorden dat dorp, in de *Wijde-Aa* ontlast.

HEIMENBERG of Grebsche-berg, in het Lat. Haymonis mons, berg in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, ¼ u. ten O. van de stad *Rhenen*.

Men heeft van dezen berg een bekoorlijk gezigt op de stad Rhenen, alsmede op de heerlijke velden van de Betuwe, met de torens van Arnhem, Nijmegen, Tiel, ja bij helder weder zelf van 's Hertogenbosch in het verschiet. Nabij dezen berg, viel in het jaar 1198 een gevecht voor tusschen de Gelderschen en de Hollanders, waarbij de laatsten geslagen werden.

Aan de oostzijde op dezen berg vindt men de zoogenaamde Koningstafel, zijnde uit eenen grooten steen gemaakt, en is eene gedachtenis van Frederik V, gewezen Koning *van Bohemen*, welke aan deze tafel, als hij ter jagt was, dikwerf zijn middagmaal gebruikte. Zij is met banken en geboomte omringd, en is eene aangename lustplaats. Voorts vindt men hier nog sporen van overoude legerwallen, vermoedelijk door de Batavieren of Romeinen aangelegd.

Digitized by Google

HEIMERSTEIN, Heimerstein of Heimerstraat, adell. h. in het *Oosterkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 6 u. Z. Z. O. van *Amersfoort*, kant., gem. en ½ u. O. van de stad *Rhenen*, aan den voet van den Heimenberg.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 182 bund. 83 v. r. 42 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer A. F. G. G. C. Baron van Knobelsdorff.

HEIMOLEN, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 7 u. Z. W. van *Breda*, kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Bergen-op-Zoom*, gem. *Ossendrecht*.

HEIMOLEN, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. Z. ten O. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. ten O. van *Ginneken*, gem. en ½ u. W. van *Baarle-Nassau*.

Dit geh. bestaat slechts uit 1 h. en eenen windkoreenmolen, waarnaar het zijnen naam ontleent. Men telt er 7 inw.

HEIMRIJK, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*. Zie Henrik.

HEIMSHUIZING (HEER-), naam, onder welken het Heis-Maurik, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, wel eens voorkomt. Zie Maurik.

HEINDIJK, voorm. gors in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, welke den 5 September 1579, door Maximiliaan van Oostenrijk en Maria van Bourgondië, in erfpacht en ter bedijking is uitgegeven aan Cornelis Gillisse van Kleiburg, zijnde thans de polder Nieuw-Kleiburg. Zie voorts Kleiburg (Nieuw-).

HEINELLEN-POLDER, plaatselijke benaming van een gedeelte van den Eemspolder in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Eemnes*.

HEINEN, geh. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. W. van *Diekirch*, gem. *Ettelbruck*.

HEINENOORD, gem. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland* (5 m. k., 14 k. d., 3 s. d.); palende N. en O. aan de Oude-Maas, Z. O. aan de gem. Puttershoek, Z. aan Mijns-Heerenland-van-Moerkerken, W. aan Goidschalksoord.

Deze gem. bestaat uit de navolgende pold.: den Oud-Heinenoordsche-polder, den West-Zomerlandsche-polder, de Oud-Heinenoordsche-gorzen, de Laagjes, Komansland, de Buitenlanden-van-Heinenoord, de Spuivelden, de Negen-Boeren-gorzen, de Blankert, Katesland en Avenhil, benevens gedeelten van den Oost-Zomerlandsche-polder, van den Bossche-polder en van den Westmaas-Nieuwlandsche-polder. Zij bevat het d. Heinenoord, benevens de geh. de Blaak, Kuipersveer en de Reedijk. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1493 bund. 62 v. r., waaronder 1337 bund. 42 v. r. 12 v. ell. schotbaar land; telt 151 h., bewoond door 210 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, veeteelt en vooral in de vlasserij.

De inw., die op 4 na, allen Herv. zijn, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Oud-Beijerland* behoort. De eerste, die het leeraarambt in deze gem. heeft waargenomen, is geweest zekere Hermannus, die in het jaar 1575 herwaarts kwam, en in het jaar 1578 opgevolgd werd door Johannes Vredens, die in 1579 naar Mechelen vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer.

Digitized by Google

De 4 Isr., die men er aantreft, behooren tot de ring-synagoge van *Oud-Beijerland*. — Men heeft in deze gem. één school.

De gem. Heinenoord is eene heerl., welke voorheen een leen der Graven van Hoorne was; doch reeds in het jaar 1486 in eigendom bezeten werd, door het adell. geslacht van Assendelft, waaraan het gekomen is door huwelijk van Gerrit, Heer van *Assendelft*, Ridder, welke tot tweede vrouw nam, Beatrix van Dongen of Daalen, die, Ambachtsvrouwe was van Besoijen en Heinenoord. Naderhand schijnt het mansoir in het geslacht van Gerrit van Assendelft ontbroken te hebben; althans men vindt, dat een andere Gerrit van Assendelft, omtrent het einde der zestiende eeuw, naliet een zoon, die ongehuwd overleed, en drie dochters, waarvan er eene trouwde met Simon Fachet of du Fachet, waarna de afstammelingen geschreven hebben du Fachet, van Assendelft, welk geslacht geheel is uitgestorven met Jonkvrouwe Sara Louisa du Fachet van Assendelft, Vrouwe van *Heinenoord*, enz. Thans wordt deze heerlijkheid in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. Hendrik Baron Collot d'Escury, Heer van Heinenoord, Lid van den Raad van State.

Het d. Heinenoord, ook genoemd Oud-Heinenoord, in de wandeling Heinkensoord, bij verkorting Heinoord, en in eenen brief van het jaar 1514 Heinkensoarde, ligt 2½ u. W. van Dordrecht, 1 u. O. van Oud-Beijerland. Het was eertijds genaamd het Land van de Walle, en is, zoo niet het oudste, althans een der oudste ambachten op het eil. van den Hoeksche-waard, als zijnde reeds in de twaalfde eeuw bekend, en in de veertiende eeuw op nieuw bewinterdijkt. Het dorp heeft door de haven gemeenschap met de Oude-Maas.

De kerk is een seer oud gebouw, voorheen voorzien van een koor, waarin men eenige oude wapenen zag van de familie van Assendelft; men had daarin ook twee graftomben, een aan de zuidzijde van het koor, zijnde de grootste, en een aan de noordzijde, die wat kleiner was, deze hebben altijd gediend tot graven voor gezegde familie; doch hadden niets opmerkenswaardig. De kerk, die in het jaar 1836 aanmerkelijk verbeterd en vernieuwd is, was in het jaar 1805 van een orgel voorzien, hetwelk grootendeels uit vrijwillige liefdegaven van de leden der gemeente bekostigd is. De laatste, die in deze kerk het pastoorsambt bekleed heeft is geweest Andries Woutens, die in het jaar 1572, op last van Luhey, uit zijn huis gehaald werd, en met nog achttien andere Geestelijken naar Brielle vervoerd, buiten welke stad zij, in de schuur van het klooster Rugge, zijn opgehangen, waarom hij ook onder de negentien Gorinchemsche martelaren geteld wordt. De toren is mede een oud gebouw, eertijds voorzien van een stomp spitsje, niet verre boven de kerk uitstekende, doch door de bouwvalligheid heeft men het, in het jaar 1772, moeten afbreken, en in de plaats daarvan een fraaije spits gemaakt, welke zich goed voordoet; terwijl de toren zelve in het jaar 1841 vernieuwd is.

De in 1850 gestichte en wel ingerigte school, waarbij in het jaar 1851 eene fraaije onderwijzerswoning gebouwd is, wordt door een gemiddeld getal van 150 leerlingen bezocht. — De kermis valt in acht dagen na Pinksteren.

In 1812 heerschte hier eene epidemische ziekte, die 86 personen ten grave sleepte.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van azuur (blaauw), waarop een korenschoof van goud, een spil van zilver, beladen met een spoorrad van goud, brocherende over het geheel.

Digitized by Google

HEINENOORD (BUITENLANDEN-VAN-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Heinenoord*; palende N. aan de Oude-Maas, O. aan de Spuivelden, Z. aan Komansland, W. aan de Oud-Heinenoordsche gorzen.

HEINENOORD (LAAGJES-VAN-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Heinenoord*; palende N. aan Komansland, O. aan den West-Zomerlandsche-polder, Z. aan den Oud-Heinenoordsche-polder, W. aan de Oud-Heinenoordsche-gorzen.

HEINENOORD (OOST-ZOMERLANDSCHE-POLDER-VAN), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gedeeltelijk gem. *Heinenoord*, gedeeltelijk gem. *Mijns-Heerenland-van-Moerkerken*, en gedeeltelijk gem. *Puttershoek*, palende N. aan de Spuivelden, de Negen-Boeren-gorzen, Kalesland en Avenhil, Z. O. en Z. aan den Oudenlandsche-polder, W. aan den West-Zomerlandsche-polder.

Deze polder, die in het jaar 1575 bedijkt is, staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, benevens eenen Dijkgraaf voor het gedeelte van Mijns-Heerenland-van-Moerkerken, zes Heemraden en eenen Penningmeester, die tevens de functie van Secretaris waarneemt.

HEINENOORD (OUD-), d. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HEINENOORD.

HEINENOORD (OUD-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HEINENOORDSCHE-POLDER (OUD-).

HEINENOORD (WEST-ZOMERLANDSCHE-POLDER-VAN-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Beijerland*, gem. *Heinenoord*; palende N. aan de Komanslanden en de Spuivelden, O. aan den Oost-Zomerlandsche-polder van Heinenoord, Z. aan den Oud-Heinenoordsche-polder, W. aan de Oud-Heinenoordsche-gorzen.

HEINENOORD (ZOMERLANDEN-VAN-), streek lands in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gedeeltelijk gem. *Heinenoord*, gedeeltelijk gem. *Mijns-Heerenland-van-Moerkerke*, gedeeltelijk gem. *Puttershoek*; palende N. aan Komansland, de Spuivelden, de Negen-Boeren-gorzen, Kalesland en Avenhil, O. aan het Nieuwpoldertje, Z. O. en Z. aan den Oudelandsche-polder, W. aan den West-Maas-en-Nieuwlands-polder.

Deze landen bestaan uit den West-Zomerlandsche-polder en den Oost-Zomerlandsche-polder, en worden door twee sluizen, op de Oude-Maas, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Adjunct-Dijkgraaf, eenen Dijkgraaf voor het gedeelte van Mijns-Heerenland-van-Moerkerken, zes Heemraden, eenen Secretaris en eenen Penningmeester.

HEINENOORDSCHE-GORZEN (DE OUDE-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Heinenoord*; palende N. aan de Oude-Maas, O. aan de Rede van Heinenoord, die haar van de Buitenlanden, Komansland en [illegible] scheidt, Z. aan den Oud-Heinenoordsche-polder, [illegible] sche-polder.

HEINENOORDSCHE-KREEK (DE [illegible] prov. *Zuid-Holland*, dat uit het Zuid[illegible] nenoordsche-polder ontstaat, [illegible] naar Heinenoord loopt, aldaar [illegible] zich in de *Oude-Maas* ontlast.

Digitized by Google

HEINENOORDSCHE-POLDER (OUD-), ook wel enkel Oud-Heinenoord genoemd, pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Heinenoord*; palende N. aan de Oud-Heinenoordsche-gorzen en de Laagjes, N. O. aan den West-Zomerlandsche-polder, Z. aan den Oudelandsche-polder, W. aan den West-Maas-Nieuwlandsche-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 291 bund., en wordt door eenen molen en eene sluis, op de haven van Heinenoord, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vier Heemraden en eenen Penningmeester, die tevens de functie van Secretaris waarneemt.

HEINERSCHEID, gem., gedeeltelijk in de heerl. *Clerff*, gedeeltelijk in de heerl. *Ouren*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Diekirch*, kant. *Clerff*; palende N. aan de Pruissische gem. Ouren, O. aan de Our, die haar van de Pruissische prov. Rijnland scheidt, en waarover onder deze gem. zes bruggen liggen, Z. aan Munshausen, Z. W. aan Clerff, W. en N. W. aan Weis-Wampach.

Deze gem. bevat de d. Heinerscheid, Hupperdingen, Lieler, Fischbach en Kalborn, benevens de geh. Grindhausen, Kalbornermuhl, Koesfurt en Lausdorn. Zij telt eene bevolking van 950 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. Er wordt jaarlijks 250 zak tarwe, 3000 zak roggo, 3500 zak haver gewonnen. De veestapel beloopt 90 paarden, 600 runderen en 300 zwijnen.

De inw., die alle R. K. zijn, maken de par. van Heinerscheid, Hupperdingen en Lieler uit, welke kerken hebben te Heinerscheid, te Hupperdingen en te Lieler, en kapellen te Fischbach en te Kalborn.

Het d. Heinerscheid, ook wel Henischeid gespeld, ligt 5¼ u. N. ten W. van Diekirch, 1½ u. N. O. van Clerff.

De inw. maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *Clerff*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt: De kerk is aan den H. Quirinus toegewijd, terwijl tot deze par. tevens de kapellen te Fischbach en te Kalborn behooren.

Te Heinerscheid wordt den 7 Mei, den 27 Augustus en den 12 November eene jaarmarkt gehouden.

HEINING (BINNEN-), buitendijks land in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Amsterdam*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer*, in het *IJ*, N. N. W. en dwars van den Sparendamschedijk, waaraan het vast zit, zoodat het een schiereiland uitmaakt. — Het is met eene zomerkade omgeven, en geheel met riet bewassen.

HEINING (BUITEN-), gedeelte van het vorengenoemde buitendijks land[illegible] *Noo[illegible]d*, arr. en kant. *Amsterdam*, gem. *Sloten-Osdor[illegible] Geer*, aan het IJ gelegen, mede met [illegible]erkade [illegible]et riet bewassen. — Het geheel is groot [illegible]. 3 v.

[illegible]INGEN in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, [illegible]oord-Be[illegible]YNINGEN (Oud-).

[illegible]NG[illegible]. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, [illegible]YNINGEN (West-).

[illegible] *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Hol-*[illegible]rwoude, ½ u. W. van Zuid-Scharwoude, [illegible]oot in verbinding staat; terwijl het van [illegible] door de Delsvaart d[illegible]ersneden wordt.

Digitized by Google

HEINKENSOORD, d. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HEINENOORD.

HEINKENSSAND, d. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie HEINKENSZAND.

HEINKENSWERVE, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, onder *Heille*, bij de draaibrug aan den mond der Aardenburger-haven.

In de acteboeken van de Hervormde kerk te Sluis vindt men, dat den 6 November 1579, *op begeerte der inwoners van* HEINKENSWERVE *besloten werd, om te zorgen, dat het Evangelie daar gepredikt werde.*

Het bestond nog in 1586, doch is denkelijk in het jaar 1587 door de zee verzwolgen. Men toont nog de plaats van het kerkhof aan, kenbaar aan overblijfselen van lijken, die aldaar gevonden worden. Ook den molenberg.

HEINKENSZAND, kant., prov. *Zeeland*, arr. *Goes;* palende N. aan de Schenge, die het van het kant. Goes scheidt, O. aan het kant. Goes, Z. aan de Wester-Schelde, die het van het kant. Axel scheidt, W. aan het Sloe, waardoor het van het arr. Middelburg gescheiden wordt.

Het bevat de volgende 14 gemeenten: Heinkenszand, 's Heer-Abtskerke-Sinoutskerke-en-Baarsdorp, 's Heer-Hendrikskinderen-en-Wissekerke, 's Heer-Arendskerke, 's Heerenhoek, Borsselen, Driewegen-en-Coudorpe, Ellewoutsdijk-en-Everingen, Oudelande, Baarland-en-Bakendorp, Hoedekenskerke, 's Gravenpolder-St.-Janspolder-Oost-en-Middel-Zwake, Nisse en Overzande. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 15,781 bund.; telt 1605 h., bewoond door 1958 huisgez., uitmakende eene bevolking van 10,300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt, hoewel zich een gering getal op de meekrapteelt toelegt.

HEINKENSZAND, heerl. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand;* palende N. aan de heerl. 's Heer-Arendskerke, O. aan Baarsdorp en Sinoutskerke, Z. O. aan Nisse, Z. aan Overzande, Z. W. aan Borssele.

Deze heerl. bevat de gem. 's Heerenhoek en Heinkenszand. Zij beslaat eene oppervlakte van 1912 bund., waaronder 1878 bund. 31 v. r. 37 v. ell. belastbaar land; telt 340 h., bewoond door 427 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Men heeft er onder elke gem. eenen korenmolen.

De Herv., die hier ongeveer 1000 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. van *Heinkenszand* uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *'s Heerenhoek-en-Nieuwendorp*.

De R. K., die er ruim 1100 in getal zijn, behooren tot de stat. van *'s Heerenhoek* en *Heinkenszand*.

Men heeft in deze heerl. 2 scholen, als: ééne te 's Heerenhoek en ééne te Heinkenszand, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht worden.

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door onderscheidene Heeren.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van zilver, met eenen heuvel van sinople (groen), waarop een haan van keel (rood).

HEINKENSZAND, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand* (3 k. d., 7 m. k., 3 s. d.); palende

Digitized by Google

N. aan de gem. 's Heer-Arendskerke, O. aan 's Heer-Abtskerke-Sinoutskerke-en-Baarsdorp, Z. W. aan Nisse, Z. aan Overzande, W. aan 's Heerenhoek.

Deze gem. bestaat uit den Stelle-polder, den Noordland-polder, den Wester-Guite-polder, den Oosterland-polder, den Ouwelandsche-polder, den Uitslag-polder, den Vlaanderkensche-polder, den Zuiderlandsche-polder, den Oude-Kamer-polder, den Nieuwe-Kamer-polder en den Plate-polder, alsmede uit gedeelten van den Nieuw-landekenpolder, van den Noord-Zak-polder, van den Zuid-Zak-polder en van den Louisen-polder. Zij bevat het d. Heinkenszand, benevens eenige verstrooid liggende h., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1942 bund., waaronder 1218 bund. 64 v. r. 91 v. el. belastbaar land; telt 256 h., bewoond door 278 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1380 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die 550 in getal zijn, onder welke 260 Lidmaten, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Goes*, ring van *Borssele*, behoort. De eerste, die het leeraarambt in deze gem. heeft waargenomen, is geweest Galenus of Gheleyn van Oost, die in het jaar 1578 herwaarts kwam, en in het jaar 1580 naar Vlaanderen vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van den Ambachtsheer.

De Afgescheidenen, die men er 120 telt, maken er geen afzonderlijke gem. uit, maar gaan her- en derwaarts ter kerk, of houden bij afdeelingen onderling godsdienstoefening. — De 2 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Goes*, zijnde eene filiale gem. van *Middelburg*.

De R. K., van welke men er 720 aantreft, maken met die van eenige naburige gem. eene par. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. *Zeeland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Isr., van welke men hier een tiental aantreft, behooren tot de hoofd- en ringsynagoge van *Zierikzee*, bijkerk *Goes*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Heinkenszand, ook wel gespeld Heinkenszande, Heinkensand of Heinkenszand, vermoedelijk eigenlijk Hendrikszand, en in de wandeling veelal Heintjeszand geheeten, ligt 1¼ u. Z. W. van Goes.

De Heeren van Schenge hadden reeds in 1289, tusschen de *Schenge* en de *Loijve*, het *Oudeland* van Heinkenszand bedijkt, waarbij spoedig het *Oosterland*, en de *Oude-kamer* aangewonnen werden, en dat eindelijk door de geheele verlamming van de *Schenge*, bij de bedijking der *Sakpolders* aan het *Broede* werd vastgehecht. De uit muntende ligging aan de *Loijve*, die in de *Zwake* uitliep, en tot in het midden der vijftiende eeuw de hoofdstroom was, door welke men uit Middelburg naar Antwerpen opvoer, en de bijzondere waarde dezer nieuwe gronden, lokten spoedig zulk eene menigte bewoners herwaarts, dat deze dochter van 's Heer-Arendskerke hare moeder weldra in schoonheid en rijkdom voorbij streefde. Het plagt voormaals zeer volkrijk te zijn, en twee korenmolens te hebben, welke voor deze lieden genoeg te malen hadden.

De voortgaande verlanding had echter reeds in het begin der zeventiende eeuw aan alle scheepvaart een einde gemaakt, waardoor de

Digitized by Google

welvaart eenigzins afnam, en het getal inw. verminderde. Het d. echter is nog steeds een der fraaiste van het eil. Zuid-Beveland gebleven. Het bestaat uit een vrij lange en breede straat, op het middel gedeelte wederzijds met huizen bebouwd.

De kerk, die voor de Hervorming aan den H. Blasius toegewijd was, en later door de Herv. gebruikt werd, was een zwaar, op twee rijen pilaren rustend gebouw, hetwelk op verzoek van den toenmaligen Ambachtsheer Jan van Scheenge in het jaar 1455, tot eene par. kerk verheven werd. Hoewel reeds lang in verval, mogt het echter nog een ruim en zeer schoon gebouw genoemd worden. Van den toren, die zeer hoog en fraai was, had men onder het Fransch bestuur de spits afgenomen, en in diens plaats een telegraaf gesteld, welke de seinen van den abdijtoren te Middelburg overnam, en waardoor men, in weinig meer dan 30 minuten, te Antwerpen de tijdingen uit zee kon hebben; later is de telegraaf weggenomen, en zij heeft weder plaats gemaakt voor eene kleine spits. In de kerk vond men een fraai gedenkstuk, ter eere van Mr. Izaäk Hugenoize en vrouwe Johanna van Dishoek; het was een zwart marmeren grafnaald met wapenschilden en opschriften op wit marmer. Eene levensgroote afbeelding van den tijd, van wit marmer, stond daar nevens. In 1843 is deze kerk met den toren geheel afgebroken, en wordt eene nieuwe, kleine naar den tegenwoordigen toestand der gem. ingerigte, sierlijke kerk, met een torentje, in de plaats gebouwd.

De R. K. kerk, aan den H. Blasius toegewijd, was vroeger de ridderhoeve Barbestein, welke in het jaar 1816 tot haar tegenwoordig gebruik is ingerigt, en in de jaren 1836 en 1837 geheel vertimmerd, en tot een waardig heiligdom gemaakt is, uit subsidien van het Rijk en de Provincie, benevens bijdragen van de gemeente, waaronder vele van de Hervormden. Zij prijkt met een torentje, en de dienst wordt door een klein orgel ondersteund.

Men heeft hier een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat in het jaar 1835 is opgerigt, en 40 leden telt.

Vroeger had men hier de ridderhofsteden Watervliet en Barbestein. Het eerste, hetwelk aan de Z. W. zijde der straat stond, is op het laatst der vorige eeuw geheel verdwenen. Barbestein is thans, zoo als wij vroeger gezegd hebben, de kerk der R. K.

Het wapen dezer gem. is hetzelfde als dat van de heerl. Heinkenszand.

HEINKENSZAND (WATERING-VAN-), dijkgraafschap op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*; palende N. aan den Ankerveere-polder en den Ouden-Polder van 's Heer-Arendskerke, O. aan de Breede watering bewesten Yerseke, Z. aan de watering van Overzande, W. en N. W. aan den Oude-Craijertpolder.

Deze watering bestaat uit de volgende 17 polders, als: den Noord-Zak-polder, den Zuid-Zak-polder, den Plate-polder, den Stelle-Kamer-polder, den Nieuw-Landeken-polder, den Nieuwe-Kamer-polder, den Zuiderlandsche-polder, den Vlaanderkensche-polder, den Uitslag-polder, den Westerguite-polder, den Oudenlandsche-polder, den Oosterlandsche-polder, den Oosterguite-polder, den Noordelandsche-polder, den Stelle-polder, den Oude-Nieuwlandsche-polder, den Louise-polder en den St. Pieters-polder.

Deze watering beslaat, volgens het veldboek, eene oppervlakte van [illegible] bund. 14 v. r. 17 v. ell., waaronder 1132 bund. 49 v. r. 76 v. ell. [illegible] en wordt door één sluis, op de Wester-Schelde, van

het overtollige water ontlast Het dijksbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, drie Gezworenen en eenen Penningmeester.

HEINKERKE, onde naam van het d. Hendrik-Ido-Ambacht, in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hendrik-Ido-Ambacht.

HEINKINSORDE, naam, onder welken het d. Heinenoord, in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, in eenen brief van het jaar 1314 voorkomt. Zie Heinenoord.

HEINK-SLOOT of Heynk-sloot, vaart in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, loopende in eene noordelijke rigting van de Wormer-ringsloot naar de Beemster-ringsloot, en het d. Jisp regthoekig snijdende.

HEINO, gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*, kant. *Raalte* (4 k. d., 6 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Zwollerkerspel en Dalfsen, O. aan Dalfsen, Z. aan Raalte, W. aan Wijhe en Zwollerkerspel.

Deze gem. bevat het d. Heino, de buurs. Lenthe, Oud-Heino, Heinosche-veld, benevens eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3135 bund., waaronder 3070 bund. 36 v. r. 60 v. ell. schotbaar land; telt 310 h., bewoond door 313 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Gedeelten der Oude-Wetering en der Nieuwe-Wetering doorloopen deze gem. Dat gedeelte, hetwelk ten W. van de Nieuwe-Wetering ligt, is over het algemeen vrij laag.

De Herv., die hier 860 in getal zijn, maken met die van een gedeelte van de burgerl. gem. Dalfsen, Wijhe en Zwollerkerspel, eene gem. uit, die tot de klass. en ring van *Zwolle* behoort en 1100 zielen telt, onder welke 540 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Leijendeckerus, die hier vroeger R. K. Priester geweest is, doch, ten tijde der Reformatie, tot de Hervormden is overgegaan. Zijn opvolger was Jodocus Vossius, die in het jaar 1602 te Gieten was afgezet, vervolgens herwaarts kwam, en in het jaar 1604 of 1605 naar Sloten, in Friesland, werd beroepen.

De R. K., die hier ruim 800 in getal zijn, maken, met die van een gedeelte van Wijhe, Windesheim, Dalfsen en Raalte, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Zalland-en-Drenthe* behoort, en door eene Pastoor bediend wordt.

Het d. Heino, Hezno of gelijk men vroeger schreef, Heyne, nu nog, in de wandeling, bij de landlieden, Ter-Heyne geheeten, ligt 2¼ u. Z. O. van Zwolle, 5 u. O. N. O. van Deventer, 1¼ u. N. W. van Raalte. Ofschoon geen groote dorpsbuurt bevattende, mag het met regt tot de schoonste dorpen en landstreken van Overijssel gerekend worden; de straatweg van Zwolle naar Almelo enz., die het d. doorsnijdt, heeft veel verbetering, levendigheid en gemak voor de inwoners aangebragt. Het is echter te betreuren, dat in de laatste jaren eenige aanzienlijke landhuizen, tot deze gem. behoord hebbende, zijn afgebroken, hoewel hier ook nu nog fraaije buitenplaatsen gevonden worden, waaronder de havez. de Aaldering, de Gunne enz. Men telt, in de kom van het d., 34 h. en 230 inw.

De Herv. kerk, vóór de Reformatie aan den H. Nicolaas toegewijd, is een langwerpig vierkant gebouw, dat in het jaar 1808, uit vrijwillige bijdragen der gemeenteleden, noodzakelijke verbeteringen heeft ondergaan, terwijl toen ook eene nieuwe en fraaije Predikantswoning gebouwd is. In het jaar 1811 heeft de gemeente bij inschrijving weder

Digitized by Google

eene som bijeengebragt, ter vervaardiging van een orgel, waartoe ook de R. K. dezer plaats hebben bijgedragen. Dit orgel was eerst in het laatst van 1813 gereed, en werd den 12 October van dat jaar ingewijd. In de jaren 1842 en 1843 zijn weder ruim 2000 guld., ter herstelling en verfraaijing, aan het kerkgebouw te koste gelegd, zonder evenwel belangrijke verbeteringen te hebben aangebragt, daar dit gebouw, voor de gem. veel te klein zijnde, noodzakelijk vergroot moet worden. Deze kerk is van eenen vierkanten antieken toren voorzien.

De R. K. kerk, aan den H. Willibrordus toegewijd, is van toren en orgel voorzien.

De in 1837 nieuwgebouwde dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 230 leerlingen bezocht.

Heino is de geboorteplaats van Mr. Jan ter Pelkwijk, Lid der Gedeputeerde Staten van Overijssel, die veel ter verbetering van het onderwijs en der armeninrigtingen van dat gewest toegebragt en in het vak van wis- en geschiedkunde zich grooten roem verworven heeft, geb. 26 Augustus 1769, † 18 November 1834. Zijn vader was hier Predikant bij de Hervormden.

Door den storm, in den herfst van het jaar 1824, en daardoor af- en doorspoelen der kade langs de Nieuwe-Wetering, is het lage land in deze gemeente meestal onder geloopen. Op den 4 Februarij des volgenden jaars rees deze overstrooming tot eene aanmerkelijke hoogte, toen strekte de overstrooming zich ook verder oostwaarts, van de Nieuwe-Wetering tot nabij dit dorp uit, loopende hare grenslijn van het einde, van den Kluimhaarsdijk onder Dalfsen, bijna in eene regte lijn, naar de Moorsteeg, bij de dreef van de Gunne. Van daar langs de erven het Groote-Koers, het Kievietsbosch en den Vogelenzang, en verder langs Veldzigt, tot aan het erve Zeeman; zijnde het meer Zuidelijke en Oostelijke der gemeente, waarin het d. ligt, en hetwelk wegens de hooge ligging volkomen tegen alle overstrooming beveiligd is, bevrijd gebleven. Er zijn bij deze ramp geene menschen, doch wel eene koe, vijf pinken en een varken verdronken.

HEINO (OUD-), buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 8 u. O. N. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. N. W. van *Raalte*, gem. *Heino*.

HEINOOMSVAART, vaart in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Wilnis*, doorloopende de gemeente van het Noorden, de Veenplas tegenover Waverveen tot het zuideinde in den polder, en verder zuidwaarts buiten den polder tot de Meijert of Amstel, bij het Woerdsche-verlaat. De gemeenschap tusschen de Binnen- en Buiten-Heinoomsvaart wordt door eene sluis onderhouden, zijnde tevens de in- en uitvaart der bepoldering.

HEINOOMSVAART (BEOOSTEN-), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Wilnis*; palende N. aan den Veenplas tegenover Waverveen, O. aan de Heinoomsvaart, W. aan de Mijdrecht, Z. met de Rondeveensche-polderkade aan de Meijert, zijnde een tak van den Amstel.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1219 bund. 26 v. r. 96 v. ell., waarvan ruim 600 bund. in den kring der verveening liggen, en beveend worden op den voet der bestaande verordeningen tot bedijking en droogmaking. De overige landen zijn wei- en hooilanden, bevattende, grooter of kleiner, 20 boerderijen.

HEINOOMSVAART (BEWESTEN-), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Wilnis*; palende

Digitized by Google

N. aan den Veenplas tegenover Waverveen, O. met de Wilnissche-Zuwe aan den pold. Bewesten-het-Bijleveld, onder Oudhuizen, met welken de pold. in gemeenschap staat, Z. met de Rondeveensche-polderkade aan de Geer, zijnde een gegraven kanaal voor de gemeenschap van het Bijleveld met de Meijert of Amstel, W. aan de Heinoomsvaart.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 168 bund. 53 v. r. 66 v. ell., waarvan ruim 100 bund. in den kring der verveening liggen, en beveend worden op den voet der bestaande verordeningen tot bedijking en droogmaking. De overige landen zijn wei- en hooilanden, bevattende, grooter of kleiner, 4 boerderijen.

De beide genoemde pold. zijn, na vroeger elk afzonderlijk te hebben bestaan, met de gezamelijke polders in de gem. *Mijdrecht*, *Wilnis*, *Oudhuizen* en *Vinkeveen-en-Waveveen*, in het jaar 1674, van eene algemeene omringkade voorzien, welke bepoldering sedert, naar de uitwendige gedaante, den naam draagt van de Rondeveensche-Bepoldering; wordende het polderwater door molens, in den Amstel of de takken van die rivier, uitgemalen.

HEINOSCHE-VELD (HET), buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. O. N. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. N. W. van *Raalte*, gem. *Heino*.

HEINSBERG, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. W. ten N. van *Breda*, kant. en ½ u. W. van den *Oudenbosch*, gem. *Oud-en-Nieuw-Gastel*.

HEINSBROEK, d. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hensbroek.

HEINSDIJK, d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Hengstdijk.

HEINSDORFF, naam, onder welken het geh. Hunsdorff, in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, op sommige kaarten wel eens voorkomt. Zie Hunsdorff.

HEINSKENDEL, meertje in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*.

HEINTJESRAKS-POLDER, pold. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Weesperkarspel*.

HEINTJESZAND, naam, welken de Zeeuwen veelal in de wandeling geven aan het d. Heinkenszand, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Heinkenszand.

HEINTJE-WILSLOOT, vaart in *Noord-Holland*, loopende in eene Zuidwestelijke strekking uit het *Noord-Hollandsche-kanaal*, even ten N. van Ilpendam, naar den *Ilp*.

HEINZLOCH, beek in het grooth. *Luxemburg*, kant. *Mersch*. Zij ontspr[illegible] eene boschrijke streek, ten Z. van Angelsberg, en valt te [illegible] de *Alzette*.

[illegible] geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*. Zie

[illegible] in het grooth. *Luxemburg*. Zie Heis-

[illegible] in het grooth. *Luxemburg*, van rondom omgeven.

[illegible], Lorentzweiler, Walferdingen [illegible]ingen, benevens de geh. Helmdin[illegible]dingen; Dommeldingen en Ei[illegible] gedeelte van het arr. *Luxemburg*, ge[illegible]deeltelijk kant. *Mersch*, uitmaakt.

Digitized by Google

Deze heerl. had geenen bijzonderen aanslag in de belastingen, die onder het Oostenrijksche bestuur, over het Luxemburgerland ingevorderd werden, maar werd te dien aanzien onder het balj. van Luxemburg gerekend.

HEISDORFF, naam, onder welken het geh. Hunsdorff, in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, op sommige kaarten wel eens voorkomt. Zie Hunsdorff.

HEISDORFF, ook wel, doch verkeerdelijk, Hessdorf, Heinsdorff, Issdorff en Heistorff gespeld, d. in het balj. van *Luxemburg*, meijerij van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1½ u. N. van *Luxemburg*, gem. en ½ u. O. van *Steinsel*.

De inw., die alle R. K. zijn, hebben hier eene kapel, aan den H. Andreas toegewijd, welke tot de par. van *Steinsel* behoort.

HEISDORFF of Eisdorff, in het Fransch Hamiville of Hanneville sommige kaarten verkeerdelijk Insdorff gespeld, d. in het balj. van en op *Bastogne*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 5½ u. N. W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. W. van *Clerff*, gem. en ½ u. W. van *Bogen*.

De inw., die alle R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke tot de par. van *Bogen* behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt. Zij is aan den H. Nicolaas toegewijd.

HEISDORFF (DE) of de Heischdorff, beek in het grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*.

Zij ontspringt in het *Grunwald*, en valt beneden het d. Heisdorff in de *Alzette*.

HEISELDONK, bosch in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, gem. *Udenhout*.

Dit bosch, hetwelk eene oppervlakte beslaat van 71 v. r. 80 v. ell., is meest beplant met opgaande boomen en hakhout, en wordt thans in eigendom bezeten door onderscheidene personen.

HEISPELT, geh. in het balj. van *Arlon*, meijerij van *Warnach*, voorm. kw. en 4 u. N. N. O. van *Arlon*, arr. en 4½ u. W. ten Z. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. N. van *Osperen*, gem. en ruim ½ u. N. W. van *Wakl*.

HEISTEK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heidrik.

HEISTERT (HET), uitgestrekt heideveld in het voorm. hert. *Gulik*, prov. *Limburg*, arr. en 1½ u. O. van *Roermonde*, gem. ½ u. N. van *Herkenbosch*.

In dit veld heeft onze volijverige Medearbeider, de Heer Charles Guillon, in het jaar 1836 een oud Germaansch kerkhof ontdekt, waar hij vervolgens vele Vaderlandsche oudheden heeft laten opdelven.

HEISTORFF, d. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Heisdorff.

HEISTRAAT, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en 1 u. N. O. van *Breda*, gem. en ½ u. O. van *Teteringen*; met 29 h. en 190 inw.

HEISTRAAT, geh. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie Nieuwestraat.

HEISTRAAT (DE-GROOTE-EN-KLEINE-), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Breda*, kant. en 4 u. Z. ten W. van *Ginneken*, gem. *Zundert-en-Wernhout*, ½ u. Z. W. van Groot-Zundert, ¼ u. van de Belgische grenzen; met 31 h. en 150 inw.

Digitized by Google

HEITSEROT, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. N. van *Roermonde*, kant. en 2 u. Z. van *Horst*, gem. *Maasbrei*.

HEIVELDEN, geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 6 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. O. van *Vegchel*, gem. *Boekel*.

HEKELINGEN, heerl. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Hekelingen-en-Vriesland*; palende N. aan het Oud-Honderdland, O. aan den ouden Uitslag van Putten, Z. aan Oud-Schuddebeurs, W. aan Vriesland en Braband.

Deze heerl. bevat de pold. Hekelingen en daarin het d. Hekelingen. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die hier wonen, maken met de overigen van de burg. gem. Hekelingen-en-Vriesland eene gem. uit, welke 380 zielen, onder welke 100 Ledematen telt, en tot de klass. van *Brielle*, ring van *Geervliet*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Willem Adriaans van Ek, die in het jaar 1575 herwaarts kwam, en in het jaar 1596 opgevolgd werd door Cornelius Dammannus. Het beroep geschiedt door den kerkeraad onder agreatie van den Ambachtsheer.

De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Oud-Beijerland* gerekend. — Men heeft in deze heerl. één school.

Het d. Hekelingen of Heckelingen ligt 3¼ u. O. Z. O. van Brielle.

Vóór de Reformatie werd de pastorij zoowel als het kosterschap door de Graven begeven. De Pastoor, onder Hekelingen wonende, had een inkomen van vijftien ponden (90 guld.), anders trok hij niet meer dan twintig rijnsche guldens (28 guld.). Niettegenstaande de tegenwoordige kerk, en wel voornamelijk de toren, alle kenteekenen van oudheid draagt, zoo is het echter waarschijnlijk, dat hier voorheen een andere kerk zal zijn geweest, welke bij de als toen plaats gehad hebbende overstroomingen, zoo niet geheel weggespoeld, ten minsten zoodanig verwoest zal zijn geweest, dat het tegenwoordige kerkgebouw in latere tijden bij de herdijking dezer Ambachtsheerl. eerst gesticht is. De kerktoren is vierkant, tot boven het dak opgetrokken, vanwaar zij met een zeer vervallen spits verder oprijst. Men heeft in deze kerk geen orgel.

Deze heerl. moet reeds vroeg bestaan hebben, zoo als blijkt uit eenen ouden brief van Zweder van Abcoude, Heer *van Putten en Strijen*, van het jaar 1467, waarin hij zegt dat, daar zijne voorouders, als Heeren en Vrouwen van Putten, ter eere Gods een Dekenschap en Kanunniksdij hadden opgerigt, waaruit 7 Kapellanen moesten onderhouden worden, ten welken einde zij goederen voor hun onderhoud hadden vastgesteld, dat hij, die goederen niet willende verminderen, maar veeleer vermeerderen, uit dien hoofde, mede ter eere Gods, zijne H. *Moeder* Maria en alle Gods lieve Heiligen wilde, dat de vijf Kapellanen, welke op den andel geprofessiet zouden zijn, Kannnniken zouden worden, dier wijze, dat alle hare goederen gemeenschappelijk zouden beheerd worden, en zij vereenigd zouden zijn met den Deken en de Kanunniken van Geervliet, in alle manieren en in dier voege, als bij de eerste fundatie was bepaald geworden. Hier was eene ordonnantie bijgevoegd, in welke Zweder van Abcoude, Heer *van Putten* en *Strijen* zegt, dat hij volgens den raad en het goedvinden van vrienden eenen Proost wilde hebben, die Kanunnik en Acolytus was gewijd; tot welke proostdij hij, met toestemming van zijnen zoon Arend, te dien tijde Bisschop van Utrecht, begeerde dat de Pastoor der par. van Hekelingen,

Digitized by Google

benevens andere daarbij vermelde Pastoors, als van Simonshaven, Biert en Putten, jaarlijks zestien ponden Hollands moesten opbrengen, waarvan de eene helft te St. Jansmisse, en de andere helft op Kersavond moest worden betaald, zijnde dit den tijd dat volgens gewoonte in den Lande van Putten, de renten betaald werden, doch deze renten zouden den Proost niet eerder worden gegeven, dan na het overlijden van den toenmaligen Pastoor van Hekelingen en de toen in leven zijnde Pastoors der andere hier bovengenoemde parochiën, en ingevalle dat een dezer bovengenoemde kerken mogten komen te vervallen, dan zoude de Bisschop eene zoodanige schadevergoeding hiervan moeten geven, als hij zoude meenen naar billijkheid te behooren, verbeterde integendeel een der kerken, dan zoude ook naar mate van de verbetering, het traktement vermeerderd en verbeterd worden. De juiste tijd der stichting kan even zoo min als de naam van den stichter of der stichteresse met zekerheid worden opgegeven, alleen kan men hieruit zien, dat er, reeds in den jare 1307, te Hekelingen eene parochiekerk heeft gestaan, en dus de tijd der stichting van eene nog vroegere dagteekening moet zijn.

Deze heerl. is vroeger, gedurende een reeks van jaren, in het bezit geweest van het geslacht Repelaer, van hetwelk zij is aangekocht, door Jonkheer François Cornelis Decourt, woonachtig te Dordrecht.

Het wapen van Hekelingen is verticaal doorsneden; regts een veld van goud met eenen klimmenden leeuw, in den regter bovenhoek is het wapen van Putten, zijnde een veld van goud, met drie St. Andries kruissen van sabel (zwart); links een veld van zilver, met een St. Andries kruis van sabel (zwart).

HEKELINGEN-EN-VRIESLAND, gem. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, (17 k. d., 11 m. k., 7 s. d.); palende N. W. en N. aan de gem. Spijkenisse-en-Braband, N. O. aan de Oude-Maas en het Boeregat, Z. W. en Z. aan het Spui, welke haar van de gem. Nieuw-Beijerland scheidt, Z. W. en Z. aan Simonshaven-en-Schuddebeurs.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Hekelingen, den pold. Vriesland, den Oude-Uitslag-van-Putten, den Nieuwe-Uitslag-van-Putten, en den Wulve-polder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 827 bund. 23 v. r. 36 v. ell., waaronder 790 bund. 53 v. r. 13 v. ell. belastbaar land; telt 63 h., bewoond door 90 huisgez., uitmakende eene bevolking van 118 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die op 7 na, allen Herv. zijn, maken de gem. van *Hekelingen* uit. — De 7 R. K. behooren tot de stat. van *Oud-Beijerland*. — Men heeft in deze gem. één school.

HEKELINGEN-POLDER, pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Hekelingen-en-Vriesland*; palende N. W. aan den pold. Braband, N. aan Oud-Hongerland, O. aan den Ouden uitslag van Putten, Z. aan Oud-Schuddebeurs, W. aan Vriesland.

Deze pold., welke in het jaar 1521 zoodanig overstroomd was dat hij geheel herdijkt is, heeft in het jaar 1682 en vervolgens in latere jaren, door de elkander opvolgende watervloeden, zeer veel geleden.

HEKENDORP, beerl. in het balj. van *Oudewater*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Groot-en-Klein-Hekendorp*; palende N. aan Ruigeweide-en-Papekop, O. aan de Noordzijde van [illegible], Z. aan den IJssel, die haar van Dijkveld en Roozendaal scheidt, en W. aan de Lange-Weide.

Digitized by Google

Deze heerl. bestaat uit de pold. Groot-Hekendorp-en-Klein-Hekendorp. Zij bevat het geh. Hekendorp en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 497 bund. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. Ook heeft men er eene bierbrouwerij, eene scheepstimmerwerf, en eene touwslagerij.

De Herv., die hier 180 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Woerden*. — De R. K., van welke men er 190 aantreft, worden tot de stat. van *Woerden* gerekend. — Men heeft in deze heerl. eene school te Hekendorp.

Het geh. Hekendorp ligt 7¼ u. O. Z. O. van Leyden, 2 u. Z. W. van Woerden.

HEKENDORP (GROOT-), pold. in het balj. van *Oudewater*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Groot-en-Klein-Hekendorp*; palende N. aan Ruigeweide en Papekop, O. aan Klein-Hekendorp, Z. aan den IJssel, W. aan den Waarder-boezem.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 414 bund.

HEKENDORP (GROOT-EN-KLEIN-), gem. in het balj. van *Oudewater*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden* (6 k. d., 16 m. k., 3 s. d., 2 afd.); palende N. aan de gem. Lange-en-Ruigeweide en Papekop-en-Diemerbroek, O. aan Snelrewaard en Oudewater, Z. aan den IJssel, W. aan Lange-en-Ruigeweide.

Deze gem. bestaat uit de pold. Groot-Hekendorp en Klein-Hekendorp, benevens de b. Goejanverwellensluis; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 634 bund. 33 v. r. 45 v. ell., waaronder 628 bund. 16 v. r. 86 v. ell. belastbaar land; telt 61 h., bewoond door 72 huisges., uitmakende eene bevolking van 370 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene bierbrouwerij, eene scheepstimmerwerf en eene touwslagerij.

De Herv., die hier 180 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Woerden*. — De R. K., van welke men er 190 aantreft, worden tot de stat. van *Woerden* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school, te Hekendorp.

HEKENDORP (KLEIN-), pold. in het balj. van *Oudewater*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Groot-en-Klein-Hekendorp*; palende N. aan Papekop, O. aan de Noordzijde van Snelrewaard, Z. aan den IJssel, W. aan Groot-Hekendorp.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 83 bund.

HEKENDUINEN, oude naam van het geh. Eikenduinen, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Eikenduinen.

HEKEREN, havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Heckeren.

HEKEREN, voorm. kast. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Heckeren.

HEKER-MERANAK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

HEKESE, verkorte naam van het d. Hedikhuizen, in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie Hedikhuizen.

HEKKUM, geh. of boerschap in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3¾ u. W. van *Appingedam*, kant. en 1¼ u. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. N. W. van *Adorp*; uit vijf boerenplaatsen, met 40 inw. bestaande. — De Herv. behooren kerkelijk tot de gem. van *Adorp-en-Harsens*. — De R. K. worden tot de stat. van *Bedum* gerekend.

Digitized by Google

Dit geh. heeft langs de Hekkumerweg, welke Oostwaarts loopt, gemeenschap met de straatweg van Groningen naar Winsum. De bodem bestaat uit zware klei.

HEKMANSDIEP, gegravene waterlozing in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Winschoten*, gem. *Wedde*, ½ u. N. N. W. van *Blijham*, zich even ten Oosten van Winschoterzijl door eene grondpomp ontlastende.

HEKSEL, Hexel, Haksel of Hacsel, ook wel Hooge-Hexel geheeten, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1½ u. ten N. W. van *Almelo*, gem. en 1 u. N. van *Wierden*; met 24 h. en 150 inw.

In deze buurschap vindt men eene school, welke gemiddeld door 25 leerlingen bezocht wordt. — Er heeft op het erve Aalvink een spijker gestaan, welke thans is afgebroken.

HEKSENBERG, berg in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, gem. *Heerlen*, nabij het d. *Heerlerheide*.

HEKSLOOT, ook wel de Eksloot, en op sommige kaarten abusievelijk de Nekkloot genoemd, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Heemskerk*, hetwelk uit onderscheidene beeken en waterleidingen ontstaan, bij de vijvers van Marquette dezen naam aanneemt, en van daar in eene Oostelijke strekking bij het Assumertolhek in de *Veersloot* of *Tilvaart* uitloopt, in welke het zich ontlast, terwijl het vroeger aan de Maar met eenen Zuidwaardschen zijtak, een haventje of eigenlijk eene aanlegplaats vormde voor vaartuigen, die naar Heemskerk bestemd waren, welke aanlegplaats ook thans nog bestaat.

Voormaals moet dit een vrij diep vaarwater geweest zijn, langs hetwelk schepen met staande mast varen konden. Sedert onheugelijke jaren is het echter door verdrooging zoodanig te niet gegaan, dat men het niet dan met pramen bevaren kan, hoewel het nog het hoofdkanaal van wateraflossing voor het Heemskerker-Broek is, daar alle sloten en wateringen er op uitloopen, alsmede onderscheidene beken, welke uit de duinen en geestlanden in de gem. Heemskerk ontspringen, zoodat dat water, nevens het Assumerhek en op andere plaatsen tusschen de vijftien en twintig ellen wijdte heeft. Het ontleent zijnen tegenwoordigen naam van het Assumertolhek, maar was waarschijnlijk, vóór dat dit bestond, Hekelsloot geheeten, althans het komt ook wel onder dien naam voor.

HEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hil.

HEL, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Heel.

HEL (DE), pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Sliedrecht-en-Naaldwijk*.

HEL (DE), water in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Zundert-en-Wernhout*, 1 u. W. van *Wernhout*, 5 min. van de Belgische grenzen.

HEL (DE), hofst. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Helle.

HEL (DE), buurs. en havez. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Heel (De).

HEL (DE), fort in de heerl. *Willemstad*, prov. *Noord-Braband*, gem. en ½ u. Z. van *Willemstad*, en tot dekking van die vesting dienende.

De vesting Willemstad is in 1583 eerst aangelegd, zonder eenige andere forten of batterijen in den omtrek te hebben, en wel met het doel, om in tijd van oorlog voor te komen, dat vijandelijke oorlogschepen door het Volkerak in Holland zouden binnendringen, en om

de scheepvaart tusschen Holland en Zeeland te beveiligen, waartoe ook later het fort Prins-Frederik, bij Ooltgensplaat, en het fort de Ruyter, bij genoemde vesting, zijn aangelegd. Later en wel in het jaar 1747, toen de belegering van Bergen-op-Zoom plaats had, zijn in den omtrek van Steenbergen, Willemstad en de Klundert eenige batterijen opgeworpen, welke thans allen reeds vervallen zijn, met uitzondering van die, welke is gelegd aan het Noord-Westeinde van het geh. DE HEL, en op het einde, waar de Heyningsche-dijk tegen den Ruigenhilsdijk aanstoot. Deze batterij, hoewel ook geheel in onbruik geraakt zijnde, werd evenwel door de Fransche genie in 1812 als zeer belangrijk beschouwd, om Willemstad en de omstreken, met kracht tegen eene landing van de Engelschen te kunnen verdedigen, en alzoo in dat jaar tot een fort met eenen zeer sterken toren er in, aangelegd, en ook daarbij den naam van het fort de Hel verkreeg, zonder dat men daarbij in aanmerking wilde nemen, dat, in het jaar 1747, de geheele Sabina-Hendrica-polder, welke in 1787 was bedijkt geworden, nog aan eb en vloed was onderworpen, zoo dat door de binnenvlieten, die daarin waren gelegen en nog te zien zijn, de schepen niet ver van den Ruigenhilsche- en Heyningschedijk, Zuidwest en Noordwaarts heen voeren; welke positie echter, na de bedijking van genoemde Sabina-Hendricapolder, zoo aanmerkelijk is veranderd, dat de afstand van dit fort, tot op den stroom, waar oorlogschepen moeijelijk zouden kunnen varen, wel op 2200 ellen kan worden berekend, waardoor dan dit fort nu alleen kan dienen, om den vijand het naderen van de landzijde te bemoeijelijken, doordien het de dijken van den polder Oud-Heyningen en van den Ruigen-Hil bestrijkt.

HEL (DE), geh. in de heerl. *Willemstad*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. N. W. van *Breda*, kant. en 2¼ u. W. N. W. van *Zevenbergen*, gem. en 2 u. Z. van *Willemstad*.

Dadelijk na de bedijking van den pold. de *Ruigehil* werden te dier plaatse eenige huizen gebouwd, welke toen den naam verwierven van het geh. DE HIL. Op dit geh. had destijds binnen weinige jaren ook jaarlijks eene kermis plaats, maar de overlevering wil, dat dronkenschap, vechterijen en andere ongeregeldheden zeer menigvuldig plaats hadden, waarom men den naam van DE HIL heeft veranderd in dien van DE HEL, welken naam het tot den huidigen dag heeft behouden.

HEL (DE), hofstede in de *Schermer*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Noord-en-Zuid-Schermer*, aan de Noordervaart zuidzijde, nabij de IJzerenbrug.

HEL (DE GROOTE-), ook wel de NIEUWE-WIEL of HELKIL genaamd, een der killen van den *Biesbosch*, die uit het Houweningswater en de Westkil voorkomende, tusschen den Hengstpolder, de Jongeneele-Ruigt, de Zuidwaardsch-Hennep, de Hond, en de Nieuwe-Kat ten eener zijde, en de Achtersten-Kiewietswaard en de Nieuw-Hardenhoek ter andere zijde door stroomende, zich in het gat van de Puttesteek ontlast.

HEL (DE MOOIJE-) of DE MOOIJE-EL, ook wel bij verbastering DE MOOIJE-NEL genaamd, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, ½ u. W. van Spaarnwoude. Het is eigenlijk de mond, waardoor de Lede in het Spaarne uitloopt.

HEL (ROODE-), geh., prov. *Friesland*, griet. *Achtkarspelen*. Zie ROODEL.

HELAKKER of HELLEN-EINDE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en

4 u. W. Z. W. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. Z. ten W. van *Oirschot*, gem. *Bladel-en-Netersel*, 5 min. N. van Bladel; met 36 h. en 200 inw.

HELAWAN of Oelu-Helawan, ook wel naar de voorm. hoofdplaats Hitoe-Lama genoemd, gesp. in *Oost-Indië*, lands. *Amboe*, eil. *Amboina*, aan de kust van *Hitoe*.

Dit gesp. stond weleer onder vier Vorsten. Men heeft er drie riv., als: de Wakka-Hoeli, de Way-Tomo en de Mamoa. De hoofdplaats is thans Hiela.

Het volk van dit gesp. is van eenen trotschen en weerbarstigen aard, en moet met beleid en klem geregeerd worden. Men heeft er een goede jagt op herten en wilde koeijen, de grond brengt allerlei groenten, en de zee verschillende soorten van visch voort.

HELBADA, voorm. stat., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5½ u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. ten N. van *Holwerd*, ½ u. Z. van Ternaard.

HELCHERSEE, voorm. water in *Zeeland*, waarvan het d. Elkersee, op het eil. *Schouwen*, zijnen naam ontleent.

Het kwam voort uit de Rokvliet, en liep tusschen Moudacus en Breidorp ter eener zijde, en Serooskerke en Ellemeet ter andere zijde door.

HELDEN, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. *Roermonde*, kant. *Horst* (9 k. d., 10 m. k., 3 s. d.); palende N. aan Sevenum en Maas-Bree, O. aan Kessel, Z. aan Neer en Roggel, W. aan Meijel.

Deze gem. bevat de d. Helden en Panningen, benevens de geh. Keup, Echgel, Hub, Zelen, Beringen, Everloo, Vosbeek, Loo, Straatje, Stogger, Onder, Eindt en Zandberg. Zij beslaat eene oppervlakte van 7044 bund. 63 v. r. 55 v. ell., telt 450 h., bewoond door 453 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, en 4 branderijen; 5 bierbrouwerijen; 1 stijfselfabrijk; 2 verwerijen, 1 fabrijk van siroop uit beetwortelen, 1 ros-olie-, 1 wind-olie- en 3 wind-graanmolens hebben.

De inw., die op 2 na alle R. K. zijn, onder welke 1500 Communikanten, maken de par. *Helden* en *Panningen* uit. Voorheen maakte deze gem. slechts eene par. uit, namelijk die van *Helden*, welke eene kerk te Helden en eene kapel te Panningen had, maar in het jaar 1830 werd het grootste gedeelte der gem. van de par. van *Helden* afgescheiden, en de kapel van Panningen onafhankelijk verklaard, welke sedert door eenen Pastoor en eenen Kapellaan werd bediend.

De 2 Herv., welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Venlo*.

Men heeft in deze gem. twee openbare scholen, als: één te Helden, en één te Panningen, welke door een gemiddeld getal van 300 leerlingen bezocht worden.

Het d. Helden, ligt 5½ u. N. ten W. van Roermond, 3 u. Z. van Horst, het is eene fraaije en levendige plaats, met nog al eenigen doortogt. Men telt er in de kom van het d. 62 h. en 310 inw.

De inw. maken met die van de geh. *Keup, Echgel, Straatje, Stogger, Onder, Eindt* en *Zandberg* eene par. uit, die tot het vic. gen. apost. van *Limburg*, dek. van *Venray*, behoort. [illegible] len telt, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan [illegible]
In vroegere jaren stond de benoeming van den Past[illegible] van de abtdij Keyserbosch.

De kerk, aan den H. Lambertus toegewij[illegible] sterk gebouw, met eenen schoonen, zwaren [illegible] fraai hoog altaar en orgel voorzien.

Digitized by Google

De dorpsschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

Het wapen bestaat in een beeld van Sr. Lambertus.

HELDER (DEN), kant., prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*.

Men telt er de 3 volgende gem.: de Helder-en-Huisduinen, Texel en Wieringen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 25,448 bund. 42 v. r. 78 v. ell., waaronder 20,791 bund. 81 v. r. 9 v. ell. schotbaar land; telt 2611 h., bewoond door 3199 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 15,500 inw., die zich meest met landbouw en vischvangst generen; terwijl er ook vele loodsen gevonden worden.

HELDER (DEN), in eene oude blaffert van het bisdom van Utrecht, Hellebe of Helnebe gespeld, aanzienlijk vlek, militaire positie en zeehaven in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 8 u. N. van *Alkmaar*, kant. *den Helder*, gem. *den Helder-en-Huisduinen*, aan het Marsdiep, op den Noordelijksten uithoek van Noord-Holland, 52° 57′ 40″ N. B., 22° 24′ 39″ O. L.

De landtong, waarop dit vlek ligt, volgens de oudste overlevering weleer met de eilanden verbonden en door overstroomingen gescheiden, werd omtrent het midden der veertiende eeuw eerst gebrekkig, later meer doelmatig ingedijkt. Voor dien tijd moesten de schamele bewoners, bij het prangen van het gevaar, met have en goed de wijk nemen in de duinen, op zoogenaamde terpen of vliedbergen, van welke vooral op Texel nog overblijfselen te vinden zijn. De aanbouw van dit vlek heeft echter eerst in het jaar 1500 zijn begin genomen, en het is sedert door de zeevloeden zeer vervallen, zoodat de kerk in het jaar 1679, meer binnenwaarts gezet is, doch na dien tijd is het aanmerkelijk vergroot, en als het ware, eene geheel vernieuwde plaats geworden, welke naar het dorp dat hier vroeger stond, geheel niet gelijkt, zijnde de voormaals daar gestaan hebbende nederige boeren- en visscherswoningen, door een aantal winkel- en andere huizen vervangen.

Tijdens het bestaan van de Spaansche onoverwinnelijke vloot, in 1583, schijnt men voor het eerst, als definitief punt, het oog herwaarts te hebben geslagen; de eerste schans werd destijds te Huisduinen gebouwd, en ook toen schijnt men eenige verdedigingswerken op Texel te hebben aangelegd. Bijna eene eeuw later, door Engeland bedreigd, werden deze werken, op last der Staten van Holland, weder opgemaakt en vergroot; den duinkant, aan het tegenwoordige Kaaphoofd, ook de Burgt en het Oude-Schild op Texel, waren vrij geregeld, doch werden slechts tijdelijk versterkt. De bekende ebbe van 1672 keerde toen ook nogmaals het gevaar, en, door verloop van jaren, verstuiving en gebrek aan onderhoud, ging dit alles weder verloren. De latere of tegenwoordige, meer blijvende bevestiging, schijnt hoofdzakelijk door de daarstelling der maritime gestichten in de zeehaven in 1795 en de kort daarop gevolgde landing der Engelsche en Russen, in 1799 noodzakelijk te zijn geworden. Toen alléén bestonden de kustbatterijen de Revolutie (Kaaphoofd) en de Unie (Louise), benevens het begin van een nieuw Veldwerk, op den Vijfhoek in den Polder. Later werd de Ondeelbaarheid (Oostbatterij) en de Constitutie (Batterij op de Laan) aangelegd. Tegen eenen aanval van de landzijde had men wel, meer landwaarts in, aan de Zijpe, werken aangelegd, doch hier door gebrek aan geld en tijd niets kunnen doen. In het jaar 1803 werd den Helder door eene linie van voorloopige

Digitized by Google

werken omgeven, sluitende de toegangen van den zeedijk, van de batterij Kaaphoofd tot aan de sluis van het Nieuwe werk, door welk laatste tevens het voorliggende terrein kan worden onder water gezet. Meer grootere plannen werden onder het koningrijk Holland gemaakt, doch niet uitgevoerd, en eindelijk werd eerst op speciaal bevel des Keizers, in het jaar 1811, aangevangen om deze belangrijke positie ruimer uit te leggen, en op eene doeltreffende wijze en blijvend te versterken. Tot het bouwen dezer werken, welke millioenen gekost hebben, en onder het toezigt van den kundigen Overste Valtza zijn aangelegd, werden Spaansche krijgsgevangenen gebezigd. Van daar uitgaande is die positie, na dikwijls afgebroken werk, onder ons Gouvernement geworden, hetgeen het op heden is. Eene gesloten positie van ongeveer elf duizend ellen omvang, welke ten Noorden en ten Westen eene sterke kustverdediging, ten Oosten en ten Zuiden eene goede, door inundatiën gedekte landverdediging daarstelt, uit vooruit geschovene, en in de linie ter flankering opgenomene fronten bestaat, en, benevens een vrij uitgestrekt, vlak en meer of min bebouwd terrein, geheel de bewoonde streek, en alle maritime en Rijks etablissementen in zich bevat, die, doelmatig ondersteund door de zeemagt en met de positie van Texel als één geheel beschouwd, vele eigene middelen in zich vereenigt en, naar behooren bezet, als een der eerste bolwerken van den Staat kan worden aangemerkt. Doch eerst dan wanneer eenmaal, na misschien twintig jaren of meer, de steeds aanslikkende of toenemende gronden aan den zuidwal of de Harssens, de voorgestelde daarstelling zullen gedoogen van een laatste fort, ter afdoende verdediging der reede, zal de positie voltooid wezen, maar dan ook zijn gebragt tot eene der sterkste van Europa. In het jaar 1832 zijn de werken weder in goeden staat van tegenweer gebragt, vooral onder het bestuur van den Luitenant-Kolonel Baks. Het fort Lasalle, thans Erfprins, is onder die allen het sterkste en het hoofdpunt. De zware kustbatterij Kaaphoofd, onder het Fransche bestuur Valga geheeten, maakte vroeger, met de overige batterijen, zoo als de Westbatterij, de mortierbatterij Louise en de Oostbatterij, de noordelijke verdediging der kust uit. In het jaar 1834 of 1835 echter in de strekking harer vuurlijn verlegd zijnde, is het Kaaphoofd een voornaam punt der westelijke verdediging geworden, beschietende thans de opkomende vijandelijke schepen met ongeveer veertig vuurmonden; terwijl zij die vroeger alleen maar ter zijde kon nemen. Ook de redoute Kijkduin, voorheen Morland, verdedigt de westkust. Landwaarts in liggen het reeds genoemde fort Erfprins en het hoorn- of kroonwerk Admiraal Dirksz, vroeger l'Ecluse; makende deze sterkten onderling, tot aan het Nieuwe werk aan het Noordhollandsche kanaal, door eene gedekte communicatie- of gemeenschapslinie van ongeveer drie duizend ellen lang, met de west- en oostkust vereenigd, de verdediging uit tegen elken aanval van de landzijde. Bovendien heeft men er kazematten en bomvrije gewelven, die 20 voet hoog zijn, en waarin meer dan duizend man kunnen geborgen worden; zoodat alle deze sterkten te zamen de militaire etablissementen te Willemsoord insluiten en beschermen. Het geheel vormt eigenlijk een geretrancheerd kamp, hetwelk dertig duizend man kan bevatten, en ongeveer het een derde of een vierde van dien, in verband met de zeemagt, ter zijner verdediging noodig heeft. Het behoort met ruim drie honderd vuurmonden van zwaar kaliber, waarvan het meerendeel tot kustverdediging bestemd is, bewapend te zijn. Op de voornaamste kustbatterijen bestaan zeer goede kogelgloeiovens.

Digitized by Google

Napoleon, welke deze plaats het *Gibraltar van het Noorden* noemde, had plan er eene groote stad en vesting van te maken, en aldaar eener zijner grootste maritime etablissementen te vestigen, hetgeen slechts gedeeltelijk is ten uitvoer gebragt.

Vermits de duinen bij dit vlek ten eenenmale ontbreken, moet het, langs het geheele strand, door zware dijken behouden worden, alsmede door uitstekende hoofden van paal- of rijswerk, welke aan den buitenkant, ter stuiting van den slag van het water, met groote steenen belegd zijn. Van den Helder oostwaarts tot het Nieuwediep zijn zware aarden zeedijken, aan de zeezijde met breede steenen glooijingen voorzien; aan den ingang van de haven het Nieuwediep, is een wierhoofd, aan de havenzijde met zwaar paal- en plankierwerk bezet. Ten Westen van het vlek is mede een breeden aarden dijk, loopende tot Kaaphoofd. Van het westpunt Kaaphoofd tot het oostpunt de Haven, zijn wel onderscheidene steenen hoofden; doch daar het water altijd tegen de steenen glooijing van den dijk aanspoelt, is daar geen voorstrand. Van het Kaaphoofd tot aan Kijkduin, is voor den zand- en zeedijk, een voorstrand behouden. Volgens de overlevering, moet in vroegere tijden het land tusschen Kijkduin en Kaaphoofd, zich tot aan de Haaks hebben uitgestrekt; sporen van sloten in het strand, welke er, naar men wil, nog in het begin der vorige eeuw te zien waren, zijn echter niet meer te vinden.

In de jaren 1749 en 1750 zijn aanzienlijke sommen besteed, ter versterking dezer zeeweringen, vermits deze langs hoe meer gevaarlijk werden; en men heeft allerlei middelen aangewend, om niet alleen te behouden wat men had, maar ook, indien het mogelijk was, eenig strand of voorland aan te winnen. Deze werken bestonden in het leggen van rijswerken en ringdammen op het strand omtrent het dorp, om het strand te behouden en de slenken te vullen; in het vermaken van de palen- en deelenhoofden; het Kaaphoofd in eenen ontzaggelijken staat te stellen, door een glooijing en hoofd of bol van rijs en steenen daarvoor te maken. Vóór Kaaphoofd werd eene bezettingregel palen geslagen, en bezorgd door eene zeer flaauwe glooijing, zwaar gedekt met rijs en ballaststeenen. Desniettemin is in het voorjaar van 1771, aan den Helderschen zeedijk eene nieuwe verzinking gekomen, en deze was niet zoodra, ten koste van meer dan 300,000 guld., hersteld, of zij werd den 23 October van hetzelfde jaar door eene tweede, en den 27 derzelfde maand door eene derde verzinking gevolgd, beide ter diepte van meer dan 70 voeten, zelf zoo ver, dat men bij peiling, geene der gezonkene steenen heeft kunen ontdekken. Niet zonder reden was men derhalve beducht, ingeval meer dergelijke verzinkingen zouden volgen, van dit nuttig en kostbaar dorp geheel te zullen verliezen, waardoor groote verandering en verzanding der zeegaten zoude veroorzaakt zijn. De Opzigters van dezen zeedijk stelden terstond vier honderd man in het werk, om, terwijl op die zelfde plaats, ter oorzake van de diepte der verzinking, de dijk niet weder te herstellen was, nieuwe inlagen te leggen, hetwelk van een goed gevolg geweest is.

Men telt aan den Helder 1500 huizen en 10,000 inwoners, en heeft er een fraai Raadhuis, dat in het jaar 1836 gebouwd is, en van zeer doelmatige vertrekken is voorzien. Ook zijn er een Postkantoor en een Station der paardenposterij. Vroeger had men hier ook nog een fraai Gebouw der Westindische-Compagnie, dat zij, bij haren aanvang in den jare 1608, heeft

doen stichten, doch dat sedert haar verval tot eene herberg gebruikt wordt.

Toen den Helder een nog zeer klein dorp was, was de Herv. gem. aldaar gecombineerd met die van het toen aanzienlijke dorp *Huisduinen*, onder den naam van Herv. gem. *Huisduinen-en-den-Helder*, en bestond waarschijnlijk uit 2400 zielen. Deze gecombineerde gem. werd lang door slechts éénen Predikant bediend, die door den kerkeraad beroepen werd en zijne woonplaats te *Huisduinen* gevestigd hield, zijnde de eerste dezer Predikanten geweest Johannes Martinus Fleurkens, beroepen in het jaar 1595, verroepen naar Midwoud in 1608. Toen Huisduinen in aanzien en bevolking begon af te nemen, en den Helder daarentegen in aanzien toenam, verlangden de Herv., op laatstgenoemde plaats, dat de Predikant zich ook aldaar met der woon zoude nederzetten, dan daar de eersten dit ongaarne zagen, werd besloten eene pastorij tusschen de beide plaatsen in te bouwen, die, daar zij door een boschje omgeven is, nog wel, naar den toenmaligen Predikant van Til, later Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Leyden, Tillenshof genoemd wordt, doch meer algemeen bekend is onder den naam van de Tuintjes. Vervolgens heeft men, in het jaar 1736, vrijheid verkregen, om voor deze gemeente eenen tweeden Predikant te beroepen, die aan *den Helder* moest wonen, zoo dat de pastorie van Huisduinen daarom waarschijnlijk later weder in het dorp gevestigd is. De beide Predikanten, zijnde Lucas Coppens, die in het jaar 1716 voor beide plaatsen beroepen was en aan den Helder bleef, en Gerard Peyper, die toen te Huisduinen beroepen werd, namen van toen af de dienst, elk op zijne standplaats, waar; alleen het Heilig Avondmaal werd door hen, beurtelings te Huisduinen en aan den Helder, voor de vereenigde gem. bediend. Bij de steeds toenemende vermindering van Huisduinen en de gedurige aanwas van de leden aan den Helder, is ook het laatste in onbruik geraakt en hebben de beide gem., hoezeer de vereeniging nog altijd wettig bleef bestaan, ten laatste als op zich zelve staande gem. de dienst geregeld, en voorkomende zaken, b. v. het beroep van eenen Predikant, elk afzonderlijk behandeld. Deze stand van zaken hield aan tot in het jaar 1841, toen die geheel veranderd is. Tot op dien tijd heeft men in die gecombineerde gem. dus eerst éénen en daarna twee Predikanten gehad. Bij deze gem. vond men ook twee kerken, als: éene te Huisduinen en éene aan den Helder. De oude kerk aan den Helder was in het jaar 1624 van hout getimmerd, doch werd in het jaar 1679 in steen gebouwd, wordende den 20 Julij van dat jaar de eerste steen aan dat gebouw gelegd, door Mejufvrouw Cornelia Voorbuyren, terwijl den 12 November daaraanvolgende de eerste predicatie daarin gedaan werd. Zij is een ruim gebouw, met eenen kleinen koepeltoren op het midden van het dak. In het jaar 1828 is daarin een zeer goed en fraai orgel geplaatst, hetwelk aangekocht was uit de milde giften, daartoe eenparig door de geheele gemeente bijeen gebragt. De kerk zelve is echter zoo bouwvallig, dat zij van alle zijden moet ondersteund worden, en men er bij harden wind niet meer zonder gevaar in kan te zamen komen. In het genoemde jaar 1841 zijn de Herv. gem. *Huisduinen* en *den Helder* geheel van elkander gescheiden, en voor op zich zelve staande gem. verklaard, met uitzondering van de diaconie-administratie, wordende de armen der beide gemeente thans nog voor gemeenschappelijke rekening gehouden. De Herv. gem. den Helder, na den sterken aanbouw aan het Nieuwediep, met het garnizoen, tot omtrent 6000 zielen

Digitized by Google

geklommen zijnde, heeft men nu eindelijk eenigzins in hare behoeften beginnen te voorzien, zoo door haar een tweede kerk aan het Nieuwediep te bouwen, als door haar eenen tweeden Predikant toe te voegen. Dit kerkgebouw is door haren, nog tegenwoordig daar staanden Predikant Boudewijn Gerrit Clement, op den 1 December 1839, ingewijd, en tot tweeden Predikant is door den grooten kerkeraad beroepen Lambertus Vincentius Lederboer van Kolhorn. Deze hare twee Leeraren nemen als nu de dienst waar bij beurtwisseling in de Oudekerk en in de Nieuwekerk, onder welke namen de kerkgebouwen nu onderscheiden worden, en hebben het herderlijk werk onder zich verdeeld. Zij worden in de vervulling van de predikdienst geadsisteerd door Ds. Cornelis de Cock, Predikant te Huisduinen, die daarvoor door het Departement van Eeredienst wordt te goed gedaan. Men heeft alle mogelijke pogingen aangewend, om voor de Oudekerk eene nieuwe te krijgen, en hoopt, wanneer deze met eenen gewenschten uitslag bekroond worden, die aan den kanaalweg te bouwen.

De Herstelde Evang. Luth., die hier wonen, maken, met de overige uit de burg. gem. *den Helder-en-Huisduinen*, eene gem. uit, welke in het jaar 1827 gesticht is. De eerste steen aan het kerkgebouw is gelegd op den 11 Julij 1827, door den Kandidaat Johannes Hendrik Sonstraal, en op den 9 December daaraanvolgende werd de kerk door den Amsterdamschen Predikant Diderikus Rutgerus Uckerman. ingewijd. Op den 2 Maart 1828 werd de Kandidaat Sontraal tot eersten Leeraar der gemeente beroepen. De kerk is een klein doch net gebouw, en sedert 1836 met een zeer welluidend orgel versierd.

De Doopsgez., die men er aantreft, worden tot de gem. van *den Helder-en-Huisduinen* gerekend. De kerk is een klein doch goed ingerigt gebouw, zonder toren of orgel.

De R. K. maken, met de overige van die gezindte uit de gem. *den Helder-en-Huisduinen*, eene statie uit, die tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Noord-Holland*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. Toen deze stat. in het jaar 1785 opgerigt werd, telde men er nog geen 100 Leden, en men was genoodzaakt de milddadigheid der andere R. K. gemeenten in te roepen, ten einde de noodige gelden tot het bouwen van eene kerk bijeen te brengen. De eerste Pastoor in deze stat. is geweest Engelbertus Vinkesteyn, die in het gezegde jaar herwaarts kwam. De kerk, aan de H. H. Petrus en Paulus toegewijd, staat aan den zoogenaamden *Kanaalweg*. Zij is in het jaar 1840, in plaats van de oude, doch meer in het midden der gem., gesticht. Dit gebouw, aan hetwelk, den 2 Maart van dat jaar, de eerste steen gelegd, en dat den 7 October daaraanvolgende ingewijd werd, is van eenen toren met uurwerk en van een orgel voorzien. Naast de kerk staat eene geheel nieuwe pastorie.

De R. K. van de Oude Clerezij, die er gevonden worden, maken eene stat. uit. De kerk aan den H. Nicolaas toegewijd, is in het jaar 1600 gebouwd, doch in het jaar 1837 herbouwd, zijnde daarvan den 27 April van dat jaar de eerste steen gelegd, terwijl zij den 24 November is ingewijd. Het is een zeer net gebouw, zonder toren, doch met een zeer welluidend orgel.

De Isr., die hier wonen, behooren tot de ring-synagoge, van *den Helder*, waartoe ook de bijkerk van *Medemblik* gerekend wordt, en waarin de dienst gedaan wordt door eenen Voorlezer. De synagoge is een klein, doch net gebouw, dat in het jaar 1837, ter vervanging van de toenmalige onaanzienlijke en bouwvallige synagoge, gesticht is.

Digitized by Google

Den 28 April van dat jaar werd er den eersten steen aan gelegd en den 8 September werd zij ingewijd.

Onder de liefdadige instellingen en inrigtingen alhier, mag men voornamelijk rekenen: het Algemeene Weeshuis, waarin zestig weezen verpleegd worden, en een Hervormd Diaconie Armenhuis voor oude mannen en vrouwen, waarin thans slechts zes vrouwen en één man zijn opgenomen. Ook is er een Genootschap van Moederlijke Liefdadigheid, opgerigt in het jaar 1829, hetwelk 50 leden of bijdragers telt, ten doel hebbende, om aan behoeftige kraamvrouwen onderstand te verleenen. Van dit genootschap heeft H. M. de Koningin zich wel als Beschermster gelieven te verklaren.

Door het Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk hier den 6 December 1822 is opgerigt, en 80 leden telt, is in het jaar 1836 eene Teekenschool en in het jaar 1843 eene Spaarbank opgerigt, ter bevordering van algemeene welvaart en wering van armoede, door middel van spaarzaamheid Behalve meer andere instellingen, is ook in het jaar 1829 eene Afdeeling van het Bijbelgenootschap, thans ruim 20 leden tellende, en in het jaar 1841 eene Afdeeling van het Zendelinggenootschap opgerigt, waartoe de omliggende eilanden behooren en hetwelk 10 leden telt.

Het land van den Helder, vroeger Tusi of Thusenland genaamd, was welligt met de eilanden Texel enz. verbonden. Onbekend is echter de tijd waarin deze gewelddadige doorbraken, welke de afscheuring hebben veroorzaakt, moeten hebben plaats gehad.

Bij de landing der Engelschen, in het jaar 1799 bevonden zic aan den Helder en in de omstreken twee bataillons der zevende halve brigade, onder het bevel van den Kolonel Herman Jan Gilquin. Daar deze troepen gevaar liepen, bij het voortrukken van den vijand, van de divisie van den Generaal Daendels te worden afgesneden, kreeg de Kolonel bevel, om de zes en tachtig stukken van de kustbatterijen te vernagelen, de amunitie onbruikbaar te maken, met zijne troepen onverwijld terug te trekken, en zich bij den linkervleugel te voegen. Wilde men aan dit bevel gehoorzamen, dan bleef er geen anderen weg open, dan door de moerassen van het Koegras, en het was door die moerassen, dat de Kapitein (thans gepensionneerde Generaal der Infanterie) Jozef Jacobus van Geen, als Kommandant der voorhoede, hun in den nacht den weg baande, met het gelukkig gevolg, dat de beide bataillons, na langer dan één uur eenen togt, meer dan ter halver lijve door het water en de slijk te hebben afgelegd, met verlies van slechts weinige manschappen en van drie houwitsers, welke in het moeras waren blijven steken, des nachts om twee ure *het Zand* bereikten. Na het vertrek van de Engelschen, hetwelk, ingevolge het verdrag van 18 October 1799, plaats had, werden de batterijen aldaar in denzelfden staat, waarin zij door de Engelschen gevonden waren, weder teruggegeven.

Naauwelijks vernam de Vice-Admiraal Verduell, als Kommandant van het in het Nieuwe-diep liggende eskader, in het jaar 1813 in Amsterdam eenen opstand was uitgebarsten, of hij [illegible] zijnen pligt, de hoogste zorg voor de bewaring [illegible] den, en dit was te meer noodzakelijk [illegible] van alle schepen in het Nieuwe-diep [illegible] schap met den vasten wal onmiddellijk [illegible] alzoo onverwijld de personen, [illegible]

Digitized by Google

krijgsbestuur was toevertrouwd, bij zich aan boord, verklaarde den Helder in staat van beleg; nam het opperbevel te water en te land op zich, en vaardigde het gestrengst verbod uit van alle gemeenschap buiten af, zonder toestemming van hem zelf of van den Commissaris van politie. Tot dat zelfde einde werden de korvet *de Venus* en de brik *de Irene* voor het Oude-Schild en in den Wieringerhalg gelegd, met last tot stopping van alle in- of uitgaande schepen, terwijl het volk van de brik *le Genie*, aan de landzijde, op den weg naar het Zand aan de Groote Keet, geplaatst werd. Ook werd de brievenposterij aan de gestrengste form van beleg onderworpen; het valies aan de Groote Keet aangenomen en afgegeven; de brieven geopend; de zoodanigen, die eenige berigten van den dag inhielden verbrand, en de gedrukte nieuwspapieren teruggezonden. Het scheepsvolk, bij mangel van beschaving, tot losbandigheid geneigd, zoo veel mogelijk van de gebeurtenissen van den dag onkundig te houden, en langs dezen weg alle muiterij te verhoeden, was het grondbeginsel van alle deze nadrukkelijke verordeningen. Tot deze maatregelen schenen al verder te dringen de onderscheidene berigten, zoo van het Fransche Gouvernement zelfs uit Parijs, als van den Generaal Molitor uit Utrecht, en van verdere onderschepte brieven, als gevende der Franschen voornemen te kennen, om de aangevangene omwenteling, bepaaldelijk te Amsterdam, door meerdere kracht van wapenen te stuiten. De komst van de Kozakken, nadat de Fransche hoofdbeambten gezegde hoofdplaats verlaten hadden, en de verdere tijdingen wegens den voortgang van den opstand in vele andere Hollandsche steden, logenstraften weldra alle de gegevene verzekeringen. Daar inmiddels de maatregelen door Verhuell genomen het niet meer twijfelachtig maakte, of den Helder zoude tot het uiterste toe verdedigd worden, hetwelk voor de ingezetenen van Noord-Holland de zorgelijkste vooruitzigten opleverde, verzuimde men van den anderen kant ook niet, met den meesten spoed, middelen te beramen, welke strekken moesten om den Vice-Admiraal, zoo al nog niet dadelijk tot de overgave te noodzaken, ten minsten door insluiting in bedwang te houden, en hem, zoo veel mogelijk, buiten staat te stellen, om dat gedeelte des Vaderlands tot een tooneel van roof, plundering en allerlei gewelddadigheden te maken. Met last hiertoe, door den Souvereinen Vorst voorzien, kwam de Generaal C. F. de Jonge den 7 December van het gezegde jaar te Alkmaar aan, om daar zijn hoofdkwartier te vestigen, en nam het bevel op zich over de manschappen, die zich toen in Noord-Holland bevonden, ofschoon niet alleen weinig in getal, maar daarenboven van wapenen en het verder benoodigde zeer slecht voorzien. Hoewel er, met deze zoo geringe magt, aan geene pogingen te denken was, om eenen veel magtiger vijand uit zijne geduchte versterkingen te verdrijven, heeft men echter door een gepast gebruik van die, anders ontoereikende, middelen, ondersteund door den ijver en de medewerking van de ingezetenen, zoo veel uitgewerkt, dat de vijand van toen af in zijne pogingen om te [illegible] eren, gestuit werd, en Noord-Holland van die [illegible] oorlogs bevrijd is gebleven. Ingevolge een be[illegible]le Generaal de Jonge den 9 Januarij een onder[illegible]der, voorzien van schriftelijke berigten voor den [illegible]ll, aangaande de overgave van Gorinchem, [illegible]rtogenbosch, en de vorderingen door de bond[illegible]k reeds gemaakt, met bijgevoegde aanmaning [illegible]loot, onder zijn bevel staande, over te geven,

Digitized by Google

Den 28 April
8 September
Onder de
voornamelijk
weezen verp
huis voor
vrouwen en
van Moe
hetwelk 50
hoeftige k
heeft H.
klaren.
Door he
gemeen, h
telt, is
eene Sp
en werin
andere
het Bij
1841 een
waartoe
Het la
naamd,
is echter
scheuring
Bij de i
DEN HELD
brigade,
deze troe
van de di
de Kolonel
te vernag
onverwijld
Wilde me
open, dan
moerassen,
terie) Jozu
den nacht
bataillons,
lijve door
slechts wei
ras waren
Na het ver
18 October
den staat,
ruggegeven.
Naauwelijk
van het in
in Amsterda
zijnen pligt,
den, en dit
van alle sche
schap met den
alzoo onverwijld

[illegible] tegenstand te bieden.
[illegible] des voorgaanden jaars,
[illegible] Bestuurs eene poging
[illegible] te bewegen. Deze Com-
[illegible] namen, vermits VERHUELL
[illegible] wilde erkennen, en op
[illegible] vaardigden afsloeg, welke
[illegible] maatregelen, dadelijk daarop
[illegible] De toestand van den Be-
[illegible] lijk geworden. De geest
[illegible] volk, die elk oogenblik
[illegible] genoodzaakt, om aan
[illegible] het geheel af te dan-
[illegible] het bezoeken van vrou-
[illegible] geredelijk gebruik was
[illegible] nimmer weder te keeren.
[illegible] met aflegging van wapenen,
[illegible] naam; waardoor de geheele
[illegible], nadat hij het volk van
[illegible] in de forten LA SALLE
[illegible] de elf of twaalf honderd
[illegible] was een gedeelte door den
[illegible] hetwelk uit dien hoofde ont-
[illegible] dienst gebruikt werd. De
[illegible] hier toe zich zonder tegen-
[illegible], om nacht en dag aan de
[illegible] in het voorbeeld der ove-
[illegible] te springen, zoodat men
[illegible] te ontdoen. De insluiting ver-
[illegible] zijnde, begon zich met den
[illegible] wapen, gepaard met duurte en
[illegible], te doen gevoelen. In
[illegible] om geweld te gebruiken,
[illegible] de meest gegoede ingezete-
[illegible] van elks vermogen verdeeld,
[illegible] afgegeven, onder verpanding
[illegible] goederen. Dezelfde maatregel
[illegible] geleverde goederen en gedane
[illegible] zaken kwam de bovengemelde
[illegible] den volgenden dag een weigerend
[illegible] zocht VERHUELL, gelegen-
[illegible] zaken in Frankrijk te komen,
[illegible] stand zijnen meester te verwit-
[illegible] gevonden? Van den landkant
[illegible] zeekant streng bewaakt door de
[illegible], daar omstreeks, zonder ophou-
[illegible] 1845] Minister van Marine) JULIUS
[illegible] en tot den raad van verdedi-
[illegible] den stouten stap te wagen, en
[illegible] het mogelijk, zich naar eene der
[illegible], om van daar verder te land
[illegible], en de reis des nachts na den
[illegible] slag, dat de reiziger met groote
[illegible] 20 behouden te Parijs aankwam,

Digitized by Google

waar juist op dat tijdstip de kortstondige voordeelen, door Napoleon, kort na de bijeenkomst van het kongres te Chatillon, behaald, de gemoederen met nieuwe geestdrift hadden bezield. In deze gesteldheid was het niet te verwachten, dat de gestrengheid van den last ter verdediging in Holland verzachting zoude ondergaan. Er kwam dan ook geen ander bevel, dan de kustplaats en de vesting zoo lang mogelijk te behouden, als kunnende, bij eene volgende vredesonderhandeling, waarbij de krijgseer behouden bleef, tot een punt van schadeloosstelling of vergoeding voor andere opofferingen dienen. Om den Bevelhebber in staat te stellen, tot betaling der achterstallige soldij van het krijgsvolk, werd, uit de schrale krijgskas, eene som gelds, van tusschen de vier- en vijfduizend gulden, in goud mede gegeven. Met gezegden last en met dezen zwakken onderstand kwam de Afgevaardigde wederom onder groote gevaren, den 25 aan den Helder terug, brengende tevens Fransche dagbladen mede; die de reeds ontvangene berigten grootendeels konden bevestigen. Terstond na zijne aankomst werd het kanon gelost, om de nieuwe overwinningen van den Franschen Keizer bekend te maken. Aan dadelijke overgave was dus vooreerst nog niet te denken, en er verliep nog eenen geruimen tijd in nutteloose briefwisseling. Den 20 gaf de Vice-Admiraal verlof aan alle visschersvaartuigen, om in en buiten den Helder en het Nieuwediep te loopen; doch de Generaal de Jonge, vreezende, dat de vijand van deze geopende gemeenschap gebruik zoude maken, om in eene en andere van zijne behoeften te voorzien, oordeelde zich verpligt, dit door de flotille bij Texel tegen te gaan. Hard moest het hem vallen een aanzoek, door de Maire van den Helder, dien zelfden dag bij hem gedaan, mede af te wijzen. Het steeds toenemende gebrek en de ongelukkige gesteldheid der ingezetenen van die plaats, noodzaakte dien Maire, om eenigen onderstand van noodwendigheden, en tevens verzachting in de strenge maatregelen ter ontsluiting dier plaats, te verzoeken. Op den 7 April, toen het intrekken der Bondgenooten binnen Parijs reeds bekend was geworden, werd de overgave der vesting van nieuws door den Generaal geëischt. Hierentegen werd van den anderen kant, als eene voorname zwarigheid ingebragt het artikel, waarbij gevorderd werd, dat de bezetting zich als krijgsgevangenen zouden overgeven: van welke vordering de Generaal vermeend had, voor als nog niet te moeten afgaan. Evenwel na het zenden van de verklaring van Keizer Alexander, aan de inwoners van Parijs gedaan, en de zekere berigten dat Frankrijk onder het Koninklijke bestuur van Lodewijk XVIII was gebragt, werd er een nadere voorslag tot ontruiming en overgave gedaan, onder voorwaarde, dat de bezetting met hare bagaadje naar Frankrijk zou kunnen terugkeeren, mits aannemende, om voortaan de zaak van den herstelden Koning te dienen. De medegedeelde tijding werd zorgvuldig voor de Fransche bezetting door hare Officieren verborgen gehouden, en in den Raad werd wederom tot een weigerend antwoord besloten. Dan nadere bevestiging dier tijding, en de bekomen zekerheid van Napoleon's afstand bragt eindelijk, na den 13 April, een gunstiger gesindheid te weeg, en diensvolgens werd, met wederzijdsche bewilliging, het volgende vastgesteld: de vrije en onbelemmerde vaart voor de schepen van alle natiën, van en naar zee, langs de forten van den Helder en de vloot van het Nieuwe Diep, met uitzondering alleen van oorlogschepen en gewapende vaartuigen, ten teeken waarvan eene witte vlag op Kijkduin zoude worden uitgestoken. Voorts werd, na alle noodige opening bekomen te hebben, door de Stafofficieren verklaard,

Digitized by Google

dat zij met hunne onderhoorige manschappen nu bereid waren, om het nieuwe bestuur in Frankrijk te erkennen. Wat betrof de ontruiming van de forten en de overgave van de vloot, benevens de magazijnen, krijgsvoorraad, en al wat gerekend kon worden tot de vestingen en 's Lands zeewezen te behooren, ook daarin zou geene zwarigheid gemaakt worden, zoodra Verhuell, door of van wege Lodewijk XVIII, als Koning *van Frankrijk*, daartoe behoorlijk gemagtigd zoude zijn, zonder welken last men niet besluiten kon, om de witte vlag te doen waaijen. Zoo lang werd dan ook van den anderen kant de geheele vrije gemeenschap met den Helder en het opheffen der blokkade geweigerd, en alleen toegestaan de invoer van die voorwerpen, welke tot verkwikking van de zieke ingezetenen zoude kunnen dienen. Het overnemen aan de voorposten van een aantal zoogenaamde *Etrangers*, werd aangenomen, en de staking der vijandelijkheden wederzijds vastgesteld. In dezen staat bleven de zaken tot den 21 April, toen de Vice-Admiraal den Generaal de Jonge liet weten, dat op den middag de witte koningsvlag van de forten la Salle, Merland en Dugommier zoude waaijen, ten bewijze, dat de bezetting Lodewijk XVIII had erkend. Het liep echter nog aan tot den 4 Mei, voor dat alles van wederzijden volkomen vereffend was.

Bij den watervloed van Februarij 1825 was den Helder in het grootste gevaar. Des avonds van den 3 dier maand wies het water aldaar tot zes voeten boven peil, en liep van bewesten de Westbatterij tot het Nieuwe Diep, over den dijk, vooral bij het logement *het Wapen van Haarlem*, alwaar de kruin van den dijk zeer smal is, zoodat het water bij stroomen tot ver in den straten van den Helder liep. Daarenboven was de aanslag tegen den dijk zoo geweldig, dat men voor bezwijken vreesde. De Beambten van den waterstaat niet alleen begaven zich derwaarts, maar ook de geheele bevolking kwam op de been, en men voorzag meer dan honderd roeden van de bedenkelijkste plaatsen met kistdammen, waardoor dan ook de plaats is behouden gebleven, ofschoon de oude batterij de Réunie, aan het Nieuwe Diep, door den slag van het water geheel werd vernield.

HELDER (DEN), gem., prov. *Noord-Holland*. Zie Helder-en-Huisduinen.

HELDER (DEN), batterij in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Banda-Neira*, op de Oostkust van dat eiland.

HELDER (HET), batterij in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Banda-Neira*, op de Westkust van dit eiland, aan het Zonnegat.

HELDER (KANAAL-VAN-), kanaal in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*. Zie Heldersche-Kanaal.

HELDER (POLDER VAN-DEN-), pold. in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*. Zie Helder-en-Huisduinen (Polder-van-den-).

HELDEREN, d. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Hellendoorn.

HELDER-EN-HUISDUINEN (DEN), gem., prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *den Helder* (1 k. d., 13 m. k., 9 s. d.); palende N. aan het Marsdiep, O. aan de Zuiderzee, Z. aan de gem. Calandsoog, W. aan de Noordzee.

Deze gem., thans, bij het verval van Huisduinen en de steeds toenemende bebouwing van het Nieuwediep, gewoonlijk den Helder genoemd, bevat, behalve de oude dorpen: den Helder en Huisduinen, de Nieuwe bebouwing aan het Nieuwediep en langs het Helderscheе-kanaal, 's Rijks maritime etablissement Willemsoord,

Digitized by Google

de Nieuwstad, aldus genoemd om dat Napoleon er in plaats van den Ouden-Helder eene nieuwe stad wilde bouwen, het Spijkerbuurtje, de drooggemaakte bedijking het Koegras, en het voormalige gehucht Heiligarm, waar thans slechts eene boerenwoning staat. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4703 bund. 19 v. r. 1 v. ell., waaronder 4540 bund. 60 v. r. 75 v. ell. belastbaar land; telt 1364 h., bewoond door 1798 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 9300 inw., hieronder begrepen het garnizoen van ruim 700 manschappen. De inw. vinden voornamelijk hun bestaan door de werkzaamheden op het zoo merkwaardige Rijks maritime etablissement Willemsoord; door den handel, waartoe de meeste bedrijven worden uitgeoefend; door het voorzien in de behoeften der op de reede van Texel en in de haven het Nieuwediep of de Koopvaarders-binnenhaven liggende schepen en vaartuigen; door het aanzijn van oorlogschepen en vaartuigen; door een doorgaans belangrijk garnizoen; door het loodswezen; de visscherij; de veeteelt en eenigen landbouw. De welvaart der gemeente den Helder-en-Huisduinen is steeds toenemende, als voorbeeld waarvan men kan aanhalen, dat sedert 1832 ruim 300 nieuwe huizen zijn bijgebouwd, en dat sedert het jaar 1815 de bevolking van 2600 tot ruim 9000 zielen gestegen is.

Den Helder is een half uur van het Nieuwediep verwijderd, en op dezen afstand was vroeger geen huis te vinden; thans is het met elkander vereenigd door nieuw gebouwde huizen. Sedert de laatste jaren zijn er echter weinige huizen bijgebouwd, doch thans worden aan de overzijde van het Heldersche-kanaal, weder een aantal nieuwe woningen gesticht.

De belangrijke zeehaven, het Nieuwediep, waarin, gedurende het wintersaizoen, meermalen honderd en meer koopvaardijschepen liggen, de rijks marinewerf, het garnizoen, de schepen der marine en de werken der genie, waaraan somwijlen een aanmerkelijk getal van arbeiders werkzaam zijn, brengen niet weinig aan den welvaart en bloei van den Helder toe. Aanmerkelijk was in vorige jaren de uitvoer van versche zuiderzeesche-haring, door Fransche visschers aan den Helder opgekocht wordende. De winter- of zoogenaamde panharing-visscherij, die in het wintersaizoen aldaar eene aanmerkelijke som gelds in omloop bragt, en waardoor de binnenlandsche kustvisschers meestal hun brood voor het geheele jaar verdiende is, sedert het jaar 1836, grootendeels mislukt, doordien de haring niet in zoo groote menigte te zamen geschoold werd gevonden als in vorige jaren. Vroeger erlangde de gemeente vele inkomsten van de, zoo aan den Helder als te Huisduinen gevestigde Straat-Davidsvaarders.

Men heeft alhier eene der schoonste zeehavens van Nederland, welke op de reede van Texel uitloopt. Deze reede is langs vier voorname zeegaten toegankelijk, namenlijk het Schulpengat, met hoog water voor linieschepen bevaarbaar; het Landsdiep, thans minder geschikt dan vroeger, doch voor ligtere schepen te gebruiken; het Noordergat, waarvoor evenwel een redelijk vaarwater geschuurd is, en eindelijk het Vlie, voor ligte schepen. De reede is zeer veilig. De zeehaven het Nieuwediep heeft gemeenschap met het maritieme etablissement, de Koopvaarders-Binnenhaven en het groote Noorhollandsche-kanaal.

Vóór het jaar 1824 waren de wegen in de gemeente den Helder nog niet bestraat en daardoor, vooral in den winter, bijna onbruikbaar en een modderpoel gelijk. Onder het bestuur van den toenmaligen

Digitized by Google

Schout Jan in 't Velt, thans nog Burgemeester in de gemeente, is in het gemelde jaar met de bestrating aangevangen, welke van tijd tot tijd is voortgezet, zoo dat thans door de geheele gemeente nette en zindelijke straten gevonden worden. Sedert zijn nog vele belangrijke werken, geheel of gedeeltelijk voor rekening van de gemeente, tot stand gebragt, waaronder het graven van het Heldersche-kanaal, hetwelk eene communicatie, tusschen den Ouden-Helder en het Noordhollandsche-kanaal, langs het Nieuwediep daarstelt, als een der voornaamste dient genoemd te worden.

Er zijn in deze gem. twee korenmolens, zijnde een derde, welke tevens tot het malen van tras zal gebruikt worden, in aanbouw. Ook zijn er een houtzaagmolen en twee scheepstimmerwerven.

De Herv., die hier 6000 in getal zijn, onder welke 1400 Ledematen, maken twee gem. uit, als die van den Helder, waaronder het Nieuwediep is begrepen, en die van Huisduinen, welke drie kerken hebben, als: één aan den Helder, één te Nieuwediep en één te Huisduinen.

De Herst. Evang. Luth., van welke men er 325 telt, onder welken 150 Ledematen, vormen eene gemeente.

De Doopsgez., van welke men er 175 aantreft, onder welken 115 Ledematen, maken mede eene gem. uit.

De R. K., van welke men er ruim 2300 telt, onder welke omtrent 1000 Communikanten, vormen de stat. van *den Helder*.

De R. K. van de Oude Clerezij, van welke men er 300 aantreft, onder welke 150 Communikanten, maken mede de stat. van *den Helder* uit.

De Isr., van welke er 180 wonen, vormen de ringsynagoge van *den Helder*, die ook eene bijkerk te Medemblik heeft.

Men heeft in deze gem. negen scholen, als: vier aan den Helder, één te Huisduinen, één aan het Koegras, en drie te Nieuwediep. Onder deze zijn vijf Openbare scholen, als: twee aan den Helder, één te Huisduinen, één te Koegras en één te Nieuwediep, welke, met uitzondering van die te Huisduinen, sedert eenige jaren geheel nieuw zijn gebouwd; voorts twee Bijzondere scholen van de tweede klasse, een Instituut voor Jongeheeren en een Instituut voor Jongejufvrouwen, alsmede nog een Teekenschool, opgerigt door het alhier gevestigde Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, alle welke scholen gemiddeld worden bezocht door ongeveer 1600 leerlingen.

Deze gem. was eertijds een baljuwschap, onder den naam van Huisduinen-en-den-Helder, waarvan de Staten van Holland en West-Friesland, het hooge regtsgebied hadden, en nog vroeger een eiland, doch werd, in het jaar 1610, door het maken van den Zanddijk, die zich tot aan de heerl. van Calandsoog uitstrekt, aan het vaste land gehecht.

De heerl. van Huisduinen-en-den-Helder werd, door een der Graven van Egmond, verkocht aan den Heer Isaäk le Maire, wiens nazaten hier nog vele eigendommen bezitten; doch de heerl. werd door de Grafelijkheid van Holland genaast, waaruit het regt der aanstelling van den Baljuw, en de verkiezing van Schepenen en andere regenten is voortgevloeid.

Omtrent den aanvang des jaars 1749, hadden eenige opgezetenen van den Helder-en-Huisduinen, een vertoog den Stadhouder overgezonden, vervuld met klagten over de knevelarijen en geweldenarijen

hunner Regenten en sluitende met een verzoek, dat de Prins deze Regenten wilde doen bestraffen naar behooren. De Stadhouder, sedert, de verdediging der Regenten, en het berigt van den Baljuw daarop schriftelijk, ontvangen hebbende, beval, in Augustus daaraan, dat de opgezetenen den Regenten den verschuldigden eerbied zouden toedragen, alzoo hij niet had kunnen vinden, dat dezen zich kwalijk gekweten hadden van hunnen pligt. Doch het volk, ontevreden over deze uitspraak, bleef morren tegen de Regenten. In het begin van Februarij des volgenden jaars, dwong men zelfs de Regenten, die eenen schoolmeester hadden aangesteld, tegen den zin van het gemeen, tot het nederleggen hunner bedieningen. Doch het Hof van Holland nam kennis van deze ongeregeldheid, en zond, eerlang Gemagtigden naar den Helder-en-Huisduinen, die de afgezette Regenten wederom in het bewind stelden, waarmede het gemeen genoegen nemen moest.

Het wapen dezer gem. bestaat uit het oude wapen van Huisduinen, en is van keel (rood), beladen met drie kepers van goud, en gedekt met eene kroon.

HELDEREN, naam, welken men in de wandeling geeft aan het d. Hellendoorn, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Hellendoorn.

HELDER-EN-HUISDUINEN (POLDER-VAN-DEN-), ook wel enkel den Helderschen-Polder of de Polder-van-den-Helder genoemd, pold. in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Den Helder*, gem. *den Helder-en-Huisduinen*; palende N. en O. aan het bebouwde gedeelte der gemeente en het fort Erfprins, Z. aan het fort Dirks en aan het Koegras, W. aan de Duinen tegen de Noordzee.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 286 bund. 5 v. r. 92 v. ell., en wordt door vier kleine sluizen van het overtollige water ontlast. De landerijen behooren meestal aan de ingezetenen der gemeente; in den polder zelve vindt men slechts eene boerderij, te Heiligarm. Het land ligt gemiddeld 2 palm. boven volzee. Het polderbestuur bestaat uit vier Heemraden, onder welken een Voorzitter is, benevens eenen Secretaris.

HELDERKAMP, buiteng. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, hw., distr., arr. en 9 u. O. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. O. ten N. van *Aalten*, gem. en aan het einde van de straat van het d. *Winterwijk*.

Dit buiteng., hetwelk in het jaar 1822 is aangelegd op eenen van het domein aangekochten grond, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 77 v. r. 50 v. ell., en wordt thans in eigendom besteten en bewoond door den Heer Woltra Salomon van Borkel Huibink.

HELDER-MALEVELD, heideveld op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Heller-Maleveld (Het).

HELDERSCHANS, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, in het schependom van *Aardenburg*. Zie Elderschans.

HELDERSCHE-BERG of Hellendoornsche-berg, heuvel in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. en 7 min. O. van *Hellendoorn*. — Hij is 150 ell. hoog.

HELDERSCHE-KANAAL of Kanaal-van-den-Helder, kanaal in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*, een aanvang nemende aan het Noordhollandsche-kanaal en in dezelfde strekking met de Koopvaarders-binnenhaven uitloopende op het vlek den Helder.

Digitized by Google

Dit kanaal is gegraven in het jaar 1828, voltooid in 1829. Men houdt zich thans (1845) bezig het van bruggen te voorzien, waarvan twee reeds gemaakt zijn; twee moeten er nog gemaakt worden.

HELDERSCHE-POLDER, pold. in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*. Zie HELDER-EN-HUISDUINEN (POLDER-VAN-DEN).

HELDERVELD, heideveld op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie HELLER-MALEVELD (HET).

HELEIND (HET), onbebuisde streek in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. W. N. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. O. van *Heusden*, gem. en ½ u. N. W. van *Hedikhuizen*.

HELEN, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Nickeri*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Unie, benedenwaarts aan de verl. plant. Phœnix; 500 akk. groot.

HELENA (DE HEILIGE-), voorm. kloost. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie HELENAKLOOSTER.

HELENA-CHRISTINA, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het *Pad-van-Wanica*, ter regterzijde van Poelepantjesbrug komende; palende N. aan den houtgrond Nieuwe-grond-Leysner, Z. aan Mijn-Zorg-en-Discordia; 1000 akkers groot.

HELENAKLOOSTER, ook wel enkel de HEILIGE-HELENA genoemd, voorm. kloost. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, aan het Noordeinde van *Scharmer*, W. van en aan den rijweg, die er eenigzins om- en toedraait, en door Scharmer loopt.

Het was een Mannenklooster van de orde der Kruisdragers en aan de H. HELENA toegewijd, waarvan het zijnen naam ontleende, hoewel het anders ook wel het HUIS DES LICHTS genaamd werd. Volgens een warfsoordeel van 20 November 1600 zou het zijn gesticht door JOHAN RENGERS en Vrouwe AGNETA VAN LAAR, dus in het laatst der vijftiende eeuw. Het is mogelijk, dat RENGERS en zijne vrouw het klooster aanzienlijk begiftigd hebben; maar dat het veel vroeger reeds bestaan heeft, blijkt, daar wij bij SIBRANDUS LEO (1) lezen, dat in het jaar 1400 het klooster Apelsche of Der-Apel, door den Proost van Schildwolde, onzeker voor welk eenen prijs, aangekocht werd en met het klooster der Kruisbroeders te Scharmer vereenigd is. Het schijnt veeleer in het midden der veertiende eeuw gesticht te zijn, daar het onder de kloosters, in 1288 opgegeven, niet voorkomt; maar wel op eene andere zeer oude lijst (2). Vóór de reductie der provincie Groningen was het reeds in verval geraakt en is vervolgens verdwenen.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans gedeeltelijk tuin en de in 1824 nieuw gebouwde school. De pastorie, die er ook op gestaan heeft, is, na geheel vervallen te zijn, in genoemd jaar weggebroken. Het is van eene groote uitgestrektheid geweest, zoo wel in gebouwen als landerijen; eene boerenplaats, het Biland genaamd, van waar vroeger eene laan, de Monnikenlaan geheeten, tot het klooster leidde, heeft er toe behoord, en is er wellig de brouwerij van geweest, zoo als men gissen mag uit eenen steenen verwulfden kelder, welke daar voor korte jaren nog aanwezig was; voorts is er nog eene uitgebreidheid van landerijen, die door hunnen naam van Kloostercorpus aan den afkomst herinneren.

(1) MATTH. *Anal.*, III, p. 550.

(2) *Fund. sacr.*, bij MATTH. *Anal.*, III, p. 480.

Digitized by Google

HELENAKREEK, kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*.

Deze kreek, wordt gemeenlijk in de wandeling Hoer-Helenakreek genoemd, maar dit is waarschijnlijk eene verbastering van Orelana-kreek, welke dit water vermoedelijk ontleend heeft van den Spaanschen krijgsoverste Orelana of van het produkt *Orleaan*, waarom zij ook wel de Orleankreek wordt genoemd. Het is toch niet te denken, dat eene geriefelijke vrouw in der tijd hare toestemming zou gegeven hebben, tot de benaming der kreek, maar wel, dat de aanbouw van de *Rokau*, *Arnotta* of de *Koswé*, gevende de verwstof Orleaan, die heeft doen ontstaan, te meer omdat aldaar de meeste Fransche planters woonden, zooals blijkt uit de namen der aldaar liggende plantaadjen, als: Mon Affaire, Argent Court, Vuide Bouteille, enz. Zij ontspringt in de bosschen en zwampen boven den militairen post Montpellier, en ontlast zich, met eenen noordelijken loop, in de *Beneden-Commewijne*, tusschen de verl plant. Thyronne benedenwaarts en Beekenhorst bovenwaarts.

HELENAPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Biervliet*; palende N. en O. aan den Wilhelmina-polder, Z. O. aan den Grooten-Zoute-polder en den Oranje-polder, Z. W. aan den Amelia-polder, W. aan den Pieters-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1691 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 300 bund. 78 v. r., waaronder 298 bund. 59 v. r. 84 v. ell. schotbaar land, en ontlast het water door eene sluis in den Grooten-Zoute-polder. Men telt daarin 11 h., waaronder 5 boerenhofsteden. Het dijksbestuur bestaat uit éénen Gezworene en eenen Penningmeester.

HELEWYRD, oude naam van het d. Holwierda, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Holwierda.

HELHUIZEN, geh. in *Zalland*, prov. *Over-IJssel*, arr. en 3½ u. N. O. van *Deventer*, kant. en 2½ u. Z. O. van *Raalte*, gem en 1 u. N. ten W. van *Holten*, tot de buurs. *Espeloo* behoorende.

HELIKANBEKE, naam eener hoeve (curtis), welke, in het jaar 997, door Keizer Otto III, uit de goederen van Wichman, Graaf in *Hameland*, toegekend werd aan zijne dochter Adela. Van deze hoeve, welke ongetwijfeld in den *Duffelt*, prov. *Gelderland*, gelegen was, weet men de juiste plaats der ligging niet meer aan te wijzen.

HELINGERBROUK, naam, onder welken de amb. heerl. *Tedingerbroek*, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, in de lijst der leengoederen, verleid op Maria van Wassenaer, in den jare 1525, vermeld, wordt. Zie Tedingerbroek.

HELIUM, naam, welken onze oude Schrijvers geven aan den wijden en breeden mond, met welke de vereenigde rivieren de *Maas* en de *Waal*, op de hoogte van *Brielle*, weleer plagten in zee te vallen (1).

HELKANT, geh. in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2½ u. N. van *Breda*, kant. en 2 u. N. O. van *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, ½ u. O. van *Hooge-Zwaluwe*; met 73 h. en 460 inw.

HELKIL (DE), eene der killen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hel (De Groote-).

HELL (DE), buurs. en havez. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Hell (De).

---

(1) Men vindt dezen naam het eerst bij Plinius, *Hist. nat.*, lib. 4, c. 15.

Digitized by Google

HELL (HET GROOT-), erf op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 1¼ u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 7¼ u. N. O. van *Nijkerk*, gem. en Z. W. van *Putten*, waar vroeger een klooster gestaan heeft, van hetwelk aldaar nog eenige overblijfselen te zien zijn.

Thans wordt dit erf, hetwelk eene oppervlakte beslaat van 40 bund., in eigendom bezeten door de erven van den Heer D'YVOY.

HELLANGE, Fr. naam van het d. HELLINGEN, in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie HELLINGEN.

HELLE, hofst. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en 2 u. W. van *Brouwershaven*, gem. *Noordwelle*.

Het huis, dat hoog uit den grond is gebouwd en met steenen trappen opgaat, plagt voorheen veel grooter te zijn, en was van ouds de burg van de heerl. Welland. Het is tegenwoordig, met de daarbij behoorende gronden, groot 49 bund. 76 v. r. 40 v. ell., het eigendom van den Heer WILLEM DE BRUYNE, die het bewoont.

HELLE (DE), havez. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*. Zie HEIL (TER-).

HELLE (DE), geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. ten Z. van *Maastricht*, kant. en ¼ u. O. Z. O. van *Gulpen*, gem. en ruim ¼ u. Z. van *Wittem*; met 30 h. en 200 inw.

HELLE (DE), voorm. gors in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, welke, in het jaar 1420, door Hertog JAN VAN BEIJEREN, bij koop en uitgifte, ter bedijking tot een onsterfelijk leen uitgegeven is, en vermoedelijk in eenen der polders van de gem. *Nieuwe-Tonge* is ingedijkt.

HELLEBROEK of HELLENBROEK, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, dist., arr. en 3 u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1¼ u. N. W. van *Heerlen*, gem. *Nut-en-Nirven*, 5 min. Z. O. van Nuth; met 30 h. en 300 inw.

HELLEDOORN, d. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie HELLENDOORN.

HELLEGAT, waterval van de riv. *de Roer*, in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, 15 min. Z. W. van Roermonde.

In de nabijheid is een papiermolen, welks bekoorlijke ligging vele inwoners van Roermonde derwaarts lokt, om zich op deze aangename plaats met wandelen te verlustigen.

HELLEGAT (HET), water in *Zeeland*, dat van de stad Hulst afkomende, met eene Noordelijke rigting, tusschen het Hulster- en Axeler-Ambacht heen, langs Stoppeldijke en Boschkapelle loopende, bij Ossenisse in de Wester-Schelde valt.

HELLEGATSPOLDER, HILLEGATSPOLDER of JAN-CORTSENPOLDER, ook wel JAN-KORSENPOLDER gespeld, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gedeeltelijk gem. *Warmond*, gedeeltelijk gem. *Sassenheim*, en voor een klein gedeelte gem. *Lisse*; palende N. aan den Poelpolder, O. aan het Haarlemmermeer, Z. aan het Kleine-Kagermeer, W. aan den Geelhoornsche-polder.

[illegible] beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van [illegible] h., beide boerderijen, van welke één onder *Warmond* en onder *Sassenheim*. De HELLEGATS-POLDER wordt door eenen [illegible] overtollige water ontlast. Het land ligt 6 à 7 palm.

[illegible]MEER, meer in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*.

[illegible] eigenlijk een gedeelte van het thans drooggemaakt wordende [illegible]meer uit, en wel de flaauwe inham Z. W. van de gem. [illegible]schen den Nieuwerkerkerhoek en de zuidelijke punt van

Digitized by Google

den Bovenwegsche-polder, zijnde dat gedeelte, waar vroeger het dorp Rijk lag.

HELLENBROEK, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Hellebroek.

HELLENBURG, voorm. kast. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en 2¼ u. ten Z. van *Goes*, kant. en 2 u. ten Z. O. van *Heinkenszand*, gem. *Baarland-en-Bakendorp*, 5 min. W. van het d. Baarland.

Het was eene zware, vierkante, met verscheidene torens voorziene sterkte, van welke thans niets meer overig is, dan het eilandje, uit welks wateren zij weleer hare beehte muren en hooge torens verhief, benevens de nederhof, nog grootendeels aan de grachten kenbaar. De grond, waarop het stond, met de daarnaast aangrenzende landerijen, ruim 4 bunders groot, wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Andries Stekelee Jz., woonachtig te Baarland, en wordt nog Hellenburg genaamd (1).

HELLENDOORN, gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*, kant. *Raalte* (4 k. d., 4 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Ambt-Ommen en den Ham, O. aan Vriezeveen, Wierden en Rijssen, Z. aan Holten, W. aan Raalte.

Deze gem. bevat het d. Hellendoorn en de buurs. Noetsele, Haarle, Elen-en-Rhaan, Egede, Marle, Daarle en Hulsen, alsmede het pas ontstane geh. Nijverdal. Zij beslaat eene oppervlakte van 13,302 bund. 17 v. r. 90 v. ell., waaronder 1598 bund. 84 v. r. 40 v. ell. belastbaar land. Men telt er 601 h., bewoond door 627 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in schoenmakerijen. Voorts heeft men er eene door stoom gedrevene vlasspinnerij, twee door stoom gedrevene kettingsterkerijen, eene linnen-pellen- en zeildoekweverij en eene calicotsweverij, toebehoorende aan wijlen den zoo verdienstelijken Thomas Ainsworth, die er den oprigter van geweest is en hier tevens eene nog bestaande fabrijk bezat, waarvan het hoofdgebouw is bestemd tot stoom-katoenspinnerij en kettingsterkerij, voorts tot modelweverij van onderscheidene fabrikaten en waar te dien oprigte, aan des begeerende fabrikeurs, gewenschte inlichtingen wordt gegeven. Almede is hier gevestigd het agentschap der Algemeene Handelmaatschappij, alwaar gekeurd en verder verzonden worden de calicots, die voor de gezegde Maatschappij in het district Twenthe geweven worden; nog heeft die Maatschappij onder deze gemeente, bij den Eversberg, aanzienlijke gebouwen en woningen, zoo voor de Directie als voor de Opzigters. Vroeger bestond in deze gemeente eene brouwerij, welke sedert het jaar 1834 heeft opgehouden te werken.

Voorheen stond onder deze gemeente een geestelijk gesticht, het Huis den Dam genaamd, doch dit is in het jaar 1841 grootendeels gesloopt. Zoo mede hebben hier vroeger bestaan, doch zijn thans gesloopt, het Kasteel den Schuilenburg, het Kasteel ter Mollen en het Slot of Burg Katenhorst. Thans liggen er nog de havez. Rhaan en Egede. Ook had men hier vroeger eene menigte onbebouwde landen, die door het verdeelen der marktegronden, aanmerkelijk verminderen.

---

(1) Men zie voorts over de bouwvallen van dit slot: S. de Wind, *Iets over het kasteel* Hellenburg *en het dorp* Baarland, in den *Zeeuwsche Volks-Almanak voor het jaar* 1837, bl. 9.

Digitized by Google

De rivier de Regge doorsnijdt deze gemeente, en, hoewel zij slechts eene geringe breedte heeft, verandert zij des winters het omliggende land in een groot meer.

De Herv., die hier ongeveer 2200 in getal zijn, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Zwolle*, ring van *Ommen*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Joachimus Joachimi, wiens opvolger was Richardus Oebbolb, die in het jaar 1610 herwaarts kwam, en in het jaar 1612 vertrok. Het beroep is eene collatie, waarvan het regt behoort aan de eigenaars van de huizen Schuilenburg, den Dam en de Rhaan.

De Afgescheidenen, van welke men er 300 telt, maken eene gem. uit, die eenen Predikant heeft.

De R. K., van welke men er ongeveer 1100 aantreft, onder welke 860 Communikanten, maken de statiën van *Haarle* en *Hellendoorn* uit.

De Isr., van welke men er ongeveer 20 telt, behooren tot de ringsynagoge van *Goor*.

Men telt in deze gem. zeven scholen, als: ééne te Hellendoorn, ééne te Noetzele, ééne te Haarle, ééne te Elen-en-Rhaan, ééne te Egede, ééne te Marle en ééne te Daarle, die gezamenlijk door een gemiddeld getal van ruim 1800 leerlingen bezocht worden.

Het d. Hellendoorn, in de wandeling veelal Heldbren genaamd, is 5 u. N. O. van Deventer, 2½ u. O. van Raalte, aan den voet van den Heldersche-berg, en aan het riviertje de Regge, hoogst schilderachtig gelegen. Het d. is vermoedelijk in het jaar 1080 gesticht. De naam wordt door sommigen afgeleid van Elius en Æliturris, d. i. Elitoren, volgens anderen van de ligging, als zijnde dit oord afhellend en doornachtig, Hellen-oord of Helle-doorn. Men telt er in de kom van het dorp 145 h. en 860 inw.

De kerk, vóór de Reformatie aan den H. Sebastianus toegewijd, verkreeg destijds haren Pastoor van het kapittel van Deventer. In deze kerk waren vijf vikarijen gesticht: de vikarij van *Onze Lieve Vrouw*, wier bedienaar gehouden was hier op alle hooge feestdagen de goddelijke dienst te doen; die van de H. Maria Magdalena, wier bedienaar alle Woensdagen en Vrijdagen eene mis moest lezen, welke beide vikarijen, in het jaar 1571, ter vergeving van Jonkheer Johan van Boetzelaar hebben gestaan; die van het *Heilige Kruis*, wier bedienaar tot het lezen van twee missen gehouden was, en des Pastoors *tweede hand* moest zijn, door wien hij ook aangenomen werd; die van de H. Anna, welke in het gemelde jaar door Heer Reinier van Kobvoorden vergeven moest worden; die van de H. Antonius en Anna, waarvan de bedienaar door den Pastoor, de Edellieden Schaap, en de Opzigters van St. Antonius broederschap verkoren werd, en alle Zondagen, Dingsdagen en Donderdagen eene mis moest lezen. De bedienaar der vikarij van *Onze Lieve Vrouw* was tevens gehouden eenmaal per week eene mis te lezen in de kapel op het Huis ter Molle, in welke kapel, volgens de aanteekeningen van Willibrand Bonnigerhof, in zijn *Register der proostdij van Deventer*, omtrent het jaar 1513 eene kerkdienst gesticht was. Deze kerk was door den storm van den 12 December 1747 geheel ingestort, maar werd in het volgende jaar herbouwd. Anderwerf vervallen geraakt zijnde, is zij, even als de predikantswoning, door milde bijdragen van wege Koning Willem I en de gemeenteleden, in het jaar 1829, hersteld. Zij is van eenen lagen stompen toren voorzien, doch heeft geen orgel. — De kerk der Afgescheidenen is een klein gebouw, zonder orgel.

Digitized by Google

De stat. der R. K. te HELLENDOORN, welke 300 zielen, onder welke 220 Communikanten, telt, behooren tot het dek. van *Zalland-en-Drenthe*, en wordt door eenen Pastoor bediend. De kerk, aan den H. SEBASTIANUS toegewijd, is den 17 Junij 1836 afgebrand, doch in het volgende jaar herbouwd. Zij is van een klein spits torentje voorzien, doch heeft geen orgel. — De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 90 leerlingen bezocht.

Den 17 Junij 1836, ontstond er te HELLENDOORN een hevige brand, waardoor binnen den tijd van twee uren, negentien gebouwen, zoo woningen als schuren enz., waaronder ook de R. K. kerk, eene prooi der vlammen zijn geworden, en door welk noodlottig toeval, onderscheidene ingezetenen in behoeftige omstandigheden werden gedompeld.

HELLENDOORNSCHE-BERG, berg in *Zalland*, prov. *Overijssel*, Zie HELDERSCHE-BERG.

HELLEN-EINDE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*. Zie HELAKKER.

HELLENRAAD, kast. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 1 u. N. van *Roermonde*, gem. en 10 min. Z. van *Swalmen*.

Dit kast. is thans onbewoond en raakt al meer en meer in verval. Daar bij behooren uitgestrekte wei- en zaailanden en vele pachthoeven, gezamenlijk beslaande eene oppervlakte van 443 bund. 73 v. r. 35 v. ell., thans in eigendom bezeten wordende door den Markies WENCESLAUS VAN EN TOT HOENSBROEK, woonachtig te Keulen.

HELLERMALEVELD (HET) of HET HELDERMALEVELD, heideveld op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, in de gem. *Putten*, ligt in het N. O. van de stad Nijkerk, uitmakende een deel der Veluwsche heide. Van ouds heeft het den naam gedragen van het HELDERVELD of HELLERVELD, naar een klooster, hetwelk vroeger in de gem. Putten heeft bestaan, en waarvan nog eenige overblijfselen op het erf Groot-Hell gevonden worden.

Het HELLERMALEVELD schijnt oudtijds eene groote uitgebreidheid te hebben gehad, en onder verscheidene zoogenaamde maalschappen verdeeld te zijn geweest. De veld- of heidegrond in elk dezer maalschappen was steeds de gemeenschappelijke bezitting der eigenaren van de omen ialiggende boerenerven, waarvan het getal aandeelen op het veld, ook zigtgangen genoemd werden. Zoowel de eene, als de andere maalschap, werd bestuurd door twee zoogenaamde Veldgraven, in elke maalschap uit Geregtigden gekozen, en de Geërfden in de maalschap onder Putten werden door de hunnen jaarlijks, omtrent Martini, bijeengeroepen op eenen kleinen heuvel.

HELLERE, naam, onder welken, in den ouden blaffert van de goederen der kerk van Utrecht, het vlek DE HELDER, in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*, voorkomt. Zie HELDER (DEN).

HELLERVELD, heideveld op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie HELLERMALEVELD.

HELLEVOET (NIEUW-), heerl. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Nieuw-Hellevoet-en-de-Quack* (14 k. d., 11 m. k., 7 s. d.); palende N. W. aan den St.-Anna-polder, N. aan de Nieuwe-Goote, O. aan den Nieuwenboorn, Z. aan de Oude-en Nieuwe-Struiten, Hellevoetsluis en het Haringvliet, W. aan den Quackpolder.

Deze heerl. bevat den pold. Nieuw-Hellevoet en daarin het d. Nieuw-Hellevoet en eenige verstrooid liggende h. Zij telt 95 h., bewoond door 140 huisgez., uitmakende eene bevolking van 730 inw.,

Digitized by Google

die meest hun bestaan vinden in de graanteelt en vlasserij; terwijl ook eenigen in het scheepstimmeren en andere bedrijven te Hellevoetsluis hun bestaan vinden.

De Herv., die hier 600 in getal zijn, maken, met de overige uit de burgerl. gem. Nieuw-Hellevoet-en-de-Quack, eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Brielle* behoort. De Herv. gem. van Nieuw-Hellevoet was aanvankelijk met *Nieuwen-Hoorn* vereenigd. De eerste Predikant voor beide plaatsen was Johannes Culenius, beroepen in 1574, doch in datzelfde jaar nog overleden. In 1581 werden die gem. ieder door eenen afzonderlijken Predikant bediend, doch in 1591 werden Nieuw-Hellevoet en *Hellevoetsluis* bij elkander gevoegd, en de eerste Predikant voor die beide plaatsen was Matheus Pieters, beroepen in 1591, overleden in 1595. Petrus Steyaart, in 1629 voor beide plaatsen beroepen, bleef in Nieuw-Hellevoet, toen in 1640 Nieuw-Hellevoet en *Hellevoetsluis* van elkander werden gescheiden en ieder een eigen Predikant kreeg. Thans behoort nog tot de gem. Nieuw-Hellevoet de Oude- en Nieuwe-Struiten, met 190 Herv., met welke gem. die van Nieuw-Hellevoet ook heeft eene gemeenschap van school en armen. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer.

De R. K., van welke men er 50 aantreft, worden tot de stat. van *Hellevoetsluis* gerekend.

Men heeft in deze heerl. één school, in het d. Nieuw-Hellevoet, welke 120 kinderen kan bevatten, doch gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Nieuw-Hellevoet, ook wel Nieuw-Helvoet, welke naam vermoedelijk beteekent eene plaats, gelegen aan den voet van eene *helle* of heuvel, ligt 2 u. Z. van Brielle, ½ u. N. W. van Hellevoetsluis. Men telt er in de kom van het d. 34 h. en 230 inw.

De kerk van dit d. is van ouds, volgens de aanteekeningen, eene parochiekerk geweest. Het jaar der stichting vinden wij niet, zoo min als aan welken Kerkheilige zij vóór de Reformatie is toegewijd geweest; dan men heeft redenen om te gelooven, dat van deze kerk St. Cornelius de Beschermheilige zal geweest zijn, om reden, dat in zekere uitgifte van hier om heen gelegene polders werd bepaald, dat zoo lang deze geen eigen kerk in hunne bedijkingen hadden, zij *St. Corneliuspolders* zoude worden genoemd; en dat hunne bedijkers zouden verpligt zijn, het honderdste gemet aan hunne kerk, waarvan zij parochianen zouden wezen, en welke waarschijnlijk de tegenwoordige kerk zal geweest zijn, ter stichting van wekelijksche missen te schenken. Deze uitgifte en bepaling werd door Karel van Bourgondië in het jaar 1475 gedaan. De pastorij plagt aan vaste inkomsten te hebben 8 ponden (48 guld.), wanneer de Pastoor buiten de pastorie woonde, [illegible] 8 ponden (48 guld.), maar in de pastorie wo[illegible] 18 ponden (108 guld.). De inkomsten van [illegible] jaarlijks 10 ponden (60 guld.). De kerk op [illegible] langwerpige gedaante, en heeft waarschijnlijk [illegible]enruimte beslagen, alzoo er tusschen de kerk [illegible]lijk groote tusschenruimte is, welke men meent [illegible]oorzaakt; het gebouw is echter tot gebruik der [illegible]genoeg. De toren heeft eene aanzienlijke hoogte, [illegible] af geheel vierkant op tot boven de klok, van [illegible]vierkante, doch korte spits opgaat, waarboven

Digitized by Google

een kruis, op hetwelk de windwijzer staat; dragende de kerk en toren alle teekenen van oudheid. Men heeft in deze kerk geen orgel. De pastorie van dit dorp wordt voor eene der fraaiste van Zuid-Holland gehouden, als moetende vele buitenplaatsen in uitgestrektheid en fraaiheid daarvoor onderdoen.

Men heeft te Nieuw-Hellevoet een, in het jaar 1840 gebouwd, gemeentehuis, dat tevens de school en de onderwijzerswoning bevat.

Deze heerlijkheid wordt thans in eigendom bezeten door den Heer D. W. J. Strick van Linschoten, te Utrecht.

Het wapen van deze heerl. bestaat in een veld van sinople (groen), beladen met eene ruiterspoor, waarvan het radertje naar onderen is gekeerd, van goud, vertoonende wijders op de regterpunt een gesp van zilver, en op de linker eene riem van sabel (zwart).

HELLEVOET (NIEUW-), ook wel Nieuw-Hellevoetsche-polder genoemd, pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Nieuw-Hellevoet-en-de-Quack*; palende N. aan den St.-Anna-polder en de Nieuwe-Goote, O. aan Nieuwenhoorn, Z. aan de Nieuwe-Struiten, de Oude-Struiten, Hellevoetsluis en de Weergorsen, W. aan de Quack.

In het jaar 1367 is Nieuw-Hellevoet en *Smeethil*, door Vrouw Machteld van Voorne, ter bedijking uitgegeven. Waarschijnlijk is het, dat destijds de bedijking van *Smeethil* wel, maar die van Nieuw-Hellevoet niet tot stand is gekomen, daar later in 1394, door Hertog Albrecht van Beijeren, andermaal octrooi verleend is, bepaaldelijk tot de bedijking van Nieuw-Hellevoet alleen.

Deze pold., die, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaat van 782 bund. 50 v. r. 61 v. ell., waaronder 751 bund. 87 v. r. 61 v. ell. schotbaar land, wordt in de volgende negen blokken verdeeld, als: den Meentenhoek, den Langenhoek, den Hoonaart, den Grootenhoek, den Kerkhoek, den Kruisenhoek, den Luitenhoek, den Voor-Vossenhoek, den Ossenhoek en den Gaerhoek. Daarin ligt het d. Nieuw-Hellevoet en eenige verstrooid liggende h., uitmakende te zamen 84 h., waaronder 15 boerderijen. De polder Nieuw-Hellevoet wordt door eene sluis, op de Vest te Hellevoetsluis, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit éénen Schout en vijf Leden.

HELLEVOET (OUD-) of Oud-Hellevoetsche-polder, pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Vierpolders*; palende N. aan den Vekhoek, N. O. aan den Polder-van-Zwartewaal, O. aan den Nieuw-Heenvlietsche-polder, Z. aan den Nieuwen-Hoornsche-polder, W. aan den Polder-Oude-Goote.

Deze pold. wordt verdeeld in den Koosenhoek, den Tusschenhoek en de Heiningen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 208 bund. 37 v. r. 39 v. ell., waaronder 204 bund. schotbaar land. Men telt er 15 h., waaronder 5 boerderijen. Deze pold. wordt, vereenigd met de drie pold. *Nieuwland*, *Vekhoek* en *Oude-Goote*, door eenen molen, op de Holle-maar, van het overtollige water ontlast; hebbende eene uitwateringsluis in de haven van het d. Zwartewaal. Hij staat onder het polderbestuur van de Vierpolders, gezegd het Nieuwland, bestaande uit éénen President en vijf Leden.

HELLEVOET-EN-DE-QUACK (NIEUW-), gem. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle* (14 k. d., 11 m. k., 7 s. d.); palende N. en O. aan de gem. Nieuwen-Hoorn-en-Nieuwe-Goote,

Digitized by Google

Z. aan de Oude-en-Nieuwe-Struiten-en-Hellevoetsluis, W. en N. W. aan Rockanje.

Deze gem. bevat de heerl. Nieuw-Hellevoet en den Quackpolder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1138 bund. 38 v. r. 37 v. ell., waaronder 1101 bund. 13 v. r. 91 v. ell. belastbaar land. Men telt er 95 h., bewoond door 142 huisgez., uitmakende eene bevolking van 730 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en melkerij, alsmede in vlasteelt.

De Herv., die hier 690 in getal zijn, maken de gem. van *Nieuw-Hellevoet* uit. — De R. K., van welke men er ruim 50 aantreft, worden tot de stat. van *Hellevoetsluis* gerekend. — De 8 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Brielle-en-Hellevoetsluis*. — Men telt in deze gem. slechts ééne school te Nieuw-Hellevoet.

Het wapen is hetzelfde als dat van de heerl. Nieuw-Helvoet.

HELLEVOETSCHE-POLDER (NIEUW-), pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HELLEVOET (NIEUW-).

HELLEVOETSCHE-POLDER (OUD-), pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HELLEVOET (OUD-).

HELLEVOETSCHE ZUIDDIJK (NIEUW-), dijk in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, welke bezuiden den pold. Nieuw-Hellevoet heen loopende, zich van Hellevoetsluis tot den pold. de Quack uitstrekt.

Bij den watervloed van Februarij 1825, heeft deze dijk eenige schade geleden.

HELLEVOETSLUIS, gem. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle* (14 k. d., 11 m. k., 7 s. d.); palende N. aan Nieuw-Hellevoet, O. aan de Oude- en Nieuwe-Struiten, Z. en W. aan het Haringvliet.

Deze gem. bevat de vesting Hellevoetsluis en de Weergorzen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 105 bund. 64 v. r. 89 v. ell., waaronder 9 bund. 74 v. r. 18 v. ell. belastbaar land; telt 194 h., bewoond door 320 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2400 inw., behalve het garnizoen en de zich aldaar bevindende zeemagt. Onder de inw. telt men vele ambtenaren, terwijl de overigen meest hun bestaan vinden aan de Rijks scheepstimmerwerf, in het loodsen, het voerwezen en in de nering en het vertier aan eene zeehaven verknocht. Voorheen plagten van hier tweemaal 's weeks paketbooten, tot vervoer van brieven en reizigers, op Harwich in Engeland te varen; deze zijn echter thans vervangen door stoombooten, regtstreeks van Rotterdam op Londen varende.

De Herv., die hier ruim 2000 in getal zijn, onder welke 400 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Brielle* behoort. Deze gem. was vroeger met *Nieuw-Hellevoet* vereenigd en werd in het jaar 1640 daarvan afgescheiden, zijnde de eerste, die hier afzonderlijk het leeraarambt heeft waargenomen, geweest HENDRICK WEYMANS, die in het jaar 1641 herwaarts kwam, en in het jaar 1646 naar Heenvliet vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Afgescheidenen, welke hier 40 in getal zijn, maken, met eenige buitengemeenten vereenigd, eene gem. uit, welke hier ook eene kerk heeft.

De Evang. Luth., van welke men er 70 heeft, behooren tot de gecombineerde gem. van *Brielle-en-Hellevoetsluis*. Deze hebben veel moeite aangewend tot verkrijging van een nieuw kerkgebouw, vooral

Digitized by Google

in het jaar 1837, doch te vergeefs, zoodat zij thans nog altijd godsdienstoefening houden, des Zondags avond in de Hervormde kerk, welke zij daartoe in huur hebben.

De R. K., van welken men er ongeveer 200 aantreft, maken, met die van Rockanje, Nieuw-Hellevoet en Nieuwe-Goote, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Schieland*, behoort.

De Isr., die men er 70 telt, hebben eene bijkerk, welke tot de ringsynagoge van *Brielle* behoort, en door eenen Voorlezer bediend wordt.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddel door een getal van 230 leerlingen bezocht wordt, behalve nog eene school voor meisjes, met ongeveer 30 leerlingen.

De vesting Hellevoetsluis of Helvoetsluis, ligt 2 u. Z. van Brielle, aan het Haringvliet, 51° 49′ 25″ N. B., 21° 47′ 39 O. L.

Hellevoetsluis was in oude tijden een klein geh. van eenige huisjes, hier gebouwd bij het aanleggen van de sluizen, door welke eenige polders van Voorne uitwaterden naar de rivier de Flakkée. Twee dezer sluizen liepen naar de haven, waaruit men ook naar Over-Flakkée en Zeeland overvoer. Deze haven, dewijl men die zeer gelegen vond, werd van tijd tot tijd verbeterd. Den 12 September des jaars 1598, werd bij de Staten van Holland en West-Friesland een onderstand ingewilligd tot het opmaken van het hoofd van Hellevoetsluis. Sedert zijn van tijd tot tijd aan dat hoofd, de haven en de sluis, aanmerkelijke kosten besteed, en telkens Leden uit de vergadering der Staten gemagtigd, tot het opnemen der sluizen en werken aldaar. In het jaar 1636, den 20 December, werd de eerste voorslag in de vergadering der Staten van Holland gedaan, om hier een Dok te maken, en den 13 Maart 1638, om er een fort te leggen, welk gevolg dit voorstel gehad heeft vindt men niet vermeld. Maar den 23 Julij 1652, werd door Gecommitteerde Raden een voorstel gedaan, tot het maken van eene vesting te Hellevoetsluis, en te Goedereede, waarop besloten werd, een ontwerp daarvan te doen opmaken. Dit is ook geschiedt, naardien in eene resolutie van de Staten van Holland en West-Friesland van den 13 Augustus deszelfden jaars gezegd wordt: dat men het met de fortificatiën van Goedereede noch wat zou inzien; aangaande Hellevoetsluis werden Gecommitteerde Raden verzocht, in overweging te nemen, om een werk van meerdere bescherming aldaar te doen tot stand brengen, en hiervan een nieuw ontwerp en bestek in te leveren.

Wanneer Hellevoetsluis eigenlijk voor de eerste maal versterkt is, weet men niet naauwkeurig, maar zeker is het, dat men er al voor den jare 1662, eenige sterkte of afsluiting gehad heeft. Deze bestond echter slechts uit paalwerk of palissaden, en de eerste vestingwerken waren van weinig belang. In den jare 1696 werden ze hernieuwd, en in den staat gebragt, waarin zij tegenwoordig zijn.

Hellevoetsluis is thans een langwerpig, sterk fort, omringd met eene gracht en hoofdwal, met vier geheele en twee halve bolwerken. Ter wederzijde van de haven is eene halve zwaluwenstaart of hoornwerk, voor ieder van welke een contrescharp gelegd is. De eene begint aan de westzijde van de haven, en strekt zich uit tot aan den Quacksche zeedijk. De andere begint aan de oostzijde van de haven, en loopt tot aan den Ouden-Hoornschen zeedijk. Op het Haarlemsche- en Konings-bolwerk zijn verhevene schietkatten. Aan dit fort zijn ook twee steenen beeren, en het heeft eene poort landwaarts naar den Briel, de Brielsche-poort geheeten, en twee uitgangen aan het einde der

Digitized by Google

haven, beiden barrières, van ophaalbruggen voorzien; terwijl het kanaal van Voorne langs deze vesting loopt, zijnde de sluizen daarvan gedekt door eene lunette.

Twee hoofden zijn er aan den waterkant, ter wederzijde van de haven, die des nachts door eenen boom gesloten worden, ten deele van steen, en aan de buiteneinden van zwaar houtwerk. Vele der palen hier ingeheid, hebben de lengte van 110 voeten (31 ell. 1 palm 4 duim) en de dikte van ten minste twee voeten (5 palm 6 duim) over het kruis. Men heeft ze hier zoo zwaar noodig om den vreeselijken stroom, die hier langs de oevers schuurt, en waardoor het onmogelijk is, dat eenig schip, bij het zwaarste getijde van de ebbe, in de haven kan komen. De haven wordt door batterijen gedekt. De vloten onder den Admiraal DE RUYTER zijn meermalen uit deze haven uitgeloopen.

Merkwaardig is te dezer plaatse de schutsluis, die bijna vijftig voeten breed zijnde, groot genoeg is om de zwaarste schepen door te laten en in het dok te brengen. Deze sluis, een meesterstuk van bouwkunde, door onzen Waterbouwkundige JAN BLANKEN, kan tevens den hoogsten springvloed keeren, en heeft die proef bereids meermalen bij orkanen doorgestaan. Ook de beide droge dokken, door denzelfden Waterbouwkundige aangelegd, verdienen de bewondering van ieder, die deze plaats bezoekt. Zij kunnen schepen van de grootste soort bevatten; door eene dubbele, kunstig ingerigte stoommachine, de eerste welke in Nederland in werking gebragt is, wordt het water daaruit zoodanig weggepompt, dat de schepen tot in het kleinste gebrek van onderen kunnen verbeterd worden. Toen Keizer NAPOLEON, in het jaar 1811, deze plaats bezocht, vormde hij al dadelijk het plan, om de werf te HELLEVOETSLUIS, als die daartoe zeer geschikt bevindende, aanmerkelijk uit te breiden en tot aanbouw van grootere schepen te bezigen, hetgeen echter door zijnen kort daaropvolgenden val achterwegeis gebleven. Thans (1843) wordt er eene ijzeren brug over de doksluis gelegd.

Het voornaamste gebouw te HELLEVOETSLUIS is het Rijks-Zeemagazijn aan de Oostzijde van *de Haven*, voorheen het Admiraliteits-Magazijn, zijnde een trotsch gebouw, waarin alles wat tot het zeewezen behoort, geborgen wordt. Voorts heeft men er 's Rijks-scheepstimmerwerf, met ruime huizingen, schuren, werkloosten, zoo ter timmering, als tot herstel van schepen en allerlei vaartuigen, benevens eene scheepsbelling; alsmede eene ruimte, dienende om op de werf het voorhanden zijnde geschut te bergen, en achter deze werf eene Kazerne voor de bezetting. De Hoofdwacht staat aan de Westzijde der *Haven*. Niet verre van de Brielsche-poort is ten O. een Kruidmagazijn gebouwd. Voorheen had men hier ook een Logement der Admiraliteitsheeren of het Landshuis, aan de Oostzijde der *Haven*, met eenen fraaijen tuin er achter, doch dit dient thans tot Woning voor de ambtenaren der marine, en nog gedeeltelijk tot Logement; ook was er een Magazijn der Gecommiteerde Raden aan de Westzijde der *Haven*, zijnde een schoon gebouw, van eene langwerpige gedaante, hetwelk thans ingerigt is tot Magazijn; voorts had men er een groot gebouw op den *Oostdijk*, vroeger tot Woning gebruikt, en aan den Staat in eigendom toebehoorende, dienende thans tot Magazijn der Artillerie.

De kerk der Hervormden is een fraai en aanzienlijk gebouw. In het jaar 1661 werd daaraan de eerste steen gelegd en in het jaar 1684 was zij volbouwd. Zij beslaat eene lengte van 24,78 ell. op eene breedte van 12,64 ell. en kan een goed aantal toehoorders bevatten. Voorts

Digitized by Google

pronkt zij met een orgel, dat er, ten jare 1818, in geplaatst is, en waarvoor de kosten bestreden zijn door milde giften der inwoners, zonder onderscheid van kerkgenootschap; ook had men er vroeger een tiental geschilderde glasramen, vertoonende het eerste de wapens en namen van de regering der stad Brielle; het tweede die van den Baljuw en Leenmannen van den Lande van Voorne; het derde die der Penningmeesters van de groote visscherij; het vierde die van de Regering van Hellevoetsluis; het vijfde die van Commissarissen van 's Lands fortificatiën; het zesde die van het gewezen collegie ter Admiraliteit op de Maze; het zevende die van Predikanten en kerkeraden van Hellevoetsluis; het achtste die van het binnenloodsmansgilde; het negende die van de gewezen Bewindhebbers der Oostindische Compagnie ter kamer Delft, en het tiende die van den gewezen Bewindhebbers der Oostindische Compagnie ter kamer Rotterdam; doch deze glasramen door ouderdom vervallen zijnde, bestaan niet meer. De toren van dit gebouw heeft van onderen af tot aan het dak, eene vierkante gedaante; van die hoogte af rijst een fraaije steenen koepel in de hoogte, welke van boven versierd is met eenen vergulden bol, in de gedaante van eenen appel, op welks oppervlakte zich weder een kruis vertoont, waarop een vergulden windwijzer, vertoonende het wapen der vesting. Voorts is de toren, die van uurwerk en klokken voorzien is, van den grond tot aan den windwijzer 30,12 ell. hoog, en heeft vooral van de zijde van het Haringvliet een schoon aanzien.

De kerk der Afgescheidenen, in de *Molenstraat*, is een klein gebouw, hetwelk in het jaar 1841 gebouwd is, en noch toren noch orgel heeft.

Vóór en onder het bouwen van de kerk der Hervormden, werd aan die gem. door Gecommitteerde Raden ingeruimd zeker gebouw, staande aan de Oostzijde van de Haven, naast 's Lands Magazijn, welk gebouw sedert de bouwing der Nieuwe-kerk, ten dienste van den Lande gebruikt was, en nog altijd den naam van kerk droeg, tot dat het in het jaar 1797 tot eene R. K. kerk werd bestemd. Het heeft daartoe nimmer gediend, en wordt echter thans gebruikt tot Magazijn. De R. K. hadden, sedert de Hervorming, in de Landen van Voorne en Putten alleen te Brielle eene kerk, tot dat door de geestelijke Overheid, in het jaar 1833, een huis en schuur, op de oostzijde der *Haven* te Hellevoetsluis, werd aangekocht, welk huis voorloopig tot kerk werd ingerigt, tot dat in het jaar 1836 de gesloopte schuur door eene kerk werd vervangen. Deze kerk, onder de bescherming van den H. Antonius *van Padua*, Gode toegewijd, is een zeer doelmatig ingerigt gebouw zonder toren, doch met een orgel.

De Isr. bijkerk, is in het jaar 1839 gebouwd, en den 25 Augustus van dat jaar ingewijd.

De Gemeenteschool en het Plaatselijk Armhuis zijn ruime en wel ingerigte gebouwen; zoo ook het Gemeentehuis, staande ter linkerzijde van de kerk der Hervormden. Verder vindt men er zeer knappe huizen.

De beroemde Nederduitsche Dichter Dirk Smits heeft te Hellevoetsluis een groot gedeelte zijns levens doorgebragt, en is er den 25 April 1752 overleden.

In het jaar 1688, ging Willem III, Prins *van Oranje*, ter dezer plaatse scheep, toen hij naar Engeland vertrok, om Koning van dat land te worden.

Het jaar 1787 leverde de inwoners van Hellevoetsluis zeer onaangename gebeurtenissen op. Burgers van verschillende denkwijzen,

Digitized by Google

hunne partijzucht niet langer kunnende beteugelen, veroorloofden zich daden, die nog lang daarna betreurd werden; eenige inwoners hunner onbesuisden haat jegens elkander den teugel vierende, raakten alstoen handgemeen, pleegden geweld en deden bloed storten, ten gevolge waarvan twee personen daarbij omkwamen en drie gekwetst werden.

De Kapitein Story, die met het begin des jaars 1795 het bevel over de haven van Hellevoetsluis had, ontving, na het inrukken der Franschen in ons land, naauwelijks bevel van den Franschen Generaal Malborg, om zich van die haven te verzekeren, of hij stelde een aantal van 600 Fransche krijgsgevangenen in vrijheid; en droeg alle mogelijke voorzorg voor 's Lands Magazijn, ten einde het te beveiligen tegen allen ongeval, dat men van de zich aldaar bevindende Engelschen duchtte, aangezien het gerucht liep, dat deze het opzet hadden, om, vóór hun vertrek, alles aan de vlammen op te offeren: terwijl de Kapitein Rynbende, het bevel over de vrijgestelde Franschen op zich nemende, met hunne hulp, omtrent 600 Engelschen op het fort Hospitaal achtergelaten, ontwapende en krijgsgevangen maakte.

Nadat Brielle in het jaar 1813, van de Franschen verlost was, werd Hellevoetsluis door de bezetting van die plaats opgeëischt, doch de Kapitein Luitenant Maas, door eenen tamboer vergezeld, den 3 December derwaarts gezonden, werd, in plaats van een behoorlijk antwoord te bekomen, met eenige snaphaan- en kanonkogels begroet. Deze houding, welke alle onderhandeling bespotte, bevestigde het vermoeden, dat de vijand, door eene niet zwaar bemande doch talrijke vloot gedekt, zich inderdaad sterker bevond, dan men was onderrigt geworden. Het krijgsvolk, onder den Kommandant van der Hart, vergezeld van een aantal Brielsche burgers en boeren, derwaarts getrokken, dien dag vruchteloos eenige schoten op de vesting gedaan hebbende, kreeg des avonds bevel, om vooralsnog verdere pogingen te staken, en gedeeltelijk op den Nieuwen-Hoorn, ongeveer drie kwartier uurs van Hellevoetsluis, te vernachten, gedeeltelijk naar Brielle terug te keeren. Van deze gelegenheid maakte de Fransche bezetting gebruik, om den volgenden nacht eenen uitval te doen op de heerl. Struiten, een kwartier van daar gelegen, waar alles geroofd of in stukken geslagen werd. Den volgenden dag werd door de onzen eene tweede en nadrukkelijker poging gedaan, dan niettegenstaande het krijgsvolk tot onder den wal was doorgedrongen, werd men andermaal genoodzaakt de onderneming te staken, en met eenige gekwetsten en éénen doode terug te trekken. Door de Franschen was eene boerenwoning, onder Nieuw-Hellevoet gelegen, in brand gestoken. Op Zaturdag den vierden werd Hellevoetsluis, voor de derde maal, tot overgave opgeëischt, doch het antwoord van den Bevelhebber was, dat hij het fort niet aan eenen hoop muitelingen dacht over te geven en daarmede wachten

[illegible] tot dat het door eene geregelde krijgsmagt zou worden aange-

[illegible] Men besloot dus weder tot den volgenden dag te wachten,

[illegible] ene versterking van Engelsche Mariniers uit 's Gravenhage

[illegible] te komen. Deze, ten getale van ongeveer 500 man, des

[illegible] den namiddag door Brielle getrokken zijnde, vatteden post

[illegible] euwen-Hoorn, om des Maandags vroegtijdig den aanval te

[illegible] Dan de Franschen toonden geen lust te hebben, om eenen

[illegible] anval af te wachten, daar zij des nachts, na eenig buskruid

[illegible] ten te hebben geworpen, met zak en pak uit Hellevoetsluis

[illegible] en, en zich te scheep naar de Willemstad begaven. Ook nu

[illegible] den de aanvallers geen oogenblik, om van deze zoo belangrijke

Digitized by Google

vesting bezit te nemen, en stelden haar weldra in zoodanigen staat van verdediging, dat zij eenen zeer geduchten aanval zou hebben kunnen verduren.

Het wapen van Hellevoetsluis is een schild, in twee afdeelingen verdeeld, voerende van boven op eenen grond van keel (rood) een lam van zilver, dragende eenen stok, waaraan eenen wimpel, over den schouder; van onderen, op eenen grond van hemelblaauw, een gouden schip, varende op eene zee van zilver.

HELLEWICH, plaats in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, welke in het jaar 828 aan de kerk van Utrecht geschonken werd. Thans is het de buurs. Heelweg. Zie dat woord.

HELLEWYK, buit. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 5 u. N. W. van *Breda*, kant. en 2 u. W. N. W. van *Zevenbergen*, gem. *Fijnaart-en-Heyningen*, ½ u. N. van Fijnaart.

Deze buit., welke vermoedelijk haren naam ontleent van het nabijgelegen geh. de Hel, onder Willemstad, beslaat eene oppervlakte van 2 bund. 66 v. r. 18 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Hubert J. Maris, woonachtig te Willemstad.

HELLINGDYK, dijk in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*.

Deze dijk heeft, bij den watervloed van November 1775, buitengewoon veel geleden.

HELLINGEN, op sommige kaarten Elingen of Ellingen gespeld, in het Fr. Hellange of Helange, d. in het balj. van *Luxemburg*, landmeijerij van *Bettemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2¼ u. Z. van *Luxemburg*, kant. en ¾ u. O. Z. O. van *Bettemburg*, gem. en ½ u. W. ten Z. van *Frisingen*. Men telt er 380 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die hier allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. *Remich*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk is aan den H. Lambertus toegewijd.

Ten Zuiden van dit d. ligt het Hellingerbosch, een eigendom der plaats en hetwelk door den Reeckweg, die inmiddels een gedeelte van de Fransche gemeente Hagen doorsnijdt, met het d. verbonden is. Bij art. 58 van het tractaat van Kortrijk, van den 28 Maart 1820, is echter door het Fransche gouvernement aan de inw. van Hellingen de vrije doortogt langs den Reeckweg verzekerd.

HELLINGWEG, rijweg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Leens*, loopende zuidoostwaarts van het dorp Leens naar Douwen door lage landen, welke eertijds uit poelen en rietboren bestonden.

HELLOU, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Hellouw.

HELLOU (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Hellouw (Huis-Te-).

HELLOUW, heerl. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Haaften*; palende N. aan de heerl. Gellicum en Rumpt, O. aan Haaften, Z. aan de Waal, W. aan Herwijnen.

Deze gem. bestaat uit den pold. Hellouw, benevens de Krop en andere uiterwaarden, en bevat het d. Hellouw, benevens eenige verstrooid liggende h. Zij telt 93 h., bewoond door 99 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 540 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Digitized by Google

De inw., die op 10 na alle Herv. zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zalt-Bommel*, ring van *Tuil*, behoort. Hellouw had met *Herwijnen* eerst te zamen éénen Predikant; Johannes Corius werd er beroepen in het laatst der zestiende eeuw, en vertrok naar Brandwijk c. a. in het jaar 1610. Johannes Quint, beroepen in 1657, bleef te *Herwijnen*, toen Hellouw in 1668 daarvan werd afgescheiden. Hellouw beriep in 1668 Gisbertus Braakel, die, nadat Johannes Quint, in 1671, van Herwijnen naar Aarlanderveen vertrokken was, beroepen werd te Herwijnen en derwaarts vertrok, waarop Hellouw weder bij *Herwijnen* gevoegd werd, zoodat zij drie jaren eenen eigen Predikant had. Na het instorten van de kerk, in het jaar 1674, bleef deze gem. zonder eigen Leeraar en de herderlijke zorgen opgedragen aan den Predikant van Haaften en Herwijnen, tot dat haar in het jaar 1823 weder van 's Lands wege eenen Predikant werd toegestaan, zijnde de eerste, die toen derwaarts beroepen werd, geweest Jakob Jan Buys, die in het jaar 1857 zijne dienst heeft nedergelegd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, hebbende de Ambachtsheer van zijne collatie afstand gedaan.

De R. K., van welke men er 10 aantreft, worden tot de stat. van *Varik* gerekend. — Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van omtrent 60 leerlingen bezocht wordt.

De heerl. Hellouw, oudtijds Hellu, was zeker van ouds in handen van het geslacht, dat daarvan den naam voerde, en dat wegens het wapen *deux fâsces avec un Lambel en chef* (twee balken met eenen barnsteen in het hoofd) hetzelfde als *Herwijnen*, schijnt geweest te zijn, die, *gueules à deux fasces d'or* (rood met twee gouden balken) voerde, hoewel de kleuren van Hellou onbekend zijn. Sommigen houden voor niet onwaarschijnlijk, dat Johan van Hellu of van Heelu, die een gedicht op den slag van Woeringen, waarbij hij tegenwoordig was, geschreven heeft, uit dit Geldersche geslacht zonde gesproten zijn; maar hiertegen strijdt, dat hij te Leeuw, in Braband, geboren is, en dat hij in het leger van den Hertog van Braband, en niet in dat van den Graaf van Gelre diende. Goossen van Hellu was in 1343 Schepen van Tuil. Johan van Hellu liet twee dochters na, die, de eene na de andere, de tienden en de kerkgifte van Hellu, welke der abdij Abdinghof, uithoofde der gifte van Meinwerk, toekwam, in erfpacht namen, te weten Ulindis van Hellu, vrouw van Rutger van Zoelen, voor twee mark zilver, in 1352, en, na haar overlijden, hare zuster en erfgename Agnes van Hellu, weduwe van Hubert van Golbertingen, in 1385. Deze bezat reeds de tienden van Haaften, en droeg beiden op aan haren neef Edmond de Hellu of de Rover. Of deze Edmond tot het werkelijk bezit der erfpacht geraakt zij, of dat hij daarvan afstand deed, weet men niet; maar in het jaar 1417 gaf de abdij die tienden en kerkgift in erfpacht aan Otto van Asperen, [illegible] van Vuren, en het is te gelooven, dat hij ook de [illegible] *Haaften* ontving, want den 25 Augustus 142[illegible], als Pausselijke Commissaris, een vonnis [illegible] tegen hem, dewijl hij de pacht der tienden [illegible] aan de abdij niet betaalde; wel[illegible] te Utrecht in het Kapittelhuis, werd afgewezen [illegible] de mis aan de roode deur (*valvis rubeis*) der [illegible] verschil moet bijgelegd zijn, want Johan van [illegible] ontving de tienden [illegible] de kerkgifte van Hellouw, in [illegible] erfpacht. [illegible] van der Duyn tot Werkendam, als [illegible] van der Duyn, zoon van Jonkvrouw

Digitized by Google

Elisabeth van der Duyn, verklaarde in 1516 af te zien van alle eischen, die hij, namens zijne voorouders, op de tienden van *Haaften* en Hellouw had. In het begin der vijftiende eeuw trouwde de erfdochter van Hellouw, zonder dat men weet of zij tot het geslacht van Hellouw of tot een ander behoorde, met Wouter van Haeften, en hoewel zij kinderen hadden, kwam evenwel de heerlijkheid Hellouw aan Heer Walraven van Haeften, Ridder, zoon van Heer Otto, Wolters broeder, en is bij zijne nakomelingen gebleven, hebbende dezelfde lotgevallen ondergaan en dezelfde bezitters gehad, als de heerlijkheid Haaften.

In den loop der zestiende eeuw komen nog onderscheidene personen voor, die den naam van Hellu voerden, zelfs in het jaar 1750 deed Balthasar van Hellu, Cantzeler van Wurtzburg, verscheidene pogingen bij het hof van Gelderland, om tot het bezit der heerlijkheid te geraken, waartoe hij, uithoofde van zijne voorouders, vermeende geregtigd te zijn.

Thans wordt deze heerlijkheid in eigendom bezeten door den Heer H. Verploegh van Hellouw, woonachtig te Westzaan.

Het d. Hellouw of Hellou, oudtijds Hellowe of Hellu, ligt 5¼ u. W. ten Z. van Tiel, 2 u. Z. W. van Gellicum, ¼ u. W. van Haaften. Men telt er, in de kom van het d., 50 h. en 190 inw.

De kerk werd, in het jaar 1031, door den Duitschen Keizer Hendrik I, aan de abdij Abdinghof te Paterborn geschonken. Zij is, ten gevolge van eenen hevigen storm, in het jaar 1674, ingestort, waarna men de godsdienst te Haaften of Herwijnen moest bijwonen, terwijl men op het kerkhof eene loots had gezet tot berging der dijkmaterialen, waarop een torentje, in hetwelk de klok en het uurwerk geplaatst waren. In het jaar 1823 heeft echter de gem. op eigen kosten, eene nieuwe kerk op de fundamenten der oude, en eene Predikantswoning doen bouwen; inzonderheid heeft de Heer H. Verploegh, Heer *van Hellouw*, door buitengewoon milde bijdragen, dit werk bevorderd. Deze kerk is een vierkant gebouw, met een torentje, doch zonder orgel.

Men had hier vroeger ook een adell. h. het Huis te Hellouw. Zie het volgende art.

De kermis te Hellouw valt in den derden Woensdag en Donderdag in Julij.

Het dorp Hellouw werd door den watervloed van 14 Februarij 1709 zeer geteisterd; doordien men de waterkeering op moest geven, verscheurde het water den dijk en maakte eene opening van omtrent 60 of 70 roeden. De huislieden, die met hunne huizen voor den doorbraak lagen, nog eenig vee en paarden door heggen en slooten jagende, vlugtte op den dijk, weinig of geen goed kunnende bergen. Vrouwen en kinderen werden spoedig jammerende naar den dijk gebragt, waar zij getuigen moesten zijn van den ondergang hunner huizen, want het overstortende water en indringende ijs nam in weinig tijds een adellijk huis, in de wandeling doorgaans het Spijkertje genaamd, omtrent twintig roeden van den dijk, in de Graft liggende, met nog vier andere huizen, schuur en hooibergen, benevens de daarin zijnde [illegible] weg, zoo dat zelfs hunne fundamenten daar niet meer te [illegible]ijn.

[illegible]r eene eeuw later, in Januarij 1809, heeft het door den [illegible] en storm zeer veel geleden, ofschoon geen mensch het [illegible] verloren en niet meer dan twee runderen zijn verdronken. [illegible]en en zeventig alhier staande huizen werden er achttien, als

Digitized by Google

ook zes koornbergen geheel vernield, en voorts een en vijftig andere huizen en twee koornbergen zwaar beschadigd. De toestand der inwoners was allerbeklagelijkst, daar zij bijna genoodzaakt waren, den dijk, waarop zij met het vee hunne toevlugt genomen hadden, uithoofde van het wassende water, weder te moeten verlaten. Hierbij kwam, dat genoegzaam langs het geheele dorp het water over den dijk heenstortte, waardoor deze, zoo van buiten als van binnen, dermate afsloeg, dat men er naauwelijks meer over kon gaan. De vloed is er zestien duimen hooger geweest dan in het jaar 1784, terwijl de Dijkschrijver G. Kolf veel heeft toegebragt tot redding van menschen en vee, en ijverig is werkzaam geweest om de dijken te behouden.

Het wapen van Hellouw bestaat uit een veld van keel, met twee balken van goud, zijnde het wapen van Herwijnen, doch hebbende tot breekteeken (brisure) een barnsteen van (goud of zilver) in het hoofd.

HELLOUW (HUIS-TE-) of ret-Huis-te-Hellou, oudtijds ret-Huis-te-Hellouw of het ret-Huis-te-Hellu geheeten, voorm. adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 5½ u. W. ten Z. van *Tiel*, kant. en 2 u. Z. W. van *Gellicum*, gem. en ½ u. W. van *Haaften*, 5 min. W. van het d. *Hellouw*.

Dit huis is bij de doorbraak, op Donderdag den 14 Februarij 1709, vernield, zoodat men thans ter plaatse, waar het gestaan heeft, niets ziet dan eene wiel, op welker bodem de grondslagen van het huis nog liggen. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom besteên door den Heer H. Vrapleger van Hellouw, woonachtig te Westzaan, die mede een huis bezit, hetwelk nabij de plaats gebouwd is, waar het oude huis gestaan heeft.

HELLOUW (POLDER-VAN), pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Gellicum*, gem. *Haaften*; palende N. aan den Polder-van-Gellicum en den Polder-van-Rumpt, O. aan den Polder-van-Haaften, Z. aan de Krop en de Waal, W. aan den Polder-van-Herwijnen.

Deze pold. wordt verdeeld in vijf blokken, als: Over-den-Broekkorf, Over-de-Paalgraaf, Over-de-Korfgraaf, het Blok-beneden-de-Steeg en het Blok-boven-de-Steeg. Hij beslaat eene oppervlakte van 752 bund. 10 v. r. 33 v. ell., bestaande uit hooi-, wei-, bouwland en houtgewassen, meestal laag gelegen. Men vindt daarin eene vogelkooi, alsmede twee watermolens, om het water uit te malen in eene molenvliet, welke zich aan de zoogenoemde Laarsluis, tegenover het dorpje Acquoi, in de Linge ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Leden, geadsisteerd met eenen Polder-Secretaris.

HELLOWE, oude naam van het d. Hellouw in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Hellouw.

HELLOWE (HET-HUIS-TE-), oude naam van het adell. h. ret-Huis-te-Hellouw in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Hellouw (ret-Huis-te-).

HELLU, oude naam van het d. [illegible], prov. *Gelderland*. Zie Hellouw.

HELLU (HET-HUIS-TE-), oude naam van het adell. h. ret-Huis-te-Hellouw in den *Tielerwaard*. Zie Hellouw (ret-Huis-te-).

HELLUM of H[illegible], prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. O. van *Gro[illegible]*, N. O. van *Hoogezand*, gem. en 1 u. N. [illegible] bestaat uit een [illegible]ronide b., langs den [illegible] [illegible]boerderijen

Digitized by Google

gevonden worden, welke zich van Siddeburen O. N. O., tot Schildwolde W. Z. W. uitstrekken. Men telt er in het d. 70 h. en 400 inw., en met de daartoe behoorende b. Akkereinde en de Schildhuizen 115 h. en 660 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt; echter vindt men er ook een gering bestaanmiddel in de visscherij op het Schildmeer.

Dit kerspel heeft eene aanzienlijke breedte, want ten Zuiden grenst het aan het Oldambt, en ten Noorden gaat het tot over het Schildmeer en komt aan den Graauwendijk en de landen van Hoekmeer, onder Loppersum uit. De warme zandgrond, waarop het dorp gebouwd is, is bijzonder vruchtbaar. Minder deugdzaam zijn de gemengde gronden, de veenlanden, de landen met streepligte roodoorn en de knipklei ten Zuiden. Ten Noorden dalen de landerijen af, en gaan over in laag, derrieachtig land, of bestaan, zoo als aan het Schildmeer, uit knipklei en roodoorn, onder welke roodoorn men echter, over het Schildmeer, beste witte klei- of maalgrond aantreft. De roodoorn en witte klei zijn ook de bestanddeelen der landerijen, gelegen tusschen het Schildmeer en den Graauwendijk, waar echter minder welvaart is, in vergelijking van op de hoogere zandgronden.

Vóór 1795 maakte Hellum en half Schildwoude een regtsgebied uit, waarvan Hellum de hoofdplaats was.

De Herv., die hier 500 in getal zijn, onder welke 75 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Appingedam*, ring van *Slochteren*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Simon Johannes Phileus, die in het jaar 1588 te Oost-Zaan beroepen was, doch in het volgende jaar van zijne dienst ontslagen zijnde, in het jaar 1595, herwaarts kwam, en in het volgende jaar naar Slochteren vertrok. Het patroonaatregt is hier sedert de Reductie door het adell. geslacht van Rengers uitgeoefend. In de oude beroepsbrieven der Predikanten dezer gem. vindt men als Collatrice vermeld Anna Margaretha Rengers, Erfdochter en Vrouw van Hellum en *Schildwolde*. Op hare grafsteen wordt zij genoemd: Vrou tot Farmsum en de Dam, Erfdogter *tot Hellem*, *Schildwolde*, *Siddeburen en Oostwolt*. In latere beroepingen ontmoet men als Collatoren de Rengersen van Farmsum en de Ripperda's van Oosterwijtwert, doch eindelijk het adell. huis van Rengers van Farmsum alleen. Thans wordt het collatieregt uitgeoefend door Jonkheer Duco Gerrold Rengers Hora Siccama, woonachtig te Hoogezand.

De kerk was vóór de Reformatie vermoedelijk aan den H. Walfridus toegewijd, wiens beeldtenis op eene der torenklokken gevonden wordt. Zij is een zeer oud, doch inwendig zeer wel onderhouden gebouw, dat nog hooger dan het reeds hoog gelegen dorp ligt, bestaande haar fondament uit zware flinten of keijen. Aan het kooreinde der kerk, het oudste gedeelte, vindt men veel duifsteen, meest om de andere laag, het andere gedeelte, van het koor tot den ouden toren, heeft weinig duifsteen en is, duidelijk te zien, van lateren tijd. De geheele kerk heeft uiterlijk een oud en zelfs bouwvallig aanzien, juist het tegendeel van het geen zij inwendig is. Het orgel, dat sedert vele jaren onbruikbaar was, is, uit vrijwillige bijdragen der gemeenteleden, in 1819 geheel vernieuwd. Vroeger had zij eenen spitsen toren, ten Westen aan de kerk gebouwd; doch, volgens het nog aanwezig jaargetal 1646, bestaat de spits sedert dien tijd niet meer; maar is tot op de hoogte van de kerk afgebroken en daarmede onder een dak van pannen betrokken. Het benedeneinde van dien toren bestaat half uit

Digitized by Google

duifsteen, namelijk nu eene laag zware gebakken steen en dan weder eene laag duifsteen, en op die wijze tot bijna boven aan, zoo ver de oude toren strekt; de duifsteen is van eene zware soort, dik 15 Ned. duimen en lang 30 Ned. duimen, ofschoon niet allen gelijk. Door dezen toren is de eenige ingang in de kerk, die vroeger aan de noordzijde schijnt geweest te zijn. In het gezegde jaar 1646, werd er nog daarenboven een tweede, zijnde een zware, vierkante toren, op nagenoeg 12 ellen afstand, ten N. van de kerk, aan den rijweg, geheel nieuw gebouwd, met een gewoon huisdak gedekt en met twee klokken voorzien. Deze toren is 8 ellen lang en even zoo breed; op eenen ruimen afstand schijnt hij lager dan de kerk, doch van nabij gezien is hij iets hooger.

De R. K., van welke men er 3 aantreft, worden tot de stat. van *Sappemeer* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

Deze plaats stond op het einde der tiende eeuw onder de Menalda's. Ook zegt men, dat zekeren Elko, in 1295, van Ripmars erfgenamen de helft van een kasteel en van al het erfgoed gekocht, en alles tot opbouw van eene parochiekerk gegeven heeft.

Vóór het jaar 1820 bestond er eene schipvaart van Hellum op Appingedam, doch deze is toen afgedamd.

Vroeger heeft hier een burg van denzelfden naam gestaan. Zie het volgende art.

HELLUM of Helm, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, 7 min. W. van het d. Hellum, 2 min. Z. van den Rijweg.

Deze burg is gesloopt. Hij was uit het water opgetrokken, en van vele aanhoorige gebouwen, die alle buiten de gracht stonden, omgeven, zijnde, voor zoo veel ons gebleken is, het laatst bewoond door Anna Margaretha Reygers, douairière van den Heer Hero Maurits Ripperda van Farmsum, die den 20 Mei 1663 overleed, oud zijnde 63 jaren, en eerst den 25 Junij in de kerk te Hellum begraven werd, waar eene fraaije zerk haar graf dekt.

Van alles is bijna niets meer te zien. De plaats zelve, groot 6 v. r. 50 v. ell., is thans een boomgaard, de grachten zijn sedert korten tijd tot slooten vernaauwd, en de grond vol puin en steen. Eene daarbij staande boerderij, wordt gehouden voor een overblijssel van eene der schathuizen.

HELLUM, oude naam van het d. Jellum, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie Jellum.

HELM, d. en voorm. burg. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie de beide vorige art.

HELMBACH, geh. in de heerl. *Pettingen*, grooth. *Luxemburg*. Zie Helmesbach.

HELMDANGE, Fr. naam van het geh. Helmdingen, in de heerl. *Heisdorff*, grooth. *Luxemburg*. Zie het volgende art.

HELMDINGEN, in het Fr. Helmdange, geh. in de heerl. *Heisdorff*, grooth. *Luxemburg*, kw. , arr. en 1¾ u. N. van *Luxemburg*, kant. en 1 u. Z. *Mersch*, gem. en ¼ u. Z. van *Lorensweiler*.

naam, onder welken het geh. Helpman, in het gen, in eenen brief van 1285 voorkomt. Zie

rm., thans in onbruik geraakte naam van het ven, tusschen de prov. *Zuid-Holland* en *Zee-*

VENSCHE-GAT.

Digitized by Google

HELMERZIJT, Helmerssijde, Helmschrijt of Helmerkrijt; gedeelte der marke *Usselo*, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, aldus genaamd naar het erve *Helmer* aldaar, arr. en 5½ u. Z. O. van *Almelo*, kant. en 1 u. W. Z. W. van *Enschede*, gem. en 1½ u. Z. W. van *Lonneker*; met 70 h. en 420 inw.

HELMESBACH of Helmbach, geh. in de heerl. *Pettingen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. N. ten W. van *Luxemburg*, kant. en 1 u. N. W. van *Mersch*, gem. *Bissen*.

HELMHOUT, naam, onder welken het plattelandst. Helmond, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, op sommige kaarten verkeerdelijk voorkomt. Zie Helmond.

HELMICHZIJT of Helmerzijt, gedeelte van de marke *Usselo*, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Helmerzijt.

HELMOND, voorm. distr., prov. *Noord-Braband*; palende N. W. aan het distr. Boxtel, N. aan het distr. Boxmeer, O. en Z. O. aan de prov. Limburg, Z. aan de Belgische prov. Limburg, W. aan het distr. Eindhoven.

Men telt er ruim 43,000 zielen in de volgende 24 gem.: Helmond, Aarle-Rixtel, Asten, Bakel-en-Milheze, Beek-en-Donk, Budel, Deurne-en-Liessel, Erp, Geldrop, Gemert, Heeze, Loende, Lierop, Lieshout, Maarheze, Mierlo, Nunen-Gerwen-en-Nederwetten, Someren, Stiphout, Surendonk-Sterksel-en-Gastel, Tongelre, Veghel, Vlierden en Zes-Gehuchten. Thans maakt het een groot gedeelte van het *Derde distrikt*, en een zeer klein gedeelte van het *Eerste distrikt* der prov. *Noord-Braband* uit.

HELMOND, kant., prov. *Noord-Braband*, arr. *Eindhoven*.

Het bevat de volgende 11 gem.: Helmond, Aarle-Rixtel, Beek-en-Donk, Geldrop, Gemert, Lieshout, Mierlo, Nunen-Gerwen-en-Nederwetten, Stiphout, Tongelre en Zes-Gehuchten, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 24,155 bund. Men telt er 3703 h., bewoond door 4176 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 20,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

HELMOND, kerk. ring, prov. *Noord-Braband*, klass. van *Eindhoven*.

Hij bevat de volgende 6 gem.: Helmond-Rixtel-Aarle-Beek-en-Lieshout, Deurne-Vlierden-Liessel-en-Bakel, Nunen-Gerwen-en-Wetten, St.-Oedenrode-Son-en-Breugel, Schijndel en Veghel-Erp-en-Gemert. Men heeft er 7 kerken, die door zes Predikanten bediend worden, en telt er ruim 500 zielen, onder welke 300 Lidmaten.

HELMOND, dek. in de prov. *Noord-Braband*, apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*.

Men heeft er de volgende 20 par.: Helmond, Aarle-Rixtel, Asten, Bakel, Beek-en-Donk, Budel, Deurne, Erp, Gemert, Gerwen, Lierop, Lieshout, Maarheze, Mierlo, Nunen, Someren, Stiphout, Veghel, Vlierden en Zoerendonk, en drie rectoraten, als: Handel, Liessel en Mortel, bediend wordende door 20 Pastoors, 3 Rectoren en 10 Kapellanen. Men telt er 40,000 zielen, onder welke 29,000 Communikanten, en er zijn 20 kerken en 8 kapellen.

HELMOND, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Helmond* (7 k. d., 20 m. k., 4 s. d.); palende N. aan Aarle-Rixtel, O. aan Bakel-en-Milheze, Z. aan Mierlo, W. aan Stiphout.

Digitized by Google

Deze gem. bevat de plattelandst. Helmond, de geh. Hoogeind, Deuzendonk, Bijsterveld, Binderseind, den Hage, den Eenselaar, benevens eenige hier en daar verspreid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1418 bund; telt 912 h., bewoond door 921 huisgez., uitmakende eene bevolking van uim 4600 inw., van welke velen hun bestaan vinden in de fabrijken van manufacturen, waaronder er vijf gevonden worden, die 600 à 700, en eene, welke 300 personen werk verschaffen. Behalve eenige wollen stoffen, bestaat het voornaamste fabrijkaat in zoogenaamde bontjes, die van gekleurde garens en katoen vervaardigd worden, en tot halsdoeken, schortkleederen en matrozenhembden enz. dienen. Ook maakt men er damast-, linnen- en pellentafelgoed, kousen, beddentijken. Eene in 1802 opgerigte zijden-fluwelen-lintfabrijk heeft slechts weinige jaren bestaan. Sedert de afscheiding van België, hebben de meeste fabrijkanten zich ook toegelegd om, ten behoeve onzer Overzeesche bezittingen werkzaam te zijn, hetgeen gedurende eenigen tijd veel bedrijvigheid veroorzaakte. In de naburige dorpen wordt voor de fabrijken van Helmond veel geweven, waardoor er handel is in fijn en grof linnen, boerenkleedingstukken enz. De landbouw en veeteelt geven almede aan vele inwoners een middel van bestaan; terwijl de landlieden hier tevens hunne benoodigdheden koopen. Sedert het bestaan der Zuidwillemsvaart nam de handel in granen en koloniale waren hier aanmerkelijk toe. Men heeft hier ook eene zoutziederij, eenen water- en twee wind-korenmolens. Nog komen vele Peelboeren hier met hunnen turf ter markt.

Geene gem. in de Meijerij van 's Hertogenbosch en misschien geene in ons geheele koningrijk, heeft, naar evenredigheid van hare uitgebreidheid, zulk eene verscheidenheid van grond, als Helmond. Men vindt hier zwartaardigen zandgrond, die, wel bemest en bewerkt wordende, in het geheel niet onvruchtbaar is. Deze gronden zijn gewoonlijk, ter diepte van 10 à 12 duimen, zwart en vervolgens geel, bruin, graauw of wit zand, waarvan het gele en bruine goed, doch het graauwe en witte voor zeer slecht gehouden wordt. Onder de zwarte oppervlakte vindt men op vele plaatsen eene bank van ijzeroer, hier flins genaamd, die zeer hard is, waarop de vruchten bij warme zomers verdroogen, en integendeel bij nat weder verdrinken, wijl het water op deze bank staan blijft. Hoe nader de flinsbank aan den bovengrond gevonden wordt, des te nadeeliger is zulks; maar wordt deze flinsbank doorgewerkt, dan verliest zij niet alleen hare hardheid, maar verbetert den grond ook aanmerkelijk, doch die te weeg gebragte verbetering kan dikwijls niet tegen de kosten opwegen, daar de flins op de meeste plaatsen zoo dik en hard is, dat er ten minste 150 à 200 gulden per morgen onkosten moeten aangewend worden, om die te breken. Voorts vindt men er gele leem, waaronder veelal eene bedding van blaauwe leem gevonden wordt. Deze gronden zijn tamelijk vruchtbaar, doch het stroo, hooi en andere voederkruiden, hierop wassende, zijn in het geheel niet goed voor runderbeesten; terwijl zij daarentegen geen nadeelig voedsel voor de paarden opleveren. Op eenige plaatsen is de bovengrond van blaauwe leem, met geel vermengd. De blaauwe leem, wanneer zij met een derde of vierde gedeelte gele leem vermengd wordt, is niet ongeschikt, om er steenen van te bakken. Derriegronden, welke alleen tot hooi- en weilanden gebruikt worden, en slechts onvoedzaam gras en hooi opleveren, vindt men aan de zuid- en noordoostzijde dezer gemeente. Nog zijn er moerlanden, waarvan het moer aan de oppervlakte zit. De turf, die uit de sloten gehaald, en door sommige boeren

Digitized by Google

tot het stoken der sop- of soepketels gebruikt wordt, is zwavelachtig, en geeft bij het verbranden eenen stinkenden reuk van zich. De asch, welke er van voorkomt, is bijna rood en met ijzerdeelen bezwangerd, en als meststof niet te gebruiken, wijl zij op de grasplanten eene zeer nadeelige uitwerking heeft. Als de derrie- en moergronden aan de lucht worden blootgesteld, ontdekt men daarin eene blaauwe stof, waaruit men waarschijnlijk eene fraaije blaauwe verwstof of blaauwsel zoude kunnen trekken. Deze blaauwe stof vindt men ook op andere plaatsen in de Meijerij. Voor het overige zijn bijna alle lage gronden te Helmond met ijzerstoffen, hier get genaamd, besmet. Het water der slooten, welke om zoodanige landen loopt, is geel van kleur en vriest nimmer toe. De voornaamste granen en veldgewassen, welke hier gebouwd worden, bestaan in rogge, ook haver, benevens eenige garst, boekweit en aardappelen.

De R. K., die hier ruim 4300 in getal zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. apost. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Helmond*, behoort. De par. stamt af van die van Rixtel. Zij werd oudtijds bediend door Geestelijken uit de abdij van Floreffe, bij Namen, in de volgende tijden door die van Postel, thans door eenen Pastoor en twee Kapellanen.

De Herv., van welke men er 120 telt, onder welke 80 Ledematen, behooren tot de gem. van *Helmond-Rixtel-Aarle-Beek-en-Lieshout*. — Men telt in deze gem. twee scholen.

De gem. Helmond is eene heerl., welke in het jaar 1220 aan den Hertog van Braband is gekomen, nadat zij te voren de eigendom van eenen bijzonderen bezitter was geweest. In het jaar 1300 gaf de Hertog de gemeene gronden aan de ingezetenen uit. In 1314 ruilde de Hertog van Braband met den Ridder Jan Berthout van Berlaar, aan wien hij, tegen zekere renten en regten, welke deze te Lier en daaromtrent bezat, overgaf het *dorp, huis, park, molen en land van* Helmond, *met de heerlijkheid*, zonder het hooge gerigt, hetwelk eerst daarna, in het jaar 1388, aan den Heer van Helmond, voor 1000 goudgulden (1500 guld.) werd verpand. Er is nog een oude brief voorhanden, gedagteekend 12 Julij 1394, waarbij Jan van Berlaar, Heer van Helmond, belooft, nooit iets te zullen doen tegen het regt van 's Hertogenbosch, maar integendeel de voorregten dier stad te zullen voorstaan. Naderhand is Helmond in het Huis van Cortenbach en vervolgens in dat van Arberg en Valangen gekomen. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer Mr. Carel Frederik Wesselman, Distrikts-Commissaris, woonachtig op het kasteel te Helmond.

Het plattelandst. Helmond, op sommige kaarten verkeerdelijk Helmont gespeld, ligt 3 u. O. ten N. van Eindhoven, 7 u. Z. O. van 's Hertogenbosch, aan de Aa en de Zuid-Willemsvaart; 51° 28′ 43″ N. B., 23° 19′ 17″ O. L.

Men vindt niet aangeteekend, wanneer Helmond eigenlijk eene stad is geworden of stads voorregten heeft verkregen. Reeds in 1220 bekend in 's Lands geschiedenis, komt zij in 1314 nog als een d. voor. In 1543 was zij reeds versterkt en met krijgsvolk voorzien, en de Infante Isabella Clara Eugenia verklaarde onder anderen, bij eenen brief van 14 October 1598, dat Helmond moest beschouwd worden als eene besloten stad, en gelijke voorregten genieten als de andere kleine steden van Braband. Het is niet groot in zijnen omtrek. Weleer was het versterkt en eene frontierplaats tegen Gelderland; doch, sedert het, in het jaar 1588, door den Graaf van Hoogstraten, Generaal

in dienst der Vereenigde Staten, stormenderhand op de Spanjaarden veroverd en verbrand werd, is het een open stadje gebleven, dat geen onaardig plaatsje is. Het is luchtig gebouwd en heeft volkomen het aanzien van eene stad, ofschoon er van den wal, de muren of de poorten, niets is overgebleven, dan de bruggen en de grachten. Westwaarts buiten het stadje ligt een aangenaam bosch, het Park of de Warande genaamd, zijnde een eigendom van den Heer en de gewone wandelplaats der Helmonders.

De Parochiekerk was eerst in *de Hage*, buiten de stad, gelegen, en werd in de jaren 1448—1455 binnen de stad, ter plaatse waar zij nog is, gebouwd; terwijl het koor der oude kerk, op de Hage, voortaan zoude dienen tot bidplaats of kerk der Geestelijke Maagden aldaar. De parochiekerk werd, met bijna de geheele stad, afgebrand, bij de oorlogsrampen van het jaar 1559, en is in het jaar 1587 weder tot den tegenwoordigen stand opgebouwd, doch reeds in het volgende jaar 1588 verkeerde de kerk wederom in het grootste gevaar van dergelijk ongeluk te ondergaan, doordien een gedeelte van de abdij van Binderen en genoegzaam geheel Helmond, door het Statenkrijgsvolk, onder den Graaf van Hohenlohe, werd afgebrand, doch de kerk werd alstoen behouden. In het jaar 1648, op den feestdag van het H. Sacrament des altaars, werden de R. K. uit deze kerk verdreven, die door de Protestanten werd ingenomen. De pastoorswoning werd aan den eersten Predikant Cornelius Costius, op den 17 December van gemeld jaar, ingeruimd. Eenigen tijd daarna hebben de R. K. eene bidplaats of kerkenhuis gebouwd omtrent het kasteel, maar in 1805 zijn zij weder in het bezit der oude parochiekerk getreden, en hebben die met veel luister opgemaakt. Zij is ingewijd, onder aanroeping van den H. Bisschop en Martelaar Lambertus, die, gelijk oude Schrijvers getuigen, in die landstreek, gezamenlijk met den H. Willibrordus, het geloof gepredikt heeft, wanneer onze voorouders nog grootendeels Heidenen waren, waarom hij van ouds de Apostel, of onder de eerste geloofsverkondigers van Taxandrië genoemd wordt. Deze kerk is, in de bovengemelde jaren, door den toenmaligen Heer van Helmond Jan van Cortenbach gebouwd. Het is een fraai en ruim kruisgebouw, dat aan de Zuid-Oostzijde van de *Markt* staat. Van binnen rust het op zes pilaren van hardsteen, en was voorheen versierd met een beschilderd verwelfsel, alsmede tusschen het koor en het ruim der kerk met een oxaal, dat op vier kleine pilaartjes steunde en met een schoon en welluidend orgel voorzien was. Het even zoo schoone en welluidende orgel, thans op het zangkoor geplaatst, is afkomstig uit de abdij van Everbode, doch het schoonste sieraad der kerk is de prachtig gebeeldhouwde predikstoel. De fraaije toren, die tamelijk hoog is, heeft eene hooge spits, boven aan met eenen grooten knop of eene peer, versierd; ook heeft men aan [illegible]rentje op het kruis der kerk. De toren bezit sedert 1839 [illegible]lokkenspel, dat vroeger in den toren van de abdij van [illegible], geplaatst was. De kerk en toren maken te zamen [illegible] uit. De voormalige R. K. kerk, die in het jaar [illegible]werd, was een groot en ruim gebouw, doch is thans

[illegible]de kerk, in het jaar 1810 op de plaats der oude R. K. [illegible] een klein, doch fraai gebouw, van een torentje en

[illegible] Helmond eene Latijnsche school, die in het jaar [illegible], en waarin door eenen Rector, eenen Conrector en eenen

Digitized by Google

Preceptor onderwijs gegeven wordt aan een gemiddeld getal van 20 leerlingen.

Eene gewone, doch ruime burgerhuizing, aan de *Markt* gelegen, is tot Raadhuis der gemeente, alsmede tot een Lokaal voor het Kantongeregt en Kazerne voor de brigade Marechaussée ingerigt.

Het voornaamste en merkwaardigste gebouw is het Slot te Helmond. Zie het volgende art.

Even buiten dit stadje, in het geh. de Hage, plagt eertijds een Lieve Vrouwen Klooster te staan. Aan de Noordzijde der stad stond de abdij Binderen, waarin geene andere dan adellijke Jonkvrouwen aangenomen werden. Deze kloosters zijn thans geheel vernietigd. Zie de art. Binderen en Hage (Ten).

In 1839 werd te Helmond een gasthuis opgerigt tot verpleging van arme zieken, waarin acht Zusters van liefde dit werk verrigten, en zich met het geven van onderwijs aan behoeftigen bezig houden. Dit liefdehuis is in de voormalige pastorij gevestigd.

Sedert het jaar 1841 heeft men hier twee octroijeerde jaarmarkten, als: de eerste, Woensdag na den 19 Maart, en de tweede, op Woensdag na den 11 November. Voorheen bestonden er vier zoodanige markten, die zeer bloeijend waren, doch geheel in verval zijn geraakt. De weekmarkt wordt Zaturdags gehouden.

Helmond is de geboorteplaats van den Godgeleerde Philippus Borstius (Philip Borts), † in 1508 als Vicaris-Generaal van den eersten Bisschop van Deventer; Johannes Borrelius, † 14 Augustus 1643 als Pastoor van St. Gangericus te Brussel en Wilhelmus Heerinck, geb. in 1620, † 17 Augustus 1678 als Bisschop van IJperen; van den Geschiedschrijver Gerard Suikers, geb. 26 Mei 1669, † 28 Maart 1717, en van den beroemden Historieschilder Lucas Gassel.

Aan dit stadje zijn vele oorlogsrampen en andere ongelukken te beurt gevallen, want het leed in 1539 zeer veel door eenen zwaren brand, waarbij zelfs eenige inwoners omkwamen.

Maarten van Rossum meende het in 1548 in te nemen, doch hij durfde de belegering niet ondernemen, dewijl er eene sterke bezetting in het stadje lag, en vertrok, nadat hij het grootste gedeelte van den omtrek, waaronder ook het Lieve Vrouweklooster, verwoest had.

Helmond in het jaar 1579 door de Prins van Parma ingenomen, en de Staatsche bezetting, tegen alle krijgsregt, aan boomen opgehangen zijnde, werd in 1581 door de Staatsche benden heroverd, die het weder moesten verlaten, wijl zij het kasteel niet konden bemagtigen.

In 1588 nam de Graaf van Hohenlohe dit stadje stormenderhand in, bij welke gelegenheid het geheel afbrandde, uitgenomen de kerk, het kasteel en één huis.

Eenige muitende Ieren, in Spaansche dienst, veroverden het in het jaar 1597. Deze hielden er slecht huis, en dwongen de inwoners om hun kost en drank te geven, en hunne paarden te onderhouden.

In 1602 veroverde Prins Maurits het kasteel van Helmond. — Graaf Frederik van Nassau, sloeg in 1635 omtrent 200 Spaansche ruiters bij dit stadje.

Aan de westzijde, buiten de *Veepoort*, wierpen de Franschen in het jaar 1794 twee kleine batterijen op; doch deze hebben, wijl de vijand schielijk moest vertrekken, gelukkig nergens toe gediend.

In 1802 ontstond er herhaalde reizen brand, blijkbaar door kwaadwilligheid veroorzaakt, doch deze werd telken reize spoedig geblusscht.

Digitized by Google

in dienst der Vereenigde Staten, stormenderhand op d veld
veroverd en verbrand werd, is het een open stadje gebl
onaardig plaatsje is. Het is luchtig gebouwd en heeft h. in
aanzien van eene stad, ofschoon er van den wal, de m van
ten, niets is overgebleven, dan de bruggen en de gracht
buiten het stadje ligt een aangenaam bosch, het Pa CORNELIS
rande genaamd, zijnde een eigendom van den Heer werd.
wandelplaats der Helmonders. STRIJEN,

De Parochiekerk was eerst in *de Hage*, buiten den toen-
en werd in de jaren 1448—1455 binnen de stad, ter pl het Huis-
is, gebouwd; terwijl het koor der oude kerk, op d
zoude dienen tot bidplaats of kerk der Geestelijke M *'s Herto-*
parochiekerk werd, met bijna de geheele stad, afge u. O. ten
logsrampen van het jaar 1559, en is in het jaa het platte-
den tegenwoordigen stand opgebouwd, doch reed
jaar 1588 verkeerde de kerk wederom in het g im vierkant
dergelijk ongeluk te ondergaan, doordien een ged en en dikke
van Binderen en genoegzaam geheel HELMOND, doo van *'s* Hertо-
volk, onder den Graaf VAN HOORNLOOR, werd afgeb is, zonder
werd alstoen behouden. In het jaar 1648, op d naar een goed
H. Sacrament des altaars, werden de R. K. uit deze 1790 aan den
door de Protestanten werd ingenomen. De pastoors den Heer dezer
eersten Predikant CORNELIUS COSTIUS, op den 17 J fenaar van den
jaar, ingeruimd. Eenigen tijd daarna hebben de
of kerkenhuis gebouwd omtrent het kasteel, maa T, kerk. gem.,
der in het bezit der oude parochiekerk getreden *Helmond.*
veel luister opgemaakt. Zij is ingewijd, onde derlijk bestaan
H. Bisschop en Martelaar LAMBERTUS, die, gelijk el en Aarle-
gen, in die landstreek, gezamenlijk met den zielen telde,
geloof gepredikt heeft, wanneer onze voorouders het jaar 1804
denen waren, waarom hij van ouds de Apostel, PETRUS GIJSINCK
loofsverkondigers van Taxandrië genoemd wordt. *ixtel* gecom-
vengemelde jaren, door den toenmaligen Heer v lijke gem. Hel-
TENBACH gebouwd. Het is een fraai en ruim k ORNELIS COSTIUS,
Zuid-Oostzijde van de *Markt* staat. Van binne 1678 overleed.
van hardsteen, en was voorheen versierd met en-Lieshout
sel, alsmede tusschen het koor en het ruim het jaar 1648
dat op vier kleine pilaartjes steunde en met De eerste, die
orgel voorzien was. Het even zoo schoone en LIESHOUT Leeraar
op het zangkoor geplaatst, is afkomstig uit 779 te Helmond-
doch het schoonste sieraad der kerk is de pr Beek-en-Lieshout
dikstoel. De fraaije toren, die tamelijk hoog 822 Emeritus, en
boven aan met eenen grooten knop of eene pe deze combinatie
nog een klein torentje op het kruis der kerk elmond en één
een welluidend klokkenspel, dat vroeger in
Postel, in België, geplaatst was. De kerk *'s Hertogenbosch,*
een schoon geheel uit. De voormalige R.
1786 vernieuwd werd, was een groot en ru INGEN, in de heerl.
afgebroken. art.

De Hervormde kerk, in het jaar 1810 de heerl. *Heisdorff*,
kerk gesticht, is een klein, doch fraai g N. van *Luxemburg*,
orgel voorzien.

Men heeft te HELMOND eene Latijnsch rov. *Noord-Holland.*
1797 is opgerigt, en waarin door eenen Rect

Digitized by Google

HELMVELD (HET-GROOT-), duinvallei in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*, ½ u. Z. W. van Bloemendaal, 20 min. W. van Overveen.

Het is eene woestliggende vallei, waarop hoogstens hier en daar een enkele struik houtgewas gevonden wordt; van daar dat het bijna niet dan op de kaarten van Rijnland bekend is. De grootte van dit veld is niet met zekerheid op te geven.

HELMVELD (HET-KLEIN-) of HELSTROOK, duinvallei in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*, N.W. van Bloemendaal.

Deze duinvallei, bestaat uit woeste en onbebouwde gronden, waarvan de juiste grootte mede niet is op te geven.

HELNERE, oude naam van het vl. DEN HELDER, in het balj. van *Huisduinen-en-de-Helder*, prov. *Noord-Holland*. Zie HELDER (DEN).

HELPEN, geh. en voorm. burg in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie het volgende art.

HELPMAN of HELPEN, geh. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Groningen*, gem. en ½ u. N. ten W. van *Haren*, aan den straatweg van Groningen op Assen, op de afhelling van den Bisschopsrug, thans ook Hondsrug genoemd; met 73 h., bewoond door 95 huisgez., uitmakende eene bevolking van 450 inw.

Het is eene zeer oude buurt, hebbende in eenen brief van 1245 den naam van HELTHEN, in eenen van 1276 van HELENER, in eenen van 1285 van HELNERCHIANEN, in eenen van 1309 van HELKMAN, in eenen van 1396 weder van HELTHEN en in eenen van 1422 van HELPMAN en HELPEN.

Het plaatsje, dat digt bebouwd is, behoort in het kerkelijke onder Groningen. Weleer was het vermaard, wegens een druk bezocht graf van eenen Roomschen Heilige. De weezen van het Roode- en Groene-Weeshuis te Groningen plagten hier, in eenen plegtigen optogt, jaarlijks eenen vrolijken feestdag te vieren. De plaats was ook vroeger versierd met een slot der Heeren COENDERS, die zich schreven COENDERS VAN HELPEN, zijnde dit geslacht in de laatste helft der achttiende eeuw uitgestorven. Zie het volgende art.

Men vindt er vruchtbaar en ook onvruchtbaar land en lage moergronden voor weilanden, welke laatste zich in een Oost- en Westvlakte ter weerszijden van den Hondsrug uitstrekken. Men verbouwt op de hooge vruchtbare zandgronden rogge, haver, vlas, cichorei, aardappelen en smakelijke knollen. Er zijn ook warmoezerijen. Vele ingezetenen leven echter van het zuivel, of, zooals men het hier te lande noemt, van het koemelken. De grond op den hoogen Hondsrug is vermengd met rolsteenen en dus zeer keiachtig maar vruchtbaar. De versteeningen, welke hier in den grond gevonden worden, zijn merkwaardig en zeer geacht.

Men heeft er eene school, die gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht wordt, onder welke ook eenige uit de stad Groningen.

Ook heeft hier voorheen gestaan een Jurgens Gasthuis, dat in [illegible]0 tot huur van het nieuwopgerigte Groninger burgerweeshuis werd [illegible]egeven. Dit huis was een Lazarus-Hospitaalhuis, waarvan de [illegible]iebrief van 1422 te vinden is bij DRIESSEN (1), zijnde gesticht

---

[illegible]n. Gron., pag. 767.

Digitized by Google

door het Heilige-Geestgasthuis van Groningen, benevens twee der Burgemeesters van Groningen, Klyner en van Bruggen, en zulks *in die ere Goedes, Marien ziner benedicten moder ende aller hilghen*, een hospitaal: *daarinne rusten ende wonen moghen Lazarusesche menschen.* Hierop is gevolgd eene nadere verordening en stichtingsbrief van den 24 Julij 1454, waarin *ter eren Godes, zijnre gloriosen moeder Marien, en des hillighen martelaers sunte Georgii*, o. a., vergund wordt *den knaep des voirschr. ziechuses te sitten mit sunte Georgius belde op den kerkhoue toe sunte Marten ende toe der Ae in onse stad, ende te bidden toe der huses ende sieken behoef.*

Aan de overzijde der Aa, in de markt van Helpman, stond vroeger ook een klooster van Nonnen, die den derden regel van Franciscus volgden. Het droeg den naam van Maria op den Hoorn, en lag digt aan de Aa, van waar die stroom nog bekend is, onder de benaming van het Hoornsche-diep, ten zij, dat en stroom en klooster, dien naam hadden van het land zelve, dat, als een opstrekkende streek lands, in oude stukken bekend staat, onder den naam van Horne.

Op de hoogte van dit gehucht ziet men de buitenwerken der vesting Groningen, in het jaar 1698, door den beroemden krijgskundige Menno Baron van Coehoorn aangelegd. Deze werken strekken zich van het Schuitendiep over den Hondsrug tot aan het Hoornsche-diep, zijnde eene lengte van meer dan drie honderd Rijnlandsche voeten, uit. Zij bestaan uit drie van één gescheidene bolwerken, welke elkander verdedigen, en door eene linie te zamen verbonden zijn; terwijl zij aan het oosteinde door eene, en aan het westeinde door twee redouten worden gedekt.

In het jaar 1514, had hier eene schermutseling plaats, tusschen de Saksers en de Groningers. In het laatst van dat jaar, deden de Saksers weder eene strooptogt tot in Helpman, waarbij vele hunner, door het grof geschut uit de stad omkwamen.

HELPMAN of Helpen, voorm. burg in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Groningen*, gem. en ½ u. N. ten W. van *Haren*, onder *Helpman*.

Dit slot der Heeren Coenders van Helpen was zeer oud; het werd in het jaar 1504 door de Saksers geplunderd; in het jaar 1505 door het volk van Edzard, Graaf *van Oost-Friesland*, en in het jaar 1506 weder door den Saksischen Veldoverste Vijt van Drachsdorp, verwoest. Het moet echter telkens weder opgebouwd zijn, en was nog lang naderhand een eigendom van de Heeren Coenders, onder welken zeer ijverige voorstanders van de Hervorming waren; zoodat men vermeld vindt, dat men op het slot of in het open veld in de nabijheid, heimelijk de predikatiën van Ruardi, Milesius en Menso Alting kwam hooren. In 1566 nam Menso Alting openlijk de dienst te Helpman waar, en dus twee jaar voor dat Alba te Groningen kwam en men de Hervormden met strengheid vervolgde. Vroeger was er voor velen, die der nieuwe leer waren toegedaan, in het geheim bij herhaling gepredikt. Na het vertrek van Alba, staken de Hervormden het hoofd weder op, en er werd weder dienst gedaan; doch door Rennenberg's verraderlijken afval, kwam Groningen weder onder den Koning van Spanje, en werd de nieuwe leer onderdrukt en vervolgd. Men heeft in 1840 aan onzen Koning, Willem II, toen deze in Appingedam is geweest, eenen glazen Nachtmaalsbeker vereerd, welke van een groot bierglas gemaakt, en met teekeningen, namen, een versje uit Psalm 115, en het jaartal 1581, voorzien was. Op het voormalige bierglas, vroeger steeds tot

Digitized by Google

veraangenaming, nu uit nood tot 's Heeren tafel gebezigd, sloegen waarschijnlijk de woorden: *ad necessitatem non ad voluptatem bibendum* (d. i.: om er uit nood niet tot veraangenaming uit te drinken), zeker sloegen zij op den *beker des heils*, voorkomende in den op het glas aangetogen Psalm 115 (t. w. van den *Vulgata*, zijnde Psalm 116 bij ons). Vermoedelijk heeft Menso Alting, in 1581, met dien beker er het Nachtmaal gevierd; want hij is bij zijne nakomelingen steeds bewaard gebleven, tot dat een hunner, uit de vrouwelijke lijn geboren, er den Koning mede beschonk. Nu is hij voor altijd uit Groningen, waar hij te huis behoorde en alleen eenige historische waarde had.

Ter plaatse, waar deze burg gestaan heeft, ziet men thans nog de grachten en singels, met hoog geboomte daar rondom, alsmede eenen tuin en de opene plaats, waar het gebouw gestaan heeft, benevens een boerenhuis. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 26 bund. 86 v. r. 57 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door eenen Landbouwer, die er eene herberg of lustplaats houdt.

HELPOLDER, pold. in de *Bekramming*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*; palende N. aan de Merwede, O. aan de Helsloot, Z. aan den Zuiles-polder, W. aan de Bekramming.

Deze pold., welke in het jaar 1804 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 51 bund. 61 v. r. 20 v. ell. wei- en hooiland, en wordt op de Kikvorsch van het overtollige water ontlast. De pold. heeft geen afzonderlijk bestuur.

HELSCHENHOEK (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, kw. *Peelland*. Zie Helzenhoek.

HELSDEUR, dat gedeelte van het *Marsdiep*, ten N. van de prov. *Noord-Holland*, hetwelk langs het vlek den Helder heen loopt.

HELSDINGEN, geh. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4½ u. N. van *Gorinchem*, kant., gem. en ½ u. Z. van *Vianen*; met 16 h. en 100 inw. — Den eersten Maandag in Augustus valt hier de kermis in.

HELSLOOT, kil in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Sliedrecht*, dat, uit de *Merwede* voortkomende, tusschen den Helpolder en Huiswaard doorvloeit, om in de *Kikvorschkil* uit te loopen.

Deze kil is in het jaar 1805 door eenen zoogenaamden plasberm bezonken, ten einde zij minder water van de Merwede zoude trekken, zoo als dit ook het geval was met onderscheidene andere killen, ten einde daardoor den waterstand in genoemde rivier te verhoogen, daar het zich anders door deze killen in het Hollandsdiep te veel ontlastte.

HELSUM, d. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Heelsum.

HELSUMERBEEK, beek op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Heelsumer-beek.

HELTMEN[illegible]aam, onder welken het geh. Helpman, in het *Gooregt*, prov. [illegible], in eenen brief van 1245, voorkomt. Zie Helpman.

HEL[illegible]A, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, [illegible]*el*, arr. en 2 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. N. N[illegible]*auwerd*, bij *Roordahuizum*, waartoe zij behoorde.

[illegible]aam, welke wel eens gegeven wordt aan de vesting [illegible] het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie

[illegible]EUW-), d. en pold. in het *Land van Voorne*, prov. [illegible]ie Hellevoet (Nieuw-).

Digitized by Google

HELVOET (OUD-), pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. *Zie* HELLEVOET (OUD-).

HELVOETSLUIS, vesting in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HELLEVOETSLUIS.

HELVOIRT, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Boxtel* (8 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Cromvoirt, O. aan Vught, Z. aan Oisterwijk, W. aan Udenhout.

Deze gem. bestaat uit de volgende zeven buurs., hier rotten genaamd, als: de Molenstraat, de Helvoirtsche-straat, de Achterstraat, de Voorste Distelberg, de Achterste Distelberg, de Heikant-Laar-en Zandkant en Gijzel-en-Raam. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2658 bund. waaronder 589 bund. bouwland, 506 bund. weiland en daarenboven een groot aantal bund. bosschen en onbebouwde heide. Men telt er 214 h., bewoond door 279 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1400 inw.

Het voorname bestaanmiddel van de ingezetenen is de landbouw. De grond is over het geheel zeer zavelig, uitgenomen eene kleine streek, die leemachtig is. Ten Noorden, tusschen den straatweg en de Nemer, is de grond laag en moerassig en verder op heide, zijnde de Helvoirtscheheide, die zich met de Vughtsche en Cromvoirtsche heide vereenigt. De granen, die hier gebouwd worden, zijn: rogge, boekweit, haver, garst, boonen, tarwe en erwten. Zij zijn, even als andere hier omstreeks, overal wel gewild. Koolzaad wordt er niet veel gewonnen, klaver tamelijk veel. Fabrijken zijn hier niet, maar wel 18 schoenmakerijen of zoogenaamde schoenmakerswinkels en eenige leerlooijerijen; makende de schoenen eenen kleinen tak van koophandel uit.

De R. K, die hier 1370 in getal zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. apost. van *'s Hertogenbosch*, dek van *Orthen*, behoort. De Reguliere Kanunnikken der adellijke abdij van St. Geertruid te Leuven, bedienden eertijds de pastorij van HELVOIRT, wiens benoeming ook tot de laatste tijden aan den Abt gebleven was. De abdij had er aanzienlijke bezittingen. Thans wordt deze par. bediend door eenen Pastoor en eenen Kapellaan.

De Herv., van welken men er 60 telt, onder welke 40 Lidmaten, behooren tot de gem. van *Helvoirt-en-Haren*. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Het d. HELVOIRT, ook wel HILVOIRT of HELVOORT, vroeger ook KLEIN-TILBURG genaamd, ligt 1½ u. Z. W. van 's Hertogenbosch, 2 u. W. ten N. van Boxtel, aan het riviertje de Ley en den straatweg van 's Hertogenbosch op Tilburg, waardoor hier zeer veel levendigheid beerscht, terwijl er ook nog al tamelijk veel visch wordt gevangen.

Het ontleent zijnen naam misschien van het oude woord *hil*, *kille*, hetwelk eenen heuvel of hoogte beteekent.

De kerk is een goed gebouw, voorzien van een fraai, welluidend orgel, door Jonkheer M. B. W. DE JONGE VAN ZWIJNSBERGEN daaraan geschonken, en eenen netten, hoogen en spitsen toren.

De R. K. kerk, aan den H. NICOLAUS toegewijd, is een net en goed gebouw, met eenen kleinen toren, doch zonder orgel. De H. Jos wordt er insgelijks door de geloovigen, ook der omliggende plaatsen, met veel vertrouwen geëerd en aangeroepen.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 150 leerlingen bezocht.

Digitized by Google

In het jaar 1560 werd Helvoirt door Filips II, Koning *van Spanje*, als eene heerlijkheid verpand aan Hendrik Bloeman, voor 2904 guld., doch zij is in het jaar 1657, toen Jonker Cornelis van Grevenbroek er bezitter van was, afgelost, en werd toen weder een Statendorp. Men ziet echter, ten Noorden van dit dorp, nog het kasteel der oude Heeren, het Kasteel Zwijnsbergen genoemd, dat in 1816 geheel is herbouwd en zeer verfraaid door Jonkheer de Jonge van Zwijnsbergen.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van azuur, beladen met eene kruisstreep en gecantonneerd met vier klimmende leeuwen, alles van goud, het schild rustende tegen St. Nicolaas van goud.

HELVOIRT-EN-HAREN, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. van *'s Hertogenbosch*, ring van *Oisterwijk*.

Deze gem. telt 70 zielen, en heeft eene kerk te *Helvoirt*. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Petrus Plancius, die in het jaar 1649 van Veghel herwaarts kwam, en in het jaar 1657 naar Kampen vertrok. *Haren* werd van Helvoirt afgescheiden in 1657 en gevoegd bij *Oisterwijk*, doch in 1695 daarvan weder afgenomen en weder bij Helvoirt gevoegd, zoo als het nog is. Het beroep geschiedt door de gemeente.

HELVOIRTSCHE-HEIDE, uitgestrekt heideveld in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, gem. en ¼ u. N. van *Helvoirt*.

HELVOIRTSCHE-STRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 1½ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. W. ten N. van *Boxtel*.

HELVOORT, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Helvoirt.

HELVOORTSCHE-STRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Helvoirtsche-straat.

HELWAARD, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Helwert.

HELWAARDER-MAAR, water, prov. *Groningen*. Zie Helwerder-Maar.

HELWAARDER-TIL, brug in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Helwerder-Til.

HELWERD, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Helwert.

HELWERDER-MAAR of Helwaarder-Maar, water, prov. *Groningen*, dat in *Fivelgo*, ten N. van het Ooster-Nieland, ontstaat, wordende tot aan de trekvaart van Uithuizen veelal het Meedster- of Meistermaar genoemd, vervolgens het Oude-Maar tot aan de Holwinser-togt, en eindelijk het Helwerder-Maar, totdat het zich, ten N. W. van Bethlehem, in de *Delte* ontlast. Dit water loopt uit Fivelgo met eene westelijke rigting naar Hunsingo; gaat onder Paaptil door, ten N. voorbij Oldenzijl, Zandeweer, Doodstil en Rottum, en ten Z. voorbij Helwert.

HELWERDER-TIL of Helwaarder-Til, brug in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, over de *Helwerder-Maar*, 5 min. Z. O. van Helwert.

HELWERT, Helwerd of Helwaarde, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. N. ten W. van *Kantens*, 10 min. N. van *Rottum* waartoe het behoort, op eene wierde, ten N. van het Helwerder-maar en ten W. van den rijweg naar Uskwert; met 2 h. en 16 inw. — Dit geh. wordt reeds vermeld in het leven van Ludger, den Apostel der Friezen.

Digitized by Google

HELZENHOEK, ook wel HELSCHENHOEK en ELZENHOEK gespeld, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 1 u. O. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Oss*, gem. *Nuland*.

HELZUM, d. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie HEELSUM.

HEM, d. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. W. Z. W. van *Enkhuizen*, gem. *Venhuizen-en-Hem*, ¼ u. W. van Venhuizen, aan de zoogenaamde Korte-Streek. Men telt er, in de kom van het d., 100 h. en 650 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier ruim 300 in getal zijn, onder welke 160 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Hoorn*, ring van *Enkhuizen*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest SYBRAND VOMELIUS, die in het jaar 1573 herwaarts kwam en in het jaar 1580 overleden of vertrokken is. De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. *Evangelist* LUCAS was toegewijd, stond destijds ter vergeving van de Graven; de bevestiging geschiedde bij den Proost van West-Friesland. De pastorij bragt in alles op 50 Rijnsche guldens (75 guld.), had geen huis voor den Pastoor, maar zeven morgen lands. Tot het kosterschap behoorde drie morgen. De kerk is een oud kruisgebouw, waaraan men van onderen nog veel duifsteen ziet. De toren is vierkant, met eene achtkantige vrij booge spits. In de kerk is geen orgel. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., van welke men er 350 aantreft, behooren tot de stat. van *Hem-en-Venhuizen*, die hier vroeger eene kerk had, aan den H. LUCAS toegewijd, welke in het jaar 1835 is opgeheven.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

In het jaar 1387 pachtten HEM en *Venhuizen* hunne eigene visscherij van den Graaf. Volgens handvest van Hertog WILLEM VAN BEIJEREN (Graaf WILLEM II), in dato 2 Februarij 1413, werd HEM, in vereeniging van *Venhuizen*, tot eene stad verheven, onder de benaming van de stede HEM, waarbij haar Poorterregt, Vroedschap, Regering enz. werd bepaald. In 1492 werd de haar opgelegde boete, wegens het kaas- en broodspel, voor een derde verligt. In 1508 rees tusschen HEM en Wijdenes een hevig geschil over eenen weg, strekkende van den Blokdijk tot aan den Meenweg, hetwelk door Enkhuizen werd beslist. In 1508 werkten de ingezetenen van HEM, uit liefde mede aan de versterking der stad Hoorn. De Regenten hebben, in het jaar 1741, de ambachtsheerlijkheid afgekocht, zoodat het thans geene heerl. meer is.

HEM, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en ¼ u. Z. van *Leeuwarden*, ¼ u. Z. O. van *Wirdum*, waartoe het behoort; met 1 h. en 5 inw.

HEM, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. W. van *Rauwerd*, ¼ u. Z. O. van *Baard*, aan de Laanvaart; met 4 h. en 30 inw.

HEM, voorm. landh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. W. van *Rauwerd*, ¼ u. Z. O. van Baard, ¼ u. Z. W. van Jorwerd, aan den rijweg van Franeker naar de Schouw.

HEM (DEN), afdeeling der zoogenaamde *Gemeenelanden*, welke een gedeelte uitmaken van den polder *den Broek*, onder *Heemskerk*, in

Digitized by Google

Kennemerland, prov. *Noord-Holland*; begrensd ten N. door het Castricummerdijkje, ten O. door het Die, ten Z. door de Hemsloot of de afgedolven Landen van Breedweer, en ten W. door de Grootemaat.

Het bevat, met de afgedolven landen, 26 bund. 30 v. r. 20 v. ell. wei- en hooiland, waarvan 11 bund. 57 v. r. 70 v. ell. gemeen ligt met de *Grootemaat* en de *Kleinemaat*.

HEM (DEN), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie HEMPOLDER.

HEM (DEN), voorm. kloost. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, onder de gem. *'s Heeraartsberg-en-Berg-Ambacht*.

Dit kloost., dat ook wel HENRIKSVELD of ST. MICHIELSBERG genoemd werd, is volgender wijze ontstaan: Eenige mannen, met name Heer NICOLAAS HOEK, Heer FREDERIK SNIT, beide Priesters, en JOHAN DIEST, alle burgers van Schoonhoven, vormden in het jaar 1396 het ontwerp, om een klooster te bouwen. Bij hen voegden zich Heer JOHAN JONGHE, JOHAN BRUYN en GYSBERT HENRIKSZ. LEEKEN, die deze plaats allereerst bewoond hebben, welke zij naderhand kochten en aldaar eene bidplaats stichtten. GUIDO, Heer *van Schoonhoven* en Graaf *van Blois*, bevestigde niet slechts dit eerste begin, maar noodigde bovendien, bij opene brieven, anderen tot medehulp uit, terwijl hij zware bedreigingen deed tegen hen, die het begonnen werk zouden willen verstoren.

Toen in 1401 de oorlog tusschen ALBRECHT VAN BEIJEREN, Graaf *van Holland*, en den Heer VAN ARKEL uitbarstte, werd het met de weinige daarstaande huisjes, in de maand Augustus, of weinig tijd later, afgebrand, en zoude het voorzeker te niet zijn gegaan, indien niet Heer WILLEM KLINKERT, Huisbezorger in Heer-Florishuis te Deventer, die voor de pest geweken was, de gevlugte broeders weder bijeen gebragt en hunne huisjes in 1407 weder opgebouwd had, terwijl anderen hen van jaarlijksche inkomsten voorzagen. Ook heeft Heer WILLEM de aangebodene aalmoezen niet van de hand gewezen. Door deze hulpmiddelen gestijfd heeft hij in het jaar 1407 de grondslag van een soort van klooster beginnen te leggen, en allengkens een gedeelte daarvan opgerigt. Toen begon men hen, door de wandeling, te noemen de Broeders in den Hof, of in den HEM. Van waar de benaming van HEM gekomen zij, is onbekend, hoewel sommigen beweeren dat die naam zijnen oorsprong heeft van den krommen Lekkendijk, die tegen het klooster aanligt, en de gedaante heeft van een varkensham, en dus zou HEM verkeerdelijk gezegd worden voor HAM. Voorts heeft FREDERIK VAN BLANKENHEIM, de een en vijftigste Bisschop van *Utrecht*, aan Heer WILLEM, op zijn aanzoek, toegestaan, dat in het kerkje van den Aartsengel MICHAËL de kerkdiensten dagelijks gedaan zouden worden, zonder nogthans de regten van den Pastoor van *'s Heeraartsberg* te verkorten.

In het jaar 1414, toen de goederen van het klooster vermeerderd waren, is ook de godsvrucht der kloosterlingen toegenomen, waarom zij zich, op aanraden van voornoemden Heer WILLEM, door kloosterlijke geloften, aan de orde der boetvaardigheid van St. FRANCISCUS, kort te voren, door Paus NIKOLAAS IV, ingesteld, verbonden.

In het jaar 1515, toen de Kardinaal NICOLAAS DE CUSA, die het opzigt over Duitschland had, de vervallen tucht in de kloosters zocht te herstellen, werd Heer WILLEM vergund, met zijne konventbroeders, de orde van ST. FRANCISCUS te verlaten, om naar den regel van de Reguliere Kanunniken te leven, diensvolgens is hij ook de eerste Prior van dit klooster geweest. Dewijl de Lek dikwijls overstroomde, en de bouwlanden van het klooster reeds zeven jaren blank gelegen

Digitized by Google

hadden, heeft hij, eenigen tijd daarna, te weten in het jaar 1424, eene volkplanting gezonden op den heuvel Donk, die hem door Zweder van Culemborg, twee en vijftigsten Bisschop van Utrecht, was vergund.

De kerk van het klooster, in het jaar 1494, door den bliksem getroffen, en daardoor geheel afgebrand zijnde, legden zich de Kanunniken, om de kosten tot het opbouwen te vinden, onder het opzigt van hunnen Prior Zeger Jansz. van Schoonhoven, toe, op het drukken van boeken. Men vindt te Schoonhoven nog boeken, die in den Hem gedrukt zijn.

Op den 6 Julij des jaars 1572 werd dit klooster, door het krijgsvolk van den Graaf van Lumey, in de asch gelegd. Thans wordt de grond tot bouwland gebezigd, dat nog den Hem genoemd wordt, eene oppervlakte beslaat van 3 bund. 7 v. r. 93 v. ell., en in eigendom bezeten wordt door de Heeren J. W. Fijting en J. H. E. Groeneveld van der Kop, woonachtig te Schoonhoven.

HEM (DEN), strook buitendijksche grond in het *IJ*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. en gem. *Zaandam*; palende N. W. aan de Nieuwe-haven van Zaandam, N. O. aan de Buiten-Zaan, Z. en W. aan het *IJ*.

HEM (KORTE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*. Zie Korte-Hemmen.

HEMAAL (HOOG-), ook wel Hooe-Hemaal, en bij verbastering Hoogemaal genoemd, pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gedeeltelijk gem. *Oss*, gedeeltelijk gem. *Lith*, gedeeltelijk gem. *Lithoijen*, en gedeeltelijk gem. *Geffen*.

Deze pold., welke in de dertiende eeuw bedijkt is, paalt N. aan de Maas, O. aan de Maas en aan de Osser-Meerkade tegen het Land van Megen, Z. aan de hooge gronden van Oss en Geffen, W. aan den Polder van der Eigen en het Laag-Hemaal. Zij beslaat, volgens het kadaster, te zamen eene oppervlakte van 3123 bund. 54 v. r. 78 v. ell., als: onder *Oss*, 963 bund. 73 v. r. 34 v. ell.; onder *Lith* 838 bund. 68 v. r. 38 v. ell.; onder *Lithoijen* 812 bund. 87 v. r. 23 v. ell., en onder *Geffen* 508 bund. 25 v. r. 83 v. ell.

Het middel van uitwatering is ééne steenen sluis, met het jaartal 1768, genaamd de Blaauwsluis, liggende in den Maasdijk, onder de gem. Maren-Alem-en-Kessel. Het land ligt 3 tot 4 ell. boven A. P. De polderdirectie bestaat uit eenen President, zes Heemraden en eenen Griffier.

Jan III, Hertog *van Braband*, gaf op St. Catharinadag, den 25 November 1325 eene dijkkaart aan den polder van het Hooe-Hemaal, en den 17 April 1787 is daarop een vast reglement gemaakt.

HEMAAL (LAAG-), ook wel Laag-Hemaal, en bij verbastering Lagemaal genoemd, pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Alem-Maren-en-Kessel*; palende N. aan den Maasdijk, O. aan de Kesselsche-Graaf tegen den Polder van Lith en het Hoog-Hemaal, Z. aan de Hertogswetering van den laatstgemelden polder, W. aan den Maasdijk.

Deze pold., welke in het jaar 1339 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1816 bund. 46 v. r. 21 v. ell. Hij watert thans uit door eene steenen sluis, in den Maasdijk, genaamd de Roodesluis, liggende boven de Blaauwesluis, onder de gem. Alem-Maren-en-Kessel. Het land ligt 2 ell. 7 palm. tot 3 ell. 7 palm.

Digitized by Google

boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit drie Gecommitteerden uit de Poldergeërfden, onder welke eenen President en eenen Penningmeester, die tevens Secretaris is.

De dijkkaart van den polder het Laag-Hemaal, is op Zondag na St. Jan's *Onthoofding* van het jaar 1549, dje den 29 Augustus inviel, en het Reglement daarop, den 17 Mei 1734 gemaakt.

De pold. van het Hooc-Hemaal voor het grootst gedeelte, en van het Laag-Hemaal voor het geheel, door de omstandigheden geïnnundeerd zijnde, zijn tot in April 1839 blank gebleven, op welk tijdstip, de sluizen in de Maasdijken, weder ter vrije beschikking van het Polderbestuur werden gesteld, en in 1841 zijn deze pold. door zware regens met overtollig water belast geweest.

HEMDIJK, dijk in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, in eene oostelijke rigting van den Zijddijk naar het d. Oosterleek loopende.

HEMDIJKEN (DE), reeks van binnenlandsche waterkeeringen, prov. *Friesland*, in de griet. *Ranwerderhem*, *Wymbritseradeel* en *Wonseradeel*.

Die Hemdijk, welke den grootsten omvang bevat, neemt eenen aanvang bij de Oude-Schouw, aan den tegenwoordigen straatweg, in het Zuidoostelijke gedeelte van de griet. *Ranwerderhem*, aldaar voorkomende onder den naam van Grootdijk; hij rigt zich vervolgens in *Wymbritseradeel*, onder dien van Herdijk, met eene Zuidwestelijke bogt, benoorden het Sneekermeer, langs de Houkesloot, N. W. voorbij Offingawier, van waar hij zich, onder de benamingen van Groote- en Steendijk (de laatste nu een gedeelte van den straatweg van Sneek naar Leeuwarden) tot aan de stad Sneek, welke hij doorsnijdt, uitstrekt, loopende van daar, Z. W. langs de Geeuw, naar de Nijezijl onder Oosthem; verder Westwaarts, zich in verschillende rigtingen strekkende, voorbij de dorpen Oosthem, Abbega, Westhem en Wolsum. Bij de buurt Blauwhuis in *Wonseradeel* komende, loopt hij langs den noordkant van het ingedijkte Sensmeer, in eene Noord-Noordwestelijke rigting, naar Tjerkwerd, en vandaar, N. ten O., tot aan de stad Bolsward, alwaar hij zich aan de Dieperdera-Hem, eertijds een gedeelte uitmakende van de waterkeering de Marne, aansluit.

De groote of algemeene Hem, welke hierdoor gevormd wordt, is thans in verschillende kleine Hemmen verdeeld, als: ten Z. O. van Bolsward, de Yms-Hem of Eemswolder-Hem, dus genoemd naar een buurtje onder Tjerkwerd; verder de Morrha-Hem, waarin het Morrhawieltje gelegen is; de Schierwoldinger-Hem, met de dorpen Wolsum, Westhem, Abbega en Oosthem, zich uitstrekkende tot aan Sneek; terwijl N. O. van daar de dorpen Scharnegoutum, Goinga, Loinga, Gauw en Offingawier eene Hem vormen, onder den naam van de Snitser-Vijfgea bekend.

Aan dezen grooten Herdijk sluiten zich aan of hebben zich vroeger aangesloten beringingen van kleineren omvang, waarvan men nog vindt de Ysbrechtumer-Hem, insluitende de dorpen Tirns, Tjalhuizum en Ysbrechtum, in *Wymbritseradeel*; de Dedgummer- en Arkummer-Hem, in *Wonseradeel*, beginnende bij Tjerkwerd, loopende met een gedeelte van de vroeger bestaan hebbende Ryperа-Hem, om het dorp Dedgum; vervolgens, met den Krabbedijk, tot aan den Groote-Hemdijk. In verband tot dezen Herdijk, thans dienende als waarborg voor de benoorden gelegene landen, tegen eene doorbraak der zeedijken, sluit zich verder aan de later aangelegde en tot dat doel mede zeer aanzienlijke Schraarder-Hemdijk, aanvang nemende aan den Grooten-Herdijk bij Tjerkwerd, loopende door het

Digitized by Google

dorp Exmorra, Longerhou, ten Oosten van het Makkumermeer, langs het dorp Schraard, tot aan de Marnedijk onder Witmarssum.

Deze Hemdijken, die bij den watervloed van 1825 niet op eene genoegzame hoogte waren gehouden, en waardoor de binnengelegen landen van Wymbritseradeel en Wonseradeel, zoo door overlooping, als door doorbraken overstroomd werden, zijn sedert aanmerkelijk verhoogd en verzwaard.

HEMEL (BLANKEN-), voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Blankenhemert.

HEMELDAL (HET-HUIS-HET), landh. te *Oosterbeek*, op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 1 u. W. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. van *Wageningen*, gem. en 2 u. O. van *Renkum*.

Dit aangenaam gelegen landh., waar thans het zoo loffelijk bekende Instituut voor Jongeheeren, van den Heer H. Roodhuizen gevestigd is, behoort tot het hieronder vermelde landgoed *de Hemelsche-Bery*, waarvan het een gedeelte uitmaakt.

HEMELPOORT, voorm. kloost. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hemelspoort.

HEMELRIJK, kleine boerderij en herberg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. Z. W. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. ten Z. van *Adorp*, even ten N. de bedding der Oude-Hunse en ten Z. op de buitenbogt van den straatweg van Groningen naar Winsum. Zij is omgeven van zware klei- en uitmuntende graslanden; beslaat eene oppervlakte van 6 bund. 58 v. r. 90 v. ell.

HEMELRIJK, voorm. adell. h. in de stad *Utrecht*.

Het stond op de Westzijde der *Oudegracht*, tegenover het tegenwoordige stadhuis en had zeer uitgestrekte kluizen of kelders Ter Helle genoemd.

HEMELSCHE-BERG (DE), heuvel op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en 3 u. O. van *Ermelo*, ¼ u. Z. van Nunspeet, aan de westzijde van den grooten veldweg naar Elspeet.

Het is eigenlijk eene met lange heide begroeide aanmerkelijke hoogte, voorzien van twee kruinen, op ieder dezer kruinen vindt men drie ronde gaten op eenen onderlingen afstand van 8 ellen, en niet zoo als eenige anderen in eene regte lijn, maar in eenen driehoek gelegen. Men houdt die voor Heidensche offerplaatsen.

HEMELSCHE-BERG (DE), landgoed op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 1 u. W. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. van *Renkum*, nabij *Oosterbeek*, waar onder het behoort.

Dit landgoed, hetwelk, om zijne bergachtige ligging en uitgestrekte en overschoone vergezigten, beroemd is, beslaat eene oppervlakte van ongeveer 50 bund., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Mr. Christianus Petrus Eliza Robidé van der Aa, Regter in de Arrondissements Regtbank en Schoolopziener te Arnhem, die het in de laatste jaren aanmerkelijk verfraaid heeft. Behalve het hecht gebouwde heerenhuis en aankleve van dien, vindt men op dit landgoed nog de landhuizen Luciënheuvel, de Pietersberg en het huis het Hemeldal, mitsgaders Reijershoeve, eene kleine boerderij, en de Wittepoort, een schilderachtig gelegen logement en uitspanning, tot een verlustigingsoord van hen, die in den zomer deze streken bezoeken.

Digitized by Google

HEMELSPOORT (DE), voorm. kloost. te *Heesch*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, ter plaatse die *de Winkel* genoemd wordt.

Het was het eerste klooster, dat voor de Wilhelmiten in de Nederlanden werd opgericht. Het is gesticht door zekeren Wijnand van Basel, in het jaar 1152, van wien de tweede standplaats dezes kloosters, genaamd de Donk, digt onder de stad 's Hertogenbosch gelegen, de naam van Bazeldonk ontvangen heeft, waarom deze Wilhelmiten genoemd zijn geworden Heeren van den Bazeldonk, en bij den gemeenen man Bazelaars. Deze verplaatsing moet men vaststellen geschied te zijn in het jaar 1191, terwijl de derde en laatste in de stad zelve, bij de Vughterpoort, in het jaar 1545 voorgevallen is, ter gelegenheid van den inval van Maarten van Rossem, ten dienste van Frankrijk, in het hertogdom Braband, wanneer de Regering de tijding van het innemen van het slot te Hoogstraten vernomen hebbende, uit vrees van belegerd te zullen worden, het klooster te Donk heeft doen afbreken, en de Bazelaars vergund een ander klooster binnen de stad te bouwen, waarvan de kerk, in het jaar 1549, ook door Gideon van der Gracht, Bisschop van Castorië en Suffragaan van Luik, plegtig ingewijd werd. Het was niet groot, maar zeer rijk, ja het rijkste van de geheele stad, levende deze Wilhelmiten van hunne eigene middelen, zonder iets te trekken van de gemeente, hetgeen ook de reden is geweest, dat Franciscus Sonnius, eerste Bisschop van 's Hertogenbosch, zoo vele pogingen te Rome aanwendde, om deze Wilhelmiten in Wereldlijke Heeren te doen veranderen, en hunne goederen en inkomsten aan zijne bisschoppelijke tafel te doen hechten en toeëigenen. Met het overgaan der stad, in het jaar 1629, aan Frederik Hendrik, Prins van *Oranje*, en het invoeren van de Herv. godsdienst aldaar, is dit klooster te niet gegaan, nadat alvorens het klooster van de H. *Maagd*, te Huibergen, tusschen Antwerpen en Bergen-op-Zoom, daaruit voortgekomen is.

HEMELSPOORT of Hemelpoort, in het Lat. Porta-Coeli, voorm. kloost. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en 5 min. O. van *Heemstede*, aan het Zuider-Spaarne.

Dit klooster werd, in het jaar 1458, gesticht door de Broederen der orde van den H. Bernardus, met toestemming van den Ambachtsheer Jan van Heemstede, die ook de landerijen, aan dit klooster toebehoorende, bestaande toen in 8 morgen (6 bund. 81 v. r. 26 v. ell.), vrij verklaarde van de tienden. In dezen staat bleef dit klooster ruim honderd jaren, toen het door inlandsche beroerten verwoest en naderhand in eene lustplaats veranderd is, thans nog het Clooster geheeten. Zie dat wo

HEMELTJE (HET … in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1½ u. O. … r, gem. en ¾ u. O. N. O. van *Bathmen*, voor ruim 5

De daartoe bel… den, beslaande eene oppervlakte van … 93 v. … worden … eigendom bezeten door … woonac… venter.

… M, …and, … o, griet. *Hemelumer*… en … van *Sneek*, kant. en … Z. O. …en, … chtig oord, en dus … t all… k tot de visscherij, … n N.

… aan… 51 h. en 200 inw., … de o… ne b. de Nijeburen,

Digitized by Google

240 inw. telt., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier 180 in getal zijn, behooren tot de gem. *Hemelum-Mirns-en-Bakhuizen.*

De kerk was vóór de Hervorming aan den H. Odulfus toegewijd. De pastorie, die door eenen Benediktijner Monnik plagt bekleed te worden, bragt honderd goudgulden (150 guld.) op. In de parochiekerk was eene vikarij, die insgelijks honderd goudgulden (150 guld.) opbragt. Ook waren er nog twee kapellanijen, waarvan de eene honderd (150 guld.), de andere tachtig goudgulden (120 guld.) waardig was. Deze kerk is een net gebouw, met eenen spitsen toren, en waarin, sedert het jaar 1842, een orgel geplaatst is.

De Doopsgez., welke er 12 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Warns.* — De R. K., van welke men er 50 aantreft, worden tot de stat. van *Bakhuizen* gerekend. — De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 15 leerlingen bezocht.

Voorheen stonden hier onderscheidene adell. staten, als: Hoppers, Epema en Galama. Het eerste was het stamhuis van het oude eerwaardig geslacht van Hoppers, dat ten tijde van Tydeman Hoppers ook te Stavoren hoog geacht werd. Daaruit was afkomstig Joachim Hopperus, beroemd om zijne geleerdheid, Hoogleeraar in de Regten te Leuven, daarna Lid van den grooten Raad te Mechelen, vervolgens van den geheimen Staatsraad, in welken hij met Granvelle en Viglius het bewind voerde, en eindelijk Opperste Raad en Grootzegelbewaarder des Konings van Spanje, te Madrid, waar hij in 1576 overleed.

Vroeger was hier een beroemd Benediktijner klooster, hetwelk, nadat het St. Odulphusklooster te Stavoren door de zee verzwolgen was, herwaarts werd overgebragt. Om die reden schreven zich de Abten: *door Gods barmhartigheid Abt van Stavoren te Hemelum.* Dit klooster wordt door Ubbo Emmius onder die kloosters van Friesland gerekend, welke de grootste rijkdommen bezaten. De goederen en inkomsten zijn, sedert de verandering in de godsdienst, voor een gedeelte gebruikt tot het oprigten van de hoogeschool te Franeker.

Het Blokhuis, de Spijker genoemd, werd, in het jaar 1442, door de Vetkoopers ingenomen, nadat zij het gehecle dorp vernield en verbrand hadden. De Schieringers hernamen daarop den Spijker en verdreven of versloegen de Vetkoopers, terwijl meer dan tweehonderd van hen gevangen genomen werden. Agge, Abt te Hemelum, en tevens, in het jaar 1480, Abt van het klooster te Stavoren, had een zwaar geschil met Ige en zijne broeders Douwe en Hartman. De grond van dezen twist was, dat Ige, als voorstander van de Schieringers, het convent van Hemelum vele landen en renten had ontweldigd, en die onderscheidene jaren onder zich gehouden. De Abt Agge, wetende, met de wereldlijke magt niet tegen hem bestand te zijn, nam de toevlugt tot de geestelijke. Ige en de zijnen, weinig acht op den ban gevende, bedienden zich van het zwaard. Aan het klooster stond een sterk huis of spijker, hetwelk de Monniken, met behulp van eenige Schieringers, tegen Galama en zijnen aanhang hadden doen opbouwen. Ige echter, verbitterd op den ban, verzocht Jan van Egmond, Stadhouder in Holland, om eenig volk, dat hem terstond werd toegestaan. Vergezeld van Juw Jongema en andere Vetkoopers, die met de Kabeljaauwschen in Holland eene lijn trokken, sloeg hij terstond het beleg om dit huis of spijker. De Abt in het naauw zijnde, zocht hulp bij Pieter Harinxma, die zoo spoedig mogelijk eenige Schieringers bijeenbragt

Digitized by Google

en naar Hemelum deed trekken; hier komende, verstonden zij, dat zij vruchteloozе moeite deden: vol van toorn moesten zij terug trekken. Zoodra Ige de spijker had bemagtigd, deed hij die aanstonds tot den grond slechten. Agge dus harde partijen te bestrijden hebbende, en wel zulke, die zich aan zijn banvonnis niet bekreunden, nam, tot verdediging van zijne zaak, eenige Geldersche krijgsknechten aan. Doch deze waren naauwelijks tot hem overgekomen, of de partijschap werd nog grooter. De Vetkoopers wilden van geen verdrag hooren of de Abt moest eerst zijne hulpbenden doen vertrekken.

HEMELUMER-NIJEBUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. en 5 u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Hindeloopen*, 10 min. van *Hemelum*, waartoe het behoort; met 6 h. en 40 inw.

HEMELUMER-OLDEPHAERT, eertijds Hemelumer-Oenfert, het westelijkste gedeelte van de griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo;* palende N. aan den Klokslag van Workum, O. aan de Fljuessen, de Oorden, de Kuilart, Noordwolde en Gaasterland, Z. aan de Zuiderzee, W. aan den Klokslag van Stavoren, de Zuiderzee en den Klokslag van Hindeloopen.

Het bevat de d. Hemelum, Koudum, Molkwerum, Scharl en Warns. De inw. vinden meest hun bestaan in landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier wonen, maken gedeeltelijk de gem. van *Koudum, Molkwerum, Warns-en-Scharl* uit, en behooren gedeeltelijk tot die van *Hemelum-Mirns-en-Bakhuizen*. — De R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van *Bakhuizen*. — Men telt er vijf scholen, als ééne te *Hemelum*, ééne te *Koudum*, ééne te *Molkwerum*, ééne te *Warns* en ééne te *Scharl*.

HEMELUMER-OLDEPHAERT-EN-NOORDWOLDE, griet., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. *Sneek*, kant. *Hindeloopen* (2 k. d., 13 m. k., 7 s. d.); palende N. aan den Klokslag van Workum, O. aan Wymbritseradeel, Z. O. en Z. aan Gaasterland, Z. W. aan de Zuiderzee, W. aan den Klokslag van Stavoren en Hindeloopen en de Zuiderzee.

Zij bevat de volgende 9 dorpen, als: Hemelum, Koudum, Warns, Scharl, Molkwerum, Oudega, Nijega, Elahuizen en Kolderwolde. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8368 bund. 24 v. r. 31 v. ell., waaronder 8203 bund. 45 v. r. 20 v. ell. belastbaar land; telt 365 h., bewoond door 582 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt, terwijl er te Oudega, te Nijega en te Kolderwolde veenderijen zijn, volgens een bestaand [illegible], waarbij alle de uitgeveende landen tot cultuur teruggebragt [illegible], hetgeen mede een middel van bestaan geeft; ook is er een [illegible]olen te Koudum. Vroeger bestonden de dorpen Koudum, [illegible]werum, [illegible]en Warns van de visscherij en groote scheep-

[illegible] op de [illegible]

[illegible] Herv., [illegible] 2200 in getal zijn, maken de volgende [illegible] gem. uit [illegible] Molkwerum, Nijega-en-Elahuizen, [illegible] Oudega, [illegible]erwolde en Warns-en-Scharl, ter- [illegible] gem. Hemelum-Mirns-en-Bakhuizen [illegible] kerken, bediend wordende door vijf Pre-

[illegible] n er ongeveer 300 aantreft, worden tot de [illegible] d, voor zoo ver Koudum, Molkwerum,

Digitized by Google

Warns en Scharl betreft; terwijl de d. Kolderwolde, Oudega, Nijega en Elahuizen tot de stat. van *Balk* behooren.

De Doopsgez., van welke men er ruim 300 heeft, maken gedeeltelijk de gem. Molkwerum en Warns uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Stavoren*. Er zijn evenwel sommigen, die te *Balk*, te *Hindeloopen* of te *Workum* ter kerk gaan.

Er zijn in deze griet. 20 Evang. Luth., die tot de gem. *Workum* behooren, en bij wie eenmaal 's jaars huisbezoek wordt gedaan, door den dienstdoenden Proponent te Workum en den Buiten-Ouderling.

Men telt in deze griet. zes scholen, als ééne te Hemelum, ééne te Koudum, ééne te Molkwerum, ééne te Nijega, ééne te Oudega en ééne te Warns, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 320 leerlingen bezocht worden.

In deze griet. vindt men vele belangrijke wateren, waarom deze griet. ook wel het Friesche-Waterland genaamd wordt, wordende voor een derde gedeelte alleen door water ingenomen. Het grootste van alle deze wateren is de Fljuessen, hetwelk zeer gevoegelijk als eene verlenging van het Heegermeer kan worden aangemerkt. Men kan daaruit, noordwestwaarts varende, door het watertje de Zwarte-woude, de Bloksloot, enz. naar Workum komen; gelijk ook door de Inthiemasloot en den stroom, genaamd het Lange-Vliet, welke uitkomt in de trekvaart van Workum op Bolsward. Uit het reeds gemelde water, de Zwarte-woude, schiet zuidwestwaarts eene vaart naar en voorbij Koudum, en van daar weder noordwestwaarts naar Hindeloopen, gelijk ook zuidwestwaarts naar Stavoren, door de Gronzen; werwaarts men anders, zonder Koudum aan te doen, uit de Fljuessen ook zuidwestwaarts kan varen, langs het Kuilaartsgat, de Kuilaart, door Galama-dammen, en voorts langs de Geeuw, de Morrha enz., tot dat eindelijk de beide vaarwaters in elkander loopen in de ringslooten der Stavorensche meren, uit welke men wederom langs twee verschillende vaarten naar Stavoren vaart, terwijl uit de Morrha ook nog eene vaart naar Hemelum gaat. Behalve de Fljuessen heeft men hier dus niet alleen de Kuilaart, de Morrha en de Geeuw, maar ook de Groote-Gersloot, de Kleine-Gersloot, het Haanmeer of Heenmeer, de Gronzen, het Flait, enz. Het Stavorenschemeer is van overlang bedijkt en drooggemaakt. Zie dat woord.

Wegens de veelheid der meren en stroomen is deze grietenij bij uitnemendheid vischrijk. De landerijen bestaan in Hemelumer-Oldephaert ten grooten deele uit lage wei- en hooilanden; terwijl in Noordwolde vele klijn- of veengronden gevonden worden, waaruit turf gegraven wordt.

De rijwegen, door deze grietenij loopende, zijn weinigen in getal; de voornaamste is de Zeedijk, langs welken men van Hindeloopen naar Stavoren rijdt, en van daar door Scharl, Warns en Hemelum naar Gaasterland, doch deze laatste weg loopt ook nog voor een klein gedeelte langs den Zeedijk, namelijk van Stavoren tot het Roode-Klif, en voorts binnen door. Van den Ouden Zeedijk, van het Workumer-Nieuwland, die bij de Workumerzijl begint en ten oosten van Hindeloopen eindigt, rijdt men ook langs eenen binnendijk, genaamd de Koudumer- of Kolderdam, naar Koudum, en van daar naar Galama-dammen, over de Nieuwe draaibrug, om te rijden naar Hemelum, Kolderwolde enz.; doch deze weg over Galama-dammen is van eenen nieuwen aanleg, en wordt dus op de oude Friesche kaarten niet gevonden.

Digitized by Google

In het jaar 1732, toen men met reden grootelijks bekommerd was over de schade, welke door de paalwormen aan de zeeweringen werd toegebragt, werd door deze griet. een zware Slaperdijk, welke vooreerst Noordwest en Zuidoost loopt, van den ouden zeedijk, van het Workumer-Nieuwland naar Koudum, alwaar hij versmelt in den hoogen rug, waarop dit d. ligt, doch ten Zuiden van Koudum loopt hij naar Galama-dammen, alwaar eene zware schutsluis in het vaarwater is gelegd, en voorts aan den Oostkant der sluis tot in het hooge land van Hemelum, daar alleen vroeger een duikersluis gevonden werd, dienende tot eene uitwatering, waardoor zich de Oorden en Oud-Karre in de Morrha ontlasten; thans is echter, ten gevolge van het bouwen der sluizen te Galama-dammen in 1836, deze duikersluis gesmoveerd. Zie GALAMA-DAMMEN. Het gevolg hiervan is, dat alle dijkbreuken, die tusschen Workum en Gaasterland voorvallen, maar een klein gedeelte der provincie, kunnen onder water zetten, en dat dit werk bijgevolg van zeer veel nut is.

Bij den watervloed van Februarij 1825 is deze grietenij, door het bezwijken der zeedijken, bijna geheel ondergeloopen. In den zeedijk, tusschen Hindeloopen en Stavoren en bijzonder tusschen de sluis dezer stad en die van Molkwerum, waren vele gaten geslagen, en aldaar was veel paalwerk vernield en verbrijseld, zoodat zij soms bij twintigtallen te gelijk, nog met touwen en ringen aan elkander gehecht, over den dijk in de binnenvaart werden gesmeten; terwijl zware steenen, uit de kistvullingen en van de steengloojing, ellen ver in den benedendijk nedervielen. Tusschen Hindeloopen en den Workumertoren was een aanmerkelijk gat in den dijk geslagen, waarvan de herstelling verscheidene duizend gulden gekost heeft. De voornaamste overstrooming was veroorzaakt door het doorbreken van den nieuwen en den ouden zeedijk in het Workumer-Nieuwland.

Het wapen van deze grietenij bestaat in een schild, in twee gelijke deelen doorsneden, het bovenste gedeelte van goud, en het onderste van keel (rood). Het schild gedekt met eene gouden kroon.

HEMELUMER-VEENEN, veengronden, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, 25 min. Z. O. van Hemelum, eene oppervlakte beslaande van 20 bund.

HEMELUM-MIRNS-EN-BAKHUIZEN, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Sneek*, ring van *Sloten*.

Deze gem. telt 420 zielen, onder welke 120 Ledematen. Men heeft er eene kerk, te Hemelum. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest HERMANNUS POPPIUS, die, na hier eenige jaren gediend te hebben, in het jaar 1602 overleed.

HEM-EN-VENHUIZEN, R. K. stat., prov. *Noord-Holland*, aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *West-Friesland*.

Men heeft er één kerk te Venhuizen, den H. LUCAS toegewijd, en telt er 500 zielen, onder welke 340 Communikanten. Deze stat. wordt bediend door éénen Pastoor.

HEM-EN-VENHUIZEN (POLDER-VAN-), pold. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Enkhuizen*, gem. *Venhuizen-en-Hem*; palende N. aan den Houterpolder, O. aan de Zuiderzee, Z. aan Oosterleek, W. aan het Grootslag.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1362 bund. 52 v. r. 80 v. ell.; telt 260 h., en wordt door 7 molens en 5 sluizen, op de Zuiderzee, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit vier Leden.

Digitized by Google

HEMERSTEIN, adell. h. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie HEIMERSTEIN.

HEMERT, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie HEMERT (NEDER-).

HEMERT of HEMERT, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. W. ten Z. van *Appingedam*, gem. en 1 N. ten O. van *Ten-Boer*, 5 min. N. ten O. van *Lellens*, waartoe het behoort; met 6 h. en 40 inw.

Het ligt op eene kleine wier, omgeven van zavelige klei, aan den weg van Stedum naar Kroddeburen.

HEMERT of HEMERT, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 2½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en ½ u. N. van *Bolsward*, in het N. van het d. *Burgwert*, waarvan het een gedeelte uitmaakt; aan de Bolswarder- en Arumervaarten en de Hemsterlaan.

HEMERT, d. in den *Hemertsche-waard*, prov. *Gelderland*. Zie HEMERT-ZUIDZIJDE (NEDER-).

HEMERT, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie HEMERT (OP-).

HEMERT (DEN-), oud adell. h. in de bar. van *Breda*, prov *Noord-Braband*. Zie EMER (DEN-).

HEMERT (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in den *Hemertsche-waard*, prov. *Gelderland*. Zie het volgende art.

HEMERT (HUIS-TE-NEDER-) of HUIS-TE-HEMERT, voorm. adell. h. in den *Hemertsche-waard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 8 u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Zalt-Bommel*, gem. *Neder-Hemert*, 5 min. van het d. Neder-Hemert-Zuidzijde.

HEMERT (HUIS-TE-OP-), adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw., arr. en 1 u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 2 u. Z. O. van *Geldermalsen*, gem. *Op-Hemert*, 5 min. N. O. van den Waaldijk.

De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 174 bund. 71 v. r. 60 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door Jonkvrouwe M. A. Baronnese VAN HAERSTEN VAN OP-HEMERT EN ZENNEWIJNEN, woonachtig te Blitterswijk, gemeente Mierlo, hert. Limburg.

HEMERT (NEDER-), gem., gedeeltelijk in den *Bommelerwaard*, gedeeltelijk in den *Hemertsche-waard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrict*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel* (8 k. d., 21 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de gem. Kerkwijk, O., Z. en W. aan de Maas, die haar van de Noord-Brabandsche gem. Herp-en-Bern, Heusden en Wijk-en-Aalburg scheidt.

Deze gem. bestaat uit den Hemertsche-waard en den Polder van Neder-Hemert, en bevat de d. Neder-Hemert aan de Noordzijde der Maas, Neder-Hemert aan de Zuidzijde der Maas, benevens de buurs. Rietschoof. Zij telt 111 h., bewoond door 129 huisgez., uitmakende eene bevolking van 640 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De inw., die er op 2 na, allen Herv. zijn, maken de gem. van *Neder-Hemert-Zuid-en-Noordzijde* uit. — De 2 R. K., die men er telt, worden tot de par. van *Zalt-Bommel* gerekend. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als één aan de Noord-zijde en één aan de Zuidzijde.

Deze gem. is eene heerl., die in oude brieven zeer moeijelijk van *Op-Hemert* te onderscheiden valt, dewijl die plaats enkel HAMARITHA genoemd wordt. Dus vindt men HAMARITHA in de GOUW TEISTERBANT op het jaar 814 vermeld. Nederband ontving BALDERICK, HAMARITHA

Digitized by Google

en Hesola in precariam van de kerk van Utrecht, hetwelk waarschijnlijk Op-Hemert is. De kerk Hamerthe, werd door Bisschop Ansfridus, in het jaar 1006, aan Hoogerhorst gegeven, hetwelk Keizer Conradt, in het jaar 1028, bevestigde. Insgelijks gaf Bisschop Nodgerus van Luyk, de kerk Hamerité, in 1007, aan de abdij Thorn, zoodat het onmogelijk is, dat er in die brieven van dezelfde kerk kan gesproken zijn. Het hof Hamerthe, met de Hofgenooten, is, volgens brieven van 1028 en 1052, door Gravin Aleida aan de abdij van St. Paulus opgedragen.

Van ouds moet er een geslacht van Hemert geweest zijn, want in het jaar 1088, komt Snellart de Hemert voor als getuige der opdragt, die Gravin Adelheid van Orthen aan de kerk van Utrecht deed, en men stelt, dat de Erfdochter van IJsbrand van Hemert, in het begin der veertiende eeuw, de heerl. aan haren man Willem de Cock gebragt heeft. Reeds vroeg behoorde zij onder Gelderland, dewijl gevonden wordt, dat Arnold van Hemert en eenige andere krijgslieden in 1332 beloofden, den burg van Hemert voor Graaf Reinald te zullen bewaren en hem over te geven. Omtrent denzelfden tijd, wordt Heer Johan de Cock van Hemert, in eenen brief Ridder genoemd; hij stierf in 1346, en men meent, dat Heer Johan van Hemert, Ridder, die de zijde van Hertogin Mechteld hield, en met het huis voorgeburg, nederhof en de schouwtol van Hemert, in 1379, beleend werd, zijn zoon was. Deze stierf in 1390, en eerst zijn oudste zoon Willem, en naderhand, in 1403, zijn tweede zoon Johan, volgden hem op. Gijsbert, Heer van Hemert, zoon van den laatste, wordt reeds in 1416 gemeld, en hij ontving de beleening in 1424, hij zegelde het verbond der landschap in 1442, en deed mede uitspraak over de zaak van Driel, in 1447. Zijn zoon Johan van Hemert zegelde met zijnen vader het verbond in 1442, en hij werd met Hemert in 1456 verleid. Hertog Karel gaf hem, in 1493, eenen renversaalbrief, waarbij hij beloofde, dat indien de onderzaten van Neder-Hemert in tijd van oorlog bezwaard waren geweest met diensten en buitengelden, hij hem als andere Smalheeren te vreden zou stellen; en hij ontving vergiffenis van alles, wat hij en zijne vrouw Sophia van den Bijlandt aan Gelderland misdaan hadden. Bij eene van zijne drie vrouwen Jutta Schimmelpenninck, Hadewig van Nyenrode of Sophia van den Bijlandt, maar waarschijnlijk bij de eerste, verwekte hij eenen zoon Joost, die, reeds Ridder zijnde, in het jaar 1469, op eenen kwartiersdag van *Veluwe* verscheen, en met zijnen vader in 1481, 1484 en 1493 voorkomt. De vader stierf in 1498, en de zoon in 1500. Anna van Flodorp, weduwe van Joost, werd, in 1500, door Hertog Karel in voogdij van hare dochter gesteld; maar zij, buiten 's Hertogs weten, met Johan Scheiffart van Merode, hertrouwd zijnde, verklaarde Hertog Karel, in 1502, dat de heerlijkheid en het slot van Hemert aan hem vervallen waren. De dochter, Heilwig genoemd, was in 1500, met Hemert beleend, en haar bastaardbroeder hield het huis in 1506 voor haar; eindelijk gaf Hertog Karel haar, in 1517, het huis terug. Zij trouwde met Lubbert Torck van Sinderen en stierf in 1546. Hun oudste zoon Gerd Torck erfde Hemert, maar stierf kort daarna, zonder kinderen na te laten, zoodat de heerlijkheid overging aan zijnen broeder Frederik Torck. Deze verscheen eerst in de Ridderschap van Veluwe, als Heer van Sinderen, en naderhand in de Ridderschap van Nijmegen, als Heer van Hemert; hij stierf omtrent 1560. Zijn zoon Lubbert Torck, die Overste was, werd in 1586,

Digitized by Google

HEMERSTEIN, adell. h. in het *Overkwartier* de[r] … Josina
Zie Heinerstein. … Hembert
HEMERT, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Geld*[erland] … als had,
mert (Neder-). … ems zoon
HEMERT of Hembert, geh. in *Fivelgo*, prov. *Gro*[ningen] … ert aan
en 2½ u. W. ten Z. van *Appingedam*, gem. en … Randwijck
Ten-Boer, 5 min. N. ten O. van *Lellens*, waartoe … Wickeradt,
6 h. en 40 inw. … elijk bragt.
Het ligt op eene kleine wier, omgeven van zav … jan Frederik
weg van Steduin naar Kroddeburen. … rmede bij in
HEMERT of Hiemert, b., prov. *Friesland*, kv … winn, in 1706
Wonseradeel, arr. en 2½ u. N. W. van *Sneek*, k … wiens dochter,
Bolsward, in het N. van het d. *Burgwert*, waa … er mede beleend
uitmaakt; aan de Bolswarder- en Arumervaarte … Graaf Otto Frz.
HEMERT, d. in den *Hemertsche-waard*, pr … nad tot erfgenaam
Hemert-Zuidzijde (Neder-). … nomene dochter,
HEMERT, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelder* … getrouwd zijnde,
HEMERT (DEN-), oud adell. h. in de bar. va … de heerl. Neder-
Braband. Zie Eker (Den-). … ns een eigendom van
HEMERT (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in … Bentinck, echtgenoote
prov. *Gelderland*. Zie het volgende art.
HEMERT (HUIS-TE-NEDER-) of Huis-te-H … verschil ontstaan over
in den *Hemertsche-waard*, prov. *Gelderland* … fort, aldaar liggende.
en 8 u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 1½ u. Z. … esloten.
mel, gem. *Neder-Hemert*, 5 min. van het d. … prov. *Gelderland*, *Be-*
HEMERT (HUIS-TE-OP-), adell. h. in … *lsen* (8 k. d., 23 m. k.,
Gelderland, *Benedendistrikt*, kw., arr. en 1 … Wadenoijen, O. en Z. O.
en 2 u. Z. O. van *Geldermalsen*, gem. *Op-* … aan Op-IJnen en Est.
den Waaldijk. … ert en Zennewijnen,
De daartoe behoorende gronden, beslaa … van 1624 bund. 91 v. r.
174 bund. 71 v. r. 60 v. ell., worden than … isgez., uitmakende eene
Jonkvrouwe M. A. Baronnese van Haeften va … aan bestaan vinden in den
woonachtig te Blitterswijk, gemeente Mier
HEMERT (NEDER-), gem., gedeeltelijk … in, maken de gem. van
deeltelijk in den *Hemertsche-waard*, prov. … Hemert eene kerk heeft.
kw. en arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel* (8 … 80 aantreft, worden tot
lende N. aan de gem. Kerkwijk, O., Z. … ist., die er wonen, behooren
van de Noord-Brabandsche gem. Herp-e … eeft in deze gem. eene school
Aalburg scheidt. … en getal van 120 leerlingen
Deze gem. bestaat uit den Heme … *waard*, prov. *Gelderland*, *Be-*
der van Neder-Hemert, en beva … *meer*; palende N. aan de heerl.
de Noordzijde der Maas, Neder- … en Z. O. aan de Waal, Z. aan
der Maas, benevens de buurs. Rie … Est.
woond door 129 huisgez., uitmakende … van Op-Hemert en de Op-
die meest hun bestaan vinden in land … bevat het d. Op-Hemert en
De inw., die er op 2 na, allen H … telt er ruim 700 inw.
Neder-Hemert-Zuid-en-Noordzijde uit … W. van Tiel, 2 u. Z. O. van
worden tot de par. van *Zalt-Bommel* … bestaat hier geen eigenlijke kom
gem. twee scholen, als één aan d … dat meerendeel door de geheele
Zuidzijde. … soort van buurt bij de kerk,
Deze gem. is eene heerl., die in … gemeentehuis, eene herberg, de
Op-Hemert te onderscheiden valt … werderij, benevens een tweetal
genoemd wordt. Dus vindt men …
op het jaar 814 vermeld. Naderb …

Digitized by Google

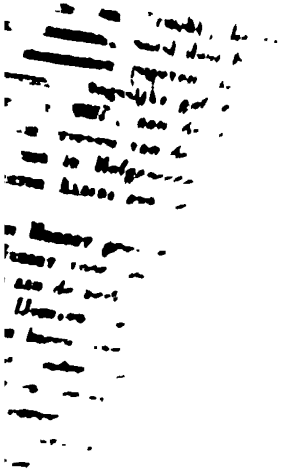

Lambertus was toe-
ouwen dezer heerl. De
zoodat de deur daar-
toren voorzien, doch

schen Dichter Hamarduus

rij van het Duitsche huis,
d, in het jaar 1528, naar
St. Walburg die stad ver-
nomen hadden.
n, bl. 420, gezien hebben,
heerl., die altijd met *Zen-*
is, in zoo verre de oude na-
Gock van Werdenburg bezeten,
5, van den Graaf ter leen ont-
Werdenburg, in het jaar 1469,
heim beide heerl., en dat ge-
n het bezit, wordende zij thans
ve M. A. Baronnesse van Hakfort
chtig te Blitterswijk, in het hert.

n keel (rood), met drie palen van
van goud, waarop een leeuw van
nt; het tweede en derde is van zil-
met eene kroon van goud.
lR-), pold. in den *Bommelerwaard*,
, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*.
), pold. in den *Tielerwaard*, prov.
. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*; palende
gen, N. O. aan den Polder-van-Zen-
terwaarden en de Rijswaarden, Z. aan
den Polder-van-Op-IJnen en den Pol-

volgende blokken: de Bambalk, het
ij, Elzeviersbouwing, Verkaels-
mp, den Abtsakker, de Langert,
heuvel, de Ouweling, de Uilike,
roenland, en beslaat eene oppervlakte
ell. Hij telt 139 h., waaronder 22 boer-
sluis, op de Linge, van het overtollige
bestuur bestaat uit twee Leden.
n, welke wel eens gegeven wordt aan het
Hemertsche-waard, prov. *Gelderland*. Zie

VIJNEN (OP-), kerk. gem., prov. *Gelderland*,
ring van *Tuil*.
k, en telt er 885 zielen, onder welke 250 Le-
die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is
t., die in het jaar 1612 herwaarts kwam, en
rok, onder voorwaarde om terug te keeren,
s verlangde. *Varik* is met Op-Heusden ver-
jaar 1660. Het beroep is eene collatie van
van Op-Heusden-en-Zennewijnen.

Digitized by Google

wegens het overgeven van Grave, onthoofd. Bij zijne vrouw Josina van Zallandt liet hij na Frederick Torck, die in 1698 met Hemert verleid werd; maar na diens overlijden, hetgeen kort daarop plaats had, ontving zijn broeder Johan Torck de beleening in 1601. Diens zoon Lubbert werd in 1639 beleend, en stierf in 1646, waarop Hemert aan zijne zuster Maria kwam, die eerst trouwde met Rutger van Randwijck en naderhand, in 1650, met Willem Thomas van Quadt van Wickenradt, wien zij de heerlijkheden Hemert en *Delwijnen* ten huwelijk bragt. Na haren dood, in 1655, ontving hun tweede zoon Johan Frederik van Quadt, Overste in Staten dienst, deze goederen, waarmede hij in 1674 beleend werd. Hemert kwam, uit hoofde van verwin, in 1706 aan Otto Frederik van Vitinghof, genoemd Scheel, wiens dochter, getrouwd met Graaf Adriaan van Lijnden, in 1724 er mede beleend werd, en na haren dood de heerlijkheid aan haren zoon Graaf Otto Frederik van Lijnden naliet. Deze, in 1788 stervende, had tot erfgenaam aangesteld Otteline Frederica van Reede, zijne aangenomene dochter, die met den Graaf van Bentinck, Heer *van Rhoon*, getrouwd zijnde, kinderen nalatende, overleden is, en wier nazaten de heerl. Neder-Hemert thans nog bezitten, zijnde deze heerl. thans een eigendom van Mevrouw Otteline Frederica Louisa, Gravin van Bentinck, echtgenoote van den Heer Carel Daniël Baron van Nagel.

Meermalen is tusschen Gelderland en Holland verschil ontstaan over de territoriale hoogheid van Hemert en van het fort, aldaar liggende. Een verdrag deswege werd in het jaar 1715 gesloten.

HEMERT (OP-), gem. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen* (8 k. d., 23 m. k., 9 s. d.); palende N. en N. O. aan de gem. Wadenoijen, O. en Z. O. aan de Waal, Z. aan Varik, Z. W. en W. aan Op-IJnen en Est.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Op-Hemert en Zennewijnen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1624 bund. 91 v. r. 26 v. ell., telt 169 h., bewoond door 169 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 980 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die hier ruim 880 in getal zijn, maken de gem. van *Op-Hemert-en-Zennewijnen* uit, welke te Op-Hemert eene kerk heeft.

De R. K., van welken men er ongeveer 80 aantreft, worden tot de stat. van *Varik* gerekend. — De 20 Isr., die er wonen, behooren tot de ring-synagoge van *Tiel*. — Men heeft in deze gem. eene school te Op-Hemert, die gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

HEMERT (OP-), heerl. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*; palende N. aan de heerl. Wadenoijen, N. O. aan Zennewijnen, O. en Z. O. aan de Waal, Z. aan de heerl. Varik, W. aan Op-IJnen en Est.

Deze heerl. bestaat uit den Polder van Op-Hemert en de Op-Hemertsche-Uiterwaarden. Zij bevat het d. Op-Hemert en eenige verstrooid liggende h. Men telt er ruim 700 inw.

Het d. Op-Hemert, ligt 1 u. Z. W. van Tiel, 2 u. Z. O. van Geldermalsen, aan den Waaldijk. Er bestaat hier geen eigenlijke kom van het dorp, dewijl de huizen voor het meerendeel door de geheele gemeente verspreid zijn. Echter is er eene soort van buurt bij de kerk, bestaande in de predikantswoning, het Gemeentehuis, eene herberg, de Goude Leeuw genaamd, eene groote boerderij, benevens een tweetal boerenwoningen.

Digitized by Google

De kerk, die vóór de Reformatie aan den H. Lambertus was toegewijd, bevat de begraafplaats der Heeren en Vrouwen dezer heerl. De opgang der predikstoel is in het koor der kerk, zoodat de deur daarvan van achteren geplaatst is. Zij is van eenen toren voorzien, doch heeft geen orgel.

Dit d. is de geboortepl. van den Latijnschen Dichter Hamarus Gameren, † vermoedelijk in 1569.

Te Op-Hemert was weleer eene commanderij van het Duitsche huis, die in het jaar 1270 gesticht was. Zij werd, in het jaar 1528, naar Tiel verplaatst, nadat de Kanunniken van St. Walburg die stad verlaten, en hun verblijf binnen Arnhem genomen hadden.

Deze heerl. werd, zoo als wij hierboven, bl. 420, gezien hebben, veelal verward met Neder-Hemert. De heerl., die altijd met *Zennewijnen* dezelfde Heeren gehad heeft, is, in zoo verre de oude narigten gaan, door het geslacht van Cock van Werdenburg bezeten, gelijk Heer Rudolf die, in het jaar 1425, van den Graaf ter leen ontving. Naderhand bragt Aleyd van Werdenburg, in het jaar 1469, met Aland van Haeften trouwende, hem beide heerl., en dat geslacht is daarvan nog tegenwoordig in het bezit, wordende zij thans in eigendom bezeten door Jonkvrouwe M. A. Baronnesse van Haeften van Op-Hemert en Zennewijnen, woonachtig te Blitterswijk, in het hert. Limburg.

Het wapen van Op-Hemert is van keel (rood), met drie palen van vair (pelswerk), met een hoofd van goud, waarop een leeuw van sabel (zwart) half te voorschijn komt; het tweede en derde is van zilver, met eenen leeuw van sabel, met eene kroon van goud.

HEMERT (POLDER-VAN-NEDER-), pold. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*.

HEMERT (POLDER-VAN-OP-), pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*; palende N. aan den Polder-van-Wadenoijen, N. O. aan den Polder-van-Zennewijnen, O. aan de Domein Uiterwaarden en de Rijswaarden, Z. aan den Polder-van-Varik, W. aan den Polder-van-Op-IJnen en den Polder-van-Est.

Deze pold. is verdeeld in de volgende blokken: de Bambalk, het Westerbroek, de Lieverij, Elzeviersbouwing, Verkaelsbouwing, de Schuurkamp, den Abtsakker, de Langert, de Steendert, den Balkheuvel, de Ouweling, de Uilike, de Beuningen en het Groenland, en beslaat eene oppervlakte van 1135 bund. 26 v. r. 3 v. ell. Hij telt 139 h., waaronder 22 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de Linge, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Leden.

HEMERT (UIT-), naam, welke wel eens gegeven wordt aan het d. Neder-Hemert, in den *Hemertsche-waard*, prov. *Gelderland*. Zie Hemert-Zuidzijde (Neder-).

HEMERT-EN-ZENNEWIJNEN (OP-), kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. van *Zalt-Bommel*, ring van *Tuil*.

Men heeft er eene kerk, en telt er 885 zielen, onder welke 250 Lidmaten. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jacobus Bonnebal, die in het jaar 1612 herwaarts kwam, en in het jaar 1614 vertrok, onder voorwaarde om terug te keeren, wanneer de klassis zulks verlangde. *Varik* is met Op-Hemert vereenigd geweest tot het jaar 1660. Het beroep is eene collatie van den Heer of Vrouwe van Op-Hemert-en-Zennewijnen.

Digitized by Google

HEMERT-NOORDZIJDE (NEDER-), d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 8 u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Zalt-Bommel*, gem. *Neder-Hemert*, ¼ u. N. van Neder-Hemert. Dit d. lag vroeger aan den vasten wal van Heusden, terwijl het door eene doorgraving, ter verbetering van den loop der Maas, daarvan afgescheiden is. Men telt er 330 inw.

De kerk is van toren en orgel voorzien. — Men heeft hier ook eene dorpschool.

HEMERTSCHE-UITERWAARDEN (OP-), buitendijksche landen in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Op-Hemert*; palende W. en N. aan den Polder van Op-Hemert, O. en Z. O. aan de Waal.

Deze buitendijksche landen beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 123 bund. 26 v. r. 12 v. ell., en worden door twee sluizen, op de Waal, van het overtollige water ontlast. Het bestuur bestaat uit drie Gecombineerden.

HEMERTSCHE-WAARD (DE), bedijkt eil., prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, gem. *Neder-Hemert*, geheel door de Maas omgeven, die het N. van den Polder-van-Neder-Hemert, O. van de Noord-Brabandsche gem. Herpt-en-Bern, Z. van Heusden en W. van den Polder-van-Aalburg scheidt. — Het polderbestuur bestaat uit twee Leden.

HEMERTSCHE-WATERING (DE), water in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, dat in het O. van den Polder van Op-Hemert, uit de *Zuypgraaf* voortkomt, met eene Westelijke rigting dien polder doorloopt, en in het Westen van dien polder eene Noordelijke strekking aanneemt, om zich, na den Polder van Wadenooijen doorloopen te hebben, in de *Linge* te ontlasten.

HEMERT-ZUID-EN-NOORD-ZIJDE (NEDER-), kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. en ring van *Zalt-Bommel*.

Men telt er 600 zielen, onder welke 200 Ledematen, en heeft er twee kerken, van welke de hoofdkerk aan de zuidzijde der Maas, op den Hemertsche-waard staat. De Predikant, die bij deze kerk woont, moet echter ook alle Zondagen in de kapel, die aan de noordzijde staat, prediken. De eerste Predikant in deze gem. is geweest Henricus Johannis van Gemert, beroepen in 1631, verroepen naar Crevecoeur in 1637. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

HEMERT-ZUIDZIJDE (NEDER-), d. in den *Hemertsche-waard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 8 u Z. W. van *Tiel*, kant. en 1½ u. Z. van *Zalt-Bommel*, gem. *Neder-Hemert*, ¼ u. N. van Neder-Hemert-Noordzijde.

Men telt er, in de kom van het d., 160 inw., en met het daartoe behoorende buurs. Rietschoof 220 inw.

De kerk, die vóór de Reformatie aan den H. Martinus was toegewijd, is van toren en orgel voorzien. — Men heeft hier eene dorpschool.

Voorheen lag bij dit dorp eene Schans, in het jaar 1589 door den Graaf van Mansveld opgeworpen, waarom zij ook wel de Schans van Mansveld genoemd werd. Doch in het jaar 1768 zijn de vestingwerken geslecht.

Neder-Hemert is de geboorteplaats van den Godgeleerde Antonius van Hemert, † in 1568.

In de nabijheid van dit d. werd Floris I, Graaf *van Holland*, toen hij, den 17 Junij 1061, na eene overwinning op den Graaf van Cuyk, onder eenen boom lag te rusten, door dien Graaf overvallen en vermoord.

Digitized by Google

HEMERWOLDE, eigenlijk Emmerwolde, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. W. ten Z. van *Appingedam*, gem. en 20 min N. van *Ten-Boer*, W. aan den Wolddijk en het Stedumer-maar; met 2 h. en 20 inw.

Vroeger schijnt hier veel bosch geweest te zijn, doch thans is het alles naakt en bloot; ook wil men, dat de abdij van Wittewierum hier het Roggenvoorwerk bezeten heeft.

HEMESFOORT en HEMESFURT, oude namen van de stad *Amersfoort*, in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie Amersfoort.

HEMEZENKERK, naam, onder welken het d. Heemskerk, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, in oude stukken voorkomt. Zie Heemskerk.

HEMEZENKIRECA, eene der plaatsen, waarover in het jaar 1063 een verdrag getroffen is, tusschen Willem van Gelder, den een en twintigsten Bisschop van Utrecht en den Abt van Echternach. Thans vindt men er het d. Heemskerk, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Heemskerk.

HEMMEER (GROOT-), naam, onder welken den pold. Groot-Hemmeer, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, op sommige kaarten wel eens voorkomt. Zie Hemmeer (Groot-).

HEMMEER (KLEIN-), naam, onder welken den pold. Klein-Hemmeer, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, op sommige kaarten wel eens voorkomt. Zie Hemmeer (Klein-).

HEMMELAND, onbehuisde pold. uiterdijks land, in de *Goudzee*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Zuiderwoude*; palende N. aan het Monnickendammer-gat, O. en Z. aan de Goudzee, W. aan den Waterlandsche-zeedijk.

Deze uiterdijken worden door eene zomerkade, hoog 1 el boven A. P., omringd; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 39 bund. 74 v. r. hooi- of weiland, en wordt door eene sluis, in de Zuiderzee, van het overtollige water ontlast. Het land ligt gemiddeld 1 palm 5 duim boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit Dijkgraaf en Heemraden.

HEMMEMA, voorm. adell. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2 u. W. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en d. *Berlicum*, aan welks oostzijde zij, benoorden den ouden zeedijk, op Bildtgrond lag, hoewel zij steeds gerekend werd tot Berlicum te behooren.

Deze state was in het begin der vijftiende eeuw door Hette Hemmema gesticht. In 1496 woonde hier Doeke Hettes Hemmema, behoorende tot de Schieringer partij. De Groningers, door de Vetkoopers en Saksischgezinden in het land geroepen, belegerden in gemeld jaar deze state, waarop Alef Hemmema met eenige soldaten, benevens Bauck, de huisvrouw van zijnen broeder Doeke, die zich te Franeker bevond, aanwezig waren. De sterkte van het slot, de zware aarden wallen of bolwerken, en vooral de dapperheid der belegerden, waaronder ook Bauck, hoewel zwanger zijnde, zoo zeer uitmuntte, waren oorzaak, dat de belegeraars vooreerst onverrigter zake moesten aftrekken, doch met te vaster voornemen, om hunne pogingen te herhalen en de krachten te verdubbelen. De Groningers herhaalden hunne aanvallen, en om het slot naderbij te komen, trachtten zij de wijde en diepe gracht met hooi te vullen, doch de belegerden schoten zoo geweldig, dat het hooi in brand geraakte, waarbij zoo velen gewond werden, dat de Groningers negen wagens vol gekwetsten naar Leeuwarden moesten voeren. Nog gaf men de inneming van het slot niet op; men versterkte zich nogmaals, en door behulp van zeker krijgswerktuig, eene kat genoemd. De

Digitized by Google

wallen beklommen hebbende, had Alef Hemmema nog even den tijd, om, met drie knechten, in den nacht heimelijk te ontvlugten, ten einde zich naar zijnen broeder te Franeker te begeven, om te beproeven of er nog eenig ontzet voor het bedreigde slot ware aan te brengen. Doch het was te laat; de soldaten op het slot waren te weinig in getal en daarbij afgemat, zoodat de Groningers en hunne medehelpers het slot stormenderhand innamen, zijnde al de soldaten van Hemmema, slechts één uitgezonderd, daarbij gesneuveld. Bauck zelve werd gevangen genomen, en, niettegenstaande haren hoog zwangeren toestand, naar Groningen gevoerd, alwaar zij in de gevangenis twee kinderen ter wereld bragt.

In de zestiende eeuw leefde hier Sixtus Hemmema, mede uit dit vermaarde geslacht afkomstig. Zijn vader was Hector Hemmema en zijne moeder Barbara van Gratinga, wonende op deze state, alwaar Sixtus den 6 Februarij 1533 geboren werd. Hij leerde de Latijnsche taal en de eerste beginselen der wetenschappen te Groningen, studeerde voorts in de wis- en geneeskunde te Keulen en later te Leuven, en overleed in het jaar 1586, oud 53 jaren, terwijl zijn naam zijne geboorteplaats blijft vereeren.

Omstreeks het jaar 1750 is deze state afgebroken, na den dood van den laatsten bezitter, den braven Kolonel Karel Duco, Grave van Aumale, naar wien nog een huis, aan den ingang van Berlikum, de Aumalepoort genoemd wordt. De standplaats, gracht en singels van Hemmema-state zijn, bij het inkomen van Berlicum, nog duidelijk kenbaar, hoewel alles thans in digten moestuin herschapen is.

HEMMENA of Nyefenne, voorm. state of leen, waarmede de Saksische Hertogen het geslacht Hemmema in 1502 beleend hadden. Vroeger gelegen in den Zuidhoek van de griet. *het Bildt*, ¼ u. regt benoorden het vorige art., onder *St. Anna-Parochie*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Berlikum*, in het midden der vorige eeuw gesloopt.

HEMMEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 1½ u. N. W. van *Leeuwarden*, kant en ½ u. O. van *Berlikum*, aan eene hooge terp, W. ten Z. van *Beetgum*, waartoe zij behoorde.

HEMMEMASTATE, voorm. staten, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie de voorgaande art.

HEMMEN, gem. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst* (6 k. d., 17 m. k., 10 s. d.); grenzende ten O. en Z. aan de gem. Valburg, W. aan de gem. Hien-en-Dodewaard, ten N. vlocit het riviertje de Linge, hetwelk tegenover deze beerl., in oude landsbrieven, den naam voert van Hemmenremeer, waarschijnlijk omdat deze algemeene landwetering, onder en boven, door eene landtong verdeeld wordende, tegenover Hemmen ophoudt; terwijl zij dient om eene afzonderlijke waterlozing, zoo wel voor de Rijn- als Waalzijde, voor het eiland der Batavieren daar te stellen.

Deze [illegible] uit den Polder-van-Hemmen, en bevat, [illegible], een getal van 25 huizen, waarvan eenige weinige [illegible] tot een dorpje vereenigd zijn. Zij beslaat, volgens [illegible] oppervlakte van 253 bund. 49 v. r. 94 v. ell. belast- [illegible], bewoond door 30 huisgez., uitmakende eene be- [illegible], die meest hun bestaan vinden in den landbouw. [illegible] na allen Herv. zijn, onder welke ongeveer 90 Le- [illegible] eene gem. uit, welke tot de klass. van *Nijmegen*, [illegible] hoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt

Digitized by Google

heeft waargenomen, is geweest Johannes Cornelisz., die in het jaar 1624 herwaarts kwam en in het jaar 1625 naar Wychen-en-Leur vertrok. Hemmen is van 1639 tot 1649 met *Andelst* door eenen Predikant bediend geweest, zijnde de eerste, die in deze combinatie het leeraarambt heeft waargenomen, geweest Daniel Nicolai, die in het jaar 1649 naar Beers vertrok; terwijl bij de scheiding, in 1649, Hemmen tot Predikant bekwam Fredericus Frontenius, die in het jaar 1653 naar Oost-Indië vertrok, en *Andelst* Jacobus de Wilde, die in het jaar 1656 overleed. Van het jaar 1657 af is *Andelst*, met *Zetten* vereenigt en de eerste Predikant voor beide plaatsen was Kornelli Kornelisz., beroepen in 1657, overleden in 1708. Het beroep te Hemmen is eene collatie van den Ambachtsheer.

De 11 R. K., die hier wonen, worden tot de stat. van *In-Doornik* gerekend. — Men heeft in deze gem. één school.

Bij de afschaffing van het leenstelsel, was deze heerlijkheid leenpligtig aan het hertogdom Gelderland, bij opdragt daarvan aan de provincie, in het jaar 1657. Van ouds was het een keizerlijk leen, dat, bij verandering van erfopvolging, te Weenen moest verheft worden, welke bijzonderheid, voor eene zoo bepaalde heerl., waarschijnlijk zijne oorsprong heeft gehad in de hevige twist, die tusschen de gebroeders Reinald en Eduard plaats had, gedurende welke de bezitters der heerl., hun eigendom als alodiaal goed bezittende, zullen gedacht hebben, hunne veiligheid tegen alle mogelijke aanranding, niet beter te kunnen verzekeren, dan door het *dominium directum* (onmiddellijk gebied) daarvan aan den Keizer op te dragen, welke opdragten van alodiale bezittingen en de conversie daarvan in leengoed, in die eeuw zeer menigvuldig waren. Deze heerl. was te dien tijde een eigendom van het geslacht Borre van Doornik, gelijk men zien kan in een belangrijk charter, voorkomende in het tweede deel van de Geldersche oorkonden, uitgegeven door den Heer Nyhoff, no. 89. Men vindt, dat Heer Borre van Doornik, Ridder, met Heer Wouter van Keppel verschil had, en beide werden, in 1318, door den Graaf van Gelre, in eene boete van 1700 ponden (1245 guld.), waarschijnlijk bij uitspraak, verwezen. Voorts was gezegde Borre van Doornik, getuige van Reinald, zoon te *Gelre*, bij de bevestiging der voorregten van Harderwijk, in 1318; bij eenen brief aan de Graafschap in 1324, en bij eenen brief aan Zutphen in 1327. Willem Borre van Doornik, waarschijnlijk zijn zoon, Baenritze of Bannerheer genoemd, had deze heerl., in 1320, van Mechteld, weduwe van Frederick, Heer *van der Eze, Delde en Oesen, In-Doornik*, gekocht, en verkocht die wederom in 1330 aan Johan. van Delen. In 1343 was hij Regter van Over-Betuwe, en Ridder geworden zijnde, wordt hij onder den naam van Heer Willem Borre van Doornik van Hemmen, als borg van Jan, Graaf *van Cleve*, in 1349 en 1357 gemeld. Reinald III, Hertog *van Gelre*, was hem en zijnen broeder Bertold vijf honderd mark (10,000 guld.) schuldig. Hij is zeker dezelfde Heer Borre van Doornick van Hemmen, Ridder, die aan de Geldersche zijde, in het verdrag van 1359 met Cleve, genoemd wordt. Hij togte, den 24 April 1361, zijne vrouw Margriet, aan het slot Hemmen, hetwelk door Willem, Aartsbisschop van Keulen, namens het rijk bekrachtigd werd. Margriet was eene dochter van Heer Otto van Bijlandt, Ridder, want men vindt in een kerkboek van de Duffelt, dat Margriet de Hijmmen, dochter van Heer Otto van Bijlandt, Ridder, op het koor bij haren vader begraven is. Deze Willem Borre van Doornik van Hemmen was zeker dezelfde, die in den strijd, tusschen de gebroeders Reinald en Eduard, toen deze elkander,

Digitized by Google

den 25 Mei 1361, bij Tiel slag leverden, gemeenveld is, en wiens eenige dochter, Elisabeth, die heerl. aan Steven van Lynden heeft overgebragt, sedert welken tijd zij aan dat geslacht gebleven is, wordende tegenwoordig in eigendom beseten door den Heer Frans Godard van Lynden.

Het d. Hemmen of Hemmen, ook wel onder den naam van Hemm voorkomende, ligt 3 u. N. W. van Nijmegen, 2 u. W. ten N. van Elst, aan de Linge, achter hoog geboomte verscholen. Men telt er, in de kom van het d., 8 h. en 60 inw.

De kerk is een eenvoudig net gebouw, met eenen toren en van een orgel voorzien. Men heeft voor eenige jaren aan de Noordzijde van de kerk, nabij het fondament eene steenen doodkist opgegraven, zijnde van rooden zandsteen; deze is thans tegen de Zuidzijde van de kerk, op ijzeren handen, ter beschouwing geplaatst. Voorts zijn alhier en in den omtrek, onder opzigt van den oudheidlievenden Predikant O. G. Heldring, eenige Romeinsche en Frankische oudheden opgegraven, waarvan de merkwaardigste is, een klein bronzen voetstuk, waarop het volgende duidelijk te lezen staat:

DEAE VAGDAVER CVSTIVS
SIMPLICIVS SVPER DEC ALAE
VOCONTIOR EXERCITVS BRITANNICI.

(d. i. Custius Simplicius, opperste Tienman van den Vleugel der Vocontren van het Brittanisch leger aan de Godin Vagdaver). Op dit voetstuk heeft welligt een daarbij gevonden lampje gestaan, en zoude dan deze, tot nu toe nog nooit voorgekomene inscriptie, eene der Topische Godinnen hebben betroffen, die bij de Germanen als Beschermgodinnen geëerd werden. De naam komt het meest overeen met die eener Saksische Godheid, Vagdag genaamd, welke bij Grim opgegeven is (1).

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht. — Men heeft er een fraai heerenhuis, het Slot-Te-Hemmen genaamd. Zie Hemmen (Slot-Te-).

Hemmen is de geboortepl. van den Oudheidkundige Gysbertus Cupernus (Gysbert Kuiper), geb. 14 September 1642, † 22 November 1716, als Hoogleeraar in de geschiedenis en welsprekendheid aan de Doorluchtige school te Deventer.

Bij den watervloed van Januarij 1809 heeft dit d. veel te lijden gehad, hoewel er geene menschen zijn omgekomen, doch daarentegen zestig stuks vee verdronken; achttien huizen, onder welke eene groote bouwwoning, de Boelenham, zijn geheel weggespoeld, waarbij veertig stuks vee zijn omgekomen. Door de menschlievendheid en voorzorg van den Heer van Lijnden van Hemmen zijn vele menschen in het leven behouden. De hofstede de Hooge-Wust, digt bij Hemmen, welke zeer hoog ligt en in alle andere overstroomingen was droog gebleven, werd niet alleen door hem tot berging van menschen aangewezen, maar hij gaf daartoe ook zijne eigene woning over, zijnde de menschen aldaar overvloedig van voedsel en deksel voorzien geworden.

HEMMEN, geh. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kr[illegible] 1 u. Z. van *Groningen*, gem. en 10 min. N. W. van *He*[illegible]

(1) Men zie van deze kist de beschrijving in de *Wandelingen ter* [illegible] *meensche Oudheden, Legenden* enz., van onzen geleerden medearbe[illegible] 108–117, in welk werkje men, St. 1, bl. 74, nog meerdere bij[illegible] opgeteekend.

Digitized by Google

het beboort, W. van den straatweg; met 19 h. en 110 inw. Ook is er eene zeepziederij.

HEMMEN (HOF-TE-), voorm. burg in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Groningen*, gem. en 10 min. N. W. van *Haren*, in het geh. Hemmen.

Deze kleine burg, van drie zijden uit het water opgetrokken, is, in Mei 1805, gesloopt. Men houdt het er voor, dat zij in het midden der zestiende eeuw, door Reint Alberda van Spijk, Burgemeester te Groningen, was gesticht. Zij was leenroerig aan de provincie Overijssel, en is een leen van die provincie gebleven tot aan de afschaffing der leenroerigheid, bij staatsregeling van den 23 April 1798.

Op het Hof-te-Hemmen heeft de Bisschop van Munster, toen hij, met den Keurvorst van Keulen, Groningen in 1672 belegerde, gedurende dat beleg gehuisvest (1). Een weinig oostwaarts van de plaats, waar deze burg heeft gestaan, is in het jaar 1841, door Jonkheer Mr. Onno Joost Quintus, een buitenverblijf aangelegd, aan hetwelk, door den eigenaar, den naam van het Huis-te-Hemmen is gegeven. Zie het volgende art.

HEMMEN (HUIS-TE-), buit. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Groningen*, gem. en 10 min. N. van *Haren*, in het geh. *Hemmen*. Zie voorts het vorige art.

HEMMEN (KORTE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Smallingerland*. Zie Korte Hemmen.

HEMMEN (POLDER-VAN-), pold. op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Betuwe*, kw. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Hemmen*, welke gem. alleen uit dezen pold. bestaat, waarom wij, ten opzigte der belendingen, grootte als anderzins, derwaarts verwijzen.

HEMMEN (SLOT-TE-), oud adell. h. op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, dist. *Betuwe*, arr. en 3 u. N. W. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. W. ten N. van *Elst*, gem. en 3 min. van *Hemmen*, nabij de Linge.

Op dit slot hebben de edele Heeren van dezen naam oudtijds hungewoon verblijf gehad, terwijl de waardigheid van Erfschenker van het hertogdom Gelre aan het geslacht der Lyndens verbonden was; want Heer Gerrit van Culemborg kocht, omtrent het jaar 1452, het regt om Erfschenker te wezen van den Lande van Gelre, van de Lyndens, in welken koop ook begrepen was een goed te Kesteren, zoo als men dit uit de brieven zien kan, aan welk goed misschien dat regt verbonden was.

Thans wordt dit huis in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Frans Godard van Lynden van Hemmen. Het kasteel is sedert het jaar 1757, door den grootvader van den tegenwoordigen eigenaar, van den grond op herbouwd, op dezelfde plaats, waar het oude slot van Hemmen stond, en in een der fraaiste lusthuizen herschapen, waaraan de tegenwoordige Heer eenen zeer genoegelijken aanleg van wandelingen verbonden heeft.

HEMMELBERG, heuvel in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Markelo*. Zie voorts op Markelo.

HEMMEMA, voorm. state. prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*. Zie Hemminga.

---

(1) Zie Mr. H. O. Feith, *Redevoering bij het Vijfentwintigjarig Feest van het Departement Groningen*, aanteekening bl. 14 en volg. Groningen, 1819.

Digitized by Google

HEMMENIS, volgens Altins, een oude naam van het d. Colham, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Colham.

HEMMENREMEER, oude naam van dat gedeelte der rivier *de Linge*, prov. *Gelderland*, dat de noordzijde der gem. Hemmen bespoelt.

HEMMERHOEK, dat gedeelte van het *Alkmaardermeer*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, hetwelk tusschen den Hempolder en den Doorgeesterpolder inschiet.

HEMMERIK, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*. Zie Henrik.

HEMMERKEIN, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, gedeeltelijk griet. *Leeuwarderadeel*, gedeeltelijk griet. *Idaarderadeel*. Zie Henriksend.

HEMMI, naam, onder welken het d. Hemmen, in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, wel eens voorkomt. Zie Hemmen.

HEMMINGA of Hemmema, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 5 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. N. van *Beetsterzwaag*, ½ u. Z. O. van *Opeinde*, waartoe zij behoorde.

HEMMINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 4 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en in het d. *Beetsterzwaag*, waartoe zij behoorde.

HEMPELSVORT, plaat in de *Grevelingen*, ten Z. van de prov. *Zuid-Holland*. Zij maakt de westelijke punt van de Paardenplaat uit.

HEMPENS, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr. en 1 u. Z. O. van *Leeuwarden*, niet ver van het droeggemaakte Hempenser-meer en de lage landen van Tietjerksteradeel, waardoor het zeer visch- en vogelrijk is.

Men telt er, in de kom van het d., 12 h. en 90 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt en koemelkerij. Tot dit d. behoorde vroeger mede de b. Zuiderburen, bestaande uit 5 h., welke thans echter alle gesloopt zijn; zoodat de Zuiderburen niet meer bestaat.

De inw., die hier, op 2 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Hempens-en-Teerns*, welke hier eene kerk heeft. Deze kerk is ter eere van den H. Martinus gesticht door twee zusters van het geslacht Hiddema, woonachtig op Hiddemastate, onder dit d. Het is een langwerpig en in 1806 geheel vernieuwd gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel. Boven de kerkdeur leest men: Deze kerk herbouwd 1806, toen kerkvoogden waren WOPKE GJALTS en PYTER KLAASES: den 15 Aug. 1806 den eersten steen gelegd door KLAAS PYTERS en GJALT WOPKES. Zij is ingewijd door Ds. Tjerd Radsma, den 21 December 1806. In den spitsen toren hangen de twee klokken. De toren is nog dezelfde, welke bij de oude kerk gestaan heeft, alleen de spits is vernieuwd. Ook is er nog de predikstoel van de oude kerk, welke predikstoel versierd is met fraai beeldwerk en de wapenschilden van Occo Martena van Burmania en Jelgerus Sixtus van Rinia, uit het adell. geslacht der Rinia's, toen Predikant te Hempens. Op de kapstok of hoedendrager leest men: Albert Hermes me fecit Sneeae 1693 (d. i. Albert Hermes heeft mij te Sneek gemaakt 1693). De oude kerk had fraai beschilderde glasramen, waarvan een met het wapen van den Stadhouder, en een door den derden Leeraar Gerhardus Alberti gegeven was. De laatste ligt in de kerk te Hempens begraven, met een fraai Latijnsch grafschrift.

Digitized by Google

Van de 2 Doopsgez., welke men er aantreft, behoort er één tot de gem. van *Leeuwarden*, de andere tot die van *Grouw*.

Men heeft in dit d. geene school, doch er heeft er van 1590—1836 eene bestaan; terwijl er thans pogingen aangewend worden, om er weder eene te bekomen, genieten de kinderen intusschen onderwijs te *Goutum* en *Huizum*.

Onder dit d. lagen de state Glins en Hiddema, de laatste thans eene hofstede.

Hempens is de geboortepl. van Johannis Gerhardi Terentius, † den 28 of 29 September 1677, als Hoogleeraar in de Oostersche talen te Franeker.

HEMPENS-EN-TEERNS, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Leeuwarden*.

Men heeft er slechts één kerk, te Hempens, en telt er 150 zielen, onder welke 40 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Agerus Sloot, die hier R. K. Priester was, en, de Hervorming toegedaan zijnde, in het jaar 1565 daarvoor openlijk uitkwam, doch door de komst van Alba in het volgende jaar de vlugt moest nemen. De eerste vaste Predikant, voor zoo ver bekend is, was Gellius Arundeus of Jelle Arends, beroepen in het jaar 1692, vertrokken naar Marssum in het laatst van het jaar 1609.

HEMPENSER-MEER, voorm. meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie Hempenster-meer.

HEMPENSER-SET, veer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie Hempenster-set.

HEMPENSTER-MEER of Hempenser-meer, voorm. meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, gedeeltelijk griet. *Idaarderadeel*, gedeeltelijk griet. *Leeuwarderadeel*.

Gedurende de Spaansche vervolgingen werden in dit water vele Doopsgezinde Christenen jammerlijk verdronken. Onder anderen deed Maarten Scherck, in het jaar 1535, vijf en dertig vrouwen en jonge dochters daarin verdrinken.

Op het laatst der vorige eeuw is dit meer, na bekomen octrooi van 's Lands Staten, op kosten van vier burgers, Kooplieden van Makkum, droog gemaakt, en tot goede bouw- en weilanden veranderd. In het jaar 1784 werd daarmede een begin gemaakt, in het volgende jaar was het meer droog en in 1787 zag men het geheele werk voltooid.

De daardoor ontstane pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ongeveer 100 bund., alles greideland. Men heeft er 2 boerderijen, en de polder wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den eenigen eigenaar.

HEMPENSTER-ZET of Hempenser-zet, doorwaadbare plaats en veer, waar men met een boot of schuitje overvaart, en met rijtuigen doorrijdt, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, 3 min. W. van *Hempens*, in de Naauwe-Grons.

HEM-POLDER, ook wel enkel de Hem genoemd, onbehuisde pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Akersloot*.

Het is een eil. in het *Alkmaarder-meer*, en bevat, volgens het kadaster, 71 bund. 29 v. r. 40 v. ell., alles schotbaar land. Het wordt door eenen watermolen van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1 el onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit éénen Dijkgraaf en twee Poldermeesters.

Digitized by Google

HEM-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Schoorl-Groet-Harger-en-Camp*.

HEMRIK, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 3½ u. O. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 1 u. Z. O. van *Beetsterzwaag*, in eene boschrijke streek, aan den grooten- of heerenweg naar Drenthe. Altinc vindt in dit d., door hem Hemrijk of Hamrijk genoemd, de Horve van Cruptorix, door Tacitus vermeld. Men telt er 75 h. en 400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er Noordwaarts bouwlanden en heidevelden, doch Zuidwaarts van veen ontbloote gronden, die gedeeltelijk in bouw- en weilanden herschapen zijn. Het is eene der oudste dorpen van de griet. Opsterland.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Lippenhuizen-Terwispel-en-Hemrik*, waarmede ook *Korte-Zwaag* en *Lange-Zwaag* tot in het jaar 1633 vereenigd waren, en door éénen Leeraar bediend werden. Men heeft te Hemrik eene kerk, die vóór de Reformatie aan den H. Andreas was toegewijd. Zij is in het jaar 1739 verbouwd en vergroot. Dit gebouw heeft noch toren, noch orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

HEMRIK (HET), meer in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, gem. en ½ u. Z. van *Haren*, bewesten den straatweg, aan het Horensche-diep.

HEMRIKSEND, ook Hemrikrijn, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, gedeeltelijk griet. *Leeuwarderadeel*, gedeeltelijk griet. *Idaarderadeel*, arr. *Leeuwarden*, gedeeltelijk kant. en 1½ u. Z. Z. O. van *Leeuwarden*, ½ u. N. O. van *Swichem*, waartoe dat gedeelte behoort; gedeeltelijk kant. en 2 u. N. O. van *Ranwerd*, ½ u. N. N. W. van *Warrega*, waartoe dat gedeelte behoort; met 4 h. en 25 inw., waarvan 2 h. en 9 inw. onder *Swichem*, en 2 h., waaronder eene hofstede, Groot-Hemriksend genoemd, en 16 inw. onder *Warrega*.

HEMRIKSEND (GROOT-), hofst., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 1½ u. Z. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. O. van *Ranwerd*, ½ u. N. N. W. van *Warrega*, in de b. *Hemriksend*.

Deze hofst. beslaat eene oppervlakte van 1 bund. 21 v. r. 40 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. J. A. van Boelens, woonachtig te Leeuwarden.

HEMSCHEN, plaats, welke vermeld wordt als gelegen zijnde in *Drenthe*, op de grenzen, alwaar Paltzgraaf Otto, Slotvoogd van *Bentheim*, in het jaar 1138, door Heribertus, den zes en twintigsten Bisschop van Utrecht, overwonnen en gevangen genomen werd, waarna hij den Bisschop trouw moest zweren. Wij meenen, dat men deze plaats niet in *Drenthe* zoeken moet, maar dat daardoor bedoeld wordt het tegenwoordige d. Heemse, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, op de grenzen van Drenthe gelegen.

HEMSDONK, naam, onder welken ook wel het klooster Ter- , in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, voorkomt. Zie (Ter-).

MSDONK, voorm. kloost. in den *Crimpenerwaard*, prov. *Zuid-nd*. Zie Hem (Den).

MSHORN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtelen*. Zie Hamshorn.

MSTAL of Hemsthal, d. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemj*, arr. en 4 u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van

Digitized by Google

Echternach, gem. en een klein ¼ u. Z. W. van *Bech*, aan den Hemstalerbach.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kerk, welke door eenen Pastoor bediend wordt.

HEMSTALER-BACH of HEMSTHALER-BACH, beek in het grooth. *Luxemburg*. — Zij vereenigt zich met den *Zittigerbach* en den *Rippicherbach*, en valt, na, ter lengte van 1½ u., meestal in eene zuidoostelijke strekking, voortgevloeid te zijn, in de nabijheid van het geh. Hagelsdorf, in de *Syren*.

HEMSTHAL, d. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*. Zie HEMSTAL.

HEMSTHALER-BACH, beek in het grooth. *Luxemburg*. Zie HEMSTALER-BACH.

HEMSTEDE, d. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie HEEMSTEDE.

HEMSTER-TILLE, brug over de Jaanvaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie HEMTILLE.

HEMSTER-VENNE, streek laag weiland, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, N. O. van Kortehemme.

HEMTILLE of HEMSTER-TILLE, brug over de Jaanvaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, in den rijweg van Franeker naar de Schouw, op halfweg de d. Baard en Jorwerd.

HEMUR-ENGE, oude naam van de st. AMERSFOORT, in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie AMERSFOORT.

HEMUS, oude naam van de riv. DE EEMS, in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie EEMS.

HENDRICUS-POLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie HENRICUS-POLDER (DE).

HENDRICUS POLDER (DE KLEINE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie HENRICUS-POLDER (DE KLEINE-).

HENDRIK, groote landhoeve in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Derde* distr., arr. en 5 u. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. W. van *Oirschot*, gem. *Hilvarenbeek*.

Deze landhoeve is in het jaar 1836, door Z. K. H. den Prins van Oranje, thans Koning WILLEM II, aangelegd.

HENDRIK, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, te Weltevreden, waaraan men in 1841 is beginnen te bouwen, hetgeen toen aan duizende menschen werk verschafte.

HENDRIK (FORT-), voorm. sterkte in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*. Zie LEURSCHANS.

HENDRIK (FREDERIK-), fort in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land van Kadzand*, prov. *Zeeland*. Zie FREDERIK-HENDRIK.

HENDRIK (FREDERIK-), fort en zeeëngte in *Oost-Indië*. Zie FREDERIK-HENDRIK.

HENDRIK (PRINS-), voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, onder de gem. *Hontenisse*, hetwelk gelegen was aan de noordelijke punt van den *Havenpolder*, en vermoedelijk tot verdediging der oude haven van Hulst, gedurende de Nederlandsche beroerten is opgeworpen. De met gras begroeide gedeelten der borstweringen zijn nog zigtbaar.

HENDRIK (PRINS-), sterkte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaija*, te *Soerabaija*, waaraan Prins HENDRIK, de derde zoon van Koning WILLEM II, in 1837, de eerste steen gelegd heeft.

Digitized by Google

HENDRIK-DOUWES-MEER (GROOT-), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*. Zie Douwes-meertje.

HENDRIK-IDO-AMBACHT, heerl. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*; palende N. aan Oostendam, O. aan de Noord, Z. aan Schildmanskinderen-Ambacht, W. aan Rijsoort.

Deze heerl. bevat het d. Hendrik-Ido-Ambacht, benevens eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 795 bund. 18 v. r. 44 v. ell.; telt 180 h., bewoond door 249 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1000 inw., die meest hun bestaan vinden in de vlasserij of vlasnering en de boerderij of melkerij. Ook heeft men er twee steenbakkerijen. Vroeger moeten hier ook zoutkeeten geweest zijn, doch die zijn thans niet meer in werking.

De inw. die allen Herv. zijn, maken, met die van de heerl. Oostendam, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Zwijndrecht*, behoort. Aanvankelijk werden Hendrik-Ido-Ambacht en *Rijsoort* door denzelfden Predikant bediend. De eerste, was Godefridus Alendorp, beroepen in het jaar 1580, vertrokken naar de Lindt in 1585. In 1604 werd *Rijsoort* van Hendrik-Ido-Ambacht afgescheiden en kreeg dit laatste alleen eenen Predikant in Herbes Celosse, die hier in dat jaar kwam en in 1620 Emeritus werd. Onder de later hier gestaan hebbende Predikanten vinden wij vermeld den beroemde Godgeleerde Taco Hajo van den Honert, die er van 1689 tot 1694 stond en laatst Hoogleeraar te Leyden was, waar hij den 23 September 1740 overleed. Bij vacature geeft de Ambachtsheer zes beroepbare Predikanten op, waaruit de kerkenraad en de Regering een beroep doen. — Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. is lang in het geslacht der Pompes van Meerdervoort geweest, later werd zij bezeten door den Heer Dirk Willem Nibbelink, te Zwijndrecht, van wien zij, in het jaar 1837, is aangekocht door den Heer Pleun de Raadt, te West-Barendrecht.

Het d. Hendrik-Ido-Ambacht, oudtijds Hendrik-Yden-Ambacht, ook wel 's Heeren-Heynekerke genoemd, ligt 1 u. N. N. W. van Dordrecht. Men telt er in de kom van het d. 38 h. en 250 inw.

Het ontleent zijnen naam van Hendrik Ido, die in het jaar 1331 medebedijker van den Zwijndrechtsche-waard geweest is. Het geslacht van Ido is te Dordrecht bekend geweest tot in de vijftiende eeuw, toen het uitgestorven is.

In het koor der kerk, hetwelk St. Anthoniskoor genoemd werd, heeft Alida van Kijfhoek, die uit de van Arkels voortgesproten was, in het jaar 1467, eene kapellanij of altijddurende vikarij gesticht, [illegible] van den *Almogenden God*, van de H. *Maagd* Maria en van [illegible]elijder Anthonius. Het oprigten van deze kapellanij, welke [illegible]m van Uitwijk, ter eere van den *Almagtigen God*, van [illegible]*aayd* Maria en van de *tien duizend Martelaren*, met inkom[illegible]eerderd was, is door David van Bourgondië, vijf en vijftigsten [illegible]van Utrecht, goedgekeurd. Deze kerk is uitwendig versierd [illegible] aanzienlijken toren, waarin een slaand uurwerk; van binnen zij eenen fraaijen predikstoel, en in het laatst der vorige [illegible]s er een nieuw kostbaar gestoelte gemaakt, bevattende onder[illegible]ne mans- en vrouwebanken, tot zitplaatsen van den Ambachtsheer [illegible]diens familie, alsmede voor de Leden der Regering en hunne [illegible]. Men heeft in deze kerk geen orgel. De pastorie van dit d.

Digitized by Google

bezit eene bibliotheek, in het jaar 1805, door Jonkvrouwe Christina Elizabeth Pompe van Meerdervoort, bij uiterste wil aan haar geschonken. — Hier staat ook nog het adell. h. Boucquet.

Hendrik-Ido-Ambacht is de geboorteplaats van den Godgeleerde Johannes van den Honert, geb. in December 1693, † 6 April 1758, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, Kerkelijke Geschiedenis en gewijde Welsprekendheid, aan de Hoogeschool te Leyden, na eerst Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Kerkelijke Geschiedenis, aan de Hoogeschool te Utrecht te zijn geweest.

Het wapen van Hendrik-Ido-Ambacht bestaat uit een veld van zilver, met drie St. Andrieskruissen van sabel (zwart).

HENDRIK-IDO-AMBACHT (POLDER-VAN-), pold. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *Hendrik-Ido-Oostendam-en-Schildmans-kinderen-Ambacht*; palende N. aan de Waal en de Noord, O. aan de Noord, Z. aan Zwijndrecht, W. aan den straatweg.

Deze pold., die in het jaar 1531 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 639 bund. 55 v. r. 8 v. ell. en wordt door twee watermolens, welke op de Waal uitwateren, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout en Secretaris, eenen Waardsman en vier Heemraden.

HENDRIK-IDO-OOSTENDAM-EN-SCHILDMANS-KINDEREN-AMBACHT, gem. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht* (11 k. d., 6 m. k., 5 s. d.); palende N. aan Ridderkerk, O. aan de Noord, Z. aan Heer-Oudelands-Ambacht, W. aan Rijsoort.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Hendrik-Ido-Ambacht, Oostendam en Schildmans-kinderen-Ambacht, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 861 bund. 27 v. r., 74 v. ell., waaronder 857 bund. 84 v. r. 7 v. ell. belastbaar land, telt 211 h., bewoond door 261 huisgez. uitmakende eene bevolking van 1250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en vlasnering, ook heeft men er 2 steenbakkerijen.

De inw., die hier op 5 na allen Herv. zijn, maken gedeeltelijk de gem. van *Hendrik-Ido-Ambacht* uit, en behooren, voor zoo ver Schildmans kinderen Ambacht aangaat, onder *Zwijndrecht*.

De 3 R. K., die men hier aantreft, worden tot de stat. van *Dordrecht* gerekend. — De 2 Isr., welke men er heeft, behooren tot de ringsynagoge van *Dordrecht*. — Men heeft in deze gem. eene school te Hendrik-Ido-Ambacht.

Het wapen dezer gem. is hetzelfde als dat van de heerl. Hendrik-Ido-Ambacht.

HENDRIKIE (MOESÉ-), naam welken de Negers geven aan den houtgr. La Diligence, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Diligence (La).

HENDRIKKEN (DE VIER-), houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramakka*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Albion, benedenwaarts aan den houtgr. Sonnetto, 3000 akkers groot; met 27 slaven.

HENDRIKSBURG, oude naam van het Huis-te-Werf, in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Werf (Huis-te-).

HENDRIKS-EILAND (FREDERIK-), eil. in *Australië*. Zie Frederik-Hendriks-eiland.

HENDRIKS-HUIS, voorm. kloost. in de stad *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Wulftshuis.

Digitized by Google

HENDRIKSPOLDER (FREDERIK-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Frederik-Hendriks-polder.

HENDRIKS-POLDER (DE GROOTE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie Hendricus-polder.

HENDRIKS-POLDER (DE KLEINE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie Hendricuspolder (De Kleine-).

HENDRIKS-POLDER (OOST-GRAAF-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Graaf-Hendriks-polder (Oost-).

HENDRIKS-POLDER (PRINS-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Frederik-Hendriks-polder.

HENDRIKS-POLDER (WEST-GRAAF-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Graaf-Hendriks-Polder (West-).

HENDRIKS-POLDER (WILLEM-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Willem Hendriks-Polder.

HENDRIK-VEERSE-POLDER, ook wel het Veerse-poldertje genoemd, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, distr. *Sluis*, kant. *Oostburg*, gem. *Groede*; palende W., N. en N. O. aan Oud-Breskens, Z. O. aan den Zuidkerkepolder, Z. aan den Rode-polder en den Parasijs-polder.

Dit poldertje is, even als de drie laatstgemelde polders, een deel van de Watering van Baarzande. Naauwelijks buiten het dorp Breskens zijnde, daar de groote weg, die door dit poldertje loopt, eenigzins een hoek maakt, komt men er in; slechts eene sloot scheidt het van Oud-Breskens, daar de buitendijk reeds van overlang geslecht is.

In dit poldertje staan geene huizen; het heeft gemeene uitwatering met Groot-Baarzande, en staat onder het bestuur van de Watering-van-Baarzande.

HENDRIKSZAND, d. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Heinkenszand.

HEN-EN-KUIKENS of Hen-met-de-Kiekens, eil. in *Oost-Indië*, in de Zee *van Java*, op 5° 30′ Z. B., 113° 9′ O. L.

HENGEL, d. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Hengelo.

HENGELDERBEEK, waterloop in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Hengeler-beek.

HENGELDER-HEURNE of Hengeler-Heurne, een der vier hoeken, waarin vroeger de buurs. *Lutte*, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, verdeeld werd. Hij ligt in het arr. en 4½ u. O. ten Z. van *Almelo*, kant. en 1 u. O. ten N. van *Oldenzaal*, gem. en 1¾ u. N. ten W. van *Losser*.

HENGELER-BEEK of Hengelder-beek, waterloop in *Twenthe*, prov. *Overijssel*.

Zij ontstaat in de gem. *Losser*, omtrent bij de Lutterkerk en valt na eenen Zuid-Westelijken en Westelijken loop in de *Dinkel*.

HENGELER-HEURNE [illegible] hoeken, waarin vroeger de buurs. *Lutte*, [illegible] *ijssel*, verdeeld was. Zie Hengelder-H[illegible]

[illegible] *Overijssel*, arr. *Almelo*, kant. [illegible]; palende N. aan Borne en Weerselo, [illegible] Z. aan Haaksbergen, W. aan Ambt-[illegible]

[illegible] de buurs. Woolde, Oele en [illegible] en de havez. Oldemolen in [illegible] eene oppervlakte van 4046 bund.

Digitized by Google

11 v. r. 89 v. ell., waaronder ruim 2300 bund. onbebouwden grond. Men telt er 529 h., bewoond door 647 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3600 inw., die meest hun bestaan vinden in fabrijken en landbouw; zijnde er 1 damastfabrijk, 6 fabrijken van gestreept bont, marseille, bombazijn, calicots en andere gemengde stoffen; 2 linnenbleekerijen; 1 katoendrukkerij; 3 rietmakerijen; 1 hoedenmakerij; 1 steen- en pannenbakkerij; 2 grutterijen; 3 bierbrouwerijen; 2 olie- en 3 korenmolens.

De Herv., die hier ruim 1400 in getal zijn, onder welke 450 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Deventer*, ring van *Enschede*, behoort. Met zekerheid kan het niet worden opgegeven, wie hier eerst het leeraarambt bij de Herv. heeft waargenomen. De eerste aanteekening van geboorten zijn in 1643 gedaan, door Jacob Kuchlinus, die in 1648 naar Osch en Heesch vertrok. Het beroep, dat vroeger eene particuliere collatie was, geschiedt sedert het jaar 1827 door den kerkeraad.

De Doopsgez., van welke men er 180 aantreft, maken eene gem. uit. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Govert Jan van Rijswijk, die in het jaar 1800 herwaarts kwam, en in het jaar 1806 naar Joure vertrok. Vóór 1800 namen de Liefdepredikers de dienst bij de Doopsgezinden waar.

De R. K., die men er 2000 telt, worden gedeeltelijk tot de stat. van *Hengelo* gerekend, welke tot het aartspr. van *Twenthe* behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt; gedeeltelijk tot de stat. van *Delden*, welke in deze burg. gem. te Beckum een kerkje heeft, waarin de dienst door den Pastoor van *Delden* verrigt wordt.

De Isr., welke hier ongeveer 40 in getal zijn, behooren tot de ring-synagoge van *Oldenzaal*, welke hier eene bijkerk heeft.

Men telt er vier scholen, als: ééne te Hengelo, ééne te Woolde, ééne te Oele en ééne te Beckum, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 500 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Hengelo ligt 3¼ u. Z. O. van Almelo, 1¼ u. O. van Delden. Het is eene welvarende plaats en ongemeen levendig, daar hier de straatwegen van Deventer naar Oldenzaal en van Zwolle naar Enschedé elkander kruisen.

Aangezien de Herv. kerk, die vóór de Reformatie aan den H. Lambertus was toegewijd, door den storm van 1836 zoodanig geteisterd was, dat men voor eene instorting van den gevel en het dak beducht was, zoo is men, in het jaar 1837, begonnen eene nieuwe Hervormde kerk te bouwen, welke geheel buiten het d. staat en den 11 October 1840 ingewijd is. Deze kerk waarvan de toren gedeeltelijk op het gebouw gedeeltelijk op vier kolommen rust, is van een orgel voorzien, dat er in de maand Augustus 1843 in geplaatst is.

Toen, in het jaar 1786, de Staten der provincie Overijssel aan de R. K. van Hengelo toestonden, om, naar hun goedvinden, zonder betaling van eenige recognitie, een kerkhuis te bouwen, konden de R. K. inw. dezer gem. de kosten tot bouwing eener nieuwe kerk niet goedmaken; weshalve zij eene inzameling deden, bij welke gelegenheid het bleek, dat hunne Protestantsche dorpsgenooten ruim zoo veel als de R. K. hadden bijgedragen. Vele Onroomschen eigengeërfden deden, tot een bewijs hunner verdraagzaamheid, boomen, voor timmerhout bekwaam, in hunne bosschen vellen, tot dienst van deze kerk, terwijl minvermogende landlieden dit hout aan hunne R. K.

Digitized by Google

[illegible] zonder eenige betaling van vracht, bezorgden. Deze [illegible] is een eenvoudig gebouw, [illegible] en een orgel.

De [illegible]kerk is een klein doch net gebouw, zonder toren [illegible].

De [illegible]kerk is in het jaar 1836 gebouwd, en den 14 [illegible] ingewijd. De kosten van dit gebouw zijn bestreden, zoowel [illegible] als uit bijdragen der ingezetenen [illegible], van welke godsdienstige gezindheid zij ook waren.

De [illegible], staande aan de Oostzijde van het d., aan den weg op [illegible], is voor weinige jaren geheel nieuw gebouwd, en eene der [illegible] van Twenthe.

[illegible], geb. in 1701 en † in 1796 te Hengelo, Liefdeverwant van Zuidpolsbroek, was een braaf man, die zeer veel heeft gedaan [illegible] tot verbetering van het fabrijkwezen, en die eene kerk en boe[illegible] aan de Doopsgezinde gemeente te Hengelo heeft geschonken, [illegible] op wien tot heden te Hengelo in gezegend aandenken is ge[illegible].

[illegible] voert geen afzonderlijk wapen.

HENGELO, gem. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., [illegible] van Zutphen, kant. *Doetinchem*, (3 k. d., 13 m. k., 3 s. d.); [illegible] N. aan de gem. Vorden, O. aan Ruurlo, Z. aan Zelhem, W. aan Steenderen.

Deze gem. bevat het d. Hengelo, benevens de buurs. Dunsborgbroek, Gooi, Bekveld, Noordink en Varssel. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3770 bund., waaronder [illegible] bouwbaar land; telt 455 h., bewoond door 536 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3000 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. Ook wordt er veel handel [illegible] paarden, koeijen, schapen en varkens. Men heeft er [illegible] zee- en 2 olienmolens.

De [illegible], die hier ruim 1800 in getal zijn, onder welke 850 Le[illegible], maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zutphen*, [illegible] van Deventer, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt waargenomen, is geweest Johannes Trebonienses, die in het [illegible] Nederlands kwam, en, in het jaar 1598, naar Steenderen-en-[illegible] vertrok. *Zelhem* is tot in het jaar 1611 met Hengelo [illegible] geweest; tijdens de dienst van Petrus Wilbrenink, hier be[illegible], en † in 1613, verkreeg Zelhem eenen eigen Predikant. [illegible] geschiedt door den kerkeraad.

De [illegible], die hier ongeveer 1100 in getal zijn, behooren tot de [illegible] Hengelo-en-Zelhem.

[illegible] zijn [illegible] drie scholen, als: één te Hengelo, één te [illegible], en eene te Varssel, welke gezamenlijk door een getal van [illegible] bezocht worden.

[illegible], Hengem of Henghel, ligt 3 u. Z. O. van Zutphen, [illegible] van Doetinchem.

[illegible] vroolijke en welvarende plaats, op den postweg naar Aal[illegible], ligt op de kom van het d. 81 h. en 570 inw.

De [illegible], die vóór de Reformatie waarschijnlijk aan den [illegible] gewijd, is een antiek gebouw, met een orgel, dat [illegible] door den Heer Johannes van Essen, Griffier van het [illegible], aan deze kerk geschonken is. Deze kerk is in het [illegible] zeer bouwvalligen staat hersteld. Twee jaren te

voren, namelijk in 1837, waren door den Oud-Onderling Bernard Ves en zijne huisvrouw Geertjen Praastzaink, aan deze kerk twee kostbare en net bewerkte zilveren schotels, ten geschenke gegeven, bestemd om bij de bediening des H. Avondmaals gebruikt te worden. De kerk te Hengelo prijkt voorts met eenen fraaijen en sierlijken toren, welke ruim 300 voeten hoog is.

De R. K. kerk, te Keijenburg staande, aan den H. Lambertus toegewijd, is in 1841 vernieuwd; terwijl te Hengelo in 1842 eene bijkerk is gesticht. Deze bijkerk heeft eenen toren doch geen orgel.

Vóór eenige jaren heeft men te Hengelo eene kleine Israëlitische kerk gebouwd. — De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 90 leerlingen bezocht.

Bij dit dorp wordt de beste oer of ijzererts gevonden, welke het meest op de ijzergieterijen gebruikt wordt.

Digt bij Hengelo staan de h. Leemkuil en Kervel. Ook is hierbij eene aangename streek lands, de Hengelsche-Enck genoemd.

Er worden hier zeven jaarmarkten gehouden, als: één op den 30 Maart; één den laatsten Dingsdag in April; één Woensdag voor Pinksteren, in de week na Maria Visitatie, en één daags voor St. Laurens, zijnde alle vier paarden- en beestenmarkten; één den 28 September, zijnde de groote jaarmarkt, en één den derden Dingsdag in November, zijnde eene jaar- en beestenmarkt. De jaarmarkt voor St. Laurens is zeer merkwaardig en beroemd, niet alleen door het aantal vee, dat ter markt komt, maar ook door een groot aantal kramen met allerlei koopwaren, als: manden, kuiperswaren, kool, uijen, appels enz. — De kermis valt in Woensdag na Maria Visitatie, en duurt 3 dagen.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een blaauw schild waarop een wit geschaduwd beeld.

HENGELO (SLOT-TE-), kast. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 3½ u. Z. O. van *Almelo*, kant. en 1½ u. Z. van *Delden*, gem. en 5 min. W. van *Hengelo*, thans gesloopt.

HENGELO-EN-ZELHEM, R. K. stat., aartspr. *Gelderland*. Men telt er ruim 1700 zielen, onder welke ongeveer 1200 Communikanten.

Men heeft er eene kerk te Keijenburg en eene bijkerk te Hengelo, waarin de dienst gedaan wordt door eenen Pastoor en eenen Kapellaan.

HENGELSCHE-ENCK, streek lands in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Zutphen*, kant. *Doetinchem*, gem. en 5 min. Z. O van *Hengelo*.

Het is eene zeer aangename streek, waar het koren welig groeit. Het heeft bijna een uur gaans in omtrek, en beslaat eene oppervlakte van ruim 100 bund.

HENGEST-SCHOTE, plaats, voorkomende in eenen giftbrief, waarbij Keizer Karel *de Groote*, in het jaar 777, deze plaats gaf aan Albericus, den vierden Bisschop van Utrecht. Het wordt aldaar een foreest genoemd, niet ver van den oorsprong des Eemstrooms. Sommigen houden het voor de tegenwoordige buurt Eschoten, op de Neder-Veluwe, andere voor het d. Bunschoten, in de prov. *Utrecht*.

HENGEVELDE of Heugevelde, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. van *Deventer*, 1¼ u. O. van *Raalte*, gem. en ¼ u. ten W. van *Wijhe;* met 55 h. en 340 inw.

De R. K., die hier 250 in getal zijn, maken met die van eenige buurs. onder Wijhe en Olst eene stat. van ruim 1200 zielen uit,

Digitized by Google

welke tot het aartspr. van *Zalland-en-Drenthe* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. Willibrordus toegewijd, zeer fraai aan de Soestwetering gelegen en in 1819 nieuw gebouwd, heeft eenen kleinen toren en is van een fraai orgel voorzien. — Ook heeft men er eene school.

HENGEVELDE, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. Z. van *Almelo*, kant. en 1¼ u. Z. W. van *Delden*, gem. *Ambt-Delden*; met 64 h. en 355 inw.

De R. K., die hier 320 in getal zijn, maken met die van de buurs. Marktvelde en Boekelo, eene kerk. gem. uit, welke tot het aartspr. van *Twenthe* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan de H. H. Petrus en Paulus toegewijd, heeft een klein torentje, doch geen orgel. Er bestaat plan om deze kerk te vernieuwen. Genoemde kerkgemeente droeg vroeger den naam van den Wegdam. — Men heeft in dit geh. ook eene school.

HENGFORDEN, Hengvorde, Hengvorden of Henigvorde, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1¾ u. N. van *Deventer*, gem. en ¼ u. Z. van *Olst*. — Vroeger bestond hier eene havez. van denzelfden naam. Zie het volgende artikel.

HENGFORDEN, Hengvorde, Hengvorden of Henigvorde, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1¾ u. N. van *Deventer*, gem. en ¼ u. Z. van *Olst*.

HENGFORDERWAARDEN, uiterwaarden in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Deventer*, gem. *Olst*.

HENGMENSCHE-WETERING, waterloop in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*. Zij ontstaat in den *Polder-van-Meeuwen*, loopt naar den watermolen van dien polder, en wordt vervolgens in den *Meeuwensche-Gantel* ontlast.

HENGHEL, d. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Hengelo.

HENGSDIJK, d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Hengstdijk.

HENGST (DEN-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hengst-polder.

HENGST (GAT-VAN-DEN-), eene der killen in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Sliedrecht*, die, uit de Hoogkil voortkomende, in eene Zuidelijke rigting, tusschen den Louw-Simons-waard en den Hengst-polder door, in de Grootekil uitloopt.

HENGSTDIJK, gem. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst* (12 m. k., 5 s. d., 5 k. d.); palende N. aan de gem. Ossenisse en Hontenisse, O. aan de gem. Hontenisse, Z. aan Stoppeldijk, W. aan Ossenisse.

Deze gem. bestaat uit het dorp Hengstdijk en de polders Groot-Hengstdijk en Klein-Hengstdijk, het grootste gedeelte van den West-Vogelpolder en uit een klein gedeelte van den pold. Rummersdijk. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene uitgestrektheid van 872 bund. 25 v. r. 71 v. ell., waaronder 871 bund. 96 v. r. 69 v. ell. belastbaar land.

Het is een der oudste ambachten van Hulster-Ambacht. Men vindt daarvan op oude kaarten gewag gemaakt, als op het einde der dertiende eeuw reeds bestaan hebbende, onder den naam van Heynsdijk. Zij bevat 125 h., bewoond door 132 huisgez., uitmakende eene bevolking van 660 inw., die hun voornaamste bestaan vinden in den landbouw. Behalve een windkorenmolen zijn er geene fabrijken of trafijken, maar er wordt jaarlijks ongeveer 7000 tonnen zoogenaamde

Digitized by Google

derry of turf gegraven, bestemd voor de behoeften van de ingezetenen van deze en naburige gemeenten.

Deze gem. ligt in eene niet zeer vruchtbare en lage streek, welke vooral in den winter veel van het water te lijden heeft, ten gevolge van het overvloeijen van de door die gem. loopende kreek, de Vogel genaamd.

De R. K., 620 in getal, onder welke 480 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot in het jaar 1841 behoorde tot het *Zeeuwsche gedeelte* van het Bisdom van *Gent*, doch thans deel maakt van het vic. gen. apost. van *Breda*, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De 40 Herv., die men hier vindt, worden tot de gem. van *Hontenisse* gerekend. — Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 45 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Hengstdijk of Hengsdijk, ook wel Hensdijk genoemd, liggende ruim 1½ u. N. W. van Hulst, en 6 u. van Goes, is een klein d., op den Oostdijk gebouwd. De naam van dit d. wordt door sommigen afgeleid van Hengist, die, in 470, de Saxen, zijne landgenooten in Brittannië te hulp kwam (1). De kom van het d. bevat slechts 46 h., bewoond door ruim 220 zielen.

De kerk, welke tot in het jaar 1796 aan de Herv. heeft toebehoord, doch toen aan de R. K. is overgegaan, is aan de H. *Maagd* en Martelares Catharina toegewijd. Men heeft er geen orgel. Tegen de kerk staat de toren, in 1645 gebouwd, met eene hooge spits, waarop in plaats van een haan, een paard (hengst) staat, als een zinnebeeld van den naam dezer gemeente. In den toren, welke van een slaguurwerk voorzien is, hangt eene luidklok, die men meer dan een uur ver kan hooren, en de grootste is van geheel Hulster-Ambacht. Blijkens een daarop geplaatst randschrift is deze klok in 1669 door de regering van Hulster-Ambacht, en door Kerkmeesters aan de gemeente geschonken. Bij den inval der Franschen in Staats-Vlaanderen, ten jare 1794, is deze klok, welke zij voornemens waren zich toe te eigenen, uit den toren genomen, en eenige jaren lang, door zekeren Pieter de Smet, landbouwer aldaar, in eene schuur bewaard geworden.

Als eene bijzonderheid wordt opgegeven, dat bij gelegenheid van het graven op het kerkhof dezer gem., in het jaar 1838, door een ingezeten is gevonden eene koperen gedenkpenning voorstellende aan de eene zijde de steden Sluis, Aardenburg, Grave en Rijnberk, met dit randschrift: *Plus triennio obsessa hosti rudera patriae*, en op de keerzijde de vesting Oostende, waar rond staat: *Quatuor ex me urbes dedi* 1604. (d. i. na meer dan driejarige belegering heb ik den vijand puinhoopen, en het Vaderland vier steden gegeven 1604). Deze penning was, met nog vier soortgelijke, op last van 's Lands Staten ter eeuwige gedachtenis van de langdurige verwering van Oostende, op de overgave van die vesting geslagen.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van goud, beladen met eenen hengst van sabel (zwart), staande op een terras van sinople (groen).

HENGSTDIJK (GROOT-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulsterambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Hengstdijk*; palende N. aan den Polder Klein-Hengstdijk, de Kleine-Keune, de Middel-Keune en de Zwarte-Keune, O. aan den Schapers-polder

(1) Zie J. ab Utrecht Drieselhuis, de *Provincie Zeeland*, en *hare aloude geschiedenis en gevolgde vorming beschouwd*, bl. 54 en 55.

Digitized by Google

en den Oost-Vogelpolder, Z. aan de kreek de Vogel, W. aan den Polder-van-Stoppeldijk en den Polder-Klein-Hengstdijk.

Deze pold. heeft, volgens het kadaster, eene uitgestrektheid van 416 bund. 70 v. r. 64 v. ell., waaronder 402 bund. 14 v. r. 53 v. ell. schotbaar land. Daarin staan, behalve het dorp Hengstdijk, nog 17 hofsteden en 40 bijzondere woningen. Hij watert uit in de Kreek, genaamd de Geul, van daar door twee sluizen in de haven van Campen en verder in het Hellegat. Het polderbestuur, vereenigd met dat van de polders *Klein-Hengstdijk* en *Rummersdijk*, bestaat uit éénen Dijkgraaf, twee Gezworenen en éénen Penningmeester-Griffier.

HENGSTDIJK (KLEIN-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulsterambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Hengstdijk*; palende N. aan den Kerkepolder en voor een klein gedeelte aan den Mariapolder, O. aan den Zandepolder, Z. aan de pold. Groot-Hengstdijk en Stoppeldijk, W. aan de pold. Stoppeldijk en Rummersdijk.

Deze pold. heeft, volgens het kadaster, eene uitgestrektheid van 111 bund. 16 v. r. 58 v. ell., waaronder 100 bund. 7 v. r. 27 v. ell. schotbaar land. Daarin staan 6 boerenhofsteden en 21 bijzondere woningen, en hij watert, door middel eener heul, in den pold. Groot-Hengstdijk uit. Het polderbestuur, vereenigd met dat van de polders *Groot-Hengstdijk* en *Rummersdijk*, bestaat uit éénen Dijkgraaf, twee Gezworenen en éénen Penningmeester-Griffier.

HENGSTEPOEL of Henxtepoel, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, 5 min. N. van Heeg.

Het staat door de Diepsloot met de *Feikepoel*, en door de Wegsloot met de *Idsegasterpoel* in verbinding.

HENGSTPOLDER, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*; palende N. aan de Zoetemelks-kil, O. aan het Gat-van-den-Hengst, Z. aan de Groote-Hel, W. aan de Jongeneele-Ruigt.

Deze pold., welke in het jaar 1806 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 36 bund. 87 v. r. 50 v. ell., alles schotbaar land; bevat slechts eene boerderij, en wordt door eene sluis, op de Westkil, van het overtollige water ontlast. Hij wordt door den eigenaar zelven bestuurd.

HENGVELDE, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Hengevelde.

HENGVELDE, geh. in *Zalland*, prov. *Overijsel*. Zie Hengeveld.

HENGVORDEN of Henigvorden, geh. en voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Hengforden.

HENISCHEID, naam, welken men ook wel eens geeft aan het d. Heinerscheid, in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*. Zie Heinerscheid.

HENKEMAHORN, prov. *Groningen*, arr. en 1¼ u. O. van *Groningen*, kant. en 2 u. N. van *Hoogezand*, gem. en 3 u. W. van *Slochteren*, Z. van het *Damsterdiep*, bij de Ruisscher-brug, is eene belangrijke grenscheiding tusschen *Fivelgo* en het *Gooregt*, waartoe het behoorde. Het grenst ten N. aan de Kleine-Harkstede; kerkelijk behoort het [illegible] Middelbert; burgerlijk gem. Noorddijk. Het is oorspronkelijk [illegible] een klein hoekje grond van eenige ellen, welker [illegible] de graving van een vaarwater) voor eenige veen- [illegible] Ruisscher-brug in het Dampsterdiep, bezwaarlijk te [illegible] oudtijds eene dier plaatsen, werwaarts de nabij [illegible] Fivelgo zich begaven, om de zoo weinig om- [illegible] zekere stokleggingsbrieven te maken.

Digitized by Google

, HENKENSOORD, d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie HENKENSOORD.

HENKENSHAGEN, voorm. kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3½ u. Z. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1¼ u. Z. W. van *Veghel*, gem. en 7 min. Z. Z. W. van *St. Oedenrode*.

HENMEER (GROOT-), ook wel GROOT-HENNEER gespeld, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Warmond*.

HENMEER (KLEIN-), ook wel KLEIN-HENNEER gespeld, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Warmond*.

HEN-MET-DE-KIEKENS, eilanden in *Oost-Indië*. Zie HEN-EN-KUIKENS.

HENNAARD of HENNAWERD, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2 u. N. van *Sneek*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Bolsward*, aan de vaart tusschen Bolsward en Leeuwarden; met 16 h. en 100 inw., die meest hun bestaan vinden in de boerderij en eenigen handel in kaas en wol.

De Herv., die hier ongeveer 70 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Ytens-en-Hennaard*. HENNAARD is van de Hervorming af, zoo niet tot in het jaar 1610, dan toch ten minste tot in het jaar 1601 bediend geweest door de Predikanten van *Ytens*, tot omstreeks 1650 door die van *Edens*, daarna door die van *Oosterend*, tot dat zij, na reeds meer dan twintig jaren bestemd te zijn geweest, om wederom met de naburige gem. van *Ytens* gecombineerd te worden, den 2 Julij 1843, door haren vorigen Leeraar, Ds. A. HIDDES, plegtig is overgedragen aan de gem. van *Ytens*. De kerk is een klein gebouw, met eenen stompen toren, doch zonder orgel. Boven de kerkdeur ten Z. staat in eenen steen uitgehouwen onder de wapens van HUNALDA en ROORDA:

KERK EN TOREN IS DOOR DEN H. W. G. HEER F. B. Æ. G. VAN HUNALDA ALS KERKVOOGT IN DEN JARE 1731 GEREPAREERT, EN DESE STEEN GEGEVEN.

Op den grafsteen van RUURD VAN ROORDA, † 26 December 1576, in de kerk gelegen, leest men:

ILLE ROORDANA PROGNATUS STIRPE RUARDUS,
PLURIMA QUI PATRIAE PRAESTITIT OFFICIA,
HOC TEGITUR SAXO, THALAMI SOCIA ACCUBAT ILLI,
DOUZIA SASSINGHAE SPLENDOR, HONORQUE DOMUS.
POSTERITAS ILLIS SATIS EST NUMEROSA SUPERSTES,
MANIBUS HAEC POSUIT, QUAE MONUMENTA PIIS.

(d. i. RUURD gesproten uit den stam van ROORDA, bij die het vaderland zoo vele diensten heeft bewezen, ligt onder dezen steen: zijne echtvriendin ligt nevens hem, de luister en de eer van het geslacht VAN SASSINGHA. Een vrij talrijk nakroost heeft hun overleefd, en met vrome handen dit grafteeken opgerigt).

De Doopsgez., van welke men er ongeveer 30 aantreft, hadden hier vroeger eene gem., zijnde eene der oudste van die gezindte, als hebbende reeds vóór het midden der zestiende eeuw bestaan. Later is zij echter met de gem. van *Kromwal* vereenigd, waartoe zij ook thans behoort.

Men heeft in dit d. geene school, maar de kinderen gaan te *Ytens* onderwijs genieten.

Weleer lag hier de state Sassingha. Ook heeft men er eene opvaart naar de Bolswardervaart, welke dit dorp met eenige naburige plaatsen en buurtjes gemeen heeft.

Digitized by Google

HENNAARDERADEEL, griet., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo* (2 k. d., 13 m. k., 9 s. d.); palende N. O. aan Franekeradeel en aan het regtsgebied van Franeker, N. O. aan Menaldumadeel, O. aan Baarderadeel, Z. aan Wymbritseradeel, W. aan Wonseradeel.

Deze griet., die van het Noorden tot het Zuiden 3 uren lang is, en van het Westen naar het Oosten 2 uren breed, is de kleinste griet. in *Westergoo*, van welk kwartier zij nagenoeg het middelpunt uitmaakt, en bevat de volgende 12 d.: Hennaard, Ytens, Lutkewierum, Oosterend, Waaxens, Kubaard, Wommels, Hydaard, Welsryp, Bajum, Spannum en Edens.

Hennaarderadeel beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5878 bund. 26 v. r. 71 v. ell., waaronder 5812 bund. 54 v. r. 50 v. ell. belastbaar land. Men telt er 462 h., bewoond door 665 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 3200 inw., die meest hun bestaan vinden in de boerderij en het bouwen van granen, alsmede in eenigen handel in kaas, wol en huiden. De grond dezer griet. bestaat geheel uit zware klei, en wordt meestal tot wei- en hooiland gebruikt; terwijl er alleen aan de noordzijde eenige bouwlanden zijn. Men treft er vrij groote boerderijen en vele gegoede ingezetenen aan.

De Herv., die hier ruim 2600 in getal zijn, maken de volgende 7 gem. uit: Edens-en-Spannum, Kubaard-en-Waaxens, Lutkewierum, Oosterend, Welsrijp-en-Bajum, Wommels-en-Hydaard en Ytens-en-Hennaard, die er 12 kerken hebben, en door 7 Predikanten bediend worden.

De Doopsgez. hebben hier geene gem., doch de 170, die men er aantreft, worden tot de gem. van *Kromwal* gerekend

De R. K., die er 350 in getal zijn, maken met omliggende plaatsen de stat. van *Roodhuis* uit.

Er zijn in deze griet. tien scholen, als ééne te Ytens, ééne te Lutkewierum, ééne te Oosterend, ééne te Hydaard, ééne te Wommels, ééne te Kubaard, ééne te Welsryp, ééne te Bajum, ééne te Spannum en ééne te Edens, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 330 leerlingen bezocht worden.

Vroeger had men in deze griet. vele adell. staten, als: de Sassinga-state, te Hennaard; Rienstra-state, te Lutkewierum; Donia-state en Bonga-state, te Hydaard; Hottinga of het Blaauwhuis, Jongama en Geins, te Wommels; Joruma-state, te Kubaard; Unga-state, te Edens; Donia-state, te Spannum, en Rumeda, te Welsryp.

In deze griet. vindt men twee voorname vaarten, uit welke de verdere opvaarten voortspruiten; als vooreerst de trekvaart van Bolsward naar Leeuwarden, van Littenserzijl door Wommels, Noordoostwaarts gaande tot aan Spijktille; ten andere de Sneekervaart, van Franeker-raksend, ten Zuidwesten van Welsrijp, door deze grietenij in Baarderadeel loopende, tot aan het einde van het Swaanwerdermeer, en van daar weder in deze grietenij, met eene bogt naar het Zuidwesten, door Rien en Tirns in Wymbritseradeel. Door Hennaarderadeel loopen onderscheidene aanzienlijke rijwegen, als: vooreerst een gedeelte van den westelijken ouden zeedijk der Middelzee, in het Zuidoosten der grietenij, van Lutkewierum tot Hydaard, en voorts de Slachtedijk, zich van daar Noordwestwaarts, tusschen Waaxens en Kubaard, naar Wonseradeel uitstrekkende. Ook gaat van Tjum, Zuidoostwaarts door de geheele grietenij, de gewone rijweg van Franeker naar Sneek, over Warntille, komende daaruit een tak voort,

Digitized by Google

die door Oosterend, Ytens, Rien en Lutkewierum loopt. Nog is er een rijweg, die van Welsryp, eerst Zuidoost en vervolgens Westwaarts, naar den Slachtedijk loopt.

Het wapen van HENNAARDERADEEL bestaat in een veld van azuur (blaauw), met eenen zilveren dwarsbalk, van den linker bovenhoek naar den regter benedenhoek des schilds nederdalende, beladen met een klaverblad van sinople (groen), een open roos van keel (rood) en een ster van sinople. Het schild gedekt met eenen gouden kroon.

HENNEBENNE, voormalig d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Aardenburger-Ambacht*. Zie HAVEKINSWERVE.

HENNEBERG, voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HENNENBERG.

HENNEHELOE, berg in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Molukkse* eil: *Amboina*, aan de kust van *Hitoe*.

Deze berg heeft, wegens zijne hoogte, eenen moeijelijken opgang, is van boven vlak en vol vruchtboomen.

HENNEHELOE, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Molukkse* eil. *Amboina*, kust van *Hitoe*, gesp. *Oeli-Nay-Bonan*.

HENNEKELANG, oud d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Molukkse* eil. *Ceram*, op *Hoewamohel*, in het Noordelijke binnenland.

HENNELALE, d. in *Oost-Indië*, lands. *Ambon*, op het *Molukkse* eil. *Amboina*, *Kust van Hitoe*, gesp. *Oeli-Nay-Bonan*.

HENNELESSI, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*. Zie AHIM.

HENNELOA, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil *Kelang*.

HENNEMEER, voorm. meertje in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, thans een pold., arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Warmond*.

HENNENBERG, ook wel HENNEBERG gespeld, voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. W. van *'s Gravenhage*, kant. en 1¼ u. Z. O. van *Naaldwijk*, gem. *Loosduinen*.

Dit adell. h., vroeger bewoond door de Gravin VAN HENNEBERG, zoo bekend wegens het volksvertelsel, als of zij drie honderd vijf en zestig kinderen, ter eener dragt, zoude hebben ter wereld gebragt (1), is gesloopt, en de juiste plaats waar het gestaan heeft, niet meer te vinden. Boven de poort van eene warmoesierswoning in het dorp staat wel DEN HENNENBERG, maar er zijn er die beweren, dat men die plaats even buiten het dorp in een stuk weiland, waar vroeger eene arbeiderswoning gestaan heeft, zoeken moet.

HENNEOEHOE, gesp. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Westkust van het schiereiland *Hoewamohel*.

Tot dit gesp. behooren de d. Erang, Kambello en Lessidi.

HENNETELLO, oud. d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Hoewamohel*.

HENNETOEBAN, oud d in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Hoewamohel*, aan de Oostkust.

HENNEWA[illegible] oud d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. [illegible] op *Hoewamohel*, aan de Oostkust.

HE[illegible]inham in *Oost-Indië*, in den *Archipel van St. La-*[illegible]an het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan den zuidwes-[illegible] *Groot-Ceram*.

[illegible]haal verder ons art. LOOSDUINEN.

Digitized by Google

HENNIP (DE), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*; palende N. aan Kijfhoek en aan het Domein-poldertje, O. aan de Bakkers-kil, Z. aan de Nieuwe-kil en aan de Spits, W. aan den Kleine-polder, waarvan het door de kil Bekaf gescheiden is.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 27 bund. 62 v. r. 40 v. ell., waaronder 24 bund. 83 v. r. 10 v. ell. hooiland en 2 bund. 81 v. r. 30 v. ell. rietland, en wordt door twee duikers op het Gaatje, genaamd de Kerkstraat, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 9 palm boven A. P. De hoogte der kade is 2 palm 5 duim boven A. P. De polder wordt door de administratie van de Maatschappij van volksvlijt bestuurd.

HENNIP (DE), plaatje in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*; palende N. aan de Bruine-kil, O. aan Bruinhoeksche-waard, Z. aan Kijfhoek, W. aan Nelismannen-waard.

HENNIP (DE), plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*, in de *Westkil*.

Deze plaat beslaat eene oppervlakte van 15 bund. 31 v. r. 60 v. ell.

HENNIP (DE-BOVEN-), onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*, ten Zuiden van het Middelland-beneden-het-Jannezand.

Deze pold., omkaad in het jaar 1838, is groot, volgens het kadaster, 6 bund. Hij watert uit op het Japegat, en wordt bestuurd door den eigenaar. Het zomerpeil is 7 palm. boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 64 d. boven A. P.

HENNIP (DE-BOUWEN-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie KIEVITSWEIWAART.

HENNIP (HAPPEN-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie HAPPEN-HENNIP.

HENNIP (NIEUW-HAPPEN-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie HAPPEN-HENNIP (NIEUW-).

HENNIP (DE-NOORDER-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*.

HENNIP (DE-RUWE-) of KLEINE-NOORDPOLDER, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. aan het Gat-van-de-Kleine-Klip, O. aan de Grienden, Z. aan het Gaatje, W. aan de Grienden.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7 bund. 28 v. r. 90 v. ell., en wordt door eenen duiker op het Gaatje van het overtollige water ontlast. Het land ligt 9 palm boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 10 duim boven A. P. De polder wordt door de eigenaren beheerd.

HENNIP (DE-ZUIDER-) of ZUIDWAARDSCHE-HENNIP, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*; palende W. [illegible]melks-kil, O. aan de Jonge-Neele-ruigt.

[illegible]*Indië*, lands. *Ambon*, op het eil. [illegible] *Oeli-Nay-Bonan*.

[illegible] heerl. *Roussy*, grooth. *Luxemburg*, [illegible] *Grevenmacher*, arr. en 2¾ u. Z. O. van [illegible] Z. W. van *Remich*, gem. *Mondorff*.

Digitized by Google

HENRICUS, voorm. fort in *Oost-Indië*, op het eil. *Solor*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*.

HENRICUS (ANNEX-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie HENRICUS-POLDER (DE KLEINE-).

HENRICUSPOLDER, op sommige kaarten ook HENRIKSPOLDER of GROOTE-HENDRIKSPOLDER genoemd, ook wel de OOSTBURGSCHE-POLDER, en door de landlieden meestal de MOSTERDPOLDER genaamd, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, arr. *Middelburg*, kant. en gem. *Oostburg*; palende N. aan den Kleine-Henricuspolder en den Hurgronjepolder, O. aan den Magdalenapolder, Z. O. aan Prins Willemspolder en aan Stampershoekpolder, Z. aan de stad Oostburg, Z. W. aan den Polder-het-Zoetwater, N. W. aan den Cranepolder.

De HENRICUSPOLDER beslaat een gedeelte der Oude-IJve-watering, die in 1585 gevloeid was. Hij is eerst in het jaar 1615 bedijkt, door den bekenden Pensionaris en Volksdichter JACOB CATS, en door dezen de OOSTBURGSCHE-POLDER genoemd; doch weder doorgestoken zijnde tot veiligheid des lands, werd hij, in het jaar 1638, andermaal bedijkt, en toen naar FREDERIK HENDRIK, Prins *van Oranje*, den HENRICUSPOLDER genaamd. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 396 bund. 73 v. r. 48 v. ell., waaronder 365 bund. 50 v. r. 65 v. ell. schotbaar land; telt 42 h., waaronder 7 boerderijen, de huisjes aan den buitendijk daaronder begrepen. De uitwatering is door de watering van de Groede, waartoe een watergang afgesloten met eene sluis, dwars door den Hurgronjepolder is gegraven. De dijk tusschen dezen polder en Stampershoek, draagt den naam van Hoogendijk; deze was, volgens het octrooi van bedijking, voorzien van eene borstwering, en van buiten met eene gracht van 5 oude roeden breed. Deze gracht is nog gedeeltelijk aanwezig, doch wordt meer en meer toegevoerd, door de bewoners der huisjes, op den buitenkant des dijks, tegen die gracht gebouwd, die daarin moestuintjes aanleggen. Het polderbestuur bestaat uit éénen Dijkgraaf, twee Gezworenen en éénen Ontvanger-Griffier.

HENRICUSPOLDER (ANNEX-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie het volgende art.

HENRICUSPOLDER (DE-KLEINE-), ook ANNEX-HENRICUS genoemd, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, arr. *Middelburg*, kant. en gem. *Oostburg*; palende N. en O. aan den Hurgronjepolder, Z. aan den Grooten-Henricus-polder, W. aan den Crane-polder.

Deze pold., is waarschijnlijk het laatst bedijkt omstreeks 1757; er bestaat echter een octrooi tot herdijking van dit poldertje, dat dus toen reeds te voren moet aanwezig geweest zijn, van 3 September 1660. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14 bund. 85 v. r. 82 v. ell., waaronder 14 bund. 81 v. r. 93 v. ell. schotbaar land, en staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, die wegens de kleinheid van den polder tegelijk Ontvanger-Griffier is. De uitwatering geschiedt door den Groote-Henricuspolder.

HENRIETTAPOLDER of BOERENGORS, pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Fijnaart-en-Heyningen*; palende N. aan de Oude-Fijnaart, O. aan de Keensche-gorzen, Z. aan den Kleine-Torenpolder, W. aan den Ouden-Appelaar.

Deze pold., die in het jaar 1609 bedijkt is, werd den 21 October 1648, door CASPAR MOLESCHOT, als slikgronden van Vrouwe ELIZABETH Prinsesse IMZOLLERN, Gravin *van den Bergh, Zigmaringen en Veringen*,

Digitized by Google

Markgravin *tot Bergen-op-Zoom* enz. gekocht. Daar het destijds slechts met eenen kadijk was omgeven, is die in 1715 verhoogd; terwijl er in 1751 eene verdeeling heeft plaats gehad, wordende er toen ook gesproken, om den dijk daarom gelegen ieder half en half te gebruiken. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 74 bund. 8 v. r. 63 v. ell., waaronder 72 bund. 39 v. r. 72 v. ell. schotbaar land. Er staan in dezen pold. twee bouwhoeven en eene bierbrouwerij. Vóór eene dezer hoeve leest men: 't Bozengors, 1696. Hij wordt door eene sluis, op de Dintel, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 3 à 4 palm boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen, eenen Penningmeester en eenen Boekhouder.

HENRIETTAPOLDER, pold. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 98 bund. 74 v. r. 25 v. ell. Hij staat onder het bestuur van de eigenares.

HENRIK, ook wel Kaap-Henry genoemd, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de *Noordkust*. Het is de noordelijkste punt van het eiland.

HENRIKSPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie Henricuspolder.

HENRIKSPOLDER (ANNEX-DE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie Henricuspolder (Kleine-).

HENRIKSPOLDER (KLEINE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie Henricuspolder (Kleine-).

HENRIKSVELD, voorm. kloost. in den *Crimpenerwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hem (Den).

HENRY (KAAP), kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie Henrik.

HENSBROEK, gem. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik* (2 k. d., 20 m. k., 4 s. d.); palende N. aan Obdam, O. aan Berkhout-en-Baarsdorp en Ursem-Rustenburg-en-de-Braak, Z. en W. aan den Heer-Hugowaard.

Deze gem. bestaat uit den Polder-van-Hensbroek, benevens het grootste gedeelte van de Wogmeer en een klein gedeelte van den Heer-Hugowaard. Zij bevat het d. Hensbroek en eenige verstrooid liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1023 bund. 4 v. r. 17 v. ell., waaronder 1017 bund. 70 v. r. 43 v. ell. schotbaar land; telt 118 h. en 5 watermolens, bewoond door 130 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 670 inw., die meest hun bestaan vinden in de melkerij en het kaasmaken. Ook heeft men er eenen korenmolen.

De Herv., die hier ruim 370 in getal zijn, maken, met eenige inw. uit den Heer-Hugowaard, eene gem. uit, die tot de klass. van *Hoorn*, ring van *Spanbroek*, behoort en ruim 400 zielen telt, onder welke 160 Ledematen. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Fleurkens, die in het jaar 1572 herwaarts kwam en in het jaar 1574 opgevolgd werd door Michiel Pietens, beroepen van Aartswoude, waar hij in 1573 als eerste Predikant werd beroepen, terwijl hij vroeger R. K. Priester was geweest. Tot dus verre was Hensbroek met *Obdam* vereenigd; doch tijdens de dienst van Gerard Brouwer, die hier in 1640 beroepen was, werd *Obdam* in 1644 van Hensbroek gescheiden en bleef Brouwer de dienst te Hensbroek waarnemen tot aan zijn overlijden, dat in het jaar 1649 voorviel. Onder hen, die hier het leeraarambt bekleed hebben, was

Digitized by Google

Johannes van Spaan, die er in 1747 bevestigd werd, in 1749 vertrok en als rustend Leeraar van 's Gravenhage in 1789 overleden is. Hij heeft in 1773, met Rutger Schutte en anderen, het werk der nieuwe psalmberijming helpen voltooijen, en is ook als een niet onverdienstelijk Dichter bekend. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer.

De R. K., van welke men er bijna 300 aantreft, worden gedeeltelijk tot de stat. van *Obdam*, gedeeltelijk tot de stat. van *Spierdijk* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school.

Deze gem. is eene heerl., die vroeger aan de Baanderheeren van Wassenaar toebehoorde, en thans in eigendom bezeten wordt door den Heer Hector Jacob Cohhaad Mansohides, woonachtig te Hensbroek.

Het d. Hensbroek of Heinsbroek, ook wel Hennsbroek geheeten, ligt 3 u. Z. ten W. van Hoorn, 4 u. Z. O. van Medemblik. Men telt er in de kom van het d. 25 h. en 140 inw.

Het d. is in de lengte gebouwd, en ligt niet ver van de ringsloot van den Heer-Hugowaard, waarover men hier eene wagen- en eene voetbrug heeft; ook werd er ten dienste van die van *Obdam* en Hensbroek, in het jaar 1603, eene vaart gegraven, en eene sluis in den Spierdijk gelegd, om hierdoor eene vaart op Hoorn te hebben.

Men heeft in dit d. een Raadhuis, zijnde een tamelijk goed gebouw, waarin eene ruime raadkamer. Daar achter is de woning van den Onderwijzer, benevens de school, welke gemiddeld door een getal van 45—60 leerlingen bezocht wordt.

De voormalige kerk was vóór de Hervorming aan den H. Evangelist Marcus toegewijd; volgens een handschrift van Egmond, was er eene kapellanij in de kerk van Hensbroek gesticht, en, volgens hetzelfde handschrift, heeft Frederik Hannius (van Han), Burgemeester van Hensbroek, in het jaar 1548, het hooge altaar vergeven. In het jaar 1552 hebben Dirk Frederiksz. en Art Evertsz., beide Kerkmeesters, twee metalen kroonen en een wijwatervat gegeven. Den 1 Mei zijn er te Antwerpen tot sieraad van het hoofd-altaar, twee engelen gegoten, dewelke 83 schellingen (24 guld. 90 cent.) gekost hebben, en op Hemelvaartsdag allereerst ten toon zijn gesteld. Deze kerk is in het jaar 1579 door brand vernield, en nadat de Hervormden eenigen tijd in eene houten loods hunne godsdienst hadden geoefend, werd in het jaar 1657 het thans nog aanwezige kerkgebouw gesticht. Bouwvallig geworden zijnde, is het in het jaar 1838 hersteld. Dit ruime gebouw heeft eenen vrij hoogen toren, doch is zonder orgel.

Dit d. heeft, met het naburige Obdam, een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 1 Julij 1833 is opgerigt, en 18 leden telt.

De kermis valt in op den naasten Zondag aan den feestdag van den H. Laurentius (10 Aug.).

Van dit d. vindt men reeds gewag gemaakt in de veertiende eeuw. Het was in het jaar 1347, dat die van Hensbroek en *Updamme* (*Obdam*) werden belast: » zooveel te gelden als zy mogten over breuke, wegens het wegnemen van geld."

Bij de overstrooming van het Noorderkwartier, in November 1675, liep dit dorp onder, en kwam eerst in Julij 1676 droog; doch het land was onbruikbaar geworden, waardoor de inw. hun vee naar elders zonden of verkochten.

De naamsoorsprong van dit d. is niet geheel bewezen Het wapen bestaat uit eene hen met eene broek aan, waarbij men den klemtoon

Digitized by Google

op de eerste lettergreep schijnt te hebben gelegd. Meer waarschijnlijk komt die aan de laatste toe, en is HENSBROEK of HEINSBROEK hetzelfde als *nabij* BROEK (op Langendijk).

HENSBROEK (POLDER-VAN-) of HENSBROEKER-POLDER, pold. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Hensbroek*; palende N. aan den Polder-van-Obdam, O. aan de Wogmeer, Z. aan Rustenburg, W. aan den Heer-Hugowaard.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 582 bund. 75 v. r. 12 v. ell., waaronder 529 bund. 95 v. r. 19 v. ell. schotbaar land; telt 65 h., waaronder 25 boerderijen, en wordt door eenen watermolen, op de ringsloot van den Heer-Hugowaard, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Bestuurders, benevens éénen Secretaris en Ontvanger.

HENSBROEKERBRUG, brug in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, bij *Hensbroek*, over de ringsloot van den Heer-Hugowaard.

HENSBROEKERPOLDER, pold. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie HENSBROEK (POLDER-VAN-).

HENSCHOTEN, adell. h. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2 u. Z. ten O. van *Amersfoort*, gem. en ¼ u. N. O. van *Woudenberg*.

Dit adell. h. wordt thans in eigendom bezeten door de erven van Jonkheer Mr. H. M. A. J. VAN ASCH VAN WIJCK, Staatsraad, Lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal enz., die alhier den 31 Julij 1843 overleden is.

HENSDORFERMUHL, geh. in de heerl. *Roussy*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 5¼ u. Z. ten W. van *Grevenmacher*, arr. en 3¼ u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 1¼ u. Z. Z. W. van *Remich*, gem. en ¼ u. Z. van *Burmeringen*.

Het ontleent zijnen naam van eenen molen, welke vroeger ten deele behoorde aan het kon. Frankrijk, dep. van de Moezel (de la Moselle), gem. Ganderen, maar dit deel werd bij het tractaat van Kortrijk (38 Maart 1820), aan het grooth. afgestaan.

HENSEN, geh. in het *Land van 's Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant. en gem. *Gulpen*.

HENSHUISTER-DEEL, HENSHUYSTER-DEEL of HEENSHUISTER-DEEL, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, dat bij de b. Henshuisen, onder Akkrum, uit de *Poppiussloot* afkomt, in eene Zuidoostelijke rigting de griet. *Utingeradeel* doorstroomt, en daarin, op de hoogte van de *Meinsloot*, de benaming van het NAAUWE-DEEL, en op de hoogte van het *Akkrummerrak*, die van het DEEL aanneemt, en, in *Haskerland*, in het *Mennikenrak* uitloopt.

HENSHUISTER-MEER, HENSHUYSTER-MEER of HEENSHUISTER-MEER, voorm. watertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, dat, onder den naam van WESSLOOT, ten Zuiden van de b. *Henshuizen*, ontsprong, dwars door het Henshuisterdeel heenliep, de b. Henshuizen en het geh. Meskewier langs stroomde, en, ter hoogte van de Dijkhuister-zijl, zich in de *Boorne* ontlastte. Wegens inpoldering bestaat het thans niet meer.

HENSHUISTER-RIETMEER, HENSHUYSTER-RIETMEER of HEENSHUISTER-RIETMEER, voorm. poel, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet: *Utingeradeel*, 5 min. N. O. van de b. Henshuizen, 5 min. W. van het geh. Meskewier.

Zij besloeg nog geen 10 bund. oppervlakte water en riet, welke door aanwas, allengskens in hooiland zijn veranderd, en nu bemalen worden

Digitized by Google

met andere landen, in denzelfden polder gelegen, als waarin dit rietmeer lag.

HENSHUIZEN, Hensbuysen of Heensbuisen, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 2½ u. N. W. van *Heerenveen*, ½ u. W. van *Akkrum*, waartoe zij behoort; met 3 h. en 22 inw.

HENSWOUDE, geh. onder de d. *Oldeboorn* en *Nes*, prov *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 3 u. N. N. W. van *Heerenveen*, ½ u. O. van Akkrum; met 8 h. en 50 inw.

HENTGENSHOFF of Hentgensshoff-des-Grevenhoff, groote hoeve in de heerl. *Grosbous*, grooth. *Luxemburg*, voorm. kw. en 4 u. N. O. van *Arlon*, arr. en 3 u. W. Z. W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. N. O. van *Osperen*, gem. *Grosbous*.

HENXEL, ook wel, ofschoon verkeerdelijk, Heuxel gespeld, buurs., prov. *Gelderland*, kw., arr. en 8½ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. O. N. O. van *Aalten*, gem. en ½ u. O. van *Winterswijk*; met 36 h. en ruim 200 inw.

HENXTEPOEL, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie Hengstepoel.

HEPPARD, geh. in het *Land tusschen Maas en Waal*, prov. *Gelderland*, kw., arr., distr. en 4½ u. W. ten Z. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Druten*, ½ u. N. W. van *Appeltern*, 5 min. N. van *Altforst*, waartoe het behoort; met 8 h. en 40 inw.

HERA, naam, onder welken het d. Harmelen, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, dat door Alfrik, den negenden Bisschop van Utrecht, aan Graaf Rotger in vruchtgebruik is afgestaan, voorkomt. Zie Harmelen.

HERAMA, state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zie Vegilin-state.

HERAMA, voorm. staten, prov. *Friesland*. Zie Herema.

HERAMA (GROOT-), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie Herema (Groot-).

HERAMA (NY-), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie Herema (Ny-).

HERAN (DE) of de Kalie-Heran, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

Zij ontspringt aan den westelijken voet van den Slamat, in het distr. *Boebakwoe*, dat zij in eene Noordwestelijke rigting doorloopt, en vereenigt zich vervolgens, bij het d. Karang-Jamboe, met de *Kalie-*

[redacted]N (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid.

[redacted]ing in de, door het gebergte Gegger-Tiga, gevormd wor-[redacted]ten W. van den berg Slamat, in het distr. *Boeniatjoe* [redacted]haar het Westen, vereenigt zich bij het d. Kalie-He-*r v e k*, en stort zich vervolgens met deze in de [redacted] daartoe in eene Westelijke-rigting te hebben voort-

[redacted]E-), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

[redacted]-), riv. en fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. [redacted]a-Hera.

[redacted] oude namen van het d. Herbaijen, prov. *Friesland*, [redacted]riet. *Franekeradeel*. Zie het volgende art.

Digitized by Google

HERBAJUM of Herbayum, oudtijds Herbadeum genoemd, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 4¼ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. van *Harlingen*, ten Westen van den Slachtedijk, en dus buitendijks, aan den grindweg van Harlingen naar Leenwarden, waardoor de ligging niet onaangenaam is. Men telt er 35 h. en 230 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. Het bevat, langs den grindweg, vele goede landerijen, doch ten Z. is veel laag en vergraven land, ook ten N., waar het aan Barradeel grenst.

Herbajum is misschien zoo veel als Heerebajum, en werd mogelijk zoo genoemd wegens de adellijke staten, die oudtijds door Heeren werden bewoond en dus in onderscheiding van Bajum bij Welsrijp, waar vroeger een klooster was en Monniken of Nonnen waren.

De Herv., die hier 200 in getal zijn, onder welke 90 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Harlingen*, ring van *Franeker*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Hermanus Herbajum, die men niet weet wanneer hij hier gekomen is, doch in 1588 als Predikant te Herbajum op de synode verscheen; even min weet men wanneer hij vertrokken is, doch in het jaar 1613 was hier Petrus Sybrandi Vonkljus in dienst en toen lid der Synode te Harlingen. De pastorij had vóór de Hervorming een inkomen van 120 goudgulden (180 guld.). Het vikarisschap bragt 73 goudgulden (105 guld.) op. De Proost van de St. Janskerk te Utrecht had er acht schilden (18 guld.) te trekken. Deze kerk werd in het jaar 1824 aanmerkelijk ingekort. De oude stompe toren werd toen wegens ouderdom afgebroken, en daarvoor een spitsje gesteld, waarin eene luidklok zonder jaartal hangt, die denkelijk zeer oud is.

De R. K., van welke men er 30 aantreft, worden tot de stat. van *Franeker* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht.

Oudtijds waren te Herbajum ook eenige adellijke staten; de meest bekende en die het langst in stand zijn gebleven, waren Heemstra of Hoog-Heemstra en Walta of Sickema, van welke laatste de grachten en eene poort nog aanwezig zijn. Ook had men er de staten Fingia en Esa.

Herbajum is de geboorteplaats van den vermaarden Regtsgeleerde Thomas Herbajus; terwijl op Sickemastate in 1664 geboren werd Sicko van Goslinga, zoon van Johan van Goslinga, die omstreeks dezen tijd de state Goslinga te Dongjum stichtte. Sicko overleed den 18 September 1731 te Dongjum. Ook ligt hier begraven de beroemde Plantenkenner Merse.

Toen de Friesche Edelen Sjoerd Aylva, Tjerk Walta, Douwe Hibbema en Doopte Bonga in het jaar 1500 zich verbonden hadden, om Friesland, zoo mogelijk, van de overheersching der Saksers te bevrijden, en te dien einde Franeker belegerd hielden, was het hoofdkwartier van eene der vier hoofddivisiën, waarin hun leger was afgedeeld, te Herbajum gevestigd.

HERBAJUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie het vorige art.

HERBEREN, d. in de beerl. *Herborn-en-Mompach*, grooth. *Luxemburg*. Zie Herborn.

HERBERG-DER-BLANKEN, naam, welken de Negers geven aan de militaire post Goede-Verwachting, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Goede-Verwachting.

Digitized by Google

HERBORN of Herberen, d. in de heerl. *Herborn-en-Mompach*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 1½ u. N. van *Grevenmacher*, arr. en 6 u. O. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. Z. van *Echternach*, gem. en ½ u. W. van *Mompach*.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. Zij zijn allen R. K. en maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *Echternach*, behoort. De kerk is aan den H. Jacobus toegewijd.

HERBORN (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt bij de groote hoeve *Gevershoff*, ½ u. ten N. van het d. Bech, vliet tot op de hoogte van het d. Herborn in eene Oostelijke, maar daarna in eene Zuidoostelijke strekking, en valt tusschen de d. Manternach en Mertert in de *Syren*. De lengte dezer beek bedraagt ruim 2 uren.

HERBORN-EN-MOMPACH, voorm. heerl. in het hert. *Luxemburg*; palende N. aan het balj. van Echternach, O., W. en Z. aan de heerl. Berburg.

Deze heerl., welke onder het Oostenrijksch bestuur van elke 1000 flor., die over het Luxemburgerland omgeslagen werden, 1 flor. 14 st. 2 den. opbragt, bevatte niets dan de d. Herborn en Mompach, en maakte alzoo een gedeelte van de tegenwoordige gem. Mompach uit.

HERBRANDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*. Zie Gerbranda.

HERCULIS (CASTRA-), plaats, welke op de reiskaart van Peutinger voorkomt, als in het *Eiland der Batavieren* gelegen. De schrijvers over de oude gesteldheid van ons land zijn het over de juiste ligging dezer plaats niet eens; Cluverius (1) vermeent ze te moeten zoeken tusschen Grave en Nijmegen; Alting (2) en d'Anville (3) vinden ze terug in Malburg aan den Rijn, tusschen Arnhem en Huissen; van Loon (4) houdt er Rawijk, over Wageningen, voor; Mannert (5) en Reichard (6) plaatsen ze te Heteren aan den Rijn; St. Simon (7) te Doesborg, en onzen beroemden Reuvens (8) zocht ze te Winsen of tegenover Winsen; terwijl wij meenen ze, met Wilhelm (9), te Herveld, aan de Waal, te moeten zoeken. Zie voorts Castra-Herculis en Herveld.

HERCULO, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Harculo.

HERDENBERCH, oude naam van de plattelandst. Hardenbergh, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Hardenbergh.

HERDENBERCH (KASTEEL-VAN-), oude naam van het voorm. Kasteel-van-Hardenbergh, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Hardenbergh (Kasteel-van).

HERDENBERGE, plattelandst. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Hardenbergh.

---

(1) *Germania Antiqua*, L. B. 1616. Lib II, p. 155.

(2) *Notitia Germaniae inferioris*, Amst. 1697, p. 29.

(3) *Notice de l'ancienne Gaule*, Paris 1760, p. 211.

(4) *Aloude Hollandsche Historie*, 's Hage 1734, D. I, bl. 179.

(5) *Geographie der Germanen und Römer*.

(6) *Orbis terrarum antiquus*, Norimb. 1824.

(7) *Guerre des Bataves et des Romains*, Amst. 1770.

(8) Bijdrage tot eene aanteekeningen gebruikt door den Heer Leemans, in de Beschrijving der Romeinsche Oudheden te Rossum, Leyden 1842, bl. 167.

(9) *Germanie und seine Bewohner*. Weimar 1824.

HERDENBERGE (KASTEEL-VAN-), voorm. kast. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie HARDENBERGH (KASTEEL-VAN-).

HERDERMUHL, geh. in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsg. *Remich*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 4¼ u. Z. W. van *Grevenmacher*, arr. en 3½ u. O. ten Z. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. W. van *Remich*, gem. *Bous*.

HERDERWIJK, st. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie HARDERWIJK.

HERDERWIKE, oude naam van de st. HARDERWIJK, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie HARDERWIJK.

HERDGANG, onbewoonde plaats in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie HAARTGANG.

HERDINKSVELD, d. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HARDINXVELD.

HEREL, d. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie HEERLE.

HERELSVEEN, poel in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie HEERLSVEEN.

HEREMA, HEERENA, HEERNA, HARAMA of HERAMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 1½ u. Z. ten W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. N. W. van *Rauwerd*, 15 min. ten W. van *Wartena*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 30 bund. 64 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer D. DE BLOCQ HARENA VAN SWINIA, woonachtig te Leeuwarden.

HEREMA, HEERENA, HEERNA, HARAMA of HERAMA, ook HEERENHUIS of HEERENHUIZEN genoemd, voorm. adell. h., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, te *Bolsward*, aan het Oosteinde van het *Hoog*, aan *den Wal*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans nog het zoogenaamde heerenhuis. Dit adell. h. besloeg, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 6 v. r. 35 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer HENDRIK VAN DER WERF.

HEREMA, HEERENA, HEERNA, HARAMA of HERAMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2½ u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en Z. O. van *Berlikum*, waartoe zij behoorde. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men nu weiland.

HEREMA, state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zie VEGILIN-STATE.

HEREMA, HEERENA of HEERNA, buit., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en ¼ u. Z. O. van *Heerenveen*, ¼ u. N. van *Oudeschoot*, waartoe het behoort, alleraangenaamst aan den straatweg gelegen.

Het is vóór korte jaren nieuw gesticht; beslaat eene oppervlakte van 8 bund. 66 v. r. 80 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Mr. EPKE ROOS VAN BIENEMA, wiens vader, FOKKE BIENEMA, de stichter der huizinge was. Aan dit buiten zijn geene geschiedkundige herinneringen verbonden. Het is ook niet gelegen op eene plaats, waar eene state gestaan heeft. De naamsoorsprong komt daaruit voort, dat wijlen den Heer FOKKE BIENEMA gehuwd was met Jufvrouw DE SWART uit Franeker, van de familie der GLINSTA's, waaraan vroeger eigen was de state GROOT-HERENA te Sweins.

Digitized by Google

Toen die state afgebroken werd, achtte men den naam van Herema te moeten overbrengen op het nieuw gestichte buiten bij Oudeschoot, om alzoo dien naam althans in de familie aan te houden.

HEREMA (GROOT-), Groot-Herema of Groot-Herama, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 3 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. van *Harlingen*, Z. O. van Sweins.

Deze state, welke eerst voor eenige jaren is afgebroken, is bezongen door den Dichter Daniel Willink, in zijn werkje: de *Lustplaats Groot-Herema*, bij Franeker. Amst. 1734.

Een dezer bovengenoemde staten moet het stamhuis geweest zijn van het oude adell. geslacht van Herema of Herama, van hetwelk wij een der leden, Otto Herama, onder de Teekenaars van het verbond der Edelen vermeld vinden (1).

HEREMA (NY-), Nieuw-Herema, Ny-Herema of Ny-Herema, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 4 u. W. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. Z. O. van *Harlingen*, 5 min. Z. ten W. van *Tjum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij, met een overblijfsel van de oude poort.

HEREMAHUIZEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, thans waarschijnlijk Jousterp. Zie dat woord.

HERENATIUM, Arenatium, Aren-cum of Harrenatium, naam, welke op de reistafel van Antoninus en op de kaart van Peutinger voorkomt, doch over welks juiste ligging de geleerden het niet eens zijn. Van Loon (2) stelt die *tusschen Nijmegen en Batenburg*; Cluverius (3), Mannert (4) en Richard (5) houden er *Arnhem* voor; d'Anville (6) en Reuvens (7) *Aart*; Alting (8) zoekt die omstreeks *Aart* of *Herwen*, bij den Rijn, en Wilhelm (9) te *Erlikum*, aan de Waal.

HERENBERG ('S), plattelandst. in het graafs. *Buren*, prov. *Gelderland*. Zie Heerenberg ('s).

HERENBRINK, adell. h. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Herenbrink.

HERENPOLDER, pold. op het voorm. eil. *Wolphaartsdijk*, prov. *Zeeland*. Zie Herenpolder.

HERESBACH (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt in het bosch ten W. van het d. Hosingen en vereenigt zich met de *Pinsch*, in een klein dal *la Poncette* genaamd, ter plaatse, waar laatstgemelde beek in de rivier de *Woltz* valt.

HERESPICH, voorm. st. of d. aan den regteroever van den *Rijn*, ter plaatse, waar hij zich in twee armen verdeelt. Zie Herispich.

HERESWAART, voorm. d. in den *Grooten-Zuidhollandsche-waard*. Zie Aartswaart.

---

(1) Zie over denzen laatsten J. W. te Water, *Historie van het Verbond der Edelen*, St. II, bl. 354 en 55, en St. III, bl. 340.

(2) *Aloude Hollandsche Historie*, 's Hage 1734, op de kaart tegenover bl. 147, I Deel.

(3) *Germania Antiqua*, L. B. 1616, Lib. II, pag. 171 en 172.

(4) *Geographie der Germanen und Römer*.

(5) *Orbis terrarum antiquus*, Norimb. 1824.

(6) *Notice de l'ancienne Gaule*, Paris 1760, p. 94.

(7) In zijne aanteekeningen bij Lehmans, *Romeinsche Oudheden te Rossem*, bl. 167.

(8) *Notitia Germaniae inferioris*, Amst. 1697, p. 8.

(9) *Germanie und seine Bewohner*, Weimar 1818.

HEREWAARDEN, d., prov. *Gelderland.* Zie Herewaarden.

HERFELT, plaats, waarvan het middenste gedeelte, door gifte van Graaf Wichmannus, gekomen is aan het stift Elten, volgens goedvinden van Keizer Otto III, van het jaar 996, en van Keizer Lotharius II, van het jaar 1134. Thans ligt daar ter plaatse de buurs. Harreveld. Zie dat woord.

HERFSEN, d. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland.* Zie Harfsen.

HERFTE, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. N. O. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkarspel*; met 17 h. en 120 inw.

HERGENS, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg.* Zie Hingen.

HERI, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*, N. W. van Ternate; 0′ 54″ N. B.

HERICKE, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel.* Zie Harike.

HERICKERBERG, heuvel in *Twenthe*, prov. *Overijssel.* Zie Harikerberg.

HERIKE, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel.* Zie Harike.

HERIKERBERG, heuvel in *Twenthe*, prov. *Overijssel.* Zie Harikerberg.

HERINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Holwerd*, Z. van *Hantumhuizen*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans een boerenhuis en schuur. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 31 bund. 24 v. r., worden tegenwoordig in eigendom bezeten door den Heer J. P. Idsenga, woonachtig te Hantumhuizen.

HERINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en 3 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. W. van *Rauwerd*, waartoe zij behoort.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men nu eene boerenplaats. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 25 bund. 87 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Ynze W. Heringa, woonachtig te Rauwerd.

HERINGA, state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 1 u. W. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Berlikum*, te *Marssum*, hebbende met het front een fraai gezigt langs den straatweg naar Leeuwarden.

Deze state behoort tot het, in de jaren 1710—1712, daarnaast gestichte fraaije Popta-Gasthuis, wier vier Voogden of Bestuurders hierin ieder eene kamer of tijdelijk verblijf hebben, en die het geheele gebouw, met deftigen toren en voorpoort uitmuntend onderhouden. Zeker zeer vermogend Advocaat, met name Henricus Popta, deed een gesticht bouwen naast deze state, waarin zes en twintig bejaarde vrouwen, behalve afzonderlijke en vrije woning, nog vele andere voordeelen genieten, bestaande deze inrigting uit de inkomsten van eenige boerenplaatsen, door genoemden stichter, bij uitersten wil, aan dit gebouw vermaakt. Eene hooge stoep leidt tot den ingang van de binnenplaats, waar men eene afgeslotene vrij groote bleek, in het midden aantreft; terwijl overigens iedere woning met de noodige gerieflijkheden voorzien is. Dit gasthuis beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 12 v. r.

De stichter was geboren te Leeuwarden den 3 Mei 1635, en, aldaar overleden den 7 November 1712, werd hij begraven in de Galileër kerk, onder eenen dubbelden grafsteen, met een opschrift, door

Digitized by Google

hemzelven, in zijne eigenhandige testamentaire dispositie van den 29 October 1712, opgegeven. Hij was door zijne uitgebreide praktijk en spaarzaamheid zeer rijk geworden, of, zoo als hij in zijn testament zegt, God had hem groote rijkdommen toegedeeld. Hij was het gasthuis begonnen te bouwen in 1710, en, na zijnen dood voltooid zijnde, werd het ingewijd door de vier Voogden, den 13 Mei 1713, op welken dag ook alle de eerste vrouwen bezit van hare kamers genomen hebben. Onder de menigvuldige bepalingen van het testament verdient deze opmerking, dat in eeuwigheid geene vastigheden, tot dit gesticht behoorende, mogen verkocht worden. De inwonende vrouwen zullen jaarlijks, op des stichters sterfdag, eenen maaltijd ter zijner gedachtenis houden. Er zijn zes leenen aan verbonden, om zes jongelieden daaruit te laten studeren.

HERINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, onder *Abbega*, ½ u. N. van dat dorp, in het buurtje Abbegaster-Rijge gelegen.

Eene dezer staten is het stamhuis geweest van het beroemde geslacht der Heringa's, hetwelk niet minder dan vijf Teekenaars van het verbond der Edelen heeft opgeleverd, als: Douwe Heringa, Edo Heringa, Jouw Heringa, Laas Heringa en Ocke Heringa (1). Vermoedelijk stamde ook de beroemde Utrechtsche Hoogleeraar Jodocus Heringa Elizaz. van dit geslacht af.

HERINGAHUIZEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2½ u. N. ten W. van *Bolsward*, ½ u. N. W. ten W. van *Arum*, waartoe het behoort.

HERINGEN, heerl. in het toenmalig hert. *Luxemburg*, tegenwoordig kw. *Grevenmacher*; palende N. O. aan de heerl. Beffort (Beaufort), Z. en W. aan de heerl. Feltz.

Het bevatte een gedeelte van het d. Waldbillig, benevens de geh. Haller en Harthof.

Onder het Oostenrijksche bestuur bragt deze heerl. 1 flor. 3 st. 1 den. op, van elke 1000 flor., welke over het geheele hert. ingevorderd werden.

HERINGHAVE, Heringhave, Herinkhave, Herinkhof, ook Herinxhof, havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 1½ O. N. O. van *Almelo*, kant. en 1½ u. W. Z. W. van *Ootmarsum*, gem. en ½ u. Z. van *Tubbergen*.

Deze havez. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 272 bund. 64 v. r. 25 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Frans Egen von Bönninghausen.

HERINK (DE) of de Herink, beek in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, welke uit de veenen ten Westen van Ootmarssum haar begin neemt, en met eenen Zuidwestelijken loop langs Heringhaven, Fleringen, Weemsel en Dulder vloeit, om zich, ½ u. Z. O. van Almelo, in de Almelosche-Aa te ontlasten.

HERINKHAVE, Herinkhof of Herinxhof, havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Heringhave.

HERISPICH of Herspich, voorm. st. of d. aan den regteroever van den Rijn, ter plaatse waar hij zich in twee armen verdeelt; sommige meenen, dat men het tegenwoordige d. Herwen in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, daarvoor houden moet; andere nemen daarvoor

(1) Men zie over hen J. W. te Water, *Historie van het Verbond der Edelen*, St. II, bl. 454–457.

Digitized by Google

een zeker plaatsje Spijk genaamd, gelegen tusschen Schenkenschans en het geslechte Tolhuis (1).

Het was daar ter plaatse dat Godfried *den Noorman*, die toen ter tijd eene geweldige heerschappij over de Friezen voerde, in of omstreeks het jaar 885, door Graaf Everhard werd dood geslagen.

HERJUWSMA of Juwsma, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 4 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. W. van *Holwerd*, 5 min. W. van *Ferwerd*, waartoe zij behoorde.

Deze state is in het jaar 1500 ingenomen en verbrand. Jemme Herjuwsma, de eigenaar dier state, werd in 1512 onder de regering van den Stadhouder Everwijn, Graaf *van Benthem*, aldaar van het altaar gerukt, naar Leeuwarden gevoerd, en, benevens Gerbrand Mockema, in die stad onthoofd, en bij de Minderbroeders begraven, zijnde Mockema, die geen kwaad vermoedde, van de straat geligt, terwijl hij eene plegtige ommegang volgde. Naderhand weder opgebouwd zijnde, is deze state in het jaar 1818 afgebroken en weggeruimd. De tuinmanswoning is echter nog aanwezig, en de overblijfselen van grachten, singels enz. toonen nog heden, dat de tuinen enz. van eene groote uitgestrektheid zijn geweest; terwijl de tot de state behoord hebbende zoogenaamde Galgemaarn, zijnde een stuk grond, 1 morgen groot, waarop vroeger eene galg heeft gestaan, aan eigen regtsoefening doet denken.

HERKEL, Herkelo of Herkulo, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Harculo.

HERKENBOSCH, d. in het voorm. hert. *Gulick*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 1½ u. Z. W. van *Roermonde*, gem. *Herkenbosch-en-Melich*. Men telt er 98 h. en 530 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Limburg*, dek. *Roermonde*, behoort, 360 Communikanten telt, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De kerk, aan den H. Sebastianus toegewijd, heeft eenen toren en is van een orgel voorzien, dat van het klooster te Daalhem afkomstig is. Het gedeelte der kerk, waar het altaar staat, is het oudste en buiten is dit gedeelte onder het dak met bogen versierd.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 60 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den 20 Januarij en op Hemelvaartsdag.

HERKENBOSCH-EN-MELICH, gem. in het voorm. hert. *Gulick*, prov. *Limburg*, distr., arr. en kant. *Roermonde* (19 k. d., 13 m. k., 5 s. d.); palende N. aan Maasniel en gedeeltelijk aan Roermonde, verder N. en O. en gedeeltelijk Z. aan de Pruissische prov. Rijnland, voorts Z. aan de gem. Vlodorp, W. aan Odilienberg.

Deze gem. bevat de d. Herkenbosch en Melich, benevens de geh. Gebroek en Daal-en-Broek of Dalenbroek, waar men bij een fraai landhuis, nog eenige bouwvallen, kelders, vijvers en den hof ziet, die tot het voorm. kasteel Daal-en-Broek behoord hebben.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3485 bund. 42 v. r. 90 v. ell., waaronder 3391 bund. 73 v. r. 15 v. ell. belastbaar land; telt 236 h., bewoond door 245 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

---

(1) Mr. J. van Lennep houdt het voor een slot of heerenhuis op het eiland tusschen Rijn en Waal, en noemt deze plaats het Herrespijk. Zie zijn werk *Onze Voorouders in verschillende tijdperken geschetst*, D. IV, bl. 345.

Digitized by Google

De inw., die alle R. K. zijn, maken de gem. van *Herkenbosch-en-Melich* uit.

Men telt in deze gem. twee schelen: als: één te Herkenbosch en één te Melich, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 120 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. heeft geen afzonderlijk wapen.

HERKENRADE, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 1¼ u. Z. O. van *Maastricht*, gem. en 15 min. ten N. O. van *St.-Geertruida*, en tegen dit d. aanpalende. Het is een zeer uitgebreide b., met 41 h. en 200 inw.

HERKESTEIN, voorm. kast. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en 2½ u. N. W. van *Zierikzee*, kant. en ½ u. W. van *Brouwershaven*, gem. *Duivendijke-Klaaskinderenkerke-Brijdorpe-en-Loperskapelle*, niet ver van de Osse.

In de nabijheid van dit kast. viel, den 13 Januarij 1426, een slag voor, tusschen de Engelschen, vereenigd met de Hoeksche Zeeuwen, die de zijde van Jacoba van Beijeren hielden, en de Kabeljaauwschen, welke Filips van Bourgondië waren toegedaan, waarin de laatsten eene volkomene overwinning behaalden.

De plaats, waar dit slot gestaan heeft, is thans niet meer met volkomene juistheid bekend en ook aan niets meer te onderkennen; evenmin weet men den tijd van stichting of afbraak.

HERKINGEN, heerl. in het eil. van *Goedereede-en-Over-Flakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*; palende N. aan de heerl. Meliszand, O. aan de heerl. Grijsoord, Z. en W. aan de Schorren, tegen de Bieningen.

Deze heerl. bestaat uit de pold. Oud- en Nieuw-Herkingen, St. Elisabeth en Klinkerland. Zij beslaat eene oppervlakte van 551 bund. 49 v. r. 2 v. ell.; telt 85 h., bewoond door 125 huisgez., uitmakende eene bevolking 635 inw., die meest hun bestaan vinden in den teelt van granen, meekrap en aardappelen.

De inw., die hier alle Herv. zijn, maken, met de overige van de burg. gem. Oud- en Nieuw-Herkingen, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Brielle*, ring van *Sommelsdijk*, behoort. Deze gem. is van de Hervorming af tot in het jaar 1695 vereenigd geweest met *Dirksland* en *Melissant*. Nadat *Bommenede-en-Bloois*, waar tot in het jaar 1693 eenen Predikant gestaan heeft, zijnde de laatste geweest Petrus de Hartog, die in 1693 overleed, overstroomd waren, is het traktement voor de predikantsplaats ingetrokken en gebruikt voor Herkingen, om van *Dirksland-en-Melissant* afgescheiden te worden en eenen eigen Predikant te bekomen. De eerste Leeraar te Herkingen was Johannes Stulk, beroepen in 1694, hier overleden in 1710. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, op approbatie van den Ambachtsheer. — Men heeft in deze heerl. eene school te Herkingen.

Deze heerl. wordt in eigendom bezeten door Jonkheer M. O. P. Baron Groeninx van Zoelen van Ridderkerk Herkingen en Roxenisse, woonachtig te 's Gravenhage.

Het d. Herkingen ligt 4½ u. Z. van Brielle, 1½ u. Z. W. van Sommelsdijk, niet onvermakelijk ten N. O. van den Ouden Polder, aan den dijk tegen de slikken, die door de Bieningen, hier de Vlieger geheeten, bespoeld worden.

In het jaar 1484 stond hier eene kapel ten dienste der ingezetenen, die aan den H. Cornelis was toegewijd, en door David van Bourgondië,

Digitized by Google

den vijf en vijftigsten Bisschop van Utrecht, in het gezegde jaar tot een parochiekerk werd ingewijd. Deze kerk moet echter door overstroomingen zijn weggeraakt, want in het jaar 1695 bestond alhier geene kerk, en werd te dier tijd eene schuur ter oefening van de godsdienst gereed gemaakt, in 1788 is er een fraai kerkje gebouwd, hetgeen van binnen en van buiten zeer zindelijk aangelegd en voor de godsdienstoefening zeer geschikt is, hebbende van binnen eenen fraai bewerkten predikstoel, welke door een der alhier gestaan hebbende Predikanten aan de kerk is vereerd. Onder de verdere versierselen of goederen aan deze kerk behoorende, munt een fraai zilver servies uit, bestaande in schotels en bekers, welk servies mede in het laatst der vorige eeuw, ten gebruike van het H. Avondmaal, aan deze kerk is geschonken. Van buiten prijkt de kerk met een klein vierkant torentje, hetwelk zich boven het kerkdak vertoont als een open koepeltje, waarin de klok hangt. Dit torentje is van buiten met een uur- en windwijzer, en van binnen van uurwerk en klok voorzien.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 50 leerlingen bezocht.

Men heeft hier ook een distributiekantoor van de brievenposterij, en een veer over de Bieningen, hetwelk voor het beste gehouden wordt om uit Over-Flakkee naar Zeeland te varen.

De kermis valt in den tweeden Vrijdag na St. Adolphus.

Het wapen van deze heerl. is een schild van azuur (blaauw), beladen met drie krabben van keel (rood), staande twee en een, en daar tusschen twee boven elkander liggende Oesterschulpen van zilver.

HERKINGEN (NIEUW-) of Nieuw-Herkingsche-polder, later genaamd St. Elizabeths-polder, pold. in het eil. van *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Oud-en-Nieuw-Herkingen*; palende N. aan den Dirklandsche-polder, O. aan den Klinkerlandsche-polder, Z. aan Oud-Herkingen, W. aan den Polder-Diederik.

Deze pold., welke in het jaar 1480 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 92 bund. 89 v. r. 40 v. ell. alles schotbaar land; telt 4 boerderijen, en wordt door 2 sluizen, op de haven van Herkingen, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en twee Gezworenen, die door den Ambachtsheer worden benoemd.

HERKINGEN (OUD-) of Oud-Herkingsche-Polder, pold. in het eil. van *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Oud-en-Nieuw-Herkingen*; palende W. en Z. aan de Bieningen, N. aan den Diederikpolder, en aan den St. Elizabethspolder, O aan het d. Herkingen.

Deze pold. werd bedijkt in het jaar 1420, en herdijkt in het jaar 1604, dewijl de bedijking in het jaar 1511 meest was weggespoeld. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 246 bund. 95 v. r. 2 v. ell. alles schotbaar land; en wordt door eene sluis, op de haven van Herkingen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en drie Heemraden.

HERKINGEN (OUD-EN-NIEUW-), gem. in het eil. van *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk* (14 k. d., 12 m. k., 6 s. d.); palende N. en N. O. aan de gem. Melissand, O. aan de gem. Nieuwe-Tonge en Klinkerland, Z. W. en N. W. aan de Bieningen.

Deze gem. bestaat uit de pold. Oud-en-Nieuw-Herkingen, benevens een gedeelte van den Diederikspolder, van den St.

Digitized by Google

Elisabethspolder en van den Klinkerlandsche-polder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 551 bund. 49 v. r. 2 v. ell., waaronder 548 bund. 8 v. r. 99 v. ell. schotbaar land; telt 85 h., bewoond door 125 huisgez., uitmakende eene bevolking van 590 inw., die meest hun bestaan vinden in de graan-, meekrap- en aardappelenteelt. Ook heeft men er eene meestoof.

De inw., die, op 1 na, allen Herv. zijn, onder welke 200 Ledematen, maken de gem. van *Herkingen* uit.

De enkele R. K., die men hier aantreft, wordt tot de stat. van *Sommelsdijk* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het wapen dezer gem. is hetzelfde als dat van de heerl. Herkingen.

HERKINGERPLAAT, gors ten Zuiden van het voorm. eil. *Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, zich langs de gem. Herkingen uitstrekkende.

HERKINGSCHE-POLDER (NIEUW-), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Herkingen (Nieuw-).

HERKINGSCHE-POLDER (OUD-), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Herkingen (Oud-).

HERKSEN, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Herxen.

HERLAAR of Harlaar, ook wel het Slot-te-Ameide genoemd, voorm. slot in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Tienhoven*, 10 min. W. van *Ameide*, tusschen Ameide en Tienhoven, niet ver van den oever der Lek.

Het was het stamhuis van het voorm. adell. geslacht van dien naam, waaraan de heerl. Ameide behoorde, doch Jan van Herlaar geene zonen nalatende, zoo ging deze heerl. met dit slot over aan Hendrik van Vianen, die met zijne oudste dochter huwde.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans nootenboomen. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 13 bund. 21 v. r. 56 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door Vrouwe Albertina Helena Elisabeth Ram, weduwe van den Heer Mr. Laurens Theodore Nepveu, woonachtig te Utrecht.

HERLAAR, bij verkorting meestal Halder genoemd, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en ¾ u. Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1¼ u. N. van *Boxtel*, gem. en ½ u. W. van *St. Michiels-Gestel*.

Men heeft er ook de twee adell. h. Nieuw-Herlaar en Haanwijk, benevens eenen waterkorenmolen op den Dommel.

HERLAAR of gemakkelijkheidshalve Halder, thans veelal, ter onderscheiding van *Nieuw-Herlaar*, Oud-Herlaar geheeten, adell. h. in de *Meijerij* [illegible] *'s Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *T*[illegible], arr. en ¾ u. Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1¼ u. N[illegible], gem. en ½ u. W. van *St. Michiels-Gestel*, niet ver va[illegible] waar de [illegible]sschestroom in den Dommel valt, en d[illegible]n Vught.

Dit kast[illegible]gen tijd[illegible], waarna er een ander is [illegible]icht do[illegible]het gesl[illegible] [illegible]-*Herlaar* genoemd is. [illegible]hetw[illegible]scheidi[illegible] [illegible]aats[illegible]t. gest[illegible] [illegible]men thans eene boerenhe[illegible]

[illegible]LA[illegible]adell[illegible] [illegible]iste[illegible]ord-B[illegible] [illegible]He[illegible]t. en[illegible]

Digitized by Google

Voor dit kast., hetwelk in het jaar 1544, door Heeren uit het geslacht Prouninck, gezegd van Deventer, gebouwd is, plagt eene poort te staan, met het opschrift: Alberti et Henrici de Deventer fraternum opus, 1544, concordia (d. i.: Het werk van de gebroeders Albertus en Hendricus van Deventer, 1544, door eendragt); doch die poort is weggeraakt, zijnde het oude kasteel zoodanig verbouwd, dat van het oude gebouw bijna niets meer dan het torentje kennelijk is.

In het jaar 1799 werd alhier het seminarium voor de R. K. van het apost. vic. gen. van 's Hertogenbosch opgerigt, dat in het jaar 1839 naar Haren is overgebragt. Thans is er, sedert October 1840, het vroeger te Gemert bestaan hebbende gesticht voor doofstommen opgerigt, welk gesticht in 1828 een wettig aanzijn heeft verkregen, en thans 50 kweekelingen telt en eene eigene boekdrukkerij heeft.

HERLAAR (OUD-), voorm. kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Herlaar.

HERLEN, d. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Herlen.

HERLINGEN, naam, onder welken de st. Harlingen, prov. *Friesland*, wel eens voorkomt. Zie Harlingen.

HERMALEN, streek gronds in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, *Tweede* distr. en arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Boxtel*, gem. *Schijndel*.

HERMALEN, oude naam van het d. Harmelen, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Harmelen.

HERMANA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 4 u. W. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. Z. O. van *Harlingen*, 10 min. N. W. van *Tjum*, waartoe zij behoorde.

In het jaar 1496 werd zij door Jarich Hottinga, geholpen van eenige Franeker burgers, in brand gestoken.

HERMANA (GROOT-), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 4 u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 4 u. N. O. van *Harlingen*, 5 min. N. van *Minnertsga*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene huizing, de Gelegenheid genoemd.

HERMANA (KLEIN-), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 4 u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 4 u. N. O. van *Harlingen*, 10 min. N. van *Minnertsga*, waartoe zij behoorde.

Een dezer bovengenoemde staten moet het stamhuis geweest zijn van het oude adell. geslacht Hermana, van hetwelk een der leden, met name Hessel Hermana de achtste Potestaat van Friesland was. Hij overleed in 876. Ocko Hermana begaf [illegible] het jaar 1096 naar het Heilige Land, en stond wegens zijn [illegible]heid in groote achting. Een andere Hessel [illegible]de naar Palestina.

HERMANSBRO[illegible]*enbosch*, kw. *Oisterwijk*, [illegible] N. van *Udenhout*. [illegible] meest beplant met [illegible]

HE[illegible], op het *Sunda*-[illegible] de gehoorzaamheid van [illegible]

Digitized by Google

Hier worden zeer schoone diamanten gevonden, maar het goud is er vrij slecht, en houdt zelden boven de 19 karaten.

HERMELEN, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Harmelen.

HERMELEN (HET-HUIS-TE-), adell. h. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Harmelen (Huis-te-).

HERMELERWAARD, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Harmelerwaard.

HERMELIJN (DE) of de Tolgracht, waterleiding in *Zalland*, prov. *Overijssel*, tot afvoer van het water uit de gem. *Nieuw-Leussen* dienende. Zij loopt door de gem. *Zwollerkerspel* van de Lage-Brug af, en watert aldaar uit in het *Lichtmiskanaal*, op de grensscheiding tusschen de buurs. Haerst en Berkum. Vóór het graven van dit kanaal liep de Hermelijn op de Orlschezijl, en waterde door deze uit in de Vecht, ¼ uur beneden de Berkummerbrug.

HERMERANGE, Fr. naam van het geh. Ennebingen, in de heerl. *Roussy*, grooth. *Luxemburg*. Zie Ennebingen.

HERMITAGE, kluis of kapel in de souvereine heerl. van *Gemert*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 5 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. N. ten O. van *Helmond*, gem. en ½ u. N. O. van *Gemert*, onder *Handel*. Zij wordt bewoond door eenen Geestelijke.

HERMITAGE, kluis of kapel in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*.

Deze kluis behoort eigenlijk onder Achelen, in de Belgische prov. *Limburg*, maar aangezien zij zeer digt aan de grenzen staat en een daartoe behoorend huis of hoeve, de Leenderhoef genaamd, onder de *Noordbrabandsche* gem. *Leende* ligt, wordt zij meestal beschouwd als tot die gem. te behooren.

HERMITAGE, naam, welken men thans geeft aan het abdijgebouw te *Differdingen*, in het grooth. *Luxemburg*. Zie Differdingen.

HERMITAGE, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Boven-Saramacca, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. de Vier-Gezusters, benedenwaarts aan het land van Berlijn; 500 akk. groot.

HERMITAGE, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het gedolven kanaal van *Poelepantje*; palende N. en W. aan Kappewierie en verlatene gronden, O. aan evengemeld kanaal en het Pad-van-Wanica, Z. aan de indigoplant. Zorg-en-Hoop. Zij is 525 akk. groot. De Negers noemen haar Gompré.

HERNAWERD, oude naam van het d. Hennaard, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*. Zie Hennaard.

HERNE, d. in het *Land tusschen Maas en Waal*, prov. *Gelderland*. Zie Hernen.

HERNEN, heerl. in het *Land tusschen Maas en Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Wychen*, gem. *Burgharen*.

Deze heerl. bevat het d. Hernen en eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 51 bund. 77 v. r. 71 v. ell.; telt 81 h., bewoond door 91 huisgez., uitmakende eene be- ..ing van 450 inw., die meest hun bestaan vinden in denl andbouw. ..w., die hier op 4 na, allen R. K. zijn, onder welke 360 Com- ..ten, behooren tot de par. van *Hernen-en-Leur*, welke in deze ..ene kerk heeft.

..Herv., die hier zijn, worden tot de gem. *Burgharen-en-* ..gerekend.

Digitized by Google

Voor dit kast., hetwelk in het jaar 1544, door [illegible] een gemiddeld slacht Prouninck, gezegd van Deventer, gebouwd is te staan, met het opschrift: Alberti et Henrici [illegible] meyen, 1 u. N. num opus, 1544, concordia (d. i.: Het werk van de [illegible] en Hendricus van Deventer, 1544, door eendragt) [illegible] gebouw, weggeraakt, zijnde het oude kasteel zoodanig ve[illegible] oude gebouw bijna niets meer dan het torentje k[illegible] Laas te Hernen

In het jaar 1799 werd alhier het seminariu[illegible] opgeheven op den het apost. vic. gen. van 's Hertogenbosch opg[illegible] 1839 naar Haren is overgebragt. Thans is er [illegible] de Heer on- het vroeger te Gemert bestaan hebbende gest[illegible] van Heeren was in opgerigt, welk gesticht in 1828 een wettig [illegible] Broek. Heer van en thans 50 kweekelingen telt en eene eig[illegible] het verdrag over

HERLAAR (OUD-), voorm. kast. in de [illegible] tusschen den Graaf *bosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant* [illegible] aangegaan. Willem

HERLEN, d. in het *Land van Valken*[illegible] Egbertus de Eerse, Heerlen.

HERLINGEN, naam, onder welken de [illegible] (een doorsneden of [illegible] eene schelp).

land, wel eens voorkomt. Zie Harlingen. [illegible] Graaf, de voorregten

HERMALEN, streek gronds in de *Meijerij* [illegible] Gelders Regtman, tus- *Peelland*, *Tweede* distr. en arr. *'s Hertogenbosch*, [illegible] vrouw heette Aems, *Schijndel*. [illegible] Aems genoemd, die met

HERMALEN, oude naam van het d[illegible] beide in 1317 nog leef- *tier* der prov. *Utrecht*. Zie Harmelen. [illegible] het klooster Bethlehem,

HERMANA, voorm. state, prov. *[illegible]* [illegible] vader, Heer Willem *Franekeradeel*, arr. en 4 u. W. Z. [illegible] Het is niet aanne- 3 u. O. Z. O. van *Harlingen*, 10 [illegible] behoorde, want omtrent zij behoorde. [illegible], dochter van Heer

In het jaar 1496 werd zij door [illegible] deelen daarvan ten hu- eenige Franeker burgers, in brand[illegible] van den Boetzelaar, HERMANA (GROOT-), voorm. [illegible] van Driel toebehoorde. *goo*, griet. *Barradeel*, arr. en 4 [illegible], sloot deswege een 4 u. N. O. van *Harlingen*, 5 mi[illegible] Gerard van Driel, ten over- hoorde. [illegible] van Cleve en van de Heeren

Ter plaatse, waar zij gestaa[illegible] vermeld werd de wijze, hoe de Gelegenheid genoemd. [illegible] en de breuken verdeeld

HERMANA (KLEIN-), voorm. [illegible] geschiedde, zonder dat *goo*, griet. *Barradeel*, arr. [illegible] toestemming het anders geen en 4 u. N. O. van *Harlingen* [illegible] wordt (want de bovenge- zij behoorde. [illegible] noemden), is het dus buiten

Een dezer bovengenoemd[illegible] [illegible] was. Deze Heer Rutger van het oude adell. geslacht [illegible] zoon Wessel, zijn gedeelte met name Hessel Hermana [illegible] verzet, die daarmede, in het overleed in 876. Oddo [illegible] Heer van *Amersoden*, beleende, Heilige Land, en stond [illegible] Gerard van Hoemen, Burggraaf achting. Een andere [illegible] men geene verdere melding lestina. [illegible] en leenregisters, dan alleen dat

HERMANSBROEK, [illegible] Heer Arnt, zich in 1416 onder *Oisterwijk*, prov. *Noo*[illegible] Cleve begaf, maar dit staat in *hout*. Het is 3 bu[illegible] men weet of Hernen daaronder met eikenboomen. [illegible] niet kunnen ontdekken, op welke

HERMATA of H[illegible] [illegible] Boetzelaars toekomende, met het ge- *sche* eil. *Borneo* aa[illegible] behoorende, weder vereenigd onder van den Sultan van [illegible] gekomen zijn, het derde gedeelte is

Digitized by Google

door Heer Alard van Driel, Ridder, als leen aan Eduard, Hertog van *Gelre* gemaakt, en hij werd door dien Hertog in 1369 verleid, met het huis van Hernen en met zijne erfenis, hoog en laag, in bosch en in broek, met den halven molen, en hij togtte daaraan zijne vrouw Elisabeth. Boven deze leenheerschap bekwam Hertog Willem, den 17 April 1390, den eigendom der heerlijkheid, die hem door Heer Alard van Driel en zijnen zoon Otto afgestaan werd, en zulkstegen verwisseling van het goed Niftrik in het Rijk van Nijmegen, en van het goed te Vlierden onder Batemburg, alsmede van 106 morgen land te Balveren, en dus kwam Hernen volkomen aan Gelderland. Deze plaats zoude een ambtsdorp van Maas en Waal geworden zijn, had de Hertog, den 23 April 1390 daaraanvolgende, het huis en de heerlijkheid niet voor 650 oude schilden (910 guld.) aan Arnt van Lijenen, voorbehoudens het regt van lossen, verpand. Deze lossing moet werkelijk plaats gehad hebben; want in het jaar 1403 is Herman van Mekeren met het huis, de heerlijkheid, mannen en dienstmannen, door Hertog Reinald beleend; echter moeten de twee derden der Bontebaers toen daar niet onder begrepen zijn geweest, dewijl zijne dochter Elisabeth van Mekeren, vrouw van Johan van Wijhe, in het jaar 1406, met het huis en alleen met een derde der heerlijkheid verleid is. Hunne dochter Aleyd van Wijhe, in het jaar 1420 met Gerrit van Till trouwende, ontving de heerlijkheid van hare ouders, en dewijl zij kinderloos stierf, werd haar broeder Herman van Wijhe, in het jaar 1465, met huis en heerlijkheid, mannen en dienstmannen, hoog en laag gerigt, beleend, zoo als Heer Alard van Driel en zijne ouders het plegen te houden. Reinier van Wijhe, zoon van Herman, werd er in 1492 mede verleid, en zijn zoon Johan in 1495; deze stierf kinderloos, en zijn broeder Joachim van Wijhe, als zijn erfgenaam, ontving de beleening in 1511. Zijn zoon Reinier volgde hem op in 1544, en liet Hernen aan zijnen zoon Joachim van Wijhe, in 1572. Deze stierf zonder zonen na te laten, en zijne oudste dochter Maria werd, in 1591, nog minderjarig zijnde, beleend. Zij trouwde in 1609 met Gerhard van Reede van Sassfeld, en hun zoon Reinhard Adriaan van Reede werd, bij opdragt van zijne ouders, in 1646, er mede verleid. Zijne kinderen verkochten Hernen, in 1682, aan Filip Hendrik van Steenhuis, Heer *van Cappel*. Diens zoon Willem François werd in 1691, en zijn kleinzoon Jacob Ferdinand Antonius, in 1718 verleid. Deze stierf in 1791, en werd door zijnen zoon Antonius Bruno Franciscus van Steenhuis opgevolgd, die Hernen, in 1802, aan zijnen zoon Alexander Franciscus afstond; terwijl die heerl. thans in eigendom bezeten wordt door den Heer Bethune, woonachtig te Brussel.

HERNEN (HUIS-TE-), adell. h. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3 u. Z. W. van *Nijmegen*, kant. en 1 u. N. W. van *Wijchen*, gem. en 1 u. Z. W. van *Burgharen*, W. van Hernen.

Het is een oud aanzienlijk slot, dat met eene breede gracht omringd is. Het heeft eenen zwaren vierkanten toren, en op ieder der vier hoeken eenen hangtoren, behalve nog een klein rond, en eenige hangende torentjes.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 3 bund. 46 v. r. 84 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Bethune, woonachtig te Brussel.

HERNEN-EN-LEUR, R. K. par., prov. *Gelderland*, in het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Druten*. Men telt er 640 zielen,

Digitized by Google

onder welke 510 Communikanten, en heeft er eene kerk te Hernen, waarin de dienst gedaan wordt door eenen Pastoor.

HERO, plaats vermeld in eenen ouden giftbrief van het jaar 997. Men wil, dat men daaronder het tegenwoordige d. Herrewaarden in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, verstaan moet. Zie Herrewaarden.

HEROVINA, plaats, vermeld in eenen giftbrief van het jaar 850. Deze plaats heeft vermoedelijk gelegen, daar waar tegenwoordig het d. Herwijnen in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland* gevonden wordt. Zie Herwijnen.

HERPEN, gem. in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave* (1 k. d., 8 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Huisseling-en-Neerloon, O. aan de Maas, Z. aan Schaik en W. aan Berchem.

Deze gem. bevat het d. Herpen, benevens de geh. Aalsvoort, Groote-Koolwijk, Kleine-Koolwijk en Over-Langel. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1681 bund. 36 v. r. 28 v. ell.; telt 252 h., bewoond door 324 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw; terwijl er ook 16 weefgetouwen voor linnen, 5 weefgetouwen voor pellen, 2 bierbrouwerijen, 1 scheepstimmerwerf, 1 waskaarsenfabrijk, 1 oliemolen door paarden gedreven, en 1 windkorenmolen gevonden worden.

De inw., die hier alle R. K. zijn, onder welke ongeveer 1200 Communikanten, maken eene par. uit, die tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Velp*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. In deze par. bestaan, behalve de kerk te Herpen, nog twee kapellen, als: ééne te Groote-Koolwijk, welke door den Kapellaan van Herpen bediend wordt, en ééne te Over-Langel, waarin de dienst door eenen Rector verrigt wordt.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als ééne te Herpen en ééne te Over-Langel, die des winters door een gemiddeld getal van 200, en des zomers van 70 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. was vroeger eene heerl., welke, in het jaar 1191, door Hendrik II, Heer *van Cuyk*, zijne huisvrouw, en Albert hunnen zoon, als zijnde hun allodiaal goed, werd opgedragen aan Hendrik I, Hertog van *Braband*, die deze heerl. van Herpen, benevens de tienden van *Heeze*, aan hunnen gezegden zoon Albert tot een Brabandsleen terug gaf, en zulks, onder voorwaarde, dat zij, bij ontstentenis van zonen, zoude vervallen op de dochteren of op de naaste erfgenamen. Ingeval er geen uiterste wilsbeschikking bestaan zoude, behoorde aan zijne vrouw het vruchtgebruik haar leven lang. Later is deze heerl. bij het Land-van-Ravestein ingedeeld

Het d. Herpen ligt 5 u. O. van 's Hertogenbosch, 1¼ u. W. van Grave. Men telt in de kom van het d., die vrij groot is, 60 h. en 380 inw.

De kerk, aan de H. H. Sebastiaan en Hubert toegewijd, is een groot, eenvoudig gebouw, met eenen vierkanten steenen toren, ter hoogte van 29½ el, en buitenwerks in diameter 7½ el, waarop eene achtkante spits van omtrent 25 el staat. De kerk is ook van een orgel voorzien.

Vroeger had men in deze gem. ook een liefdadig gesticht, in 1528 gebouwd, door Johannes, Hertog *van Cleve, Gulick en Berg* en Graaf *van der Mark* en *Ravestein*. Dit gesticht is voor eene reeks van jaren afgebrand, en het overige bouwvallig geworden zijnde, afgebroken.

Digitized by Google

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 70 leerlingen bezocht.

Er wordt hier zesmaal 's jaars beesten- en linnenmarkt gehouden, als: Maandag voor Paschen, Maandag voor Pinksteren, den tweeden Maandag in Julij, Maandag na St. Bartholomeus, Maandag na St. Lucas, en Maandag vóór den laatsten Woensdag in November.

HERPENDEL, meertje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Alkmaar*.

HERPER-SCHAYK, naam, welken men wel eens geeft aan het d. Schaik, in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, ter onderscheiding van Osser-Schayk. Zie Schayk.

HERPT, d. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. W. ten N. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ½ u. O. van *Heusden*, gem. *Herpt-en-Hern*.

Dit d. zou naar men wil reeds in de tiende eeuw, door Robert III, Heer *van Heusden*, gesticht zijn.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Heusden-en-Herpt*, die hier eene kerk heeft, ter vervanging van eene zeer schoone, hier vroeger gestaan hebbende, kerk, welke in het jaar 1598 door de Spanjaarden, die destijds Heusden belegerd hadden, is in brand gestoken. De tegenwoordige kerk, in grootte en pracht de vorige op verre na niet evenarende, is een langwerpig, vierkant gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel. De Herv. te Herpt behoorden van het begin der zeventiende eeuw kerkelijk onder Hedikhuizen, maar werden in het jaar 1807 met Heusden vereenigd.

De R. K., die men hier aantreft, behooren tot de par. van *Heusden*.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 60 leerlingen bezocht.

De kermis te Herpt valt in Zondag, volgende op den 8 September.

Vroeger was dit d. eene afzonderlijke heerl., waarmede Arnoud Spirinc van Aalburg, in het jaar 1326, door Jacoba van Beijeren, Gravin *van Holland*, begiftigd werd, doch welke later met *Bern* vereenigd is, en het mag zich beroemen, dat het een zijner voormalige Heeren, namelijk Johan van Kuyk, Heer van Herpt was, die de eerste tijding van het inneemen van Brielle, in 1572, te Vlissingen gebragt hebbende, die stad overhaalde, om de zijde der Spanjaarden te verlaten, even zoo als hij ook kort daarna, wist te bewerken dat Veere dit voorbeeld volgde.

Den 21 Junij van het jaar 1767, verpletterde een geweldige hagel hier bijna al het te veld staande koren en gewas, dat door zijnen weligen bloei, het schoonste vooruitzigt op eenen rijken oogst opleverde; terwijl in nagenoeg alle woningen de glazen verbrijzeld werden, en de storm, welke den hagel vergezelde, vier huizen en twee schuren omwierp.

Men ziet in onderscheidene huizen en den toren van dit d. nog de kogels, welke er, tijdens het beleg van Heusden door de Franschen, in 1793, uit de stad in geschoten zijn.

HERPT (HUIS-TE-), adell. h. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. W. ten N. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ½ u. O. van *Heusden*, nabij Herpt.

Dit adellijk huis wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Hendrik Cornelis de Jongh, woonachtig te Haarsteeg.

HERPT (LUTTEL-), gem. in het *Land van Heusden*, *Tweede* distr. prov. *Noord-Braband*, arr. en 2 u. W. N. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. O. van *Heusden*, gem. en ½ u. van *Hedikhuizen*.

Digitized by Google

HERPT-EN-BERN, gem. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, (10 k. d., 10 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de Maas, O. aan Hedikhuizen, Z. aan Nieuwkuik-en-Ouzenoord, W. aan Heusden.

Deze gem. bevat het d. Herpt en de b. Bern; zij beslaat eene oppervlakte van 996 bund.; telt 78 h., uitmakende eene bevolking van 430 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K., die hier 400 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Heusden*.

De Herv., die men er 30 telt, behooren tot de gem. van *Heusden-en-Herpt*. — Men heeft in deze gem. eene school te Herpt.

De gem. Herpt-en-Bern is eene heerl., die thans in eigendom bezeten wordt, door den Heer Hendrik Cornelis de Jonge, wonende te Haarsteeg.

Het wapen van deze gem. bestaat uit een schild van silver, met drie kussens van keel (rood).

HERPT-EN-BERN (POLDER-VAN-), pold. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Herpt-en-Bern*; palende N. aan den Hooge-Maasdijk, genaamd de Bernsche-dijk, O. aan den Hooge-Maasdijk, het Oude-Maasje, de Togtsloot en den Bijltjesweg, tegen de gem. Hedikhuizen, Z. aan de Seglefsche-watering en het Oude-Maasje, W. aan het Oude-Maasje en de stad Heusden.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 521 bund. 97 v. r. 8 v. ell., en wordt met verschillende andere polders van het bovenland van Heusden, door de sluis te Doeveren, op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is omtrent 8½ palm. boven A. P. Het polderbestuur over dezen pold. en het Herptsche-veld bestaat uit eenen Schout, eenen President, vijf Leden en eenen Secretaris.

HERPTSCHE-VELD, pold. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Herpt-en-Bern*; palende N. aan de Seglefsche-watering, O. aan den Bijltjesweg, Z. aan de Hoevensche-straat, tegen den pold. Nieuwkuik, W. aan de watering de Graaf of Kuiksche-Graaf.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, 176 bund. 73 v. r. 49 v. ell., en wordt aan den Noordwesthoek door eene niet overdekte houten sluis, wijd 1 ell. 2 palm 5 d., voorzien van eene drijfdeur aan de zijde van de Seglefsche-watering, op die watering en vervolgens op het ingedijkte Oude-Maasje, en door de Doeversche-sluis, op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 9 palm boven A. P. Hij staat met en benevens den Polder-van-Herpt-en-Bern, onder het bestuur van eenen Schout, eenen President, vijf Leden en eenen Secretaris.

HERREA, oude naam van het eil. Manipa, in *Oost-Indië*, in den *Molukscho-Archipel*, landv. *Ambon*. Zie Manipa.

HERSBERG., geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*. Zie Hirschberg.

HERSBURG, geh. in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsg. *Remich*, grooth. *Luxemburg*. Zie Hesburg.

HERSCHBERG, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*. Zie Hirschberg.

HERSEL (GROOT-), voorm. adell. h. in het *Overambt-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 8 u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ½ u. Z. van *Boxmeer*, gem. *Sambeek*.

Digitized by Google

HERSEL (KLEIN-), voorm. adell. h. in het *Overambt-van-het-Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 9 u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. Z. van *Boxmeer*, gem. en 25 min. Z. O. van *Vierlingsbeek*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene landhoeve. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 15 bund. 80 v. r. 84 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door door den Heer Gerardus Klaassen, woonachtig te Vierlingsbeek.

HERSEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Herssel.

HERSENZE en Hersinge, vroegere namen van het geh. Harsens, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Harsens.

HERSOP, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Kerschop.

HERSSELS (DE) of Mostaardpolder, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. en gem. *Oosterhout*; palende N. aan de Lage-landen, O. aan de Haven van Oosterhout, Z. aan den West-polder, W. aan de Kweldammen of den Steelhovensche-dijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 55 bund. 38 v. r. 22 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, wijd 5 palm. 6 duim., voorzien van eene klep, op de Haven van Oosterhout en verder op de Donge, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1 palm 5 duim. boven A. P. De hoogte der dijken is 1 el 7 palm. In dezen polder klimmen de landen van het Westen naar het Oosten, in diervoege, dat de kade langs de Oosterhoutsche-haven slechts eene geringe hoogte heeft.

HERSSEN, d. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Harfsen.

HERSSINGE, vroegere naam van het geh. Harsens, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Harsens.

HERSTELLING (DE), verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Casiwinika-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Quapibo, benedenwaarts aan het verl. land Apecape; 1500 akk. groot.

HERSTELLING (DE), katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Warappa-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de katoenplant. Broedershoop, benedenwaarts aan de katoenplant. Frederikslust, 1037½ akk. groot; met 203 slaven. De Negers noemen haar Ssaffijn.

HERSTELLING (DE), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Saramacca*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Margaretha's gift, benedenwaarts aan den kostgr. Weltevreden, 500 akk. groot; met 18 slaven. Men kweekt er ook cacao.

HERSTRAAT, geh. in het graafs. *Hoorne*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Weert*, gem. en 15 min. N. W. van *Neder-Weert*; met 38 h. en 180 inw.

HERTEBEESTEN-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*. Zie Kambing.

HERTEN, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en kant. *Roermonde* (8 k. d. 12 m. k. 2 s. d.), palende N. aan de gem. Roermonde, O. gedeeltelijk aan Roermonde, gedeeltelijk aan de gem. Odiliënburg, Z. aan Linne, W. aan de Maas, die haar van Beegden scheidt.

Digitized by Google

Deze gem bevat het d. Herten, benevens de geh. Merum en Ool. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 686 bund. 31 v. r. 20 v. ell., waaronder 622 bund. 28 v. r. 33 v. ell. belastbaar land, telt 125 h. bewoond door 133 huisgez., uitmakende eene bevolking van 735 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er drie brouwerijen, vier mouterijen, eene messenmakerij en eenen korenmolen.

De inw., die hier alle R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Roermonde*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in deze gem. ééne school die door een gemiddeld getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Herten, ligt ½ u. Z. van Roermonde. Men telt er in de kom van het d. 24 h. en 160 inw.

Dit d. komt reeds in het jaar 865 in de geschiedenis voor, als wanneer Godart van Loyn, Heer van *Heinsberg*, met zijne vrouw Philippina van Gulick en Reinalt van Falkenberg, op St. Johan Baptistedag, de goederen te Herten, Merem, Roer en Niel (Maasniel), welke zij ter leen bezaten van de Heeren van Cuyk, aan Rogier van Haren verpandde.

De kerk, aan den H. Michael toegewijd, is van toren en orgel voorzien. — De kermis valt in Zondag na St. Dionysius.

HERTENEILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de zee van *Java*. Zie Kambing.

HERTENEILAND, eil in *Oost-Indië*, tot den *Sundaschen-Archipel* behoorende. Zie Alkmaar.

HERTENKAMP, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hartenkamp.

HERTEVELD, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Harteveld.

HERTGANG of Hertgank, geh in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr.en 3 u Z. W. van *Breda*, kant. en 3½ u. Z. Z. W. van *Ginneken*, gem. *Zundert-en-Wernhout*. — Het is eigenlijk het Zuidwestelijke gedeelte van het d. *Groot-Zundert*.

HERTINGEN, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, in de *Wewelwaarden* of *Boterzande*.

Het werd in den vloed van 22 Januarij 1440 met velen zijner bewoners, door de zee bedolven. Naderhand is de bodem weder herwonnen. Zie Westenryk.

HERTME, Hartme, ook Hartman, oudtijds Hertmunde, en bij sommige ook Hetten, Hatten of Hartmer geschreven, welke laatste spelling misschien de voorkeur verdient, buurs. in het kw. *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. Z. O. van *Almelo*, kant. en 1½ u. N. O. van *Delden*, gem. en ½ u. N. van *Borne*.

Men telt er ruim 100 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De inw[illegible] op 1 na allen R. K. zijn, behooren tot de stat. van *Kelt*.

HERT[illegible] de naam van de buurs. Hertme, in *Twenthe*, prov. [illegible] vorige art.

[illegible] (S), voorm. bisdom.

[illegible] IV, in het jaar 1559, op het verlangen van Filips, Koning van *Spanje*, de oprigting van drie aartsbisdommen [illegible] in de Nederlanden beval, zag de stad 's Hertogenbosch, [illegible] de hoofdplaats zijnde van het vierde kwartier van

Digitized by Google

het hertogdom Braband, zich verheven tot een' der zes Bisschoppelijke zetels, welke aan den Metropolitaan van Mechelen onderhoorig gesteld werden.

Het kerkelijk grondgebied van het alzoo opgerigte bisdom van 's Hertogenbosch, door Paus Pius IV, bij bulle van den 11 Maart 1560, omschreven, bevatte die gedeelten der toenmalige bisdommen van Luik, Utrecht en Kamerijk, welke zich uitstrekten: 1°. over de Stad en Meijerij van 's Hertogenbosch, de daaraan grenzende heerlijkheid Ravestein, het graafschap Megen, de heerlijkheden Geertruidenberg, Zevenbergen en de in den omtrek gelegene dorpen, destijds tot het zuidelijkste gedeelte van het graafschap Holland behoorende; 2°. over de stad Zalt-Bommel, den Bommelerwaard en eenige ten zuiden van de Maas gelegene plaatsen van het hertogdom Gelder, de stad en de landen van Heusden en van Altena, toen tot het graafschap Holland behoorende, mitsgaders een enkel dorp in de baronie van Cuyk, en 3°. over die gedeelten van Kempenland, welke het distrikt Geel hebben uitgemaakt.

De opgenoemde landstreken, thans grootendeels in de prov. Noord-Braband gelegen, en overigens een deel uitmakende van de provinciën Gelderland, Limburg en Antwerpen, bevatte ruim 180 dorpen en de navolgende tien steden, als: Zalt-Bommel, in Gelderland, Eindhoven, Geertruidenberg, Helmond, 's Hertogenbosch, Heusden, Megen, Ravestein, Woudrichem en Zevenbergen, allen in Noord-Braband.

De regeling van de inwendige aangelegenheden van dit bisdom had plaats op de eerste Bisschoppelijke Synode, in Mei 1571 te 's Hertogenbosch gehouden, en werd nader bevestigd of verbeterd op de tweede Synode, in October 1612, aldaar vergaderd geweest. Bij die regeling verdeelde men het kerkelijk grondgebied in tien dekenaten of dekenschappen, aan elk van welke een bepaald getal der bestaande parochiën onderhoorig werd gesteld.

In het jaar 1612 telde men over de geheele uitgestrektheid van dit bisdom 195 parochiën, welke per dekenaat ingedeeld waren als volgt: 's Hertogenbosch, Orthen, Zalt-Bommel, Hilvarenbeek, Eindhoven, Oss, Geertruidenberg, Heusden, Helmond en Geel.

Onder den Aartsbisschop of Deken van *'s Hertogenbosch*, behoorden de parochiën van St. Johannes Evangelist, van St. Jacob, van St. Petrus en van St. Catharina, benevens de kerken van het Beggijnhof en van het Gasthuis, welke allen parochiale werden genoemd, en verder alle vroegere kerken en kapellen van de hoofdstad 's Hertogenbosch.

Onder het dek. van *Orthen* werden gesteld: de kerken van Alem, Berlicum, Boxtel, Dinther, den Dungen, Empel, Engelen, Esch, Gemonde, St. Michiels-Gestel, Haaren, Heeswijk, Helvoirt, Oisterwijk, Orthen, Rosmalen, Schijndel, Vlijmen, en twee parochiën te Vucht, die van St. Petrus en van St. Lambertus.

Onder het dek. van *Zalt-Bommel* behoorden: Aalst (bij Bommel), Amerzode, Bommel, Brakel, Bruchem, Driel, Gameren, Hedel, Hemert, Herwaarden, Hurwenen, Kerkwijk, Nieuwaal, Poederoijen, Rossum, Zuilichem en Well.

Onder het dek. van *Hilvarenbeek* waren gesteld: Arendonk, de Beerzen (Oostel- en Middel-Beers), Best, Bladel, Casteren,

Digitized by Google

Diessen, Duisel, Eersel, Goirle, Hapert, Hilvarenbeek, Hoogeloon, Hulsel, de Hooge-Mierde, de Lage-Mierde, Moergestel, Netersel, Oirschot, Poppel, Reusel, Tilburg, Vessem en Wintelre.

Onder het dek. van *Eindhoven* behoorden: Aalst (bij Eindhoven), Bergeyk, Blaarthem, Breugel, Dommelen, Eindhoven, Geldrop, Gestel, Heeze, Knegsel, Leende, Mereveldhoven, Nederwetten, Oerle, St. Oedenrode, Riethoven, Son, Sonderwijk (nu Veldhoven), Steensel, Stratum, Strijp, Tongelre, Valkenswaard, Waalre, Westerhoven, Woensel en Zeelst.

Onder het dek. van *Oss* werden gesteld: Berchem, Demen, Dennenburg, Deursen, Dieden, Geffen, Haren, Heesch, Herpen, Huisseling, Kessel, Langel, Lith, Lithoijen, Macharen, Maren, Megen, Neerloon, Nistelrode, Nuland, Oijen, Oss, Ravestein, Teffelen, Uden en Velp.

Onder het dek. van *Geertruidenberg* behoorden: Baardwijk, Besoijen, Capelle, Drimmelen, Drunen, Geertruidenberg, 's Gravenmoer, Loon-op-Zand, Raamsdonk, Sprang, Waalwijk, Waspik, Zevenbergen, Hooge-Zwaluwe en Lage-Zwaluwe.

Onder het dek. van *Heusden* waren: Aalburg, Almkerk, Babyloniënbroek, Bokhoven, Doeveren, Dussen, Eethen, Emmikhoven, Genderen, Giessen, Hedikhuizen, Heesbeen, Herpen, Heusden, Meeuwen, Neêr-Andel, Op-Andel, Oud-Heusden, Rijswijk, Sleeuwijk, Uitwijk, Veen, Waardhuizen, de Werken, Werkendam, Woudrichem en Wijk.

Onder het dek. van *Helmond* werden de volgende kerken onderhoorig gesteld: Aarle met Rixtel, Asten, Bakel, Beek-en-Donk, Budel, Deurne, Vlierden, Erp, Gemert, Gerwen, Helmond, Lierop, Lieshout, Maashees, Mierlo, Nunen, Stiphout, Veghel en Someren.

Eindelijk onder het dek. van *Geel* waren: Balen, Bel, Casterle, Dessel, Geel, Lommel, Millingen, Moll, Orvel, Oosterlo, Postel, Rethy, Samale, Tongerlo en Westerlo.

Deze inrigtingen der dekenaten en onderhoorige pastorijen is tot in onzen tijd ten naastenbij in stand gebleven, met sommige veranderingen nogthans, die de opvolgende gebeurtenissen en omwentelingen in de Regering van het land hebben veroorzaakt. Deze veranderingen hebben bijzonder plaats gehad ten opzigte van de lands. Ravestein en Megen, die tot het oude bisdom van Luik zijn wedergekeerd, ten opzigte van het distrikt Geel, hetwelk, onder Oostenrijksch-band gebleven zijnde, gedurende de laatste eeuw ook afgezonderd het overige vicariaat van 's Hertogenbosch is bestuurd geweest. oornaamste inkomsten van den Bisschop kwamen uit de abdij van gerlo. Van het jaar 1559 tot 1647 zijn er zeven Bisschoppen van ertogenbosch geweest. De eerste Bisschop was Franciscus Sonnius, te Son in Peelland, die in 1562 tot Bisschop werd aangesteld; 569 tot eersten Bisschop van Antwerpen beroepen, overleed bij al- den 29 Junij 1576. De tweede Bisschop is geweest Laurentius us, geboortig van Geertsbergen in Zuid-Vlaanderen; hij werd het jaar 1570 ingewijd en overleed te Namen, den 18 Septem- 580. Na zijnen dood stond het bisdom vier jaren open, in welken het veel geholpen werd door Wilhelmus Lindanus, Bisschop van

Digitized by Google

Roermonde. Lucas Dielens, van Valkenswaard geboortig, en Deken van het hoofdkapittel van 's Hertogenbosch, voerde het kerkelijk gezag, door hetzelfde kapittel verkozen zijnde, als algemeen Vicaris van het bisdom. Na een vierjarig openstaan, werd de bisschoppelijke stoel bekleed door Clemens Crabbeels, geboortig van Leuven, en ingewijd den 6 Januarij 1585. Hij overleed den 22 October 1592. De twee volgende openstaande jaren werd het bisdom bestuurd door Gisbertus Corvarinx, als Vicaris van het Bossche kapittel daartoe benoemd. De vierde Bisschop van 's Hertogenbosch, was Gisbertus Masius of Maas, geboortig van Zalt-Bommel; hij werd daartoe ingewijd in het jaar 1595, en stierf den 11 Junij 1614. Na den dood van Masius, werd binnen het jaar, en wel op den 10 Mei 1615, tot Bisschop ingewijd Nicolaus Zoesius of Zoes, geboren te Amersfoort, alwaar hij ook overleden is, den 22 Augustus 1625. Michael Ophovius of Ophoven, zesde Bisschop van 's Hertogenbosch, was in die stad geboren, omtrent het jaar 1564. Hij werd in het jaar 1626 gewijd; verliet, bij het overgaan der stad aan de Staatschen, in het jaar 1629, zijn bisdom, en overleed te Lier, den 4 November 1637. Na den dood van Ophovius is er nog een zevende Bisschop gewijd, Josephus de Bergaigne, van een Italiaansch geslacht, doch te Antwerpen geboren. In 1638 werd hij benoemd, en in 1641 gewijd tot Bisschop van 's Hertogenbosch. Hij overleed den 24 October 1647. De Bergaigne had, met toestemming van den H. Stoel, het bestuur over het bisdom, gezamenlijk met Kamerijk, tot zijnen dood toe behouden. Naderhand werd nog door het Hof van Spanje, tot Bisschop van 's Hertogenbosch benoemd Johannes Rivius of van der Beeke, geboren te Leuven, die omtrent het jaar 1654 stierf, zonder dat zijn benoeming ooit eenig gevolg gehad heeft, want Spanje was bij de vredesonderhandeling van Munster al spoedig bereid, om het tijdelijk oppergezag over 's Hertogenbosch en geheel Staats-Braband, den Staten af te staan, maar het geestelijk regtsgebied van den Bisschop kon zonder den Paus niet gewijzigd worden. De Staten van Holland waren de eersten om te oordeelen, dat het genoeg ware dat men den Staat de tijdelijke oppermagt afstond, en dat men den Koning met den Paus over de geestelijke moest laten twisten. De Brabandsche Godgeleerden rieden eindelijk de Spaansche Gezanten, ook het Geestelijke regtsgebied te laten slippen. Het bisdom 's Hertogenbosch werd daarop vernietigd en de Staten stemden toen tot het aanstellen van eenen Apostolischen-Vicaris. Van toen af is het door een tiental Apostolische-Vicarissen bestuurd geworden, van welke Antonius van Alphen, in het jaar 1831 overleden, de laatste is geweest, als hebbende het aan Paus Gregorius XVI behaagd eenen Apostolische-Administrateur ad interim, in den person van den thans nog in bediening zijnden Heer Henricus den Dubbelden, tot Kerkvoogd van het vic. gen. van 's Hertogenbosch te benoemen, en zulks in afwachting van de uitvoering van het concordaat en de daartoe betrekkelijke bulle van Paus Leo XII, van 17 Augustus 1827, waarbij de oprigting van een nieuw bisdom van 's Hertogenbosch is bepaald, hetwelk zal bevatten de provinciën Noord-Braband, Gelderland en Zeeland, en dus veel uitgestrekter zal wezen dan het oude bisdom van dien naam.

Tijdens het Fransche bestuur beproefde Keizer Napoleon een nieuw bisdom van 's Hertogenbosch in te stellen. Bij decreet van 26 April 1810 beval hij, dat het toenmalige departement der monden van den Rijn een bisdom zoude uitmaken, waarvan de zetel te 's Hertogenbosch

Digitized by Google

moest gevestigd worden. Ofschoon deze beschikking geheel buiten toestemming van het hoofd der kerk genomen werd en derhalve krachteloos was, benoemde de Keizer niettemin een Titularis voor dat bisdom. Aan Mathias Franciscus van Camp, Licentiaat in de Godgeleerdheid der voormalige universiteit te Leuven, werd den titel van Bisschop van 's Hertogenbosch, door den Keizer gegeven, doch de Canonieke bevestiging bleef men te vergeefs van den Paus inwachten. Intusschen nam de benoemde Bisschop, in het jaar 1811, bezit van de oude kathedrale kerk van St. Jan te 's Hertogenbosch, maar slechts weinige Geestelijken en nog minder gelooviger erkenden dien Kerkvoogd. Vruchteloos dwong men de reeds vroeger in ballingschap gezonden Apostolischen-Vicaris-Generaal van 's Hertogenbosch, Antonius van Alphen, om de hem toevertrouwde geestelijke regtsmagt aan den Keizerlijken Bisschop over te dragen. Met den val van Napoleon was ook die van den door hem aangestelden Bisschop voltrokken. Van Camp tertrok in stilte, en van Alphen, in het begin van 1814 uit zijne gevangenschap ontslagen, nam, na eene gedwongene afwezigheid van vier jaren, het door hem sedert 1790 gevoerde geestelijk beheer over het apost. vic. gen. van 's Hertogenbosch, weder in handen (1).

HERTOGENBOSCH ('S), apost. vic. gen.

Dit vicariaat is, sedert de, bij Pausselijke Breve van den 2 Junij 1840, vastgestelde verandering in de omgrenzing van de Noord-Brabandsche en Limburgsche kerk-ressorten, verdeeld in de dertien volgende dekenaten: 's Hertogenbosch, Orthen, Bommel, Hilvarenbeek, Eindhoven, Oss, Geertruidenberg, Heusden, Helmond, Cuyk, Nijmegen, Druten en Ravenstein-en-Megen. Het strekt zich uit over de prov. Noord-Braband, met uitzondering van het arr. Breda, mitsgaders over eenige gedeelten der prov. Gelderland. Het bevat 212 parochiën, waaronder 6 rectoraten, welke worden bediend door 205 Pastoors, 6 Rectoren, 156 Kapellaans en Adsistenten. Men telt er ongeveer 290,000 zielen, onder welken 210,000 Communikanten; voorts 236 kerken, bijkerken en kapellen, een groot seminarium, gevestigd te Haaren en een klein seminarium, onder *St. Michiels-Gestel*, in welke gestichten, door 17 Professoren, aan ongeveer 250 kweekelingen, onderwijs in de Godgeleerdheid en de daartoe voorbereidende wetenschappen wordt gegeven.

HERTOGENBOSCH ('S), dek. in het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*. Men heeft er 4 parochiën, alle in de stad 's Hertogenbosch, welke gezamenlijk door 4 Pastoors, 9 Kapellanen en adsistenten bediend worden.

HERTOGENBOSCH ('S), klass., prov. *Noord-Braband*.

Zij is verdeeld in de volgende vier ringen: 's Hertogenbosch, Oss, Grave en Oisterwijk; bevat negentien standplaatsen, welke door 22 Predikanten bediend worden, en telt ruim 4400 zielen.

HERTOGENBOSCH ('S), kerk. ring, prov. *Noord-Braband*, van *'s Hertogenbosch*. Zij bevat de gem. 's Hertogenbosch, Vught, Engelen-Empel-en-Grevecoeur, met 2 kerken, welke door 3 Predikanten bediend worden, en telt ruim 1240 Ledematen.

---

(1) Hen, die meer omstandige berigten wenschen, verwijzen wij naar de *Statistieke Bijzonderheden, betreffende Noord-Nederland, hetwelk het kerkelijk regtsgebied van 's Hertogenbosch uitmaakt*, gedeeltelijk in de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, 1840, bl. 132–170.

Digitized by Google

HERTOGENBOSCH ('S), synagogaal ressort, zich over de geheele prov. Noord-Braband uitstrekkende.

Het bestaat uit acht ring-synagogen, als: ééne te 's Hertogenbosch, ééne te Oss, ééne te Tilburg, ééne te Oisterwijk, ééne te Breda; ééne te Bergen-op-Zoom, ééne te Roozendaal en ééne te Eindhoven. Ook heeft men er de volgende zes bijkerken, als: ééne te Lith, ééne te Cuyk, ééne te Capelle, ééne te Geertruidenberg, ééne te Oosterhout en ééne te Veghel.

HERTOGENBOSCH ('S), arr., prov. *Noord-Braband;* palende N. W. aan de Merwede, die het van de Zuid-Hollandsche arr. Dordrecht en Gorinchem scheidt, N. aan de Maas, waardoor het van de Geldersche arr. Tiel en Nijmegen gescheiden wordt, O. mede aan de Maas, die het van het Limburgsche arr. Roermonde scheidt, Z. onmiddellijk aan dat zelfde arr., aan het arr. Eindhoven en voor een zeer klein gedeelte aan de Belgische provincie Antwerpen, W. aan het arr. Breda.

Het bevat 94 gem. in de volgende 9 kantons, als: 's Hertogenbosch, Oss, Grave, Heusden, Tilburg, Boxtel, Waalwijk, Veghel en Boxmeer; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 191,482 bund.; telt 28,458 h., bewoond door 34,252 huisgez., uitmakende eene bevolking van 175,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

HERTOGENBOSCH ('S), kant., prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch;* palende N. aan de Maas, die het van het Geldersche kant. Zalt-Bommel scheidt, O. aan de kant. Oss en Veghel, Z. aan het kant. Boxtel, W. aan het kant. Heusden.

Het bevat de volgende 8 gem., als: 's Hertogenbosch, Rosmalen, Empel-en-Meerwijk, Engelen, Cromvoirt, Vucht, den Dungen en Berlicum-en-Middelrode. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 15,266 bund.; telt 4702 h., bewoond door 5833 huisgez., uitmakende eene bevolking van 31,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den akker- en hooibouw.

HERTOGENBOSCH ('S), gem., prov. *Noord-Braband*, arr. en kant. *'s Hertogenbosch* (1 m. k., 1 s. d., 1 ged.); palende N. aan de gem. Engelen-en-Empel-en-Meerwijk, O. aan Berlicum en den Dungen, Z. aan Vucht, W. aan Cromvoirt.

Deze gem. bevat, behalve de stad 's Hertogenbosch, de geh. Orten en de Kloot. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1759 bund.; telt 3298 h., bewoond door 4070 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 19,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den binnenlandschen handel en scheepvaart, zijnde er sedert drie jaren eene reederij voor schepen op Oost-Indië. Ook is er eene stoomboot-maatschappij gevestigd, die twee stoomboten op Rotterdam heeft. Men treft er de volgende fabrijken aan, als: messenfabrijken; speldenfabrijken; bandfabrijken; garenfabrijken; hoedenfabrijken; 1 lakmoesfabrijk; borstelmakerijen; tapijtfabrijken; 5 bierbrouwerijen; 2 kunst-azijnmakerijen; leerlooijerijen; zeepziederijen; zoutketen; genever- en likeurstokerijen; banketbakkerijen; koekbakkerijen, waar de alom beroemde Bossche klontjeskoek en zoogenaamde gezooijekoek vervaardigd wordt; olieslagerijen; boekdrukkerijen; koren-, vol- en oliemolens, alsmede 1 door stoom gedreven wordende zink- en loodpletterij; 1 pijpenfabrijk; 1 glas- en kristalslijperij; 1 zijdespinne- en weverij. Vroeger bestond hier ook eene glasblazerij, welke een fabrikaat leverde, dat het Engelsche witte glas volkomen evenaarde;

Digitized by Google

doch deze is, sedert het jaar 1800, niet meer in werking, thans (1843) is er weder eene in aanbouw.

De Roomsch Katholijken maken hier ruim 16,000 zielen uit, onder welke 12,000 Communikanten. Vóór het oprigten der Bisschopsstoel in 's Hertogenbosch, was geheel de stad maar éene parochie, die van St. Joannis *Evangelist*. Het Gasthuis en het Beggijnhof werden echter ook als parochiën aangezien, voor die daarin verbleven. In het jaar 1569, verdeelde de Bisschop Sonnius, volgens het voorschrift van het concilie van Trente, de stad in vier parochiën onder vier kerken, die van St. Joannes Evangelist, welke tevens hoofdkerk was, die van St. Petrus, van St. Jacob en van St. Catharina. Deze verdeeling der parochiën en van hare onderhoorige uitgestrektheid, is altijd naauwkeurig onderhonden, tot de verovering van de stad door de Staten, in het jaar 1629, maar na dien tijd, alle kerkgebouwen aan de R. K. ontnomen zijnde, en de gemeenschappelijke uitoefening dier godsdienst, niet anders dan bij oogluiking en in het geheim geschiedende, moest men haar verrigten in pakhuizen, stallingen en andere kleine onaanzienlijke vertrekken. De bidplaatsen waren dus in groot getal door de stad verspreid, en op onderscheidene afgelegene plaatsen, waar men eenige veiligheid konde hopen. In het jaar 1731, waren die bidplaatsen nog ten getale van tien, welke, volgens besluit der Staten van 12 Maart 1731, moesten uitsterven op vijf, gelijk in de daad de twee laatsten, die nog boven dit getal bestonden, in de Vuchterstraat en in de Apostelstraat, gesloten werden, bij besluit van 24 December 1744, doch wederom geopend, bij nader besluit van 16 Februarij 1747, en dat op een smeekschrift der R. K. burgers, gegrond op de enge bekrompenheid der overige bidplaatsen, ten aanzien van het groot getal der R. K. inwoners, en om de wanorde en zelfs ongelukken daaruit ontstaande. In dezen staat van zeven bidplaatsen, is de godsdienstoefening gebleven tot op de komst der Franschen onder Keizer Napoleon, in het jaar 1810. Sedert dien tijd is de godsdienstoefening wederom in vier kerkplaatsen gehouden, te weten in de oude kathedrale kerk van St. Jan, die tot het gebruik der R. K. is wedergekeerd; verder in de kerkplaats van St. Petrus, achter de Tolbrug, thans door een pastoriegebouw vervangen. De kerkplaats op het *Hinthammereinde*, zijnde de parochie van St. Jacob, en de oude parochiekerk van St. Catharina, insgelijks tot het gebruik der R. K. wedergekeerd. Alle de bidplaatsen in de stad, na de verovering opgerigt, werden bediend door Geestelijke Priesters van de orde der Predikheeren, Jezuiten, Minderbroeders en Kapucijnen, de vier bidplaatsen der vier pastorijen uitgenomen, welke ieder door hunnen eigen Pastoor van de ongeordende Geestelijken werden bekleed, maar deze door den tijd uitstervende en meermaals niet kunnende door ongeordende Priesters vervangen worden, gebeurde het, dat de pastorij van St. Jacob vele jaren door de Predikheeren werd bekleed, en de pastorij van St. Petrus door de Jezuiten. Eenige jaren werden ook te gelijk de drie parochiën van St. Jan, van St. Petrus en van St. Catharina, door eenen eigen Pastoor bediend, [illegible] en van St. Petrus onder éénen Pastoor [illegible] jaar 1840 zijn vereenigd gebleven [illegible] onderscheid van hunne woonplaats [illegible] menten en volbragten de kerk[illegible] bij eenen Priester, volgens [illegible] huwelijk werden nooit [illegible]

Digitized by Google

in de parochiekerken. Thans heeft men vier parochiën, welke tot het vic. apost. gen. en dek. van *'s Hertogenbosch* behooren, als: die van den H. Johannes *Evangelist*, bediend wordende door eenen Pastoor en drie Kapellanen; die van den H. Jacob, waarin de dienst wordt waargenomen door eenen Pastoor en twee Kapellanen; die van de H. Catharina, bediend wordende door eenen Pastoor en drie Kapellanen; terwijl er voor de vierde parochie, die van den H. Petrus, eene kerk in aanbouw is, welke bediend wordt door eenen Pastoor en twee Kapellanen.

De Hervormden hebben hier eene Nederduitsche en eene Waalsche gem. Die der Nederduitsche zijn ongeveer 2500 in getal, van welke 1200 Ledematen zijn. Zij behooren tot de klass. en ring van *'s Hertogenbosch*, en hebben hier eene kerk, welke door drie Predikanten bediend wordt. Vroeger en tot het jaar 1807, had men er vijf. In het jaar 1733 en eenige volgende jaren moeten er zes geweest zijn, voor drie of vier kerken. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, en in 1566 in de hoofdkerk gepredikt heeft, was Cornelis van Diest, gevolgd door anderen, van welke genoemd worden Henricus van Diest en Jacobus Michael, zijnde de laatste van Dordrecht gekomen, waar hij Predikant was geweest sedert 1573; doch deze, door den Spaanschen invloed weder onderdrukt, hebben hunne bediening hier moeten verlaten. Na de Reductie in 1629 zijn hier uit Emmerik en het leger gekomen Conradus Markinius, die hier den 19 September 1629 de eerste leerrede deed; uit Utrecht, Bernardus Buschoff; uit Heusden, Gisbertus Voetius; uit Zalt-Bommel, Gisbertus Moringius; uit Gorinchem, Johannes Spiljardus, gelijk vervolgens uit Haarlem, Henricus Swalmius; uit Dordrecht, Samuel Everwijn; uit Zierikzee, Godefridus Udemans, en uit Assendelft, Johannes Petri Junius, die, bij leening, naar vereisch, zoo lang verbleven, tot dat de vijf, in 1630, door den Raad van State toegestaan voor vaste bediening, bevestigd waren. De eerste vaste Predikant is geweest Everardus Henricus Schuyl of Schulius Herm. fil., die in het jaar 1630 van Schiedam herwaarts kwam, den 10 November 1631 Emeritus werd, en vóór 1660 schijnt overleden te zijn. De tweede Predikant is geweest Franciscus Nicolai de Waal, die mede in 1630 van Almkerk beroepen werd, den 16 Augustus 1670 Emeritus werd en reeds in September daaraanvolgende overleed. De derde Predikant is geweest Nicolaus Antonius van der Delen of Delenius, die in Augustus 1630 van Stad op 't Haringvliet herwaarts kwam, en den 3 October van dat jaar overleed. De vierde Predikant is geweest Johannes Petri Junius, in 1631 van Assendelft beroepen en in 1635 overleden. De vijfde Predikant was Cornelius Lemannus, van Broek in Waterland, herwaarts gekomen in Mei 1632, overleden in 1669. Antonius Nicolaus van Delen kan in zijne plaats gekregen hebben; zoo is de derde, en ijfde, Lemannus, de vierde geworden, die, beurt de , toen Junius in 1635 overleed. Als nieuwe vijfde in het jaar 1637 beroepen zijn, de twee, jaartal Predikanten Henricus Conradi, van Purherwaar en den 30 Maart bevestigd, en Isacus ius, he komen van Nieuwveen, onder Woerden. aatste ov et jaar 1653, Conradi drie jaren vroe- a het ve n Predikant Willem van Manen, naar Dor- in 1807 vijfde Predikant, en, na neêrgelegde dienst n Hoog edikant Petrus Isaacus de Frenery, die in

Digitized by Google

verklaard, is er geen
geschiedt door den groo-
en Ouderlingen der
bijvoeging der Diakenen
plaats moet vervuld wor-
gros eene nominatie, eerst
van drie, waaruit dan laat-
neming de vereischte kerke-
worden te worden ingewacht.
volgens het getuigenis van ge-
het jaar 1578 in het bezit is
1631 tot Predikant MARDOCHÉE
overleden. Zij telt 150 zielen, ou-
het beroep geschiedt door den

van welke men er 520 zielen
tot den ring van *Utrecht* behoort,
wordt, die tevens de filiale kerken
vormt. Reeds in het midden der ze-
Luth. gem. te 's HERTOGENBOSCH,
op het aanhoudend verzoek van
Gouverneur dezer stad, door de Sta-
uitoefening werd verleend. In den
op het Gouvernement, doch na ver-
de gem. eene nieuwe kerk gebouwd,
het 1689, is gelegd geworden. De
toestemming der Overheid leeraarde,
die in het jaar 1686 van Deventer
naar Leyden vertrok, waar ech-
met erkende. Later werd hij Pastor pri-
wijk.
in getal zijn, maken eene ring-
magogaal ressort van *'s Hertogenbosch*
's HERTOGENBOSCH 20 scholen.
verkorting veelal 's Bosch geschreven,
, ligt 8 u. O. ten N. van Breda,
Z. Z. O. van Amsterdam, 10 u. Z.
Nijmegen, te midden van moerassen
, welke laatsten ten N., N. O. en
grond, waarop de stad ligt is ech-
de Esplanade en de Paradeplaats,
, terwijl de overige gedeelten des
dikwijls onder water staan, vooral in
het laagste gedeelte der stad is. De
Dommel en de Aa, die, van hier te
af Dieze noordwaarts aanvloeijende,
Maas vallen. Haar naam is ontleend
Braband, dat eertijds hier om-
werd, en waar deze zich veel met

van *'s Hertogenbosch*, Deel II, bl. 118. VAN
van *'s Hertogenbosch*, bl. 154, volgens welken
oudste toestand moet geweest zijn, als zijnde hodge-

de jagt vermaakten. In de vroegste tijden zoude zij Ortdonum, Orten genoemd zijn geweest; daarna Civitas de Ortdono (de stad van Orten), vervolgens Nova civitas apud Ortdonum (de nieuwe stad bij Orten), Nova civitas apud Sylvam (de nieuwe stad bij het Bosch), Nova civitas apud Ortdonum, quae Sylva dicitur (de nieuwe stad bij Orten, welke het Bosch wordt genoemd), eindelijk Sylva Ducis of Ducis Sylva ('s Hertogenbosch), en in het kwaad Latijn Buscum (Bosch). Melis Stoke noemt haar reeds Bossche en Sbatochen Bossche. In het Fransch wordt zij Bois le Duc of Boldoc, en bij de Hoogduitschers Herzogenbusch genoemd. In het jaar 1795, wilde men den naam van 's Hertogenbosch dwaasselijk verwisselen met dien van Brutusbosch, doch geheel ten onregte, want welke betrekking had Decimus Brutus of iemand der andere Romeinsche Brutussen toch op 's Hertogenbosch. De naam van Brutusbosch raakte weder zeer ras in vergetelheid.

Men stelt den oorsprong dezer stad gemeenlijk op het jaar 1184, en men houdt Hertog Godfried III voor den stichter, dit blijkt uit het oud Latijnsch tijdvers:

GoDefrIDVs DVX fIeCIt sILVa peCIt oppIDVM.

(d. i.: Hertog Godevaart maakte van een bosch eene stad).

Hoewel anderen willen, dat zijn zoon Hendrik I, haar zoude gesticht hebben. Het kan zijn, dat de eerste dezer twee Hertogen *van Braband*, de grondslag der stad gelegd, en dat zijn zoon Hendrik den opbouw verder voltrokken heeft of anders, dat Hendrik de stad alleen, doch onder opzigt van zijnen vader volbouwd heeft, en dat men daarom beide den vader en den zoon de stichting der stad heeft toe te schrijven. De jagt in het naaste bosch gaf de eerste aanleiding tot het stichten der stad De Hertog bouwde er een jagthuis, later het Hazewindje genoemd, een gebouw thans nog op de Schapenmarkt staande, en eerst in het jaar 1835 vernieuwd, hebbende dit vorige gebouw het jaartal 1511, dat men nu nog in den nieuwen gevel ziet. Eenige lieden kwamen zich bij dat huis nederzetten, om de hovelingen te kunnen gerieven, die herwaarts in menigte toevloeiden, alsmede de kooplieden, die hier dikwijls uit de omliggende landstreken bijeenkwamen, om aan elkander hunne goederen te verkoopen. Daar de Dommel en de Aa hier te zamen vloeijen, kwamen de bijenhouders uit de Meijerij, hier hunne bijen ter markt brengen, welke van daar met schuiten naar Gelderland werden afgehaald. De Hertog begunstigde deze nieuwe markt en schonk hun, die zich hier kwamen nederzetten, een stuk land en het benoodigde timmerhout uit het bosch. De toevloed van handelaren nam hier zoo toe, dat men er onderscheidene huizen bouwde.

De inw. van Heusden beducht, dat hunne handel zich naar de Nieuwe stad bij Orthen zoude verplaatsen, overvielen tweemalen de inwoners, verdreven die, en legden de huizen in kolen. De Bosschenaars, door den Hertog aangemoedigd, bouwden hun vlek weder op; eindelijk besloot men er eene stad te stichten, met muren en poorten omringd. De drie hoofdsteden van Braband, Leuven, Brussel en Antwerpen, namen dit werk bij de hand. Elk bouwde eene poort, opdat 's Hertogenbosch tevens tot een bolwerk zoude strekken tegen vijandelijke aanvallen uit Holland of Gelderland, aan de grenzen van welke landen deze plaats gelegen was. Men maakte haar alzoo welhaast tot eene beslotene plaats, die door den Hertog met stadsregten beschonken werd, welke omwalling echter niet vóór 1196 geschiedt is. Aanzienlijke voorregten van en door den Hertog van Braband aan de nieuwe stad geschonken, veroorzaakten dat zij reeds vroeg

Digitized by Google

uitgelegd moest worden. De eerste uitlegging geschiedde onder Jan III, Hertog van *Brabant* en *Lotharingen*, in het jaar 1338, werdende zoo de eene zijde vergroot van de Lieve Vrouwepoort, voormaals staande bij het huis het Gulde-Harnas, op de *Schuppenmarkt*, tot aan de Kruispoort, naderhand de Vughterbinnen-poort genaamd, na afgebroken, en aan de andere zijde, van de Leuvensche-, later de Gevangenpoort, thans mede afgebroken, tot aan de Pijnappel-poort, welke op het Hinthamer-eind stond, en, ten Noordwesten, van de Brusselsche- of Orthen-binnen-poort, tot aan de oude poort van Orthen uitgebreid. De tweede vergrooting geschiedde mede onder de regering van gemelden Hertog, werdende toen de Vuchterdijk in de stad getrokken; terwijl bij de vergrooting in het jaar 1699, alleenlijk een gedeelte van het Hinthamer-eind in de stad werd gebragt. Zij beeft thans ongeveer 1½ u. in den omtrek. Het is eene levendige, aangename, luchtig gebouwde en gezonde plaats, want ondanks zij bijna alle winters, ja, zelfs tot in de lente toe, door het water omgeven is, en het somtijds gebeurt, dat het tot in de voornaamste straten der stad stroomt, heerschen hier echter weinige ziekten, en de doorstroomende rivieren, die altijd versch water aanbrengen, dragen niet weinig bij tot de gezondheid der ingezetenen, onder welke vele oude lieden gevonden worden.

De stad heeft vier poorten, als: de Orthen-poort, ten Noorden; de Hinthamer-poort, ten Noordoosten; de Vuchter-poort, ten Zuidwesten, en de St. Jans-poort, aan den Evangelist Jonannes toegewijd, ten Noordwesten. Ook zijn er twee waterpoorten, de Groote-Hekel, door welke de Dommel in de stad valt, ten Zuiden, en de Kleine-Hekel, waardoor de Aa in de stad stroomt, ten Oosten, benevens de Haven, doorgaans de Boom genaamd, ten Noorden. Men had er in vroegere tijden nog meer poorten, te weten: de Baseldonksche- of Dongensche-poort, ook de St. Anthonie-poort genoemd, niet ver ten Zuiden van de Hinthamer-poort; de Dijk-poort, ten Westen van de Haven, en de Antwerpsche-poort, welke, nadat de stad was uitgelegd, eigenlijk eene binnenpoort geworden is, en later werd weggebroken. Zij droeg dien naam om dat de stad Antwerpen haar had laten bouwen. Ook had men er vier binnenpoorten, namelijk: de Orthen-binnen-poort, voorheen de Brusselsche-poort genaamd, om dat zij op kosten dier stad zoude gebouwd zijn, en later is afgebroken; de Hinthamer-binnen-poort, ook wel de Pijnappel-poort genaamd, welke in het jaar 1725, op last der Regering is gesloopt; de Gevangen-poort, weleer de Leuvensche-poort, om dat zij op kosten van de stad Leuven zoude gesticht zijn, aan het Oosteinde der Markt, aan de Hinthamerstraat, welke later tot Gevangenis gediend heeft, en daarna is afgebroken, en de Vuchter-binnen-poort, eertijds de H. Kruispoort, op de Vuchterstraat bij de Snelstraat, waarvan de toren door eenen geweldigen stormwind, den 1 September 1717, werd omver geworpen, doch kort daarna weder is hersteld; terwijl de geheele poort in het jaar 1799 gesloopt is.

Men heeft te 's Hertogenbosch vijf open pleinen en kleine straten, die meest allen zeer fraai zijn stukken grond, die niet behuisd zijn en di herijen gebezigd worden.

De Grootemarkt is een schoon bre de hoofdwacht, aanzienlijke gebouwe

zet. Zij zou een der grootste pleinen van ons rijk zijn, ewandhuis, te voren eene laken- en nu eene vleeschhal, ter wederzijde gebouwde huizen, welke als in eenen drie- loopen, dit schoone plein niet ontsieren. Op deze markt cht straten uit.

Vischmarkt, aan het einde van de *Haven*, waarvan de kaai eene zijde met herbergen en winkelhuizen bezet is, is een ijk groot, vierkant plein. In de nabijheid daarvan had men er de Stads-Kraan, die van een gemakkelijk en bijzonder instel was, doch deze is in het jaar 1831, nadat eenige verzak- en daaraan ontstaan waren, afgebroken. Onder deze markt loopt tak der Dieze in de haven uit.

De Paradeplaats, tegenover de *St. Janskerk*, was voormaals t Groot-Beggijnhof, en is in het jaar 1749 tot eene parade- laats aangelegd. Dit plein is met klinkersteenen bestraat en rond- m met steenen palen en lindenboomen bezet. Daartegenover ziet men uitmuntend fraaije huizen.

Het Orthenplein of de Esplanade, zijnde het glacis der Citadel of Papenbril, was in het jaar 1644 nog bebouwd, onder anderen met de schoone parochiale Kerk van Petrus en Paulus, maar dient thans tot eene Exercitieplaats voor de be- zetting.

Het St. Jacobskerkhof, alzoo genaamd naar de parochiale Kerk van St. Jacob; welke kerk, in het jaar 1751, door de stads Rege- ring aan het land verkocht is, om tot een groot arsenaal te dienen. Dit kerkhof of plein wordt thans voor het grootste gedeelte gebruikt tot het houden van de Vrije- of St. Jansmarkt, zijnde eene voor- name linnenmarkt met Meijerijsch linnen, dat, om de meerdere sterkte en deugdelijkheid, boven het Vlaamsch linnen gezocht wordt; ter- wijl het andere gedeelte afgesloten is voor geschut en kogelpark. De gezegde markt, waarop duizenden van menschen uit de Meijerij en omstreken zamenvloeijen, wordt gehouden den 24 Julij.

Ten einde de stad voor schadelijke uitwasemingen te beveiligen, worden de waterleidingen van tijd tot tijd uitgebaggerd en wekelijks door het trekken der sluizen verfrischt, en, hoezeer deze waterstroo- men acht of negen in getal zijn, bespeurt men, door de stad wan- delende, er naauwelijks iets van, zoo zeer heeft men die weg betimmerd en aan het gezigt onttrokken. De Haven alleen, eene spruk van de Dieze, is van wederzijde met straten, neringdoende- en pakhuizen om- ringd. Aldaar is het zeer levendig en ademt het nijverheid. Bijna alle goederen, die uit de noordelijke provinciën, ten behoeve der stad en de Meijerij worden aangebragt of van daar uitgevoerd, plegen hier gelost en geladen te worden, doch thans gaan de meeste goederen regt door naar hunne bestemming door de Zuid-Willemsvaart, welke dezelfde dienst bewijst, doch meest tot het ontladen van grovere koop- goederen. Deze vaart werd in 1822 door het Noordoostelijke gedeelte der stad geleid, en de stedelijke regering heeft de som van *f* 30,030, ter gedeeltelijke bestrijding der kosten bijgedragen. Zij eindigt in de stad op de hoogte der Orthenpoort, dáár, waar de Dieze zich met haar vereenigt en in den Boom uitvloeit. Over deze vaart liggen vier fraaije dubbele ophaalbruggen, terwijl aan den Kleinen-Hekel de eerste schutsluis is. De zuidelijke zijde is sints de laatste jaren met nieuwe huizen vol gebouwd en levert voor de inwoners de eenigste aangename wandeling binnen de stad op.

Digitized by Google

's Hertogenbosch is eene gewigtige vesting, die, ofschoon zij eenen gebrekkigen hoofdwal bezit, welke bestaat uit acht bastions, als: Muntel, Hintham, Bazelaar, Oranje, Vucht, Deuteren, Maria en Oliemolen, die alleen door eene gracht met zeer lage contre-escarpen omgeven, en van geene andere buitenwerken dan vóór de fronten der Hinthamer-, St. Jans- en Vuchterpoort, voorzien, door hare natuurlijke ligging zeer sterk is, als kunnende het omliggende terrein overal over eene groote uitgestrektheid onder water gezet worden, waardoor er geene andere communicatie meer bestaat, dan langs de twee straatwegen naar Hintham en Vucht. Bovendien ligt in den omtrek der vesting, welke eene driehoekige gedaante heeft, de citadel, ook Papenbril genaamd (zie dat woord), en zijn de voornaamste punten buiten de vesting nog door de volgende sterkten verdedigd, als: 1°. de Orthenschans, buiten de Orthenpoort, op den rijweg naar Bommel; 2°. de Retranchementen, aangelegd op den straatweg buiten het geh. Hintham; 3°. het fort St. Anthonie en 4°. het fort Isabelle, beide laatstgenoemden aan den straatweg naar Vucht; terwijl nog tot deze vesting kan gerekend worden het fort Crevecoeur, aan den mond der Dieze (zie deze woorden).

Het Stadhuis, aan de zuidzijde van de *Markt*, is een fraai gebouw, met eenen graauwen arduinen gevel en voorzien van eenen schoonen toren met peer, met klokkespel en uurwerk. De gevel is sierlijk opgehaald en met een modern bordes voorzien. Het vereert de nagedachtenis van den beroemden van Campen, die het in het jaar 1670 in dezen fraaijen smaak heeft ingerigt. De Burgemeesterskamer prijkt met schilderijen van den vermaarden Theodorus van Tulden, wiens kracht van uitdrukking, in gelijkenis van beelden en koloriet, geen geringen lof verdient, en van Dirk du Bois, in leven Directeur der teekenschool. Achter het stadhuis ligt een groot en lang ijzeren kanon, van achtkantigen vorm, gemeenlijk de Boze Griet genoemd, zijnde gegoten in 1511. Men leest er met zeer oude en bijna onleesbare letters op:

Groot geweld hiet ik.
's Hertogenbosch beschерm ik.

Van dit kanon heeft men een stuk afgezaagd, en tot een gewigt aan het uurwerk van de St. Janstoren gehangen. Het stedelijk archief is bezienswaardig: aldaar zijn de stads-archieven, die in vrij goeden en volledigen staat bewaard zijn gebleven, in goede orde gerangschikt. Tevens vindt men er merkwaardige oud- en zeldzaamheden, waaronder ongeveer 250 zilveren cachetten van de vroegere regerende Leden bewaard worden, met eene verzameling van zilveren en glazen drinkbokalen van sierlijken vorm. In 1840 heeft het stedelijk Bestuur de verzorging van dit archief opgedragen aan den Heer C. R. Hermans, die het in dezen goeden staat gebragt heeft.

Het Gouvernement, in de *Verwerstraat*, prijkt met eenen deftigen voorgevel, heeft een fraai voorplein met groot ijzeren hek en portier, woning, ruime vertrekken voor de verschillende bureaux en zalen en was vroeger met enkele fraaije schil[der]ijen van Amelsfoort versierd, waaronder dat uit[beeldende] voorstelt, met zijnen slaaf en ajuin[tas], hij het goud versmaadt, hetwelk [hem] aanbieden, doch deze zijn thans [verdwenen]. Oorspronkelijk was dit gebouw een J[ezuïten-klooster], het jaar 1768 herbouwd.

Digitized by Google

vier kwartieren van de Meijerij van 's Hertogenbosch. Na den overgang van 's Hertogenbosch, in het jaar 1794, werd het door de Franschen tot een Hospitaal gebruikt; vervolgens in het jaar 1796 vernieuwd zijnde, hielden de Bataafsch-Brabandsche Volksvertegenwoordigers er hunne zittingen, en later het bestuur van het Departement Braband. Achter het gebouw heeft men eenen fraaijen tuin, door welken de rivier de Dommel haren ongedwongen loop vervolgt, en waarin onderscheidene partijen naar den nieuwsten smaak aangelegd, eene voortreffelijke werking doen.

Het Paleis van Justitie, in de *Hinthammerstraat*, dat in het jaar 1840 aanmerkelijk vergroot is, dient tot vergaderplaats van het Provinciaal-Geregtshof van Noord-Braband, en van de Arrondissements-Regtbank van 's Hertogenbosch. Het is van ruime, en tot het doel waartoe zij bestemd zijn, geschikte vertrekken voorzien. Vóór het jaar 1629, was het een Bisschoppelijk paleis, later diende het tot woning van den Kommandant, en werd daarom het Kommandement genoemd. In 1764 is er eenen nieuwen voorgevel aangebouwd en veel verbeterd. Onder het bewind van Napoleon, heeft het weder tot Bisschoppelijk paleis gediend.

Het Bisschoppelijk paleis, aan de *Paradeplaats*, bestaat uit twee aan elkander palende gebouwen, onder eenen gevel gebragt, welke vroeger tot woning van partikulieren dienden. Tijdens den staat van beleg heeft het, van 1830 tot 1833 tot Kazerne, en van 1833 tot 1839 tot Militaire Hospitaal gediend. Thans wordt het door het Domeinbestuur verhuurd. Het heeft schoone vertrekken, met groote marmeren schoorsteenen en kostbare behangsels.

Het Tucht- Werk- en Gevangenhuis, in de *St. Joriisstraat*, is een aanzienlijk gebouw, dat in het jaar 1802 nieuw gebouwd, later in de jaren 1824 en 1830 aanmerkelijk vergroot, en zeer doelmatig ingerigt is. Tijdens den staat van beleg, heeft dit gebouw gedeeltelijk tot Kazerne gediend.

De gewone Kazerne, in de *Tolbrugstraat*, op *St. Jacobskerkhof*, de Mortel-Kazerne en de Barbara-Kazerne, kunnen gezamenlijk wel 3000 man bevatten; terwijl de twee nieuw gebouwde Ruiterstallen, aan de *Paradeplaats*, ruim genoeg zijn voor 600 paarden.

Het Laboratorium, bij de *Orthenpoort*, zijnde een groot en sterk veelhoekig gebouw, met eene natte gracht omgeven en van een spits dak voorzien, dient ook, zoo als de Toren op de *Hofstad*, behoorende bij het Hinthamereinde, en de Vuurwerkerstoren, bij bastion Bazelaar, om ernstvuurwerken te bewaren.

Het Groote Kruidmagazijn, bij de bastion *Bazelaar*, is een groot [illegible] gebouw, groot genoeg om 100,000 pond kruid te bergen. Behal[illegible] nog een Kruidmagazijn, op de *Citadel* of *Papenbril*.

A[illegible] oudste gebouwen van 's Hertogenbosch, verdient de Li[illegible]wepoort in de *Hinthamerstraat*, aan de Illustre-Li[illegible]-Broeder[illegible] toebehoorende, vermelding, waarvan het b[illegible]eelte w[illegible]uwvalligheid voor eenige jaren is afgebro-k[illegible] heeft [illegible]nderbaren antieken gevel.

[illegible] der W[illegible]laren is een onaanzienlijk gebouw, op [illegible]ulst.

[illegible]ene afbe[illegible]bouw in het *Geschiedkundig Mengelwerk over de gro-*[illegible]nd, v[illegible] Metselarbeider C. B. Herrmans, D. II, bl. 80.

Digitized by Google

Ook heeft men te 's Hertogenbosch een Postkantoor, in de *Steofstraat*, en eene Station der Paardenposterij, in de *Keizerstraat*.

Onder de kerken munt voornamelijk uit de Groote- of St. Janskerk, aldus genoemd, omdat zij weleer aan den H. Johannes was toegewijd, aan de *Paradeplaats*. Men begon deze kerk, eene der grootste en schoonste van ons geheele Vaderland, te bouwen in het jaar 1280. Zij werd in 32 jaren (anderen stellen 80 jaren) volbouwd. Zij steunt op 180 pilaren, hare lengte is 108 ellen, de breedte vóór het koor of op het kruis 49 ellen, en bij den toren 39 ellen. Vóór het jaar 1629, telde men er 80 altaren, en was zij met uitmuntende schilderijen versierd. Deze kerk heeft van tijd tot tijd zeer vele rampen moeten ondergaan. In het jaar 1410, werd zij door een zeer zwaar onweder sterk beschadigd. In 1419, brandde zij op den 30 April geheel af, doch werd schooner hersteld dan zij te voren geweest was. Op het midden dezer kerk, plagt eenen uitmuntenden schoonen toren te staan, geheel alleen van hout vervaardigd, welke een koper beeld van Johannes *den Evangelist*, op de spits torschte, wegende 75 Nederl. ponden, maar hij brandde op den 25 Julij 1584, door den bliksem geheel af, op denzelfden dag, dat daarin het *te Deum laudamus* gezongen werd, wegens het vermoorden van Prins Willem I, en is niet weder opgebouwd. De toren aan de Westzijde der kerk, werd toen ook sterk beschadigd. In de onderscheidene belegeringen dezer stad, in de jaren 1601, 1603 en vooral in 1629, leed deze kerk zeer veel. In het jaar 1722 ontstond er brand in, doch deze werd spoedig geblusscht. De bliksem sloeg in het jaar 1745 in den toren, doch de brand hierdoor veroorzaakt, werd gelukkig gestuit. Den 5 Augustus 1830 sloeg de bliksem weder in dezen toren, en stichtte daarin brand. Door spoedig aangebragte hulp werd zij echter weldra geblusscht. Een gedeelte van den toren verbrandde nogtans en stortte in, en de Klokkenist, die juist bezig was met het opwinden der klok, werd door den schok en het licht zoodanig verschrikt en bedwelmd, dat hij langs den trap naar beneden stortte, en zeer zwaar gekwetst werd. Den 20 Julij 1837, is het onweder nogmaals aan den Oostkant van den grooten toren en koepel dezer kerk ingeslagen, en heeft op beide plaatsen het leijen dak verbrijzeld, het houtwerk had zelfs reeds vlam gevat, maar door spoedig aangebragte hulp zijn gelukkig grootere rampen voorgekomen. In 1845 is deze kerk sierlijk hersteld, en met ijzeren gaanderijen versierd. In het jaar 1368 werd er een kapittel van dertig wereldlijke kanonniken in de St. Janskerk gesticht. Jan van Arkel was er de oprigter van. Dit schoone gebouw leed geweldig veel in 1566 door de beeldstormerij. Men ziet er echter nog bezienswaardige zaken. Ten Noorden van den toren staat eene ongemeene doopvont, zijnde in het jaar 1492, door Mr. Aert, Geelgieter van Maastricht, gegoten van geel koper, wegende 1250 Nederl. ponden. Het is om het zware beeldwerk en den vorm, zijnde de deksel als eenen toren gemaakt, zeer bezienswaardig, zijne weërga wordt bijzaam gevonden. Ten Noorden van den toren staat het zoogenaamde Hel des oordeels, zijnde in 1513 vervaardigd, door eenen Smid, door sommigen Pieter Wouters, door anderen Matthijs Serinnen, en weder door anderen Soerendonk geheeten. Naar het oordeel van sommigen is dit echter van niet veel aanbelang (1). Vóór het koor is

(1) Men zie daaromtrent nader onzen volijverigen Medearbeidr C. R. Hermans, in zijne *Geschiedkundig Mengelwerk over de provincie Noord-Braband*, D. I, bl. 41–53.

Digitized by Google

een fraai oxaal, dat het koor van het schip der kerk afzondert, op zestien verheven pilaren van gepolijst rosachtig marmer, en versierd met eenige groote en onderscheide kleine zeer kunstig gehouwen beelden, dit oxaal werd voltooid in het jaar 1613, en kostte 11,000 guld. In het koor ziet men de zitbanken van de oude Kanonniken, zijnde voorzien van zeer bijzonder en even daarom bezienswaardig beeldwerk, waarin smaak en wansmaak om den prijs dingen. Ook vindt men hier het levensgroote standbeeld van den vierden Bisschop van 's Hertogenbosch, Gijsbertus Masius, in eene knielende gedaante. Het is door de baldadigheid veel geschonden, doch niet door de beeldstormerij, daaronder leest men het volgende grafschrift:

OMNIA MORS AEQUAT.
HIC JACET
QUEM BOMMELIA MUNDO PROTULIT
DUCIS-SYLVA INFULA EXCEPIT
MORS VIRTUTIBUS CANISQUE AUCTUM INTERCEPIT
QUID HIC TRIUMPHAS GERMANA SOMNI
ILLE TIBI REDDIDIT QUOD DEBUIT
ET QUOD NON DEBUIT
IN PATRIAM TRANSTULIT.

(d. i. De dood maakt alles gelijk. Hier ligt hij, die in Bommel het levenslicht aanschouwde; die te 's Hertogenbosch den Bisschopsmijter ontving, en die met vele deugden versierd, in zijnen grijzen ouderdom door den dood werd aangenomen. Waarom verblijd gij u hier o Broeder van den slaap! Hij heeft u slechts terug gegeven, hetgeen hij u schuldig was, en hetgeen hij u niet schuldig was, heeft hij naar zijn Vaderland overgebragt). Om deze kerk heen, loopen de begraafplaatsen der R. K. Ook ziet men nog in het koor het hoogaltaar, uit marmer vervaardigd, en met schoon beeldwerk versierd. Mede is bezienswaardig het marmeren altaar in O. L. V. kapel. Deze kerk pronkt ook met eenen fraai gesneden predikstoel en twee orgels, wordende aan het groote onder den toren, om zijne ongemeene welluidendheid, vooral in de *vox humana* en de trompet, eenen hoogen rang onder deze kunstwerktuigen der kerkmuzijk toegekend, ja door sommigen voor het grootste en beste in de Nederlanden gehouden. Van buiten is deze kerk met zeer fraai lof- en beeldwerk versierd. De groote toren is echter niet fraai en ontsiert het gebouw, dewijl hij van roode steen is opgemetseld; het dak loopt pyramidaal op en heeft op den top een klein koepeltorentje. Het achterste gedeelte van het schip der kerk werd in 1497 voltooid. De lieden, die aan dit werk gearbeid hebben, ontvingen naar men wil, lederen geld, en den opperbouwmeester had tot zijn dagloon een braspenning (6½ cent). Men verhaalt, dat deze man, eens toen zijne vrouw hem erwten met spek voorzette, daarover zoodanig in toorn ontstak, dat hij de pot omschopte, en uitriep:

Is dat nu spijs voor eenen man,
Die daags een braspenning winnen kan.

en ter gedachtenis van deze daad zoude aan de noordelijke buitenzijde der kerk, het afbeeldsel, dat men er heden nog ziet, van eenen man, die met zijnen voet eene etenspot omschopt, met dat gezegde er onder, geplaatst zijn (1). Deze kerk, welke sedert het jaar 1629 bij

(1) Men zie hierover nader: het *Geschiedkundig Mengelwerk over de provincie Noord-Braband*, D. I, bl. 113–116.

Digitized by Google

de Herv. in gebruik was, is in het jaar 1810 aan de R. K. teruggegeven, sedert dien tijd is zij van jaar tot jaar met rijke sieraden waardiglijk versierd, hebbende het kerkbestuur sedert eenige jaren met de fraaije fresco beschildering der gewelven, welke zeer zeldzaam, zoo niet eenig, is in ons Vaderland, met groote kosten doen herstellen.

De Roomsch-Katholijke kerk van den H. Jacobus, in de *St. Jakobsstraat*, is een net gebouw, met eenen kleinen toren en van een orgel voorzien.

De Roomsch-Katholijke kerk van de H. Catharina of Kruiskerk, in de *Kruisbroederstraat*, is een schoon gebouw, met eenen koepel en van een orgel voorzien. Deze kerk werd in 1569 eene parochiekerk, en werd in 1601 veel vergroot; in het jaar 1842, is zij weder zeer vergroot en verfraaid. Zij is versierd met de schilderijen van den Historieschilder P. J. Verhagen, welke voorheen de abdij van Everbode versierde.

De Roomsch-Katholijke kerk van den H. Petrus, achter de Tolbrug, nabij de *Orthenstraat*, is thans in aanbouw, en zal in den loop van dit jaar (1843) voltooid zijn. Het is een deftig en sierlijk gebouw, volgens de Corinthische orde, en doen den bouwmeester, den Heer Johannes Hendricus Laffertee, Onderwijzer aan de teekenschool te 's Hertogenbosch, groote eer aan. Aan deze kerk is een uitmuntend orgel door een' deftig en aanzienlijk parochieaan ten geschenke gegeven. Dit overheerlijk stuk, waaraan geene kosten mogen gespaard worden, wordt op 20,000 gulden berekend, en zal bestaan uit een 16 voets werk met drie klavieren en pedalen van twee octaven. De Heer Smits, Orgelmaker op de Reek, bij Grave, is met de zamenstelling belast.

Behalve deze kerken bezat 's Hertogenbosch vroeger nog een aantal kerkelijke stichtingen, als het Grootgasthuis van St. Elizabeth, in de *Hinthamerstraat*, waarvan de kerk in 1458, door Paus Calixtus III, tot de parochie verheven werd; het Beggijnhof, dat van eene zeer oude instelling was, zijnde de kerk reeds van het jaar 1274 van de par. van Orthen, waaronder zij had behoort, afgescheiden, en sedert als parochiealekerk aangezien; terwijl het hof, waarin de Beggijnen, die zeer talrijk waren, nog eenigen tijd na de verovering van 's Hertogenbosch, in het jaar 1629, gebleven zijn, naderhand tot eene paradeplaats gemaakt, en de voormalige kerk thans afgebroken is; het klooster der Predikheeren of Dominikanen, in de *Hinthamerstraat*, thans tot particuliere woningen verbouwd; het Klooster der Wilhelmiten, op het *St. Jacobsplein*, waarvan de gebouwen thans zijn weggebroken; het Klooster der Minderbroeders of Franciscanen, in de *Minderbroederstraat*, thans verbouwd tot particuliere woningen; het Kapucijnenklooster, in de *Apostelstraat*, waarvan de gebouwen zijn weggebroken; het Kloos-
ter der Beggarden, aan de *Paradeplaats*, waarvan de gebouwen
ms verbouwd zijn tot een weeshuis; het Kruisheerenklooster,
ter de St. Catharinakerk, nabij de *Vuchterstraat*, thans weggebroken,
rwijl de kerk nog onder den naam van St. Catharinakerk bij de R. K.
gebruik is; het Jesuitenklooster, in de *Verwerstraat*, thans een
gelte van het Provinciale Gouvernement uitmakende; het Hiero-
imuskloos ter, op het *Hinthamer-einde*, waarvan de gebouwen
thans verbouwd worden tot eene kristal- en glasslijperij; het Cel-
lebroederskloos ter, op *de Triniteit*, thans het Weeshuis der
Hervormden; het St. Geertruidaklooster, bij de *Orthen-Binnen-
poort*, thans ingerigt tot woonhuizen, terwijl de kerk bij de Waalsche

Digitized by Google

gemeente in gebruik is; het Clarissenklooster, in de *Clarastraat*, waarvan de gebouwen verbouwd zijn tot woonhuizen; het Klooster Marienburg, op *den Uilenburg*, waarvan de gebouwen zijn verbouwd tot particuliere gebouwen, een arsenaal en eene societeit; het Klooster der Zusters van Orthen, ten Noorden van de *Hinthamerstraat*, thans verbouwd zijnde tot eene warmoezierswoning; het Franciskaner Nonnenklooster, achter de *Tolbrug*, waarvan de gebouwen thans dienen tot woningen voor partikulieren; het Klooster voor Reguliere Kanonikessen van de St. Augustinusorde, op den *Papenhulst*, thans verbouwd tot woonhuizen met tuinen, en de kerk tot eene branderij; het Augustijnen Nonnenklooster, op den *Papenhulst*, thans door moestuinen vervangen; het Klooster Bethanië, op den *Windmolenberg*, welks gebouwen thans tot burgerwoningen zijn ingerigt; het Klooster der Carmeliter-Nonnen, op het einde van de *St. Jorisstraat*, thans verbouwd tot particuliere woningen. Ook had men er een aantal kapellen, tot godsdienstig gebruik der nabijwonende R. K., als: die van St. Anna, in de *Gasthuisstraat*, later tot Fransche Hervormde kerk gediend hebbende, thans afgebroken, terwijl op de plaats, waar zij gestaan heeft, de Nieuwekerk gebouwd is; die van St. Georgius, thans gebruikt wordende tot kazerne voor de Infanterie; die van St. Cornelius, bij de *Vuchterpoort*; die van St. Eligius, bij de *Orther-Binnenpoort*, verbouwd tot partikuliere woningen; die van St. Barbara, in de *Barberastraat*, thans dienende tot kazerne, en die van St. Anthonius, op het *Hinthamereinde*, thans verbouwd tot partikuliere woningen, waarvan echter de toren nog bestaat, welke met een klok en uurwerk voorzien en in den Gothische stijl is opgebouwd. In de *Tuinen* of *Diepstraat*, achter dezen toren, heeft de eerste Antoniuskapel gestaan, welke echter voor vele jaren reeds is afgebroken, zoo dat hiervan niet het minste spoor meer over is.

De Kerk der Nederduitsche Hervormden wordt de Nieuwe geheeten. In het jaar 1820 begonnen, werd zij in 1821 voltooid en, op Zondag den 6den Januarij 1822, in de voormiddag-godsdienst-oefening, door den Hoog Eerw. Heere Zegen de Jonge, toenmaals oudsten Predikant te 's Hertogenbosch, ingewijd. Het gebouw is helder en ruim. Ten Oosten heeft het de *Gastelstraat*, ten Zuiden de *Kerkstraat*, ten Noorden de *Hinthamerstraat*. Het heeft eenen deftigen gevel aan elke zijde, eenen kleinen houten vierkanten, netten toren, een zeer fraai orgel, drie uitgangen op de genoemde straten en twee ruime voorpleinen, met ijzeren bekken omgeven, het eene aan de Hinthamer- het andere aan de Kerkstraat.

De Waalsche kerk, in de *Orthenstraat*, is een oud gebouw. Zij wordt de St. Geertruidakerk genoemd, omdat zij vroeger gediend heeft tot eene kapel van het St. Geertruidaklooster. De kleine toren en het orgel zijn min aanzienlijk. Men is thans (1843) bedacht eene nieuwe te bouwen, waarvoor de plaats reeds is aangekocht.

Voorheen hadden de Herv. hier drie kerken, als: de St. Janskerk of Groote kerk, thans bij de R. K. in gebruik; de Kruisbroederkerk, in de *Kruisbroederstraat*, welke na de overgave van 's Hertogenbosch, in 1794, door de Franschen tot eene broodbakkerij gebruikt is, en de St. Geertruidakerk, ook wel de Havenkerk of Orthenkerk genoemd, in de *Orthenstraat*, welke na de overgaaf van 's Hertogenbosch aan de Franschen, in 1794, tot een hooi- en houtmagazijn gediend heeft, en later, in het jaar 1808, hersteld zijnde,

Digitized by Google

is zij thans bij de Waalsche gemeente in gebruik. Vroeger hadden de Franschen de St. Annakerk in bezit, die bij de belegering van het jaar 1794, door eene granaat, die daarin nederviel, eenigzins beschadigd werd. Ook sloeg de bliksem, in den herfst van 1799, in den toren, waardoor hij geheel afbrandde, doch de kerk zelf leed geen schade. Men had er een tamelijk goed orgel in. Dit gebouw is in het jaar 1817 afgebroken.

De Evangelisch Lutherſche kerk, in de *Verwerstraat*, een doelmatig ingerigt gebouw, hetwelk in 1829 smaakvol vertimmerd en opgebouwd, en in het jaar 1842, even als de pastorie, hersteld is. Deze kerk prijkt met een fraai orgel en drie koperen kroonen; zij heeft echter geen toren.

De Synagoge, in de *Mortelstraat*, een zeer geschikt en fraai gebouw, is in het jaar 1823 nieuw gesticht door een ingezeten voor eigen rekening, en de gemeente ten geschenke gegeven.

Onder de liefdadige inrigtingen van 's Hertogenbosch verdient voorzeker melding: het Geefhuis of de Tafel van den Heiligen Geest, ook wel het Spint geheeten, in de *Hinthamerstraat*, waarmede de meeste der voormaals te 's Hertogenbosch bestaan hebbende veertien oude mannen- en achttien oude vrouwenhuizen, waarin 127 mannen en 144 vrouwen verpleegd worden, vereenigd zijn. Dit gebouw, waarin arme oude mannen en vrouwen wonen, is in het jaar 1826 prachtig vernieuwd, terwijl er in 1838 een geheel nieuwe vleugel is aangebouwd, zoo dat het nu een der aanzienlijkste gebouwen van de Hinthammerstraat uitmaakt. De administratie van dit Geefhuis zorgt tevens voor de bedeeling der armen, en besteed de te vondeling gelegde of verlatene kinderen, sedert het Vondelingshuis met deze inrigting is vereenigd.

Het Burger- en Militaire-Gasthuis, in de *Hinthamerstraat*, is geschikt voor alle armen, kranken en ellendigen. Men vermoedt, dat het omtrent het midden der dertiende eeuw, door twee godsdienstige vrouwen, allereerst werd aangelegd; anderen willen, dat het juiste jaar der stichting 1277 is. Het is van geringe beginselen zeer toegenomen, en, ofschoon het van buiten weinig aanzien heeft, ontbreekt het er van binnen niet aan onderscheidene gemakken, tuinen, plaatsen, brouwerij, bakkerij, velerlei ziekenkamers, korenzolders, stallen enz.

Het Weeshuis der Hervormden, aan de *Paradeplaats*, is in het voormalige Cellebroedersklooster, dat in het jaar 1560 tot het tegenwoordige einde werd ingerigt.

Voorts heeft men er nog een Roomsch-Katholijk-Weeshuis, in de *Keizerstraat*; een in het jaar 1838 aanmerkelijk vergroot Krankzinnigenhuis, in de *Hinthamerstraat*, hetwelk op verlangen van Willem Reinier van Arkel, in het midden der vijftiende eeuw, gesticht is; een Verbeterhuis, op de *Papenhulst*; eene in het jaar 1812 opgerigte Werkschool, *Achter het Wild-Varken*; eene Maatschappij tot verzachting van het lot van behoeftige kraamvrouwen en hunne pasgeboren kinderen, waarvan de werkkring zich over de gehcele provincie Noord-Braband uitstrekt, negen leden tellende; eene subcommissie van de Maatschappij van Weldadigheid; eene Afdeeling van het fonds ter aanmoediging en ondersteuning van de gewapende dienst in de Nederlanden, met vier leden; eene Afdeeling van het Nederlandsch Genootschap tot zedelijke verbetering der

Digitized by Google

gevangenen, met drie leden; eene Afdeeling van het Instituut voor Blinden te Amsterdam; eene Afdeeling van het Instituut tot onderwijs van doofstommen, gevestigd te Groningen; eene Afdeeling van het Nederlandsche Bijbelgenootschap; eene Afdeeling van het Nederlandsch Zendelinggenootschap; eene Afdeeling van het Nederlandsch Godsdienstig Tractaatgenootschap; eene Bank van Leening, in de *Koorstraat;* eene Spaarbank, in de *Ridderstraat;* een onderling Lijfrentenfonds, voor gehuwden uit den meer of minder vermogenden stand, welke allen zeer doelmatig zijn ingerigt; eene Armeninrigting, bestaande uit negen Wijk- of Blokmeesters, welke uit daartoe verzamelde liefdegiften in de dringendste behoeften der huisarmen voorzien, en het Gesticht der Zusteren van Liefde, in de *Koorstraat,* sedert het jaar 1823 opgerigt, en tot wering der armoede helpende.

Mede bestaat te 's Hertogenbosch een Illustre-Lieve-Vrouwe-Broederschap, dat, in het jaar 1318 opgerigt, alle wisselingen van bestuur getrotseerd, en, zoo ten behoeve van de armen als tot bevordering van kunsten en wetenschappen, eenen nuttigen invloed heeft. Het bestaat uit eenen Zwanenbroeder, zijnde Z. M. den Koning, drie eerebroeders, zijnde Hoogstdeszelfs zonen, achttien Herv. Broeders, achttien R. K. Broeders en eenen Griffier.

De Latijnsche school, welke vroeger in de *Schilderstraat* stond, was destijds in vijf klassen verdeeld, die elk eenen meester hadden. Het opperbestuur der school was, zoo als nog, aan eenen Rector toevertrouwd. Thans is de Latijnsche school geplaatst in twee voormalige particuliere huizen op *de Papenhulst*, waarvan het eene tot woning voor den Rector dient; terwijl in het bovenste gedeelte van het andere, waar de scholen gevestigd zijn, de boekerij en de vergaderzaal van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen geplaatst is. Thans wordt aan deze school, door eenen Rector en twee Præceptoren, aan 20 leerlingen, onderwijs gegeven.

Vroeger had men hier eene Illustreschool, die in het jaar 1629 opgerigt was, en in het begin dezer eeuw is opgeheven. Vier van de zes Hervormde Predikanten bekleedden het ambt van Hoogleeraar, als: één in de Godgeleerdheid, één in de Oostersche talen, één in de Grieksche talen, en één in de Oordeelkunde of Uitlegging der H. Schrift. Behalve dezen waren er nog twee Hoogleeraren, één in de Geneeskunde en één in de Wiskunde.

Voorts verdienen onder de wetenschappelijke inrigtingen genoemd te worden: het in 1836 opgerigte Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, dat ongeveer 350 leden telt en eene aanzienlijke boekerij bezit, die vooral rijk is aan handschriften, munten, zeldzaamheden en werken, betrekkelijk Noord-Braband; eene Koninklijke school voor nuttige en beeldende Kunsten, waaraan door vijf Onderwijzers aan ongeveer 300 leerlingen gratis onderwijs in het handteekenen, de natuurkunde en in de bouwkunde wordt gegeven, terwijl er ook naar pleister en levend model wordt geteekend, en eenige Kweekelingen van goeden aanleg onderwijs in het schilderen genieten; de in 1833 opgerigte Broederschap van St. Lucas, tot bevordering van schilder-, teeken- en toonkunst, met tachtig leden; eene Maatschappij tot invoering der zijdeteelt in Noord-Braband; een Physisch genootschap, onder de zinspreuk: *Per hæc ad altiora* (Hierdoor tot hooger); eene

Digitized by Google

Afdeeling van de Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij; een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 5 Januarij 1819 is opgerigt, en zeventig leden telt; eene Maatschappij van toonkunde, onder de zinspreuk: *het volmaakt accoord*, dat voornamelijk door de bemoeijingen van den Heer Bernardus Antonius Fallés, is opgerigt, terwijl de Onderwijzers, welke door deze Maatschappij bezoldigd worden, op eene der bovenzalen van het stadhuis, in de zang- en toonkunst kosteloos meloplastisch onderwijs geven; een Gezelschap ter bevordering der Toonkunst, onder de zinspreuk: *Tot Nut en Vermaak*, in het jaar 1819 opgerigt, en tachtig leden tellende. Vóór eenigen tijd had men hier nog een Letterminnend genootschap, onder de zinspreuk: *Tot oefening;* een in 1834 tot stand gekomen, doch thans opgeheven Teekencollegie; eene Industrie- of Werkschool, een Donderdags-Concert, onder de zinspreuk: *Semper Crescendo;* en een Maandags-Concert, doch deze bestaan thans niet meer.

Men heeft te 's Hertogenbosch twintig scholen, waaronder eene Kostschool voor Jongeheeren, twee Particuliere Dagscholen voor Jongens, eene Stads-Armenschool, met 450 leerlingen, en eene Diaconieschool.

's Hertogenbosch heeft eene menigte beroemde mannen zien geboren worden, als daar zijn:

De Godgeleerden: Michiel Lombaerts van Engkevoirt, den zestienden Deken van het Kapittel van St. Jan te 's Hertogenbosch, † 1 Mei 1536; Henricus de Buscoducis (Hendrik van 's Hertogenbosch), † vermoedelijk in 1470, als Kruisheer te Keulen; Lambertus a Valle (van den Dalen), † vermoedelijk in 1533, als Deken te Tongeren; Joannes Berckelaer, † vermoedelijk in 1556, die tevens een bekwaam Taalkundige was; Leonardus van Vechel, een der negentien Martelaren van Gorinchem, geb. in 1527, door Lubey ter dood gebragt in den nacht tusschen 8 en 9 Julij 1572; Hieronimus Verlenius (van Verle), † 17 Augustus 1586, als Vikaris-Generaal van het bisdom Haarlem, na eerst Hoogleeraar te Utrecht te zijn geweest; Joannes Kievits, † in 1607, als R. K. Pastoor in zijne geboorteplaats; Joannes de Haze, † in 1624, als Hoogleeraar te Wurtsburg; Joannes Werdenus (van Weerd), † omstreeks 1629; Arnoldus van Aken, † na 1629; Joannes Boden, geb. in 1570, † vermoedelijk in 1631, als R. K. Pastoor in zijne geboorteplaats; Wilhelmus van Someren, † in 1635, als Prior van het klooster der Predikheeren in zijne geboorteplaats; Joannes van Asseldonck, die in 1621 te Douay, Doctor in de Godgeleerdheid werd, en aldaar door zijne kennis in de Kerkelijke Regten eenen grooten naam maakte, en vermoedelijk in 1640 overleden is; Michaël Ophovius (Michiel van Ophoven), † 4 November 1637, als Bisschop van 's Hertogenbosch; Gulielmus ab Angelis (Willem van Engelen), geb. in 1583, † in 1649, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan de Hoogeschool te Leuven; Henricus van den Leemputte, geb. in 1588, † in 1657, als Vikaris-Generaal te 's Hertogenbosch; Petrus Bruxelius (van Brussel), geb. in 1612, † in 1664, als Missionaris in de Landen van Gulick en Berg; Casparus Nemius, geb. in 1587, † 22 November 1667, als Aartsbisschop van Kamerijk; Joachim Keysers, de vier en veertigste Abt van Berne, † in 1676; Ignatius Augustinus Schets van Grobbendonk, geb. in 1625, † 31 Mei 1680, als Bisschop van Gent; Petrus Keychenius, geb. in 1654, † in 1691, als Predikant te Arnhem;

Digitized by Google

Augustinus van Rijswijk, de een en vijftigste Abt van Berne, † 28 Julij 1750; Johan Carel Palier, geb. 19 Junij 1729, † 20 Feb. 1780, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan de Illustreschool te 's Hertogenbosch, en Johannes Willem Walterus Ruys, † 28 Jan. 1824, als Hoogleeraar aan het R. K. seminarie van het Land van Megen en Ravestein, te Huisseling.

De Regtsgeleerden: Henricus Agylaeus, geb. in 1533, die zijne vaderstad voor het Spaansche geweld trachtte te beveiligen en in 1595 als Raadsheer te Utrecht overleed; Theodorus Aemydenius (Dirk Aemyden), † in het laatst der zestiende eeuw te Rome, als Advokaat der Curia Romana; Nicolaas van Tulden, † in 1610, als Schepen in zijne geboortestad; zijn zoon Diodorus van Tulden, † 19 Nov. 1645, als Raadsheer in den Hoogen Raad van Mechelen; Gerardus van Someren, † in 1652, als Schepen van Dordrecht; Hendrik Bloemaens, die in 1662 Medelid van den geheimen Raad des Konings van Spanje was; Yerom van Achelen, † in 1604, als Raadsheer in het Hoog Geregtshof te Mechelen; Simon Fierlands, † 15 Augustus 1686, als Raadsheer aan hetzelfde Hof, Mr. Jan Hendrik Sassen, † in Mei 1830, als Advokaat in zijne geboorteplaats, en Mr. Willem Cornelis Ackersdijck, geb. 12 December 1760, † 7 Februarij 1843.

Den Geneeskundige Frederik Dekkers, geb. 23 Dec. 1644, † 3 November 1720, als Hoogleeraar aan de Hoogeschool te Leyden.

De Wis- en Natuurkundigen: Johannes Clemans, † in 1648; Godefridus Francken, † in 1654, als Missionaris in Guinea, na eerst te Olmutz in Moravië, en later te Nissa in Silezië, de philosophische wetenschappen te hebben geleeraard, en Willem Jacob 's Gravesande, geb. 28 September 1688, † 28 Februarij 1742, als Hoogleeraar in de wis- en sterrekunde aan de Hoogeschool te Leyden.

De Geschiedkundigen: Joannes a Beka (van Beek), † in 1594; Petrus Christoffel van Baelen, † vermoedelijk in 1533; Simon Pelgrom, Pelgromius of Pelgromius, geb. in of omtrent het jaar 1507, † in 1572, als Rector der Latijnsche scholen in zijne geboorteplaats; Petrus Lodewijcus, die tevens de Grieksche lier handteerde, † vermoedelijk in 1597, als Rector der Latijnsche scholen te 's Hertogenbosch; Arnoldus Havensius (Arnold Havens), geb. in 1540, † in 1611; Andreas Everswijn, † in 1613; Lambert Thomas Schenckel, geb. 7 Maart 1547, † vermoedelijk in 1624, na zich ook als Latijnsch Dichter te hebben doen kennen, terwijl hij tevens als de uitvinder of hersteller van de kunst, om het herinneringsvermogen door onderscheidene middelen te ondersteunen, moet beschouwd worden; Franciscus Mercator (Cramers), † in 1636, als Pastoor van St. Michielsabdij te Leuven; Joannes Chrysostomus van der Sterre, geb. in 1591, † 28 Julij 1652, als Abt van St. Michielsabdij te Antwerpen; Jacob van Oudenhoven, † in 1683, als Emeritus-Predikant van Nieuw-Lekkerland; Constantinus Suyskens, geb. in 1714, † te Antwerpen in 1771; Johan Hendrik van Heurn, † vermoedelijk in 1779, als Secretaris in zijne geboorteplaats, en Antonie Martini, † 17 Januarij 1800, als Pensionaris zijner geboortestad.

Den Oudheidkundige Henricus Copes, † in 1708.

De Nederduitsche Dichters: Joan Reinier Rogghen, † vermoedelijk in 1620; Joannes Peters, † vermoedelijk in 1620; Egidius van der Schrick, † vermoedelijk in 1641; H. L. van Linden, † vermoedelijk in 1780, en Kornelis van der Palm, geb. 28 November 1730, † in 1789, als Kostschoolhouder te Delfshaven.

Digitized by Google

De Latijnsche Taalgeleerden: Gerardus Cantrius, geb. in 1624, † in 1689, als Rector der Latijnsche scholen in zijne geboortestad; Henricus Primarus (Prien), † waarschijnlijk in 1538; Lambertus Berchenius (van Berchen), † na 1603; Joannes van Landfort, † in 1611, als Rector der Latijnsche scholen in zijne geboorteplaats; Henricus Hornkens, † in 1612, als Aalmoesenier van Filips II, Koning *van Spanje*.

De Latijnsche Dichters: Gualterus Tancrius, † vermoedelijk in 1514, als Hoogleeraar in de Letteren te Keulen; Dominicus Schenckelius, geb. in 1520, † vermoedelijk in 1565, als Geneesheer in zijne geboorteplaats, Philippus Gruterus, † vermoedelijk in 1577; Joannes Nervius, wiens eigenlijke naam was Jan Govertsz, geb. in 1530, † in 1600, als Rector der Latijnsche scholen te 's Hertogenbosch; Matthias Vornius (van Voorne), † omtrent 1614, als Rector der Latijnsche scholen te Grave; Petrus Vladeraccus (Pieter Vladderaken), † in 1616, als R. K. Pastoor te Oirschot, die mede de Vaderlandsche Geschiedenis beoefende, diens broeder Johannes Vladeraccus (Jan Vladderaken), † vermoedelijk in 1616, na zich mede tevens op de beoefening der Vaderlandsche Geschiedenis te hebben toegelegd; Petrus Lokenans, geb. in 1580, † in 1633, als Pastoor te Rosmalen; Ludovicus Lindanus (Lodewijk van der Linden), † in 1678, als Pastoor te Rijmenant.

De Schilders: Hieronymus Bos, geb. in 1470, † omstreeks 1530; Lodewijk Jansen van den Bosch, die in de zestiende eeuw leefde; van Dijck, de vader van den grooten Antonie van Dijck; Hans Sorns; Abraham van Diepenbroek, geb. in 1607, † te Antwerpen in 1675; Theodorus van Tulden, geb. in 1607, † in 1676; Johannes Filius, die in 1682 leefde; Nicolaas Spies, † 17 Julij 1737; Quirinus van Arelsfoort, geb. in 1760; Anselmus Wieling, en Gerhardus van Dinther, geb. in 1745, † 26 Maart 1820.

Den Glasschilder Johannes de Buc, die in het begin der zestiende eeuw heeft gebloeid.

Den Stempelsnijder Theodorus van Berckel, geb. 21 April 1739, † 19 September 1808.

Den Staatkundige Gerard Prouninck, gezegd Deventer, † in 1610, als Burgemeester te Utrecht, en eindelijk den onverschrokken Ossenkooper Herman de Ruyter, die in 1570 Loevestein verraste, en dit kasteel met omtrent 30 man, tegen 300 Spanjaarden verdedigde, tot dat hij eindelijk voor de overmagt bezwijkende, den heldendood stierf.

's Hertogenbosch moest al zeer vroeg na hare stichting de rampen des oorlogs verduren. In het jaar 1202, werd zij door Dirk VII, Graaf *van Holland*, geholpen door Otto, Graaf *van Gelder*, stormenderhand ingenomen. De Graaf, na de stad geplunderd te hebben, met de buit naar huis trekkende, werd door Hendrik I, Hertog *van Braband*, onderschept, geslagen en gevangen genomen. In het jaar 1508, belegerden de Bosschenaars, met behulp van den Graaf van Anhalt, het kasteel Poederoijen, en dwongen het tot de overgave. Twintig jaren daarna, sloegen zij onder het bevel van Diederik van Batenburg, de Gelderschen, welke over de Maas gekomen waren, om het land te brandschatten.

Den 30 April 1419, verwoestte een verschrikkelijken brand al de huizen aan de Oost- en Noordzijde van de Markt, benevens het Geefhuis, het Predikheerenklooster, het Begginhof en het Gasthuis, ook de St. Janskerk werd door de vlammen niet gespaard; 112 menschen

Digitized by Google

vonden er den dood. Alle de stadsarchieven verbrandden, en de schade werd op 500,000 guld. begroot. In 1463 ontstond er weder brand, door welke ruim 400 huizen, waaronder het stadhuis en het Minderbroederskloster, mede eene prooi der vlammen werden.

In het jaar 1557 ontstond er binnen de stad eene geweldige pest, waardoor velen bezweken, zijnde bij die gelegenheid het weeshuis opgerigt.

In het begin der Nederlandsche beroerten hoopte men, dat 's Hertogenbosch volkomen in de belangen van den Staat zou overgaan. Het misnoegen tegen de Spaansche Regering, had de gemoederen der Bosschenaars, zoo wel als die der andere ingezetenen, sterk opgewekt. In het jaar 1566, begon de geloofshervorming te 's Hertogenbosch door te breken. Zekere Cornelis van Dirst, ondernam voor de eerste reis buiten de stad te prediken, en had veel toeloop. Men kwam gewapend ter preke, en allengskens nader bij de stad. In Augustus van dat jaar hadden eenigen de koenheid, des avonds in de St. Janskerk, na het zingen van eenen Psalm, de handen aan beelden en altaren te slaan. Vóór het einde der maand, was de kerk van alle versierselen beroofd, en de Hervormden oefenden daarin openlijk hunne godsdienst Het getal der Hervormden moet binnen korten tijd, zeer aangegroeid zijn, dewijl de Wethouderschap, in plaats van de strenge plakkaten des Konings van Spanje tegen hen ten uitvoer te leggen, van de pui van het raadhuis deed aflezen, dat niemand der ingezetenen, zoo van de *Oude* als *Nieuwe Religie*, elkander iets miszeggen mogten, op straffe van *Arbitraire correctie* enz.: beducht, zoo het schijnt, dat, als het tot dadelijkheden kwam, de Gereformeerden op de Roomschgezinden de overhand behouden mogten. De Landvoogdes Margaret van Parma, den voortgang der Onroomschen willende stuiten, had de Bosschenaars eenen nieuwen eed afgevergd, en daardoor gelegenheid tot de beeldstorming gegeven. Nu deed zij den Graaf van Megen, met tien vaandelen knechten, naar de stad trekken, om de burgerij te stillen. Men wilde hem niet inlaten, en hij hield de stad eenige weken ingesloten, tot dat men van binnen de tijding had ontvangen, dat Willem, Prins *van Oranje*, naar Duitschland geweken, en eenig volk, voor de Onroomschen, onder de Heeren van Thoulouze bijeen gebragt, geslagen was, waarop de Bosschenaars naar verdrag begonnen te luisteren. Om die reden had het gerucht der overkomst van den Hertog van Alba den inwoners met zoo veel schrik vervuld, dat zij het ditmaal raadzaam achtten de Hertogin, Gouvernante van Parma, om pardon te smeeken, hetwelk hun ook dadelijk gegeven werd. De Herv. beloofden zich als goede onderdanen des Konings te zullen gedragen. Die wilde kreeg vrijheid om de stad te verlaten. Ook vertrokken de meeste Onroomschen, Leeraars en leden der gemeenten met hunne goederen uit 's Hertogenbosch, en begaven zich veelal naar het land van Cleve.

Na het innemen van Brielle viel 's Hertogenbosch den Staatschen toe. Prins Willem zocht er zelf bezetting in te leggen, doch dit mislukte. In 1579 werd de kerkenvrede, waarbij den Herv. vrijheid van godsdienst werd toegestaan, te dezer stede aangenomen. De Utrechtsche Unie werd er ook openlijk afgekondigd, nadat zulks te Antwerpen geschied was. Velen hielden er zich echter niet aan, en meenden, dat men hun deze vereeniging ten onregte opdrong. In den zomer van het gemelde jaar ontstond er eene aanmerkelijke vrees voor de Spanjaarden in de stad. Men bood haar van de Staatsche zijde eene bezetting van Schotten aan; doch het gemeen was zoo tegen deze natie ingenomen,

Digitized by Google

dat men de aanbieding van de hand wees. De Hervormden, voor onheil beducht, verlieten bij hoopen de stad. Parma zich van deze gelegenheid bedienende, bewoog de ingezetenen, om den Keulschen vrede aan te nemen, en zich met den Koning te verzoenen. Zij deden het echter niet, dan op voorwaarde, dat zij met geene bezetting bezwaard zouden worden, doch men hield hun naderhand geen woord. De Aartshertog Albertus, onder zeker voorwendsel, in het jaar 1603, drie duizend voetknechten in de stad hebbende doen komen, liet haar met deze bezetting belast. De Staatschen hadden te voren al een en andermaal getracht de stad te herwinnen, doch vruchteloos. Hopman Juliaan Kleerhagen was er, in het jaar 1585, omtrent bij verrassing meester van geworden, doch, niet behoorlijk ondersteund, werd hij er door de burgers wederom uitgedreven. In 1594 wilde men de stad weder bij verrassing innemen, doch dit mislukte.

Maurits, Prins *van Oranje*, belegerde haar in November van het jaar 1601. In 1603 kwam hij er andermaal voor; doch, vernemende dat de stad door den Aartshertog van volk voorzien was, zag hij er van af. In het jaar 1622 maakte hij omtrent de stad wederom eenige aanstalten tot een beleg, welke echter van geen gevolg waren.

Op den 30 April 1629 kwam het leger van Frederik Hendrik, Prins *van Oranje*, veertig duizend man sterk, voor 's Hertogenbosch, werwaarts op den 3 en 4 Mei duizend man versterking kwam, die bij de burgers ingelegerd werden, zoodat de geheele bezetting vier kompagniën te paard en achttien kompagniën te voet bedroeg, allen meest Walen en Duitschers. De Bevelhebber Grobbendonk deed de zwakste plaatsen versterken, en werd door de Regering in al het noodige omtrent de levensmiddelen, zoo veel mogelijk was, voorzien, en voor de noodige ammunitie en andere noodwendigheden ruimschoots gezorgd. De belegeraars versterkten zich op allerlei wijzen, wierpen eene menigte sterkten en verschansingen op, welke in haren omvang acht uren gaans besloegen. Zij stopten den Dommel en de Aa met dammen, en leidden het water achter hun leger om, ten einde zich dus tegen allen aanval van achteren te beveiligen en het water aan de stad te onttrekken. Dit echter niet voldoende zijnde, moesten er ook watermolens worden gebruikt, om de lage en moerassige gronden nader bij de stad droog te maken en uit te malen. Met dit alles hadden de belegeraars zich bezig gehouden tot den 20 Mei. Men maakte vervolgens een begin met aan te vallen, en beschoot de groote en kleine schansen, alsmede de stad. Op den 18 Julij veroverde het leger der Vereenigde Staten de Groote Schans of het fort Isabella, en op den volgenden dag de Kleine Schans of het fort Antonie; ook deed men herhaalde aanvallen op de Hinthamerpoort, de Orthenpoort, de St. Janspoort en de Vuchterpoort. Op den 12 Augustus werd de stad allervreeselijkst beschoten; eene bom viel door de Kruisbroeder kerk, sloeg alles in het koor aan stukken en vermorzelde broeder zoodanig, dat men naauwelijks de stukken [illegible] en een tweede werd gewond. Eindelijk [illegible] 13 September aan Frederik Hendrik, Prins [illegible]. Den 14 September werden de artikelen [illegible] en den 17 daaraanvolgende trok de [illegible] 's Hertogenbosch ingenomen en [illegible] zijde, hield men op den 19 Sept[illegible] openbare dankzegging. Er werden Pre[illegible] trent de godsdienst gem[illegible]

Digitized by Google

Schepenen werden van hunnen eed ontslagen en nieuwe aangesteld. In 1630 moesten alle R. K. Geestelijken vertrekken en werden de vrouwenkloosters geopend, kunnende elk gaan wonen onder het gebied der Staten, waar hij goed vond, met bepaling, dat zij uit de inkomsten der kloosters zouden onderhouden worden.

In de maand October 1632 verhief zich wederom de pest, die reeds eenige jaren gewoed had; ook heerschte er de roode loop.

In het jaar 1635 heerschte in de stad wederom eene hevige pest.

Ten jare 1641 ontstond hier eene opschudding, wegens het storen van de R. K. godsdienst, door den Stadhouder van den Hoogschout.

In 1651 leed 's Hertogenbosch zeer veel door hoog water, zoodat zelfs schepen van dertig lasten over het land, achter Heusden om, naar de Maas voeren.

In 1658 stond het water, wegens ijsopstopping, een voet hooger dan in 1651.

In 1662 ontstond er een oproer, wegens de duurte van het brood, waardoor eenige molenaars- en bakkershuizen geplunderd werden. De pest, uit Algiers te Amsterdam overgebragt, openbaarde zich te 's Hertogenbosch in het jaar 1664 en woedde tot 1666.

In den oorlog met Frankrijk en Engeland, in het jaar 1672, werd de stad, welker vestingwerken zeer vervallen waren, versterkt, zij kreeg meer bezetting in, en men wendde alles aan, om haar in tijd van nood te verdedigen, maar het noodigste, namelijk geld, ontbrak. Er kwam echter eenigen tijd hierna geld uit 's Gravenhage. De Graaf van Schillard kwam met eenige Spaansche hulpbenden in de stad, en zij, zoowel als de schansen, werd door de Staten met levensmiddelen voorzien. De stad nu in eenen goeden staat van tegenweer gesteld zijnde, wilde het ongeluk, dat een gedeelte van de muur omver viel en eenen walbreuk veroorzaakte, die echter spoedig weder hersteld werd. De Franschen, die, sedert de Maarschalk Turenne, den 19 of 20 Julij, Crevecoeur en ook de schans te Engelen veroverd had, voor de stad gelegen hadden, trokken den 29 Julij af, zonder iets te hebben uitgerigt, hetgeen tot allerlei gissingen aanleiding gaf. Men versterkte nu de vestingwerken en bruggen. Ook herstelde men den stads impost op het bier, de wijn en het gemaal, die bij voorraad, wegens eene gevreesde belegering, was opgeheven. Dewijl Crevecoeur nog in handen der vijanden was en men niets uit Holland konde krijgen, kreeg de Meijerij last, om de stad van hooi, strooi, rogge, turf en hout te voorzien.

In het jaar 1673 was men zeer bevreesd, dat de Franschen iets op de stad zouden ondernemen, en daarom herstelde men ook de vestingwerken. Den 22 April kwam Willem III te 's Hertogenbosch, en gaf bevel om alles wat ter verdediging ontbrak te vervaardigen. Als een voorbeeld van uitmuntende en navolgenswaardige zuinigheid dient gemeld, dat, toen genoemde Prins bij deze gelegenheid des avonds werd ingehaald, alleen met eenen lantaren aan de deur te zetten, geïllumineerd werd.

In het jaar 1682 wilden de Algemeene Staten de vestingwerken der steden in de generaliteit aanmerkelijk vermeerderen. Die van 's Hertogenbosch en van de Meijerij waren er tegen, om dat zij hiertoe moesten bijdragen, doch hunne vertogen werden niet ingewilligd. De stad en de Meijerij moesten hiertoe negen en dertig gulden vijftien cents betalen van de honderd, die de geheele generaliteit zou dragen, en dus in het geheel eene somma van acht en vijftig duizend gulden; de renten, tegen vier ten honderd, waren zes duizend drie honderd gulden. De stad moest voor haar aandeel in de hoofdsom, zeven en

Digitized by Google

veertig duizend vier honderd drie en veertig gulden betalen, en die som, volgens het bevel der Heeren Staten, ten eersten voldoen.

Het edict van Nantes, in October 1685, door Lodewijk XIV, in Frankrijk herroepen zijnde, werden de Hervormden aldaar zeer hevig vervolgd, en verlieten met duizenden hun vaderland. De Regering van 's Hertogenbosch besloot, deze ongelukkigen, die, om hunne godsdienst moesten vlugten, te herbergen. Ten gevolge van de oorlogsverklaring van Lodewijk XIV aan de Staten, in het jaar 1688, werd deze stad in het volgende jaar versterkt en het garnizoen vermeerderd.

In het jaar 1693 had men hier eenen hoogen watervloed, welke groote schade aan de stad veroorzaakte, waardoor de armoede zeer drukkend werd en dezelve hand over hand vermeerderde.

Ten jare 1698 waren de granen hier tot eene buitengewone hoogte gestegen. Men bakte brood van rogge en boekweit, terwijl den uitvoer van graan tevens verboden werd.

In het jaar 1699 werd de Dieze binnen de stad verdiept; ook in het volgende jaar nam men daaruit tot aan de Maas toe, alle ondiepten weg. Om geld hiertoe te bekomen werd eene belasting op den turf gelegd en tevens een turfdragersgild opgerigt.

In 1701 voorzag men de stad van koren en legde er eene sterke bezetting in, welke hier de roode loop overbragt, waardoor vele burgers en soldaten hun leven verloren. In het volgende jaar, toen de oorlog met de Franschen uitbrak, werd zij andermaal versterkt en onder water gezet. De winter van het jaar 1702 was geweldig streng, zelfs zoo, dat het water in de koelbakken der glasblazerij bij de ovens met ijs bedekt waren. Deze strenge koude veroorzaakte zeer groote armoede; hierbij kwam nog, dat bij den dooi het ijs zich in de Maas vastzette, waardoor het water hier tot eene buitengewone hoogte opliep, en vele schade aan de bruggen veroorzaakte.

Op den 8 December van het jaar 1703 woedde hier een allerhevigste storm, zoodat de stad zwaar beschadigd werd, en er uitzag, even als of zij belegerd en beschoten ware geweest. Eenige jaren later, en wel op den 1 September 1717, woedde hier insgelijks een hevige storm, waardoor de toren van de Vuchterbinnen-poort omver geworpen werd; kort daarna werd hij echter weder hersteld.

De Regering werd in Julij 1719 door de Staten gelast, om de werken der stad te herstellen. Men verzocht daartoe van de Staten onderstand, maar deze werd, door schaarschheid van geld, geweigerd.

Op den 13 December van hetzelfde jaar ontstond er brand in de Grootekerk, zijnde waarschijnlijk veroorzaakt door het vuur, dat uit eene stoof was gevallen. Deze werd echter spoedig ontdekt, en hoewel reeds onderscheidene banken verbrand waren, gelukkig gestuit.

's Hertogenbosch had in het jaar 1726 veel te lijden van de strenge vorst en hoogen watervloed. In het jaar 1740 steeg het water zoo geweldig hoog, dat de stad grootendeels overstroomd werd. Zelfs kon men de kerken niet meer gebruiken. In 1751, 1752, 1775 en 1776 had de stad wederom veel van het water te lijden.

Wegens oneenigheden met den Duitschen Keizer Josephus III, werd de stad, in het jaar 1784, versterkt.

In het jaar 1787 ontstond er eene plundering, welke drie dagen duurde. De bezetting sloeg aan het muiten en plunderden, door het graauw geholpen, op eene deerlijke wijze bijna alle ingezetenen, zoo wel de Regeringsleden als burgers, zoo wel Prinsgezinden als Patrioten, niemand bleef er van verschoond. Acht honderd twee en zeventig

Digitized by Google

huizen werden geplunderd of beschadigd en de schade, hierdoor veroorzaakt, was zeer groot. Er bestaat geen voorbeeld van dergelijke plundering in eenige stad van ons Vaderland. Eindelijk werd dit oproer gestild, eenige plunderaars gevangen genomen en met de galg gestraft. Ook werden onderscheidene soldaten, die zich aan deze misdaden hadden schuldig gemaakt, weggebragt en aan de Pruissen overgegeven.

In het jaar 1788 en 1795 had men te 's Hertogenbosch weder zeer hoog water.

In het jaar 1793 werd de stad versterkt uit vrees voor eene belegering der Franschen, die reeds eenen inval in de Meijerij gedaan hadden, dan, daar deze terug moesten trekken, hoopte men van eene belegering te zullen bevrijd blijven. Maar de Franschen, in het jaar 1794 wederkeerende, onder den Generaal Pichegru, werd deze stad op den 9 October, na eene korte belegering van slechts achttien dagen, door gemelden Veldheer veroverd; de meeste huizen waren minder of meerder beschadigd, doch slechts twee geheel afgebrand. De prijs der levensmiddelen was in deze belegering ontzaggelijk hoog, bij voorbeeld een pond boter kostte twee en veertig stuivers. Na het veroveren der stad werd de Regering veranderd en de Franschen stelden een *Committé de Surveillance* aan. In 1795 rigtte men hier eene zoogenaamde Vaderlandsche societeit op, onder de zinspreuk: *Eindelijk uit de onderdrukking*, doch vele Leden verlieten haar zeer spoedig en zij nam ook ras weder een einde. Het *Committé de Surveillance* werd in twee deelen verdeeld, namenlijk in een *Committé d'Arrondissement*, en in een *Committé Central*, houdende dit laatste zijne zittingen in het openbaar. De meeste ambtenaren werden afgezet, en anderen in hunne plaats aangesteld. In Maart dezes jaars werden die twee Committés door den Representant des Franschen volks, Rabel, vernietigd, en eene *Administration Supérieure*, benevens een algemeen geregtshof, daargesteld, de uit hunne posten verstotene ambtenaren werden weder hersteld, zoo in 's Hertogenbosch als in de Meijerij. De stad had, sedert de overgave aan de Franschen, zeer veel schade geleden, vooral ook door het invoeren der assignaten, echter hadden ook verscheidene lieden door het koopen en verkoopen daarvan veel gewonnen, maar deze winst kon niet opwegen tegen de schade daardoor veroorzaakt, terwijl de stad die naderhand moest inwisselen. Eindelijk werd 's Hertogenbosch en de Meijerij, door de Franschen aan de Republiek der Zeven vereenigde Nederlanden afgestaan. Nu werd de Regering door het volk gekozen en aangesteld. Men bedankte de meeste ambtenaren, en stelde andere in hunne plaats. De opgeworpene volksvertegenwoordigers verlegden hunne vergadering van Tilburg naar 's Hertogenbosch, houdende hunne zitting eerst in een bijzonder huis, en vervolgens in het Gouvernement. Eindelijk werden zij, op lang en sterk aandringen, bij het Committé tot de algemeene zaken van het bondgenootschap te lande in 's Gravenhage, als regeerders van eene achtste provincie erkend.

's Hertogenbosch bleef door eenen gelukkigen zamenloop van omstandigheden, in het jaar 1813, vrij van geduchten tegenweer. Hare aanzienlijke wallen en buitenwerken, door moerassen omringd, waren wel sedert lang in verval, maar de drang destijds schonk nieuwe kracht. De wallen met genoegzaam geschut beplant, het aanleggen van kasematten, het diepen van grachten en het plaatsen van stormpalen rondom het tuighuis, met schietgaten voorzien, het vellen der boomen en

Digitized by Google

plantsoenen, het nabijstijnde fort, de Papen-Bril, in staat van verdediging hersteld, en het overhaast gebruik der gelegenheid, om de landen in den omtrek te overstroomen, staafden reeds in October het vermoeden van den nadrukkelijksten wederstand, in geval van toen slechts mogelijk gedachte belegering. Bijkans vier jaren lang had de Kolonel Commandant, Mouls de la Raitrie, aldaar het bevel over de vesting gevoerd, en was dus van nabij bekend met alle middelen van verdediging. Eene dagorde van den Prefect van het toenmalige departement der Monden van den Rijn, op den 20 November, verkondigde den aantogt van 10,000 man Brabandsche Nationale Garden, en de alom verspreide verzekering, dat de Hertog van Tarente, met zijne hulptroepen, in den omtrek van Arnhem en Nijmegen genaderd was, vermeerderde de algemeene vrees. Spoedig echter werd die gematigd door de tijdingen van den gelukkigen voortgang der Hollandsche omwenteling, van het zegevieren van de wapenen der gealliëerden, en van den gestuiten marsch der herwaarts bestemde troepen; door eigen aanschouwing van de aanhoudende vlugt der Fransche beambten, zoo van hier als van elders, door de blijkbaar zeer koele viering van het Fransch Keizerlijk krooningsfeest, voormaals met grooten luister gehuldigd, en thans zonder de minste praal in eene zoogenoemd Te Deum begrepen, en door den maatregel, om de Keizerlijke wapenborden, in alle mogelijke stilte te doen afnemen. Dit laatste toch verried bij den Kommandant eene stellige bekommering, wegens zeer mogelijke tegenkantingen, op den bekenden Oud-Hollandschen geest der ingezetenen gegrond. Ook de bijzonderheid, dat vlugtende Fransche Tolbedienden den op wagens mede gevoerden tabak, kort na hun vertrek, wederom stadwaarts zonden, dat zij, om niet in de handen der zwervende Kozakkenbenden te vallen, veiligheidshalve verpligt werden, hunnen weg over Grave te nemen; terwijl de voorraad van tabak uit het magazijn zelf der roofzucht openlijk ten prooije gegeven werd, hetwelk niet weinig de verlegenheid bevestigde, waarin men zich bevond. Het garnizoen van omtrent 400 man was geenszins toereikende tot genoegzame verdediging. De oprigting van een korps gewapende burgers, dat bijzonderlijk voor het Raadhuis post vatte, en de inwendige rust zouden handhaven, was een zeer gepaste maatregel uit nooddwang geboren. Weldra echter verscheen eene nieuwe versterking. De Generaal Molitor, door de gealliëerden uit den Bommelerwaard verjaagd, bestemde deze stad tot zijn hoofdkwartier. Het inrukken van zijn korps, waarvan het grootste aantal tot de plunderaars van Woerden behoorde, thans nog met eenen rijken buit van daar voorzien, verwekte, op den 12 December, eene algemeene ontroering. De geruchten hunner buitensporigheden, bijna op alle plaatsen van hunnen doortogt, alwaar zij zich aan verregaande dronkenschap hadden overgegeven, waren allerwege hunne komst vooruit gesneld. Nu werd alles op den gewonen krijgsvoet geregeld. De batterijen aan de poorten werden met geschut beplant; het fort Isabella, met het afbreken der brug, insgelijks met kanonnen bezet; de zorgen der politie tot het sluiten der koffijhuizen en herbergen ten tien ure des avonds in werking gebragt, en meer andere soortgelijke maatregelen, deden voor het uiterste eener belegering vreezen. Gelukkig waren reeds de Kozakken nabij. Eene bende van vijf en twintig gendarmes, op denzelfden dag op kondschap uitgezonden, ontmoette hen nabij het dorp Berlicum. De schermutseling was geducht. Met bebloedde hoofden, een aantal gekwetsten en eenige gesneuvelden, werden zij genoodzaakt in wanorde terug te keeren. Eene herhaalde verkenning op

Digitized by Google

den volgenden dag, met het geheele korps, door eenige veldstukken gedekt, liep, bij mangel van vijandelijke ontmoeting, vruchteloos af; hun spoor bleef overal door verregaande moedwil geteekend. Eene nieuwe versterking van 200 Lanciers en een bataillon Jagers van omtrent 700 man, tot het korps des Hertogs van Tarente behoorende, en uit Cleve over Grave binnengerukt, scheen den moed der bezetting te staven. Dan de gealliëerden waren reeds zegevierende voortgesneld. De rivier de Maas, bij het door hen vermeesterde dorp Hedel, overgetrokken, hadden zij het fort Crevecoeur bemagtigd. De krijgsvoorraad, uit de stad derwaarts gezonden, kwam terug. De Kommandanten van dit fort en van het verlatene fort St. Andries namen al vlugtende, met hunne manschappen, hunne gekwetsten en het geschut achterlatende, den nacht te baat, om naar 's Hertogenbosch de wijk te nemen. Deze spoedige verandering had een zeer gewenscht gevolg. De Generaal Molitor, waarschijnlijk duchtende, dat hij zich spoedig tot de overgave zoude genoodzaakt zien, vooral bij gebrek aan ervarene Artilleristen, wier plaats steeds door Mariniers vervangen werd, besloot tot den aftogt. Het medevoeren van alle voorhanden zijnde gelden, moest het bezwaar voor het vervolg aanmerkelijk vermeerderen. Het verlies van manschappen werd echter eenigermate hersteld, door inrukkende Brabandsche gardes, die, uit het fort Loevestein en andere posten gevlugt, in allerijl herwaarts togen, en, met deze overhaasting, een aantal hunner makkers in des overwinnaars handen of, met het overvaren, in den vloed hadden moeten verliezen. Thans bedroeg het garnizoen tot over de 1400 man. De Kommandant verklaarde de stad in staat van beleg, ontbond de Regering, en beval de ingezetenen zich voor zes maanden van levensmiddelen te voorzien. Men had van de omliggende dorpen eenig rundvee gevorderd, en eenige manschappen trokken uit, om het binnen te voeren. De ontmoeting echter van eene zware rondwacht der bondgenooten verijdelde dit voornemen. De slechte gezindheid des garnizoens, en alzoo de vrees voor onlusten, vorderden nu strenge maatregelen. De zamenscholing van een viertal menschen werd als oproer verklaard. Geen burger mogt met eenen soldaat in gesprek treden, en na de taptoe moesten alle herbergen gesloten zijn. Gelukkig bleef nog, ondanks het sluiten der poorten, de gemeenschap naar buiten open, en de gealliëerden, die reeds Orthen, de daarbij gelegene schans Rosmalen en andere omliggende dorpen vermeesterd en hier en daar versterkt hadden, werden van den waren toestand der stad volkomen onderrigt. In zoodanige weifelende omstandigheden waren reeds drie weken doorgebragt. Onverwacht verscheen op [illegible] de Pruissische Kapitein en Generaal-Adjudant Baron von Rz[illegible] als Parlementair, om de overgave der stad, in naam des Prinsen van Oranje, te vorderen. De onderhandeling was kort van duur. [illegible] parlementair werd met een weigerend antwoord afgezonden. [illegible] genden dag werd deze aanvraag herhaald, doch de uitslag [illegible] vruchteloos. Naauwelijks was de Parlementair der Bondgenoten [illegible] of het geschut deed zich van rondom hooren; bommen, [illegible] granaten snorden allerwege door de lucht, ofschoon meestal [illegible] fort gerigt, en dus zonder de stad te beschadigen; van [illegible] bleef zulks niet onbeantwoord. Weldra echter verliet de [illegible] de forten Isabella en St. Anthoni, en de gealliëerden [illegible] die in bezit. Na anderhalf uur stormens zwegen de [illegible] derde male verscheen de Pruissische Onderhandelaar. [illegible] vruchteloos, vertrekkende echter met het verzoek van den [illegible]

dant, om den eerstvolgende morgen ten acht ure terug te komen. Te midden van den toenemenden angst, voor een stellig bombardement, bij zulk eene halstarrige weigering, hervatte de ontbondene Regering hare zitting op het raadhuis, en zond eenige leden uit haar midden, om den Kommandant, met alle klem van redenen, tot verschooning der stad te bewegen. Het antwoord was dubbelzinnig. Er werd een geheim bevel aan alle officieren gegeven, om op het derde vijandelijke schot, de stad te verlaten, en in het fort te trekken. De nacht liep in stilte voorbij, het afgesproken uur verscheen, maar de Onderhandelaar niet. Integendeel bragt een inwoner van Vucht de tijding van de verwijdering der bondgenooten. Eene verkenning terstond uitgezonden, bevestigde dit berigt, ofschoon men nog van verre eenige ruiterij ontdekte. De Kommandant schepte zich uit deze onverklaarbare toedragt van zaken eene nieuwe hoop op ontzet. Hij beval de noodige toebereidselen tot inkwartiering, nieuwe voorzorgen tot levensonderhoud, hetwelk echter genoeg in voorraad was; gebrek aan geld alleen, verwekte bij de soldaten eenig ongenoegen. Valsche geruchten wegens de inneming van eenige vestingen, en den aantogt van eenige duizende Franschen, dienden slechts om den schrik te vermeerderen. Weldra leverde het begin van het jaar 1814 nieuwe en dringende bekommeringen, door buitengewone opgelegde geldvorderingen op last des Keizers, waaruit een algemeen gemor ontstond. De zucht, om zich aan Frankrijks heerschappij te ontrukken, was vrij algemeen; eenigen, met de gezindheid der belegeraars bekend, en wetende, dat, bij medewerking van binnen, de stad door den vijand zoo veel mogelijk zoude gespaard worden, bleven getrouw aan hunne gevoelens. Geheime zamenkomsten staafden de roemrijke beginselen, bij den aanvang der omwenteling te 's Gravenhage openlijk aangenomen. Alle geschillen omtrent kerk en staat waren verbannen; slechts den eed van eenheid gold, om in éénen geest de benaauwde stad te verlossen. Het getal der verbondenen was reeds tot 240 aangegroeid, en de Heer Willem Hubert tot hoofd gekozen, met wien de Heeren J. F. Abbema van Utrecht, Jan van Dooren en A. Coolen, zich getrouwelijk vereenigden. Het was dit oogenblik, dat men dienstbaar oordeelde, om de verguizing der slavernij en de eer der nationale vrijheid te handhaven; eene openbare voordragt van deze gevoelens werd onontbeerlijk geacht. In den nacht tusschen den 6 en 7 Januarij werd zij gedrukt, op onderscheidene plaatsen aangeplakt, en aan vertrouwde ingezetenen gezonden, zonder dat het gestrengste toezigt der politie in staat was zulks te beletten. Naauwelijks kwam deze verklaring ter oore van den Kommandant, of hij beschouwde het als een werk van inwendig verraad, dat van zijnen kant de gestrengste maatregelen vorderde. Eene openbare aankondiging, waarin de uitvoering der bewezene diensten, beroep op pligtsverzuim, verzekering van spoedige aantogt tot hulp, aanmaning tot voldoening der belasting, vertrouwen op het garnizoen, bijstand der burgerij, bedreiging, om de hoofden en medepligtigen van het zoogenaamde oproer aan de willekeur van het toomelooze graauw over te geven, en hen eindelijk geducht te straffen; deze waren de afkondigingen, welke inderdaad veel meer dienen moesten tot verbittering dan tot bevrediging. Het was geenszins de heffe des volks, welke oproer en plundering beoogde, maar het was alleen het doel der meest gegoede, om dit voor te komen. De stipste geheimhouding drukte het zegel op de vereenigde trouw; zelfs eene geheime bezending naar het leger der geallieerden, tot het beramen der meest gepaste maatregelen, bereikte

Digitized by Google

haar oogmerk, zonder in verdenking te komen. Afgesprokene lichtseinen aan den op den wal staanden molen van een der verbondenen, dienden den afgevaardigden bij hun vertrek en terugkomst in den nacht, tot een zeer duidelijk, ofschoon voor anderen onleesbaar schrift. Intusschen bleef dit verbond voor den Kommandant eenen bijzonderen wrok en raadsel, tot welks ontdekking hij geene middelen, hetzij van omkooping of kerkelijk gezag, zelfs niet van godsdienstige sectehaat, onbeproefd liet, zonder echter in zijne onderneming te slagen. Uit alle voorzorgen thans door den Kommandant tot het afsnijden der toegangen naar het fort genomen, was zijn stellig voornemen blijkbaar, om zich met het garnizoen, ingeval van nood, daarin te werpen, en van daar de stad te bedwingen. Eindelijk verscheen, op den 15 Januarij, den eersten termijn van betaling der genoemde belasting, waaraan slechts weinigen hadden voldaan, en ook thans evenmin voldeden, hoewel de bedreiging van den Kommandant, om, in de huizen der voornaamste onwilligen, ten hunne koste krijgspanders te zenden, volvoerd werd, was de komst van een parlementair der gealliëerden op dit tijdstip, een stellig bewijs dier verstandhouding, welke den Kommandant zoo veel wrevel en schrik baarde. Hoewel de afloop der gemelde onderhandeling een geheim bleef, bleek het weldra, dat zij zonder gevolg was gebleven. Het vermeerderen der posten, het verdubbelen der patrouilles, het vroegtijdig sluiten der herbergen en koffijhuizen, het monteren der batterijen en bastions, dit alles kenmerkte des Bevelhebbers verregaande angst. Zonderling stak daarentegen af de bedaarde gerustheid der ingezetenen, die, te midden van al het uiterlijke voorkomen eener belegering, hunne wintervermaken op ijs en sneeuw voortzetteden, alsof hun noch eenig persoonlijk leed, noch eenig ander gevaar dreigde. De gedurige bewegingen der belegenaars, bij het uitzenden van piketten door de vuurmonden van het fort nu en dan schijnbaar beteugeld, verlevendigde van tijd tot tijd de hoop op ontzet, welke van de zijde der verbondenen, ter bewaring van de algemeene rust, bij voortduring werd aangevuurd. Eindelijk scheen de aandrang van den kant der gealliëerden het oogenblik te verhaasten, dat de tot hiertoe vruchtelooze onderhandelingen moest verwezenlijken. Reeds had de moedige Adrianus van Hoften meermalen tot boodschapper der verbondenen gediend, maar schriftelijk onderhoud bleef altijd verwijlende en gevaarlijk. Een mondgesprek met hun Opperhoofd zelf, zou alsdan beslissen. De onversaagde Huberr verklaarde zich gereed tot de vervulling van dezen zeer moeijelijken last, en drong zelfs op de persoonlijke uitvoering aan. Dan, de stad bevond zich thans, door des Kommandants geweldige maatregelen, in den hoogsten nood, en wanneer eens het gevaar tot het uiterste kwam, dan was zijne beschikking onmisbaar. De Heeren J. Fack en Karel Westenburgen vervingen alzoo met moed zijne plaats, en volvoerden hunne taak met de meeste bevrediging. Nog moest een laatste onderhond den dag en het uur bepalen, waarop het beraamde ontwerp van verlossing werken moest, en dit geheim kon alleenlijk aan het hoofd der verbondenen worden toevertrouwd; zijne tegenwoordigheid werd dus bij de gealliëerden dringend gevorderd, en ook hij poogde in deze pligtsvoldoening geen oogenblik tijd te verliezen. Van de zijde der bondgenooten drong men op gelijken grond, dat hij, nu de beslissende dag nabij was, in hun midden zou blijven vertoeven, en ongaarne den schijn van wankelmoedigheid toonende, zwichtte hij echter voor den aandrang. Men stelde het juist beraamde plan in

Digitized by Google

behoorlijk cijferschrift, en de Heer Westenenen belastte zich op den 23 op nieuw met deze uitvoering. De bepaling alleen, dat, in geval van goedkeuring, daarvan op zekeren bestemden tijd van den volgenden dag een openbaar teeken gegeven zou worden, en de Afgevaardigde zelf niet dan als overwinnaar zou wederkeeren, was zeer doelmatig, ter vermijding van het gevaar, dat met elke hernieuwde onderhandeling aangroeide. Het afgesproken tijdstip daar zijnde, bewees het sein den belegeraars, bij het achterblijven van den zendeling, de volle goedkeuring van den geheimen Raad, waarbij de aanval van buiten, tusschen den nacht van 25 op 26, besloten was; terwijl de verbondenen van binnen haar krachtdadig moesten ondersteunen. Ten vier ure des morgens was de juiste aanval bepaald. Een paar kanonschoten aan elke zijde der stad, zoo van het fort Isabella, als aan het huis den Bult, het eerste buiten de Vughter-, het laatste buiten de Hinthamerpoort, zoude het kenmerk zijn, dat men gereed was, om de gealliëerden te doen aanrukken; terwijl het werpen van eenige granaten uit de Orthen-schans zoude dienen, om de aandacht der bezetting aan die zijde te bepalen, en alzoo af te leiden van de zoo even genoemde zijden, alwaar de eigenlijke aanval zou worden ondernomen. Het allerwege verspreide gerucht, dat de bezetting zelve in den aanstaanden nacht eenen uitval zoude doen, maakte de maatregel, die men bedoelde, vooral noodzakelijk, en het geloof, zelfs door hoogere Officieren aan dat gerucht gehecht, verschoonde zeer eigenaardig de meer algemeene zorg voor beveiliging. Dan, hoe zeker de afspraak ook was, bleek weldra, dat zij óf verbroken óf welligt verschalkt was. Ten elf ure in den nacht werd op het raadhuis aan den wachthebbenden Officier der bezuldigde garde het stellig berigt ingediend, dat de belegeraars ten vier ure in den morgen de stad zouden aanvallen, waarop het garnizoen dadelijk onder de wapenen kwam. Rondwachten verspreidden zich door de stad, doch men bespeurde geene de minste beweging, noch van binnen, noch van buiten; de klokslag van vier ure werd gehoord, en niets anders dan eene meerdere verlichting in de huizen vernomen. Men hield het berigt alzoo voor een valsch gerucht, waarna het garnizoen ontslagen werd. Naauwelijks een half uur later liet het gebulder van het kanon zich hooren; een zonderling toeval, en wel het verschil van een half uur der dorpsklok van Vucht, was oorzaak van deze gelukkige verrassing. De twee seinschoten en het werpen van granaten verzekerden den verbondenen van den afgesproken aanval. Terstond kwam ieder hunner te voorschijn, toegerust en gewapend naar gelang der omstandigheden; een witte band om den arm was het teeken hunner onderscheiding. Men verzamelde zich op de afgesprokene loopplaatsen, terwijl op het slaan van alarm het garnizoen in de wapenen kwam. Overal ontmoette zij op de straat [illegible] verwachten tegenstand, voor welke zij, in klein getal [illegible], noodwendig moesten zwichten. Juist deze ontmoeting [illegible] de verbondenen de beste gelegenheid om zich van [illegible] zien. De bezetting, zoo veel slechts [illegible] te dringen, haar aldaar werkeloos [illegible] het fort den Bril af te snijden [illegible] aanprees. Een ander [illegible] den aanval beraamd [illegible] hebbende Kanonniers [illegible] des aanvals, de [illegible] oorzaakte verwarring [illegible]

Digitized by Google

werkte niet weinig mede, om de bezetting met schrik, en de burgerij met moed te vervullen; terwijl de laatste terstond den bijval verwierf van vele krijgslieden, die reeds sedert lang eenen tegengestelden geest hadden doen blijken, of wel thans van hunne eigene, onder het verbond begrepene Officieren, een strijdig bevel ontvingen. Even gelukkig was de toestand der belegeraars. Bekend met alle wegen en toegangen der stad, verstrekten de inwoners van het dorp Vucht tot zeer getrouwe en bevoegde gidsen. Aan dien kant, waar zij het veiligst konden aanvangen, over het ijs gaande en de stormladders plaatsende, waren zij de eersten, die de wallen bestegen, en hunne aanvankelijke zege, met het afgesproken vrolijk hoezee, te kennen gaven. Het aanhoudende en vrolijke hurah der Pruissische Jagers, was het sein-antwoord, waarmede deze de voetstappen hunner voorgangers volgden, en de wachtposten terstond vermeesterden. Aan de Hinthamer-poort ging de aanval even voorspoedig. De burgers, de posten overweldigd hebbende, kapten weldra de stormpalen, en verschaften alzoo eenen ongehinderden intogt aan de geallieerden. Ook de derde bepaalde plaats van aanval, nabij den molen van den Heer Cosen, werd spoedig ingenomen, daar men ook aan dezen kant niets dergelijks verwachtte. Het beklimmen der stadsmuren was het werk van eenen oogenblik. Terstond werd het nabij zijnde bastion Oranje aangetast, en de geheele batterij overmeesterd, terwijl de zwakke bezetting in allerijl de vlugt nam. Intusschen bleven de Franschen niet achter in hunnen tegenstand. Naauwelijks kenden zij het ware punt van aanval, of zij zonden hunne grootste magt derwaarts. Het donkere van den nacht belette hun het geschut naauwkeurig te rigten, en binnen de stad zelve kwam het zeer spoedig tot daadzaken. Een getal zelf van zestien burgers, die hunne getrouwe diensten op den Vuchterdijk aan de belegeraars bewezen hadden, werden gevangen genomen en naar de woning van den Kommandant gevoerd, alwaar zij in vochtige kellers werden opgesloten. Naauwelijks was dit bekend geworden of eene klappere bende snelde derwaarts henen en verloste hunne broeders. De bruggen nu spoedig hersteld en de poorten geopend zijnde, rukte een korps Uhlanen en voetvolk, met eene aanzienlijke hoeveelheid geschut binnen, en drong, onder het zijdelings geweervuur van de Franschen, tot aan het raadhuis door, alwaar de bezoldigde garde de wapens reeds had nedergelegd. Ongelukkig was de gewapende burgermagt te klein a getal geweest, om op alle plaatsen naar behooren te werken. Het ontwerp, om de Franschen aan de hoofdwacht in te sluiten was mislukt en de Kommandant, zijne achterhoede door geschut gedekt hebbende, met zijne manschappen naar het fort den Bril geweken. De stad moest thans nog alleen van Franschen gezuiverd, en zij, die nog tegenstand boden, genoodzaakt worden de wijk naar gemeld fort te nemen. Menige schermutseling werd alzoo geleverd tusschen de Franschе mariniers en de Bossche schutterij, met de Pruissische jagers vereenigd; [illegible] alle wederstand moest echter dra voor de overmagt wichten, [illegible] genoemde fort was de eenige wijkplaats der bezetting. Alzoo had [illegible] Hertogenbosch door den moed harer verdedigers, met [illegible] geallieerden, inderdaad vrijgezuchten. [illegible] ne vreugde: bij toortslicht werd de Fransche [illegible] raadhuis afgerukt en de Hollandsche vlag daar- [illegible] De zaak was echter nog niet geheel beslist; te [illegible] nde vreugde smeden kommen en granaten uit [illegible] og door de lucht henen en verspreidden alom

Digitized by Google

verwoesting. Gelukkig waren er middelen bij de hand, om het doel daarvan te verijdelen, zoodat de daardoor ontstane ramp en schade bijkans geene aanmerking verdienden. Nu werd door de burgerij besloten, het fort stormenderhand in te nemen, waartoe dan ook toebereidselen gemaakt werden; terwijl men de nabij zijnde huizen met gewapende manschappen bezette, om het te beschieten. Gelukkig trad de Pruissische Brigadier-Generaal Hobe alhier tusschen beide en ontvouwde de jammerlijke gevolgen, welke zulk eene onderneming na zich konde slepen, daar de bezetting, wel van krijgsbehoeften, maar niet van leeftogt behoorlijk voorzien, eerlang van zelve tot de overgaaf zou worden genoodzaakt. Men verloor echter geen oogenblik, om het noodige te verrigten. Een Parlementair der gealliëerden begaf zich naar het fort, met den eisch van onverwijlde overgaaf, op grond van geen de minste hoop op verlossing, tevens met bedreiging, om, in geval van volharding, het fort te bestormen en, bij eene zekere overwinning, de geheele bezetting over den kling te jagen. Over- en wederspraak poogden de onderhandeling te rekken, en eenige gunstige voorwaarden aan de zijde van de Fransche bezetting te bedingen; dan de Pruissische Generaal hield moedig vol, vergunnende alleen de uittrekking met krijgseer. Op denzelfden morgen kwam nog het verdrag, in naam des Prinsen van Oranje, tot stand, waarbij het garnizoen op de veld-borstwering (glacis) het geweer moest nederleggen, de Officieren een vrije uitgang verwierven, om te gaan werwaarts zij wilden, mits, op hun woord van eer, zich verbindende, om, gedurende den tijd van één jaar, niet tegen de gealliëerden te dienen; terwijl de manschappen, met behoud echter van hunne goederen, zich als krijgsgevangen moesten overgeven. Reeds op den eigen namiddag ten vier ure werd aan den eisch van dit verdrag voldaan. Bij besluit van den 20 September van het jaar 1814, bepaalde de Souvereine Vorst, uit aanmerking dat de bevrijding der stad 's Hertogenbosch van de vreemde overheersching, in den aanvang van dat jaar, hoofdzakelijk te danken was aan de kloekmoedigheid van den Heer Willem Huberr en andere met hem verbondene ingezetenen, mitsgaders aan de ijverige hulp, die de wakkere Vuchtenaren, in het oogenblik van den aanval der Pruissische troepen aanbragten, aan alle personen, die kennelijk waren geworden als moedige medewerkers tot de bevrijding der stad, ten bewijze van hoogstdeszelfs tevredenheid en ter langdurige herinnering dier heilzame gebeurtenis, te doen uitreiken eenen zilveren penning, hebbende op de eene zijde ten opschrift: *voor moed en Vaderlandsliefde*, en op de keerzijde, *'s Hertogenbosch den 26sten Januarij* 1814.

Ten gevolge van den hoogen waterstand, in Julij 1816, liepen de omstreken van 's Hertogenbosch zoodanig onder, dat het oog niet dan eene uitgestrekte waterplas ontdekte.

Het wapen van 's Hertogenbosch is een gouden boom op een zwart veld. De stad kreeg in 1356 van den Hertog Wenceslaus en zijne gemalin Johanna het voorregt, om hunne wapens, namelijk die van Braband en Limburg, zijnde het eerste een gouden leeuw, op een zwart veld, en het tweede een roode gekroonde leeuw met dubbelen staart, op een zilver veld, kruiswijze of schuins tegen elkander over, en dus vier leeuwen in het wapen der stad te mogen voeren. Deze gunst is aan geen stad in Braband ooit toegestaan, dan alleen aan 's Hertogenbosch. Keizer Maximiliaan vergunde de stad den 28 Julij 1508, dat zij in het hoofd van haar wapen de Oostenrijksche

Digitized by Google

arend zou mogen voeren. Dit wapen wordt door eene keizerlijke kroon gedekt en aan elke zijde door eenen wildeman gesteund. In het jaar 1676 rees er een groot verschil over het wapen; want de Advocaat-Fiscaal en de Procureur-Generaal van den Raad van Braband wilden, dat de stad den dubbelen arend en de twee wildemannen van haar wapen zouden wegdoen, maar de regering der stad een vertoog tegen dezen eisch aan den Raad van Braband inleverende, zoo bleef dit verschil steken. Geen wonder, dat de regering zich tegen den eisch verzettede, want de stad was reeds lang in het bezit en gebruik van dat wapen. Op eenen penning, den 21 September 1577 geslagen, ziet men het reeds, doch zonder de wildemannen. Het bestaat alzoo uit: een veld van sabel (zwart), met eenen ontwortelden boom van goud, in den regter bovenhoek een gevierendeeld kwartier, zijnde het eerste en vierde van sabel, met eenen leeuw van goud, en het tweede en derde van zilver, met eenen gekroonden leeuw met dubbelen staart van keel (rood); het hoofd is van goud, met eenen half te voorschijn komenden (*issant*) dubbelen arend van sabel, hebbende op de borst een doorsneden (*coupé*) schild van keel en zilver (1). Het schild gedekt door eene keizerlijke kroon en vastgehouden door twee wildemannen, steunende op hunne knodsen.

HERTOGENBOSCH ('S), militaire post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den linkervleugel van het kordon, tusschen de riv. de Cottica en de Pericakreek.

HERTOGENBOSCH (KWARTIER-VAN-'S), een der vier kwartieren van het voorm. hert. *Braband*, thans een gedeelte van de prov. *Noord-Braband* uitmakende; palende N. W. aan het graafs. Holland, N. en N. O. aan de Maas, die het van de hert. Gelderland en Cleve scheidt, O. en Z. O. aan Opper-Gelder, Z. aan het bisdom Luik, Z. W. en W. aan het kwartier van Antwerpen.

Het bevatte de stad en Meijerij van 's Hertogenbosch, de stad Grave, de Landen van Cuyk en Ravestein en het graafschap Megen, benevens de thans tot België behoorende zoogenaamde Brabandsche Kempen, zoodat het thans het arr. Eindhoven en het grootste gedeelte van het arr. 's Hertogenbosch, alsmede een gedeelte van het Belgische arr. Turnhout bevat.

HERTOGENBOSCH (MEIJERIJ-VAN-'S), groote landstreek in de prov. *Noord-Braband;* palende N. aan de Langstraat en de Maas, die haar van de prov. Gelderland scheidt, O. aan de heerl. Ravestein, het Land van Cuyk en het Land van Kessel, Z. aan het graafs. Hoorne in de prov. Limburg en aan de Belgische prov. Limburg, W. aan de Belgische prov. Antwerpen en de bar. van Breda. Van het Noorden tot het Zuiden mag men de geheele Meijerij op 15 uren gaans berekenen, de breedte van het Oosten naar het Westen, schat men op ruim 10 uren.

De naam van Meijerij heeft deze landstreek met onderscheidene landen in Braband gemeen. Sommigen oordeelen dat men haar van het Latijnsche woord *Major*, hetwelk grooter beteekent, ontleend, en dit deel van Braband zoo genoemd heeft, om dat het grooter is dan onderscheidene andere deelen van die provincie. Doch, om dat de naam van *Meijerij* ook aan onderscheidene andere streken lands gegeven wordt, houdt men het algemeen voor waarschijnlijk, dat deze naam

(1) Dit schildje is niets anders dan een gedeelte van het Oostenrijksche wapen, bestaande uit een schild van keel, met eenen balk van zilver.

ontloend is van de Hoofdschouten, welke over onderscheidene streken in Braband aangesteld waren, en van ouds den naam van *Major* of *Meijer* droegen. Men noemt deze landstreek naar hare hoofdstad, *de* MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH, om dat de vier bijzondere deelen of kwartieren, als: Peelland, Kempenland, Oisterwijk en Maasland, waarin de landstreek verdeeld is, en die van ouds ook *Meijerijen* genoemd werden, met den tijd vereenigd, en aan de Meijerij der stad verbonden zijn geworden.

De MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH is, over het algemeen, een droog en schraal land, vol heiden en heuvelen. Vroeger had deze landstreek eenen vetten leemgrond, die naderhand vermoedelijk, door reeds sinds onheugelijke tijden plaats gehad hebbende overstroomingen, met eene zandkorst overdekt geworden is, hetwelk, naar men meent, reeds honderd jaren vóór Christus geboorte zoude hebben plaats gehad, zoodat dezen grond op vele plaatsen, bij het doorgraven van dezen korst, eene geschikte leem oplevert voor steen- en pannenbakkerijen, waarvan in deze streek verscheidenen bestaan. In eenige dorpen langs de Maas en andere riviertjes gelegen, heeft men de vruchtbaarste landerijen, waarvan de overstroomingen ten deele oorzaak zijn. De zandgronden, waaruit de Meijerij bijna geheel bestaat, zijn, even als die in Overijssel, Gelderland, Utrecht enz., tamelijk vruchtbaar, als ze goed behandeld en bemest worden. Dit laatste is op verschillende plaatsen schaars, doordien de noodige hooi- en weilanden ontbreken, om veel beesten te houden, wier getal dan ook bij de meeste boeren niet geevenredigd is aan de gronden, die zij bezaaijen en jaarlijks bemesten moeten, welke specie, door het bijvoegen van aarde, in hoeveelheid groot genoeg wordt, doch hetgeen in dit opzigt gewonnen wordt door het verzwakken der zelfstandigheden, die eigenlijk de plantengroei bevorderen, te veel in hoedanigheid verliest, om de vruchtbaarheid te bewerken, zoo dat vele boeren (welke over het algemeen te veel zaailand hebben) wanneer zij slechts half zoo veel land beteelden onder eene betere behandeling, even veel en schooner graan zouden inoogsten. Het meeste wei- en hooiland ligt aan de rivieren, echter niet uitsluitend; zoo wordt het bouwland niet slechts hooger op, maar zeer ver van de rivieren aangetroffen. Er valt wijders brand- en timmerhout van de eiken-, dennen-, beuken- en berkenboomen, die de ingezetenen aankweeken moeten. De peulvruchten tieren wel in de MEIJERIJ-VAN-'S HERTOGENBOSCH en de rogge levert er goed brood. De boekweit wil er ook zeer goed voort. Men zaait er veel haver, minder vlas, en weinig tarwe en garst. De boomvruchten, het wild, de schapen en het gevogelte zijn er bij uitnemendheid goed van smaak. Men ademt er eene gezonde lucht in, en de ingezetenen leven doorgaans lang. Men heeft in de MEIJERIJ onderscheidene kleine riviertjes en loopende wat[illegible]elke de Groote-Dommel, de Kleine-Dommel, [illegible]de Kleine-Aa, de Beerse, de Tongroep, [illegible], de Hilver, de Reusel en de Gender[illegible]ie zijn. Langs deze stroomen zijn wa[illegible]heuvelen en heiden hebben er hun[illegible]overs zijn de beste dorpen van [illegible]e landerijen en akkers, [illegible]oostelijke gedeelte, dat [illegible], levert goede turf op. [illegible]komen over het algemeen [illegible]uishouding armer voor [illegible]zijn meestal arm en

Digitized by Google

leven zeer sober. Er is welligt geen streek in ons Vaderland, welke van de vroegste tijden af door de oorlogsrampen zoo geweldig en gedurig uitgeput is. Schapen worden hier in groote menigte aangefokt, waartoe de schrale heide ruimschoots gelegenheid geeft. De wol wordt gebruikt in de lakenweverijen, waarvan er vele te Tilburg, Oisterwijk, Geldrop en elders in de Meijerij gevonden worden. Ook zijn er vele bijenhouders. De vlasteelt in de Meijerij bepaalt zich meestal tot eigen gebruik. Het vlas, dat men hier voor de fabrijken verwerkt, wordt van elders getrokken; dat, hetwelk in het Land van Heusden en de heerlijkheid Zevenbergen op de kleigronden wordt gewonnen, wordt meest naar Holland afgeleverd. Het spinnen en weven daarvan, hetwelk bijzonder te Eindhoven, Helmond en daaromtrent, met goed gevolg geschiedt, verschaft aan vele handen arbeid en aan de huisgezinnen een bestaan, waartoe de bleekerijen en een levendige handel in lijnwaden het hunne bijdragen. De hooge landen en woeste heiden bieden ruime gelegenheid tot jagen aan, waarvan velen hun werk maken. Vele inwoners uit het Zuidelijk gedeelte der Meijerij, aldaar onder den naam van Theuten of Teuten bekend, gaan naar verschillende rijken van Europa om handel te drijven of eenig beroep uit te oefenen, waaronder er selfs zijn, die naar de kopermijnen in Zweden gaan werken; zij maken zekere genootschappen uit, en keeren, na eenige jaren afwezigheid, met hunne winsten terug. De Meijerij levert in het bijzonder vele valkeniers op, die verscheidene Vorstelijke hoven van valken voorzien, en bijna allen te Valkenswaard hunne woonplaats hebben. De kracht en gezondheid der ingezetenen in het algemeen, komt hun wel te pas voor het arbeidzame leven, dat zij genoodzaakt zijn te leiden.

De Meijerij van 's Hertogenbosch bevat, behalve de stad 's Hertogenbosch, de steden Eindhoven en Tilburg, benevens de plattelandstad Helmond, de navolgende 103 dorpen: Aalst, Aarle, Alem, Asten, Bakel, Beek, Berchem, Bergeyk, Berkel, Berlicum, Blaarthem, Bladel, Borkel, Boxtel, Breugel, Budel, Casteren, Cromvoirt, Deurne, Diessen, Dinther, Dommelen, Duizel, Eersel, Eckart, Empel, Enschot, Erp, Esch, Gassel, Geffen, Geldrop, Gerwen, Gestel, Haagoort, Haaren, Hapert, Heesch, Heeswijk, Heeze, Helvoirt, Heukelom, Hilvarenbeek, Hooge-Mierde, Hoogeloon, Hulsel, Kessel, Knegsel, Lage-Mierde, Leende, Liempde, Lierop, Lieshout, Liessel, Lith, Lithoijen, Lommel, Loon-op-Zand, Maren, Maarheeze, Mereveldhoven, Middelbeers, Mierlo, Nederwetten, Netersel, Nistelrode, Nuland, Nunen, St. Oedenrode, Oerle, Oirschot, Oisterwijk, Oostelbeers, Opwetten, Oss, Reusel, Riethoven, Rixtel, Rosmalen, Schaft, Schijndel, Soerendonk, Someren, Son, Steensel, Sterksel, Stiphout, Stratum, Strijp, Tongelre, Udenhout, Valkenswaard, Veghel, Veldhoven, Vessem, Vlierden, Vucht, Waalre, Westelbeers, Westerhoven, Woensel en Zeelst, thans uitmakende de volgende 75 gem.: Aalst, Aarle-Rixtel, Alem-Maren-en-Kessel, Asten, Bakel-en-Milheze, Beek-en-Donk, Berchem, Bergeyk, Berkel-Enschot-en-Heukelom, Berlicum-en-Middelrode, Best, Bladel-en-Netersel, Borkel-en-Schaft, Budel, Cromvoirt, Deurne-en-Liessel, Diessen, Dinther, Dommelen, Duizel-en-Steensel, Eersel, Empel-en-Meerwijk, Erp, Esch, Gassel, Geffen, Geldrop, Haaren,

Digitized by Google

Heesch, Heeswijk, Heeze, Helvoirt, Hilvarenbeek, Hooge-Lage-Mierde-en-Hulsel, Hoogeloon-Hapert-en-Casteren, Leende, Liempde, Lierop, Lieshout, Lith, Lithoijen, Loon-op-Zand, Maarheeze, St. Michiels-Gestel, Mierlo, Nuland, Nunen-Gerwen-en-Nederwetten, St. Oedenrode, Oerle, Oirschot, Oisterwijk, Oostel-Westel-en-Middelbeers, Oss, Reusel, Riethoven, Rosmalen, Schijndel, Soerendonk-Sterksel-en-Gastel, Someren, Son-en-Breugel, Stiphorst, Stratum, Tongelre, Udenhout, Valkenswaard, Veghel, Veldhoven-en-Mereveldhoven, Vessem-Wintelre-en-Knegsel, Vlierden, Vucht, Waalre, Westerhoven, Woensel-en-Eckart, Zeelst, Zes-Gehuchten, en een gedeelte van de gem. Alphen-en-Riel. Zij beslaat alzoo de kant. Asten, Boxtel, Helmond, Oirschot, Oss, Tilburg en Veghel; het grootste gedeelte van het kant. 's Hertogenbosch en Eindhoven, alsmede een zeer klein gedeelte van het kant. Ginneken; terwijl de voorm. Meijerijsche gem. Lommel thans tot de Belgische prov. Limburg behoort. Ook behoorden tot de Meijerij gerekend te worden, de abdij van Postel, welke volgens de Staten tot dit grondgebied behoorde, niettegenstaande dezelve op Spaansch grondgebied gelegen was. Dit geschil werd onafgedaan en is alzoo onbepaald gebleven. Een zelfde geschil rees er bij het tractaat van 1648, omtrent de vrije heerl. Gemert, waarbij echter door de Staten, onder zekere bepalingen, besloten werd, dat deze niet onder de Meijerij zoude begrepen worden. Zie Gemert. De Meijerij van 's Hertogenbosch beslaat eene oppervlakte van ruim 255,000 bund.; telt ongeveer 22,000 h., bewoond wordende door omtrent 25,000 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 125,000 zielen.

Het jaar 1315 was voor de Meijerij-van-'s Hertogenbosch zeer noodlottig, want er ontstond een geweldige regen, welke in Maart begon en bijna een gebeel jaar duurde; deze veroorzaakte duurte, hongersnood en pest, waardoor een derde gedeelte der inwoners ten grave werd gesleept; in 1318 trof hen eene nieuwe ramp, wijl negen tienden gedeelten van hun rundvee stierven.

Er ontstond, in het jaar 1434, eene geweldige duurte en hongersnood in de Meijerij-van-'s Hertogenbosch, welke in 1439 door eene pest, welke vier jaren aanhield; en zeer vele menschen ten grave sleepte, werd gevolgd.

In 1454 onthielden zich in de Meijerij vele booswichten, onder den naam van Moordbranders, die de ingezetenen brandschatteden en bij wanbetaling de huizen in brand staken. De Hoogschout van 's Hertogenbosch roeide hen eindelijk geheel en al uit.

In den oorlog tusschen Maria van Bourgondië en Arnold, Hertog van *Gelre*, vielen de Gelderschen in de Meijerij van 's Hertogenbosch en hielden er deerlijk huis. Deze oorlog kostte alleen aan haar en aan de stad 's Hertogenbosch, van het jaar 1478 tot 1479, 28,170 Rijngulden (39,438 guld.), behalve de schade, door plunderen, rooven en branden geleden.

Karel, Hertog van *Gelre*, overviel haar, in 1497, en verbrandde het dorp Oss en een gedeelte van Geffen.

Filips III, Hertog van *Braband*, in het jaar 1504, in eenen nieuwen oorlog met de Gelderschen gewikkeld zijnde, verzamelde een leger te 's Hertogenbosch, liet het Gelderland inrukken, en daar alles te vuur en te zwaard verwoesten. De Gelderschen zaten intusschen niet

Digitized by Google

stil, vielen in de Meijerij-van-'s Hertogenbosch, legden Lith in de asch en stelden Kessel en Maren onder brandschatting; ook verbrandden zij, uit Roermonde, het schoone dorp Budel.

Karel, Hertog *van Gelre*, viel, in het jaar 1507, in de Meijerij, plunderde en brandschatte aldaar onderscheidene dorpen. Men stelde Rudolph, Vorst van *Anholt*, tot Veldoverste tegen hem aan. Deze trok met 200 Bossche burgers tegen den Hertog op, die, zoodra hij zulks vernam, naar Roermonde terug week. Hierop belegerden de Hollanders het sterke slot Poederooijen, maar toen Hertog Karel zich met een leger derwaarts spoedde, zagen zij zich genoodzaakt het beleg op te breken. De Bosschenaars, dit vernemende, trokken des nachts de Orthenpoort uit, en namen eenige Geldersche schepen op de Maas weg. De Vorst van Arnolt begaf zich met eenige ruiters en eene menigte Bosschenaars naar den kant van Nijmegen, waar zij onmenschelijk roofden en brandden. Vervolgens trok hij naar Wachtendonk, eene kleine stad in Pruissisch Gelder, waar hij twee blokhuizen van den Gelderschen Hertog innam en slechtte, alsmede eenige andere sterkten en kleine steden; ook brandde hij het slot Oijen, bij Nijmegen, af. In het jaar 1508 werd het beleg van het slot Poederooijen, op verzoek en ten koste der Bosschenaars, hervat. 's Hertogenbosch zond 400 burgers op den Ham te Lith, om het ontzet van dit slot te verhinderen; bij hen voegden zich alle weerbare mannen uit de kwartieren Oisterwijk en Maasland, alsmede 400 mannen uit de baronnie van Breda, en het slot te Poederooijen werd eindelijk overgegeven, omver gehaald en de grachten gevuld.

In het jaar 1512 vielen de Gelderschen in de Meijerij-van-'s Hertogenbosch, waar zij onderscheidene dorpen in kolen legden. Daarop riepen de Bosschenaars de opgezetenen van de Meijerij, die digt bij de stad woonden, op. Twee duizend mannen van hen trokken te Hedel over de Maas, roofden in den Bommelerwaard en verbrandden Driel en Rossem. De Gelderschen, onverwachts te Tuil over de Waal komende, vielen op de Bosschenaars aan, en sloegen hen. Terwijl zij zonder orde her- en derwaarts liepen, namen zij 800 soldaten en 500 burgers en boeren gevangen, waarmede zij onmenschelijk handelden, en sommigen hunner het leven benamen. Kort na deze nederlaag vielen de Gelderschen andermaal in de Meijerij en meenden 's Hertogenbosch te verrassen, maar, dit mislukkende, staken zij onderscheidene dorpen en kerken, als Oss, Schijndel, Geldrop en anderen, in brand. De Bosschenaars liep dit jaar alles tegen; niets wilde hen tegen de Gelderschen wel gelukken, want zij vielen in de Meijerij, verbrandden Oss en Berchem en offerden ook eenige dorpen in Peelland aan de vlammen op. Men zond Gezanten aan Keizer Maximiliaan naar Duitschland, om hem den deerniswaardigen toestand der stad en de Meijerij-van-'s Hertogenbosch bekend te maken. Hij spoedde zich derwaarts, en [illegible] Hertogen van Brunswijk, Henrik en Erik, naar gemelde st[illegible]elen terstond met hunne krijgsmagt in Opper-Gelder, w[illegible] te vuur en te zwaard verwoestten; doch toen deze zoo s[illegible]derland huis hielden, vielen de Gelderschen weder in de [illegible] gaven Heeswijk en Dinther aan de vlammen er. [illegible]er een wapenstilstand voor vier jaren gesloten. De [illegible]e viel in het jaar 1524 in Brabant, en stelde gel[illegible]-'s Hertogenbosch onder brandschatting, zijnde [illegible]n 's Hertogenbosch, waar weinig bezetting was. [illegible]erschen hadden Orthen reeds bezet, doch zij

Digitized by Google

werden door Fadrique, graaf van Haren, die gevolg
100 ruiters in 's Hertogenbosch was gekomen, en door
verjaagd. Zij legden echter het gemelde dorp, na
te hebben, in de asch. Hier volgden de Gelderschen
3000 man in de Meijerij, vereenigden zijne om Eind
hoven te bemagtigen, maar de Bevelhebbers der Brab
Schenk en Floris van Hattenbrg, zagen alle opgezetten
van-'s Hertogenbosch met Lansing liggen, en ontmoetten
bij Heeze en Leende. Hevig ensabeep gevecht voor,
sten vele voorraadwagens en omtrent 300 koppen verlo
den tot aan de Maas vervolgd, verzende hun verlies, g
gebeelen togt, op omtrent 2000 manschappen gerekend.
ngenbosch en Antwerpen wilden, dat de Graaf van Bur
Buttem had ingenomen, om Emmerik en Thiel aan te bemagt
alle invallen der Gelderschen herwijd te blijven, doch
en daarop vielen deze laatsten, na Megen ingenomen
hebben, weder in deze landstreek, waar zij Oss en Nu
legden, maar zij werden, bij het laatste dorp, door
Roopschout van 's Hertogenbosch, met eenige ruiters t
Eindelijk werd, op den 5 October dezes jaars, de vrede
geslooten.

Het jaar 1541 ontstond er een nieuwe oorlog tusschen
den Koning van Frankrijk, welke laatste zich met W
van Gelre, vereenigde. Men vreesde voor eenen inval d
in de Meijerij van 's Hertogenbosch, en daarom werd oo
busch versterkt. De beruchte Maarten van Rossem,
Gelderschen, maakte zich in het jaar 1542 gereed,
te vallen, waarop men in allerijl volk aanwierf, en di
aard sond. Bij deze benden voegden zich eenige Peella
Gelderschen, welke reeds in aantogt waren, over de Maa
van legten op, daar zij hun land van vijanden gezuiverd had
wijl de vijand neder, en keerden naar huis terug. Maa
ook vele, na de landen ruim hebbende, met 14,000 sol
tuinen en 18 stukken geschut, op den 20 Junij 1542, in
weer bij vele dorpen brandschatte en aan de vlamme
Graaf van Buren, Prins van Oranje, raapte in allerhaast
van 300 ruiters en 3000 voetknechten bijeen, waarmede
Gelderschen optrok; doch ongelukkig in eene hinderlaag g
werd bij Geldrop, zoo dat hij genoodzaakt was, om naar
te wijken. In het volgende jaar 1543 werd het oorlogstoon
Koning van Frankrijk weer vroeg geopend. Maarten van R
Brabant, eenige inwoners van Oisterwijk, Haren, Boxtel,
het Stricht van Utrecht, veroverde Amersfoort, en trok ver
verbrandde vele
Daarop verbrandde bij onderscheidene Meijerijsche dorpen,
vele onder brandschatting stellen en plunderen.
De Staatschen en voornamelijk de Fransche hulpbenden viel
jaar 1582, in de Meijerij van 's Hertogenbosch, waar zij vee
leven; zelfs kwamen zij in het gehucht Rent (thans het fort
een hevig gevecht tusschen hen en de bezetting van 's
voorviel. Men wendde alles aan, om de Staatsche b
gaan; ook moest de Meijerij van 's Hertogenbosch zeer
nsche soldaten, die geweldige brandschattingen uitse
hare beschermers waren tevens hare onderdrukkers.

Digitized by Google

Gedurende het beleg van Eindhoven door PARMA, in 1583, werd het platte land geweldig verwoest; ook moest de MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH door de brandschattingen der Statenbende ontzaggelijk veel lijden. Het krijgsvolk der Staten viel, in Julij des jaars 1583, nogmaals in de MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH, waar zij onderscheidene dorpen verbrandden, en dit ongeluk zou nog meer dorpen ten deel gevallen zijn, waren zij niet door de Spanjaarden, onder CLAUDE VAN BARLAYMONT, Heer *van Haultepenne*, gedwongen, om bij Lith over de Maas terug te trekken.

De Staatsche benden stroopten, in den winter van het jaar 1584, de MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH geheel af. Zij meenden dit in het jaar 1586 te hervatten, doch dit liep vruchteloos af, dewijl men overal, op order van KAREL, Graaf *van Mansveld*, naauwkeurig wacht hield. Op het einde van dat jaar plunderden de Staatsche troepen Tilburg, Hilvarenbeek en Riel, dreven al het vee naar Holland, maar brandden geene huizen af. De Staatschen vielen in de MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH, belegerden het kasteel van Loon-op-Zand en namen het in, waarop hun Bevelhebber, de Graaf VAN HOHENLOO, onderscheidene dorpen platbrandde.

In het jaar 1589 namen de lasten der stad en MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH zoo sterk toe, dat vele inwoners genoodzaakt waren haar te verlaten, zoo dat men vreesde, dat die geheele landstreek in eene woestenij veranderen zoude, want zij moesten maandelijks 90,000 karelsguldens opbrengen; de Regering deed hierover een vertoog aan PARMA, doch het duurde nog verscheidene jaren eer hierin eenige verandering kwam.

In het laatst van het jaar 1595 vielen eenige ruiters uit Nijmegen, nadat zij de voorsteden van Roermond geplunderd hadden, in de MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH, en ontmoetten bij St. Oedenrode den Bevelhebber van 's Hertogenbosch, den Heer VAN QOCQUELLE, met eenige Spaansche ruiters, met welken zij handgemeen werden, en hen ook versloegen, makende de geheele bagagie van dien Bevelhebber buit, waarmede zij naar Heusden weken.

In het einde van het jaar 1596 verzamelde ALBERT VAN OOSTENRIJK een leger bij Turnhout, om de opgezetenen aldaar van de Staatsche brandschattingen te bevrijden; Prins MAURITS, dit vernemende, vernielde in allerijl ook zijn leger, en begaf zich in Januarij 1597 derwaarts; hij sloeg, na een hardnekkig gevecht, de Spanjaarden, welke meer dan 2000 dooden en 30 vaandels verloren. — De Spaansche soldaten in de stad Gelder en elders sloegen aan het muiten, vielen in Peelland, en eischten van dit kwartier maandelijks duizend guldens. Eenige muitende Ieren namen Helmond in bezit, de inwoners moesten hun kost en drank geven, en ook hunne paarden onderhouden. Gedurende deze verwarringen rees de prijs der granen zeer hoog in de MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH. De muitende Spanjaarden bleven den geheel[illegible] in die landstreek.

In de [illegible]uarij 1598 viel een Spaansch Hopman, Francisco de PADILLA, [illegible]ok een muiter, uit de stad Weert in Peelland, waar hij [illegible]orpen brandschatte, en sommigen, als: Aarle, Rix[illegible]unen uitplunderde; eindelijk werden de muiters met [illegible]ede gebragt. Het stroopen der Spaansche krijgsknec[illegible], in dienst des Konings van Spanje, hield dien geh[illegible]dit jaar gedaurd; in September kwamen zij met [illegible]en ruiters in de Kempen van 's Hertogenbosch en

Digitized by Google

plunderden Gemert; zij trokken door Bakel, Deurne en andere Meijerijsche dorpen, waar zij zeer slecht huis hielden, naar het Luiksche stadje Hamond, hetwelk zij innamen en uitplunderden, zij togen van daar weder terug, en vorderden van Valkenswaard, Dommelen en Geldrop, behalven de kost, veel geld; ook namen zij te Aarle, Rixtel en Beek alles weg. De Meijerij van 's Hertogenbosch leed zeer veel door de Spaansche benden, die haar moesten beschermen, en ook door de gewone lasten aan den Aartshertog Albert, benevens de brandschattingen, die zij gedurig de Staatsche benden moesten betalen.

De Spaansche soldaten in de forten St. Andries en Crevecoeur begonnen in het jaar 1600 wegens wanbetaling, te muiten, zij schreven aan onderscheidene Meijerijsche dorpen om geld, en dreigden zoo het geeischte geld hun niet werd bezorgd, om die in brand te steken. De Spaansche bezetting in Hamond schreef eene aanzienlijke brandschatting, onder dezelfde bedreiging, in Peelland uit; deze brandschatting bedroeg dagelijks 674 gulden en 5 stuivers. De Aartshertog Albert trachtte de muitelingen op allerlei wijzen tot bedaren te brengen, maar te vergeefs; Prins Maurits deed in tegendeel zijn voordeel *met* deze muiterij, nam Crevecoeur en St. Andries in, en bedreigde 's Hertogenbosch. Men deed alles, om die stad te behouden, en versterkte haar op alle mogelijke wijzen.

In het jaar 1601, werd 's Hertogenbosch door Maurits belegerd, maar hij moest het beleg, na zes en twintig dagen, weder opbreken. In het volgende jaar trok Maurits in Braband, hij trachtte vruchteloos Albert tot een gevecht uit te lokken, en moest dus onverrigter zaken terug keeren, echter nam hij het kasteel van Helmond en de stad Grave in; ook ontstond er eene hevige muiterij, wegens wanbetaling, onder Alberts troepen. In het jaar 1603 werden eenige Staatsche ruiters door die van 's Hertogenbosch te Gemert geslagen, en vele gevangen genomen. Maurits belegerde gemelde stad op nieuw, doch moest ook dit beleg opbreken. De muiterij duurde nog voort onder de Spaansche benden, zij plunderden in 1604 de kleine stad Eindhoven op eene deerlijke wijze; doch verzoenden zich eindelijk met den Aartshertog Albert, die, in Junij des jaars 1604, eene buitengewone bede, ter betaling der oorlogskosten, eischte, welke hem werd toegestaan. In het jaar 1622 hielden de Spaansche soldaten, wijl zij door slechte betaling aan het muiten waren geslagen, zeer slecht huis in de Meijerij; zij beroofden de kerken, verbrandden de huizen, voerden paarden en koeijen weg, en bonden de voornaamste ingezetenen, die hun geen geld genoeg gaven, aan de staarten der paarden; ook schreven zij brandbrieven aan de vier kwartieren.

In het jaar 1635 deed de bezetting van 's Hertogenbosch twee gelukkige togten. In den eersten versloeg men, onder aanvoering van Graaf Frederik van Nassau, bij Helmond, 200 Spaansche ruiters, en in den tweeden ligtten zij vele vijanden in de Meijerij op, en bragten hen naar 's Hertogenbosch.

Men had sedert het innemen der gemelde stad in 1629 aan weder-
zijden veel getwist over de opperheerschappij
bosch, men had het niet eens kunnen
rijsche opgezetenen leden het meest
bij den Westphaalschen vrede, in
1648 gesloten, beslist, dat de
jerij van 's Hertogenbosch
afgestaan.

Digitized by Google

d en Meijerij van 's Hertogenbosch drongen, gelijk zij reeds
en 1631, 1647, 1648 en 1649 gedaan hadden, weder in-
hage aan, dat zij, benevens de andere deelen van Staats-
. Leden mogten afvaardigen ter vergadering der Algemeene
maar dit liep geheel vruchteloos af.

53 werden eenige Lotharingers, die zich in Spaansche dienst
hadden en in deze streek, te Liessel, waren gelegerd, door
dmaarschalk Johan Wolfert van Brederode, Gouverneur van
genbosch, geslagen; hun Kolonel, Klaauw, werd gevangen
u, en zijn zilveren servies, benevens zijne koets en tachtig
, buit gemaakt.

oorlog, welke de Vereenigde Nederlanden, ten jare 1672, tegen
ijk en Engeland moesten voeren, had veel betrekking op de stad
ierij van 's Hertogenbosch. Men gebruikte alle voorzorgen; alle
happen werden opgeschreven, om daaruit den tienden man te
. De dorpen werden, tegen eenen onverwachten inval, met slag-
en voorzien, en den inwoneren gelast, om, in tijd van gevaar, el-
r door klokkengelui te waarschuwen en bij te staan; ook werd
geboden, om alle bezaaide landerijen te verwoesten, opdat de vijand
bestaan zou kunnen vinden. De Franschen schreven, in Junij
genoemd jaar, eene zware brandschatting uit over deze geheele
k. Zij bragten hier eene onnoemelijke schade toe; beroofden de
ners van hunne paarden, runderen en alles wat hun maar aan-
l; zij vernielden al het bouwgereedschap en plunderden de goe-
n. De brandschatting bedroeg jaarlijks 700,000 guldens, behalve
0 legerbeesten, die op 30,000 guldens werden gerekend. Men
ende de renten van het geld, dat de dorpen ter betaling der
ndschatting hadden moeten opnemen, na den oorlog jaarlijks op
0,000 guldens. In 1673 vorderden de Franschen de brandschatting
deze landstreek opgelegd, met geweld in, en kregen zij geen
d, dan beroofden zij de inwoners, die daarenboven nog allerwreedst
handeld werden. In het volgende jaar verkreeg zij, doch niet zon-
r groote geldverspilling, van de Franschen eene vermindering der
randschatting, welke nu jaarlijks met 450,000 guldens en 1000 leger-
eesten kon worden betaald.

Toen de stad Grave, in 1672 aan de Franschen overgegaan zijnde,
n 1674 door het Staten leger belegerd werd, moest de Meijerij van
's Hertogenbosch gravers, karren en andere zaken leveren; dit kostte
alleen aan Peelland 25,473 guldens.

Het zelfde had plaats, toen Willem III, Prins *van Oranje*, in het
jaar 1676, Maastricht belegerde; dit kostte aan Peelland 58,500 gul-
dens. Toen het beleg van gemelde stad was opgebroken, noodzaakten
de Franschen de Meijerijenaars, om met 5000 man de verschansingen,
door Willem III opgeworpen, te slechten, en 20,000 rijksdaalders, ter
herstelling der in stukken geschotene vestingwerken en ter aanvulling
der krijgsvoorraadhuizen aldaar, te betalen, en evenwel stroopten de
Franschen nog daarenboven in deze landstreek.

De Meijerij van 's Hertogenbosch werd, door het sluiten van den
vrede te Nijmegen, den 10 Augustus 1678, wel van vele ongemakken
ontheven; maar het krijgsvolk der Staten, dat zich nog eenigen tijd
in dit land ophield, leefde als of zij vijanden waren, dwingende den
opgezetenen hooi, haver, eten en drinken af. De winter was lang-
durig, en het hooi, door de slechte handelwijze dezer benden opge-
voederd zijnde, stierven vele beesten door gebrek. De Meijerijenaars

verzochten om vermindering van lasten, wegens de geleedene oorlogsrampen, maar hun verzoek werd slechts ten deele door de Staten toegestaan.

Alles bleef in deze landstreek, sedert den met Frankrijk gesloten vrede, vrij stil en rustig, tot het jaar 1688, wanneer Lodewijk XIV, den 26 November, den oorlog aan de Algemeene Staten verklaarde. Hij liet er tien dorpen afbranden en daaronder Bladel en Reuzel; ook moesten de Meijerijenaars, in dit of in het volgende jaar, een half millioen brandschattingen aan de Franschen betalen.

In 1693 werd er op onderscheidene Meijerijsche dorpen, alsmede te Helmond en Eindhoven, een groote voorraad van koren, waarschijnlijk ten behoeve der Franschen, opgelegd; maar de Staten-Generaal verboden dit, onder verbeurte van dat graan en 25 gulden boete voor elken zak, welke niet in de vaste steden werd gebragt, uitgenomen het graan, dat elk voor zijn huisgezin noodig had; ook verboden zij alle handelingen met den vijand, alsmede het betalen van brandschattingen aan hen. De Franschen zonden eenige manschappen naar deze streken, met bedreiging van eenige dorpen aan de vlammen te zullen opofferen, zoo de brandschattingen niet betaald werden; maar de vrees, dat zij door de Staatsche benden, onder bevel van den Graaf van Athlone, zouden worden afgesneden, deed hen schielijk weder vertrekken. Het dreigen der Franschen deed de Meijerijenaars eenige Gemagtigden naar 's vijands leger afzenden, om de bedreigde brandstichting te voorkomen, doch zij werden gevangen genomen en zeer slecht behandeld.

Eenige Franschen vielen in het jaar 1694 in deze landstreek, staken te Bladel een huis in brand, plunderden Hapert en Duizel, voerende menschen en paarden met zich weg. Zij vonden te Eersel sterken tegenstand; terwijl veertig inwoners zich zeer dapper verweerden, zoo dat er wederzijds eenigen gedood en gevangen genomen werden; maar de Franschen, terug trekkende, staken echter de voornaamste huizen in brand.

De Meijerij van 's Hertogenbosch werd, in het jaar 1702, door de Franschen onder brandschatting gesteld, en de Staten gaven order, om alle dorpspapieren in de versterkte steden in veiligheid te bezorgen. Het leger der bondgenooten, bestaande uit Staatsche, Engelsche, Deensche en Duitsche benden, trok in Julij 1702 door deze streek, sloeg zich neder te Achel, in het Land van Luik, rakende met zijnen regter vleugel aan het Luiksche stadje Hamond en met den linker vleugel aan Leenderstrijp, een gehucht van Leende. De Franschen sloegen zich te Eindhoven neder. Deze beide legers veroorzaakten deze landstreek namelooze schade.

Sedert het jaar 1703 viel er weinig van belang voor, dewijl het leger der bondgenooten, veel voordeelen behalende, de Meijerij van 's Hertogenbosch verliet en verder voorttrok; maar eenige boosdoeners, zich uitgevende voor vijandelijke partijgangers, vielen in het jaar 1706 de Meijerijenaars zeer lastig, zoodat bijna niemand in huis of op weg veilig was. Ook werden zij, in 1707, door andere boosdoeners, Muskoviters genoemd, sterk ontrust. De krijgszaken waren in dit jaar van geen belang in deze landstreek; maar in November des volgenden jaars 1708, kwamen omtrent 130 Fransche Dragonders te Hilvarenbeek, waar zij uit weerwraak, omdat de bondgenooten een dorp bij Artois in de asch hadden gelegd, negentien huizen en schuren vol granen ten prooi der vlammen overgaven en de overige huizen plunderden.

Digitized by Google

De Utrechtsche vrede, in het jaar 1713 gesloten, gaf der Meijerij van 's Hertogenbosch eene groote verademing, ofschoon zij wegens de ontzaggelijke schulden, door de veelvuldige oorlogsrampen veroorzaakt, zeer langen tijd noodig had, om zich te herstellen.

In het jaar 1716 werden de oneenigheden tusschen deze landstreek en Opper-Gelder over de grensscheiding in den Peel weggenomen; na langer dan eene eeuw geduurd te hebben.

De ingezetenen van onderscheidene dorpen in de Meijerij van 's Hertogenbosch vonden zich in groote verlegenheid en behoefte gedompeld door een onweder, hetwelk met eenen alles overstroomenden stortregen, schrikkelijken hagelslag en geweldigen stormwind vergezeld, op den 29 Julij 1767 nederviel. Behalve de ongelukken daarbij aan menschen en beesten overgekomen, waren er eenige huizen en schuren geheel, anderen gedeeltelijk ingestort of zwaar beschadigd; de hoop van den landman, die een rijken oogst van bijna rijpe rogge verwachtte, verdween eensklaps, andere veldvruchten, als: boekweit, erwten en boonen waren geheel, haver en gerst meerendeels weg; buiten de vruchtboomen bij één dorp vijf honderd eiken en andere boomen uit den grond gerukt; de onder eede opgemaakte schade beliep ruim 222,062 gulden. De Regenten vervoegden zich in dezen deerniswaardigen toestand bij Hun Hoogmogende om eene milde gift of vrijdom van Landslasten voor eenige jaren. Hunne klagten werden verhoord. Zij verwierven deels vrijwillige giften, naar de opgegevene schade uitgereikt, tot herstel der gebouwen en om onder de meest behoeftigen uitgedeeld te worden.

Zware stormen en watervloeden teisterden de Meijerij ook in 1775 en 1776, en in dit laatste jaar werden deze rampen nog vermeerderd door eenen strengen winter. De winter van 1784 was weder zeer streng en werd van zware overstroomingen gevolgd. In het jaar 1789 gevoelde men nogmaals eenen strengen winter, en in 's Hertogenbosch en Maasland had men zeer hoog water; hetzelfde groep ook plaats in 1795.

De winters van 1798 en 1799 waren in de Meijerij geweldig streng, en men had in Oisterwijk en Maasland zware overstroomingen, welke groote schade veroorzaakten. Nog grooter schade veroorzaakte de orkaan van 9 November 1800, hoewel daarbij geen menschen het leven verloren.

In het jaar 1741 begon de stad 's Hertogenbosch eenen straatweg te leggen naar Eindhoven, doch hij werd, ofschoon er het bed geheel van voltooid was, toen niet verder met steenen belegd dan tot Best. In 1789 begon men eenen steenweg aan te leggen van Eindhoven naar Luik, en dus den steenweg van 's Hertogenbosch naar Eindhoven verder door te trekken. Men bragt het bed daarvan in gereedheid; beplantte het ten deele met boomen; sloeg steenen bruggen over de rivieren, en bouwden de noodige barrières. Deze straatweg zou men leiden door Stratum, Aalst en Valkenswaard, tot aan de grens van Luikerland bij Lommel; ook zou de Prins-Bisschop van Luik laten voltooijen van de Meijerijsche grenzen tot gemelde stad toe. ofschoon men begonnen was dezen weg met steenen te bel iter, door de toen bestaande onlusten in ons Va- de teken. Naderhand werd het echter hervat, en deze we het begin twistte men hevig of die weg over Oir- sch dhoven zou loopen, doch de balans sloeg eindelijk te Eindhoven over.

Digitized by Google

Het wapen van de Heeren van 's Hertogenbosch is even als dat van geheel Braband, een regt opstaande leeuw van goud op een veld van sabel (zwart).

HERTOGENBOSCH (VRIJDOM-VAN-'S), landstreek in de prov. *Noord-Bruband*, rondom de stad *'s Hertogenbosch* gelegen.

Het was geen gedeelte der Meijerij van 's Hertogenbosch, maar behoorde tot de stad, en droeg gewoonlijk den naam van Vrijdom van 's Hertogenbosch of Vrijheid van 's Hertogenbosch.

Tot deze vrijdom behoorde het d. den Dungen, het geh. Orten, de buurs. Hintham en Reut, zoodat deze vrijdom thans de gem. den Dungen en een gedeelte der gem. 's Hertogenbosch en Rosmalen uitmaakt, en alzoo tot het arr. en kant. 's Hertogenbosch behoort.

Bij den watervloed van 1809, spoelden hier drie huizen en eene schuur geheel en al weg, terwijl vele andere beschadigd werden; ook hier kwam een gat in den dijk, welke voor het overige veel leed. De Haldersche brug spoelde weg, en de plantaadjen buiten de stad werden aanmerkelijk beschadigd.

HERTOGENRADE (LAND-VAN-'S), in het Hoogd. Herzogenrath, in het Fr. Rode-le-Duc en bij verkorting Roldue genoemd, voorm. heerl., thans grootendeels tot het hert. *Limburg*, maar ook gedeeltelijk tot de Pruissische prov. *Rijnland* behoorende.

Het bestond eigenlijk uit drie stukken, die door het graafs. Wettem van elkander werden gescheiden. Het grootste, dat het stadje 's Hertogenrade, de abdij Kloosterrade, benevens de d. Kerkraede, Afden, Merkstein, Ubach, Eygelshoven, Simpelveld, Horbach en Bocholz bevatte, grensde ten N. en O. aan het hert. Gulik, ten Z. aan het gebied der vrije rijkstad Aken en het graafs. Wettem, ten W. aan het Land-van-Valkenburg. Het deel, waarin de d. Gulpen, Margeraten en Reymerstock lagen, werd ten N. door de heerl. Wilre en Cartils, ten O. door het graafs. Wettem, ten Z. door het hert. Limburg en het graafs. Daalhem, ten W. door het Land-van-Valkenburg en het graafs. Daalhem bepaald. Het stuk, waartoe de d. Vaals, Vijlen en Holzet behoorden, grensde ten N. en W. aan het graafs. Wettem, ten Z. aan het hert. Limburg en ten O. aan het gebied der vrije rijkstad Aken.

Oudtijds had deze heerl. hare bijzondere Heeren, maar zij werd met het hert. *Limburg* vereenigd, door het huwelijk van Kunigarde van Wassenberg, dochter van Gerard, Graaf *van Gelre*, met Hendrik, Hertog *van Limburg*. Hendrik III, Hertog *van Limburg*, gaf in den jare 1155 het Land-van-'s Hertogenrade, als huwelijksgoed aan zijne dochter Margaretha, die met Godevaart III, Hertog *van Lotharingen en Braband*, trouwde, waardoor 's Hertogenrade met *Braband* vereenigd werd. Dan deze heerlijkheid kwam andermaal aan *Limburg*, toen Hendrik I, Hertog *van Braband*, haar aan zijnen oom Hendrik IV, Hertog *van Limburg*, afstond. De slag van Woeringen, in het jaar 1288, bragt 's Hertogenrade, als aankleve van het hert. Limburg, ten tweede male aan Braband, en het verdrag van 1544, tusschen Karel V en Willem, Hertog *van Gulik en Cleve*, veroorzaakte, dat het bij Gulik ingelijfd werd. Na den dood van den laatsten Hertog van Gulik, in het jaar 1609, is dit land wederom in de magt van het Huis van Oostenrijk gekomen en met het hert. *Limburg* hereenigd geworden. In den tachtigjarigen oorlog moest het dikwerf veel van den doortogt van krijgsbenden lijden, en in 1661

Digitized by Google

werd het zoodanig tusschen den Koning van Spanje en de Staten der Vereenigde Nederlanden verdeeld, dat de laatsten de d. Gulpen, Margeraten, Reymerstock, Vaals, Holset en Vijlen, benevens de onderhoorige buurs. bekwamen, terwijl het overige aan Spanje verbleef.

Thans behooren tot de prov. *Limburg* niet alleen het Staatsch-'s Hertogenrade, maar ook de d. Kerkraede, Bocholz, Simpelveld en Eygelshoven van het Oostenrijksche-Hertogenraede; terwijl het stadje 's Hertogenraede, benevens de voorm. abdij Kloosterraede, en de d. Ubach, Afden, Merkstein en Horbach. tot Pruissen gerekend worden.

HERTOGENWATERING ('S), watertje, prov. *Noord-Braband*, dat omstreeks *Dorseleind*, onder Oss, ontspringt, en westwaarts aanloopende, 1 u. ten N. O. van Empel, bij de Blaauwe-Slnis, in de *Maas* valt.

HERTOGSLAAN, rijweg, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, Z. van Akkerwoude.

HERTVELD, d. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Herveld.

HERTWERD of Hertwert, d. prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie Hartwerd.

HERULEN, Duitsch volk, afkomstig van de Germanen, ook wel genoemd de Rugiers, vermits zij zich omtrent, en in de eilanden der Noordzee nedergezet hadden.

Het eiland Rugen, in gedachte Oostzee, Rugenwalde, in Pommeren, en Riga, in Lijfland, hebben, volgens onderscheidene Schrijvers, dien naam van deze Rugiers of Heruler gekregen. Onder Odoacer vielen zij in Pannonië of Hongarijen, daarna over den Donau in Italië. Omtrent het jaar 475 vermeesterden zij Rome, riepen Odoacer voor Koning van Italië uit, na Augustinus van den keizerlijken troon te hebben gejaagd. Maar Odoacer werd weder door eenen anderen Odoacer, Koning der Gothen, verdreven en om het leven gebragt. Sommigen beweren ook, dat de Heruler, eindelijk uit Scandinavië verdreven, in de Bataafsche landen zouden gekomen zijn, Haarlem gebouwd en het den naam Herulenheim gegeven hebben.

HERUM, voorm. plaats, prov. *Zeeland*, tusschen Bergen-op-Zoom en Tholen, welke in het jaar 1022 moet zijn te gronde gegaan.

HERVELD, Hervelt, Hersveld of Harveld, d. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw. en 5¼ u. O. van *Tiel*, distr., arr. en 2 u. W. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. W. van *Elst*, gem. en 1¼ u. Z. O. van *Valburg*, aan de Waal. Volgens de meening van onzen geleerden medearbeider O. G. Heldring (1), heeft het Castra Herculis, waarvan Arrianus spreekt en hetwelk op de reiskaart van Peutinger als in het eil. der Batavieren gelegen, voorkomt, hier voorheen gestaan.

Men telt er 130 h., bewoond door 160 huisgez., uitmakende eene bevolking van 870 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook wordt er de tabaksplant aangekweekt.

Men vindt op weinige plaatsen zoo veel gemeentegrond als hier; hij is er zelf zoo overvloedig, dat men dienstiger gevonden heeft, sommige stukken te verpachten dan ze tot algemeen gebruik te laten liggen.

De Herv., die hier 440 in getal zijn, onder welke 90 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Nijmegen*, ring van *Elst*, behoort. De eerste, die het leeraarambt in deze gem. heeft waargenomen, is geweest Johannes Bacausius, die in het jaar 1602 herwaarts

1) Zie *Wandelingen tot opsporing van Bataafsche en Romeinsche Oudheden*, St. 1, bl. 29.

Digitized by Google

kwam en in het jaar 1606 naar Crimpen-op-de-Lek vertrok. Daarop werd voor Herveld, nog met *Slijk-Ewijk* vereenigd, in het jaar 1606 beroepen Conradus Hecker. In hetzelfde jaar de beide plaatsen gescheiden zijnde, bleef Hecker eerst te Herveld, doch men beriep hem te *Slijk-Ewijk*, werwaarts hij vertrok. Hij werd te Herveld opgevolgd door Henricus Slatius, die te 's Gravenhage den 5 Mei 1625 onthoofd en op het rad gezet werd. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer der heerl. Loenen-en-Wolferen. De kerk, vóór de Reformatie aan den H. Willibrordus toegewijd, heeft eenen toren, doch geen orgel.

De R. K., die hier 430 in getal zijn, onder welke 280 Communikanten, maken, sedert 1801, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Gelderland* behoort. De kerk, aan den H. Willibrordus toegewijd, is een, in 1830 nieuw gesticht, gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel.

Men heeft er eene school, welke door een gemiddeld getal van 100 leerlingen bezocht wordt. — De kermis valt in den laatsten Zondag in Julij.

Dit d. heeft door den watervloed van 1809 veel geleden. — De windkorenmolen te Herveld werd den 25 Maart 1839 door het onweder getroffen. De bliksem sloeg van boven in den molen en rigtte daarin, aan de wieken, het binnenwerk en zelfs aan de molensteenen, groote verwoestingen aan; in het nabijgelegen molenhuis werden bijna alle glasruiten verbrijzeld.

HERVELD of Harreveld, ook genaamd de Hof-Diederich, havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 7 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en ¼ u. N. ten O. van *Groenloo*, gem. en ¼ u. W. ten N. van *Lichtevoorde*.

Deze havez., bestaande in heerenhuis, daaraan behoorende bouw-, wei-, bosch- en veldgrond, windkorenmolen en 13 boereplaatsen, te zamen eene oppervlakte beslaande van 226 bund., wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Jan Joseph Silvester van Raesfeldt, Medicinæ Doctor.

Een der vroegere bewoonsters van deze havez., de Freule Johanna Magdalena Catharina Judith van Dorth, werd den 21 November 1799, als beschuldigd van verstandhouding met den vijand, bij vonnis van de revolutionaire regtbank van Winterswijk, doodgeschoten.

HERVELDSCHE-WOERD of Heveltsche-woerd, hoogte in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, bij het d. *Herveld*.

Zij is omstreeks 6 morgen groot, loopt zacht omhoog en verheft zich als een heuvel tusschen de andere stukken land, zoodat zij zelfs bij den watervloed van het jaar 1809 droog bleef. Van rondom is deze hoogte omgeven door eenen breeden weg, die het van elk ander land afscheidt. Het is eer achtkant dan rond, maar toch ongeregeld van vorm, en men vindt er verbazend veel scherven van gele en blaauwe urnen; sommige der gele scherven schijnen afkomstig te zijn van potten van den grootsten vorm. Ook zijn er onderscheidene steenen van Romeinsch bakwerk; op het hoogste punt heeft een gebouw van duifsteen en marmer gestaan, waarvan overal nog brokken verstrooid liggen. Er zijn mede vele penningen gevonden, waarvan de zilveren vrij goed geconserveerd waren. Op de vier punten van deze woerd loopen vier wegen naar alle hemelstreken uit. Een groote weg gaat bijna lijnregt langs den Settensche- op den Randwijksche-woerd; een andere op den Homoetsche-woerd; voorts vindt men kruisweg aan

Digitized by Google

kruisweg in dezen hoek, op welker punten zich wederom wegen naar andere oorden uitstrekken of, herwaarts loopende, zich vereenigen op een naburig stuk veld, den Hoogenhof genoemd, omgeven van eenen eigen weg, waar allerlei overblijfselen van urnen en van steen gevonden worden, welke een vroeger gebouw kenmerken.

HERVELDSCHE-WOERD (KLEINE-), hoogte in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, bij het d. *Herveld*.

Deze hoogte is 5 morgen groot en als bedekt met scherven van urnen, zoodat er een karrespoor mede gedekt is; ook vindt men er sporen van een oud gebouw van duifsteen en andere steenen, alsmede Romeinsche munten. Naast deze woerd ligt een stuk grond, het Loo genaamd, waar men vooral duifsteen, fondamenten en andere oudheden, en niet zelden ook penningen aantreft (1).

HERVELT, d. op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Herveld.

HERVELTSCHE-WOERD, hoogte op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Herveldsche-woerd.

HERVELTSCHE-WOERD (KLEINE-), hoogte op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Herveldsche-woerd (Kleine-).

HERVEN, naam, onder welken het d. Herven, in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, wel eens voorkomt. Zie Herxen.

HERVEN, d. op den *Duffelt*, prov. *Gelderland*. Zie Herwen.

HERVERSKOP, voorm. heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Maartensdijk*, van welke gem. zij thans het zuidoostelijke gedeelte uitmaakt.

Oudtijds werd Heverskop, Hevertscoep genoemd; immers dus vinden wij het gespeld in eenen brief van Bisschop Floris van Wevelikhoven, gegeven in het jaar 1386. Het blijkt uit dien brief, dat het regtsgebied, de tienden en schattingen van Heverskop, omtrent dien tijd, door Bernardus Proeys en Gerde, zijne huisvrouw, verkocht zijn aan de Utrechtsche kerk, van welke zij haar ter leen gehouden hadden. Het regtsgebied van Heverskop strekte zich toen uit van Hoensdijk tot aan de Bisschops-wetering, palende aan zeker regtsgebied, over de Vecht genoemd van de hooge zijde, en aan het regtsgebied van den Aartsdiaken van Utrecht van de lage zijde.

HERVERTSCOEP, oude naam van de voorm. heerl. Heverskop, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Heverskop.

HERWAARDEN, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Herrewaarden.

HERWEISTRA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zie Herwey.

HERWEN, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Hurwenen.

HERWEN, Heven of Harwen, d. op den *Duffelt*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, kw., arr. en 4 u. Z. O. van *Arnhem*, kant. en 2 u. Z. van *Zevenaar*, gem. *Herwen-en-Aardt*, ½ u. Z. O. van Aardt.

Het wordt ook Herwerd en Herwerden genoemd. Sommigen willen, dat het van ouds Herispich geheeten werd, bij welke plaats de gezanten van Karel *den Dikke* Godfried *den Noorman*, die de Friezen geweldig geplaagd had, in het jaar 885, aanvielen en ombragten.

---

(1) Zij, die meer omtrent deze woorden begeeren te weten, verwijzen wij naar: *Wandelingen ter opsporing van Batasche en Romeinsche oudheden, legenden enz.*, door onzen geleerden medearbeider O. G. Heldring, St. 1, bl. 28–29.

Eenigen zijn zelfs van gedachten, dat er van Herwen, onder den naam van Herenatium, in de reistafel van Antonius, in de kaart van Peutinger en bij Tacitus gewag wordt gemaakt. Van Herwen wordt reeds melding gemaakt op het jaar 897. Zoo het ooit eene heerl. geweest zij, moet het al vroeg in de handen der Graven gekomen zijn, want Hertog Reinald beleende in 1348, Heer Willem van Reys, Ridder, met het gemaal en dwang van Herwen en *Aardt*, benevens de brenken deswege. Een geslacht van Herwen is bekend, maar niet vroeger dan in de helft der veertiende eeuw, het voerde een veld van azuur (blaauw), beladen met een kruis van goud.

Men telt er 93 h. en 640 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die hier ruim 60 in getal zijn, behooren tot de gem. *Herwen-Aardt-en-Pannerden*, welke hier eene kerk hebben. Deze kerk had vóór de Herv. twee vikarijen, als: de vikarij, die ter eere van het medelijden der H. *Maagd* Maria en van de H. H. Sebastianus, Jacobus, Judocus en Catharina gesticht was, en die van de H. H. Maria, Antonius, Jacobus, Cornelius en Judocus. Het is van eenen toren en van een orgel voorzien.

De R. K., van welke men er 570 aantreft, behooren tot de stat. van *Aardt-en-Herwen*, welke hier eene kerk heeft, en aan den H. Martinus is toegewijd, zijnde een in het jaar 1819 gesticht gebouw, van toren en orgel voorzien.

Men heeft er eene dorpschool. — De kermis valt in in Augustus.

HERWEN (POLDER-VAN-), pold. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, kw., arr. *Nijmegen*, kant. *Zevenaar*, gem. *Herwen-en-Aardt*.

De dijken van dezen polder zijn bij den watervloed van 1809 op eenige plaatsen 1½ voet overgeloopen, zoo dat het water aldaar ½ voet hooger stond dan in de jaren 1784, 1799 en 1803, en hoewel men alle reden had te verwachten, dat na deze dijkbreuken het water aanmerkelijk zoude wegvallen, had zulks echter niet meer dan in eene geringe mate plaats, zoo dat men alle reden had, om te duchten, dat bij eene weder invallende dooi, niet alleen verdere onheilen aan de dijken zouden worden veroorzaakt, maar ook vele woningen, die geheel met ijs omringd waren, bij het losgaan daarvan niet tegen den aandrang zouden bestand zijn. De spoedige verandering van het weder, in het laatst van Februarij, kon dan ook van de eene zijde worden beschouwd, als het eenige middel tot een eindelijk ontzet, maar moest ook van den anderen kant gegronde vrees voor nieuwe rampen doen geboren worden. Ook spoedig reeds na deze verandering greep dat gene plaats, waarvoor men zoo zeer beducht was geweest, en zulks in een tijpstip dat het geheele ambt reeds overstroomd was, en men dus geene menschen, om te werken uit de binnendorpen bekomen kon.

HERWEN-AARDT-EN-PANNERDEN, dijkstoel op den *Duffelt*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborg-en-Zevenaar*, kw. en arr. *Arnhem*, kant. *Zevenaar*, gedeeltelijk gem. *Herwen-Aardt*, gedeeltelijk gem. *Pannerden*.

Deze dijkstoel bevat den Polder-van-Aardt, den Polder-van-Herwen en den Polder-van-Pannerden, en staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, zes Leden en eenen Secretaris.

HERWEN-AARDT-EN-PANNERDEN, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. van *Nijmegen*, ring van *Elst*. Men had er vroeger drie kerken, als: één te Herwen, één te Aardt en één te Pannerden,

Digitized by Google

maar de kerk te Herwen is omstreeks 1765 afgebroken geworden, omdat de rivier hoe langer hoe meer in het d. Herwen inbrak, en de geheele kom des dorps verzwolg. De kerk te Pannerden is in het jaar 1795 door de R. K. in bezit genomen, zoodat den Herv. van Herwen-Aardt-en-Pannerden, alleen nog de kerk te Aardt overschiet. Men telt er 150 zielen, onder welke 70 Lidematen. Herwen had eerst alleen eenen Predikant in Johannes Bogius, daar beroepen in het jaar 1598, verroepen naar Pannerden in 1601. Tijdens de dienst van Henricus Ebberus, hier beroepen in het jaar 1616, werd *Aardt* hierbij gevoegd in 1627, en Ebberus bleef beide plaatsen bedienen, tot aan zijnen dood, welke in het jaar 1637 voorviel. Gedurende de dienst van Johannes Valentinus Quast, hier beroepen in het jaar 1711, † in 1717, was *Aardt* niet met Herwen vereenigd, maar Herwen heeft afzonderlijk dien Predikant gehad; doch bij de beroeping van Samuel Hundius, in het jaar 1717, is *Aardt* weder bij Herwen gevoegd en tot dus verre daarmede vereenigd gebleven. Arnold Engelbert Janssen, te Herwen-en-Aardt beroepen in het jaar 1803, werd *Pannerden* toegevoegd in het jaar 1806.

Aardt had alleen eenen Predikant in Hubertus Liesselius, beroepen in 1609, verroepen naar Lunteren in hetzelfde jaar; dit duurde tot in het jaar 1627, toen Casparus Rosa, daar beroepen in het jaar 1624, naar Pannerden en Doornenburg vertrokken is, wanneer het bij Herwen werd gevoegd. Of het van 1711 tot 1717 wederom een eigen Predikant gehad heeft, of bij eene andere plaats gevoegd is geweest is niet met zekerheid bekend. Het beroep in de gem. Herwen-Aardt-en-Pannerden geschiedt door den kerkeraad.

HERWEN-EN-AARDT, gem. op den *Duffelt*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, kw. en arr. *Arnhem*, kant. *Zevenaar*, (5 k. d., 16 u. k., 10 s. d.); palende N. aan de gem. Pannerden, O. en Z. aan den Rijn, W. aan de Waal.

Deze gem. bevat de d. Herwen, Aardt en Lobith, benevens de buurs. 's Gravenweerd en Spijk, alsmede de geh. Bijlandswaard, Erfkamerlingschap en Kijfwaard, en telt 342 h., bewoond door 417 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K., van welke men er ruim 1900 telt, onder welke 1000 Communikanten, maken de stat. van *Aardt-en-Herwen* en *Lobith* uit, welke in deze burg. gem. twee kerken hebben, als één te Herwen en één te Lobith.

De Herv., die hier 480 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. van *Lobith* uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Herwen-Aardt-en-Pannerden*, welke in deze burg. gem. twee kerken hebben, als één te Lobith en één te Aardt.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: één te Aardt en één te Lobith, en sedert ongeveer één jaar ook één te Herwen, die evenwel tot op dezen oogenblik (September 1843) nog ongebruikt is. De beide overige worden door een gemiddeld getal van 150 leerlingen bezocht. — Deze gem. heeft geen eigen wapen.

HERWERD, d. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Herwen.

HERWERDEN, d. in de *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Herwaarden.

HERWERDEN, d. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Herwen.

HERWEY, Herwei of Herweistra, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. O. van

Leeuwarden, kant. en 1 u. O. van *Holwerd*, bij *Ternaard*, aan den Heerenweg.

Thans is het, binnen de oude, breede grachten en hoven, een vernieuwd landhuis, dat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 3 bund. 57 v. r. 41 v. ell., en in eigendom besteten en bewoond wordt door den Heer Jan Klaasesz., Notaris en Secretaris der grietenij West-Dongeradeel.

HERWIJNEN, gem. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen* (8 k. d., 22 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem Asperen, O. voor een klein gedeelte aan de gem. Deyl, en voorts aan de gem. Hellouw, Z. aan de Waal, W. aan de gem. Vuren-en-Dalem en de gem. Heukelum.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Herwijnen, den Polder-van-Asperen-bezuiden-de-Lingen-en-Zuider-Lingedijk en de Uiterwaarden-van-Herwijnen-tegen-de-Waal. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2533 bund. 24 v. r. 62 v. ell., waaronder 2103 bund. 16 v. r. 45 v. ell. belastbaar land; telt 348 h., bewoond door 381 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, handel in vee, aardappelen, haver enz. Ook heeft men er twee dubbele steenovens, vroeger bestond hier nog een derde steenoven, welke in het jaar 1811, wegens bezanding, afgebroken is.

De Herv., die hier ongeveer 1800 in getal zijn, onder welke 370 Lidmaten, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Bommel*, ring van *Tuil*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Godefridus Cornus, die in het laatst der zestiende eeuw herwaarts kwam, en in 1610 naar Brandwijk c. a. vertrok. Herwijnen en *Hellouw* zijn tot aan 1668 te zamen vereenigd geweest, doch, in dat jaar gescheiden, evenwel in 1671 wederom vereenigd, zoo als zulks op het art. Hellouw omstandiger is opgegeven. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

De Afgescheidenen, van welke men er 200 telt, maken eene gem. uit, welke in het jaar 1842 erkend is, doch nog geen eigen Predikant heeft. — De 10 R. K., welke hier wonen, worden tot de stat. van *Varik* gerekend. — De Isr. die er 25 in getal zijn, behooren tot de synagoge van *Tiel*. — Men heeft in deze gem. eene school voor het lager onderwijs en eene bewaarschool.

Deze gem. is in haar geheel gelegen aan de rivier de Waal. Alhier bestaat nog eene zeer groote diepe wiel, volgens algemeen gevoelen, in het jaar 1635, ten gevolge van zware doorbraak ontstaan, en genaamd de Oude Wiel.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van keel (rood), met twee balken van goud.

HERWIJNEN, heerl. in de *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Herwijnen*; palende N. aan de ber. van Asperen, en voor een klein gedeelte aan de heerl. Gellicum, O. aan de heerl. Hellouw, Z. aan de Waal, W. aan de heerl. Vuren-en-Dalem, N. W. aan Heukelum.

Deze heerl. bevat den Polder-van-Herwijnen, benevens eenige Uiterwaarden-tegen-de-Waal. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ongeveer 1000 bund. en daaronder 990 bund. belastbaar land; telt 339 h., bewoond door 369 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1870 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, handel in vee, aardappelen, haver enz.

Digitized by Google

Men vermeent dat het geslacht van Herwijnen een tak was van het aanzienlijke huis de Harcourt in Frankrijk, die den naam dezer heerl. zou hebben aangenomen. In het begin der veertiende eeuw vindt men Johan van Herwijnen, wiens zoon, in het jaar 1327, Rigter van de Veluwe was, en die de tienden, het gemaal en den wind van Herwijnen ter leen van den Graaf bezat; hij stierf in het jaar 1342. Zijn zoon Jan van Herwijnen, Ridder, volgde hem op, die de verdragen van 1376 en 1377 mede sloot, en vader was van Heer Boudijn van Herwijnen. Deze huwde met Wilhelmina, bastaarddochter van Hertog Albrecht van Beijeren, Graaf van *Holland*, bij Aleyd van Poelgeest verwekt; welk huwelijk hem de heerl. Stavenisse, in Zeeland, deed bekomen en diep in de Hollandsche zaken verwarde. Hij werd in 1402 met Herwijnen beleend, en had eene tweede vrouw, Liesbeth genaamd, die in 1445 weduwe was. Zijne dochter Adelise erfde de heerl. Herwijnen, en zij werd, nevens haren man, Heer Otto van Haeften, Ridder, daarmede in 1415 beleend, gelijk ook met de tienden en het gemaal aldaar, in 1435 en 1440. Sedert dien tijd is de heerl. in het geslacht van Haeften gebleven, en, even als Haeften en Hello, aan dat van Brederode gekomen. Het geslacht van Herwijnen was echter tot op het einde der zestiende eeuw in wezen. In het laatst der vorige eeuw werd deze heerl. bezeten door den Heer Adriaan Bierman, na wiens overlijden zij gekomen is in het geslacht van Boellaard, waarin zij gebleven is tot na het overlijden van den Heer Jan Willem Boellaard, toen zij is verkocht aan Jonkheer Johan Eberhard Paul Ernst Gericke van Herwijnen, Staatsraad en Gouverneur der provincie Limburg, woonachtig te Maastricht, die haar tegenwoordig nog bezit.

Het d. Herwijnen ligt 6 u. W ten Z. van Tiel, 2¼ u. Z. W. van Geldermalsen, aan den Waaldijk. Het was in het jaar 850 reeds bekend en draagt in schriften van dien tijd den naam van Herovina of Hallovina. Men telt in de kom van het d. 90 h. en 430 inw.

De kerk, welke hier vóór de Reformatie gestaan had, is in het jaar 1823 door eene nieuwe vervangen, waartoe 7600 guld. door het Rijk verstrekt zijn, terwijl zij overigens uit ruime bijdragen en liefdegiften der gem. is opgebouwd. Deze kerk heeft eenen houten toren en is van een orgel voorzien, welk laatste, in het jaar 1837, door Jonkheer Johan Eberhard Paul Ernst Gericke, Heer der heerlijkheid, aan de gem. werd geschonken.

Tot kerk der Afgescheidenen is in het jaar (1842), een woonhuis ingerigt. — De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 75 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den vierden Woensdag en Donderdag in Julij.

Vroeger had men hier onderscheidene adell. h., als: het Kasteel-van-Herwijnen, het Huis-Engelenburg, de Blaauwentoren en Wadenstein, van welke alleen het laatste nog in wezen is.

Bij den watervloed van Januarij 1809 stroomde het vloedwater, den 21 dier maand, in het d. Herwijnen, en zette alle landerijen onder water. Het wies zoo sterk, dat het water omtrent een voet tegen de kisting stond, waarom als toen ook al het vee, buitendijks in de stallen staande, er uitgedreven en op den dijk in veiligheid gebragt moest worden. Daarbij raakte het ijs in de rivier los, waardoor twee huizen en twee schuren geheel verbrijzeld, en bijna veertig huizen beschadigd werden; terwijl ook vele vrucht- en andere boomen uit den grond werden gerukt. De daaropvolgende storm veroorzaakte ook

Digitized by Google

hier groote onheilen en aanmerkelijke schade. Het vloedwater was tot die hoogte gestegen, dat het hier zestien duim hooger stond, dan in het jaar 1784. In dezen noodlottigen nacht verloren zeven menschen het leven; terwijl twaalf huizen en eene schuur weggespoeld, en acht en zestig andere huizen, waaronder ook de kerk, benevens eenige hooibergen, zwaar beschadigd werden.

De watervloeden van 1820 en 1827 hebben deze gem. nog meer geteisterd en ook de kerk verwoest, hoewel daarbij geene menschenlevens te betreuren zijn geweest.

HERWIJNEN (BOEZEM-VAN-), water in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, dat, van den Waaldijk, bij de Braaiäal afkomende, met eene noordelijke rigting tusschen Herwijnen en Vuren heenloopende, zich in de *Herwijnsche-watering* ontlast.

HERWIJNEN (HOOG-), streek lands in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*; palende N. aan Midden-Herwijnen, O. aan de heerl. Hellouw, Z. aan de Uiterwaarden tegen de Waal, W. aan de heerl. Vuren.

Het maakt het zuidelijke gedeelte van de heerl. Herwijnen uit, en bevat de Raai, de Breecamp en het Hoogland.

HERWIJNEN (KASTEEL-VAN-), voorm. kast. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, 5 min. N. W. van het d. Herwijnen.

Het was voorheen een deftig slot, doch is in het jaar 1672 door de Franschen dermate verwoest, en de Waalstroom heeft sedert zoo veel van hare overblijfselen weggenomen, dat er thans niets meer van over is, dan een gedeelte van eenen vierkanten toren, welke vroeger de poort van den voorburg des kasteels geweest is. Thans worden de daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte uitmakende van ruim 3 bund., in eigendom bezeten door den Heer Adriaan Bierman; woonachtig te 's Gravenhage.

HERWIJNEN (LAAG-), streek lands in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Herwijnen*; palende N. aan de bar. van Asperen, en voor een klein gedeelte aan de heerl. Gellicum, O. aan de heerl. Hellouw, Z. aan Midden-Herwijnen, W. aan de heerl. Vuren.

Het is het noordelijke gedeelte van de heerl. Herwijnen, bevat het Overmarksland en het Overblok, en telt 9 h. en 36 inw.

HERWIJNEN (MIDDEN-), streek lands in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Herwijnen*; palende N. aan Laag-Herwijnen, O. aan de heerl. Hellouw, Z. aan Hoog-Herwijnen, W. aan de heerl. Vuren.

Zij maakt het middelste gedeelte van de heerl. Herwijnen uit, en bevat niets dan het zoogenaamde Herwijnsche-veld.

HERWIJNEN (POLDER-VAN-), pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Herwijnen*; palende N. aan den Polder-van-Asperen en voor een klein gedeelte aan den Polder-van-Gellicum, O. aan den Polder-van-Hellouw, Z. aan de Uiterwaarden tegen de Waal, N. W. aan den Polder-van-Heukelum, W. aan den Polder-van-Vuren.

Deze pold. wordt verdeeld in het Overmarktsveld, Overblok, Herwijnensche-veld, Hooglaud, Breccamp en de Raai, en wordt door eene sluis, op de Waal van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Poldermeesters eenen Secretaris en Ontvanger.

Digitized by Google

HERWIJNEN (UITERWAARDEN-VAN-), uiterwaarden in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Herwijnen*; palende N. aan den Waaldijk, die hen van den Polder-van-Herwijnen scheidt, Z. en Z. W. aan de Waal.

Deze uiterwaarden, die sedert jaren omkaad zijn, beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 175 bund. Men heeft er twee steenovens en 4 h., bewoond door 100 inw.

HERWIJNENSCHE-BROEKGRAAF of HERWIJNENSCHE-BROEKKORF, water in de heerl. *Herwijnen*, hetwelk, van de Hellouwsche Broekkorf afkomende, in eene westelijke rigting, tusschen Laag-Herwijnen en Midden-Herwijnen doorloopende, zich, door eenen molen, in den *Boezem-van-Herwijnen* ontlast.

HERWIJNENSCHE-HOOFDGRAAF of HERWIJNENSCHE-HOOFDKORF, water in den *Tielerwaard*, in de heerl. *Herwijnen*, prov. *Gelderland*, dat van den Lage-Zeedijk afkomt, met eene westelijke rigting tusschen Middel-Herwijnen en Hoog-Herwijnen doorloopt, en zich door eenen molen in den *Boezem-van-Herwijnen* ontlast.

HERWIJNENSCHE-WATERING, water in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrict*, dat uit den *Boezem-van-Herwijnen* voortkomende, langs de Donkere kade, eerst in eene Westelijke, vervolgens in eene Zuidwestelijke, doch daarna in eene Zuidelijke rigting voortloopt, en zich door de Herwijnsche Voormolens in de *Waal* ontlast.

HERXEN, ook HERKSEN geschreven, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. van *Deventer*, kant. en 2 u. N. W. van *Raalte*, gem. en 1 u. N. van *Wijhe*; met 51 h. en 370 inw.

HERXEN, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. van *Deventer*, kant. en 2 u. W. van *Raalte*, gem. en 1 u. N. van *Wijhe*, in de buurs. *Herxen*.

Deze havez. is in het jaar 1810 gesloopt. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans bouw-, weilanden en bosch, beslaande eene oppervlakte van 24 bund. 77 v. r. 10 v. ell.

HERXENBRUG, brug in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. en 1 u. N. van *Wijhe*, in de buurs. *Herxen*, over de *Sandwetering*, dienende tot toegang naar de landerijen in de buurs. *Herxen*.

In de nabijheid staat eene herberg, waarvan de Zwollenaren als een uitspanningsoord veel gebruik maken.

HERZOGENRATH, Hoogd. naam van de heerl. 's HERTOGENRADE, thans grootendeels tot de prov. *Limburg*, maar ook tot de Pruissische prov. *Rijnland*, reg. distr. *Aken*, behoorende. Zie HERTOGENRADE (LAND-VAN-'s).

HESBEEN, d. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie HEESBEEN.

HESBOURG, Fr. naam van het geh. HESBAYE, in de heerl. *Bous*, grooth. *Luxemburg*. Zie het volgende art.

HESBURG of HESSBURGERHOF, in het Fr. HESBOMBE, geh. in de heerl. *Bous*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 3½ u. Z. Z. W. van *Grevenmacher*, arr. en 3½ u. O. ten Z. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. N. W. van *Remich*, gem. en ¼ u. N. W. van *Bous*, te midden van het Reiterwald.

HESE, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie HEEZE.

HESEL, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie HEESCH.

Digitized by Google

HESELAAR, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*. Zie Heselaar.

HESENBERG, een der vijf heuvelen, waarop de stad *Nijmegen*, prov. *Gelderland*, gebouwd is. Zie Heseberg.

HESENS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2 u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. W. van *Rauwerd*, ¼ u. N. W. van *Jorwerd*, waartoe zij behoorde.

In het jaar 1433 was deze state bewoond door Sippe of Sippa te Hesens, Grietman van Baarderadeel.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats, in eigendom bezeten wordende door de erven J. Sytstra, woonachtig te Franeker.

HESENSERMEER, voorm. meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, ¼ u. W. van *Hylaard*, even ten O. van Lijons, dat gemeenschap had met de *Trekvaart van Bolsward naar Leeuwarden*, doch in het jaar 1834 drooggemaakt en bedijkt is en thans eenen pold. uitmaakt.

HESEWIJK, plaats, voorkomende in eenen brief van Willem I, Graaf van *Holland*, van het jaar 1204, en in eenen anderen van Loenwijk van Lossens, van het zelfde jaar, als zijnde een regtsgebied van eenen Regter, liggende naast Montfoort. Thans is het de heerl. Heeswijk, in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*. Zie Heeswijk.

HESINGEN, Helingen, Hessinge of Hessinge, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4¼ u. N. O. van *Almelo*, kant. en 1¼ u. N. W. van *Ootmarsum*, gem. en 2¼ u. N. O. van *Tubbergen*; met 50 h. en 190 inw.

HESIS-FLEHITAE, met dezen naam wordt bij Heda, uit de aanteekeningen van het jaar 838, beschreven een geh. of d. van het *Neder-Sticht van Utrecht*, binnen den Rijn, in die streek, waar nu Soyst en Leusden liggen; waarmede overeenstemt een andere giftbrief van Anbaldus, achttiende Bisschop van Utrecht, van het jaar 1096, waarin Hesa gesteld wordt niet ver van *Hôhorsta* en *Sous*, hetwelk plaatsen in dien omtrek waren. Het is onbekend of de naam nog overig is. Immers daar zijn veenen, die den naam van Esse dragen, niet ver van den oorsprong van den Eemstroom, ter plaatse daar Karel *den Groote* gewaagt van eene plaats met den naam van Fonhesse.

HESIS-ZUTPHANIAE, de Zutphensche-Esse, plaats, welke vermeld wordt, als in het jaar 828, door de milddadigheid van Graaf Gerwald, te zijn gekomen aan St. Fredericus, den achtsten Bisschop van Utrecht. Zij wordt opgegeven als behoord hebbende tot de hofstad Langharen; vermoedelijk wordt hiermede bedoeld Baekhesse, tusschen 's Heerenberg en Emmerik.

HESKAMPEN (GROOT-), landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3½ u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en ¾ u. Z. Z. W. van *Holwerd*, ¼ u. Z. Z. O. van *Blija*, waartoe het kadastraal, en ¼ u. O. van *Ferwerd*, waartoe het burgerlijk en kerkelijk behoort.

Dit landh. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 47 bund. 42 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. A. Dekker, woonachtig te 's Gravenhage.

HESLE, b. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Hesselte.

HESLINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 2¼ u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en ¼ u. W.

Digitized by Google

van *Rauwerd*, ten Z. W. van Friens, waarvan men thans zelf niet meer weet aan te wijzen waar zij gestaan heeft.

HESLINGA of Heslingahuis, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en 3 u. Z. ten W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. W. ten Z. van *Rauwerd*, ten Z. W. van *Poppingawier*, waartoe zij behoorde.

Deze state werd in 1482 bij nacht overrompeld door Wybe Jarichs, die aldaar Douwe Jellis Sjaarda, welke eene zuster der Heslinga's ter vrouw had, doodsloeg, doch het huis wederom verlaten moest; waarna de broeders Ebe en Botte Heslinga op dit huis eene sterke bezetting legden, die veel kwaads deed aan de huislieden van Rauwerderhem en Sneeker-Vijfga. Dan, Ede en Hessel Jongama dit niet kunnende verdragen, hebben, met behulp van Pieter Harinxma en de huislieden, dit huis, in April des jaars 1483 belegerd, veroverd en tot den grond toe geslecht.

HESLINGAHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*. Zie het vorige art.

HESLINGASTATE, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*. Zie Heslinga.

HESOLA, naam, onder welken het d. Hesselt, in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, voorkomt, in eenen brief van het jaar 856, waarbij Lotgerd, de tiende Bisschop van Utrecht, de inkomsten van dit en eenige andere dorpen schonk aan den Edelman Baldrik, die door onmatige geschenken aan kerken en kloosters was verarmd geworden. Zie Hesselt.

HESPERANGE, Fr. naam van de heerl. en het d. Hesperingen, grooth. *Luxemburg*. Zie Hesperingen.

HESPERDUM, oude naam van het d. Hapert, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hapert.

HESPERINGEN, ook wel Hesperinge, en in het Fr. Hesperange genaamd, voorm. heerl. in het grooth. *Luxemburg*; bestaan hebbende uit verspreide stukken, die door het balj. Luxemburg, het regtsgeb. Remich, de heerl. Roussy en het hert. Lotharingen begrensd werden. Daartoe behoorde de d. Altzingen, Fentingen, Hesperingen, Itzig, Hassel, Holzem, Grauthem en Pettingen. Haar aandeel in de Luxemburgsche belastingen, onder het Oostenrijksche Gouvernement, bedroeg op het laatst der achttiende eeuw, 4 flor. 14 st. 4 den. van elke 1000 flor.

Op het einde der vijftiende eeuw werd deze heerl. bezeten door de magtige Heeren van Rodemacheren. — Gerard van Rodemacheren, die, tijdens de oneenigheden tusschen Maximiliaan van Oostenrijk, echtgenoot van Maria van Bourgondië, en Lodewijk XI, Koning van *Frankrijk*, de zijde van den laatste gekozen had, beroofde de opene plaatsen van Luxemburg, Metz, Lotharingen enz., waardoor hij de ingezetenen dier gewesten ten hoogste verbitterde. Dien ten gevolge sloten de Hertogen van Lotharingen en Bar, de Graven van Binche en Nassau-Saarbrück, de Gouverneur van Luxemburg en de burgerij van Metz, op den 18 Mei 1483, met elkander een verbond, waarin zij de stellige verzekering gaven, aan de rooverij der Heeren van Rodemacheren een einde te maken. Welhaast waren nu de Bondgenooten in de wapenen. De Luxemburgsche Landvoogd Christoffel, Markgraaf *van Baden*, Graaf *van Sponheim*, ontving hulpbenden van de inwoners der steden Luxemburg, Arlon en Diedenhoven (Thionville), en veroverde eerlang het kasteel te Hesperingen, hetwelk bij ontmantelde. Daarna trok hij

Digitized by Google

voor het kasteel te Rodemacheren, dat hij met zijne Luxemburgers en een aantal Lotharingers, den 5 Julij veroverde. De Messins (bewoners van het land en de stad Metz) wonnen, den 7 Julij daaraanvolgende, stormenderhand het kasteel Richemont, dat zij negen en dertig dagen geblokkeerd hadden, en de Graaf van Nassau-Saarbrück maakte zich meester van de sterkte Neufchâtel. De grootste buit vond men te Richemont, en daarvan bekwam de Luxemburgsche Landvoogd een groot slingerwerk, twee vuurroeren, een veldslang, twaalf vaten buskruid, vijf honderd pijlen, twee groote bedden, veertien bedden, zoo groot als klein, goed en slecht (*que grants, que petits, que bons, que malvaixes*), een Perzisch kleed, twee oude mantels van Perzisch laken, twintig schotels, zes en dertig schalen, enz. enz. Gerard van Rodemackeren werd door den Keizer van zijne waardigheden vervallen verklaard, en de heerl. Rodemacheren en Hesperingen aan Christoffel, Markgraaf *van Baden*, Graaf *van Sponheim*, in leen gegeven. De giftbrief, ten gunste van Christoffel, is onderteekend door Maximiliaan van Oostenrijk en zijnen zoon Filips, en werd uitgevaardigd te Metz, den 15 November 1492.

Sedert bleef de heerl. Hesperingen aan het huis Baden, en wel sedert den dood van den Markgraaf Christoffel, op den 19 April 1527, aan den Markgrafelijken stam van Baden-Baden, die te Baden en te Rodemacheren zijnen zetel gevestigd had (1). Door het kinderloos overlijden van Augustus George, Markgraaf *van Baden-Baden*, in 1771, kwamen alle Badensche landen, en dus ook Hesperingen, aan den beroemden Markgraaf van Baden-Durlach, Karel Frederik. In 1795 werd de heerl. Hesperingen, even als het geheele hert. Luxemburg, bij Frankrijk ingelijfd, en in 1803, bij het Rijksdeputatie-besluit, ook daarvoor aan den toenmalige Keurvorst van Baden eene schadeloosstelling toegewezen.

HESPERINGEN, gem. in de heerl. *Hesperingen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en kant. *Luxemburg*; palende N. aan de gem. Hollerich, N. O. aan Sandweiler, O. aan Contern, Z. O. aan Weiler-Zum-Thurm, Z. aan Roeser, W. aan Reckingen.

Deze gem. bevat de d. Altzingen, Fentingen, Hesperingen en Itzig, benevens het geh. Schleifmuhl. Zij telt 240 h., bewoond door eene bevolking van ongeveer 1600 inw., die meestal hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. Men bouwt hier rogge, tarwe, mastelijn, haver, aardappelen, ooft, erwten, boonen, hooi, enz. De veestapel bestaat uit 260 paarden, 720 runderen en 400 varkens. De Alzette drijft twee korenmolens, terwijl twee andere korenmolens door paarden in beweging worden gebragt.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. Altzingen, Fentingen en Itzig uit.

Het d. Hesperingen, in het Fr. Hespérange, ligt een klein uur Z. ten O. van Luxemburg, op den grooten weg naar Metz en aan de Alzette.

Men heeft er eene kapel, aan [illegible], welke tot de par. van *Itzig* behoort [illegible] bediend wordt.

---

(1) [illegible] 1, tot, in 1537, [illegible] Baden-Rodemacheren [illegible] Baden, en sedert zijn er [illegible]

Digitized by Google

Vroeger stond hier een oud slot, het Kasteel-van-Hesperingen geheeten.

HESPERINGEN (KASTEEL-VAN-), voorm. slot in de heerl. *Hesperingen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. Z. ten O. van *Luxemburg*, gem. en te *Hesperingen*.

Dit slot, waarvan nog eenige overblijfselen te zien zijn op de hooge rotsen, die te dezer plaatse de naamvallei van de Alzette beheerschen, werd in het jaar 1483, op last van Keizer MAXIMILIAAN, geslecht, tot straf voor het verraad, waaraan GERAARD, Heer *van Rodemachern* en *Hesperange*, zich had schuldig gemaakt.

HESSANGE, Fr. naam van het geh. ESSINGEN of ESSINGEN, in de heerl. *Meysenburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie ESSINGEN.

HESSEL, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie HESSELT.

HESSELBERG, eene der vijf heuvelen, waarop de stad Nijmegen, prov. *Gelderland*, gebouwd is. Zie HEEZENBERG.

HESSELEN, b. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie HESSELTE.

HESSELEN (OOSTER-), d. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*. Zie OOSTER-HESSELEN.

HESSELEN (WESTER-), b. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie HESSELTE.

HESSELERVEEN, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie HESSELTER-NYEVEEN.

HESSELINGEN, overoude b. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 4½ u. N. van *Zwolle*, behoorende tot de zoogenaamde buitenkwartieren van de gemeente en het kerspel *Staphorst*, aan het Meppelerdiep.

Zij was reeds in de dertiende eeuw bekend, en toen en later van aanmerkelijk grooter uitgestrektheid en bevolking, wordende meest door schippers bewoond. Thans heeft men er 11 h., behalve Olde-Stenhorst en Munnikengast, welke onder deze buurt gerekend worden te behooren, zoo mede Werkhorst en de Weerdt, te zamen 60 zielen tellende, grootendeels welvarende landlieden.

Men heeft er eene school, welke druk bezocht wordt, en wel door kinderen van het zeer naburige Meppel, als daaraan palende. Zij telt ongeveer 40 of 50 leerlingen.

HESSELTE, ook HESSELEN en, onder anderen in den bulle van Paus PIUS IV, WESTER-HESSELEN genaamd, ter onderscheiding van *Oosterhesselen*, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7½ u. Z. W. van *Assen*, adm. en jud. kant. en 2 u. N. O. van *Meppel*, gem. en ½ u. Z. W. van *Havelte*; met 26 h. en 140 inw.

HESSELTER-NIJEVEEN, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 8 u. Z. W. van *Assen*, adm. en jud. kant. en 2 u. N. O. van *Meppel*, gem. en 1 u. N. W. van *Havelte*; met 6 h. en ongeveer 40 inw.

HESSEM, HESSEN of HESSUM, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 3 u. O. van *Zwolle*, gem. en ½ u. O. ten N. van *Dalfsen*, aan de Vecht; met 30 h. en 180 inw.

Men heeft er eene school, die gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

[illegible]uurschap in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie het vorige

[illegible], voorm. groote weg uit Noord-Oostelijk Duitschland, [illegible]e gemeente van den Hardenberg, Ommen, Zwolle-[illegible]wolle, en over de Veluwe naar Holland, welke weg,

Digitized by Google

sedert het aanleggen van de straatwegen niet dan zeer zeldzaam gebruikt wordt.

HESSINGEN of Essingen, in het Fr. Hessange, geh. in de heerl. *Meysenburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Essingen.

HESSUM, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Hessen.

HETEREN, gem. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw. *Tiel*, distr., arr. en kant. *Nijmegen* (6 k. d., 17 m. k., 10 s. d.); palende N. aan den Rijn, O. aan de gem. Elst, Z. aan de gem. Valburg en W. aan de gem. Kesteren.

Deze gem. bevat de heerl. Heteren, Driel, Randwijk en Indoornik. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3226 bund. 78 v. r. 40 v. ell., telt 360 h., bewoond door 408 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en tabaksteelt. Ook heeft men er twee steenbakkerijen en eenen korenmolen.

De Herv., welke hier ruim 1130 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. van Driel, Heteren en Randwijk-en-Leksmond uit, en behooren overigens tot de gem. *Andelst-Zetten-en-Indoornik*. Zij hebben in deze burgerlijke gem. drie kerken, als: ééne te Driel, ééne te Heteren en ééne te Randwijk.

De R. K., van welke men er 1270 aantreft, onder welke 980 Communikanten, maken de stat. van Driel, Indoornik-en-Heteren uit, en hebben in deze gem. drie kerken, als: ééne te Driel, ééne te Heteren en ééne te Indoornik.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te Driel, ééne te Heteren en ééne te Randwijk, die gezamenlijk door een gemiddeld getal van 285 leerlingen bezocht worden.

HETEREN, heerl. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw. *Tiel*, distr., arr. en kant. *Nijmegen;* palende N. aan den Rijn, O. aan de heerlijkheid Driel, Z. aan de heerlijkheid Indoornik, W. aan Randwijk.

Deze heerl. bevat het d. Heteren, benevens eenige verstrooid liggende h.; zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 86 bund. 81 v. r. 88 v. ell., telt 86 h., uitmakende eene bevolking van 600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, voornamenlijk in de tabaksteelt. Ook heeft men er eene steenbakkerij en eenen windkorenmolen.

De Herv., die hier 360 in getal zijn, onder welke 120 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Nijmegen*, ring van *Elst* behoort. Vroeger was Heteren met *Randwijk* vereenigd. De eerste Predikant te Heteren-en-Randwijk, is geweest Balthasar Hydrarus of van de Water, beroepen van Valburg-en-Homoet in 1605, en door Johannes Grevius opgevolgd in 1606. Na den dood van Rinerus Boggards, voorgevallen in 1706, is *Randwijk* van Heteren afgescheiden, en werd Pantheleon Ortwijn, beroepen van Weurt, alleen voor Heteren. Het beroep is eene particuliere collatie, zijnde thans in handen van den Heer Frans Godard Baron van Lynden van Hemmen.

De R. K., die hier 250 in getal zijn, behooren tot de stat van *Indoornik-en-Heteren*, welke in deze heerl. eene kapel heeft.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke door een gemiddeld getal van 70 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Heteren of Heeteren ligt 4 u. N. O. van Tiel, 2 u. N. N.W. van Nijmegen en 1¼ u. N. W. van Elst, aan den Rijndijk 51° 57′ 45″ N. B. 22° 25′ 13″ O. L.

Digitized by Google

De Herv. kerk, welke voor de Reformatie aan den H. Willebrordus was toegewijd, is in het jaar 1838 vervangen door een nieuw en sierlijk kerkgebouw, hetwelk van eenen toren en van een orgel voorzien is.

De R. K. kapel, aan den H. Hubertus toegewijd, is een gebouw, zonder toren, doch van een orgel voorzien.

Ook had men er eertijds een oud slot, kasteel of iets dergelijks, met schansen, genaamd het Nijborgh, en een kasteel de Roode-toren genaamd. Voorheen stond hier ook de spijker Vorst.

Het d. Heteren heeft bij den watervloed van het jaar 1809 zeer veel geleden.

HETERSCHE-VELD (HET), streek lands in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*; in de heerl. en 5 min. van het d. Heteren, ter plaatse, waar vroeger de Nijborgh gestaan heeft, en waar men vele oudheden opgraaft.

HETTEM, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Hertme.

HETTEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ruuwerderhem*, arr. en 3 u. Z. ten W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. W. ten Z. van *Rauwerd*, nabij *Poppingawier*, waartoe zij behoorde.

Toen in het jaar 1433 Wopke Wigara, door Ebe en Botte Heslinga, op zijn huis te Terzool was gevangen genomen, en op Ids-Yallingahuis te Hartwert vastgezet, werd dit door Hessel Jongama, Heerschap van Snecker-Vijfga, zoo euvel opgenomen, dat hij, met hulp van de huislieden van Poppingawier, Terzool en Sibrandaburen, Hettemahuis en Poppingawier veroverde, en aldaar Botte Heslinga gevangen nam, doch deze werd niet lang daarna, op voorspraak der Leeuwarders, tegen Wigara uitgewisseld, en de wederzijdsche schade aan de uitspraak van Goedsmannen gebleven. Alhier is in 1434 overleden Botte Hettes Albada.

HETTINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 7 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. O. N. O. van *Holwerd*, ½ u. O. van *Nes*, waartoe het behoorde.

Er bestaan hiervan geene overblijfselen; slechts de naam Hettinga-landen is nog aanwezig, welke gegeven wordt aan ruim 6 bund. bouwland, aan verschillende eigenaars toebehoorende.

HETTINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2 u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. N. W. van *Rauwerd*, 5 min. O. van *Jorwerd*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men nu eene boerenplaats, in eigendom bezeten wordende door de erven van den Baron van Lynden, woonachtig te Beetsterzwaag.

HETTINGA of Hittinga, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Sneek*, 5 min. Z. van de *Hommerts*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden beslaan eene oppervlakte van 90 v. r. 20 v. ell.

De geschiedenis spreekt onder anderen van Epe Dokke Titesz. en Benedictus Hettinga, die in het laatst der veertiende eeuw op deze state gewoond hebben. In het jaar 1578 stierf hier Titus Hettinga, een dapper man, die in de Spaansche beroerte ten lande uitvlugtte, en onder den Prins van Oranje met veel lof diende. Zijn Latijnsch

Digitized by Google

grafschrift, zulks te kennen gevende, luidt, voor zoo ver het leesbaar is, aldus:

HIC HETTINGA TITUS SITUS EST, QUO FORTIOR ALTER
NON FUIT. HOLLANDI FORTIA FACTA SCIUNT.
QUI PATRIA PROFUGUS PARTES SEQUEBATUR ORANGI
PRINCIPIS, HISPANIS HOSTIS ACERBUS ERAT,
VICTOR . . . TANDEM LIBERIS UXORE PEREMPTA,
QU . . . INCAUTUM MORS INOPINA NECAT.

Wij meenen dit aldus te moeten invullen:

VICTOR REDEAT TANDEM LIBERIS UXORE PEREMPTA;
QUUM ILLUM INCAUTUM MORS INOPINA NECAT.

als wanneer men het volgenderwijze kan vertalen: Hier ligt TITUS HETTINGA, die in dapperheid door niemand overtroffen werd. De Hollanders kennen zijne dappere daden. Uit het Vaderland vlugtende, volgde hij den Prins van Oranje, als een hevig vijand van de Spanjaarden. Eindelijk als overwinnaar tot zijne kinderen teruggekeerd, maar zijne vrouw gestorven zijnde, heeft een onverwachte dood ook hem onverhoeds weggenomen.

HETTINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 2¼ u. Z. van *Sneek*, kant. en 2¼ u. N. van *de Lemmer*, 5 min. Z. W. van *Ter-Oele*, waartoe zij behoorde. Van deze state zijn thans hoegenaamd geene sporen meer aanwezig.

TIETE WALTES HETTINGA, die in 1580, door het Hof tot Substituut-Grietman was aangesteld, werd hier, met zijnen broeder GERRIT, in oorlogstijd, door de soldaten van den Hopman SNATER, in bezetting liggende in de Sloterschans, doorschoten.

Eene dezer voorm. staten was het stamhuis van het oud adellijke geslacht VAN HETTINGA, van hetwelk twee leden, de gebroeders HOMME en TIETE VAN HETTINGA, onder de Teekenaars van het verbond der Edelen vermeld worden. Een der latere mannelijke afstammelingen van dit geslacht is geweest ANTONIUS HETTINGA, kleinzoon van ANTONIUS en KATHARINA ALBADA VAN SPEERS; hij werd geboren den 25 Januarij des jaars 1696, was een geruimen tijd in de krijgsdienst en overleed in het jaar 1768 (1).

HEUBEEK, beekje in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, dat onder Losser in de Dinkel valt.

HEUF (DE), gedeelte van de *Vliert-polder*, de *Pepers*, *Muntel*, *de Heuf* en het zoogenaamde *Jan-Toonenland*, pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en gem. *'s Hertogenbosch*; palende N. aan den dijk van den Polder-van-Empel-en-Meerwijk.

Hij staat, met den *Vliert-polder*, het *Ertveld*, de *Muntel* en het *Binnenland-van-Orthen*, onder het bestuur van twee Gecommitteerden en éénen Penningmeester.

HEUGEM, d. in het graafs. *Gronsveld*, in het hert. *Limburg*, distr., arr. [illegible] u. Z. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. van *Meerssen*, [illegible] u. N. W. van *Gronsveld*, aan de Maas; met 116 h. en [illegible] K. hebben hier eene kapel, die tot de par. van *Gronsveld* [illegible] door eenen eigen Kapellaan bediend wordt. Van dit dorp [illegible] een fraai gezigt op den tegenover liggende St. Pietersberg.

---

(1) [illegible] over hen en hun geslacht J. W. TE WATER, *Historie van het Verbond der Edelen*, [illegible]-482, en over de eersten ook Mr. J. SCHELTEMA, *Staatkundig Nederland*, D. I, [illegible]. Dit geslacht leeft nog voort in den burgerstand te Langweer en elders.

Digitized by Google

HEUGTEN, Hucuten, oudtijds Hoechten, doch vermoedelijk eigenlijk Hoogten, buurt in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. Z. W. van *Asten*, gem. en ½ u. O. van *Maarheze*.

In het jaar 1213 werd deze b. door Theodorus van Altena, denkelijk een jongere zoon uit het huis van Kranendonk, aan het Nonnenklooster of de abdij te Roermonde gegeven, hetwelk haar nog in het jaar 1380 bezat, wanneer die abdij en de Conventualen eene overeenkomst met de Regenten van Someren aangingen over het gebruik der gemeente aldaar. Thans behoort deze b., waar slechts acht boerenwoningen, met ruim 50 inw., gevonden worden, aan bijzondere eigenaars.

Na de Reformatie stond tegen dit geh., onder Weert, dat destijds Oostenrijks grondgebied was, eene kerkschuur, waarin de R. K. van Heeze en omstreken, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, hunne godsdienst verrigtten, tot dat, in het jaar 1681, eene kerkschuur op het geh. den Eimerik gesticht werd.

HEUGTER-AA (DE), Hucuter-Aa of de Hoechter-Aa, riviertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabrand*, dat uit het *Weerterbroek* voorkomt, en in eene noordwestelijke rigting voortloopende, zich bij het kasteel van Heeze met de *Groote-Aa* vereenigt.

HEUKELOM, heerl., prov. *Zuid-Holland*. Zie Heukelum.

HEUKELOM, plattelandst. in de heerl. *Heukelum*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Heukelum.

HEUKELOM, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heukelum.

HEUKELOM of Heukelum, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 9 u. N. van *Roermonde*, kant. en 3 u. Z. van *Horst*, gem. en 35 min. ten N. van *Bergen*; met 21 h. en 160 inw.

HEUKELOM, Heukelum of Hokkelom, adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 1½ u. W. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. O. van *Wageningen*, gem. *Doorwerth*.

Het wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Otto Baron van Wassenaer-Catwijck, Heer *van de Beide-Katwijken-en-het-Zand*.

HEUKELOM (GEMEENE-LANDEN-VAN-), pold. in de heerl. *Heukelum*, prov. *Gelderland*. Zie Heukelum (Gemeene-Landen-van-).

HEUKELOMSCHE-BRINK, buurtje op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Brink (Heukelomsche-).

HEUKELUM, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie Heukelom.

HEUKELUM, adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Heukelom.

HEUKELUM of Heukelom, heerl., gedeeltelijk prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, en aldaar de gem. *Heukelum* uitmakende, gedeeltelijk prov. *Gelderland*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Vuren-en-Dalem*; palende N. aan de Linge, O. aan de heerl. Asperen, Z. aan de heerl. Vuren-en-Dalem, W. aan de heerl. Vuren-en-Dalem en Spijk.

Zij bestaat geheel uit vlak land, en wordt verdeeld in het Binnen-Tiendwegsche-veld, zijnde het Hoog, het Leuvensche-veld en het Broek, bevattende de 5 navolgende pold.: de Zooislagen of Oostslagen, de Polder-Binnen-den-Tiendweg, de

Digitized by Google

Polder-Achter-Vogelswerf, de Polder-op-Leuven en den Polder-op-Broek, welke drie velden door vijf waterwatens worden ingesneden in de Linge, aan het westeinde der heerl. Op een gedeelte van het Hoog, gelijk ook op een gedeelte van het Leuvensche- en Broekschе-veld, wast ämerlei soort van granen; maar verre het grootste gedeelte dezer velden bestaat uit hoi- en weilanden, en is aan de overstroomingen van de Betuwe en van den Tielerwaard onderworpen.

Zij bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2076 bund. 54 v. r., waaronder 1078 bund. bebouwbaar land, als: volgens het kadaster, 94 bund. 29 v. r. 60 v. ell. onder *Heukelum*, en volgens het kadaster 983 bund. 4 v. r. 60 v. ell. onder *Varen-en-Dalem*; telt 113 h., bewoond door 127 huisgez., uitmakende eene bevolking van 640 inw. onder *Heukelum*, en 10 huisgez. en 55 inw. onder *Varen-en-Dalem*. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., welke hier 632 in getal zijn, onder welke 110 Lederwerkers, maken de gem. van Heukelum uit.

De R. K., van welke men er slechts 4 aantreft, behooren tot de stat. van *Gorinchem*. — Men heeft in deze heerl. eene schuil, te Heukelum.

Deze heerl. was vroeger leenroerig. De vroegste leenbrieven, welke nog voorhanden zijn, zijn van de graafelijkheid van Holland. Het is echter twijfelachtig, of zij in het jaar 1300 niet leenroerig was aan het huis van Arkel. De titel der eigenaren was altijd Heer der stad en baronie van *Heukelum-en-Leyenburg*. Deze baronie had meer dan zeventig achterleenen, onder welke men ook telde de heerlijkheden en dorpen Gellicum en Rumpt. Ook hadden de Heeren vroeger hoog, middelbaar en laag regtsgebied, en bezaten onderscheidene andere voorregten, onder andere waren zij en hunne onderzaten tolvrij, met hare schepen en goederen, op de tollen van Holland, Zeeland en Henegouwen, zelfs tot Antwerpen, Mechelen en Brussel, zijnde hun zulks verleend in het jaar 1399, door Albrecht van Beieren, Graaf van *Holland*.

De oude Heeren van Heukelum stamden af van Otto van Arkel, die in 1269 met zijnen broeder Jonas, Heer van *Ariel*, deelde, en naderhand twee bijzondere takken vormde. Zij voerden in hun wapen een helft (lambel) tot bijvoegsel (brisure), en nadat de Heeren van Arkel uitgestorven waren, namen zij, in het begin der zestiende eeuw, den naam van Arkel weder aan. Walraven van Arkel, Heer van Heukelum en *Woerdenburg*, staat als Bannerheer op de Ridder-cedulle, die bij het Hof gevonden wordt, en die, hoewel zonder datum, tot het jaar 1347 behoort. Kort daarop, in het jaar 1353, had hij verschil met het Hof over dien titel van Bannerheer, welke hij zich, aan het hoofd der Ridderschap van den Tielerwaard, aangematigd had, en zijne zonen werden, na hem, in de gemeene Ridderschap beschreven. Toen, in het jaar 1367, Otto van Arkel overleed, liet hij zijne heerlijkheden na aan zijne dochter Maria van Arkel, die in het jaar 1395 ongetrouwd gestorven is. Hierdoor kwam de heerl. Heukelum weder aan hare moei Elisabeth van Arkel, gehuwd aan Jakob van Thuins, Heer van *Castres*, Opper-Baljuw van den Lande van Vlaanderen, die bij haar geene kinderen verwekte. Zij hertrouwde, met bewilliging van de geestelijke Overheid, met Thomas van Thuins, den broeder van haren eersten man, bij wien zij eenen zoon naliet, mede Thomas geheeten, die haar in de heerlijkheid Heukelum opvolgde.

Volgens de berigten der kronijken heeft Heer Jan van Heukelom, omtrent het jaar 1462, munt geslagen, geenszins onder zijn eigen stempel en wapen, hetgeen hem geoorloofd was, maar met den naam en het omschrift van den Graaf van Holland, tegen alle regt en rede. De Graaf Filips van Bourgondië zulks niet willende gedogen, vermaande hem onderscheidene malen dit na te laten. De Heer van Heukelom, welke dezen vriendelijken raad in den wind sloeg, en geen zweem van gehoorzaamheid aan dit bevel deed blijken, werd door den Hoogen Raad van Holland gebannen, doch verkreeg weinig tijds daarna vergiffenis. Niet lang na dit geval trof den Heer van Heukelom een ander ongeluk: zijn zoon Otto maakte zich, bijgestaan door zijnen oom Gerard van Culemborg, gewapenderhand van Heukelum meester, doordien Otto, naar alle waarschijnlijkheid, deze plaats voor eene zekere som gelds aan zijnen oom verkocht had. Bij die gelegenheid werd de Heer van Heukelom door zijnen zoon gevangen genomen en aan Culemborg overgeleverd, hoezeer hij noch op het eerste, noch op het laatste de minste gedachte had. Culemborg wierp eene sterke bezetting in die kleine stad; dit volk stroopte van daar geheel Holland door, en plunderde en roofde alles wat het konde magtig worden. Karel, Graaf *van Charlois*, die naderhand onder den naam van Karel *den Stoute* is vermaard geworden, toen Heer *van Arkel* zijnde, en als zoodanig dit toomeloos bedrijf niet langer kunnende dulden, beval den Drossaard van het Land van Arkel, om zich derwaarts te begeven. Deze raapte eenige burgers uit Gorinchem bijeen, maakte zich bij nacht meester van het stadje en nam eenige soldaten van Culemborg gevangen. Na eenige onderhandeling werd besloten, dat Otto en zijn oom Heukelum aan den Graaf van Charlois zouden overleveren. Op deze wijze werden beiden, zoo wel van eene verdere titels beroofd, en de Graaf van Charlois binnen Heukelum gehuldigd. Nogtans verkreeg Heer Otto, in vervolg van tijd, der als zoon, wegens hunne trouweloosheid gestraft, van deze heerl. vergiffenis wegens zijn wanbedrijf, en ontving Heukelum weder terug. Deze Otto van Arkel, Heer *van* Heukelum, heeft, op den 10 October 1496, aan die van Heukelum een zeer aanmerkelijk handvest verleend. Later is de heerl. door huwelijk aan andere geslachten gekomen, tot dat zij in het begin der vorige eeuw, bij koop, overgegaan is in het geslacht van Jan van der Stel, door wiens zoon, Mr. Simon van der Stel, die haar nog tot op het laatst der vorige eeuw bezat, zij vervolgens, bij verkoop, overgegaan is aan dat van van Gennep; terwijl zij in het jaar 1813, door Justinus Adrianus van Gennep, verkocht is aan de familie Fabricius, woonachtig te Amsterdam, die haar thans nog bezit.

Het wapen dezer heerl. bestaat in het wapen van Arkel, doch de kleuren omgewisseld, dus: van keel, met twee getande baren van zilver, hebbende elk boven vier en onder drie tanden, welke baren ladders moeten verbeelden; boven het schild de baronskroon. Het schild wordt door eenen leeuw en eene zwaan vastgehouden.

HEUKELUM, gem., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen* (10 k. d., 2 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Oosterwijk, O. aan Leerdam, Z. aan de Geldersche gem. Vuren-en-Dalem, W. aan Kedichem.

Deze gem. bevat het plattelandst. Heukelum, het geh. Vogelwerf en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat eene oppervlakte van 430 bund. 60 v. r. 58 v. ell., waaronder 425 bund. 81 v. r.

Digitized by Google

70 v. ell. belastbaar land; telt 113 h., bewoond door 127 huisgez., uitmakende eene bevolking van 640 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Men maakt er veel werk van de paardenfokkerij. Er bestaan mede eene bierbrouwerij en eene stoelenfabrijk. De zijde- en fluweelweverij, welke hier vroeger bestond, is in het jaar 1837 naar Gorinchem overgebragt.

De inw., die er op 4 na allen Herv. zijn, maken, met die van Gelder sch-Heukelum, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Gouda*, ring van *Leerdam*, behoort, en 520 zielen, onder welke 130 Ledematen, telt. Quirijn de Palm nam in 1573 de dienst waar te *Asperen*, en tusschen beide ook te Heukelum. Het volgende jaar bevond hij zich te Leerdam (waar van hem nader). De eerste vaste Predikant te Heukelum was Johannes Hasselt, beroepen in het jaar 1584, en opgevolgd door den, te Ouderkerk-aan-den-IJssel, in het jaar 1587 afgezetten, Albert Jans Schagen, in 1591, die in het jaar 1593 naar Leerdam vertrok. Van toen af tot aan 1606, heeft Heukelum geen eigen Predikant gehad. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

De 4 overige inw. zijn R. K. — Men heeft in deze gem. één school, welke gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht wordt.

Het plattelandstadje Heukelum of Heukelom, van ouds ook bekend onder den naam van Hukilheim, ligt 2 u. N. W. van Gorinchem, 3¼ u. Z. van Vianen, 51° 52′ 26″ N. B., 22° 44′ 33″ O. L., aan de Linge, welke de stad aan de noordzijde bespoelt. Aan deze zijde bestond vroeger een muur, waarin vier waterpoorten waren, welke toegang tot die rivier hadden. Aan de landzijde heeft zij twee poorten gehad, één in het Westen, de Gorkummerpoort geheeten, doch deze is in het jaar 1748 door eene inbraak bijna geheel weggespoeld; de andere stond in het Oosten van de stad en werd de Leerdammerpoort genoemd. Het stadje is vierkant, in de lengte gebouwd en heeft zijne grootste strekking van het Oosten naar het Westen. Het is ruim betimmerd, en de huizen hebben groote opene plaatsen en tuinen, waardoor het zeer luchtig is. Het getal der huizen beloopt 95, bewoond door 540 zielen. De oudheid van Heukelum klimt tot zeer vroege tijden; zonder het fabelachtige van Hercules Saxanus te melden, naar wien het Herculeum zoude genoemd zijn, kan men verzekeren, dat er op het jaar 784 van eene plaats, Herculeum geheeten, gesproken wordt. Hier trok Karel *de Groote* heen, om de Neder-Saksen te beteugelen, en verwoestte alles in het rond; maar het is onzeker of dit verhaal Heukelum betreft.

Het voornaamste gebouw is het Kasteel. Zie Heukelum (Kasteel van). — Het Stadhuis is van zoo weinig aanzien, dat het noodeloos voorkomt, er eene beschrijving van te geven.

De kerk, die vóór de Reformatie aan den H. Maria was toegewijd, [illegible] even als de pastorie, in het jaar 1699, af. Na dien tijd werd [illegible] door het optrekken van eenen muur, ter plaatse, waar [illegible] met koor begon. Tegen deze muur is in het jaar 1782 een [illegible] raam, en door alle kenners zeer geroemd, orgel aangebragt. [illegible] kerk is nog groot en ruim, en had vroeger eenen [illegible] en ten tweeden omgang vierkant was opgemetseld en [illegible] spits rees, doch deze is in het jaar 1829 [illegible]. — De kerkhof te Heukelum valt in den tweeden Pink-

Digitized by Google

Den 17 Augustus 1772 trof dit stadje eene verschrikkelijke ramp. Zekere Hendrik Sar had de boosheid, midden op den dag, des voormiddags, het huis, door iemand zijner naastbestaanden bewoond, in brand te steken. Geen der bewoners te huis en dit gesloten zijnde, ontdekten de buren dit ongeluk zoo laat, dat de beginselen niet meer konden gestuit worden, en de uitgebarste vlam welhaast het eene huis na het andere aanstak; de wind joeg haar in de ligt ontvlambare rieten daken. Zes en dertig van de ruim honderd huizen, die dit stadje bevatte, benevens eenige hooibergen, werden door de vlammen vernield. De kerktoren raakte boven in den appel aan het branden, en werd van binnen geheel verteerd; de klok sprong en het uurwerk werd geheel bedorven. Een volkomen ondergang dreigde het geheele stadje. Zeer vele ingezetenen waren, bij gelegenheid der Gorinchemsche jaarmarkt, van huis, zoodat het blusschen hierdoor tragelijk toeging, en de geborgen goederen niet noemenswaardig waren. De naburige steden Leerdam, Asperen en Gorinchem bragten alle mogelijke hulp aan; de glasblazers der eerstgenoemde stad, aan hevig vuur gewoon, gingen de woedende vlammen in de rietendaken te keer, rukten er het vuur met de handen uit, en het is aan hunne wakkerheid, dat men het overgeblevene der stad grootendeels te danken had. De brandstichter werd, op last en gezag van den Heer van Heukelum, door den Drosaart en het geregt door den Heer aangesteld, veroordeeld en ter dood gebragt.

Bij den watervloed van Januarij 1809 werden omtrent vijf en twintig huizen, onder het grondgebied der stad, geheel vernield; zestien daarvan dreven geheel weg, waaronder er drie waren, wier bewoners, ten getale van zeventien, zoo mannen en vrouwen als kinderen, jammerlijk omkwamen.

Den 26 Januarij 1820 viel er eene belangrijke doorbraak tusschen Heukelum en Asperen. De gerustheid, waarin men alhier verkeerde, als of geene merkelijke onheilen te duchten waren, vergrootte het gevaar zoo veel te meer, daar het geheel onverwacht ontstond. Schrikbarend was het geweld, waarmede het water plotseling naar binnen stroomde, zoodat in minder dan anderhalf uur tijds geheele gemeenten in den omtrek verscheidene voeten hoog overstroomd werden, en de steden zelve van deze ramp geenszins verschoond bleven. Door dit onheil geheel verrast, bleef er voor de ingezetenen bijkans geene gelegenheid over tot redding van goederen, ja, ter naauwernood van hun leven. Dit grondgat in den dijk, ter diepte van 68 voeten, veroorzaakte zulk eene aanmerkelijke verzakking, afloop van grond of ook wel overstorting van allerlei aarde, dat zelfs de noeste vlijt eene maand daarna bijna te kort schoot, om het land eenigzins te zuiveren. Ter dezer gelegenheid is hier, in een groot stuk opgeweld veengrond, een kop gevonden van eenen olifant, welke hier vermoedelijk vele duizende jaren onder den grond is bedolven geweest, en het vermoeden versterkt heeft, dat in onze landen, even als in Siberië, in vroegere tijden, eene meer gematigde temperatuur bestaan heeft, in welke die soort van dieren kon leven en voedsel vinden; hij woog honderd Nederlandsche ponden, en wordt thans in het kabinet der Hollandsche Maatschappij van wetenschappen te Haarlem bewaard.

In Januarij 1827 werd dit stadje weder geheel overstroomd en heeft daarbij veel schade geleden.

Het wapen van Heukelum, gegeven door de Heeren van Heukelum, is een veld van zilver, met een oud kasteel met toren en poort, in

Digitized by Google

natuurlijke kleur, staande op eenen grond van sinople (groen). Het tegenwoordige wapen is hetzelfde kasteel van goud, op een veld van azuur (blaauw).

HEUKELUM, hetgeen, naar men wil, zoo veel zou zeggen als Huco's heim, ook wel Heukelom, Heuklum, Huikelom of Huiklom gespeld, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 3½ u. Z. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Tilburg*, gem. *Berkel-Enschoten-Heukelum*, ½ u. Z. van Berkel.

HEUKELUM (GELDERSCH-), dat gedeelte van de heerl. *Heukelum*, hetwelk thans tot de *Geldersche* gem. *Vuren-en-Dalem*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, behoort.

Het bevat den pold. Broek, den Leuvensche-polder, de Zooislagen en den pold. Achter-Vogelswerf, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 980 bund. 4 v. r. 60 v. ell., telt 10 h., bewoond door 18 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 60 inw., die meest hun bestaan vinden in veldarbeid.

HEUKELUM (GEMEENE-LAND-VAN-), polders in de heerl. *Heukelum*, gedeeltelijk prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Vuren-en-Dalem*, gedeeltelijk prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Heukelum*; palende N. aan de Linge, O. aan het Gemeene-Land-van-Asperen, Z. aan den Polder-van-Vuren, W. aan Hoog-Dalem, Laag-Dalem en aan het Spijkscheveld.

Deze polders bestaan uit de Zooislagen of Oostslagen, den Polder Binnen-den-Tiendweg, den Polder-Achter-Vogelswerf, den Leuvensche-polder en den Broek-polder. Zij beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1076 bund. 54 v. r., waarvan 645 bund. 73 v. r. 42 v. ell. onder *Vuren-en-Dalem*, en 430 bund. 60 v. r. 58 v. ell., waaronder 200 bund. 45 v. r. schotbaar land, onder *Heukelum*. Men telt er 10 h. en 4 boerderijen onder *Vuren-en-Dalem* behoorende. Het land wordt door vijf molens en zestien sluizen, op de Linge, van het overtollige water ontlast.

Na de noodlottige overstroomingen van 1809, werden de Zuiderlingedijken veel verzwaard, ter bevrijding of waarborg van doorbraken voor de Vijf-Heerenlanden enz., en eenen geheel nieuwen, kostbaren dijk aangelegd, strekkende van de plattelandstad Asperen, door en over het hooge Aspersche veld, en het hooge veld van Heukelum tot aan den Gaddam aan de Linge, waardoor de baronie van Heukelum vaneen gescheiden werd en, na het jaar 1821, nader onder den Tielerwaard gebragt is, welke scheiding veel moeijelijkheid heeft veroorzaakt, evenwel wordt geheel Heukelum, waaronder Leuven en Broek en het overige Gelderscbe gedeelte, bestuurd door het polderbestuur van Heukelum, bestaande uit eenen Dijkgraaf, die tevens Polderschout is, vier Heemraden of Waardsmannen en eenen Secretaris, die almede Dijkschrijver is.

HEUKELUM (KASTEEL-VAN-), kast. in de heerl. *Heukelum*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. N. W. van *Gorinchem*, kant. en 3½ u. Z. van *Vianen*, gem. en 10 min. O. van *Heukelum*.

Dit oude en sterke kast., volgens de oude leenbrieven Merckenburgh genaamd, heeft bestaan vóór de stichting van het stadje Heukelum. Het is verwoest geworden door de Friezen, Denen en Noormannen, waarna Johan van Arkel, de zesde van dien naam, het herbouwde in het jaar 1200. Het was in het midden der vorige eeuw

Digitized by Google

zeer vervallen, bestaande het overblijfsel uit een vierkant gebouw van zwaar muurwerk, waaruit blijkt, dat het in zijnen welstand een magtig slot geweest is. Het tegenwoordige Huis-te-Heukelum, hetwelk in eene breede gracht of vijver ligt, is een nieuwerwetsch gebouw, uit welks dak eenen achtkanten koepel en hooger eene dergelijke spits oprijzen. Rondom dit slot heeft men eene wel ingerigte plantaadje.

Het kast. wordt thans in eigendom bezeten door de meergenoemde familie Fabricius van Heukelum.

HEUKELUMSCHE-BRINK, buurtje op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Brink (Heukelumsche-).

HEUKERT, voorm. adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., kw., arr. en 7 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Groenlo*, gem. en 1 u. O. van *Lichtenvoorde*.

HEUKLUM, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heukelum.

HEUL, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. W. van *Breda*, kant. en 1 u. O. van *Oudenbosch*, gem. *Hoeven-en-St.-Maartens-polder*.

HEUL (DE), brug in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, over de *Schie*, ten N. en aan het einde der voorstad van Rotterdam, op den weg van Oost-Blommersdijk naar West-Blommersdijk.

HEUL (DE), het Noord-Westelijke gedeelte van de gem. *Oost-Zaan*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Zaandam*.

HEUL ('T), geh. in het balj. van *Gouda*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. N. O. van *Rotterdam*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Gouda*, gem. *Broek-Thuil-en-'tWeegje*.

HEULT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 1½ u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en N. O. van *Boxtel*. De inw. behooren kerkelijk onder *Gemonde*.

HEUM, oud heerenhuis op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Heemen.

HEUMEN, gem. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Wychen* (7 k. d., 18 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de gem. Nijmegen, O. aan Groesbeek, Z. O. aan de Limburgsche gem. Mook, Z. aan de Maas, die haar van de Noord-Brabandsche gem. Linden scheidt, O. aan Over-Asselt en Wychen.

Deze gem. bevat de heerl. Heumen en Malden. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2073 bund. 5 v. r. 52 v. ell., bestaande in schoone uiterwaarden, uitmuntende bosschen en houtgewassen, hoog en laag bouwland, veenderijen, woeste heidegronden en weide-broeklanden. Men telt er 180 h., bewoond door 238 huisges., uitmakende eene bevolking van 1240 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt, benevens eenigen handel in vruchten; voorts heeft men er eenen paarden-oliemolen, twee bierbrouwerijen en eene leerlooijerij.

De inw., die er, op ruim 50 na, alle R. K. zijn, maken de beide par. van *Heumen* en *Malden* uit, welke in deze burgerlijke gem. ieder eene kerk hebben.

De Herv., die hier ruim 50 in getal zijn, behooren tot de gecombineerde gem. *Heumen-Malden-en-Groesbeek*. — Men heeft in deze gem. één school te Heumen.

Digitized by Google

HEUMEN, heerl. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw. distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Wychen*, gem. *Heumen*; palende N. aan de heerl. Malden, O. aan de voorm. heerl. Groesbeek, Z. O. aan Mook, Z. aan de Maas, W. aan Overasselt.

Deze heerl. bevat het d. Heumen, het geh. de Heumensche-Molen en eenige verstrooid liggende h., beslaat eene oppervlakte van 660 bund. 10 v. r. 49 v. ell., telt 97 h., bewoond door 117 huisgez., uitmakende eene bevolking van 580 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt, met eenigen handel in vruchten. Men heeft er bovendien eenen oliemolen, die door paarden gedreven wordt, de aanzienlijkste bierbrouwerij uit Gelderland en eene leerlooijerij.

De R. K., die hier 550 in getal zijn, onder welke 400 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Nijmegen*, behoort, en in deze heerl. eene kerk heeft, waarin de dienst door eenen Pastoor en eenen Assistent verrigt wordt.

De Herv., die hier 30 in getal zijn, behooren tot de gem. *Heumen-Malden-en-Groesbeek*. — Men heeft in deze heerl. eene school, in het d. Heumen, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

Oudtijds was deze heerl. een eigendom der Graven van Dalen, en behoorde voorts langen tijd aan een geslacht, dat den naam van Heumen voerde. Naderhand, en wel omtrent het midden der veertiende eeuw, kwam de heerl., door koop aan Johan van Groesbeek, Ridder, en bleef vervolgens in het bezit der Heeren van Groesbeek, tot in het jaar 1661, toen Johan van Groesbeek haar verkocht aan Ludolf van Steenhuis, Ambtman van Grave, door wiens kleindochter Genoveva Maria, Gemalin van Bernard Graaf van Welderen, zij, den 15 October 1769, met het hoog- en laag regtsgebied, visscherijen, vogelarijen, jagten, bosschen, broeken, wateren, weiden, enz., aan de stad Nijmegen verkocht werd.

In het jaar 1388, ten tijde van de Geldersche onlusten, door de partijen van de Heekerens en Bronckhorsten aangerigt, ging Arnold van Heumen aan de zijde van Johanna, weduwe van Wenceslaus, Hertog van *Braband*, over, en stak met de Brabanders de dorpen Hees, [illegible]bosch, Wychen en Niftrik in brand, waarop Hertog Willem uit Nijmegen trok, de sterkten Heumen, Mouwick (Mook), en Middelaar [illegible], en den overgeloopenen Arnold in handen kreeg. Naderhand werden [illegible] die partijen, door gestadige tusschenkomst van vrienden, [illegible] met elkander verzoend.

[illegible] ligt 2 u. Z. van Nijmegen, 2 u. Z. O. van Wychen, [illegible] van de Maas. Het is een der kleinste, maar tevens een der [illegible] dorpen tusschen de Maas en de Waal. De [illegible] welke [illegible] van den Maasdijk [illegible] een goed [illegible] onder enkele heerl[illegible]

[illegible] is een kl[illegible] met eenen [illegible] hetwelk men bij [illegible], is, in het jaar 1841, [illegible], met eene silveren kan [illegible] over eenen graf[illegible] is opgetrok[illegible] met zwarte [illegible] kettingen, en [illegible] hoe die paal [illegible], dat hij lang

Digitized by Google

in den grond gestaan heeft, misschien wel in een der onderaardsche kelders van het oude kasteel, als wanneer hij zal gediend hebben, om er de misdadigers aan vast te maken.

De R. K. kerk, aan den H. Georgius toegewijd, is een nieuw gebouw, waaraan men in 1840 is beginnen te arbeiden, en dat in 1841 is voltooid. Het maakt met de pastorie, welke er mede is verbonden, een langwerpig vierkant uit, is met eenen netten toren, met twee klokken voorzien, en staat in de kom van het dorp, doch niet op de plaats, waar de vroegere kerkschuur gestaan heeft. Deze is ten deele nog aanwezig, terwijl de pastorie, daaraan annex, alsnu het eigendom is van, en nog bewoond wordt door den emeritus Pastoor Gerardus Arts, die hier meer dan veertig jaar het Herderambt bekleedde.

Het is te Heumen bij de R. K. het gebruik, dat wanneer eene vrouw bij of ten gevolge harer verlossing sterft, haar lijk door hare vriendinnen wordt ten grave gedragen; de draagsters zijn dan allen in diepen rouw gekleed, met witte boezelaars en groote witte halsdoeken, en, na de begrafenis, wordt eenen fijnen doek van lijnwaad op den grafheuvel vastgehecht, op welken de naam, de ouderdom, oorzaak en dagteekening van het overlijden der ontslapene kunstmatig geteekend worden. Opmerkelijk is het, dat er tusschen 1824 en 1838 slechts ééne dusdanige begrafenis heeft plaats gehad, ofschoon er in dit tijdsverloop 322 kinderen geboren zijn.

Men heeft er nog overblijfselen van het Kasteel-van-Heumen. Zie Heumen (Kasteel-van-).

Er bestaat te Heumen nog een gild, het St. Jorisgild geheeten, hetwelk ook nog de, op onderscheidene plaatsen in België in zwang zijnde, gewoonte volgt, dat de leden, met den Kapitein des Gilds en de Gildemeesters aan het hoofd, eenmaal 's jaars in plegtigen optogt, met vaandel en snaphanen, naar eene daartoe bestemde plaats in de gemeente optrekken om den vogel te schieten, als wanneer hij, die den vogel afschiet, voor het geheele volgende jaar *Koning* is, aan welken titel dan ook eenige voorregten verbonden zijn.

De kermis te Heumen valt in den vierden Zondag in September.

HEUMEN (KASTEEL-VAN-), Slot-te-Heumen of Huis-te-Huemen, voorm. kast. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 2 u. Z. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. Z. O. van *Wychen*, 5 min. Z. van het d. Heumen, geheel en al aan de Maas gelegen.

Dit kast. is meermalen belegerd geweest. In December van het jaar 1585, werd het aan de Spanjaarden, onder Haultepenne, na een kort, doch hevig beleg overgegeven, onder voorwaarde van vrijen aftogt met de wapens voor de bezetting, onder bevel van Diederik van der Voordt, die bovendien twee van zijne beste paarden en alle bagaadje mede mogt nemen. Na deze capitulatie kwamen de R. K. inwoners van Nijmegen in het leger, voor het kasteel, den Heer Haultepenne eene som van 5000 gulden aanbiedende, zoo hij hun den Bevelhebber van der Voordt in handen wilde leveren, welk voorstel echter door Haultepenne, als een braaf krijgsman, werd van de hand gewezen.

Wanneer dit kasteel gesticht zij, weet men niet op te sporen, zeker gaat het echter, dat het van oude dagteekening is, en, even als de heerl. eerst het eigendom is geweest van de Graven van Dalen, terwijl dit ook steeds door de eigenaren der heerl. bezeten is, tot dat de stad Nijmegen, die het in het jaar 1769, met de heerl., gekocht had, het niet lang daarna, met eenige weiden, bouwland en bosch,

Digitized by Google

benevens het regt van vrije jagt en visscherij, aan zekeren Heer DE CHAVONNES verkocht. Later ging het bij verkoop over aan de familie CRAAN. Terwijl deze het bezat, werd het oude kasteel geheel gesloopt en op de plaats, waar het gestaan had, een nieuw gebouwd, dat echter in het jaar 1809 weder is afgebroken (1).

Ter plaatse, waar het oude KASTEEL-VAN-HEUMEN gestaan heeft, ziet men thans nog de overblijfselen daarvan, gelijk mede die van het nieuwe, omgeven door eene breede, half toegegroeide gracht. De daartoe behoord hebbende gronden, worden in eigendom bezeten door de erven BOREEL DE MAUREGNAULT.

HEUMEN (POLDER-VAN-), pold. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Wychen*, gem. *Heumen*, in de heerl. *Heumen*; palende N. aan Malden, O. aan Groesbeek, Z. aan de Maas, W. aan Over-Asselt.

Deze pold., welke sedert onheugelijke jaren bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 669 bund. 10 v. r. 49 v. ell., waaronder 376 bund. 36 v. r. 58 v. ell. schotbaar land, en wordt door eene sluis, op de Maas, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters, eenen Secretaris en eenen Ontvanger.

HEUMEN (SLOT-TE), voorm. kast. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie HEUMEN (KASTEEL-VAN-).

HEUMEN-MALDEN-EN-GROESBEEK, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. en ring van *Nijmegen*. Men telt ☗ 80 zielen, onder welke 50 Ledematen, en heeft er twee kerken, als: ééne te Heumen en ééne te Groesbeek. HEUMEN-EN-MALDEN hadden eerst eenen eigen Predikant in JOHANNES DE NOO, beroepen in 1615, verroepen naar Dwingeloo in 1617. Tusschen 1619 en 1625, zijn zij gevoegd bij Beek en Groesbeek, en daarmede vereenigd gebleven tot 1666. JOHANNES FREDERICI MOLLERUS VAN BOIKHORST werd daarop in 1666 te HEUMEN-EN-MALDEN beroepen, en vertrok, in het jaar 1670, naar Genniperhuis. Nadat JOHANNES MAURITS, in het jaar 1680, van HEUMEN-EN-MALDEN naar Gent-en-Erlikum vertrokken was, werden ze gevoegd bij Over- en Neder-Asselt, hetwelk duurde tot in 1706, in welk jaar WILLEM BIERMANS beroepen werd te HEUMEN-EN-MALDEN, en daar in 1718 overleed. Tijdens de dienst van SAMUËL VAN WEZEL, werd Groesbeek hier in 1747 bijgevoegd. Groesbeek had van 1612 tot 1625 eenen eigen Predikant in PETRUS CALCARIUS, die er in laatstgemeld jaar overleed. Van 1625 tot 1706, is het vereenigd geweest met Beek. In het jaar 1709 kreeg Groesbeek in JOHANNES WILHELMUS ARDES eenen eigen Predikant, die er in 1725 overleed. In dat jaar werd het weder bij Beek gevoegd; in het jaar 1728 opgedragen aan LODEWIJK TIMON PIELAT, Predikant te Nijmegen; in 1730 weder gevoegd bij Beek; in 1741 vereenigd met Schenkenschans, en in 1747, zoo als vermeld is, bij HEUMEN-EN-MALDEN gevoegd. HEUMEN-EN-MALDEN was in 1765 de eerste standplaats van den Opvoedkundige JAN HENDRIK NIEUWOLD, † den 30 Junij 1812, als Predikant te Warrega. Sedert het jaar 1769 beriep de stad Nijmegen voor HEUMEN-EN-MALDEN, en deed het klassikaal-bestuur van Nijmegen, wat des kerkeraads van Groesbeek was. Sedert het jaar 1816 beroept een eigen kerkeraad voor Groesbeek; terwijl de stad Nijmegen, welke

(1) Deze bijzonderheden zijn door ons ontleend uit het stukje getiteld: *Heumen, Malden en Groesbeek, met een bezoek op het slagveld de Mookerheide enz.*, door den tegenwoordigen Predikant ddaar, J. VAN SCHEVICHAVEN, medegedeeld in den *Gelderschen Volksalmanak* voor het jaar 1842.

Digitized by Google

nog onlangs (in 1842) eene nieuwe pastorie voor de Herv. heeft doen aanbouwen, het collatieregt voor Heumen-en-Malden uitoefent.

HEUMENSCHE-MOLEN, geh. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 2 u. Z. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. O. van *Wychen*, gem. en ½ u. O. van *Heumen*, aan den weg van Nijmegen naar Venlo; met 10 h. en 50 inw.

Men heeft er eene druk bezochte wind-korenmolen en de welbekende bierbrouwerij van den Heer van den Broek, eene der voornaamste van Gelderland, waarvan het bier, zoo om den aangenamen smaak, als om de uiterst zindelijke toebereiding, algemeen gezocht wordt; terwijl de eigenaar voor eenige jaren, eene nieuwe biersoort heeft uitgevonden, welke hij den naam gaf van *Nieuw-Licht*, en ook zeer gezocht is.

De paardenmarkten, welke te Mook, prov. Limburg, gehouden werden, hebben sedert jaren in dit geh. mede plaats, en vallen in den 3 en 14 Julij en den 10 en 24 November.

HEUNEN, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Huinen.

HEUREN, buurs. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 5 u. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. O. van *Logchem*, gem. en ½ u. W. van *Borculo*, ½ u. Z. W. van *Geesteren*, waartoe het behoort; met 23 h. en 170 inw.

HEURKENSHUIS, adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en ½ u. N. W. van *Helmond*, gem. *Aarle-Rixtel*, 4 min. ten N. van Aarle.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 11 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer R. T. Ribbens, woonachtig te Aarle-Rixtel.

HEURNE of Huurne, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 8 u. Z. O. van *Zutphen*, kant., gem. en 1½ u. Z. W. van *Aalten*. Men heeft in deze buurs. eene school.

HEURNE of Huurne, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 8 u. Z. W. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Aalten*, gem. en 1 u. N. van *Dinxperlo*; met 192 h. en ruim 1200 inw.

Men heeft in deze buurs. eene school, welke gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

HEURNE (BINNEN), buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 6 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1 u. W. van *Ter-Borg*, gem. *Wisch*; met 53 h. en 430 inw.

HEURNE (ELFTER-), een der vier hoeken waarin vroeger de buurs. Lutte in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, verdeeld was. Zie Elfter-Heurne.

HEURNE (GROOT-), groote boerderij in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 7 u. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en 3 u. N. N. O. van *Groenlo*, gem. en 1½ u. O. ten Z. van *Eibergen*, 10 min. van de Berkel, welke men op sommige kaarten, als eene b. of geh. vindt opgegeven.

HEURNE (HENGELER-), buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Hengeler-Heurne.

HEURNE (MOLTER-), buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Molter-Heurne.

HEURNE (RADER-), buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Rader-Heurne.

HEUSBEEK of Oostbeek, water op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, dat zich bij Elburg in de *Zuiderzee* ontlast.

Digitized by Google

…, in het markgraafs. *Heus-*

…arr. *'s Hertogenbosch*; pa-
…in het Landhollandsche kanton
…waardoor het van het Gel-
…O. aan het kant. 's Her-
…Oosterhout, W. aan den

…Heusden, Herpt-en-Bern,
…Hedikhuizen, Bockho-
…Sleeuwijk, Op-en-Neer-
…, Almkerk-en-Uitwijk,
…Woudrichem-en-Ouden-
…Munster-en-Muilkerk,
…ek, Drongelen-Hagoort-
…deen-Eethen-en-Genderen,
…oppervlakte van 24,491 bund be-
…door 3797 huisgez., uitmakende
…uw., die meest hun bestaan vinden
…hopteelt.
…*Braband.*
…ingen, Heusden, Woudrichem
…27 standplaatsen, met 34 ker-
…Predikanten en 1 Adjunct-Predikant.

…*Voord-Braband*, klass. van *Heusden*.
…zielen, uitmakende de volgende tien
…Heesbeen, Babyloniënbroek-en-
…soijen-en-Genderen, Dussen,
…Heusden-en-Herpt, Meeuwen-en-
…Vlijmen-Vlasenoord-en-Hedikhuizen en
…en 10 Predikanten.
…vic. gen. van *'s Hertogenbosch*.
…Bockhoven, Dussen, Hedik-
…Heusden-en-Elshout en Woudri-
…een Pastoors en vier Kapellaans. Men
…4700 zielen, onder welken 3500 Com-

…*Voord-Braband.* Zie HEUSDEN (LAND-VAN-).
…*Voord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*,
…d.); palende N. aan den tak van de
…gem. Neder-Hemert afscheidt, O. aan
…aan Oud-Heusden-en-Elshout, W. aan

…HEUSDEN, die met de voormalige ves-
…meter, eene oppervlakte beslaat van

…HEUSDEN, eertijds HUUSSELE en HUISSIDINA,
…W. van 's Hertogenbosch, 3 u. Z. W. van
…, 51° 44′ 2″ N.B., 22° 48′ 10″ O.L.,
…de Maas, die beneden de stad zijn wa-
…doed loopt, scheidende echter, met een
…eene kil, Heusden van den Hemert-

Digitized by Google

Wanneer Heusden eene bemuurde plaats is geworden kan men niet zeggen, maar men vindt aangeteekend, dat zij in het jaar 1231 reeds eene stad is geweest. Zij plagt van ouds op de dagvaarten nevens de kleine steden van Holland beschreven te worden en teekende vóór Purmerende

De stad heeft binnen hare muren eene bekwame haven, waarin sedert het verdiepen daarvan, de grootste binnenvaartuigen kunnen liggen Zij is van alle zijden met eene hooge steenen kaai bemuurd.

Er zijn drie landpoorten, als: de Herptsche-poort ten Oosten, de Oudheusdensche-poort ten Zuiden, en de Wijkschepoort ten Westen. Ook is er ten Noorden een veer naar Hemert. De stad was vroeger met zeer goede vestingwerken versterkt, zij bestonden uit acht bolwerken met hunne ravelijnen en natte grachten, alles omgeven door eene voorgracht. Zoo wel de bolwerken als de ravelijnen, zijn, nadat de stad, in het jaar 1821, ontmanteld was, aan particulieren verhuurd, en tot warmoesiersland aangelegd. Langs de wallen had men eene aangename wandeling, met twee rijen lindeboomen beplant, welke nog bestaat, doch thans met Marseillaansche popelen beplant is. Ook de steenen muur langs de Maas is nog in wezen en van achteren met eenen breeden wal gedekt. In dezen muur is de doorvaart van vrachtschepen naar de Haven.

Sommige willen den naam der stad Heusden afleiden van *Heus Deen*, als van de Deenen afkomstig, doch dit wederspreekt zich zelve, alzoo dit volk niet zeer heusch met die van Heusden geleefd heeft, zoo als in het vervolg blijken zal. De stad, die langs hare wallen de omtrek van ½ u. gaans bevat, heeft binnen hare muren eene oppervlakte van 82 bund. 6 v. r. 39 v. ell., telt 409 h., bewoond door 420 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2100 inw., onder welke omstreeks 200 militairen. Van ouds had men er onderscheidene brouwerijen met goede nering. De handel in hop, welke hier gebloeid heeft, maakte eertijds het beste bestaanmiddel van de ingezetenen uit. Later bestonden zij meest door het garnisoen; sedert dit echter niet meer zoo talrijk is als voorheen, generen zij zich met de winkelnering en den landbouw. Ook zijn er thans nog twee brouwerijen, waarin het nog zoo beroemde Heusdensche bier gebrouwen wordt, en waarvan de eene zeer uitgebreid is, alsmede eene branderij, eene siroopkokerij uit aardappelen en eene siroopbranderij. Men heeft er twee en twintig straten, die allezins ruim en luchtig, en voor het grootste gedeelte met nieuwe huizen betimmerd zijn, of liever de oude huizen zijn in de laatste jaren aanmerkelijk verbeterd; in eene der voornaamste straten wordt de markt gehouden; ook heeft men er eene fraaije overdekte vischmarkt, welke in het jaar 1796 gesticht werd, ter plaatse waar weleer de oude gijzel- of gevangenpoort gestaan heeft.

Onder de openbare gebouwen munt het Stadhuis uit. Het is een oud sierlijk gesticht, met eenen fraaijen vierkanten toren, die met eene leijen spits, boven doorluchtig, en in eene achtkante peer eindigende, gedekt is. Behalve de slagklokken, die heel en half uur slaan, hangt hier een speelwerk. Gedurende het slaan der heele en halve uren, ziet men ter zijde van dezen toren verscheidene ruiters en soldaten tegen malkanderen ten strijde gaan. In het jaar 1572 verbrandde het stadhuis, met alle de stads archieven, doch het werd in 1588 wederom herbouwd, met bekwame vertrekken, voor Burgemeester, Schepenen, Weesmeesters, Secretarissen en anderen. Men heeft het in het jaar 1635 vergroot met een voorstuk, waarin den ingang, de vierschaar en de stadsgevangenis geplaatst zijn.

Digitized by Google

De hoofdwacht, op de *Vischmarkt*, in het jaar 1772 gebouwd, is om hare fraaiheid bezienswaardig. Vroeger stond de hoofdwacht in de *Sterrestraat*, doch dat gebouw dient sedert het jaar 1775 tot eene Evangelisch Luthersche kerk. Voorts heeft men er eene Kaserne, langs de *Demer* en de *Lombardstraat*, die in het jaar 1837 belangrijke herstellingen heeft ondergaan; een Arsenaal, in de *Sterrestraat*; eene Affuit- en Artillerieloots, aan het einde der *Putterstraat*, bij de Wiel of Oudehaven, en eene geheel nieuw gebouwde Affuitenloots, op het *Burgtplein*; terwijl van de eenige overgeblevene zijtoren en kelders van het kasteel, een bomvrij Kruidmagazijn gemaakt is. Deze toren is een vierkant gevaarte zonder kap, maar met zware muren en diepe gewelven. Rondom is een fraai plein, met eenige ijpenboomen bezet, en eene fraaije wandeling opleverende.

Ook zijn te Heusden een Postkantoor en eene Station voor de paardenposterij.

Men heeft er eene jaarmarkt, welke den tweeden en derden Dingsdag in April gehouden wordt.

De Hervormden, welke hier ruim 850 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Heusden-Oudheusden-en-Herpt*, welke vroeger drie afzonderlijke gem. uitmaakten, zijnde de eerste, die te Heusden het leeraarambt heeft waargenomen, geweest Hermannus Swerinkhuysen of Grevinkhoven, die, ongetwijfeld in het jaar 1580, naar IJsselmonde vertrokken is. Destijds schijnt er slechts eenen Predikant in die gem. geweest te zijn, want wij vinden dat aan Cornelis Martini Rodenburg, die in het jaar 1590 van Utrecht beroepen was, en in 1609 overleed, tot tweeden Predikant werd toegevoegd Theodorus Johannes Geys, beroepen van Maartensdijk in 1601 en overleden in 1603. In het jaar 1643 werd besloten om nog een derde Predikant te beroepen, waartoe gekozen werd Johannes Schevenhoven, van Werkendam, overleden in 1650. Aangezien de bezoldiging der Leeraars, tijdens het Fransche bestuur, bijna geheel ingehouden werd, zag Jeremias Schotsmakers zich, in 1810, gedwongen zijne gemeente te verlaten en de zorg daarover aan zijne twee andere ambtgenooten over te geven. Hij nam alzoo een beroep naar de Willemstad aan. Diderikus Boot hierop, den 2 Mei 1811, te Heusden overleden zijnde, bleven beide vacaturen onvervuld, tot dat, ten gevolge van het besluit van den Heer Secretaris van Staat voor de Binnenlandsche Zaken, de dato 25 Junij 1814, de derde predikantsplaats hier vernietigd werd, en als tweede Predikant beroepen Carel Willem Pape, die er thans nog staat. Isaäk Beauzar Emeritus geworden zijnde in 1818, zoo is, bij Koninklijk besluit van 27 April van dat jaar, de tweede predikantsplaats gesupprimeerd en het traktement van den eenig overgebleven Predikant Pape, gebragt op 1500 guld. 's jaars. Van toen af is Heusden slechts door eenen Predikant bediend geweest tot in het jaar 1837, toen aan den Predikant Pape, diens zoon Carel Frederik Johannes Pape, [illegible] is toegevoegd. Het beroep van den Predikant [illegible]. Onder de Predikanten, die te [illegible] Gisbert Voet, beroepen van [illegible] naar Utrecht, als Hoogleeraar [illegible], beroepen van Aalburg [illegible] 1621, en Jacobus Lavo[illegible] vertrokken naar Middelb[illegible], was vóór de Refor[illegible] de St. Catharij[illegible] in 1528 gesticht, want

den 25 Mei van dat jaar, toen JOHANNES XXII Paus was, hebben ANTONIUS Bisschop van Saguone, RUDOLPHUS Bisschop van Cinq, JOHAN Bisschop van Dirivaste, BONIFACIUS Bisschop van Sulcitano, JOHAN Bisschop van Roder, JORDAAN Bisschop van Acerno, GUILLIUS Bisschop van Vergestin, JOHAN Bisschop van Amelie, MELBRIUS Bisschop van Gallipato en MADIUS Bisschop van Denate, ieder veertig dagen aflaat verleend aan allen degenen, die de kerk van ST. CATHARINA te HEUSDEN, onder het bisdom van Utrecht, zouden bezoeken. Dezen open brief werd den 6 December 1406, door FREDERIK VAN BLANKENHEIM, den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht, bevestigd, en dewijl dergelijke aflaten, volgens het gebruik der Roomsch-Katholijke Godsdienst, doorgaans op de inwijding der kerken verleend werden, zoo is het ten hoogste waarschijnlijk, dat men met het bouwen van de gedachte kerk in 1328 begonnen zij. In het jaar 1355 is zij door het aantimmeren van een dubbel kruiskoor vergroot. Weleer had zij onderscheidene kapellen, en pronkt nog tegenwoordig met eenige ter wederzijde uitgebouwde, spits toeloopende, gevels. Zij is in het jaar 1572 afgebrand en in den eersten tijd na dit ongeval heeft men niet meer dan den buik hertimmerd. Eerst in het jaar 1637 begon men het koor te herbouwen, hetwelk in het jaar 1640 voltooid was. Deze kerk, tot eene parochiekerk gesticht, is in later tijd ook eene kollegialekerk geworden, doordien MACHTELD VAN OUDHEUSDEN, weduwe van den Ridder HERBERN VAN RIEDE, die, in het jaar 1340, Baljuw over den Dordschewaard is geweest, een kapittel van vijf Kanunniken heeft opgerigt, welker getal en inkomsten allengs vermeerderd zijn. Het Pastoorsambt werd, met toestemming van ALBRECHT VAN BEIJEREN, als Graaf *van Holland*, aan de Monniken van het Cisterciënserklooster gegeven, hetwelk van buiten in de stad is verlegd, en aan welke Geestelijken de Graaf, in het jaar 1412, een altaar met eenige inkomsten geschonken heeft. In deze kerk waren twee altoos durende vikarijen gesticht, het eene aan het altaar van ST. PIETER en PAULUS, en het andere aan dat van den H. ANTONIUS. De begeving daarvan geschiedde door de Graven, maar het huldigen door den Proost van Arnhem. Iedere vikaris was gehouden 's weeks eene mis te lezen. De Kosters- Schoolmeesters-en-Klerksambten werden op het voorstel van de Stedelingen, door de Graven of door de Heeren van HEUSDEN begeven. In deze kerk waren vier broederschappen als: die van ST. CATHARINA, die van ST. BARBARA, die van ST. AGATHA en die van ST. LUCAS, welker inkomsten, na de Reformatie, tot andere gebruiken aangewend zijn. In het jaar 1210 vergunde JAN VAN HEUSDEN aan de Priesters, doch inzonderheid aan de Regenten of Pastoors van gezegde kerk, bij opene brieven, dat zij over alle hunne goederen, zoo in de stad als in haar regtsgebied gelegen, bij uitersten wil, zouden mogen beschikken, en bij aldien zij zonder testament kwamen te overlijden, dat zij alsdan aan hunne naaste erfgenamen zoude komen. De toren is niet zeer hoog. Tot een weinig boven het hoogste dak der kerk is hij vierkant, en hooger achtkant, met een leijen dak, zonder spits of koepel, zijnde de koepel, welke in het jaar 1588 verhoogd was, in het jaar 1811 door de Franschen afgebroken en op het plat eene telegraaf opgerigt, welke echter thans niet meer bestaat. Opmerkenswaardig is [illegible]ze toren op eene hoogte van 20 ell. 78 duim. westwaarts [illegible] of buiten het lood staat. Het verdere metselwerk, ter [illegible] ell. 5 palm., en het houtwerk van 5 ell., dat eenen achtn heeft, staat daar op in het lood. Onbekend is het [illegible] reeds sedert de stichting der kerk plaats heeft, of dat

Digitized by Google

het gebouw later die gedaante bekomen heeft. Men heeft in deze kerk eenige deftige grafsteden, waaronder uitmunt de fraaije tombe, die den Heer Baron van Feijenoord, Gouverneur van *Heusden*, bij zijn leven, voor zich zelven heeft doen oprigten. In het jaar 1839 is deze kerk aanmerkelijk verfraaid, en met een geheel nieuw orgel versierd, dat den 18 October 1840 is ingewijd, en vervaardigd was door de Heeren Naber en Queijnoast, Orgelmakers te Deventer, ter vervanging van een, hetwelk er in het jaar 1615 geplaatst was, en in der tijd vrij goed moet geweest zijn. Het kerkhof, achter de kerk gelegen, is door eenen muur omgeven, en met fraaije linden, kastanjeboomen en treurwilligen beplant.

Vroeger bestond hier ook eene Waalsche gemeente. De eerste aanleiding tot het oprigten daarvan, werd gegeven door zekeren Heer de la Rive, die er opening van deed aan eenige Predikanten van het Waalsche synode. Deze gaven aan de kerkvergadering berigt van de mogelijkheid der zaak, de synode zond daarop eenige Predikanten af, om met den Heer de la Rive over dit onderwerp te spreken. Deze Heeren aan de synode verslag gedaan hebbende, met welken ijver Graaf Willem van Nassau, Gouverneur van *Heusden*, en het garnizoen belang stelden, om deze zaak tot een goed einde te brengen, zoo stond het synode te Dordrecht, in April van het jaar 1638, den Krijgshoofden der bezetting van Heusden hun verzoek toe, om Pierre Maurice Marechal, tot Predikant te hebben, en werd hun dit bij voorraad vergund, tot dat gezegde Marechal een vast traktement zoude hebben verkregen, dit eenigen tijd daarna gevolgd zijnde, zoo werd hij, in het begin van Maart 1639, in de kerk te Heusden bevestigd door den Waalschen Predikant Everwijn, te Gouda. Marechal was alzoo de eerste Leeraar in de Fransche gem. te Heusden. Na het vertrek van den Predikant Jean Baptiste Moquette, in 1806, naar Zierikzee, is deze gemeente met de Nederduitsche Hervormde vereenigd. De kerk was die van het voormalige Nonnenklooster, aan St. Catharina toegewijd, welke in het jaar 1637, toen zij deerlijk in verval was, ten dienste der Fransche gem. werd ingerigt, wordende zij toenmaals ook beurtelings door de Engelschen tot hunne godsdienstoefening gebezigd; doch vermits de leden dier laatste gemeente meerendeels tot de toenmalige bezetting behoorden, is zij, nadat die bezetting vertrokken was, alleen bij de Franschen in gebruik gebleven, tot na het te niet gaan dier gemeente, als wanneer de kerk verkocht is, dienende dit gebouw thans tot eene aardappelen-siroopfabrijk.

Er bestaat te Heusden ook eene Evangelisch-Lutherse gemeente. De eerste, dien wij als Leeraar aldaar vermeld vinden, is de voormalige Veldprediker Jon. C. Soner, die van 1769 tot in 1776 of 1777, toen hij naar Leerdam vertrok, de dienst heeft waargenomen. In de eerste jaren zijner bediening schijnt er evenwel geen eigenlijke gemeente bestaan te hebben, want wij lezen, dat men omtrent het jaar 1772 het plan beraamde, om eene Evangelisch-Lutherse gemeente te stichten, welk plan echter eerst in 1774 tot rijpheid kwam. De Lutherschen toen talrijk genoeg zijnde, om eene gemeente uit te maken en op zich zelve te bestaan, kochten daarom van de afgezondene Gecommitteerde Raden uit de hooge Lands Regering, de oude hoofdwacht. Toen hun hierop door de Stedelijke Regering vergund werd, dit gebouw eenigzins te vergrooten en tot de uitoefening van hunne eerdienst bekwaam te maken, stelden zij ook weldra eenen kerkeraad aan. Sedert dien tijd bestonden zij als eene bijzondere gemeente,

Digitized by Google

welke thans 30 leden telt, en vroeger door eenen Proponent, als Hulpprediker, bediend werd. Na het vertrek van den Proponent Christoffel Johannes Holtzapfel naar Brielle-en-Hellevoetsluis, in het jaar 1828, werd deze gemeente eenige malen in het jaar door den Leeraar uit 's Hertogenbosch bediend, tot dat, in Augustus 1843, de Proponent Johannes Wilms haar als Hulppredikant, door het Evangelisch-Luthersch Synode werd toegevoegd. De kerk, die in het jaar 1838 eenige verfraaijing ondergaan heeft, is een klein gebouw, zonder toren of orgel.

De R. K., die hier ongeveer 1200 in getal zijn, maken met die van Heusden, Herpt-en-Bern, Heesbeen, Doeveren, Genderen, Aalburg-en-Wijk, Veen en Neder-Hemert, eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Heusden*, behoort, ruim 1700 zielen, en onder deze 1200 Communikanten telt, en door eenen Pastoor, die tevens Landdeken is, eenen Kapellaan en eenen Adsistent bediend wordt. Na de Hervorming bleef Heusden omtrent zeventig jaren zonder bekende godsdienstoefening voor de R. K., en zonder gevestigde Priesters tot in het jaar 1657, wanneer een Priester der Jesuitenorde uit het klooster van Antwerpen, eene bidplaats oprigtte ten huize van de Edele Hillegondis van Ypelaar, in de *Putterstraat*. Naderhand zijn de R. K. nog door eenige Priesters van andere geestelijke orden bediend geweest; sedert het jaar 1704 is de opvolging der Pastoors van de ongeordende geestelijkheid geregeld gebleven. De R. K. der bovengenoemde omliggende plaatsen werden onder de zorg van den Pastoor van Heusden gesteld, en maakten omtrent de helft van het getal der parochianen uit. In het jaar 1739 verkreeg men verlof van de Staten van Holland, om het kerkenhuis te vergrooten, nogtans met vele bepalingen, opdat het geen voorkomen van eene kerk zoude hebben. De gemeente naderhand vermeerderende, is er nog eene verheven gallerij bijgemaakt moeten worden. Deze kerk, welke achter de brouwerij de *Schenkkan* stond, en in het jaar 1822 van een klein spits torentje voorzien was, is door eene geheel nieuwe, op den hoek van het *Herpsche-eind* staande, vervangen, aan de H. Catharina toegewijd, welke den 19 Augustus 1839 is aanbesteed en van een orgel en fraaijen toren voorzien is.

Vóór de Hervorming had men te Heusden twee kloosters, een mannenklooster, Marienkroon geheeten, thans het Oude Mannenhuis, en een vrouwenklooster Catharinaklooster genaamd, later de Latijnsche school, thans tot partikuliere woningen verbouwd.

Ook heeft te Heusden een Beggijnhof gestaan, doch na de Hervorming is dit uitgestorven.

De Isr., van welke men er 40 telt, bezitten te Heusden eene bijkerk, welke tot de ringsynagoge van *Tilburg* behoort. Deze bijkerk is eigenlijk niets dan eene kamer in een partikulier huis.

Het Weeshuis, ten Zuiden der kerk, aan het *Kerkhof* gelegen, is een aanzienlijk gebouw, met een klein torentje. Tot hare oprigting had Jonker Philip Duls een groot gedeelte zijner goederen en zijn huis gemaakt; hierin worden thans alleen kinderen uit de stad, maar oudtijds ook van het platteland opgevoed, en het ontbreekt niet aan voorbeelden, dat zulken naderhand tot deftige ambten in kerk en staat bevorderd zijn. Voor eenige jaren werd het gebouw gebezigd tot eene bewaarplaats van militaire goederen voor het garnizoen.

Het Oude-Mannen-en-Vrouwenhuis, in de *Wijde-Lombardstraat*, was eertijds een abdij van de Cisterciënserorde, welke sedert de

Digitized by Google

Hervorming tot het tegenwoordige gebruik werd bekwaam gemaakt. Men vindt van drie stichtingen voor oude mannen en vrouwen te Heusden gemeld. Een in 1397 van twaalf proven voor twaalf oude mannen, door Heer Willem van Kroonenburg, Kastelein te Heusden; een van drie proven, door Ivo Hakkens van Oppendam en Jufvrouw Alverada Arendsdochter van Wijk, zijne huisvrouw, in het jaar 1455 gesticht, en een van vijf proven in het jaar 1504 gesticht, door Gerard Aart Nauwens, met zijne huisvrouw Jenneke Lambertsdochter. Jonker Gerard Splinter van Wel, Drossaard, Kastelein van Heusden, stichtte mede in het jaar 1586 vier oude vrouwenhuisjes. Deze staan achter het koor der groote kerk. Nog is er eene stichting voor oude vrouwen, welke, hoewel ook Anna-Oijevaars-Oude-Vrouwenhuisjes genaamd, echter meer bekend is onder den naam van Jufvrouw-van-Broeks-Oude-Vrouwenhuisjes.

Vroeger had men er ook een Gasthuis, aan de *Demer*, zijnde een groot en ruim gebouw, van binnen van de noodige vertrekken, legersteden en andere gemakken voor de zieken voorzien, en hetwelk thans tot Kazerne is ingerigt. Oudtijds was er een ander klein Gasthuis, maar de vermeerdering der krijgsbezetting en de gedurige toevoer van zieken en gekwetsten, uit de hieromtrent zwervende legers van den Staat, deed de Regeerders der stad besluiten, om het Gasthuis te verplaatsen en te vergrooten, hetwelk in het jaar 1626 geschiedde. Het kleine Gasthuis is thans in woningen voor behoeftige vrouwen veranderd.

De Latijnsche school werd vroeger gehouden in het gebouw van het St. Catharinaklooster, doch deze school ging op het laatst der zeventiende eeuw te niet, maar werd in het jaar 1825 weder opgerigt. Deze school telt 10 leerlingen. Men heeft er ook een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, den 4 November 1819 opgerigt, met 30 leden, dat hier eene afzonderlijke school, de eerste van dien aard in Noord-Braband heeft. Voorts heeft men er nog eene Fransche- en Nederduitsche school, met 100 leerlingen; eene Jongejufvrouwen school, met 25 leerlingen, en eene School voor Kinderen van behoeftige Ouders, met ruim 80 leerlingen. Eene Afdeeling van de Maatschappij tot bevordering der toonkunst, met 40 leden. Ook heeft men er nog eene Bank van Leening.

Vroeger had men er ook twee Genootschappen van Schutterijen, de Oude en de Nieuwe Schutters geheeten. De Oude Schutterij, welke thans nog bestaat, wordt die van den Voetboog van St. Joris en van St. Blasius genoemd, aan welke oudtijds vele voorregten door 's Lands Vorsten geschonken zijn. Het collegie der Nieuwe Schutters bestaat niet meer. Hare goederen zijn met die van het eerstgemelde collegie vereenigd. Het collegie der Oude Schutters van St. [illegible] telt tegenwoordig nog 16 leden. Zij oefenen echter thans geen [illegible]enhandel, en hunne bijeenkomsten bestaan meest in het be[illegible]n van maatregelen hunner Regering, en het houden van een [illegible]jkschen vrolijken dag. In dit genootschap worden zoo wel Room[illegible] als Onroomschen aangenomen. Dit genootschap, hetwelk zijn[illegible] Doele heeft, de Schuttersdoele van St. Joris ge[illegible]d, is in het bezit van ongeveer 150 zilveren schilden der Hop[illegible]en, eenig in haar soort, en ter waarde aan oud zilver van *ruim* [illegible] guld.; voorts van drinkhorens en soortgelijke merkwaardigheden; [illegible]zit het aanzienlijke vaste goederen in 1556 daaraan geschonken.

Digitized by Google

Onder alle giften van vroegeren tijd, voor door haar aan 's Lands Regering bewezene diensten, zoo als bij de belegering van Bommenede, Bolsward, de sloten Hagestein, Everstein, Merwede, Gorinchem en elders, zijn de voornaamste die van Vrouwe Johanna, Hertogin *van Braband enz.*, en die van Hendrik van Nassau. Er bestaan van dit collegie nog aanzienlijke, overoude handschriften en belangrijke bescheiden, zelfs nog originele wachtroosters van den Spaansche tijd, eene naamlijst harer leden van het jaar 1400 af, enz. Zij bedeelen van hare goederen, gedurende den winter, brood en brandstoffen aan behoeftige ingezetenen. De Nieuwe of Jonge Schutters, de Kolveniers genoemd, moesten van de Hervormde godsdienst zijn, en bestonden uit 30 of 40 leden, behalve een tamboer en een knecht. Zij bezaten mede eenige inkomsten. De wapenen, die zij voerden, waren snaphanen, waarmede zij somtijds naar de papegaai schoten. Hij, die den vogel trof en afligtte, werd tot Koning verklaard. Zij hadden eenen Hoofdman, Luitenant, Vaandrig, twee Sergeanten en eenen Deken, die altoos de laatst afgegane Hoofdman was. Bij gelegenheid van halsregt kwamen zij onder de wapenen, en sloten den kring; ook zouden zij, volgens de oude gebruiken tot bescherming der stad hebben moeten optrekken. Ieder lid moest, binnen het jaar zijner verkiezing, zijn geschilderd afbeeldsel ter vergaderplaats overleveren.

Onder de mannen, die Heusden in hare muren heeft zien geboren worden, verdienen melding: de Godgeleerden: Johannes Vos, geb. in 1423, als Kanunnik Regulier te Windesheim, Gisbertus Voetius (Gijsbert Voet), geb. 3 Maart 1589, † 10 November 1676, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Utrecht.

De Regtsgeleerden: Paulus Voetius (Paulus Voet), die tevens een bekwaam Letterkundige was, geb. in 1619, † in 1667, als Hoogleeraar der Wijsbegeerde, der Grieksche taal en der Regtsgeleerdheid aan de Utrechtsche Hoogeschool, en Mr. Hugo Boxel, † na het jaar 1673, tot welk jaar hij Pensionaris der stad Gorinchem geweest is.

De Geneeskundige Nicolaas Jansz. van Wassenaar, † vermoedelijk in 1631, als Geneesheer te Amsterdam, na zich ook als Geschiedschrijver te hebben bekend gemaakt, door zijnen *Enarratio Obsidionis Urbis Harlemi.*

De Letterkundige Godescalcus Strewichius of Strewichius, geb. in 1557, † in 1584, eerst Hoogleeraar te Pont à Mousson, later te Trier.

De Geschiedschrijver Gerardus Terlinchus, † vermoedelijk in 1350.

De Latijnsche Dichter Gerardus Dalandus, † vermoedelijk in het jaar 1577.

De Natuurkundige Daniel Voet, † in 1660, als Hoogleeraar in de Wijsbegeerte te Utrecht.

De Schilder Dirk van Deelen, geb. omtrent 1655.

In het jaar 839, werd Heusden door de Deenen en Noormannen verwoest. Onder de regering van Jan IV, Heer *van Heusden*, togen de Heusdenaars in het jaar 1184 tot tweemalen toe uit, om de Luizen te vernielen, waar thans 's Hertogenbosch ligt, ten einde te beletten, dat aldaar eene stad gebouwd werd. Er bleef altoos nog eenen heimelijken wrok tusschen die van Heusden en 's Hertogenbosch, want die van Heusden zagen met leede oogen de opkomst en bloei eener stad, van welke zich voor Heusden in de toekomst niet veel goeds

Digitized by Google

liet voorspellen. Ook Heer Jan van Heusden deelde in den nijd zijner onderhoorigen, en deed daarom, waar hij slechts konde 's Hertogenbosch nadeel en afbreuk, in weerwil der verdragen en overeenkomsten die tusschen hem en den Hertog van Braband gesloten waren. Eene billijke schadeloosstelling liet de Hertog derhalve, door zijnen Landvoogd of Drossaard van Heer Jan eischen, voor de geledene grieven; maar deze, wel verre van aan zijne vorderingen gehoor te geven, ontving hem aan het hoofd van zijne gewapende knechten en noodzaakte hem onverrigter zaken weder heen te gaan. Diep gevoelde zich de Brabandsche Vorst Jan I over eene zoodanig handelwijze beleedigd, en trok met een genoegzaam leger in 1276 naar Heusden op, om den ontvangenen hoon te wreken. Nu zag de Heer van Heusden, dat hij zijnen moedwil te ver gedreven had, en er voor zoude moeten boeten; het eenige wat hem dus nog overbleef was om de zaak in den minne te schikken, en dit geschiedde ook, door tusschenspraak zijner vrienden, ofschoon de Hertog vóór hij vergiffenis schonk, hem noodzaakte, in zijnen burg Brabandsche bezetting te nemen, en stad en land van hem voortaan ter leen te houden.

In het jaar 1420 kwam Jacoba van Beijeren voor Heusden en werd als Gravin van Holland, ontvangen, dewijl de burgers zagen dat haar volk de stad wilde beklimmen.

In den Gelderschen oorlog, die in het jaar 1497 begon, had Heusden veel van de Gelderschen te lijden; het platteland werd alom door hen verwoest, doch die van Heusden versloegen hen nabij Hedikhuizen, en, het geen zeldzaam is, zij namen grooter getal vijanden gevangen dan zij zelve sterk waren, doch men trof in den jare 1524 een stilstand van wapenen.

Toen Maarten van Rossem in het jaar 1542 dreigde Heusden in brand te steken, ten zij men zich vrij kocht, deed de vrees voor dien woesten krijgsman, tot het laatste besluiten, om niet te beproeven of hij zijne bedreiging ook ten uitvoer brengen zoude.

In den jare 1569 werd de stad, toen in de magt der Spanjaarden, bij verrassing door de Staatschen, onder zekeren Hopman Waardenburg en Joost Hoek, ingenomen. Zij meenden zich ook van het kasteel meester te maken, maar de Kastelein Drossaard Gerard Spirine van Wel, bijgenoemd *Kwataal*, kwam hem hierin voor, want deze week met eenige zakkendragers en arbeidslieden daarin en verijdelde hun voornemen. Hierop belegerde Waardenburg, het kasteel, doch terwijl men bezig was aan het krijgsvolk buskruid uit te deelen, viel er eene brandende lont in eene buskruidton, waardoor sommige der belegeraars deerlijk gekwetst, en eenige in de nabijheid staande hooibergen in brand geraakten, wier vlam tot de belendende huizen oversloeg, en daar er geen mogelijkheid was, om den voortgang des vuurs te stuiten, lag weldra een groot gedeelte der stad, benevens de groote kerk en het stadhuis, in de asschе. De manschap van Waardenburg, die uit jong onervaren en pasgeworven volk bestond, en onder welke zich veel Heusdenaars bevonden, [illegible] de uitbarsting zoo verslagen, dat zij om geen [illegible], de Hopman wist evenwel allen te overreden [illegible] derom binnen te trekken, ofschoon hij [illegible] het hen de wijk te nemen, waarop er [illegible] introk, die de burgerij uitplunderde. [illegible] het jaar 1577 begaf Heusden zich onder [illegible] en van den Prins van Oranje, waarna zij [illegible] magt der Staten van Holland gebleven is.

Digitized by Google

Een Spaansche Bevelhebber met name Baldeus kwam, na de inneming van Maastricht door den Hertog van Parma, in 1579, gezonden, met een bende herwaarts af, voornemens zijnde om de stad in te nemen. Werkelijk maakte hij ook geduchte toebereidselen ter belegering en de pogingen der Heusdenaars, om het omliggende land onder water te zetten, baatten niets, uit hoofde van den lagen stand der rivier; plotselings echter stak een stormwind op, waardoor het water tot eene ontzettende hoogte opgejaagd, den dijk buiten de Herpschepoort doorbrak, hetgeen de Spanjaarden noodzaakte op eigen lijfsbehoud bedacht te zijn, en Heusden was alzoo gered.

Het krijgsvolk, dat hier in groot getal bezetting hield, sloeg, op het voorbeeld der bezettingen in andere steden, aan het muiten, zette de Regering op het stadhuis gevangen, en belegerde zelf den Gouverneur der vesting, Christoffel van IJsselstein, op het kasteel. De reden hiertoe was gelegen in de slechte betaling der soldij, van welke sedert eenige jaren slechts twee derde gedeelten voldaan waren, en daar 's Lands schatkist bij geene mogelijkheid op eens al het verschuldigde, zoo als het eischte, kon aanzuiveren, zoo zeide dit volk eindelijk den Staten en den Prins Maurits alle gehoorzaamheid op, en werd oproerig. Dit oproer duurde omtrent twee maanden, waarbij de burgerij groote schade leed; eindelijk gelukte het evenwel den Kastelein-Drossaard, Jonker Nicolaas Blanckaert en den Burgemeester Dirk Hanel de verhitte gemoederen te bedaren, en de rust te herstellen.

De Hertog van Parma, Gouverneur der Spaansche Nederlanden, zond in het jaar 1589 Graaf Karel van Mansveld, om Heusden te winnen. Karel van Levin, Heer *van Famars*, gebood destijds binnen deze vesting. Zwak was de bezetting der stad, en van Famars verzocht Prins Maurits dringend om versterking. Die vorst, het belang van Heusdens behoud kennende, poogde hem ook de verlangde onderstand te verschaffen, en liet ten dien einde eenige benden krijgsvolk, niet ver van Hedikhuizen, over de Maas voeren, dan nu kwam het er eerst op aan, hoe en op welke wijze men haar binnen de stad zoude brengen, welke reeds door den vijand was ingesloten. Het eenige middel daartoe was, door de Spaanschen en hunne bezettingen heen te breken, en zich alzoo een weg naar de benarde stad te banen. Met eenen gelukkigen uitslag werd dit ook beproefd, want hoezeer het tot een hevig gevecht kwam, waarbij de onzen veel volk verloren, drong toch een gedeelte der toegezondene hulp met onverschrokkene dapperheid door, en bereikte Heusden. De plaats, waar dit gevecht voorviel, bewaart in haren naam nog het tegenwoordige aandenken aan dezen strijd, zij heet de Spanjaardsbrug. Vijf maanden en twee dagen stond de stad de belegering uit, en bepaalde zich alleen tot hare verdediging, daar de rondom liggende schansen te Doeveren, in den Elshout en te Hemert allen door den vijand bemagtigd waren; doch nu werd de winter en nog meer het wassende water een middel tot ontzet, en de Spanjaarden niet alleen gedwongen van alle verderen aanval af te zien, maar ook zelfs het beleg op te breken. De schansen, door hen in bezit gehouden, werden in het volgende jaar door Prins Maurits ingenomen.

Groote schade leed de stad Heusden door eene doorbraak, welke den 6 December 1614 voorviel, en door welke alle steenenwerken buiten de Wijkschepoort wegspoelden.

In het jaar 1623, zond de Landvoogdes der Spaansche Nederlanden, Isabella Clara Eugenia, heimelijk zeker Roomsch Priester, Michiel van Ophoven, tot Willem Adriaan van Hoorne, Heer *van Kessel*, destijds

Gouverneur van Heusden, met belofte, dat, indien hij die stad aan haar wilde overgeven, zij hem den titel van Graaf van Hoorne, de ridderorde van het Guldenvlies, en bovendien nog 100,000 guld., of zoo als sommigen willen 300,000 kroonen zoude geven, alsmede zijne kinderen tot hooger rang verheffen. De Heer van Kessel, dit voorstel gehoord hebbende, wees het met eene edele fierheid van de hand, en zeide van Oppoven aan, dat hij zijnen gevangene blijven moest. Deze, hierover verwonderd en ontbolst, kwam daartegen op, bewerende, dat hij, met goede paspoorten naar Heusden gekomen zijnde, ook vrijelijk weder van daar behoorde te mogen vertrekken, zeggende voorts van de zaak niets te weten, dan dat hij door de Landvoogdes derwaarts gezonden was, op aanraden van des Heeren van Kessel, bastaardneef, Godefroi van Hoorne, die, met vertooning van valsche brieven, beweerd had, dat men den Gouverneur van Heusden slechts eene ruime belooning te verzekeren had, om hem tot deze daad over te halen. Dit vernemende werd van Hoorne nog meer in gramschap ontstoken, stond ten hoogste verontwaardigd op, en zeide: » Indien » Godefroi van Hoorne iets van mijnentwege aan de Aartshertogin ver» zekerd heeft, dat ten nadeele van de Vereenigde Nederlanden is, » dan heeft hij gehandeld als een schurk en leugenaar. De Aarts» hertogin betreffende, deze is eene magtige Vorstin, en als zoodanig » eerbiedig ik haar, maar in zaken de dienst van mijn Vaderland » aangaande, zijn de Staten Generaal alleen mijne Heeren en mees» ters, en de Aartshertogin mijne grootste vijandin, en al boodt men » mij alle de schatten des Konings van Spanje, dan zal men mij » daardoor geenszins verleiden, noch de nakomelingen kunnen zeggen, » dat Willem van Hoorne, Heer *van Kessel*, een verrader is geworden » van zijn Vaderland." Van Oppoven werd oogenblikkelijk in verzekerde bewaring genomen, naar 's Gravenhage gezonden, en eerst eenen geruimen tijd daarna, met nog een of twee andere geestelijken, tegen eenige Nederlandsche Krijgsoversten uitgewisseld.

Heusden werd in de jaren 1624 en 1625, door eene verschrikkelijke sterfte geteisterd, zoodat er wekelijks 20 tot 30 menschen werden weggerukt; terwijl er tevens nog eene ontzettende duurte in koren, en een voorbeeldelooze strenge winter kwamen.

In het jaar 1664, ontstond er wederom eene pestkoorts, die in de stad en haren omtrek vreesselijk woedde, ofschoon zij zoo lang niet aanbield als in vroegere jaren, want reeds in het volgende jaar was de sterfte in zoo verre verminderd, dat men den 21 Januarij deswege eene openbare dankdag houden mogt.

Het ongeluk van toevallige brand heeft meermalen rampen aan Heusden toegebragt; zoo sloeg in het jaar 1666 de bliksem in den toren van het kasteel, doch de vlam werd toen na weinige schade gebluscht.

De Franschen in het jaar 1672 voornemens zijnde eenen aanval op Heusden te doen, en zich vleijende hier even lafhartig, als op andere plaatsen gebeurd was, ontvangen te worden, zonden op zekeren Zondag een troep van negenoeg tachtig man naar de stad; deze in het dorp Baardwijk aangekomen zijnde, vroegen aldaar aan eenen landman naar den weg stadwaarts, hem daarbij te kennen gevende, dat zij wisten, voorbij eene schans te moeten trekken; waarmede men meent, dat zij de oude Elshoutsche schans, die nu geslecht is, bedoeld hebben. Deze landman, het zij uit misverstand of met voordacht, wees hen de weg door den Baarwijksche-steeg op Doeveren aan, alwaar mede een schans lag, welke nog in wezen is, waarin

Digitized by Google

echter toen geen bezetting lag. De Franschen, het aangewezen pad volgende, kwamen in het dorp Heesbeen, zeer nabij de stad gelegen, en zonden van daar twee trompetters stedewaarts, die, voor de Wijkschepoort, Heusden, in naam des Koning van Frankrijk opeischten, maar de Sergeant, die er toenmaals de wacht had, gaf hen moedig ten antwoord, dat er nog kruid en lood genoeg binnen de stad was, om hunnen eisch voeglijk te beantwoorden; zond hen weg, en deed dadelijk de valbrug ophalen en de poort sluiten; waarop de geheele stad onder de wapenen kwam, zoowel de burger-schutterijen als de kloekmoedige bezetting, met het ijverige voornemen den vijand manhaftig te keer te gaan; de zwakke kunne zelf, door edele vaderlandsliefde gedreven, voegde zich gezamenlijk bijeen, om deze haren echtgenoot, die haren vader, en gene haren broeder, met teedere en treffende bewoordingen tot wederstand aan te moedigen. Door deze heldinnen kloekheid, werd de moed ook bij de lafhartigsten ontstoken; het geschut op de wallen geladen, en alzoo op de wijkende vijanden gelost, die ijlings uit een stoven, en, op eenige onnoozele landlieden te Heesbeen hunne schade door plunderen boetende, met schande moesten vlugten. Terwijl de Franschen rondom Heusden gelegerd waren, nam zekere Jan Beens, een burger uit die stad, eenige zaken daar buiten te verrigten hebbende, om zich in nood tegen de rondzwervende Fransche partijgangers te verweren, eenen snaphaan op den schouder, en trok dus gewapend de poort uit; onder Heesbeen gekomen, bemerkte hij, dat er Franschen in het dorp waren, zoo dat Beens om hen te ontwijken van zijn pad afweek, en den weg naar Genderen insloeg, maar in de Groenensteeg, een landweg tusschen de twee genoemde dorpen gelegen, ontmoet hem een Franschman te paard, die hem van verre, al dreigende, toeschreeuwde: dat hij staan en zijn gevangene blijven moest, Jan Beens, hier toe niet willende besluiten, week naar een hek, langs gemelde Groenesteeg staande, en legde zich daar achter; de Franschman naderde en, zijn karabijn grijpende, loste die op Jan Beens, maar trof, in plaats van hem, een der hekstijlen, de wakkere Heusdenaar daarop zijne kans waarnemende, legde zijn snaphaan op den Franschen ruiter aan, en trof hem zoowel, dat de Franschman buiten staat van tegenweer geraakte, waarop Jan Beens hem overweldigde, gevangen nam, en vervolgens, met paard en volle wapenrusting, tot ieders verwondering over dit heldenstuk, in Heusden binnenvoerde.

Op Nieuwejaarsdag van het jaar 1676 brak de toenmalige houten beer aan de Wijkschepoort door, zoo dat het water niet alleen de stad inliep; maar ook het omliggende land overstroomde.

Van jammerlijk gevolg was een ouweder, dat op den 24 Julij des jaars 1680 boven Heusden uitbarstte, wanneer de bliksem andermaal in den toren van het kasteel sloeg, onder welken toren het buskruid in diepe gewelven bewaard werd, dat, hierdoor aangestoken zijnde, het geheele slot, met eenen vreeselijken slag, in de lucht deed springen, en eenige nabij gelegene straten geheel vernielde.

Door den doorbraak van den hoogen Maasdijk onder Hedikhuizen, welke den 25 December 1740, even na middernacht plaats had, werden er de lagere gedeelten der stad Heusden geheel onder water gezet.

De geweldige storm van den 14 November 1775 heeft te Heusden veie schade veroorzaakt, zoo aan daken, schoorsteenen als anderzins, doch er zijn geene aanmerkelijke ongelukken of treffende rampen bij voorgevallen.

Digitized by Google

In het jaar 1783 leverde eenige burgers aan de regering een verzoekschrift in, om zich in den wapenhandel te mogen oefenen, terwijl bij een ander verzoekschrift, het herstel der stedelijke regten in de aanstelling der Overheidspersonen, ingevolge beschikking der Staten van Holland in 1670 verzocht werd, van welke schikking men beweerde reeds vele jaren afgeweken te zijn, en de benoeming der Regeringsleden aan het goeddunken der Stadhouders te hebben overgelaten. Den 6 Januarij 1787 was de Regering door de gemagtigden des volk, uit den eed in 1783 afgelegd, ontslagen, en dadelijk een ander bestuur aangesteld, nadat ten zelfden dage het nieuwe regeringsreglement ingevoerd en door de burgerij hare gemagtigden en den nieuw gekozen raad beedigd waren. Het gevolg van deze verandering was, dat de stad haar oud regt weder inriep, om zitting en stem in de vergadering der Staten van Holland te mogen hebben. Zeer verlegen was men met dien eisch, daar men de gevolgen der vergunning ten aanzien van andere kleine steden vreesde, wel verre dus van aan dien eisch gehoor te geven, drongen de Staten er op aan, om alles in die stad weder op den ouden voet te herstellen, en al het vereischte, ten aanzien der regeringsverandering te vernietigen, zelfs besloot men tot meerdere aandrang, eene commissie derwaarts te zenden. De Heusdenaars beschouwden deze stap als eene daad van geweld, en riepen de andere gewesten ter hulp. In weerwil hiervan verscheen de commissie aldaar den 20 Mei, vernietigde al het verrigtte, en herstelde de oude Regering. Het verzoek om zitting in de Statenvergadering werd slepende gehouden.

Toen de Franschen in het jaar 1793, Breda en Geertruidenberg veroverd hadden, eischten zij ook Heusden op, Die opeisching werd evenwel door te weinig magt ondersteund, dan dat men voor haar bevreesd behoefde te zijn, want de stad was in genoegzamen staat van tegenweer, om den vijand het hoofd te kunnen bieden. Immers waren hare toenmalige vestingwerken zeer sterk, de schansen te Doeveren en Hemert waren in goede orde, en buitendien was er eene bezetting van 2000 man, die zelfs eenige dagen lang 4550 man bedroeg. Onze voormalige Koning, toen Erfprins van Oranje, kwam des nachts van den 10 Maart aldaar aan, en vestigde er zijn hoofdkwartier, doch vertrok daarmede, den anderen dag, weder naar Gorinchem; zijn broeder Frederik, Prins *van Oranje*, kwam toen in zijne plaats.

In het volgende jaar werd Heusden andermaal door de Franschen aangevallen, en ditmaal met een beter gevolg voor hen. Daar men, na de overgave van 's Hertogenbosch, welke den 9 October van dat jaar plaats had, hunnen aanval gedurig verwachtte, was men daarom ook op zijne hoede; terwijl men daarenboven, ter meerdere bevestiging, [illegible]doorsnijding in den hoogen Maasdijk te Hedikhuizen had ge[illegible]Sinds het laatst van October was Heusden, door de daar om [illegible]gerde en rondzwervende Franschen, van de gemeenschap met [illegible]afgesneden geweest. Schermutselingen tusschen de belegerden, [illegible]deze eenen uitval deden, en de Franschen hadden niet zelden [illegible]ele der eerstgenoemden plaats. Inmiddels naderde de winter, [illegible]door eene gestrenge vorst kenmerkte, waardoor de middelen [illegible]ediging grootelijks verzwakt werden. Het ijs maakte de onder[illegible]king nutteloos; dit deed daarom den Bevelhebber van Liesvelt [illegible], aan de Regering te verzoeken, den burgeren te gelasten, gezamet zijn krijgsvolk, de stadsgrachten en de Maas open te hou[illegible]armede, den 28 December, door veertig burgers te gelijk,

Digitized by Google

een aanvang werd gemaakt. Het leed tot het begin van Januarij, dat de bezetting in onzekerheid bleef, of het inderdaad op Heusden gemunt was, dan of de Generaal Daendels, met het naderen dier vesting, alleen voorhad het daarin gelegerd volk op te houden en andere krijgsverrigtingen te bedekken. Op den 5 Januarij deed hij de stad opeischen, gepaard met de bedreiging van eenen storm, wanneer men aan den eisch niet dadelijk voldeed, en om de belegerden van het laatste te overtuigen, deed Daendels aan eenen hem uit de stad toegezondenen Officier zijne gemaakte toebereidselen met eigen oogen zien: dan de eisch tot overgave werd toen afgewezen; dus liep het tot aan den 9 Januarij eer Daendels de stad van zijne opgeworpene batterijen deed beschieten, hetwelk tot den 12 bij tusschenpoozen herhaald werd, toen de stad ten tweedenmale opgeëischt werd, met dat gevolg dat de Kommandant, na zich benevens zijn volk verbonden te hebben, om in geen jaar en zes weken tegen de Franschen te zullen dienen, eenen vrijen uittogt verkreeg, met achterlating van alles wat zich in die welvoorziene vesting bevond. Een ongemeen groote voorraad van mond- en krijgsbehoeften viel Daendels hierdoor in handen.

Bij den watervloed van 1795 liep het laagste gedeelte der stad onder. Ook in het jaar 1799 had er boven Hedikhuizen eene belangrijke doorbraak plaats, waardoor aldaar en op de Haarsteeg vele menschen verdronken en het water binnen de stad drong; zoo als dit mede ook in het jaar 1809 plaats had.

De Veteranen, die in 1813 de zwakke bezetting van Heusden uitmaakten, verlieten op het gerucht van het aannaderen der Pruisschen die stad. Naauwelijks waren zij de Herptsche-poort uitgetrokken of de Pruisschen rukten die binnen. Nu scheen Heusden eensklaps als uit eenen doodslaap, waarin zij als verzonken was, verrezen en in eene wapenplaats herschapen te zijn. Duizende van Russen en Pruissen stroomden beurtelings uit en in. Het dappere Pruissische Legerhoofd Bulow had er een geruimen tijd zijn hoofdkwartier.

Vroeger had Heusden tot wapen een schild van azuur (blaauw), met acht scepters van goud. Onder Wolbert II, Heer *van Heusden*, heeft de stad, door zijn huwelijk, met Sophia, *van Engeland*, het tegenwoordige wapen behouden, zijnde een schild van goud, beladen met een rad of wiel van keel (rood), gedekt met eenen helm van goud, waarop een kroon van azuur, tusschen de kroon twee lange ezelsooren, en daar tusschen weder een rad of wiel van keel (rood).

HEUSDEN of Op-Heusden, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 5 u. O. van *Eindhoven*, kant., gem. en ½ u. Z. van *Asten*.

HEUSDEN, d. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Op-Heusden.

HEUSDEN (KASTEEL-VAN-) of Slot-te-Heusden, voorm. kast. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, in de st. *Heusden*.

Het was een trotsch gebouw, dat zich uit het midden van zwaar geboomte verhief en omringd was van vruchtbare hoven, allen binnen de omwalling gelegen; op eenigen afstand van het kasteel stond de hooge, boven alle andere torens uitstekende, achtkantige toren, welke Jan III, Hertog *van Braband*, in het jaar 1340 begon te bouwen, en door zijne dochter, Vrouw Jacoba, in hetzelfde jaar voltrokken is. Van dezen toren ging men met eene stevige ophaalbrug, over eene diepe gracht, welke de geheele vest omgaf, naar het ruim betimmerde ne-

Digitized by Google

herbut, hetwelk niet slechts geschikte woningen voor de bedienden, maar ook ruime verblijven voor krijgsknechten en uitgestrekte paardenstallen bevatte. Van daar voerde eene tweede zware ophaalbrug tot het hoofdgebouw of het kasteel zelf, van welks ruime en luchtige zamenplaats men den toegang tot de talrijke vertrekken had, onder welke vooral de hoofd- of ridderzaal uitmuntte. Een onderaardsch gewelf, waarvan de opening putvormig in het midden van het binnenplein uitkwam, verstrekte tot gevangenis.

In het jaar 1314 werd dit kasteel door Willem III, Graaf *van Holland*, belegerd, maar het werd, door Heer Jan van Elshout, zoo dapper verdedigd, dat de belegeraar zich genoodzaakt zag onverrigter zake af te trekken.

Onder het woeden van den bloedigen twist, tusschen de Hoekschen en Kabeljaauwschen werd het Kasteel-van-Heusden, in het jaar 1359, door Gijsbert van Nyenrode en Jan Kervena met de Kabeljaauwschen ingenomen. Zij werden door Albrecht van Beijeren, Graaf *van Holland*, belegerd. Het beleg duurde meer dan een jaar, maar na verloop van dien tijd werd de zaak, door de bemiddeling van Otto van Arkel, bijgelegd. Het kasteel werd gemelden Graaf weder overgegeven, en men lag de Ridders tot boete op naar Jerusalem te gaan en daar het H. graf te bezoeken.

Men wil dat de ongelukkige Gravin Jacoba van Beijeren, op dit kasteel eenigen tijd zoude hebben gevangen gezeten, als wanneer zij haren tijd kortte met het maken van aarden kannetjes, welke zij vervolgens in de grachten wierp, en die naderhand daaruit gevischt zijnde, den naam van Jacoba's kannetjes ontvangen hebben.

In 1446 werden alhier gevangen gezet Philippus Banjaart, Kasteleen van het slot te Medemblik, en Gooswijn de Wilde, President van Holland, wegens elkander eene schandelijke daad verweten te hebben. De laatste werd naderhand te Loevestein onthoofd en de andere vrijgelaten.

Het kasteel werd, den 14 Julij 1680, in eenen puinhoop verkeerd, door het buskruidmagazijn, dat onder den achtkantigen toren [illegible] bliksem in brand geraakte; terwijl eenige menschen [illegible] zamen. Eerst in 1824 heeft men de overblijfselen van dit [illegible] geslooopt, behalve eenen toren, welke thans tot een bom[illegible] is ingerigt; terwijl de verdere grondvlakte in een [illegible] en met boomen beplante wandelplaats is herschapen, [illegible] 1830—1839 tot groot reservepark gediend heeft.

[illegible] KASTEEL-VAN-OUD-), voorm. kast. in het *Land van [illegible] Voord-Braband.* Zie Oudheusden (Kasteel-van-).

[illegible] LAND-VAN-), voorm. heerl. en drostambt, dat tot de [illegible] behoorde, maar in het jaar 1801 gedeeltelijk bij het [illegible] en later geheel bij het Fransche departement [illegible] Rijn werd ingedeeld; terwijl het thans tot de [illegible] behoort. Het wordt bepaald N. door de Maas, [illegible] Dommelerwaard scheidt, O. en Z. door de Meijerij [illegible] W. door het Land van Altena.

[illegible] bevat, behalve de stad van dien naam, [illegible] benedendorpen werden onderscheiden. De boven[illegible] Vlijmen, Honsoirt of Onsenoord, He[illegible] Oudheusden, waaronder Elshout-en[illegible]. De benedendorpen waren Heesbeen, [illegible]ren, Drongelen, Eethen, Meeuwen

Digitized by Google

Babyloniënbroek, Veen, Wijk en Aalburg, zoodat het een gedeelte van de tegenwoordige kantons Heusden en Waalwijk, en een zeer klein gedeelte van het kanton 's Hertogenbosch omvat; het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10,309 bund. 80 v. r. telt ruim 2300 h., bewoond door ongeveer 2700 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 14,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Het Land van Heusden was weleer een gedeelte van het Graafschap *Teisterbant*. Ten opzigte van eene mindere verdeeling schijnt het Land van Heusden met onderscheidene der voornaamste distrikten, behoord te hebben onder den Bommelerwaard, eer de stroom der Maas, met eene doorgraving, verleid en de boezem van de Oude Maas, die nog de teekenen van haren vorigen loop behouden heeft, en in den Biesbosch valt, veranderd was. In den blaffert der geestelijke goederen, die in het jaar 866 behoorden aan de St. Maartenskerk te Utrecht, vindt men er eenige in Husdina gelegen, hetwelk niet zonder reden voor het Land van Heusden moet gehouden worden.

Het Land van Heusden is zeker bij broederverdeeling van Cleve afgescheiden, en een leen van dat Graafschap geworden, terwijl de Graaf van Cleve het van den Hertog van Braband hield. Men zou kunnen veronderstellen, dat het wapen een bewijs daarvoor konde zijn, want het zoogenoemd rad van Heusden, schijnt niets anders te wezen, dan de Cleefsche schepters, om welke een rand tot brisure geplaatst is en alzoo de gedaante van een rad verkregen heeft, indien daarmede niet streed, het oudste bekend zegel der Graven van Cleve, dat een Leeuw vertoont; dat zij vervolgens een zilver schild in een rood veld voerden en dat Dirk, doorgaans de VIII genoemd, die in 1261 tot 1275 regeerde, de acht goude schepters daarbij gevoegd heeft; terwijl er een zegel bestaat van Johan Heer van Heusden, hangende aan eenen brief van 1255, vertoonende eenen Ridder te paard en een rad op het schild; hetgeen eenigen twijfel verwekt.

Het was al vroeger eene heerlijkheid, die de nazaten der Graven van Teisterbant, of liever der Graven van Cleve, welke vele eigendommen in Teisterbant besaten, heeft toebehoord. Robbert, een zoon des Graven van Teisterbant, die denzelfden naam voerde, werd voor den eersten Heer van Heusden gehouden, nadat zijn vader de erfenis zijner Heerlijkheden, onder zijne drie zonen verdeeld en door den dood ontruimd had. Men vindt verhaald, dat in den jare 839 de Deenen onder de regering van dezen Robbert I, de stad en het slot van Heusden verwoest hebben. Hij overleed in den jare 857, zijn zoon Baldewijn of Boudewijn I bouwde na zijns vaders dood, de stad en het slot wederom op, hetwelk anderen willen, dat door Robbert II, zoon van Baldewijn, zoude geschiedt zijn. Van de achtervolgende Heeren tot op Jan VII, achttienden Heer van Heusden, vindt men weinig aangeteekend, hetwelk de historie des lands in het algemeen, of die van Heusden in het bijzonder betreft, behalve het stichten van eenige dorpen. Gedurende de regering van dezen laatste, schonk Diedrik, de vijf en twintigste Graaf van Cleve, zijn leenregt op de heerlijkheid van Heusden, aan zijnen neef Floris V, Graaf *van Holland* De historieschrijvers getuigen, dat deze gift, in den jare 1290 geschied is. Deze Heer Jan VII geraakte in grooten twist met den Hertog van Braband, Jan I. De Hertog bemagtigde de stad, het slot en het Land van Heusden, en liet er zich tot Heer inhuldigen. Heer Jan van Heusden,

Digitized by Google

werd derhalve, indien hij anders in de bezitting zijner goederen wilde blijven, genoodzaakt die van den Hertog in leen te ontvangen, en hem voor Opperheer te erkennen. Hij was een der zaamgezworenen tegen Floris V, Graaf *van Holland*, om de oneere, zijner dochter aangedaan. Hij stierf in het jaar 1303, en werd opgevolgd door zijnen zoon Jan VIII, die in het jaar 1318 overleed, en aan zijnen zoon Jan IX, de Heerlijkheid naliet. Deze, die uit zijn huwelijk geen kinderen had, verkocht door tusschenspreking van den Heer van Elsnout, zijnen vaderlijken oom, en Heer Jan van Kraenendonk de heerlijkheid aan Jan III, Hertog van Braband. Heer Jan van Drongelen, oom van Heer Jan IX, kantte zich hier tegen aan, maar nog ijveriger Sofia, de zuster van dezen laatste, en de Graaf van Saffenberg, met wien zij gehuwd was, te meer, dewijl Sofia reeds, in den jare 1318, tot Vrouw van Heusden gehuldigd was, hetwelk blijkt uit eenen voorregtsbrief, in dien jare aan de stad Heusden gegeven. Middelerwijl overleed Jan IX, in den jare 1334, waarop de Graaf van Saffenberg, het verlij der heerlijkheid van Heusden van den Hertog van Braband verzocht, hetwelk deze weigerde, in meening, van Heusden aan zichzelven te behouden. Saffenberg, die in magt tegen den Hertog niet op mogt, verkocht zijn vermeend regt op Heusden aan Willem *den Goede*, Grave van *Holland*, en viel, op diens bijstand steunende, gewapenderhand in Braband. De Hertog erger vreezende, kocht hem voor eene jaarlijksche somme gelds uit, waardoor hij weder zijnen eisch op Heusden afstond. Jan van Drongelen, oom van Sofia en Heer Jan IX, die insgelijk als naaste mannelijke erfgenaam van dezen zijnen neef, regt waande te hebben op de heerlijkheid van Heusden, eischte die op, doch geen gehoor krijgende, poogde hij den Graaf van Holland in zijn belang over te halen, maar werd afgewezen, dewijl de Graaf van Oostervant, oudste zoon van Graaf Willem *den Goede*, kort te voren gehuwd was, aan de dochter des Hertogen van Braband, waardoor die Hertogen in het bezit der Landen van Heusden geraakten.

Hertog Willem van Beijeren, Graaf *van Holland*, en vijfde van dien naam, wist zich echter, in het jaar 1350, door eenen slinkschen trek meester van Heusden te maken. Hij wikkelde zich in een geschil, dat Wenceslaus, Hertog *van Braband*, en Lodewijk van Male, Graaf *van Vlaanderen* hadden, over de heerlijkheid van Mechelen, waarvan hij de uitspraak aan zich wist te trekken, die hij, tegen de verwachting des Graven van Vlaanderen, deed ten voordeele van den Hertog, met deze korte woorden, die naderhand een spreekwoord werd: *Mechelen dijn Heusden mijn.* Sedert is Heusden aan den Graaf van Holland gebleven, doch niet zonder tegenkanting der Staten van Braband, die hunne Hertogen, bij de inhuldiging, met eeden deden beloven, Heusden derom aan Braband te zullen brengen. Daartegen moesten de [illegible] van Holland aan de Staten zweeren, Heusden met alle magt [illegible] Graaflijkheid te zullen behouden. De Heeren van Drongelen [illegible] aanzien van hunnen eisch op Heusden tevreden gesteld, en [illegible] hun afstand van de heerlijkheden van Eethen en Meeuwen. [illegible] Bourgonje, te gelijk Hertog *van Braband* en Graaf *van Holland*, in het jaar 1447, aan die van Heusden zijnen gestelden [illegible] te gehoorzamen, zonder in geschil te trekken, of zij onder [illegible] of onder Holland behoorden. Hij verstond echter in het jaar [illegible] dat Heusden voor een lid van Holland erkend moest worden, [illegible] het hier in alle beden en lasten zijn aandeel droeg.

Digitized by Google

Vervolgens is het een markgraafschap geworden, waartoe het in Julij 1815 verheven is, ten gunste van den Schotschen Edelman Richard Trence Le Poer, Graaf *van Clancarty*.

Meermalen stond het land aan overstroomingen ten dóel, waarvan onder de vroegere de voornaamsten zijn, die van de jaren 1421, 1552, 1571, 1579, 1580, 1595, 1610, 1614. Van de lateren zullen wij eenige omstandigheden vermelden.

Toen den 25 December 1740 de hooge Maasdijk, onder Hedikhuizen, doorbrak, werd het geheele Land-van-Heusden overstroomd. Dringend was de nood der arme huislieden, die, voor zoo ver de vloed hun zulks niet belette, allen met hun vee naar Heusden vlugtten en gaarne ontvangen werden; hun aantal was nogtans zoo groot, en de voorhanden zijnde granen zoo gering, dat de Stedelijke Regering, met reden voor gebrek beducht, het noodig oordeelde, twee schepen met koren uit Holland te ontbieden, en zich voorts, met een goed gevolg, aan de Hooge Regering vervoegde, om onderstenning voor de ongelukkigen.

Den 14 November 1775 wies het water in de Oude-Maas, sedert drie uren nadenmiddag, zoo schielijk, dat het ten vijf ure reeds 9 voet 8 duim hoog aan den peilpaal stond en ten zeven ure 10 voet 11 duim. Alles was dus in de grootste vrees en verslagenheid, dewijl de buitenlanden, tusschen de dijken van Heusden en die van de Langstraat, nog met eene menigte vee vervuld en bereids geheel ondergeloopen waren, waarom een ieder bezig was, om het digtbij zijnde vee te redden. Ten acht ure was het water reeds tot 11 voet 9 duim gewassen, en alzoo tot aan den kruin des dijks gekomen; ten negen ure liep het reeds over de Doeversche sluis; de wind waaide geweldig hard uit het Noordwesten, en zette zich geheel op de dijken aan; ten elf ure liep het water over den bovensten slagbalk der sluis, en spoelde op wel zestig plaatsen, sommige van meer dan twintig, dertig en veertig roeden lengte, over de Doeversche-, Drongelsche-, Eethensche- en Meeuwensche dijken, en stond op eenige plaatsen meer dan 3 voet hoog, zoodat er geene hulp of keering aan toe te brengen was: te minder, dewijl de nacht stikdonker, de wind verschrikkelijk, en ieder, door het hevige onweder was bevreesd geworden; ja, de verhardste mensch verwachtte zijn jongste oogenblik, niet anders denkende dan om te komen. Deze vrees bleef duren tot des morgens ten drie ure, wanneer het weder en den wind eenigzins tot bedaren geraakten en het water begon te vallen; doch welk een verschrikkelijk schouwspel ontdekte men bij den naderenden dag! Onder Drongelen waren de meeste buitendijks staande huizen beschadigd; even zoo was het ook te Meeuwen gesteld; overal vond men aan de dijken eene menigte dood vee aangespoeld, en, wat het ergste was, ook menschen hadden door deze ramp hun leven verloren. Door den schielijken oploop van het water, hadden de dijken aan den buitenkant niet veel geleden, maar door den geweldigen aandrang, verschrikkelijken val en overstorting, waren zij, aan de binnenzijde, op vele plaatsen meer dan half weggespoeld en hadden, even boven en beneden de Meeuwensche sluis, twee doorbraken, ieder eene lengte van ongeveer drie roeden hebbende, veroorzaakt; waardoor, zoowel als door het overloopen van den geheelen dijk, de dorpen Eethen, Meeuwen, Babyloniënbroek en Genderen landwaarts in, en Drongelen en Doeveren, aan den dijk liggende, geheel waren overstroomd, wordende de ingezetenen dezer dorpen daardoor in de uiterste ontsteltenis gebragt en in rep en roer gesteld, alzoo zij land-

waarts in woonende, voor geen kwaad bedacht, meestal in het eerst van hunnen slaap zijnde, zoo door het water, als door het gelui der klokken gewekt werden, en, niet wetende waar dit van daan kwam, in die ontsteltenis geheel radeloos stonden, onbewust wat nu te doen, of het niet beter was op het behoud van hun leven bedacht te zijn, dan om hun goed te redden. Groot was de schade aan weggedreven of bedorven graan, en het herstel der dijken alleen berekende men, dat meer dan 20,000 guld. bedroeg. Op dit onheil volgde nog eene felle koude, welke men wil, dat in gestrengheid die van het jaar 1740 zou overtroffen hebbe.

Den 22 November des volgenden jaars werd het Land-van-Heusden weder met dezelfde ramp bedreigd, doch deze veroorzaakte zulke noodlottige gevolgen niet als de vorige. De rede daarvan was, dat een ieder, zoodra de wind en de vloed begon, daar het dag was, op zijne hoede kon zijn, en in de gelegenheid was tot berging zijner beste goederen; uit dien hoofde gebeurde er ook geene bijzondere onheilen, en hoezeer de landen van Doeveren, Drongelen, Babiloniënbroek, Genderen, Eethen, Meeuwen en Dussen, wederom onderliepen, en de schade groot was, in zoo verre die het wintergewas betref, zoo liepen nogtans de overstroomde landen binnen veertien dagen wederom geheel droog, zelfs zoo, dat de landman die op nieuw beploegen en bezaaijen konde.

In het begin van Februarij 1795 brak de hooge Maasdijk, op drie plaatsen te gelijk, door, hetwelk den toestand der dorpen in het Land-van-Heusden allertreurigst maakte. Te Genderen, waar, even zoo als te Eethen, eenig vee verdronken was, hadden zich dertig menschen op eenen zolder geborgen, en hielden hun leven bij meel van paardeboonen; te Vlijmen en op de Haarsteeg rekende men, dat ten minste 180 beesten en paarden omgekomen waren.

Den 22 Februarij 1799 braken de oude Maasdijk, te Hedikhuizen, en de Zeedijk, te Oudheusden, door, waardoor het Land-van-Heusden geheel werd onder water gezet. Deze ramp was des te grievender, om dat onderscheidene menschen er het leven bij inschoten.

De omstandigheden, waarin de ingezetenen van dit landschap bij den watervloed van het jaar 1809 verkeerden, waren niet minder akelig en treurig dan die, welke bij de vorige watervloeden plaats hadden. Een aantal woningen werden, door het water en den geweldigen wind, of van de muren beroofd, of spoelden geheel en al weg. Overal hoorde men de akeligste noodseinen op ketels en pannen. Velen moesten op hooitassen, zonder vuur of licht, half verkleumd van koude, en ook gedeeltelijk op de boogten onder den blooten hemel, hun verblijf houden; en hoezeer men alles in het werk stelde, om de menschen bijstand te bieden en te verzorgen, was de nood echter zeer groot. De dorpen, welke het meeste door deze ramp geleden hebben, waren Aalburg, alwaar, door den hevigen stormwind, meest alle huizen beschadigd werden en sommigen geheel instortten; Wijk, daar het water 6 voet op de landerijen stond; Meeuwen, waar tien huizen geheel vernield en twintig anderen onbewoonbaar werden; Veen, waar de schade aan de woningen insgelijks aanmerkelijk was; Eethen, waar achttien huizen, met het schoolhuis, grootendeels bezweken; Doeveren, waar de landen ten minste acht voeten diep overstroomd, en, even gelijk te Drongelen, onderscheidene woningen en schuren verwoest werden; Babyloniënbroek, waar zeven huizen en eene schuur wegspoelden, doch welks kleine, tegen de kerk staande, kapel, eene maand lang aan negen en vijftig

Digitized by Google

menschen tot schuilplaats verstrekte. Slechts Vlijmen ondervond geringe of geen schade.

HEUSDEN (OP-), d. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Opheusden.

HEUSDEN (OP-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heusden.

HEUSDEN (OUD-), d. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie Oudheusden.

HEUSDEN (POLDER-VAN-OUD-), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie Oudheusden (Polder-van-).

HEUSDEN (SLOT-VAN-), voorm. kast. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heusden (Kasteel-van-).

HEUSDENHOUT, Heusenhout, Heusenhout of Huizenhout, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en ½ u. O. van *Breda*, kant. en ½ u. N. O. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*; met 42 h. en 290 inw.

Er staat nog eene vervallen kapel, welke vroeger aan de H. Anna toegewijd was, doch thans sedert niet meer tot geestelijk gebruik, maar tot eene school dient, welke gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht wordt. Ook is er eene brouwerij.

HEUSDEN-OUDHEUSDEN-EN-HERPT, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*. Zie Heusden.

HEUSDENSCHE-MAAS, arm van de riv. de *Maas*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heusdensche-Maas.

HEUSENHOUT, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heusdenhout.

HEUSSEN, plattelandst. op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Huissen.

HEUSSEN, d. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Huizen.

HEUVEL, buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 1 u. N. ten O. van *Nijmegen*, kant. en 1 u. Z. Z. W. van *Elst*, gem. en 10 min. N. W. van *Bemmel*; met 9 h. en 70 inw.

HEUVEL, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en ½ u. Z. van *Breda*, gem. en 10 min. Z. O. van *'s Princenhage*; met 35 h. en 230 inw.

HEUVEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en ½ u. W. ten N. van *Eindhoven*, gem. *Strijp*.

HEUVEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, *Derde* distr., arr., kant. en 3 u. Z. van *Eindhoven*, gem. *Borkel-en-Schaft*, nabij *Borkel*, waartoe het behoort.

HEUVEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en ½ u. Z. van *Eindhoven*, gem. en 10 min. Z. van *Waalre*; met 115 h. en 800 inw.

HEUVEL, h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3 u. W. ten Z. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. Z. van *Oirschot*, gem. *Hoogloon-Hapert-en-Casteren*, 10 min. Z. O. van *Hoogloon*, waartoe het behoort. Het maakt een gedeelte uit van het geh. *Hoog-Casteren*.

HEUVEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en 5 min. O. van *Tilburg*; met 58 h. en 320 inw.

Digitized by Google

Dit geh., hetwelk eene wijk van de stad *Tilburg* uitmaakt, prijkt met eenen lindenboom, welke door zijne schoonheid de bewondering van bijna iedereen wegdraagt en ook schier door elken vreemdeling wordt in oogenschouw genomen. Hij zoude, naar men zegt, hoewel zulks cenigzins twijfelachtig is, in het jaar 1111 geplant zijn.

HEUVEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. N. van *Helmond*, gem. *Beek-en-Donk*, uitmakende een gedeelte van de bebouwde kom van het d. Beek; met 11 h. en 80 inw.

HEUVEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* dist., arr. en 4 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. van *Helmond*, gem. *Gemert*.

HEUVEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* dist., arr. en 4 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en 15 min. O. van *Veghel*; met 31 h. en 160 inw.

HEUVEL of Hoevel, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 1½ u. N. N. O. van *Eindhoven*, gem. *Son-en-Breuyel*, ½ u. Z. van *Son*, waartoe het behoort; met 15 h. en 80 inw.

HEUVEL (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en 1½ u. N. van *Oss*.

HEUVEL (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 5 u. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. W. van *Oirschot*, gem. *Moergestel*.

Het bestaat uit de b. de Kleine-Heuvel en de Heuvelstraat.

HEUVEL (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2 u. O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. W. van *Boxtel*, gem. en 1 u. N. van *Schijndel*.

HEUVEL (DE), stuk gronds in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, 3 min. Z. O. van het d. *Vreeland*.

Het is de plaats, waar vroeger het Kasteel-van-Vreeland gestaan heeft, en bestaat thans uit eenen boomgaard en weiden, waarop nog een zeer oud gebouwtje staat; wordende het stuk gronds door de zoogenaamde Oude-Vecht omringd.

HEUVEL (DE), buit. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, 5 min. W. van *Rotterdam*, gem. en ½ u. O. van *Delfshaven*, aan den Schielandschen zeedijk, op de grensscheiding der gem. Rotterdam en Delftshaven.

[illegible]uit. beslaat eene oppervlakte van 16 bund. 77 v. r. 98 v. ell., [illegible]eigendom bezeten door den Heer Abraham Nottebohm, woon[illegible]tterdam.

[illegible](DEN), b. in de *Meijerij van 's Hertogensch*, kw. *Peel*[illegible]*ord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2 u. N. O. van [illegible]nt. en 1½ u. W. N. W. van *Helmond*, gem *Nunen*[illegible]*erwetten*, 3 min. O. van *Gerwen*, waartoe het behoort; [illegible] inw.

[illegible]EN), ook genaamd de Heuvels, poldertje in de *Lang*[illegible]*Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oos*[illegible]*Raamsdonk*; palende N. aan het poldertje Achter-de[illegible]an den Groote-weg der Eerste klasse N°. 3, Z. aan den [illegible]Raamsdonk op Geertruidenberg, W. aan de rivier de Donge.

Digitized by Google

Dit poldertje beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4 bund. 78 v. r. 90 v. ell., en wordt van het overtollige water ontlast, door drie houten duikers, wijd 5 palm 8 duim; 3 palm 2 duim, en 3 palm; de eene hoog 5 palm en de andere twee 3 palm, ieder met eene klep voorzien. Het zomerpeil is 4 palm; de hoogte der dijken 1 el 7 palm. Het bestuur staat aan de eigenaren.

Dit poldertje is grootendeels ingenomen door de nieuwlings aangelegde werken, tot uitbreiding van de vestingwerken van Geertruidenberg.

HEUVEL (DEN), hoogomkade pold. in het *Land-van-Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *Strijen*; palende N. aan het Hollandsdiep, O. aan Hoogezand, Z. aan de Laagjes van het Land-van-Esch, W. aan de uitwatering der Laagjes.

Deze pold., die in het jaar 1810 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 50 bund., alles schotbaar land; telt slechts ééne boerderij en wordt door eene sluis, op het Hollandsdiep, van het overtollige water ontlast. Hij wordt door den Rentmeester van de gorsen en aanwassen van het Land-van-Esch bestuurd.

HEUVEL (DE KLEINE-), b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 5 u. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. W. van *Oirschot*, gem. *Moergestel*, in het geh. *de Heuvel*.

HEUVEL (DE SCHOTSCHE-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie SCHOTSCHE-HEUVEL.

HEUVELBERG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. O. Z. O. van *Veghel*, gem. *Erp*.

HEUVELDINK, buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2¼ u. O. van *Zwolle*, gem. en 40 min. ten W. van *Dalfsen*.

Dit buit., beslaande met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 56 bund. 58 v. r. 80 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door Mejuffer J. C. M. POPPE, woonachtig te Emmen, gem. Dalfsen.

HEUVELHOEVE, buit. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en ruim 5 u. O. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 1¼ u. Z. van *Naarden*, gem. en 10 min. N. W. van *Hilversum*, aan den straatweg, nabij Trompenburg.

Het huis is in den Zwitserschen stijl gebouwd en door aangename wandeldreven omringd. De daartoe behoorende gronden beslaan eene oppervlakte van 2 à 3 bund. Dit buiten is aangelegd tot eene societeit en wordt des zomers, om het fraaije landgezigt, veel bezocht, als wanneer er gelegenheid tot verblijf en verversching bestaat.

HEUVELOORD, buit. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2 u. N. W. van *Amersfoort*, gem. en 5 min. W. van *Baarn*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 51 v. r. 38 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer PIETER BOER, woonachtig te Weesp.

HEUVELS (DE), pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie HEUVEL (DEN).

HEUVELSTRAAT, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 5 u. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. W. van *Oirschot*, gem. *Moergestel*, in het geh. *de Heuvel*.

HEUVELWEGEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2¼ u. Z. Z. O.

Digitized by Google

van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. W. ten Z. van *Asten*, gem. en 8 min. Z. O. van *Heeze*.

HEUVEN, landg. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr., kant. en 1½ u. O. ten N. van *Arnhem*, gem. en 10 min. van *Rheden*, waartoe het behoort.

Dit landg. is grootendeels sints eenige jaren uit de heide aangelegd, en heeft op zijne bergen eene groote verscheidenheid van heerlijke vergezigten, terwijl de dalen bevallige wandeldreven bevatten en door kleine vijvers doorsneden worden. Het huis, dat aan drie zijden in een door tamelijke hoogten ingesloten dal zag, en de koepel, welke op eene der hoogten, op den grooten weg uitzag, zijn beide afgebroken.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 44 bund. 91 v. r. 21 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Baron van Sparr, woonachtig te Velp.

HEUVEN, ook Heuvent genoemd, voorm. adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 6 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 25 min. W. van *Terborgh*, gem. *Wisch*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans niets dan eenige puin. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 208 bund. 90 v. r. 4 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene personen.

HEUVEN (DE), buurs. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*. Zie Hoven (De).

HEUVENT, voorm. adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Heuven.

HEUXEL, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Heuxel.

HEUZENHOUT, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heusenhout.

HEVENSKES, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Hevenskes.

HEVER, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 1½ u. Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en gem. *Boxtel*. Het is administratief met *Halle* vereenigd, en behoort kerkelijk onder *Gemonde*.

HEVESKES, Hezeskes, Hévezskes of Hezeskes, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. O. ten Z. van *Appingedam*, gem. en 1 u. Z. Z. O. van *Delfzijl*, ½ u. van den Eemsdijk. De inw. van dit d., met die van de daartoe behoorende geh. Heveskesklooster, de Overtogt en de Zomerdijk, vinden meest hun bestaan in den landbouw.

Aan de Noordzijde ligt uitmuntend zavelachtig land, beneden de klei vindt men op drie, vier en vijf palmen leem. Een aanzienlijk gedeelte daarvan draagt den naam van Valgen (van *valgen*, het omkeeren van bouwland, hetgeen om de jaar of wat geschiedt); Z. vindt men eerst zwarte klei, nog Zuidelijker roodoorn (oer) en daaronder knik of kniplei, en nog verder en lager derrie.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Heveskes-en-Weiwert*, die hier eene ongemeen zindelijke en nette kerk heeft, met eenen toren en van een orgel voorzien.

In den nacht tusschen den 8 en 9 April 1505, trokken die van Groningen, ten getale van 400 uit naar Hevezkes, dat zij, om de roofzuchtige Saksers te verdrijven, in kolen legden; welk lot dit d. in het jaar 1584 andermaal van de Staatsche troepen onderging.

Digitized by Google

HEVESKES-EN-WEIWERT, kerk, gem., prov. *Groningen*, klass. en ring *Appingedam*.

Men heeft in deze gem. twee kerken, als: ééne te Heveskes en ééne te Weiwerd, en telt er 530 zielen, onder welke 75 Ledematen.

Vroeger waren het twee afzonderlijke gem. De eerste, dien wij als Leeraar in de gem. Heveskes vermeld vinden, is geweest Bernardus Joachimi, die in het jaar 1620 hier stond, en in 1626 van zijn ambt ontzet werd. Het collatieregt is hier voorheen, niet alleen door de de Heeren Ripperda van Farmsum, maar ook door anderen uitgeoefend. Doch in latere dagen vindt men de Heeren Rengers van Farmsum, als Unici collatores in de beroepsbrieven vermeld. De eerste, die in de gem. van Weiwert het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Artopaeus, die in het jaar 1605 hier stond, en in het jaar 1618 opgevolgd is door Reinerus Wolphius. Het regt van collatie, volgens beroepsbrieven der Predikanten, heeft te Weiwert, nevens anderen, voornamelijk gestaan bij het adellijk huis van Farmsum en Oosterwijtwert. Deze beide gem. zijn, in het jaar 1814, gecombineerd, zijnde toen de eerste Predikant in de gecombineerde gem. van Heveskes-en-Weiwert geweest Waalko Waalke, die in het jaar 1809 te Heveskes kwam, en voor wien thans het emeritaat wordt aangevraagd. Thans staat het regt van collatie in deze gem. alleen aan de erven Rengers van Farmsum.

HEVESKES-KLOOSTER of Klooster-Oosterwierum, voorm. vrouwen-kloost. in eene b. van het d. *Heveskes*, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*.

Het was in den aanvang der dertiende eeuw gesticht, zoo niet vroeger, en behoorde tot de orde van St. Jan *den Dooper* of St. Johannes *van Jeruzalem*, en was een Johanniter Nonnenklooster of commandeurij, staande, volgens eenen brief van 1319, onder het bestuur van het grootmeesterschap van den Commandeur van Steinfurth; doch in eene uitspraak van de Scheppers der Dorpsterzijl, van het jaar 1439, komen Broeders van het gemeene konvent te Oosterwierum voor. Het werd Oosterwierum genaamd, in onderscheiding van Wierum in het Westerkwartier, en Wittewierum mede in Fivelgo. De ruimte of omvang van dit voorm. Johanniter-konvent bedroeg ongeveer twaalf deimten of vijftien grazen lands. In 1545 hield men, in dit klooster, met de Oost-Friezen eene zamenkomst, tot bijlegging der geschillen. Een vierde gedeelte van Oterdum behoorde in 1554 insgelijks aan genoemd konvent. In een werk van Dozde van Amsweer, komen nog brieven voor, geschreven in het jaar 1589, aan den toenmaligen Commandeur Hieronymus Warnolds. De nieuws gemaakte Oosterdijk was toen weggespoeld, en het land lag open.

In 1603 was Antonius van Utrecht daarvan Commandeur. Toen gebruikte men bij het klooster 520 grazen. De Commandeur van dit kloost. was de vaste Overste-Schepper of Voorzitter van het Oterdumerzijlvest, welk regt de Staten, na de reductie, aan zich getrokken, maar in 1659 verkocht hebben, wanneer het gekomen is aan het huis van Farmsum. Thans wordt de plaats, waar dit klooster gestaan heeft, ingenomen door vier boerderijen, die, op een ruim vierkant, tusschen aloude singels en grachten liggende, een geh. uitmaken, dat nog heden den naam van Oosterwierum draagt, en gelegen is in het arr., kant. en 2 u. O. ten Z. van *Appingedam*, gem. en 1 u. Z. Z. O. van *Delfzijl*, en 10 min. Z. van het d. *Heveskes*, waartoe de inw. kerkelijk behooren.

Digitized by Google

HEXEL, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Hekkel.

HEY (DE), geh. in het *Nieuweland van Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hei (De) (1).

HEY (DE), oude naam van het d. Ter-Heyde, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Heyde (Ter-).

HEY (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. N. W. van *Eindhoven*, kant., distr. en 1 u. W. van *Oirschot*, gem. *Oostel-Westel-en-Middelbeers*, ½ u. N. van *Oostelbeers*, waartoe het behoort; met 8 h. en 40 inw.

HEY (DE), naam, welken men doorgaans geeft aan het geh. Aangenbey, in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Aangenbey.

HEY (DE), geh. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie 's Graven-Ambacht.

HEYCOP (DE), water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Heikop (De).

HEYDE (TER-), voorm. afzonderlijke heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *Monster*; palende N. en O. aan de heerl. Monster, Z. aan de heerl. 's Gravezande, W. aan de Noordzee.

Deze voorm. afzonderlijke heerl., welke thans een gedeelte van de heerl. Monster uitmaakt, en daarmede aan het domein behoort, bevat het d. Ter-Heyde, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 300 bund. 64 v. r. 56 v. ell., waaronder 296 bund. 84 v. r. 79 v. ell. belastbaar land.

Het d. Ter-Heyde, doorgaans de Heyde, en ook wel de Hey genoemd, ligt 2 u. Z. W. van 's Gravenhage, 1 u. N. van Naaldwijk, ¼ u. N. W. van Monster, aan het strand der Noordzee en de duinen. Men telt er 44 h. en ruim 400 inw., die meest hun bestaan vinden in het visschen naar schulpen en met elders in het land te gaan werken, want de, vroeger aldaar gebloeid hebbende, visscherij heeft opgehouden te bestaan, varende er tegenwoordig niet meer dan twee schuiten op de versche vischvangst in de Noordzee. Het dorp is voorheen meer bebouwd en welvarender geweest, welke achteruitgang is toe te schrijven, doordien het veel van de baren der zee heeft te lijden gehad, vooral bij de overstroomingen, die in de jaren 1470, 1530, 1546 en later hebben plaats gehad.

De kerk, welke hier vroeger gestaan heeft, is mede door de golven verzwolgen. Men vindt geene aanteekening aan wien zij was toegewijd, noch wanneer zij gesticht is, gelijk mede niet welke Pastoor aldaar vóór de Reformatie gediend heeft, alleenlijk staat vermeld, dat de bewoners van Ter-Heyde, hunnen laatsten Roomschen Priester voor een ton bier hebben verkocht. Deze kerk is niet weder opgebouwd, maar er werd een ander meer landwaarts in gezet. De tegenwoordige kerk, die men zegt dat, voor omtrent 200 jaren, de derde is, welke [illegible] bewoners van Ter-Heyde zoude gebouwd zijn, is in 1790 [illegible] Zij is bijna vierkant, iets langer dan breed, van [illegible], en overvloedig ruim van binnen. Er is in deze [illegible] Er hangt een schootsvel ten toon, dat bij het leg[illegible]sten steen van eene vroegere kerk, in 1667, door [illegible] gebruikt. Op het dak staat een torentje, hetwelk

[illegible] alle de woorden, die elders weleens Hey gespeld, doch hier niet gevon-

Digitized by Google

van een uur- en slagwerk is voorzien. De kerk behoort thans aan de Hervormden, die hier 370 in getal zijn, en eene gem. uitmaken, welke tot de klass. van *'s Gravenhage*, ring van *Voorburg*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest de Proponent Wilhelmus Vis, gezegd Pors, beroepen door de classis van 's Gravenhage, den 11 Februarij 1664, welke, in het jaar 1669, naar Spanbroek-en-Opmeer vertrok. Bij vacature maakt de kerkeraad een viertal, waaruit de Koning eenen Predikant benoemt.

De R. K., van welke men er 40 aantreft, onder welke 30 Communikanten, behooren tot de stat. van *Monster*.

Men heeft in dit d. eene school, waarin de leerlingen om niet worden onderwezen, waarvan de kosten door den Koning uit Hoogstdeszelfs bijzondere fondsen worden betaald en welke gemiddeld door een getal van 40 kinderen wordt bezocht. Bovendien is er eene naai- en breischool voor 12 meisjes van tien tot veertien jaren. Deze is door de Koningin opgerigt en wordt door H. M. onderhouden. Ook is er een Oudemannen- en Vrouwenhuis, waarin een klein getal personen verpleegd worden.

Den 10 Augustus 1653 viel, in het gezigt van dit dorp, omtrent vijf mijlen in Zee, een gevecht voor, tusschen de Nederlanders onder Maarten Harpertsz. Tromp, en de Engelschen onder George Monk, van wederzijden schreef men zich de overwinning toe, ofschoon de Engelschen beleden, dat zij die duur betaald hadden. De onzen hadden, onder anderen het verlies van den dapperen Tromp te betreuren.

In de nabijheid van het d. Ter-Heyde, is in de maand October 1831, door eenen arbeider, bij het bewerken van een stuk duingrond, van ouds genaamd het Copier, eene zeldzame gouden penning van den Romeinschen Keizer Marcus Aurelius Victorinus, die van het jaar 264 tot 268 onzer jaartelling geregeerd heeft, nagenoeg zeven of acht voet in den grond, gevonden. Hoe deze penning gekomen is ter plaatse, waar hij gevonden werd, en wel waar men thans duingrond heeft, kan niet bepaald worden. Waarschijnlijk strekten, in vroegere tijden, de duinen zich niet zoo ver landwaarts in, als zij nu doen, en kan die plaats als toen bewoond en bebouwd zijn geweest. Hoe dit ook zij, dit belangrijk gedenkstuk heeft op nieuw het verblijf der Romeinen in deze streken bewezen.

Het wapen dezer voorm. heerl. bestaat in een veld van zilver, met drie halve manen van sabel (zwart).

HEYDHUIZEN, voorm. landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 3¼ u. O. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Bergum*, gem. en ½ u. Z. O. van *Suameer*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft ziet men thans bouw- en weiland, dat aan onderscheidene eigenaren toebehoort.

HEYLIGERLOO, oude naam van het d. Heilo, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Heilo.

HEYNCKEWERVE, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Aardenburger-Ambacht*, prov. *Zeeland*, dat bij eenen watervloed door de golven verzwolgen is, zoo dat men thans niet meer weet waar het eigenlijk gestaan heeft.

HEYMISSE, oude naam, onder welken het d. Hemse in *Zalland*, prov. *Overijssel*, in oude brieven voorkomt. Zie Hemse.

HEYNE en TERHEYNE, oude namen van het d. Heino, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Heino.

Digitized by Google

HEYNINGEN, streek lands in het markgraafschap van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. N. W. van *Breda*, kant. en 2 u. W. van *Zevenbergen*, gem. *Fijnaart-en-Heyningen*; met 49 h. en 320 inw.

Deze gronden maakten vroeger, uit kracht der uitgiften, eene afzonderlijke gem. uit, maar werden onder het Fransche bestuur met *Fijnaard* burgerlijk vereenigd. — Men heeft er eene in het jaar 1818 opgerigte school.

HEYNINGEN (DE OUDE-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Fijnaart-en-Heyningen*; palende N. aan den Ruigenhil, Z. O. aan den Ouden Fijnaart, Z. aan den Jufvrouwenpolder of Nieuwen Appelaar en Slobbegors of Elizabethspolder, W. aan den Sabina-Henrikapolder en West-Heyningen.

Deze pold., welke in het jaar 1584 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 796 bund. 41 v. r. 43 v. ell., waaronder 732 bund. 87 v. r. 1 v. ell. schotbaar land, telt 13 boerderijen, en wordt door eene steenen sluis met vloeddeur en schuif, wijd 1 el 3 palm 9 duimen, op de haven van de Hel en verder op het Krammer, van het overtollige water ontlast; het slotstuk in de toog van het buitenfront der sluis, draagt het jaarmerk 1628. Op de Helsche haven ligt ook nog eene spuisluis, gebouwd in 1746.

Het zomerpeil is 6 palm 5 duim boven A. P. De hoogte der dijken is 3 ell. 8 palm 6 d. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

Het onderhoud der Helsche-haven, van de spuisluis, de kade en verdere havenwerken, waaronder ook het diephouden is begrepen, is ten laste van dezen polder. Aan den zuidwestboek vindt men, op en tegen den dijk, nog eenige overblijfselen van het fort Oranje.

HEYNINGEN (WEST-) of BRAUWER, pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Fijnaart-en-Heyningen*; palende N. aan de Haven van de Hel, O. aan de Oude-Heyningen, Z. en W. aan den Sabina Henrikapolder.

Deze pold., welke, volgens sommigen, in het jaar 1631, of, volgens anderen, in 1717 bekaad en in het jaar 1789 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 66 bund. 33 v. r. 50 v. ell., en wordt door eene steenen sluis, aan de Helsche-haven, wijd 9 palm. 8 duim., voorzien van eene vloeddeur en schuif, op de haven van de Hel en verder op het Krammer, van het overtollige water ontlast. Er staat slechts één huisje aan den dijk van dezen polder. Het zomerpeil is 5 palm. beneden A. P. De hoogte der dijken is 4 ell. 6 palm. 5 duim. boven A. P. Het bestuur wordt gevoerd door de Ingelanden. De buitengronden van dezen pold. behooren aan den Sabina-Henrikapolder.

HEYNSDIJK, d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulsterambacht*, prov. *Zeeland*. Zie HULSTERDIJK.

HEYNSKENSDEL, meertje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, 1 u. W. van *Zuid-Scharwoude*.

HEYSTVLIET, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Surinaamsche kreek*; palende bovenwaarts aan de verl. plant. de Eenzaambeid, benedenwaarts aan de Suriname.

HEYSTVLIET (LAND-VAN-), verl. kostgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren;

Digitized by Google

palende bovenwaarts aan de suikerplant. Guinesche-Vriendschap, benedenwaarts aan de suikerplant. de Drie-Gebroeders.

HEYSTVLIET (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den mond der Surnauskreek, benedenwaarts aan de suikerplant. Merveille.

HEYTESLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, dat door de Nijeweg met de *Koevordermeer* en door de Haagjesloot met de *Langweerder-wielen* in verbinding staat.

HEYTHUISEN, d. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie het volgende art.

HEYTHUIZEN, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. *Roermonde*, kant. *Weert* (9 k. d., 9 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Meyel en Roggel, O. aan Roggel en Nunhem, Z. aan Baexem en Haelen, W. aan Neder-Weert.

Deze gem. bestaat uit het d. Heythuizen, benevens de geh. Kouk, Roligt, Maxelt, Heide en een gedeelte van Leyveroy. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2932 bund. 25 v. r. 50 v. ell., waaronder 2837 bund. 70 v. r. 90 v. ell. belastbaar land; telt 236 h., bewoond door 258 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook bezitten zij turfveenderijen. Voorts heeft men er 1 stijfselfabrijk, 2 leerlooijerijen, 3 branderijen, 1 verwerij en 2 korenmolens.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Weert*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Het d. Heythuisen, Heythuysen of Heithuizen, ligt 2 u. W. N. W. van Roermonde, 2¼ u. O. van Weert. Men telt er in de kom van het d. 47 h. en 250 inw.

De R. K. kerk, aan den H. Nicolaas toegewijd, is een nieuw gebouw, met eenen spitsen toren en van een orgel voorzien.

Men heeft te Heythuizen een klooster van Ursulinnen, waarin thans 20 tot 25 Geestelijke dochters zijn. Deze hebben zich aldaar gedurende de Belgische overheersching gevestigd in een gebouw, de Kreppel genaamd, hetwelk vroeger tot kazerne der Marechaussée diende. De Geestelijke dochters volgen eenen strengen regel en houden zich bezig met het onderwijzen van jonge Jufvrouwen, die bij haar inwonen en van alle streken derwaarts komen; thans is haar getal tot in de dertig gestegen. — Men heeft er ook eene dorpschool.

HEZE, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heeze.

HEZELAAR, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. Z. ten O. van *'s Hertogenbosch*, kant., distr. en 1 u. Z. Z. O. van *Boxtel*, gem. en 10 min. O. van *Liempde*; met 20 h. en 120 inw.

HEZEVENBOSCH, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heezevenbosch.

HEZINGEN, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Hesingen.

HIAULE, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*. Zie Haule.

HIAURE, ook wel Hijaure, Jaure of Joure, en, ter onderscheiding van het vlek van dien naam, veelal de Kleine-Jouwer of Lytse-Jouwer genaamd, in het Fr. Hjouwer, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*,

Digitized by Google

griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 3 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. O. van *Holwerd*. Men telt er, met de daartoe behoorende b. Lutkelaard, 18 h. en 115 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Hiaure-en-Bornwird*, die in dit d. eene kerk heeft. Het is een langwerpig gebouw, met een steenen vervalsel en den predikstoel aan het einde, en van eenen stompen toren voorzien, doch zonder orgel. Aan de kerk en den toren is veel tafsteen.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 12 leerlingen bezocht.

Weleer had men hier eenige oude staten, waarvan thans geene meer bestaat. De vaart van Ternaard naar de Ee en Dockum, loopt ten westen voorbij dit dorp.

HIAURE-EN-BORNWIRD, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Dockum*, ring van *Holwerd*.

Men heeft in deze gem. twee kerken, als: één te Bornwird en één te Hiaure, en telt er 380 zielen, onder welke 50 Lidmaten. De eerste, die het leeraarambt in deze gem. heeft waargenomen, is geweest Gillacus Hamsma, die in het jaar 1662 herwaarts kwam, en in het jaar 1665 overleed.

Hiaure werd in 1606 gevoegd bij *Hantum*; Bornwird bij *Foudgum*; doch reeds in 1617 werden Hiaure, Bornwird, Foudgum en Raard, door eenen Predikant bediend, dat tot in het jaar 1662 geduurd heeft.

HICHTUM, Hichtum of Hichtum, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. N. W. van *Sneek*, kant. en ½ u. N. van *Bolsward*, aan de vaart van Bolsward naar Francker en Harlingen. Men telt er, met de daartoe behoorende b. Sydswerd, Groot-Oorns en Klein-Oorns, 16 h. en 120 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die hier op 13 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Burgwerd-Hichtum-en-Hartwerd*, die hier eene kerk heeft. De pastorie van deze kerk plagt vóór de Reformatie 150 goudgld. (195 guld.), het vikariasschap 100 goudgld. (130 guld.) op te brengen. De Proost van de St. Janskerk te Utrecht trok er jaarlijks 8 schilden (11 guld. 20 cents) van. Het is een net gebouw, voorzien van een orgel en eenen stompen toren. Vroeger vond men in deze kerk ook onderscheidene wapens en grafschriften, betrekkelijk het geslacht van Aylva, dat hier lang op de onder dit d. gelegene Wybranda-state gewoond heeft.

De 15 R. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Bolsward* gerekend.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 25 leerlingen bezocht. — De kermis valt in Dingsdag na Paschen.

HICKAARD of Hiekaard, voorm. landg., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Holwerd*, ½ u. Z. W. van *Jislum*, waartoe het behoorde.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een boerenhofstede. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 25 bund. 89 v. r. 50 v. ell., worden thans in eigendom besteten door den Heer G. M. Baron de Tuyll van Serooskerken, woonachtig te Leeuwarden.

HIDAARD of Hidaart, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie Hydaard (1).

HIDDAMA of Hiddema, voorm. adell. h., prov. *Friesland*, in de st. *Bolsward*, op den *Dylakker*.

Dit gebouw wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Klijnhuizen.

HIDDAMA of Hiddema, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Leeuwarden*, in de b. *Zuiderburen*, ¼ u. Z. O. van *Hempens*, waartoe zij behoorde, en welk d. van twee zusters, die deze state bewoonden, zijne kerk ontvangen heeft.

Het is het stamhuis van het geslacht van dien naam. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men nu eene boerenplaats. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 50 bund. 72 v. r. 30 v. ell., worden thans in eigendom bezeten en bewoond door de erven Anne Harkens Borkema.

HIDDAMA of Hiddema, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 5 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Harlingen*, te *Sexbierum*.

HIDDAMA of Hiddema, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. W. van *Bolsward*, te *Pingjum*.

HIDDINGERBERG, aanzienlijke heuvel in *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, ½ u. N. van *Steenwijk*, gem. en ½ u. O. van *Steenwijkerwoud*, met schaarhout en eene bouwhoeve bezet, welke een fraai gezigt oplevert, terwijl men van daar een schoon gezigt over Steenwijk en het omliggende land heeft.

HIDDINGERIJP, oude naam van het d. Hardegarijp, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*. Zie Hardegaryp.

HIDDINGE-ZIJL of Hillegen-zijl, geh. op het Oosteinde van het *Wester-Nieland*, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. N. N. O. van *Eenrum*.

Het bestaat uit twee boerderijen aan den Oudendijk, op het einde van het Nielandster-maar, en ontleent zijnen naam van eene sluis, welke in de veertiende eeuw zoude gelegd zijn, voor de uitwatering der landen onder Saaxumhuizen en het Nieland, doch, door opslijking van de Kromme-Buiten-rijt (nu in de togt, welke de scheiding tusschen de gemeenten Eenrum en Baflo, het Wester-Nieland en den Andel is) zoude deze sluis verstopt, en later weggebroken en gedempt zijn.

HIDDUM, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. W. ten N. van *Bolsward*, ½ u. N. W. van *Wons*, waartoe zij behoort.

HIECHTUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie Hitsum.

HIECHTUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie Hichtum.

HIEL, de wijde mond der *Maas*, in *Zuid-Holland*, bij *Brielle*. Zie Helius.

---

(1) Even eene zoeke men de overige woorden, welke men elders wel eene met Hi gespeld vindt, doch hier niet gevonden worden op Hy.

Digitized by Google

HIELLUM, naam, onder welken het d. Jellum, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, in een charter van 1403 en latere stukken voorkomt. Zie Jellum.

HIELSMAGAE, oude naam van het d. Jellum, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie Jellum.

HIELSUM of Hielzum, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie Jelsum.

HIELSUM, oude naam, onder welken het d. Hemelum, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, weleens voorkomt. Zie Hemelum.

HIEM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie Hijum.

HIEM ('T) of Heem, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 6½ u. Z. van *Winschoten*, gem. en 3½ u. Z. van *Vlagwedde*, bij Ter-Apel; met 7 h. en 60 inw.

HIEM ('T) of Heem, hooge boereplaats in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 7 u. Z. van *Winschoten*, gem. en 3½ Z. van *Vlagwedde*, bij en onder Ter-Apel.

Sommigen willen, dat het eerste klooster van Ter-Apel daar gestaan heeft. Deze plaats is, even als het geheele Ter-Apel, het eigendom der stad Groningen.

HIEM (HET-HOOG-), geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr. en kant. *Sneek*, nabij *Uitwellingerga*, waartoe het behoort.

HIEM (HET HOOGE-), landhuis, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 1½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. N. W. van *Ranwerd*, ½ u. N. W. van het d. *Wartena*, waartoe het behoort, aan het einde van het Langdeel.

HIEMERT, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie Hemert.

HIEMSTEDE, voorm. landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksterdeel*, 4 u. O. ten Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. ten Z. van *Bergum*, N. van *Oostermeer*, waarvan men thans zelfs de juiste plaats niet meer weet aan te wijzen.

HIEMSTRA, voorm. state, prov. *Friesland*. Zie Hemstra.

HIEN, Hijm of Hym, d. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 2½ u. W. van *Nijmegen*, kw., arr., kant. en 3½ u. W. ten N. van *Tiel*, gem. en ½ u. O. van *Dodewaard*, aan den Waaldijk, op 51° 54′ 42″ N. B., 25° 19′ 34″ O. L. Men telt er 112 h. en 700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Dit dorp wordt gehouden, doch niet met zekerheid, voor het in oude geschriften voorkomende Havium.

De Herv., die hier 610 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Hien-en-Dodewaard*, hadden hier eene kerk, waarvan de toren, in het jaar 1787, van eene nieuwe spits voorzien is. Deze kerk, in diep verval zijnde, is, in het jaar 1841, tot den grond toe afgebroken en door eene geheel nieuwe vervangen.

De R. K., van welke men er 90 aantreft, behooren tot de stat. van *Herveld*.

De in 1836 gebouwde dorpschool, wordt gemiddeld door een getal van 125 leerlingen bezocht.

Onder dit d. zijn, bij den watervloed van Januarij 1809, 3 menschen omgekomen, alsmede 39 stuks hoornvee, 4 paarden, 72 schapen en 16 varkens; voorts zijn hier 45 huizen óf geheel weggespoeld óf ingestort, nog 26 anderen volstrekt onbewoonbaar geworden, en

28 zwaar beschadigd, terwijl ook genoegzaam alle de boomgewassen en jonge boomgaarden vernield zijn.

HIEN-EN-DODEWAARD, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. en ring van *Tiel*. Men telt er ruim ongeveer 1200 zielen, onder welke 420 Ledematen, en heeft er twee kerken, één te Hien en één te Dodewaard, welke door eenen Predikant bediend worden. De eerste, die het leeraarambt in deze gem. heeft waargenomen, is geweest Hermanbus van Broekhuizen, die in het begin der zeventiende eeuw als Proponent herwaarts beroepen werd, en in het jaar 1624 hier overleed. Bij vacature wordt door den kerkeraad, alleen ten overstaan van eenen naburigen Predikant als Consulent, eene nominatie van drie personen gemaakt, en wordt deze van den predikstoel aan de gem. bekend gemaakt, ten einde te vernemen, of iemand iets tegen de genoemde personen zoude hebben in te brengen; dit gedaan zijnde, wordt uit dit drietal door de Leden des kerkeraads, bij meerderheid van stemmen, een Leeraar verkozen.

HIENMEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*. Zie Haanmeer.

HIEPT, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 7 u. N. ten W. van *Roermonde*, kant. en 1¼ u. N. W. van *Horst*, gem. en 5 min. N. W. van *Venray*; met 7 h. en 40 inw.

HIERDE, d. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie het volgende art.

HIERDE (DE), beek op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Hierdenbeek.

HIERDEN, ook wel Hierde en Heerde, gespeld, d. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 9 u. N. W. van *Arnhem*, kant., gem. en ½ u. O. ten N. van *Harderwijk*.

Men telt in dit d., hetwelk reeds in eenen brief van het jaar 1331 genoemd wordt, 103 h. en 820 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die op 6 na, allen Herv. zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Harderwijk* behoort. Van het jaar 1659 tot 1741 is Hierden door eenen Proponent bediend, dien men Catechist noemde. Wie de eerste Catechist geweest zij, vindt men niet opgeteekend. De eerste, dien men vermeld vindt, is geweest Antony Carelsen, die in het jaar 1662 herwaarts kwam. In het jaar 1741 werd hier tot eersten Predikant beroepen Johannes van Bonnel, die in het jaar 1774 overleed. Het laatste beroep is nog gedaan door het collegie van Burgemeester en Wethouders te Harderwijk. De kerkeraad acht echter dit collatieregt voor het vervolg vervallen.

Voorheen had men te Hierden eene kapel, aan den H. Severinus toegewijd, waarvan het thans nog aldaar bestaande gilde, St. Severijnsgilde genoemd wordt. Ter plaatse, waar deze kapel gestaan heeft, ziet men thans een kerkhof. Alzoo het getal der belijders van de Herv. godsdienst, te dier plaatse, aanmerkelijk toegenomen was, heeft de regering van Harderwijk de, in het jaar 1658, aldaar gestichte school, alwaar, sedert het jaar 1659, des Zondags, de Catechismus gepredikt werd, in het jaar 1741 in eene kerk veranderd, en den vorigen Catechist tot Predikant beroepen, die dan ook, op den 19 Maart van dat jaar, als eerste Leeraar der gem. van Hierden in de dienst bevestigd is. Deze kerk is een net gebouw, met eenen kleinen toren, doch zonder orgel.

Digitized by Google

De 6 R. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Harderwijk* gerekend. — De dorpschool, welke onlangs geheel vernieuwd is, wordt gemiddeld door een getal van 125 leerlingen bezocht.

HIERDENSCHE-BEEK, beek op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie het volgende art.

HIERDERBEEK of HIERDENSCHE-BEEK, beek op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*

Zij komt, onder den naam van Lovenommerbeek, uit de *Lovenomsche-velden* voort, loopt in eene noord-noordwestelijke rigting door Hierden, en ontlast zich langs den Essenburg, ten Noorden van Harderwijk, in de *Zuiderzee*; in haren loop twee molens in beweging brengende.

HIERDERWIJK, volgens sommigen de ware naam van de stad HARDERWIJK, op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie HARDERWIJK.

HIERLE, d. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie HEERLE.

HIERN of HIERNE, voorm. naam van het d. WAARDENBURG, in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie WAARDENBURG.

HIERONYMUS-AMBACHT, d. in den *Zuijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HEER-OUDLANDS-AMBACHT.

HIERONYMUSBERG, voorm. kloost. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie HULSBERGEN.

HIERONYMUSDAL, voorm. kloost. van Hieronymianen of Broeders van het gemeene leven, te *Delft*, aan de westzijde van het *Oude-Delft*, tusschen de Koornbeurs en het Prinsenhof. Zij werden ook Collatiebroeders en Broeders van goeden wille genoemd.

Dit klooster is in het jaar 1403, door de milddadigheid van de Wetgevers, tot stand gekomen, zijnde te dien einde eenige Broeders van Deventer herwaarts ontboden. Naderhand hebben deze den derden regel van ST. FRANCISCUS aangenomen, en wederom wat later, te weten in het jaar 1433, den regel van ST. AUGUSTINUS. Daarna zijn zij, met toestemming van den Ordinarius, buiten de stad gaan wonen, op eene plaats, die zij den Berg Sion genoemd hebben, waarop andere Collatiebroeders in het bezit der verlatene plaats gekomen zijn en die weder bewoond hebben, tot dat zij ook, in het jaar 1574, door het opkomen der Reformatie zijn uitgeroeid. Dit konvent der Hieronymianen te Delft heeft ook eene volkplanting naar Utrecht gezonden; op deze twee plaatsen, gelijk elders ook, maakten zij hun werk van boeken uit te schrijven en de jeugd te onderwijzen.

De Hieronymianen van Delft hebben op twee doorluchtige kweekelingen te roemen: ADRIAAN FLORENSZ., welke daarna, onder den naam van ADRIANUS VI, den pauselijken stoel beklommen heeft, en GERARD KETELAAR, die op eene barbaarsche manier mishandeld en ter dood toe geslagen is geweest. In de kapel van dit konvent waren zes vikarijen gesticht.

Door den vreeselijken brand van het jaar 1536, waardoor onder anderen de twee parochiekerken, met een groot getal kloosters, vernield werden, is hun klooster ook afgebrand, en vermits hun de magt ontbrak, om het wederom op te timmeren of andere lasten van missen, jaargetijden en zielmissen te dragen, zoo is dit konvent, met toestemming van GEORGIUS VAN EGMOND, zestigsten Bisschop van Utrecht, en onder het goedvinden van de Regering der stad Delft, veranderd in een kollegie, dat de eerste tien jaren uit vier en daarna uit zeven Kapellanen zoude bestaan. Onder anderen was bedoogen, dat de Rector,

Digitized by Google

na den dood van Cornelis Simons, die toen Rector was, voor de eerste maal gekozen zoude worden door den Bisschop van Utrecht, maar dat daarna de verkiezing van eenen Rector aan de Kapellanen zoude staan, en het regt van te bevestigen aan den Kerkvoogd zoude blijven.

Dit klooster moet oudtijds van zeer grooten omvang geweest zijn en onderscheidene onderaardsche holen en riolen hebben gehad, aangezien men dikwijls in het delven en herbouwen van de daaromtrent staande huizen en erven, onderscheidene verborgen kelders of kerkers, kluizen en bedekte holen ontdekt heeft, welke te voren onbekend waren; alsmede riolen en waterloopen, welke zoo ruim en hoog waren, dat er een man van tamelijke lengte kon in overeind staan en vrij ver onder de aarde doorgaan, zoo als er omstreeks het jaar 1660 eene ontdekt is, welke, om geheel verholen te blijven, van boven, omtrent het dak, tusschen de muren, met eenen hardsteenen wenteltrap, zijnen ingang had.

Ter plaatse, waar dit klooster gestaan heeft, ziet men thans onderscheidene huizen.

HIERONYMUSDAL, voorm. kloost. in *Rijnland*, buiten *Leyden*, doch waarvan de grond later in de stad is getrokken. Zie Lopsen.

HIERONYMUS-KLOOSTER of Jeronymiters-klooster, voorm. kloost. te *Hoorn*, aan de westzijde in de *Gouw*, aan de zuidzijde van de *Nieuwesteeg*.

Dit klooster was in het jaar 1385 gesticht, met hulp van den Priester Willem van Putte, voor Broeders van het gemeene leven, ook wel Broeders van den goeden wille genaamd. In het jaar 1407 werd er eene houten kapel aangetimmerd. Deze Broeders, in het jaar 1429 opbrekende, gaven klooster en kerk aan de Zusters van St. Cecilia over, die het met haar klooster, hetwelk er naast stond, vereenigden. De kerk was later een gedeelte van het Logement der Gecommitteerde Raden, dat thans tot een Stadhuis wordt gebruikt.

HIERONYMUS-KLOOSTER (ST.), voorm. kloost. te *'s Hertogenbosch*, in de *Hinthamerstraat*. Zie Gregorius-klooster.

HIERONYMUS-KLOOSTER (ST.), voorm. kloost. te *Roermonde*, in de *Jezuitenstraat*.

Dit kloost., hetwelk eerst door Reguliere Kanonniken, die zich in 1390 aldaar hadden gevestigd, bewoond was, werd in 1611, nadat het zijne oorspronkelijke bestemming verloren had, een collegie van Jezuiten, aan welk collegie het in eigendom toebehoorde.

Nadat Paus Paulus IV, in het jaar 1559, te Roermonde eenen Bisschoppelijken stoel gevestigd had, bepaalde zijn opvolger Pius IV de uitgebreidheid van het bisdom en wees dit konvent, met toestemming der Kanonniken, den Bisschop Lindanus tot woning aan. Hij en zijne opvolgers hielden er hun hof tot dat Jacobus a Castro, den derden Bisschop van Roermonde, het, in het jaar 1611, aan de Jezuiten gaf. De kerk van het kloost. is afgebroken; de overige gebouwen zijn nog aanwezig, en dienen thans tot een Koninklijk collegie, hetwelk door de Jezuiten is opgebouwd en ingerigt. Tot in het jaar 1824 hield de regtbank van eersten aanleg zijne zittingen in de kapel van dit collegie.

HIERONYMUS-POLDER (ST.), pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Jeroens-polder (St.).

HIERONYMUS-ZUSTERHUIS (ST.), voorm. godsdienstig gesticht te *Groningen*, welks bewoonsters als weduwen gekleed gingen. Waar het gestaan heeft, weet men thans niet meer.

Digitized by Google

De 6 R. K., die er wonen, [illegible], d., prov. gerekend. — De dorpschool, wel[illegible] 3 u. W. van gemiddeld door een getal van 12[illegible] ten O. van

HIERDENSCHE-BEEK, beek [illegible]-buren, Id- het volgende art. [illegible] nw., die allen

HIERDERBEEK of Hierdensche [illegible]pelen, die thans *Gelderland*

Zij komt, onder den naam [illegible]c-Ee, de Mon- *venomsche-velden* voort, loopt [illegible]der landen aan de door Hierden, en ontlast zich Harderwijk, in de *Zuiderzee* brengende.

HIERDERWIJK, volgen[illegible] tot de gem. van Harderwijk, op de *Veluw[illegible]* in het jaar 1319, door

HIERLE, d. in het n. [illegible]dolphus, bij Stavoren, *Braband.* Zie Heerle. [illegible]toren, doch zon-

HIERN of Hierne, vo[illegible] verden tot de stat. van *Tielerwaard*, prov. *Geld[illegible]*

HIERONYMUS-AMB[illegible] [illegible]mond, ter onderschei- *Zuid-Holland.* Zie H[illegible] [illegible], prov. *Friesland*, kw.

HIERONYMUSBERG [illegible]. — Het staat door *Gelderland.* Zie Hie[illegible]

HIERONYMUSDA[illegible] *Guiana*, kol. *Suriname*, van het gemeene le[illegible] afvaren; palende boven- *Delft*, tusschen de [illegible] benedenwaarts aan de kof- Collatiebroeders en [illegible] groot.

Dit klooster is in [illegible], kw. *Zevenwouden*, griet. Wetgevers, tot sta[illegible] van Deventer herw[illegible] *Archipel van St. Laza-* regel van St. Fra[illegible] van Groot-Ceram, nabij de in het jaar 1435, [illegible] met toestemming [illegible], in het *Vrije van Sluis*, op eene plaats, [illegible] andere Collatiebro[illegible] *Oostergoo*, griet. *Dantuma-* en die weder bew[illegible] *Oostergoo*, griet. *West-Don-* het opkomen de[illegible] mianen te Delft [illegible]burg, hert. *Limburg.* Zie op deze twee pl[illegible] boeken uit te s[illegible]

De Hieronym[illegible] der prov. *Utrecht*, arr. lingen te roem[illegible] en 2½ u. W. van *Wijk-* van Adrianus [illegible] Ketelaar, di[illegible]d hebbende gronden, thans toe geslagen [illegible] karijen gesti[illegible] kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwar-*

Door den [illegible] *Oostergoo*, griet. *Leeuwardera-* anderen de [illegible] nield werden [illegible] *Friesland*, kw. *Oostergoo.* Zie ontbrak, on[illegible] sen, jaargeti[illegible] *Gelderland.* Zie Hier. stemming va[illegible] onder het go[illegible] kollegie, dat [illegible] lanen zoude [illegible] als gespeld vindt, doch hier niet aantreft,

Digitized by Google

HIJKEN, geh. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 2 u. Z. ten W. van *Assen*, kant. en 4 u. N. van *Hoogeveen*, gem. en ½ u. N. ten W. van *Beilen*; met 78 h. en 390 inw.

In dit geh. wordt, sedert het jaar 1841, eene kleine kerk voor de Afgescheidenen gevonden; ook is er eene zomer- en winterbijschool, die door een getal van 70 of 80 leerlingen bezocht wordt.

HIJKER-SMILDE, d. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, arr., adm. judic. kant. en 2 u. Z. ten W. van *Assen*, gem. *Smilde*, het middelste gedeelte dier gemeente uitmakende, terwijl de Oude-Smilde en Kloosterveen de beide andere deelen daarstelle. De inw. vinden meest hun bestaan in de veenderij.

De Herv., welke hier wonen, behooren tot de gem. *Hyker-Smilde-en-Kloosterveen*.

Men heeft er eene vaste bijschool, welke gemiddeld door een getal van 160 leerlingen bezocht wordt.

HIJKER-SMILDE-EN-KLOOSTERVEEN, kerk. gem., prov. *Drenthe*, klass. en ring van *Assen*. Men heeft er twee kerken, beide te Kloosterveen, en telt er 3000 zielen, onder welke 450 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jan Albert Eekenswijk, die in het jaar 1788 herwaarts kwam, en in het jaar 1813 Emeritus werd. Het beroep is eene Koninklijke collatie. De eene kerk heeft men in het jaar 1780 beginnen te bouwen, hoewel zij eerst in 1787 voltooid was. Het is een buitengewoon ruim en hoog, achtkant gebouw, voorzien van vier deuren en de geheele kerk rond een breeden hangzolder. Er zijn vier zware pilaren, een vierkant uitmakende, die het dak steunen. Eene dubbelde rij glazen, boven elkander, maken het er zeer licht in. — De toren, midden op de kerk staande, is eene doorluchtige koepel, van waar men een uitgestrekt gezigt heeft. In het jaar 1841 werd deze kerk van een orgel voorzien, gedeeltelijk uit een legaat van Mevrouw de wed. Reekscheidt, gedeeltelijk uit vrijwillige bijdragen der gemeente, en overigens uit de kas *ad pios usus* genaamd, welker bestemming hoofdzakelijk strekt tot bevordering der liefdadige belangen der kolonie de Smilde. Het werd den 26 December van het gezegde jaar ingewijd. De andere kerk is eene kleine bijkerk zonder toren, voor weinige jaren gebouwd.

De Diaconie dezer gem. heeft een gebouw opgerigt, verdeeld in onderscheidene woonvertrekken, tot huisvesting van geälimenteerden, hoofdzakelijk met het oogmerk, om de jaarlijksche uitgaven, voor huurpenningen van armenwoningen benoodigd, te bezuinigen. Tot bestrijding der onkosten van dit gebouw, en tot aankoop van den daartoe benoodigden grond, voor standplaats en erve, is aan genoemde Diaconie verleend eene subsidie van 5800 guld., te verstrekken uit de hierboven vermelde kas, *ad pios usus* genoemd.

Er is hier ook eene gemeente van Afgescheidenen, welke ruim 400 Leden telt en eene kerk heeft.

De hoofdschool der gemeente Smilde is hier gevestigd; zij bevat doorgaans 260 kinderen.

HIJKERZAND, zand in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, gem. *Beilen*, ¼ u. N. van het geh. Hijken. — Dit zand beslaat eene oppervlakte van 197 bund.

HIJLE, voorm. d., nu geh., in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie Heille.

HIJOWR en HIJOWERE, oude namen van het vl. Jouke, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zie Jouke.

Digitized by Google

HIESLUM, ook wel H… …me, prov. *Limburg*, arr. … *Friesland*, kw. *Westerg*… …k en 1½ u. N. ten O. van … *Sneek*, kant. en 1½ … met 25 h. en 150 inw. … de trekvaart naar W… …, *Friesland*, kw. *Oostergoo* … Men telt er, met d… …½ u. N. van *Leeuwarden* … serda-buren en M… …ng en te midden van bouw-… hun bestaan vinden … …r 68 huisgez., uitmakende … Voormaals was d… …eest hun bestaan vinden in … droog gemaakt zijn … …schoreifabrik en eenen wind-… nike-Ee, de Ho… Nieuwhuister-… …, behooren tot de gem. *Fin-*… De Herv., die … …heft, zijnde een klein langwer-… *Parrega-Hieslum*-… …, gebouw, met leijen gedekt, … Paus Innocentius … …veel tufsteen, bevat de eenige … geschonken. Het … …heeft. … der orgel. … De R. K., va… …opsgez. gem., welke aldaar in het … *Blaauwhuis* gerr… …was. Zij schijnt omstreeks 1779 … HIESLUMER… …Thans behooren de 3 Doopsgez., … ding van de *M*… …van *Oudebildzijl-en-Hallum*. — De … *Westergoo*, gri… …getal van 50 leerlingen bezocht. … eene sloot met… …huis der Aebinga's gestaan. Op … HIESVELD… …van dit d., leefden voor weinige ja-… aan de *Orlan*… …derde broeders Pieter, Albert en … waarts aan d… …schoopen en andere gezigt- en ster-… fijplant. Wel… …verworven hebben. … HIEYGIS… …aart, Hiumer-meer of Hiëmer-meer, … *Utingeradeel*… …*Westergoo*, griet. *Leeuwarderadeel, die,* … HIGGITI… …van het Westen naar het Oosten loo-… *rus*, aan d… …*-vaart* vereenigt en vervolgens, bij … eilanden N… …*-Ee* valt. — Deze vaart ontleent ha-… HIJ, v… …welks dorpsvaart zij is. … prov. Ze… …, arr. *'s Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, … HIJAN… …distr., arr. en 5 N. W. van *Eindho-* … *deel*. Zi… …van *Oirschot*, gem. *Moergestel*. — Het … HIJA… …lden, Hovel en Winkelberg. … *geradeel*… …eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en … HIJD… …gem. *Oud-Vossemeer-en-Vrijberge*; pa-… Heyde (… …rijberge-polder, N. aan den Nieuwepolder … HIJD… …dorpt, O. aan de Schorren tegen de Een-… en 3 u… …werspolder, Z. aan den Kerkpolder, W. aan … *bij-Do*… …

Di… …het jaar 1361 bedijkt is, beslaat, volgens het … in ei… …van 249 bund. 31 v. r. 24 v. ell., waar-… HI… …35 v. ell. schotbaar land; telt zeven h., … *dera*… …en wordt door eene sluis, op de *Een-*… …water ontlast. Het polderbestuur bestaat … HI… …Gezworenen. … *deel*… …h. in de barr. van *Breda*, prov. *Noord-*… …arr. en 1½ u. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. … …gem. *Etten-en-Leur*, ¼ u. O. van Etten, ½ u. … …met 11 h. en 60 inw. … …in de *Rijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oister-*… …, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. W. van … …kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Waalwijk*, gem.

Digitized by Google

en ½ u. ten N. van *Loon-op-Zand*, een gedeelte van het geh. Hilen-Baan uitmakende; met 25 h. en 125 inw.

HIL (DE), d. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hill (De).

HIL (DEN), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hilsche-polder.

HIL (ALLEMANS-), onbehuisde pold. in de heerl. *Geertruidenberg*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Geertruidenberg*; palende N. aan de buitengronden tegen de Donge en aan den polder Ruimersdijk, O. aan de Donge, Z. aan de vestingwerken van Geertruidenberg, W. aan den Emeliapolder.

Deze pold., welke in het jaar 1808 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 17 bund. 15 v. r. 70 v. ell., alles schotbaar land, en wordt op de Donge van het overtollige water ontlast, door een houten sluisje, wijd 1 ell., voorzien van eene klep en schuif, en door twee houten duikers, wijd 5 palm. 5 duim. en 6 palm. 5 duim. en voorzien van kleppen. Het zomerpeil is 1 palm. boven A. P. en de hoogte der dijken 1 ell. 5 palm. tot 1 ell. 7 palm. boven A. P. Het bestuur staat aan Eigengeërfden.

HIL (BENEDENSTE-), bij het kadaster genaamd Bloemplaat, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan het Gat-van-Steenenmuur, O. en Z. aan het Gat-van-de-Kleineklip, W. aan het Gat-van-de-Noorderklip.

Deze pold., welke in het jaar 1837 omkaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3 bund. 62 v. r. 90 v. ell., en wordt door twee houten duikers aan de westzijde des polders, wijd 3 palm. 4 duim. en 2 palm. 9 duim, ieder voorzien van eene klep, op het Gat-van-de-Noorderklip, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 5 palm. boven A. P. De hoogte der kade is 1 ell. 8 palm. 5 duim. of 1 ell. 9 palm. 5 duim. boven A. P. Het bestuur is dat van 's Rijks domeinen, waartoe dit poldertje behoort.

HIL (GAT-VAN-DEN-), water in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, dat uit de vereeniging van het Gat-van-den-Hardenhoek en het Gat-van-Kampen voortkomt, en met eene Zuidwestelijke strekking, tusschen den Hoogen hof en den Denenplaat ter eener zijde, en het Hartplaatje en de Vischplaat ter andere zijde doorloopt, om zich in den *Amer* te ontlasten.

HIL (WOUWDSCHE-), geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Wouwdsche-Hill.

HILA, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Molukssche* eil. *Amboina*, op het schiereiland *Hitoe*, aan de noordwestzijde, gesp. *Holowan*, 1 u. van Hitoe-Lama.

Het was hier, dat zich in oude tijden, misschien voor vier of vijf eeuwen, de eerste Kapitein of Hoofdman van Hitoe met eenige volgelingen, in drie gehuchten gevestigd heeft. Zij hadden naderhand veel van de Portugezen te lijden, waarom zij naar het gebergte vlugtten, doch ook van daar werden zij door Mendosa verdreven en zij genoten geen rust, vóór dat zij onder de bescherming van de Nederlandsche Oostindische-Compagnie kwamen.

Het schijnt ook dat Hila de eerste plaats op de kust van Amboina geweest is, waar de Nederlanders geland zijn, ten minste in de nabijheid, te Hitoe-Noekoe, hebben zij hunne eerste sterkte gehad, het Kasteel-van-Verre genaamd. Hila zelve werd in 1637 door

Digitized by Google

de Nederlanders met eene kleine houten pagger versterkt, hetwelk naderhand door een steenen logie, onder den naam van Amsterdam, verbeterd is, waardoor het tegen eene inlandsche magt bestand is. Thans vindt men hier, behalve deze sterkte en het Residentshuis, eene Christenkerk en een Mahomedaansche tempel.

Hila is de hoofdplaats, waar twee Gouvernements-Ambtenaren voor de nagelteekt en de administratie geplaatst zijn.

De omstreken zijn zeer bekoorlijk: heuvelen en dalen, rivieren en bosschen, wisselen elkanderen op eene aangename wijze af. De grond brengt allerlei groenten en de zee verschillende vischsoorten voort. Ook heeft men er eene goede jagt op herten en wilde koeijen.

HILAARD, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie Hylaard.

HILAIRE (ST.), vroegere naam van het tegenwoordige fort aan Ruyven, op het eil. *Walcheren*, bij Vlissingen. Zie Ruyven (aan).

HILBACH, geh. in de heerl. *Meysemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 5¼ u. N. van *Luxemburg*, kant., gem. en ½ u. N. W. van *Mersch*.

HILDEGAARDSBERG of Hildegondsberg, d. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hillegersberg.

HILDERNISSE, voorm. d. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, dat een weinig bezuiden Borgvliet, in eenen pold. van denzelfden naam gelegen was, en een zeer uitgestrekt regtsgebied had. Het is op het einde der vijftiende eeuw, door eene overstrooming geheel verdronken, zoo dat er van den polder niets is overgebleven dan eene kleine hoogte, eenig weiland en eene groote modderige streek langs de Schelde. Het was de geboorteplaats van Willem van Hildernisse, die vermoedelijk in 1425 overleed, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Brussel.

HILDESHEIM, vroeger Jezerissene, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verlaten plant. Rothers-Hide, benedenwaarts aan den mond van de Wanicakreek; 500 akk. groot. De Negers noemen haar Jékri.

HIL-EN-BAAN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. van *Waalwijk*, gem. en ½ u. N. van *Loon-op-Zand*; met 38 h. en 180 inw.

HIL-EN-VAARTKANT, geh. in de bar. van *Breda*, *Vierde* distr., arr. en 1½ u. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. O. van *Oudenbosch*, gem. *Etten-en-Leur*, ½ u. O. van Etten, ½ u. Z. van Leur; met 80 h. en 480 inw. — Het bestaat uit de twee b. Hil en Vaartkant.

HILFERTSEN, naam, onder welken het d. Hauraan, in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, wel eens voorkomt. Zie dat woord.

HILGERLEE, geh. en voorm. kloost. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie Heiligerlee.

HILL (DEN), heerl. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Meeuwen-Hil-en-Babyloniënbroek*; palende N. aan Emmikhoven en Waardhuizen, O. aan Babyloniënbroek, Z. aan Meeuwen, W. aan Dussen-Munster-en-Muilkerk.

Deze heerl. bevat niets dan het d. Hill en eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat eene oppervlakte van 335 bund. 67 v. r. 90 v. ell., telt 25 h., bewoond door 30 huisgez., uitmakende eene bevolking van 160 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Digitized by Google

De Herv., die hier 80 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Babyloniënbroek-en-den-Hill.*

De R. K., van welke men er 80 aantreft, worden tot de stat. van *Dussen* gerekend.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Babyloniënbroek.*

Het d. DEN HILL, DE HILLE, ook wel enkel HILL genaamd, ligt 5¼ u. N. W. van 's Hertogenbosch, 2 u. W. van Heusden, ¼ u. N. van Meeuwen.

De Herv. kerk is een klein gebouw, met eenen houten toren, doch zonder orgel.

De heerl. HILL is in het jaar 1725 uit den boezem der Staten van Holland, in eigendom overgegaan aan Mr. MAARTEN HUYSMAN, Kiesheer te Middelburg, door wiens achterkleindochter het thans nog bezeten wordt, zijnde daarvan tegenwoordig eigenares Vrouwe CORNELIA MARTHA LEYDECKER DE BRUYN, echtgenoot van Jonkheer ADRIAAN VAN DER STRATEN, Lid van de Ridderschap van Zeeland, woonachtig op den huize Den-Hoorn, bij 's Gravenhage.

HILL (DEN), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband.* Zie HIL.

HILL (POLDER-VAN-), pold. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband.* Zie HILSCHE-POLDER.

HILLAMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel.* Zie HILLEMA.

HILLAMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland.* Zie HILLEMA.

HILLE, onbehuisde pold. in het *Land-van-IJsselmonde*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Charlois*; palende N. aan de Buitengorzen, O. aan den pold. Karnemelksland, Z. en W. aan den grooten straatweg no. 7.

Deze pold., die in het jaar 1529 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 233 bund. 18 v. r. 79 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eene sluis, door het Zwanegat op de Maas, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden, eenen Penningmeester en Secretaris. Deze polder heeft ook eenen watermolen.

HILLE (DE), d. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband.* Zie HILL (DEN).

HILLEBRANDSKAMP, stuk lands in het dingspil van *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, te *Weierswold*, waar, in de dertiende eeuw, voor korten tijd de abdij gegrondvest geweest is, welke ten zoen gesticht was van den dood der slagtoffers in het gevecht te Ane.

HILLEGAARDSBERG of HILLEGAERSBERG, d. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland.* Zie HILLEGERSBERG.

HILLEGATSPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland.* Zie HELLEGATSPOLDER.

HILLEGERSBERG, kant., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*; palende N. aan het kant. Voorburg, O. aan het kant. Gouda, Z. aan het kant. Rotterdam, W. aan het kant. Delft.

Het bevat de negen volgende gem., als: Hillegersberg-en-Rotteban, Bergschenhoek, Bleiswijk, Moercapel-en-de-Wilde-Veenen, Berkel-en-Rodenrijs, Schiebroek, Nieuwerkerk-op-den-IJssel, Capelle-en-het-Slot-van-Capelle-op-den-IJssel en Zevenhuizen. Het beslaat, volgens het

Digitized by Google

kadaster, eene oppervlakte van 15,000 bund. belastbaar land; telt 1399 h., bewoond door 2199 huisgez., uitmakende eene bevolking van 10,600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

HILLEGERSBERG, kerk. ring, prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Rotterdam*.

Zij bevat de volgende negen gem., als: Berkel-en-Rodenrijs, Bergschenhoek, Bleiswijk, Capelle-aan-den-IJssel, Hillegersberg, Kralingen, Moercapelle, Overschie en Zevenhuizen. Men telt daarin ongeveer 11,700 zielen, en heeft er negen kerken, welke door negen Predikanten bediend worden.

HILLEGERSBERG, heerl. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Hillegersberg-en-Rotteban*; palende N. aan de heerl. Bergschenhoek, O. aan Nieuwerkerk-op-den-IJssel, Z. O. aan Capelle-op-den-IJsel, Z. aan Kralingen en Rotterdam, W. aan Schiebroek.

Deze heerl. bevat het d. Hillegersberg, de b. Terbregge, en het geh. de Koot, benevens eenige verstrooid liggende huizen.

De Herv., die hier 1750 in getal zijn, onder welke 600 Lidmaten, maken, met de overige uit de burgerlijke gem. Hillegersberg-en-Rotteban, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Rotterdam*, ring van *Hillegersberg*, behoort. Voor zoo ver bekend is, schijnt de eerste beroeping of aanstelling van eenen Predikant in het jaar 1591 te hebben plaats gehad, ofschoon de Hervorming hier reeds in Maart van het jaar 1572 eenen aanvang heeft genomen. De eerste, die hier als Leeraar bekend staat, is geweest Cornelius Hillebius, beroepen van Uitgeest-en-Akkersloot in 1591, en vertrokken naar Alkmaar in 1596. *Bergschenhoek* is met Hillegersberg vereenigd geweest tot 1659, ten tijde van Ds. Theodorus Beels, die hier van 1658 tot 1667 stond, is het er van afgenomen, en met eenen eigen Predikant voorzien. Onder de Predikanten van naam, die te Hillegersberg gestaan hebben, behoort Michaël Bastijns, die er dienst deed in 1733 en 1734, en Hoogleeraar in de Godgeleerdheid is geweest. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, met agreatie van de Regering der stad Rotterdam.

De R. K., van welke men er 250 aantreft, behooren tot de stat. van *Bergschenhoek*.

Men had vroeger in deze heerl. twee scholen, als één in het d. Hillegersberg en één in de b. Terbregge; die van Terbregge heeft sedert het jaar 1818 opgehouden te bestaan.

Het d. Hillegersberg of beter Hillegaartsberg, ook door sommigen Hillegaardsberg, Hillegoosberg of Hillegoosberg geheeten, ligt 1 u. N. van Rotterdam. Het is gebouwd bij en op eenen heuvel, en vervolgens noord- en zuidwaarts ter wederzijden van den Bergweg. Het heeft, vooral naar den kant van Rotterdam, een goed en bevallig aanzien, waartoe de wel aangelegde buitenverblijven niet weinig medewerken. Men leidt den naam van Hillegersberg gevoegelijkst af van Hillegis, die bij de R. K. als Martelaresse geëerd wordt, en van eenen heuvel, waarop dit dorp gebouwd is. De gemeene overlevering telt wel van eene Reuzin Hillegond, die, met het medevoeren een schortekleed vol zand, den berg of heuvel te dezer plaatse veroorzaakt hebben, maar de tijden, waarin dusdanige vertellingen hoof vonden, zijn lang verdwenen. Hadewijch Jeuris haalt den naam aan eene waarzegster, Hillegaerdis, wier kasteel op den gemelden zandheuvel, in het midden van eenen moerigen grond, gestaan heeft. Hij zegt ook, dat hem gebeurde de voorzeggingen dezer vrouw gezien te

hebben, die zeer wel op den toestand van zijnen tijd paste. Hoe verre zich deze geleerde man, die anders van geene ligtgeloovigheid verdacht gehouden wordt, zich in den waan van echtheid dezer profetiën heeft laten vervoeren, valt moeijelijk te raden.

Onder de gebouwen, die een goed aanzien hebben, en tevens tot bijzondere einden gesticht zijn, verdienen het Dorpshuis of Raadhuis, in de *Kerkstraat*, bijzondere opmerking. Dit gebouw werd gesticht in het jaar 1752, en geplaatst op de grondslagen van het vorige, dat sedert het jaar 1600, en dus anderhalve eeuw, gestaan had. Op dit Raadhuis worden tevens de zittingen van het kantongeregt gehouden. Men treedt er in langs eene hardsteenen stoep, met eene ijzeren leuning. Vóór eenige jaren zijn de ramen van groote ruiten voorzien; voorts heeft het een torentje met een klokje. Op eenen witten steen, in den voorgevel geplaatst, is dit opschrift uitgehouwen: In den jare 1752 heeft aan dit huis den eersten steen gelegd Jonkvrouwe LUCIA STEENLACK, toen alhier Schout waren de Hr. en Mr. CLAUDIUS JOHANNES STEENLACK, Assessorsbewaarders NICOLAAS BOEKHOLT en HEINDRIK HUYSMAN, en de Hr. JACOB VAN ROOYE, Secretaris.

De kerk was vóór de Reformatie aan de HH. Willibrordus en Hildegardis toegewijd; de pastorie werd destijds door den Abt van St. Pauluskerk te Utrecht begeven. Zij is, naar haren ouderdom, in eene bijzondere fraaije orde, en ook zeer geschikt, om eene talrijke gemeente te kunnen bevatten. Het dak, dat van eene tamelijke hoogte is, rust op twee rijen gemetselde pilaren. Het koor, waarin het orgel geplaatst is, laat daar onder nog eenige ruimte voor zitplaatsen over. In het jaar 1687 werd aan den oosthoek van de kerk een pand aangebouwd, waarvan op den 6 September van dat jaar de eerste steen gelegd is, blijkens eenen anderen steen, ter gedachtenis daarvan vroeger in den kerkmuur geplaatst geweest, en waarop gelezen werd:

De Heer HENDRIK SNOUCK,
Die heeft aan deeze oosterhoek,
Vijf voeten diep op 't mulle zand
Den eersten steen ter neer geplant.
Den 6 Sept. 1687, als Kerkmeesters waren PIETER VAN DER BERG en JAN VAN DER TOGT.

De tamelijk fraaije predikstoel is in het jaar 1631 vervaardigd; voorts zijn er zes koperen kroonen en een fraai orgel, vervaardigd door den Heer Abraham Meere Sr., Orgelmaker te Utrecht, ingewijd den 22 Augustus 1830, en bekostigd door milde bijdragen der gemeente. Boven de kerkmeestersbank ziet men een bord, waarop deze regels geplaatst zijn:

Kom onderhoud 't geen is gebouwd,
Gods naam ter eere.
Schenk zilver, goud, aan die betrouwd
Zij 't huis des Heeren.
God zal gemeen, aan groot en kleen
Dan zegen geven,
Op weide en veen, waarvan alleen
Wij moeten leven. KINDT.

Te voren vond men hier fraaije, door de beroemde meesters Willem van Kleef en Pieter Lover, geschilderde glazen, die thans door tamelijk groote gewone ruiten, in hout gevat, vervangen zijn. Beziens-waardig is de kerkekamer, een langwerpig vierkant vertrek, van

boven gestukadoord, en van de noodige zitbanken voorzien, tot het houden der wekelijksche catechisatiën. De toren is tamelijk hoog, in het vierkant boven de kerk opgehaald, en heeft eene fraaije achtkante spits; men vindt daarin twee welluidende klokken en een vrij groot uurwerk, dat een wijzer binnen de kerk en twee daar buiten in beweging brengt. De kerk, benevens het kerkhof zijn door eenen muur omgeven, die in het jaar 1626 is gezet, gelijk een opschrift op eenen hardsteen, voorheen daarin geplaatst, aanwees. Dit opschrift luidde aldus:

DEZE MUUR LANGH VERWACHT, EN EINDELIJK NU GEBOUWDE,
TOT DES KERKHOFS SIERAAT, RUSTPLAATS VOOR JONG EN OUDE,
MICHEL DE MEYER WAS SCHOUT IN DATSELVE JAAR,
JACOB KORNELISZOON, VAN DYK, EN NOCH ALDAAR
ENGELBREGT WILLEMSZ., KERKMEESTERS, ALS MEN MELDE
DUYSENT SES HONDERT JAAR, EN 26 TELDE.
GOD GEEFT ONS ALLEN GELUCK, EN VOORSPOET MEER,
EN NAMAALS RUST EN HEYL IN D' HEMELSE WOONSTEE.

Twee zware ijzeren hekken, van hardsteenen stijlen voorzien, sluiten het kerkhof af.

De dorpschool, tevens eene Fransche kostschool voor Jongeheeren, wordt door een gemiddeld getal van 150 leerlingen bezocht.

Men heeft te HILLEGERSBERG een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 21 Julij 1815 is opgerigt, en veertig leden telt; eene Afdeeling van het Bijbelgenootschap, hetwelk in het jaar 1817 is opgerigt.

HILLEGERSBERG is de geboorteplaats van WILLEM VAN HILLEGERSBERG, een Nederduitsch Dichter uit de veertiende eeuw.

In de Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten, inzonderheid tijdens het bezetten van het naburige Rotterdam, door Jonkheer FRANS VAN BERBERODE, in de jaren 1488 en 1489, hebben de inwoners van dit d. veel te lijden gehad, want toen de genoemde aanvoerder der Hoekschen begon te bespeuren, dat de Kabeljaauwschen zich tot het meer en meer benaauwen der stad, begonnen gereed te maken, stelde hij zich aan het hoofd van 400 zijner ruiters, en toog daarmede allereerst naar HILLEGERSBERG, waar de ingezetenen het verbranden hunner huizen of schuren, met grof geld, moesten afkoopen. Daarna kwamen er 300 Kabeljaauwsche krijgsknechten, die te Bleiswijk in bezetting lagen, den Rottestroom afzakken naar HILLEGERSBERG, die van nog 400 ruiters en voetvolk uit de omliggende steden gevolgd werden. Zij sloegen zich op den heuvel neder, dien zij met eenen aarwal omringden, binnen welken zij de kerk en het geruineerde el betrokken; terwijl eenigen van hen, zich met hunne vaartuiaar het belegerde Rotterdam begaven, tot aan de buurt Kroos, die toen, wegens hare vrolijkheid, naar een tamelijk dorp ge- Daar roofden zij wat hun aanstond, en staken vervolgens, hoewel elderen dag en in het gezigt der stad, de huizen in brand, waarna net den buit naar HILLEGERSBERG terugkeerden.

nder de ambachtsheeren van HILLEGERSBERG vindt men eerst gemd Heer KERSTANT VAN DEN BERGE. Deze was daarvan bezitter in jaar 1343. Hij was een jonger broeder van Heer DANIEL en Heer VAN MATENESSE, en bekleedde van het jaar 1345 tot 1395 het t van Hoog-Heemraad van Schieland. Hij had een zoon, die ongemelden naam bekend staat, en van het jaar 1410 tot 1415 Hoog-Heemraad van Schieland geweest is. Deze overleed zonder

Digitized by Google

kinderen en alzoo kwamen de goederen, in het laatstgenoemde jaar, in het bezit van den Heer Adriaan van Matenesse. Wat de ambachtsheerlijkheid betreft, deze werd in het jaar 1574, toen Heer Jan van Matenesse, met zijnen broeder Gijsbrecht en eenige andere Heeren, uithoofde der toenmalige onlusten, voortvlugtig was, door de Heeren van de Rekenkamer aangeslagen en aan de Heeren Regenten van Rotterdam de magt opgedragen, om de ambten te vergeven en het volle gezag als Ambachtsheer uit te oefenen; terwijl Heeren Hoog-Heemraden van Schieland orde ontvingen, om de rekeningen, het ambacht betreffende, op te nemen. Beide deze collegien hebben sedert dien tijd het gezegde regt behouden, voor zoo veel de afwisselende besturen des lands, sedert het jaar 1795, in een en ander, geene wijzigingen hebben doen ontstaan.

De bovengenoemde Heer Kerstant van den Berge, voerde het volle wapen van Matenesse, te weten een roode schuinsche baar, met drie vergulde sterren, staande op een schild van zilver. Dit wapen werd door al de volgende Heeren gevoerd, tot in 1574, toen Heer Jan van Matenesse, gelijk boven gezegd is, de vlugt nam. Sedert is er van de Heeren van Matenesse geen wapen of zegel gezien of gebruikt; maar de Schouten en Secretarissen van het ambacht hebben daarna alles met hun eigen wapen bezegeld. Aldus werd er ook sedert een wapen verzonnen, dat de Maagd St. Hildegardus voorstelt, zittende in het blaauw gekleed op een zilveren schild, en houdende in de handen eene gouden ruit of schild met eenen groenen berg daarin, waarna eindelijk het tegenwoordige wapen dezelfde Maagd in eene staande houding, met haar schortje vol zand voorstellende, mogelijk wel door verbastering van het laatstgenoemde ontstaan is. Hier is het veld of schild azuur (blaauw) en de Maagd in het goud gekleed, staande op eenen gouden grond.

HILLEGERSBERG-EN-ROTTEBAN, gem. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg* (14 k.d., 13 m.k., 8 s.d.); palende N. aan de gem. Bergschenhoek, O. aan Nieuwerkerk-op-den-IJssel, Z. O. aan Capelle-op-den-IJssel, Z. aan Kralingen en Rotterdam, W. aan Schiebroek.

Deze gem. bevat de heerl. Hillegersberg en Rotteban; beslaat eene oppervlakte van 1904 bund. 73 v. r. 59 v. ell., waaronder 1901 bund. 78 v. r. 51 v. ell. belastbare grond. Men telt er 273 h., bewoond door 441 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2000 inw., die meest hun bestaan vinden in de fabrijken, landbouw, nog eenige veenderij en visscherij. Reeds vóór twee eeuwen moet men in deze gem. een aanvang met veenen gemaakt hebben. Men gist zelfs, dat de eerste steking tusschen de jaren 1580 en 1590 heeft plaats gegrepen; doch die verveening schijnt zich in den beginne niet zeer spoedig te hebben uitgebreid. Sedert dien tijd evenwel schijnt de verveening met rassche schreden voortgezet te wezen, gelijk uit de vermeerdering van het getal der woningen, hetwelk in den loop van eene eeuw meer dan verdubbeld werd, blijken kan. Voorts vindt men er de volgende fabrijken, als: 5 houtzaagmolens, 4 scheepstimmerwerven, 1 touwslagerij, 1 trasmolen, 2 pel-, 1 snuif-, 1 koren- en snuif-, 2 koren- en 2 papiermolens.

De Herv., die hier ruim 1700 in getal zijn, maken de gem. van *Hillegersberg* uit.

De R. K., van welke men er 250 aantreft, worden tot de stat. van *Bergschenhoek* gerekend. Voorts zijn er 8 Evang. Luth., en even

Digitized by Google

zoo vele Israëlieten, welke tot hunne respective gem. van Rotterdam behooren.

Omtrent de scholen zie men hierboven op Hillegersberg.

Het wapen der gem. HILLEGERSBERG-EN-ROTTERDAM is even als dat van Hillegersberg (1).

HILLEGEN-ZIJL, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie HIDDINGE-ZIJL.

HILLEGOM, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk* (1 k. d., 21 m. k., 2 s. d., 2e afd.); palende N. aan de Noordhollandsche gem. Bennebroek, O. aan het Haarlemmermeer, Z. aan Lisse en Noordwijker-hout, W. aan Noordwijk-binnen-en-buiten-Langeveld-en-Offen.

Deze gem. bevat het d. Hillegom, alsmede de volgende pold.: de Elsbroeker-polder, den Venneper-polder, den Westlaner-polder en den Oostender-polder. Ook heeft men er de volgende buitenplaatsen: Elsbroek, het Hof-van-Hillegom, Treslong en Weg-en-Duin, van welke het Hof-te-Hillegom en Treslong, wegens oudheid, Elsbroek en de daarbij getrokkene buitenpl. Lapinenburg, wegens uitgestrektheid, bijzondere melding verdienen. HILLEGOM beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1789 bund. 57 v. r. 63 v. ell., waaronder 1278 bund. 51 v. r. 20 v. ell. belastbaar land, telt 182 h., bewoond door 256 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1600 inw., die meest hun bestaan vinden in de tuinderij, ook is er eene kalkbranderij; vroeger heeft er mede eene leerlooijerij bestaan, doch deze is sedert het jaar 1833 niet meer in werking.

Men vindt hier omstreeks zeer vele groententuinen, die, behalve onscheidene andere goede aardvruchten, heerlijke aspersiën geven. Aan de tuinders van HILLEGOM, werd in het jaar 1717, te Amsterdam eene bijzondere plaats op de groenmarkt verleend, om aldaar, met uitsluiting van alle anderen, te mogen markten. Van hier wordt ook veel smakelijk ooft derwaarts gebragt.

De Herv., welke er 800 in getal zijn, onder welke 370 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Noordwijk*, behoort. De eerste Predikant te HILLEGOM, voor zoo ver bekend is, was EGBERTUS JOHANNIS VERHOEVEN, hier gekomen in 1607, verroepen naar Haarlem in 1612. Daar de kerk van 1575 tot 1606 verwoest heeft gelegen, is het allezins denkelijk, dat VERHOEVEN de eerste Predikant geweest is. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder approbatie van den Ambachtsheer.

De 16 Evang. Luth., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Haarlem*. — De R. K., van welke men er 800 aantreft, onder welke [illegible] Communikanten, maken eene stat. uit, welke onder het aartspr. [illegible] *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Kennemerland*, behoort, en door [illegible] Pastoor bediend wordt.

[illegible]e 5 Isr., welke men er aantreft, worden tot de ring-synagoge [illegible] *Haarlem* gerekend.

[illegible]en heeft in deze gem. eene school, alsmede een distributiekantoor [illegible]rievenposterij.

[illegible]en, die meer omstandig omtrent deze gem. willen onderrigt zijn, verwijzen wij naar het [illegible] van onzen geachten medearbeider W. VAN DEN HOONAARD, getiteld: *Geschiedkundige en [illegible]ghkundige Beschrijving van de dorpen Hillegersberg en Bergschenhoek.*

Digitized by Google

Deze gem. is eene ambachtsheerl., welke, naar men wil, vroeger met de *Boekhorsten* is vereenigd geweest, en naderhand aan de grafelijkheid moet zijn gekomen, uit welker domeinen het, in het jaar 1722, is verkocht aan den Heer Mr. Jan Six, destijds Burgemeester en Raad der stad Amsterdam, door wiens erfgenamen het nu nog bezeten wordt, zijnde thans daarvan eigenaar Jonkheer Mr. Hendrik Six, Heer *van Hillegom*, woonachtig te Amsterdam.

Het d. Hillegom, in oude brieven Hillinen genoemd, ligt 3 u. N. van Leyden, 2¼ u. N. O. van Noordwijk-binnen, aan den straatweg van Leyden naar Haarlem. De kom van het dorp is zeer aangenaam, met eene fraaije straat en ten deele met een plein bebouwd, thans met kastanjeboomen omgeven. Op dit plein is eene diepe put, die zeer zuiver water geeft, welke hier door den Heer van Hillegom, in het jaar 1740, gegraven en in het jaar 1741 voltooid is.

Nopens de stichting en naamsoorsprong van dit d. vinden wij niets opgeteekend, dit is echter zeker, dat het, onder zijnen tegenwoordigen naam, reeds in het jaar 1366 is bekend geweest, vermits wij vinden aangeteekend, dat, op den 12 October van dat jaar, Heer Huso van Assendelft, zes en twintigsten Abt van Egmond, is overleden, zijnde als toen, hoewel niet met algemeene stemmen, in zijne plaats verkozen Heer Jan van Hillegom. Deswege leest men in de *Cronijk van Egmond*, pag. 113, het volgende: » *Dierhalven wierdt* Jan, *gezegd* van » Hillegom, *als daar gebooren zijnde, de zeven en twintigste Abt van* » *Egmond.* Ook wordt van hem het volgende grafschrift gevonden:

DIT GRAF BESLUIT JOHAN, VAN HILLEGOM GHEBOREN,
GELUKKIG WAS HIJ, EN GANSCH ZEDIG HIER GELEBEN
ALS ABT, SCHOON HIJ NIET REGT VERKOOREN WAS BLEEF HIJ
NOGTHANS, ALS KLOOSTERGOED VERMEVEN, OOK HIERBIJ
WAS HIJ VOOR 'T KLOOSTER, ALS RENTMEESTER, ZEER VOORZIGTIG
EN EEN GOED BOUWHEER, IN HET STICHTEN GANSCH GEWIGTIG.

Waaruit wij zien dat dit ambacht als toen reeds onder den naam van Hillegom is bekend geweest. De omstreken van Hillegom zijn bekoorlijk door de menigvuldige afwisseling van gezigten, langs hooggetopte boomen, groene, vogelrijke lanen, konijnrijke duinen, welige korenakkers en aangename beekjes, waardoor dit dorp menigmaal tot uitspanningsoord der naburige steden en het verder afgelegene Amsterdam verstrekt, en hetgeen door de nieuw aangelegden spoorweg, welke door deze gem. loopt, te gemakkelijker is geworden.

Nergens vindt men de stichting der Herv. kerk vermeld, alleen weet men zeker, dat zij aan den H. Martinus toegewijd en eene parochiekerk was, welke bij toerbeurten aan den Paus van Rome en den Abt van Egmond ter begeving stond. Dat dit, in vervolg van tijd, juist niet altijd zoo stip in acht genomen werd, blijkt uit hetgeen wij vinden aangeteekend, namenlijk, dat deze pastorie, in het jaar 1557, door het overlijden van Govert Arentszoon opengevallen, als toen door Willem van der Goes, te dier tijd Abt van Egmond, Heer Johan Johanss. van Kampen tot zijnen opvolger is benoemd geworden. Daar nu de pastorie het laatst door den Abt van Egmond vergeven was, zien wij daaruit dat toen de toerbeurt van den Paus is voorbij gegaan. De kerk, welke vroeger een schoon en groot gebouw is geweest, heeft ten tijde der Spaansche beroerten veel geleden, en is, naar alle waarschijnlijkheid, op den 29 October 1575, door de Spanjaarden verwoest. In het jaar 1606 werd het achterste gedeelte of koor weder opgebouwd en tot de predikdienst bekwaam gemaakt. In 1793 is door den toenmaligen Ambachtsheer,

Digitized by Google

Jan Six, aan deze kerk een orgel ten geschenke gegeven, hetwelk op den 8 Junij van dat jaar, voor het eerst is bespeeld geworden. De toren, welke in de Spaansche onlusten staande gebleven is, rijst, in eene vierkante gedaante, tot boven het kerkdak, alwaar zij van rondom met eenen omloop of ballustrade omgeven is. Van boven deze ballustrade gaat men, met een zeer kunstig gemaakt, vierkant spits, weder opwaarts; boven dit spits is een open koepeltje, in de gedaante van eene peer, op welk koepeltje weder een weer- of windhaan is geplaatst. Deze toren is van een zeer goed metwerk en eene klok voorzien. Het kerkhof vormt thans, met het vóórmelde plein, éénen nieuwen bekoorlijken aanleg.

De R. K. kerk, staande even buiten het dorp, aan den H. Martinus toegewijd, is een zeer goed en fraai gebouw, zonder toren, doch van een orgel voorzien, en voorts van binnen zeer net ingerigt.

Nabij de Haarlemmer-trekvaart, bij de kalkovens aan de buurs. Schillik, werd vroeger nog eene tweede R. K. kerk of kapel gevonden, die aan de H. H. Petrus en Paulus was toegewijd, en waarin op alle Zon- en Heiligedagen de dienst door den Pastoor van de Vogelenzang verrigt werd, zijnde deze kerk, reeds even na de Reformatie, door de R. K., zoo van de Vogelenzang, onder Kennemerland, als door die van Hillegom, ter verrigting hunner godsdienstoefening gebruikt geweest. Deze kerk is sedert de laatste jaren afgebroken.

Men heeft in dit d. een Herv. en een R. K. armhuis, waarvan het eerste in het laatst der vorige eeuw gebouwd is. — De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 180 leerlingen bezocht.

Het wapen van Hillegom bestaat in een schild van goud, met eenen op zijne achterste pooten zittenden leeuw van keel (rood).

HILLEGOM (HOF-TE-), Huis-te-Hillegom of Hillegommer-hof, adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. N. N. O. van *Leyden*, kant. en 2½ u. N. O. van *Noordwijk*, gem. en in het dorp *Hillegom*, aan de Hillegommerbeek.

Het is een oud leen van Holland, reeds bekend geweest in het jaar 1440, toen er Adriaan van Rietveld mede verleid werd. Het verbrandde in het jaar 1481, wanneer er bezitter van was Jan van Rietveld, Procureur-Generaal van Holland. Deze Heer had, bij regterlijk vonnis, eenige lieden doen bannen, hetgeen ten gevolge heeft gehad, dat het Hof-van-Hillegom door eenige dier kwaadwilligen werd in brand gestoken, en aan hem, tot schadeloosstelling van dit verlies, door de Graven van Holland de duinen, beginnende aan den Margrietenburg tot aan den Hillegommer-beek, ten leen geschonken werden. Ook werd aan hem, op den 15 Mei 1587, het nieuw opgebouwde hof, met alle de duinen, waranden en konijnen, welke tusschen de Lisser en de Hillegommerbeek gelegen zijn, tot een onsterfelijk en ongesplitst leen, door Maximiliaan, Roomsch Koning en Graaf *van Holland*, opgedragen.

Door het huwelijk van Erfdochters is het aan andere geslachten geraakt, eerst in den huize van Waveren, naderhand in den huize van [illegible], waarin het, sedert den jare 1518 tot den jare 1616 bleef, overging aan den Heer Jan van Sypestein, Meesterknaap van [illegible], als gehuwd aan Vrouwe Catharina van Nyenrode. Uit dit [illegible] van Sypestein is dit adell. h., in het jaar 1740, overgegaan [illegible] van Six. In het jaar 1822 werd het door wijlen den Heer Jan [illegible]erkocht aan den Heer A. H. Brouwer, en door diens erven, in [illegible] 1857, aan den Heer Gerard Leembrugge Jz., die er nog eige[illegible] is.

Digitized by Google

Daarbij behoorde weleer verscheidene waranden en duinen, waarvan eenige ten Noordoosten van de Hillegommerbeek tot aan de Margrietenlaan, kwaad leen zijn geweest en aan de grafelijkheid vervallen, uit welker gewezene domeinen, zij, in het jaar 1722, met de ambachtsheerl., als allodiäal goed, verkocht zijn. Thans beslaat dit huis, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 16 bund. 43 v. r.

HILLEGOM (HUIS-TE-), adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie het voorgaande art.

HILLEGOMMER-BEEK, water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, welke, uit de *Haarlemmervaart* komende, met eene oostelijke rigting naar het *Haarlemmermeer* loopt, en zich daarin ontlast.

HILLEGOMMER-HOF, adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HILLEGOM (HOF-TE-).

HILLEGONDSBERG, d. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HILLEGERSBERG.

HILLEKENS (DE) of HILLEKENSPOLDER, onbehuisde pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Etten-en-Leur*; palende N. aan de Rioolsche-vaart, O. aan de Laaksche-vaart, Z. aan het Vlaanderenbosch en de Achterboerkens, W. aan het Kibbelvaartje.

Deze pold., welke verdeeld wordt in de Hooge-Hillekens en de Lage-Hillekens, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 77 bund. 39 v. r. 6 v. ell., waaronder 69 bund. 25 v. r. 34 v. ell. schotbaar land, en wordt door een steenen sluisje, voorzien van eene drijfdeur, wijd 5 palm. 5 duim. en hoog 6 palm. op het Kibbelvaartje en vervolgens op de Mark van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is omtrent gelijk A. P. De kaden zijn van geringe hoogte. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, die tevens Penningmeester is en eenen Gezworene.

HILLEKENS (DE HOOGE-), gedeelte van den pold. DE HILLEKENS, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Etten-en-Leur*; palende N. aan de Lage-Hillekens, O. aan de Laaksche-vaart, Z. aan het Vlaanderbosch en Achterboerkens, W. aan het Kibbelvaartje.

Het beslaat eene oppervlakte van 50 bund. 53 v. r. 29 v. ell., en maakt het hooge gedeelte van den pold. *de Hillekens* uit.

HILLEKENS (DE LAGE-), gedeelte van den pold. DE HILLEKENS, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Etten-en-Leur*; palende N. aan de Rioolsche-vaart, O. aan de Laaksche-vaart, Z. aan de Hooge-Hillekens, W. aan het Kibbelvaartje.

Het beslaat eene oppervlakte van 26 bund. 85 v. r. 25 v. ell., en maakt het lage gedeelte van den pold. *de Hillekens* uit.

HILLEKENS-POLDER, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie HILLEKENS (DE).

HILLEKE-VAN-DEN-DAM (HET), onbehuisde pold. in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; palende N. aan den Brandpolder en het Oud-Gors, O. aan de Buitengronden tegen het Vloedspui, Z. aan het Vloedspui, W. aan den Alblaspolder.

Deze pold., welke in het jaar 1816 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4 bund. 64 v. r. 60 v. ell., alles schotbaar land. Hij wordt door eenen houten duiker, wijd 8 palm. en voorzien

Digitized by Google

van eene klep, op het Vloedspui en verder op den Amer, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 4 palm. beneden A. P. De hoogte der dijken is van 1 ell. 8 palm. tot 1 ell. 9 palm. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit de Eigengeërfden.

HILLEMA of Hillama, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 5 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 5 min. W. van *Bergum*, waartoe zij behoorde.

Deze state is in het jaar 1774 door den Secretaris Hector van Glinstra afgebroken en vervangen door eene boerenhofstede, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 45 bund. 95 v. r. en thans in eigendom bezeten wordt door Jonkheer Daniel de Blocq van Haersma van Sminia, woonachtig te Leeuwarden.

HILLEMA of Hillama, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. *Heerenveen*, kant. *Lemmer*, nabij *Harich*, waartoe zij behoorde. Men weet echter de juiste plaats, waar deze state gestaan heeft, niet meer aan te wijzen.

Deze state was het stamhuis van het geslacht van Hillema, waartoe behoorde Gellius Hillema, die, in het jaar 1608 en 1609, een der Gemagtigden tot den handel van het bestand was. Hij overleed in het jaar 1626 (1).

HILLEMA-HUIS, geh. in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. W. N. W. van *Groningen*, kant. en 2½ u. W. ten N. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. W. Z. W. van *Grijpskerk*; met 3 h. en 20 inw.

Het behoort kerkelijk onder *Visvliet*, en ligt ten W. aan den weg van Visvliet, naar Eibersburen, 10 min. ten N. de trekvaart naar Stroobos. Vroeger vondt men hier een beerenhuis van de familie Hillema, elders ook Hilemer geschreven.

HILLEN (DE), ook de Weimeren-en-Hillen genaamd, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Ginneken*, gem. *'s Princenhage*; palende N. aan de Mark, O. aan Rooskensdonk, Z. aan den Veersche-weg en het Bosdal, W. aan den Polder-van-Hal.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 255 bund. 21 v. r. 28 v. ell., waaronder 207 bund. 35 v. r. 87 v. ell. schotbaar land, en wordt, op de Mark, van het overtollige water ontlast door een steenen sluisje, wijd 1 ell., hoog 1 ell. 4 palm., voorzien met eene drijfdeur en schuif, en twee houten deuren, wijd 6 palm. 1 duim en 6 palm. 8 duim., hoog 6 palm. en 8 palm. 2 duim., voorzien met schuif en klep. Het zomerpeil is 1 palm. 5 duim. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, tevens Secretaris-Penningmeester, en twee Gezworenen.

HILLEN (DE), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. en gem. *Oosterhout*; palende N. aan eenige afzonderlijk [illegible] perceelen tegen de Donge en het Kromme-gat, Z. aan het Oliezand, W. aan de Haven-van-Oosterhout.

[illegible] beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 35 [illegible] r. 30 v. ell., en wordt, op de Haven-van-Oosterhout [illegible] op de Donge, van het overtollige water ontlast, door drie [illegible]kers, aan de Westzijde van den polder liggende, de eerste wijd [illegible] de tweede vijf palm. vijf duim en de derde vier palm. negen [illegible]er voorzien van eene klep, en eenen dergelijken duiker aan de [illegible]an den polder, wijd drie palm. vijf duim, voorzien van eene klep.

---

(1) [illegible]voorts over hem Mr. J. Scheltema, *Staatkundig Nederland*, Deel I, bl. 464.

Digitized by Google

Het zomerpeil is 3 palm. 5 duim boven A. P., de hoogte der kade 1 ell. 5 palm 8 duim boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit de Eigengeërfden.

HILLEN (DE), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en kant. *Breda*, gem. *'s Princenhage*; palende N. en O. aan de Mark, Z. aan Slangwijk, W. aan Kraaijenest.

Deze landen, gelegen buitendijks van Slangwijk, beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 29 bund. 50 v. r. 9 v. ell., en worden door een sluisje, op de Mark, van het overtollige water ontlast. Het bestuur bestaat uit eenen Poldermeester.

HILLENGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. Z. O. van *Holwerd*, ½ u. N. O. van *Hantum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhoeve. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 42 bund., worden tegenwoordig in eigendom bezeten door den Heer Mr. Douwe Joan Andries Baron Harinxma thoe Slooten, woonachtig te Leeuwarden.

HILLERMEER, voorm. meer, prov. *Zuid-en-Noord-Holland*, thans een gedeelte van het Haarlemmer-meer uitmakende, in welks zuidoosthoek het gelegen was.

HILLESHAGEN of Hillishagen, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limbury*, arr. en 3 u. Z. O. van *Maastricht*, kant. en ½ u. O. Z. O. van *Gulpen*, gem. en 25 min. Z. O. van *Wittem*; met 18 h. en 110 inw.

HILLIGERLEE, b. en voorm. kloost. in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie Heiligerlee.

HILLIGMEER, klein meertje in *Rolderdingspil*, prov. *Drenthe*, tusschen Assen en Halen, ½ u. Z. van eerstgenoemde plaats.

HILLINEN, naam, onder welken het d. Hillegom, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, bij oude Schrijvers wel eens voorkomt. Zie Hillegom.

HILLISHAGEN, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Hillershagen.

HILREWAARDEBEEKE, onde naam van het d. Hilvarenbeek, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hilvarenbeek.

HILSCHE-POLDER, pold. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*; palende N. aan de Midgraaf of Middelgraaf, O. aan den pold. den Biesheuvel, Z. aan het Ouweland of den Polder-van-Babyloniënbroek, het Noordeveld-van-Dussen en den Polder-van-Meeuwen, W. aan het Noordeveld-van-Dussen en de vier Bannen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 355 bund. 76 v. r. 90 v. ell., telt 24 h., waaronder 8 boerderijen, en wordt van het overtollige water ontlast op den Vierbandschen-boezem, door twee houten wipwatermolens, welke tevens den polder het Nieuwland onder Meeuwen droogmalen, en vervolgens op den Vierbanschen-Gantel, door de sluis van dien naam in den buitendijk van den Nieuw-Dussensche-polder, op de Bleekkil, en verder op den Amer. Het zomerpeil is 7 palm. 7 duim. onder A. P. Het maalpeil 6 palm. 7 duim. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout, twee Leden, eenen Penningmeester en eenen Waarsman.

Digitized by Google

HILTE (DE), h. in *Oostermoerderdingspel*, prov. *Drenthe*, onder Gieterveen, gem. *Gieten*, staande ¼ u. ten O. van dat d., bij de brug over de Oostermoersche-vaart, aan den grooten weg van Gieten naar de Wildervank.

HILVARENBEEK, dek. in het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*; met ongeveer 33,000 zielen, onder welke 22,800 Communikanten.

Men telt er de volgende 23 pastoriën, als Best, Bladel, Diessen, Duizel, Eersel, Enschot, Goirle, Hapert, Hilvarenbeek, Hoogeloon, Hoogemierde, Hulsel, Lagemierde, Middelbeers, Moergestel, Netersel-en-Casteren, Oirschot, Oostelbeers, Reusel, Tilburg-aan-'t Goirke, Tilburg-aan-'t Heike, Vessem en Wintelre. Men heeft er 23 kerken, bediend wordende door even zoo veel Pastoors, 12 Kapellaans en 2 Assistenten.

HILVARENBEEK, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Oirschot* (5 k. d., 23 m. k., 2 s. d.); palende N. aan Tilburg, Berkel-Enschot-en-Heukelum en aan Moergestel, O. aan Diessen, Z. aan Hooge-en-Lage-Mierde-en-Hulsel, Z. W. en W. aan de Belgische gem. Poppel, W. aan Goirle.

Zij bevat het d. Hilvarenbeek en de geh. Biest, Breehees, Dun, Esbeek, Gorp, Koevert, Loo, Rovert, Voort, en Westerwijk. Deze gem. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6805 bund., waaronder 6797 bund. 45 v. r. 17 v. ell. belasthaar land; telt 464 huizen, bewoond door 480 huisgezinnen, uitmakende eene bevolking van ongeveer 2400 inwoners, die meest hun bestaan vinden in den landbouw, waarbij velen de schapen- en bijenteelt voegen. Van de 35 bierbrouwerijen, welke hier eenmaal bestonden, is er nog slechts één aanwezig. Voorts heeft men hier 1 orgelmakerij, 2 leerlooijerijen, 1 ros-die- en 2 wind-koremmolens, waarvan eene tevens tot schorsmolen gebezigd wordt, en 1 kaarsenmakerij, welke de omliggende kerken van de benoodigde waskaarsen voorziet. De grond is uit den aard zandig en schraal, en moet door veel mest en arbeid in eenen staat van vruchtbaarheid onderhouden worden, dewijl hij anders zeer spoedig in woeste heidegrond zoude verkeeren. De weilanden zijn hier mager en niet toereikend voor het vee. De granen, die hier gebouwd worden en zeer wel gevuld zijn, bestaan uit rogge, boekweit, haver en een weinig garst; de verdere veldgewassen zijn: spurrie, groen of rapen, aardappelen, en op beste gronden klaver en lijnzaad, ook winter- en zomer-oliezaad, doch dit alleen naar voor eigen gebruik.

[illegible] R. K., die hier ruim 2500 in getal zijn, onder welke 1700 Com[illegible]kanten, maken eene stat. uit, welke tot het apost. vic. gen. [illegible] *'s Hertogenbosch*, dek. van *Hilvarenbeek*, behoort, en door eenen [illegible]or en eenen Kapellaan bediend wordt.

[illegible]e Herv., van welke men er ongeveer 86 telt, behooren tot de [illegible] van *Hilvarenbeek-Diessen-Hooge-en-Lage-Mierde*, welke in deze [illegible]rgerlijke gem. eene kerk heeft.

Men telt er een twaalftal Isr., die tot de ringsynagoge van *Tilburg* behooren.

In deze gem. bestond tot in September dezes jaars (1845) slechts [illegible]ne school, te Hilvarenbeek, welke gemiddeld door een getal van [illegible]0 of 200 leerlingen bezocht werd. Sedert dien tijd zijn er eene

Digitized by Google

school in het geh. Best en eene te Esbeek opgerigt, waarvoor nog wel geene localen bestaan, maar reeds Onderwijzers zijn aangesteld, die in gehuurde kamers hunne scholen hebben geopend, welke ieder door 40 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. is eene van de oude vrijheden, schoon de oude vrijheidsbrief niet meer bekend is. Men verhaalt, dat zekere Vrouw Hilvaris hare plaats Hilvarenbeek, omtrent het jaar 800, voor de helft aan den Hertog van Braband en voor de wederhelft aan den Bisschop van Luik zou hebben gegeven; welke eerste zijne helft behouden, doch de tweede de zijne ter leen zou uitgegeven hebben, en dat daarvan de halve heerlijkheid oorspronkelijk zou zijn. Zeker is het, dat zij slechts voor de helft eene heerl. was, bestaande de dingbank, behalve Hilvarenbeek, uit de d. Diessen, Riel en Westerbeers.

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer H. Th. van Tetlingen, Ridder van het legioen van eer, Generaal-Majoor en Lid van het Hoog-Militair-Geregtshof.

Het d. Hilvarenbeek of Hilverenbeek, oudtijds Hilverbeke en soms Hilarewaardesbeke geschreven, ook wel eenvoudig Beke, en door de inwoners en die der omliggende dorpen doorgaans Beek genoemd, ligt 5 u. W. ten N. van Eindhoven, 2¼ u. W. ten Z. van Oirschot, aan de Hilver, waarvan het zijnen naam ontleent, op 51° 29′ 7″ N. B., 22° 48′ 4″ O. L.

Men telt er, in de kom van het d., 142 h. en 160 woningen, bewoond door 690 inw.

De Grootemarkt is een ruim en tamelijk regelmatig, met goede huizen omzet, plein, en wordt Vrijthof genoemd. Vroeger werden daarop de jaarmarkten gehouden, welke door Keizer Karel V ingesteld en vijf in getal waren. Zij vielen in: den eersten Woensdag voor Vastenavond, de tweede Woensdag voor Palmzondag, de derde Vrijdag na Paschen, de vierde Maandag voor St. Jan en de vijfde Woensdag in de Quatertemperdagen in September. Deze voorheen zoo drukke jaarmarkten kunnen bijna als geheel vervallen beschouwd worden, als wordende bijkans niet meer bezocht; terwijl de weekmarkt, welke, bij octrooi van de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, den 21 Augustus 1694 verleend was, geheel opgehouden heeft te bestaan. Midden op het marktplein staat een lindenboom van eenen zeer hoogen ouderdom, waaronder de linnenmarkt gehouden, alsmede de gemeentezaken afgekondigd worden, waartoe hij, om de digtheid en grootte van kruin, zeer dienstig is, dewijl hij eene groote menigte menschen tegen zon en regen kan beschermen.

De kerk, welke aan het *Marktplein* staat en aan den H. Petrus *in zijne banden* is toegewijd, is een groot en zeer net gebouw, op welks kruis een klein torentje staat. Zij zou in het jaar 1175 gesticht zijn, door zekeren Hilvaris of Hildewaar, zijnde eene dienstmaagd van de H. Oda. Zij bevat, buitenmuurs, eene lengte van 55, eene breedte van 25 en eene hoogte van ruim 20 Nederlandsche ellen, en is voorzien van drie fraai bewerkte altaren, eenen prachtigen predikstoel en een schoon welluidend orgel. Deze kerk zou door Hilvaris tot eene kollegiale kerk van wereldlijke Kanunniken zijn verheven en aan den *Apostel* Petrus zijn toegewijd, ofschoon anderen stellen, dat zulks geschied zij omtrent het jaar 1100, door Otbert, toenmaligen Bisschop van Luik, die er tevens het kapittel der Kanunniken met eenen Deken zou hebben aangesteld. Aan deze kerk heeft Graaf Ansfried, die naderhand den achttienden Bisschop van Utrecht is

Digitized by Google

geworden, zijn dorp Lommel gegeven; van hier is het dan, dat de tienden te Lommel tot in onzen tijd aan de kerk van Hilvarenbeek behoord hebben. In het jaar 1802 is de oude parochiekerk weder aan de R. K. terug gekeerd, die tot dien tijd toe eene schuurkerk bezaten. De toren kan men onder de fraaiste dorptorens van Nederland rangschikken; zij heeft twee omgangen of gaanderijen, eenen kunstig gemetselden steenen wenteltrap van 107 treden, van buiten onderscheidene groote en kleine nissen, waarin beelden schijnen geplaatst te zijn geweest, en eene hoogte van 71,592 Ned. ell. In den toren vindt men dertien zoo groote als kleine klokken, waarvan er negen tot het klokkespel behooren, dat, in orde zijnde, een zeer goed geluid geeft. De tijd der stichting kan men met geen genoegzamen grond met die der kerk gelijk stellen, de overeenkomst welke hij heeft, met de torens van Breda en Hoogstraten, is in het oogvallend. Den 27 Julij van het jaar 1448 sloeg de bliksem in den toren, en veroorzaakte zulk eenen verschrikkelijken brand, dat hij, benevens het kerkgebouw, tot op het steenen gedeelte genoegzaam vernield werd, en de klokken gesmolten op den grond nederstortten. Alles schijnt in het volgende jaar weder hersteld te zijn, blijkens het jaar 1449 in oud cijfer op een der kruisbalken bij de klokken ingehakt. De kerk onderging op den 10 Junij van het jaar 1585 hetzelfde lot. Een soldaat van den Spaanschen Veldoverste Graaf van Mansfeld, welke zich met zijn leger nabij Hilvarenbeek bevond, legde haar geheel in kolen. Zij werd weder herbouwd, doch slechts met stroo gedekt, tot zij in 1586 in het lot van het geheel dorp deelen moest, en andermaal door de Staatschen, onder den Prins van Hohenlohe, werd afgebrand. Na deze ramp werd er aanvankelijk tusschen de staande gebleven muren eene soort van hut gebouwd, en deze weder met stroo gedekt, om slechts de kleinoden en de bij de dienst vereischt wordende voorwerpen, voor den nadeeligen invloed der lucht te beveiligen; vervolgens dekte men de kerk tusschen die muren van den toren af, tot het groote koor of dat der H. Maagd, om, zoo als de oude aanteekening zegt, *haar te schermen dien tot den dienst Gods behoorden*. Eindelijk werd zij weder geheel volbouwd, doch Hilvarenbeek mogt zich niet lang in het bezit van zijne parochiekerk verheugen, want in het jaar 1615, den 11 December, des avonds tusschen 8 en 9 uren, bij eene koude en mistachtige lucht, sloeg de bliksem onder het kruis in den toren. De vlam woedde, door den hevigen wind aangeblazen, zoodanig dat zij in 2 of 3 uren tijds van de kerk meester werd, en haar geheel in kolen legde, de beide sacristijen werden alleen behouden, benevens het steenen gedeelte van den toren. Op den 8 Maart van het volgende jaar werd de herbouw aan eenen timmerman aanbesteed, die aannam al het benoodigd hout te leveren, en kwam nog datzelfde jaar, wat het uiterlijke aangaat, geheel in orde. Meermalen en wel in het jaar 1801, als [illegible] in Maart 1818, leed de toren door het [illegible] hier door veroorzaakt was van geringe [illegible] het spits of houtwerk in eenen [illegible] herstelling kenmerkt. [illegible] zijn, door het ontv[illegible] tijdens de jongste o[illegible]lijk, doch het schijnt [illegible]men tijd weinig zor[illegible] dit schoone gebouw.

Digitized by Google

Ten N. van Hilvarenbeek, op Westerwijk, was vroeger nog eene kapel, aan den H. Lambertus toegewijd, welke Geloofsprediker men wil, dat dit bedehuis zelf zoude gesticht hebben. Zij was omtrent 12 Nederlandsche ellen lang en 8 ellen breed, voorzien van een torentje, waarin eene klok hing. De Kapellanen van Hilvarenbeek en Goirle verrigtten bij beurten de dienst daarin. In het laatst der voorgaande eeuw werd deze kapel afgebroken en door eene kleinere vervangen, welke omtrent op de plaats van het oude koor gebouwd is. In eenen anderen uithoek, Voort, heeft mede vroeger eene kapel gestaan, welke in verval geraakt zijnde, afgebroken is.

De Herv. kerk, aan de noordzijde van het Marktveld staande, is in het jaar 1809 gesticht. Het is een net gebouw, voorzien van eenen kleinen toren en van een aan hare grootte geëvenredigd goed orgel, hetwelk in het jaar 1817 aan de gem. geschonken is, door den Heer B. J. Zaal, den toenmaligen Heer van Hilvarenbeek.

Het gemeentehuis of raadhuis, achter het koor en tegen de groote of parochiekerk staande, is in het jaar 1765 vernieuwd. Het was weleer, naar men wil, het kapittelhuis der Kanunniken.

Aan den zuidwestkant is de Boterwaag, waar vroeger alle boter, welke zoo op de weekmarkt als aan bijzondere huizen verkocht werd moest gewogen worden, tegen betaling van 15 centen per 50 Ned. ponden aan den Waagmeester, die voor dit genot jaarlijks zekere pacht aan de gemeente betalen moest. Deze verpligting is echter sedert lang afgeschaft. Boven de waag heeft men de Dorpsgevangenis, waar men, voor eenige jaren, nog insluitingsblokken zag, welke getuigden van den tijd, toen de Heeren van Hilvarenbeek het hoog-, middelbaar- en laag regtsgebied hadden.

In het jaar 1828 heeft men hier een nieuw kerkhof aangelegd, dat van twee ingangen met hekken voorzien en door eene beuken heg omgeven is. Op dit kerkhof worden, zonder onderscheid, Protestanten en R. K. begraven, zoo dat hunne lijken naast elkander rusten.

Er is hier eene school, welke in het jaar 1769 gebouwd is, en die gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht wordt.

Vroeger had men hier ook een Gasthuis, dat in 1452 tot stand gekomen is, doch thans tot eene boerderij dient, terwijl de inkomsten zooveel doenlijk, naar het doel der stichting besteed worden.

Mede heeft men hier een kasteel, Groenendaal geheeten, zijnde een modern gebouw, met dubbele grachten en sierlijk aangelegde boschjes en tuinen.

Hilvarenbeek is de geboorteplaats van de Godgeleerden Johannes Langecrusius of Macrostaurus (Langecruys) † in 1604 als Proost der Kapittelkerk te Cassel in Vlaanderen, na eerst Hoogleeraar in de Letterkunde en later in de Regtsgeleerdheid te Leuven te zijn geweest; Martinus Becanus, eigenlijk Maarten van Beek, geb. vermoedelijk in 1561, † 24 Januarij 1624, als Biechtvader van Keizer Ferdinand II, en Jacob van Heusden, de stichter van de Maatschappij tot bevordering van Welstand, voornamelijk onder de landlieden, geb. 30 Januarij 1767, † 24 Februarij 1841, als emeritus Predikant van zijne geboorteplaats; van den Genees-, Taal- en Letterkundige Gulielmus Famius (Willem Boonaerts), den 28 Mei 1590, te Leuven, waar hij Hoogleeraar in de Grieksche taal was, door eenige wederspannige en woelende Studenten vermoord, en van Adriaan van Hilvarenbeek, Abdijheer van het stift van St. Nicolaas te Middelburg en daarna Priester te Monster bij 's Gravenhage, die in den nacht van den 9 Julij 1572

Digitized by Google

te Rugge bij Brielle, op last van Willem van Lumei, Graaf *van der Mark*, met andere, te Gorinchem in hechtenis genomen, R. K. geestelijken, werd opgehangen en daarom onder de Gorinchemsche Martelaren geteld wordt.

Aan dit d. vielen de volgende rampen te beurt. Het werd in 1388 door den Hertog van Gelder, afgebrand en verwoest. In het jaar 1542, werd Hilvarenbeek door Maarten van Rossem, gebrandschat op 1400 guld., en het volgende jaar 1543, moest het weder aan hem 1300 guld. aan brandschatting opbrengen. In het jaar 1586, plunderden de Staatsche benden dit dorp uit, en dreven al het vee naar Holland.

In het jaar 1702, leden de inwoners van dit dorp, die alle hunne goederen in de kerk en op den toren hadden geborgen, eene schade van 10,000 guld., door de Franschen, die hun alles ontroofden, ofschoon zij er zich dapper tegen verweerden. In 1708 plunderden eenige Fransche Dragonders hier al de huizen, en verbrandde 19 huizen en schuren, allen vol beladen met graan.

In het jaar 1719, werden zeer vele inwoners van dit dorp, door eene allerbesmettelijkste ziekte aangetast, en naar het graf gesleept, zoo dat de Algemeene Staten goedvonden, om dit dorp door een kordon te laten insluiten. In 1792, werden hier eenige huizen door eenen bij ongeluk ontstanen brand geheel vernield, doch deze brand werd gelukkig gestuit, terwijl dit dorp anders eene veel grootere schade zoude geleden hebben.

In den nacht tusschen den 20 en 21 Maart 1801, sloeg de bliksem in den toren, doch de brand, hierdoor ontstaan, werd zoo spoedig als gelukkig geblusscht. In den nacht tusschen den 29 en 30 April 1842, is hier een verschrikkelijke brand ontstaan, waardoor 15 huizen met schuren en stallingen, eene prooi der vlammen zijn geworden, terwijl ook eenig vee daarbij omkwam. Bij de Belgische onlusten heeft dit d. meermalen door stroopen der benden geleden.

Het wapen dezer gem. bestaat in een schild van goud, beladen met twee van onderen in het schild, elkander ontmoetende onregelmatig, kronkelende lijnen van zilver, voorstellende de beide beekjes, welke het overtollige heidewater door het dorp voeren, en zich even daar buiten vereenigen; boven in het schild ziet men een blokje van zilver, verbeeldende de kerk en den toren, die ook werkelijk tusschen de beide beekjes geplaatst zijn.

HILVARENBEEK-DIESSEN-EN-LAGE-MIERDE, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. van *'s Hertogenbosch*, ring van *Oisterwijk*.

Vroeger waren het twee gem., als: die van Hilvarenbeek-Diessen-en-Riel, en die van Lage-Mierde, zijnde de eerste, die in de gem. Hilvarenbeek-Diessen-en-Riel het leeraarambt heeft waargenomen, geweest Gijsbertus Cortsius, die in het jaar 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1657 overleed.

De gem. Lage-Mierde was eertijds met *Hooge-Mierde* en *Hulsel*, als eene combinatie aangemerkt, die echter in het jaar 1730, door den Raad van State vernietigd is, zoo dat er sedert te Hooge-Mierde en Hulsel niet meer werd gepredikt, en de weinige Herv. dier plaats, te Lage-Mierde hunne godsdienst moesten uitoefenen. Na deze afscheiding had Lage-Mierde tot eersten Predikant Paulus Keuchenius, die in het jaar 1733 herwaarts kwam, en in het jaar 1779 overleed. Toen in het jaar 1807 de combinatie van Hilvarenbeek-Diessen-en-Lage-Mierde ontstaan was, had men hier tot eersten Leeraar

Jacobus van Heusden, die reeds sedert het jaar 1792 te Hilvarenbeek stond, en in het jaar 1839 emeritus werd.

Men heeft in deze gem. één kerk te Hilvarenbeek en telt er 90 zielen, onder welke ruim 50 Ledematen. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

HILVER (DE) of Hulver, beekje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, dat uit onderscheidene takjes ontstaat, die alle in de heide aan de Belgische grenzen ontspringen, het voornaamste daarvan uit een moeras, omtrent de Tuldershoef. Twee dezer takjes stroomen Noordwaarts langs het kasteel Groenendaal, tot voorbij het d. Hilvarenbeek, waar zij zich vereenigen. Dit beekje neemt voorts bij het geh. Biest eenen Oostelijken loop, en ontlast zich, een kwartier uur beoosten het laatstgenoemd plaatsje, in den Nemer.

HILVERBEEK, buit. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 7 u. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 1¼ u. Z. van *Naarden*, gem. en in het d. *'s Graveland*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 43 bund. 4 v. r. 99 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. Hendrik Six van Hillegom, woonachtig te Amsterdam.

HILVERBEKE, oude naam van het d. Hilvarenbeek, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hilvarenbeek.

HILVERSOM, d. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hilversum.

HILVERSOM, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*, ten Z. van *Celebes*.

HILVERSOMMER-ENG, streek bouwland in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hilversummer-Eng.

HILVERSUM, gem. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Naarden* (9 k. d., 2 m. k., 10 s. d.); palende N. aan de gem. Bussem, O. aan Laren, aan de Utrechtsche gem. Baarn en de Vuursche, Z. aan de Utrechtsche gem. Maartensdijk, Achttienhoven en aan de gem. Oud- en Nieuw-Loosdrecht, W. aan 's Graveland en Weespercarspel.

Deze gem. bevat het vlek Hilversum, het geh. de Vaart of het Gooische-gat, benevens eenige verstrooid liggende huizen.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4867 bund. 82 v. r. 61 v. ell., waaronder 4703 bund. 76 v. r. 87 v. ell. belastbaar land. Men telt er 560 h., bewoond wordende door 1052 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 5200 inw., die meest hun bestaan vinden in fabrijken van katoenenbaai of Hilversummerstreep, tapijten en vloerkleeden, hebbende men er 16 Hilversummer-streepfabrijken, 21 tapijt- en vloerkleeden-, en 2 paardedekkenfabrijken, benevens 2 blaauwverwerijen en 1 zwartstoffenverwerij. In dit jaar (1843) is te Hilversum eene spinnerij opgerigt, waarin ruim 40 behoeftige personen zijn werkzaam geweest, en waarvoor door vermogenden een renteloos voorschot is verstrekt, ten einde eenige ingezetenen in de gelegenheid te stellen werk te verschaffen, tevens ook door bespitting van gronden. Vroeger had men er ook lakenfabrijken, en men heeft er 1 bierbrouwerij en 1 mouterij, benevens 1 korenmolen en vrij aanmerkelijken landbouw.

De Herv., die hier ongeveer 1700 in getal zijn, onder welke 600 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Amsterdam*, ring

van *Naarden* behoort. Deze gem. is tot het jaar 1605 met *Laren* vereenigd geweest. De eerste Predikant, welke die beide dorpen gezamenlijk bediend heeft, is geweest Stephanus Nicolai of Steven Klazes, welke omstreeks het jaar 1584 herwaarts kwam, en in het jaar 1595 naar Oldeholtpade, in Friesland, vertrok. Na de scheiding dezer beide dorpen, in het jaar 1605, bleef alhier Martinus Droogenbroek, die reeds sedert het jaar 1696 de combinatie bediend had; terwijl men te *Laren* eenen anderen Leeraar beriep. Droogenbroek overleed in het jaar 1621.

De R. K., van welke men er ruim 2900 telt, onder welke ruim 1900 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men telt er ook 480 R. K. van de Oude Bisschoppelijke Clerezij of Jansenisten, onder welke 300 Communikanten, welke mede eene stat. uitmaken, die door eenen Pastoor bediend wordt.

De Isr., van welke men er 140 telt, maken de ring-synagoge van *Hilversum* uit, welke tot het Nederlands-Synagogaal Ressort van *Amsterdam* behoort.

Men heeft in deze gem. eene gemeente- of dorpschool, terwijl eene tweede in aanbouw is; een Instituut voor onderwijs in het Fransch, Engelsch en Hoogduitsch; een Instituut voor Meisjes, en eene Arm- en Zondagsschool, welke gezamenlijk door 340 leerlingen bezocht worden.

Het vlek Hilversum, vroeger ook wel Hilpertsen gespeld, ligt 5¼ u. O. Z. O. van Amsterdam, 2 u. Z. van Naarden, 3½ N. ten O. van Utrecht. Het is de grootste plaats van Gooiland, hoewel het in het uiterlijk aanzien kleiner dan *Huizen* schijnt, maar dit laatste is ruimer betimmerd. Hilversum is zeer aangenaam gelegen in een schoon dal, door eenen halven kring van heuvelen omgeven, en in de nabijheid van fraaije boschrijke dreven. Ook in het vlek zelf is het zeer boomrijk, waardoor het op sommige plaatsen eenen aangenamen lusthof gelijkt. Daar men gewoon is den heuvelachtigen grond, welke romdom het d. ligt, voor het grootste gedeelte met rogge, haver, boekweit enz. te bebouwen, levert zulks de bekoorlijkste gezigten op, vooral als men den Trompenberg of den Boomberg beklimt, wanneer men in een oogenblik, de blaauwe heiden en de vruchtbare, met het goudgele graan pronkende, akkers overziet; terwijl de boekweit zich als een zilveren tapijt voordoet en verderop bosschaadjen, weiden, eene menigte torens en een gedeelte van de Zuiderzee, met de daarop zeilende schepen zien kan.

Omtrent de stichting van deze plaats weet men niets met zekerheid te zeggen. Alleen blijkt uit oude handvesten der Hollandsche Graven, dat het eene oude plaats is, en het is hoogst waarschijnlijk, dat het [illegible] begin genomen heeft uit herdershutten, aangezien de gelegenheid zeer geschikt was voor de schapenfokkerij. Na het jaar [illegible] door de bestrating van den weg van 's Gravenland door [illegible] op Soestdijk, alsmede van den weg op Utrecht en de we[illegible] de gemeente, maar vooral door de vele ontginningen en [illegible]gen om het dorp, het aanzien daarvan grootelijks veranderd. [illegible] h. in de kom van het d. beloopt 530 en dat der inw. 4900. [illegible]gthuis, dat kort na den brand van het jaar 1766 gebouwd [illegible]kt van binnen en van buiten eene zeer goede vertooning. Het [illegible] hooge stoep, alsmede een torentje, waarin eene klok hangt.

Digitized by Google

De Parochiekerk, was vóór de Reformatie aan den H. Vitus toegewijd. De Pastoor werd destijds bij beurten door de Abdis van Elten, en de Persona of den eersten Pastoor van Naarden aangesteld, hij trok van de pastorie 16 Rijnsche guld. (24 guld. 40 cent). Deze kerk, in het jaar 1766, op de muren na, afgebrand zijnde, is vervangen door het tegenwoordige gebouw, hetwelk den 3 Julij 1768 is ingewijd. Deze kerk is zeer net, in alles aan het oogmerk beantwoordende, en van een goed orgel voorzien, waarbij een orkest, dat op twee nette pilaren rust. De kerk heeft eenen spitsen toren en staat op een groot kerkhof, dat met eenen muur omgeven is. Sedert het jaar 1793 wordt hier niet meer in de kerk begraven. Maar men heeft daartoe, even buiten het dorp, eene geschikte plaats ingerigt. Deze begraafplaats is, na die van Wijk-bij-Duurstede, de eerste, welke men in Nederland buiten de bebouwde kom van eene st. of een d. heeft aangelegd, en is omringd door eenen 1 ell. 7 palm hoogen muur. De toegang tot dezen godsakker is als eene laan, beplant met eene dubbele rij boomen. Men treedt er in door een ijzeren hek, op welks pilaren de woorden: Gedenkt te sterven te lezen staan. Tegenover dit hek ziet men eene graf- of gedenknaald, op eenen kleinen heuvel van groene zoden.

De Kerk der R. K., aan den H. Vitus toegewijd, is in 1784 gesticht, het is een groot en fraai gebouw, zonder toren, doch van een orgel voorzien. Vóór dat deze kerk gesticht was, moesten de R. K. van Hilversum zich naar *Laren* of *Bussum* ter kerk begeven.

De Kerk der R. K. van de Oude Bisschoppelijke Clerezij of Jansenisten, aan den H. Vitus toegewijd, is mede een net gebouw, zonder toren of orgel.

De Synagoge der Israëliten is klein, doch zeer net. Zij werd den 21 Augustus 1789 ingewijd. Deze synagoge heeft een aardig torentje, doch zonder klok daarin.

De gemeenteschool wordt gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht. Het Instituut voor Jonge heeren telt 20 leerlingen, dat voor Jonge jufvrouwen mede 20 leerlingen, en de Arm- en Zondagschool 100 leerlingen. Ook heeft men er een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 31 Mei 1824 opgerigt is en ruim 30 leden telt. — Sedert verscheidene jaren hebben er zich vele Kunstschilders gevestigd.

Vroeger had men hier een vrij aanzienlijk Weeshuis, in het jaar 1786 door den Heer Hendrik Hovy gesticht, welk gebouw thans dient tot een particulier huis.

In den omtrek van het d. ziet men eenige tumuli, waaruit potten met beenderen zijn uitgegraven, welke waarschijnlijk van Germaansche herkomst zijn. Ook zijn er keisteenen van aanmerkelijke grootte uitgegraven, en onder deze, welke op 9000, 12,000, sommige ook op 16,000 Nederlandsche ponden geschat worden.

De kermis te Hilversum valt in op Pinkster.

Die van Hilversum hebben getracht hunne vaart, ten Z. van 's Graveland gelegen, door de heide heen te brengen tot aan het dorp, waarin zij verhinderd werden door het verbod, om in Gooiland andere zanderijen te mogen aanleggen dan omtrent de stad Naarden, zoodat de schuit, die tusschen Amsterdam en Hilversum over en weder vaart, de goederen een klein half uur gaans van het dorp af moet lossen en laden, welke dan met wagens worden af- en aangevoerd, tot groot ongerief der ingezetenen; nu echter is de doorgraving wederom begonnen.

Digitized by Google

Hilversum verkreeg in het jaar 1425 een handvest van Hertog Jan van Beijeren, uit welk het schijnt, dat *Laren* en Hilversum vóór dien tijd onder een en hetzelfde geregt behoord hebben. Immers geeft de Hertog daarin niet alleen het regt aan den Baljuw, om jaarlijks op Vrouwendag vijf Schepenen voor Hilversum te kiezen, maar spreekt ook van eene banscheiding te maken tusschen *Larenkerspel* en Hilversum; doch de Schepenen van deze kerspelen zouden te zamen de breuken geregten in het Gooijerbosch, terwijl de beesten, welke schade in het bosch hadden aangerigt, verborgd zouden worden, bij goeddunken van Schepenen in de dorpen daar den eigenaar woonachtig was, en Schepenen van Hilversum zouden hun eigen land en hunne meente of gemeene weide keuren, gelijk die van Laren voormaals plegen te doen.

In het jaar 1491, toen de muren van Naarden zeer vervallen waren, hebben Burgemeesteren en Schepenen en de gemeene Poorteren van Naarden verzocht, dat de vier naast gelegene en onder de stad behoorende dorpen Hilversum, Blaricum, Laren en Huizen, vermits zij, bij elke gelegenheid van vijandelijke overvallen, benevens hun vee, have en goederen, altoos lijfberging binnen gemelde stad hadden, ook mogten helpen dragen in de kosten, welke tot het herstellen van de muren en verdere versterkingen noodig waren; te meer, daar zij zich zelven buiten staat bevonden, om zulks alleen te bekostigen; waarop de Graaf van Egmond, als Stadhouder van Holland enz. bevel gaf, dat de voorschreven herstellingen gedaan en de helft daarvan door de vier gemelde dorpen gedragen zoude worden, mits dat zij, als voren, ten allen tijde met vrouwen en kinderen, benevens alle hare goederen, lijfberging en bescherming binnen de gemelde stad zouden genieten.

In den tweespalt tusschen Holland en Gelderland, terwijl Filips van Oostenrijk, naderhand Koning van *Spanje*, naar Duitschland gereisd was, deed Hertog Karel van Egmond, die zijnen eisch op Gelderland levendig hield, in het jaar 1505, eenen inval in Gooiland en verbrandde het d. Hilversum, zonder echter grooten buit van de inwoners te bekomen, alzoo zij met hunne goederen gevlugt waren.

In het jaar 1629, bij den inval van den Graaf van den Berg, die met Croaten en andere benden in Spaansche dienst, over den IJssel een strooptogt deed naar Amersfoort en het Gooi, werd het d. andermaal in kolen gelegd.

In het jaar 1672, bij den noodlottigen inval der Franschen in de republiek der Vereenigde Nederlanden, heeft dit d., benevens *Loosdrecht* en Eemnes, zeer veel geleden; echter op verre na zoo veel niet, als sommige schrijvers daarvan verhaald hebben.

Den 1 Augustus 1674 werd dit d. zwaar geteisterd door een hevig onweder, waardoor 30 h. neergeworpen en andere zwaar beschadigd werden, kostende zulks menig mensch het leven.

In het jaar 1725 teisterde een vrij aanmerkelijke, toevallig ontstane brand, het dorp, waardoor meer dan vijftig huizen in de asch gelegd werden en veel schade aan wol en lakens geleden werd.

Bovenal noodlottig was de brand, die den 5 Junij 1766 te Hilversum gewoed heeft. Deze brand nam des namiddags tusschen een en twee ure een aanvang, en hetgeen opmerkelijk is, juist in hetzelfde huis, waarin de vorige brand ontstaan was en waar een Israëlitisch Vleeschhouwer woonde. Een van zijne huisgenooten, zegt men, had de onvoorzigtigheid gehad, om eenen aschpot met vuur digt bij brandbare

Digitized by Google

stof of hooi te zetten. Weldra was alles in beweging, om, ware het mogelijk, den brand in hare beginselen te stuiten; dan, een sterke oostenwind op eene langdurige droogte volgende, verijdelde alle de pogingen der werkzame ingezetenen; het vuur werd met een ongelooflijk geweld door de lucht heen gevoerd, hetwelk als een regen op de huizen nederviel, en haar daardoor, aangezien zij meest allen met riet gedekt waren, zelfs op eenen verren afstand weldra in vlam zette, zoo dat vele ingezetenen, welke geen gevaar voor hunne eigene woningen vreesden, en die tot hulp van anderen waren toegeschoten, spoedig de droevige tijding ontvingen, dat ook hunne huizen door de vlammen waren aangestoken. Binnen weinige uren waren 217 huizen of schuren, behalve het raadhuis, de pastorij, het schoolhuis, de kerk en toren door het vuur verslonden. Vooral was de schade groot aan de voorhanden zijnde voorraad van fabrijkgoederen, zoo dat het geheele bedrag der schade op een millioen guldens geschat werd; terwijl daarbij alle bescheiden en belangrijke archieven dit d. betreffende, zijn verloren geraakt.

Het kanaal van de Vecht of Tienhoven, is in de laatste jaren onder de gem. Hilversum in de heide verlengd, met plan om de Gooische heide met de Vecht te verbinden, met de Eem of te Huizen met de Zuiderzee, doch deze nuttige onderneming schijnt niet meer te worden voortgezet.

Het wapen van Hilversum bestaat in een veld van azuur (blaauw), beladen met vier boekweitkorrels van goud.

HILVERSUMMER-ENG, streekbouwland in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, dat het d. *Hilversum* omgeeft. — Zij beslaat eene oppervlakte van 1280 bund.

HILVERSUMMER-MEENT, gemeene weide in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Naarden*, gem. en Z. van *Hilversum*.

Deze weide, die eene oppervlakte beslaat van 425 bund., is van eenen watermolen voorzien, en wordt even als een polder afzonderlijk bestuurd, bestaande dit bestuur uit twee Molenmeesters, die aangesteld worden door het Gemeente-bestuur.

HILVERSUMSCHE-MAAT, weide in *Gooiland*, waarin ieders eigendom alleen door paaltjes wordt aangewezen, dienende vooral tot hooiland, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Naarden*. Thans behoorende onder de gem. *Huizen*, doch waarvan de meeste eigenaars te Hilversum woonachtig zijn

Deze weide, die eene oppervlakte beslaat van 45 bund., wordt even als een polder afzonderlijk bestuurd, bestaande dit bestuur uit twee Schaarmeesters, uit de Ingelanden benoemd door het Gemeente-bestuur van Hilversum.

HILVOIRT, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, kw. *Oisterwijk*. Zie Helvoirt.

HILVOIRTSCHE-STRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, kw. *Oisterwijk*. Zie Helvoirtsche-Straat.

HILVOORDEN, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. Z. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant. en ½ u. W. ten Z. van *Voorburg*, gem. *Rijswijk*.

Op deze buit. gaat men door eenen onderaardschen gang naar het tuinhuis, maar tusschen beide is eene dubbele deur, die door middel van eenen geheimen val in den grond van self open springt, waarneer men er voor staat. Overigens heeft men er groote vijvers, eene

Digitized by Google

vischrijke vliet, fraaije wandeldreven, en men geniet er een schoon veldzigt. Zij wordt in eigendom bezeten door den Heer M. Vreuly M. Dz.

HIMMEN, d. op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Herren.

HINCKEL, geh. in de heerl. *Rosport*, grooth. *Luxemburg*. Zie Hinkel.

HINCKELENOORT, voorm. amb. heerl. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Hinkelenoord.

HINDELOOPEN, kant., prov. *Friesland*, arr. *Sneek*.

Het bevat de steden Hindeloopen, Workum en Stavoren, benevens de griet. Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 12,171 bund. 49 v. r. 79 v. ell., waaronder 9715 bund. 82 v. r. 20 v. ell. belastbaar land; telt 1250 h., bewoond door 1696 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 7700 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw, veeteelt en zeevaart.

HINDELOOPEN, gem., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. *Sneek*, kant. *Hindeloopen* (13 m. k., 8 s. d.); palende Z., W. en N. aan de Zuiderzee, O. aan de griet. Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde.

Deze gem. bevat de stad Hindeloopen, benevens de zoogenaamde Klokslag van Hindeloopen, waarin eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 500 bund. 79 v. r. 23 v. ell., waaronder 498 bund. 16 v. r. 18 v. ell. belastbaar land; telt 237 h., bewoond door 272 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1200 inw., die meest hun bestaan vinden in boerderij, dijk- en polderwerken en een weinig vischvangst; terwijl men er thans twee scheepstimmerwerven, eene wolkammerij en eene verwerij heeft.

De Hervormden, welke hier 950 in getal zijn, onder welke 350 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Sneek*, ring van *Workum*, behoort. Bij de algemeene Hervorming in Friesland, in het jaar 1580, werden de eerste godsdienstoefeningen alhier gehouden ten huize van zekeren Laurens Gijsbrts, ter plaatse, waar thans een boschje gevonden wordt, bij den Heer J. T. van der Laan in eigendom bezeten wordende, wijk C, N°. 63. Dit geschiedde, alzoo de kerk verbrand was, mogelijk wel in de onlusten, die kort te voren in Friesland plaats hadden. De Herv. gem. werd eerst bediend door den Leeraar van Koudum, Rudolfus Fabritius, en daarna door die van Molkwerum, tot dat de gem., in het jaar 1600, alleen een eigen Leeraar bekwam. De eerste, die te Hindeloopen alleen het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Gerardus Vockengius of Gerard Vocking, die sedert het jaar 1597 *Molkwerum* en Hindeloopen te zamen bediende, maar in 1600 alleen voor Hindeloopen beroepen werd, terwijl men toen *Molkwerum* bij Warns en Scharl voegde. In het jaar 1603 vertrok Vocking naar Makkum. Van 1726 tot eenige volgende jaren werd de gemeente door twee Leeraren bediend, van welke de eene als ordinair en de andere als extra-ordinair Predikant werd aangemerkt; alstoen toch werd door de Regering een tweede Predikant aangesteld, die tevens als Rector der Latijnsche school moest fungeren. De eerste, die als extra-ordinair Predikant hier gestaan heeft, is geweest Hanso Lemstra, die in Maart 1726 als S. S. Min. Cand. herwaarts kwam, en in het jaar 1728 naar Heeg vertrok. Na het vertrek van den Predikant Bouwe Ringnalda, naar Dronrijp, hetwelk in het jaar 1794 plaats had, bleef de tweede predikantsplaats onvervuld, tot dat die, bij besluit van Koning Lodewijk, in dato 14 Januarij 1808,

Digitized by Google

geheel werd ingetrokken, terwijl de eenige Predikant nu tevens Rector is. Onder de vroegere Herv. Predikanten dezer stad, verdient bijzonder melding Dominicus Goltzius, die hier in 1684 van Tjummarum beroepen werd, en tot 1719, wanneer hij emeritus werd, hier Gods woord verkondigde, en wiens talrijke en uitmuntende geschriften nog de aandacht en lezing overwaardig zijn. Bij vacature werd voorheen door den kerkeraad een zes- en een drietal gemaakt (namelijk alleen in betrekking tot den eersten of gewonen Predikant, want de tweede werd geheel alleen door de Regering benoemd), hetwelk ter approbatie aan de Regering werd aangeboden, en waaruit alle Mansledematen één tot Predikant aanstelden; doch dit is, sedert de tegenwoordige kerkordening, geheel vervallen, staande de beroeping nu alleen aan den kerkeraad.

Reeds in het midden der zestiende eeuw bestond hier eene Doopsgezinde gemeente, die op sommige tijden 1000 leden telde. Van het jaar 1615 tot 1628 bestonden hier de Waterlandsche- en de Vlaamsche gemeente. Ook schijnt er destijds nog eene kleine gem. van Hoogduitsche Doopsgezinden bestaan te hebben. De Waterlandsche en Vlaamsche gemeenten werden in 1628 vereenigd: Die vereeniging heeft geduurd tot 1749; toen zijn er weder twee gemeenten ontstaan, bekend onder den naam van het Oude- en Nieuwe-Huis of de Groote- en Kleine-Vermaning, ook wel de Grove- en Fijne-Mennonieten, welke zich echter in het jaar 1810 ten tweeden male vereenigd hebben, en sedert door eenen Leeraar bediend zijn. Op het einde der zeventiende eeuw telde de Vlaamsche Doopsgezinde gem. 570, en de Waterlandsche 210 niet gealimenteerde leden; in 1796 beide gem. 330 zielen. Thans telt men er 150 zielen en onder deze 60 Ledematen. De eerste Predikant bij de Groote-Vermaning, in 1749, is geweest W. van der Ploeg, die van hier vertrok naar Dockum. Bij de Kleine-Vermaning, in 1749, was de eerste Predikant D. J. Bogaart, welke hier van Aalsmeer kwam en wederom van hier in 1772 naar Enkhuizen vertrok. Bij de tegenwoordige vereenigde gemeente is het geweest S. Goater, welke alhier in 1808 beroepen werd van de Joure, en die van hier in 1813 vertrok naar Zijldijk.

Het getal Roomsch Katholijken, hetwelk men er heden aantreft, beloopt 90, welke te *Workum* hunne godsdienst oefenen.

Ook bestaat, volgens besluit van Z. M. den Koning, in dato 5 December 1841, N°. 9, eene Christelijke Afgescheidene gemeente, welke ruim 20 zielen telt, en die ook, in 1842, eene eigene kerk alhier gebouwd hebben.

De Israëlieten, die er ongeveer 30 in getal zijn, hebben eene bijkerk, welke tot de ring-synagoge van *Bolsward* behoort.

Men heeft in deze gem. eene school.

De stad Hindeloopen, bij verkorting Hinloopen, in het Lat. Hindelopa, ligt 8 u. Z. W. van Leeuwarden, 4½ u. W. Z. W. van Sneek, 2 u. N. van Stavoren, 5½ u. Z. van Harlingen, 52° 53′ N. B., 23° 27′ O. L. De stad wordt aan drie kanten door de zee bespoeld, en heeft maar alleen aan den zuidoostkant goed weiland, zoodat zij de gedaante van een schiereiland vertoont. Het is eene naakte plaats, zonder bosch of boomen. Zij heeft eene goede haven aan den Noordkant, die aan de Noordwestzijde door palen en steenen, en aan de Oostzijde door strand en palen gedekt is. Het is van daar, dat de inwoners zich sedert eeuwen bijna geheel op de zeevaart hebben toegelegd, en reeds zeer vroeg grooten handel dreven. Ook kunnen bij

Digitized by Google

stormwinden, kleine schepen daarop veilig toevallen; doch voor groote schepen heeft zij geene genoegzame diepte, alzoo er, bij een gewoon hoog tij, niet boven de vier of vijf voet water in den mond der haven gevonden wordt. Zij is voorzien van eene steenen sluis, ter wijdte van 16 houtvoeten (ruim 4 ell. 2 palm.), en zoo zwaar en sterk, dat zij voor geene andere, in de prov. Friesland, behoeft te wijken. De stad, geheel en al met grachten doorsneden zijnde, vertoont zich, alsof zij in verscheidene eilanden verdeeld ware. De grootste dier grachten is de Zijlroede, waardoor het binnenwater uit den Hoekslag en het Haanmeer naar zee vloeit; zijnde er behalve dat, op 's Lands kosten, in het jaar 1775, eene nieuwe waterleiding gegraven en eene sluis in den Slaperdijk gelegd, welke zich van het Workumer-Nieuwland tot aan Koudum uitstrekt.

Hindeloopen heeft goede straten en was vroeger digt bebouwd, en zonder eenige openc plaatsen en pleinen, uitgezonderd een plein in wijk A, dienende tot een kerkhof voor drenkelingen enz.; doch daar er, gedurende de laatste zeventig jaren, wel honderd vijftig huizen zijn weggebroken, en velen eene bijzondere bouworde hebben, zoo geeft dit op sommige plaatsen een zeer ongeregeld aanzien. Wegens den oorsprong en eerste bouwing dezer stad valt met zekerheid niets te bepalen, doch uit de bouworde der huizen en hunne benamingen mag men met grond besluiten, dat ze, bij haren eersten aanleg, een dorp geweest is, onder welke benaming zij ook reeds op het jaar 779 vermeld wordt; terwijl zij, door toenemende zeevaart, in het jaar 1225, tot eene stad is verheven. De huizen, meerendeels met roode pannen gedekt, worden er nog hedendaags verdeeld in het binnenhuis, middelhuis, buiten- en lytshuis, gelijk ten platte lande. Ook zijn er altijd zeer vele koemelkerijen in de stad geweest, hebbende haar getal, in het jaar 1642, nog wel 162 beloopen, dat te minder te verwonderen is, als men nagaat, dat de vermogende ingezetenen tevens eigenaars waren van de landerijen, nabij de stad gelegen. De meeste huizen der stad zijn naar den ouden trant, met trapgevels, gebouwd, slechts van eene verdieping en van binnen op eene vaak beschte, doch vreemde wijze, fraai met eikenhout betimmerd. In het voorjaar betrekt men hier gewoonlijk het zoogenaamde lytshuis, zijnde een klein gebouw of vertrek aan den waterkant, welk gebruik de strekking heeft, om het woonhuis zoo veel mogelijk zindelijk te houden.

De kleeding der inwoners, bijzonder der vrouwen, verschilt zeer veel van die der overige Friezen. Haar hoofdkapsel openbaart het, of zij gehuwd of ongehuwd zijn, terwijl de stof harer kleeding meestal ruitvormige figuren oplevert, die nogtans zeer onderscheiden zijn, en verschillende vreemde namen dragen. Ook de taal, zeden en levenswijze hebben hier iets bijzonders, al hetwelk eene opmerkzame beschouwing overwaardig is. Dit vreemde gaat evenwel langzamerhand veel verloren, zoo als de welvaart dezer stad in de laatste tijden ook aanmerkelijk verminderd, en de scheepvaart nagenoeg vervallen is.

Sommigen zijn van gevoelen, dat het bijzondere, hetwelk de inwoners dezer stad van andere oorden onderscheidt, is toe te schrijven aan den handel, dien de Hindeloopers oudtijds in het Noorden dreven, namelijk hun verkeer op het Zweedsche eiland Amak; terwijl de kleeding dier eilanders, vroeger eenige overeenkomst had met die der Hindeloopers.

Uit de gelegenheid en namen van eenige deelen der stad valt op te maken, dat de Noordkant en Westkant, zijnde de Buren, de

Digitized by Google

Noord-Be en de West, met de Kerkstraat, de eerste beginselen der stad geweest, dewijl men daar achter de Tuinen heeft, zijnde thans eene straat, die zich langs de Buren uitstrekt tot aan de Zijlroede, welke, met de daarin liggende sluis, buiten de oude stad is geweest, doch eertijds gebruikt werd om er moesgroenten te zaaijen en te planten. Hieraan volgen de Kleine- en de Groote-Klinten en Wiltje-Klinten; benamingen, waarvan de oorsprong tot hiertoe niet gebleken is. Men zou echter mogen gissen, dat deze dusgenoemde straten oudtijds zeker soort van schansen zijn geweest, dienende om de stad voor het geweld van vijandelijke aanvallen te dekken. Dit komt ons te waarschijnlijker voor, omdat deze straten een gedeelte der stad als insluiten, en zulke hoogten, die tegen of voor eene stad, als eene linie worden opgeworpen, misschien wel de naam van Klinten gedragen hebben. Althans tusschen Molkwerum en Warns is een gedeelte der linie tegen de stad opgeworpen, om de Spanjaarden te verdrijven, nog tegenwoordig bekend onder den naam van Klinten. De Galgepolle, gelegen tegenover Wiltje-Klinten, tusschen de Kerkstraat en de Oude Weide, wordt dus genaamd, omdat hier, volgens overlevering, eertijds de galg stond. Doch dewijl het niet bewezen is, dat Hindeloopen ooit het regt gehad heeft om halsstraffen op te leggen, zou het wel kunnen zijn, dat men aan deze plaats, buiten de stad liggende, dien naam gegeven hebbe, om dat daar, ten tijde der binnenlandsche beroerten der Schieringers en Vetkoopers, wel de eene of de andere is opgehangen, en mogelijk wel in het jaar 1418, wanneer tusschen Molkwerum en Hindeloopen, bij Palesloot, een slag is voorgevallen, waarin wel 300 man sneuvelden en 200 gevangen genomen werden, of anders in het jaar 1420, wanneer een tweede veldslag is voorgevallen, ten Oosten der stad, omtrent ½ uur gaans van daar, in de Made, bij het Oudehof, waarin bij de 200 man sneuvelden en even zoo veel gevangen geraakten; zijnde het geenszins te verwonderen, dat er in de eerste woede eenige van die gevangenen zijn opgehangen. Aan de Galgepolle ligt de Oude Weide, met welker aanleg in het jaar 1614 een begin gemaakt werd, en dewijl de huizen op stads grond gebouwd werden, waren de eigenaars gehouden, eene jaarlijksche grondpacht van eenen gulden voor ieder huis aan de stad te betalen; doch deze, van tijd tot tijd afgekocht zijnde, zijn er thans maar twee over, waarvan deze jaarlijksche grondpacht betaald wordt. Deze deelen maken zamen genomen de Oude stad uit, welke in 1638 en volgende jaren is uitgelegd en vergroot, met dat gedeelte, hetwelk aan den Zuidkant der Zijlroede ligt, en bestaat uit de Nieuwe stad, Nieuwe weide en Dubbelstraat.

De oorsprong van den naam dezer stad meenen sommigen daarin te zoeken, dat de Koningen en Prinsen van Friesland, oudtijds hun hof houdende te Stavoren, zich met de jagt plagten te verlustigen in het bosch van Kreil, gelegen ten Westen en Noordwesten van Hindeloopen, doch van overlang door de zee ingenomen, en dat zij op die plaats, daar nu de stad gevonden wordt, een jagthuis hadden, waarbij van tijd tot tijd ook meer andere huizen zijn aangebouwd, waarvan echter de juiste tijd der stichting ook onbekend is. Deze verzameling van huizen was in het jaar 719 reeds tot een dorp aangegroeid, hetwelk toen door de Deenen en Noormannen is uitgeplunderd en in brand gestoken. Daar zich nu in gemeld bosch vele herten en hinden ophielden, zal men aan die plaats, en dus aan deze stad, bij vervolg, den naam van Hindeloopen gegeven hebben, gelijk ook is af te leiden uit het

Digitized by Google

oude wapen der stad, zijnde geweest eene hinde, loopende over het veld, blijkbaar uit de oude zegels, die allen gelijk zijn.

Het bewijs dat Hindeloopen door de Staten des Lands, in het jaar 1225, tot eene stad verheven werd, is niet in de stads-archieven te vinden; doch dit valt ligt te begrijpen, dewijl de stad, bij onderscheidene gelegenheden, meer dan eens is in brand geraakt, waarbij alle oude stukken zullen verloren geraakt zijn. Door de zeevaart, eene der voornaamste bronnen van bestaan der ingezetenen, is de stad van tijd tot tijd in rijkdom en vermogen toegenomen. Ten bewijze daarvan strekken, onder anderen, de voorregten, welke door Albert, Koning *van Zweden*, aan die van *Stavoren* en Hindeloopen zijn gegeven, op den 25 Julij 1368, en daarna, door de Prelaten, Grietmannen en Mederegters der landen en steden in Oostergoo en Westergoo, den 7 Julij 1435 goedgekeurd. De zakelijke inhoud dezer voorregten kwam hierop uit: » Dat die van Stavoren en Hindeloopen vrij mogten » varen in het Rijk van Denemarken en Schoonen, en daar koop- » handel doen zonder hinder. Dat zij aldaar het zeestrand vrij » zouden hebben, om alle zeevonden zelve te mogen bergen, en de » arbeiders te winnen, waar zij die noodig hadden. Dat, zoo er goe- » deren aandreven, waarvan de eigenaar onbekend was, de naaste » voogd die zou moeten bergen, met de Priesterschap beschrijven, » in de kerk brengen, en vervolgens deze goederen aan den naasten » erfgenaam overgeven, mits dat de arbeiders een redelijk loon ont- » vingen. Dat de steden ook zelve voogden mogten stellen op hare » eigene wetten te Schoonen en Balsterbod, gelijk ook in het ge- » heele land regters over hare eigene burgers enz." Daar deze voorregten, met meer anderen, bij het lossen en laden, mits de tollen betalende, gepaard gingen, is het meer dan waarschijnlijk, dat eenige inwoners uit deze steden zich daar met der woon hebben nedergezet. Wanneer Koning Christiaan II, ten jare 1514, trouwde met Isabella, zuster van Keizer Karel V, werd aan de Nederlanders, die zij mede bragt, dit eiland ter bewoning aangewezen, denkelijk omdat die zich met de toenmalige bewoners, als ook Nederlanders zijnde, best zouden kunnen verstaan. De stad, in grootheid toenemende, was destijds reeds in het verbond der Hanzesteden begrepen, en maakte, in het jaar 1370, een vredeverbond met Waldemar, Koning *van Denemarken*. Toen Hertog Jan van Beijeren, in het jaar 1421, door Harlingen gehuldigd werd, verzegelden die van Hindeloopen niet alleen de brieven van huldiging, maar huldigden hem ook daarna zelven.

Het Stadhuis, aan het *Kerkhof* en bij de Houw, dat in het jaar 1683 gebouwd werd, is wel klein, doch net, en bevat behalve de Raadkamer en de Secretarie, een vertrek, waar het Kantongeregt zijne zitting houdt. Onder het stadhuis is de Waag, het Stadspakhuis, de Plaats voor de Gevangenen en de Ratelwacht. Op het stadhuis wordt tegenwoordig nog eene morgenster bewaard, zoo als die bij de oude Noordsche volken in gebruik plagt te zijn, alsmede de kaak, waarop de leeuw met het wapen der stad en de boeijen. Van die kaak komt het Friesche spreekwoord af, den [illegible] in den bek gezien hebben, voor de geesselstraf te hebben on- [illegible]aan.

[illegible] heeft er eene Vischmarkt, vóór welke de vischvangst van [illegible] geschilderd is met de nationale Nederlandsche vlag.

[illegible] het bekend is, dat Hindeloopen in de vroegste tijden, ten aan- [illegible]an het kerkelijke gestaan heeft onder het klooster van St. Odulfus

Digitized by Google

te Stavoren, doch op den 7 Augustus 1561, door Paus Pius IV, onder het nieuwe bisdom van Leeuwarden gesteld werd, zoo zal de kerk, die over het Stadshuis en de Gouw staat, ook waarschijnlijk wel aan den H. Odulfus zijn toegewijd geweest; althans zeker is het, dat de nu nog aanwezige kerk niet, zoo als sommigen willen, in het jaar 1632 gebouwd kan zijn, daar zij, welke aanvankelijk niet groot schijnt te zijn geweest, reeds in het jaar 1626 vergroot werd. Vóór de Reformatie bragt zij 140 goudguld. (210 guld.) op Ook was er destijds een vicarisschap, dat 100 Philippusguld. (125 guld.) opbragt. Het is een groot en fraai gebouw van gelen steen, doch alzoo zij door aanwas der Hervormde gemeente te klein bevonden werd, is er, in het jaar 1658, aan den zuidkant eene nieuwe kerk tegen de oude aangebouwd, nadat men den muur aan dien kant weggebroken, en het dak op pilaren had doen rusten. Deze beide gebouwen maken dus door hunne vereeniging maar eene kerk uit, doch worden doorgaans de Oude- en Nieuwekerk genoemd. Boven den ingang der Nieuwekerk leest men het volgende versje, zinspelende op den naam der stad:

Des heeren woord
Met aandacht hoort,
Komt daartoe met hoopen
Als hinden loopen.

Deze kerk, welke in het jaar 1834, toen zij deerlijk in verval was, aanmerkelijke verbeteringen ondergaan heeft, is van binnen net en zindelijk, doch niet prachtig betimmerd, en sedert het jaar 1635 van een orgel voorzien, dat, volgens het daarop staande jaartal, in het jaar 1634 moet vervaardigd zijn, en wel klein, doch voor dien tijd allezins groot genoeg zal geweest zijn. Het heeft in het jaar 1840 aanmerkelijke verbeteringen ondergaan. De kerk pronkt met eenen zeer hoogen fraaijen toren, die in het jaar 1615 uit den grond opgetimmerd, en met een fraai spits van drie omgangen voorzien is. Doch deze, in de maand October 1701, onder de namiddaggodsdienst, door den bliksem in brand geslagen, en op twee omgangen na afgebrand zijnde, welke ook reeds van ouderdom vervallen waren, werd alles tot op het muurwerk weggebroken, en in het jaar 1734 wederom in dien stand opgebouwd, waarin zij zich tegenwoordig nog vertoont, prijkende met eenen grooten windwijzer, welke de gedaante van een schip heeft. Deze toren is in het jaar 1833 aanmerkelijk hersteld geworden.

De Doopsgezinde Kerk, op de *Tuinen* in wijk B, is een fraai gebouw, dat in het jaar 1653 gesticht, en vroeger misschien de grootste van de geheele provincie geweest is; doch zij is in het jaar 1837, wegens het verminderd getal leden, verkleind geworden. Deze kerk heeft noch toren noch orgel.

Vroeger had men er, ten gevolge der voorgemelde scheuring, nog eene tweede Doopsgezinde kerk, de Kleine-Vermaning genaamd. Zij stond op de *Wiltjens klinten*, doch is sedert jaren reeds veranderd in een particulier woonhuis.

De Roomsch Katholijken hadden hier vroeger eene Kerk, doch geen vasten Priester. Voorheen plagt deze gemeente door den Priester van *Bakhuizen* bediend te worden; doch daarvan is zij in de vorige eeuw afgescheiden, en de kerk afgebroken.

Het Weeshuis, staande op het *Oosten der Straten*, in wijk C, is in het jaar 1694 gesticht en rijkelijk begiftigd door Lambertus Kamp, die daartoe, bij uitersten wil, zijn huis, benevens eenige landerijen, aan de Diaconie der Herv. gemeente vermaakt had. In dit huis

Digitized by Google

worden alle kinderen, zonder onderscheid van godsdienst, opgenomen, die door het verlies hunner ouderen zich in eenen behoeftigen staat bevinden.

Vroeger had men hier ook een Oudemannen- en Vrouwenhuis, aan het *Kerkhof*. Dit werd in het jaar 1729 gebouwd, en daarin werden oude lieden der Herv. gemeente onderhouden en van kost en kleederen voorzien. Sedert het jaar 1820 heeft dit gesticht opgehouden te bestaan; het gebouw dient thans (1843) tot de Latijnsche school (als er namelijk leerlingen zijn, hetgeen sedert de laatste drie jaren het geval niet is), alsmede tot de Catechisatiekamer van de Hervormde Gemeente, en tot woonhuis voor den kerkelijken Deurwachter.

Ook heeft men er een Spinhuis, in de *Kerkstraat*, waarin aan meer dan honderd behoeftige lieden werk verschaft wordt.

De Stadsschool wordt door een gemiddeld getal van 150 leerlingen bezocht.

De beestenmarkt valt in den 5 Mei en den 22 October.

Er bestaan vele historische overleveringen en herinneringen omtrent deze stad, waarvan de volgende de voornaamste zijn.

Men wil, dat in het jaar 775 en vele jaren te voren, ter plaatse, waar thans Hindeloopen staat, een bosch geweest zij, waar de Koningen van Friesland op herten en hinden plagten te jagen, geheel van de Kreil af langs den Vliestroom tot naar Workum heen, toen het Breezand ook nog land was.

De Denen en Noormannen plunderden en verbrandden gedeeltelijk, in het jaar 779, het toenmalige d. Hindeloopen; doch die van Stavoren, welke toen reeds magtig waren, kwamen de Hindeloopers te hulp, ontnamen den vijanden hunnen buit, beschermden hunne landslieden met hunne oorlogschepen, en bewaarden alzoo de plaats.

In het jaar 910 begonnen die van Hindeloopen meer moed te krijgen en hun dorp weder met huizen te betimmeren, zoodat de plaats begon aan te groeijen.

Het bosch Kreil bij Hindeloopen stond, in het jaar 1270, nog in volle kracht, en daarin groeiden boomen van hard eikenhout, welke verre landwaarts in gehaald werden, om er huizen en kerken mede te betimmeren.

Tijdens het vreesselijk woeden der Schieringer- en Vetkooper-verdeeldheden, in het jaar 1418, viel er tusschen gemelde partijen een slag voor bij Palesloot, tusschen Hindeloopen en Molkwerum, waar Heer Okke van den Broek met eenen hoop Vetkoopers landde, en Sikke Sjaerdama's volk, dat Schieringers waren, versloeg, zoodat er wel tweehonderd dood bleven en even zoo veel gevangen werden gemaakt. Twee jaren later viel er nabij de stad, waarschijnlijk bij het Oudhof in de hooilanden, weder eenen slag voor, met bijna gelijken uitslag: want ook hier sneuvelden of verdronken er meer dan tweehonderd en werden er ruim zoo veel krijgsgevangen gemaakt. In beide deze veldslagen was de stad mede gewikkeld. Men zegt, dat de zoogenaamde Galge-polle in de oude stad, die in het jaar 1638 vergroot is, daaraan herinnert.

Hindeloopen huldigde, gelijk Harlingen, in het jaar 1421, Hertog Jan van Beijeren, Graaf *van Holland*, tot haren Heer.

In de vijftiende eeuw trachtte zij mede het hare toe te brengen tot wering van de menigvuldige onlusten, partijschappen en verdeeldheden, die de prov. Friesland destijds in onrust hielden, en had deze stad in vele gevallen eenen aanmerkelijken invloed.

Digitized by Google

Hindeloopen leed, in het laatst van het jaar 1491, veel door eenen zwaren brand; doch meer nog in 1514, toen zij bijna geheel afbrandde, en de stadskist, bevattende hare oude brieven en handvesten, verloor. Deze brand werd door de buitengewone droogte zeer vernielend: want de hitte was zoo groot, dat nabij Giethoorn, Bakkeveen en Haule vele venen in brand geraakten, waardoor aan de veldgewassen en bijgelegen bosschen groote schade geleden werd.

In het begin der zestiende eeuw hield deze stad eerst de zijde der Saksers, doch werd door Janke Douwama, die de Geldersche partij had gekozen, ook voor deze laatste gewonnen en in de Geldersche magt gebragt, ten gevolge waarvan de knechten, die van des Hertogen van Saksens volk waren overgebleven, met den Zwarten Hoop, in Mei 1515, herwaarts kwamen, en onderscheidene boerenhuizen en dorpen in den Zuidhoek in brand staken, welk lot de stad Hindeloopen, den 23 dier maand, mede moest ondergaan: wordende het toen ten grooten deele in de asch gelegd en verwoest. Kort hierna, bij de overdragt van Friesland aan Karel V, werd Hindeloopen met Bourgondisch krijgsvolk bezet, die het begonnen te versterken; doch naauwelijks hadden zij hiermede aan de eene zijde eenen aanvang gemaakt, of Groote Piet, die zich, onder meer andere titels, welke hij aannam, ook Heer van Hindeloopen noemde, kwam hier in het jaar 1517 met een aantal kleine vaartuigen aan, en nam, niet zonder tegenstand, de plaats in, alwaar hij 107 van de Bourgondischen doodsloeg en 77 gevangen nam, terwijl zij, die vlugtten, meest verdronken. Groote Piet versterkte de stad toen tegen verderen aanval.

Bij den Allerheiligen vloed, van het jaar 1570, zoo ten hoogsten schadelijk voor Friesland, leed ook Hindeloopen niet weinig, zijnde hierdoor, onder andere, wel dertig vrouwen verdronken, die uitgegaan zijnde om de beesten uit het veld te halen, met het verdronken vee tegen den hoogen dijk kwamen aandrijven.

Wanneer drie jaren daarna het platte land, door rooven en plunderen, verwoest, en niet zelden zoo schielijk overvallen werd, dat noch Wereldlijken noch Geestelijken bij dag of nacht in hunne huizen veilig waren, moesten er groote sommen gelds opgebragt worden. Om daarin te voorzien, rustte men eene vloot uit van zeven groote schepen; doch de Stadhouder Robles, ziende dat die schepen, wegens de droogte op de kusten, van geen dienst konden zijn, sloeg voor, om in de plaats daarvan galeijen te laten maken. De steden Hindeloopen en *Workum* beloofden er ieder eene met drie riemen, op hare eigene kosten, te leveren, zijnde de bestekken daartoe uit Amsterdam gekomen, en ieder galei op drie honderd dukaten geschat, zonder dat men met zekerheid vermeld vindt, of dit plan, ten aanzien van Hindeloopen, voortgang hebbe gehad.

Ten jare 1574 lagen binnen deze stad Spaansche soldaten, doch die bezetting werd klein, doordien de Spanjaarden ze verminderd hadden, om andere steden te beveiligen. Van deze omstandigheid maakte Kapitein Walter Hageman, die zich destijds op Texel bevond, gebruik, en veroverde de stad, bij de duisternis van den nacht, met behulp [illegible] broeders kompagnie. Zoodra de Enkhuizers dit vernamen, [illegible] hem twee oorloggaleijen, buskruid en wat hun verder mogt [illegible] met den welgemeenden raad, om de stad zoo veel doen[illegible]sterken. Inmiddels was de Kolonel Robles met zijne Wa[illegible] uit Stavoren in aantogt. Hageman tegen die magt te zwak [illegible] liet de stad, na alvorens de Spaansche wachten te hebben

Digitized by Google

opgehangen. Om voor dergelijke bezoeken in het toekomende gedekt te zijn, werd Hindeloopen met eene schans en andere verdedigingswerken bevestigd.

Alzoo de imposten, waarin de stad ten zelfden jare had toegestemd, niet toereikend waren om het krijgsvolk te onderhouden, werd, op den Landdag des volgende jaars, door haar op nieuw bewilligd in den voorslag van President en Raden, om een familiegeld te heffen.

Den 4 April 1577 gaf Hindeloopen, door haren volmagt, Reintje Nannes, nevens andere steden, last aan Doctor Christoffel Arbesma, om mede uit haren naam aan de Algemeene Staten te Brussel te verklaren, dat de steden zich vereenigden met de geslotene Unie en het Eeuwig Edict.

In Junij des jaars 1598 ontstond er zulk een hevige storm, dat er wel honderd schepen voor de kust bleven, waarbij de Hindeloopers groote schade leden, terwijl er vele van hunne stadgenooten bij omkwamen.

Bij den zoogenaamden Pontiaansvloed, in het jaar 1610, hadden de dijken tusschen Hindeloopen en Stavoren zoo veel te lijden, dat er meer dan eene doorbraak ontstond.

In het jaar 1643 had er een zoo zware doorbraak plaats, dat het land rondom de stad geheel blank stond, zoodat men van Molkwerum over land naar Hindeloopen konde varen. Het Nieuwland liep geheel onder, doordien het Juffersgat inbrak en de sluis weggeslagen werd. Door deze ramp werden twaalf of dertien huizen weggespoeld.

Ook was het jaar 1666 zeer noodlottig voor Hindeloopen, alzoo de Engelschen, den 8 Augustus, des morgens ten acht ure, met negen oorlogschepen, vijf branders en zeven kitsen, het Vlie kwamen inzeilen, waar zij eene vloot van 470 koopvaardijschepen in brand staken, waaronder dertig Hindelooper fluiten, van welke er maar één ontkwam, terwijl zij het eiland Terschelling te gelijk door het vuur verwoestten.

Drie jaren later had men in den herfst wederom eenen zwaren storm, waardoor de sluis van Hindeloopen andermaal wegspoelde, welke daarom in het jaar 1670 vernieuwd en van steen opgemetseld werd.

In het jaar 1672 verzochten de Regering en Vroedschap uit het midden der ingezetenen eenige der voornaamste en vermogendste personen, om hun in dien gevaarlijken toestand des Lands, met raad en daad, te ondersteunen. Nadat hiertoe twaalf personen benoemd waren, werd op den 28 Julij met gemeen overleg van Regering en Gecommitteerden, een besluit genomen, om de fortificatiën door den Luitenant [illegible]ieur Lauwerman te doen voltooijen, waarna zij op den 20 No[illegible]van de Raden der Admiraliteit in Friesland zestien stukken [illegible]non met hun toebehooren ter leen ontvingen. Ook besloot [illegible]3 December, aanstonds eene hoogte van aardewerk tot [illegible]der stad op te werpen, hetwelk alles met den vereischten [illegible] het werk gesteld. Niet alleen mannen, maar ook vrouwen, [illegible]lezen algemeenen nood met allen ijver de handen aan het [illegible]goede ingezetenen schoten daartoe geld, waarvan de ren[illegible]eginnen te loopen drie jaren nadat de vrede zoude ge[illegible]. Dus was alles in het volgende jaar in gereedheid; het [illegible]rekte zich van den oostkant der stad, daar nu de oprid[illegible] Oostergeuzensloot en Indijk, en voorts over de Westergeu[illegible]an de zee uit. In den Indijk werd eene sluis gelegd, en

Digitized by Google

in de Geuzensloten vossegaten, om de stad voor het water te bewaren, zoo de provincie onder water gezet mogt worden. De Oosterpoort stond toen, waar nu het Set in de gracht loopt, en dus liep de weg door de Meenscharssteeg; de Westerpoort stond in de Weide, met eene brug over de Westergracht, zijnde de weg door de Weidesteeg. De burgermilitie bestond uit 3 kompagniën, ieder van 50 man, welke om de 14 dagen verwisselden en te velde trokken, genietende ieder soldaat van de provincie 3 gulden 's weeks, en de Officieren 6 gulden, doch waarbij de stad ook gelijke som gaf. Hiertoe betaalden de Waterlandsche Doopsgezinden 2500 gulden, en de Vlaamschen 1250 gulden, mits vrij zijnde van dienst te doen en wapenen te dragen. Eene der kompagniën op marsch zijnde naar Slijkenburg, werd door een vijandelijk kommando aangetast, doch door een kommando geregelde troepen ontzet, zoo dat maar één burger in zijn been gekwetst werd. Na het eindigen van den veldtógt, werden de vaandels geschonken aan de drie vaandrigs Wibbe Yntjes, Dirk Jans en Pieter Siemon, doch van de versterking is niets anders overgebleven dan Prins Hendrik Casimirs bolwerk.

De zware storm, welke men hier in het begin van 1676 had, scheurde groote gaten in den Floreendijk, aan den westkant der stad. Na die gaten vooreerst gestopt te hebben, werd vervolgens de dijk verhoogd, van de schans af tot voorbij de Oude Weide, en de aarde daartoe gehaald van de Oude Schans, die nu als nutteloos niet meer onderhouden werd. Om deze reden besloot men, op den 19 Januarij 1682, de pijp en sluis in den Indijk af te breken, en de steenen elders ten voordeele der stad te gebruiken. Op den 8 December 1703 had men weder eenen zwaren storm, die voor de stad en hare ingezetenen zeer nadeelig was, dewijl daardoor drie en twintig groote Hindelooper schepen van hunne ankers sloegen, en aan de kust van Wonseradeel, van Surigeroord af tot Ferwoude toe, op strand dreven, waarbij nog kwam, dat de Heer Tjaard van Aylva, substituut Grietman van Wonseradeel, voorwendde, dat hem een tiende der schepen wegens strandregt toekwam; doch deze drie en twintig schippers zich over dien eisch aan den Hove van Friesland vervoegd hebbende, liep dit geschil aldaar ten einde, dewijl gemelde Heer geen zin had, om drie en twintig bijzondere pleitgedingen tegen de schippers en hunne reeders voor den Hove te voeren. Veertien van deze schepen kwamen, na hunne ladingen gelost te hebben, er ook weder af, doch de stad leed er zeer groot nadeel bij. De schippers, namelijk, waren gewoon alle voorjaren met hunne schepen van Amsterdam op de reede van Hindeloopen te komen, ten einde zich in de stad van alles te voorzien; daartoe voeren zij dan met hunne booten naar den wal, om den voorraad af te halen, terwijl zij jaarlijks voor iedere boot aan den Sluiswachter een zilveren dukaton voor sluisgeld betaalden, en daar er nu meer dan honderd schepen waren, zoo bedroeg dit jaarlijks voor de stad meer dan 100 dukatons. Na dien storm echter durfden de schippers zich niet zoo veel op de reede wagen, en dit gaf waarschijnlijk aanleiding tot het aanschaffen van de zoogenaamde Meebrengers (kleinere vaartuigen), om de victualie aan boord te brengen. Eerlang hield zulks geheel op, tot zeer groot nadeel voor den bloei der stad.

In het jaar 1716 werd besloten de lange brug over de haven te leggen, om de daarin liggende schepen en ook de sluis te bewaren, hetwelk van dat gelukkig gevolg was, dat in het jaar 1717 alles behouden bleef; doch dewijl in de stadskas geen genoegzaam geld was,

Digitized by Google

om dit werk ten uitvoer te brengen, schoten de Regenten en Secretarissen der stad het daartoe renteloos voor.

Bij den hoogen watervloed van het volgende jaar bleef dus de sluis wel onbeschadigd, maar niet de dijk achter de stad; doch deze werd wederom hersteld met aarde, welke men van de schans haalde. Ook werd de dijk rondom de stad, ten jare 1725, vier voeten verhoogd, insgelijks met aarde van de schans, waardoor dan het bolwerk aan den westkant geheel, en aan den oostkant voor het grootste gedeelte was weggegraven, welke laatste in het begin der tegenwoordige eeuw ook geheel is weggenomen, en daarmede de Oostergracht tot vruchtbaar land gemaakt.

Hindeloopen werd ook zeer geteisterd door den watervloed van Februarij 1825. Het gevaar van eene doorbraak in de stad zelve was zeer groot, doch men voorkwam zulks echter nog door het stoppen der gaten met puin van omvergehaalde huizen; ongelukkig echter verloor hierbij een jong mensch het leven. Van hier tot aan de plaats van de doorbraak was de zeedijk geweldig gehavend, en geheele rijen palen met het kistwerk werden er uitgeslagen. Moeijelijk is het zich een denkbeeld te maken van de verwoesting, welke, zoo hier als elders, aan het paal- en kistwerk en aan den dijk zelven door vloed en stroom werd aangerigt.

Het wapen van Hindeloopen bestaat in eene hinde, loopende op een terras van groen, het schild gedekt met een gouden kroon.

HINDELOOPEN (KLOKSLAG-VAN-), dat gedeelte van de gem. *Hindeloopen*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, hetwelk buiten de stad van dien naam gelegen is.

HINDELOOPER-ZIJL, sluis, prov. *Friesland*, te *Hindeloopen*.

Deze sluis, welke eerst van hout was, is in het jaar 1619, op kosten der zijlpligtige ingezetenen, grootelijks verheterd en versterkt geworden, en nadat zij tot tweemalen toe weggespoeld was, is daarvoor de tegenwoordige sluis in het jaar 1701 gelegd. De groote toevoer van binnenwater, die uit de menigvuldige meren en poelen van Hemelumer-Oldephaert voorkomt, zou de stad zelve in geen klein gevaar brengen, zoo er hier niet een vrije en ruime uitloop voor gevonden werd. Ondertusschen valt het onderhoud dezer sluis, voor eene zoo kleine stad als Hindeloopen en de verdere aanliggende zijlpligtigen, te zwaar, om het alleen te dragen. De Hooge Regering des lands heeft, dit inziende, haar meer dan eens aanmerkelijk ondersteund en wel inzonderheid, sedert dat de geduchte wormplaag, de zeewerken in zigtbaar gevaar begon te brengen.

HINDELOPA, Lat. naam van de stad Hindeloopen, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie Hindeloopen.

HINDER (DE), zandbank aan de Zuidwestkust der prov. *Noord-Holland*, aan den mond van het *Haringvliet*, door het Quacksdiep van de Westplaat en door het Goerecsche-gat van Goedereede gescheiden.

HINDERDAM, h., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Weesp*, gem. *Nederhorsten-Berg*, ½ u. N. ten O. van den Berg, aan de Vecht, in den *Kuijerspolder*; met 22 h. en 80 inw.

Er is hier een veer voor voetgangers over de Vecht, hetwelk vooral wandelaars uit Weesp zich ten nutte maken.

HINDERDAMMER-SCHANS of ook wel Overmeersche-schans, kleine gebastioneerde sterkte, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr.

Digitized by Google

en ruim 6 u. ten N. W. van *Utrecht*, kant. en ruim 2 u. N. van *Loenen*, gem. en ¼ u. N. O. van *Nichtevecht*, in het midden van de Vecht gelegen.

Vóór de Noordelijkste en Zuidelijkste courtine liggen twee kleine voorwerken, het eerste op vasten wal, het laatste in de Vecht.

Deze schans was echter van meer belang, vóór dat te Muiden de sluizen in de Vecht gelegd waren, welke de onderwaterzetting van het land, beoosten Amsterdam, bewerkstelligen.

Er zijn daarin geene andere gebouwen dan het Majoorshuis, thans bewoond door eenen particulier met zijn gezin, als oppasser, en eene loots tot berging der goederen.

HINDERRUST, buit., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. en 5¼ u. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Weesp*, gem. *Nederhorst-den-Berg*, ¼ u. N. ten O. van den Berg, in de b. *Hinderdam*.

Deze buit. beslaat eene oppervlakte van 7 bund. 15 v. r. 40 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de erven Hendrik de Jonge, woonachtig aan den Hinderdam.

HINDERSTEIN, adell. h. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. ten Z. van *Amersfoort*, kant. en 1¼ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Over-en-Neder-Langbroek*, 20 min. W. van Neder-Langbroek.

Het is een vierkante toren van eene fraaije gedaante, die wel onderhouden wordt, met een redelijk gebouw daar nevens. Het plagt voorheen eenen aanzienlijken voorburg aan den weg te hebben, waarvan de stallingen, die den eenen vleugel uitmaakten, wegens bouwvalligheid, meerendeels zijn afgebroken.

Het was leenroerig aan het Sticht van Utrecht, als een Gaasbeeksleen. Men meent, dat de stichter behoord hebbe tot het geslacht der van Wulven, uithoofde der gelijkheid van wapenen, die alleenlijk in kleuren verschillen, gelijk onder de afstammelingen in gebruik was; hebbende Hinderstein daarenboven eene hinde tot een helmteeken. De oudste bezitter, welke van dit huis bekend is, is Ernst van Hinderstein geweest, die, in het jaar 1436, den verbandbrief voor Rudolf, Bisschop van Utrecht, tegen Walraven van Meurs medezegelde, en in het jaar 1440 Maarschalk van het Sticht was. Zijn zoon Willem van Hinderstein, Ridder van de Duitsche orde, die in het jaar 1459 met deze hofstad beleend werd, gaf die vervolgens, met verlof van zijnen Overste, den Landcommandeur der balie van Utrecht, wederom over aan Berndt Grauwert. Zijns soons weduwe Geertruid van der Een was er bezitster van in het jaar 1538, toen de Staten het huis voor riddermatig erkenden. Jonkvrouw Bernardina Grauwert, welke, na den dood van haren broeder, die ongehuwd overleed, in het jaar 1567 met Hinderstein verleid werd, droeg de hofstad op aan haren zoon Frederik van Zuilen van Nyevelt. Na zijnen dood geschiedde de beleening, dewijl noch zijner zusters, noch zijns broeders kinderen, zich tot erfgenaam stelden bij den Boedelredder, ten behoeve desgenen, die de nalatenschap zou eigenen, hetwelk eindelijk geschiedde door den Heer Bitter van der Marsche, op wien het huis, in het jaar 1626, verleid werd. Naderhand kwam het, door het huwelijk van Anna Cornelia van der Marsche, aan Adolf van Oostrum, Heer van *Gerverskop*, die het aan Meyteld van Reede van Renswoude, weduwe van Gijsbert van Hardenbroek,

Digitized by Google

Gouverneur van Hulst, opdroeg, welke in het jaar 1682 daarmede verleid werd, en het, ten zelfden dage, overgaf aan haren zoon Gijsbert Joban van Hardenbroek, om wegens dit huis, in de plaats van de ridderhofstad Groenewoude, wegens welke hij te voren beschreven was geweest, als lid der Edelen dezer provincie zitting te blijven houden. Ten tijde van zijnen zoon, Gijsbert Filip Jacob van Hardenbroek, die er in het jaar 1699 mede verleid was, werd het Huis Hinderstein verkocht. Het kwam bij die gelegenheid, in het jaar 1712, aan den Heer Mathias Rohswinkel, die het, in het jaar 1722, den Leenheer weder opdroeg, ten behoeve van den Heer Daniel Baron de Milan Visconti, Heer van *Nijveld*, doch het werd in het zelfde jaar, door dien Heer weder overgegeven aan zijnen jongsten zoon, Gijsbert Franco Baron de Milan Visconti, die er toen mede beleend, en in het jaar 1742, Secretaris van de Staten en Griffier van de leenen dezer provincie werd. Thans wordt het in eigendom bezeten door den Heer G. T. Baron van Derfelden van Hinderstein.

HINGEL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*. Men heeft in de nabijheid vele bosschen.

HINGEN of Hengen, geh. in *Opper-Gelder*, ambt *Montfoort*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 3 u. Z. van *Roermonde*, gem. en 35 min. O. van *Echt*; met 39 h. en 200 inw.

HINKEL of Hinckel, geh. in de heerl. *Rosport*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5¼ u. O. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 1¼ u. Z. O. van *Echternach*, gem. en ¼ u. Z. Z. O. van *Rosport*, aan de Sure, op de punt van een vooruitspringend stuk gronds. De bergen, die den loop der Sure volgen, bereiken hier eene hoogte van 350 Ned. ell.

Het geh. Hinckel behoorde tot het jaar 1828 tot de gem. *Born*, maar werd als toen tot de gem. *Rosport* gebragt.

HINKEL (DE), voorm. water, prov. *Zeeland*. Zie Hinkelinge.

HINKELE (MIDDENPOLDER-VAN-), voorm. pold. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Hinkelerpolder.

HINKELE (OUDE-POLDER-VAN-), voorm. pold. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Hinkelerpolder (Oude).

HINKELENOORD of Inkelenoord, in de wandeling meestal Hinkeloord of Inkenoord gespeld, ook wel Ons Lieve Vrouwe-polder genaamd, voorm. oude ambachtsheerl. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*.

Deze ambachtsheerl. zal zijnen naam ontleend hebben van den stroom of vliet de Hinkelingen. Zij was groot 1546 gemeten 58 roed. 60 duim.

Onder deze par. behoorde St. Pieters-polder, Coyens-polder en Jan-Arents-polder; ook vindt men dat de Oude- en Nieuwe-Gentsche-polder, die in het jaar 1552 ondergevloeid is, daartoe zoude behoord hebben.

Dat in dit ambacht voortijds ook eene kerk [illegible] daaromtrent blijft geen twijfel over, want in het jaar 1276 [illegible] hier Priester. Ook had men er, behalve [illegible] naam nog de kapel van Ouwerdin[illegible] te Hinkeloord, en de Nieuwe-[illegible] of de Noord-Kapel-van [illegible] Hinkele.

Graaf Willem III [illegible] polder in Hinkeloo[illegible]

De geweldige vl[illegible] ondergang van d[illegible] daarbij het leven [illegible]

Digitized by Google

1536, dan dit belette niet, dat, in October 1539, de zee hier andermaal met geweld instroomde en het sedert onder de golven bedekt hield.

Den 22 Mei 1552, verleende Keizer Karel V octrooi tot herdijking van den Agger, Bath en Hinkelenoord, en begiftigde die ambachten met onderscheidene vrijheden. Het schijnt evenwel, dat door den verschrikkelijken watervloed van 1 November 1570, bij de Geschiedschrijvers onder den naam van Allerheiligenvloed bekend, deze dijken weder vernield zijn.

Ten jare 1683 of daaromtrent, is een gedeelte van deze heerl., en wel aan den vasten wal van Braband, tegen Woensdrecht, met octrooi der Heeren Staten van Zeeland herverscht en maakt thans de polder Oud-Hinkelenoord uit. Oudtijds was Hinkelenoord in eene dijkagie met den Agger begrepen.

HINKELENOORD-EN-HOOGWERF (NIEUW-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gedeeltelijk gem. *Ossendrecht*, gedeeltelijk gem. *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*; palende W. en N. aan de Slikken, tegen de Wester-Schelde of het zoogenaamde land over Bath, O. aan den Zuidpolder-van-Woensdrecht en aan den Noordpolder-van-Ossendrecht, Z. aan de Haven-van-Ossendrecht.

Deze pold., welke in het jaar 1801 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 297 bund. 1. v. r. 46 v. ell., waaronder 267 bund. 99 v. r. 37 v. ell. schotbaar land, als: onder *Ossendrecht*, 58 bund. 91 v. r. 60 v. ell., waaronder 53 bund. 32 v. r. 80 v. ell. schotbaar land; onder *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*, 238 bund. 9 v. r. 86 v. ell., waaronder 214 bund. 66 v. r. 57 v. ell. schotbaar land. In dezen pold. staat één h., zijnde eene boerderij, onder *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*. Hij wordt van het overtollige water ontlast, door middel van eene steenen sluis, wijd 1 ell. 2 palm. 7 duim. en hoog 2 ell. 1 palm. 9 duim., met afzonderlijk staande deuren en eene schuif, die het water op de Haven-van-Ossendrecht en door deze op de Wester-Schelde loost. Het zomerpeil is 2 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 5 ell. 8 palm. tot 6 ell. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

HINKELENOORD (OUD-), gemeen met DEN-ZUIDPOLDER-VAN-WOENSDRECHT, pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, voor een klien gedeelte gem. *Ossendrecht*, en overigens gem. *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*; palende N. aan den Prins-Karelspolder en de Schorren-tegen-de-Eendragt, O. aan het Hoog en den Noordpolder, Z. aan den Noordpolder en Nieuw-Hinkelenoord, W. aan Nieuw-Hinkelenoord en de Schorren.

Deze pold., die in het jaar 1651 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, een[illegible] oppervlakte van 362 bund. 93 v. r. 9 v. ell., waaron-
der 332 bund[illegible]. r. 89 v. ell. schotbaar land, als: onder *Ossen-*
drecht, volge[illegible] kadaster, 5 bund. 21 v. r. 10 v. ell., en daar-
onder 4 bun[illegible]. r. 15 v. ell., schotbaar land; onder *Woens-*
drecht-Hooge[illegible]-Hinkelenoord, volgens het kadaster, 357 bund.
[illegible]aaronder 328 bund. 38 v. r. 74 v. ell. schot-
[illegible]er 5 h., waaronder 4 boerderijen, en een am-
[illegible]egen onder *Woensdrecht-Hoogerheiden-en-Hin-*
[illegible]r 1811 tot 1824 werd deze pold. bemalen door
[illegible]oordpolder-van-Ossendrecht; doch de uitwatering

Digitized by Google

[illegible]

HINKELENPOLDER (OUDE-), voorm. pold. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, in de ambachtsheerl. *Hinkelenoord*.

Deze pold., door den watervloed van 5 November 1530 gedeeltelijk in dalven zijnde, is sedert niet weder bevorscht.

HINKELERMUHL, molenwerk in de heerl. *Reuport*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 8½ u. O. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Echternach*, gem. en ¼ u. Z. Z. O. van *Reuport*, 10 min. ten Z. van Hinkel, aan de Sure.

HINKELINGE (DE) of DE HINKEL, voorm. water, prov. *Zeeland*, dat, met eene Oostelijke strekking tusschen Beoosten-Terschelling en het Land-tusschen-de-Honte en Hinkelinge doorloopende, zich vermoedelijk, omtrent de tegenwoordige Oost-Hinkelenpolder, in de Honte ontlastte; terwijl men haar aldaar nog in de Krabbendijksche-vliet volgen kan. Hare verlanding en afdamming begon in het jaar 1340.

HINKELOORD, voorm. ambt. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie HINKELENOORD.

HINKELOORD (NIEUW-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie HINKELENOORD (NIEUW-).

HINKELOORD (OUD-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie HINKELENOORD (OUD-).

HINKELPOOT of de NIEUWE-KAPEL, ook de NOORD-KAPEL-VAN-WAARDEN geheeten, voorm. kapel in *Zuid-Beveland*, in de ambachtsheerl. *Hinkelenoord*, in den Middelpolder van Hinkelen. — Aldaar werd een vrijheid op de Hinkelinge geheven.

HINLOOPEN, verkorte naam van de st. HINDELOOPEN, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie HINDELOOPEN.

HINNEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en ¼ u. N. van *Leeuwarden*, 10 min. O. van *Jelsum*, waartoe zij behoorde.

Digitized by Google

Deze state was het stamhuis van het oude adellijke geslacht Hinnema, hetwelk ten wapen voerde drie witte lelien, op een rood veld.

In de zeventiende eeuw werd zij bewoond door het adellijke geslacht Donia, en daarna door den beroemden Godgeleerde Balthazar Bekker, die hier het derde en vierde boek zijner *Betoverde Weereld* voltooide.

Het gebouw, dat zich wel niet door een sierlijk uiterlijk voorkomen onderscheidde, en ook geenszins als eene verdedigbare stins versterkt was, werd in het jaar 1732 afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, is de vorm en ligging van huis, singels en hoven, nevens eene boerenschuur, nog duidelijk genoeg te onderkennen. De daartoe behoord hebbende gronden beslaan eene oppervlakte van 4 bund. 94 v. r. 10 v. ell. (1).

HINTELAKEN of Hintlaken, onbehuisde pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en kant. *Breda*, gem. *'s Princenhage*, behoorende tot de *Haagsche-Beemden*; palende N. aan den Astert, O. aan de Mark, Z. aan den Emer, W. aan den polder Achterden-Emer.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 113 bund. 58 v. r. 4 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eene steenen sluis, wijd 1 ell. 3 palm., hoog 8 palm. 8 duim., voorzien van eene drijfdeur en schuif, op de Mark, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, die tevens Penningmeester is, en twee Gezworenen.

HINTEM, naam, welken men in de wandeling wel eens geeft aan het geh. Hintham, in den *Vrijdom-van-'s Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hintham.

HINTHAM, in de wandeling veelal Hintem genoemd, geh., voor het kleinste gedeelte onder den *Vrijdom-van-'s Hertogenbosch*, doch voor het grootste en beste gedeelte in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en ¼ u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Rosmalen*; met 44 h. en 280 inw.

Men heeft in dit geh. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 40 leerlingen wordt bezocht.

De meeste huizen, waaronder nette gebouwen, staan aan de linkerzijde van den straatweg van 's Hertogenbosch op Grave. Van de huizen, welke onder den vrijdom der stad behoorden, zijn in het jaar 1746 onderscheidenen gesloopt, als te digt onder de vesting staande.

Men ziet in dit geh., ter zijden, op eenen afstand van omtrent vijf ellen van den straatweg, eene groote blaauwe zerk, welke de scheiding van den Vrijdom-van-'s Hertogenbosch, aan die zijde aanwijst, waarop men met groote letters leest:

'T VRIJDOM DER STADT
'S HERTOGENBOSCH. 1680.

Eertijds was te Hintham een pesthuis, doch dit is door de oorlogen geheel vernield, dragende het land, waarop het gestaan heeft, nog den naam van Ziekenhuis.

---

(1) Men zie verder over de lotgevallen van deze state en hare bezitters, het stukje van onzen volijverigen medearbeider W. Eekhoff, getiteld: *Hinnema-state te Joleum, het buitenverblijf van den grooten* Balthazar Bekker, medegedeeld in den *Friesche Volksalmanak voor het jaar 1859*, bl. 114-122.

Digitized by Google

[illegible] dit geh., aan genoemden steenweg, is, naar de zijde van [illegible], een retranchement opgerigt, behoorende tot de linie van de[illegible] der vesting.

Hier was gewoon er jaarlijks, den 24 Junij, eene jaarmarkt te [illegible], welke, ofschoon die van Rosmalen en Hintham zich hiertegen [illegible] verzetteden, in 1744 in de stad werd gebragt; echter wordt [illegible] jaarmarkt nog alle jaren, den 23 Junij, dus daags voor die van 's Hertogenbosch, gehouden.

Het geh. werd in het jaar 1512, benevens zeven molens, door de [illegible]ers aan kolen gelegd.

In het beroemde beleg van 's Hertogenbosch, in het jaar 1629, lag [illegible] Casimir, Graaf *van Nassau*, er met vijftig vendelen, en werd [illegible] 17 Mei door die van binnen aangevallen, welke echter onver[illegible]ter naar moesten aftrekken.

HINDAMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. [illegible]mmerland, arr. en 4½ u. Z. Z. O. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. N. O. van [illegible] *Lemmer*, bij *Oosterzee*, waarvan men de juiste plaats, waar [illegible] heeft, niet meer weet aan te wijzen.

HINDERA, oud-Friesche naam van het vlek Joure, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zie Joure.

HINDELFUSHOEF, d. op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*. Zie [illegible]ELFUSHOEF.

HINDENBERGH, oude naam van de plattelandst. Hardenbergh, in [illegible], prov. *Overijssel*. Zie Hardenbergh.

HINSBERG, Hensberg of Henscheerg, ook wel verkeerdelijk Hins[illegible], gem. in de heerl. *Bofort* (*Beaufort*), grooth. *Luxemburg*, arr. [illegible] Z. O. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Echternach*, [illegible] W. N. W. van *Bech*, op eene hooge bergketen, welke [illegible] geh. en het naburige d. Consdorff eene hoogte van 362 [illegible] bereikt. In de nabijheid ontspringen onderscheidene beken, [illegible] Schwarzbach, die zich naar het Noorden rigt; de Lauter[illegible], die naar het Noordoosten vloeit, en de Zittiger[illegible], die eene Zuidelijke strekking, in de *Hemstalerbach* valt. [illegible] vlakte schijnt door de Romeinen voor een zeer geschikt [illegible] gehouden te zijn, althans men vindt slechts weinige mi[illegible] der Trocknung, te Alt-Trier, de overblijfselen van een Ro[illegible] Amphitheater.

HINDELOOPER-meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wym*[illegible], ten Z. W. van Oosthem.

Het [illegible] het *Riedmeer*, het *Piekemeer* en het *Hout*[illegible].

HINDENBECK, beek in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, [illegible] ontstaat, en met eene noordwestelijke rigting [illegible] en *Mossel*, en langs de buurs. Delden, gem. [illegible], ½ u. bewesten Vorden, in de *Vordensche-beek*.

[illegible], in *Oost-Indië*. Zie Ajer Hitan.

[illegible] in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Molukksche*

[illegible] Kust-van-Hitoe genoemd, schiereil. in *Oost*[illegible], op het *Molukksche* eil. *Amboina*, het groot[illegible] uitmakende.

[illegible] met Leytimor, het zuidelijkste ge[illegible].

Digitized by Google

Hitoe, hetwelk in de Ambonsche taal zeven beteekend, ontleent zijnen naam van de zeven landschappen welke het bevat. Deze landschappen heeten oelis, en worden ook gespanschappen genoemd. Elk gesp. bestond vroeger uit vijf dorpen, waarvan naderhand sommige met anderen vereenigd zijn. De namen dezer zeven land- of gespanschappen zijn: Oeli-Helawan, Oeli-Saylessi, Oeli-Sawani, Oeli-Hatoenoekoe, Oeli-Ala, Oeli-Nau-Bina en Oeli-Soulamatta. De grond op Hitoe is bergachtig en de lucht gezond. Bij de aardbeving welke, in November 1835, op Amboina gevoeld is, heeft het gebergte op dit schiereiland, naar den kant van den Pas Baguala veel geleden, zijnde daarvan geheele stukken afgescheurd.

HITOE-LAMA, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Molukssche* eil. *Amboina*, schiereil. *Hitoe*, gesp. *Oeli-Helawan*, aan den voet van het gebergte, aan een riffig strand, dat bij onstuimig weder, eene ongunstige ankerplaats aanbiedt.

Het was voorheen de hoofdplaats van Oeli-Helawan, en bestaat uit 60 huizen, welke klein maar achter heiningen, links en regts van den weg, gebouwd zijn, zoodat dit dorpje eene zeer bevallige vertooning maakt. Het was van ouds de zetel van vier Vorsten, en had destijds onderscheidene dorpen onder zich, die, reeds vóór de komst der Portugezen, door inlandsche vijanden waren verwoest. Nabij dit dorp ziet men ter regter- en ter linkerzijde van den weg, Mahomedaansche graven, die zeer netjes met eenen matigen hoogen muur van klipsteen omringd, en door fraaije hooge boomen overschaduwd zijn. Achter Hitoe-Lama ligt een gebergte van scherpe klippen, dat weleer naauwelijks kon begaan worden, doch door Johannes Mons, 'is daarover eenen goeden weg gebaand, door het doen springen der klippen en het aanvullen der gaten. Hij had veel moeite de trage inlanders hiertoe aan het werk te zetten, die hem echter naderhand daarvoor dankbaar waren.

Een gedeelte van het strand heet Thoehoesema, en ten Oosten daarvan stort zich de rivier Ajer Goeroe (donderend water), met eenen bruisschenden waterval in zee. Het water dezer rivier, dat zeer helder en uitmuntend is, wordt door de zeevarenden, die deze kust aandoen, bij voorkeur gezocht. Van Hitoe-Lama loopen twee wegen in eene zuidelijke rigting over het gebergte, waarvan de oudste, die aan het strand van Hoemoet uitkomt, de kortste doch de moeijelijkste is; de andere, die in 1656 is aangelegd, loopt op de Driehuizen uit, van waar men de baai oversteekt, en zeer spoedig aan het fort Victoria komt. Deze weg, die door lommerrijke wouden en nagelbosschen loopt, welke welriekende geuren verspreiden, is zeer aangenaam. Langs dezen weg reist men gewoonlijk in koetsen, die door acht Koeli's gedragen worden. De berg, die men overtrekt, is ter wederzijden met trappen gemaakt, ten einde de dragers te vaster zouden kunnen gaan. Niettemin is het voor hen moeijelijk, vooral bij zware regens, dezen togt te doen, en het is te verwonderen, dat zij niet alleen gelijken tred houden, maar zich eenparig zoodanig naar de steilte weten te buigen en te rigten, dat de draagkoets weinig of geen helling bekomt.

Te Hitoe-Lama is door de Nederlanders in 1656, de steenen sterkte of het blokhuis Leyden gebouwd (zie dat woord). Hier is een Posthouder of kommandant met eenige troepen, en tevens een kantoor voor de verzending der brieven, bezorging van dragers en andere diensten op de kust van Hitoe. Hitoe-Lama is de plaats, alwaar de

Digitized by Google

Buiten dit geh., aan genoem[d] ... *Inlanders* ... onder-
Grave, een retranchement opg[e]... van *Hitsum-Lama*
fensie der vesting.

Men was gewoon er jaarlij[ks] ... *Amboina*, op het eil.
houden, welke, ofschoon die ... [ma]rkt.
sterk verzetteden, in 17[..] ... de Nederlanders onder
thans die jaarmarkt nog ... in Oost-Indië aange-
van 's Hertogenbosch, ... [ver]e, terwijl de Inlanders

Dit geh. werd in [1]... *land*, onder het balj. van
Gelderschen aan kol[o]... [Ho]LLAND (ZUID-).

In het beroemde ... den *Hoeksche-Waard*, balj.
ERNST CASIMIR, G[raaf]... [HI]TSAERTSCHE-GAT (HET).
er den 17 Mei d[es]... *Waard*, balj. van *Beijerland*,
rigter zake m[et]... [ge]).

HINTJAMA, ... [HO]LDER (GROND-VAN-), dat
Lemsterland, ... den *Hoeksche-Waard*, prov.
van *de Lemm*... *Oud-Beijerland*, hetwelk onder
het gestaan[de]...

HIOUW[ER]... eene oppervlakte van 702 *bund.*,
land, kw... ell. schotbaar land. Men telt er
HIPOL...
Zie Hy[per]...

HIR[TSAARDSCHE-GAT, HET HITZAARTSCHE-
Zallan... den *Hoeksche-waard*, balj. van *Bei-*
HIR... *Groot-Zuid-Beijerlandsche-polder.*
BRICH... het Kleine-gat aan den Boen-
en 5... vervolgens den naam van Kom,
gem... in het *Weigat* ontlast te hebben,
tuss... [al]zoo in eene Westelijke strekking
Nes... [Zu]id-Beijerlandsche-polder te hebben doorgeloo-
als... [Zu]id-Beijerlandsche-dijk, en onder deze
be... onder den naam van Watering, door
b... [ma]ar de Westersche-haven van de Een-
D... [ma]alsten.
n...
...a Mij. te HITSAARTSCHE-KAAY, DE HITZAARTSCHE-
... in den *Hoeksche-waard*, balj. *Bei-*
... arr. en 5¼ u. Z. W. van *Dordrecht*,
Zuid-Beijerland, gem. en ½ u. Z. van *Zuid-Bei-*
... *Zuid*-Beijerlandsche-haven zich in het
... aan deze kade zijn begrepen onder
... den Hitsert in den Eendragtspolder ge-

... ook wel HIECHTUM en HITZUMA gespeld,
... *Wierpstra*, griet. *Franekeradeel*, arr. en
... en 2 u. O. van *Harlingen*, ¼ u. Z.W.
... met het geh. Wester-Hitsum,
... bestaan vinden in den landbouw en de
... rondom de kerk veel hoog en vruchtbaar
... W. des dorps de vaart van Franeker naar
... landen meerendeels door inpoldering,
... verbeterd zijn, en sommige landen tot
... gebezigd worden.
... wegens de veelvuldige hoven en boom-

Digitized by Google

De Herv., die men hier aantreft, behooren tot de gem. van *Achlum-en-Hitsum*, die hier eene kerk heeft. De Pastoor dezer kerk had voor de Reformatie 100 goudg. (150 guld.) inkomen, de Vikaris genoot 80 goudg. (120 guld.). Aan den Proost van de St. Janskerk moesten jaarlijks 6 schilden (12 guld. 50 cent) betaald worden. Reeds van de tijden der kerkhervorming af, was Hitsum met *Achlum* gecombineerd en door de Predikanten van dat dorp bediend geworden, moetende de Predikant van Achlum om den derden Zondag des voormiddags te Hitsum prediken en er tweemaal in het jaar het Avondmaal bedienen. De kerk, op eenen hoogen terp gelegen, van waar men naar het Z. een heerlijk veldgezigt heeft, is een klein langwerpig gebouw, zonder orgel, bevattende ongeveer 100 zitplaatsen In plaats van den ouden bouwvalligen toren, is in 1819 eenen nieuwen toren, met eene fraaije spits er op, gebouwd, gelijk toen de kerk ook aanmerkelijk verbeterd is. In den tegenwoordigen toren hangen de beide klokken, die in den vorigen hingen, waarvan de grootste in het jaar 1671 en de kleinste in 1647 te Leeuwarden gegoten is. Uit een opschrift op eenen steen, vroeger in den Noordermuur der kerk aanwezig, heeft men kunnen opmaken, dat de kerk in het jaar 1591 gebouwd of aanzienlijk verbeterd is.

De R. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Franeker* gerekend. — Men heeft er een doelmatig ingerigte dorpschool.

Men ziet er nog de heining en grachten van de oude sterke state Roordama of Roorda. Ook lagen hier de staten Epema en Tritsema, wier bezitters tot het ambt van Grietman over Franekeradeel geregtigd waren, en ½ u. O. van dit d. het voorm. klooster Miedum.

HITSUM of Hitzum, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 3½ u. W. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. ten Z. van *Harlingen*, onder *Tjum*, waartoe zij behoorde.

HITSUM (WESTER-), b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie Wester-Hitsum.

HITTEMARE (DE), beekje in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, dat zich met eene Noordwestelijke rigting, bij het d. Zwartewaal, in de *Nieuwe-Maas* ontlast.

HITTINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie Hettinga.

HITZAARD (DEN), d. in den *Hoeksche-waard*, balj. van *Beijerand*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Beijerland (Zuid-).

HITZAARTSCHE-GAT, water in den *Hoeksche-waart*, balj. van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hitsertsche-gat.

HITZERT (DEN), d. in den *Hoeksche-waard*, balj. van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Beijerland (Zuid-).

HITZERTSCHE-GAT, water in den *Hoeksche-waard*, balj. van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hitsertsche-gat.

HITZUM, d. en voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie Hitsum.

HIUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie Hijum.

HIUWERA, oude naam van het vl. Joure, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zie Joure.

HIVANGE, Fr. naam van het d. Hivingen, in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie het volgende art.

Digitized by Google

Nederlanders het eerst in deze gewesten met de Inla
handeling kwamen, van daar waarschijnlijk den naam
of het Oude-Hitoe.

HITOE-NOEKOE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboi*
Amboina, schiereiland *Hitoe*, gesp. *Oeli Helawan.*

Hier werd omstreeks het jaar 1600 door de Ned
van Warwijk, de eerste Nederlandsche vesting in O
legd, zij noemden die het Kasteel-van-Verre, te
haar Kota Warwijk heette.

HITSAARD, d. in den *Hoeksche-Waard*, ond
Beijerland, prov. *Zuid-Holland.* Zie Beijerland (Zu

HITSAARDSCHE-GAT (HET), water in den *Hoeks*
Beijerland, prov. *Zuid-Holland.* Zie Hitsertsche-

HITSERT (DEN), d. in den *Hoeksche-Waard*, bal
prov. *Zuid-Holland.* Zie Beijerland (Zuid-).

HITSERT-IN-DEN-EENDRAGTS-POLDER (GR
gedeelte van den Eendragts-Polder, in den *Hoek*
Zuid-Holland, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerla*
de gem. van *Zuid-Beijerland* behoort.

Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervla
waaronder 699 bund. 91 v. r. 40 v. ell. schotbaa
45 h., waaronder 9 boerderijen.

HITSERTSCHE-GAT (HET), het Hitsaardsche-Ga
gat of het Hitzertsche-gat, water in den *Hoeksche-W*
jerland, prov. *Zuid-Holland*, in den *Groot-Zuid-B*

Het komt onder den naam van het Kleine-
derweg, uit de *Borrekeen*, neemt vervolgens de
en, na een gedeelte van zijn water in het *Weiga*
dien van Groote-Gat aan. Na alzoo in eene
een gedeelte van den Zuid-Beijerlandsche-polder
pen, stuit het tegen den Groot-Zuid-Beijerlandsche
doorgeloopen zijnde, loopt het, onder den naam v
den Eendragtspolder, om zich door de Westersch
dragtspolder in het *Vuilegat* te onlasten.

HITSERTSCHE-KADE (DE), de Hitsaartsche-K
kade of de Hitzertsche-kade, geh. in den *Hoeksc*
jerland, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5¼ u. Z
kant. en 2¼ u. Z. van *Oud-Beijerland*, gem. en
jerland, ter plaatse, waar de Zuid-Beijerlandsch
Haringvliet ontlast. De huizen aan deze kad
die, welke op den grond van den Hitsert in der
noemd zijn.

HITSUM, Hitzum of Hytzum, ook wel Hichtu
d. prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *F*
4¼ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van
van *Franeker.* Men telt er, met het geh. V
430 inw., die meest hun bestaan vinden in
veeteelt, hebbende men hier rondom de kerk ve
bouwland, door hetwelk ten W. des dorps de va
Arum loopt; terwijl de lagere landen meerend
in latere jaren aanmerkelijk verbeterd zijn, er
kleilanden voor de steenbakkerijen gebezigd wo

Hitsum is van ouds vermaard wegens de veelv
gaarden, die men er aantrof.

Digitized by Google

HOBREDE of Hobrede, bij verkorting veelal Hobbe genoemd, d. in den *Zeevang*, in de heerl. *Oosthuizen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2¼ u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 1¼ u. N. N. W. van *Edam*, gem. *Oosthuizen-en-Hobrede*, 35 min. Z. van *Oosthuizen*, aan de ringsloot van de Beemster, waaraan het door middel van eene voetbrug is verbonden. Men telt er 19 h. en ruim 120 inw., die meest hun bestaan vinden in het maken van boter en kaas, de overige zijn daglooners, die te dezer plaatse en in de Beemster hun werk en bestaan vinden.

De inw. zijn er, op 9 na, allen Herv., onder welke ruim 50 Ledematen. In 1575 werden *Middelie*, *Warder*, *Kwadijk* en Hobrede kerkelijk bij elkander gevoegd, en kregen zij te zamen één Predikant. Dit duurde tot in 1590, wanneer Warder een eigen Leeraar bekwam. In 1632 werd ook Hobrede van Middelie afgenomen en gevoegd bij *Oosthuizen*. Kerkelijk bleven *Oosthuizen* en Hobrede vereenigd van 1632 tot 1692, wanneer Hobrede eenen vasten Proponent of Prediker bekwam, hoewel die van Hobrede, ten aanzien van het lidmaatschap, zoowel als hun Predikant, tot de gem. Oosthuizen-en-Hobrede behoorde, zoo als daaromtrent reeds in het jaar 1688, eene overeenkomst gemaakt was. De eerste, die Hobrede als vaste Proponent bediend heeft, is geweest Hermanus van der Vijver, die er in het jaar 1704 overleed. Na het jaar 1825, toen de Prediker Petrus Johannes Schardam is overleden, is er geen ander in de plaats benoemd, maar de Hobreder gemeente weder met die van *Oosthuizen* vereenigd, en de kerk in 1826 afgebroken; terwijl des Predikers-woning tot een schoolvertrek en eene Onderwijzerswoning is ingerigt. Op alle Zon- en Feestdagen vaart éénmaal des daags eene kerkschuit van Hobrede naar *Oosthuizen*, die een half uur vóór het begin der godsdienst van Hobrede afvaart.

De 4 R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Edam*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht, onder welken eenigen uit de Beemster. — De kermis valt in Zondag na Pinksteren.

HOBREDER-KOOG of Hobrederp-Kooc, pold. in den *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Hobrede*; palende N. en O. aan den Oosthuizer-ban, Z. aan den Purmerender-ban, W. aan de Beemster.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 71 bund. 35 v. r. 27 v. ell., waaronder 57 bund. 41 v. r. 60 v. ell. schotbaar land; telt 2 h., waaronder één boerderij, en wordt door eenen molen, op de Beemster-ringsloot, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Heemraden.

HOBREEDE, d. in den *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hobrede.

HOBREEDER-KOOG, pold. in den *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hobrederp-Kooc.

HOBSCHEID, gem., deels in het balj. van *Arlon*, meijerij van *Schweich*, deels in de heerl. *Clairfontaine*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, kant. *Steinfort*; palende N. aan de gem. Beckerich, N. O. aan Saeul, O. aan Siebenborne, Z. O. aan Koerich, Z. aan Steinfort, W. aan de Belgische gem. Nieder-Elter en Guirsch.

Deze gem. bevat de d. Hobscheid en Eisschen, benevens de geh. Lingenthal en Eischermuhl, en telt 300 h. en 1600 inw.

De grond brengt voort tarwe, rogge, mastelwin, gerst, haver en aardappelen. De gem. Hobscheid wordt van het W. naar het O. door de Eischen doorsneden.

De inw., die alle R. K. zijn, maken de par. van Hobscheid en Eischen uit, en hebben twee kerken, één te Hobscheid en één te Eischen.

Het d. Hobscheid ligt 4 u. W. N. W. van Luxemburg, 1½ u. O. van Arlon, ½ u. N. ten W. van Steinfort, aan de Eischen. De inw. maken, met die van het geh. Lingenthal, eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, voorm. dek. van *Arlon*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. — Men heeft er eene dorpschool.

HOCKENBURG, adell. h. op de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Hoeckenburg.

HODDELAND, pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Loddeland.

HODENPIJL, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Delft* (3 k. d., 24 m. k., 9 s. d.); palende N. en O. aan de gem. Hof-van-Delft, Z. O. aan Schipluiden, Z. W. aan Schipluiden en het Hoog-en-West-Harnas.

Deze gem. bestaat uit den Hodenpijlsche-polder, het Hooipoldertje en een gedeelte van den Kerk-polder, bevat de h. Hodenpijl en eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 34 bund. 33 v. r. 76 v. ell., waaronder 29 bund. 58 v. r. 11 v. ell. belastbaar land; telt 24 h., bewoond door 24 huisgez., uitmakende eene bevolking van 143 zielen, die meest hun bestaan vinden in het maken van boter en kaas, hebbende deze gem. allerbeste weilanden, die het vee voeden, dat den roem aan Delft wegens smakelijke boter geeft; ook heeft men er eenen houtzaagmolen.

De R. K., die hier 110 in getal zijn, maken, met die van de naburige gem. Hof-van-Delft, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Delft*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Herv., welke hier 33 in getal zijn, worden kerkelijk tot de gem. van *Schipluiden* gerekend.

Men heeft in deze gem. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Schipluiden*.

Hodenpijl is eene heerl., die in het midden der vorige eeuw toebehoorde aan den Heer Julius Adolf Burghart, Baron van Hugel, na wiens overlijden zij op zijne weduwe gekomen is. Thans is zij het eigendom van den Heer Mr. A. Bachman, woonachtig te 's Gravenhage.

De h. Hodenpijl, ook wel Hoxpijl, ligt 2 u. Z. O. van 's Gravenhage, 1 u. Z. van Delft, aan den westkant van de Gaag of Maaslandsche-trekvaart.

De R. K. kerk, aan den H. Jacobus toegewijd, is van [illegible] en orgel voorzien.

Hier lag vroeger nog een deftig slot, het Hu[illegible] naamd, thans eene boerenhofstede.

HODENPIJL, ook wel genaamd het H[illegible] adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-[illegible]*

Het was een deftig slot en [illegible] die men wil, dat, ten [illegible] uit Henegouwen over[illegible] Uit dit geslacht vin[illegible] die in het jaar 14[illegible] velde, terwijl het [illegible] Joris van Hod[illegible]

Digitized by Google

gedurende den Franschen oorlog, is het verdelgd en nimmer uit zijne puinhoopen weder opgerezen. Thans ziet men er niet meer dan een goed boerenhuis, hetwelk met eene laan aan de trekvaart uitkomt, zonder eenig merkbaar overblijfsel der oudheid.

Dit boerenhuis beslaat, met de daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte van 19 bund. 11 v. r. 91 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. A. Philipse, woonachtig te 's Gravenhage.

HODENPIJL, naam, welken men wel eens geeft aan het huis Blotinge in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Blotinge.

HODENPIJLSCHE-POLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Delft*, gem. *Hodenpijl*; palende N. W. aan den Woudpolder en den Harnaspolder, N. O. aan het Hooipoldertje, O. aan den Kerkpolder, Z. O. aan den Klaas Engelbregtspolder, Z. aan de Dorpspolder, Z. W. aan de Galgboekstiend.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 351 bund. 7 v. r. 17 v. ell. alles schotbaar land, telt 11 boerderijen, en wordt door 2 molens op de Maas van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit zes Leden.

HODENPIJLSWAARD, poldertje in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Almkerk-en-Uitwijk*; palende N. aan de Rietkade tegen den Zandwijkschepolder, O. aan den Alm, Z. aan de Altenasche-Hoef, W. aan de Koppel onder den Zandwijksche-polder.

Dit poldertje beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 21 bund. 1 v. r. 20 v. ell., en wordt, op den Alm, van het overtollige water ontlast door een steenen sluisje aan de westzijde des polders, wijd 9 palm., voorzien van eene drijfdeur en schuif. De uitwatering van dit poldertje, hetwelk weleer tot boezem van den Alm verstrekt heeft, heeft voortijds aan de zuidzijde, in het midden des polders, onmiddellijk op den Alm plaats gehad. Het zomerpeil is gelijk A. P. De hoogte der kade van dit poldertje is doorgaans 1 ell. boven A. P. Het wordt bestuurd door den eigenaar.

HOECHTEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*. Zie Heugten.

HOECK (DEN), voorm. d. in den *Zuid-Hollandsche-waard*, dat bij den watervloed van 18 November 1421 ondergevloeid is, later weder droog geworden zijnde, wordt het thans Puttershoek genoemd. Zie voorts dit woord.

HOECKELUM, oude naam van het plattelandst. *Heukelum*, in de heerl. *Heukelum*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Heukelum.

HOECKENBURG, ook wel, doch zeldzaam, Hoekkenburg, Hoekenburg of Hockenburg gespeld, op sommige kaarten naar den naam van een der vorige bezitters abusivelijk Golstein of Goltstein genoemd, adell. h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, in het *Benedendistrikt*, arr., kant. en 2 u. N. N. W. van *Tiel*, gem. en 1 u. Z. W. van *Maurik*, in het d. *Rijswijk*, waartoe het behoort.

Dit adell. h., hetwelk met tuin, plantsoen en boomgaard, eene oppervlakte beslaat van 2 bund 40 v. r., 90 v. ell., wordt thans, sedert ruim veertig jaren, in eigendom bezeten en des zomers bewoond, door den Heer Mr. Benjamin Johan Cornelis Hoogendijk van Dorsselaar, Lid der Staten van Gelderland, Raad der stad Tiel, die het bij erfenis van zijne ouders verkreeg.

HOECKENISSE, voorm. d. in den *Zuidhollandsche-waard*, dat bij den watervloed van den 18 November 1421 verdronken, en nimmer

Digitized by Google

weder is boven gekomen. Het moet gelegen hebben ten Z. van de Oude-Maas, ten O. van Datmoer, ten W. van Kloosteroord, en komt ook wel eens onder den naam van Drijmelen voor.

HOECK-NES, Hoekens, anders Hoekens, ook wel Hoekoog, eil. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1¼ u. O. ten N. van *Haarlem*, gem. *Houtrijk-en-Polanen*, door het IJ omringd, dwars van den Hoogendijk, omtrent halfweg Haarlem en Amsterdam. Het geeft niets dan een weinig hooi, en is voorts met riet bewassen.

HOEDEKENSKERKE, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand* (3 k. d., 8 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. 's Gravenpolder-St.-Janspolder-Oost- en Middel-Zwake, O. aan de Honte, Z. en W. aan Baarland-en-Bakendorp.

Deze gem. bestaat uit den Polder-van-Hoedekenskerke, den Noordpolder, den Nieuwe-Hoondert-polder, den Middelhoek-polder, den Slabbekoorn-polder, den Oude-Vreeland-polder en den Viernis-polder, benevens gedeelten van den Nieuwe-Baarland-polder, den Jan-Fierloos-polder, den Siguit-polder en den Vlieguit-polder. Zij bevat de d. Hoedekenskerke en het geh. Kwadendamme, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1040 bund. waaronder 934 bund. 58 v. r. 26 v. ell. belastbaar land; telt 154 h., bewoond door 158 huisgez., uitmakende eene bevolking van 780 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Volgens overlevering hebben er vroeger ook steenovens bestaan.

De Herv., welke hier 400 in getal zijn, onder welke 175 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Goes*, ring van *Borssele*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Andries Caenen, ook genaamd Christiaanse, die in het jaar 1578 herwaarts kwam, en in jaar 1587, naar Kloetinge vertrok. Hij onderscheidde zich nog al onder zijne tijdgenooten en was een der werkzaamste leden in de synode te Goes in 1597, en te Tholen in 1602. Zijn opvolger alhier was Joris de Raad of Consiliarius, vroeger Rector te Vlissingen, en Predikant te Kapelle en te IJerseke. Het beroep geschiedt met medestemming van de Ambachtsheeren.

De Afgescheidenen, die hier 14 in getal zijn, maken, met die van Baarland, 's Gravenpolder-St.-Janspolder-Oost-en-Middelzwake, eene gem. uit, welke wel erkend is, doch hier nog geene kerk heeft.

De R. K., welke hier ruim 360 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Kwadendamme*. — Men heeft in de gem. Hoedekenskerke één school.

Deze gem. is eene heerl., welke in het midden der vorige eeuw voor de helft bezeten werd, door den Heer Johan Frederik de Maubegnault, Rentmeester Generaal Bewester [illegible], thans is zij het eigendom van onderscheidene personen.

Het d. Hoedekenskerke, en bij de Zeeuwen Oedjeskerke [illegible] O. van Heinkenszand, aan de Honte of W[illegible]er, in de kom van het d., 62 h. en [illegible]

[illegible] vergeven door den Proost van St. [illegible] aldaar eene vikarij geweest, aan St. [illegible] De tegenwoordige kerk is slechts een gedeelte, en [illegible] sedert onheugelijke tijden, het [illegible]. Deze kerk is van een orgel voor[illegible] is sedert eenige jaren afgebroken.

Digitized by Google

Aan den ingang der kerk vindt men aan de regterzijde eene zerk, lang 2 ell. 6 palm. en breed 1 ell. 6 palm., waarop is uitgehouwen een in krijgsgewaad uitgedost Ridder, met eenen windhond aan de voeten, zijn kuras aan de regter- en zijne handschoenen aan de linkerzijde, met het volgende opschrift aan de zijden:

Hier ig begraven Willem de Vrieſe van Oſtende
Hij ſtierf in het jaar onzes Heeren
MCCCC en 62 den 29ſten dag van Maart.
God heeft de ziel.

Aan diezelfde zijde ligt nog eene andere zerk, lang 2 ell. 3 palm. en breed 1 ell. 2 palm.; zij is met uitgehouwen lofwerk versierd, hetwelk een verbrijzeld wapen omgeeft. Het omschrift luidt:

Hier ligt begraven Willem Bastart van Heenvliet /
Hij ſtierf den 19 April 1520 (1).

De school, welke, even als de schoolonderwijzerswoning, in het jaar 1829, ten koste der gem., grootendeels vernieuwd is, wordt in den winter door een gemiddeld getal van 80 leerlingen, in den zomer echter slechts door 40, bezocht.

Men heeft er eene goede haven en een overzetveer op Neuzen, Welsoorde en Ossenisse, over de Wester-Schelde.

Het wapen bestaat uit een veld van zilver, met twaalf hermelijnen van sabel (zwart), staande vijf, vier en drie, het hoofd is een veld van keel (rood), beladen met drie hoeden van goud.

HOEDEKENSKERKE (POLDER-VAN-), pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, voor het grootste gedeelte in de gem. *Hoedekenskerke*, en voor een zeer klein gedeelte in de gem. *Baarland-en-Bakendorp*; palende N. aan den Slabbekoorn-polder en den Noord-polder, N. O. aan de Schorren tegen de Honte, Z. aan den Polder-van-Baarland, W. aan den Grooten-Reinouds-polder, den Siguitpolder en den Slabbekoorn-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 466 bund. 65 v. r., waaronder 451 bund. 43 v. r. 41 v. ell. schotbaar land, als: onder *Hoedekenskerke*, volgens het kadaster, 461 bund. 69 v. r., waaronder 446 bund. 47 v. r. 41 v. ell. schotbaar land, en onder *Baarland-en-Bakendorp*, volgens het kadaster, 4 bund. 96 v. r., alles schotbaar land. In dezen polder zijn één sluis, veertien steenen en zestig houten heulen. Hij staat onder het bestuur van de watering van Hoedekenskerke.

HOEDEKENSKERKE (WATERING-VAN-), dijkaadje in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*; palende N. aan de Watering-van-Oost-en-Middel-Zwake, O. aan de Honte, Z. en W. aan den Breedepolder-van-Baarland.

Deze dijkaadje beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 397 bund. 65 v. r. 20 v. ell. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

HOEDEMAKERS-PAD, van ouds het SPIEGELPAD genaamd, b. in het balj. van *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. no. 4, gem. 10 min. Z. van *Amsterdam*, buiten de Utrechtsche-poort dier stad.

---

(1) Hij was de laatste man uit deze familie, want zijn vader JAN liet geene wettige kinderen na ook zijn bastaardbroeder ALEXANDER stierf kinderloos. Van daar dat zijn wapen zonder helm is. Hij was gehuwd met GEERTRUYD VAN OPYNEN, en hunne dochter GEERTRUYD met t AN EVERSDIJK, Baljuw te Hoedekenskerke, almede in de kerk begraven.

Digitized by Google

Zij bestaat uit eene dubbele rij huizen, ter wederzijde van eene sloot gebouwd en ruim ½ u. lang. Het Hoedemakers-pad begint aan den Amsteldijk en strekt zich tot nabij de wetering uit. De inw. zijn meest Warmoeziers.

HOEDENSKERK, naam, onder welke het d. Hoedekenskerke, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, wel eens voorkomt. Zie Hoedekenskerke.

HOEDERINGEN, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant., en 1 u. N. van *Utrecht*, gem. en 5 min. O. van *de Bilt*.

Dit buit. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 340 bund. 53 v. r. 93 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. W. C. Fabricius van Lelienberg, woonachtig te Amsterdam.

HOEDJONG, Tandjong-Hoedjong, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Indrapoera.

HOEDJONG-KARA-KARA, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Kara-Kara (1).

HOEDMANS-MEER, ook Hoetmans-meer, voortijds een meertje in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. *Winschoten*, gedeeltelijk kant. *Winschoten*, gem. *Nieuwe-Pekel-A*, gedeeltelijk kant. *Zuidbroek*, en daarin voor een gedeelte gem. *Veendam*, voor een gedeelte gem. *Wildervank*, gelegen in en omringd door hoogveen.

Dit kleine meer, dat in de lengte 423 roeden en in de breedte 110 roeden besloeg, en welks omtrek men op omstreeks een uur gaans rekende, werd in het jaar 1778 drooggemaakt, door middel van aftapping in een kanaal van de gemeente Veendam, genaamd Nummereen, hetwelk zich tot nabij het meer uitstrekte, en welks waterpeil lager was dan de bodem des meers. Deze aftapping geschiedde door de belanghebbende veeneigenaren op voorwaarden, welke den 19 Februarij 1778 door de Stadsregering werden geäpprobeerd, en werd bewerkt door zekeren Halbekool, die daarvoor eene premie van 50 gulden bekwam. Tegenwoordig is de bodem, zijnde zandgrond, nog grootendeels met eene dunne laag veen bezet. Het is ontgonnen en tot eene boerderij aangelegd, waarop eene boerenhuizinge gevonden wordt, waaraan de stichter en eigenaar, Nanne Mulder genaamd, den naam van Aurora heeft gegeven. De bodem ligt 2 ell. hooger dan Martenshoek of 7½ oude voet. boven de spilsluizen van Groningen.

In den zomer van 1835 ontstond er op verschillende plaatsen veenbrand, die echter gelukkig nog al spoedig gebluscht werd.

HOEDMEER, meertje in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, gem. *Smilde*, ongeveer ½ u. O. van de Smilde, 1½ u. Z. W. van Assen.

HOEF, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 3 u. Z. ten W. van *Eindhoven*, gem. *Borkel-en-Schaft*, nabij *Borkel*, waartoe het kerkelijk behoort.

Het maakt een gedeelte van het geh. Hoef-en-Brug uit.

HOEF, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 8 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Harderwijk*, gem. en 1 u. van *Putten*; met 28 h. en 400 inw

HOEF of de Hoef, geh. in het *Land tusschen Maas en Waal*, prov. *Gelderland*, in het *Benedendistrikt*, kw., arr. en 3½ u. O. ten Z. van *Nijmegen*, kant. en 2½ u. Z. ten O. van *Druten*, gem. *Batenburg*.

---

(1) De overige woorden, zamengesteld met het woord Hoedjong zoeke men op de woorden van onderscheiding.

Digitized by Google

HOEF (DE), geh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 7 u. N. van *Utrecht*, kant. en 4 u. W. van *Loenen*, gem. en 1 u. W. van *Mijdrecht*, langs de rivier de Meijert; met 53 h. en 255 inw, die meest in boerderij, boter- en kaasmaken en veenderij hun bestaan vinden. — Er is in dit geh. eene school.

HOEF (EGMOND-OP-DEN-), d. in de heerl. *Egmond*, prov. *Noord-Holland*. Zie Egmond-op-den-Hoef.

HOEF (HET-SLOT-VAN-DEN-), voorm. slot of kast, in het balj. der *Egmonden*, prov. *Noord-Holland*. Zie Egmond (Slot-van-).

HOEFEIND, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hoevenseind.

HOEF-EN-BRUG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 3 u. Z. ten W. van *Eindhoven*, gem. *Borkel-en-Schaft*, nabij *Borkel*, waartoe het kerkelijk behoort.

Het bestaat eigenlijk uit de buurtjes Brug en Hoef.

HOEF-EN-HAAG, pold. in het *Land van Hagestein*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Hagestein*; palende N. aan den Hoogendijk, O. en Z. aan den Hoevenweg, W. aan Vianen.

Deze pold., die vóór het jaar 1284 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 205 bund. alles schotbaar land; telt 20 h., waaronder 14 boerderijen, en wordt door twee sluizen, op de Linge, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout, twee Heemraden en eenen Secretaris.

HOEF-EN-SCHOUTE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Oudshoorn-en-Gnephoek*; palende N., O. en Z. aan den Groote-Kalkhovenspolder, W. aan Vrouwe-Geest.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 72 bund.

HOEFJES (WITTE-), geh. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Witte-Hoefjes.

HOEFIJZER, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*, Z. van het eil. *Celebes*.

HOEFIJZER (HET GROOTE-), buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1 u. N. ten W. van *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, 1 u. Z. W. van *Wassenaar*.

De daartoe behoorende gronden beslaan eene oppervlakte van 81 bund. 63 v. r. 1 v. ell. Dit buit. wordt thans in eigendom bezeten door de erven van den Heer Hendrik van Leeuwen, woonachtig te 's Gravenhage.

HOEFIJZERS (DRIE-), b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 6 u. Z. Z. W. van *Goes*, kant., distr. en 1 u. Z. van *Hulst*, gem. en ½ u. W. van *St. Jansteen*, tegen de alleruiterste grenzen tusschen Zeeland en de Belgische prov. Oost-Vlaanderen gelegen; met 11 h. en 60 inw.

HOEFIJZERS, (DE DRIE), bekende herberg in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2½ u. N. W. van *Breda*, kant., gem. en 1 u. O. van *Zevenbergen*, aan het begin van den Langenweg, aan den grooten weg van Breda op den Moerdijk.

HOEFLAKEN, d. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Hoevelaken.

HOEFPOLDER of Hoofpolder, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *de Lier*; palende

N. aan den Oude-Lierpolder, N. W. aan onbepolderd land in de gem. de Lier, O. aan den Kralingerpolder, Z. aan den Kralingerpolder en aan de Ouwekoussepolder, W. aan het Honderdland.

Deze pold. bevat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 173 bund. 8 v. r., alles schotbaar land, telt acht h., waaronder zes boerderijen, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het land ligt 8 of 9 palm. beneden het peil van Delfland. Het polderbestuur bestaat uit eenen Molenmeester, eenen Volger of Plaatsvervanger, vier Kroosheemraden of Schouwers en eenen Secretaris.

HOEFPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Ter-Aar*.

HOEFSROT, geh. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. van *Asten*, gem. *Bakel-en-Milheze*.

HOEFSTRAAT, geh. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4¼ u. N. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en 20 min. N. van *Tilburg*; met 6 h. en 40 inw.

HOEF-TEN-HALVE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 1½ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. W. van *Bertel*, gem. en ½ u. N. van *Helvoirt*; met 4 h. en 20 inw.

HOEFVAART, water in de heerl. *Egmond*, prov. *Noord-Holland*, Zie Hoevevaart.

HOEISE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hoeise.

HOEISUM of Hoesum, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. N. van *Onderdendam*, gem. en 5 min. W. van *Warffum*.

HOEITINK of Hoeitink, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 1 u. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. Z. O. ten Z. van *Zuidbroek*, gem. en ten O. van *Leegkerk*.

HOEK of de Hoek, gem. in *Staats-Vlaanderen* in *Neuzer-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst* (5 k. d., 11 m. k., 5 s. d.); palende N. en O. aan de gem. Neuzen, en aan de Honte, Z. aan het Axelsche-gat, en W. aan den Braakman.

Zij bestaat uit de pold. Oud-Westenrijk, Nieuw-Westenrijk, Noord-Westenrijk, en Zuid-Westenrijk, den Koudenpolder, den Lovenpoldef, den Goessenpolder, den Willemsherkepolder en de helft van den, in 1816, bedijkten Nieuwenpolder, bevat het d. Hoek en het geh. Mauritsfort, en beslaat, volgens het kadaster, eene uitgestrektheid van 3850 bund. 21 v. r. 56 v. ell.

In deze gem. staan 178 h., bewoond door 323 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1400 zielen, welke meest hun bestaan vinden in den landbouw en het dijkwerken. Ook heeft men er eenen windkorenmolen en eene meestoof.

Onder deze gem. ligt, het door Prins Maurits aangelegde en naar hem genoemde Mauritsfort, weleer een verdedigingspunt, tegenover de schans Philippine (zie Mauritsfort). Aldaar is een overzetveer over den Braakman op Philippine en Biervliet, welk veer, gedurende de Belgische onlusten, als het punt van communicatie tusschen het Vierde en Vijfde distrikt der provincie Zeeland te beschouwen was, vermits, door het wedervegtelijk bezetten van de Isabellesluis, onder Philippine, de gemeenschap over land was afgesneden.

Digitized by Google

Men vindt hier ongeveer 1400 Herv., onder welken 690 Leden, die eene gem. uitmaken, welke tot de klass. van *IJzendijke*, ring van *Axel*, behoort. De eerste, die het leeraarambt hier waarnam, is geweest Johannes Bollius, die alhier, tusschen de jaren 1619 en 1625, overleed. Deze Bollius stond, volgens te Water (1), reeds vóór het jaar 1594 als Predikant te Biervliet en Vremdijke. Na de overstrooming dezer laatstgenoemde plaats, begaf hij zich met der woon binnen het Mauritsfort, waar hij voor de bezetting dier sterkte en voor de inwoners der naastliggende polders (het dorp de Hoek bestond toen nog niet) de dienst heeft waargenomen. Onder de Leeraars, welke in de gem. Hoek gestaan hebben, verdient bijzondere melding Christiaan Meeuse, die haar van het jaar 1803 tot 1838 en alzoo 35 jaren, door leer en wandel gesticht heeft. Tot zijn zeven en dertigste levensjaar had hij in verschillende betrekkingen ter zee gevaren, en laatst het beroep van visscher uitgeoefend. Door eigene oefening en de nadere opleiding van den Heer Jacob Reinier, Rector en Predikant te Vere, en van wijlen den Heer Hermanus Johannes Kroon, Hoogleeraar in de godgeleerdheid en kerkelijke geschiedenis aan het toenmalige Athenæum te Middelburg, had Meeuse het zoo ver gebragt, dat hij met lof geëxamineerd werd. Hij kwam daarop alhier als Predikant, is later Praeses van het klassikaal bestuur van IJzendijke, en in die betrekking Lid van het Provinciaal Kerkbestuur van Zeeland geweest. Hij heeft verscheidene werken met en zonder zijnen naam uitgegeven; daaronder munt vooral uit het voortreffelijke *Handboek voor Zeevarenden*, gedrukt te Middelburg in 1821, herdrukt in 1829. Z. M. de Koning nam niet alleen de opdragt gunstig aan, maar bepaalde tevens, bij besluit van den 28 September 1821, dat één exemplaar per honderd koppen van dit Handboek tot godsdienstig gebruik, op de schepen van oorlog zoude worden verstrekt. De waardige man rust in een net gemetseld graf, met het volgende opschrift:

Lijkgesteente van Ds. CHR. MEEUSE, geb. te Vere 16 Febr. 1764, overl. te Hoek 1 Sept. 1838.

Hij leefde niet voor zich zelven, maar trouw aan JEZUS tot den dood.

De R. K., welke men hier ten getale van 50 vindt, worden tot de par. van *Zuiddorpe* gerekend.

Het d. Hoek of de Hoek, in oude geschriften ook wel Houck gespeld, ligt 1 u. van Neuzen, 2½ u. van Sas-van-Gent, 5 u. van Hulst, en 6 u. van Goes.

Hoogst waarschijnlijk is het d. Hoek van lieverlede door aanbouw ontstaan, zonder overlegd plan, en wel, nadat door de vernielende overstroomingen in de zestiende eeuw vele landen, dorpen en buurten, ten N. N. W. en W., door de zee waren verzwolgen. Men vindt in de kom van het d., welke grootendeels bestraat is, anders eene zeldzaamheid in de dorpen dezer streek, 66 h. en ongeveer 400 inw.

Er varen van het haventje van Mauritsfort twee marktschuiten op Rotterdam, die op onbepaalde tijden, doch meest des Donderdags naar en des Woensdags van Rotterdam varen. Deze marktschuiten vervoeren de granen der landbouwers, voor zoo ver die niet langs Sas-van-Gent naar de Belgische markten worden uitgevoerd, naar de korenmarkt te Rotterdam, en komen van daar met bouwmaterialen, winkelwaren en andere behoeften voor de ingezetenen der gemeente terug.

---

(1) *Historie der Hervormde kerk te Gent*, bl. 60.

Digitized by Google

N. aan den Oude-Lierpolder, N. W. aan onbepolderd lan
de Lier, O. aan den Kralingerpolder, Z. aan den Kr
en aan de Ouwekomsepolder, W. aan het Honderdland.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene opperv
bund. 8 v. r., alles schotbaar land, telt acht h., waaro
derijen, en wordt door eenen molen van het overtolli
last. Het land ligt 8 of 9 palm. beneden het peil van
polderbestuur bestaat uit eenen Molenmeester, eenen V
vervanger, vier Kroosheemraden of Schouwers en eenen

HOEFPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Ho*
den, kant. *Woubrugge*, gem. *Ter-Aar*.

HOEFSROT, geh. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*
prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. N.
ven, kant. en 2 u. N. van *Asten*, gem. *Bakel-en-*

HOEFSTRAAT, geh. in de *Meijerij-van-'s Her*
Noord-Braband, arr. en 4½ u. N. W. van *'s Hertogenb*
en 20 min. N. van *Tilburg*; met 6 h. en 40 inw.

HOEF-TEN-HALVE, geh. in de *Meijerij van 's H*
Oisterwijk, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., a
van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. W. van
½ u. N. van *Helvoirt*; met 4 h. en 20 inw.

HOEFVAART, water in de heerl. *Egmond*, pr
Zie HOEVERVAART.

HOEISE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenb*
prov. *Noord-Braband*. Zie HOEYSE.

HOEISUM of HOYSUM, geh. in *Hunsingo*, pr
en 5 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1
dendam, gem. en 5 min. W. van *Warffum*.

HOEITINK of HOEYTINK, geh. in het *Westerl*
ningen, arr. en 1 u. W. van *Groningen*, kant.
Z. van *Zuidbroek*, gem. en ten O. van *Leegker*

HOEK of DE HOEK, gem. in *Staats-Vlaandere*
prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hu*
5 s. d.); palende N. en O. aan de gem. Neuzen, en
het Axelsche-gat, en W. aan den Braakman.

Zij bestaat uit de pold. Oud-Westenrijk,
Noord-Westenrijk, en Zuid-Westenrij
der, den Lovenpolder, den Goessenpol
kerkepolder en de helft van den, in 1816
polder, bevat het d. Hoek en het geh. Mau
volgens het kadaster, eene uitgestrektheid va
56 v. ell.

In deze gem. staan 178 h., bewoond door 3
eene bevolking van ruim 1400 zielen, welke
den in den landbouw en het dijkwerken. O
windkorenmolen en eene meestoof.

Onder deze gem. ligt, het door Prins Mau
hem genoemde Mauritsfort, weleer een ver
de schans Philippine (zie MAURITSFORT). Aldaa
den Braakman op Philippine en Biervliet,
Belgische onlusten, als het punt van communi
en Vijfde distrikt der provincie Zeeland te b
door het wederregtelijk bezetten van de Isabe
de gemeenschap over land was afgesneden.

van Breda naar den Moerdijk. Men telt er 94 h. en 575 inw., die allen hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die meest allen R. K. zijn, maken, met die van het geh. Blaauwesluis, alwaar men 233 inw. telt, dat geheel kerkelijk op *den Hoek* behoort, en een gedeelte van de geh. Calishoek en Slikgat, die voor het grootste gedeelte aldaar kerkelijk zijn, eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Geertruidenberg*, behoort, ruim 1200 zielen, onder welke ruim 810 Communikanten, telt, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan den H. Bartholomeus toegewijd, heeft een klein torentje en is van een orgel voorzien.

De Herv., die hier 40 in getal zijn, behooren allen tot de gem. *Zevenbergen*. — Men heeft in dit d. eene school, welke gemiddeld door een getal van 75 leerlingen bezocht wordt. — De kermis valt in Zondag na den 24 Augustus.

HOEK (DEN) of de Poederooischer-Hoek, geh. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw., arr. en 7 u. Z.W. van *Tiel*, kant. en 3 u. Z. W. van *Zalt-Bommel*, gem. en ½ u. Z. W. van *Poederooijen*, waartoe het kerkelijk behoort; met 7 h. en 40 inw.

Er is hier een haventje, waarin de veerschuit van Poederooijen op Gorinchem ligt.

HOEK (DEN), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hoek.

HOEK (DEN), pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Lekkerkerk*; palende N. aan de gem. Berkenwoude, Ouderkerk-aan-den-IJssel en Zuidbroek, O. aan de gem. Bergambacht, Z. aan de Lek, W. aan den pold. Schuwagt, mede onder de gem. Lekkerkerk.

Deze pold., die tegelijk met den geheelen Crimpenrewaard bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1370 bund. 36 v. r. 27 v. ell., telt 198 h., waaronder 70 boerderijen, en wordt door drie molens, op den IJssel, van het overtollige water ontlast; doch hij heeft bovendien met den Polder-van-Schuwagt nog éénen watermolen, welke aan den IJssel staat. Het polderbestuur bestaat uit vier Heemraden, terwijl hij met den Polder-van-Schuwagt, welke drie Heemraden heeft, onder éénen Polderschout staat.

HOEK (DEN), geh. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie Martenshoek.

HOEK (DEN), spijker en boerderij op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 11 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en 1¼ u. O. van *Elburg*, gem. en ½ u. O. van *Oldenbroek*, aan de Noordzijde van den straatweg, langs de Zuiderzee.

Het was vroeger eene groote brouwerij, en wordt thans in eigendom bezeten door de erfgenamen van den Heer B. Pronck, woonachtig te Elburg.

HOEK (DE BALVERSCHE-), buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Balverscher-Hoek.

HOEK (DE LAGE-), pold. bij de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gedeeltelijk gem. *Hoogwoude*, gedeeltelijk gem. *Opmeer*; palende N. aan den Wester-Boekelweg onder Hoogwoude, O. aan de Pade onder Hoogwoude en Opmeer, Z. aan één der publieke wegen onder Opmeer, W. aan de Langereis.

Deze pold. bevat, volgens het kadaster, onder *Hoogwoude*, 202 bund. 85 v. r. 25 v. ell., meest grasland, voorts bouw- en zaadland, doch

alles schotbaar land. Men telt er 18 h., waaronder 12 boerderijen, als: onder *Hoogwoude*, 8 h. en 6 boerderijen, en onder *Opmeer*, 10 h. en 6 boerderijen. De Lage-Hoek wordt door éénen molen, op den Boezem van Geestmer-Ambacht, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en vijf Molenmeesters, van welke er drie uit Hoogwoud en twee uit Opmeer gekozen worden.

HOEK (DE POEDEROOISCHE-), geh. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Hoek (Den).

HOEKEINDSCHE-POLDER of Oostenhoekeindsche-polder, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Bleiswijk*, een deel uitmakende van de drooggemaakte polders van *Bleiswijk* en een gedeelte van *Hillegersberg*; palende N. aan de vaart de Snelle, O., met de algemeene Boezemvaart der gemelde polders, aan de rivier de Rotte, Z. aan den polder Ostende onder het amb. van Hillegersberg, gem. Bergschenhoek, W. en wel gedeeltelijk met de gemelde Boezem- en Ringsloot, aan den Hoofd- of Heerenweg, die inmiddels, als dorpstraat, het dorp in twee deelen splitst.

Deze pold., die, met de overige tot deze droogmakerij behoorende polders, in het jaar 1770 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, na aftrek der dijken, doch met inbegrip der doorsnijdende togten en slooten, eene oppervlakte van 431 bund. 19 v. r. 94 v. ell. schotbaar land. Men telt er, de kom van het d. daaronder begrepen, 35 h., waaronder 8 boerderijen. De polder wordt, tegelijk met een gedeelte van den Overbuurtsche-polder-onder-Bleiswijk, door twee gangen of rijen, elk van drie molens, op den algemeenen boezem, die op de Rotte wordt uitgemalen, van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het polderbestuur van den drooggemaakten polder van *Bleiswijk-en-Hillegersberg*. Zie Bleiswijk-en-Hillegersberg (Drooggemaakte-Polders-van-).

HOEKELEN, plattelandst. in de heerl. *Heukelum*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Heukelum.

HOEKELOM of Heukelum, adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. N. van *Wageningen*, gem. en ½ u. Z. van *Ede*.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 213 bund. 42 v. r. 3 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Otto Baron van Wassenaer Catwijck, Heer *van Beide-Katwijken-en-het-Zand*.

HOEKENBURG, adell. h. op de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Hoekenburg.

HOEKENBURG, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant., gem. en 10 min. W. van *Voorburg*, ter plaatse, waar de vliet van Delft naar Leyden en de zoogenaamde Haagsche-vliet eenen hoek vormen, waarvan deze buitenplaats haren naam ontleent.

Zij beslaat eene oppervlakte van 9 bund. 90 v. r. 97 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Jonkheer Mr. H. J. Caan, Lid der Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland.

HOEKENBURG, voorm. buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. van *'s Gravenhage*, kant. en ten W. van *Delft*, aan deszelfs singel, gedeeltelijk gem. *Delft*, gedeeltelijk gem. *Hof-van-Delft*.

Op het terrein van deze voorm. buit., beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 57 v. r. 10 v. ell., is thans eene soutkeet opgerigt.

Digitized by Google

HOEKENES, eil. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hoeck-nes.

HOEKERPOLDER, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gedeeltelijk gem. *Nichtevecht*, gedeeltelijk gem. *Vreeland*; palende N. aan den Scheidijk tusschen den Gaafterpolder en den Hoekerpolder, O. en Z. aan den Vechtdijk, W. aan den Scheidijk tusschen Loenersloot en Baambrugge.

Deze pold. telt 2 h. en 2 boerderijen onder *Nichtevecht*, en wordt door eenen molen, de Hoekermolen genoemd, op de Oude-Vecht van het overtollige water ontlast.

HOEKJE of Loons-Hoekje, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Loons-Hoekske.

HOEKKENBURG, adell. h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Hoeckenburg.

HOEKOE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Amboosche* eil. *Ceram*.

HOEKOMINA, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Molukssche* eil. *Boero*, aan de Noordwestkust.

HOEKONALOE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Amboina*, voorheen schiereil. *Hitoe*, gesp. *Oeli-Suwanie*, doch toen de bevolking van dit d. tot het Christendom overging, is zij van het gesp. Oeli-Suwanie afgezonderd en bij de Driehuizen, aan den inham, tegen over de stad Amboina, verplaatst.

HOEKOOG, eil. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hoeck-nes.

HOEKORILLA of Hoekoaila, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Molukssche* eil. *Amboina*, schiereil. *Leytimor*, in het gebergte gelegen, op eenen hoogen heuvel, die moeijelijk te beklimmen is, vooral als het geregend heeft.

HOEKPOLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Rijswijk*; palende N. aan de Plaspoelsche-polder, O. aan de Voordijkshoornsche-polder, Z. aan den Harnas-polder, het Klein-Hof-van-Delft en de Nieuwe-Wateringe-Veldpolder, W. aan den Schaaper-Wijspolder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 241 bund., en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast.

HOEKSCHE-WAARD (DE), eil., prov. *Zuid-Holland*; palende N. aan de Oude-Maas, O. aan de Dortsche-Kil, Z. aan het Hollandsdiep en W. aan het Spui, waardoor het van het Land van Putten gescheiden wordt.

Het is eene zeer vruchtbare landstreek, beslaande omtrent tien uren gaans in den omtrek, en bevattende onderscheidene voormalige baljuwschappen en ambachtheerlijkheden, in verschillende bedijkingen begrepen, als daar zijn, behalve de Korendijk en Pierschil, de Landen van Strijen, de Beijerlanden, Moerkerkerland, en de hooge heerl. van Goidschalksoord. Deze landen, die meest allen door den grooten watervloed van den jare 1421, overstroomd waren, zijn sedert wederom opgekomen, en in eenen omtrek van bedijking gebragt. Thans bevat zij de volgende 16 gemeenten: Nieuw-Beijerland, Oud-Beijerland, Zuid-Beijerland, Goidschalksoord, Goudswaard, 's Gravendeel-en-Leerambacht, Heynenoord, Klaaswaal, Maasdam-St. Anthoniepolder-en-Cillaarshoek, Mijns-Heerenland-en-Moerkerken, Numansdorp, Piershil, Puttershoek, Strijen, het Strijensche Sas en Westmaas, en beslaat alzoo de kantons

Digitized by Google

Oud-Beijerland en 's Gravendeel, te zamen beslaande eene oppervlakte van 29,200 bund. 10 v. r. 53 v. ell., waaronder 26,250 bund. 62 v. r. 62 v. ell. belastbaar land, en tellende 5138 h., bewoond door 4648 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 22,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt; terwijl men er voorts 5 scheepstimmerwerven, 4 touwslagerijen, 7 leerlooijerijen, 3 meestoven, 1 ros- en 14 mout-korenmolens heeft.

Onder de inw. telt men ruim 21,000 Herv., onder welke nagenoeg 6000 Ledematen, uitmakende de volgende 16 kerk. gem.: St. Anthoniepolder, Nieuw-Beijerland, Oud-Beijerland, Zuid-Beijerland, Buitensluis, Cillaarshoek, 's Gravendeel, Heinenoord, Klaaswaal, Korendijk, Maasdam-en-het-Gad, Mijnsheerenland-en-Moerkerken, Piershil, Puttershoek, Strijen en Westmaas, gezamenlijk den ring van *Oud-Beijerland*, in de klass. van *Dordrecht*, uitmakende, behalve de gem. Korendijk en Piershil, welke tot den ring van *Geervliet*, in de klass. van *Brielle*, behoort. Men telt er zestien kerken, die door zeventien Predikanten bediend worden.

De 150 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Dordrecht*.

De R. K. welke er 300 in getal zijn, onder welke ruim 100 Communikanten, maken de gem. van *Oud-Beijerland* uit.

De Isr., van welke men er ruim 300 aantreft, maken de ringsynagoge van *Oud-Beijerland* uit.

HOEKSMEER, meer in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, gem. *Loppersum*, N. O. van *Wittewierum*, ½ u. N. W. van het Schildmeer.

In het Z. W. ontvangt het het water uit de *Katershals* en ontlast zich Noordwaarts, ten O. van Garrelsweer, door het Vistumermaar, en bij de Lopsummer-klap door de Oude-Wijmers in het *Damsterdiep*. De omtrek bestaat uit lage derrij-gronden en biezen.

HOEKSMEER, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. kant. en 2 u. W. ten N. van *Appingedam*, gem. *Loppersum*; met 9 h. en 70 inw.

HOEKS-NES, eilandje in het *IJ*, prov. *Noord-Holland*. Zie Horckness.

HOEK-VAN-HOLLAND (DE-), zuidwestelijke punt van het vaste land der prov. *Zuid-Holland*, ten Z. van *'s Gravezande*, met zware zeewerken.

HOEKVLIET, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ¾ u. Z. O. van *'s Gravenhage*, aan de kom der gem. *Voorburg*, aan de trekvaart van 's Gravenhage op Leyden.

Dit buit. beslaat eene oppervlakte van 54 v. r. 80 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door het vennootschap van de Keyzer en Comp., en is ingerigt voor eene fabrijk van harde zeep en parfumerien.

HOELALIOE, d. in *Oost-Indië*, in den *Molukscke-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuid-Kust.

Het is zeer voordeelig en aangenaam aan de zee gelegen, doch het brakke drinkwater wordt er als zeer ongezond beschouwd. In 1782 hebben de Alfoeren hier eenen inval gedaan, alles verbrand en vele inboorlingen als slaven weggevoerd. Tijdens de onlusten, in 1817, werd dit d. verbrand en in armoede gedompeld. Het onderwijs is hier thans op eenen vrij goeden voet, en ook in de godsdienst bestaat er veel belangstelling. De inwoners die 400 in getal zijn, zijn alle Christenen.

HOELOE, d. in *Oost-Indië*, in den *Molukscke-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Bonoa*, aan het noordelijkste riviertje.

Digitized by Google

HOELONG, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*.

Den 25 Julij 1652 werd dit d. door den landvoogd de Vlaming ingenomen.

HOEMEN of Heumen, voorm. adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2 u. O. van *Nieuwkerk*, gem. en 2 u. N. van *Barneveld*, ½ u. N. van *Voorthuizen*, waartoe het behoorde.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene kleine boerenhofstede. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 2 bund., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Karel Baron van Goldstein, woonachtig te Utreche.

HOEMMOECK, eil. in *Oost-Indie*, in den *Molukschen-Archipel*, 5 m. van Mindanao, 5° 24′ N. B., 144° 36′ O. L.

HOEMMOECK, kaap in *Oost-Indië*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*, 1° 20′ N. B., 139° 25′ O. L.

HOEMOET, d. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Homoet.

HOEN (DE) of het Hoen, streek lands, prov. *Groningen*, dadelijk buiten de stadsgracht van Groningen.

HOEN ('T), voorm. landg. op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. ten Z. van *Apeldoorn*, gem. en d. *Voorst*, 1 u N. ten W. van *Zutphen*, bij den straatweg van Deventer op Zutphen en Utrecht.

HOEN (HET-HUIS-), gemeenlijk Hoenshuis genoemd, voorm. adell. huis in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr., distr. en 3¼ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. W. van *Heerlen*, gem. en ¼ u. N. van *Voerendaal*.

HOENCOOP, d. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*. Zie Honkoop.

HOENDERBERG, berg in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, gem. *Groesbeek*, zijnde een der hoogste toppen van het *Groesbeeksche gebergte*.

HOENDERBERG, naam, welken men veelal geeft aan den Hunnerberg, prov. *Gelderland*. Zie Hunnerberg.

HOENDERHOEK (NIEUW-), pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Geervliet*; palende N. aan Nieuw-Guldeland, O. aan Oud-Hoenderhoek, Z. aan Nieuw-Stompert en den pold. Nieuwekade, Z. W. aan den pold. Oudekade en aan Oudeland, W. aan den Oude-Nieuwlandsche-polder en aan den Heenvlietsche-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 55 bund. 30 v. r. 60 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eenen molen, op de haven van Abbenbroek, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit vier Leden, van welke een tevens Penningmeester en een tevens Secretaris is.

HOENDERHOEK (OUD-), pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Geervliet*; palende N. aan Oud-Guldeland, N. O. aan den Geervlietsche-polder, O. aan Schiekamp, den Vier-Ambachtsboezem en Fikkershil, Z. O. aan den Biertsche-polder, Z. W. en W. aan Nieuw-Hoenderhoek.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 49 bund., en wordt, gezamenlijk met den *Geervlietsche-polder* en *Schiekamp*, door twee sluizen van het overtollige water ontlast.

HOENDERLAND, heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hondsdland.

Digitized by Google

HOENDERLOO, kl. geh. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 5 u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en 2 u. Z. van *Apeldoorn*, 1 u. Z. Z. W. van *Beekbergen*, waartoe het kerkelijk behoort. Men telt er 40 h. en 90 inw.

Dit geh. is eerst sedert 25 jaren ontstaan en is sints dien tijd jaarlijks toegenomen, door eenvoudige landlieden, die zich hier kwamen vestigen en hun brood verdienen met heimaaijen, akkerbouw enz., zijnde de aanvankelijk daar opgeslagen hutten reeds van lieverlede in arbeiderswoningen veranderd; terwijl men de gegronde hoop koestert, dat door hen deze zoo vruchtbare heide allengskens meer en meer nuttig zal besteed en aangebouwd worden. De bewoners gebrek aan zuiver drinkwater lijdende, werden, door de ijverige zorgen van den Heer Jan Adriaan Joost Baron Sloet, Distrikt-Commissaris van de Veluwe, en de liefderijke bemoeijingen van den Heer Heldring, Predikant te Hemmen, in het vorige jaar proeven genomen tot het graven van eene waterput, waartoe Z. M. Koning Willem Frederik eenen geldelijken onderstand beschikbaar stelde. Aanvankelijk slaagden die proeven kwalijk, doch sedert zijn die zoo wel gelukt, dat men op het dorre Hoenderloo thans eenen put heeft, waarin gewoonlijk 150 cubiek voet zuiver drinkwater gevonden wordt. De bron vloeit voorts zoo mild, dat men, na er onlangs tot eene proefneming 500 voet te hebben uitgeput, nog 80 voet water overhield en spoedig weder tot de gewone hoeveelheid kwam. Dusdoende, is gelukkiglijk in eene der noodwendigste behoeften van de bedoelde heidebewoners voorzien (1).

HOENDERNEST-DIJK, dijk op den *Veluwe-Zoom*, prov. *Gelderland*, onder *Brummen*, zich uitstrekkende van Zutphen naar Voorst, en dienende tot bandijk.

HOENDERWIEL, geh. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 2 u. N. van *Gorinchem*, gem. *Meerkerk*.

HOENDERWONING, boerenwoning in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2¼ u. Z. van *'s Gravenhage*, gem. *Naaldwijk*, ter plaatse, waar vroeger een Monnikenklooster moet gestaan hebben, zoo als blijkt uit den naam van eenen weg of laan, in de nabijheid van deze woning nog gevonden wordende.

In het jaar 1838 heeft men op deze plaats de geraamte van drie menschen opgegraven, hoogst waarschijnlijk van aldaar overledene kloosterlingen.

HOENDIEP, gegraven vaart in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, haar begin nemende in eene oude streek, genoemd de Hoen of het Hoen, en gelegen dadelijk buiten de stadsgracht van *Groningen*, voorts, in eene westelijke strekking, door Hoogkerk, verders tusschen Oostwold en de Lagemeden door naar Enumatil, en nu voorbij Zuid-Horn, Faan, Noord-Horn, Niezijl, Grijpskerk, Lutkegast en Visvliet, naar het d. Stroobos op de Friesche grenzen loopende, en alzoo het Westerkwartier in twee deelen scheidende. Het diep maakt een gedeelte van de trekvaart van Groningen op Leeuwarden uit, en is in 1597 reeds voor een gedeelte gegraven, maar in de lengte eerst in het jaar 1654 voltooid. [illegible] sen van deze vaart voor de schuiten [illegible] til, Noordhorner-Tolhuis en de [illegible]

(1) Zie voorts over de opkomst en [illegible] van het jaar 1840, bl. 21–36, en [illegible] B. W. A. E. Sloet van O[illegible]

Digitized by Google

Het Hoendiep ontleent zijnen naam, eveneens als Hoentil, Hoenweg en Hoensloot, van de streek de Hoen, waarin het zijn begin neemt.

HOENENBERCH, voorm. adell. h. in de st. *Utrecht*, aan de oostzijde van de *Oude-Gracht*. Thans is dit huis verbouwd.

HOENEPE (TER-) of Ter-Hunnepe, voorm. abdij in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Diepenveen*, ½ u. O. ten Z. van *Deventer*.

Zekere Kardinaal Kornbaad, Abt der Cistersienser- of Bernardinerorde, in de dertiende eeuw, ter bevordering van den heiligen oorlog, naar Duitschland gezonden, verleende in het jaar 1225, bij eenen open brief aan Richard van Nassau, moeder van Gerhard, Graaf *van Gelder*, verlof, om een klooster der Cistersienserorde voor adellijke Jonkvrouwen te stichten, op een aangewezen erf nabij Deventer, aan eene kleine beek, de Hoenepe of Hunnepe genoemd, waarmede zij weldra aanving; doch bij gebrek aan geldmiddelen kon het niet eer voltrokken worden, dan in het jaar 1266, toen Hendrik van Vianden, acht en dertigste Bisschop van Utrecht, het plegtig heeft ingewijd; gevende daaraan den naam van Maria-Ter-Horst-op-de-Hoenepe, welke daarna Horst of Marien-Horst-ter-Hoenepe, en eindelijk kortheidshalve maar alleenlijk Ter-Hoenepe of Ter-Hunnepe is uitgesproken. Gemelde Bisschop, onderrigt van den soberen staat der inkomsten van dit klooster, schonk daaraan zekere goederen, gelegen bij de buurs. Markvelde, onder Diepenheim. Dit klooster, zoo het schijnt, in den beginne wat ligt opgetimmerd, was door den tijd aanmerkelijk vervallen, toen de kloosterlingen, in het jaar 1445, zich in de noodzakelijkheid bevonden, om het geheel te vernieuwen. Na verloop van 55 jaren, namelijk in het jaar 1500, is dit gebouw in tijd van oorlog, door eenige stroopers in brand gestoken, grootendeels vernield. Het werd wel eenigen tijd daarna weder opgebouwd door onderstand van geld, dat met vergunning van Frederik van Haden, den zes en vijftigsten Bisschop van Utrecht, door zijn geheel bisdom was bij een gebragt, waarna ook de Abdisse met hare kloosterlingen, die, zoo lang de Abdij verwoest lag, haar huis, binnende stad bewoond hadden, zich weder derwaarts begaven, doch niet lang na deze tweede vernieuwing, namelijk in 1578, moest dit gebouw weder deelen in het droevige lot, dat, gedurende de binnenlandsche beroerten de meeste geestelijke gestichten getroffen heeft. In dit genoemde jaar, hetzelfde, waarin Deventer door den Graaf van Rennenberg, voor de Staten gewonnen werd, en, weinig tijds vóór de belegering, hadden twee soldaten van Rennenbergs leger, voorzien van brandstoffen, zich derwaarts begeven, met eenen blinden man, door wien zij het klooster, benevens de kerk, op onderscheidene plaatsen deden aansteken, waardoor het voor het grootste gedeelte andermaal in de asch gelegd werd, bij w[illegible]enheid d[illegible] het statenkrijgsvolk vele andere ongeregeldheden v[illegible]leegd [illegible]loosterlingen moesten naar elders vlugten, [illegible]ca d[illegible]overgegaan, namen zij weder de wijk naar [illegible]nnen [illegible]welk reeds van voor langen tijd, bij [illegible]dit k[illegible] was; zij hoopten wel om het klooster, [illegible]le ke[illegible]jd weder hersteld te zullen zien, ge[illegible]le Overheden der stad, in 1581, hadden [illegible]n van het gebouw, niet ten eenemale [illegible]erst gezind scheen, onder voorwendsel, [illegible]schansen mogt, dan, in het jaar 1585, Françoise van Rossum, aanneggen, om

Digitized by Google

aanwykeurig eenen staat van alle goederen, renten en andere inkomstendes kloosters op te geven, hetwelk, ongelet de vertogen, door de Abdis daar tegen gedaan, als eene nieuwigheid, die geene aangename verandering voorspelde, dadelijk geschiedde. Er is thans nog eene lijst voorhanden van achttien Abdissen, welke vóór de Reformatie, in die hoedanigheid, dit klooster hebben bestuurd, en door de Kanonnikessen, allen van den eersten adel des lands, uit het midden van haar, verkoren werden; doch na de Reformatie is de abdij, benevens de daaraan onderhoorige goederen, als op het grondgebied van Deventer gelegen, door de Regering dier stad aangeslagen, die haar nog afzonderlijk door eenen Rentmeester doet besturen. Daarbij is men echter overeengekomen, dat jaarlijksch uit deze goederen zekere prebenden zouden worden toegereikt aan sommige adellijke Jonkvrouwen, van welke eene ze onder den titel van Abdisse, de andere onder die van Kanonikessen of Stiftdames, genoten, zoo lang zij den ongehuwden staat bleven omhelzen. De Abdis werd beurtelings ter eener reize uit den adel van Overijssel, ter andere van Gelderland verkoren. Na de Reformatie beleden zij alle de Hervormde godsdienst, woonden ook niet in gemeenschap met elkanderen, gelijk in de Roomsche tijden, alleenlijk hadden zij, ten teeken van onderscheid, eene orde aan een lint, op de borst hangende.

Het huis binnen Deventer, dat de abdij behoord heeft, werd in der tijd door de Abdis bewoond, staande voor in de *Polstraat*. Thans dient het tot een particulier woonhuis.

Ter plaatse, waar de abdij gestaan heeft, ziet men thans een weideland met vruchtboomen. Aan den ingang dier kloostergoederen wordt nog eene poort gevonden, aan weerszijden van woningen voorzien, welke echter voor het oogenblik niet bewoond worden. Niet ver van de plaats waar de abdij gestaan heeft, of wel op de gronden, welke tot het klooster hebben behoord, staat eene groote boerenwoning met schuur en bergen. De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 2 bund. 58 v. r. 28 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Landbouwer Herman Kloosterboer, woonachtig te Diepenveen.

HOENERBERG, naam, welken men wel eens geeft aan den Hunnerberg, prov. *Gelderland*. Zie Hunnerberg.

HOENKOOP, d. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*. Zie Henkoop.

HOENLOO ('T) of 't Hoenloe, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2 u. N. van *Deventer*, gem. en ½ u. Z. O. van *Olst*. — Deze havez. vindt men reeds in 1253 vermeld.

HOENOET, strand in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, eil. *Amboina*, schiereil. *Hitoe*, gesp. *Oeli-Helawan*.

HOENONG-HIBOE, hooge berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

HOENSBROEK, gem. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Heerlen* (5 k. d., 5 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Nuth en Amstenrade, O. aan Heerlen, Z. aan Voerendaal, W. aan Wijnandsraede en Nuth.

Deze gem. bevat het d. Hoensbroek, benevens de geh. Overbroek, Schuren-en-Schurenberg-Vaasraad, Koumer, Overledbroek en Kouvender-en-Akkerstraat. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 889 bund. 88 v. r. 85 v. ell., waaronder 867 bund. 45 v. r. 75 v. ell. belastbaar land; telt 252 h.,

Digitized by Google

bewoond door 237 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Voorts heeft men er eene brouwerij, twee korenmolens en ééne fabrijk, alwaar strooboeden, pluche-zijdenlint enz. worden vervaardigd, welke inrigting aan de geringe landlieden werk en bestaan verschaft.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 800 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost van *Limburg*, dek. van *Schinnen*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Hoensbroek en ééne te Overbroek.

Bij de verdeeling van het Land van Valkenburg in het jaar 1661, tusschen den Koning van Spanje en de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, bleef Hoensbroek aan den Koning.

Het d. Hoensbroek ligt 3¼ u. N. O. van Maastricht, 1 u. N. van Heerlen. Men telt er in de kom van het d. 18 h. en 440 inw.

De kerk, aan den H. Joannes *Evangelist* toegewijd, is een oud gebouw, van toren en orgel voorzien. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 110 leerlingen bezocht.

Men heeft er jaarlijks twee kermissen, van welke de eene invalt den derden Zondag na Pinksteren, de andere den derden Zondag in October.

HOENSHUIS, naam, welken men gewoonlijk geeft aan het voorm. adell. h. Hoen, in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Hoen (Het-Huis-).

HOENWEERD, gemeene weide op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Honoet.

HOENZA-DRIEL, b. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Driel (Hoenza-).

HOEPBEEK, beek in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, die in de gem. *Heemskerk*, uit de duinen, ten O. van de duinvallei het Vlak, ontstaat; voorts met eene noordelijke en daarna met eene oostelijke rigting door de Castricummer- en Bakkummer-duinvallei naar Bakkum loopt, waar zij, den naam van Bakkumervaart of Schulpvaart aannemende, verder oostwaarts naar de Vloysbrug loopt, om zich later of verder in de *Die* te ontlasten. Zij is bij den aanleg tot ontginning en bebouwing der laatstgenoemde duinvallei, die thans een eigendom is, van Z. M. Koning Willem Faederik, Graaf *van Nassau*, aanmerkelijk verbreed en verdiept, ten einde den afloop van water te bevorderen, en eene vereeniging daar te stellen tot afvoer van de producten uit die duinen, alsmede van de schelpen, welke van Bakkum naar elders vervoerd worden.

HOEPENPOLDER (RONDE-), pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Ronde-Hoeppolder.

HOEPHUIZEN, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Hoophuizen.

HOERDIEP, vaarwater in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, kant. *Zuidhorn*, gem. *Grijpskerk*, het verbindt het Poeldiep en het Hoendiep bij de Gaarkeuken, met het Kommer-Zijlsterdiep, even ten N. Niezijl, en is een voornaam waterlossings kanaal van de Wolden, ten Z. het Hoendiep gelegen, dat zich door het Wolddiep bij de Gaarkeuken ontlast, door het Hoerdiep naar Kemmerzijl stroomt, en ten O. het Ruigezand in het *Reitdiep* uitloost.

HOERE (TER-), geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*. Zie Hoor (Ter-).

Digitized by Google

HOEREN-KOLKJE, naam, welken men in de wandeling geeft aan De Kolk, water in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, binnen de st. *Amsterdam*. Zie Kolk (De).

HOER-HELENAKREEK, naam, welken men bij verbastering geeft aan de Orlanakreek, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Orlanakreek.

HOERHUIS, onde naam van het d. Hornhuizen, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Hornhuizen.

HOERIEP, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. en reg. *Koeningan*, nabij het d. Saladjambe.

Deze berg is, in het begin van het jaar 1842, op honderd dertig onderscheidene plaatsen ingezakt en de grond naar beneden geschoven, waardoor het d. Saladjambe veel geleden heeft. Zes menschen zijn onder de afgevallene aarde bedolven geworden, en één man is daarbij zwaar gekneusd.

HOERISIBANA, berg op de Noordwestkust van het *Curaçaosche* eil. *Aruba*; het is de meest westelijke berg van het eiland.

HOERT (DE), geh. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr. en 8 u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Aalten*, gem. *Dinxperloo*.

HOESAKAA (BOGT-VAN-) of Bogt-van-Hoesekaa, golf in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, aan de kust van het eil. *Amboina*, schiereil. *Hitoe*.

HOESDEN, st. in de heerl. *Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heusden.

HOESDORFF, geh. in het graafs. *Vianden*, meijerij van *Wallendorf*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1¼ u. O. ten N. van *Diekirch*, gem. en 20 min. N. ten W. van *Reisdorf*, op eene hoogte aan de Our. — In de nabuurschap zijn steengroeven.

HOESEKAA (BOGT-VAN-), golf in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*. Zie Hoesakaa (Bogt-van-).

HOETMANS-MEER, voorm. meertje in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie Hoedmans-meer.

HOETOE-MOERY, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, schiereil. *Lârike*, aan het strand gelegen.

HOEVE of Houve, voorm. slot in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3½ u. ten W. van *Rotterdam*, kant. en 1½ u. ten W. van *Vlaardingen*, gem. en ½ u. W. van *Maasland*, in den *Dijkpolder*.

Dit slot, dat het stambuis was van Jonker Matthijs van der Houve, schrijver der bekende *Handvest Kronijk*, plagt met tien morgen lands ter leen gehouden te worden, ten deele van de grafelijkheid van Holland en ten deele van den huize van Wassenaar. In het jaar 1656 zag men er nog eenige muren van over. Tegenwoordig vindt men er niets meer dan eenige grondslagen [illegible] boomgaard en bouwhuis, beslaande gezamenlijk [illegible] gronden en bij behoorende landen, eene oppervl[illegible] 10 v. r. 72 v. ell.

HOEVE, geh. in het [illegible], prov. *Limburg*, arr. en 3 u. N. O. van [illegible] u. Z. van *Sittard*, gem. en 5 u. N. W. [illegible] 95 inw.

In dit [illegible] par. van Spaubeek, dit gehe[illegible] is aan den H. Laurentius

[illegible] Zie Kote.

[illegible]gen-op-Zoom, prov. *Noord-*

Digitized by Google

HOEVE (DE), boerenhoeve in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw., distr., arr. en 3¼ u. N. N. W. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. N. W. van *Elst*, gem. en ½ u. Z. W. van *Heteren*.

Het zware muurwerk van het onde gebouw doet vermoeden, dat het vroeger een spijker of kasteel geweest zij. Ook strekken zich de fondamenten ver uit, en een naastgelegen stuk gronds draagt den naam van Brouwerij.

Zij beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 75 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door de Heeren W. J. E. Baron van Lynden van Hemmen en J. T. Constant de Rebecque de Villers.

HOEVE (DE), erf in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Hasselt*, gem. en 20 min. N. van *Staphorst*, waar vroeger de kerk van Rouveen en de huizen van het dorp moeten gestaan hebben.

Thans vindt men er nog sporen van een kerkhof, rondom door eene eenigzins gevulde sloot omgeven, en de Wheme genaamd.

HOEVE-BRUG, bekende brug in *Zalland*, prov. *Overijssel*, op de grenzen van *Zwollerkarspel* en *Zwolle*, 1 u. Z. O. van de stad, over de Nieuwe-Wetering.

HOEVE (ACHTERSTE-), b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3½ u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ½ u. Z. van *Waalwijk*, gem. en 1 u. N. O. van *Loon-op-Zand*; met 5 h. en 30 inw. Het is een gedeelte van het geh. *Roestelberg*.

HOEVE (BERNSCHE-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Bernsche-Hoeve.

HOEVE (DUIKSCHE-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Duiksche-Hoeve.

HOEVE-EN-HEIKANT (DUIKSCHE-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. van *Waalwijk*, gem. en ½ u. N. W. van *Loon-op-Zand*; met 100 inw. Het bestaat uit de buurten Hoeve en Heikant.

HOEVEIND, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hoeven-eind.

HOEVELAEKEN, d. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Hoevelaken.

HOEVELAEKEN (HUIS-TE-), adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Hoevelaken (Huis-te-).

HOEVELAEKEN, gem. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. *Nijkerk* (1 k. d., 3 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Nijkerk, O. aan Barneveld, Z. aan Barneveld aan de Utrechtsche gem. Stoutenburg en Amersfoort, W. aan de rechtsche gem. Amersfoort en Hoogland.

ze gem. bevat het d. Hoevelaken en eenige verstrooid liggende Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 718 bund. 90 v ell., telt 120 h., bewoond door 142 huisgez., uitmakende evolking van ruim 700 inw., die meest hun bestaan vinden in n veeteelt. Ook heeft men er eenen korenmolen.

, die hier ruim 500 in getal zijn, onder welke 110 Ledeken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Arnhem*, ring *ingen*, behoort. De eerste, die in deze gemeente het heeft waargenomen, is geweest Adrianus Vossius, die in

Digitized by Google

het jaar 1598 herwaarts kwam, en in het jaar 1611 overleed. Het beroep geschiedt door den Heer der heerlijkheid.

De 3 Evang. Luth., welke in deze gem. wonen, worden tot de gemn. van *Amersfoort* gerekend.

De R. K., die hier ongeveer 200 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Amersfoort*. — Men heeft in deze gem. eene school.

Deze gem. is eene heerl., welke reeds sedert het jaar 1132 bekend is, want toen gaf Andreas van Cuyk, de vijf en twintigste Bisschop van Utrecht, zeker land, Hoevelaken genoemd, naast Gravenvenne gelegen, op verzoek van Heydrik Enoudszoon, tot wiens leen (*beneficium*) dat land, gerigt en tienden behoorden, aan Ruwaert Otwijn, Hendrik en Herbert, tot een eigen goed, mits zij aan Heydrik en zijne erfgenamen voor iedere hoeve vier cijnspenningen 's jaars betaalden; dat zij onder Heydrik en zijne nazaten eens 's jaars regtsdag (*placitum*) hielden, en hem de tienden uitreikten. In het kerkelijke zouden zij onder het kerspel van Leusden blijven, tot dat zij eene bijzondere kerk hadden. Voorts zouden zij vrij zijn van krijgsdienst of heirgevolg (*ab expeditionis servitio*), en van alle schatting (*ab omni exactione*). Uit den bevestigings-brief hiervan, gegeven in het jaar 1286, blijkt, dat deze Heydrik Enoudszoon Schout van Amersfoort was, van wien het adellijk geslacht van Arnhemmen afstamde. Een zijner nakomelingen, Heer Walter van Arnhemmen, Ridder, maakte, in het jaar 1265, zijne goederen in Emelaar en in Hynshorst leenroerig aan Otto, Graaf van *Gelre*, en, in het jaar 1282, kocht hij van Gerard Kroon, het regtsgebied en de tienden van Emelaar, en werd daarmede door den Abt van St. Paulus te Utrecht verleid; insgelijks met het regtsgebied der onbebouwde hoeven te Hoevelaken, die de ingezetenen van die van Weede en Emelaar gekocht hadden. Buiten twijfel is hij dezelfde, die in den brief van het jaar 1286, Heer Wolter van Stoutenburg genoemd wordt, want hij voerde beide namen onverschillig. In het jaar 1259 had hij zijn huis Stoutenburg aan het Sticht leenroerig gemaakt, en op zijn zegel, aan eenen brief van 1286, staat het wapen van Amersfoort, zes leliën, drie, twee en een, en daar rondom *S. Walteri de Amersfort*, hoezeer hij in den tekst des briefs Wolter van Stoutenburg genoemd wordt. Hij liet onderscheidene kinderen na, onder anderen Heer Hendrik van Stoutenburg, Ridder, die meermalen in brieven voorkomt, en in het jaar 1295, met zijnen broeder Heer Everhart, Ridder, zegelde, en het gewone wapen, met eene lambel, en daar om *S. Henrici de Amersfort*, voerde. Zijne vrouw Mechtild, hertrouwde met den Heer van Woudenberg. Door dat huwelijk is zeker haar zoon Elyas van Woudenberg in het bezit van Hoevelaken geraakt, want op St. Arnulfusdag 1335, verkocht hij die heerlijkheid of dat gerigt aan Reinald, Graaf van *Gelre*, waardoor het aan de Veluwe gehecht werd. De Hertogen hebben een [illegible] aan het geslacht van van Zuylen ter leen uitgedaan. [illegible] Zuylen was beleend met de huizinge en hofstede [illegible] Hoevelaken, *in de erve* Gotten[illegible] met het dagelijks gerigt; [illegible] van Zuylen, gebeuren [illegible]05, en vervolgens zijne na[illegible]487; Heer Steven, Ridder, [illegible]514. Deze droeg Hoevelaken [illegible]evelt, die daarbij meestens zijn Zutphensch leen, van Hertog

Digitized by Google

Karel ontving, maar Jacob moest daartegen een renversaal geven, dat de hooge heerl. na zijnen dood weder aan het vorstendom Gelre vallen zou. Gerrit van Zuylen van Nyvelt droeg vervolgens de heerl. aan Jacob op in 1526, de beleening volgde in 1533. Arnt Jacobszoon werd verleid in 1546, en zijn zoon Jacob in 1568. Deze stierf kinderloos, en zijn neef Jacob van Zuylen van Nyvelt erfde van hem, die Hoevelaken, in 1588, aan zijnen zoon, ook Jacob genoemd, opdroeg. Deze Jacob kinderloos overleden zijnde, kwam de heerl. in 1626 aan zijne zuster Margriet, vrouw van Johan van der Vecht, die haar in 1627 aan hare jongste dochter Theodora van der Vecht overgaf. Zij trouwde in 1634 met Jaspar van Lynden, Heer *van Mynden*. Na haren dood in 1672, en dien van haren man in 1679, erfde haar minderjarige kleinzoon Steven van Lynden, den zoon van Steven van Lynden, en van Maria Jacoba van Reede van Renswoude, die geene kinderen bij zijne vrouw Anna Maria du Marbet verwekte. Na zijnen dood, in 1709, erfde zijne bovengenoemde moeder. Deze stierf in 1732, en toen werd Hoevelaken aan Willem Johan van Dedem verkocht; diens zoon Gijsbert Willem werd in 1741, en zijn kleinzoon Willem Johan in 1763, beleend. De laatste verkocht de heerl. in 1765 aan Dirk Wolter van Lynden. Door het huwelijk van Margaretha Cornelia van Lynden, dochter van Jan Elias Nicolaas van Lynden van Hoevelaken, met den Heer Hendrik Jan Baron Schimmelpenninck van der Oije, is zij op haren man overgegaan.

Het d. Hoevelaken, Hoevelaeken of Hoeflaken, ligt 8½ u. N. W. van Arnhem, kant. en 1½ u. Z. van Nijkerk. Men wil, dat dit d. zijnen naam ontvangen heeft van eene of meer hoeven aan het water de Laak. Of Hofla, in het voorm. graafs. *Hameland* of *Ameland* liggende, en door Graaf Wichman in het jaar 970 aan Elten gegeven, met tegenwoordig Hoevelaken zij, blijft onzeker.

Een Regthuis is hier eigenlijk niet, doch het gemeentebestuur veradert in eene kamer van eene boerenwoning, welke daartoe zeer geschikt is.

De kerk is een oud gebouw, met eenen toren, waarin twee klokken, doch geen uurwerk. Ook heeft de kerk geen orgel. Het was vóór de Reformatie eerst slechts eene kapel, welke later tot eene parochiekerk is verheven en onder den Aartsdiaken van Utrecht stond, en was daarin eene vikarij aan het altaar van de H. *Maagd* Maria. Vóór dat deze kapel tot eene kerk verheven werd, moesten de kinderen naar Leusden gebragt worden, om er den H. doop te ontvangen.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 45 leerlingen bezocht.

Men heeft hier een adell. h., het Huis-te-Hoevelaken geheeten. Zie het volgende art.

De gem. Hoevelaken werd, tijdens het bestaan van het koningrijk Holland bij de prov. Utrecht ingedeeld, en behoorde alzoo later ook tot het departement der Zuiderzee, maar in het jaar 1814 is zij weder bij *Gelderland* vereenigd.

HOEVELAKEN (HUIS-TE-) of Huis-te-Hoevelaeken, adell. h. op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 8½ u. N. W. *Arnhem*, kant. en 1½ Z. van *Nijkerk*, gem. en 5 min. N. W. *Hoevelaken*.

Het is een schoon, in het begin der vorige eeuw aanmerkelijk verbeterd aanzienlijk gebouw, door Maria Jacoba van Reede van Renswoude, echtgenoote van Jan Elias Nicolaas van Lynden van Hoevelaken, gebouwd.

Er is eene goede beplanting bij. Achter het huis is eene nieuw aangelegde waterpartij, gevolgd van eene laan, omtrent een kwartier uurs lang, welke aan den straatweg langs de Zuiderzee eindigt.

In het jaar 1410 werd het Huis-te-Hoevelaken, dat toen, naar de krijgskunde van dien tijd, vrij sterk moet geweest zijn, door den jongen Heer van Arkel, verkoren Maarschalk van Gulick en Gelder, op last van zijnen oom Reinald IV, Hertog van *Gelder*, met eenig krijgsvolk voorzien; terwijl hij daarbij ter bescherming van dit huis nog eene schans opwierp. Toen echter Hubert van Culemborg, Jan van Vianen en anderen, met Hollandsch krijgsvolk uit Amersfoort trokken, om de Gelderschen binnen Hoevelaken op te ligten, verlieten deze laatsten de beide sterkten, waarop de Hollanders die in den brand staken.

Thans wordt het Huis-te-Hoevelaken, met de daartoe behoorende gronden, in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Hendrik Jan Baron Schimmelpenninck van der Oije.

HOEVELAKENSCHE-BEEK, beek op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, welke, in het Oosten van de gem. *Hoevelaken*, uit de gem. Barneveld voortkomt, eerst Zuidwest naar het Huis-te-Hoevelaken loopt, van daar met eene Zuidelijke rigting, de grensscheiding tusschen de gem. Hoevelaken en de Utrechtsche gem. Stoutenburg uitmakende, Zuidwest in eene beek vloeit en met deze zich in de *Barneveldsche-* of *Vlierbeek* ontlast.

HOEVEN, geh. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2 u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. O. van *Waalwijk*, gem. *Nieuwkuik-en-Onzenoord*, 15 min. N. van *Nieuwkuik*; met 19 h. en 150 inw.

HOEVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4½ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ u. N. van *Tilburg*, 15 min. Z. W. van het *Goirke*, waartoe het kerkelijk behoort; met 86 h. en 500 inw.

HOEVEN, thans in de wandeling meestal's Konings-Hoven genaamd, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, een gedeelte uitmakende van de wijk *Loven*, gem. *Tilburg*, arr. en 4½ u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ½ u. Z. O. van *Tilburg*, sedert 1834 tot het Domein van Z. M. Koning Willem II behoorende. Men telt er 8 h. en ruim 30 inw.

HOEVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 2 u. N. van *Eindhoven*, gem. *Son-en-Breugel*, ½ u. Z. W. van *Son*, waartoe het behoort, aan de Eikenreit; met 19 h. en 100 inw.

HOEVEN, geh. in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. N. O. van *Veghel*, gem. en 15 min. ten O. van *Uden*; met 90 h. en 192 inw.

HOEVEN (DE) of de Hoven, d. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Breda*, kant. en 1 u. O. ten Z. van *Oudenbosch*, gem. *de Hoeven-en-St.-Maartenspolder*. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

Het gemeentehuis is een net gebouw, met eene opgaande stoep.

De R. K., welke hier 500 in getal zijn, maken, met de overige uit de burgerl. gem. de Hoeve-en-St.-Maartens-polder, eene par. uit, welke tot het vic. gen. apost. van *Breda*, dek. van *Bergen-op-Zoom*, behooren, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend

Digitized by Google

wordt. De kerk, aan den H. Johannes *den Dooper* toegewijd, is van toren en orgel voorzien.

De Herv., welke hier gevonden worden, behooren half tot de gem. *Etten-en-de-Hoeven*, half tot de gem. *Oudenbosch-en-de-Hoeven*. Vroeger heeft de Hoeven eenen eigen Predikant gehad, die voor de helft ook Ruephen bediende. De laatste Predikant van de Hoeven is geweest Jean des Fontaines, die er in 1796 beroepen werd. Hij was er nog in 1816, doch in het volgende jaar moet hij overleden of er vandaan geraakt zijn, want toen werd die gemeente bij Etten en Oudenbosch gevoegd. De Herv. hebben hier eene kerk, zijnde een klein, doch net gebouw, zonder toren of orgel, welke in 1817 gebouwd en den 10 Julij van dat jaar ingewijd is.

Men heeft hier eene dorpschool. — De kermis valt in den eersten Zondag in Augustus.

HOEVEN (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Berlicum*, ½ u. Z. W. van Jacobi-Parochie, uit een paar boerenplaatsen bestaande.

HOEVEN (ACHTER-DE-) of Poldertje-ten-Westen-de-Ramsluis, ook wel Polder-van-de-Hoeven geheeten, onbehuisd poldertje in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk*; palende N. aan het Gat-van-de-Ramsluis of den gecombineerden Buiten- of Aanwas-polder, O. aan den Noord- of Nieuwen-Buitendijksche-Hooipolder, Z. aan het Poldertje den Heuvel, W. aan den Ouden-Dombos.

Dit pold., welke vóór het jaar 1728 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 27 bund. 62 v. r., alles hooiland, en wordt door twee houten duikers, wijd 5 palm. 8 duim. en 5 palm. 3 duim., hoog 5 palm. 1 duim. en 4 palm. 7 duim., door de eerstgenoemde op het Oude-Maasje, door den tweeden op de Donge, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 2 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 2 ell. tot 2 ell. 10 palm. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Poldermeester.

HOEVEN (HAAMSCHE-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*. Zie Haamsche-Hoeve (De).

HOEVEN ('S KONINGS-), naam, welken men in de wandeling geeft aan het geh. Hoeven, een gedeelte uitmakende van de wijk *Loven*, gem. *Tilburg*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hoeven.

HOEVEN (DE KORTE-), pold. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Leksmond*; palende N. aan het Slijk, O. aan Blommendaal en aan het Zederikkanaal, Z. aan den Lakerveldsche-polder, W. aan de Nes en den Lekkendijk, die hem van den Zandwaard scheidt.

HOEVEN (OOSTER-), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 4 u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Oldeberkoop*, 7 min. N. van *Finkega*, waartoe zij behoort, aan de Meer.

HOEVEN (POLDER-VAN-DE-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hoeven (Achter-De-).

HOEVEN (VIJF-), geh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2¼ u. N. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. N. N. W. van *Maarssen*, gem. en 10 min. O. van *Laag-Nieuwkoop*; met 5 h. en 20 inw.

HOEVEND, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hoeveind.

Digitized by Google

HOEVEN (WESTER-), b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 4 u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Oldeberkoop*, 7 min. N. van *Finkega*, waartoe zij behoort, aan de Noordwoldersloot.

HOEVEN (ZES-EN-VEERTIG-), benaming, onder welke men begrijpt alle de landerijen gelegen op de polders den *Biezen* en de *Hoef-en-Haag*, in het *Land van Hagestein*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Hagestein*; beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 798 bund.

HOEVENEIND, ook wel Hoevund, Hoevuns of Hoevens gespeld, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr., kant. en ½ u. N. van *Breda*, gem. en ½ u. N. van *Teteringen*; met 38 h. en 200 inw.

HOEVEN-EN-ST.-MAARTENSPOLDER, gem. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch* (13 k. d., 13 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. Zevenbergen, O. aan Etten-en-de-Leur, Z. aan Rucphen-Voremeinde-en-Sprundel, W. aan Oudenbosch.

Deze gem. bevat het d. de Hoeven en de pold. St. Maartenspolder en de Hoevensche-Beemden, benevens de geh. Bovendonk, Gors, Huel en Kruisstraat, benevens gedeelten van het geh. Bosschehoofd en van het Heike. Zij beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3105 bund. belastbaar land: telt 275 h., bewoond door 319 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1630 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw: ook heeft men er eene steen- en pannebakkerij.

De inw., die op 16 na, allen R. K. zijn, onder welke 1300 Communicanten, maken de stat. uit van *de Hoeven*.

De 16 Herv., die men er aantreft, worden voor de helft tot de gem. van *Etten-en-de-Heuvel*, en voor de helft tot de gem. *Oudenbosch-en-de-Heuvel* gerekend.

Men heeft in deze gem. eene school.

Sedert het jaar 1818 is het R. K. Seminarium van het apost. vic. van Breda onder deze gem. gevestigd. Is het gevolg huurcontract van den voormaligen Bisschop van Antwerpen, gesloten op den naam van het d. Hoeven, in het jaar Bovendonk. Zie voorts op dat woord.

Het wapen van de gem. Hoeven-en-St.-Maartenspolder is een veld van azuur (blauw), beladen met eenen burg van goud.

HOEVENSCHE-BEEMDEN, pold. in het markgr. van Bergen-op-Zoom, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. Oudenbosch, gem. Hoeven-en-St.-Maartenspolder; palende N. aan de Laakesche-vaart, O. aan het Emmerstraatje, den Oudendijk en aan Molenweg, Z. aan de Bakkerensche-vaart, W. aan de Boomgaardsche tegen de Mark en aan den St. Maartenspolder.

Deze pold., die in het jaar 1489 bedijkt is, bestaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 387 bund. 15 v. r. 20 v. el., waarvan 411 bund. 19 v. r. schuldbaar land, en waarvan een gedeelte uitmaakt door twee steenen sluizen, de [illegible] wis 2 el. [illegible], en de benedenste wijd 2 ell. 4 duim. [illegible] bevinden zich [illegible] schuif, op den Molenboezem en [illegible] aan de Hoevensche-Beemden op de Mark. Deze pold. ontvangt [illegible] gelegene hooge gronden, alsmede van het [illegible] dat door buitgemelde in de [illegible]

wordt. De watermolen in dezen polder is gebouwd in het jaar 1756. In 1817 was de werking van dien molen, ten gevolge van den hoogen stand, dermate belemmerd, dat het water in den polder tot 6 palm. 5 duim. boven A. P. rees. Het land ligt over het algemeen zeer laag, zijnde het zomerpeil 4 palm. 4 duim. onder A. P. Het maalpeil is 9 palm. 2 duim boven A. P. De polder staat onder het bestuur van drie Gezworenen en eenen Penningmeester.

HOEVENSCHE-LAAK, watertje, prov. *Noord-Braband*. Zie Laakscne-Vaart.

HOEVER-VAART of Hoef-vaart, water in de heerl. *Egmond*, prov. *Noord-Holland*, die eenen aanvang neemt bij het d. Egmond-op-de-Hoef, en met eene oostelijke strekking tot Alkmaar loopt.

HOEVE-VORSEL, hofst. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. W. Z. W. van *Eindhoven*, kant. en 4 u. Z. ten W. van *Oirschot*, gem. *Bladel-en-Netersel*, 20 min. ten Z. van *Bladel*, waartoe zij behoort.

Deze hofstede beslaat met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte van 126 bund. 59 v. r. 66 v. ell., en is thans in tweeën verdeeld en wordt voor de eene helft in eigendom bezeten en bebouwd door Abraham van der Born, en voor de wederhelft door de wed. en de kinderen Johannes Andries Michaël.

HOEWA, voorm. d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, ruim 3 u. gaans van het zuidelijke strand.

Dit d. is reeds in het midden der zeventiende eeuw door die van Wassea vernield.

HOEWA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, met eene noordelijke rigting, in den Oceaan uitloopende.

HOEWALOY of Halow, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molukscne-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, bij den Hoek van *Kamarië*.

HOEWAMOHEL, het kleinste gedeelte van het *Ambonsche* eil. *Ceram* in *Oost-Indië*. Zie Ceram (Klein).

HOEWAMOHEL (BAAI-VAN-), baai in *Oost-Indië*, op de kust van het eil. *Ceram*, aan den zuidkant van het eiland aan de Zee-van-Banda, zij loopt zeer diep in.

HOEWAY-MAKKAHALA, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molukscne-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram* aan de Noordkust.

HOEWEN, door de onzen Munnikskap genoemd, kaap in *Oost-Indië*, in den *Molukscne-Archipel*, aan de *Zuidwestkust*, van het *Ambonsche* eil. *Amblauw*. Het is een smalle klipachtige hoek.

HOEXMEER, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Hoeksmeer.

HOF (DEN-), voorm. kasteel in de *Neder-Betuwe*. Zie Hof (Oud-).

HOF (DEN), heerenhuis in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. *Assen*, judic. en adm. kant. en 1 u. O. van *Meppel*, gem. *Wijk*.

HOF (HET), naam, welken de landlieden geven aan het Huis-Oud-Haarlem, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Haarlem (Oud-).

HOF (HET), voorm. slot, in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, distr., kw., arr. en 5½ u. Z. W. van *Nijmegen*, kant. 1¼ u. Z. Z. W. van *Druten*, gem. en 1 u. Z. W. van *Appelteren*, in de kom van het d. *Maas-Bommel*.

In het begin der vorige eeuw is op de plaats van het slot een klein huis gebouwd, dat midden in het geboomte staat, en met de daartoe

Digitized by Google

behoorende gronden eene oppervlakte beslaat van 5 bund. en thans in eigendom wordt bezeten door Mevrouw de wed. A. W. Lamme, woonachtig te Haze-Zwammel.

HOF (HET-), buurs. in de *Huddel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw. arr. en 4 u. N. van *Arnhem*, kant. gem. en ½ u. W. van *Apeldoorn*.

HOF (HET-), aanm. verlaan de landlieden geven, aan overblijfselen van het oud Huis-Haamstede, in *Duivland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Huis-Haamstede.

HOF (HET), b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr., kant. en 3 u. Z. Z. W. van *Eindhoven*, gem. *Bergeijk*, van welke gem. het een gedeelte der buurt vormt. Men telt er 21 h. en ruim 100 inw.

HOF (HET), heerenh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, *Derde* distr., arr. en 1 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. W. ten Z. van *Helmond*, gem. en ½ u. N. W. van *Toxpadre*.

Het voormalige huis, dat hier stond, was een vervallen hing geheel, heidendaags slechts eene benedenverdieping. Van binnen had het eene ruime plaats, van voren was een gebouwtje, waaronder de poort. Het had iets zonderlings, zonder iets deftigs te bezitten, weinigt had er vroeger een beter gebouw gestaan. Het tegenwoordige gebouw, een heerenhuis van tamelijken omvang, met twee verdiepingen, bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ongeveer 12 bund., en wordt in eigendom bezeten door Jonkh. A. J. J. ne Voeux, woonachtig te 's Hertogenbosch.

HOF (HET), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, arr. en 2½ u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. N. W. van *Helmond*, gem. en 3 min. W. van *Liesbout*; met 6 h. en 30 inw.

HOF (HET), buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Rijnsburg.

HOF (HET-GAT-VAN-DEN-), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, die uit het *Gat-van-den-Vogelaar*, en het *Gat-van-den-Lagen-Hof* voortkomt, met eene zuidwestelijke strekking tusschen de platen den Lagen-Hof en den Hoogen-Hof doorloopt en zich in het *Gat-van-Kielen* ontlast.

HOF (HET-GAT-VAN-DEN-LAGEN-), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, dat, uit het *Gat-van-den-Puttesteek* voorthomende, in eene zuidelijke strekking, tusschen twee platen van den Lagen-Hof doorloopt, en zich in het *Gat-van-den-Hof* ontlast.

HOF (HOOGEN), plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. W. aan het Gat-van-den-Vogelaar, O. aan het Gat-van-Harderhoek, Z. O. en Z. aan het Gat-van-den-Hel, W. aan het Gat-van-den-Hof.

Deze plaat beslaat eene oppervlakte van 69 bund. 44 v. r. 30 v. el., is geheel met griend en biezen begroeid, gedeeltelijk moeras, en behoort in eigendom aan Anselmus Josephus Ingenhousz c. s., woonachtig te Breda.

HOF (DE-HOOGE-), onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hoogen-Lage Zwaluwe*; palende N. aan het Gat-van-den-Hof, O. aan het Gat-van-den-Hil, Z. aan den Amer, W. aan de Deenenplaat.

Deze pold., omkaad in het jaar 1837, is groot 8 bund., 33 v. r. Hij watert uit op het Gat-van-Kielen en staat onder het bestuur van den eigenaar, zijnde den Heer Anselmus Josephus Ingenhousz, woonachtig

Digitized by Google

te Breda. Het zomerpeil is 6 palm. 5 duim. boven A. P. De hoogte der dijken is 1 ell. 6 palm. 5 duim boven A. P.

HOF (LAGEN-), onderscheidene platen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, voor het grootste gedeelte gem. *Made-en-Drimmelen*, en voor een klein gedeelte gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*. Zij hebben ten N. W. het Gat-van-den-Puttesteek, ten N. het Gat-van-Ruitersplaat, ten O. het Gat-van-de-Catharina en het Gat-van-den-Hof, ten Z het Gat-van-den-Hof en ten W. het Gat-van-de-Deeneplaat. Zij beslaan, voor zoo ver zij onder *Made-en-Drimmelen* liggen, eene oppervlakte van 41 bund. 10 v. r. 60 v. ell., en worden doorsneden door het Gat-van-Kielen, het Gat-van-den-Vogelaar, het Gat-van-de-Bakens, het Gat-van-den-Lagen-Hof en andere niet bij naam bekende gaten.

HOF (DE-NIEUWE-), gemeenlijk DEN NOENHOF genoemd, voorm. kloost. te *Maastricht*, aan den *Stadswal*, bij de St. Pieterspoort.

Dit kloost., hetwelk bewoond was door Nonnen, die naar den derden regel van Sr. FRANCISCUS leefden, stond weleer buiten de stad, waar het reeds in de veertiende eeuw gesticht was; dan door den oorlog verwoest geworden, is het in het jaar 1489 naar binnen de stad verplaatst. De kerk was aan de H. GEERTRUIDA toegewijd. Thans zijn de gebouwen van dit kloost. ingerigt tot een Armhuis.

HOF (HET NIEUWE-), voorm. kloost. te *Weesp*, prov. *Noord-Holland*.

Dit kloost. is later gebruikt geworden voor het GEREFORMEERD BURGER-WEESHUIS en ARMEN-WEESHUIS, in den jare 1818 gedeeltelijk verkocht en tot eene tapijtfabrijk ingerigt, welke nog aanwezig is. Een ander gedeelte is thans het stads timmermagazijn, en daarnaast de STADS-BURGERSCHOOL, op de *Nieuwegracht* uitkomende, en eindelijk nog drie woningen op het groote plein, welke nog onder de administratie van de Regenten van het Gereformeerde Burgerweeshuis staan.

HOF (OLDEN-), voorm. heerenh. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw., arr. en 3½ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Zalt-Bommel*, gem. en 10 min. N. W. van *Driel*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene bouwmanswoning, die met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 16 bund. 93 v. r., thans in eigendom bezeten en bewoond wordt door den Heer GIJSBERT GLAUDEMANS.

HOF (OUDEN-) of anders DEN HOF, voorm. kast in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 6 u. N. W. van *Nijmegen*, kw., arr., kant. en 2 u. N. O. van *Tiel*, gem. en ½ u. O. van *Maurik*, niet ver van *Eck*, waartoe het behoorde.

HOF (HET-OUDE-), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet *Wymbritseradeel*.

HOF (HET-OUDE-), voorm. klooster te *Weesp*, in de *Middelstraat* of *Vrouwenstraat*.

Het was bewoond door Nonnen, die den derden regel van den H. FRANCISCUS hadden aangenomen, en was aan de bescherming van den H. JOHANNES *den Evangelist* opgedragen. Hoewel men van de stichting van dit klooster niets vermeld vindt, is het echter zeker, dat het voor de zestiende eeuw gebouwd was. Vermoedelijk hebben eenige weinige Maagden, die naar de wereld niet gegoed waren, omtrent het midden der vijftiende eeuw eene gemeenschap aangegaan. Zeker gaat het, dat de bewoneressen, in het begin, voor het grootste gedeelte de [illegible]

hebben gewonnen, met weven. Naderhand heeft het klooster zekere penningen beginnen te bedingen voor het aannemen van Nonnen. Hierdoor, zoowel als door andere giften, zijn de inkomsten van dit klooster aanmerkelijk vermeerderd. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans de burgerwacht, een gebouw tot berging van drie brandspuiten en de stads waag. Bij de stad is een handschrift aanwezig van het jaar 1468, waarschijnlijk van de Zusteren van dat klooster afkomstig, en getiteld: *Dat boek der Verlichte menschheid*, zeer net op perkament geschreven.

HOF-AMBACHT, heerl. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Haarlemmerliede-Noord-Schalkwijk-en-Hof-Ambacht*; palende N. W. aan het Wijkermeer, N. en O. aan het IJ, O. aan het Houtrak, Z. aan de gem. Houtrijk-en-Polanen, W. aan Spaarnwoude. De Spaarndammerdijk, die er door heen loopt, verdeelt het in twee ongelijke deelen, die Hof-Ambacht-buiten en Hof-Ambacht-binnen genoemd worden.

Het was vroeger eene afzonderlijke heerl., maar, sedert onheugelijke jaren, met *Haarlemmerliede* en *Zuid-Schalkwijk* tot eene ambachtsheerl. vereenigd, welke thans door de stad Haarlem in eigendom bezeten wordt.

Hof-Ambacht bevat noch d. noch geh. De inw. behooren allen kerkelijk onder *Spaarnwoude*.

Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Spaarnwoude*.

HOF-AMBACHT (BINNENPOLDER-VAN-), pold. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Haarlemmerliede-Noord-Schalkwijk-en-Hof-Ambacht*.

HOF-AMBACHT-BINNEN, dat gedeelte van de vooram. heerl. *Hof-Ambacht*, hetwelk ten Z. O. van de Spaarndammerdijk gelegen is. Het paalt N. W. aan dien dijk, Z. O. aan Houtrijk, Z. en W. aan Spaarnwoude.

HOF-AMBACHT-BUITEN, dat gedeelte van de vooram. heerl. *Hof-Ambacht*, hetwelk ten N. W. van de Spaarndammerdijk gelegen is. Het paalt N. W. aan het Wijkermeer, N. en O. aan het IJ, Z. O. aan den Spaarndammerdijk, welke het van Hof-Ambacht-Binnen scheidt. Het is onbewoond.

HOFBOSCH, Hoornsch of Hoornsche, vooram. buit. in *Holland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. Z. van *'s Gravenhage*, kant. en 1 u. Z. O. van *Naaldrijk*, gem. en ½ u. Z. W. van de *Lier*, in den *Hoefpolder*.

Deze buit., welke ongeveer 28 bund. land *of* vijvers beslaat, en bijna geheel met boomen en andere gewassen beplant was, is in de jaren 1785 en 1786 gesloopt, als wanneer alleen de timmerwerving te Rijswijk staan, waarbij later eene [illegible] en paardenstal gebouwd is; [illegible] zij thans eene boerderij, met 15 bund. 55 v. r. 30 v. el., [illegible] zeer goed bouwland, uitmaakt.

HOFDIJK, buit. op het eil. Goeree-en-Over-Flakkee, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. Z. W. van *Brielle*, kant. en 3½ u. W. N. W. van *Sommelsdijk*, gem. en 5 min. N. O. van *Ouddorp*.

Dit buit., aangelegd door Jonker [illegible] Joannes Janszoon, Heer van *Middelharnis*, was zoo schoon en [illegible] dat het voor [illegible] andere in Holland niet behoefde te wijken. De toegang leidde [illegible] eene schoone laan, ter weder[illegible] bepaald met fraaije [illegible]. In een gedeelte van deze [illegible] vond men onder groote

kersenboomgaard, waarom in den kersentijd vele wagens met bewoners van het eiland Overflakkee kwamen, om zich hier te verlustigen, en in het groen, onder de boomen, hunnen maaltijd te houden van hetgeen zij hadden medegebragt, waarna zij tot hun desert krieken aten. Thans is het eene boerenhofstede, in eigendom bezeten en bewoond wordende door den Heer Teunis Hamsteman.

HOFFELT, voorm. heerl. in het toenm. hert. *Luxemburg*; palende N. aan de heerl. Alzingen, N. O. aan de heerl. Ruland, O. en Z. O. aan het balj. van Bastonach (Bastogne), W. aan de heerl. Tavigny.

Zij had slechts eene geringe lengte, maar de breedte van het Noorden naar het Zuiden bedroeg ongeveer 3¼ uur. Zij bevatte de d. Hoffelt, Troynes en Moinet, te zamen met ongeveer 500 inw.

Daar deze heerl. juist op de scheiding van het stroomgebied van den Rijn en de Maas is gelegen, is de grond er zeer hoog, en verheft zich tot ruim 400 ell. boven den spiegel der Noordzee.

Op het einde der achttiende eeuw, bedroeg het aandeel dezer heerl. in de belastingen van het hert. 1 flor. 15 sols. 9 den. van elke 1000 flor.

Thans behooren van deze heerl. de d. Hoffelt en Troynes tot het grooth. Luxemburg, kant. Clerf; terwijl het d. Moinet tot de Belgische prov. Luxemburg gebragt is.

HOFFELT, d. in de heerl. *Hoffelt*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 6¼ u. N. W. van *Diekirch*, kant. en 1¼ u. N. W. ten W. van *Clerff*, gem. en 20 min. Z. van *Alzingen*, in de nabijheid van eenen merkwaardigen tunnel voor het Maas- en Moezelkanaal. De inw. vinden hun bestaan in veeteelt en landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben eene kapel, welke tot de par. van *Alzingen* behoort en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

HOFFLA, plaats, welke voorkomt in eenen gifthrief van het jaar 970. Zie Hofla.

HOFFWIJK of Horwijk, verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tapoeripakreek*, ter regterhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Vlijt-en-Trouw, benedenwaarts aan de katoenplant. Fackertshoop; 750 akk. groot. De Negers noemen haar Kaseptie.

HOFGEEST, geh. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1¼ u. N. van *Haarlem*, kant. en ¼ u. Z. van *Beverwijk*, gem. en ¼ u. Z. van *Velsen*; met 13 h. en 120 inw.

Dit geh. bestaat uit eenige verspreid liggende boerenwoningen.

HOFJESBAAI, baai in *West-Indië*, aan het westeinde van het eil. *Curaçao*. Zie Knippersbaai.

HOFKE, stuk gronds in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw. *Tiel*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. en gem. *Elst*, in de buurs. *Rijnieck*, waar eene menigte Romeinsche oudheden ontdekt zijn.

HOFLA of Hoffla, plaats, welke in het jaar 970, door Wichman, Graaf *van Zutphen*, aan Elten gegeven is, en door sommigen verondersteld wordt het tegenwoordige d. Hoevelaken, op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, te zijn geweest. Zie voorts Hoevelaken.

HOFLAAN (DE), buurtweg in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 10 min. W. van *Rotterdam*, gem. *Kralingen*, en 1 u. Z. O. van *Oud-Kralingen*, strekkende van Schielands hoogen zeedijk tot 's Gravenweg.

Men vindt er het oude slot Honingen, eenige buitentuinen, de Hervormde kerk der gemeente Kralingen en een twaalftal huizen.

Digitized by Google

HOFLAND (HET), geh. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2¼ u. N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. N. van *Beverwijk*, gem. *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*.

Het is eigenlijk de bosdbuurt van *Wijk-aan-Duin*. Men telt er 14 h. en 120 inw., van welke de R. K. gedeeltelijk tot de stat. van *Beverwijk*, gedeeltelijk tot de stat. van *Heemskerk* behooren; terwijl de Herv. tot de gem. van *Wijk-aan-Zee* gerekend worden.

HOFLAND (HET NOORD-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hoflandsche-polder (Noord-).

HOFLAND (POLDER-), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Mijdrecht*; palende N. aan de gem. Waverveen, O. aan het d. Mijdrecht, Z. aan de Kerkvaart te Mijdrecht, W. aan de Meijert of Amstel.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1017 bund. 54 v. r. 94 v. ell., en behoort tot de Groote-Rondeveensche bepoldering, waarin hij bekend staat voor de twee polders Hofland-bezuiden en Hofland-benoorden-de-Zuwe, zijnde echter in later tijd tot éénen polder vereenigd. Het poldervatter wordt door eenen schepradmolen in den Amstel uitgemalen. De toegang en uitvaart van denzen polder heeft plaats gemeenschappelijk met de andere polders der Rondeveenen, door sluizen, die uitkomen aan den Amstel of zijtakken van dien. Het polderbestuur bestaat, benevens het Hoofd der gemeente, uit Polderassessoren, door Ingelanden gekozen.

Van denzen pold. is, na verkregen octroi, in 1790 en volgende jaren, bedijkt en drooggemaakt, de in zijnen boezem gelegene waterplas, groot 675 bund. 65 v. r. 54 v. ell., en zulks gecombineerd met 219 bund. 60 v. r. 4 v. ell. van *Waverveen*, dus geheelen inhoud 895 bund. 25 v. r. 58 v. ell., bekend onder den naam van de Mijdrechtsche-Droogmakerij. De droogmaking had voornamelijk plaats door eene stoommachine, die echter, staande den tijd van het Fransche bewind, niet in werking konde worden gebragt, hetwelk het allengskens weder onder water geraken der landen veroorzaakte. Sedert eenigen tijd echter wordt, onder het bestuur van eene bijzondere daartoe benoemde commissie, weder gearbeid aan het herstellen dier droogmakerij, door middel van vijzelmolens, en er bestaat alle reden, om daarvan eene goede uitkomst te verwachten.

HOFLAND (HET ZUID-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hoflandsche-polder (Zuid-).

HOFLANDSCHE-POLDER (NOORD-), Noord-Hoflandsche-en-Veldpolder, ook wel enkel Noord-Hofland genoemd, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Voorschoten*; palende N. aan den Straatweg van Leyden naar 's Gravenhage, O. aan den Straatweg van Rijswijk naar de Vink, Z. aan den Oranje-polder en den Papenwegsche-polder, W. aan den Stevenshofjes-polder en den Zuid Hoflandsche-polder.

Deze pold. beslaat, volgens [illegible] oppervlakte van 194 bund., waaronder 190 [illegible] schothaar land; telt 8 h., waar[illegible] éénen molen, op de Voors[illegible]. Het polderbestuur bestaat [illegible] Voorschoten en twee P[illegible] de Ingelanden.

[illegible] enkel Zuid-Hofland, arr. en kant. *Ley*[illegible] Straatweg van Rijswijk

Digitized by Google

naar de Vink, O. aan den Noord-Hofpolder, Z. aan den Vliet, W. aan den Binnenpolder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 45 bund.; telt 5 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door éénen molen, op den Vliet, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesteren, gekozen door en uit de Ingelanden.

HOFLANDSTRA, voorm. landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 3 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. O. van *Rauwerd*, ½ u. N. W. van *Grouw*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 32 bund. 31 v. r. 34 v. ell., worden thans in eigendom bezeten en gebruikt door den Heer Klaas van der Velde.

HOFLANDEN, streek land in het voorm. balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6½ u. O. Z. O. van *Leyden*, kant., gem. en even buiten *Woerden*; met 3 h. en 20 inw. Ook vindt men er drie groote loodsen, toebehoorende aan het Rijk, welke dienen tot berging van legerwagens enz., waarvoor zij bijzonder geschikt zijn.

HOFMAN, plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. W. en N. O. aan het Middelgat-van-de-Plomp, Z. aan den Amer.

Deze plaat, welke eene oppervlakte beslaat van 16 bund. 93 v. r. 50 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Arnoldus Josephus Ingenhousz, woonachtig te Breda.

HOFMEER, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, N. W. van de *Fljuessen*, waarmede het ten Z., even als ten W., met het *Lichtemeer*, door eene sloot, in verbinding staat.

HOFPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Soeterwoude*; palende N. aan de Leydsche-vliet, O. aan den Hofweg, Z. aan de Meerburger-watering, W. aan de gem. Stompwijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 127 bund., alles weiland; telt 5 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door éénen molen uitgemalen, welk water zich in den Rijn door verscheidene sluizen ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester van Soeterwoude en twee Molenmeesters.

HOFPOLDER, onbehuisde pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Warmond*; palende N. aan de Hof-Lede, N. O. aan den Groote-Heenmeer-polder, Z. O. en Z. W. aan de Lede.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 24 bund., alles schotbaar land, en wordt door eenen houten wipmolen, op de Lede, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesteren, zijnde Ingelanden of Bruikers, van welke jaarlijks één aftreedt.

HOFPOLDER (OUDE-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant *Noordwijk*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*.

[illegible] beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van

[illegible] buit. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. [illegible] *Amsterdam*, kant. en 1½ u. N. O. van *Weesp*, gem. *Muiderberg*, in de kom van het d. Muiderberg gelegen.

Digitized by Google

Op deze buit. heeft men eene echo, welke zelfs buitenlands vermaard is. Men vindt er eenen ouden muur van eene half cirkelronde gedaante, zeven voeten hoog gebouwd, met eene schuinsche rollaag, die men op één voet mag rekenen. De middellijn beloopt honderd en negen voeten binnenwerks. Vijftien voeten ten noorden achter dezen muur staat eene haag, die er twee en drie voeten boven uitsteekt, en eenige roeden verder vindt men hooge boomen. Wanneer men vóór dezen muur gaat staan, ziet men tusschen beide eenen platten beplanten grond, en achter zich eenen anderen halven cirkel van latwerk, waartegen geboomte is opgeleid; zijnde de afstand van het middenpunt des muurs tot dat van het latwerk, honderd twee en twintig en een halve voet Amsterdamsche maat. Plaatst zich nu iemand op den afstand van drie en vijftig voeten van het middenpunt des muurs, en een ander, die zeventien voeten ten Westen beziiden den eerstgemelden staat, spreekt zacht of hard geheele verzen, dan hoort de eerste die door den echo herhalen, niet achter elkander, maar elk afzonderlijk, één voor één. Het zonderlingste van dit alles is, dat de stem of de echo niet schijnt van den muur terug te komen, maar uit den grond, en zeer juist alle woorden nabauwt. Deze echo vindt men reeds vermeld in Hoofts treurspel, Geeraard van Velsen, dat in het jaar 1613 het licht zag, zoodat zij reeds ongeveer twee honderd dertig jaren bekend is.

De buit. Heraust beslaat eene oppervlakte van 3 bund. 92 v. r. 70 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Egbert Jan Koch, woonachtig te Amsterdam.

HOFSLOT, buit. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 1 u. W. van *Amersfoort*, gem. en 25 min. Z. O. van *Soest*, aan den straatweg op Amsterdam. — Deze buit. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer P. Craandijk.

HOFSTEDE (DE-), haver. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 2½ u. N. ten O. van *Deventer*, kant., gem. en 5 min. Z. O. van *Raalte*, aan den straatweg op Zwolle.

Deze haver., welke reeds in eene oude oorkonde van het jaar 1188 voorkomt, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 19 bund. 43 v. r. 40 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer W. Stolte.

HOFSTEDE (DE OUDE-), naam, welke meestal gegeven wordt aan de hofstad Drakenstein, in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie Drakenstein.

HOFSTEDE (TER-), geh. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*; prov. *Zeeland*, arr. en 3 u. Z. W. van *Middelburg*, kant., distr. en ½ u N. van *Sluis*, gem. en 15 min. ten Z. van *Retranchement*; met 21 h. en 140 inw.

Men heeft in dit geh. eene [illegible], eene wagenmakerij en twee kleine herbergen. In oude [illegible] hier ook eene kapel gestaan. Het kerkhof is slechts [illegible] van bebouwd en diende vóór 1794 tot begraafplaats [illegible] gelijk in het eiland van Kadzand [illegible] Spaansch-Kerkhof [illegible]505, want men vindt het [illegible] van den strooptogt van Jan [illegible] van *Holland*, op den 28 [illegible] (TER-), kanton [illegible] Noordzee, aan de Friessche kust,

Digitized by Google

HOFSTETTEN, buit. in den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr., kant. en 3 u. N. O. van *Arnhem*, gem. en 1 u. N. ten O. van *Rheede*, te Elkom.

HOFTE, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. Z. Z. O. van *Winschoten*, gem. en ½ u. N. O. van *Onstwedde*, aan den voet van de Onstwedder-Es.

HOFTE of Wedder-Hofte, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Winschoten*, gem. en 5 min. O. van *Wedde*; bestaande thans slechts uit één huis, bewoond door acht zielen.

HOF-TE-VELDE (HET-GROOT-), buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2½ u. O. van *Zwolle*, gem. en 30 min. N. W. van *Dalfsen*.

Dit buit., beslaat met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 79 bund. 27 v. r. 20 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer T. G. F. Heerkens, woonachtig te Zwolle.

HOF-VAN-BERGEN (HET), de gewone benaming van het Huis-te-Bergen, in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie Bergen (Huis-te-).

HOF-VAN-DELFT, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Delft* (12 k. d., 25 m. k., 9 s. d.); palende N. aan de gem. Wateringen en Rijswijk, O. aan Vrijeban, Delft, Abtsregt en Ackersdijk, Z. aan de Kethel, W. aan Groeneveld, Hodenpijl, Schipluiden, St. Maartensregt en Zouteveen.

Deze gem. bestaat uit de volgende pold.: den Krakeel-polder of Hooge-polder van-Abtswoude, den Lage-polder-van-Abtswoude, den Voordijkshoornsche-polder, den Hooge-en-Lage-Harnasch-polder en den Woudt-polder, benevens een gedeelte van den Kerk-polder, bevat het d. 't Woudt, de b. Abtswoude, het geh. den Hoorn, en eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat eene oppervlakte van 1953 bund. 37 v. r. 53 v. ell., waaronder 1950 bund. 5 v. r. 93 v. ell. belastbaar land, telt 239 h. bewoond door 246 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 930 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men in deze gem. eene zoutketel, eenen olie-, eenen koorn- en 2 houtzaagmolens.

De Herv., die er ruim 500 in getal zijn, behooren tot de gem. van *'t Woud*, welke in de burgerl. gem. Hof-van-Delft eene kerk heeft.

De 19 Evangel. Luth., die er wonen, worden tot de gem. van *Delft* gerekend.

De R. K., van welke men er ongeveer 590 aantreft, behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Delft* en gedeeltelijk tot die van *Schipluiden*.

De R. K. van de oude Clerezij, die er 5 in getal zijn, worden tot de stat. van *Delft* gerekend.

De 3 Isr., die er wonen, behooren tot de ring-synagoge van *'s Gravenhage*.

Men [illegible] deze gem. eene school, in het d. *'t Woud*, welke door 60 à 7[illegible] bezocht word.

[illegible] Hof-van-Delft bestaat uit een schild van zilver, met een [illegible] ur.

[illegible]T (KLEIN-), amb. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, [illegible]*hage*, kant. *Delft*, gem. *Hof-van-Delft*; palende [illegible] Wateringer-Veldpolder en den Hoek-polder, O. aan

Digitized by Google

den Harnasch-polder en den Woudt-polder, Z. en W. aan den Woudt-polder.

Dit ambacht beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 267 bund. 83 v. r. 15 v. ell., telt 14 h., waaronder 5 boerderijen, en wordt door de Monstersche sluis van het overtollige water ontlast.

Het Ambachtsbestuur bestaat uit acht Ambachtsbewaarders en eenen Secretaris.

HOF-VAN-DELFTSCHESLUIS, voorm. sluis in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*.

Zij was eene der vijf *Oostsluizen van Delfland*, welke in het jaar 1587 tot ééne sluis vereenigd zijn.

HOF-VAN-ILPENDAM (HET), de gewone benaming van het slot Ilpenstein, in de *Purmer*, prov. *Noord-Holland*. Zie Ilpenstein.

HOFWEGEN, gem. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht* (11 k. d., 8 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Brandwijk-en-Gijbeland, O. aan Molenaarsgraaf, Z. aan Wijngaarden-en-Ruigbroek, W. aan Bleskensgraaf.

Deze gem. bevat het geh. Hofwegen, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat eene oppervlakte van 189 bund., 64 v. r. 93 v. ell., alles belastbaar land. Men telt er 13 h. bewoond door 24 huisgez. uitmakende eene bevolking van ruim 80 inw., die meest hun bestaan vinden in het boter en kaasmaken.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Bleskensgraaf-en-Hofwegen*.

Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te Bleskensgraaf.

Deze gem. is eene heerl., welke eertijds een gedeelte uitmaakte van de uitgebreide bezittingen van het edele geslacht der Heeren van Brederode. Later was zij in het geslacht der Alverringen, en mag daardoor twee zijner vroegere bezitters onder de Teekenaars van het verbond der Edelen tellen, zijnde geweest Josua van Alverringen, Heer van Hofwegen en diens broeder en erfgenaam Samuel van Alverringen, Heer van Hofwegen (1). In het midden der vorige eeuw, was zij een eigendom van Mr. Gijsbert van Hogendorp, Baron *van-St.-Jan-Steen* enz. enz., in wiens geslacht die heerl. nog is, als zijnde thans een eigendom van Mr. F. J. F. Grave van Hogendorp, woonachtig te Tilburg.

Het geh. Hofwegen, ligt 3¼ u. W. van *Gorinchem*, 3 u. N. N. O. van *Sliedrecht*.

HOFWERK, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2½ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z ten W. van *Loenen*, gem. *Breukelen-Nyenrode*, ½ u. N. van het d. Breukelen, aan de Vecht en den Amsterdamschen-straatweg.

Dit buit., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. Laan Willink, woonachtig te Amsterdam.

HOFWIJK, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. O. ten Z. van *'s Gravenhage*, kant., gem., en in het d. *Voorburg*, aan den Vliet.

Dit buit. werd in het midden der zeventiende eeuw aangelegd, door den beroemden Staatsman en Dichter Constantyn Huygens, die het door zijne gedichten vereeuwigd heeft, en in wiens geslacht het is verbleven tot in het jaar 1785, toen de laatste zijner afstammelingen, die den naam Huygens droeg, namelijk Susanna Louiza Huygens

(1) Men zie over den J. W. Te Water, *Historie van het verbond der Edelen* St. II, bl. 148–152.

Digitized by Google

echtgenoote van den Baron van Wassenaar, Heer *van Ruiven*, kinderloos overleed. Later werd dat goed bezeten door den Heer Cornelis Johan Bloys van Treslong, Oud-kolonel ter zee, Dijkgraaf van Delfland, en Vrederegter van het kanton Voorburg, na wiens overlijden, hetwelk den 13 April 1837 voorviel, het bij openbare veiling gekomen is aan den Heer Slotboom, door wien het verkocht en in eigendom overgedragen is aan den Heer L. de Graaff, die het thans nog bezit, en er in 1841 eene fabrijk opgerigt heeft, ten einde door het aanwenden of toepassen van stoom, het vet of smeer en verder alle zelfstandigheden, ligter dan water tot eenen staat van volkomene zuiverheid te brengen.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund. 35 v. r. 50 v. ell.

HOFWIJK, buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2½ u. O. van *Zwolle*, gem. en 35 min. ten N. W. van *Dalfsen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 317 bund. 2 v. r. 20 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. Ridderinkhoff, woonachtig te Zwolle.

HOFWIJK, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Hoffwijk.

HOFZIGT, voorm. buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. W. van *'s Gravenhage*, kant. en ¾ u. O. van *Naaldwijk*, gem. *Groeneveld*, ¼ u. Z. W. van *het Woud*.

Ter plaatse, waar zij gelegen heeft, ziet men thans eene bouwmanswoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 74 v. r. 50 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door Vrouwe A. W. J. van Tets van Goudriaan, echtgenoot van Jonkh. Mr. O. Repelaer van Molenaarsgraaf, te 's Gravenhage.

HOGEBAN, heerl. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hogenban.

HOGEBEINTUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*. Zie Hoogebeintum (1).

HOGEKLEF of Hoogeklef, berg in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, gem. *Groesbeek*, zijnde een der hoogste toppen van het *Groesbeeksche-gebergte*. — Hij is 95 ell. hoog.

HOGENBAN of Hogeban, van ouds genaamd Heer-van-Oudtgieren-Gerechte-van-Cralingen, heerl. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Overschie-en-Hogenban*; palende N. en O. aan Overschie, Z. aan Mathenesse, W. aan Nieuwland.

Deze heerl. bevat het geh. Hogenban, benevens eenige verstrooid liggende h., beslaat eene oppervlakte van 270 bund.; telt 49 h., bewoond door 74 huisgez., uitmakende eene bevolking van 320 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De inw., die op 9 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Overschie*.

De 9 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Overschie* gerekend.

Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Overschie*.

Het geh. Hogenban ligt 1 u. N. W. van Rotterdam, ¾ u. N. O. van Schiedam. Men telt er in de kom van het geh. 40 h. en 250 inw.

In deze heerl. staan de overblijfsels van het Huis-te-Spangen, alsmede van de hofstad Starrenburg. Zie de art. Spangen (Huis-te-) en Starrenburg.

---

(1) De overige woorden, welke met Hoge samengesteld zijn en hier niet gevonden worden, zoeke men op Hooge of op de woorden van onderscheiding.

Digitized by Google

Men vindt dat die van Rotterdam, omtrent het jaar 1313 eenen maalder op de beurt. Hoemans en hierover proces voerden. In het jaar 1396 kregen het die van Delft bij overeenkomst met Jonkheer Jan van Ammerzoye, Heer van Kruiningen. De Regering van Delft stelt er een stierhoer over, gemeenlijk dezelfde als van Overschie.

Het wapen van Hoemans bestaat in eenen haag.

HOGENBERG of Hoemanns, geh. in het voorm. bert. Gulik, thans prov. Limburg, distr., arr. en 5 u. N. van Maastricht, kant. en 1 u. N. W. van Sittard, gem. en 30 min. N. W. van Born; met 3 h. en 30 inw.

HOGERBEETS, voorm. heerlijkheid in Breytenland, prov. Noord-Holland, in het d. Bergs, aan de Oostzijde van de kerk.

Van deze heerlijkheid erlangde het aanzienlijke geslacht Hoemans zijnen naam, inzonderheid Pieter Hoemans Hoemanns, de overgrootvader van den beroemden Leydschen Hoogleeraar Laurens Hoemanns, alsmede gezwend, alsmede nij met der vroom naar de stad Haren verhuisden is. Van dit geslacht heeft zich nog als Lotgenoot en Vaderlandsch Historieschrijver bekend gemaakt Pieter Hoemanns, een Lid van den tegenwoordigen Staatsraad.

In het jaar 1648 waren de grondslagen van deze heerlijkheid nog te zien gevonden, thans weet men niets de plaats, waar zij gestaan heeft, met meer aan te wijzen.

HOGEVEN, voorm. verbeterde Hoogeveen gezet aan het d. Bors, in Oost-Zeeuw, in de Landstreek Zeeuw.

HOGEVEN, voorm. state, prov. Overijssel, kw. Salland, gem. Almelo-veen, onder het d. Vroom. Zie Lemelo.

HOGT TE, of te Hoorn, geh. te Hoorn, voorm. Grietenij, arr. en 5 u. W. van Amsterdam, kant. en 1 u. N. van Purmerende, gem. en 20 min. N. W. van Vroon, voorheen het meest bewoonde, bestaande uit zeer veel groote woningen en 22 inw.

HOGA of Wad-Hoga, stv. in Oost-Zeeuw, voorh. Ambacht, op het eil. Reeuwijk-Zeeuw.

HOHENHOF, geh. in het hulp. van Luxemburg, [illegible] van Sandweiler, grenth. Luxemburg, kw., arr. en 2 u. N. O. van Luxemburg, kant. en 2½ u. Z. W. van Betzdorf, gem. Niederanven.

HOHOLSHAAL, voorm. water ten N. O. van Groningen. Het is thans de Vaarwater, welke gedeeltelijk de grenscheiding [illegible] prov. Groningen en Hannover vormt.

HOHORST, naam van het klooster, dat Koning [illegible] te Heiligenberg, in Zwaluwe, prov. Utrecht, stichtte. [illegible] hoeve thans tot het landgoed te Hoogen-Dam. Zie dit woord en art. Hoogenraam.

HOHORST, geh. in Zuilland, prov. Overijssel. Zie Hoogenraam.

[illegible], voorm. Hoorst, in Zwaluwe, prov. Utrecht. Zie Hoogenraam.

[illegible]SPEEL, oude naam van het d. Hoogenraam, in Zuid-Holland. Zie Hoogenraam.

[illegible]D, oude naam van het d. Hoogenraam, in de Kempen, prov. Noord-Holland. Zie Hoogenraam.

[illegible]

Digitized by Google

HOIKINK, voorm. havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Beverwoorde.

HOILTENSBOSCH, bosch in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr. en arr. *Breda*, kant. *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*.

Dit bosch behoort aan het domein.

HOIRT, poel in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hoort.

HOISMAN, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. Brunswijk en aan de verl. plant. Hulshoff, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie de art. Brunswijk en Hulshoff.

HOISUM, aanzienlijke boerenplaats in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. W. van *Warffum*, met uitgestrekte landen in den Noordpolder, wordende thans bezeten en bewoond door den Landbouwer Garnt Hendricus Elings.

HOITEBREKKEN of Hoytebrekken, meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, dat door kleinere sloten met de *Gaastervar* en de *Brandemeer* in verbinding staat.

HOITEBUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 5½ u. Z. van *Sneek*, kant. en 3½ W. van de *Lemmer*, 20 min. O. van *Oudemirdum*, waartoe het behoort, tusschen dit d. en Nijemirdum; met 5 h. en ruim 20 inw.

In den morgen van 4 Februarij 1825, drong het water met veel geweld over de zeewering voor Hoiteburen, en kort daarna baanden de golven zich eenen weg door de gaten van den dijk, en wel bijzonder door eene braak van ongeveer drie en twintig ell. lengte, naar alle de landen en boerenplaatsen onder Nijemirdum gelegen. Al spoedig stroomde het over de landen van de geheele buurt, en was weldra tot zulk eene hoogte in de huizen en stallen, dat het vee naauwelijks den kop meer kon boven houden, en de bewoners tot de zolders hunne toevlugt nemen moesten. Velen hadden bij den aanvang der overstrooming, hoewel zulks nog had kunnen geschieden, het vee niet van de stallen gebragt, dewijl dezen bij ondervinding, genen bij overlevering wisten, dat in de jaren 1775 en 1776 de overstroomingen geen gevaar op deze plaats hadden veroorzaakt; doch in den laten namiddag werd de nood dringender: want, in plaats van uitkomst te zien, bleef de storm voortduren, verhief zich telkens met kracht en stuwde het water al hooger en hooger, tot dat men met verbazing ontdekte, dat het nu reeds aanmerkelijk hooger was dan bij den vloed van vorige jaren, zooals men zien kon aan de teekens ter gedachtenis aan die noodlottige tijden daargesteld. Het liep echter gelukkig beter af, dan men zich had durven voorstellen, want niet alleen dat er geen menschen bij omkwamen, maar ook al het vee bleef behouden.

HOITEMA of Hoytema, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. van *Holwerd*, ½ u. N. O. van *Hantumhuizen*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene landhoeve, welke, met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 9 bund. 14 v. r., thans in eigendom bezeten, bewoond en gebruikt word door den Landbouwer S. D. Zijlstra.

HOITEMA of Hoytema, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Sneek*, kant.

Digitized by Google

en 38 min. N. en W. van *Bolsward*. 20 min. N. en [illegible] van *Vijfhuizen*, waartoe zij behoorde.

Deze stins verraadt op het laatst der vorige eeuw nog alle luisterrijke herinnering van haar vroeg verleden, want zij was nog vervallen meer sloppig en grauw, waarvan eene sombere pijp of mug van rapportschoot, boven welke eene lange en vijfde stammen paalt staat, paalt gemeenig en voor eene stad te staan. In deze paarl grijs men zij sommen rumoer eiken voetstap op zijne eene ruime overblijfsel hare ontstaan heb heeft naar *Bolsward*. Vingens overlevering zal deze zijn en paalt in het jaar 1600 gesticht zijnde, en omtrent gunten gebouw bestaan. De herinnering, die hunnen de gracht omtrent, van, eindelijk zij door onderaan vervallen was, in het jaar 1777 vernield. In een de kamers plagt men eene, naar den zijl, met een bijzondere bestelling te houden, die in het midden twee deuren had. Deze gesticht zijnde, kwam men in een ander vertrek, dat een van achterwaarts staan stond, dus was het vaderschijnlijk, dat in Heer Hemmo, en dienste van zich zelven en zijne hoogeenten, eenen Prinsen of Keizerlijken zal gehouden hebben. De vertrek, waarvoor eene groote en ruime zaal zijnde, was gevierd met witte marmersteenen. De zwijge verbeelden en verlate gemalen gaven ingelijks de vermaakelijkheid van een zeer aanmerkelijk en vermaakend liever te schouwen.

HOTTEMA of HOTTEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 2 u. L. L. W. van *Sneek*, 10 min. Z. O. van *Oudega*, waartoe zij behoorde.

In het jaar 1565 stierf op deze state Sirtsma Hottema, gehuwd met Rinx Beerenda van Beerenzaag. Hij ligt te Oudega begraven onder eene blauwe zerk, met het volgende opschrift:

Δακρυσον γεγαμη και ἀποφθιμενοις ἐπιθρηνει.
Δακρυσι δ' ἐ πᾶλλης τε ἑλε αἰσα θεων.
Ὦ γενος ἐφθιτον πολυδακρυτον. ἐρθενες, ἀκουε.
Σπαρασσο κατα γης και ἀπολωλεκεναι.

Wij vinden dit aldus vertaald:

Ik wanen zwaar te beer, het trauren op te heer
Gemeel het leven is maar tranen en gewoel.
Beklagelijk geslacht, o menschen van allegoel,
Die op deze aarde kruipt, en weenen moet eenen.

Onder bovenstaand Grieksch grafschrift, leest men nog in het Latijn:

omnia mors sternit, quod natum est occidit una
fine caret virtus, et memorata manet.

Dat is: De dood werpt alles ter neder, al wat geboren is moet sterven; de deugd is niet vergankelijk en goede daden blijven.

Digitized by Google

HOITUM, aanzienlijke boerenplaats in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en ½ u. W. van *Groningen*, kant. en 2 u. Z. ten O. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. O. van *Hoogkerk*.

Zij beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 37 bund. 60 v. r. 70 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. Kosten, Emeritus Predikant, woonachtig te Hoogkerk.

HOKELSUM, voorm. d. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, ten O. van de Aa en ten W. van de Tjamme, dat bij den watervloed van het jaar 1277 overstroomd en nimmer weder boven gekomen is.

HOKKENBERG, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en kant. *Breda*, gem. *Terheyden*, deel uitmakende van de gecombineerde pold. *Krauwelsgors-Hazeldonk-en-Hokkenberg*, en palende N. en O. aan den Groote-Zonzeelsche-polder, Z. aan de rivier de Mark, W. aan Krauwelsgors.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 48 bund. 76 v. r. 40 v. ell. en is met *Krauwelsgors* in 1791 van eenen wind-watermolen voorzien, waardoor het water door eene sluis, in de rivier de Mark, wordt geloosd. Het zomerpeil is 2 palm. 5 duim. onder A. P. Het maalpeil 7 palm. 2 duim. boven A. P. Het eenige huis in deze polder is eene landhoeve, insgelijks Hokkenberg geheeten, welke bet meerendeel der bundertalen in dezen pold. bevat en waarvan die polder zijnen naam ontleent. Het bestuur over de gecombineerde polders bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

HOL (OP-DE-), voorm. edele heerd in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en ½ u. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. *Hoogkerk*, waarvan men thans de juiste plaats niet meer weet aan te wijzen.

HOLALIOE, voorm. d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Boewang-Besi*, een der *Uliassers*, in het Zuidelijkste gedeelte van dat eiland.

Dit d. lag eertijds diep in het Oostelijke gebergte, doch is later aan een schoon wit strand geplaatst.

HOLCKAMA of Holkema, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 5 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. O. van *Harlingen*, 5 min. N. W. van *Midlum*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans een heerenhuizinge. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 13 v. r. 80 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door Mejufvrouw de Wed. B. van Loon, woonachtig te Harlingen.

HOLDANGE of liever Huldange, Fr. naam van het d. Holdingen, in het balj. van *Bastonach* (*Bastogne*), grooth. *Luxemburg*. Zie Holdingen.

HOLDIJK (DE KLEINE-), oude naam van den pold. de Kleine-Houtdijken, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Houtdijken (De Kleine-).

HOLDIJKEN (DE), oude naam van het voorm. geregt de Houtdijken, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Houtdijken (De).

HOLDINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 7 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ruim 3 u. N. O. van *Dockum*, in *Anjum*.

Deze state is in het jaar 1831 of 1832 afgebroken. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene nieuwe woning van den Heer Med. Doct. J. W. van Peyma.

Digitized by Google

HOLDINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 2 u. N. van *Leeuwarden*, in Finkum.

HOLDINGEN, in het Fr. Huldange, Holdange of Oldange, in het balj. van *Bastonach* (*Bastogne*), grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 7½ u. N. N. W. van *Diekirch*, kant. en 2½ u. N. ten W. van *Clerff*, gem. en ½ u. N. N. O. van *Nieder-Beling*, ½ u. N. O. van Ober-Beling, digt bij de Pruissische en Belgische grenzen.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke tot de par. van *Nieder-Beling* behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

HOLE (DE), geh. in *Fiselgo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. O. van *Groningen*, kant. en 2½ u. N. O. van *Hoogezand*, gem. en 1 u. N. N. O. van *Slochteren*, onder Siddeburen.

HOLE (TER-), voorm. schans in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*, onder de gem. *Sleen*, 1½ u. ten Z. van dat dorp en ten N. van het geh. de Hool gelegen.

Van deze schans, nu in bouwland verkeerd, zijn de grachten nog zigtbaar. In welk jaar zij is geslecht, is niet bekend.

HOLEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Holeind.

HOLEKEBARG, erve in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr en 8 u. Z. ten O. van *Almelo*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Enschede*, gem. *Haaksbergen*, welke reeds in eene oorkonde van het jaar 1188 voorkomt.

HOLENDRECHT, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. Z. ten O. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, 1½ u. O. van Amstelveen, gem. *Ouder-Amstel*, ½ u. O. van Ouderkerk.

HOLENDRECHT (DE) of de Hoolendrecht, water in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, dat uit het Abcoudermeer komt, westwaarts stroomt, en, zich met den *Ouden-Waver* vereenigende, den naam van *Bullewijk* aanneemt en voorts, in eene west-noordwestelijke rigting voortloopende, boven Ouderkerk, in den *Amstel* valt.

HOLENDRECHTER-POLDER (DE) of de Hoolendrechter-polder, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Ouder-Amstel;* palende N. W. aan den kleinen Duivendrechtsche-polder, N. aan den West-Bijlmer-Polder, O. aan den Broek-polder, Z. O. aan het Abcoudermeer, Z. aan de Holendrecht, die hem van den Waard-en-Assakker-polder scheidt, W. aan den pold. Bullewijk.

HOLENFELTZ of Hollenfeltz, voorm. heerl. in het toenm. hert. *Luxemburg;* palende N. aan de heerl. Useldingen en Pettingen, ten O. aan de heerl. Mersch en Schönfeltz, ten Z. aan de heerl. Ansemburg, ten W. aan de heerl. Siebenbornen en Useldingen.

De grootste lengte dezer heerl. bedroeg bijna twee uren, de breedte drie vierde uur. Zij werd in vier meijerijen verdeeld, als: Holenfeltz, waarin het d. en kast. Holenfeltz lag; Greisch, waarin men het geh. Greisch en een deel van het d. Tuntingen aantrof; Reckingen, waartoe een deel van het d. Reckingen behoorde, en Bruch, met gedeelten der d. Bruch, Saeul en Bewingen of Boevingen.

Onder het Oostenrijksch bestuur van het hert. Luxemburg bedroeg de aanslag dezer heerl. van elke 1000 flor., in het geheel 1 flor. 7 sols. 8 den.

Thans is het grondgebied dezer heerl., onder de gem. Mersch, Tuntingen, Boevingen, Saeul en Siebenbornen verdeeld.

Digitized by Google

Sebastiaan Tyhers, Heer *van Holenfeltz*, heeft zich onderscheiden door het stichten van eenige stipendiën aan het seminarium te Luxemburg. Hij overleed in 1632.

HOLENFELTZ, eene der vier meijerijen, waarin de heerl. *Holenfeltz*, in het toenm. hert. *Luxemburg*, verdeeld werd. Het bevatte alleen het d. en kast. Holenfeltz. Zie verder bovenstaand artikel.

HOLENFELTZ of Hollenfeltz, d. in de heerl. *Holenfeltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2½ u. N. W. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Mersch*, gem. en 40 min. O. ten Z. van *Tuntingen*, aan de Eischen.

De inw., die hier allen R. K. zijn, hebben eene kapel, welke tot de par. van *Tuntingen* behoort, en waarin de dienst door den Pastoor van die par. wordt waargenomen.

Ook heeft men er het kast. Holenfeltz, alsmede eenige overblijfselen van de abdij Mariënthal.

HOLENFELTZ, kast. in de heerl. *Holenfeltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. N. N. W. van *Luxemburg*, kant. en 2 u. Z. W. van *Mersch*, gem. en 40 min. O. ten Z. van *Tuntingen*, in het d. Holenfeltz.

Dit kast. is thans onbewoond en vervallen. Eenmaal echter praalde het in vollen luister; menigmaal doorstond deze sterkte het vuur der vijanden, en bewaart nog altijd eenen zeer belangrijken slottoren.

HOLEYND of Holeind, in de wandeling het Hollesbind genaamd, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 3 u. Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. W. van *Boxtel*, gem. en ½ u. W. van *Haaren*, aan de regterzijde van den Nemer.

Dit geh., hetwelk eigenlijk eene straat van de gem. *Haaren* uitmaakt, telt 19 h. en ruim 130 inw.

HOLIERHOEKSCHE-POLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, voor een klein gedeelte arr. *'s Gravenhage*, kant. *Delft*, gem. *Schipluiden*, grootendeels arr. *Rotterdam*, en daarin voor een klein gedeelte kant. *Schiedam*, gem. *Kethel-en-Spaland*, en verder kant. *Vlaardingen*, en daarin deels gem. *Vlaardingen*, deels gem. *Vlaardinger-Ambacht* en deels gem. *Zouteveen*; palende N. aan Schipluiden, O. aan de Noordkethel-polder, Z. aan de Babberspolder en Hargpolder, W. aan de Vlaardingsche- of Breedevaart, die hem van den Broekpolder scheidt.

Deze polder, die van ondsher, ja, zeker al van vóór den aanleg der zoogenaamde Delflandsche-Maasdijk altoos weiland is geweest, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1768 bund. 27 v. r. 45 v. ell., dat om de opbrengst van allerbeste boter meer tot weijerij, dan tot teelderij wordt aangewend, en is gelegen met 276 bund. 80 v. r. 18 v. ell. onder *Schipluiden*; met 144 bund. 87 v. r. 5 v. ell. onder *Kethel-en-Spaland*; met 611 bund. 21 v. r. 17 v. ell. onder *Zouteveen*; met 731 bund. 45 v. r. 61 v. ell. onder *Vlaardinger-Ambacht*, en met 5 bund. 93 v. r. 54 v. ell. onder *Vlaardingen*. Telt in zijnen geheelen omvang, buiten de woningen der Watermolenaars in de molens, en eenige arbeidershuisjes, 53 bouwwoningen, als: 3 onder *Schipluiden*; 22 onder *Zouteveen*; 7 onder *Spaland*; en 21 onder *Vlaardinger-Ambacht*. De Holierhoeksche-polder wordt bemalen door zes watermolens, staande daarvan een onder *Schipluiden*, drie onder *Zouteveen* en twee onder *Vlaardinger-Ambacht*. De middelste van die onder Zouteveen, welke in het jaar 1830, werd

Digitized by Google

opgebouwd, in plaats van den molen, die in het jaar 1829 door het onweder was afgebrand, was voorzien van een dubbeld scheprad, naar de uitvinding van den Heer J. Blanken Jz. (1), zoo als die te Ilpendam bestaat; dan de gebreken in het scheprad, reeds bij de opneming van de volbragte opbouw verschoond, heeft al spoedig meerder gebreken veroorzaakt, die de meerderheid der Ingelanden, aan het oude hechtende, tegen het gevoelen der welligt meerder doorziende belanghebbenden, heeft doen besluiten het scheprad en daarmede in verband staande aangelegenheden, te doen brengen op den voet als de afgebrande en de overige molens.

HOLIESLOOT, d. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie het volgende art.

HOLIJSLOOT, Holiesloot of Holisloot, d. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. Z. van *Hoorn*, kant. en 2 u. Z. van *Edam*, gem. *Ransdorp-Durgerdam-en-Holijsloot*, ½ u. N. N. O. van Ransdorp, aan het Binnen-IJ, waarover voetgangers, die van hier of van Ransdorp naar Zuiderwoude en Monnikendam moeten, te dezer plaatse worden overgezet. Men telt er 30 h. en 210 inw., die meest in de veehouderij hun bestaan vinden.

De inw., die hier allen Herv. zijn, behooren tot de gecomb. gem. van *Holijsloot-en-Uitdam*, welke hier eene kerk heeft. Deze kerk werd in het jaar 1613 aanmerkelijk kleiner gemaakt en het koor tot eene woning voor den Koster ingerigt. Die oude kerk echter later vervallen zijnde, zoo moest de gem. zich langen tijd met het voorhuis van eene boerenwoning behelpen, tot dat zij zich, in het jaar 1791, door de liefdadigheid van vele godsdienstvrienden, inzonderheid van Broek-in-Waterland, in staat zag, om de oude kerk op te bouwen, en daardoor in het bezit gesteld werd van een bijna geheel nieuw steenen kerkgebouw, welke kerk van eenen toren voorzien is, doch geen orgel heeft.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht, waarvan eenigen te Uitdam te huis behooren. — De kermis valt in in de maand October.

Alzoo dit dorp in het begin der vorige eeuw zeer in verval was geraakt, kreeg het octrooi, om in de jaren 1606 en 1607 eene loterij te houden, uit welker opbrengst voor een groot deel het vervallene hersteld werd.

Holijsloot heeft bijzonder veel geleden door den watervloed van Februarij 1825, als wanneer hier alles onder water stond, en er één paard, honderd twee en zeventig stuks hoornvee en twee honderd negentien schapen verdronken, hoewel men gelukkiglijk geen verlies van menschenlevens te betreuren had.

HOLIJSLOOT-EN-UITDAM, gecombineerde kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, klass. van *Edam*, ring van *Monnickendam*.

Deze gem. telt 220 zielen, onder welke 70 Ledematen, en men heeft er twee kerken, ééne te Holijsloot en ééne te Uitdam. *Holijsloot* werd tot in het jaar 1641 bediend door den Predikant van Ransdorp, en kreeg tot afzonderlijken eersten Predikant Jakob Bergerhout, die er in 1641 beroepen werd en in 1659 overleed. *Uitdam* is hier voor een gedeelte bijgevoegd in 1809, en de eerste Predikant van deze vereeniging was A. van Ruyven, hier beroepen in het jaar 1809 en verroepen naar Nieuwendam in 1812. Het andere

(1) Zie den *Vriend des Vaderlands*, D. III, bl. 282.

Digitized by Google

gedeelte van Uitdam behoort bij Zuiderwoude. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

HOLK, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 10 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant., gem. en N. W. van *Nijkerk*; met 25 h. en 180 inw.

HOLKEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie Holckama.

HOLLAND, naam, onder welken het grootste deel van het tegenwoordig Koningrijk der Nederlanden (ook vermeerderd met een deel van het tegenwoordig koningrijk Hannover en het groothertogdom Oldenburg), van 5 Junij 1806 tot 3 Julij 1810, als koningrijk bestond.

Dit kon. grensde W. en N. aan de Noordzee, O. aan het kon. Westphalen en het hert. Cleve en Berg, Z. aan het keizerrijk Frankrijk.

In den aanvang bestond het kon. Holland uit de volgende 10 departementen: Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel, Gelderland, Utrecht, Amstelland, Maasland, Zeeland, en Braband, zijnde deze departementen in ringen en de ringen wederom in gem. verdeeld.

Nadat echter dit koningrijk, bij het traktaat van Parijs, den 11 November 1807, met Oost-Friesland en Jeverland en de heerlijkheden Kniphuizen en Varel vergroot was, waartegen echter de stad Vlissingen, met een grondgebied van 1800 ellen rondom de stad, aan Frankrijk werd afgestaan, bestond het uit de volgende 11 departementen: Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel, Gelderland, Utrecht, Amstelland, Maasland, Zeeland, Braband en Oost-Friesland.

Bij het tractaat tusschen Koning Lodewijk en den Franschen Keizer Napoleon, den 16 Maart 1810 te Parijs gesloten, werden Zeeland, Braband, Holland tot aan de Merwede en Gelderland tot aan de Waal, aan Frankrijk afgestaan; en den 3 Julij van dat jaar, na den troonafstande van Koning Lodewijk, het geheele koningrijk bij het Fransche keizerrijk ingelijfd.

Het wapen van het koningrijk Holland bestond in eenen leeuw met den bondel pijlen.

HOLLAND, voorm. graafs., dat, ten tijde van zijnen laatsten Graaf, ongeveer de tegenwoordige prov. Zuid-Holland en Noord-Holland, benevens het noordwestelijkste gedeelte der prov. Noord-Braband, een deel der prov. Utrecht (waarin de stad IJsselstein) en de helft van het Overijsselsche eiland Schokland besloeg. Het grensde N. en W. aan de Noordzee, O. aan de Zuiderzee, het bisd. Utrecht, het graafs. Culenborg en het hert. Gelder, Z. aan het hert. Braband en aan het Krammer, dat het grootendeels van het graafs. Zeeland scheidde.

Over den naamsoorsprong van Holland is men het onder de geleerden in het geheel niet eens, en door de menigte van gissingen blijft die geheel onbekend of onzeker. Beuzelachtig gist de Schrijver van het oud Goudsch kronijkje, dat het land zijnen naam gekregen heeft van het hollen of de woestheid der inw. Andere Schrijvers hebben weder gezegd, dat Holland zou afkomen van *Tolland*, wegens de menigvuldige tollen, die er geheven werden; doch wij meenen, dat de naam wel bestaan zal hebben, voor dat er tollen aanwezig waren. De naamsoorsprong wordt ook toegeschreven, volgens Martinus Dorpius, Cornelis Aurelius en andere, aan de menigte boomen, welke er vroeger stonden;

Digitized by Google

het zoude alzoo Hollland of Hoorland genaamd zijn. Ook Lambertus Hasrensis beweert, dat dit land vroeger van de prov. Utrecht af tot aan zee, woest en vol geboomte was, hetgeen bevestigd wordt door die boomen, welke men op verschillende plaatsen uit den grond heeft opgedolven. Wanneer deze neergeveld zijn weet men niet zeker, alleen kan men veronderstellen (daar zij alle in eene zuidoostelijke strekking liggen), dat zij met eene noordwestelijke storm zijn neergeslagen en wel te dier tijde dat de mond van den Rijn bij Katwijk opgestopt werd, dus in het midden der negende eeuw. Anderen stellen die boomstorting in het jaar 1170, toen alle dijken doorbraken en het land blank stond. Paulus Merula stelt de tijd van dien naamsoorsprong op 857.

In het oud Saksisch, plagt men voor een laag land Holedene te zeggen, waarvan men mogelijk ons Holland gemaakt heeft, ook zijn er elders landstreken, die met de onze overeenkomen en insgelijks den naam van Holland voeren. Voorts oordeelen ook eenigen, dat het dorp Heusland, weleer in den Dordsche-waard gelegen, of eene plaats van denzelfden naam in de omstreken van het dorp Kockengen, aan de geheele landstreek den naam gegeven hebbe. Nog willen sommigen dat Holland, of gelijk zij schrijven willen Helland of Hellland, zijnen naam ontleend hebbe van de *Heele* (*Helium*) of wijde mond der Maas, aan welke het gelegen is. Weder anderen beweren, dat dit graafs. zijnen naam ontleend heeft van de losheid en hollingheid van den bodem. Voorname mannen hebben wijders, met zeer veel waarschijnlijkheid, geoordeeld, dat de naam Holland door de Noormannen, naar het eiland Oland of de landstreek Halland of Holland, aan het land gegeven was. ook blijkt het uit de kronijk van Minden, dat de naam Holland aldaar reeds in het jaar 843 bekend was.

Holland, met de omliggende gewesten, tot het groote *Friesche rijk* behoord hebbende, werd na Karel *den Groote*, tot een afzonderlijk graafs. verheven. Het juiste tijdstip van den aanvang dier grafelijke regering in Holland valt zeer moeijelijk te bepalen; dewijl sommigen beweren, dat, al vóór de negende of tiende eeuw, eenige Graven van of liever in Holland, in de geschiedschriften zijn bekend geweest; dan, de onafgebroken volgreeks dezer Graven begint met zekeren Dirk of Diederik, aan wien Koning Karel *de Eenvoudige*, in het jaar 922, bij open brieven, eenige allodiale goederen opdroeg. In den beginne had echter het graafs. Holland op verre na die uitgebreidheid niet, welke het later besloeg. Het heeft zelfs lang aangehouden, eer een gedeelte van Noord-Holland, dat oorspronkelijk tot de Friesche landschappen behoorde, en uit dien hoofde West-Friesland genoemd werd, het gezag der Graven erkende. De Grafelijke waardigheid was een leen van het Duitsche Rijk, doch schijnt — hoewel er zijn die dit tegenspreken — al vroeg erfelijk geweest te zijn; dewijl zij van het gezegde jaar 922 tot 1299, alzoo gedurende een tijdverloop van 377 jaren, in een en hetzelfde geslacht gebleven, en van vader op zoon, of, bij gebrek van zonen, op eene dochter, of ook van den eenen broeder op den anderen, is overgegaan. Na dien tijd heeft men Holland vier malen van Grafelijk geslacht zien verwisselen, en wel altijd door uitsterving van het mannelijk oir, in welke gevallen somtijds eene vrouw uit het vorige geslacht met het graafschap werd beleend, waardoor deze, gehuwd zijnde en kinderen hebbende, de Grafelijke waardigheid in haars mans geslacht overbragt; ten bewijze, dat dit graafs., zoo wel in de vrouwelijke als in de mannelijke lijn, beleend is geweest. Wij willen overigens niet beslissen, van welken aard het leen van het graafschap

Digitized by Google

Holland oorspronkelijk zij geweest of door den loop der tijden geworden, hetzij een zoogenaamd *kwaad* (eigenlijk het regte, ware) *leen*, alleen op het mannelijk oir verervende, hetzij een *goed leen*, zon- en maanleen, dat mede op vrouwelijke erven overging.

Dit graafs. kwam uit het oude Hollandsche huis, eerst in het geslacht van Avesnes of Henegouwen, daarna in dat van Beijeren, vervolgens in dat van Bourgondië en eindelijk in dat van Oostenrijk. De eerste verwisseling geschiedde in het jaar 1300, toen Graaf Jan I, de negentiende uit het oude Hollandsche huis, zonder kinderen overleed, en alzoo het oude grafelijke geslacht was uitgestorven, als wanneer Jan van Avesnes, Graaf *van Henegouwen*, die een zoon was van Adelheid, de dochter van Floris IV, Graaf *van* Holland, den overgrootvader van Graaf Jan I, onder den naam van Jan II, Graaf van Holland werd. Na Jan II, zijn er nog twee Graven van datzelfde geslacht gevolgd. In het jaar 1345 is ook het Henegouwsche huis, voor zoo ver het mannelijk oir aangaat, uitgestorven met Graaf Willem IV, den kleinzoon van Jan II, als wanneer het graafschap in het hertogelijk huis van Beijeren is overgegaan, door Willems oudste zuster Margaretha, die gehuwd was met den Duitschen Keizer Lodewijk van Beijeren. Margaretha had bij dien Keizer, onder anderen, eenen zoon, Willem genaamd, dien zij, kort na hare aankomst aan de regering, bij zich ontbood, en de landvoogdij opdroeg, onder zekere voorwaarden, welke echter van zijnen kant niet volbragt werden. Keizer Lodewijk sedert gestorven zijnde, trok Vrouw Margaretha andermaal naar Holland, beschuldigde haren zoon, in tegenwoordigheid van 's Lands Edelen, ontsloeg hem van de landvoogdij en verzond hem naar Henegouwen. Nu aanvaarde zij zelve de regering, hoewel niet zonder groot ongenoegen van vele Edelen en Steden, welke zich ongaarne van eene vrouw zagen besturen, en het oog gedurig op Willem hielden. Vele anderen daarentegen hingen de moeder aan. De onlusten tusschen moeder en zoon verwekten alzoo twee partijen in het land, van welken de eene, die der moeder was toegedaan, genaamd werd de *Hoeksche*, en de andere, die den zoon aanhing, de *Kabeljaauwsche*, welke *Hoeksche en Kabeljaauwsche twist* bijna anderhalve eeuw geduurd en veel bloed gekost heeft. Margaretha de Kabeljaauwsche partij, welke haren zoon begunstigde, meer en meer ziende toenemen, nam hare toevlugt tot de wapenen, zocht hulp bij haren zwager, den Koning van Engeland, en verzamelde een leger in Zeeland, met hetwelk zij haren zoon slag leverde en overwon. In een tweede gevecht, omtrent 's Gravezande voorgevallen, bleef Willem overwinnaar. Hij noodzaakte zijne moeder naar Engeland te vlugten en aldaar, te zijnen behoeve, afstand te doen van Holland, *Zeeland* en *Westfriesland*, alleen *Henegouwen* voor haar overlatende. Nog vóór het einde van het jaar 1351 vertrok zij derwaarts, en stierf er, na verloop van vijf jaren, van verdriet. Willem V, alzoo reeds bij het leven zijner moeder, tot Graaf verklaard, en na haren dood in het volle bewind der zaken gekomen, genoot niet lang de vruchten van zijnen voorspoed; want, in het jaar 1358, werd hij krankzinnig en sloeg, in eenen aanval van krankzinnigheid, met eigen handen Gerrit van Wateringe, eenen der Hoofden van zijne eigene partij, de Kabeljaauwschen, dood, waarop hij terstond voor krankzinnig werd verklaard, eerst eenen tijdlang te 's Gravenhage opgesloten, en naderhand naar Quesnoi in Henegouwen gevoerd, alwaar hij tot in het jaar 1377, dat is tot het

Digitized by Google

ende zijne kroone, gevangen zat. Hertog Arnoldus van Egmond, Wallens broeder, werd verstoord, na het vastzetten van denen laatste, tot Ruwaard des lands, en na zijn overlijden tot Graaf aangesteld. Willem VI, de zoon van Arnoldus, volgde denen, na diens afsterven, in het jaar 1404, op, en bezag, in het jaar 1417, zijnen dood voorzien andere, eene dochter van de Bourgondische en groote steden van Holland en Zeeland, welke hij bezwoer dezer, aan zij, bij zijne afsterven zonder mannelijke erfgenaamen, zijne eenige dochter, Jacoba, tot Landsvrouwe zouden huldigen, hetwelk een hun eenpaarig besloten werd, wanneer dat van Bourgondie alleen zich hiertoe niet verbonden. Toen nu de Graaf het leven overleden was, deed Jacoba zich verstaan deze alle te stonden te weten erkennen. Bourgondie alleen bleef weigeren. Vrouw Jacoba, die, even als haar vader, de Kabeljauwsche begunstigde, verbitterde daardoor de Kabeljauwschen, die in het eind vrezen in haren zin, Jan van Beijeren, en hem te regering over deze landen, als zoon en vrucht van Vrouw Jacoba, wilden doen opdragen; waarop die Vorst, welke vreeze tot Bourgondie van Luik vertrokken was, in den persoonlijken staat verliet, en zich bij den Hertog verwegte, om met deze samen, welke, naar hij meende aan zijn recht vervallen waren, over hem beraad te mogen worden. Hij kwam verwijderen te Dordrecht, alwaar hem de Kabeljauwschen met eene arglist ontmoetten. Vrouw Jacoba was bij zeekere feesten juist aan de andere zijde der provincie van Zuid-Holland van Jonkheer Willem van Arkel, Heer van Ameide, gevangen gezet, waarom het 16. Hertog van Brabant, vereenigd zijnde met Vrouw Jacoba, naar zijnde van Dordrecht en gekomen, verklaard werd. Jonkheer Jacoba en Bourgondie hebben de onderhandelingen met Jan van Beijeren, de zaak van zijn scheiden van gemeenschap van zijne vrouw. Eindelijk werd, den 25 Januarij 1419, te Woudrichem een verdrag gesloten, volgens hetwelk Jan van Beijeren Zuid-Holland en het Land van Vianen van Vrouw Jacoba ter leen ontving, en voorts, gedurende den tijd van drie jaren, tot Stadhouder over haar landen in Holland verklaard werd. De vrede bleef echter niet lang bewaard, en toen Jan van Beijeren, in het jaar 1420, den Hertog van Brabant niet over te halen, om hem het stadhouderschap nog voor zeven jaren op te dragen, werd Vrouw Jacoba hiervoor zeer verstoord op haren man, dat zij hem verliet en naar Hoogduren trok. Nederland begaf zij zich naar Engeland, alwaar zij, nog bij het leven van haren man, wiens huwelijk met haar echter, uitkomste van nazaatschap, te Rome uitwerking was verklaard, voor de derde reize huwde met Humfrey, Hertog van Glocester, met wien zij herwaarts kwam. Niet lang hierna, namelijk den 3 Januarij 1425, overleed Jan van Beijeren, wedlit de aanhangers van Vrouw Jacoba na haar gehoopte herstelling in het geduldig weg hoopten, doch deze hoop verbleven spoedig, de meesten trok het met haren neef Filips, Hertog van Bourgondie, die door Jan, Hertog van Brabant, tot Ruwaard was aangesteld. Enige weinige steden echts zouden Vrouw Jacoba en den Hertog van Glocester enige uitgaven te hulp, doch deze verlieten, den 15 Januarij 1426, bij Beverwijk uitgaven. In hetzelfde jaar werd Jacoba door den Hertog van Glocester verlaten, en kreeg daarenboven van den Paus bevel, om zich met Jan, Hertog van Brabant, te vermaken. Hertog Filips belegerde haar ook binnen Bergen in Hoogduren, en dwong haar hem voor Stadhouder over haar landen te erkennen. Toen Hertog Jan in het volgende jaar overleed, erfde Filips zijn als zijnen erfgenaam en

opvolger aan. Nu zond de rampspoedige Gravin eene scheepsvloot onder den Heer van Brederode tegen hare vijanden, doch met eenen ongelukkigen uitslag; terwijl zij zelve door Hertog Filips, binnen Gouda, belegerd en gedwongen werd, hem niet slechts voor haren Stadhouder, maar zelfs voor wettigen erfgenaam harer landen te erkennen. Voorts moest zij zich verbinden, met niemand buiten zijne bewilliging en die der Staten in het huwelijk te treden. Het eiland Zuid-Beveland werd haar in eigendom en tot hare woning overgelaten. Frank van Borsselle, Stadhouder van Filips over *Holland* en *Zeeland*, die gesteld was, om een wakend oog over haar te houden, wist, in de jonge Gravin, door velerlei heuschheden, zoo sterke genegenheid tot zijnen persoon te verwekken, dat zij zich, in 1433, heimelijk met hem in den echt begaf, waarvan Filips zoodra geen kennis droeg, of hij ontbood Heer Frank bij zich, zond hem gevankelijk naar het slot Rupelmonde, in Vlaanderen, en gaf werkelijk bevel om hem te onthalzen. Vrouw Jacoba, dit vernemende, was daarvan zoodanig getroffen, dat zij besloot alle hare landen aan Hertog Filips af te staan, en alleen Zuid-Beveland, met het land van Voorne, en den titel van Houtvesterin van Holland voor zich te behouden, indien slechts haar gemaal werd in vrijheid gesteld. Dit gebeurde, doch twee jaren hierna overleed zij op het huis te Teilingen, bij Sassenheim, en het graafschap kwam dus uit het stamhuis van Beijeren in dat van Bourgondië.

Filips *de Goede*, in 1467 gestorven zijnde, werd door zijnen zoon, Hertog Karel *den Stoute*, opgevolgd, die eene eenige dochter naliet, in de geschiedenis onder den naam van Maria van Bourgondië bekend.

Deze dochter bragt in het jaar 1477, door haar huwelijk met Maximiliaan Aarts-Hertog van *Oostenrijk*, die later Duitsch Keizer werd, Holland, benevens de andere daarmede verknochte heerlijkheden, aan het huis van Oostenrijk. In welk huis dit graafschap gebleven is, tot dat het, in het jaar 1581, Filips afzwoer, en eene provincie van de Republiek der Vereenigde Nederlanden werd.

Het wapen van het graafschap Holland bestond in eenen rooden klimmenden leeuw, met hemelsblaauwe tong en klaauwen, op een goud veld. Zeker is het, dat de Hollandsche Graven, ten minste in de elfde eeuw, dit wapen reeds gevoerd hebben, doch geheel onzeker of zij het van de Hertogen van Aquitanië en de Frankische Koningen hebben ontleend, gelijk onze Kronijkschrijvers willen, daar anderen van gedachten zijn, dat onze Graven dit wapen van de Noormannen ontleend hebben, omdat het wapen van Normandië, eene volkplanting der Noormannen, ook met eenen leeuw voorzien is. Het gemeen zegel der Hollandsche Graven, uit den huize van Beijeren, vertoonde eene maagd, zittende in eenen tuin, van wilgen takken gevlochten, en het voorgemeld wapen bij zich hebbende. Men zag deze zelfde afbeelding, onder den naam van Hollandschen tuin bekend, later op de zegels van 's Lands Staten. Zeer waarschijnlijk is het, dat dit wapen in gebruik gekomen is, sedert het beroemd beleg der sloten Hagestein en Everstein, in den jare 1404, door Hertog Willem van Beijeren. Men weet, hoe deze sloten met hoog paalwerk, doorvlochten met wilgen takken, omringd zijnde, door hoogen nood, tot de overgave gedwongen werden. Van dien tijd af, zegt zeker Fransch Schrijver, die niet lang daarna gebloeid heeft, deed men het wapen en de maagd van Holland, zittende in eenen tuin, die met een hek gesloten was, en de Hollandsche tuin genoemd werd, schilderen, snijden en op 't geld slaan, zoo als Hertog Willem het reeds begonnen had te dragen.

Digitized by Google

HOLLAND, prov. van de voorm. Republiek der *Vereenigde Nederlanden*, welke uit het geheele voorm. graafs. Holland bestond.

Zij greusde W. en N. aan de Noordzee, O. aan de Zuiderzee, de prov. Utrecht en Gelderland, Z. aan Staats-Braband en aan het Krammer, dat het van de prov. Zeeland scheidde.

Deze prov. was onder het grafelijk bewind verdeeld in vier voornaame deelen, namelijk: in Noord-Holland, Zuid-Holland, het Land van Voorne en Kennemerland met West-Friesland. Onder *Noord-Holland* werden vroeger de heemraadschappen van Rijnland; Delfland; Schieland en Woerden, benevens de steden: Delft; Leyden; Gouda; Rotterdam; Schiedam; Oudewater; Woerden en Vlaardingen; mitsgaders het vlek 's Gravenhage begrepen. Zuid-Holland bevatte: den Alblasserwaard; den Crimpenerwaard; den Hoekschewaard; den Zwijndrechtschewaard; den Riederwaard; het Eiland van Dordrecht; het Land van Altena; het Land van Heusden; de Langestraat; de Vijf-Heerenlanden, en een deel van den Lopikerwaard, benevens eenige kleinere heerlijkheden, met de steden: Dordrecht; Gorinchem; Woudrichem; Schoonhoven; Geertruidenberg; Heusden en Geervliet. In het *Land van Voorne* lagen alleenlijk Brielle en Goederede. Onder *Kennemerland-en-West-Friesland* begreep men de heemraadschappen van Kennemerland, Amstelland, Gooiland en Waterland, met de eilanden Texel, Vlieland, Ter Schelling, Wieringen, Marken, Urk en half Schokland. In *Kennemerland* lagen de steden Haarlem en Alkmaar; in *Amstelland* Amsterdam; in *Gooiland* de steden Naarden, Muiden en Weesp; in *West-Friesland* Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen en Medemblik; in *Waterland* Edam, Monnikendam en Purmerend.

Ten tijde der republiek verdeelde men de provincie in een Noorderkwartier en een Zuiderkwartier, welke gedeeltelijk door het IJ van elkander werden gescheiden, weshalve Kennemerland, deels tot Noord-Holland, deels tot Zuid-Holland werd gerekend.

Bij de omwenteling van het jaar 1795, bleef de provincie Holland wel hare vorige grootte, grenzen en naam behouden, maar ontving den titel van departement. Bij de staatsverandering van 1798 werd zij echter in drie departementen, namelijk het Departement van den Amstel, het Departement van Texel en het Departement van de Delf, verdeeld, terwijl het Zuid-Westelijke gedeelte nog tot het Departement van den Rijn en het Zuid-Oostelijke gedeelte tot het Departement van de Schelde en Maas behoorde. De Staatsregeling van 1801 bragt echter de verdeeling weder op den ouden voet en herstelde ook weder den naam van Departement Holland. Toen echter, in het jaar 1806, [illegible], onder den naam van Holland, een koningrijk [illegible] de oude provincie Holland in de departementen [illegible] land, maar zij mogt tevens de hoofdplaats [illegible] lundert, Zevenbergen, [illegible] idenberg, Made, Drimmelen, [illegible] zoogenaamde Langestraat [illegible] behoorende dorpen Oud-Heusden, [illegible] enoort, Vlijmen, Herpt, [illegible] het departement *Braband*; het [illegible] balj. van Oudewater, de

Digitized by Google

Rijnlandsche dorpen Nieuwveen, Noorden, Nieuwkoop en Zevenhoven, benevens de heerl. Achttienhoven, aan het departement *Utrecht* afstaan; makende toen Amstelland de tegenwoordige prov. Noord-Holland, en Maasland nagenoeg de tegenwoordige prov. Zuid-Holland uit. Bij de inlijving van ons Vaderland in Frankrijk, werd het departement Amstelland met het departement *Utrecht* tot één departement vereenigd, hetwelk den naam van Departement van de Zuidersee verkreeg, terwijl het Departement Maasland, het Departement van de Monden van de Maas genoemd werd.

Bij de omwenteling van het jaar 1813, werden de vorige departementen Maasland en Amstelland weder vereenigd, onder den naam van Provincie Holland.

HOLLAND, voorm. prov. van het tegenwoordig Koningrijk der *Nederlanden;* palende W. en N. aan de Noordzee, O. aan de Zuidersee, de prov. Utrecht en Gelderland, Z. aan de Maas, die haar van Noord-Braband scheidde en aan het Krammer, door welke zij van Zeeland gescheiden was.

Deze prov. was zamengesteld uit: 1) het geheele graafs. Holland, zoo als het tijdens de republiek eene provincie uitmaakte, met uitzondering van Het Land van Heusden, het Land van Altena, de heerl. Niervaart of Klundert, Zevenbergen, Hooge-en-Lage-Zwaluwe, Geertruidenberg, Made, Drimmelen en Standhaze, alsmede de zoogenaamde Langestraat, die tot Noord-Braband gerekend worden; de dorpen Acquoi, benevens het slot Loevestein, een deel van de prov. Gelderland uitmakende; de heerlijkheid IJsselstein, de Lopikerwaard, benevens de dorpen Waverveen, Oud-Loosdrecht, alsmede de buurten Teckop, Waveren, Botshol en de Ruige Wilnis, die tot de prov. Utrecht behooren: 2) de heerl. Papekop-en-Diemerbroek. Lange-en-Ruigeweide-en-Oukoop, alsmede de dorpen Ankeveen, Nederhorst-den-Berg, Uithoorn, Langerak en Hagestein, die tot het bisdom van *Utrecht* behoord hadden, en 3) de heerl. Sommelsdijk, die vroeger tot het graafs. *Zeeland,* behoort heeft. Destijds was deze prov. in twee deelen gesplitst, als: Hollands-Zuidelijk gedeelte en Hollands-Noordelijk gedeelte, welke ieder eenen afzonderlijken Gouverneur aan het hoofd hadden. De Provinciale Staten vergaderden beurtelings te 's Gravenhage of te Haarlem; in het eerste geval nam de Gouverneur van Znid-Holland, in het laatste die van Noord-Holland het voorzitterschap waar. De staten echter voor beide deze deelen maakten slechts een ligchaam uit, en bestonden behalve deze beide Gouverneurs uit 98 Leden, als: 14 voor de Ridderschap, 49 voor den stedelijken stand en 27 voor den landelijken stand. Na de herziening der grondwet in het jaar 1840, zijn deze beide deelen echter geheel van een gescheiden, en maken, onder den naam van Zuid-Holland en Noord-Holland, ieder eene provincie uit.

HOLLAND, vermoedelijke naam eener plaats op de oostelijke grenzen van *Zuid-Holland* en de westelijke palen van *Utrecht,* in den omtrek van *Kockenge, Teccop, Kamerijk* en *Noorden.*

Van deze plaats vindt men wel is waar, nergens eenig stellig berigt, maar eenige plaatselijke namen en de ligging van het geh. Teccop, hebben de Geschiedschrijvers op het denkbeeld gebragt van het vroeger bestaan van een dorp of gehucht van denzelfden naam, Immers

Digitized by Google

veel het graafschap, vanwaar de Friesche Graven Dirk I, Dirk II, Arnold en Dirk III het bewind gevoerd hebben, niet eer Holland geheeten, vóór dat deze Graven door de overwinning op Dirk Roso, in 1015, in deze streek bezittingen verworven hadden. — Ook vindt men in dit oord eenige wegen, die de namen van Hollandsche-kade, Holdijk of Hollandsche-dijk en Hollandsche-meent (d. i. gemeene weide van Holland) dragen. Andere hier aanwezige plekken gronds, en wel in de nabuurschap van de gezegde meent, herinneren aan vroegtijdig bewoonde plaatsen, zoo als Oud-Kamerijk, Oudendam en Oudhuizen. — Daarbij heeft het gebucht Teecop (het middelpunt van al deze wegen), alschoon voor ongeveer $\frac{1}{2}$ deel door het Nederkwartier van het Sticht Utrecht omringd, en verre van het overig Holland verwijderd, ten alle tijde tot dat graafschap behoord, ja nog onder de regtsbank, en is daarvan niet afgescheiden voor de groote veranderingen op het einde der vorige en het begin dezer tegenwoordige eeuw.

De ligging der Hollandsche-Meent en de vermoedelijke plaats Holland, tusschen *Noorden* en *Denemerk* (d. i. *Denemrik of Denemrijk*), schijnen het vermoeden te regtvaardigen, dat dit Holland van de Noormannen zijnen naam ontvangen hebbe, welligt naar het Zeeuwsche eiland Oland of Olland, of naar de landstreek Holland of Holland. Het is zeer waarschijnlijk dat de Denen ongeveer op de westelijke grenzen der gemeente Teecop (dat is op de Hollandsche-kade), tijdens hunnen inval in 866 zijn gelegerd geweest, en aldaar door de Cenkingi (bewoners van het d. Kockenge) aangevallen en verslagen werden. Men heeft hier, volgens de verzekering van aldaar woonende landlieden, meermalen doodsbeenderen opgegraven. Ook moeten aldaar eertijds twee groote lijkputten geweest zijn. — Zou ook de naam van het geheele graafschap Holland niet van deze plek kunnen oorspronkelijk zijn? Immers, dat gewest, hetwelk vroeger onder verschillende namen voorkomt, kon door den Utrechtenaar zeer juist aangeduid worden door de woorden: *het graafschap ten Westen van* Holland, en hierdoor van lieverlede den naam over het geheele gewest worden uitgebreid (1).

HOLLAND, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. ten N. van *Groningen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Zuidhorn*, gem. en omtreeks 2 u. van Leek.

Het bestaat thans uit één boerderij, N. van den puinweg van Groningen naar Stroobos, welke boerderij eene oppervlakte van ongeveer 30 bund. beslaat en bewoond is door 12 inw.

HOLLAND, voorm. d., dat, naar men wil, zoude gelegen hebben in den *Dordsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zeker is het, dat het, zoo het immer bestaan hebbe, reeds in de veertiende eeuw niet meer aanwezig was. Sommigen beweren, hoewel onzes bedunkens ten onregte, dat het voorm. graafs. Holland, daarvan zijnen naam zoude ontleend hebben.

HOLLAND, h. in de st. *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, in de *Wijnstraat*.

Dit huis, is aldus geheeten, omdat, Dirk IV, Graaf van *Holland*, toen hij, in het jaar 1048, met een deel krijgsvolk, binnen de stad Dordrecht van zijne vijanden bevrijd had, uit dit huis met eenen pijl getroffen werd, zoodat hij aan de gevolgen overleed.

---

(1) Deze opmerkingen danken wij onzen geachten mede-arbeider, den Heer P. H. Witkamp, te Amsterdam.

Digitized by Google

HOLLAND (NOORD-), prov., die het meerendeel van het Noordelijke gedeelte des voormaligen graafs. *Holland* uitmaakt, en zamengesteld is 1) uit die gedeelten, welke, tijdens het bestaan der republiek, de baljuwschappen van Gooiland; van Weesperkerspel en Hoog Bijlmer; van Amstelland; van Kennemerland; van Brederode; van Blois; van de Egmonden; van de Helder-en-Huisduinen; van de Nieuwburgen; West-Friesland; Waterland; en het noordelijke gedeelte van Rijnland uitmaakten; benevens de Hollandsche eil.: Texel; Vlieland; Ter-Schelling; Wieringen; Marken, en Urk; 2) uit de voorheen tot de prov. Utrecht behoord hebbende dorpen Ankeveen, Kortehoef, Nederhorst-den-Berg, Uithoorn en het Stichtsche gedeelte van Kudelstaart.

Deze prov. grenst W. en N. aan de Noordzee, O. aan de Zuiderzee, welke haar van de prov. Friesland, Overijssel en Gelderland scheidt, en voor een zeer klein gedeelte aan de prov. Utrecht, Z. aan de prov. Utrecht en Zuid-Holland.

Zij heeft in de lengte, van het N. naar het Z., eene uitgestrektheid van 15 u. gaans; de breedte, van het W. naar het O., wordt in het Z. der provincie op 9 u. gerekend; overal elders is zij lang zoo breed niet, zelfs vindt men tusschen Beverwijk en Velsen eene plaats, waar deze prov. niet meer dan 1 u. breed is, en daarom ook Holland op zijn smalst geheeten wordt.

Deze prov., vooral West-Friesland, was vroeger een open doch vruchtbaar land, 'ieder oogenblik blootgesteld aan overstroomingen, zoodat ook, behalve eene westelijke strook lands, die grootendeels uit duinen bestond, dit landschap meer water dan land was (1). De eerste bewoners waren een gering en arm volk, levende zonder regel, dat met geen ander volk eenige betrekking wilde aanknoopen en zich alleen bij hunne landbezittingen ophielden, welke door onvoldoende kadijkjes omringd waren, die dus telkens overstroomden en menig stuk land, en hun eenig bestaan in vee, wegnam. Door deze verdeeldheid hebben zich eerst lang daarna buurten, dorpen en steden kunnen vormen. Later hebben de Graven van Holland hunne heerschappij over alle deze landen willen uitstrekken, doch zij, daardoor hunne vrijheid daarbij denkende te verliezen, hebben dezen telkens met kloekmoedigheid verdedigd en dezen vrijheidstrijd volgehouden tot in het jaar 1288, hebbende zij alstoen, onder gunstige voorwaarden, een verdrag gesloten op het huis of kasteel Toornenburg, bij Alkmaar, met Graaf Floris V, welke Graaf alstoen onderscheidene andere kasteelen in West-Friesland enz. liet vernieuwen en opbouwen, om de inwoners in bedwang te houden; ook is hij de eerste geweest, welke goede bedijkingen en dammen daarstelde, wegen aanlegde, wetten en ordonnantiën uitvaardigde en handelsbetrekkingen met naburige steden en landen, zoo als Bremen, Hamburg, Denemarken enz. aanknoopte, waardoor deze Graaf met dankbaarheid mogt beschouwd worden, als den ontkiemer van Hollands grond, handel en zeevaart.

Noord-Holland bevat 11 steden en 136 plattelandsgemeenten. De steden zijn: Alkmaar, Amsterdam, Edam, Enkhuizen, Haarlem, Hoorn, Medemblik, Monnickendam, Purmerend, Weesp en Zaandam.

(1) In de vijftiende eeuw telde men ten N. van het IJ nog ruim 140 meren en meertjes, poelen, kraben, delfen enz., behalve de rivieren en het onnoembaar aantal sloten en andere waterleidingen.

Digitized by Google

Volgens de kadastrale meting in 1833 bestond deze provincie uit 282,918 percelen, waarvan 78,238 gebouwde, 284,685 ongebouwde. De uitgebreidheid in bunders was 247,995, verdeeld als volgt: 182,666 bunders bebouwde gronden; 3620 bunders groote en andere wegen, straten, pleinen, wallen, wandelingen enz.; 17,209 bunders wateren, rivieren, beeken, meren, grachten, vijvers, moerassen enz.; 44,500 zee- en rivierstranden, duinen, riet-, geest- en bieslanden, turfgrond enz. (1).

Noord-Holland is de meest bevolkte provincie van het koningrijk, bedragende thans (1843) per 100 bunder 184 inw.

Men had er, op 1 Januarij 1840, eene bevolking van 443,334 zielen. Bij die bevolking, bestaande uit 94,398 huisgezinnen, bevonden 63,398 huizen, zijn, van het mannelijke geslacht: 130,174 ongehuwden, 71,074 gehuwden en 7,791 weduwenaars; van het vrouwelijke geslacht: 141,690 ongehuwden, 70,961 gehuwden en 21,644 weduwen; terwijl die bevolking, wat de godsdienstige gezindheden betreft, waartoe zij behooren, verdeeld wordt in 294,003 Protestanten, 125,121 Roomsch Katholijken, 25,632 Israëliten en 578 tot geene der genoemde gezindheden behoorende (2).

Men telt in Noord-Holland 199 gem. der Hervormden, welke vijf classes uitmaken, als: die van Amsterdam, Haarlem, Alkmaar, Hoorn en Edam, en 176 kerken hebben, bediend wordende door 194 Predikanten. Den 14 Julij 1566 geschiedde in Noord-Holland, de eerste Gereformeerde predicatie door Jan Arentz., bijgenaamd *de Mandemaker*, en wel bij Wester-Blokker en vervolgens bij Enkhuizen, Amsterdam, Buiksloot, Monnikendam enz.

De Afgescheidenen hebben er eenige gem., welker getal echter niet juist kan worden opgegeven.

Van de Remonstranten zijn er 4 gem., welke tot de *Eerste classis* behooren, en 5 kerken hebben, waarin de dienst door 6 Predikanten gedaan wordt.

Er zijn 11 gem. en 1 bijgem. der Evangelisch Lutherschen, welke gedeeltelijk de ringen van *Amsterdam* en *Haarlem* uitmaken, en gedeeltelijk tot die van *Utrecht* behooren; zij hebben er 12 kerken, welke door 15 Predikanten bediend worden; terwijl te Hoorn de Evangelisch Lutherschen, met de Herstelde Evangelisch Lutherschen, onder den naam van Vereenigde Lutherschen, vereenigd zijn.

De Herstelde Evangelisch Lutherschen hebben er 5 gem., met 5 kerken en 8 Predikanten.

Van de Doopsgezinden telt men er 42 gem., met 42 kerken, welke door 41 vaste Predikanten en 8 Liefdepredikers bediend worden.

Roomsch Katholijke statiën zijn er 109, waarvan er 97 tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland* behooren, en de dek. van *Amstelland*, *Noord-Holland* en *Westfriesland* uitmaken, en gedeeltelijk tot dat van *Kennemerland* gerekend worden; terwijl de overige 12 onderhoorig zijn aan het aartspr. van *Utrecht*. Zij hebben 109 kerken en 6 bijkerken, die door 100 Pastoors en 49 Kapellaans bediend worden.

Men heeft er 10 statiën van de Roomsch Katholijken der Oude Clerezy, gemeenlijk Jansenisten gebeeten. Deze bezitten 10 kerken en 1 bijkerk, bediend wordende door 10 Pastoors.

---

(1) Deze staat ondergaat thans echter eenige verandering door de beide spoorwegen.

(2) Op 1 Januarij 1843 bestond de bevolking uit 456,007 zielen.

Digitized by Google

De Portugesche Israëliten hebben er, behalve de hoofdsynagoge, 1 ringsynagoge en 1 kerkgang, welke het *Portugeesch synagogaal ressort van Amsterdam* uitmaken.

De Nederlandsche Israëliten hebben er, behalve de hoofdsynagoge, 7 ringsynagogen en 3 bijkerken, en deze maken het *Nederlandsch synagogaal ressort van Amsterdam* uit.

In 1840 bestonden in deze provincie (behalve Amsterdam) 424 armen-administratiën voor huiszittende armen; 77 godshuizen; 6 gast- of ziekenhuizen; 24 armenscholen; 23 afzonderlijke stichtingen en erfmakingen tot het verleenen van onderstand; 51 zieken- en begrafenisbussen; 10 genootschappen voor behoeftige kraamvrouwen, en 11 spaarbanken, welke alzoo onderstand verleenen aan ruim 37,000 behoeftigen, behalve de nog onbekende commissiën of vereenigingen.

Voor de regterlijke magt is Noord-Holland verdeeld in vier arrondissementen, als: Amsterdam, Alkmaar, Hoorn en Haarlem, gezamenlijk 18 kant. uitmakende.

Men heeft er 10 kiesdistrikten, welke de volgende hoofdplaatsen hebben:

Het	1e	kiesdistrikt, hoofdplaats	Helder,
»	2e	» »	Schagen,
»	3e	» »	Blokker,
»	4e	» »	Schermerhorn,
»	5e	» »	Heilo,
»	6e	» »	de Rijp,
»	7e	» »	Broek-in-Waterland,
»	8e	» »	Beverwijk,
»	9e	» »	Naarden,
»	10e	» »	Sloterdijk.

Voor de nationale militie heeft men 20 kantons, welke tot de volgende hoofdplaatsen behooren:

1e	militiekanton,	hoofdplaats	Amsterdam,
2e	»	»	Naarden,
3e	»	»	Weesp,
4e	»	»	Ouderkerk,
5e	»	»	Heemstede,
6e	»	»	Haarlem,
7e	»	»	Beverwijk,
8e	»	»	Koog-aan-de-Zaan.
9e	»	»	Zaandam,
10e	»	»	Monnikendam,
11e	»	»	Alkmaar,
12e	»	»	Schagen,
13e	»	»	Helder,
14e	»	»	Winkel,
15e	»	»	Medemblik,
16e	»	»	Enkhuizen,
17e	»	»	Hoorn,
18e	»	»	Edam,
19e	»	»	Purmerende,
20e	»	»	Broek-op-Langendijk,

Ten opzigte van het onderwijs wordt Noord-Holland in 8 schooldistrikten verdeeld, gezamenlijk bevattende 263 openbare scholen, 52 bijzondere van de 1e klasse en 160 bijzondere van de 2e klasse. Zoodat men er in het geheel 455 lagere scholen telt.

Digitized by Google

Latijnsche scholen, van welke er 6 zijn, worden gevonden te Amsterdam, Alkmaar, Haarlem, Hoorn en Enkhuizen; welke, in het jaar 1840, gezamenlijk door 157 leerlingen bezocht zijn.

De voornaamste rivieren van Noord-Holland zijn. De Veecht, de Amstel, de Zaan, het Spaarne of Sparen, het Gein of Gayn, de Gaasp, de Diem, en de Korte Diem of Slochter. Ofschoon de meeste in deze provincie zoo menigvuldige meren droog gemaakt zijn; terwijl men thans (1843) nog aan het droog maken van het, zoo tot deze provincie als tot *Zuid-Holland* behoorende, Haarlemmermeer bezig is, heeft men er nog: het IJ, het Wijkermeer, het Naardermeer, het Horstermeer, het Leegmeer, het Langemeer en het Uitgeestermeer.

Ook heeft men in deze provincie het zeer belangrijke Noord-Hollandschekanaal, loopende van Amsterdam naar het Nieuwediep.

De voornaamste dijk- en polderbesturen in Noord-Holland zijn: 1°. het hoogheemraadschap van Rijnland, uit eenen Dijkgraaf, zeven Hoogheemraden, twaalf Hoofd-Ingelanden, eenen Rentmeester en eenen Secretaris bestaande; 2°. het hoogheemraadschap van Amstelland, uit eenen Dijkgraaf, zes Hoogheemraden en eenen Secretaris en Penningmeester bestaande; 3°. het hoogheemraadschap van de Honsdsbosschen-en-Duinen-tot-Petten, uit eenen Dijkgraaf, tien Hoogheemraden, twaalf Hoofd-Ingelanden en eenen Secretaris en Rentmeester bestaande; 4°. het hoogheemraadschap van de Uitwaterende sluizen in Kennemerland-en-West-Friesland, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vier Hoogheemraden, eenen Secretaris en Penningmeester; 5°. het hoogheemraadschap van Waterland (Waterlandsche Zeedijk), bestaande uit eenen Dijkgraaf, negen Hoogheemraden, eenen Pennningmeester en eenen Secretaris; 6°. het heemraadschap van Dregterland, bestaande uit twee Dijkgraven ieder met vier Heemraden, vier Hoofd-Ingelanden en twee en twintig Waardschappen, welke beide collegiën gezamenlijk eenen Secretaris en eenen Adjunct-Secretaris hebben; 7°. het heemraadschap van de Vier-Noorder-Koggen, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vier Heemraden, vier Oud-Waardsmannen, vier Dijks-Hoofdlieden, vier Hoofd-Ingelanden, vier Koggenmeesters, vier Molenmeesters en eenen Secretaris (1); 8°. het heemraadschap van Geestmer-Ambacht, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden, vier Hoofd-Ingelanden, zes Waardschappen, vijf Molenmeesters, eenen Secretaris, eenen Adjunct-Secretaris, eenen Penningmeester van de waardschappij en eenen Penningmeester van de molengeersen; 9°. het heemraadschap van de Schager-en-Niedorper-Koggen, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden, vijf Hoofd-Ingelanden, vijf Waardschappen voor Schagerkogge, vijf Waardschappen voor Niedorper-Kogge, eenen Secretaris voor de Schager-Kogge, eenen Secretaris voor de Niedorper-Kogge en eenen waarnemende Secretaris (2); 10°. het heemraadschap van de banne

(1) De Districts-besturen van de stad Medemblik en van de dorpen Opperdoes, Oostwoud, Houwert, Hoog-en-Laag-Zwaagdijk, Hoogwoud, Aartswoud, Opmeer, Abbekerk, Lambertshagen, Wadway, Wognum, Spanbroek, Zijbecarspel, Benningbroek, Twisk, Midwoude en Nibbixwoude, benoemen ieder eenen Afgevaardigde ter vergadering van de Waardschappen.

(2) Dregterland, de Vier-Noorder-Koggen, Geestmer-Ambacht en de Schager-en-Niedorper-Koggen maken een geheel uit, bekend onder den naam van West-Friesland. In het Collegie van Hoofd-Ingelanden van West-Friesland, brengt Dregterland drie, de Vier-Noorder-Koggen twee, Geestmer-Ambacht en Schager-en-Niedorper-Koggen twee stemmen uit.

Digitized by Google

Oostzaan-en-Oostzaandam (Oostzaner-Zeedijk), bestaande uit eenen Dijkgraaf, acht Heemraden, twee Ontvangers en eenen Secretaris; 11°. het heemraadschap van den banne Westzaan-en-Westzaandam (Westzaner-Zeedijk), bestaande in eenen Dijkgraaf, acht Heemraden en eenen Secretaris; 12°. het heemraadschap van den Assendelver-Zeedijk, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vijf Heemraden, onder welke twee Heemraden-Representanten voor de polders van Krommenie en Krommeniedijk c. s. en eenen Ontvanger; 13°. het heemraadschap van St. Aagtendijk, bestaande uit zeven Heemraden, onder welke de functiën van Dijkgraaf, Secretaris en Penningmeester om de twee jaren verwisselen; 14°. het heemraadschap van den Hoogendam, staande onder het stedelijk bestuur van Zaandam; 15°. het heemraadschap van den Nieuwendam, bestaande uit twee Dammeesters; 16°. het heemraadschap van den Polder-van-Katwoude (Katwouder-Zeedijk), bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en eenen Secretaris; 17°. het heemraadschap van den Zuidpolder (Zeedijk), bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Secretaris; 18°. het heemraadschap van den Zeevang (Zeedijk), bestaande uit eenen Dijkgraaf en drie Heemraden; 19°. het heemraadschap van den Zeevangs-Keukendijk, bestaande uit eenen Dijkgraaf en vier Heemraden; 20°. het heemraadschap van den Etersheimer-Keukendijk, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en vier Hoofd-Ingelanden; 21°. het heemraadschap van den Scharendamsche-dijk, staande over het gedeelte Akersloot onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, en voor het gedeelte Zuid-en-Noord-Schermer uit het bestuur dier gemeente; 22°. het heemraadschap van den Koekendijk-en-Stranden-tot-Schardam, bestaande uit eenen Dijkgraaf en vijf Heemraden, van welke tevens een als Secretaris fungeert; 23°. het heemraadschap van den Wieringer-waard, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vijf Heemraden, acht Hoofd-Ingelanden, eenen Penningmeester en eenen Secretaris; 24°. het heemraadschap van de Zijpe-en-Hazenpolder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, zes Heemraden, tien Hoofd-Ingelanden, eenen Secretaris en eenen Penningmeester; 25°. het hoogheemraadschap van Zeeburg-en-Diemerdijk, bestaande uit eenen Dijkgraaf, tien Hoogheemraden, eenen Secretaris en eenen Penningmeester; 26°. het hoogheemraadschap van den Zeedijk-beoosten-Muiden, bestaande uit eenen Dijkgraaf en President-Directeur van de zeesluis, zeven Hoogheemraden, eenen Secretaris en Penningmeester; 27°. het hoogheemraadschap van het Watergraafsmeer, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vijf Hoogheemraden, eenen Secretaris en Penningmeester; 28°. het hoogheemraadschap van de Beemster, bestaande uit eenen Dijkgraaf, zeven Hoogheemraden, onder welke een wegens de stad Purmerend, negentien Hoofd-Ingelanden, onder welke een wegens de stad Purmerend en een als Administrateur van het Deutzhofje te Amsterdam, eenen Secretaris, eenen Penningmeester der generale omslagen en eenen Penningmeester der polderomslagen; 29°. het heemraadschap van de Schermer, bestaande uit eenen Dijkgraaf, zeven Heemraden, achttien Hoofd-Ingelanden, eenen Secretaris, eenen Adjunct-Secretaris en eenen Penningmeester; 30°. het heemraadschap van Heer-Hugowaard, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vijf Heemraden, eenen Secretaris en Penningmeester; 31°. het heemraadschap van de Purmer, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden, eenen Secretaris en eenen Penningmeester; 32°. het heemraadschap

Digitized by Google

...Kanaal, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vijf He...
...het heemraadschap van Ter-Sche...
...vier Heemraden, acht buitenge...
...Penningmeester, en 34°. ...
...bestaande uit eenen Dijkgraaf e...
De Commissie belast met het beheer e...
...van het Haarlemmermee...
...bestuur van 22 Mei 1839, No. 6, bestaat ...
...dertien Leden en eenen Amannensis.

De dijken, welke Noord-Holland omringen, beginnen ...
...aan de oostoppende naar de Zijpe, zijn: de Aagtedij...
...dijk, hoog 2 ell. 8 palm. 6 duim. 5 streep.; de West-Za...
...dijk, hoog 2 ell. 7 palm. 3 streep.; de Oost-Za...
...hoog 2 ell. 6 palm. 1 duim. 6 streep.; de Waterla...
...hoog 2 ell. 6 palm. 6 duim. 9 streep.; de Nieuw...
...2 ell. 8 palm. 9 duim. 1 streep.; de Katwouder-dijk, hoog ...
...5 palm. 3 duim.; de Zuidpolder-dijk, hoog 3 ell. 2 ...
...7 streep.; de Zeevangs-Zeedijk, hoog 3 ell. 1 palm ...
...Zeevangs-Kouken-Zeedijk, hoog 3 ell. 4 duim.; de ...
...-Kouken-Zeedijk, hoog 3 ell. 8 duim. 7 streep...
...-Kouken-Zeedijk, hoog 3 ell. 1 palm. 9 du...
...de Dregterlandsche-Wester-Zeedijk, hoog 2 ell. 7 ...
...streep.; de Dregterlandsche-Zuider-Zeedijk, hoog ...
...streep.; de Dregterlandsche-Noorder-Zeedijk, ...
...palm. 3 duim.; de Nesse-dijk der Vier-Noord...
...2 ell. 9 palm. 8 duim. 8 streep.; de Vier-Noord...
...dijk, hoog 4 ell. 3 palm. 8 streep.; de Winkeler...
...hoog 3 ell. 9 palm. 2 duim. 4 streep.; de Ursemer-Zee...
...palm. 7 duim. 6 streep.; de Niedorper-Kogge...
...hoog 3 ell. 9 palm. 7 duim. 6 streep.; de Wieringerwa...
...palm. 3 streep.; de Zijper-Zeedijk, hoog 4 el...
...dijk, hoog 2 ell. 7 palm. 9 duim. 9 st...

De overstroomingen en doorbraken zijn in ...
...in 1375 op Marcellusdag; in 1464, 150...
...1532 en 1570 op Allerheiligen; in 1572, 16...
...in 1675 tweemaal, en later in 1775, 1776...

De gesteldheid in Noord-Holland is door de ligging t...
...Zuiderzee, alsmede door het menigvuldige water...
...veranderlijk en ongestadig. De zeevlammen, eene m...
...somtijds nedervalt, doet veel nadeel aan ...
...Ongezond echter is het land, ten minst...
...niet, wanneer zij goed en krachtig voedsel ...
...vooral in hunne kleeding naar behooren in acht ...
...er vele grijsaards. De lucht van Amsterd a...
...grachten eene menigte waterstoflucht ontwikk...
...uitwasemelingen zeer ongemakkelijk en zelfs ongezon...
...daarentegen niet slechts dragelijk, maar men ...
...voor teringachtige gestellen zeer gunstig is.

Het land is overal laag, vlak en effen, zonder dat men ...
...langs het strand der Noordzee uitgezonderd, ...
...aantreft. Ook in het Gooiland heeft men ...
...heuvelachtigen grond, welke tevens zeer vruchtb...

Digitized by Google

Vele landerijen liggen des winters en zelfs tot diep in het voorjaar onder water, en worden door behulp van watermolens drooggemaakt. Des zomers verschaft deze grond zeer geschikte weiden voor het vee, vooral voor de melkkoeijen, die hier in menigte gevonden worden. Deze koeijen, van welke vele uit Friesland in schepen naar Noord-Holland gebragt en aldaar, in het voorjaar, op de Hoornsche, Alkmaarder en Purmerender markten verkocht worden, leveren eenen overvloed van melk uit, waarvan eene groote menigte kaas gemaakt wordt (1).

Behalve runderen (2) levert het dierenrijk hier paarden; schapen, van welken men op Texel eene bijzondere soort vindt, waarvan de wol zeer gezocht en de kaas verzonden wordt; varkens, vooral in Gooiland; geiten; konijnen; hazen; egels; enz. Onder het tam gevogelte komen vooral hier in aanmerking: de hoenders, van welke er, omstreeks Assendelft, vele duizenden gehouden worden, zoodat de landlieden daar jaarlijks wel 20,000 tot 25,000 eijeren laten uitbroeden; voorts duiven; eenden; ganzen; zwanen, vooral in de Zijp, in zoo groote hoeveelheid, dat er jaarlijks te Alkmaar eene zwanenmarkt gehouden wordt, waarop zelfs Fransche kooplieden die vogels komen koopen; kalkoenen; wild gevogelte, als: faisanten; patrijzen; hout- en watersnippen; lijsters; spreeuwen; vinken; sperwers; reigers; ooljevaars; kwartels; koolduiven; zwaluwen; kieviten, van welke de eijeren in menigte gezocht en verkocht worden; bijen, vooral in het Gooiland, enz. Langs de kusten wordt hier veel visch gevangen, hoewel niet meer in die hoeveelheid als voorheen, onder anderen kabeljaauw; schelvisch; schol; rog; bot, van welke, vooral die, welke in den Zak der Zuiderzee gevangen wordt, onder den naam van Huizer-bot, bijzonder gezocht is; tong; zeehanen; tarbot en schol. De binnenwateren leveren goede baars, inzonderheid de Haarlemmermeer-baars, als zeer lekker vermaard; snoek; paling; braassem; karper enz. Het IJ levert garnalen en bot, en, even als de Zuiderzee, ook haring, om tot bokking te droogen. Op de kusten vindt men ook zee honden.

Uit het plantenrijk levert deze provincie: boekweit, in het Gooiland; koren, ook in de omstreken van Alkmaar; tarwe, in de Zijp, die zeer beroemd is; rogge; haver; paardenboonen; koolzaad; fijne zaden, als: mostaard-, kanariezaad, enz., waarvan Alkmaar de voornaamste stapelplaats is; moeskruiden, in Amstelland, de Streek en de Beemster, van welke onder anderen de Streeker bloemkool en de Langendijker wortelen, ofschoon kleiner dan de Streeker, algemeen geroemd worden; aardappelen, hoewel niet in genoegzame hoeveelheid voor het gebruik; boomvruchten, waaronder de Wijker-kersen eenen zekeren naam plagten te hebben; aardbeziën, van welken men, onder Aalsmeer, Beverwijk en Wijk-aan-Duin, alsmede in de Streek, geheele velden aantreft; bloembollen, welke inzonderheid in de omstreken van Haarlem worden aangekweekt; hooi, waarvan het buitendijks, in de omstreken

(1) Op de onderscheidene markten van NOORD-HOLLAND werden, in het jaar 1838 nagenoeg 11,000,000 ponden kaas aangebragt, welke, door elkander genomen, tot den prijs van 26 guld. de 100 ponden verkocht zijn, en in het jaar 1840, alleen op de markten van Alkmaar en Hoorn 6,929,801 ponden, die, door elkander, voor 40 à 42 guld de 100 pond verkocht zijn.

(2) Op 1 Januarij 1843 waren er in NOORD-HOLLAND 85,934 runderen boven de twee jaren, 24,915 beneden de twee jaren; 18,993 paarden boven de drie jaren, 1586 beneden de drie jaren, en 103,634 schapen.

Digitized by Google

van Texel, bestaande uit eenen Di[illegible]
Secretaris; 33°. het heemraadschap [illegible] ls, enz. Uitgezonderd
uit eenen Dijkgraaf, vier Heemraden [illegible] der de heeschen mag
eenen Secretaris en eenen Penningm[illegible] Hoogerheesch, het Ram-
van Wieringen, bestaande uit [illegible] in het zuidwestelijke gedeelte
De Commissie belast met [illegible] Houtgewas, doch dit
het droogmaken van het [illegible] op; terwijl de me-
Koninklijk besluit van 22 Mei 1[illegible] , voor de dijk en-
zitter, dertien Leden en eenen [illegible]

De dijken, welke Noord-Holland[illegible] turf en zand.
en zoo omloopende naar de Zijpe, [illegible] weteelt en akkerbouw de
tedijk, hoog 2 ell. 8 palm. 6 duim. [illegible] landers zijn, vindt men
dijk, hoog 2 ell. 7 palm. 3 streep. [illegible] zelfs zeer belangrijke.
hoog 2 ell. 6 palm. 1 duim. 6 streep. [illegible] de Zaan, welke het zoo
hoog 2 ell. 6 palm. 6 duim. 9 streep. [illegible] zoutkeeten, waarvan die
hoog 2 ell. 8 palm. 9 duim. 1 streep. [illegible] geraffineerde zout, ook
3 ell. 3 palm. 5 duim.; de Katwo[illegible] affinaderijen; zeepzie-
4 duim. 7 streep.; de Zuidpolder[illegible] makerijen, waarvan het
1 streep.; de Zeevangs-Zeedijk[illegible] wegens het zuiver aldaar ge-
Zeevangs-Keuken-Zeedijk, [illegible] den wordt; scheeptimmer-
mer-Keuken-Zeedijk, hoog [illegible]; zeildoekmakerijen, vooral
dammer-Keuken-Zeedijk, [illegible] werden; lijnbanen; teer-
de Dregterlandsche-Wester-[illegible] heid langs de Zaan; blaauw-
2 streep.; de Dregterlandsche-[illegible] rijen; marokijn-, hoeden-,
6 streep.; de Dregterlandsche[illegible] fabrijken; katoen-, boek-,
9 palm. 8 duim.; de Nesse-dijk[illegible] koorn-, pel- en velmolens;
hoog 3 ell. 9 palm. 8 duim. 8 [illegible], enz.
Zeedijk, hoog 4 ell. 3 palm. 8 [illegible] Leden; van welke 6 door de
hoog 3 ell. 9 palm. 2 duim. 4 stre[illegible] 22 door het platteland gekozen
3 ell. 6 palm. 7 duim. 6 streep.; [illegible] Haarlem 4; Alkmaar,
hoog 3 ell. 6 palm. 7 duim. 6 stre[illegible] huizen, Edam en Purme-
3 ell. 3 palm. 3 streep.; de Zijp[illegible] Monnikendam en Weesp; ie-
en de Schinkeldijk, hoog 2 ell[illegible] Staten worden 10 Leden naar

De voornaamste overstroomingen [illegible]gevaardigd. De Gedeputeerde
LAND geweest: in 1375 op Marcell[illegible], even als dat van de
1509, 1514, 1532 en 1570 op Allerheiligen [illegible] goud, beladen met eenen
1654, 1665, in 1675 tweemaal, [illegible]hauwen van azuur.
1825.

De luchtgesteldheid in Noord-Ho[illegible] van *Holland-en-Zeeland*, prov.
Noord- en de Zuiderzee, alsmede d[illegible], van welke vier te Alkmaar,
vochtig, veel beneveld en ongestadig[illegible] Dominicus, de H. Fran-
langs de Noordzee somtijds nederva[illegible] de statiën te Akersloot,
en boomvruchten. Ongezond echter[illegible] Texel, Castricum, de Eg-
inboorlingen, niet, wanneer zij g[illegible] Heilo, Krommeniedijk-
en zich, vooral in hunne kleedi[illegible], Obdam, Ouddorp, Ou-
zelfs vindt men er vele grijsaarden[illegible], 't Velt, Warmenhui-
de stilstaande grachten eene men[illegible] Warmerveer en Zijpe-en-
voor vele vreemdelingen zeer ongez[illegible] door 30 Pastoors en 5 Kapel-
den inwoner daarentegen niet sle[illegible] onder welke 13,700 Communi-
zelfs, dat zij voor teringachtige g[illegible]

De grond is er overal laag, vlak[illegible]
alleen de duinen langs het strand [illegible]
bergen of heuvelen aantreft. Ook [illegible] 1831, uitgeklaard 2628 schepen. In 1843
zeer verheven heuvelachtigen grou[illegible] waren, waarvan Amsterdam 7, Enkhuizen 6

HOLLAND (WEST-), naam, welken vreemde schrijvers weleens verkeerdelijk aan het Westland, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gegeven hebben. Zie Westland.

HOLLAND (ZUID-), prov., die het meerendeel van het zuidelijke gedeelte des voormaligen graafs. Holland uitmaakte, en zamengesteld is uit: 1) die gedeelten van dat graafs., welke tijdens het bestaan van de republiek, de balj. Rijnland, behalve een klein noordelijk gedeelte, dat thans tot *Noord-Holland* gerekend wordt, Delfland, Schieland en Gouda, het Grootwaterschap van Woerden, het Land van Voorne, het Land van Putten, den Hoekschewaard, het Eiland van Dordrecht, den Zwijndrechtschewaard, den Riederwaard, den Alblasserwaard, den Crimpenrewaard, de Vijf-Heerenlanden, de vrije heerl. Kort-Haarlem-met-Willens, Vrijhoef-met-Kalverenbroek en het Land van Stein, de eil. Goederede, Overflakkee en Rozenburg uitmaakten, benevens gedeelten van de bar. van Asperen en de heerl. Heukelom; 2) de dorpen Everdingen en Zijderveld, voorheen tot *Gelderland* behoord hebbende; 3) de heerl. Sommelsdijk, welke, hoewel op het eil. Overflakkee gelegen, voorheen tot *Zeeland* behoorde; 4) de heerl. Papekop en Diemerbroek, Lange-en-Ruige-Weide en Oukoop, benevens de d. Hagestein, Langerak en Willige-Langerak, vroeger een gedeelte der prov. *Utrecht* uitmakende.

Deze provincie grenst N. aan de prov. Noord-Holland, O. aan Utrecht en Gelderland, Z. aan den Biesbosch, het Hollandsdiep en het Volkerak, die haar van Noord-Braband en aan het Krammer dat haar van Zeeland scheiden, W. aan de Noordzee.

Zij heeft in de lengte, van het N. naar het Z., eene uitgestrektheid van 15 u. en eene breedte van 9 u. gaans.

Zuid-Holland bevat 14 steden en 225 plattelandsgemeenten. De steden zijn: 's Gravenhage, Rotterdam, Leyden, Dordrecht, Delft, Gouda, Schiedam, Gorinchem, Brielle, Woerden, Schoonhoven, Maassluis, Vlaardingen en Delfshaven, welke laatste plaats, bij koninklijk besluit van 31 Julij 1825, den naam van stad heeft verkregen, zonder echter in de vergadering der Provinciale Staten als zoodanig te mogen deelnemen.

Volgens de kadastrale meting van 1833 had men een aantal van 602,481 percelen, waarvan 89,884 gebouwde en 512,597 ongebouwde. De uitgebreidheid in bunders was 303,617, waarvan: 257,792 bebouwde gronden; 2039 groote en andere wegen, straten, pleinen, wallen, wandelingen enz.; 196,443 wateren, rivieren, moerassen, beeken, meren, grachten, vijvers enz., en 24,143 zee- en rivierstranden, duinen, riet-, geest- en bieslanden, turfgrond enz. besloegen (1).

Deze provincie is na Noord-Holland de meest bevolkte en telt 178 inw. op de 100 bund.

Men had er op den 1 Januarij 1840 eene bevolking van 526,020 zielen. Onder die bevolking, bestaande uit 111,066 huisgezinnen, bewonende 75,984 huizen, zijn, van het mannelijke geslacht: 157,278 ongehuwden, 85,279 gehuwden en 9009 weduwenaars; van het vrouwelijke geslacht: 164,919 ongehuwden, 85,349 gehuwden en 24,186 weduwen; terwijl die bevolking, wat de godsdienstige gezindheden betreft, waartoe zij behooren, verdeeld wordt in 387,200 Protestanten, 129,438 R. K.,

(1) Door den drooggemaakten Zuidplas en den ijzeren spoorweg ondergaat deze staat eenige verandering.

Digitized by Google

van Beverwijk gewonn
strekte wouden heeft m
men tellen: de Haarle
Pe n bosch en de Alk
dezer provincie vindt
levert niet dan brand
nigvuldige, langs de
rivierwerken onontbe
Het rijk der delfs
Ofschoon handel,
voornaamste middel
er evenwel ook ee
De aanmerkelijkste
beroemde Hollands
te Alkmaar zoo
zelfs in andere la
derijen; bierbrou
Produkt, uit de t
vonden wordende
werven; ankersm
te Krommenie,
en traankokerijen
selfabrijken; ch
reiskoffer-, sergie
kaart- en plaatd
linnenweverijen;
rentwijnderijen;
De Provincial
Ridderschap, 4
worden, waart
Hoorn en Za
rende, ieder
der 1 Lid kiez
de Tweede Kam
Staten bestaan
Het wapen d
voorm. prov. H
leeuw van keel
HOLLAND (
Noord-Holland
als die van de
ciscus en de
Assendelft,
monden, He
en-Marken,
de-Schild, T
zen, Wierin
Noord-Zijpe,
lanen. Men tel
kanten.

[redacted] verdeeld in 6 [redacted]
[redacted]-veen, Rotterdam, Dord-
[redacted]lijk 21 kant. uitmaken.
[redacted] volgende hoofdplaatsen hebben:
[redacted] Noordwijk,
Oegstgeest,
Naaldwijk,
Pijnacker,
Delftshaven,
Bodegraven,
Alphen,
Stompwijk,
Haastrecht,
Leerkerk,
Alblasserdam,
Ridderkerk,
Oud-Beijerland,
Strijen,
Sommelsdijk,
Helvoetsluis,
Geervliet.

[redacted] 188,518 tot de steden en 237,418 tot
[redacted] K. 1084 R. K. van de oude Clerezy.
[redacted], 8370 Hoogd. ker., 252 Port. ker.,
[redacted] Onder de kerr. zijn gerekend de

(1) In 1842 zijn in de
worden uitgerust voor de
en de Rijp 6.

Digitized by Google

Voor de nationale militie heeft men 27 kantons, welke tot de volgende hoofdplaatsen behooren :

1e	militiekanton,	hoofdplaats	Dordrecht,
2e	» ,	»	Vianen,
3e	» ,	»	Gorinchem,
4e	» ,	»	's Gravendeel,
5e	» ,	»	Oud-Beijerland,
6e	» ,	»	Ridderkerk,
7e	» ,	»	IJsselmonde,
8e	» ,	»	Alblasserdam,
9e	» ,	»	Sliedrecht,
10e	» ,	»	Rotterdam,
11e	» ,	»	Brielle,
12e	» ,	»	Sommelsdijk,
13e	» ,	»	Overschie,
14e	» ,	»	Zevenhuizen,
15e	» ,	»	Leyden,
16e	» ,	»	Woerden,
17e	» ,	»	Schoonhoven,
18e	» ,	»	Gouda,
19e	» ,	»	Alphen,
20e	» ,	»	Oudshoorn,
21e	» ,	»	Sassenheim,
22e	» ,	»	's Gravenhage,
23e	» ,	»	Naaldwijk,
24e	» ,	»	Vlaardingen,
25e	» ,	»	Schiedam,
26e	» ,	»	Delft,
27e	» ,	»	Veur.

Ten opzigte van het onderwijs wordt Zuid-Holland in 9 schooldistrikten verdeeld, waarvan het 2e en 3e ieder in 2 afdeelingen gesplitst zijn :

Het	1e schooldistrikt,			telt	61 scholen.
»	2e »	1e afdeel.,		»	54 »
»	2e »	2e »		»	20 »
»	3e »	1e »		»	24 »
»	3e »	2e »		»	21 »
»	4e »			»	40 »
»	5e »			»	46 »
»	6e »			»	15 »
»	7e »			»	28 »
»	8e »			»	97 »
»	9e »			»	33 »

Lagere scholen telt men er alzoo in het geheel 426. —

Latijnsche scholen, van welke er 9 zijn, worden gevonden te 's Gravenhage, Delft, Rotterdam, Schiedam, Leyden, Dordrecht, Gorinchem, Gouda en Brielle, welke gedurende het jaar 1840 bezocht zijn door 207 leerlingen.

De voornaamste rivieren van Zuid-Holland zijn: de Rijn, met hare takken, de Lek, de Linge, de Merwede, de Hollandsche-IJssel, de Gouwe, de Rotte, de Schie, de Alblas, de Does en de Heymanswetering.

Zuid-Holland, dat voorheen zoo rijk aan meren was, heeft, even als Noord-Holland, velen daarvan in droogmakerijen herschapen gezien ;

Digitized by Google

het eenige nog bestaande: in behalve het thans reeds drooggemaakte voormalige Haarlemmermeer het Braassemermeer.

De voornaamste kanalen zijn: het Kanaal van Voorne, het Zederikkanaal, het Kanaal van Katwijk en het Steenenhoeks-kanaal.

De voornaamste dijk- en polderbesturen in deze provincie zijn: 1°. het hoogheemraadschap van Rijnland, bestaande uit eenen Dijkgraaf, zeven Heemraden, eenen Secretaris en eenen Rentmeester; 2°. het hoogheemraadschap van Delfland, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vijf Hoogheemraden, eenen Secretaris, eenen Penningmeester, eenen gezworen Klerk en eenen Fabriek en Landmeter; 3°. het hoogheemraadschap van Schieland, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vijf Hoogheemraden, zes Hoofd-Ingelanden, eenen Secretaris en Rentmeester, eenen Fabriek en Landmeter en eenen Adjunct-Fabriek en beëedigd Klerk; 4°. het dijkscollegie van den Crimpenerwaard, bestaande uit eenen Dijkgraaf, zeven Hoogheemraden, eenen Secretaris, tevens Ontvanger van het taxatiegeld der dijken, en eenen Penningmeester; 5°. het dijkscollegie van den Alblasserwaard, bestaande uit eenen Dijkgraaf, dertien Hoogheemraden en eenen Penningmeester en Secretaris; 6°. het dijkscollegie der Vijf-Heerenlanden, bevattende: het Land van Arkel, bestuurd door eenen Dijkgraaf en twee Hoogdijkheemraden; het Land van Vianen, bestuurd door eenen Dijkgraaf en twee Hoogdijkheemraden; het Land van Hagestein, bestuurd door eenen Dijkgraaf en eenen Hoogdijkheemraad; het Land van Everdingen, bestuurd door eenen Dijkgraaf en eenen Hoogdijkheemraad; het Land van Ter-Leede, bestuurd door eenen Dijkgraaf, twee Hoogheemraden en eenen Penningmeester en Secretaris; terwijl het geheele dijkscollegie der Vijf-Heerenlanden nog eenen Penningmeester en Secretaris heeft; 7°. het dijkscollegie van het Land van Arkel boven de Zouwe, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Hoogdijkheemraden en eenen Penningmeester en Secretaris; 8°. het dijkscollegie van het Land van Arkel beneden de Zouwe, bestaande uit eenen Dijkgraaf, eenen Groot-Waardsman, acht Hoogdijkheemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; 9°. het collegie van de Lek, bestaande uit het dijkscollegie 's Lands van Vianen, Hagestein en Everdingen, wordende het Land van Vianen bestuurd door eenen Dijkgraaf, twee Hoogdijkheemraden, eenen Secretaris en eenen Penningmeester; het Land van Hagestein door eenen Dijkgraaf en eenen Hoogdijkheemraad, en het Land van Everdingen door eenen Dijkgraaf en eenen Hoogdijkheemraad; 10°. het watercollegie van den Overwaard, bestaande uit eenen Erfwatergraaf, zeven Waterheemraden, en eenen Penningmeester en Secretaris; 11°. het waterheemraadschap van den Nederwaard, beheerd door twee collegiën, als: het watercollegie van de Graaf en Alblas, bestuurd door eenen Watergraaf, vijf Waterheemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; en het watercollegie van het Nieuw-Waterschap, bestuurd door twee Erfwatergraven, eenen Adjunct-Erfwatergraaf, zes Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; 12°. het Hoogdijks-collegie van Mijnsheerenland van Moerkerken, bestaande uit eenen Dijkgraaf, zeven Hoogdijkheemraden en eenen Penningmeester; 13°. het heemraadschap van het Kanaal van Steenenhoek, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vijf Heemraden, van welke een Vice-Dijkheemraad is, eenen Secretaris en Penningmeester en eenen Adjunct-Secretaris en

Digitized by Google

Penningmeester (1); 14°. de Commissie belast met het beheer der Lingewerken, bestaande uit eenen President, vier Leden en drie Penningmeesters (2); 15°. het dijkscollegie van den Lande van Voorne, bestaande uit eenen Dijkgraaf, zes Heemraden, eenen Secretaris en eenen Penningmeester; 16°. het dijkscollegie van den Ring van Putten, bestaande uit eenen Opper-Dijkgraaf, vier Hoogheemraden, eenen Waardsman en eenen Secretaris; 17°. het dijkscollegie van Oud-en-Nieuw-Rozenburg, de Ruige-en-Lange-Platen, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden, en eenen Secretaris en Penningmeester; 18°. het dijkscollegie van den Noord-IJsseldijk-in-Hekendorp-en-Snelrewaard, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Hoogheemraden en eenen Secretaris; 19°. het dijkscollegie van den Zwijndrechtsche-waard, bestaande uit eenen Dijkgraaf, zeven Hoogheemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; 20°. het hoogheemraadschap van Oud-en-Nieuw-Reijerwaard, bestaande uit eenen Dijkgraaf, eenen Substituut-Dijkgraaf, vijf Hoogheemraden, eenen Waardsman en Penningmeester van Oud-Reijerwaard, eenen Waardsman en Penningmeester van Nieuw-Reijerwaard en eenen Secretaris; 21°. het grootwaterschap van Woerden, bestaande uit eenen Dijkgraaf, eenen Hoogheemraad en Kameraar, vier Hoogheemraden en eenen Secretaris; 22°. het waterschap van Sluipwijk, bestaande uit eenen Dijkgraaf, eenen Schout, vijf Heemraden en eenen Secretaris en Ontvanger; 23°. het polderbestuur van de Drooggemaakte-polders-van-Nieuwkoop-en-Zevenhoven, bestaande voor den Drooggemaakte-polder-van-Nieuwkoop uit eenen Dijkgraaf en twee Heemraden, en voor den Drooggemaakte-polder-van Zevenhoven uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden, eenen Secretaris en Penningmeester, eenen Opziener of Inspecteur der polders en eenen Onder-Opziener; 24°. het polderbestuur der Droogmakerij van Bleiswijk-en-Hillegersberg, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vier Heemraden eenen Penningmeester en Secretaris, vier Kroosheemraden en eenen Opziener; 25°. het polderbestuur van St. Anthonijpolder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vier Hoogdijkheemraden, en eenen Penningmeester; 26°. het polderbestuur van Alblasserdam, bestaande uit eenen Polderschout, vijf Heemraden, drie Waardslieden, eenen Secretaris, en eenen Gaardermeester of Ontvanger; 27°. het polderbestuur van den Ziedewijpolder van Oost-Barendrecht, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden, eenen Secretaris en Penningmeester; 28°. het polderbestuur van den polder het Buitenland-van-Oost-en-West-Barendrecht-en-Carnisse, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; 29°. het polderbestuur van den polder het Binnenland-van-Oost-en-West-Barendrecht-en-Carnisse, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; 30°. het polderbestuur van den Zuidpolder-van-Oost-en-West-Barendrecht-en-Carnisse, bestaande uit eenen

(1) De Zuidhollandsche districten, welke bijdragen in de kosten van dit kanaal, zijn: Arkel boven de Zouwe, Vianen, Hagestein, Everdingen, Ter-Lede, Vianhoven, Asperen, Heukelum en Spijk.

(2) Het beheer aan deze commissie opgedragen strekt zich uit over de Diefs-, Meer-, Oude- en Zuider-Lingedijken, van den Lekdijk onder Everdingen, tot aan het bolwerk van de vesting der stad Gorinchem.

Digitized by Google

Dijkgraaf, vier Hoogheemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; 31°. het polderbestuur van Oud-Beijerland-Moerkerken-Cromstrijen-en-de-Groep, bestaande voor Oud-Beijerland, uit eenen Dijkgraaf en vier Heemraden, voor Moerkerken uit eenen Heemraad en voor Cromstrijen uit eenen Dijkgraaf en twee Heemraden, terwijl alle drie de polders te zamen eenen Penningmeester hebben; 32°. de polderbesturen onder Zuid-Beijerland, bestaande voor Klein-Zuid-Beijerland, uit eenen Dijkgraaf en twee Heemraden; voor Groot-Zuid-Beijerland uit eenen Dijkgraaf en drie Heemraden, en voor den Eendragts-polder, uit eenen Dijkgraaf en twee Heemraden, terwijl er een Secretaris en Penningmeester voor alle drie de polders bestaat; 33°. de polderstuuren onder Berkenwoude, als: de polder Achterbroek, bestuurd door drie Heemraden, eenen Polderschout, Secretaris en Gaardermeester; en de polder Berkenwoude, bestuurd door drie Heemraden, eenen Polderschout, Secretaris en Gaardermeester; 34°. de polderbesturen onder Bodegraven, zijnde: dat van den Boezempolder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Kroosheemraden en eenen Penningmeester; dat van den Meijepolder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Kroosheemraden en eenen Penningmeester; dat van den Weylandpolder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Kroosheemraden en eenen Penningmeester; dat van den Weypoortpolder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Kroosheemraden en eenen Penningmeester, dat van den Noordzijderpolder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vier Kroosheemraden en eenen Penningmeester; dat van den Zuiderpolder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Kroosheemraden en eenen Penningmeester; 35°. het polderbestuur van Broek-Thuil-en-het-Weegje, bestaande uit twee Heemraden, eenen Polderschout, Secretaris en Penningmeester; 36°. het heemraadschap van Bloemendaal, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vier Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; 37°. het polderbestuur van Broekhuizen, bestaande uit twee Landbewaarders, eenen Polderschout, Secretaris en Penningmeester; 38°. de polderbesturen van Charlois-Robbenoort-en-Plompert, zijnde: dat van Charlois, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester, en dat van Robbenoort-en-Plompert, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; 39°. het polderbestuur van de Banne-van-Gorinchem-en-Langscheiwijk, bestaande uit eenen Polderschout en vijf Heemraden; 40°. de polderbesturen van Oud- en Nieuw-Goudriaan, bestaande uit vier Heemraden van Oud-Goudriaan, vijf Heemraden van Nieuw-Goudriaan, twee Waardslieden en eenen Polderschout, Secretaris en Penningmeester; 41°. het polderbestuur van Ammers-Graveland-Achterland-en-Peulwijk, onder Groot-Ammers, bestaande uit zeven Heemraden, eenen Waardsman, eenen Polderschout en Secretaris en eenen Penning- of Gaardermeester; 42°. het polderbestuur van Gelkenes, onder Groot-Ammers, uit vier Heemraden, eenen Waardsman, eenen Polderschout en Secretaris en eenen Penning- of Gaardermeester bestaande; 43°. het polderbestuur van Hagestein, uit twee Heemraden, eenen Polderschout en Secretaris en eenen Gaardermeester zamengesteld; 44°. het polderbestuur van [illegible] Boeikop, uit vier Heemraden, eenen Polderschout, Secretaris en Gaardermeester bestaande; 45°. het polderbestuur van de [illegible] polders van Dordrecht, bestaande uit eenen Dijkgraaf,

Digitized by Google

vijf Heemraden en eenen Penningmeester; 46°. het polderbestuur van den Polder van Wieldrecht, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en eenen Penningmeester; 47°. het polderbestuur der Zomerlanden van Heinenoord, uit eenen Dijkgraaf, eenen Adjunct-Dijkgraaf, eenen Dijkgraaf voor het gedeelte van Moerkerken, zes Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester bestaande; 48°. het polderbestuur van den Bosschepolder, bij Godschalksoord, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en eenen Penningmeester; 49°. het polderbestuur van Hekelingen-Vriesland-en-Klein-Schuddebeurs, uit vier Leden en eenen Secretaris bestaande; 50°. de polderbesturen onder IJsselmonde, zijnde: het dijkgraafschap van Oost-IJsselmonde, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Hoogdijkheemraden, eenen Penningmeester en eenen Secretaris; het polderbestuur van Oost-IJsselmonde-en-Klein-Nieuland, bestaande uit vijf Heemraden, eenen Penningmeester en eenen Secretaris; het dijkgraafschap van de Vier-polders-van-West-IJsselmonde, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vijf Hoogheemraden, eenen Penningmeester en eenen Secretaris; het polderbestuur van Dirk-Smeetsland, bestaande uit eenen Dijkgraaf en twee Heemraden; het polderbestuur van Meester-Arend-van-der-Woudensland; bestaande uit eenen Heemraad, eenen Penningmeester en eenen Secretaris; het polderbestuur van Varkensoord, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vier Heemraden, eenen Penningmeester en eenen Secretaris; het polderbestuur van Karnemelksland, bestaande uit eenen Dijkgraaf, eenen Heemraad, eenen Penningmeester en eenen Secretaris; het polderbestuur van de Acht-en-zestig-morgen, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden, eenen Penningmeester en eenen Secretaris; 51°. het polderbestuur van het Ambacht-Kralingen, uit eenen Schout, drie Ambachtsbewaarders, eenen Secretaris en eenen Penningmeester bestaande; 52°. het polderbestuur van Crimpen op de Lek, uit drie Heemraden en eenen Polderschout en Secretaris bestaande; 53°. het polderbestuur van Langerak, bestaande uit eenen Polderschout, Secretaris en Penningmeester en vier Heemraden; 54°. het polderbestuur 's Land van Ter-Leede, bestaande uit eenen Schout, vijf Waardsmannen, vijf Gezworen, eenen Secretaris en eenen Gaardermeester; 55°. het polderbestuur van het Ambacht-Lekkerkerk, uit zeven Heemraden, eenen Polderschout, Secretaris en Penning- of Gaardermeester bestaande; 56°. Ambachtsbewaarders van Monster-en-Monsterambacht, bestaande uit eenen Schout en twee Ambachtsbewaarders; 57°. het polderbestuur van Moordrecht, bestaande uit eenen Schout en Secretaris en twee Ambachtsbewaarders; 58°. de polderbesturen onder Nieuwerkerk-op-den-IJssel, zijnde: dat van het Ambacht, bestaande uit eenen Polderschout en twee Ambachtsbewaarders; dat van den polder Kortland, bestaande uit eenen Polderschout en twee Poldermeesters; dat van den polder Esse-en-Gansdorp, bestaande uit eenen Polderschout en vier Poldermeesters; dat van den polder Blaardorp, bestaande uit eenen Polderschout en twee Poldermeesters; terwijl alle de polderbesturen onder Nieuwerkerk-op-den-IJssel, gezamenlijk eenen Ambachts- en Polderseoretaris hebben; 59°. de polderbesturen van Nieuw-Klein-en-Groot-Cromstrijen, alsmede Numanspolder, zijnde: dat van Nieuw-Cromstrijen, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester; dat van Klein-Cromstrijen, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester, dat van Groot-Cromstrijen,

Digitized by Google

Dijkgraaf, vier Hoogheemraden en eenen Secretaris en [illegible] Penning-
31°. het polderbestuur van Oud-Beijerland- [illegible]ijkgraaf, vier
Cromstrijen-en-de-Groep, bestaande voor [illegible]rbesturen onder
land, uit eenen Dijkgraaf en vier Heemraden, voor [illegible]udeland, be-
uit eenen Heemraad en voor Cromstrijen [illegible] Penningmeester;
en twee Heemraden, terwijl alle drie de polders [illegible]graaf, drie Gezwo-
ningmeester hebben; 32°. de polderbesturen ond[illegible]polder, bestaande
land, bestaande voor Klein-Zuid-Bei[illegible]ningmeester; dat van
Dijkgraaf en twee Heemraden; voor Groot-Z[illegible]ine Gezworenen en
eenen Dijkgraaf en drie Heemraden, en voo[illegible]lder, bestaande uit
der, uit eenen Dijkgraaf en twee Heemraden[illegible]ningmeester; dat van
taris en Penningmeester voor alle drie de p[illegible]graaf, twee Gezworenen
poldersturen onder Berkenwoude, als: de[illegible]ade-Rietveld, be-
bestuurd door drie Heemraden, eenen P[illegible]n en eenen Penningmees-
Gaardermeester; en de polder Berkenw[illegible] uit twee Dijkgraven,
Heemraden, eenen Polderschout, Secretaris[illegible] alle de polderbe-
de polderbesturen onder Bodegraven, [illegible]lijken Secretaris;
zempolder, bestaande uit eenen Dijk[illegible] uit vijf Heemraden, eenen
eenen Penningmeester; dat van den M[illegible]s en eenen Penning- of
eenen Dijkgraaf, drie Kroosheemraden, [illegible]bestuur van den Oude-
van den Weylandpolder, bestaande [illegible] Dijkgraaf, vier Heemraden
heemraden en eenen Penningmeester; [illegible]estaande; 63°. de polder-
der, bestaande uit eenen Dijkgraaf, [illegible] van den gecombineerden
Penningmeester, dat van den Noo[illegible]older, bestaande uit eenen
eenen Dijkgraaf, vier Kroosheemrad[illegible]meesters; dat van den Gnep-
van den Zuiderpolder, bestaand[illegible]ande uit eenen Burgemeester
heemraden en eenen Penningmeester[illegible] van den Gnephoeksche-
Thuil-en-het-Weegje, beste[illegible] uit eenen Dijkgraaf en Se-
Polderschout, Secretaris en Penn[illegible]olderbestuur van Papekop-
van Bloemendaal, bestaande[illegible] Polderschout en Secreta-
en eenen Secretaris en Penn[illegible]turen onder Pernis, zijnde
Broekhuizen, bestaande uit[illegible]aande uit eenen Poldermees-
schout, Secretaris en Penni[illegible]meester en Secretaris; dat van
Charlois-Robbenoort-e[illegible] eenen Dijkgraaf, Penning-
lois, bestaande uit eenen [illegible], dat van Deyffelsbroek,
taris en Penningmeester, [illegible]meester en Secretaris en twee
bestaande uit eenen Dijkg[illegible]oord, bestaande uit eenen
en Penningmeester; 39°. [illegible] en twee Heemraden; dat van
Gorinchem-en-Lang[illegible]dermeester, Penningmeester en
en vijf Heemraden; 40°. [illegible] van den Gorzepolder, be-
Goudriaan, bestaande [illegible]meester en Secretaris en twee
vijf Heemraden van Nieu[illegible]walland, bestaande uit eenen
Polderschout, Secretari[illegible] en twee Heemraden; 66°. het
van Ammers-Grav[illegible]aad, bestaande uit eenen Dijk-
Groot-Ammers, best[illegible] en eenen Penningmeester; 67°.
eenen Polderschout en [illegible]ijde: dat van den polder
42°. het polderbestuur [illegible] Dijkgraaf, twee Heemraden en
vier Heemraden, een[illegible]polder Nieuw-Piershil, be-
en eenen Penning-o[illegible]emraden en eenen Penningmees-
van Hagestein, [illegible]ershil, bestaande uit eenen Dijk-
taris en eenen Gaar[illegible]ngmeester; dat van den Noord-
Hei- en Boeikop[illegible]ers en eenen Penningmeester;
taris en Gaarderm[illegible]ing-van-het-Gemeeneland-
Vierpolders va[illegible]-Hoogvliet, dat bestaat uit eenen

Digitized by Google

Dijkgraaf, Penningmeester en Secretaris en vijf Hoogheemraden; 69°. het polderbestuur van het Blok-Randenburg, bestaande uit den Burgemeester van Reeuwijk, eenen Poldermeester en eenen Secretaris; 70°. het polderbestuur van Reeuwijk-Broekveld-Wijk-Voshol-en Ravensburg c. a., uit eenen Schout, zeven Heemraden en eenen Secretaris bestaande; 71°. de polderbesturen onder Rhoon, zijnde: dat van Oud-en-Nieuw-Pendrecht, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester en Secretaris; dat van den Portlands-polder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester en Secretaris; dat van den Molen-polder-en-Zegenpolder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden, en eenen Penningmeester en Secretaris; dat van het Buitenland van Rhoon bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester en Secretaris; en dat van het Binnenland-van-Rhoon, bestaande uit eenen Dijkgraaf, Penningmeester en Secretaris en twee Heemraden; 72°. de polderbesturen onder Rijnsaterwoude, zijnde dat van den Wassenaarsche-polder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, Secretaris en Penningmeester en twee Heemraden; en dat van den Rijnsaterwoudsche-Veen-polder, bestaande uit twee Poldermeesters en eenen Secretaris en Penningmeester; en dat van den Klein-Heiligegeest-polder, bestaande uit eenen Secretaris en Penningmeester en twee Poldermeesters; 73°. het polderbestuur van Schelluinen-en-Kwakernaak, bestaande uit eenen Polderschout en vier Heemraden; 74°. het polderbestuur van Schoonrewoerd, bestaande uit eenen Schout, drie Waardslieden, eenen Secretaris en eenen Ontvanger; 75°. het polderbestuur van Sliedrecht, uit zes Heemraden en eenen Schout en Secretaris bestaande; 76°. het polderbestuur van Spijkenisse-Braband-en-Schiekamp, uit vier Leden en eenen Secretaris bestaande; 77°. het hoogdijksbestuur van den Lande-van-Stein-en-Willens, uit eenen Dijkgraaf, drie Hoogdijkheemraden en eenen Secretaris bestaande; 78°. het polderbestuur van Stein, uit vier Heemraden en eenen Schout en Secretaris bestaande; 79°. de polderbesturen onder Stolwijk, zijnde: dat van den Beijersche-polder, bestaande uit vier Heemraden en eenen Polderschout, Secretaris en Gaardermeester; en dat van Stolwijk, bestaande uit zeven Heemraden en eenen Polderschout, Secretaris en Penningmeester, 80°. het dijkscollegie van den Storm-polder, uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester bestaande; 81°. de polderbesturen onder Strijen, zijnde: dat van het Oudeland-van-Strijen, bestaande uit eenen Dijkgraaf, zes Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; dat van Oud-Bonaventura, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; dat van de Uitwaterende-polders-door-het-Strijensche-Sas, bestaande uit eenen Dijkgraaf, acht Gecommiteerden en eenen Secretaris en Penningmeester; dat van den Strijensche-polder, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vier Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; dat van het Land-van-Essche-den-Viterdijk-en-Nieuw-Strijen, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester; dat van den Nieuwe-Klem, bestaande uit eenen Dijkgraaf, eenen Heemraad en eenen Secretaris en Penningmeester en dat van den Oude-Klem, uit eenen Dijkgraaf, eenen Heemraad en eenen Secretaris bestaande; 82°. het bestuur der polders van Vianen, bestaande uit eenen Schout, vier Heemraden, eenen Secretaris en eenen

Digitized by Google

bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Heemr
meester; dat van Numanspolder, bestaand
Heemraden en eenen Penningmeester; 60°
Ooltgensplaat, zijnde: dat van den
staande uit eenen Dijkgraaf, drie Gezworene
dat van den polder Galathé, bestaande uit
renen en eenen Penningmeester; dat van de
uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en
den Wey-polder, bestaande uit eenen
eenen Penningmeester; dat van den K
eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en
den Kruis-polder, bestaande uit e
en eenen Penningmeester; dat van he
staande uit eenen Dijkgraaf, twee G
ter; en dat van den Grooten-Bl
drie Gezworenen en eenen Penning
sturen onder Ooltgensplaat e
61°. het polderbestuur van O
Waardsman, eenen Polderscho
Gaardermeester bestaande; 6
Oostdijk-onder-Ouddorp
en eenen Secretaris en Pe
besturen onder Oudshoo
Groote-Kleine- en Kal
Burgemeester en Secretari
hoeksche-polder-bu
en Secretaris en twee
en-Vrouwengeest
cretaris en drie Hee
en-Diemerbroek
ris en vier Heemra
dat van den Pol
ter, vier Heemr
Boudewijnsh
meester en Se
bestaande ui
Heemraden
Dijkgraaf,
het Roz
Secretari
staande
Heemr
Dijkg
dijk
gra
de
C

Digitized by Google

De voornaamste voortbrengselen uit het dierenrijk zijn runderen, wier vleesch zeer saprijk is, terwijl zij tevens eene aanzienlijke hoeveelheid boter en kaas geven, zijnde vooral de Leydsche en Delftsche boter, als het puik van alle boter, geacht, en, even als de Leydsche, Goudsche en Stolksche of Stolwijksche kaas, heinde en ver beroemd, zoo als een en ander dan ook in menigte naar vreemde landen verzonden wordt (1); paarden, waarvan de teelt hier bijzonder sterk wordt bevorderd; schapen; varkens; hazen enz. Van tam gevogelte heeft men er hoenders; duiven; eenden; ganzen; zwanen en kalkoenen. Onder het wild gevogelte zijn: hout- en watersnippen; eenden, welke in groot aantal op de eendenkooijen gevangen worden; patrijzen; lijsters, welke in den herfst veel in strikken worden gevangen; spreeuwen; vinken, welke, in het najaar hier doortrekkende, in menigte in de zoogenaamde vinkebanen verschalkt worden; kwartels; zwaluwen; koolduiven; sperwers; ooijevaars enz. Ook heeft men er bijën, inzonderheid in het arr. 's Gravenhage. De zee, die de kusten bespoelt, levert veel visch, ofschoon niet meer zoo overvloedig als vroeger, voornamelijk schelvisch; kabeljaauw; schol; tong; tarbot; rog enz. In de rivieren en andere binnenwateren vangt men: goede baars, van welke vooral de Haarlemmermeer-baars als bijzonder keurig geroemd wordt; paling; snoek; karper; braassem; voren; blei of bliek, waarvan die, welke op de Merwede gevangen wordt, vooral, onder den naam van Gorcumsche bliek, vermaard is; voorn, inzonderheid vet en smakelijk wanneer het haft vliegt; zalm, waarvan de vangst in de Maas en Merwede en vooral in de Lek bij Schoonhoven, Lekkerkerk en Crimpen plaats heeft; steur; elft; berm enz. Op de kusten van de riviermonden treft men ook zeehonden aan, terwijl aan het strand der zee eene menigte schelpen gevonden wordt.

Het plantenrijk geeft hier tarwe, die vooral in de kleilanden en in het Westen van het arr. 's Gravenhage, zeer goed is; rogge; haver; vlas; koolzaad; gerst; meekrap, voornamelijk in het arr. Brielle; aardappelen, waarvan de teelt zeer groot is; moeskruiden, onder anderen veel bloemkool bij Rijnsburg, op de met vischgrom, van het naburige Katwijk, gemeste velden; geneeskrachtige kruiden, inzonderheid onder Noordwijk; appelen; peren; pruimen; kersen; aalbeziën; druiven, in het Westland, ook in de stookkassen, zoo wel als ananassen en andere zeldzame vruchten in den omtrek van 's Gravenhage; aardbeziën, die zeer veel aangekweekt worden bij Boskoop, waar men ook beroemde boomkweekerijen heeft. Het eenige bosch, dat men er aantreft, is het Haagsche bosch; doch in het Zuidwesten dezer provincie en in den Biesbosch of Ve[illegible]nken Zuidhollandsche-waard, is veel houtgewas, d[illegible] geen timmer-, maar brandhout en hout voor hoepels op- l[illegible]dende er jaarlijks uit Zuid-Holland en *Noord-Holland* [illegible] tussch[illegible]8 en 10 millioenen hoepels uitgevoerd. De [illegible]ijken [illegible]en zoo onontbeerlijke wilgen zijn er in [illegible]orhan[illegible]ijpen en elzen komen er wel voort. De [illegible]tbren[illegible]het rijk der delfstoffen in deze provincie [illegible] zan[illegible]

[illegible]r 1840 [illegible]te Delft ter waag gebragt 878,826 pond boter en 51,761 [illegible]in 1841 [illegible]oter en 56,989 pond kaas. Te Oudewater, in 1840, [illegible]kaas, e[illegible]pond kaas.

Digitized by Google

Akkerbouw, veeteelt, handel, zeevaart en visscherij (1) zijn de hoofdbronnen van bestaan der Zuidhollanders, maar men heeft er ook onderscheidene fabrijken, als: scheepstimmerwerven; scheepssleephellingen; houtzaagmolens; touwslagerijen en lijnbanen; garenbanen; spinnerijen; lakenfabrijken; papiermakerijen; gasfabrijken; meestoven; bierbrouwerijen; azijnmakerijen; branderijen; likeurstokerijen; distileerderijen; mouterijen; steen-, pannen-, tegel- en pottenbakkerijen; loodwitmakerijen; verwfabrijken; glasblazerijen; ijzergieterijen; kopergiet- en pletterijen; kalkovens; leerlooijerijen; zoutketen; zeepziederijen; vetsmelterijen; suikerraffinaderijen; aardappel- en andere siroopfabrijken; mout- en pel-, speceerij- en mosterd-, olie-, houtzaag-, snuif-, tras-, vol-, run-, feneer-, marmerzaag-, plateel-, potlood- en stoomkoren- en windmolens enz.

De Provinciale Staten bestaan uit 86 Leden, van welke 10 door de Ridderschap, 41 door de Steden en 35 door het Platteland gekozen worden, waartoe Rotterdam 10; 's Gravenhage 8; Leyden 5; Dordrecht 4; Delft 3; Schiedam, Gouda en Gorinchem ieder 2; Vlaardingen, Woerden, Schoonhoven, Briella en Maaslandsluis ieder 1 Lid kiezen. Door de Provinciale Staten worden 12 Leden naar de Tweede Kamer der Staten-Generaal afgevaardigd. De Gedeputeerde Staten bestaan uit zeven Leden.

Het wapen van Zuid-Holland is, even als dat van *Noord-Holland*, het wapen der voorm. prov. *Holland*.

HOLLAND (ZUID-), voorm. balj. in *Holland*, dat een deel van de tegenwoordige prov. *Zuid-Holland* en een klein deel van *Noord-Braband* uitmaakte; palende N. aan de balj. van Gouda en Woerden, N. O. aan de prov. Utrecht, O. aan het Land van Vianen, het Land van Arkel, het Land van Altena en het Land van Heusden, Z. aan de Meijerij van 's Hertogenbosch, de bar. van Breda en de heerl. Geertruidenberg, W. aan het Land van Strijen, het Land van IJsselmonde en het balj. van Schieland.

Onder dit baljuwschap behoorden onderscheidene distrikten, met aanzienlijke dorpen, welke de grafelijkheid bij uitsterving der vroegere Heeren als anderszins, aan zich getrokken en daarna als ambachtsheerlijkheden aan bijzondere Heeren verkocht heeft. Deze distrikten waren het Eiland van Dordrecht, de Langestraat, de dorpen Dussen en Werkendam, de Zwijndrechtsche-waard, de Riederwaard, de Alblasserwaard en de Crimpenrewaard.

Door het balj. van Zuid-Holland werd dus niet het geheele Zuidkwartier der voorm. prov. *Holland* verstaan, maar eenigelijk het middelijkste gedeelte daarvan, waarvan die naam daarna tot dit geheele kwartier is overgegaan. Deze landstreek meent men, niet zonder grond, bepaaldelijk het gebied der oudste Graven van Holland te zijn geweest, hetwelk van tijd tot tijd zich verder uitstrekte, naar mate de Edelen dezer landstreek hunne eertijds vrije en genoegzaam [illegible] lijkheden, aan die Graven ter leen hebben opgedragen. [illegible] tijden had dit balj. eene geheel andere gedaante, [illegible] 1421; want vóór dien tijd bestond [illegible] in eenen grooten waard, welke [illegible] de Maas besloten was, en [illegible] genoemd werd, benevens [illegible]

(1) In het jaar 1843 [illegible] tot de heug- of bot[illegible]

Digitized by Google

de grenzen van Braband reikte, alsmede een gedeelte ten N. van de Merwede; hoewel men de oude grensscheiding niet naauwkeurig kan bepalen; ter oorzake van de aanmerkelijke verandering welke de groote watervloed van het gezegde jaar, in den loop van de rivieren en wel bijzonder van de Maas heeft te weeg gebragt.

HOLLANDA (BATOE-), klip in *Oost-Indië*, aan de westkust van het *Bandasche* eil. *Banda*. Zie BATOE-HOLLANDA.

HOLLAND-EN-ZEELAND, aartspr. van de *Hollandsche missie*, dat zich over de prov. *Noord-Holland*, het grootste gedeelte van *Zuid-Holland*, een klein gedeelte van *Zeeland* en een zeer klein gedeelte van de prov. *Noord-Braband* en *Utrecht* uitstrekt.

Het bevat in de volgende acht dekenaten of landdekenschappen: Amstelland, Delfland, Kennemerland, Noord-Holland, Rijnland, Schieland, Westfriesland en Zeeland, 185 statiën of kerkelijke gemeenten (1), van welke 99 in Noord-Holland, 75 in Zuid-Holland, 9 in Zeeland, 1 in Noord-Braband en 1 in Utrecht. Men telt er 237,000 zielen, onder welke ruim 155,000 Communikanten, en heeft er 188 kerken en bijkerken, alsmede een Beggijnhof te Amsterdam, bediend wordende door 184 Pastoors en 99 Kapellaans. Voorts heeft het een Seminarie te Warmond, met eene onderafdeeling op Hageveld, onder Velzen.

HOLLANDER-BROEK, naar men wil de eigenlijke naam van het d. OLDEBROEK, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie OLDEBROEK.

HOLLANDER-BROEK, buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 1¼ u. N. van *Nijmegen*, kant., gem. en N. van *Elst*, waaraan het onmiddellijk grenst; met 59 h. en 370 inw.

HOLLANDER-BROEK (HET), pold. in het *Nederambt* van het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Boxmeer*, gem. *Mill-en-St.-Hubert*; palende N. aan den Achterdijk tegen de gem. Gassel en Beers, O. aan den Achterdijk tegen de gem. Haps, Z. aan de straat of den weg van Mill naar Wanrooy, W. aan de Beek langs de Molenbrug en den Rooijendijk.

Deze pold., welke reeds in de elfde eeuw schijnt bestaan te hebben, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 629 bund. 35 v. r. 52 v. el, alles schotbaar land; telt 78 h., waaronder 66 boerderijen, en wordt door een steenen sluisje, nabij den weg naar het kast. van Tongelaar, wijd 1 ell. 1 palm. 4 duim., voorzien met eene schuif, op de Raam, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 8 ell. 5 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is doorgaans 11 ell. 7 palm. 5 duim. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en eenen Secretaris.

In het jaar 1820 is deze pold., ten gevolge van den ijsgang in de Be[illegible]Maas ingeloopen, en den dijk, genaamd den Hoogendijk, m[illegible]eer 3 palm. op sommige punten, beoosten de sluis over-[illegible] Deze dijk wordt door dijkgeslaagden onderhouden, en is [illegible]gedeelte [illegible]

[illegible]NDER[illegible]water in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, dat [illegible]ittevee[illegible]het eene zuidwestelijke rigting tot nabij [illegible]oopt [illegible]h in de *Vriesche-Aa* ontlast.

[illegible]IDE[illegible] in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en [illegible]½ u. Z. van *Kampen*, gem. *Kamperveen*.

[illegible] en de Gasthuizen te [illegible] [illegible]
[illegible]nd worden.

Digitized by Google

HOLLANDERS-KOOI, voorm. eendenkooi, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Smallingerland*, ½ u. Z. O. van *Oudega*, welke aldus genaamd was, omdat zij door Hollanders was aangelegd. Zij is echter sedert lang verdwenen, zonder eenig spoor na te laten.

HOLLANDIA, fort in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Banda-Lontoir*, O. van het d. Lontoir, aan het hellen van eenen berg. Het bestrijkt den westelijken ingang van het Gat-van-Banda of het Gat-van-Lontoir.

Dit fort schijnt op het eerste aanzien, door zijne ligging, voor eene verblijfplaats van het bestuur meer geschikt te zijn, dan eenige andere plaats op de Bandasche eilanden, eensdeels omdat deze post door hare ligging reeds de sterkste verdediging zoude aan de hand geven, en anderdeels, omdat Banda-Lontoir het rijkste eiland in voortbrengselen en geheel met muskaatnotenboomen bedekt is. De menigte verlatene en vervallene huizen, die men hier aantreft, schijnt ook te bewijzen, dat men eertijds hiervan de proef heeft genomen, doch dat de buitengemeene ongezondheid van dit oord, het Gouvernement genoodzaakt heeft deze onderneming te laten varen, want deze plaats is het meest blootgesteld aan de zeer schadelijke zwaveldampen van den Goenoong-Api, en daarenboven voorzien van zeer slecht drinkwater. Dat het hier zeer ongezond is, schijnt ook nog door de onderwinding te worden bewezen, alzoo van een honderdtal militairen, die hier eertijds in garnizoen lagen, in twee maanden tijds acht gestorven zijn, terwijl er nog acht en veertig ziek waren.

HOLLANDIA, voorm. vesting in *Oost-Indië*, resid. *Amboina* op het *Ambonsche* eil. *Honimoa*, een der *Uliassers*, nabij Sirisori.

Zij was in het jaar 1654 door den Landvoogd DE VLAMING aangelegd, en werd in het jaar 1692 afgebroken.

HOLLANDIA, fort in *West-Indië*, op het eil. *St. Eustatius*, een der *Nederlandsche-Antillen*, midden in de stad Oranje, 17° 29′ 30″ N. B., 45° 25′ 30″ W. L.

Het is van arduin- en tigchelsteenen gebouwd, doch zeer vervallen, ligt op eenen bijna loodregten rotswand van ruim 30 ellen hoog, en bestrijkt de reede van St. Eustatius.

HOLLANDIA, voorm. kast. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, te *Pocceshoe*.

Dit fort was in de zestiende eeuw door de Brandenburgers gesticht, van welke het den naam Frederiksburg ontving. De eerste Brandenburgsche vlag werd op den 1 Januarij 1623, door OTTO FREDERIK VAN DER GROEBEN, daarop geplant. De ligging daarvan kon op weinige plaatsen beter worden uitgezocht, als zijnde ongeveer eene en eene halve mijl nog boven de kaap Tres-Puntos, op eene uitstekende, iets in zee uitstaande, hoogte, en kon van geene andere hoogte worden beschoten. Het fort zelf was groot en naar een zeer goed plan gebouwd. Een regelmatig vierkant met vier groote bolwerken, welke te zamen een à twee en veertig stukken konden plaatsen. De borstwering was sterker dan aan de meeste Hollandsche forten, en de courtine zoo breed, dat eene koets daarop het geheele fort zoude hebben kunnen rondrijden. Van binnen had het aan de zuid-, oost- en westzijde schoone gebouwen, tot woningen en pakhuisen voor de Kompagniesbedienden. De vier bolwerken waren gewelfd, en op de noordzijde zag men eenen half ronden toren, waarop het algemeen kantoor was. Inwendig had het fort een groot plein, en het moet over het algemeen in zijnen tijd eene der schoonste en sterkste vestingen op de geheele kust zijn geweest.

Digitized by Google

Door de slechte regering der laatste Brandenburgsche Bewindhebbers of Uitoefenaars van hun gezag daar te lande, kwam het eindelijk zoo ver, dat de Negers eenen grooten haat tegen die natie opvatteden, eenen Kommandant van het fort te Accoda doodschoten, eenige Blanken aldaar om het leven bragten en eindelijk zelfs eenen Bewindhebber, met name Jan de Vissza, in zee wierpen en verdronken. Van dezen tijd af werd het tusschen de Brandenburgers en de Negers gedurig erger, tot dat de laatsten, met den aanvang der vorige eeuw, zelf de wapenen tegen het fort opvatteden. Hun Aanvoerder en Opperhoofd was een magtige en zeer rijke Caboccër, en Makelaar van het fort, met name Jan Conny, die in het dorp onder het fort woonde. Hij ondernam tegen het fort zelf wel niets, nademaal hij vooruitzag, dat dit hem niets zoude baten, maar hij maakte een begin met het plunderen van een schip, dat uit Europa was gekomen, vermoedelijk een Brandenburgsch Compagnieschip, en bragt de geheele lading, ja zelfs de stukken, die er op waren, aan den wal, sluitende alle wegen, langs welke de bezetting in het fort eenigen voorraad kon worden toegevoerd, af, hetgeen zeker voor eenen Neger zoo kwaad niet bedacht was, doordien hij dusdoende, zonder menschenbloed te vergieten, eene sterkte kon veroveren. Doch daar hij niet veilig was voor andere Negers, die veelligt door de Hollanders, ter redding van het fort, hem op het lijf mogten gezonden worden, was hij zoo voorzigtig, eenen muur, van de rivier tot aan een klein meer, dat zuidoostelijk van het fort aan het strand ligt, achter zijn dorp op te trekken, waartoe hij eenige Blanken als metselaars had, plaatste de van het schip geroofde kanonnen daarachter, en liet tusschen die stukken en den muur zoo vele openingen voor het klein geweer, als gevoegelijk daarin konden worden gebragt. Op den weg, die uit het land naar zijn dorp geleidde, had hij een sterk wachthuis, alsmede op de beide vleugels van den muur, welke hij met genoegzame manschappen bezet hield. Men zegt echter, dat deze verdedigingsversterking niet uit het brein van Jan Conny is geboren, maar dat de hoofdpersoon, die alle ondernemingen van dezen Caboceër heeft bestierd, een Wondarts of Geneesheer is geweest, die, wegens gewaande mishandeling, uit het fort was geweken en zich tot Jan Conny had vervoegd. Men wil ook, dat buiten dezen nog eenige Europeanen bij hem zouden geweest zijn, hoe dit zij Jan Conny kreeg eindelijk het fort, vermits het van geene Europesche natie werd ondersteund en ook onderscheidene Blanken daarin omkwamen. Hij hield het ook zoo lang in, tot dat de Keurvorst van Brandenburg het, benevens de andere bezittingen, voor eene aanzienlijke som aan de Hollanders overliet. Zoodra kwam de tijding hiervan niet op de kust, of aanstonds werden de landen Axim, Ahanta en Elmina aangezocht, om Jan Conny te verdrijven, moetende hij, na een zeer hardnekkig gevecht, zijne gevestigde plaats verlaten, meer omdat hij geene amunitie had en geen toevoer kon verwachten, dan wel, dat hij door zijne vijanden was verslagen en verjaagd geworden. Hij nam vervolgens, met den bij zich hebbenden Wondheeler, den terugtogt aan op Assyantijn, alwaar zij ook naderhand beiden zijn overleden. Jan Conny, zegt men, had zulk eenen verbazenden rijkdom aan gond, dat zijn volk, volgens het verhaal der Negers, bij hunne vlugt altoos stukken berggoud op den weg strooiden, welke hunne nazettende vijanden opzochten, en daardoor aan de vlugtenden tijd lieten, hunnen togt zonder hinder voort te zetten. Hoe dit zij, dat hij wezenlijk zeer rijk was, bewijzen onderscheidene

[illegible] dergelijken, die van tijd tot tijd vol goud, achter [illegible] zijn gevonden geworden, terwijl daarna, [illegible] eene vrouw toevallig twee flesschen heeft ontdekt, [illegible] dat Jan Conny op den weg uit zijn dorp, [illegible] welke omtrent twee gewone wijnflesschen met [illegible]. en ontwijfelbaar zijn aldaar nog meer rijkdommen [illegible] is voor dezen zoo groot geweest, dat de muur [illegible] achter de huizen was weggetrokken, en deze is van [illegible] zoo ver verwijderd geweest, als men met een kanon [illegible] schieten, gevolgelijk een der grootste [illegible] en zeer volkrijk. Thans echter is dit groo- [illegible] en bijna alles verdwenen. Men kan te regt zeggen, [illegible] tijds hier alle voormalig gezag heeft weggevreten. [illegible] in den omtrek is zeer vruchtbaar vooral in rijst, [illegible] menschen grootere menigte dan te Azim groeit. De [illegible] turksch koorn, komt in die streken beter voort, dan te [illegible] in het algemeen aan de landsproducten geen ge- [illegible] meer er slechts meer inwoners om het land te bebouwen [illegible] van de weinigen, die er nog zijn, het grootste gedeelte [illegible] van op den landbouw op de goudgraverij toelegde. [illegible] deze landstreek haars gelijken niet in palmwijn, [illegible], in eene zoo verbazende menigte wordt getapt, dat de [illegible] ongenoeg als water drinken.

[illegible]-UR-ZIJN-SMALST, buitenpl. in het balj. *van Brederode*, [illegible] *Holland*, arr. en 2 u. N. van *Haarlem*, kant., en 5 min. [illegible] van *Beverwijk*, gem. en ½ u. N. van *Velzen*, tusschen de [illegible] en het Wijkermeer.

[illegible], alzins genaamd om dat de geheele breedte des lands, [illegible] is, beslaat een oppervlakte van 2 bund. 63 v. r. [illegible] wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer [illegible].

[illegible]overing zou de groote Dichter Joost van Vondel, alhier [illegible] treurspel Palamedes of *de Vermoorde onnoozelheid*, ver- [illegible]. Er heeft nog lang een groote boom gestaan, waar- [illegible] men wil, bijzonder bezig hield, met het ver- [illegible] van dat treurspel, welks menigvuldige schoonheden met [illegible] kunnen worden.

[illegible]-DIEP (HET), vaarwater tusschen de prov. *Zuid-* [illegible] *Holland*. Zie Hollandsdiep.

[illegible]-DIJK, weg in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, [illegible] *Holland*, kw. *Oisterwijk*.

[illegible]'s-Hertogenbosch in het jaar 1629, door Frederik Hendrik, [illegible] van Oranje, belegerd werd, deed die groote Veldheer door het [illegible] toenmaals onder water staande, eenen rijsweg aanleggen, [illegible] Oostwering, die van de Vughterheide begon, en langs [illegible] tot Engelen toe zich uitstrekte, versterkt, en van [illegible] redouten voorzien was. Daar nu deze weg door Hol- [illegible] vervaardigd werd, kreeg zij den naam van [illegible], ½ u. Z. van Deuteren, zijn de sporen van dezen [illegible] nog bijzonder goed zigtbaar, en aldaar onder den [illegible]gracht bekend. Zie dat woord.

[illegible] FORTJE (HET), fortje in *Oost-Indië*, op het [illegible] Banda, aan de Zuidzijde van dit eil., alwaar men [illegible] aangroef vindt.

Digitized by Google

HOLLANDSCHE-GRAVEN, riviertje in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, onder *Denekamp*, dat in de buurs. *Telligte*, onder den naam van Volterbeek ontstaat, zich noordwaarts loopende in *Oud-Ootmarsum* met de *Weemselbeek* vereenigt, en den naam van Hollandschegraven bekomt, verder in de buurs. *Hesingen* onder *Tubbergen* loopt, en zich in den *Ottershagen* met de *Dinkel* vereenigd.

HOLLANDSCHE HUIS (HET), naam, welken men vroeger wel eens gaf aan het buit. Chartroise, onder *Raamsdonk*, in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie voorts Chartroise en Kartuizerkloosters.

HOLLANDSCHE-IJSSEL of Goudsche-IJssel, ook wel enkel de IJssel genoemd, riv., prov. *Utrecht* en *Zuid-Holland*.

Zij neemt haren oorsprong uit de Lek, doch is van dezen stroom afgescheiden door eenen dam, om welken te leggen, reeds in het jaar 1285, verlof gegeven werd. In dezen dam ligt eene sluis of duiker, door welke de IJssel echter nog eenig water uit de Lek ontvangt. Doch de stroom krijgt zijnen meesten toevoer uit de Vaart of Vaartschen Rijn, in welken een weinig boven Jutphaas, eene sluis gelegd is, de Doorslag genaamd, door welke het water uit den Vaartschen Rijn, langs eene vaart, die reeds van ouds door het Geregt van het Gein of Oude-Gein gegraven is, boven IJsselstein gebragt wordt in den IJssel, die hooger op tot aan de Lek toe, niet meer dan eene sloot gelijkt, doch hier eerst bevaarbaar wordt, en de gemeenschap tusschen de Lek en den IJssel open houdt; ook wordt er, wanneer de sluis aan den Vaartschen Rijn gesloten gehouden wordt, van Utrecht door het Gein, langs den IJssel op Rotterdam gevaren. Van de Vaart door het Gein af, loopt de IJssel eerst met eene noordelijke, voorts met eene noordoostelijke en daarna met eene noordwestelijke strekking naar IJsselstein; van daar vliet zij eerst in dezelfde rigting door, doch later met eene westelijke strekking naar Montfoort, schiet van daar zuid-zuidwestwaarts naar Oudewater, en komt alzoo op Zuid-Hollandschen bodem. Van Oudewater loopt zij altijd in eene westelijke strekking langs Haastrecht naar Gouda, waar zij weder eene zuid-zuidwestwaartsche rigting neemt. Voorts loopt zij langs Moordrecht, Gouderak, Ouderkerk-aan-den-IJssel, Cappelle-aan-den-IJssel en Crimpen-aan-den-IJssel, en ontlast zich, tegenover IJsselmonde, in de *Maas*.

Deze rivier ebt en vloeit, even als de Maas en andere zeeboezems, alle zeven uren, des winters tot aan het Gein toe, doch des zomers omtrent ter halver wege, tusschen Montfoort en IJsselstein. In het ebben heeft de stroom geen meer gevolg van water dan er door den vloed ingebragt is en van de binnenlanden afkomt. Van daar, dat het drabbig opperwater, hetwelk door den vloed opgehouden wordt, in den IJssel meer bezinkt dan in sterk afloopende stroomen, waardoor deze drabbige stof zeer bekwaam is, om steen van te bakken. Ook zijn er, langs deze rivier, vele steenovens opgerigt.

Dat gedeelte van den Hollandsche-IJssel, onder de prov. Utrecht behoorende, staat onder een Heemraadschap, bestaande uit eenen Watergraaf, zes Hoogheemraden en eenen Secretaris.

HOLLANDSCHE-KANAAL (GROOT-NOORD-), kanaal, prov. *Noord-Holland*. Zie Noord-Hollandsche-kanaal (Groot-).

HOLLANDSCHE-KAUTER, b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Kauter (De).

HOLLANDSCHE-MISSIE of Hollandsche-Zending, naam, welken men geeft aan dat R. K. kerkdistrikt, hetwelk, tijdens het bestaan van

Digitized by Google

de Republiek der Vereenigde Nederlanden, aan geenen Bisschop onderhoorig was.

Toen de Hervorming hier te lande werd ingevoerd, de Aartsbisschop van Utrecht Fredericus Schenk, den 25 Augustus 1580 overleden en de Bisschoppen van Haarlem, Deventer, Leeuwarden, Groningen en Middelburg van hunne zetels verdreven of de benoemde in het in bezit nemen daarvan verhinderd waren, was de toestand der R. K. kerk allertreurigst. De meerderheid der Geestelijken was vermoord, gebannen of genoodzaakt zich schuil te houden en zonder Opperhoofd. Meestal waren dus de R. K. geblevene ingezetenen zonder herders en in gevaar om ook het dierbaarste, wat hun was overgebleven te verliezen. Om dit onheil te voorkomen en de verstrooide schapen op te zoeken, benoemde Octavius Myrtus Frangipanus, Bisschop van Calatine, toenmalige Pausselijke Nuntius aan den Rijn, Sasboldus Vosmer in 1580, tot Vicaris-Generaal, en deze had onderscheidene opvolgers. Gedurende het leven en na den dood van Joannes Baptista Bussi, den tienden Vicaris-Generaal, die den 21 Januarij 1727 overleed, werden er vele pogingen aangewend, om eenen nieuwen Apostolischen Vicaris aan te stellen, die echter alle door veelvuldige oorzaken verijdeld werden. De ongunstige berigten, welke tijdens het vicarisschap van Petrus Codde, den zevenden Vicaris, uit de zending te Rome kwamen, maakte een bijzonder toezicht oog noodzakelijk en hiertoe konde men niemand beter gebruiken dan de Pausselijke Gezanten te Keulen en te Brussel. Gedurende de onstuimige jaren, welke in het begin der achttiende eeuw verliepen, was dit vooral noodzakelijk, daar hij, die het geestelijk gezag bezat, het niet gerust kon uitoefenen. Om dus de gebannen Vicarissen te hulp te komen, de aankomende Priesters van de noodige regtsmagt te voorzien en de bevelen van den H. stoel kenbaar te maken en uit te voeren, werden de Nuntiussen van Keulen en de Internuntiussen en Nuntiussen van Brussel door de Pausen gebruikt, tot aan de vernietiging van die Nuntiaturen in het laatst der vorige eeuw, toen Caesar Brancadoro, Nuntius te Brussel, en de elfde Nuntius die Bestuurder der Zending was, door den inval der Franschen genoodzaakt werd zich te verwijderen en in 1794 naar Rome terugkeerde. De voor godsdienst en staat noodlottige gebeurtenissen in Frankrijk en de overweldiging van België en de Rijnprovincien, maakten het verblijf van eenen Pauselijken Gezant aldaar onmogelijk. Voor het bestuur der Zending werd dus door Paus Pius VI, in 1794 eenen Vice-Superior benoemd; zoo als ook thans nog de Hollandsche missie onmiddellijk onder den Paus, door tusschenkomst van eenen Vice-Superior staat.

Deze missie strekt zich uit over de provinciën: Zuid-Holland, Noord-Holland, Utrecht, Friesland, Overijssel, Groningen en Drenthe, mitsgaders over een gedeelte der provinciën Gelderland en Zeeland en over eene gem. der provincie Noord-Braband.

Zij is zamengesteld uit de volgende zeven aartspriesterdommen: Holland-en-Zeeland, Utrecht, Gelderland, Friesland, Zalland-en-Drenthe, Twenthe en Groningen.

Men telt er ruim 490,000 zielen, onder welke ruim 322,000 Communikanten en 410 statiën, met 448 kerken en bijkerken, bediend wordende door 406 Pastoors en 213 Kapellanen. Er zijn twee groote seminariën, als: ééne te Culenborg en ééne te Warmond, mitsgaders een klein seminarie te Hageveld, aan welke gezamenlijk 22 Professoren en Preceptoren verbonden zijn.

Digitized by Google

HOLLANDSCHE-POLDER (DE), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. en gem. *Loenen*.

HOLLANDSCHE-POLDER (DE), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Loenersloot-Oukoop-en-Ter-Aa*.

HOLLANDSCHE-VELD, zuidelijk gedeelte van de veenkolonie *Hoogeveen*, in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie HOOGEVEEN.

HOLLANDSCHE-ZENDING, R. K. kerkdistrikt. Zie HOLLANDSCHE-MISSIE.

HOLLANDSCH-PUTTEN of HOLLANDSCH-PUT, naam, onder welken het d. PUTTEN, in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, meestal voorkomt. Zie PUTTEN.

HOLLANDS-DIEP (HET-) of HOLLANDSCHE-DIEP, oudtijds voor een klein gedeelte de WIJVE-KILLEN geheeten, vaarwater tusschen de prov. *Zuid-Holland* en *Noord-Braband*.

Het is eigenlijk dat gedeelte van de rivier de *Amer*, hetwelk van het Biesbosch, westwaarts aanloopende, later den naam van HARING-VLIET aanneemt.

HOLLANDS-NOORDELIJK-GEDEELTE, het Noordelijk gedeelte der voorm. prov. *Holland*, hetwelk onder eenen afzonderlijken Gouverneur stond, en thans de prov. NOORD-HOLLAND uitmaakt. Zie voorts HOLLAND en HOLLAND (NOORD-).

HOLLANDS-ZUIDELIJK-GEDEELTE, het Zuidelijk gedeelte der voorm. prov. *Holland*, hetwelk onder eenen afzonderlijken Gouverneur stond, en thans de prov. ZUID-HOLLAND uitmaakt. Zie voorts HOLLAND en HOLLAND (ZUID-).

HOLLE, katerstede in *Zalland*, prov. *Overijssel*, in de *Hooge-Wetering*, onder de gem. *Diepenveen*, alwaar de Predikant van dat d., wegens de uitgestrektheid van het kerspel, voorheen viermaal in het jaar, verpligt was het H. Avondmaal te gaan bedienen.

HOLLE (DEN), geh. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*. HOOL (DE).

HOLLE-BEEK (DE), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, O. van Wijkel. — Het staat door de Langesloot in verbinding met de *Ee*.

HOLLE-GRAFT, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, komende uit de *Geeuw* en loopende oostwaarts naar de *Dolte*.

HOLLEKIER, meertje in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie VEERHUIZERMEER.

HOLLEMAAR, watertje in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, de oostelijke arm van het ELSWEERTERMAAR uitmakende. Zie dat woord.

HOLLEM-OPPO, st. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Zuid-Ooster-eilanden-van-Banda*, aan de Noordwestkust; 9° Z. B.

HOLLENDOORN (DE), vallei in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, gem. *Groesbeek*, onder het Nederrijksche-wald, onmiddellijk achter Berg-en-Daal. In deze meer of min woeste vallei, zijn talrijke Romeinsche wapenen, gereedschappen en grondslagen van oude gebouwen gevonden, onder andere plaveijen met het merk LEGIO DECIMA GERMANICA.

HOLLENEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie HOLEYND.

HOLLEN-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie BORSELEN-POLDER (OUD)

Digitized by Google

HELLEBAEK, vennetje van Sweden aan de Zeeboezem. Het is een der weinige overblijfsels der Noordhollandsche eilanden. Vischvangst en Zeevaart. In 1840 telde W. S. W. ingezet. Tusschen de Zeeboezem-plaat en de Zeedijksgronden landingsgrote. Geen diepte vermeld en ankergrond

HELLEBAEK, een der drie zeegaten, tusschen de vroeger bestaande Helhoofd en het gemeld Lauwersoog, nog verdwenen, bestemde tot een zeeverbinding met dien zeegrond.

Zij werden in 1. door een Lauwer en Bantsum, zeewaarts met gemeld Bantsumer en de zuid. Hanzen, bestemde diepte daarin der gem. Wier-Wampsen, Reiderwaarts en Nieder-Reide.

HELLEBAEK of Hellegaas, d. in de noord. Rondeel, gemeente Lauwersoog, kw., zw. en by a. N. van W. van Bantsum, oost en S. a. W. van Wier-Wampsen. De inw. vinden meest aan zeevaart en visscherij, maken eene par. uit, die tot het vic. gem. van Lauwersoog, dek. Dorp, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

HELLEBAEK, d. in de noord. Rondeel, gemeente Lauwersoog. Zie het vorige art.

HELLEBAEKSLAG, gem., gedeeltelijk in het baily Luxemburg, gedeeltelijk in de noord. Meester, gedeeltelijk in de baily Sedanne, kw., zw. en kant. Luxemburg; gelegde 5 aan de gem. Bertrange en Luxemburg, N. O. aan Hunsdorf, Z. O. aan Hespringen, Z. aan Kockingen, W. aan Bertrange.

Deze gem. bevat de d. Bonnevoye en Merli, benoorden de geh. Bonnevoye, Gasperich, Cessingen en Kokelscheur; telt eene bevolking van 1700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, en voorts 1 fabryk van wollen stoffen, 1 hoornmij, onderscheidene winkeltjes en stokerijen, 1 cha- en 1 koornmolen hebben. In het jaar 1824 bestond er mede nog eene zoutraffinadery, welke echter thans heeft opgehouden te bestaan.

De grond der gem. Hellebaek is doorgaans laag en zandig. De akkerbouw gaft gewonnen 700 mudd. tarwe, 2500 mudd. mastcorn, 800 mudd. rogge, 2000 mudd. haver, 600 mudd. gerst, 14,000 mudd. aardappelen en 400,000 ponden hooi. De veestapel bestaat uit 250 paarden, 340 runderen en 200 zwijnen.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van Hollerich en Merli uit. — Men heeft in deze gem. twee scholen.

Het d. Hellebaek of Hellebaes, ligt ½ u. Z. van Luxemburg.

De inw. maken, met die van Bonnevoye, eene par. uit, welke tot het vic. gen. van Luxemburg, dek. van St. Pieter te Luxemburg, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk is een rond gebouw.

Toen de Franschen, gedurende de belegering van Luxemburg in 1794 en 1795, den 29 November des eerstgenoemden jaars, op de hoogte van Gasperich post gevat hadden, en van die hoogte niet dan door het hevig schieten uit de vesting waren verdreven, besloot de Opperbevelhebber van Luxemburg, om eenige gebouwen aan de zuidzijde der stad te doen wegruimen. Hierhalve werden, op den 30 November, behalve het geh. Gasperich, ook de kerk en de pastorij van het d. Hellebaes, benevens eenige andere huizen, door de Oostenrijksche bezetting van Luxemburg afgebrand.

HOLLERICH (DE), beek in het groothz. Luxemburg. Zij ontspringt in de gem. Hollerich, en valt, na korten loop, in de Alzette.

HOLLESLOOT, naam, welken sommigen geven aan het d. *Holijsloot* in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie HOLIJSLOOT.

HOLLESLOOT (DE) of HORNSLOOT, diepte in het *IJ*, prov. *Noord-Holland*, tusschen het eiland *den Hoorn* en *den Hem*, het voorland van Zaandam. De sloot heeft de eilanden den Hoorn en den Waard of het Jan-Verbellen-eiland door den tijd vrij wat afgespoeld, en de Venne en andere kleine eilandjes ingezwolgen.

In eenen giftbrief van Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN van het jaar 1392, komt zij voor onder den naam van HOIRENSLOOT.

HOLLESTELLEPOLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Overzande*; palende N. aan den Nieuwe-Craijertpolder, Z. O. aan den St. Antonie-polder, W. aan den Nieuwe-polder-van-Borssele.

Deze polder die van eenen zeer hoogen onderdom is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 83 bund. 41 v. r. 97 v. ell., heeft geen eigen polderbestuur, als behoorende onder de *Watering van Overzande*.

HOLLEWATERING, water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, onder *Monster*, in eene zuidoostelijke rigting van Haasjesheul naar Quintsheul loopende.

HOLLUM, d. op het eil. *Ameland*, prov. *Friesland*, griet. *Ameland*, arr. en 7 u. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. van *Holwerd*.

Het is het grootste en netste der drie d. van *Ameland*, en bevat ook de helft der bevolking van dat eil. De beide straten, N. en Z. loopende, de Oosterlaan en de Buren, met eenen breeden rijweg tusschen beide, hebben nog al goede huizen, ofschoon allen slechts van ééne verdieping. Zij zijn in eene regte lijn vrij regelmatig gebouwd. Dit is het geval minder met de noordelijke buurt voor de herberg, waar onderscheidene huizen zijn weggebrokken, zoodat de overige soms in eene zonderlinge rigting zijn blijven staan. Men telt er 209 h. en 990 inw., die meest hun bestaan vinden in de visscherij in de Noordzee, buitenlandsche zeevaart, doch vooral in de veeteelt en den landbouw. — N. van HOLLUM ligt ook een geh. van eenige h., de Blieke genaamd.

De Herv., die hier 540 in getal zijn, onder welke 235 Ledematen, die tot de gem. *Hollum-en-Ballum* behooren, hebben hier eene kerk, waarvan de zware toren, met een uurwerk voorzien, het voornaamste baken op het eiland is, en een allerverrukkelijkst gezigt zoo over het eiland en de Noordzee, als over de met kielen bevrachte Wadden en de naburige eilanden Terschelling en Schiermonnikoog oplevert. De kerk is overigens een treffelijk gebouw, vooral inwendig zeer net ingerigt en met eene consistoriekamer voorzien, doch zonder orgel. De overgeblevene geschilderde kerkglazen toonen aan, dat zij in 1678 in dezer voege is verbouwd. In het voorportaal is eene kano of bootje van eenen Eskimo, geheel van robbevellen gemaakt, en door eenen Scheepskapitein van daar medegebragt, opgehangen. Op het hoog gelegen kerkhof vindt men, onder de menigvuldige regt opstaande grafzerken, meest allen van voormalige Grootschippers of Kommandeurs en hunne familiën, ook het graf van den braven Kapitein HIDDE DIRKS KAT, door zijnen ongelukkigen togt naar het Noorden, even zeer als door zijne schoone beschrijving vermaard, welk graf slechts door een klein steenen paaltje, met de letters H. D. KAT, wordt aangewezen.

De Doopsgez., welke hier 442 zielen tellen, hebben er twee eenvoudige vergaderplaatsen, waarin de dienst door vier Broeders Vermaners

wordt waargenomen, en des zomers van maand tot maand door een postuleerend Predikant, die te Nes woont.

De R. K. wier getal 9 beloopt, behooren tot de stat. van *Ameland*.

De dorpschool wordt gemiddeld des zomers door een getal van 180, en des winters door 120 leerlingen bezocht.

Voorts heeft men er een ruim pakhuis tot berging van gestrande goederen, eene goede marktplaats en vischmarkt, daar er ongeveer 8 of 10 vischers-aken hier te huis behooren. Ook bestond er vroeger een krankzinnigenhuis, doch dit is opgeheven.

HOLLUM-EN-BALLUM, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Hindeloopen*, ring van *Holwerd*. Men telt er 760 zielen, onder welke 300 Lidmaten, en heeft er twee kerken, één te Hollum en één te Ballum.

De drie dorpen op het eiland Ameland zijn eerst door één Predikant bediend, zijnde Boye Ebbes (Petrus Erici), beroepen in 1611, verroepen naar Nes en Wierum in 1617. Gedurende de dienst van Johannes Titeha, beroepen in 1690, afgezet in 1695, werd Nes van Ballum en Hollum afgenomen en alleen met één Predikant voorzien. Hollum-en-Ballum bleven te zamen, zijnde de laatste plaats de woonplaats van den Predikant, want in 1694 werd te Ballum eene nieuwe pastorij gebouwd. In dat zelfde jaar werd tot eersten Predikant beroepen Suffridus Sebenus Sinnema, die in het volgende jaar naar het naburige Nes verroepen werd. Het beroep is eene koninklijke collatie.

HOLM (DE), buurs. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. Z. W. van *Groningen*, kant. en 2½ u. Z. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. W. van *Leek*, ½ u. Z. W. van *Tolbert*, waartoe het behoort; met 20 h. en 120 inw.

HOLM (DE) of Olde-Holm, voorm. heerenh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. van *Baflo*, 10 min. ten N. W. van *Andel*, aan den Holmerweg, welke zuid- en noordwaarts loopt. *Holm* beteekent eenen met water omgeven grond. — Thans is dit h. eene boerderij.

HOLO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, met eene noordelijke rigting in den *Oceaan* uitloopende.

HOLSET, d. in het *Land van Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *Gulpen*, gem. en 35 min. W. van *Vaals*; met 20 h. en ruim 130 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Men heeft hier eene kapel, aan den H. Lambertus toegewijd, welke tot de stat. van *Vaals* behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

HOLST, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 2 u. Z. O. van *Roermonde*, gem. en 20 min. N. O. van *Posterholt*; met 7 h. en ruim 60 inw.

HOLSTEEG (DE), b. in de heerl. *Boxmeer*, prov. *Noord-Braband*, Kempen distr., arr. en 9 u. O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en gem. *Boxmeer*, eene wijk van het vl. *Boxmeer* uitmakende.

HOLSTHEIM, d. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*. Zie het volgende art.

HOLSTUM of Holstamm, d. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. N. W. van *Diekirch*, kant. en 2½ u. Z. ten W. van *Vianden*, gem. en 40 min. N. O. van *Constum*.

Digitized by Google

De inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt, zijn allen R. K., en hebben hier eene bijkerk, welke tot de par. van *Constumb* behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

In de jaren 1837 en 1838 heeft men te Holsteyn eenige Romeinsche penningen gevonden, waaronder eenige munten van Keizer Antoninus Pius.

HOLT (HET GROOTE-), voorm. bosch in *Rolderdingspil*, prov. *Drenthe*, te *Assen*. Het lag op de hoogte der Latijnsche school, en maakt thans een gedeelte van het Stadsbosch van Assen uit.

HOLT (HET KLEINE-), voorm. bosch in *Rolderdingspil*, prov. *Drenthe*, te *Assen*. Het lag aan de oostzijde van den Beilerweg, en maakt thans een gedeelte van het Stadsbosch van Assen uit.

Dit bosch en het vorige waren slechts kreupelbosschen, zoodat wederaanplanting die, in 1699, als eene landschapsplantaadje deed voorkomen. Van het Groot-Holt, dat toen geveld werd, begon de werkzame Wolter Hendrik Houstede, in het voorjaar van 1763, met het zaaijen van dennen en het poten van jong plantsoen. Hij kocht en onteigende de belendende kampen en akkers, ontgon, leidde den geheelen aanleg, en bragt, door den arbeid van vele jaren, uit het kreupelhout van weinige morgens, eene nieuwe heerlijke schepping tot stand.

HOLT (GROOTE-), buurs. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*. Zie Holter-Hoek.

HOLTDIJKSBEEK, beek in *Overijssel*. Zij begint aan de Regge bij Goor, en loopt door Markelo naar de Schipbeek. Haar zuidelijk gedeelte draagt den naam van Beusberger-waterleiding en Potbeek.

HOLTE of Holthe, geh. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 3¼ u. Z. van *Assen*, kant. en 2¼ u. N. N. O. van *Hoogeveen*, gem. en ¼ u. Z. Z. O. van *Beilen*. Hier telt er 14 h. en ruim 100 inw.

HOLTE, d. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Holten.

HOLTE (TER-), geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Holten.

HOLTEM, d. voorheen tot het hert. *Gulik* behoord hebbende, thans prov. *Limburg*. Zie Holtum.

HOLTEN, gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Deventer*; (4 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan Hellendoorn, O. aan Rijssen en Markelo, Z. aan de Schipbeek, die haar van de Geldersche gem. Verwolde scheidt, W. aan Bathmen, Diepenveen en Raalte.

Vroeger was deze gem. met *Bathmen* vereenigd, maar sedert het jaar 1835 daar van afgescheiden zijnde, bevat zij thans, behalve het d. Holten, de buurs. Beusebarg, Barkeld, Dijkerhoek, Espelo, Look en Neerdorp, alsmede de havez. Beekvliet. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6574 bund., waaronder 6486 bund. 90 v. r. 1 v. ell. belastbaar land; telt 442 h., bewoond door 465 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, alsmede in een weinig handel in koebeesten, varkens, boter en paarden. Ook bestond er vroeger eene afdeeling van de weefschool, voor calicots te Goor, en thans nog eene fabrijk van calicots, waar ook koffijzakken worden vervaardigd, en eene steenbakkerij.

De Herv., die er ongeveer 2500 in getal zijn, onder welke 1000 Lidmaten, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Deventer* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Hermannus Busnor, die in het jaar 1598 herwaarts kwam, en in het jaar 1599 naar Olst vertrok. Het beroep

[illegible] modestemming van de Gemeente [illegible]

[illegible] is vergunning verleend, [illegible] gemeente alhier.

[illegible] aantreft, worden tot de [illegible]

[illegible], behooren tot de ringsynagoge van De[illegible]

[illegible] 2 scholen; als: één te Holten en één te [illegible], welke gezamenlijk door ongeveer 360 leerlingen bezocht worden.

[illegible] of Hunse, en in het jaar 1352 onder den naam van [illegible], ligt 4¼ u. O. ten N. van Deventer, 1¼ u. Z. W. van Rijssen, aan den voet van den Holterberg. Dit d. is bij uitzondering aan den grooten weg van Deventer naar Goor en Rijssen gebouwd, ter plaatse, waar een weg naar Rijssen en Wierden en hoger noord. De h. zijn van weinig aanzien, en daaronder zelfs een bijzonder vele herbergen aan. Men telt er, in de kom van het d., 86 h. en 420 inw.

De kerk, die vóór de Reformatie onder de parochiekerk van Rijssen stond, werd destijds door den schoolvoogd (scholasticus) van St. Marie te Utrecht begeven. In deze kerk was maar één vikarij, te weten van St. Antonius. Die de vikarij bezat, moest alle weken twee missen lezen, en den Pastoor in het herdersambt en het koor helpen. De Heeren van de Landhuizen, onder deze parochie behoorende, hadden het regt om den vikaris te benoemen. De kerk met een gedeelte van het d. brandden den 16 Junij 1829 af. Gedurende bijna 3 jaren oefende men de godsdienst uit, eerst in boerewoningen, vervolgens in de huurvallige pasterij en eindelijk in de school, tot dat, de nieuwe kerk voltooid zijnde, den 26 Februarij 1832 werd ingewijd. Het is een weinig aanzienlijk gebouw, met een rond torenspitsje op het dak. Het in 1814 gemaakte orgel mede verbrand zijnde, is er nu nog geen nieuw.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 300 leerlingen bezocht. — Men heeft hier ook eene station der paardenposterij. — De kermis valt in den 23 Augustus.

Den 16 Junij 1829 ontstond hier een verschrikkelijke brand, waardoor, behalve de school en kerk, 52 woningen, 17 schuren, benevens 2 herbergen, eene prooi der vlammen zijn geworden.

HOLTEN, ook wel Ten-Holte genoemd, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1¼ u. N. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*; met 12 h. en 70 inw.

HOLTEN, d. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Hout.

HOLTEN (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 4¼ u. O. ten N. van *Deventer*; gem. en 15 m. van Hengelo.

In het midden der vijftiende eeuw verleende Rudolf van Diepholt, drie en vijftigste Bisschop van Utrecht, aan die van Deventer, [illegible] Huis-te-Holte met het geregt en het weggeld in pandschap, al zij de penningen verstrekt hadden, om een en ander van de erfgenamen van Gerrit Bonne, aan wien het door Frederik van Blankenheim den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht verpand was, in te lossen en het huis in beteren staat te brengen. Sedert stelde Schepenen Raad hier niet alleen eenen Tollenaar, maar ook eenen Schout,

Digitized by Google

het slot bewaren moest en aan wien de daar onder behoorende erven, in pacht werden gegeven.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men tegenwoordig niet dan gras- en bouwland. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 2 bund. 79 v. r. 40 v. ell., worden in eigendom bezeten door de Landbouwers Mannenschijn, Krakenbijer, Aaftink en Steggman, woonachtig te Holten.

HOLTEN (KLEIN-), geh., voorheen tot het hert. *Gulik* behoord hebbende, thans prov. *Limburg*. Zie Holtum (Klein).

HOLTENA, oude naam van het Land van Altena, prov. *Noord-Braband*. Zie Altena (Land-van-).

HOLTENBERG, berg in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Holterberg.

HOLTENBROEK, heideveld in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Holterbroek.

HOLTENBROEK, kleine pold. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant., gem. en aan de Noordzijde tegen de stad Zwolle gelegen, tusschen het Zwartewater en de Diezerpoort.

HOLTERBERG of Holtenberg, berg in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. en N. van *Holten*.

Zij maakt het zuidelijkste punt uit, van de bergstreek welke van de riv. de Vecht, zuidwaarts langs de Regge loopt; en bereikt eene hoogte van 54 ell., boven de oppervlakte der zee. — Op de zuidelijke punt staat de windkorenmolen van het dorp Holten.

HOLTERBROEK of Holtenbroek, op sommige kaarten verkeerdelijk Wolterbroek gespeld, heideveld in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. en Z. W. van *Holten*. — Het beslaat eene oppervlakte van 750 bund. 34 v. r. 16 v. ell.

HOLTERDIJK, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie het art. Dijkersbroek.

HOLTERHOEK, buurs. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 7 u. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Groenlo*, gem. en ½ u. Z. O. van *Eibergen*; met 62 h. en 370 inw. In deze buurs. liggen twee groote boerenerven.

Volgens eene alhier bestaande overlevering, zou deze naam zijnen oorsprong verschuldigd zijn aan de vroeger aldaar aanwezige, door de natuur ontstane, uitgebreide bosschen, welke uit de buurs. Mallem, mede onder deze gem., tot aan het Zwilbroeksche-bosch in Pruissen, één onafgebroken woud vormde, zoodat, gelijk de legende zegt: » een eekhoorn door de eikenboomen uit Mallem tot aan het Zwilbroek konde komen, zonder den grond te raken."

HOLTERO, plaats, voorkomende in eenen giftbrief van Keizer Hendrik IV. Zie Holterka.

HOLTERVEEN, veengrond in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. en ½ u. O. van *Holten*, zich langs de Rijssensche-veenen uitstrekkende.

HOLTHE, geh. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Holte.

HOLTHE (TER-), adell. h. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. W. N. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. ten W. van *'t Zandt*, onder *Zeerijp*.

HOLTHEES, geh. in het *Overambt van het Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 11 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. van *Boxmeer*, gem. *Maashees-en-Overloon*, ½ u. W. van *Maashees*, waartoe het behoort.

Men telt er 40 h. en 260 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Digitized by Google

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke aan de H. *Maagd* is toegewijd, en tot de par. van *Vierlingsbeek* behoort. Het is een oud en vervallen gebouw, met eenen kleinen toren, doch zonder orgel. Deze kapel, waarin geen dienst wordt gedaan, wordt thans tot dat einde hersteld.

Er is hier geen dorpschool, maar de kinderen genieten onderwijs te *Maashees* en te *Vierlingsbeek*.

HOLTHEME, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 13 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 4½ u. N. N. O. van *Ommen*, gem. en ½ u. O. van *Gramsbergen*, met 33 h. en 190 inw.

Men heeft er eene school, welke gemiddeld door een getal van 25 leerlingen bezocht wordt.

HOLTHEMERBROEK, veen- of weideground in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Gramsbergen*, ½ u. Z. O. van het geh. *Holtheme*.

HOLTHOEN, naam, onder welken het d. Holten, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, weleens voorkomt. Zie Holten.

HOLTHOONE, Holthoen of Holthoone, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 13 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 4½ u. N. N. O. van *Ommen*, gem. en 1½ u. ten N. van *Gramsbergen*, met 15 h. en 130 inw.

Men heeft er eene school, welke gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht wordt.

In dit geh. of buurs. ligt eene havez. de Scheer genaamd, dit een en ander toebehoorende aan Baron S. J. Sandberg. Tijdens het beleg van Koevorden in 1812, werd bij eenen uitval uit de vesting door de Franschen alle de huizen en schuren verbrand, met uitzondering van het huis op gemelde havezate en 3 andere boerenwoningen.

De veenen, hieronder behoorende, zijn van groote waarde, die eenmaal door een kanaal in verbinding zullen gebragt worden met de Dedemsvaart; terwijl dan bij verdere doortrekking door de veenen van het zuidelijk Drenthe naar de rivier de Eems dit grootelijks zal mede werken tot de welvaart en vertier van de geheele provincie in het algemeen, en in het bijzonder van de bewoners dezer streek, of die zich daar verder ter ontginning van gronden zullen nederzetten.

HOLTHUIS, oud adell. landgoed op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Holthuizen.

HOLTHUIZEN, buurs. in het graafs. *Bergh*, gedeeltelijk kw., distr., arr. en 3 u. O. N. O. van *Arnhem*, kant., gem. en ½ u. O. van *Zevenaar*, gedeeltelijk kw., distr., arr. en 5½ u. Z. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. Z. van *Doesborgh*, 1½ u. O. van *Zevenaar*, gem. en ½ u. O. van *Didam*; met 580 inw.

HOLTHUIZEN of Houthuizen, geh. in *Opper-Gelder*, in het *Land van Kessel*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. N. van *Roermonde*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *Horst*, gem. en ½ u. N. van *Grubbenvorst*, op den linkeroever van de Maas; met 14 h. en 90 inw.

HOLTHUIZEN, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. N. ten O. van *Roermonde*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Venlo*, gem. en ½ u. N. N. W. van *Besel*.

HOLTHUIZEN, landg. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. ten N. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en 2 u. N. W. van *Voorst*, ½ u. Z. van *Twello*, waartoe het behoort.

Het huis is een oud gebouw, doch in het midden der vorige eeuw voor een groot gedeelte vernieuwd. Het ligt rondom in het water, en heeft eene vaste brug.

Digitized by Google

Het besloeg vroeger, met de daarbij behoorende gebouwen, boerenhuis, tuin met vijver en loopend water doorsneden, moestuin, lanen van opgaande eiken en slaghout, weide en bouwland, benevens boerenhofsteden, kijkbosch en lijsterhuis, eene oppervlakte van 49 bund. 58 v. r. 40 v. ell., en wordt thans met eene oppervlakte van 14 bund. 35 v. r. 8 v. ell. in eigendom bezeten door de dames Blussé.

HOLTHUIZEN, voorm. havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 2 u. Z. ten O. van *Zutphen*, kant. en 2¼ u. N. O. van *Doesburgh*, gem. en 10 min. O. van *Steenderen*, in de buurs. *Kovik*.

Het huis, dat rondom in grachten gelegen was, is reeds sedert vele jaren gesloopt en de grachten gedempt. Ter plaatse waar het gestaan heeft ziet men thans eene boerewoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van ongeveer 20 bund., worden in eigendom bezeten door verschillende eigenaars.

HOLTHUIZEN, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. Z. ten O. van *Almelo*, kant. en 2¼ u. W. Z. W. van *Enschedé*, gem. en ¼ u. N. W. van *Haaksbergen*; met 71 h., 75 huisgez. en ruim 400 inw.

Deze buurs. heeft, met de buurs. *Boekelo* en *Eppensolder*, eene school. Zie daaromtrent het art. *Eppensolder*.

HOLTINGE, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. Z. W. van *Assen*, adm., judic. kant. en 2 u. N. ten O. van *Meppel*, gem. en ¼ u. ten N. van *Havelte*; met 3 h. en 25 inw.

HOLTKAMP, geh. in het schependom *Doetinchem*, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 7 u. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. O. ten Z. van *Doesborgh*, gem. *Doetinchem*.

Er staat hier een windkorenmolen, welke bij den storm van 9 November 1800 werd omver geworpen. Zie verder het art. Doetinchem (Schependom).

HOLTMEER, voorm. kloost. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, gem. *Horssen*.

Het werd gesticht voor Jufferen van de orde der Penitenten, door Heer Diderick van Bronckhorst. Zijn zoon Gijsbrecht van Bronckhorst, Heer *van Batenburg en Anholt*, heeft het, den 10 Junij 1444, in een mannenklooster veranderd, en met goederen en voorregten begunstigd. Dit klooster is naderhand verwoest, hoewel de ligging op oude kaarten gevonden wordt, juist ter plaatse, waar de kerk en eene boerderij, met bijzijnden bouwval, nog bekend onder den naam van den Kloosterhof, tegenwoordig staan. Over de goederen van dit gesticht en van het kapittel van Batenburg hebben de Heeren van Batenburg, tijdens de Hervorming en vernietiging der geestelijke ligchamen, verschil gehad met het landschap, maar denkelijk zijn deze onder de beheering van Nijmegen gekomen.

HOLTMUHLE, op eene kaart in de vorige eeuw te Amsterdam uitgegeven, onder den naam van Holtmolen voorkomende, en ook wel verkeerdelijk de Glasenap geheeten, oud adell. h. of kast. in het voorm. hert. *Gulick*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. N. van *Roermonde*, kant. en 1 u. Z. van *Venlo*, gem. en ¼ u. Z. O. van *Tegelen*.

Het is met eene breede gracht omgeven; heeft twee hoofdpoorten, de eene ten O. naar de zijde van Kaldenkirchen, de andere N. W. naar den kant van Tegelen, en bevat, binnen de gracht, eene boerderij, terwijl de poorten bovendien tot woningen zijn ingerigt.

Tot dit kast. behooren thans nog een nabijgelegene, groote watermolen en vier pachthoeven, als: Haanderhof, Bakerboschhof,

Digitized by Google

...ontwerp en Windhond. Het geheel beslaat eene oppervlakte van ... mud. gront. Het kast. zelf is, hoewel voor het tegenwoordige onbewoond, in tamelijk goeden staat.

Voor de Fransche omwenteling had dit kast. eene leenkamer, waaronder onderscheidene leengoederen in verschillende gemeenten leenroerig waren. Ook bezat het de tienden van de gem. Tegelen en Belfeld. Het had voorts: het collatieregt van de pastorijen te Tegelen, te Breijel en te Belfeld, alsmede van de vikarij te Breijel en van het ... te Tegelen en te Breijel; het regt van beschrijving in de ... van Gulick; het regt van de jagt onder Tegelen en Kaldenkirchen tot aan Breijel; terwijl het, gezamenlijk met den Prins van ..., de heerschappelijke jagt onder Belfeldbezat; het regt van tolvrijheid in ... gemeente kast. Gulick en Berg, benevens de visscherij in de Steyl in de ... Nog bezat het eenen grafkelder in de kerk te Tegelen enz.

Dit kast. moet zeer oud zijn, want, volgens de overlevering, moeten de ... reeds in de achtste eeuw eene kerk te Tegelen gebouwd hebben, van als dit ook nog uit eenen, in den toren der kerk gemetselden steen, welke het wapen van Holthuhle voorstellen moet, schijnt te blijken. Dezelfde overlevering wil, dat de kerk te Tegelen, gedurende den ... twintig jaren lang door de eigenaars van het kast. ... geweest. Gedurende de twintigdaagsche belegering van Venlo, in het jaar 1646, had Frederik Hendrik, Prins van ..., zijn hoofdkwartier op het kast. Holthuhle.

In het jaar 1344 is, onder de regering van Keizer Karel V, het kast. ... van Johan van Holthuhle aan zijnen zoon Frans van ..., als erfgenaam van gezegden zijnen vader, ter leen overgegaan. In het jaar 1586, onder de regering van Filips II, Koning van Spanje, werd Engelbert van Holthuhle met dit overoude slot beleend. In het jaar 1627 werd Margaretha van Hurd, wed. van ..., dezelfde beleend. Den 1 Junij 1651 Johan Wilhelm van ...; in het jaar 1678 Wilhelm Arnold von Metternich en in het jaar 1713 Werner Wilhelm von Hurd. In 1710 ging het aan Wenceslaus Wunnus, Vrijheer von Hund, ter leen over. In 1728 beleende Anna Elisabeth Louisa von Hund het huis Holthuhle ter leen. In 1792 werd de Raadheer Gerardus Everardus Vos de Waal, door de Vrijvrouwe Anna Elisabeth Louisa, Baronnesse von Glasenap, geb. van ..., met dit kast. beleend. In November 1827 is dit slot, met alle onderhoorigheden en regten, voor zoo ver deze laatsten nog mogten gelden zijn, bij koop overgegaan aan den Heer Louis de Rijk, die het, in het jaar 1850, heeft nagelaten aan zijnen zoon, den tegenwoordigen bezitter, Gerardus Johannis de Rijk.

HOLTPADE (NYE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. ... *Westeinde*. Zie Nyeholtpade.

HOLTPADE (OUDE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. ... *Westeinde*. Zie Oudeholtpade.

HOLTRAKA, plaats, vermeld bij Heda, als voorkomende in eenen ... van Keizer Hendrik IV, van het jaar 1064. In een ander ... heet zij ...

HOLTSAAG (HET), buit. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 2 u. Z. ten O. van *Zutphen*, kant. en

2½ u. N. O. van *Doesborgh*, gem. en ½ u. O. van *Steenderen*, in de buurs. *Toldijk*, aan den weg van Steenderen naar Hengelo, zeer aangenaam in het geboomte gelegen.

Dit buit., hetwelk eene oppervlakte beslaat van ongeveer 100 bund., is in het jaar 1835 veel vernieuwd en verfraaid, door den tegenwoordigen eigenaar, den Heer W. L. F. C. Jonkheer van Rappard.

HOLTSOLE, volgens sommigen de oude naam van de b. Hondsholredijk, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hondsholredijk.

HOLTUM, Holten of Holten, d. in het voorm. hert. *Gulick*, thans prov. *Limburg*, distr., arr. en 5½ u. N. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Sittard*, gem. en 25 min. N. van *Born*. Men telt er in de kom van het d. 80 h. en ruim 400 inw.; en met het geh. Klein-Holtum 86 h. en 430 inw., die meest hun bestaan vinden in den akkerbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kerk, welke aan den H. Martinus toegewijd is. Zij maken eene par. uit, die tot het vic. gen. van *Limburg*, dek. van *Sittard*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

HOLTUM (KASTEEL-), buit. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie Hatten.

HOLTUM (KLEIN-), geh. in het voorm. hert. *Gulick*, thans prov. *Limburg*, distr. en 5½ u. N. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Sittard*, gem. en ½ u. N. O. van *Born*, ½ u. ten Z. van *Holtum*, waartoe het behoort; met 6 h. en 30 inw.

HOLTWIJKERBEEK, riviertje, dat met twee adertjes in het *Pruisisch* regeringsdistr. *Munster* ontspringt, welke zich bezuiden het geh. de Suderwick vereenigen, waarna het riviertje met eenen westelijken loop op de grenzen der prov. *Gelderland*, bezuiden Dinxperlo den naam verkrijgt van Rietstapperbeek, en aldaar met de *Aa* of *Aha* zamenvloeit.

HOLTWOLDE, oude naam, waaronder het d. Hoogwoud, in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, voorkomt. Zie Hoogwoud.

HOLTWOUDE (NIJE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie Nyeholtwoude.

HOLTWOUDE (OLDE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie Oudeholtwoude.

HOLTZ, geh. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 6 u. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Heerlen*, gem. en ½ u. Z. van *Kerkrade*; met 33 h. en 170 inw.

HOLTZ, d. in de heerl. *Bondorf*, meijerij van *Rodt*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5½ u. W. Z. W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. N. W. van *Osperen*, voorm. kw. en 3 u. N. van *Arlon*, gem. en ½ u. O. ten Z. van *Perl*.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *Osperen*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

HOLTZEM of Holzem, d., deels in het balj. van *Luxemburg*, regtsgeb. van *Bettingen*, deels in de heerl. *Munster*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 2 u. W. van *Luxemburg*, gem. en ½ u. Z. W. van *Mamer*, aan de Mamer.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van St. Michiel te *Luxemburg*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Digitized by Google

HOLTZHOF, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2¼ u. N. N. O. van *Roermond*, kant. en 2¼ u. Z. W. van *Wendo*, gem. en ½ u. N. O. van *Besel*.

HOLTZUM, d. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*. Zie Holstum.

HOLVLIET, voorm. water, prov. *Zeeland*, hetwelk uit de *Breesliet* voortkomende, met eene zuidelijke rigting tusschen St. Maartensdijk en Stavenisse heenliep, om zich in de *Schelde* te ontlasten.

Een overblijfsel van dit water is nog in het *Zuidmoer* te vinden. Het laatste overblijfsel is in het jaar 1731 in den Nieuwe-polder afgesloten.

HOLWERD, kant., prov. *Friesland*, arr. *Leeuwarden*; palende N. en O. aan de Noordzee, Z. O. aan de kant. Dockum en Bergum, Z. W. aan het kant. Leeuwarden, W. aan het kant. Berlikum.

Dit kant. bestaat uit de griet. Ferwerderadeel, West-Dongeradeel en Ameland. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 21,039 bund. 61 v. r. 60 v. ell., waaronder 20,720 bund. 18 v. r. 75 v. ell. belastbaar land. Men telt er 2293 h., bewoond door 3761 huisgez., uitmakende eene bevolking van raim 15,000 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw, veeteelt en vooral in de laatste tijden in den aardappelen-, vlas- en chichoreibouw, voor welken laatsten er thans twee chichorei-fabrijken in dit kant. bestaan. Oudtijds bestond hier ook veel visscherij, doch deze is reeds in de vorige eeuw te niet gegaan.

HOLWERD, kerk. ring, prov. *Friesland*, klass. van *Dockum*.

Men telt er in de volgende 15 gem.: Holwerd, Anjum, Blija-en-Hoogebeintum, Ferwerd, Hantum-en-Hantumhuizen, Hiaure-en-Bornwerd, Hollum-en-Ballum, Morrha-en-Lioessens, Nes-en-Wierum, Nes-op-Ameland, Nijkerk, Paesens, Schiermonnikoog, Ternaard en Waaxens-en-Brantgum, 18,000 zielen, onder welke 2900 Ledematen. Men heeft er 22 kerken, waarin de dienst gedaan wordt door 15 Predikanten.

HOLWERD, Holwert of Houwierd, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, 2 u. N. W. van *Dockum*, aan de Zee of de Wadden, tegen over Ameland op eenen vrij hoogen terp of wierde eertijds (*wert*) gelegen, ½ u. gaans van den Noordzeedijk, zijnde hier de gewone overvaart op Ameland. Ook wordt hier eene soort van haventje, ten dienste van de kustvaart gevonden.

Dit oude en zeer aanzienlijke d., welks groote dubbele binnenbuurt, met fraaije h. pronkt, is grootendeels bestraat.

Omtrent den oorsprong van den naam dezes dorps, is men het niet eens. Sommigen meenen, dat zij is afgeleid van zekeren Holle, met bijvoeging van het woord *werd* of *waerd*, dat zoo veel als hoogte of eiland beteekend. Schotanus meent, dat Holle, in het oud Friesch zoo veel als heilig beteekenende, met het bijvoegsel werd of waard, zoo veel te kennen geeft als Heilige-waard. Ons komt het echter waarschijnlijk voor, dat de naam Holwerd eene *heilige hoogte* moet beteekenen.

Volgens oude verhalen zoude de H. Ludgerus, in de achtste eeuw, hier het Christendom gepredikt, en op eene wonderdadige wijze eenen blinde, ziende gemaakt hebben, en daardoor deze waard vermaard gemaakt, die daarvan zijnen naam Heilige-waard zoude ontleend hebben.

Digitized by Google

Men telt er 230 h., bewoond door 335 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, voornamelijk in den vlas- en aardappelbouw. Ook heeft men er 1 jeneverstokerij en 1 koornmolen; voorheen waren er nog 3 jeneverbranderijen, en in het begin der achttiende eeuw 3 bierbrouwerijen, doch deze zijn thans niet meer in wezen.

Behalve de landbouw was de visscherij hier voortijds eene der voornaamste neringen, hebbende hier een groot aantal visschers gewoond, die door de naburige zeegaten ras in zee konden komen, doch reeds sedert het midden der vorige eeuw, is dezen tak van nering zoodanig afgenomen, dat zij met het einde der vorige eeuw heeft opgehouden te bestaan.

De landerijen rondom Holwerd, bestaande uit zware klei en zand, zijn meerendeels zeer vruchtbare bouwlanden, kunnende de vruchten, daarop gewonnen, door eene vaart naar de Dockumer-Ee, en van daar verder landwaarts worden vervoerd.

De Herv., die hier ruim 1400 in getal zijn, onder welke 220 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Dockum*, ring van *Holwerd*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Cornelis Evenhardt, die in het jaar 1598 herwaarts kwam, en in het jaar 1602 naar de klass. van Middelstum, doch onzeker naar welke plaats, vertrok. De kerk is een vrij groot en fraai gebouw, dat in de jaren 1776—1778 geheel vernieuwd en met den toren vereenigd werd, die vroeger afzonderlijk stond, waarna de kerk, den 25 September van laatstgemelde jaar, weder ingewijd werd. De naaldtoren, welke tegenstrijdig met het gewone gebruik, aan de oostzijde van de kerk staat, en vrij hoog en spits is, werd in het jaar 1661 vernieuwd en dient mede tot eene zeebaak. Terwijl de kerk, zoo als wij hier boven gezegd hebben, vernieuwd werd, hielden de Hervormden inmiddels hunne godsdienstoefeningen in het bedehuis der Doopsgezinden, zoodat gedurende bijna drie jaren, de Hervormden vóór-, en de Doopsgezinden nadenmiddag in hetzelfde gebouw godsdienstig bijeenkwamen. Toen nu de nieuwe kerk volbouwd was, bedankte de Leeraar der Hervormden de Doopsgezinden in eene gepaste leerrede, uit naam der gemeente, en nam op de minzaamste wijze afscheid van hen. De Kerkvoogden lieten het echter hier niet bij blijven, maar besloten eenparig, met voorkennis van eenige stemgeregtigde ingezetenen, tot een duurzaam gedenkteeken hunner dankbaarheid, zes zilveren bekers, geschikt om bij de bediening van het Heilig Avondmaal gebruikt te kunnen worden, ten geschenke te geven, en aan dit besluit werd spoedig op eene gepaste wijze voldaan. Op drie van deze bekers, die uitmuntend fraai gewerkt en met nommers van een tot zes geteekend zijn, leest men toepasselijke opschriften, en op de drie andere vindt men het verhaal van de geheele toedragt der zaak. Het kerkhof, rondsom de kerk, maakt het hoogste gedeelte van den heuvel uit, en ligt buiten den breeden zeedijk; van daar het gezegde: *Te Holwerd worden de mannen op het kerkhof en de vrouwen buitendijks begraven.*

De Doopsgez., die hier bijna 300 in getal zijn, behooren tot de gem. *Holwerd-Blija-en-Visschburt*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een geschikt gebouw zonder toren of orgel.

De 8 R. K., die hier wonen, worden tot de stat. van *Dockum* gerekend.

De dorpsschool, zijnde een ruim en aanzienlijk gebouw, wordt gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht.

Digitized by Google

als Primarii Collatores. Sedert het jaar 1815 behoort het collatierecht aan Mr. Rechtsm Tjaarda Mees, te Appingedam, die het gekocht heeft.

De kerk, die vóór de Reformatie aan den H. Nicolaas was toegewijd, en op eene wierde staat, is een kruisgebouw met een belangrijk koor, hebbende in de zijmuren van het benedeneinde van het kruis veel duifsteen. Het grootste gedeelte van deze kerk was vóór weinige jaren nog van een steenen verwulfsel voorzien, doch hetwelk in 1825 weggenomen, en daarvoor eenen houten zolder in de plaats gelegd. Het boveneinde is met eenvoudige steenen gewelven. Boven de deur aan de binnenzijde der kerk, ziet men eenen steen met het wapen van Ripperda en het jaartal 1567. Het orgel, dat in het jaar 1828 aanmerkelijk is hersteld geworden, is vrij goed. De toren ten zuiden der kerk staande, oudtijds geheel van steen en van eenen verbazenden omvang, had ruim 200 Gron. voet. (58 ell. 5 palm.) hoogte, en diende de schepen bij den mond der Eems tot baken. In 1807 werd er door het Gouvernement ter voorkoming van een dreigend gevaar, ongeveer 100 voet. (29 ell. 2 palm. 5 duim.) afgenomen, en met een achtkant in de gedaante van eene naald, ter hoogte van 105 Gron. voet. (29 ell. 8 palm. 3 duim.), versierd, welke naald tot eene wijde bol of koepel liep, waarop weder een spits, die met eene kleine bol eindigde. Sedert dien tijd is de toren van 's Rijks wege onderhouden, en ten gevolge van dit onderhoud heeft men nu ongeveer tien jaren, met de groote klok, Stefanus geheeten, in 1620 gegoten, en eene doorsnede hebbende van 16 palmen, niet meer geluid. Het achtkant van dezen toren stortte in den geduchten storm van den 29 November 1836 met zoo veel geweld naar beneden, dat een eiken balk, lang ongeveer 7 ell. en dik 8 palm. kubiek, meer dan 8 ell. in den grond drong. In 1837 is de toren voorzien van een klein afdak, en alzoo van zijn sieraad beroofd, maar dient evenwel nog tot baken.

De 16 R. K., welke hier wonen, worden tot de stat. van *Appingedam* gerekend.

De enkele Doopsgez., welke men er aantreft, behoort tot de gem. van *Ten-Hoorn*.

De 4 Isr., die er gevonden worden, behooren tot de ring-synagoge van *Appingedam*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

Vroeger had men er eenen burg van denzelfden naam. Zie het volgende art.

Volgens de reglementen van 1755 hadden Predikant en Kerkvoogden het regt van schouwing over de balken, vonders, ommetreden, planken en voetpaden van Holwierda: Ook had Holwierda en *Marsum* eene afzonderlijke dijkschepperij, bestaande uit drie Dijkschepp[ers] *ad vitam*, en acht Dijkrigters voor één jaar of langer naar der [ge]omgang.

[H]VIERDA, Holwierde of Hiligio, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. [Gron]en, arr., kant. en 1¼ u. N. van *Appingedam*, gem. en ¾ u. [O.] *Bierum*

[Een] burg zoude naar sommigen willen, in het geh. Katmis onder [Holw]ierda, op eene wierde gestaan hebben, doch dit wordt zeer [betw]ijfeld, vermits men geen de minste sporen er van ontdekt heeft. [Op] deze wierde heeft men een pad, den Blaauwen gang genaamd, [waa]van men zegt, dat er zich voor eenige eeuwen, eenige Heidenen [in] een hol opgehouden hebben. Deze wierde behoort thans tot eene [boer]erij, behoorende aan Jonkheer van Swinderen te Groningen.

Digitized by Google

HOLWERDER-ZES, dus noemde men oudtijds de dorpen Holwerd, Waaxens, Brantgum, Foudgum, Bornwerd en Raard, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*.

HOLWERT, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zie Holwerd.

HOLWIERDA of Holwierde, volgens sommigen oudtijds Holwierth (d. i. geheiligde hoogte), en in een brief van 1344 Halfwierth (1), en in een van 1575 Halwierth genoemd, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1¼ N. van *Appingedam*, gem. en ¾ u. Z. van *Bierum*, nabij den Eemsdijk, 53° 21′ 29″ N. B., 24° 32′ 12″ O. L. Het is eene vrij aanzienlijke plaats, en zeer oud, als wordende reeds opgenoemd bij Anfridus in het leven van Ludger, onder den naam van Helewyrd, en, bij den vervolger van Menco, onder dien van Halwierth of Holwierth, beide beteekenende eene heilige hoogte. Zij telt in de kom van het d. slechts 10 h. en 50 inw., doch met het daartoe behoorende geh. Katmis en de buurs. Nansum, Klein-Wierum, Uiteinde, Bonsum, Lutjeburen en Oldeklooster, 112 h. en 670 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt, ook heeft men er eenen houtzaagmolen, aan de Groote-Heeckt.

De bovengrond, in dit kerspel, bestaat ten Noorden en ten Oosten, namelijk te Uiteinde, Klein-Wierum, en Lutjeburen, uit zavelachtige, zeer vruchtbare klei, ter diepte van 4 palmen, en daar onder leem en bij afwisseling witte klei, maar ten Zuiden, naar den kant van Marsum, treft men bruine klei, van boven, en op 2 palmen diepte knikklei, zoodat de landen in die streek minder vruchtbaar zijn. Daarentegen bestaat de grond, in den omtrek van Oldeklooster of ten Westen, uit zware klei, doch is meer Westwaarts minder vruchtbaar en oerachtig of roodoornig; op de wierden heeft men echter heerlijken teelgrond. In de nabijheid van deze wierden of terpen is de ondergrond met schelpen doormengd.

De inw., die hier op 22 na, allen Herv. zijn, onder welke 70 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Appingedam*, ring van *Delfzijl*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johan Merkwijk de Grafin, die hier in het jaar 1595 stond, en voorheen R. K. Priester was. Hij moet in of vóór het jaar 1599 vertrokken of overleden zijn, aangezien destijds Johannes a Luxten van Siddeburen herwaarts beroepen werd. Deze werd in 1622 opgevolgd door zijnen zoon, Johannes a Luxten, die in 1644 overleed en gedurende wiens bediening *Marsum*, dat vroeger met Holwierda gecombineerd, doch naderhand daarvan gescheiden was geweest, met deze gem. weder werd vereenigd. Na den dood van den Predikant Hermannus Edelinck, voorgevallen den 2 September 1819, is deze gem., volgens koninklijk besluit van 1 Junij 1820, provisioneel vereenigd met *Uitwierde*, welk *Uitwierde* twee jaren vroeger ook reeds voor korten tijd met Holwierda was vereenigd geweest, doch in 1827 kreeg Holwierda weder eenen eigen Predikant in Fokke Mens, die beroepen werd van Uitwierde, en gedurende de laatste combinatie beide gemeenten reeds bediend had. Sedert de reductie der prov. Groningen, vindt men hier in de beroepschriften der Predikanten, onderscheidene collatoren vermeld, doch de Heeren van Stedum, Everhard Frederik Baron van Lintelo, en daarna Jan Herman Gerlacius,

(1) Driessen, Monum. Groo., bl. 653 en 994.

Digitized by Google

en Heer in 1815; Willem Hendrik Boreel, overleden in 1827; Vrouwe Johanna Geertruda Dumbar van Nieuwenaar, weduwe van gemelde Heer Willem Hendrik Boreel in 1830, die het thans nog bezit.

Weleer was Hoek kerkvoerig aan den huize Waterman, en bezuid daarentegen nog vier achterleenen in Vlaardingen-Ambacht.

In het jaar 1585 werden Jacob en Herman Hees van Hoek, zonen van Pieter Hees van Hoek, door den Houtvester van Holland bevestigd in de possessie der jagt, waarin zij en hunne ouders gewoond waren.

De tegenwoordige hofstad bestaat uit eene heerenhuizinge met tuin, boomgaard, bosch, vijvers, en wat verder tot vermaakzaamheid van een buitenverblijf behoort, en nog eene aangevogte hooiwaardinge, met 30 bund. 90 v. r. 81 v. ell. bouwland; terwijl de hofstad, met alle de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte bestaat van 4 bund. 35 v. r. 60 v. ell. De heerenhuizing schijnt naar de bouworde, van het begin der zeventiende eeuw gesticht of verbeterd te zijn. Ook stond weleer in den voorgevel het jaartal 1614, en in de onlangs veranderde ramen van eene oude ridderlijke zaal, werden onderscheidene wapenen, voorzien met het jaartal 1616, daaronder gevonden.

De overgeblevene oudheid van Hoek, bestaat nog uit eenen ouden toren, van 6 tot 6½ ell. ruimte in het vierkant, en 12 tot 14 ell. hoogte, met eene spits er op. De bouworde aan de vier zijden op hoeken, heeft vellugt aanleiding gegeven tot het denkbeeld, hetwelk verspreid is geworden, dat deze toren weleer een tolhuis is geweest, waar de schepen onder door voeren, doch hetwelk in aanmerking van de hoogte der omliggende landerijen, den veren afstand van eenig vaarwater en de geringe breedte van den toren niet aannemelijk is. Men vindt in den voormuur van denzen toren, boven den ingang, twee wapens in steen gehouwen, blijkbaar niet oorspronkelijk, maar later ingemetseld, welke wapens voor die van Jonas Bazus en zijne echtgenoote, als ten gemelde jare 1614 en 1616 eigenaars zijnde, te houden zijn, terwijl Jonas Bazus waarschijnlijk het huis heeft laten bouwen, en tevens die steenen in den toren doen metselen, hetwelk te meer waarschijnlijk wordt, omdat een der wapens op de glazen gelijk was aan een van die, welke in den toren gemetseld zijn.

Aan den ingang van den weg op de plaats, staat een sierlijk ijzeren hek, en daar boven in het midden het wapen van Hoek en het jaartal 1735; welk wapen is een veld van zilver, met zeven meerlen (zonder bek of pooten) van keel (rood), staande twee, twee en drie. In den regter bovenhoek een vrij kanton, insgelijks van keel.

HOLYERHOEKSCHEPOLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. *Zie* Hollaanderschepolder.

HOLZEM, d., gedeeltelijk in het balj. van *Luxemburg*, gedeeltelijk in de heerl. *Munster*, grooth. *Luxemburg*. Zie Holtzem.

HOLZET, d. in het *Land van 's Hertogenrade*, prov. *Limburg*. *Zie* Houset.

HOMADE, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hoogmade.

HOMANSKLINKEKERK, voorm. d., door de vloeden der vijftiende eeuw verzwolgen, ter plaatse, waar nu de *Braakman*, prov. *Zeeland*, ligt.

HOMBURG, voorm. d. in het noordoosten der prov. *Groningen*, ten Westen der Ee en Tjamme, hetwelk in het jaar 1277, door den Dollart verslonden is.

Digitized by Google

HOMBURGERBROEK (HET), weide in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Zutphen*, kant. en gem. *Doetinchem*.

HOMERSUM, naam, onder welken, op sommige kaarten, het d. Otterdum in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, voorkomt. Zie Otterdum.

HOMINGEHAM of Honnigeham, voorm. d. in het Noordoosten der prov. *Groningen*, in *Reiderland*, ten W. van de Aa, dat bij den watervloed van 1277 door den Dollart verzwolgen is.

HOMMEGAT (HET), vaarwater, ten Noordoosten van de prov. *Groningen*, in de *Buiten-Ems*, vroeger ook de Oude-Ems geheeten. Het wordt thans de Wester-Ems genoemd, en valt tusschen de eilanden *Borkum* en *Rottum* in zee.

HOMMEL (DEN), buit. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant., gem. en ½ u. van *Arnhem*, aan den ouden Deventerschen weg.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 57 v. r. 20 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Baron van Heeckeren, woonachtig te Arnhem. De vorige eigenaar was wijlen de met de oude geschiedenis zoo zeer bekende Ds. J. A. Stratso, Schrijver van *Constantijn de Groote en Charlemagne of Karel de Groote; Vroegeren staat des Christendoms; Kerkelijke Geschiedenis, enz.*

HOMMEL (DEN), voorm. landh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. en O. van *Ouden-Rhijn*.

Thans is het ingerigt tot eene herberg, dienende tot uitspanningsoord voor den burgerstand der stad Utrecht, en wordt, met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 90 bund., in eigendom bezeten door Vrouwe Jacoba Maria Leydekl, echtgenoot van den Heer Hijben Bart van Zijl.

HOMMELS, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie Hommerts.

HOMMEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2 u. ten W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. van *Berlikum*, 1 u. Z. Z. W. van *Dronrijp*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans twee boerenplaatsen. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 158 bund. 17 v. r. 11 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door de erven Mr. Petrus Johannes van Beyma, te Leeuwarden, Sipke Tjalle Olivier en P. G. Sinnema, beide te Dronrijp.

HOMMERS, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie Hommerts.

HOMMERS, voorm. landsch. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Hunsterland.

HOMMERSUM, naam, onder welken, op sommige kaarten, het d. Otterdum, in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, voorkomt. Zie Otterdum.

HOMMERT, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4¼ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1¼ u. Z. ten O. van *Sittard*, gedeeltelijk gem. en 20 min. Z. O. van *Schinnen*, gedeeltelijk gem. en ½ u. N. O. van *Nuth*; met 14 h. en 70 inw., als 10 h. en 50 inw. onder *Schinnen*, 4 h. en 20 inw. onder *Nuth*.

HOMMERTS of Hommers, ook wel de Hommerts, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1 u. ten Z. W. van *Sneek*.

Digitized by Google

Het is een vrij groot diep, door hetwelk de straatweg van Sneek naar de Lemmer loopt, en waarvan de zanden laan in 1845 gereed gemaakt is, om het volgende jaar bestraat te worden. Men telt er, in de laan van het d., 42 h., bewoond door 61 huisgez., uitmakende eene bevolking van 330 inw., en met het daartoe behoorende buurtje Lippenwoude, 52 h. en 400 inw.

De Herv., die hier 575 in getal zijn, behooren tot de gem. *Jutrijp-Hommerts*, die hier eene kerk heeft, welke in 1740 gebouwd is, en tot op de komst der Franschen in 1795, met fraai geschilderde glazen prijkte, bevattende de wapens van Friesche Edelen en anderen. Het is een langwerpig gebouw, met den ingang naar het westen. Tot in 1821 was deze aan den zuidkant, terwijl de predikstoel aan de oostzijde staat. De vorige kerk was ten oosten langer, en het dak aanmerkelijk hooger dan van de tegenwoordige. Tot in 1821 stond ten Westen van de kerk eenen tamelijken hoogen en breeden stompen toren, waarin vroeger twee klokken schenen gehangen te hebben. Deze afgebroken zijde, heeft men er een portaal voor in de plaats gemaakt, dat tot ingang naar de kerk dient, en daarop een houten spits gesteld met zink gedekt, waarin een slag- en uurwerk, alsmede een klok gevonden wordt.

De R. K., van welke men er ruim 20 aantreft, worden tot de stat. van *Heeg* gerekend.

De 4 Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. van *Lljst*.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 65 leerlingen bezocht.

De straatweg van Leeuwarden over Sneek naar de Lemmer, waarvan boven gesproken is, en welke langs het geheele d. loopt, zal dit d. veel levendigheid bijzetten.

Weleer lag hier, niet ver van de kerk, de stins Hettinga. Zie dat woord.

HOMMIGEHAM, voorm. d. in het Noordoosten der prov. *Groningen*, in *Reiderland*. Zie Hommerham.

HOMOET of Houwaard, uiterwaard op de *Over-Yssel*sche, prov. *Gelderland*, ten Oosten van en grenzende onmiddellijk aan de stad Hattem.

Deze uiterwaard werd in het jaar 1401 door Willem, Hertog van *Gelre*, Graaf van *Zutphen*, aan Burgemeester, Schepenen en Raden der stad Hattem opgedragen, met last om die te verdeelen in wharen of scharen, te vestigen op de huizen der ingezetenen van Hattem. Hij beslaat eene oppervlakte van 105 bund. 28 v. r. 10 v. ell., de eigendommen, in later tijd door de scharen-houders aangekocht, daaronder begrepen. In het begin der vijftiende eeuw bedroeg het getal gevestigde scharen 548½; thans worden er 590½ geteld. Terwijl op ieder dezer scharen door de eigenaren eene koe ter weide kan uitgezonden worden, is hier aangenomen, dat men op drie vierde schaar eene vaars of tweejarig, op een halve schaar eene pink of eenjarig rund weiden kan, alles nogthans tegen betaling van zeker weidegeld, tot vinding van grondlasten en andere kosten. In 1403 schijnt de eerste verdeeling der scharen en vestiging daarvan op de huizen te hebben plaats gevonden.

Het bestuur over dezen waard is van de opdragt, tot 1832 af aan het Stedelijk Bestuur overgelaten. Verschillen ten aanzien eener belasting, omstreeks dien tijd op den waard gevestigd, hebben toen aanleiding gegeven tot de benoeming van acht Gemeenslieden, bestemd

om in het beheer deel te nemen. Tusschen deze Gemeenslieden en het Bestuur der stad ontstond, in 1556, op nieuw twist over de verdeeling der scharen en de wijze op welke de waard behoorde beweid te worden. Door tusschenkomst van hooger gezag is aan dit verschil, gelijk in 1552 onder het vaststellen van eenige bepalingen, een einde gemaakt.

In het jaar 1795 heeft deze orde van zaken eene belangrijke verandering ondergaan; den 19 Junij van dat jaar, hebben eenige ingezetenen zich tegen de handelingen van het Stedelijk Bestuur, ten aanzien van den Hoenwaard, verzet; dit verzet heeft ten gevolge gehad een verzoek van het Bestuur aan het uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek, om van de administratie of deelneming daarin ontslagen te worden; den 19 September 1798 is hierop geantwoord: *dat aan de geïnteresseerden in Homoet*, dat is aan degenen, welke daarin, door aankoop of erfenis, eenige scharen of loten bekomen mogten hebben, werd vrij gelaten om over den waard zoodanige administratie aan te stellen, als zij zouden mogen goedvinden. Den 22 Februarij 1799 is hierop door de geïnteresseerden eene commissie van administratie uit hun midden benoemd, gelijk dan ook tegenwoordig nog de waard, door zoodanige commissie, volgens een reglement, den 15 April 1802 tot stand gebragt, wordt beheerd.

HOMOET, heerl. op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw. *Tiel*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Valburg*; palende N. aan Driel, O. aan Elst, Z. aan Valburg, W. aan Indoornik.

Deze heerl. bevat het d. Homoet en eenige verstrooid liggende h. ten getale van 17, waaronder 3 groote boerenhofsteden, voorts hofsteden door Tabaksplanters bewoond, en eenige arbeiderswoningen, uitmakende eene bevolking van 100 inw., die voor het meerendeel hun bestaan vinden in landbouw en tabakscultuur.

De Herv., die hier 40 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Valburg-en-Homoet*, die hier vroeger eene kerk had; thans echter wordt hier gedurende de zomermaanden om de drie weken gepredikt, in het, in de kosterwoning, tot school gebruikt wordende vertrek.

De R. K., van welke men er 60 telt, onder welke ruim 40 Communikanten, behooren tot de stat. van *Valburg-en-Homoet*.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke gedurende de wintermaanden gemiddeld door een getal van 30 of 40 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Homoet of Hommoet ligt 6 u. O. N. O. van Tiel, 2 u. N. N. W. van Nijmegen, 1 u. N. W. van Elst, ½ u. N. aan Valburg, aan de Linge.

De kerk is in het jaar 1836 om hare bouwvalligheid afgebroken. De plaats, waar zij gestaan heeft, is thans, met het kerkhof vereenigd, in gebruik bij den Koster der Hervormde gemeente. — Vroeger stond hier ook het Huis-Homoet. Zie daaromtrent het volgende art. — De kermis valt in den eersten Zondag in September.

Bij den watervloed van Januarij 1820 is deze heerl. geheel onder water gezet, waarbij echter geene menschen zijn omgekomen.

Homoet is eene oude vrije heerl., die, voor zoo veel bekend is, altijd eigen goed, een allodium was, en nooit aan eenen Hertog, noch aan eenen anderen Heer, nooit aan eene leenbank gebonden. Dus schijnt de leenkamer aldaar onafhankelijk (independent) te zijn geweest. Vóór het midden der veertiende eeuw, vindt men geen melding der Heeren van Homoet, hetwelk op de gedachten brengt, dat zij uit een ander

Digitized by Google

Het
naar d
maakt
de k
eene
Lip
D
en-I
is,
der
an
we
aa
he
st
d
te
in
e
w
st
h
v
d
da
g
Ge
Ha

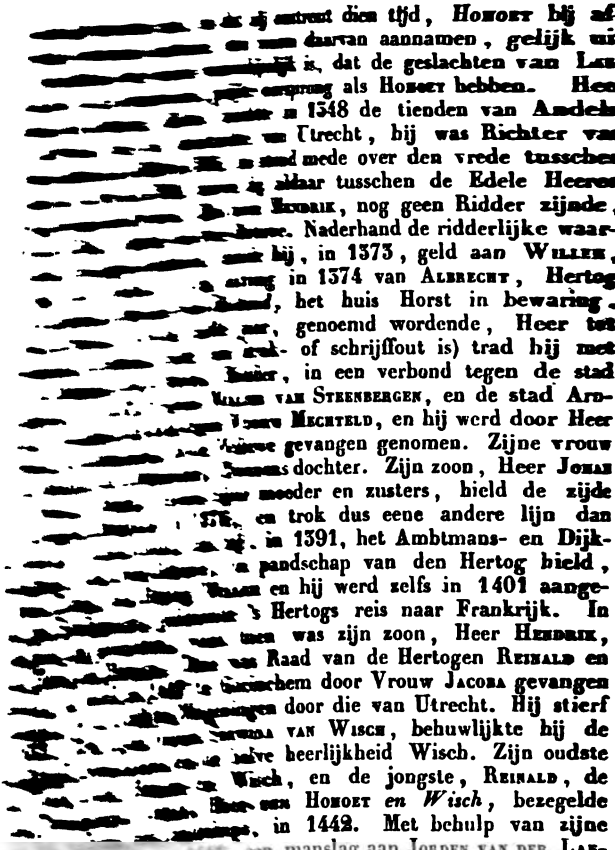

sij omtrent dien tijd, **Hoboet** bij af-
daarvan aannamen, *gelijk* uit
is, dat de geslachten van Lan-
oorsprong als Hoboet hebben. Heer
in 1348 de tienden van **Andelst**
Utrecht, bij was **Richter van**
mede over den vrede tusschen
daar tusschen de Edele Heeren
Bronkhorst, nog geen Ridder zijnde,
Naderhand de ridderlijke waar-
bij, in 1373, geld aan **Willem**,
in 1374 van **Albrecht**, Hertog
het huis Horst in bewaring.
genoemd wordende, Heer tot
of schrijffout is) trad hij met
, in een verbond tegen de stad
van Steenbergen, en de stad Ar-
Mechteld, en hij werd door Heer
gevangen genomen. Zijne vrouw
s dochter. Zijn zoon, Heer **Johan**
moeder en zusters, hield de zijde
en trok dus eene andere lijn dan
in 1391, het Ambtmans- en Dijk-
landschap van den Hertog hield,
en hij werd zelfs in 1401 aange-
's Hertogs reis naar Frankrijk. In
toen was zijn zoon, Heer **Hendrik**,
Raad van de Hertogen **Reinald** en
tusschem door Vrouw **Jacoba** gevangen
door die van Utrecht. Hij stierf
van Wisch, behuwlijkte hij de
volle heerlijkheid Wisch. Zijn oudste
Wisch, en de jongste, **Reinald**, de
Hoboet *en Wisch*, bezegelde
in 1442. Met behulp van zijne

een manslag aan **Jorden van der Lan-**
geschilnarijen gepleegd, waarover de Her-
en de steden Nijmegen en Arnhem ver-
waarvan het gevolg was, dat hij, door tus-
van Utrecht, zich, den 7 April 1446,
maar bij verdrag aan hem moest overla-
Over-Betuwe met zijn toebehooren, dat hij
de heuken, die hij daarvan genoot. Hij
zijnde getrouwd geweest met **Agnes**,
van *Culenborg*. Zijn zoon, Heer **Her-**
Deze had vele oneenigheden met Goo-
van zijne zuster **Bertha**, hetwelk hem
in 1488, aan **Oswald**, Graaf **van der**
Hij werd daarna krankzinnig, en op bevel van
noemde, in het jaar 1496, op het huis
door de zonen zijner zuster **Lysbeth**,
van Voort en *Keppel*. Hij trouwde twee
dochter van **Bronckhorst**, en met **Johanna van**
na te laten. Sedert gemelden koop is

Het bestu
het Stedelijk
lasting, omst
aanleiding gege

Digitized by Google

de heerl. Homoet bij het graaflijk huis van den Berch gebleven, tot dat zij den 18 Julij 1731 aan Steven, Graaf *van Randwijck*, Heer *van Gameren*, werd verkocht, in wiens geslacht zij bij erf-opvolging is gebleven, wordende thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. Jacob Rau, Heer *van Gameren*, Dijkgraaf van Over-Betuwe, zoon van wijlen Vrouwe Geertruida Stephania Gravinne van Randwijck, weduwe van den Heer Sebald Fulco Jean Rau, in leven Hoogleeraar in de Oostersche Letterkunde aan de Hoogeschool te Leyden.

Het wapen van deze heerl. bestaat in eenen golvenden balk, op een veld van azuur.

HOMOET (HET-HUIS-), of het Huis Homoet, voorm. adell. h. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw. en 6 u. O. N. O. van *Tiel*, distr., arr. en 2 u. N. N. W. van *Elst*, gem. en ½ u. N. van *Valburg*, in de heerl. Homoet.

Op de plaats, waar het vroegere kasteel gestaan heeft, veronderstelt men dat thans eene boerenhofstede gevonden wordt, in eigendom behoorende aan den Heer van Brienen van de Groote Lindt.

HOMOETSCHEWOERD, heuvel in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, nabij *Homoet*, gem. *Valburg*.

Het is het hoogste punt van de Over-Betuwe, en wordt verdeeld in den Hoogewoerd en den Lagewoerd, van welke de eerste eene opervlakte beslaat van 3 bund. 40 v. r. 63 v. ell., en de laatste 4 bund. 25 v. r. 80 v. ell. groot is.

In deze woerden worden dikwijls munten en andere oudheden opgedolven. Op de Hoogewoerd verheft zich naar de eene zijde een heuvel, waarop men telken reize nog steeds op brokken duifsteen en blaauwe zerk stoot, en alwaar eens een gebouw moet gestaan hebben (1).

HOMPEL, naam, welken de landlieden veelal geven aan het d. Hodenpijl, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hodenpijl.

HOMPELS (DE), plaat in de *Wielingen*, ten N. W. van het *Land van Kadzand*, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, wegens het aanmerkelijk aanwassen van de Oost-zuidoostpunt dier plaat, is op dit punt, in het jaar 1842, ten gerieve der zeevarenden, eene zwarte bakenton geplaatst, en wel op de navolgende merken: de toren van St. Pier (Nieuw-Vliet) in het vierde hoofd, beoosten het Kruishoofd; de Oranjemolen aan de Noordzijde, even open van het havenvuur van Vlissingen en op eene diepte van ½ palm met laag water.

HOMPELSVOET, plaat in de *Grevelingen*, N. W. van Brouwershaven, het is de zuidwestelijke punt van de *Paardeplaat*.

HOMPIJL, naam, welken men, bij verbastering, wel eens geeft aan het d. Hodenpijl, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hodenpijl.

HOMSTERLAND (HET), gewoonlijk het Humsterland genoemd, voorm. landsch. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, kant. *Zuidhorn*, gem. *Oldehove*; palende N. aan de Hunze, O. aan Middagsterdeel, Z. aan Langewold, W. aan Ruigewaard.

Het bevatte de dorpen Oldehove, Niehove en Saaksum; maakte alzoo een gedeelte der tegenwoordige gem. *Oldehove*, arr. *Groningen*, kant. *Zuidhorn* uit, en besloeg eene oppervlakte van 2022 bund. 97 v. r. 54 v. ell., telt thans 248 h., bewoond door 311 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1800 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

---

(1) Men zie verder over deze woerden *De wandelingen ter opsporing van Batavische en Romeinsche Oudheden, Legenden enz.*, door onzen Oudheidkundigen medearbeider O. G. Heldring, bladz. 16–68.

Digitized by Google

geslacht gesp
deeling bek
de gelijkheid
WICK en van
JOHAN VAN
en Herveld
Over-Betu
Gelre en
niet gera
was in 15
digheid
Hertog
van Be
tegen
Salma
Heer
Kamp
hem.
REIN
was
VAN
van
zijn
gra
Hi
st
1
r

Digitized by Google

ARD (DEN), adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. Z. W. van *'s Gravenhage*, in den *Tedingerbroek-polder*, gem. *Stompwijk*.

Adl. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene te van 2 bund. 73 v. r. 60 v. ell., en wordt thans in eigenten en bewoond door Jonkheer VAN STARKENBORGH SLACHOU-WERR.

HERANGE, Fr. naam van het geh. HONKERINGEN, in het balj *emburg*, landmeijerij van *Bettemburg*. Zie HONKERINGEN.

OOP, geh. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*. Zie P.

D (DE), pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *hem*, kant. en gem. *Sliedrecht*; palende N. en O. aan de Kat, W. aan de Westkil of Groote-Hel.

e pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ud., alles schotbaar land, en wordt door eenen duiker, op de van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het bestuur den Eigenaar.

OND (DE), onbehuisde pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en *Amersfoort*, gem. *Hoogland*; palende N. aan den polder de , O. aan den Bunschoter-straatweg, Z. en W. aan den Polder er-Zeldert.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van bund. 38 v. r. enkel weiland, en wordt door slooten, op de Bunschoter-Wetering, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Heemraden en eenen Penningmeester.

HOND (DE), zandplaat in de *Eems*, O. van Holwierda, in de prov. *Groningen*, even ten N. van de Paap.

HOND (DE), riv., prov. *Zeeland*. Zie HONTE (DE).

HONDEBORG, boerenhoeve in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. Z. van *Almelo*, kant. en 1¼ u. N. O. van *Delden*, gem. en 25 min. W. van *Borne*.

Volgens oude overleveringen zoude, in vroegere tijden, zich een volk genesteld hebben in de heide, het Azelosche Veld genaamd, in de gemeente Delden, op de hoogte, waar thans eene boerenhoeve staat, met name de Borg of Burg, die zijnen naam van dien tijd af zoude ontleend hebben. Dit oude volk, zich daar niet veilig achtende, zoude vandaar vertrokken zijn, ¼ u. meer achterwaarts naar de zijde van Borne in eenen zeer lagen grond. Daar zoude het eene hoogte of burg opgeworpen hebben, omgeven van grachten, ter breedte van ongeveer 7 of 8 ell., welke hoogte of burg men sedert jaren heeft genoemd, zoowel als de daarbij gelegene boerenhoeve, de HONDEBORG, waarschijnlijk een verbasterd woord van HUNNEBURGH. Deze hoogte bestaat nog gedeeltelijk, zoowel als de grachten, die het omgeven, alzoo de tegenwoordige eigenaar, de Heer VAN HEEKEREN VAN KELL, die hoogte voor ongeveer drie jaren eenigzins heeft laten verleggen, en daarop een boerenhuis doen plaatsen, hetwelk hij aan eenen boer ter bewoning heeft gegeven, wiens huis of woning in de nabijheid van die burg of hoogte heeft gestaan, en verbrand is.

HONDEGAT (HET), voorm. water, prov. *Zeeland*, bezuiden het eil. *Oost-Beveland*. Het kwam uit de *Schelde* voort, en liep, met eene westelijke rigting, in het *Wolphaartsdijksche-gat* uit.

Bij de bedijking van den Wilhelmina-polder is het veranderd in de HAVEN-VAN-GORS, en aan de Ooster-Schelde door sassen afgesloten.

Digitized by Google

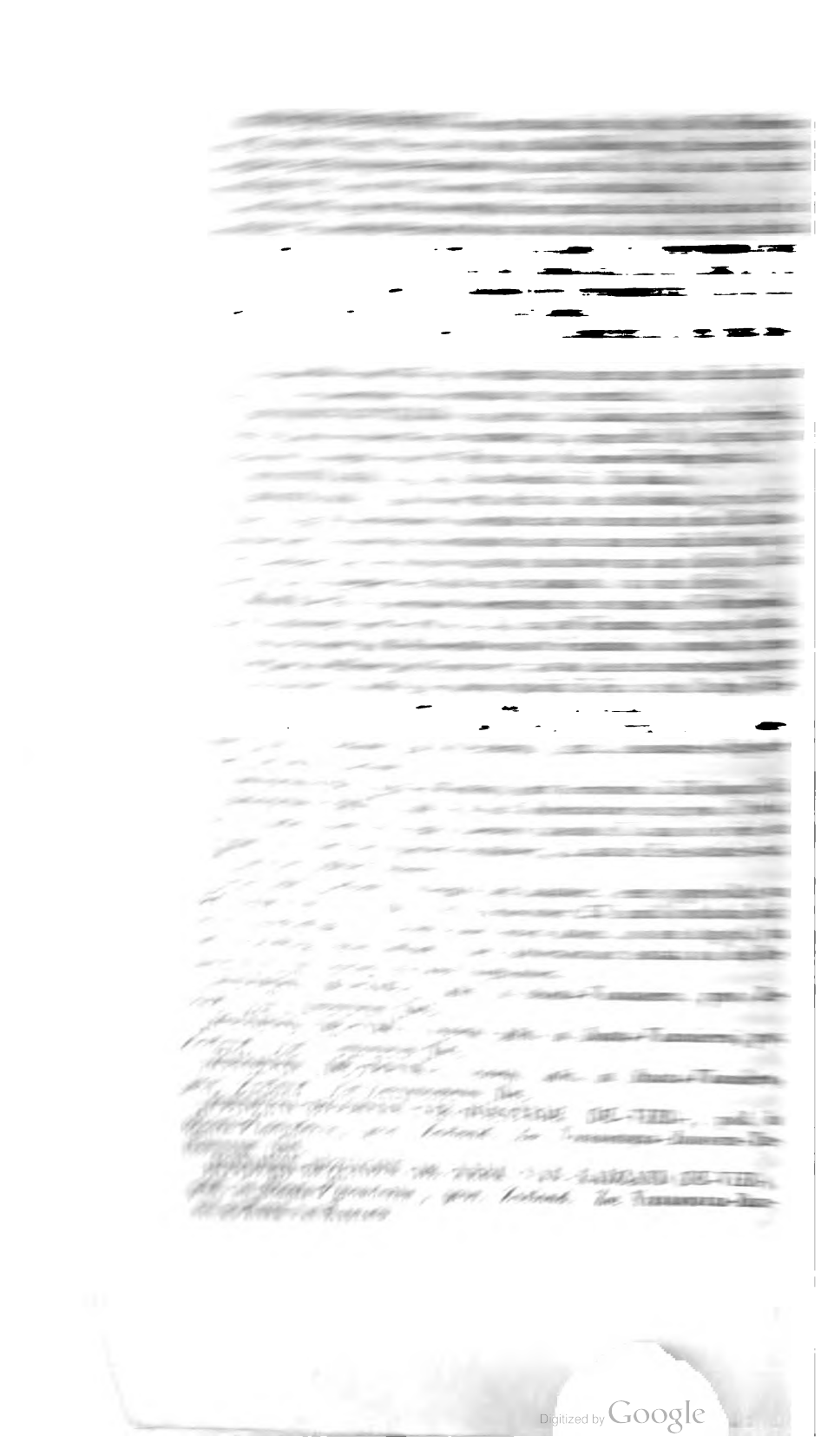
Digitized by Google

HONDERD-DERTIG (DE) of DE HONDERD-EN-DERTIG, plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. W. en N. aan het Gat-van-Honderd-Dertig, O. aan het Gat-van-Vlooijen, Z. O. en Z. aan den Elft.

Van deze plaat zijn 7 bund. 11 v. r. 20 v. ell. in het jaar 1820 bedijkt, terwijl door de eigenaren van deze plaat ARNOLDUS JOSEPHUS INGENHOUSZ, C. S., thans (1843) nog daarvan onder begin genomen is de bekading van 36 bund. 93 v. r. 30 v. ell., dewelke echter eerst in 1844 geheel zal tot stand gebragt zijn, de kade tot 2 ell. 5 palm. boven A. P.

HONDERD-DERTIG (DE) of DE HONDERD-EN-DERTIG, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende W. en N. aan de onbedijkte gronden van de plaat Honderd-Dertig, Z. en O. aan het Gat-van-Vlooijen.

Deze pold., welke in het jaar 1820 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7 bund. 11 v. r. 20 v. ell. schotbaar land; telt één h., zijnde eene boerderij, en wordt, op het Gat-van-Vlooijen, van het overtollige water ontlast, door twee houten duikers, op de zuid- en oostzijde van den polder, de eerste wijd 5 palm. 5 duim., voorzien van eene klep; de tweede wijd 5 palm., voorzien van eene klep en schuif. Het zomerpeil is 4 palm. boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 5 duim. tot 2 ell. 1 palm. 5 duim. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de eigenaren, zijnde de Heer ARNOLDUS JOSEPHUS INGENHOUSZ C. S., te Breda.

HONDERD-DERTIG (GAT-VAN-), eene der killen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Made-en-Drimmelen*, die, uit het *Gat-van-de-Noordeklip* voortkomende, met eene zuidwestelijke rigting tusschen de Honderd-Dertig en de Vischplaat doorloopt, om zich in het *Gat-van-den-Beneden-Nieuwensteek* te ontlasten.

HONDERD-EN-DERTIG, plaat en pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie HONDERD-DERTIG.

HONDERD-EN-DERTIG (GAT-VAN-), eene der killen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie HONDERD-DERTIG (GAT-VAN-).

HONDERD-EN-TIEN-MORGEN, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Hillegersberg*.

HONDERD-EN-VEERTIG-MORGEN, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Bleiswijk*.

HONDERD-EN-VEERTIG-MORGEN-VAN-DEN-POLDER-SMEEDSLAND, pold. in het *Land-van-IJsselmonde*, prov. *Zuid-Holland*. Zie MEESTER-ARENT-VAN-DER-WOUDENSLAND.

HONDERD-GEMETEN (DE), streek lands in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Grijpskerke-Poppendamme-Buttinge-Zandvoort-en-Hoogelande*; palende N. aan de heerl. Oostkapelle, O. en Z. aan St. Laurens, W. aan de heerl. Grijpskerke.

HONDERD-GEMETEN-VAN-KLOETINGE, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en gem. *Goes*.

In het jaar 1444 heeft de stad Goes van WOLFAART VAN BERGHOUT, Heer *van Kloetinge*, gekocht honderd gemeten, zijnde 39 bund. 24 v. r. 10 v. ell., ambachts, met den molen en andere geregten daartoe behoorende, gelegen in Zuid-Beveland, in de parochie van Kloetinge, bij de poorte of haven der stede, in voortijden toebehoorende WOLFAART VAN DER MAALSTEDE Heer FLORISZOON, wordende haar nevens dien vergund, dat die daarin woonden of kwamen wonen staan zouden onder den Regter, correctie en regtsvordering van de wet der stad Goes,

Digitized by Google

en alle verjaarden van dit stuk gronds. hetwelk dezelve bevestigd is door Karel, Hertog van Bourgondië, in het jaar 1472.

Deze stuk gronds ligt beneden tegen het ambacht van Goes, van ouds als tot dat ambacht en ontbreekt, en het dezelfde ambacht van Kloetinge, gelegen in de Bewaarderij, bevatten Vrouwe, en staat onder het opperbestuur van dit waterschap.

Van alle Hoeven-Gronden zijn in dat tijd in de verdingwerken en ingezet van de stad Goes begrepen en ingenomen 28 gemeten 125 roed. Rhijnsche landmaat, zijnde 10 bund. 99 v. r. 72 v. ell., volgens de aanteekeningen in het voorzeide verdingboek of overkoper van Kloetinge, volgens hetwelk de dijklasten worden geheven en omgeslagen; terwijl de overige 71 gemeten 125 roed. (28 bund. 25 v. r. 28 v. ell.) alsdan verdonken als schorbaar of in de dijk- of polderlasten dezelfde; behoorende alle de gemeenten op dit schorbaar onder de gem. Goes.

Deze Hoeven-Gronden zijn hierdoor onder dien naam bekend geblevven, alsdanen de Regering van Goes, den 12 Februarij 1675, reeds hadt besloten, ze met keuren merken af te palen, en alzoo geheel in het Goesche ambacht op te nemen.

HONSELAARSLAND, meestal verheerelijkt aan Honselaarsdijk geheeten, voorm. heerl. in Delfland, prov. Zuid-Holland, arr. 's Gravenhage, kant. Naaldwijk, gem. Naaldwijk c. a.; palende N. aan den Honselaarspolder, O. aan den Oude-Kaats-polder, Z. aan den Oranjepolder, W. aan Zand-Ambacht-buiten.

Deze heerl., welke ook d. oock geh. heet, ontleent zijnen naam van dat zij vroeger honderd morgen gronds (thans ruim 95 bund.) beslaat, men telt er 15 h., bewoond door 21 huisgez., uitmakende eene bevolking van 100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Heer., van welke men er ruim 80 antiseh, behooren tot de herbel. gem. van 's Gravezande.

De R. K., die er 13 in getal zijn, onder welke 9 Communicanten, worden tot de stat. van Naaldwijk gerekend.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te Naaldwijk.

Bij de scheiding der zelfstandigheid van Koning Willem III, kwam deze heerl. aan den Koning van Pruissen. Thans wordt zij in eigendom bezeten door verschillende personen.

Het wapen van Honselaarsland is waarschijnlijk hetzelfde als dat van Naaldwijk.

HONDERD-MORGEN (DE), buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. *Zie* Pannerden-Bewesten-het-Kanaal.

HONDERD-MORGEN (DE), onbehuinde pold. in de *Meijerij* van *'s Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, *arr.* en kant. *'s Hertogenbosch*, gedeeltelijk gem. *Cromvoirt*, gedeeltelijk gem. *Vught*; palende N. aan de Deutersche straat, O. aan den pold. Boschveld-en-Haay, Z. aan het fort Isabella en de gemeente gronden van Vught, W. aan den pold. de Ham-en-Rijskampen.

Deze pold beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 63 bund. 33 v. r. 69 v. ell., alles hooiland van eenen goeden aard, en daarvan 19 bund. 72 v. r. 76 v. ell. onder *Cromvoirt* en 43 bund. 61 v. r. 20 v. ell. onder *Vught*. Het zomerpeil is 3 ell. boven A. P. Voor het tegenwoordige heeft deze pold. geen bestuur.

Het voorste gedeelte naar de zijde van Vught is hooger, dan naar de zijde van Deuteren gelegen, en behoort aan verschillende eigenaren.

Digitized by Google

Bij een droog zomersaizoen is het grootste gedeelte dier landen voor bebouwing met haver vatbaar, en wordt daar soms ook wel toe gebezigd. Grootendeels is het met slooten tot kampen gegraven, en aan de zijde van de gemeentegronden van Vught met eenen zomerdijk afgegraven, die men den Honderdmorgensche-dijk noemt; aan de andere zijde schieten de Honderd-Morgen langs eene steeg of weg, behoorende aan het gemeente-bestuur van Cromvoirt.

De Honderd-Morgen heeft vroeger uitgewaterd door een sloot of sluisje, in het zoogenaamde Maasdijkje, gelegen in den polder het Boschveld, welke door dien polder voor eenige jaren, na het opheffen der inundatie-peil is vervallen, en door den polder het Boschveld aan de eigenaren der Honderd-Morgen is betwist, welk geschil nog onbeslist is. Overigens wateren de Honderd-Morgen uit naar de zijde van den polder den Ham-en-Rijskampen. Bij natte zomersaizoenen kunnen de laagste gedeelten der Honderd-Morgen niet gehooid worden. Over het algemeen levert deze pold. goed paardenhooi, dat bij jaarlijksche verpachtingen zeer gewild is.

Vermoedelijk ontleent de Honderd-Morgen zijnen naam door dat de heerl. Vught moet zijn verkocht geweest aan de stad 's Hertogenbosch voor zeven honderd gulden, waardoor de Hoogschout van 's Hertogenbosch tijdelijk Heer van Vught was, en in die gem. het regt van jagt uitoefende; door die verkoop hadden de ingezetenen van Vught, het poorters- of burgerregt in 's Hertogenbosch, en zoo wederkeerig de ingezetenen dier stad het regt op de gemeentegronden van Vught, waarvan de Honderd-Morgen afkomstig zijn. Anderen beweren, dat de ingezetenen van 's Hertogenbosch het regt van weiden der beesten op de gemeentegronden van Vught hadden, dat er toen eene besmetting te 's Hertogenbosch onder de paarden moet geweest zijn, dat men die besmette paarden op de gronden der gemeente Vught liet weiden, waartegen die gemeente zich heeft verzet en die van 's Hertogenbosch zulks betwistten, hetgeen ten gevolge zou gehad hebben, dat Vught toen een honderdtal morgen aan 's Hertogenbosch heeft afgestaan, om afzonderlijk te kunnen weiden; dat die stad later gezien heeft, dat door de ingezetenen weinig of geen gebruik meer van die Honderd-Morgen gemaakt werd, of welligt uit geldgebrek, die gronden hebben verkocht, waardoor zij in handen van partikulieren zijn overgegaan.

HONDERD-MORGEN (DE), onbehuisde pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Buitendijken (Noorder-).

HONDERD-MORGEN of de Wilde-Veenen, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Moercappelle-en-de-Wilde-Veenen*.

HONDERD-VEERTIG-MORGEN, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Honderd-en-Veertig-Morgen.

HONDERT (DE) of de Honderd, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1¼ u. W. N. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. N. N. W. van *'t Zandt*.

HONDERT (HET), stuk lands in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. W. van *Kantens*, 10 min. N. O. van *Rottum*, waartoe het behoort; eene oppervlakte van 2 bund. 20 v. r. beslaande.

HONDERTSTEWEG, rijweg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, loopende van den Dijkemerweg noordoostwaarts, voorbij de Hondert, naar Zijldijk, gem. 't Zandt.

Digitized by Google

HONDESTREEK (DE), naam, welken men thans vaak, hoewel verkeerdelijk, geeft aan de Hornestreek, weg, prov. *Friesland*, kw. *Westeryoo*, griet. *Barradeel*. Zie Hornestreek.

HONDHORST, ook wel Honduorst-en-Hoflanden genoemd, streek land in het voorm. balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6¼ u. O. Z. O. van *Leyden*, kant., gem. en even buiten *Woerden*, op welke streek land een der buitenwijken van genoemde stad gebouwd is; met, wat Honduorst betreft, 53 h. en 214 inw. en eene pan- en tegelbakkerij. Zie voorts Hoflanen (moet zijn Hoflanden).

HONDINGA, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5½ u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. N. van *Eenrum*, bij *Pieterburen*, waartoe het behoort.

HONDSBERG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 3½ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. O. van *Tilburg*, gem. en ½ u. Z. van *Oisterwijk*; met 3 h. en ongeveer 30 inw.

Alhier zijn den 27 Maart 1843 twee woningen in de asch gelegd, van welke reeds eene weder opgebouwd is.

HONDSBERG (DE), landg. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 3½ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. O. van *Tilburg*, gem. en ½ u. Z. van *Oisterwijk*.

Het beslaat, met de veertien daarbij behoorende, zoo groote als kleine, boerenhofsteden, waarvan de meeste sedert weinige jaren in modernen smaak nieuw gebouwd zijn, eene oppervlakte van ruim 247 bund., gedeeltelijk teelland, weiden, bosschen en voor het meerendeel ontgonnen heide, welke voornamelijk tot dennenbosschen is aangelegd.

Een sierlijk gebouw, in het jaar 1842 daargesteld, te midden van hoog opgaand hout, tusschen den achtersten stroom, van ouds genaamd de Diesse, en verschillende waterplassen of vennen, strekt tot uitspanning voor de inwoners van Oisterwijk en de omstreken; ook vreemdelingen bezoeken dit lustoord, rijk aan afwisselende vergezigten en wandeldreven, met welgevallen. Te midden dezer bosschen vindt men, op eene bekoorlijk gelegene plek gronds, de begraafplaats der Israëlitische bevolking van Oisterwijk, alwaar ook de lijken van omliggende gemeenten dier gezindte hunne rustplaats vinden, zooals zulks door vele gedenkteekenen aangeduid wordt.

Dit uitgestrekte en met *Durendaal* en *de Donk* vereenigde goed, wordt in eigendom bezeten door den Heer Baron Jan Hendrik van Lijnden van Lunenburg, woonachtig te Utrecht.

HONDSBOSCH (HET), zeewering op de kust van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hondsbossche.

HONDSBOSCH (HET), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Petten*.

HONDSBOSCH-DUINEN, duinenreeks in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, tusschen de Hondsbossche en de Noorderbreedte van Alkmaar.

HONDSBOSSCHE (DE) of het Hondsbosch, zware zeewering van paalwerk op de kust van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, ten Z. van Petten, te dier plaatse aangelegd, alwaar zich geene natuurlijke zeewering (de duinen) bevinden, hetgeen daaraan toe te schrijven is, dewijl in vroegere dagen eene tak van de Zaan, welke, onder den naam van Hempel, langs Koedijk, Schoreldam enz. stroomde en,

Digitized by Google

door de toen onbedijkte Zijpe, alhier zijne uitwatering in zee had, en eene soort van haven vormde, voor de schepen (waaronder vele Denen), welke langs die rivier naar de toenmalige stad Veronen of Vronen opzeilde. Daar echter dit punt aanleiding gaf tot groote verwoestingen en overstroomingen bij westelijke stormen, en daardoor vele menschenlevens kostten, besloot men deze haven door eenen dam toe te sluiten, welke afsluiting in den beginne zeer onvolmaakt was. In het jaar 1413 is men begonnen met zware eiken balken in drie rijen in te heijen, daar tusschen zware steenen in te leggen, en van achter met aarde aan te vullen. Het hout en de balken daarvoor moesten uit Noorwegen gehaald worden. De Koning van Denemarken legde daartegen belemmeringen in den weg, waarop de stad Amsterdam ten hove van Keizer Karel V wist te bewerken, dat Stratius, Raad in Gelderland, uit 's Keizers naam, naar Denemarken gezonden werd, terwijl die stad hem op 's Lands kosten Sybrand Okko toevoegde. Zij traden, terstond na hunne aankomst, in onderhandeling met den Koning, met dat gevolg, dat de Noordsche houthandel geheel vrij geraakte.

Ter bestrijking der kosten werd er een omslag geheven over 73,809 morgen in West-Friesland en Noord-Holland, doch na ingekomene klagten van sommige plaatsen wegens de hooge belasting, terwijl deze zelve van de binnenlansche meren veel te lijden hadden, is er in 1539 een nieuw quohier gevormd, en de contribuërende morgentalen op 63,998 morgen gesteld, die later tot op 63,633 morgen werden verminderd.

Naderhand is het met verscheidene dijkaadjen vermeerderd, en bestaat tegenwoordig uit den zoogenaamden, in 1624 aangelegden, Wakerdijk, digt aan het strand gelegen, strekkende van Petten tot aan het Kamperduin. Aan dezen Wakerdijk volgt den Dromerdijk, ten Zuiden aan den eerstgemelden gehecht en ten Noordoosten van den Zijpdijk, en de oude Hondsbosschervaart. Dieper landwaarts in is de Slaperdijk, loopende tusschen de bannen van Hargen en Groet, daar hij zijn begin neemt aan den Zijpdijk en tot aan de duinen van Hargen loopt. Deze laatste dijk werd in 1526 gemaakt, lang 703 roed. In 1694 werd hij tot Schorelduin verlengd met 58 roed., en de kruin van den dijk verhoogd met 6 voet. Het behoud van een gedeelte van het Noorderkwartier hangt af van het behoud van deze dijkaadje, waarom men altoos, zoo voor het paalwerk en den Wakerdijk of eigenlijke Hondsbosch, als voor de binnendijkaadjen zeer veel zorg gedragen heeft. Daar de beschreven dijkaadje echter onvoldoende werd bevonden, en alle overigen even min beantwoordden, heeft men, in plaats van het paalwerk, den Wakerdijk aanmerkelijk doen verzwaren en verbreeden, en voorts de natuur zelve te baat genomen, door eene zachte glooijing naar zee te maken, waarop het water geen tegenstand ontmoette, daarbij al het aangespoelde schor, enz. wegnemende, om daarmede deze wering te bedekken, en verder met rietschuttingen te beplanten, welke het opgeworpen zand opvingen; terwijl men de buitenglooijing met keisteenen bedekte. Door dit middel werden de kosten gering en het gevaar minder.

Wat de rede van de benaming zij is zeer onzeker, en de gedachte, dat de menigte palen, die hier een bosch verbeeld hebben, waarop de zee als razende en bassende honden haar geweld oefende, zwemen meer naar eene al te welige dichterlijke speling, dan naar eene geregelde afleiding, om eene zaak haren naam te geven.

Digitized by Google

Het grootste gedeelte van het Noorderkwartier draagt tot het onderhoud der dijkaadjen van den Hondsbosschen. Deze zeewering staat onder een collegie, hetwelk den naam voert van het Hoogheemraadschap van de Hondsbosschen en Duinen tot Petten, en is zamengesteld uit eenen Dijkgraaf en tien Hoogheemraden; voorts zijn er twaalf Hoofd-Ingelanden, eenen Secretaris en eenen Rentmeester. De Dijkgraaf wordt aangesteld door den Koning, de Heemraden insgelijks op de voordragt van een drietal uit ieder kavel, welks Heemraadsplaats opengevallen is. De Hoofd-Ingelanden worden aangesteld door en uit zes steden, namelijk Haarlem, Amsterdam, Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen en Medemblik, een uit elke stad, en uit de zes kavels, een uit iedere kavel. Deze zes kavels zijn: Duinkavel, vervattende de plaatsen langs den duinkant gelegen van Petten tot Velzen ingesloten; Waterland, waardoor met het eigenlijke Waterland, maar de bannen van Oost- en Westzanen, Assendelft en Krommenie, Wormer en Jisp en het Schermereiland, benevens Oosthuizen en Etersheim verstaan worden; voorts Geestmer-Ambacht, Schager en Niedorperkoggen, de Vier-Noorderkoggen en Dregterland. De bijeenkomsten van het collegie van de Hondsbosschen, worden gewoonlijk driemaal 's jaars gehouden op het, in 1628 gebouwde, gemeenelandshuis te Petten. In het jaar 1654, zijn er bij het collegie eenige punten beraamd, die het bestuur der algemeene zaken betreffen. Deze dijkaadje is ongeveer 1100 roeden (4142 ell) lang, en kost Noord-Holland jaarlijks duizende guldens, dewijl dit het gevaarlijkste punt voor die provincie is, hetwelk met veel kosten moet worden onderhouden. De grondelooze diepte van de Hondsbosschen, die door los welzand gevuld is, in hetwelk geen paal wil blijven staan, is mogelijk veroorzaakt door dat de Noordzee hier met de Zijpe vereenigd was, en het water er aanhoudend in- en uitspoelde.

Deze zeewering heeft onderscheidene malen bij storm en hooge vloeden groote schade geleden. Den 15 December 1575 brak zij door en werd gansch Noord-Holland daarbij op zulk eene verschrikkelijke wijze door het water aangetast, dat de schade aan omgeworpene molens, weggespoelde huizen, afgekabbelde en doorgebroken dijken, op omstreeks vijf en vijftig duizend guldens werd begroot; de doorbraak werd echter spoedig hersteld.

Ook in Februarij 1825, verkeerde zij in eenen bedenkelijken toestand. De zanddijk nam schuins tegenover het gemeenelandshuis tot op 2 roeden af, waarover de zee henen sloeg, en meest overal waren niet alleen de steengloojingen weg, maar zelfs 8 en 9 roeden breedte van den kruin daar achter mede verdwenen. Het Pomphuis werd weggeslagen, en op de plaats, alwaar het gestaan had, bleef nog slechts 1½ roede breedte van den dijk overig. De zeewering kon gezegd worden bijkans geheel weg te zijn, en de zaken bevonden zich over het geheel in eenen akeligen toestand. Men bleef echter onvermoeid alles wat mogelijk was in het werk stellen, om dien belangrijken voormuur te behouden, doch de daaraan toegebragte schade was allerraanmerkelijkst, en men arbeidde aanvankelijk om haar onmiddellijk zoo veel doenlijk te herstellen.

Den 10 Januarij 1830, had in de Noordzee voor deze werken een buitengewoon verschijnsel plaats, ten 3 ure 45 min. op het oogenblik van hoog water, is de zee, hoewel de wind uit het Westen en Noordwesten geenszins hevig was, met een vreeslijk geweld en met den slag der golven gerezen, tot de verbazende hoogte van 4 ell. en

Digitized by Google

5 palm. boven gewone volzee, en is het water tot nabij 6 uren op die hoogte blijven staan. Door dezen vloed is eene aanzienlijke schade aan de zeeweringen toegebragt, zoo door het wegspoelen der buitenglooijingen, als door het benadeelen der rijs- en steenen hoofden, welke laatsten vooral meer geleden hebben, dan bij de beruchte hooge vloeden van 1825. Men kon de oorzaak van deze even zonderlinge als verbazende gebeurtenis niet gissen, hoewel sommigen dit wilden toegeschreven hebben aan de verhindering, die het opeen gezette ijs in de zeegaten en de Zuidersee, aan den gewonen afloop van het water zoude hebben toegebragt.

Het zegel van de Hondsbosschen bestaat in Neptunus, zittendeiñ eene zeeschelp door zeepaarden voortgetrokken, houdende een drietand en rijdende daarmede aan op het land, om het te overweldigen. Op het land staat een blaffende hond, uit een bosch te voorschijn komende.

HONDSBOSSCHEN-EN-DUINEN-VAN-PETTEN, hoogheemraadschap in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hondsbosschen.

HONDSBOSSCHER-SCHANS, voorm. schans in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*.

Deze schans werd aldaar in het jaar 1573 tegen de Spanjaarden opgeworpen, en heeft, met de overige daar omtrent liggende schansen, veel bijgedragen, dat de Spanjaarden, in Mei 1574, onder Gillis van Bahlaimont, onverrigter zake moesten terug trekken.

HONSDIJKSCHE-POLDER of Hondijksche-polder, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Koudekerke*; palende N. aan den Does-polder, O. aan den Lagewaards-polder, Z. aan den Rijn, W. aan den Achthovensche-polder. — Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 400 bund.

HONDSDONK (DEN), adell. h. in de barr. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 1¼ u. Z. O. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, in het geh. Rakens.

Dit adell. h. beslaat, met de onderhoorigheden, bestaande in boerderij, bosschen en bouwland, eene oppervlakte van 60 bund. 27 v. r. 12 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en des zomers bewoond door den Heer Mr. W. E. T. van der Borch van Verwolde, Agent van het Domein te Oosterhout.

HONDSEIND of Hondseind, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 8 u. W. Z. W. van *Breda*, kant. en 2¼ u. Z. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en 5 min. O. van *Ossendrecht*; met 83 h. en 400 inw.

HONDSELAARDSDIJK, geh. en voorm. kast. in *Delfland*, prov. *Zuid-Hollaud*. Zie Hondsholredijk.

HONDSEND, geh. in het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hondseind.

HONDSHALS (DE), kleine riv., prov. *Groningen*, die in *Noordbroeksterhamrik* ontstaat, en, noordwaarts aanstroomende, bij Oud-Houwerda, in het *Zijldiep* loopt.

HONDSHOLREDIJK, voorm. heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *Naaldwijk-Hondsholredijk-Honderdland-en-de-Oranjepolder*; palende N. aan de heerl. Poeldijk, O. aan Wateringen en Naaldwijk, Z. aan Naaldwijk, W. aan Naaldwijk en Poeldijk.

Deze heerl., die sedert onheugelijke jaren met *Naaldwijk* is vereenigd geweest, bevat de buurt Hondsholredijk, benevens eenige

Digitized by Google

verstrooid liggende h., beslaat eene oppervlakte van 900 bund., telt 126 h., bewoond door 193 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1000 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw, veeteelt en het kweeken van tuinvruchten.

De Herv., welke hier 500 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Naaldwijk*. — De R. K., welke men er 65 telt, worden tot de stat. van *Naaldwijk* gerekend. — Men heeft in deze heerl. één school.

De b. Hondsholredijk, Honsholredijk, veelal Hondselaarsdijk, Honselerdijk of Honselaarsdijk, ook wel Hunselaardijk genoemd, ligt 2 u. Z. van 's Gravenhage, ¼ u. N. van Naaldwijk. Men telt er in de b. alleen 75 h. en ongeveer 600 inw.

De school, welke een getal van ruim 150 kinderen kan bevatten, wordt gemiddeld door een getal van 125 leerlingen bezocht.

Den 8 December 1837, is te Hondsholredijk ingewijd een Departement der Maatschappij. *Tot Nut van 't Algemeen*, onder den naam van *Departement Westlandsche dorpen*.

Ook heeft hier eene kapel gestaan, welke aan den H. Cornelius was toegewijd.

Thans behoort van deze heerl., even als van Naaldwijk, weinig meer aan het domein.

De naam dezer buurt is zeer zeker afgeleid van het oude en deftige kasteel Hunsel of Honsel, dat hier gestaan heeft (zie het volgende art.). De dijk of weg, welke daar langs loopt, maakte het tot Honselaarsdijk, dijk der Honselaars of plaats, waar de bewoners van Honsel hun verblijf hielden (1).

Het wapen dezer heerl. bestond in dat van Naaldwijk, zijnde eenen rooden klimmenden leeuw op een zilver veld.

HONDSHOLREDIJK (HUIS-TE-), in oude brieven Hunsel geheeten, voorm. adell. h. of slot in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. Z. van *'s Gravenhage*, kant. en ¼ u. N. van *Naaldwijk*, gem. *Naaldwijk-Hondsholredijk-Honderdland-en-de-Oranjepolder*, in de heerl. *Hondsholredijk*.

Dit kast., waarvan zich de stichting verliest in de grijze oudheid was allereerst de woonplaats van de Heeren van Hunsel, en later van die van Naaldwijk. In de veertiende eeuw behoorde het aan de Heeren van Voorne. Althans Gerard van Voorne heeft, in 1337 eenige leengoederen, waaronder het goed te Honsel, aan Hendrik van Naaldwijk verleid. Later ging het over aan de Graven van Arenberg. Nadat de goederen dezer Graven waren verbeurd verklaard, werd het in de jaren 1587—1589 bewoond door Gerhard Truchses, voormalig Aartsbisschop van Keulen, die bij de Staten eene wijkplaats had gezocht. Dit ongemeen sterke en vaste kasteel, werd, hoezeer toen in eenen zeer vervallen staat zijnde, door Prins Frederik Hendrik, in 1612, van Karel, Graaf *van Arenberg*, destijds Heer *van Naaldwijk*, gekocht. Die Prins liet, in het jaar 1629, op de grondslagen van het oude gebouw een vorstelijk paleis bouwen, dat rondom in eenen vijver lag, en van voren een vierkant bemuurd voorhof had. Deze muur was, behalve eenige kleinere ingangen, van eene zware steenen poort voorzien. Op ieder der vier hoeken van het gebouw was een vierkant uitstekend paviljoen, welke zoo vele torens verbeelden. In het midden van den voorgevel was de ingang, naar welken men met

(1) Men zie verder over deze naamsafleiding H. van den Berg, *Proeve eener beknopte beschrijving van Naaldwijk*, Delft, 1842.

Digitized by Google

eenige trappen opklom, onder een balkon, dat op zes pilaren rustte. Ter wederzijde van dezen opgang stonden twee levensgroote beelden, en drie dergelijken op het frontespies, boven het balkon. In de voorzijde der twee paviljoenen, stonden mede twee beelden in nissen, onder een frontespies. Binnen in het hofgebouw was eene opene vierkante plaats, rondom met gaanderijen versierd, de vertrekken waren deftig en goed ingerigt. De lustwaranden rondom dit hof waren zeer fraai.

In het jaar 1752, kwam dit slot uit de nalatenschap van Willem III, Koning *van Groot-Brittanje*, aan Frederik I, Koning *van Pruissen*, die er meer dan eenmaal zijn verblijf hield, en er de schoonheid nog van vermeerderde. Maar zijn opvolger Frederik II, moet het gebouw van de kostbaarste meubelen ontbloot, het daaromliggende bosch verkocht, en een gedeelte der tuinen en stallen afgebroken hebben, waarna hij het in het jaar 1754 overdeed aan Willem V, Prins *van Oranje*, die het gebouw weder deed ophalen, en het geheel wel genoeg onderhouden. Na de staatsomwenteling van het jaar 1795, werd Honsholredijk tot een nationaal eigendom verklaard, en bij die van 1798 tot eene staatsgevangenis gebruikt, waar vele oude regeringsleden in verzekerde bewaring gesteld werden. In het volgende jaar werd het tot een hospitaal ingerigt, waar de Engelschen en Russische krijgsgevangenen, die bij de landing in Noord-Holland gekwetst waren, verpleegd werden. Koning Lodewijk rigtte er in 1806 eene kweekschool voor zeekadetten op. Onder het Fransch bestuur na 1811, werd het weder tot een hospitaal ingerigt, waartoe het korten tijd gediend heeft, waarna het door Napoleon aan zijne nicht Borghese werd ten geschenke gegeven. Na 1813, kwam het kasteel onder het bestuur van 's Rijks domeinen, waardoor het, uit aanmerking van den vervallen staat, den 21 December 1814, in het openbaar, tot afbraak, verkocht werd. Hierop is het, in het jaar 1816, grootendeels gesloopt, zoodat er thans niets meer van bestaat dan een langwerpig gebouw, het Hof genaamd, hetwelk met het wapen van Oranje-Nassau prijkt, en door onderscheidene burgerhuisgezinnen bewoond wordt; terwijl de helft van den aan den weg staande vleugel, in 1830, tot eene openbare school, met daaraan verbondene onderwijzerswoning, is ingerigt.

Dit gebouw, met de daartoe behoorende gronden, beslaat thans eene oppervlakte van 50 bund. 14 v. r.

HONDSLAARSDIJK, geh. en voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Honsholredijk.

HONDSLAARSDIJK (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Honsholredijk (Huis-te-).

HONDSOIRT, voorm. d. en amb. in den *Grooten-Zuidhollandschen-waard*, dat bij den watervloed van 18 November 1421 mede overstroomd is, maar, later weder beverscht zijnde, thans de heerl. Ossenoord, in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, uitmaakt. Zie Ossenoord.

HONDSRUG, eene zandrug of hoogte, aldus genoemd naar haren vorm, gelijkende naar den, ter wederzijde afhellenden, rug van eenen hond, welke zich eerst aanzienlijk vertoont in de prov. *Drenthe*, voorts met eene hoogte van somtijds twintig voeten, in eene regte lijn in de prov. *Groningen* komt, en op haar uiteinde de stad Groningen draagt. Het is eigenlijk de verheffing van eene aanmerkelijke zandvlakte, welke uit het Zuiden van Duitschland haren oorsprong neemt.

Deze Hondsrug draagt in Groningerland ook den naam van Bisschopsrug, omdat de Bisschop van Munster, Christoph Bernard van Galen,

in vereeniging met den Keurvorst van Keulen, in het jaar 1672, op deze hoogte zijne legertenten voor Groningen nedersloeg. De Hondsrug bestaat over het algemeen uit eenen zandigen, met lagen van leem en steen doormengden, grond. Over het geheel is zij onvruchtbaar, maar door de bebouwing en bearbeiding is zij in het Gooregt zeer met teelaarde vermengd en van steenen gezuiverd. In den Hondsrug schuilt een schat van steenen, die er dikwijls in geheele groepen worden aangetroffen, en tot graniet, kalksteen of keijen, doch meerendeels tot vlinten of rolsteenen, behooren. Deze voorraad heeft bij verschillende gravingen reeds aanmerkelijke winsten opgeleverd. Zulke granietsteenen heeft het voorgeslacht vooral gebezigd, om er de straten mede te plaveijen, waartoe zij inzonderheid in de stad Groningen gebezigd werden, daar zij meest van eene ronde gedaante zijn. Bovendien wordt men in den Hondsrug, meestal op eene diepte van twintig en meer voeten, versteeningen, behoorende tot conchyliën of horens en schelpen, inzonderheid ook van de koralen of polipenhuizen, van welke laatsten de oorspronkelijke bewoners niet meer voorhanden zijn, of naar schepselen uit vreemde gewesten gelijken, b. v. zoo als de koralen uit de Middellandsche zee die opleveren (1). Ook deze gelijkenis is slechts flaauw, zoo dat men deze schepselen met regt als voortbrengselen der voorwereld mag beschouwen.

Volgens sommigen zou zich deze zandvlakte, waarvan de Hondsrug slechts eene verheffing zou wezen, door de geheele prov. Groningen, hoewel veelal verborgen, uitgestrekt hebben, en nog te herkennen zijn uit de zandige hoogten (gaasten), welke zich te midden van de vruchtbaarste kleigronden opdoen, b. v. te Noordhorn en Zuidhorn; zelfs in de Noordzee, beneden de eilanden, en eveneens in de Eems en den Dollart, wil men deze steenachtige hoogten als takken van den Hondsrug nagaan. Waar deze gaasten zich al te zeer verhieven, hebben de klei en het veen den zandbodem niet kunnen bedekken, en van daar zou men dien, zoowel te midden van het veen, als van de klei aantreffen. Toen de groote Natuurkenner de Luc, in het jaar 1778, den Hondsrug bezocht, was hij terstond van gevoelen, dat hier eenmaal een kalksteenen heuvel aanwezig was, en hij beklom, hoezeer vruchteloos, den Martinitoren, om in het omliggende land de sporen van deze hoogte te ontdekken. Het schijnt echter, dat deze steenklompen uit bergen en rotsen afkomstig zijn, die hier in den voortijd aangespoeld zijn, en met steenmassa's van meer verwijderde oorden, zoo als van het graafs. Bentheim, Denemarken, Noorwegen en andere streken, in verbinding hebben gestaan. Anderen willen deze steenklompen, als uit het Noorden afkomstig en door hevige waterberoeringen voortgerold, beschouwd hebben; terwijl nog anderen den oorsprong dier steenen aan vroegere vulkanische werkingen der natuur toeschrijven.

HONDSWIJK, voorm. buit. in *Weesperkarspel*, prov. *Noord-Holland*. Zie Honswijk.

HONDSWIJKERPOLDER, pold. in *Weesperkarspel*, prov. *Noord-Holland*. Zie Honswijkerpolder.

HONDSWINKEL, voorm. adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw., arr. en 1½ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 2 u. Z. O. van *Geldermalsen*, gem. *Varik*.

---

(1) B. O. Feith, *Redevoering ter gelegenheid van het vijf en twintigjarig feest van het Departement Groningen der Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen*, bl. 66, en R. Westerhoff en G. Acker Stratingh, *Natuurlijke historie der Provincie Groningen* 146.

Digitized by Google

HONDZEN-ELLEBOOG, buurt in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4½ u. Z. O. van *Amersfoort*, kant. en 1½ u. N. W. *Rhenen*, gem. en ½ u. W. van *Veenendaal*; met 15 h. en 70 inw.

HONEKIETE, voorm. landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Bergum*, ½ u. Z. van *Eernewoude*, waartoe het behoorde. Er is daarvan niets meer aanwezig.

HONERT (NIEUWE-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie HOONDERD (NIEUWE).

HONERT (OUDE-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie HOONDERD (OUDE-).

HONESCH, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. Z. ten O. van *Almelo*, kant. en 3 u. W. Z. W. van *Enschede*, gem. *Haaksbergen*, aan de Buurserbeek, loopende deze buurs., in de gedaante van eene halve maan, van het N. door het O. tot in het Z., om het d. Haaksbergen. Men telt er 69 h. en 450 inw., die eenen windkorenmolen en eene linnenblekerij hebben.

HONGARIJEN, buurtje in de *Heijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 5½ u. Z. Z. W. van *Eindhoven*, kant. en 5½ u. Z. ten O. van *Oirschot*, gem. en 10 min. Z. W. van *Bergeyk*, in den uithoek het Loo; met 4 h. en 20 inw.

HONGERENBURGT, HONGERENBURGT of HUNGERENBERG, voorm. kast. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, gem. en 10 min. N. van *Vlijmen*.

Thans ziet men daarvan niet meer dan eene hoogte, met dik eikengewas begroeid, en men kan er geen spoor meer van het gebouw ontdekken.

HONGERIJ, zeer armoedig geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. Z. Z. O. van *Winschoten*, gem. en ½ u. Z. O. van *Wedde*.

Men vindt hier aan den Ossedijk of den driesprong der wegen van Vrieseloo, Wedde en Onstwedde, eene geringe herberg de *Hongerige-Wolf* genaamd.

HONGERLAND (NIEUW-), pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Spijkenisse-en-Braband*; palende N. W. aan Nieuw-Oostbroek, N. O. aan de Oude-Maas, Z. O. aan den Ouden-Uitslag-van-Putten, Z. W. aan Oud-Hongerland, W. aan Oud-Oostbroek. — Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 49 bund.

HONGERLAND (OUD-), pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Spijkenisse-en-Braband*; palende N. W. aan Oud-Oostbroek, N. O. aan Nieuw-Hongerland, O. en Z. aan den Ouden-Uitslag-van-Putten, Z. aan Hekelingen, Z. W. aan Braband, W. aan de Spijkenisser-polder. — Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 72 bund.

HONGERSCHAR, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 3 u. Z. Z. O. van *Sneek*, kant. en 2½ u. N. ten O. van *de Lemmer*, ½ u. Z. W. van St. Nicolaasga, waartoe het behoort; met 3 huizen.

HONGERSDIJK, voorm. heerl. op het voorm. eil. *Wolfaartsdijk*, prov. *Zeeland*, in den *Hongerdijksche-polder*, door eene breede kreek van de aanwassen van *Oostkerker-Ambacht* gescheiden.

Deze heerl. had de grootte van 620 gemet. of ruim 245 bund.; schotbaar evenwel slechts 580 gemet. of ruim 227 bund.; gesplitst in het Hectors-Ambacht, groot 246 gemet. of 96 bund., ten vollen schote, en 25 gemet. of 10 bund, vroonen, en in het

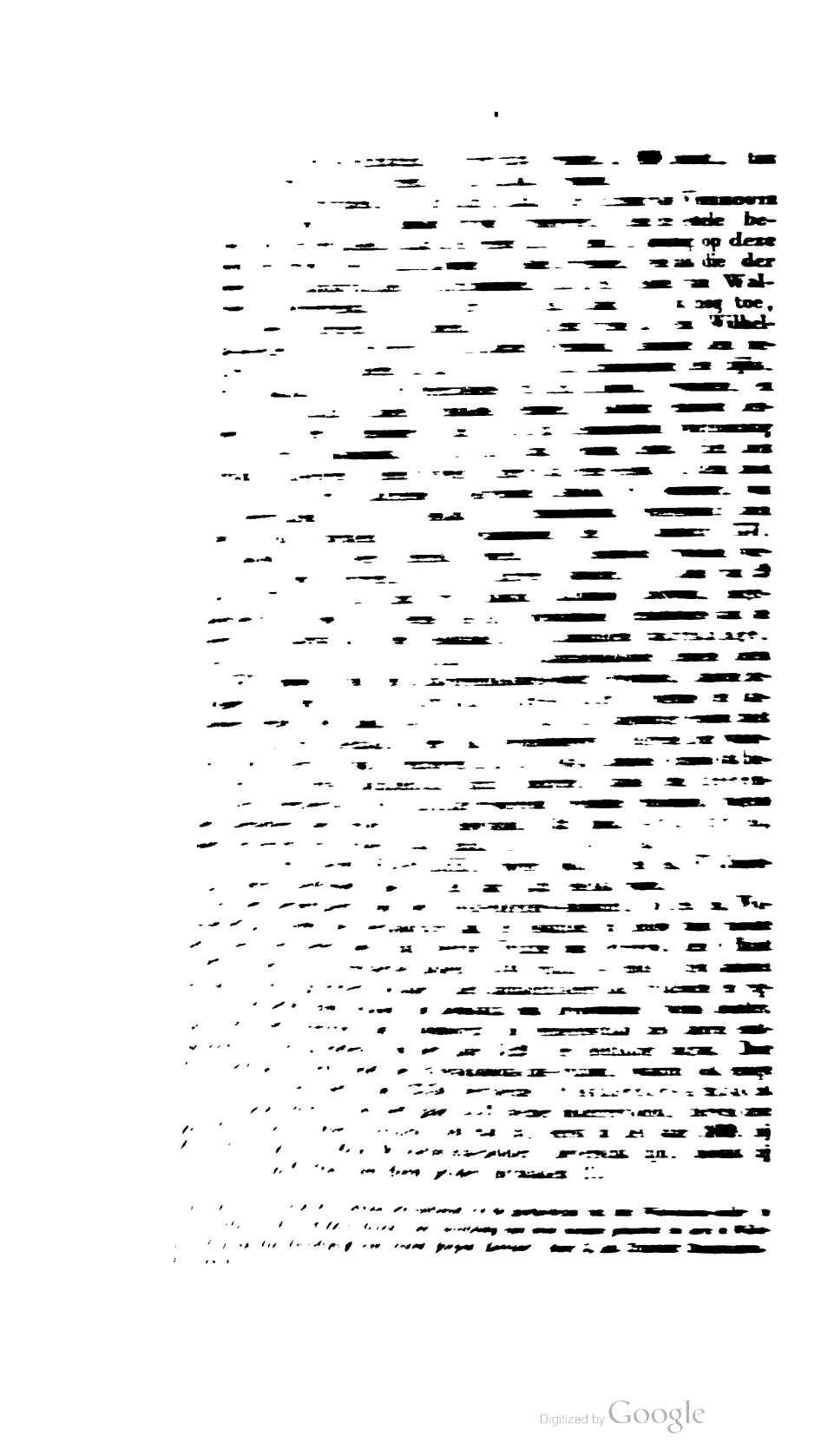

Digitized by Google

HONGRENBURGT, voorm. kast. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hongerenburgt.

HONHORSTER-BOSCH of Papenland, bosch in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, onder en 50 min. Z. O. van *Warnsfeld*, eene oppervlakte beslaande van 5 bund. 32 v. r. 40 v. ell., en meest bestaande uit akkermaalshout.

HONIBOPO, strand in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Molukkse* eil. *Amboina*, kust van *Leitimoer*.

Op het einde der zestiende eeuw was hier een moerassig sagobosch, dat in het jaar 1580 door de Portugezen werd uitgeroeid, ten einde aldaar een fortje aan te leggen.

HONIMOA of Liase, doorgaans, hoewel verkeerdelijk, Saparoea, Saparoewa of Saparoea genoemd, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukkse-Archipel*, resid. *Amboina*, 1½ m. N. W. van Noesa-Laut, 5 m. O. van Amboina; op 3° 42′ Z. B., 156° 15′ O. L.

Het is een der drie *Uliassers*, en ongeveer drie mijlen lang, doch ongelijk van breedte, door de onderscheidene diepe inhammen aan de Noord- en Zuidkusten, waarvan de voornaamste aan de Zuidkust is. Aan de westzijde wordt het door eene straat, van eene halve mijl breedte, van het eiland Oma gescheiden. In het binnenste gedeelte en aan de oost- en zuidwestzijde zijn aanzienlijke bergen. De zuidoostelijke punt, die nabij Noesa-Laut ligt, heet Tetoewaroe, alwaar het land hoog en door den snellen, daar voorbij loopenden, stroom, moeijelijk te naderen is. Wanneer men den Noordoosthoek, die zeer rotsachtig is, te boven is, vindt men het vlakke en bekoorlijke strand Hatoewana, waar men in den oostmoeson eene zeer geschikte reede vindt, waarom men er reeds zeer vroeg een zeehoofd heeft aangelegd. Van hier heeft men een allertreffendst gezigt op het hooge Ceram, slechts twee mijlen van Honimoa gelegen. In de vlakte bij dat strand stond voorheen eene steenen vesting, het Huis-te-Velsen genaamd, doch dit is door de aardbeving van den 17 en 18 October 1671 om- en ingestort. Dit eiland is het slechtst bevolkte van de drie Uliassers, bevattende slechts ongeveer tien à twaalf duizend inboorlingen. Deze hebben in karakter veel overeenkomst met die van Amboina, en hoe onbeschaafd en woest zij ook in hun voorkomen zijn, hebben zij, bij nadere kennis, een openhartig en innemend karakter.

Het eiland is bijzonder vruchtbaar, en levert, door zijne talrijke kokosbosschen, veel kokosolie op. Het geeft alleen zoo vele nagelen, als Amboina, Haroeka en Noessa-Laut te zamen; onder anderen vindt men hier de zoogenaamde kroonnagels, die van boven getakt zijn, en voor beter gehouden worden dan de gewone. Het verblijf op dit eiland moet zoo aangenaam zijn, als men het ergens in Oost-Indië vinden kan. Het klimaat is er zeer dragelijk, en de natuurtafereelen ongemeen schoon en afwisselend; terwijl het alles, wat tot levensonderhoud noodig is, in ruime mate oplevert. Men had alhier vroeger eenen Resident en eenen Commies, thans is er een Adsistent-Resident.

In het jaar 1817 barstte hier een geweldige opstand uit, waarbij de onzen, ten getale van 130 Europeanen, sneuvelden. Ook de Resident van Honimoa, den Heer van den Berg, alsmede diens vrouw en kinderen, van welke laatste slechts een in leven gebleven is, werden door de in opstand zijnde inboorlingen vermoord. Na eene vergeefsche poging, om de opstandelingen tot onderwerping te brengen, werden, in de maand October van het genoemde jaar, de muitelingen, die zich te Harika verschanst hadden, overmeesterd en

Digitized by Google

[illegible] te voor met het Bestuur gelegenheden met redelijke [illegible] verkrijgen. De Kapper Hoeve, te [illegible] [illegible] zoo [illegible] [illegible] [illegible]

grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. Z. ten W. van *Luxemburg*, kant., gem. en ½ u. W. ten Z. van *Bettemburg*, aan de Alzette.

HONKOOP, gem. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, (5 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de Zuid-hollandsche gem. Haastrecht en Vliet en aan den IJssel, O. aan de gem. Willeskop, Z. aan Polsbroek, W. aan de Zuidhollandsche gem. Vlist-en-Bonrepas en Haastrecht.

Deze gem. bevat de heerl. Honkoop, Dijkveld, Rateles en IJsselvere. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 752 bund. 97 v. r. 29 v. ell., waaronder 750 bund. 80 v. r. 49 v. ell. belastbaar land; telt 51 h., bewoond door 63 huisgez., uitmakende eene bevolking van 370 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, en eenigen handel drijven in kaas en hennip.

De Herv., die er ongeveer 110 in getal zijn behooren tot de gem. van *Oudewater*.

De R. K. van welke men er 260 telt, worden tot de stat. van *Oudewater* gerekend.

Men heeft in deze gem. geene school, gaande de kinderen meest te *Oudewater* of te *Haastrecht* onderwijs genieten.

HONKOOP, heerl. in het *Land van Monfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Honkoop*; palende N. aan de landen onder Haastrecht, prov. Zuid-Holland, voorts N. aan de Zuid-Hollandsche heerl. Vliet en de heerl. Dijkveld, O. aan de heerl. Rateles, Z. aan Noord-Polsbroek, W. aan de Zuidhollandsche heerl. Vlist-en-Bonrepas en aan de landen onder Haastrecht.

Deze heerl. bestaat slechts uit eenen pold., welke denzelfden naam heeft, en in grootte daaraan gelijk is. Zij bevat de geh. Honkoop, en de zoogenaamde Vuilebuurt, benevens eenige daarom liggende h., en telt 28 h., bewoond door 30 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 170 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de eenige handel, welke er gedreven wordt, is in kaas en hennep.

Men telt er 70 Herv. en ruim 100 R. K.

Het geh. Honkoop, Honcoop, Honnkoop, Hoencoop of Hoencop, ligt 4½ u. Z. W. van Utrecht, 3 u. W. van IJsselstein, 1 u. van Lopik.

De heerl. Honkoop, van welke reeds in het jaar 1122 de jurisdictie bepaald werd, is, in het jaar 1457, *des Saturdags nae Seint Martens daghe*, door Rudolf van Diepholt, den drie en vijftigsten Bisschop van Utrecht, verleid aan Govert van Woerden, Heer *van Vliet*, en na diens overlijden aan Johan van Vliet; waarna deze heerl. in dat geslacht is verbleyen en van tijd tot tijd na afsterven op de erfgenamen verleid, waarvan de laatste verleibrief dagteekent 24 November 1642. In 1677 is zij in publieke veiling gekocht door Mr. Willem Huygens, Domheer te Utrecht, die door Willem III, Prins *van Oranje* en *Nassau*, Erfstadhouder, mitsgaders de Staten van Utrecht, den 19 Februarij 1678, met de heerl. verleid is. De laatste verleibrief is door de Staten van Utrecht afgegeven den 8 Julij 1789, aan Mr. Johan Maurik Baron van Pabst van Bingerden. De tegenwoordige Ambachtsheer, die door publieke aankoop daarvan eigenaar is geworden, is Sebastiaan van Noten van Honkoop, Hoogheemraad van den Lekdijk benedendams en van den IJsseldam (Lopikerwaard), wonende te Lopik, provincie Utrecht.

De Heeren van Amstel bezaten weleer eigene of allodiale goederen in Honkoop, welke Heer Gijsbrecht van Amstel, nevens andere bezittingen, in 1285 aan Floris V, Graaf *van Holland*, opdroeg, en het wederom van dezen *ten regte leene* terug ontving.

Digitized by Google

daarna de voor het fort Duurstede gele... verdreven. De Majoor Meijer, de aan... deze gelegenheid zwaar gewond, ten ... Junij 1818, overleed, wordende hij ... en trouw, in de gouvernementstuin ... een gedenkteeken ter zijner eere op...

Den 1 November 1836 had hier ... schade aan kerken en huizen tot... zich hier weder eene hevige aan... gende dagen min belangrijke sch... lijke schade werd aangerigt. ... Adsistent-Resident zoo veel ge...

HONINGEN (HET SLOT), ... *Holland*, gem. *Kralingen*, ... 's Gravenweg naar Gouda, ...

Dit slot, weleer zeer gro... zigtbare oppervlakte van ... de plaats aan. De omlig... lusttuinen veranderd. De ... middeleeuwen. In ver... *Bulgerstein*, verrijs... Wijde Maas en Rijnm... een waterslot, even... gebouwd, tot verd... scheepvaart. Zeker ... Honingen afgeleid w... schreven. Hon... is een verouderd ... Hooge-waard, ... stelling der on... lingen.

Gedurende ... lek, Heer va... dolle wreedhe... Staten van ... waardighede... tijd gevange... terdam, do... is het door ... terdam ten... mogten hel... Sedert zij... ven, waar... kasteel n... jaar 167... genomen ... dat zij zi... de Rotter... den grond ... mede geh... door de b... eene nieuw...

HONKER ... naer, geh. ...

... *Land van Montfoort*, ... *Heukoop; palende* ... *Vliet en aan den* ..., Z. aan *den Pol-* ... Vlist, W. *aan den* ...

... eene oppervlakte van ... ; telt 28 h., alle wel ... eene hoogmalende polder- ... gen onder den Zuid-IJs- ... overtollige water ontlast. ... naar de molens reeds in ... bestuur van een Hoofd, ... directie.

... *Guiana*, kol. *Suriname*, ... afvaren, boven den hoofd- ... eene lijn van het kordon, ... de plant. Soribo. Zij ligt ... schen de aan die lijn gele- ... rivier Commewijne ten Z. W., ... gelegen.

..., in de heerl. *Nieder-Elter*, ...

... in *Zalland*, prov. *Overijssel*.

... *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*.

..., geh. in *Delfland*, prov. ...

... der prov. *Utrecht*. Zie Honswijk. ... *artier* der prov. *Utrecht*, arr. ... gem. *Tull-en-'t Waal;* palende ... Lek, W. aan Tull en 't Waal. ... Honswijk, en beslaat, volgens ... bund. 25 v. r. 5 v. ell. en ... vuigtland en water; telt 27 h., ... eene bevolking van 220 inw., ... landbouw. ... behooren tot de gem. *'t Waal-*

... telt, waaronder 105 Communi- ..., als te *Culenborg*. ..., welke gemiddeld door een ... bezocht.

... overover Culenborg, een eilandje, ... het geregt en kerspel van Hons- ..., Heer *van Culenborg*, in het jaar ... Schalkwijk, door den Bisschop ...

... door de Heeren van Culenborg te ... Holland, en wel oorspronke- ..., waartoe zij, nevens *Gas- ...erdingen, Tull, 't Waal* ... gerekend werd. Immers als

Digitized by Google

[redacted] gemelde heerlijkheden, na den dood van de Jonkheer [redacted] uit den Goye, eerst in het jaar 1331, door Graaf [redacted] op Zweder van Vianen en Hubert Schenk. Willem [redacted], Heer *van Oosterhout*, trouwde met Heilwig, van Zweder en bezat de geheele heerl. Hagestein, zoo lang [redacted]. Naderhand verkocht hij dien aan Otto, Heer *van* [redacted], en Hubert Schenk, Heer *van Culenborg*, te zamen. De Culenborg nam voor zijn aandeel *Everdingen*, dat tot op [redacted] tot dat graafschap behoord heeft, en Honswijk. De Heer [redacted] bekwam het *Huis-te-Hagestein, Gaspernewerden* [redacted] *Waal. Jaarsveld* hielden zij gemeen, en elk ontving zijn [redacted] leen van Holland. Keizer Maximiliaan en de Aartshertog Filips van Oostenrijk, verleenden in het jaar 1492, ter bede van Jas- [redacted] Heer *van Culenborg*, aan hem onder anderen *Tull* en Hons- [redacted], met alle de weerden, met visscherijen, met landen, met veeren, met tienden, *ende mit Renten, en Hogen Gerechte ende lage; mit* [redacted] *der Manschap, ten rechten erfleen enz.* Hierop rigte de Heer van Culenborg, in hetzelfde jaar, te Honswijk eene galg op; doch David van Bourgondië, de vijf en vijftigste Bisschop van Utrecht, ging die straks met de Utrechtenaars en de burgers der andere steden van het Sticht omver halen. De Heer van Culenborg nam dit zeer euvel op, doch verbleef, na veel twistens, de uitspraak van dit geschil aan den Burggraaf van Montfoort en aan Filips van Bourgondië, des Bisschops broeder. Dezen, bevindende dat nooit het hooge, maar alleen het middelbaar en laag regtsgebied, door den Bisschop aan den Heer van Culenborg was afgestaan, deden uitspraak ten nadeele van den laatste, die er toen in berustte. Maar wanneer Keizer Karel, in het jaar 1555, Culenborg tot een graafschap verhief, ten behoeve van Floris van Pallandt, deed deze Graaf in het volgende jaar, door zijne Afgevaardigden, aangeving van het oude geschil aan het Hof van Utrecht, waarop het Hof besloot, dat noch de Graaf van Culenborg, noch de Procureur-Generaal, eenig hoog regtsgebied in Honswijk oefenen zou, tot dat de Keizer hieromtrent anders zoude voorzien hebben. Om alle verschil verder te doen ophouden, werd het halsregt eindelijk door zijn zoon, Floris II, Graaf *van Culenborg*, aan de Staten verkocht.

De heerl. Honswijk is, nevens die van *Culenborg, Everdingen* en *Schalkwijk*, aan de Heeren van Pallandt gekomen, door afstand van Anthony van Lalaing en diens gemalin Elizabeth, Graaf en Gravin van Hoogstraten, aan Ezard, Heer *van Pallandt*, en Vrouwe Margriete van Lalaing, in het jaar 1531. Naderhand is Honswijk door de Graven van Culenborg verkocht, doch *Everdingen* is met dat graafschap vereenigd gebleven, en hieraan is waarschijnlijk het verbod der Staten van Utrecht, van het jaar 1605, zijnen oorsprong schuldig, dat, namelijk, de ingezetenen van Honswijk geene Geregtsluiden mogten zijn te Everdingen.

In het midden en het laatst der vorige eeuw, behoorde deze heerl. aan den Heer Jacobus van Baarn, en telde 21 h., naderhand aan diens zoon J. J. van Baarn; vervolgens heeft zij ook behoord aan den Heer Barend Peelen, te Weesp; thans wordt zij in eigendom bezeten door Jonkheer Johan Pieter van der Plaat van Honswijk, woonachtig te Baarn.

Het d. Honswijk, Hontswijk of Hondswijk, ligt 6 u. Z. W. van Amersfoort, 3 u. W. van Wijk-bij-Duurstede, digt aan de Lek, staande de h. op eenen afstand van elkander aan den Lekdijk.

Digitized by Google

HONKOOP
prov. *Utrecht*
N. aan de
Polder-van-
der-van-No
Polder Ho
Deze po
600 bund
ingerigte
waterniol
seldijk,
Men vi
1329
drie L
HO
aan
post
boss
op
gen
en

Digitized by Google

eene oppervlakte van 128 bund. 67 v. r. 99 v. ell., als: onder *de Werken-en-Sleeuwijk*, 21 bund. 67 v. r. 22 v. ell.; onder *Almkerk-en-Uitwijk*, 55 bund. 49 v. r. 29 v. ell.; onder *Rijswijk*, 44 bund. 17 v. r. 50 v. ell.; onder *Woudrichem*, 10 bund. 17 v. r. 98 v. ell., en telt, onder *de Werken-en-Sleeuwijk*, een huis of hofstede, genaamd de Roef. De Honswijksche-polder wordt door eenen watermolen in den Zevenbansche-boezem en vervolgens door de Oostkil en de Bleekkil, op den Amer, van het overtollige water onlast. Het zomerpeil is 8 palm. 5 duim onder A. P. Het maalpeil is 5 palm. 9 duim boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Waardsman, vier Heemraden en eenen Secretaris. Langs dezen polder loopt de uitwatering van den Oudenban aan de noordzijde en die van Rijswijk aan de zuidzijde.

HONTE of Wester-Schelde, riv. in *Zeeland*. Het is een der armen van de Schelde, welke zich bij Zandvliet van elkander scheiden, alwaar de Honte of Ontée, ook wel verkeerdelijk Hond gespeld, eenen westelijken loop aanneemt, om, na zich tusschen het eil. Zuid-Beveland en het distr. Hulst doorgekronkeld te hebben, met de Wijlingée of Wielinge te vereenigen, en met deze door den Deurloo, in de *Noordzee* te ontlasten.

Het moet oudtijds een breede, maar door slikken verlamde, stroom zijn geweest, die verschillende geulen bezat. Hij schoot langs den Zuid-Bevelandschen wal, waar te Hinkeloir, Agger, Rilland en Valkenisse, vrijgeleide op dezen stroom werd ontvangen.

HONTEM, geh. in het *Land van Overmaze*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 1¼ u. Z. O. van *Maastricht*, kant. en 1¼ u. Z. Z. O. van *Meerssen*, gem. en 1 u. O. van *Gronsvelt*, 8 min. Z. van den straatweg naar Aken; met 28 h. en 130 inw.

HONTENISSE, eigenlijk Ontzenisse (schor tegen de *Ontée* of den stroom tegen het land), gem. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst* (8 k. d., 12 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Ossenisse, O. aan de gem. Graauw-en-Langendam, Z. aan de gem. Hengstdijk en Hulst, W. aan de gem. Ossenisse, Hengstdijk en Stoppeldijk.

Deze gem. bestaat uit de volgende pold.: de Watering van Welsoorde, de Watering van Lamswaarde, den Zandepolder, den Schaperspolder, den Kruispolder, den Noordhofpolder, den Noorddijkpolder, den Wilhelmuspolder en den Mariapolder, en bevat de kerkdorpen, Kloosterzande, Groenendijk en Lamswaarde, de geh. Kuittaart, Ter-Hoole, en Welsoorde, en uit de buurs. de Molenhoek, Kruisdorp, Kruispolderkaai, Baalhoek, Noordstraat, Waterstraat, Kreverhille en een gedeelte van Roversberg of Rozenberg. Zij beslaat eene kadastrale uitgestrektheid van 3810 bund. waaronder 3775 bund. 70 v. r. 11 v. ell. belastbaar land, en is de uitgestrektste en bevolktste plattelandsgemeente in de prov. Zeeland; staande daarin 868 huizen, bewoond door 953 huisgezinnen, uitmakende eene bevolking van 4800 zielen. Men heeft er vier windkorenmolens, vier meestoven, eene steenbakkerij en eene cichorijfabriek, zoomede eene stoommeestoof, waarin met dezelfde machine ook koren wordt gemalen.

De ingezetenen vinden hun bestaan meest in den landbouw, voorts ook in de scheepvaart, het zoogenaamd vletten of aanvoeren van schoraarde aan de dijken, zoo mede ook met het graven van dusgenoemde derrie of turf, waarvan in het jaar 1842 eene hoeveelheid

Digitized by Google

In de ke.
door den G
ven werd.
Munster.
lang vers
jaar 1837
muren
Een
Blokh
Die
lasten
versch
in het
huisg
verkl
D
Wijs
15
bij
den
in
gel
he
w

N
de

B
te
u
p
d

da

N

kar
W
aan
D
220
H(
Land
Heusd
Almke
Woudr
O. de l
banne.
Deze
belendend

[redacted] vergaderen en die niet alleen [redacted] maar ook veel naar *Hulst*.

[redacted] 2730 Communikanten [redacted] toegewijd aan *den* [redacted] den H. Cornelius toegewijd [redacted] Kapellaan. Beide deze [redacted] behoorden tot het *Zeeuwsche ge-* [redacted] maar thans deel uit van het vic. [redacted] klein getal dezer gezindte, in [redacted] behoort kerkelijk onder *Hulst*. [redacted] 299 telt, maken, met die van [redacted] Ossenisse, Stoppeldijk [redacted] gem. van Hontenisse uit, [redacted] van *IJzendijke*, ring van *Axel*, [redacted] Zaterzande, welke in 1838 aan- [redacted] waarin ten jare 1841 een orgel is [redacted] Predikant bediend wordt. De eer- [redacted] waargenomen, is geweest Jacobus [redacted] 1648 albier aankwam, en op [redacted] Heinkenszand, in Zuid-Beveland, [redacted] gemeente van Ossenisse, na het [redacted] Gust, met Hontenisse vereenigd. [redacted]

[redacted] van Hontenisse, bestaat een [redacted] scheide op Hansweert en de overige [redacted] Beveland. Uit het haventje van [redacted] uit dat van de buurs. Kruispolder- [redacted] uitkomen), twee beurt- of markt- [redacted], welke op onbepaalde tijden, [redacted] en aanvaren. Zij vervoeren de [redacted] landbouwers naar de korenmarkt te [redacted] per as naar de Belgische markten [redacted] eenige der ingezetenen dezer gemeente [redacted] uit Holland, en de fabrijken van [redacted]

[redacted] scholen. De eene in het dorp [redacted] het d. Lamswaarde, te zamen [redacted] leerlingen.

[redacted] Lande, vroeger een klooster, [redacted] bij Brugge, met de daaronder [redacted] welke bij de wet van den 26 Au- [redacted] Willem I zijn afgestaan, die [redacted] van de Volkstlijt, bij notariele [redacted] heeft verkocht. Bij art. 60 [redacted] 1842 gesloten en bij de wet van [redacted] zijn dezelfde goederen we- [redacted] tegenwoordigen Koning [redacted] voor de gezegde Maatschappij, [redacted] den 24 Junij 1843. [redacted] de goederen geadmi- [redacted] Zande [Hoy-ve-]). [redacted] wordt men gewag gemaakt [redacted] die als zoodanig niet meer

bestaan, en toen die Schrijvers leefden reeds niet meer bestonden. Zij schijnen daarmede den Kruispolder en het Kruisdorp bedoeld te hebben. Allereerst vinden wij een Hontenisse (zijnde het schor of de droogte bij de Honte, de kern der aanwassen van Hulsterambacht ten N. van de stad Hulst) gewag gemaakt, in een charter van Filips, Graaf *van Vlaanderen*, van 1183, waarbij hij de kerk van de H. Maagd te Coesvorden, » het werpland of zand, geeft tusschen Ossenisse en Hontenisse." Dit zand is de tegenwoordige Maria-polder, daar de Zandpolder reeds in 1170 vermeld wordt, ten jare 1245, in het bezit van de abdij van Duinen geraakt. Uit vergelijking van oude kaarten enz. blijkt het, dat dit Hontenisse zich uitstrekte, behalve over de gronden van den Kruispolder in 1616, en den Wilhelmuspolder in 1644 bedijkt, ook nog over de Noordijkpolder, en hetgeen tegen alle deze landen nog in zee ligt. De eerstgenoemde gronden waren in 1509 overstroomd.

Bij de omschrijving van het nieuwe bisdom Gent, ten jare 1561 opgerigt, vindt men als verschillende parochiën genoemd Hontenisse en Audt- (Oud) Hontenisse. Meierus verhaalt, dat de laatste in 1384 overstroomd is en honderd jaren lang drijvende gebleven. Niet lang evenwel bleef het beverscht, maar bezweek den 14 December 1511, en werd eerst in 1616 op nieuw als Kruispolder bedijkt. Op dezen bodem stond dus eenmaal de als aanzienlijk beschrevene kerk van Oud-Hontenisse. De kerk van Hontenisse of Nieuw-Hontenisse lag in den Zuidhoek van den Noordpolder, blijkens eene kaart van 1575, waar zelfs de naam Nieuw-Hontenisse er bij staat.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een gedeeld schild, het eerste van azuur (blaauw), beladen met het *agnus Dei* van zilver, staande op een terras van synopel (groen); het tweede van zilver, beladen met een oranjeboom, tegengehouden door eenen windhond.

HONTHEM of Hontum, oud Friesche naam van het d. Hantum, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zie Hantum.

HONTSWIJK, d. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Honswijk.

HONVILLE (DE), beek in *Luxemburg*.

Zij ontspringt in het bosch van *Honville* in *België*, bereikt tusschen de d. Tintingen en Surret de grenzen van het grooth., en vereenigt zich kort daarna met de *Lutrebois*.

HOOBREDE, d. in den *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hoorede.

HOOFD (DE), geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. Z. O. van *Winschoten*, gem. en 2½ u. Z. van *Bellingewolde*, ½ u. O. van *Vriescheloo*, waartoe het behoort.

HOOFD (HET), geh. in het *Land tusschen Maas en Waal*, prov. *Gelderland*, kw., arr., distr. en 6½ u. W. ten Z. van *Nijmegen*, kant. en 3 u. Z. W. van *Druten*, gem. en 2 u. van *Appeltern*, 5 min. N. van Alphen; met 11 h. en 60 inw.

HOOFDPLAAT, gem. in *Staats-Vlaanderen*, gedeeltelijk in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis* (4 k. d., 10 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de Honte of Wester-Schelde, O. aan de onbedijkte Slikken van den Braakman en aan de gem. Biervliet, Z. aan Biervliet, IJzendijke en Schoondijke, W. aan den nog onbedijkten ingang van Nieuwerhaven. Het oud gebied der heerl. Breskens strekte zich, voor de overstroomingen der zestiende eeuw, tot laatstgenoemde punt. De gem. bestaat slechts uit eenen polder, welke denzelfden naam heeft en in grootte daaraan gelijk is. Zie het volgende artikel. Zij bevat het d. Hoofdplaat en het geh. Nommer-een.

Digitized by Google

[illegible] bewoond door 256 huizen, uitmakende [illegible] inw., die meest hun bestaan vinden [illegible] men er eene bierbrouwerij en eenen [illegible]

[illegible] getal zijn, maken eene gem. uit, die [illegible] *IJzendijke* behoort. De eerste, die het [illegible] heeft waargenomen, is geweest Jacobus [illegible] 1786 van Hooge-en-Lage-Mierde, in Staats- [illegible] werd, en in Februarij 1788 naar Phi- [illegible] geschiedt door den kerkeraad.

[illegible] getal zijn, behooren tot het apost. vic. [illegible] *burg*. De eerste Pastoor in deze par. was [illegible] bediening den 25 December 1795 aanvaardde. [illegible] eene school.

[illegible] ½ u. Z. O. van Middelburg, 4½ u. N. O. [illegible] van Oostburg, niet ver van den zuidelijken [illegible], waar het een vrij goed haventje voor [illegible] heeft, met eene daarachter liggende schuur- [illegible] 112 h., met 630 inw.

[illegible] een volmaakt vierkant, is net en sterk, voor- [illegible] en klok. Zij werd gebouwd in het jaar 1783 [illegible] aan Engel de Witte voor 22,200 gulden, [illegible] werd gelegd op den 28 Mei 1783, door Jonk- [illegible] Schaken. Ter naauwernood was de bedijking [illegible] of de Staten van Zeeland besloten, den 25 [illegible] tot het bouwen van eene school, kerk en pastorie, [illegible] Raden uitgenoodigd, om een bestek met *raming* [illegible]. Dit geschiedde den 11 April 1782, door [illegible] Raden W. Schorer J. Az. en L. P. van de [illegible] tevens van de teekeningen, vervaardigd door [illegible]. De kerk, groot 1600 vierkante voeten, [illegible] geraamd op 5695 gulden; de pastorie en het [illegible] op 1000 guldens. De kerk is ingewijd den 29 Mei [illegible], Predikant te IJzendijke. De eerste ker- [illegible] den 25 October daaraanvolgende; het eerste Avond- [illegible] 3 Januarij 1786. De eerste Predikant was J. Wim- [illegible] 12 November van dat jaar zijn werk aanvaarde, en [illegible] Maart 1788, en werd den 15 Februarij 1789 opgevolgd [illegible], die reeds den 16 Augustus weder vertrok. Deze [illegible] 1790 opgevolgd door A. E. A. de la Porte, die [illegible] reeds weder afscheid nam. De kerk maakte met [illegible] en de school eene regelmatige groep uit, die eenigzins [illegible] het schoolgebouw, een eigendom der burgelijke ge- [illegible] zijnde, ook tot vergaderplaats van den Gemeentenraad [illegible] van een torentje met eenen bal voorzien is geworden. [illegible] toren is minder hoog, maar vrij ruim en net, mede [illegible] van toren en klok, met eene nette pastorij daaraan. Zij is [illegible] 1786, en den 25 December van dat jaar ingewijd, onder [illegible] van den H. Eligius, gewoonlijk St. Eloi genoemd. [illegible] wordt door een gemiddeld getal van 60 leerlingen [illegible] maar die van het westelijk deel der gem. gaan meest op [illegible]. gem. Schoondijke, school.

[illegible] overtogt op Walcheren en Zuid-Beveland. — De ker- [illegible] den vijfden Donderdag na Pinksteren, en duurt drie dagen.

Digitized by Google

Ten gevolge eener schikking behoorde voor 1794 $\frac{5}{8}$ van de gem. aan Zeeland en $\frac{3}{8}$ aan de generaliteit (zie het volgende artikel) de eerste $\frac{5}{8}$, zijnde al wat Oostelijk van den Hoogen weg ligt, waarin ook het dorp gelegen is, zijn door de Staten van Zeeland tot eene heerl. opgerigt en met aanzienlijke regten begiftigd, welke, bij eene der voorwaarden van de publieke veiling van 5 Februarij 1780, aan de Hoofd-Ingelanden afgestaan en opgedragen zijn, onder deze voorregten behoorden niet alleen die van jagt, visscherij, windregt enz., maar was ook begrepen de benoeming van een plaatselijk bestuur, bekleed met de *jurisdictio media et infima* of lagere en middelbare regtspleging. Deze regten zijn dan ook door Hoofd-Ingelanden van dit gedeelte bezeten en uitgeoefend, tot op de promulgatie der Fransche wetten in 1795 of 1796, waarbij alle heerlijke regten afgeschaft waren. Het overig $\frac{3}{8}$ deel, Westelijk van den hoogen weg, waarin het geh. Nommer een, maakte blootelijk deel van het platteland van het vrije.

Geheel op het Westelijke punt der gemeente, een uur gaans van het dorp, ligt het geh. Nommer een, almede met eene goede haven voor graan- en marktschepen. Zie Nommer een.

Het wapen der gem. Hoofdplaat heeft in de bovenste helft de wapens der Generaliteit en van Zeeland naast elkander, en in het onderste deel een zeilend schip, het wordt gehouden door Ceres, terwijl Neptunus aan de andere zijde het haar uit de hand schijnt te willen stoten.

Het wapen der heerl. Hoofdplaat was: een wit veld, met het wapen van Zeeland in den regter bovenhoek. Zie resolutie der Staten van Zeeland van 12 en 16 Augustus 1779. Bij welke ook bepaald werd, dat het op order van Hun Edel Mog. zoude worden gesneden en aan het geregt toegezonden, met een gelijk wapen of bus voor den Geregtsbode.

HOOFDPLAAT of Hoofdplaat-polder, in de eerste staatsstukken meestal Hoogplaat gespeld, onder welken naam de bank of opslibbing voor de bedijking op vele kaarten is aangeduid; pold., gedeeltelijk in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Hoofdplaat*; palende N. aan de Hont of Wester-Schelde, O. aan de Slikken en Opwassen van den Braakman en aan den Beukelspolder, Z. aan den Wilhelminapolder, en aan het derde deel van den Zachariaspolder, Z. W. aan den IJzendijkschen-Oranjepolder en aan Prins Willems-polder, W. aan den onbedijkt geblevenen mond van Nieuwerhaven.

Deze pold., die op zich zelve eene gemeente uitmaakt, is groot, volgens het kadaster 1125 bund. 18 v. r. 11 v. ell., waaronder 923 bund. 92 v. r. 9 v. ell. schotbaar land. Er liggen ten O. twee groote kreken in, overblijfsels van Killen, die naar den Braakman afwaterden, de meest zuidelijke volgt den loop van den Wilhelmina-dijk, en is genaamd het Hoofdplaatsche-Gat; de tweede meer noordelijk gelegen, is breeder en genaamd de Plaskreek. Het oostelijk deel, waarin het dorp ligt, werd bedijkt in 1775, het westelijk deel, dat van het eerste door den voormaligen tijdelijken dijk, nu Hoogen weg gescheiden is, werd bedijkt in 1778; daarin ligt het geh. en de haven Nommer-een, ook de buurt Slijkplaat. De grond, waarop deze buurt ligt, was vóór de bedijking, aanwas van den IJzendijksche-Oranjepolder, zijnde door eene geul van de Hoog- of Hoofdplaat gescheiden, maar is in de bedijking begrepen, en alzoo een deel des polders geworden.

Digitized by Google

De polder ligt grootendeels op gronden van Ceterisse en Hoogvliet, welke in 1577 verdronken zijn. Hendrina van Hoogvliet eerde verdrinking van de Hoogplaat. Als schoore van die plaat in het begin der zeventiende eeuw zoo zeer opgewassen, dat de Staten van Zeeland, haar den 6 Junij 1624, voor 25 achtereenvolgende jaren verpachtten, deels hoort daarna aan de plaat weder zoo zeer af, dat men den pachter met alleen zijne pachtgelden van 1642—1649 moest schenken (Resolutie van 17 Maart 1650), maar ook besloten dit schoore voortaan, als onbruikbaar buiten verpachting te houden. In 1654 werd het den 22 Augustus weder verpacht, en honderd jaren later in 1777—1779 bedijkt.

Reeds lang vóór de bedijking in over de Hoornaar, eene langgerekte en ingewikkelde twist gevoerd. Toen de Staten van Zeeland in 1706 besloten hadden de schoor met dezelfs aanhechtingsweg te verhoogen, kwam allereerst de regering van Hoevliet hier tegen op, beweerende dat het regtsgebied over die gronden aan deze stad behoorde. Het geschil hierover duurde lang en werd nog ingewikkelder, toen in 1724 ook het *Collegie 's Lands van den Vrijen* aanspraak maakte op het regtsgebied over de Hoornaar, en de Heer van Heeskens meede gezind was om een gedeelte van dat schoor te onderen, hiertoe zijne eischen het inlevenen, en eindelijk de Generaliteit of Algemeene Staten selve beweerden, dat zij of het gemeene land eigenaren waren. Zeeland beschouwde den bodem als een eiland in de Schelde opgewassen, en daarom een eigendom der provincie. De Generaliteit als een aanwas van Staats-Vlaanderen, of liever voor overblijfselen van verdronkene, door de zee ingezwolgene gronden, daarom een eigendom van het gemeenebest. Hierover is veeral kort voor de bedijking veel geschreven en in het licht gekomen, en niet alleen met scherpzinnigheid, maar ook met bitterheid getwist, zelfs buitenslands nam men er deel in. Eindelijk is het den 31 Augustus 1775 tot een vergelijk gekomen, waarbij het oostelijke deel, zijnde $\frac{1}{3}$ des polders aan Zeeland werd gelaten; terwijl het westelijk liggende $\frac{2}{3}$ deel, aan de Generaliteit bleef. Zeelands Staten teekenden deze overeenkomst op den 5 October, de Raad van Staten den 20 November van dat jaar, en de Algemeene Staten den 23 Februarij 1776.

De polder bevat, zonder het d. en het geh. Nommer-een, 86 h., waaronder 15 hofsteden, onder dit getal is echter begrepen de h. Slijkplaat, die uit 27 arbeiderswoningen bestaat.

De polder was bij de bedijking veel grooter, bevattende toen aan schotbaar land 1716 bund.

Het dorp lag toen even ver van de Schelde, als van den Wilhelminadijk, thans ligt het zeer digt aan het water, want meer dan $\frac{1}{4}$ u. gaans, is er, in het begin dezer eeuw, in de diepte weggezonken. Daar men toen vruchtbare akkers vond, varen nu vrij groote schepen.

Reeds vóór de bedijking vreesde men, dat de polder tegen de zee niet bestand zoude zijn, omdat een half uur lengte van het schorre, waar eene schaapstelle stond, in zee gezonken was, en naauwelijks was de polder bedijkt of de Schelde begon de dijken te ondermijnen. In 1795 werd de eerste inlage gelegd, met ieder jaar verloor men grond, en dit duurde tot in 1828, toen ten Westen van het dorp, door het bezwijken van den dijk 21 bund. land, zijnde het overschot van den 1, 2 en 3 havel Zeeuwsch gedeelte, door de baren bedekt is geworden (1). Een zware

(1) Dit land wordt nog in de grootte der polders begrepen.

Digitized by Google

achterwaarts gelegde dijk beveiligde het overige des polders, men vreesde echter, dat het d. zelf in de baren zoude wegzinken, en de inwoners sliepen niet gerust meer. De Zeeuwsche grondeigenaren, reeds minder liefde voor hunne eigendommen hebbende, toen zij aan Frankrijk behoorden, en door het gedurig afnemen des polders, met schrik bevangen, verkochten hunne kostbare panden, voor spotprijzen, waardoor gelukkige speculanten schatrijk geworden zijn. De in den polder wonende landeigenaars, zochten hunne gronden te beveiligen; door het opwerpen van binnendijken, waardoor de Oostelijke en Westelijke moldijken ontstaan zijn. Door den onvermoeiden ijver en grondige kennis van den Hoofd-Ingenieur van den Waterstaat, en de verbazende sommen, die men daaraan heeft kunnen besteden, schijnt het gevaar geweken te zijn. Sedert het jaar 1828 is er niets meer verloren, zelfs wint men voorland, en hoopt binnen twee of drie jaar, de toen ondergevloeide 21 bund., die slechts bij springvloed door de golven bespoeld worden, weder te bedijken. Er is zelfs een punt, waar gedurig zand over den dijk begint te stuiven, hetgeen sommigen doet vermoeden, dat zich daar misschien te eeniger tijd duinen zullen vormen.

De landerijen gelden daarom thans bijna zoo veel aan pacht als sommigen daarvan in het begin dezer eeuw in koop deden. De grond behoort tot de beste van dit distrikt, zijnde uitnemend vruchtbaar, gemakkelijk om te bewerken en latende goed water door. De bedijkte landen werden verdeeld in genommerde kavels, het Westelijk deel (generaliteit) in 10, het Oostelijk deel (Zeeland) in 14. Deze benamingen zijn in zwang gebleven. In het eerste perceel ligt de haven en het gehucht boven gemeld. In no. 6 lag de in 1808 weggezonkene haven van Hoofdplaat, die no. 6 genoemd werd.

De Hoofdplaatpolder bij de bedijking groot ruim 3880 gemeten, bevat er thans niet meer dan ruim 2142, hij heeft dus verloren 1758 gemeten.

De pold. ontlast zijn overtollig water door twee sluizen, van welke de eene ligt in de haven van het dorp en de andere in de haven van Nommer een. Vroeger waren er twee polderbesturen, doch deze zijn, bij dispositie van 29 Januarij 1817, vereenigd, en de polder is calamiteus verklaard geworden. Thans bestaat het bestuur uit eenen Dijkgraaf, vier Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier of Penningmeester.

HOOFDPLAAT (GENERALITEITS-), naam, welken men vóór het jaar 1794 gaf aan het westelijke gedeelte der gem. *Hoofdplaat*, in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie Hoofdplaat.

HOOFDPLAAT-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie Hoofdplaat.

HOOG (HET), h. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 1½ u. N. N. O. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Elst*, gem. *Bemmel*.

Dit h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 3 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer B. A. van der Monde, woonachtig te Bemmel.

HOOG (HET), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 5 u. W. van *Eindhoven*, kant. en 3½ u. Z. W. van *Oirschot*, gem. *Hooge-Lage-Mierde-en-Hulsel*, 10 min. Z. van *Hooge-Mierde*, waartoe het behoort; met 2 h. en 12 inw.

Digitized by Google

…boars., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, …. Zie APPELSCHE (HOOG) (1).

…N, bmit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, … N. aan *Amersfoort*, kant. en 2½ u. N. W. van *Wijk* … Z. O. van *Zeyst*.

… met de daartoe behoorende gronden, eene op… …mt. 75 v. r. 47 v. ell., en wordt thans in eigen… …den Heer ALBERT VOORBERGH, woonachtig te Am… …schoone goed loopt thans de straatweg van Zeyst … aldaar aan de regterzijde in het vorige jaar, op een … …rijnerij is aangelegd.

… …em. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. … …huizen 5 k. d., 15 m. k., 5 s. d.); palende N. … …-Hoogen-Laag-Zwaagdijk en Wevershoof, O. aan … …rhoven en Venhuizen-en-Hem, Z. aan Venhuizen… …Westwoud-en-Binnenwijzend.

… …en in twee pold. het *Grootslag* en de *Houterpol*… …bevat het d. Hoogcarspel, de geh. Zwaag… …, benevens eenige verspreid liggende h., de Wij… …bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte … 6 v. r. 18 v. ell., waaronder 1338 bund. 17 v. r. … land. De oppervlakte is vrij gelijk, doch aan … …dag gelegen. De gronden zijn van eene zeer goede … …uiten uit de weilanden, Wouden genaamd, … …zijde van den straatweg van Enkhuizen op Hoorn, … het O. naar het W. doorloopt, terwijl er twee … …noordwaarts loopen. De bouwgronden, alsmede … …goed bearbeid. Het land wordt nooit braak … 157 h., waaronder 68 boerderijen, bewoond … …ende eene bevolking van ruim 1000 inw., … …vinden in de kaasmakerij (2) en den land… …brengselen van den grond in moesgroenten, … …, aardappelen en fijne zaden, als: mos… …aanarie en soortgelijken. Ook is er een wind… …kerij en smeersmelterij.

… …550 in getal zijn, onder welke 230 Ledema… …uit, welke tot de klass. van *Hoorn*, ring van … …de eerste, die in deze gem. het leeraarambt … …eest LEGARDUS GISBERTI PASSIUSIUS, die om… …waarts kwam, en in het jaar 1575 naar … …roep geschiedt door den kerkeraad.

… …70 telt, worden tot de stat. van *West*-

… …scholen, als: ééne te Hoogcarspel en … …gezamenlijk door een gemiddeld getal van … …, waarin drie onderwijzers werkzaam zijn. … …geschriften HOOGCARSPEL genoemd, ligt … …ruim 1½ u. W. ten Z. van Enkhui… …op Hoorn, genaamd de Streek.

… …, welke hier niet gevonden worden, zoals

(1) Dit land wordt bo…

… …132,830 Kol. pondse kaas.

De kerk was vóór de Reformatie aan den H. Laurentius toegewijd. De Pastoor werd door de Graven benoemd en moest zijne aanstelling bij den Proost van West-Friesland halen. De pastorie had een huis voor den Pastoor en zestig morgen lands, welke jaarlijks 65 Rijnsguldens (91 guld.) opbragten; lasten en alles gerekend, beliep het geheele inkomen 80 Rijnsguldens (112 guld.). De Koster, die ook door de Graven werd aangesteld, trok 27 Rijnsguldens (37 guld. 80 cents) uit de landvruchten. Deze kerk is een oud gebouw, dat nog goed op hare grondslagen staat en van eenen toren met steenen spits voorzien is. Vroeger had men er een huisorgeltje, hetwelk door den Heer P. van der Willigen, Raad in de Vroedschap en Burgemeester der stad Enkhuizen, aan deze kerk ten geschenke gegeven was, doch dit is, in het jaar 1802, door een geheel nieuw vervangen, hetwelk uit het kerkefonds betaald is. Ook heeft men er eene, in het jaar 1829 zeer net en doelmatig aangelegde, algemeene burgerlijke begraafplaats, en eene in 1839 gebouwde pastorie, zijnde de fraaiste woning tusschen Hoorn en Enkhuizen.

De dorpschool, waarboven het gemeentehuis of de raadkamer van het gemeentebestuur gevonden wordt, is in het jaar 1830 zeer net en doelmatig opgebouwd, en wordt gemiddeld door een getal van 170 leerlingen bezocht.

Tusschen dit d. en Lutjebroek staat een tolhek, het Medemblikker-Tolhek genaamd, om dat dit een eigendom van die stad is.

Vóór de invoering der Fransche wetten, in het jaar 1811, maakte deze gem., met die van *Grootebroek-en-Lutjebroek*, *Bovencarspel* en *Andijk*, de jurisdictie der stede *Grootebroek* uit. Zie daaromtrent, alsmede over het gemeenschappelijk weeshuis van die vier gem. het art. Grootebroek.

In 1492 werden die van Hobocarspel ontheven van de boete hun opgelegd, voor hun deelgenootschap aan den opstand van het kaas- en broodspel.

Het wapen dezer gem. is van oude herkomst, zijnde van keel (rood), beladen met een vaal paard, ziende ter linkerzijde.

HOOGCARSPEL, pold. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Enkhuizen*, gem. *Hoogcarspel*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1289 bund. schotbaar land.

HOOGDORP, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Cappelle-op-den-IJssel*; palende N. O. aan Blaardorp, Z. O. aan den IJssel, Z. W. aan den Middelmolenpolder, N. W. aan den Wollefoppepolder.

Deze pold., die waarschijnlijk te gelijk met andere polders omtrent het einde der vijftiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ruim 507 bund., waaronder 265 bund. 89 v. r. 50 v. ell. schotbaar land; telt 11 h., waaronder 9 boerderijen, en wordt, vereenigd met den *Blaardorpsche-polder*, door eene sluis, op den IJssel, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur is vereenigd met dat van de naburige polders Middelmolen en Keeten, en bestaat uit eenen Schout en vier Poldermeesters.

HOOGDORP, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. N. van *Haarlem*, kant. en bijna ¼ u. N. N. O. van *Beverwijk*, gem. en 15 min. Z. ten O. van *Heemskerk*; met 14 h., waaronder de hofstede Reijenlust, en 90 inw.

HOOG-DUURSWOLDE, voorm. landh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 5 u. W. van *Heerenveen*,

Digitized by Google

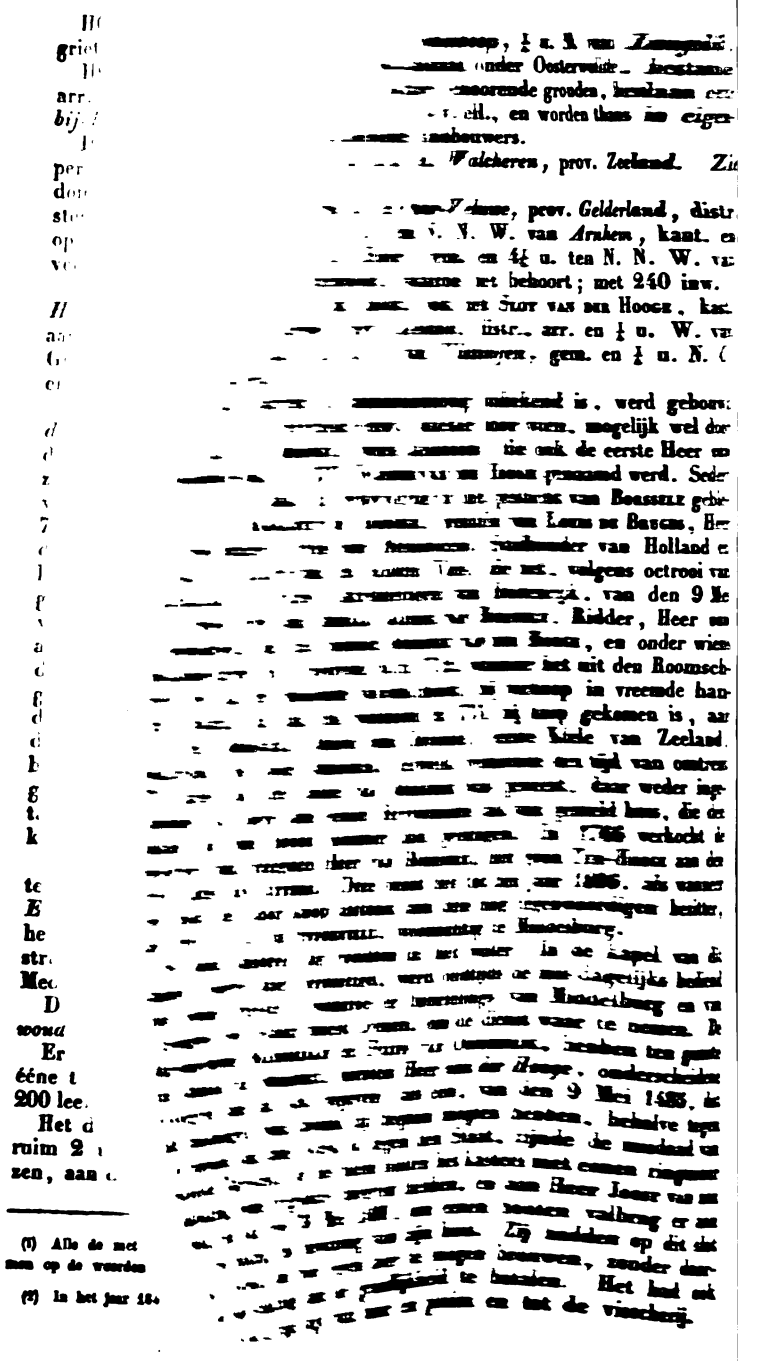

(1) Alle de met
men op de voorden

(2) In het jaar 184

Toen de laatste Heer van Borssele, dit stamgoed door koop, in het jaar 1751, weder in het bezit van zijn geslacht had gebragt, liet hij het oude kasteel afbreken, en op de plaats, waar het gestaan had, een modern gebouw optrekken, behoudende in den herbouw daarvan slechts een der oude torens, die hij liet staan; de houten valbrug liet hij toen ook wegbreken, en rigtte het zoo in, dat dit herbouwde kasteel niet meer gelijk bevorens van vier, maar slechts van drie zijden in het water stond, gaande men toen en nog ten huidigen dage van den vasten grond, van voren in het gebouw.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 58 bund. 68 v. r. 26 v. ell., de boerderij daaronder begrepen.

HOOGE-AFGEKADE-LANDEN, eenige hooge landerijen in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, gedeeltelijk kant. *Hoorn*, gem. *Wognum-en-Wadway*, gedeeltelijk kant. *Medemblik*, en daarin gedeeltelijk gem. *Spanbroek*, gedeeltelijk gem. *Zijbecarspel-en-Benningbroek*, waarvan aan de eigenaren, bij acte van overeenkomst, in het jaar 1819, de faculteit is toegestaan, om het water om gezegde landerijen, in onderscheidene afdeelingen, op eene zekere hoogte op te dammen, of van het algemeene water van het ambacht af te kaden, en bij drooge jaargetijden, versch water uit de raaxmaat tot eene bepaalde laagte te laten inloopen. Het overtollige water moet zich over gezegde afkading, in den boezem van het ambacht ontlasten.

Zij beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1198 bund. 7 v. r. 35 v. ell., alles schotbaar land, als: onder *Wognum-en-Wadway*, 566 bund. 7 v. r. 35 v. ell., onder *Spanbroek*, 505 bund., en onder *Zijbecarspel-en-Benningbroek*, 327 bund. Men telt er 150 h., waaronder 72 boerderijen, als: onder *Wognum-en-Wadway*, 70 h., waaronder 32 boerderijen, onder *Spanbroek*, 38 h., waaronder 18 boerderijen, onder *Zijbecarspel-en-Benningbroek*, 42 h. en daaronder 22 boerderijen. De gemeentelijke polderbesturen hebben de administratie en het bestuur over gezegde landerijen en afkading.

HOOGEBAN, heerl. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hogeban.

HOOGEBEINTUM, ook wel enkel Beintum of Beyntum genoemd, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Holwerd*.

Dit d. is merkwaardig wegens zijne bijzonder hooge ligging op eene terp, welke voor de hoogste in de provincie gehouden wordt, waardoor het dorp een fraai gezigt oplevert. Men telt er, in de kom van het d., 15 h. en 100 inw., en in het geheel 26 h. en 200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die hier allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Blija-en-Hoogebeintum*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een zeer net, langwerpig vierkant gebouw, met eenen stompen toren, waarin twee klokken, van welke de eene oud is uit de veertiende eeuw. Deze kerk, welke geen orgel heeft, is bezienswaardig uithoofde der menigte zeer fraaije daarin opgehangen wapenschilden van onderscheidene Friesche familiën.

Hoogebeintum had in 1603 eenen eigen Predikant, namelijk Ernst Hiddinga, die in 1604 schijnt afgezet te zijn, in 1605 werd het gevoegd bij Blija, en eerst bediend door Thomas Thomasz., daar beroepen in 1605, en vertrokken naar Kornjum in 1610.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 25 leerlingen bezocht. — Ten Oosten van dit dorp ligt de state Harsta. Zie dat artikel.

Digitized by Google

[illegible]

[illegible]

[illegible]

De brug ligt nu over het Boterdiep, maar in oude tijden kronkelde de Hunze daar langs naar Wierum, en over de Hunze lag daar ter plaatse eene brug, genaamd Walfriedsbrug, als gelegd (zoo sommige oude schrijvers verhalen), door zekeren Walfried, een rijk en vroom man, die in de negende eeuw te Bedum woonde, en, als Martelaar geworden zijnde voor het Christendom, is geplaatst onder de Heiligen. De kerk te Bedum was aan hem, den H. Walfriedus, toegewijd.

HOOGEBRUG (WINSCHOTER-), ook wel enkel de Hoogebrug genoemd, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en ¼ u. Z. van *Winschoten*, gedeeltelijk gem. *Winschoten*, gedeeltelijk gem. en 1¼ u. N. ten W. van *Wedde*, 1 u. N. W. van *Blijham*, waartoe dit gedeelte behoort.

Dit geh. telt 5 h. en ruim 20 inw., van welke 2 h. en 10 inw. onder *Winschoten*, en 3 h. en ruim 10 inw. onder *Blijham*.

Het ontleent zijnen naam van de brug over de rivier de Pekel-A, welke in de Spaansche of Bisschops oorlog door batterijen is versterkt geweest, om de overtogt te verdedigen, en van die batterijen of hoogten komt waarschijnlijk de benaming van Hoogebrug. Over deze brug loopt de weg van Winschoten naar Blijham. Sommigen willen dat hier de voorm. Pekelborg gestaan zoude hebben, anderen vermeenen diens grondslagen nabij de Westerwoldsche-A, in de Bellingwolder-Binnenlanden te hebben gevonden.

HOOGEBURG, heuvel in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, gem. en 10 min. O. van het d. *Oisterwijk*, waar vroeger een burg gestaan heeft, van welken nog de steenen van de fondementen ontdekt worden. In het laatst der vorige eeuw zijn te dier plaatse onderscheidene zilveren penningen gevonden.

HOOGEDAM, brug, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*. Zie Hoogendam.

HOOGEDEUR, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 7 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 2¼ u. N. van *Beetsterzwaag*, ¼ u. N. W. van *Rottevalle*, waartoe het behoort; met 3 h. en 15 inw.

Dit geh., dat op de kaart van Schotanus verkeerdelijk onder den naam van Hoogeschuur voorkomt, ontleent zijnen naam van eene deur, een schut, eene waterkeering, die men bij het opzetten van het water in de Lits liet vallen, om de Rottevalle van het water te beveiligen. Deze Hoogedeur is intusschen reeds lang verdwenen, maar de plaats heeft den naam behouden.

HOOGEDIJK, ook Merwedijk genoemd, een der dijken van den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, die boven Leerdam aan den Horendijk, op den hoek van den Diefdijk een begin neemt, en Zuidwaarts door Leerdam, Oosterwijk en Kedichem, langs den Arkelschendam en door de stad Gorinchem, van waar hij westwaarts gaat langs Schelluinen, en vervolgens door Hardinxveld, Giesendam, en Sliedrecht, tot aan het veer van Papendrecht. Van daar strekt hij noordwaarts langs eenen arm van de Merwede door Alblasserdam tot aan de Lek bij het Crimpenerveer.

HOOGEDIJK, dijk in de *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*. Zie Karwouder-Zeedijk.

HOOGE-EINDE, b. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 12 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. N. N. O. van *Elburg*, gem. en 2 u. N. N. O. van *Doornspijk*, nabij *Oosterwolde*, waartoe zij behoort.

Digitized by Google

HOOGEBERG, geh
burg. Zie HOGENBERG
HOOGEBERGEN,
wouden, griet. *Gaas*
Het is een gedeelte
griet. Gaasterland voor
HOOGEBEUGT,
's Hertogenbosch, kw
arr. en 3 u. ten Z.
van *Veghel*, O. van
ding tusschen Vegh
HOOGEBIERE,
Holland, arr. en
Z. O. van *Schage*
onder *Haringhuize*
HOOGEBIEZEN
arr. *Utrecht*, kant
Deze pold. gro
72 v. ell., bestaa
eenen molen uit,
uit den Burgemee
Heemraad en eene
HOOGEBRUG,
SCHULEBRUG.
HOOGEBRUG (
Noord-Braband, i
de uitwatering van
HOOGEBRUG (
Dantumadeel. Z
HOOGEBRUG
grenzen van de
Oude-Deel, 1 u.
HOOGEBRUG (
gem. en ½ u. N. (
HOOGEBRUG
Zie HOOGEBRUG (W
HOOGEBRUG
het *Gooregt*, ge
bogt van het Bot
ligt arr., kant.
gem. en ¾ u. W.
hoort, ligt arr.
Z. van *Onderde*
Z. Z. W. van Z
18 h. en 80 inw.
en 11 h. en 50
nieuw gebouwden
ren vroeger afgebr
kapel te staan, aan
zenlaan met het Ma
HOOGEBRUG (O
de stad *Groningen*, v
ningen, arr., kant. en
Z. W. van *Noorddijk*;

Digitized by Google

HOOGE-HORST (DE), eigenlijke naam van het geh. Hoorenhorst, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Hoorenhorst.

HOOGEHUIS (HET), landh. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. en 5 min. van *Amersfoort*.

Dit landhuis, is door den beroemden Bouwmeester Jacob van Campen gebouwd en bewoond, en wel, waarschijnlijk, voor dat hij Randenbroek heeft gebouwd en aangelegd. De bovenslaapkamer is, behoudens de schoorsteen, die er niet meer is, nog geheel zoo als zij in van Campen's tijd was; terwijl de omtrek der kamer boven de glasramen met friezen in het graauw, in compartimenten, waarschijnlijk door hem zelve is geschilderd. Dit landh. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 72 v. r. 70 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer G. van Eyken, woonachtig te Amersfoort.

HOOGEHUIS (HET), oud h. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, te *Slochteren*, voormaals het regthuis der jurisdictie, thans eene voorname, zeer aangenaam gelegen, herberg, waar des zomers vele partijen gegeven worden. Het staat, waar het Slochterdiep zijnen aanvang neemt, en behoort in eigendom aan Vrouwe Hora Siccama, geboren de Sandra Veldtman van Slochteren.

HOOGEHUIS (HET) of Huis-Empe, buit. op de *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, arr. en 5½ u. N. N. O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. ten Z. van *Apeldoorn*, gem. en ¼ u. N. van *Brummen*, in de buurs. *Empe*.

HOOGEHUIS (HET), voorm. landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*. Zie Hoogehuis (Het).

HOOGEHUIS ('T), havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3¾ u. W. ten N. van *Zwolle*, kant. en 1 u. N. van *Kampen*, gem. *IJsselmuiden*.

HOOGEILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*, Z. van Celebes, O. van Kalaura, W. van de Tijger-eilanden.

HOOGEIND, streek gronds in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr. arr. en ½ u. Z. O. van *Breda*, kant. en ¾ u. O. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*; met 1 h. en 2 inw.

HOOGEIND, in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, het Oostelijke gedeelte van het d. *Baardwijk* uitmakende.

HOOGEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en 1¼ u. Z. Z. W. van *Eindhoven*, distr. en 2 u. Z. ten O. van *Oirschot*, gem. en 1 min. N. van *Oerle*; met 23 h. en ruim 110 inw.

HOOGEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., kw. *Peelland*, arr. en 1 u. N. O. van *Eindhoven*, kant., gem. *Helmond*

HOOGEINDE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3 u. W. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. Z. ten W. van *Oirschot*, gem. *Hoogeloon-Hapert-en-Casteren*, 5 min. N. van *Casteren*, waartoe het behoort; met 19 h. en 120 inw.

HOOGEINDE-VAN-MIDDELKOOP, b. in de heerl. *Leerdam*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Middelkoop (Hoogeinde-van-).

HOOGEKAMP, plaats, welke men vermeld vindt als gelegen in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Engelen*, even zoover N. W. van *'s Hertogenbosch*, hoewel men thans die plaats in gezegde gem. niet meer weet te vinden.

De eerste predikatie der Hervormden in deze streken, werd te dier plaatse door Cornelis van Dirst, in het jaar 1566, gehouden.

Digitized by Google

HOOGE-EN-LAGE-INL
Noord-Braband, *Tweede*
kant. *Heusden*, gem.
kant. *Waalwijk*, gem.
Eethenschen-zeedijk, O
Oude-Maasje, W. aan
Deze pold. beslaat,
67 bund. 33 v. r., a
gens het kadaster, 10
gens het kadaster, 3(
pelle 4 boerderijen.
door twee houten dui
en 5 palm. 5 duim.;
houten duikers, de
5 duim.; de vijfde
3 palm. en de ach
uitgezonderd de laa
peil is 4 palm. bove
2 palm. boven A.
Aan de zuidzijd
men de overblijfse
waarvan de boven
A. P. gelegen war
lang buiten gebrui
broken.

HOOGE-EN-LAG
prov. *Zuid-Holla*
werkerk-aan-den-I
het ambacht van G
Deze pold. bes
573 bund., en wo
van het overtollige

HOOGE-GEEST
land, kw. *Oostergo*
en 1½ u. ten N.
Dit veld is vern
MENNO Baron VAN
van vestingwerken

HOOGE-HEIDE
land, prov. *Noord-*

HOOGE-HOF, na
tuwsche, *Lijmersche*
van de Woerden gel
urnen in zich bevat
huizen. Misschien w
spraken des regts pla
hand, als de hoogste
ontvingen zij den naam
ook de zelfde overblijfs
VEN aantreft, zoo als b.
enz., waar dit zoo door on
DRING werd bevonden.

HOOGE-HOF, onbehu
Braband. Zie HOOGENHOF.

Zie HOOGLAND.

in de
land in de
op de Beemsterkaart
Het ligt aan den *noord-*
gem. het vroeger behoorde
bij de heffijking voorbehou-
hoornen zijne vrije uitwatering
heffing van molengeld; en
pompen, noodig tot waterkee-
De polderlasten worden
omstreeks opmeting voor ongeveer tien
bunder bestaand gerekend, waarover
een kleine kwestie heeft, dewijl de ge-
ingelanden van dezen polder,
die te betalen, dewijl HET HOOG-
Hier het water mede gerekend,
waarvan oorspronkelijk 40 bund. onder
van 3 bund. onder *Oosthuizen*.
welke aan in de prov. *Groningen*
Hoorn en *Finsterwolde* geeft, ofschoon
voor bijzonder de bewoners van den
echter het duide-
Hoogelandster-veerhuis
schippers komen dan
de Marne en de gem.

Veluwsland, prov. *Gelderland*,
Gelderwolden, gem. *Herwijnen*;
tegen de Linge, O. aan den
Herwijnen, W. aan den
Dambweg.
Overkwartier der prov. *Utrecht*,
Hil.
Vianen, prov. *Zuid-*
Vianen; paalende N. aan
aan de Nieder-Boeven, Z. aan

Staats-Vlaanderen, in
België. Zie HOOG-

Walcheren, prov. *Zeeland*, arr.
Poppendamme-Zandvoort-en-
Poppendamme, O. aan
Kerkerke en Krommenhoeke.
Zij beslaat eene opper-
8 h., bewoond door
48 inw., die meest hun

45 kerkelijk te *Grijps-*

, op het handschrift
van ALTA TERRA, ligt
kerkerke. — Men ziet er
kerk.

Digitized by Google

Deze heerl., werd eertijds bezeten door een geslacht dat den zelfden naam voerde, doch nu uitgestorven is. Thans is zij het eigendom van Vrouwe Anna Henrietta Maria Josephia Antoinetta de Neuf, vroeger douairière van wijlen den Heer Carolus Jacobus Petrus Ignatius Grave Doultremon de Wechmon, thans gehuwd met den Heer F. P. du Bois Baron de Nivelle, wonende te Antwerpen.

Het wapen van Hoogelande bestaat in een schild van zilver, met eenen druiventros van azuur (blaauw), met blad en rankje van sinople (groen); met een hoofdstuk (chef) van azuur, beladen met drie kroonen van goud, naast elkander staande.

HOOGELANDSCHE-POLDER, pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen*; palende N. aan de Westerkaag en de Oosterkaag, O. aan den Leeker-polder, Z. aan den Moerbeeksche-polder, en den Slikvender-polder.

Deze pold., die in het jaar 1730 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 374 bund. 89 v. r. 82 v. ell., waaronder 367 bund. 99 v. r. 84 v. ell. schotbaar land; telt 84 h., waaronder 21 boerderijen, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast.

HOOGELOON, Hogeloon of Hoogloon, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. 3 u. W. Z. W. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. Z. ten W. van *Oirschot*, gem. *Hoogeloon-Hapert-en-Casteren*; aan de Kleine-Beerse. Men telt er in de kom van het d. 78 h. en ruim 440 inw., en met het daartoe behoorende geh. Hoog-Casteren, 107 h. en ongeveer 600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Men heeft er eenen zandigen, schralen, onvruchtbaren grond, welke echter, wel bewerkt en bemest, vrij goede rogge, boekweit, aardappelen en ligte haver oplevert. Er zijn eenige goede weilanden, vrij veel houtgewas, geen broeklanden, doch nog vele woeste en onbebouwde gronden. Ook is er een korenmolen.

De R. K., die er ruim 550 in getal zijn, onder welke 420 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vik. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Hilvarenbeek* behoort. De parochie van Hoogeloon, is sedert het jaar 1207 door de geestelijke Kanunniken van Tongerlo bediend geweest, en het schijnt dat zij gezamenlijk met die van Hapert, sedert de verovering van 's Hertogenbosch, altijd door denzelfden Pastoor, met eenen Kapellaan van die Abdij, is bestuurd geworden, tot in het jaar 1819, toen deze parochiën gescheiden zijn. Thans wordt die van Hoogeloon door eenen Pastoor, zonder Kapellaan, bediend. De oude parochiekerk te Hoogeloon, ingewijd onder den naam van den H. Pancratius, is sedert het jaar 1809, weder gekeerd tot het gebruik der R. K. Deze kerk is een tamelijk groot gebouw, voorzien van eenen goeden toren, met eene lage spits en drie klokken; doch heeft geen orgel.

De 50 Herv., die er wonen, behooren tot de kerkel. gem. van *Hoogeloon-Bersel-Vessem-Casteren-Knegsel-Duizel-en Steensel*, welke te Hoogeloon eene kerk heeft, zijnde een klein gebouw, dat in het jaar 1821 gesticht is, zonder orgel, doch men heeft hier daarentegen een uitmuntend kerkgezang.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

In het jaar 1827 heeft men bij opdelving onder dit d. eenige Romeinsche oudheden gevonden. Eenige jaren geleden werd in de heide

Digitized by Google

HOOGELAND, [illegible]

HOOGLAND (HET), [illegible]
Beemster, geve[illegible]
onder de benaming [illegible]
oost Beemsterdijk, [illegible]
en nog behoort. De [illegible]
den, waarbij ook [illegible]
heeft in den polder [illegible]
de Beemster, de [illegible]
ring en waterslooging, [illegible]
te Beets betaald, [illegible]
jaren, is de verpondingen [illegible]
de Beemster met de Beets [illegible]
meente-opcenten daarbij [illegible]
die te Beets wonen, [illegible]
zand tot de gemeente Beets [illegible]
bevat met Hoogeland 45 [illegible]
Beets behooren, en een [illegible]

HOOGELAND (HET), [illegible]
aan de Noordelijke kustlande[illegible]
anderen onder de Hoogland[illegible]
N. O. hoek der provincie [illegible]
lijkst wederlegd wordt door [illegible]
aan de A te Groningen [illegible]
van het westelijke Hon[illegible]
Eenrum.

HOOGELAND (HET [illegible]
Benedendistrikt, arr. [illegible]
palende N. en N. O. [illegible]
polder van Gellicum, [illegible]
Leeuwarder tiendweg, [illegible]

HOOGELAND (Hoo[illegible]
arr., kant. en 4 u. [illegible]

HOOGELAND (Hoo[illegible]
Holland, arr. Gorin[illegible]
de stad Vianen en de [illegible]
de Biesen, W. aan [illegible]

HOOGELAND (Hoo[illegible]
het *Vrije van Sluis*, [illegible]
LAND (HET).

HOOGELANDE, [illegible]
en kant. *Middelbur*[illegible]
Hoogeland; palende [illegible]
Zandvoort, Z. aan K[illegible]
Deze heerl. bevat [illegible]
vlakte van 220 bun[illegible]
8 huisgez., uitmaken[illegible]
bestaan vinden in de[illegible]
Van de inw., die [illegible]
kerke, 2 te *Meliskerke*[illegible]
Het geh. of liever het[illegible]
der Utrechtsche kerk ver[illegible]
W. van Middelbur[illegible]
bakken muur[illegible]

Digitized by Google

Hoogerra doorgebragt, tot hij weder geroepen werd tot de hooge staatsambten, welke hij later bekleedde, zoodat dan ook zijn kleinzoon en naamgenoot, thans Officier van Justitie te Groningen, aldaar geboren werd.

Thans is het eene boerenwoning, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 4 bund. 27 v. r. 40 v. ell.

HOOGEMAAL, pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hemaal (Hooge-).

HOOGEMADE, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hoogmade.

HOOGEMANSVAART, waterleiding of vaart in *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, W. van en onder Steenwijkerwoud, welke aan het einde der Reune begint, en met eenen oostelijken loop in het *Steenwijkerdiep* valt.

HOOGEMEDEN, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie het volgende art.

HOOGEMEEDEN of Hoogemeden, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. N. W. van *Groningen*, kant. en ¼ u. O. van *Zuidhorn*, gem. en ¼ u. Z. van *Aduard*, ¼ u. N. van *Legemeeden*, waartoe het kerkelijk behoort; met 49 h. en 310 inw., allen welvarende landbouwers.

Het land is hier, in vergelijking van het lager liggende Leegemeeden meer verheven of hooger, en bestaat uit zware klei van ongeveer vier palm diep, daaronder roodoorn.

Men heeft er eene school, welke gemiddeld door 50 leerlingen bezocht wordt.

Ook is er ten O. aan den hoogen breeden weg van Aduard naar de Horn en W. van Hoogemeeden, eene behuisde wierde of terp, Langeweer genoemd, waar oudtijds, zoo men wil, eene kapel heeft gestaan.

HOOGEN-AA, geh. in de souvereine heerl. van *Gemert*, prov. *Noord-Braband*. Zie Aarle (Hooge-).

HOOGENAARD, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Aard (Den).

HOOGENBAN, geh. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hogenban.

HOOGENBERG, geh. in het voorm. hert. *Gulik*, thans prov. *Limburg*. Zie Hogenberg.

HOOGEN-BOOM, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. N. W. van *Leyden*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Noordwijk*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*.

Dit buit. is vermaard als de voorm. woonplaats van den beroemden Latijnschen Letterkundige Daniel Wijtenbach en diens gade Mevrouw Wijtenbach, geb. Galien.

HOOGENBOSCH (DE), bosch in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. en 50 min. Z. O. van *Warnsfeld*.

Het beslaat eene oppervlakte van 1 bund. 84 v. r. 20 v. ell., en is meest beplant met akkermaalshout.

HOOGENBURG, voorm. buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. O. van *Leyden*, kant. en ¼ u. O. van *Alphen*, gem. *Alphen-en-Rietveld*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene hofstede. De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 31 bund. 44 v. r. 31 v. ell., worden thans in eigendom bezeten en bewoond door den Bouwman Aris Rorst.

Digitized by Google

in dit dorp de bodem gevonden [illegible], pro
een overblijfsel van den Romeinschen
de boekerij van het Noordbrabantsch [illegible] Oudergoo
daar bewaard wordt. [illegible] N. O. van Boxmeer.

HOOGELOON-EERSEL-VESSEL [illegible], gem., Zuid-
EN-STEENSEL, kerk. gem., [illegible]
van *Eindhoven*.

Deze gem. telt nagenoeg 70 [illegible], gem. Berkhout-
maten, en heeft twee kerken, [illegible] inw. Onder het
Eersel. Vroeger waren die [illegible]
en-Casteren, die van Vessem [illegible] in de prov. Noord-
Duizel-en-Steensel. Zijnde [illegible] paalende N. aan
loon-en-Casteren het [illegible] Vessem, W. aan
Johannes Lamenius, die in [illegible]
jaar 1632 naar Oerle c. a. [illegible] de dertiende
eerstgemelde gem. vereenigd [illegible] oppervlakte van
Leeraar Johan Duyts, die [illegible] omvattende 15 boer-
werden bij die combinatie [illegible] van het over-
gevoegd, en toen werd [illegible] men Dijkgraaf,
reeds sedert 1801 te Vess[illegible] 5005 ell. Het
gestaan had.

HOOGELOON-HAPER[illegible] Horne, prov. Zuid-
's Hertogenbosch, kw. [illegible]
arr. *Eindhoven*, kant. [illegible] prov. Noord-Holland.
lende N. aan Vessem [illegible]
en Eersel, Z. aan [illegible] prov. Noord-Holland. Zie

Deze gem., welke [illegible] 's Hertogenbosch, prov.
doorsneden wordt, [illegible] 's Hertogenbosch, kant.,
teren, benevens de [illegible] 31 inw.
volgens het kadast[illegible] Utrecht, arr., kant.
3950 bund. 81 v.[illegible]
door 275 huisgez[illegible] aan den weg van Amers-
meest in den land[illegible]
gem. eene leerlooij[illegible]
wind en de ande[illegible]
wordt.

De R. K., die [illegible]
kanten, maken [illegible]
en behooren gedeel[illegible]

De Herv., van [illegible]
lijk tot de gem.
Steensel, gedeelt[illegible]

Men heeft in [illegible]
eene te Haper[illegible]
lijk door een gel[illegible]

Het wapen dezer [illegible]
eenen klimmende[illegible]

HOOGEMA, van[illegible]
in het dingspil *Noo*[illegible]
uren 5 u. N. W[illegible]
Baden.

Thans de Staats[illegible]
van Jonkheer Mr. [illegible]
te, heeft bij met [illegible]

Digitized by Google

en de kerk aldaar met het gerigt, *cum placito universo*. Later, doch nog in hetzelfde jaar, beschonk hij deze abdij met eenige goederen te Driel, in de gouw Teisterband gelegen, met huisgenooten, diensten, en het gesticht of bijvang, *cum familia cunctoque servitio et districtione*, zoo als hij het van den Keizer ontvangen had en hield. Hij voegde daarbij goederen, door anderen geschonken, en negen kerken, onder welke Hamerthe was. Dit klooster Hoogenhorst naderhand, door Bernulfus, den Twintigsten Bisschop van Utrecht, naar Utrecht over gebragt zijnde, is geworden de abdij van St. Paulus, en de vorige giften ontvingen hunne bevestiging, in het jaar 1028, van Keizer Koenraad; maar in den brief van bevestiging, worden slechts vijf kerken onderscheiden, van die in de voorgaande brieven vermeld.

Ter plaatse waar deze abdij gestaan heeft, ziet men thans eene buitenplaats, insgelijks de Heiligenberg geheeten. Zie dat woord.

HOOGENHUIS, voorm. hofst., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjersteradeel*, arr. en 3 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en ¼ u. N. O. van *Bergum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene dagloners woning met een kleine plek gronds; het is allengskens in handen van onderscheidene eigenaren gekomen. De woning is het eigendom van Jonkheer Hobbo Baerdt van Sibinia, Grietman van Tietjerksteradeel, woonachtig te Bergum.

HOOGENHUIS, fraai landgoed en heerenhuis, op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*, arr. en 3 u. O. ten Z. van *Arnhem*, kant., gem. *Zevenaar*.

Dit landgoed wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Baron van Nispen van Zevenaar.

HOOGENKAMP, eene der zestien hoeven, welke vroeger het d. *IJhorst*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 5 u. N. O. van *Zwolle*, gem. en 1 u. N. O. van *Staphorst* uitmaakten.

Zij bestaat nog in hare natuurlijke grootte, beslaande eene oppervlakte van 188 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer G. Hendriks, woonachtig te IJhorst.

HOOGENKAMP, voorm. adell. h., in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 6 u. W. van *Nijmegen*, kant. en 4 u. W. van *Druten*, gem. *Wamel*.

HOOGENKAMP, buitenhuis in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en 1½ u. O. van *Zutphen*, gem. en 1½ u. Z. O. van *Gorssel*, ¼ u. O. van *Almen*.

Dit huis, in 1841 gesticht en gelegen in de havezathe Ehze, waarvan het een deel uitmaakt, wordt in eigendom bezeten door Mevrouw de douairière Baronnesse van Zuylen van Nyevelt van Ehze.

HOOGENPOLDER (DEN), hoog omkade en onbehuisden pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Bruinehoekschewaard.

HOOGENPOLDER (DEN), pold. in de heerl. *Bokhoven*, prov. *Noord-Braband*. Zie Bokhoven (Hoogepolder-van-).

HOOGEN-VEENSCHE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hoogeveensche-polder.

HOOGENWEG of Hoogenweg, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. O. van *Zwolle*, kant. en 1½ u. Z. van *Kampen*, gem. *Kamperveen*.

In deze buurs. staat de Herv. kerk van Kamperveen, in het jaar 1748 ten koste van de Ingelanden, aldaar Goedsheeren genoemd, gebouwd, in de plaats van eene andere, die in het d. *Kamperveen* zelve stond, en in het jaar 1718 door den bliksem was getroffen en daardoor

Digitized by Google

grond afgebrand, zijnde de toren alleen nog blijven staan, welke daarna nog de Oude-Toren genaamd werd. Doch in 1560 is afgebroken. De tegenwoordige kerk is een goed gebouw, met eenen hoogen toren, door zonder orgel.

Bij den watervloed van Februarij 1825 spoelden in deze buurt vier woningen weg; verder zijn meest alle muren omgewaaid en een menschen leven zijn geen verloren. Ook een gedeelte der pastorie van Westkapelle, door te Hoek, stortten diep onder water gestaan hebbende, met mede gevallen.

HOOGE-ZWALUWE-POLDER, pold. in Rijnland, prov. Zuid-Holland. Zie Zwaluwe-polder.

HOOGEZAND, buit. in Leimuid, prov. Utrecht, arr. kant. en 1 u. N. O. van Amersfoort, gem. Duist-de-Rijn-en-Zeeburgen, in den buit. Rijn-Zicht.

HOOGEZANDSCHE-HAAR of Zandvoorsche-haar, voorh. prov. Groningen, kant. van Gr. Carspelen, in Fivegea, arr. Leeuwarden, in eene verlengde rigting naar Zandvoort, en Hunsingo, langs en tegen over dit d. aan de Zeedijk naar Carspelen gelegen.

HOOGEPLAAT, voormalig plaat, in den Bocksand, prov. Noord-Brabant, Vierde dists., arr. Breda, kant. Zevenbergen, gem. Hoogen-Lage-Zwaluwe: palende N. aan het Gat van Kieten, O. aan het Buitengat, Z. aan den Amer, W. aan Beversluis, waarvan zij gescheiden is door het Diepgat.

Deze plaat, welke eene oppervlakte beslaat van 149 bund., bestaat uit grond-, zand-, riet- en zeewieren.

HOOGEPLAAT, publ. op het voorm. eil. Wolphaartsdijk, prov. Zeeland. Zie Hoogeplaten.

HOOGER-GEEST, voorm. buit. in het hlijk. van Bredevoort, prov. Noord-Holland, arr. en 1½ u. N. van Haarlem, kant. en 1 u. Z. van Beverwijk, gem. en 3 min. Z. W. van Velsen.

De tot dit buit. behoord hebbende gronden zijn in der tijd bij gedeelten verkocht en behooren thans aan onderscheidene eigenaren.

HOOGERHEIDE, heerl. in het mariq. van Bergen-op-Zoom, prov. Noord-Brabant, Vierde dists., arr. Breda, kant. Bergen-op-Zoom, gem. Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord; palende N. aan Heerle, O. aan Huibergen, Z. aan Ossendrecht, W. aan Woensdrecht.

Deze heerl. bevat het d. Hoogerheide en eenige verstrooid liggende h. De inw., vinden meest hun bestaan in den landbouw. Ook heeft men er eenen steenen wind-korenmolen.

De inw., die hier bijna allen R. K. zijn, behooren tot de stat. van *Hoogerheide-en-Woensdrecht*, welke in deze heerl. eene kerk heeft.

De Herv., die er slechts weinig in getal zijn, worden tot de gem. van *Ossendrecht-Woensdrecht-Putten-enz.* gerekend.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Woensdrecht*.

Het d. Hoogerheide of Hoogerheiden, ligt 8 u. Z. W. van Breda, 1¼ u. Z. van Bergen-op-Zoom. Dit d. schijnt grooter dan het verkelijk is, dewijl een twintigtal huizen, welke onder Ossendrecht behooren, daarmede aangebouwd zijn.

De R. K. hebben er eene schuurkerk, aan *O. L. V. Hemelvaart* toegewijd. Het is een goed gebouw met rieten dak, met orgel, doch zonder toren, zijnde er slechts een houten klokkoepeltje op.

Hoogerheide was voormaals eene heerl. met hooge, lage en middelbare jurisdictie, die van het huis van Bergen-op-Zoom ten leen verd

gehouden. Den 8 Mei 1365 werden de heerlijke voorregten aanmerkelijk vergroot bij den Heer en Vrouw van Bergen-op-Zoom, ten behoeve van Godevaart van der Dilft, Heer dezer heerl. In 1523 was Mr. Antoni Gerards, die zich noemde Herbrenschoot, Heer van Hoogerheide. In de eerste helft der achttiende eeuw was Cornelis Baron van Aerssen, Heer van Hoogerheide en *Half-Ossendrecht*, waarna beide deze aanzienlijke leenen bij koop overgingen aan den Markgraaf van Bergen-op-Zoom, voor de som van 143,000 gulden, waaronder eenige allodiale goederen en vele heerlijke regten gevonden werden. Op deze wijze kwam Hoogerheide en *Half-Ossendrecht* weder in den boezem van het markgr. van Bergen-op-Zoom, terwijl men niet kan nagaan, wanneer deze leenen in handen van derden gekomen zijn (1).

HOOGERHEIDE-EN-WOENSDRECHT, R. K. stat., prov. *Noord-Braband*, vic. gen. van *Breda*, dek. van *Bergen-op-Zoom*, met 1100 Communikanten, en één kerk, te Hoogerheide, bediend wordende door eenen Pastoor en eenen Kapellaan.

HOOGERHEIDEN, d. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hoogerheide.

HOOGERHEIDERBEEK, beekje in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, dat zijn oorsprong neemt uit de hooge heidegronden, omtrent *Hoogerheide*, met eene noordwestelijke rigting langs dit d. en Woensdrecht loopt en zich in de *Schelde* ontlast.

HOOGERHORST, buit. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Amersfoort*, gem. *Hoogland*, ½ u. W. van Keulhorst, aan de Eem.

HOOGERHUIZEN, landgoed in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant., gem. en ¾ u. Z. Z. W. van *Nijmegen*, bij *Neerbosch*, waartoe het behoort, aan den nieuw aangelegden grindweg van Nijmegen op Grave, bestaande uit heerenhuizing, boerenwoning, boomgaard, wandelingen, lanen, opgaand houtgewas, vischvijvers en grachten, alles eene oppervlakte beslaande van 30 bund. 12 v. r, thans in eigendom toebehoorende aan den Heer Roodenburg.

HOOGERLUST, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. van *Loenen*, gem. *Breukelen-Nijenrode*, nabij het d. Breukelen, aan de Vecht. — Deze buit. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer B. van Dijk.

HOOGERWERF, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3¾ u. Z. Z. O. van *Amersfoort*, 1¾ u. W. van *Rhenen*, gem. en in het d. *Amerongen*.

Deze buit. wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Johannes Willem Antoni Imbrick.

HOOGERWERF of Hoogewerve, streek lands gelegen in en deelmakende van den pold. *Nieuw-Hinkelenoord*, in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*.

Hoogerwerf was oudtijds een eiland in de *Ooster-Schelde*, waarvan het middelste gedeelte overstroomd was en niet dan zand vertoonde. Op de Zuidwestpunt lag vroeger de schans St. Martijn.

Dit eil., hetwelk zich van het zuidwesten naar het noordoosten uitstrekte, is in 1801 bedijkt. Zie voorts Hinkelenoord-en-Hoogerwerf (Nieuw-).

(1) Op de boekerij van het Noord-Brabands Genootschap van Kunsten en Wetenschappen berust eene Beschrijving der Aerrlijke regten van *Hoogerheide en Half-Ossendrecht*, waaruit wij deze bijzonderheden geput hebben.

Digitized by Google

HOOGERWOERD, Heemraadsambacht in Kennemerland, prov. Noord-Holland, arr. en kant. Haarlem, gem. Schoten-en-Geleuchten; palende N. aan het Schoterwaard, O. aan het Spaarne, Z. aan Haarlem, W. aan Overveen, waarvan zij door de Geik gescheiden is.

Deze heerlijkheid bevat noch dorp noch gehucht, maar slechts eenige verspreid liggende huizen, waaronder de hoeve Hoogerwoerd, welke heerlijkheid het vermoeden aan Hoogerwoerd is.

Het Kapittel van Oudmunster, later eene prebendy, is in het jaar 1591, door den laatsten prebendaris, Jacobus der Meer, afgebroken.

De Heer, die over zijne, behoorende tot de gem. van Haarlem. — De R. K. die aan er aanwezig, worden tot de stad van Haarlem gerekend. — Zijn beide in deze heerl. geen school, maar de kinderen gaan over elders onderwijs.

Jan van Persijn, Heer van Waterland, gaf in den jare 1326 deze landen uit, in eene evenwijs erfpacht weder in den jare 1431 afgestaan is. Deze zaamschakeling werd onderhandeld, in het jaar 1536 verkocht aan het Kapittel der Kapellanen buiten Haarlem, en is sedert aan de stad Haarlem gekomen, waarschijnlijk door het aankoopen der geestelijke goederen. De stad Haarlem stelt over de heerlijkheid Hoogerwoerd, een Stoffheer en een Ambachtsheer aan. De Stoffheer is een van de leden der Regering, op wiens naam het ambt vroeger werd verleend. Tot Ambachtsheer wordt gewoonlijk aangesteld de Burgemeester of een der oudste leden van de Regering, die alle regten van eenen Ambachtsheer oefent, behoud de voordeelen aan de stad komen.

Op den grond van de heerl. Hoogerwoerd ligt thans het fraai aangelegde bezoek der stad Haarlem.

HOOGERWOERD, voorm. slot, thans eene buitenplaats in Kennemerland, prov. Noord-Holland, arr., kant. en 10 min. S. van Haarlem, gem. Schoten-en-Geleuchten.

Dit huis, werd in het begin der vorige eeuw bewoond en waarschijnlijk herbouwd door den Dichter Pieter Vlamingh, die er den 2 Februarij 1715 overleed.

HOOGESCHUUR, naam, onder welken het geh. Hoornsma, prov. Friesland, kw. Oosterpoo, griet. Smallingerland, aanziet op de kaart van Schotanus voorkomt. Zie Hoornsma.

HOOGEVAART, geh. in de Langestreek, prov. Noord-Brabant, Tweede deels, arr. en 4 u. W. Z. W. van 's Hertogenbosch, kant. en 1 u. W. van Waalwijk, gem. en ½ u. O. Z. O. van Capelle; met 35 h. en 220 inw.

HOOGEVEEN, judic. kant., prov. Drenthe, arr. Assen; palende N. aan het kant. Assen, O. aan het kant. Assen en het kon. Hannover, Z. aan het kon. Hannover en aan het Overijsselsche kant. Ommen, W. aan het kant. Meppel.

Dit kant. bestaat een gedeelte van het voorm. dingspil Zeidenveld, het Beilerdingspil, benevens een klein gedeelte van Dieverdingspil, en bevat de volgende 10 gem.: Hoogeveen, Dalen, Koevorden, Oosterhesselen, Sleen, Zweele, Beilen, Rhinen, Westerbork en Zuidwolde. Het kant. volgens het kadaster, eene oppervlakte van 96,033 bund. 16 v. r. 82 v. el., Men telt er 3795 h., bewoond door 4491 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 25,000 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelij.

HOOGEVEEN, adm. kant., prov, *Drenthe;* palende N. aan het kant. Assen, O. aan het kant. Dalen, Z. aan de prov. Overijssel, W. aan het kant. Meppel.

Het bestaat uit de volgende 6 gem.: Hoogeveen, Beilen, Dwingelo, Ruinen, Westerbork en Zuidwolde, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 64,718 bund. 63 v. r. 98 v. ell., Men telt er 2842 h. en 3126 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 16,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

HOOGEVEEN, gem. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. *Assen*, adm. en judic. kant. *Hoogeveen* (2 k. d., 3 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Beilen, O. aan Oosterhesselen, Dalen en Koevorden, Z. aan de Overijsselsche gem. Ambt-Hardenbergh en Avereest, alsmede aan de Drenthsche gem. Zuidwolde, W aan Zuidwolde en Ruinen.

Deze gem. bevat het vl. Hoogeveen en het geh. Pesserveld, benevens eenige verstrooid liggende h., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8217 bund. 85 v. r. 32 v. ell., waaronder 6172 bund. 40 v. r. 32 v. ell. belastbare grond; telt 1403 h., bewoond door 1496 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 7000 inw. (1), die meest hun bestaan vinden in landbouw, turfgraverij en den handel in turf, welke hier in menigte gegraven wordt. Ook drijft men er eenigen handel in granen, als boekweit en rogge. Het land bestaat er bijna uitsluitend uit ontgonnen ondergronden van afgegraven veenen.

Onder de gem. in Drenthe, waar men zich vooral in lateren tijd met zorg op het poten van jong hout toelegt, behoort in de eerste plaats de gem. Hoogeveen. Belangrijk is het de aldaar aangelegde bepootingen te zien, te meer, wanneer men bedenkt, dat zulks op afgegravene veenen plaats vindt. Onder die bepootingen zijn ook dennenbosschen.

Men treft er eenige, van afgegraven veengronden, aangemaakte vetweiden aan. De knollenteelt is er belangrijk, doch dit gewas wordt meest in de gem. zelf verbruikt. De boter, welke men er maakt, wordt onder de beste van Drenthe gerekend. Er worden vele jonge varkens aangefokt, waarvan de meesten om de vijf en zes weken worden verkocht, in den handel gebragt en ook een gedeelte voor eigen gebruik wordt aangehouden en gemest. Ook de bijenteelt is aldaar en in de omstreken niet onbelangrijk, zijnde er onder anderen in het jaar 1835, hetwelk als een zeer voordeelig jaar wordt opgegeven, 315 halve honigtonnen ieder 100 pond houdende, geijkt.

Men heeft in deze gem. de volgende 22 fabrijken, 9 scheepstimmerwerven, 4 jeneverstokerijen, 3 brouwerijen, waar men het algemeen bekende jopenbier vervaardigt; 2 weverijen, 1 leerlooijerij, 1 houtzaag- en 3 korenmolens.

De Herv., die hier ruim 6700 in getal zijn, onder welke ruim 1700 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Meppel* behoort, en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Petrus Curtenius, die hier kwam in 1682, en overleed in 1709. Zijn kleinzoon van gelijken naam, overleed als Hoogleeraar te Amsterdam den 3 Augustus 1789. De eerste tweede Predikant hier is geweest Dirk Jan Nederbosch, beroepen in 1783, overleden den 11 Mei 1797. De beroeping geschiedt bij beurten, of door den Koning of er wordt

(1) In 1811 bedroeg de bevolking der gem. Hoogeveen slechts 4791 zielen.

Digitized by Google

Digitized by Google

Men heeft er vier hoofdscholen, voorts drie bijscholen en eene bewaarschool.

Er zijn eene wekelijksche markt, welke des Dingsdags gehouden wordt, en drie jaarmarkten, invallende den laatsten Donderdag en Vrijdag in de maanden Mei, Julij en October.

Hoogeveen is de geboortepl. van den Generaal der Infanterie Leopold Graaf van Limburg Stirum, eenen der eerste hoofdbewerkers der omwenteling van het jaar 1813, gedoopt 19 Maart 1758.

Vroeger vond men bij Hoogeveen, in de uitgestrekte Echtensveenen, twee meeren, het Echtens-meer, eene uitgestrekte waterplas, en het Albertsholtje, doch beide zijn door het afgraven der veenen verdwenen.

Men heeft in het veen onderscheidene oudheden opgedolven, waaronder eenen Romeinsche penning van Keizer Gordianus III, van welke Keizer het bekend is, dat hij in het jaar 244 werd omgebragt.

Het wapen der gem. Hoogeveen bestaat in een schild, waarop een turfbult in natuurlijke kleur, gedekt met groen stroo en aan weerskanten daarvan eene bijenkorf van stroo, boven welke eenige bijen in natuurlijke kleur. Boven het schild, tusschen twee uitgespreide vleugels, ziet men het beeld van Maria, met het kind Jezus op de linker knie.

HOOGEVEEN, ook wel Hoogeveen-in-Delfland genoemd, heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Nieuwveen-en-Nooddorp*; palende N. aan de gem. Soetermeer-en-Segwaard, O. aan Pijnacker, Z. aan Nooddorp, W. aan Nieuwveen.

Deze heerl., welke vroeger eene afzonderlijke gem. uitmaakte, doch sedert het jaar 1834 met de gem. van *Nieuwveen-en-Nooddorp* vereenigd is, bestaat uit het geh. Hoogeveen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 245 bund. 91 v. r. 96 v. ell., alles belastbaren grond. Men telt er thans 6 h., bewoond door 6 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 30 inw., die meest hun bestaan vinden in veenderij en landbouw.

De Herv., die men er aantreft, behooren tot de gem. *Nooddorp*. — De R. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Nooddorp* gerekend. — Men heeft in deze gem. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Nooddorp*.

Deze heerl., welke in het begin dezer eeuw bezeten werd door Mr. Jacob van der Meer, Raad en Schepen der stad Leyden, is thans het eigendom van den Heer P. J. van der Colff, Secretaris der stad Delft.

Het geh. Hoogeveen ligt 3 u. W. Z. W. van 's Gravenhage, 1¼ u. Z. W. van Voorburg.

HOOGEVEEN, ook wel Hoogeveen-in-Rijnland genoemd, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen* (8 k. d., 19 m. k., 2 s. d., 1e afd.); palende N. aan de gem. Hazerswoude, O. aan Noord-Waddinxveen-en-st.-Hubertsgeregt, Z. aan Moercapelle-en-de-Wildeveenen, W. aan Benthorn.

Deze gem. bestaat uit het geh. Hoogeveen en eenige verstrooid liggende h.; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 452 bund. 78 v. r. 20 v. ell., alles belastbaren grond. Men telt er 10 h., bewoond door 11 huisgez, uitmakende eene bevolking van ongeveer 100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Benthuizen*. — Men heeft in deze gem. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Hazerswoude*.

Digitized by Google

Deze gem. is eene beerl., welke in het midden der vorige eeuw besloten werd door den Heer Gerard Hendrik Sroes, Raad en Schepen der stad Gouda, en in het begin dezer eeuw door A. Lustevenes van Berkenroode; thans is zij het eigendom van den Heer J. B. Jacobus van Eijbergen van Cappelle, te Dordrecht.

Het geh. Hoogeveen ligt 3 u. Z. O. van Leyden, 2 u. Z. van Alphen. Volgens voorregt van Hertog Albrecht van Beijeren, van het jaar 1390, mogten die van Hoogeveen, hetwelk in den brief Wilnerven genoemd werd, met die van Benthorn uitwateren in de Wateringen van Benthuizen, en door Hazerswoude in den Rijn, over welke vergunning naderhand, tusschen die van Hoogeveen, welke door dit middel ook de uitwatering door Sparendam genoten, en tusschen de andere ambachten van Rijnland, verschil rees. Deze laatste wilden, dat die van Hoogeveen mede zoude dragen in de moergangelden, den waarvan zij, bij eenen brief van het Hoogheemraadschap gegeven, in het jaar 1451 zijn vrijgerekend. Zij betaalden voor dit voorregt 2 gereede gelden zestig Engelsche nobelen.

HOOGEVEEN, voorm. landh., thans eene boerenwoning, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 6½ u. O. ten Z. van *Heerenveen*, kant. en 3½ u. O. van *Oldeboorn*, ½ u. N. O. van *Appelsche*, waartoe het behoort.

De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 86 bund. 76 v. r. 20 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene eigenaars, woonachtig in Opsterland.

HOOGEVEENSCHE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Noordwijkerhout* c. a. palende N. aan den Delfweg en daarover aan den Zijkerspolder, O. aan de Watering, genaamd het Mallegat, Z. aan de trekvaart tusschen Leyden en Haarlem, en daarover aan den Lageveensche-polder aan Lisse, W. aan de Duinsloot van Noordwijkerhout.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 481 bund. 6 v. r. 74 v. ell., waaronder 462 bund. 53 v. r. 38 v. ell. schotbaar land; telt 12 h., waaronder 9 boerderijen, en wordt door een verlaat, in de Mallegats-watering, maar voornamelijk door een watermolen, van het overtollige water, op genoemde trekvaart, uitgem. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester, die [illegible] als Secretaris fungeert, en vier Poldermeesters, van welke [illegible] jaarlijks twee aftreden.

HOOGEVEENSCHE-VAART, Echtens-Nieuwegraft of Echtens-Watering, vaart, prov. *Drenthe*, welke door de *Echtens-Hoogeveensche* [illegible] strekkende, met eene westelijke, vervolgens zuidwestelijke en eindelijk weder westelijke rigting naar Meppel loopt, waar zij in het Meppeldiep valt. Deze vaart, in het jaar 1623, door [illegible] van het huis Echten, en later door eene Maatschappij voortgezet, is nagenoeg 4 u. lang, heeft 11 [illegible] uit de hoogeveenen en is aanvoer van [illegible] gaan, bij hoog water [illegible] die 2½ voet diep varen. [illegible] van 3½ voet diepgang

Binnen de [illegible] verscheidene zijvaarten uitgegraven, [illegible] kleine vaarten gegraven, [illegible] veenen heeft plaats gehad, [illegible] afgraving (zoo als bij [illegible], strekkende tot aan

Digitized by Google

Benoden de Echtensche schutsluis neemt zij de Echtensche-stroom op, waardoor zij gevoed wordt, zoodat de Hoogeveensche-Vaart van daar af, als de verlenging van dien stroom moet worden aangemerkt.

HOOGEVEENSCHE-VEENEN, uitgestrekte hooge veengronden, prov. *Drenthe*. Zie Echtens-Groote-Veenen.

HOOGEVELD, geh. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 2¼ u. Z. ten W. van *Nijmegen*, kant. en ½ u. Z. van *Wijchem*, gem. en ½ u. W. van *Overasselt*, waartoe het behoort, met 35 h. en 200 inw.

HOOGEWAARD, heerl. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hoogerwoerd.

HOOGEWAARD, verheven plaats in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*. Zie Hoogewoerd.

HOOGEWAARDSCHE-DIJL, dijk in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, onder *Koudekerk*. Het is een gedeelte van den lagen Rijndijk, hetwelk zich langs den Hoogewaardsche-polder uitstrekt.

HOOGEWAARDSCHE-POLDER of Hoogerwaardsche-polder, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leijden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Koudekerk*; palende N. W. aan den Lagewaardsche polder, N. O. aan den Gnephoeksche-polder-buitendijks, Z. W. en Z. aan den Rijn, W. aan den Honsdijksche-polder. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 173 bund., en wordt door eenen molen, op den Rijn, van het overtollige water ontlast.

HOOGEWANDSTER-MAAR, water in *Fivelgo* en *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Hoogepandster-maar.

HOOGEWEG, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Hoogeweg.

HOOGEWEGEN, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. O. van *Deventer*, kant. en gem. *Raalte*.

HOOGE WEIDE (DE) of de Hooge-wei, hooggelegen weiland, onder *Zandwijk*, prov. *Gelderland*, arr., kant., gem. en 10 min. O. van *Tiel*.

Op dit stuk weiland stond eerst een Predikheeren of Dominicanerklooster, dat reeds vóór het jaar 1435 bestond, en waarin een Prior en dertig Monniken hun verblijf hielden. In gemeld jaar werd het echter, op gezag van den Paus, in een Nonnenklooster, van dezelfde orde veranderd. De kloosterkerk werd daarna vergroot, en, in het jaar 1450, ter eere van de H. *Maagd* Maria, door Gerlacus, Bisschop van Hiëropolis, en Wijbisschop van Utrecht, plegtig ingewijd. De kloostertucht werd er zoo gestreng onderhouden en nagekomen, dat men vindt aangeteekend, dat er vijf Nonnen van daar naar Mets werden verzocht, om de afwijkingen, die aldaar onder de kloosterlingen waren ingeslopen, weder te herstellen. In het jaar 1512 werd het, voor een groot gedeelte, eene prooi der vlammen. Zestig jaren later (1573) werd het verwoest, terwijl de Geestelijke zusters de wijk namen in het Cicilia-klooster, binnen de stad Tiel, waarmede het dan ook, in het jaar 1578 vereenigd werd.

Dit weiland, beslaande eene oppervlakte van 2 bund. 58 v. r. 90 v. ell., en in eigendom afgestaan aan het Burgerweeshuis van Tiel, dient thans tot Exercitieveld. In het jaar 1673, werden aldaar nog onder den grond, kelders gevonden, terwijl bij de wapenoefeningen der ruiterij nog wel eens oude penningen opgeworpen worden.

HOOGEWEISCHE-POLDER of Hoogenweische-polder, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Voorburg*, gem. *Waterland*; palende N. W. aan de Achterpoel, S. O. aan eene

buitenvaartsloot, Z. O. aan de Lede, Z. W. aan de Vaart van Leyden op Haarlem.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 17 bund. schotbaar land. Men heeft er één huis, zijnde eene boerderij. Hij wordt bemalen door een gewoon watermolentje, het water uitslaande op de Lede, en wordt bestuurd door twee Poldermeesters, van welke jaarlijks één afgaat.

HOOGEWERVE, voorm. eil. in de *Oester-Schelde*, prov. *Noord-Brabant*. Zie Hoogwerf.

HOOGEWERVEN, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en gem. *Appingedam*.

HOOGEWOERD, heerl. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hoogwoud.

HOOGEWOERD, naam, welken men geeft aan zekere stukken gronds, waarin, even als in de *Hooge-Heven* vele oudheden gevonden worden. Men vindt ze onder den naam van Woerd, Waard en Wierd, door het geheele koningrijk verspreid.

HOOGEWOERD, anders Hoogwaard, verheven plaats in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, bij *Montfoort*, omtrent den oever van den ouden Rijn, waar Willem van Hachelen, de een en veertigste Bisschop van Utrecht, in een gevecht tegen die van Utrecht sneuvelde. Vroeger moet hier eene Romeinsche sterkte gestaan hebben, want behalve dat de hoogte zulks uitwijst, zijn er geldmunten, steenen en allerhande gebroken vastwerk in menigte opgedolven.

HOOGEWOERT, voorm. slot in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Woert (De).

HOOGEWOUDE, d. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hoogwoud.

HOOGEZAND, kant., prov. *Groningen*, arr. *Groningen*; paalde N. aan het kant. Appingedam, O. aan het kant. Zuidbroek, Z. aan het Drenthsche kant. Assen, W. aan het kant. Groningen.

Het bevat de drie volgende gem. Hoogezand, Sappemeer, en Slochteren, telt 2519 h. bewoond door 3145 huisgez., uitmakende eene bevolking van 14,500 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw, fabrijken en scheepvaart.

HOOGEZAND, kerk. ring, prov. *Groningen*, klass. van *Groningen*. Zij bevat de volgende 10 gem., als: Hoogezand, Engelbert, Haren, Kropswolde, Middelbert, Noorddijk, Noordlaren, Sappemeer, Westerbroek, Windeweer-en-Lula. Men telt daarin 10,300 zielen, en heeft er 10 kerken, welke door 10 Predikanten bediend worden.

HOOGEZAND (HET), gem. in het *Gooreyt*, prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, kant. *Hoogezand* (1 k. d., 9 m. k., 1 s. d.); paalde N. aan de gem. Slochteren, O. aan Sappemeer, Z. aan de Drenthsche gem. Zuidlaren, W. aan Noorddijk.

Deze gem. [illegible] de d. Hoogezand, Kropswolde, Westerbroek [illegible] weer-en-Lula, benevens de geh. Hartenveen, Foxhol, Wolfsbarge, Nieuwe- of Groote-[illegible]ossenburg, alsmede een gedeelte van het geh. [illegible] 596 h., bewoond door 619 huisgez., uitmakende [illegible] 3000 inw., die meest hun bestaan vinden in den [illegible]. Heeft men er 12 scheepstimmerwerven; 1 ankermakerij, 2 brandewijnstokerijen uit aardappelen, 1 fabrijk tot [illegible] verstoffen, siroop, aardappelmeel en zago flaw,

Digitized by Google

1 koren-, 1 mout-, 1 pel-, 3 olie- en 2 houtzaagmolens. De grond is vooral in de nabijheid der kerk van het Hoogezand hoog en zandig. Daar vindt men het oer, in de gedaante van hard zand, graauw van kleur, tusschen geel en wit. Het harde zand bevat veel ijzerverzuursel, waardoor het roodoorn als roestkleurige vlekken voorkomt. De meeste, ja bijna alle, landen zijn hier afgegraven, en op dezen ondergrond der voormalige veenen verbouwt men granen, welke men, in onderscheiding van veenbouwte, zandbouwte noemt. Men vindt in de gem. Hoogezand veel water, vooral in het zuidwestelijk gedeelte, zoo als het Foxholstermeer en een groot gedeelte van het Zuidlaardermeer.

De Herv., die hier ongeveer 4700 in getal zijn, maken de gem. van Hoogezand, Kropswolde, Westerbroek en Windeweer-en-Lula uit, welke in deze burgerlijke gem. vier kerken hebben.

De Doopsgez., die hier zijn, behooren tot de gem. van Sappemeer-en-Hoogezand, en hebben hunne kerk te *Sappemeer*. — De R. K., van welke men er 100 aantreft, behooren tot de stat. van *Groningen*. — De Isr., die hier 120 in getal zijn, maken eene ringsynagoge uit.

Men heeft in deze gem. zeven scholen, als: twee op het Hoogezand, één te Westerbroek, één te Foxhol, één te Kalkwijk, één te Kropswolde en één te Windeweer, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 970 leerlingen bezocht worden.

Het d. Hoogezand, ligt 2½ u. O. Z. O. van Groningen, aan het Winschoterdiep. Daartoe behooren de geh. Martenshoek, een gedeelte van de Kalkwijk en een gedeelte van Kiel.

Dit d. is ontstaan in het jaar 1637, toen de veengraverijen aldaar aangelegd en begonnen werden. De huizen staan aan beide zijden van het Winschoterdiep vrij digt aan elkander. Hier en daar worden deze rijen huizen afgewisseld door kleine buitenplaatsen. Er wonen vele kooplieden, schippers, handwerks-, winkel- en nering doende lieden; de volkrijkheid dezer plaats, en de doortogt der rijtuigen, trekschuiten en schepen, van en naar Groningen en het Oldambt, maken dit dorp tot een der fraaiste en aangenaamste van de provincie. Op marktdagen, varen door het Hoogezand 24 trekschuiten. Vóór dat dit dorp bewoond werd, liepen er twee wegen van Brenthe naar de Woldstreek in Fivelgo; een weg liep van Zuidlaren over de Knijpe door de Kiel naar den weg van Kolham, waar de Knijpslaan nog aanwezig is; de andere weg liep over Foxhol door het hooiland, welke, wat verder, nog heden bekend is onder den naam van Vrouwenlaan, tot aan den Scharmerweg. Aan de zuidzijde is hij nog onder den naam van den Oudenweg eenigzins voorhanden. Van Groningen naar het Oldambt liep de weg over de Harkstede, Scharmer en Slochteren. Ook is de tegenwoordige weg, van Groningen naar en door Sappemeer, een private weg der stad Groningen, die ook tusschen Groningen en Martenshoek, waar de stad den weg vroeger heeft laten bepuinen en sedert eenigen tijd mac-adamiseren, twee tolhekken ten haren behoeve heeft geplaatst, welke er nog zijn. Overigens is, in het jaar 1843, de weg van Martenshoek door Sappemeer, Zuid- en Noordbroek naar de Scheemda, begrind voor rekening der provincie.

De Herv., die hier bijna 2000 in getal zijn, onder welke 500 Lidmaten, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Groningen*, ring van *Hoogezand*, behoort. Deze gem. was vroeger talrijker dan thans, aangezien de tegenwoordige gem. Windeweer-en-Lula, in het jaar 1755, daarvan afgescheiden is. De eerste, die er het leeraarambt

Digitized by Google

buitenvaartsloot, Z. O. aan de Lede, Z. W. aan
den op Haarlem.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 17
Men heeft er één huis, zijnde eene boerde
door een gewoon watermolentje, het water
en wordt bestuurd door twee Poldermeester
afgaat.

HOOGEWERVE, voorm. eil. in de O
Braband. Zie Hoogerwerf.

HOOGEWERVEN, geh. in *Fivelgo*,
en gem. *Appingedam*.

HOOGEWOERD, heerl. in *Kenne*
Zie Hoogerwoerd.

HOOGEWOERD, naam, welke
gronds, waarin, even als in de *H*
den worden. Men vindt ze ond
en Wierd, door het geheele l

HOOGEWOERD, anders Ho
van-Montfoort, prov. *Utrecht*
den ouden Rijn, waar Wa
Bisschop van Utrecht, i
Vroeger moet hier
behalve dat de hoogte
allerhande gebroken

HOOGEWOERT,
Zie Woert (De).

HOOGEWOUDE,
land. Zie Hoogw

HOOGEZAND,
N. aan het kan
het Drenthsche
Het bevat d
Slochteren.
eene bevolki
landbouw,

HOOGF
Zij be
Haren.
Sapp
daarin
kant
I
Gr
an
8

Digitized by Google

HOOGHIEM (HET), voorm. landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 3½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. van *Holwerd*, 5 min. Z. O. van *Hantum*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans een klein huisje, nog HOOGHIEM of BRANDHUISSTEED genoemd.

HOOGHIEM (HET), voorm. landh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1 u. Z. O. van *Sneek*, ¼ u. Z. O. van *Uitwellingerga*, waartoe het behoort.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 44 bund. 9 v. r. 20 v. ell., worden tegenwoordig in eigendom bezeten door den Heer LAMBERT WILLEMS FRANKENA, die de boerderij bewoont.

HOOGHOF, voorm. kast. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, in de stad *Elburg*, nabij de *Oostpoort*.

Den 9 November 1352, werd dit huis gekocht door ELEONORA, Hertogin VAN GELDER en Vrouw *van Veluwe*, van DIEDERIK VEREN HADWIGENZOON VAN DER ELBORCH, voor 1000 kleine penningen 21 groot payement, iedere penning voor een gouden ouden schild gerekend (alzoo voor 2400 guld. 12½), waarvoor zij verpandde eene jaarrente van 100 pond. (50 guld.), *uit hare gruit te Arnhem voor huis en hofstad.*

Later is dit kasteel in eigendom bezeten geweest bij HENDRIK, Graaf VAN DEN BERGH, waarom de Oostpoort te Elburg, wegens de nabijheid van dit kasteel, ook Graaf-Hendrikspoortje genoemd geworden.

Thans is dit gebouw, nog bekend onder den naam van het Hoogehuis, gedeeltelijk ingerigt tot woonhuizen, gedeeltelijk tot synagoge.

HOOGHOLT, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie WIRSUMER-UITBUURT.

HOOGHOLTWOUDE, oude naam van het d. HOOGWOUDE, in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie HOOGWOUDE.

HOOGHOUT, brugje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, 5 min. Z. O. van Hantum, over de vaart.

HOOGHOUT, voorm. hooge brug, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, ¼ u. O. N. O. van *Westergaast*.

HOOGHOUTWOUDE, naam, onder welken het d. HOOGWOUD, in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, bij oude schrijvers voorkomt. Zie HOOGWOUDE.

HOOG-HUIS (HET), huis te *Diessen*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., *Tweede* gedeelte, arr. en 4½ u. W. ten N. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. W. Z. W. van *Oirschot*.

Dit h., wordt door de overlevering als dat van den H. WILLIBRORDUS opgegeven.

HOOG-HUIS (HET), voorheen BERGUMERSOOG genaamd, voorm. landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 3 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. O. van *Bergum*, in de buurt *Noordermeer*, welke tot het d. *Bergum* behoort.

Weleer behoorde dit landh. aan het geslacht VAN NASSAU, en was denkelijk als jagthuis gesticht door den derden Stadhouder van Friesland HENDRIK CASIMIR I. Omstreeks het jaar 1708 was het in het bezit van den Kolonel FRANS MENNO VAN EMINGA, die het, in het jaar 1721, voor eene som van 15,500 guld., aan den Grietman HECTOR WILLEM VAN GELDSTRA verkocht, waarna het in de helft der vorige eeuw gesloopt is. Het is een tijdlang bewoond geweest door den vader

Digitized by Google

heeft waargenomen, is geweest [illegible] van Coehoorn, 1668 van Noorddijk beroepen werd [illegible] doorbragt. jaar 1755, de gem. Windewe[illegible] arbeiderswo- afgescheiden, stond hier Jona[illegible] andere boe- 1757 overleed. Het beroep, [illegible] bezeten Groningen, als bezitster van [illegible] Stads-Reglement van 21 Fe[illegible] de beroeping van den tegen[illegible], te kerkeraad, en wel op gr[illegible] nuarij 1823, no. 118, vol[illegible] collatie, naar de tegenwo[illegible] den beschouwd. De ker[illegible] Hoofddiep gebouwd, [illegible] ningen eene toelaag [illegible] ruim, doch tevens l[illegible] dubbel dak, doch [illegible] zoodat de Predikant [illegible] de kerk buitendien [illegible] van de kerk verwijd[illegible] heeft men eenen lag[illegible] dient, en van bove[illegible] prijkt.

De synagoge is e[illegible] De Israëliten hebb[illegible] 5 min. ten N. van [illegible] gem Kolham, bur[illegible] dooden te Veenda[illegible]

De dorpscholen [illegible] gen bezocht. O[illegible] welke gemiddeld [illegible]

Men heeft hier [illegible] der Maatscha[illegible] Januarij 1825 op[illegible]

HOOGEZAND[illegible] *Noord-Holland*, [illegible] lijke rigting, ont[illegible] last zich door de [illegible]

HOOGEZAND[illegible] *Noord-Holland*, [illegible] beslaande van 30[illegible]

HOOGEZIJL, b[illegible] *radeel*, ruim 130[illegible] over de vaart loope[illegible] nen, dat deze bru[illegible] nithoofde eene daar[illegible] naam van Houwer[illegible]

HOOGHAL, geh[illegible] *Eerste* distr., arr. [illegible] Z. van *Grave*, gem. [illegible] Raam, een gedeelte va[illegible] heeft hier eene school.

HOOGHAL, ook Hoo[illegible] *Groningen*, bij Uitende[illegible] men, even als met de batte[illegible]

Digitized by Google

bestaat de bodem uit klei, ten Zuiden uit derrij en veen, op de hoogten vindt men zand. Ten Zuiden van Hoogkerk gaat er eene zandachtige streek, zijnde leemachtig met kleine keisteenen, zuidoostwaarts naar Drenthe, welke op sommige plaatsen nog eene el hooger is dan het omliggende land. Op de hoogste plaats daarvan ligt Bangeweer. Ten zuidwesten heeft men moerassige lage gronden, die aan de grenzen van Drenthe meer los en veenachtig zijn. Ten noorden heeft men ook zandstreken.

Het Groninger- of Reitdiep is de oostelijke grens dezer gemeente; het Peizerdiep komt bij het Kinderverlaat in het Aduarderdiep; het trekdiep gaat door dit dorp naar Friesland; de Zuidwending loopt van het Hoen- of trekdiep, tussehen Hooge- en Leege-Meeden door, en valt bij de Nieuwebrug, onder Leegkerk, in het Aduarderdiep; van het Klijfdiep, ten N. van het dorp, dat zich van Dorkwert en elders derwaarts uitstrekte, zijn nog sporen zigtbaar, hebbende deze klijve, met een til (brug), gelegen bij Hoogkerk. Nog bovendien gaat er een maar of waterlozing van het Hoornsche-diep naar het Peizer diep. De Wolvesloot, komende van Paterswolde, valt in het Hoendiep, en was oudtijds bevaarbaar.

De Herv., van welke men er 280 aantreft, maken gedeeltelijk de gem. Hoog- en Leegkerk uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Dorkwert-en-Wierum*. Deze Herv. hebben in de burgerlijke gem. Hoogkerk drie kerken, als: ééne te Hoogkerk, ééne te Leegkerk en ééne te Dorkwert.

De Doopsgez., van welke men er 150 telt, behooren tot de gem. van *Groningen* en van *den Horn*.

De R. K., van welke men er 5 aantreft, behooren tot de stat. van *Aduard*.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te Hoogkerk, ééne te Leegkerk en ééne Dorkwert, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht worden.

Het d. Hoogkerk ligt ½ u. W. van Groningen, 1¼ u. O. Z. O. van Zuidhorn, aan het Hoendiep of trekvaart, op eene niet zeer hooge terp. Het is eene zeer welgelegene, doch niet zeer volkrijke plaats. Men telt er, in de kom van het d., 55 h. en 220 inw., en met de daartoe behoorende geb. Bangeweer, het Kalkwerk en de Koningspoort, 90 h. en rnim 600 inw.

De kerk, die ten N. van de trekvaart staat, is een langwerpig gebouw, met een in 1835 nieuw gebouwd koepeltorentje op het westeinde, doch zonder orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 75 leerlingen bezocht.

Onder dit d. liggen ook het huis Klmersma en het Vinkhuis, benevens de aanzienlijke boerenplaatsen: Hoitum en de Woldtil. Men had hier voormaals de heerden Ophet-Hol, Abbingewerf, Hooihuis (een voorwerk van het H. Geestgasthuis te Groningen), Sickemaheerd, Luiseborg of het Huis-ter-Hamrik, Langeweer, Juursemaheem enz.

In het jaar 1501 werd dit d. door Hugo van Leissenich, den Saksischen Stadhouder in Friesland, in brand gestoken, omdat het de gevraagde schattingen weigerde te betalen.

In het jaar 1514 werd het door de Saksers veroverd, waardoor zij gelegenheid kregen, om de Hunze te sluiten, ten einde alzoo Groningen, dat door hen belegerd werd, nog meer te benaauwen.

Den 12 Mei 1837 is alhier een houtzaagmolen, met het daaraan belendende woonhuis, de schuur enz., een prooi der vlammen geworden.

Digitized by Google

van den beroemden Vestingbouwkundig[e] [illegible] komende
welke laatste hier mede eenige jaren [illegible] tusschen
Ter plaatse, waar het gestaan heeft [illegible] Peereboom,
ning. De daartoe behoord hebbende
renlanden verdeeld, en worden th[ans] [illegible] in 1805
door Jonkheer Hobbo Baerdt van S[mk]
woonachtig te Bergum.

HOOG-HUIS, voorm. huis [illegible] dwoerend
Bolsward. Zie Jongema.

HOOG-HUIS (HET), oud [illegible] in de heerl.
genbosch, kw. *Maasland*, [illegible] Z. van
en 3½ u. O. N. O. van [illegible]
Dit h. bestond vóór de [illegible] kant.
rondeel, dat aan de bin[nenzijde] [illegible] Baam-
opgehaald was, en aan [illegible] Gelder-
kig leijendak. Tegen d[e] [illegible] Fam,
vierkanten toren, met [illegible]
dende dit rondeel voo[r] [illegible] groo-
Het beslaat, met de d[aartoe] [illegible],
ongeveer 64 bund., [illegible] den
Hermannus de Knok[ke] [illegible]

HOOG-HUISTRA, [illegible] ge-
Friesland, kw. *Oos[tergo]* [illegible] ol,
van *Leeuwarden*, k[w.] [illegible] h,
Morra, waartoe zij [illegible] ten
HOOG-HUISTRA [illegible] Blak-
griet. *Wonseradeel*, [illegible]
N. N. W. van *Bol[sward]* [illegible] uit,
Ter plaatse, wa[ar] [illegible] en
De daartoe behoore[nde] [illegible]
de erven C. C. va[n] [illegible]

HOOGHUIZEN, [illegible]
Hooghuistra.

HOOGKARSPEL, [illegible]
Hoogcarspel.

HOOGKERK, de [illegible] jaar
ningen, arr. *Groning[en]* [illegible]
palende N. aan de ge[m.] [illegible]
gem. Adorp en de gem[.] [illegible] 5;
de gem. Groningen, Z. [illegible] en
den, W. en N. aan de [illegible] Hoo-
Deze gem. bestaat uit [illegible] 1838,
Leegkerk en Dorkwe[rd] [illegible]
werk en de Vinkhuize[n] [illegible] p
Gaaikemadijk. Zij besla[an] [illegible]
van 2075 bund. 6 v. r. 9[4] [illegible] aar
37 v. ell. belastbaar land; [illegible],
uitmakende eene bevolking va[n] [illegible]
vinden in den landbouw. De [illegible]
te markt gebragt, bestaan mee[st] [illegible]
tarwe, koolzaad, erwten, aar[dappelen] [illegible] d-
1 zeepziederij; 2 kalkovens; 1 pe[rk] [illegible]
alwaar zeer goede schaatsen gem[aakt] [illegible]
en wordt grootendeels door waterm[olens] [illegible]

Digitized by Google

De R. K. kerk, die aan den H. Martinus is toegewijd, is een kruisgebouw van eenen toren en orgel voorzien.

Vroeger moesten de Herv. zich ter godsdienstoefening begeven naar de afgelegene en dikwijls ongenaakbare kapel van Keulhorst. Dan, in het jaar 1843 is, ten gevolge eener Koninklijke beschikking, dit bedehuis vervangen door eene kerk, welke in het geh. den Ham, genoegzaam in het midden der gem., staat. De eerste steen van dit gebouw is gelegd den 27 Maart van dat jaar, den 29 October daaraanvolgende werd het ingewijd. Het is een sierlijk gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel. De grond, waarop deze kerk gebouwd is, vroeger een stuk weiland, is door een der geachtste gemeenteleden, te dien einde aan de Herv. geschonken.

Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door Jonkheer C. B. Wittert, woonachtig te 's Gravenhage.

HOOGLAND, voorm. landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 6 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2¼ u. O. van *Bergum*, ¼ u. W. O. van *Surhuizum*, waartoe het behoorde.

HOOGLAND ('T), gedeelte van den pold. *Banne-van-Gorinchem*, in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *Gorinchem*; palende N. aan den Polder-van-Arkel, O. aan den Arkelsche-dijk of straatweg, Z. de Stadshoven, W. den Schotdeurenschevliet. Hij staat onder het bestuur van de Banne-van-Gorinchem.

HOOGLAND (HET), pold., gedeeltelijk in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *St. Kruis*, gedeeltelijk in *België*, gem. *St. Margariete*; palende N. aan den Kleinen-Boompolder, O. aan den Belgische-polder Nieuw-Haantjesgat, Z. en W. aan Beooster-Eede.

Het Hoogland is eene zandige of duinachtige streek gronds, op welke het d. St. Kruis gelegen is. Het was van oude tijden een deel van het toen uitgebreide Beooster-Eede, en deelde in de menigvuldige toevallige of opzettelijke overstroomingen, even als in de herdijkingen van dien pold., en ook in die, welke in het begin der zeventiende eeuw, na den Munsterschen vrede, geschiedde. Toen echter, in 1672, de pold. Beooster-Eede, tot beveiliging van het land, weder onder water gezet was, hebben de eigenaren van het Hoogland hunne eigendommen, met het d. St. Kruis, afzonderlijk bedijkt en zich van Beooster-Eede afgescheiden. Sedert dien tijd had het een afzonderlijk bestuur, tot dat het, den 17 Junij 1820, met Beooster-Eede hereenigd werd, waarvan het nu weder een deel uitmaakt. Volgens het kadaster beslaat de pold. het Hoogland eene oppervlakte van 79 bund. 66 v. r., van welke 57 bund. 32 v. r. 70 v. ell. op Nederlandsch grondgebied, en 22 bund. 33 v. r. 30 v. ell. op Belgisch territoir liggen. De schotbare grootte is 66 bund. 35 v. r. 52 v. ell.

In den pold. staan 57 woonhuizen, onder welke 14 hofsteden. Van deze staan 14 woonhuizen, waaronder 4 hofsteden, in België, dus op Nederlandsch grondgebied 43 huizen, waarvan 10 hofsteden. De huizen van het dorp St. Kruis zijn echter daaronder begrepen. De Herv., ook die in het Belgische gedeelte wonen, behooren kerkelijk onder *St. Kruis*. De uitwatering en het bestuur is gemeen met Ooster-Eede.

HOOGLAND (HET) of Hooglandsterdeel, een der beide onderkwartieren, waarin het kw. *Fivelgo*, prov. *Groningen*, vroeger door het Damsterdiep gesplitst was. Het grensde N. O. en O. aan de Wadden en den mond der Eems, Z. aan het Damsterdiep, dat het Hoogland

Digitized by Google

HOOGKIL, kil in den *Biesbosch*, uit de *Merwede*, en loopende in eene het Engelbrechtsplekskeu en de Ruig in de *Zoetemelks-kil* uit.

In deze kil, welke eene breedte heeft aan de zijde van de Merwede een strekkende tot beteugeling van haar vermogen. Deze plasberm, meer beking, wordt ook nog van 's Rijks

HOOGKOOR (HET), wijk of h. *Boxmeer*, prov. *Noord-Braband*, *'s Hertogenbosch*, kant. *Boxmeer*.

HOOGLAND, gem. in *Eemland* *Amersfoort* (6 k. d., 6 m. k., 7 s. d en-Eembrugge en Duits-de-Haar-e sche gem. Hoevelaken, Z. aan Am die haar voor een zeer klein gedeelt tendeels van de gem. Soest scheidt.

Deze gem. bestaat uit de heerl. bevat de volgende pold.: den Sl Over-Seldert, den Nieuwkam gens het kadaster, eene oppervlakte waaronder 3133 bund. 27 v. r. 1 bewoond door 360 huisgez., 2000 inw., die meest hun bestaan en veeteelt. Men heeft er 2 h

De R. K., die men er ruim welke tot het aartspr. van *Eem* eenen Kapellaan bediend wordt.

De Herv., die hier ruim Ledematen, maken eene gem. *Amersfoort* behoort. Deze ge zonder Herder, verstoken werd in eene afgelegene kap de veertien dagen, eene g 1838 werd zij, uitsluitend vrienden, in staat gesteld schuur met welbeplanten waarna zij dan ook eenen Johannes Georgius Donsse dikant, reeds twee jaren bevestigd werd en er thans

Men heeft in deze gem tal van 140 kinderen bez

HOOGLAND, heerl. in *foort*, gem. *Hoogland*; pale O. aan Emmeklaar en de Ge van Amersfoort, W. aan de

Deze heerl., welke sedert eenigt en daarmede, als h dus genoemd, omdat de gr landstreken. Zij bevat het Men zie omtrent de middel heden het voorgaande art.

Digitized by Google

Deze pold. maakt deel van een dijksbeheer, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester en bekend onder den naam van de *Directie der vereenigde polders van Ossenisse.*

HOOGLANDSTERDEEL, een der twee onderkwartieren van *Fivelgo*, prov. *Groningen.* Zie Hoogland (Het).

HOOGLOON, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband.* Zie Hoogeloon.

HOOGLURENSCHE-DIJK, dijk in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, onder de gem. *Hummelo*, beginnende aan de landhoeve het Oldenhave, en loopende door Drempt tot het Zwarte Schaar, alwaar de gem. Steenderen eenen aanvang neemt, en waardoor de dijk zich verder uitstrekt tot Oldburgen.

Deze dijk staat met den Dremptsche-dijk, den Oldenhaafsche-dijk en den Oldburgsche-dijk onder eenen dijkstoel, welke uit eenen Dijkgraaf, acht Leden en eenen Secretaris bestaat.

In dezen dijk vielen, bij den watervloed van Januarij 1820, twee doorbraken.

HOOG-MADE, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge* (17 k. d., 19 m. k., 2 s. d., 1e ged.); paalde N. aan de gem. Alkemade, O., Z. en W. aan Woubrugge.

Deze gem. bevat het d. Hoogmade en eenige verstrooid liggende Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 174 bund. 7 v. r., waaronder 173 bund. 17 v. r. 90 v. ell. belastbaar land; het 37 h., bewoond door 53 huisgez., uitmakende eene bevolking van 190 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene scheepstimmerwerf.

De R. K., die hier ruim 230 in getal zijn, onder welke 170 Communikanten, maken, met die van eenige geh. onder *Alkemade* eene pt. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Rijnland*, behoort en bediend wordt door eenen Pastoor. Zij telt 190 zielen, onder welke 330 Communikanten.

De Herv., die hier ongeveer 40 in getal zijn, worden tot de gem. van *Hoogmade-en-Rijpwetering* gerekend. — Men telt in deze gem. één school, welke gemiddeld door een getal van 45 leerlingen bezocht wordt. De kermis valt in den eersten Zondag na 8 September.

De gem. Hoogmade is eene grondheerl., die eertijds behoorde aan de heeren van Poelgeest en Koudekerk, aan welke zij zoude vereerd zijn door Willem, Graaf *van Holland* en Roomsch Koning. De Heeren van Polgeest hebben haar bezeten tot het begin des jaars 1692, wanneer zij met andere heerlijke goederen van dat geslacht is verkocht en in eigendom gekomen aan den Heer Cornelis Speyngh, die bij uitersten wil begeerd heeft, dat de vruchten dezer grondheerl. *ad pios causas* of tot vruchtig gebruik moesten besteed worden. De aangestelde uitvoerders van zijnen uitersten wil, hadden de magt om anderen in hunne plaats te benoemen. Een dezer uitvoerders was gedurende zijn leven Heer en Regeerder der heerl. Hoogmade. Thans wordt deze heerl. geadministreerd door den Heer J. P. IJ. Diebt van Melissant, woonachtig te 's Gravenhage. Vóór 1600 was de hooge jurisdictie over dit ambacht gedeeld bij den Baljuw van Rijnland, doch, in gemeld jaar, werd de Heer van Poelgeest, bij het verkrijgen der hooge heerl. over Koudekerk, gedeeld verleid met de hooge heerl. van Hoogmade, welke twee hooge heerl., tot op de verkooping der goederen van den huize van Poelgeest, één zelfde hooge vierschaar hadden, in welke twee Welgeboren Mannen van Hoogmade en zeven van *Koudekerk* zaten; doch, sedert

van het Wolddeel scheidt, N. W. en W. aan [illegible] het Gooregt.

Dit onderkwartier was, behalve het zuid[illegible] volkt, en bevatte 27 dorpen, als: Garmerw[illegible] Boer, Lellens, Stedum, Loppers[illegible] Garshuizen, 't Zandt, Godlinze, [illegible] Leermens, Ooster-Wijtwert, Zee[illegible] Delfzijl, Appingedam, Solwert, [illegible] wert, Holwierde, Uitwierde en [illegible] gem. Eenum, Ten-Boer, Loppers[illegible] benevens gedeelten van de gem. Appin[illegible]

Toen in het jaar 1659 het kwartier [illegible] drie deelen, als het Wolddeel, het [illegible] verdeeld werd, bevatte het Hoogelan[illegible] doch deze verdeeling werd in het ja[illegible]

HOOGLAND-EN-JONKERSHOEF, [illegible] prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr[illegible] *venbergen;* palende N. aan den Oude[illegible] Z. aan den Bredasche-polder en [illegible] der en den Grootenweg der 1e kl[illegible]

Van dezen pold., welke eigenlijk [illegible] uitmaakt, is de grootte niet af[illegible] den *Roijale-polder* begrepen. Hij [illegible] 8 palm., 3 duim, voorzien van een[illegible] gedeelte op de Meersche-vliet, en [illegible] Amer van het overtollige water [illegible] ter, met dat van den Breda[illegible] middellijk in de Korte- en L[illegible] sluis aan den Moerdijk, naar b[illegible] 9 palm. beneden A. P. Hij st[illegible] polder.

HOOGLANDSCHE-POLDER, [illegible] *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant[illegible] palende N. aan den Slotpolder [illegible] aan den Veenpolder, W. aan [illegible] Polder de Winkel. Deze pold[illegible] linkeroever van den Angstel.

HOOGLANDSCHE-POLDER, [illegible] *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, [illegible] *Haringhuizen-en-Kolhorn;* pal[illegible] den Leeker-polder, Z. aan de[illegible] vender-polder, W. aan de gem[illegible]

HOOGLANDS-POLDER of [illegible] HET HOOGELAND genoemd, pold. [illegible] *bacht*, prov. *Zeeland*, arr. *G*[illegible] *nisse;* palende N. aan den Nys-p[illegible] Zouteland- of Zouten-polder, Z. [illegible] W. aan 's Heer-Arents-polder en [illegible]

De HOOGLANDS-POLDER is in 1610 [illegible] den 27 Mei 1609, door de Aar[illegible] leend. Hij is, volgens het kadaste[illegible] en heeft eene schotbare uitgestrekth[illegible] Daarin staan 12 boerenhofsteden en [illegible] zeesluis in den zeedijk van den Ny[illegible]

Digitized by Google

…eboorte toegewijd, is een middelmatig …sticht, en van een orgel voorzien is. … uit eenen leeuw in staande houding, …

…ERING, kerk. gem., prov. *Zuid-Hol-*… ring van *Alphen*.
…, onder welke 80 Ledematen, en heeft eene … eerste, die het leeraarambt in deze gem. … weest Frank Willems, die in 1589 herwaarts …gen werd. Nadat Theodorus Spaan, hier beroe-…aart 1806 overleden was, werd deze gem., …it, met den 1 Februarij 1808, bij Woubrugge … de drie weken eenmaal gepredikt, waarvoor de …gge 150 guld. 's jaars zou genieten; doch in 1817 … weder ontbonden, en bekwam Hoogmade-en-Rijn-… een Predikant in Pieter van Anrooy, hier be-… vertrokken naar Nooddorp in 1821. Het beroep is … Ambachtsheer van Hoogmade.
…E-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Hol-*…, kant. *Woubrugge*, gem. *Hoogmade*; palende N. …che-polder, O. aan den Frederiks-polder, Z. aan den … Vooroſsche-polder en den Doespolder, W. aan den … den Westlagelands-polder.
…. pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie …

…, water in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Hol-*… zuiden *Haringhuizen* zijnen oorsprong neemt, en met …lijke rigting naar de *Westgracht* loopt, waarin het zich …

…AAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. … prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 3 u. … *Eindhoven*, gem. *Eersel*.
…AAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. …ov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3½ u. O. ten … *Hertogenbosch*, kant. en ½ u. Z. ten O. van *Oss*, gem. …

…RAAT of Hoogstraten, geh. in het *Land van Ravestein*, …d-Braband, *Eerste* distr., arr. en 4½ u. Z. O. van *'s Her-*…, kant. en 1 u. N. O. van *Veghel*, gem. en 20 min. W. … met 15 h. en 70 inw.
…TRAAT (HET-HUIS-DE-), landg. in het *Overkwartier* der …recht, arr. en 5½ u. Z. van *Amersfoort*, kant. en 2½ u. …. van *Rhenen*, gem. *Darthuizen*.
… was vroeger een logement, doch is in het jaar 1836 zeer … en met de omliggende gronden tot een landgoed aangelegd, …ene oppervlakte beslaat van 136 bund., en thans in eigen-…ten wordt door den Heer Jacob van Hall, Hoogleeraar te …am.
…STRATEN, geh. in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-*… Zie Hoogstraat.
…STRATEN (HET-LANDEKE-VAN-) of Bazius-Landeke, van …naamd de Nieuwe-Nieuwendijk, pold. in den *Biesbosch*, prov. …*band*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gedeeltelijk gem. …, gedeeltelijk gem. *Zevenbergen*; palende W. en N. aan den

Digitized by Google

deze heerl. van bezitters veranderd is, had zij [illegible] waarin acht Welgeboren mannen zaten, die, gelijk de Rijnl[illegible] den Grondheer werden aangesteld, zoowel als de Regten[illegible] jurisdictie. Behalve dat had nog de Heer, welke uit [illegible] komsten kerk en schoolonderhield, het *jus praesentandi* [illegible] bieding tot de pastorij, met de begiftiging van het school- en [illegible]

Deze heerl. heeft dat bijzonder, dat de geheele grond, [illegible] tendeele in weilanden bestaat, aan den Heer in eigendom [illegible] zoodat alle, die hier huizen hebben, jaarlijksch grondcijns [illegible] Heer moeten betalen, zoo wel als de huislieden van de [illegible] stj bij hunne huizen gebruiken.

Het d. Hoogmade, Hoogkmade of Hoomade, ligt 4½ u. [illegible] Leyden, ½ u. W. van Woubrugge, en strekt zich langs [illegible] Men telt er, in de kom van het d., 10 h. en 68 [illegible]

Men meent, dat de naam van dit d., herkomstig [illegible] *Ade*, een water, dat zich hier met de Does vereenigt, [illegible] dat Hoogkmade beteekent Hoogkweide. Van ouds heeft [illegible] kapel gestaan, welke op den naam van de H. [illegible] wijd was, en onder de parochie van Jakobswoude behoord[illegible] pel is in de vijftiende eeuw, door Paus Eugenius IV [illegible] en aandringen van Gerrit van Poelgeest, Heer *van* Hoogma[illegible] *dekerk*, tot eene parochiekerk verheven. In het jaar 147[illegible] vid van Bourgondië, vijf en vijftigsten Bisschop van Ut[illegible] kerkmeesteren van Hoogmade verlof om eenige kerkgoederen [illegible] van 500 ponden (375 guld.) te mogen verkoopen, en d[illegible] besteden tot verbetering van kerk en toren en wat verder [illegible] behoorde. In het jaar 1534 gaf Willem van Enckevoirt, [illegible] vijftigten Bisschop van Utrecht, aan diezelfde kerkmeest[illegible] de kerkgoederen, tot het verbeteren der kerk met een[illegible] 400 ponden (300 guld.) te belasten. Deze kerk en [illegible] sedert de Reformatie bij de Herv. in gebruik was, geb[illegible] zijnde, is in het jaar 1729 geheel, en de toren die er [illegible] op het voetstuk na afgebroken, waarvoor een bijna vierk[illegible] de plaats gebouwd is, met een doorluchtig koepeltorentje [illegible] zer en slagwerk heeft. In deze nieuwe kerk, welke do[illegible] Cornelis van Kampen en Nicolaas Tjerk, als gesurrogeer[illegible] taire Executeurs der nalatenschap van wijlen den Heer Cor[illegible] en in die kwaliteit administreerende de goederen en i[illegible] kerk en heerl. van Hoogmade, tot een gift in eigendom de[illegible] geschonken is, is de eerste leerrede gedaan, door den Le[illegible] leeraar, Franciscus Fabricius, op den 14 Mei des jaars [illegible] oud kerkelijk stuk leest men: » Uit onderscheidene zeer [illegible] » wijzen zou het, wanneer zulks noodig was, kunnen aa[illegible] » den, dat ter plaatse, waar het tegenwoordig predika[illegible] » been zal geweest zijn eene heerenhuizing, waarin [illegible] Koudekerk en Hoogmade, op zekere tijden hun [illegible] houden, hebbende rondom zich een tuin, een [illegible] of houtlaan, en dat men in het jaar 165[illegible] vertimmerd en geapproprieerd tot een h[illegible] eerde Predikanten van Hoogmade, 't w[illegible] Daniel Ouzeel en deszelfs opvolger[illegible] schenk is gegeven, als naderh[illegible] In het jaar 1834 werden [illegible]

het [illegible] *bacht*, [illegible] *nisse*; p[illegible] Zoutelan[illegible] W. aan 's [illegible] De Hoogla[illegible] den 27 Mei [illegible] leend. Hij is, [illegible] en heeft eene sc[illegible] Daarin staan 12 [illegible] zeesluis in den zee[illegible]

Digitized by Google

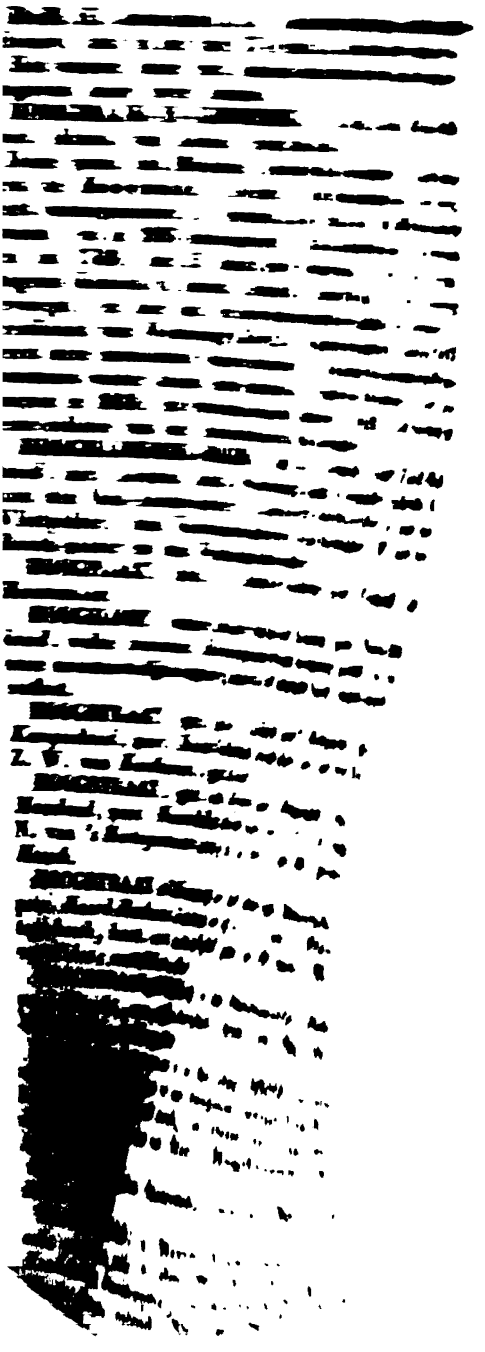

. *Noord-Holland.*

. Zuid-Holland,
k., 8 s. d.); pa-
rtugaal, W. aan

et, en Oud-en
ige verstrooid lig-
ie oppervlakte van
. 46 v. r. 91 v. ell.,
157 huisgezinnen,
t hun bestaan vin-
almvisscherij gedre-
en, en er was vroe-
meer in werking is.
n onder welke men
ke tot de klass. en
jaar 1656 op zich
gemeente van Poor-
aarambt heeft waar-
jaar 1656 herwaarts
asthuiskerk, vertrok.

ot de stat. van *Rhoon*
r woont, behoort tot
gem. ééne school.
. prov. *Zuid-Holland*,
vliet; palende N. W.
akkersoord, O. en Z.

an Hoogvliet, den
venplaat, en bevat
le huizen. Wegens de
nheden, zie men het
adaster, eene opper-

drecht, 4 u. W. van
aaraan het eene haven
ontleend van het ver-
ortugaal, door welke
an de sluis in 1622,
het jaar 1660, was
e godsdienstoefening
ende ledematen on-
e moeijelijke wegen
n de godsdienst te
sloten, om bij de
opbouwen van eene
op dit tijdstip deze
ngewikkeld, werd
1655 toegestaan,
der kerk, noch
se mogt worden
aven, bijzonder

Digitized by Google

deze heerl
waarin ac
den Gron
jurisdicti
komsten
bieding
Deze
tendeel
zoodat
Heer
stij Mj
Het
Leyd
Mich
H
Ad
dat
ka
wi
pe
et
d
v
]
\

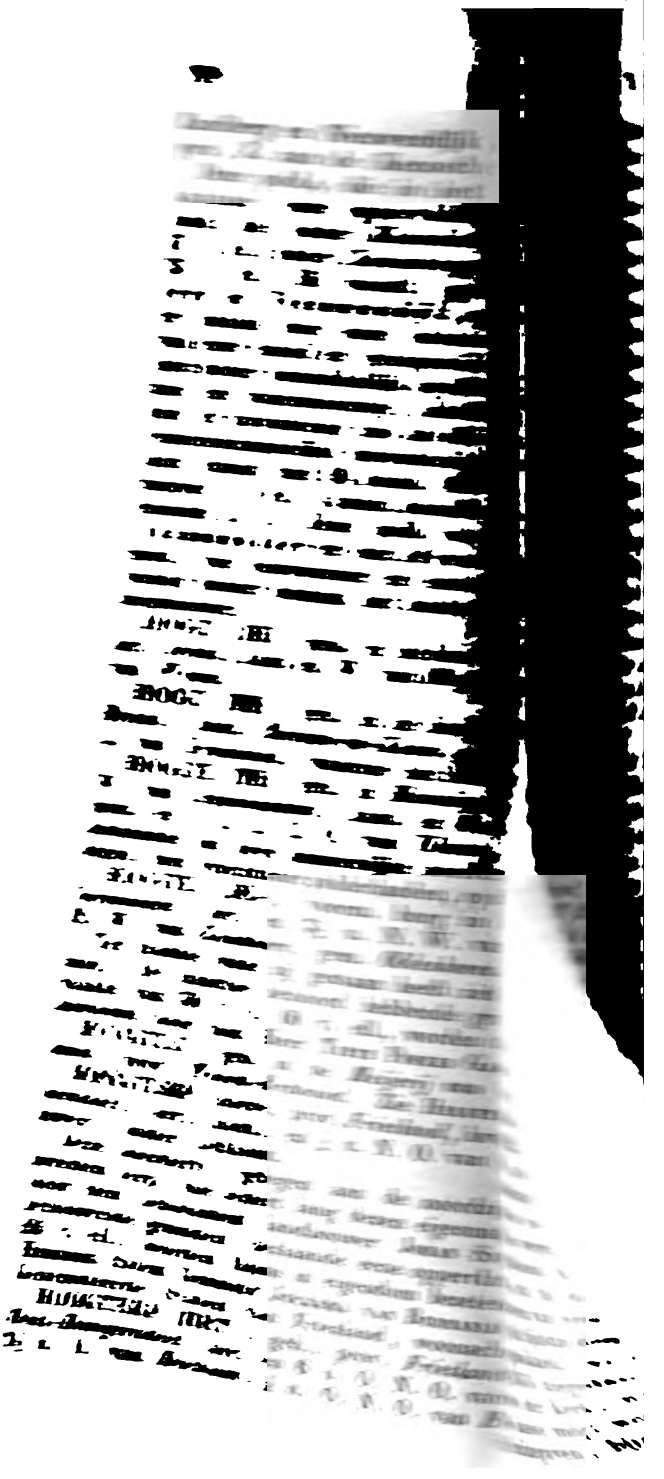

Digitized by Google

lgende polders: den
uit de poldertjes de
de overige landerijen
koggen behooren. Zij
de Langereis, de
e en van Lambert-
ppervlakte van ruim
oerderij en landbouw.
welke 200 Ledema-
an *Hoorn*, ring van
raarambt heeft waar-
s Bolswerdensis ge-
e Minderbroederskerk
st,' ten gevolge der
n 1573 vluchten, in
n is bij dezelfde Jan
t, dan vertrok hij in
1579 stond, wanneer
d geimprobeerd. Ze-
ud was, daar Kasper
n werd. Het beroep
n den Ambachtsheer.
e overige uit de gem.
ste gedeelte de stat.
Holland-en-Zeeland,
Pastoor bediend wordt.
en echter tot de stat.

te Hoogwoud en
getal van 200 leer-

jaren met die van
ije heerl. van Hoog-
voorts het volgende

ud of Hoogstwoud ge-
Hoogholtwoude ge-
W. van Medemblik.
de Reformatie aan
Junij 1472 stortte
begon men die we-
spits, tot in het
hevige storm in
geheelen omvang
2 Mei 1680 den
tte kerk en prijkt
is toe geheel van
dáár, waar hij
e gedaante aan.
gescheurd doop-
e Kronijkschrij-
Koning Radboud,
dit in de stad
ont te Hoogwoud

Digitized by Google

van de ingezetenen van Hoornaar en *Poortugaal* is gesticht. [illegible] begon haar te bouwen in het jaar 1638; zij werd voltooid, in [illegible] jaar 1639, en in Mei van dat jaar ingewijd. Het gebouw, hoe [illegible] niet groot, is echter voor de gem. groot genoeg, als zijnde [illegible] hare bouworde zoo geschikt, dat het een genoegzaam getal toehoo[illegible] ren kan bevatten. Aan de zuidzijde van de kerk, tot aan [illegible] geschilderde glazen, door den eersten Predikant en zijne familie, [illegible] namen er alles op vermeld staan, aan deze kerk geschonken [illegible] voorbeeld te dier tijd ook is gevolgd door Dijkgraaf en Hoogheem[illegible] van het gemeene land van Poortugaal, die in den jare 1659 [illegible] kerk, niet alleen een sierlijk gestoelte, voor hun en hunne h[illegible] geschikt, vereerden, maar ook ingelijks aan de kerk een sierlijk[illegible] in welks midden de woorden geplaatst zijn: Gode alleen zij [illegible] gen over dat gestoelte, hebben geschonken. De ingang der [illegible] is een portaal, alwaar men de woorden Prediker IV, v. 17. [illegible] neen voet als gij ten huize Gods ingaat leest. Men heeft [illegible] orgel. Vroeger had men er eenen toren, welke uit het dak [illegible] niet zeer hoog en van alle zijden doorluchtig en koepelsgewijze [illegible] was. Deze is voor eenige jaren afgebroken en vervangen door [illegible] welke aan het einde geplaatst en uit den grond nieuw opgebo[illegible] met eene niet onaardige spits. Ook is bij van een nieuwerk, [illegible] heel en half uur slaat, voorzien. Het kerkhof is rondom [illegible] en met lijpeboomen beplant.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 60 à [illegible] lingen bezocht.

In den nacht tusschen 16 en 17 Junij 1845, trof [illegible] zware ramp, door het uitbarsten van eenen brand, door wel[illegible] huizen, in minder dan twee uren tijds, vernield, en een[illegible] huisgezinnen van woning en meestendeels van hunnen inboe[illegible] werden. In den loop van hetzelfde jaar zijn de afgebrande[illegible] weder herbouwd, allen van pannen daken voorzien.

HOOGVLIET (HET OUDE-LAND-VAN-) of het Oost-Ambacht van Hoogvliet, pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Hoogvliet*. — Deze pold. volgens het kadaster, eene oppervlakte van 271 bund.

HOOG-WATUM, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, gem. en ½ u. N. O. van *Bierum*. Men heeft er eene groote schoone boerderij, welker schuur met roode pannen gedekt, geven met hoogbosch of witbladboomen, welk een en [illegible] renden op de Eems tot een baken dient, om voorbij [illegible] Paap de Eems binnen te zeilen. Ook kan men de lang[illegible] van de Oostfriesche kust duidelijk onderscheiden.

Nabij deze boerderij ligt in den boek van den zwarte[illegible] met groote steenen tegen den sterken aanslag van de rivi[illegible] eene nu gedemonteerde batterij, mede de Batterij-van-Boer-van-Watum genaamd.

HOOGWEGSCHE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. [illegible] arr. *Leijden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Noordwijk-binnen-[illegible] geveld-en-Offem*, onder Noordwijk binnen.

HOOGWOUD, heerl. in de *Vier-Noorderkoggen*, pro[illegible] *land*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Hoogwoud*, [illegible] palende N. aan de heerl. Aartswoud en de Zuider[illegible] bertschaag, Z. aan Abbekerk, Sijbecarspel en Opm[illegible] buinen en Nieuw-Niedorp-en-Winkel.

Digitized by Google

lland.

derkog-

rkoggen,
14 m. k.,
k-en-Lam-
enhuizen,

gwoud en
oppervlakte
ud. 68 v. r.
h., bewoond
van ruim 1460
Ook heeft men

welke 350 Le-
kerken, welke
eene te Hoog-

m. van *Hedem-*
den tot de gem.
50 in getal zijn,
Hoogwoud eene

te **Aartswoud**,
gezamenlijk door

rste Heer is geweest
V, Hertog *van Bei-*
aangenomen. La-
het in 1697 ge-
f van Egmond. In
slacht van Kats be-
rs, Heer *van Coul-*
louiza Hendrina van
Matthys Jan Wor-

staat uit eenen lin-
n wordende.
nacht of Overloo-
n, prov. *Noord-*
artswoud, Op-
jk.
e van 4877 bund.
r. 37 v. ell. be-
525 huisgez., uit-
st in den landbouw

ijk de Hoogehorst,
van *Zwolle*, gem.

sen-en-Hohenhorst,

Digitized by Google

is door eenen liefhebber van oudheden honderd vijftig gulden ge
doch op hoog bevel mag die niet verkocht worden.

De R. K. kerk aan den H. Johannes *den Dooper* toegewijd
de jaren 1819—1822 geheel vernieuwd en staat met de pas
der één dak. Het is een zeer net gebouw, met toren en o
ger moet hier ook eene kapel zijn geweest, welke aan
Maria toegewijd, en door Floris V, Graaf *van Holland*
bouwd zijn, aan de Noorder-Pade (het Koningspad), ter
het huis gestaan had, waarin het lijk van zijnen vader
zen, begraven was geweest, welk huis bij te dien
afbreken, daarenboven vermaakte hij er zoo vele
voor de plaats en het onderhoud van eenen Priester
ren. Eens in de maand moest daarin dienst gedaan
in vervolg van tijd, de huizen gesloopt werden,
trek stonden, is de maandelijksche dienst ook
afgebroken. De Kerkvoogden verhuren nog een
in de Weere, genoemd het Papen-Morgen,
daarvan afkomstig is.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal

Ook heeft men in dit dorp een fraai Raa
1743 gebouwd is. Willem Maurits van Ny
Aartswoud, heeft, ter gelegenheid van d
Raadhuis, aan Baljuw en Regenten een
welke nog aanwezig is en gebruikt wor
nieuw lid des Bestuurs.

Voorheen stond hier een kasteel, h
heeten.

Te Hoogwoud, vereenigd met *Aart*
Departement der Maatschappij
der den naam *Aartswoud*, opgeri

Bij dit dorp sneuvelde, zoo als
tegen de West-Friezen den 8 J
het ijs zakkende. Hij werd d
knuppels dood geslagen. Dit
vroeger het Koningspad geheet

In het jaar 1282 werd Hoo
van Holland, in den oorlog
len sloeg, en vond hij het li
oud man, dien hij daarvoor
was zeer ontroerd en liet het
burg vervoeren en aldaar b

Den 17 November 1678 w
hoogen vloed onder water, w
Eerst in Maart 1679 kwam

HOOGWOUD (HUIS-TE-)
de *Vier-Noorderkoggen*, p
van *Hoorn*, kant. en 2½ u
woud-en-Aarswoud, in de

Het werd gebouwd door
jaar 1451 leefde. Men v
Gortsteeg, alwaar men thans
heer toebehoorende, in w
opgegraven. Volgens overl
moestuin grenzend land,

Digitized by Google

lage moerassige lande-
alles kan onder water

kwartier der prov. *Gro-*

H. Geestgasthuis te Gro-

onbehuisde buitenpold. in den
distr., arr. *'s Hertogenbosch*,
ende N. aan de Merwede, O.
Z. aan den Sasdijk, W. aan
waard.
het kadaster, eene oppervlakte
wordt door eenen houten duiker,
klep, op de Bakkerskil, van het
merpeil is 6 palm. boven A. P. De
. tot 2 ell. 5 palm. boven A. P.
naar, zijnde de Heer Baris Wisboom,

dezen polder treft men nog aan de
ldaar bestaan hebbende haven van Wer-

in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*,
, ter linkerzijde in het afvaren; palende
der Commetewanakreek, benedenwaarts aan
d; 2170 akk. groot; met 247 slaven. Zij
molen bewerkt. De Negers noemen haar

AN-), verl. kostgrond in *Nederlands-Guiana*,
Commetewanakreek, ter linkerzijde in het af-
waarts aan de koffijplant. Saltzthalen, beneden-
Beneden-Commewijne.
HENENSCHE-NUDE-EN-ACHTERBERGSCHE-),
wartier der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant.
palende N. en O. aan Gelderland, Z. en W. aan

slaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van
v. r. 61 v. ell., waaronder 1090 bund. 50 v. r.
baar land; telt 97 h., waaronder 11 boerderijen, en
ie sluizen, op de Eem en de Zuiderzee, van het over-
ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en
en.
NDSWEG, weg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, op de Uit-
denster-buitendijks.
OLDER (GECOMBINEERDE-BUITENDIJKSCHE-), gedeelte-
amd de Werfkampen, onbehuisde pold. in de *Langstraat*, prov.
Braband, gedeeltelijk *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant.
rijk, gem. *Waspik*, gedeeltelijk *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant.
hout, gem. *Raamsdonk*; palende N. aan het Onde-Maasje, O.
de Waspiksche- of Kerkvaart, Z. aan den Zeedijk, W. aan den
wen-Buitendijksche-Hooipolder.
Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van
bund. 49 v. r. 18 v. ell., waaronder 338 bund. 79 v. r. 17 v. ell.
hotbaar land; als: onder *Waspik*, volgens het kadaster, 138 bund.

Digitized by Google

HOOI (DI), naam, welken de Negers gev
MARIENBURG in *Nederlands-Guiana*, kol. *Su*

HOOIBERG (DE), buit. in *Eemland*, p
gem. *Amersfoort*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe beh
vlakte van 1 bund. 24 v. r. 40 v. ell.
bezeten door Jonkheer Mr. J. G. Bosch
te Amersfoort.

HOOIBERGEN, geh., prov. *Friesland*,
terland, arr. en 3 u. Z. van *Sneek*,
Lemmer, ½ u. N. van *Oudemirdum*
van het boschrijksche gedeelte van

HOOIDAM, brug, prov. *Friesl*
gerland, ½ u. Z. W. van *Oudega*,
herberg, behoort.

HOOIDAMSLOOT, water, p
Tietjerksteradeel, dat uit de *Gr*
lijke rigting naar de *Kruisdol*

HOOIDAMSLOOT, water,
Smallingerland, nabij het d.

Het is eene gegravene vaart
van den Hooidam, doorsn
Kruisdobbe.

HOOIDONK, HOOYDONK
DONK geschreven, b. in de
prov. *Noord-Braband*, *D*
hoven, gem. *Nunen-Ge*
nen, aan den weg van

Men heeft hier een
Voorheen stond hier
die naar den derden
adellijken afkomst w
1144, gesticht door
Leo genaamd, en i
tingen geworden;
ten, den 21 Julij
Naderhand herst
het jaar 1650, d
toestonden aan d
meest naar Lier
zitting en stem
ste Abdis was
den. Men wil
het H. kruis o
tiging van dit
Volgens eenen
ringen, aan d
op HOOIDONK e

Hier plagt
ook dit is
zijnde de ov
klooster.

Er is
versterkt

Digitized by Google

achteren door den Dommel [illegible] Waspik wijd 1 ell. 1 palm., voorzien
rijen gedekt, zoodat men [illegible] en eene bij het Raamsdonksche of Her-
zetten. palm. 6 duim, voorzien van een paar
HOOIHUIS, voorm. [illegible] enzijde met sponden voor eene schuif op
ningen, gem. *Grijpskerk*. eenen houten duiker, wijd 6 palm., voor-
Het moet vroeger een [illegible] twee steenen sluizen, de eene wijd 8 palm.
ningen geweest zijn. drijfdeur, de andere wijd 1 ell. 3 palm.,
HOOIKENS-VAN-KLOPPE[illegible] deuren op de Scheisloot, en 3°. door twee
Biesbosch, prov. *Noord-*[illegible] ell. 3 palm., voorzien van een paar punt-
kant. *Heusden*, gem. [illegible] eene schuif aan de binnenzijde op den Dus-
aan de Buitenhaven van [illegible]gens op het Oude-Maasje. Het zomerpeil is
de Buitengronden, [illegible] P.; de hoogte der dijken is 2 ell. 2 palm.
Deze buitenpold. [illegible] P.; doch langs den Dussensche-Gantel slechts
van 6 bund. 98 v. [illegible] erbestuur bestaat voor het gedeelte onder *Raams-*
wijd 4 palm., voor[illegible] uit drie Poldermeesters en eenen President,
overtollige water [illegible] gem. Raamsdonk, een uit Waspik en de Bur-
hoogte der kade is [illegible] als President, voor het gedeelte onder *Klein-*
Het bestuur staat [illegible] President en drie Poldermeesters, residerende te
te Hardinxveld.

Omtrent in het [illegible], pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, kant.
overblijfselen der [illegible] *Hof-van-Delft-Hoog-en-Woud-Harnas;* palende
kendam. [illegible]rnas-polder, O. aan de Gaag, welke hem van den
HOOILAND, [illegible], Z. W. aan den Hodendijlsche-polder.
aan de *Benedic*[illegible] ook wel de Oostslagen genaamd, onbehuisde pold.
bovenwaarts aan de [illegible] *Heukelom*, gedeeltelijk prov. *Zuid-Holland*, arr. *Go-*
de snikerplast. [illegible]*ianen*, gem. *Heukelum*, en gedeeltelijk prov. *Gelder-*
wordt met [illegible] kant. en gem. *Vuren;* palende N. aan den Heijes-
in Hoor. Aspersche-Uitwatering of Vliet, Z. aan den Aspersche-
HOOILAND [illegible]erdijk, W. aan de Heukelumsche-Zeyve.
kol. [illegible] beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van
Vare[illegible] v. r., alles schotbaar land, en wordt door de molens
Wa[illegible] op de Linge van het overtollige water ontlast. Het polder-
[illegible]t uit het dijkkollegie van het gemeene land van Heukelum.
[illegible]BBEN (DE) of Beklaarspolder, pold. in de *Langstraat*,
l-Braband, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*,
sdonk; palende N. aan de Donge, O. aan den Grooten-weg
klasse N°. 3, Z. aan de Slobberdoezen en de Krakeellan-
aan de Krakeellanden.
[illegible]old., groot 43 bund. 11 v. r. 18 v. ell., watert door twee
[illegible]tuisjes, het bovenste wijd 7 palm. 9 duim. en het benedenste
6 duim., beide voorzien van klep en schuif, op de Donge
[illegible] staat onder het bestuur van den eigenaar, zijnde de Heer
[illegible]as van Emmikhoven, woonachtig te Dordrecht. Het zomerpeil is
[illegible]ut 1 palm. onder A. P. De hoogte der kade is 1 ell. 7 palm.
ell. 8 palm. boven A: P.
[illegible]ze pold. was vroeger in twee deelen gescheiden door een gat,
[illegible]elk thans is verland, zoodat de bekadingen aan de noord- en
[illegible]lzijde der beide deelen, na 1778, zijn vereenigd geworden. De
[illegible]den van dezen polder zijn, aan de zijde der rivier de Donge, aan-
[illegible]erkelijk hooger gelegen dan aan de zuidzijde. Het gat, tusschen
[illegible]ezen polder en de Slobberdoezen en de Kwestieuse- of Krakeellanden,
[illegible]uetwelk in 1778 nog open was, is thans geheel verland. Aan het
[illegible]benedeneinde van dit gat, bij de rivier de Donge, vindt men eenen
houten wachter, dienende om het water tusschen de bekadingen in

Digitized by Google

28 v. r. 24 v. ell., en daaronder 135 bund. 71 v. r. 44 v
land; onder *Raamsdonk*, volgens het kadaster, 342
18 v. ell., waaronder 203 bund. 7 v. r. 75 v. ell.
Het water wordt op het Oude-Maasje ontlast door
kers, als ééne, wijd en hoog 5 palm. 2 duim., a
met eene drijfdeur en aan de binnenzijde met eene k
6 palm., voorzien van eene klep, en door twee slu
1 ell. 8 palm., hoog 2 ell. 2 palm. 3 duim., voor
puntdeuren en binnenzijds met sponningen voor een
wijd 1 ell. 5 palm. 8 duim., voorzien van eene
Het land ligt 6 of 8 palm. boven A. P. De
2 ell. 1 palm. 5 duim of 2 ell. 2 palm. 5 duim
bestuur bestaat uit den Burgemeester van Wasp
voorts uit drie Poldermeesters, waarvan twee uit
uit Waspik.

HOOIPOLDER (DE NIEUWE-BUITENDIJKS
Langstraat, prov. *Noord-Braband*. Zie het vo

HOOIPOLDER (DE NOORD-BUITENDIJKSC
DIJKSCHE-HOOIPOLDER, onbehuisde pold. in de *Lang*
band, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oost*
palende N. aan de aanwassen of den Gecom
den Polder-Beoosten-de-Kilsluis, O. aan den
dijkschen-Hooipolder, Z. aan den Ouden- of
Ouden- en Nieuwen-Binnenpolder, W. aan d
dertje-Bewesten-de-Ramsluis.

Deze pold., welke vóór het jaar 1715 bedijk
den grooten weg der eerste klasse no. 5
heeten, in het jaar 1811, in twee deelen
oppervlakte van 421 bund. 41 v. r. 80
71 v. r. 8 v. ell. ten W. van en 25
O. van dien weg. Hij wordt van het
drie sluizen op het Oude-Maasje, als
wijd 1 ell. 7 palm. 9 duim., voorzien
eene wijd 1 ell. 7 palm. 4 duim., hoo
zien van eene vloeddeur aan de bui
nenzijde, en eene, de Kilsluis
1 duim, hoog 1 ell. 3 palm. 3 duim.,
en schnif, en staat onder het bestuur
Penningmeester. Het zomerpeil is 2
kaden, voor het tegenwoordige niet wa
geveer op 2 ell. of 2 ell. 1 palm. boven

HOOIPOLDER (OVERDIEPSCHE-), pold.
Noord-Braband, gedeeltelijk *Tweede* distr.,
Waalwijk, gem. *Waspik*, gedeeltelijk gem.
de Scheisloot, O. aan den pold. Klein-W
Maasje, W. aan Slobbegors.

Deze pold., welke in het jaar 1720 bed
kadaster, eene oppervlakte van 612 bund
onder 368 bund. 43 v. r. 64 v. ell. schotb
pik, volgens het kadaster, 505 bund. 22
265 bund. 54 v. r. 54 v. ell. schotbaar
volgens het kadaster, 109 bund. 11 v. r. 61
89 v. r. 10 v. ell. schotbaar land. De
vens het overtollige water ontlast, 1°. de

Digitized by Google

eene beneden het veerhuis ... van de verstrooide **Indianen.** De
van eene drijfdeur en ... werd gedeeltelijk **vervuld**, daar
mezijls veer, wijd 1 ell. ... aan.
puntdeuren en aan de ... *Nederlands-Guiana*, **kol** ***Suriname.***
het Oude-Maasje, 2 ...
zien van eene drijfdeur, ... it- en kostgrond in ***Nederlands-Gui-***
2 duim, voorzien van ... ***iname***, ter regterzijde **in het opva-**
voorzien van een paar ... apanica, benedenwaarts **aan Zorg en**
sluizen, de eene wijd 1 ell. ... werd zij de **Goede-Fortuin genaamd.**
deuren en sponden ... verl. kostgr. in ***Nederlands-Guiana***,
sensche-Gantel en ..., ter linkerzijde in **het afvaren**; **pa-**
2 palm 3 duim boven ... plant. Klein-Beekvliet, **benedenwaarts**
à 2 ell. 4 palm. boven ... usie.
1 ell. 9 palm. Het ... ikerplant. in ***Nederlands-Guiana***, **kol.**
donk en *Groot-Waspik* uit ... *mewijne*; palende bovenwaarts **aan de**
van welke twee uit de gem. ... de plant. *la Jalousie*, **waarmede zij**
gemeester van Waspik als ...
Waspik, uit eenen President ... houtgr. in ***Nederlands-Guiana***, **kol.** ***Su-***
Waspik. ...*kreek*, ter regterzijde in **het afvaren**; **pa-**
HOOIPOLDERTJE, pold. in ... plant. Charlottenburg, **benedenwaarts aan**
's Gravenhage, gem. ... zij tegenwoordig vereenigd **is**; **te zamen**
N. W. aan den ... ingerigt voor eene militaire **post**, ***Repu-***
Kerk-polder scheidt, Z. W. ...
HOOISLAGEN, ook ... houtgr. in ***Nederlands-Guiana***, **kol.** ***Suri-***
in het *Land van Heukelom*, ... ter linkerzijde in het afvaren; **palende bo-**
rinchem, kant. *Vianen*, ... plant. de Eendragt, **benedenwaarts aan de**
land, arr. *Tiel*, kant. ..., 1000 akk. groot; met 30 **slaven.**
weg, Z. aan de Asperen-...), houtgr. in ***Nederlands-Guiana***, **kol.** ***Suri-***
of Korten-Achterdijk, ... *Saramacca*, ter regterzijde in het **afvaren**; **pa-**
Deze pold. beslaat ... den houtgr. Catharina-Frederica, **benedenwaarts**
56 bund. 29 v. r. ... Pietersburg; 1750 akk. groot. Bij de **Negers Poïca.**
van Asperen op de ... WE-), verl. plant. in ***Nederlands-Guiana***, **kol.**
bestuur bestaat uit ... *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; **palende**
HOOISLOBBEN ... verl. suikerplant. Welbedacht, **benedenwaarts aan**
prov. *Noord-Br...* ...lpenburg; 240 akk. groot en vereenigd **met** ***Toledo.***
gem. *Raamsd...* W-), adell. h. in het *Nederkwartier* der **prov.** ***Utrecht***,
der eerste kl... W. N. W. van *Utrecht*, gem. *Maarssen.*
den, W. aan ...), buit. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, **arr. en 3¼ u.**
Deze pold. ...*mersfoort*, kant. en 3 u. N. van *Rhenen*, **gedeeltelijk**
houten sluis ...*oude*, gedeeltelijk gem. *Woudenberg.*
3 palm. ..., beslaat eene oppervlakte van 35 bund. 39 **v. r. 38 v. ell.**
uit, en ...N-CELLE (MIJNE-), verl. plant. in ***Nederlands-Guiana***,
Beelaar... ...*ine*, aan de *Corroupinakreek*, ter regterzijde **in het afvaren**;
omtre... ...groot, nu de militaire post **de Republiek.** **Zie dat woord.**
à 1 ... -EN-LA-JALOUSIE, suikerplant. in ***Nederlands-Guiana***, **kol.**
... aan de *Boven-Commewijne*, ter regterzijde **in het afvaren**;
... bovenwaarts aan den mond der Craskreek, **benedenwaarts aan**
... plant. Breukelerwaard, 2412 akk. groot; met **176 slaven.** **Zij**
... bewerkt door eenen watermolen. De Negers noemen **haar Pattra.**
...PHUIZEN of Hoenhuizen, buurs. op de *Over-Veluwe*, **prov.** ***Gel-***
..., distr. *Veluwe*, kw., arr. en 10½ u. N. N. W. **van** ***Arn-***
... en ½ u. N. O. van *Harderwijk*, gem. en 2¼ **u. N. N. O.**
... 1 u. W. van *Nunspeet*, waartoe **het behoort**; **met 5 h.**

Digitized by Google

de Dunge te loozen. Ook op het oostelijke einde v gat, nabij den Grooten-weg, is een houten duiker t geplaatst.

HOOIVELD (HET), duinvallei in *Delfland*, prov. arr., kant. en gem. *'s Gravenhage*, O. van Scheven Scheveningsche weg.

Deze vallei is voor een klein gedeelte bebouwd, doch heeft niettemin overlast van het water. Er rijweg, zoodat alle uitvoer van producten en alle door menschenhanden moet geschieden.

HOOL (DE), geh. in het dingspil van *Zuidenveld* arr. en 7 u. O. Z. O. van *Assen*, judic. kant. van *Hoogeveen*, adm. kant. en ½ u. N. O. van Z. van *Sleen*, nabij het Drosterdiep; met 5 h. en

Nabij de plaats, waar thans dit geh. ligt, vond schans Ter-Hole. Zie Hole (Ter-).

HOOLE (THR-), bij de landlieden bekend onder de Rool, geh. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Land*, arr. en 3 u. Z. O. van *Goes*, distr., kant. *Hulst*, gem. *Hontenisse*, op den weg naar Webs ongeveer 200 inw.

HOOLENDRECHT, buurs. en water in *Amstel Holland*. Zie Holendrecht.

HOOLMARE, voorm. plaat in het *Land* van *Holland*, arr., kant. en 1½ u. O. ten Z. van *vliet*, alwaar de sluizen van Heenvliet gelegen

HOON, naam, die de eilanders meest geven op het eil. *Terschelling*, prov. *Noord-Holland*.

HOONAARD, geh. in den *Crimpenerwaard*, arr. en 4 u. N. O. van *Rotterdam*, kant. en 1½ u. *hoven*.

HOONDERD (DEN NIEUWE-) of den Nieuwe- *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Hoedekenskerke*; palende N. aan den polder Ooster- Bonenpolder, Z. O. aan den Noordpolder, Z. W hoekpolder, W. aan Middel-Zwake.

HOONDERD (DEN OUDE-) of den Oud-Hoonder *Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinke dekenskerke*

HOONTE, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. arr. en 6 u. O. ten N. van *Zutphen*, kant. en 2 gem. en ½ u. ten N. van *Nede*; met 39 h. en 30

HOOP (DE), suikerplant. in *Nederlands-Guiana* aan de *Suriname*; palende bovenwaarts aan de p benedenwaarts aan den Mond der Pauluskreek, met 165 slaven. Deze plant. wordt met eenen wat Weleer was zij Geneve genaamd.

HOOP (DE), plaats in *Nederlands-Guiana*, kol. *Boven-Corantijn*.

In het jaar 1765, vestigden zich de Zendelingen broedergemeente alhier, en noemde dit hun verblijf

(1) Alle woorden zamengesteld uit Hoop, welke hier niet gevonden wo woorden van onderscheiding.

Digitized by Google

…en bediend worden, en
…maten.
…terkogge, prov. Noord-
…s. d.); palende N. aan
…-en-Laag-Zwaagdijk, O.
… Z. W. aan het Hoor-

…ge verstrooid liggende h.
…pervakte van 677 bund.
…2 v. r. 49 v. ell. belast-
…ronder 1653 h., bewoond
…ig van ongeveer 8700 inw.,
… in den handel in kaas,
…nd ter markt zijn gebragt.
… kunnen onder de meest be-
…s zijn er 3 houtzaagmolens;
…verijen; 2 boekdrukkerijen;
…zoutketel; vele smederijen;
… pel-, 2 tras- en biksteen-

…5000 in getal zijn, onder
…e gem. uit, welke tot de
…rste, die in deze gem. het
CLEMENT MAERTENSS, te voren
…verliet het Pausdom, en be-
…n, in de maand September
…ORTER, zij beiden weken naar
1572, werd CLEMENT MAER-
…overleed als zoodanig in het
…genoot te hebben bekomen
…erleden in het jaar 1575.
…dienst kwam, is geweest
…8, overleden in het jaar
JOHANNES ARNOLDUS RODIN-
…lagen in het jaar 1619;
WALLESIUS, beroepen in
9. Na het vertrek van
…n, hetwelk in het jaar
…meer beroepen, maar

…verdienen melding de
HONDIUS, LUDOVICI FIL.,
…September 1691 over-
ENGELBERTS, beroepen
…na in het jaar 1797
…eroepen den 29 Sep-
18 November 1766,
… aan de hoogeschool
…er 1802, vertrokken
December 1835 over-
…roemd gemaakt, en
1804, overleden den
…al kerkbestuur van
… tot een vrij beroep.

Het grootste ged
derhoud der dijkaa
onder een collegie,
schap van de Hon
steld uit eenen I
twaalf Hoofd-Ingel
Dijkgraaf wordt aa
op de voordragt v
plaats opengevallen
en uit zes steden,
Enkhuizen en Med
een uit iedere kav
de plaatsen langs
sloten; Waterland
de bannen van Oo
mer en Jisp en he
verstaan worden;
koggen, de Vier-
van het collegie
's jaars gehouden
Petten. In het
raamd, die het
is ongeveer 1100
lijks duizende gu
vincie is, hetwe
grondelooze diep
is, in hetwelk
door dat de No
er aanhoudend
Deze zeewer
den groote sch
werd gansch N
door het wat
weggespoelde
streeks vijf
werd echter
Ook in F
stand. De
op 2 roede
niet alleen
van den
weggesla
slechts 1
zegd wo
over he
moeid
rijken
allera
lijk z
De
buite
blik
Noo
sla

Digitized by Google

rkelijke Commissie behoort. In het
sche gem. te Hoorn werd de dienst in
e eerste, die in de Nederduitsche taal
Artopeus, welke hier den 3 Julij
Augustus 1660 naar Haarlem vertrok.
bijna 150 Lidmaten tellen, maken eene
edikant bediend wordt, en thans één
deze gem., *van elders beroepen*, het
, is geweest Ds. Pieter Mol, die in het
n in het jaar 1804 overleed.
l ij k e n, welke hier 2800 in getal zijn,
ikanten, maken twee stat. uit, als de
scus en de stat. van den H. Cyriacus,
elland-en-Zeeland, dek. van *West-Friesland*,

bedraagt ruim 900. Zij maken de ring-
In 1785 heeft dit kerkgenootschap eene kerk
van hare godsdienst gesticht op *den Zeedijk*,
tijd de godsdienstoefening binnen deze stad
doch in een partikulier huis. Ook de belijders
eene afzonderlijke begraafplaats, gesticht in
zoude kunnen opmaken, dat de vestiging van
ente, slechts kort te voren moet hebben plaats
heeft deze gezindte een godsdienstige armenschool
80 of 90 leerlingen van beide kunnen het noodza-
elijk onderwijs wordt gegeven, en het is niet te
, bij vergelijking van haar met hare medezusters,
haar nadeel zoude overslaan. Ook telt die gemeente
godsdienstige gestichten, terwijl de verdraagzaamheid,
steeds gekenmerkt heeft, binnen deze stad in 1833
en is, door de algemeene bijdragen van de ingezetenen
tot vergrooting van het kerkgebouw der Israëlieten.

oorn, in het Lat. Horna, ligt omtrent 7½ u. N. N. O. van
4 u. O. van Alkmaar, 3¼ u. W. Z. W. van Enkhuizen,
N. B., 22° 43′ 29″ O. L., aan eenen kleinen inham der
het Hoorner-hop genoemd, welke aan de stad eene
reede verschaft, en gemeenschap heeft met eene schoone
e in 1608 voltrokken werd. In het volgende jaar maakte men
nieuw uitstek, aan het hoofd langs de haven, hetwelk reeds
aar 1464 veel kleiner aangelegd was. Dit hoofd is in het jaar
cheel vernieuwd, en thans ruim 100 Ned. ell. lang, en 21
ll. breed, zich strekkende, eerst van den hoofdtoren, omtrent
uidoostwaarts, en daarna Zuidwaarts aan, in zee. Deze Ha-
werd in de jaren 1840 — 1842 door het leggen van eenen
, van het Oostergat tot tegen over het houtenhoofd, verkleind
tot op 8 voet uitgediept, en de specie gebruikt tot vulling van
afgesnedene gedeelte, en tot ophooging van de Buiten-Luijendijk.
e haven wordt door onderscheidene tusschen beiden schietende stroo-
en gronds in tweeën gescheiden, van welke het eene gedeelte, dat
uidwaarts aan de stad raakt, vroeger de haven der oorlogschepen
en de andere die der koopvaardijschepen was. Met deze laatste ver-
eenigen zich onderscheidene boezems, die stadwaarts ingaan, en ruime
grachten vormen, welke diep genoeg zijn, om allerlei schepen te
kunnen bergen.

Digitized by Google

De Remonstranten,
gem. uit, welke tot de
gem. twee Predikanten.
Dominicus Sapma, die, na
te zijn geweest en in 16
zijn afgezet, er in 1631
Hij had tot ambtgenoot
tot de Hervormde Predi
Abraham Swaers, hetw
slechts éénen Predikan
bediend hebben, wor
Oostersche Taalgele
trokken in 1658,
Brandt, beroepen
beroepen in 167
in 1682, en we
De Christe
sche confe
onder welke
aanvang der
hangers van
Meer in he
hannes Vi
beroepen
kreeg to
den 7
volgend
orde
roepe
vorm
Pred
ver
lan
H
t

[redacted] de Koepoortweg, loopt eene fraaije laan, [redacted] bezet, en de Drieboomde singel ge- [redacted] met drie rijen boomen beplant was, en een [redacted] weg, eene andere laan, de Tweeboomde [redacted] met twee rijen lindeboomen prijkt. Beide [redacted] Veenenlaan, die aan de Stadssingel tusschen [redacted] rpoort aanvangt, en ook aan alle zijden met [redacted] zet is, loopen uit op den Groenen Wijzen of [redacted] ije wandel- en rijweg, met twee rijen boomen. [redacted] nen langs deze lanen en wegen. Hoorn is aan [redacted] aarden wal omringd, in welken eenige bol- [redacted] le torens staan, in een van welke buskruid be- [redacted] hen de Wester- en Noorderpoorten was de wal- [redacted] muur opgehaald; een gedeelte der wallen wordt [redacted] t wandeling aangelegd.

[redacted] genoeg, uithoofde van hare gelegenheid, alzoo men [redacted], door middel van het zeewater, ligtelijk kan laten

oorsprong van Hoorn is men het volgens gewoonte [redacted] en willen, dat Hoorn oudtijds een horn of buurt zou [redacted] het dorp Dampter en Dampterhorn, doch daarna [redacted] Hoorn zou zijn genaamd geworden. Anderen leiden [redacted] de kromheid der oude haven, die eenen Hoorn ge- [redacted] vermoeden sommigen, met den meesten schijn van [redacted] ons voorkomt, dat een der drie eerste huizen van [redacted] eene herberg, alwaar, volgens oude overlevering, een [redacted], de stad den naam gegeven heeft.

[redacted] oote markt, den Roode-Steen genaamd, wordt des [redacted] voor den middag eene der voornaamste kaasmarkten van [redacted] awartier gehouden. Ook houdt men er den tweeden Don- [redacted] April palmmarkt; den laatsten Donderdag in April, den [redacted] andag in November en den vierden Maandag in dezelfde [redacted] tenmarkt; terwijl de kermis den eersten Woensdag in Au- [redacted] int, en tien dagen duurt. Op de najaarsveemarkt, misschien [redacted] e, die in ons vaderland gevonden wordt, zijn in het jaar [redacted] t minder dan 7000 koebeesten aan de markt gebragt. De Steen werd in het jaar 1420 voor de eerste maal bestraat, [redacted] e volgende eeuwen merkelijk vergroot en verhoogd.

[redacted] s is rijk aan overblijfselen van oude bouw- en beeldhouwkunst [redacted] gevels der huizen. Men vond vroeger in de Kerkstraat het beeld [redacted] n beroemden Hadrianus Junius, in den gevel van het huis, waarin [redacted] geleerde het eerste licht aanschouwde (1). *Bij het Hoofd* is de woning [redacted] Willem IJsbrantz Bontekoe nog in wezen, kenbaar aan eene in steen [redacted] ehouwen en bontbeschilderde koe, in den gevel ingemetseld, en [redacted] *de Oosterpoort,* op de naar de Zuiderzee gekeerde gevels van drie [redacted] zen, bewaren drie bas-reliefs de herinnering aan den zeeslag van [redacted] October 1573, waarin de inwoners van Hoorn eene glansrijke en [redacted] lkomene overwinning op den Spaanschen Vlootvoogd Bossu behaalden. [redacted] et eerste bas-relief vertoont ons de vijandelijke vloot, op de stad [redacted] oezeilende; daaronder het vers:

(1) Dit beeld is later op de stadsbibliotheek overgebragt en, van eiken hout zijnde, aldaar, in het jaar 1838, verbrand

De vier voornaamste straten der
loopen uit, op de Groote markt,
wordt. Dan dewijl de dwarsstrate
doorsnijden, niet regthoekig, maa
de reden, waarom de huizen in d
zaam alle schuins of scheef staan

Aan de landzijde wordt Hoorn
land, en door vele tuinen en Ins
vijftig jaren aanmerkelijk vermin
eenen weg, de Streek genaa

Hoorn is geen oude stad.
drie huizen in 1316 gebouw
van handvesten en keuren
wordt, vangt aan met
1356 aan Hoorn geschon
migen in den waan geb
staan had. De gelegen
landsche kooplieden d
koop bragten, kwan
eener stad. Ook wil
zijn, en voorts dat
is drie malen uitg
in 1576, en de
trent hare tegen
derheid aan den

Men telt bin
of vijf zoo m
nen wil. D
poort ten
terpoort
stad gevo
torens.
aan de

(d.
en
die

aldaar bewaard; deze heeft het vol-

ES. IE MI ATTENS.

op voorbereid.) Op het deksel ziet men
n schild. De beste en meeste vertrek-
uitzigt op eene luchtige binnenplaats.
ebouw tot het tegenwoordige einde inge-
stond aan den *Roode-Steen* en was een
ftigen opgang. Men vindt niet wanneer
n vermoeden, niet zonder grond, dat men
ent het jaar 1420 brengen moet. In het
torentje opgezet. Ook plaatste men toen
ang aan het gebouw. Behalve de stedelijke
Kantongeregt zijne zittingen op het Stadhuis.
n den *Roode-Steen*, was voorheen de verga-
eerde Raden van Westfriesland en het Noor-
w droeg eertijds de naam van het Hoogehuis
oning der Proosten van West-Friesland. Doch
zestiende eeuw kwamen er de Gecommitteerde
op de *Noorderstraat*, in het Vergulde Hoofd,
ne vergaderingen houden. In het jaar 1631 en
ouw vernieuwd en met twee deftige voorgevels
te komt voor aan de straat, de andere springt
waarts, en is met een kunstig ijzeren hek, versierd
ler geweer, van de markt afgesloten. De Gecom-
kwamen bijeen in eene ruime bovenzaal, thans die-
eregtszaal van de Regtbank van eersten
tzigt hebbende over den Roode-Steen. Het vertrek
een groot getal afbeeldsels van oude Nederlandsche
en versierd. Vóór den schoorsteen hingen die van de
rs van Holland, uit den huize van Oranje. In het
rd dit gebouw tot het tegenwoordige doel ingerigt, en
en de wapens der zeven Noord-Hollandsche steden, welke
rsierden, op nieuw fraai opgemaakt.

, aan den *Roode-Steen*, is een fraai vierkant gebouw, van
rduin, met eenen Eenhoorn, die het wapen van Hoorn vast-
den voorgevel. Zij is voor zeven weegschalen geschikt, hoe-
aar vijf gebruikt worden. De stad heeft het regt der waag
et jaar 1602 van de graaflijkheid, voor honderd gulden, in
verkregen. Te voren bezat zij het slechts in pandschap. De oude
het jaar 1609 afgebroken zijnde, werd het tegenwoordig ge-
pgerigt.

Gebouw aan de Oostzijde der stad, bij het *Rottegat*, vroe-
et Gemeenelands Magazijn, waar grof geschut, affuiten
dere oorlogsgereedschappen bewaard werden, dient thans tot een
rkhuis.

oorheen had men te Hoorn een Oostindischhuis, aan de Zuid-
le van de *Muntstraat*, ter plaatse, waar weleer de Munt geweest
s. In dit aanzienlijke gebouw werden de verkoopingen der Oostindi-
he Maatschappij ter Kamer Hoorn gehouden. Voorts had die Maat-
chappij nog onderscheidene bekwame pakhuizen binnen Hoorn, ook
een ruime timmerwerf aan het Oosteinde der stad, welke men, in
den jare 1732 en 1734, aan twee zijden met verscheidene huizingen,
dienende tot berging van allerlei scheeps- en timmergereedschappen,

Digitized by Google

O loffelijk daed / o ſchoone gulde
Wie dat er aan gedenkt / die moet h
Het land dat ſchut en beeft / den
Hij wil met Amelek gantſch
Hij koomt met groote magt /
Ook Arons ende Hurs / wien
Het tweede bas-relief geeft eene voor
met het opſchrift daaronder :
Tot eer van haer geſlacht
Die klampen hem aen boor
Hier is een Hoorens hop /
Daer ſiet men 't eene ſch
Daer ſiet men reghte li
Daer veght men ſonde
Op het derde bas-relief,
de stad en der inwoners
medeburgers bidden, m
En ſonder twyffel
Daer ſynder op h
Tot dat men o
Waervan men

Het Stadhuis
steeg, een oud
een doorluchtig
Gecommitte
toe, in 1596
werd bekwa
voren gehee
De eetzaal
Trouwzaal
steen, w
derijen
beeldw
derkw
in a
Pi
de
O
v

Ook de beker van Bossu wordt
gende randschrift:

RIEN OV CONTES
(d. i.: Graaf of niets. Ik ben
een gewapend man met speer
ken van het huis hebben hun
Sedert het jaar 1796 is dit
rigt. Het vroegere Stadhuis
oud gebouw, met eenen
het gesticht was. Sommige
den eersten aanleg tot
jaar 1544 werd er een
eenen blaauwen steen
Regering, houdt
Het Tribunaal
derplaats der
derkwartier,
en verstrekt
voor het
Raden
bijeen
16

n verval geraakt, dat, buiten
groote kosten aan besteed moesten
laden hadden reeds ongeveer zes ja-
cht en voorgeslagen, om het ten
, mits daarvoor vrijheid genietende,
en. Zulks was hun toen door de Re-
geslagen, als willende die hunne aan-
jaar werd door het aanslaan van Heeren
tusschenkomst van eenige andere Heeren
het voornoemde achterste gedeelte aan
de Raden afgestaan, waardoor, ten koste
lleriehuis meer dan een derde werd ver-
e oude bewonderenswaardige voorwerpen,
, in dit Artilleriehuis, nog het harnas en
Bossu, in het jaar 1573, hier gevangen
te pronk hangen, want tot gebruik was het
der montering voor een kompagnie Kuras-
harnassen, kniestukken, casquetten, ouder-
vuurroeren en ander geweer, buiten gebruik.
eer, hetwelk mede ten toon hing, bestond in
pieken, degens enz., met patroontassen, port
hooren en vele andere dingen Ook vond men
verscheidene veld-korenmolens en ander oorlogs-
In het jaar 1648 is dit geweer zeer vermeer-
vrede met Spanje vele wapenen in dit huis wer-
j die gelegenheid mede een bord daar geplaatst,
e letters het volgende was te lezen:

WAPENS OP IN 'T EEUWIG VREDE JAAR,
NOG EENS DIE TIJD, MEN ZOU ONS HIER EN DAAR,
IJ ONGETERGD NOOIT VIJANDSCHAP BEMINDEN,
EN TE LAND DEZELFDE MANNEN VINDEN.
T DIT WAPENHUIS DER MANNELIJKSTE STAD,
TALEN HUISRAAD HOUDT IN VOORRAAD, SCHERP EN GLAD,
OSSENVEL OP NIEUW KWAM ONZEN TUIN BEWROETEN,
APENS RUSTEN WEL, MAAR NIET VERROESTEN MOETEN.

In het Eeuwige vredejaar 1648.

altijd meer geweer in voorraad, dan noodig was, om in
od, zoo als in het jaar 1672 plaats had, de huislieden van
Noorderkwartier te kunnen wapenen, doch in het jaar 1799
weggehaald. Thans dient dit gebouw, sedert het jaar 1829,
eene R. K. kerk

eeft nog een ander Gemeenlandshuis gehad, op het *Baad-*
etwelk, in het jaar 1692, door brand is verteerd geworden.
atse waar het gestaan heeft, is thans de Zeesluis of Sas.

had te Hoorn twee Doelens, staande naast elkander in de
rstraat, zich strekkende tot aan de stadsvesten. De Oude of
Joris-Doelen, in het jaar 1585 aangelegd, is later vereenigd
de Nieuwe of St. Sebastiaans-Doelen, (aangelegd in het
1614, en vernieuwd in het jaar 1648); thans is zij ingerigt tot
Stads-Logement, en bezit op de Krijgsraadskamer fraaije
ilderijen, Schutters uit de zeventiende eeuw voorstellende.

Oudtijds was er nog een Schutters-Doelen, aan de *Oostzijde van*
e stad, niet ver van de Oude Oostpoort, welke plaats nog de Oude-
Doelen genaamd wordt.

Digitized by Google

bebouwd heeft. Men had er, in de jaren 179
huizen voor den Equipagemeester en den M
Thans wordt het Oostindischhuis tot ve
zoo als tot de vergadering van het D
schappij: *Tot Nut van 't Algemeen*,
van dat Departement, enz.

Het voormalig Admiraliteitshuis
Kerkhof en de *Gravestraat*, is een
eenen schoonen tuin heeft; het heeft
ter de Groote kerk, en werd, in
nieuwd. De vergaderingen van het
Noorderkwartier, werden hier en
Vóór de schoorsteen der Raadkam
behangen, zag men de afbeelding
Brittanje, en Stadhouder der V
Kabinet van den Heer Stokkhoo
oorlogsscheepje, dat door ze
kunstig met de linkerhand g
gebouw afgestaan tot onder

Het voormalige Magaz
een groot gebouw. Men
eene scheepstimmerwerf,
oorlogschepen. Het we
taire Gevangenis h
gesticht ingerigt,
genis verbouwd, w
gebouwen der stad
lijks afwisselende

De voormalige
plaatse, alwaar
In het jaar 15
eene Munt vo
Hoorn geplaat
Zuidzijde d
gebouwd we
te Medembl
op drie,
jaren bep
garniz
ingerigt

Het
vest,
gebou

He
Ge
der
Ma
ge
w

, dat toen ook nagenoeg 8 ell. hooger
In 1521 sloeg de bliksem in de kerk,
kkig geblascht. Het springen van den
3, heeft ook veel schade aan de groote
llen der schade werden de namen en
en, die deel hadden genomen aan de aan-
glasraam aan de Noordzijde van de kerk,
gels:

OND, DOOR 'T SPRINGEN, KERK EN DAKEN,
RDEELSDAG. OPDAT DE NAZAAT 'T ZOU
E RAAD, DIE EER VERDIENT DOOR TROUW,
ZIJN SCHILD HIER STELLEN BIJ 'T VERNAKEN.

H. FOKKENS 1703.

een geheel nieuw glasraam in het koor aan de
amen en wapenschilden van hare leden, waar-
laatst werd, geteekend door Mr. ROMEIN DE HOOGE,

ONDER! 'T GLAS GESCHONKEN DOOR DEN RAAD,
WAPENS, DAAR STADS WELZIJN IN BESTAAT.

lingen en versierselen, werden, in de eerste helft
w, nog vele andere reparatiën aan de Groote kerk
ene nieuwe ramp trof in het jaar 1749 een gedeelte
Op den 13 October van dat jaar werden, bij de
s van den Heer MEINARD MEREES SCHAGEN, Luitenant-
vallerie en Kolonel van een regement ruiterij, ten
nden, de drie eerste vakken der kerkglazen, door het
geschut buiten de kerk, alsmede de westerglazen van
, bijna geheel vernield, stortende zelfs stukken van de
nkels ter neder. De schade werd echter op kosten van
n den overledene hersteld. In het jaar 1774 werd er
aakt met de daarstelling van een geheel nieuw orgel,
't begin van het jaar 1777 voltooid werd. Het was ver-
r JOHANNES MITTENBEYTER en had een en veertig stem-
kende registers voor drie handklavieren, ieder van drie
octsen, gaande van groot C tot drie gestreept e''', bene-
vrij pedaal of voetklavier van twee octaven, gaande van
t een gestreept c', welke klavieren elk afzonderlijk en door
n drie koppelingen, op onderscheidene wijze met elkander
lig gebruikt, en het vrij pedaal aan de handklavieren gekop-
den. Het geheele orgelwerk was geplaatst in twee net bewerkte,
en beeldwerk versierde kasten, staande op een even sierlijk
d oxaal, hetwelk op kolommen rustte. De prestant, 16 voe-
0 ell. 2 palm.) van het manuaal, stond in de groote kast en de
nt, 8 voet (5 ell. 1 palm.), in de kleine kast of het rugpositief,
rijkten als paradepijpen van gepolijst Engelsch tin in het front.
orgel had zes blaasbalgen, welke eenen genoegzamen wind voor
geheele werk aanvoerden. De grootste ramp kwam deze kerk over
3 Augustus van het jaar 1838, toen het werk van onderschei-
ne eeuwen in weinige uren door de vlammen vernield werd. De
and, door onvoorzigtigheid der loodgieters ontstaan, nam in het
rooge houten verwulf zoo spoedig toe, dat aan de redding van het
gebouw zelfs niet meer te denken was, en het alleen aan den gun-
stigen wind, die het vuur over een min bewoond gedeelte der stad
dreef, de ijverige pogingen van de ingezetenen en naburige gemeenten

Digitized by Google

Ook is er te Hoorn een Kantoor der brieve
het *Achterom*.

Men heeft er, buiten de fraaije groote kerk, die
tus 1838 door de vlammen vernield, en thans me
bouwd is, nog twee Hervormde kerken, zijnde de N
de Oosterkerk.

De Grootekerk staat tusschen de *Kerkstraat* en
Omtrent het jaar 1323 werd te dier plaatse de eerste
Hoorn van hout opgetimmerd, en aan den H. Cyriacus
toen zij, zes jaren later, door den bliksem getroffen
afgebrand, hebben de ingezetenen, in het jaar 13
kerk van grooter omvang en met zwaarder kosten opg
ter gedachtenis van den H. Johannes *den Dooper* en
werd ingewijd. Hiertoe hebben die van Scharwoude
tendijks staande, door eenen hoogen vloed was wegg
zij zich in de kerk van Hoorn inlijfden, in het jaar
ken, de kelken en andere versierselen, welke zij bij
hadden, gegeven; doch voornamelijk hebben zij aa
schonken een groot standbeeld van de H. *Maagd*
het hoofdaltaar geplaatst werd, en sedert altijd onde
Onze Lieve Vrouwe van Scharwoude
weest. In het jaar 1459 werd er een stukje van he
groote statie in de kerk gebragt en in een zilveren
hetwelk daar altijd met eenen plegtigen eerbied
De pastorie heeft steeds ter begeving van de
vestiging moest bij het domkapittel te Utre
Pastoor trok jaarlijks bij afwezenheid 200
den). De pastorie bragt alle jaren, met
guldens (420 guldens) op, en had tien
liggen. Op dat land stond het kloos
dáár onder dit beding getimmerd
lijks 15 Rijnsche guldens (21 gu
ook, zoo als het beweerde, d
boven trok de pastorie jaarlij
doch de Pastoor had gee
zelfde kerk, op het alt
nes *den Dooper*, w
ongedrukte lijst
eene vikarij, he
eerst door de
len van Bei
aan de
Beijer
gem
r

is
volkom
geplaatst,
speelwerk in den
jaar was de groote bra

. Zij is
onsierlijk
lang, en
doorluch-
64, is zij

en mouterij,
e predikplaats
, doch nader-
us Sapma, deed
1631. Deze kerk
dert het jaar 1816
kerk, het zooge-
ietwelk een ruim ge-
gemeente in gebruik.
nne vergadering gehou-
ekamsteeg, waar Johannes
rede hield. Daarna heb-
, alwaar, op den 18 Oc-
al is gedoopt. Vervolgens
ens verlegd, uit verscheidene
r 1631 een gebouw gekocht
, waaraan den 7 Mei van dat
dat den 1 Julij daaraanvolgende
6 voeten (15 ell. 8 palm. 5 duim.)
ell.) breed gemaakt. In het jaar
voeten (ruim 5 ell.) in de breedte
ners; in 1660 is ook een bekwaam
getimmerd. Toen bereikte deze gem.
aar op het kersfeest van 1658 hier bijna
n. Met goedkeuring van Heeren Burge-
eren of kerkeraden der Luthersche ge-
hunne oude Kerk wegbreken, benevens nog
die zij reeds vroeger gekocht hadden, en
nieuwe en zeer fraaije kerk bouwen, welke
ig werd ingewijd, en in welker consistorieka-
everf van den Predikant Johannes Vijandt hangt.
en jare 1773 een geheel nieuw en sierlijk woon-
ant opgetrokken, terwijl, in hetzelfde jaar, door
msterdam, wiens vader vroeger Predikant in deze
was, een orgel aan de kerk ten geschenke werd ge-
k beslaat buitenwerks 28 ell. in de lengte, ruim 13 ell.
breedte; de zijmuren zijn ruim 9 ell., en de voor en
im 11 ell. 7 palm. hoog. Van binnen is dit bede-
eveer 26 ell. 6 palm. en breed ruim 13 ell., zijnde de
en vloer tot den onderkant van het midden verwulf 6 ell.

vroeger te Hoorn verscheidene Doopsgezinde kerkjes,
ere eene van Westwaterlanders, in de *Ramen* en in de
Steeg, en eene van de Friezen, in de *Peperstraat*. Ieder
emeenten had twee gewone Leeraars, benevens éénen die in
eze kerken over en weder predikte. Ook hield men in beide
ende de vier wintermaanden, des Woendags oefening. Thans
en de Doopsgezinden te Hoorn slechts ééne kerk, zijnde die in de

Digitized by Google

Ook is er te Hoorn een Kantoor der brieve
het *Achterom*.

Men heeft er, buiten de fraaije groote kerk, die
tus 1838 door de vlammen vernield, en thans met
bouwd is, nog twee Hervormde kerken, zijnde de No
de Oosterkerk.

De Grootekerk staat tusschen de *Kerkstraat* en
Omtrent het jaar 1323 werd te dier plaatse de eerste
Hoorn van hout opgetimmerd, en aan den H. Cyriacus
toen zij, zes jaren later, door den bliksem getroffen
afgebrand, hebben de ingezetenen, in het jaar 130
kerk van grooter omvang en met zwaarder kosten opge
ter gedachtenis van den H. Johannes *den Dooper* en
werd ingewijd. Hiertoe hebben die van Scharwoude
tendijks staande, door eenen hoogen vloed was wegg
zij zich in de kerk van Hoorn inlijfden, in het jaar
ken, de kelken en andere versierselen, welke zij
hadden, gegeven; doch voornamelijk hebben zij
schonken een groot standbeeld van de H. Ma
het hoofdaltaar geplaatst werd, en sedert altijd
Onze Lieve Vrouwe van Scharwoude
weest. In het jaar 1459 werd er een stukje
groote statie in de kerk gebragt en in een zilver
hetwelk daar altijd met eenen plegtigen eer
De pastorie heeft steeds ter begeving van de
vestiging moest bij het domkapittel te Utr
Pastoor trok jaarlijks bij afwezenheid 200
den). De pastorie bragt alle jaren, met
guldens (420 guldens) op, en had tien
liggen. Op dat land stond het kloost
daár onder dit beding getimmerd
lijks 15 Rijnsche guldens (21 gulden
ook, zoo als het beweerde, de land
boven trok de pastorie jaarlijks 20
doch de Pastoor had geene jaarg
zelfde kerk, op het altaar van d
nes *den Dooper*, was eene kap
ongedrukte lijst van Hertog M
eene vikarij, hetzij dat dit d
eerst door de Graven was verg
len van Beijeren de begeving
aan de overheden van de st
Beijeren, gemelde overheid,
gemagtigd, om den Koster a
ruim en deftig kruisgebouw,
breed en bijna 19 ell. hoog
het koor op twaalf pilaren.
en ongeveer 36 ell. hoog;
spitsje, ter hoogte van ru
is van tijd tot tijd verbet
volkomenheid gebragt. In
geplaatst, en in het jaar 1
speelwerk in den toren werd
jaar was de groote brandk

Digitized by Google

van den toren in het klokhuis. dat toren en ... gemaakt werd, overgebragt. In 1687 ... doch de brand werd nog gelukkig ... kruidmolen, in het jaar 1705. ... kerk gedaan. Na het herstellen ... wapenschilden der werkbaas. ... neming, geplaatst in een ... waaronder de volgende regels ...

Dz Beskrmudelen ...
Es scheinte de ...
Gheduren, liet ...
Elk werkbaas ...

Ook gaf de Regering ... Noordzijde, met de ... boven een tafereel geplaatst ... met deze regels:

Ontzie, o Dom... 't Zijn deze Wijken, ...

Buiten deze herstellingen ... der achttiende eeuw, ... gemaakt, maar eene ... van dit gebouw. ... plegtige begrafenis ... Generaal der Cavallerie ... dienste dezer landen, ... lossen van het ... het kostershuis, ... gemetselde schinkels ... de weduwe van ... een begin gemaakt ... hetwelk in het ... vaardigd door ... men of speelwerk ... en vijftig toetsen ... vens een vrij ... groot C tot ... middel van ... gelijktijdig ... peld werden. ... met hof- en ... gebouwd ... ten (10 ell. ... prestant, ... en prijkten ... Dit orgel ... het ... den ...

...oken en thans
... in de *Gouw*
...klooster- in
...weeshuis, ter-
... het St. Maria-
...et *Oost*, later tot
...r, op de *Kleine-*
...nende.
... om den gevel ver-
...aande uit twee gebou-
...naamd. Wanneer het
... te wijzen. Alleenlijk is
...voorhanden, gegeven in
... het oprigten van een
... 1563 vernieuwd. Het
...wd. Uit dit gesticht zijn
...jaar 1841, opgenomen in
...kingen besteed.
...was eertijds een klooster aan de
...ering der Regering te Hoorn,
...is ingerigt. De Graaf van Bossu
...dadelijk na zijne gevangenne-
...in hechtenis gesteld, gelijk nog
...boven den eersten noordwestelij-
...kerk, te bespeuren is:

...WELT

...NAVIE,

...GRATIE.

...o als getuigd wordt, in de
...1531, gesticht had. Het
...729, aan de zijde van de
...ne fraaije vertrekken ver-
...*aat*, tot dit Weeshuis be-
...waar de Graaf van Bossu,
...nen aldaar nog het navol-

...DAG
...ror Hoorn.
...LAG
...LAG,
...D VERLOREN.
..., in het *Achterom*, in
...ig gebouw, lang 41 ell.
...nnenplaats; daar achter
...amer is, in arduinsteen

...E IN HAAR SCHOOT,
...AAT IN NOOD.
...tershof genaamd, in
...ter der Kruisbroederen

Digitized by Google

Peperstraat. Vroeger hadd
lijke vergaderplaats, die oo
De Roomsch-Katholi
welke 920 Communikanten
pellaan bediend wordt, heef
bouw oudtijds de drie Tu
De Roomsch-Katholi
die 820 Communikanten (o
en door eenen wereldlijken
wordt, heeft hare kerk in
kerk van het Mariaklo
bladz. 808 vermeld, dat
ming is teruggekomen.
De derde statie, welke
Wereldlijken Geestelijke
ven. De kerk, die in
toegewijd was, was zond
Voorheen hadden de
Jezuiten dienst deden,
De eene dezer kerken,
De andere, in de *Pepe*
certzaal.
Vóór de Hervorming
Cornelis in de *Oosterst*
overlegd hadden te zam
ergens verschil over kre
had, zijn zij van malkan
zij begrepen was, de and
het werk dewijl zij beid
zoodat er de kinderen
Daar
Sticht
Handen
Sij han
Een dezer kapellen, zij
in het jaar 1464, door de
geven aan de Zusteren
die haar in het jaar 149
vroeger slechts van hout
Hervorming, afgebroken,
Men had voor de Reformat
mans-, en zeven vrouwenkloo
in de *Gouw* (*Nieuwstraat*), w
Petrusklooster, gewoonlij
ten de stad gelegen, doch in
alzoo in den *Dal* staande, in w
mannenhuis gebouwd is, d
het St. Agnietenkloster,
Admiraliteitshuis of Pri
nakloosters, aan de oostzijde
gedeelte van de Muntstraat bes
Kazerne van het garnizoe
den gebezigd wordende; het Ce
de tegenwoordige *Nieuwstraat*, wa

Digitized by Google

...20 werd er nog een Armen Weeshuis, in *de Ra-*
...; ...elwaar men arme kinderen aan het kammen, spinnen
...elp, doch het verviel na verloop van eenige jaren uit
...rhoud.

...in 1445, buiten de stad, op den *Keerenerweg*,
...huis gesticht, bij eene kerk van Sr. Lazarus. Het
...zestiende eeuw tot een Proveniershuis gebruikt; doch
...niet meer. Van de kerk, die er bij stond, is het
...overgebleven. De middelen van dit Leproozenhuis zijn
...t Huiszitten-Armen-Weeshuis vereenigd geworden. Ter
...het gestaan heeft, ziet men thans weiland.

...een klein hofje te Hoorn, staande op het *watertje* van
...*eld*. Het werd in den jare 1684 gesticht, door eenige
...n Remonstranten, van welke de voornaamste waren
...e vader en Klaas Stapel; naar dezen laatste draagt het
...m van Klaas-Stapels-Hofje. Het was bij de eerste
...chikt voor oude ongehuwde vrouwen en weduwen, die
...en waren bij de Remonstranten of Doopsgezinden, noch
...dere bijzondere gezindheid, doch te Rijnsburg het Avond-
...s. Ook plagten er de Collegianten hunne vergadering te
...ans wordt het bewoond door oude vrouwen. De voordeelen
...ije zijn vrije woning en vrij accijns. Men plagt er ook
...ige proven uit te deelen, dat thans uit onvermogen
Volgens een verdrag bij de eerste stichting gemaakt,
...hofje langen tijd onder het bestuur der naaste bloedverwan-
...n gemelden Pieter Bos.

...k van Leening of Lombard, staat in de *Wisselstraat*.
...r 1578 werd op voorspraak van Willem I, Prins *van Oranje*,
...d voor de eerste reis toegestaan, te Hoorn, eene tafel van
... mogen oprigten.

...heeft men nog te Hoorn vier Begrafenis-ondersteu-
...bossen, en een Genootschap tot ondersteuning van
...tige kraamvrouwen, alsmede Vrouwenvereeniging-
Tot Heil der Armen, die aanvankelijk veel nut stichtten.

...de wetenschappelijke inrigtingen behoort: de Latijnsche
...ol, in de *Kruisstraat*, bestaande uit zes klassen, waaraan
...r door eenen Rector, eenen Conrector en eenen Preceptor, thans
...alleen door eenen Rector, en eenen Leeraar in de Wiskunde onder-
...gegeven wordt. De eerste, die, na de Reformatie, als Rector in de
...usche school onderwijs gegeven heeft, is geweest Andries Bas. De
...te Rectoren waren E. Epkema en J. S. Swaan, sedert 1826 op-
...olgd door *Dr.* C. A. Assing; alle bekend door hunne schriften en
...lingen.

De Stadsboekerij, die eerst in den jare 1535 opgerigt werd,
...s geplaatst aan de zuidzijde van het oosteinde der Groote kerk, boven
...oude sacristie, later de kamer van Kerkmeesteren. Men bewaarde
...een afdruksel van den *Spiegel der Behoudenisse*, zijnde een der eer-
...ste boeken door Laurens Janszoon Koster te Haarlem, omtrent het
...jaar 1440, gedrukt. Het is den regerende Burgemeesteren, op den
19 Februarij des jaars 1615, vereerd geworden door Israel Jakobsz,
...burger van Hoorn. Na den brand der kerk zijn nog eenige half ver-
...schroeide bladen gevonden en verzameld.

...Ook heeft men er eene School voor Geneeskundigen ten
...atten lande, in het *Prinsenhof*, opgerigt in het jaar 1825,

of Augustijner Monniken geweest is, werd in het ja
en tot een Oudemannenhuis geschikt gemaakt. In h
er het Oudevrouwenhuis bijgevoegd, en droeg sedert
Oudemannen- en Vrouwenhuis, hoewel er te
vrouwen in geplaatst waren. Doch in het jaar 16
Proveniers van den Keerenerweg, buiten de Noorder
bragt, en na dien tijd is het een Proveniershuis
jaar 1692 werd het geheel vernieuwd, met eenen
over de *Ramen* uitziende, versierd, en met onde
vertrekken vermeerderd. De oude kerk der Augustij
tijd was blijven staan, werd toen afgebroken. In
plaats, het Vierkant genaamd, alwaar de Regerin
zinnigen en lieden van een ergerlijk leven deed opsl
ingang van dit gesticht leest men: Oud Mann' en Vr
hooger is dit opschrift:

Consulibus flammescit amor: nec Patribus
Occidit, Obsepsit flammea Cura senes.
Machina testatur. Firmant insignia. Tan
Praemia sint Superis exoritura Viris.

(d. i.: Bij de Burgemeesters is de liefde ontvlamd, en
den is de ijver niet bezweken. Een vurige bezorgdhei
ingenomen. Dit kunststuk getuigt het. De sierade
Mogt de hemel zulke mannen beloonen).

Ter wederzijde ziet men de namen en wapenschilde

Mr. Albert Sonck	Mr. Jacob Ver
Mr. Jacob van Foreest	Nicolaas Wijn
Cornelis Ment	Outger Groot
Mr. Allard Merens R. B.	Outger Molen
Fasces et Secures Reip.	Sijmon Baars

Hornanae Anno MDCLXXXXII

Het voormalige-Huiszitten-Armen-W
Weidje, in het jaar 1599 eerst tot een Pesth
den grond van het voormalig Augustijn
in het jaar 1685 vertimmerd, waarna
deren hier werden bijeengebragt. De
dezer inrigting, werd voornamelijk
de Jonge van Ellemeet, Echtge
Heer *van Oosthuizen* enz.,
weder oprigten van dit
daarenboven het nog
zijn de inkomste
alleen later
maar d
onde
de
huize
werd g
doch hier
keerd. In
en met eenen
vermeerderd. In
Burgerweeshuis overge
Huiszitten-Armen-Weeshui
waartoe het nog dient.

Digitized by Google

In het jaar 1620 werd er nog een [illegible]
, opgerigt, alwaar men arme [illegible]
ander werk hielp, doch het verve[illegible]
ook aan onderhoud.
Ook was reeds in 1445 [illegible]
Leprozenhuis gesticht [illegible]
d nog in de zestiende eeuw [illegible]
ns is het er niet meer. [illegible]
orwerk lang overgebleven. [illegible]
t die van het Hunsitten-Armen-[illegible]
latse, waar het gestaan heeft [illegible]
Er is nog een klein hofje te [illegible]
Monikkenveld. Het werd in den jare [illegible]
llegianten en Remonstranten [illegible]
rman Bos de vader en Klaas Staats [illegible]
fje den naam van Klaas-Staats-[illegible]
rigting geschikt voor oude ongehuwde [illegible]
ene lidmaten waren bij de Remonstranten [illegible]
j eenige andere bijzondere gemeenten [illegible]
aal hielden. Ook plagten er de Collegianten [illegible]
ouden. Thans wordt het bewoond [illegible]
an dit hofje zijn vrije woning en [illegible]
arlijks eenige proven uit te [illegible]
chterblijft. Volgens een vermelding [illegible]
tond dit hofje langen tijd onder het [illegible]
en van den gemelden Pieter Bo[illegible]
De Bank van Leening [illegible]
In het jaar 1578 werd op voorgedragen [illegible]
aan iemand voor de eerste maal [illegible]
leening te mogen oprigten.
Voorts heeft men nog te [illegible]
nings-bossen, en een [illegible]
behoeftige kraamvrouwen [illegible]
gen: *Tot Heil der Armen*.
Tot de wetenschappelijke [illegible]
school, in de [illegible]
vroeger door een [illegible]
echter alleen d[illegible]
wijs gegeven [illegible]
Latijnsche [illegible]
laatste [illegible]
gevol[illegible]
ler[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

s Hout-
t stelsel
ietwelk in
it gemaakt.
nlijk Teyne,
te Leuven;
2, en Mr. Jan
na van 1788 tot
n de Hoogeschool
toe aan het Athe-

oogerbeets, geb. den
ede de Latijnsche lier
het jaar 1567, † in No-
lijk in het jaar 1668, als
legie ter Admiraliteit van

Dunius, eigenlijk Jacob Ver-
annes Hornanus, uit de zestiende
orteplaats, en Albertus Verlanius
1577, † 14 Januarij 1606.
rnelius Hornensis of Hornanus, uit
sciculus Temporum heeft geschreven;
de Jonge, † 13 November 1537, en
rk Volkaerdtz. Seylmaeker, geb. den
April 1630.
; Jaques Wabbe, die in het begin der ze-
eeft; Jan Albert Roodsens of Rotius, geb.
iende eeuw; zijnen zoon Jacobus Roodsens,
1651, † in 1681; Jan Linsen of liever Jan van
auw, geb. in 1627, † in 1681; Pieter Gallis,
n 1697; Gaspar van den Bosch, geb. in 1634;
oof, geb. in 1652; diens zoon Hendrik Rietschoof,
rman Henstenburgh, geb. 9 October 1667, † 30 Oc-
aas Kloeck, geb. omstreeks het jaar 1730, † 26 No-
, Jan Kray, geb. 21 Maart 1730, † 1 April 1806.
schilder Jozef Oosvries, geb. in 1628, † in 1661.
Kenaars Pieter Aartze Blaauw, geb. 2 November 1744,
ober 1808, die tevens een bekwaam beeldsnijder was, en
Doesjan, geb. omstreeks het jaar 1740, † 15 Februarij 1817,
mede als schoonschrijver en fraai werker in papier te heb-
oen kennen.

Digitized by Google

of Augustijner Monniken geweest is, werd in het
en tot een Oudemannenhuis geschikt gemaakt. In
er het Oudevrouwenhuis bijgevoegd, en droeg sedert
Oudemannen- en Vrouwenhuis, hoewel er t
vrouwen in geplaatst waren. Doch in het jaar 1
Proveniers van den Keerenerweg, buiten de Noorde
bragt, en na dien tijd is het een Proveniershuis
jaar 1692 werd het geheel vernieuwd, met eenen
over de *Ramen* uitziende, versierd, en met ond
vertrekken vermeerderd. De oude kerk der Augusti
tijd was blijven staan, werd toen afgebroken. I
plaats, het Vierkant genaamd, alwaar de Regeri
zinnigen en lieden van een ergerlijk leven deed opsl
ingang van dit gesticht leest men: Oud Mans' en Vr
hooger is dit opschrift:

Consulibus plaudescit arbor: nec Patribus
Occidit, Obsepsit plaudda Cura senes.
Machina testatur. Firmant insignia. Ta
Praemia sint Superis exoritura Viris.

(d. i.: Bij de Burgemeesters is de liefde ontvlamd, e
den is de ijver niet bezweken. Een vurige bezorgdhe
ingenomen. Dit kunststuk getuigt het. De sierade
Mogt de hemel zulke mannen beloonen).

Ter wedersijde ziet men de namen en wapenschild

Mr. Albert Sonck	Mr. Jacob Va
Mr. Jacob van Foreest	Nicolaas Wit
Cornelis Ment	Otger Groo
Mr. Allard Merens R. B.	Otger Mo
Fasces et Sucreis Reip.	Simon Ba
Hornanae	Anno MDCLXXXI

Het voormalige-Huiszitten-Armen-
Weidje, in het jaar 1599 eerst tot een Pesth
den grond van het voormalig Augustijnen
in het jaar 1685 vertimmerd, waarna al
deren hier werden bijeengebragt. De eer v
dezer inrigting, werd voornamelijk toege
de Jonge van Ellemeet, Echtgenoot van
Heer van *Oosthuizen* enz., want deze v
weder oprigten van dit huis alles aang
daarenboven het nog met eene aanmerk
zijn de inkomsten van dit huis alleng
alleen later eene menigte kinderen
maar daarenboven buiten het hu
ondersteund werden. Het onderh
deren, in eene collecte, die
huizen der gegoede ingezetene
werd gedaan, om vrijwillige
doch hiervan werd ook het
keerd. In het jaar 1739 i
en met eenen deftigen in
vermeerderd. In Maart 17
Burgerweeshuis overgebra
Huiszitten-Armen-Weesh
waartoe het nog dient.

n oorzaak
; hoewel
loften, in
ieten heb-
n door den
zij, zich
ring nood-
dreef. De
jaar 1568,
edert open-
September
a het inne-
d Hoorn, op
e overgebragt.
nde des gemel-
stad uitbrengen.
om op de Zui-
e doen. In den
Graaf van Bossu
ns een groot getal
In het jaar 1574
de stad verdacht
gevolge de Gentsche
r des jaars 1576 op
tot zijnen dood toe,
he partij heeft aange-
Staatsche zijde overge-
n Hoorn derwaarts met
e zich te voren te Hoorn

nlusten te Hoorn, door den
wiens knechten aldaar in
el moeite werd die gestild
ap en de komst van Prins
stad bragt.
n Contra-Remonstranten is
t. De Regering was er den
het jaar 1616 Dirk Chris-
dikant van Grosthuizen en
endom der stad. van zijne
deed de kerken der gemelde
ra-Remonstrantsgezinden met
p eenen gerumen tijd aan,
rom gestild werd.
er eenig krijgsvolk te scheep
oor Prins Maurits, om zich
het niet binnen. In Oc-
t na hem eenige vendelen
zijnen zin veranderde. De
nen, en voor de Contra-Re-
apma, Predikant der Remon-
te hij er niet zonder een ge-
r de Remonstranten hard ge-
, somtijds boven de plakkaten,

ondernam hij echter, acht
Noorder- en Westerpoorten.
der stormladders, toen de b
greep, de bestormers deed
verlaten. In het volgende
hun oogmerk beter, alstoe
Hollandschen Stadhouder d
de stad terug te mogen kee
mer naar een ambt te zu
het jaar 1482 de Regering
Maarten Velaar in zijn am
jaauwschgezinden het roer
de Hoekschen uitgedreven
in gemeld jaar de stad we
nog gedurig voortwoedende
jaauwschen, door eenige kri
steund en aangevoerd door
kwamen, en dus geweldige
weinig bewesten de Noorder
kelijk verlies afgeslagen;
sten storm sneuvelde, waa
stormenderhand innam en
gezinde burgerij aanrigtte.
Hoorn, om de ingezetenen
In het jaar 1481 was e
staan, waardoor geheele stra
In het jaar 1491 werd he
welk jaar het Kaas- en Be
pleegd hebbende, eindelijk
De pest nam in den zom
In het jaar 1514, op
gat in den dijk, niet ver
Meer, dat nu de Kleine-W
weinig van deze zijde van
dat wel twee honderd en v
twintig morgen land wegsp
dat nog sedert, door het g
gewassen is, voornamelijk
het Berkhouter- of Grootew
dijkt is. Door deze doorbr
Groote Pier, poogde in
sommigen schrijven, dat hi
welk echter door Velius, al
Op Allerheiligendag van
Westerpoort en van den dij
De plakkaten tegen de kett
ven werden, zijn te Hoorn
verzekert, dat er behalve vi
om geloofszaken zijn omgebr
genten, omtrent de Onroom
dat de stad, in getal van h
is toegenomen.
In het jaar 1566 verliet
toniuskerk, het Pausdom, e

Digitized by Google

…e plaatsen wel ter hoogte van 6 voeten,
… van het Klein-Oost, het Groot-Oost, het
…ten die een gedeelte van West-Frieslands
buitenstad van de binnenstad scheiden),
…te ook de binnenstad op de meeste plaatsen,
hoogte van 2, 3 of 4 voeten overstroomd.
…hten, het kloppen en bonsen op vensters en
…de been en in rep en roer. Men trok om-
…hts de alarmklok, en de Regering vergaderde
…het raadhuis, en gaf bevel om spoedig van de
…oort, ter lengte van omtrent 400 roeden (1132 ell.),
…vest gevuld te vervaardigen; doch, hetgeen meer
het water wederom begon te zakken, en ofschoon
…nbreken van den dag, even buiten de Oosterpoort
…n den Zeedijk ontwaarde, verhoedde men nog dit
beschoeijen van de zwakste plaatsen van den dijk,
…kken van den kruin, door schepen met water en
…och een nieuw gevaar bragt nieuwe vrees aan. Men
…ijk, dat de binnenste deuren van de schutsluis (die
…ding van den gemeenen zeedijk geplaatst is, en zoo
…ng van het overtollige binnenwater, als tot afwering
…g vloeijend zeewater, mitsgaders tot doorlating van al-
…nvaartuigen dient) gebreeuwd waren, en zoo digt op
…, dat er meer water door de spleten der buitenste
…e, dan de binnenste konden lozen, zoodat het water in
…er sluis tot even gelijke hoogte was gerezen als daar
…uitenste schutdeuren stonden dus los, en boden geen
terwijl al de kracht van het aanpersend buitenwater op
…deuren aankwam, waardoor de westelijke sluismuur naar
…e eindelijk begon te scheuren, en het te vreezen stond,
…e binnenkant met hoofden en deuren binnenwaarts zou-
…n, hetwelk eene jammerlijke overstrooming, van de ge-
…stad en den banne van Hoorn, ja zelfs van een groot
…het Noorderkwartier zoude veroorzaakt hebben. Men deed
…der binnenste deuren ophalen, om het water in het ver-
…onderen, en schoorde de buitenste deuren, tegen de gewel-
…ingen, met zware dwingbalken zoo op de hoofden van de
…n de sluismuren, welken door jijns en andere gereed-
…gemaakt en ondersteund werden; ook had men op last van
…vaartuigen, met dijksteenen geladen, voor den mond
…gereedheid, om in den uitersten nood te kunnen laten
…het gebroken gat zoo veel mogelijk te stoppen. Doch
…men dit laatste middel niet aan te wenden: het water
…t vallen, was des namiddags ten vijf ure zoodanig
…t meer dan 59 duimen (1 palm. 5 duim.) boven
…behoud van deze sluis voor instorting heeft de bin-
…ele kwartier, voor eene jammerlijke overstrooming
…morgens om 4 uur op zijn hoogst, wanneer men
…le hoogte van 98 duim (ongeveer 3 palm.) boven
…6 duim (ruim 1½ duim.) hooger dan bij de be-
…het jaar 1717 bevond. Ofschoon de ontsteltenis en
…ellenen groot was, liep alles zonder ongelukken
…af, behalve, dat eenige goederen en koopman-
…of geheel bedorven waren, en vele gezaagde en

Digitized by Google

verzwaard
zeven of
ven zitte
Wille
van Holl
melden
Reinier
alzoo h
vroedsch
20 Sept
omver
weer
viel
terij
vang
De
Hoo
huiz
and
ver
I
nav
te
Hol
van
W
m
b
n
d
v
h
I
n
I
e
d
H
S
ve
an
ui
pe
jaa
17
nog
hon
D
ken
had.
zoo ge
en kel
koopma

Digitized by Google

bij te wonen, den optogt sloten. Nu zocht het gemeen het
n van den aanslag tegen het genootschap op de Purmerenders
n. Men wil dat een hunner, met eenen steen gesmeten, naar
geweer greep. Dit deed de woede ontblaken en zou de deer-
gevolgen na zich gesleept hebben, had niet een der Bevel-
van het genootschap, welke het bataillon sloot, moeds genoeg
, om zijne manschappen regtsomkeert te doen maken en het ge-
te doen vellen, ten einde des noods op de oproerige menigte
dringen. Zulk een moedbetoon deed het gemeen ijlings terug-
een, waarop de gewapende manschappen onverlet door de poort
aen. De leden werden afgedankt en men vreesde verder geene
nis, toen, tegen het vallen van den avond, de aan het hollen
akte hoop zich voor en rondom de Doelen verzamelde, en de
schrikkelijkste bedreigingen tegen de aldaar zich nog bevindende Pur-
erenders uitsloeg. Vrees dat deze, door den nacht begunstigd, het
den ontsnappen, en de schuit, die op hen wachtte, bereiken zouden,
ed eenige naar de stadspoort trekken; terwijl anderen zich daar
aten begaven, om, zoo als zij verklaarden, de Purmerenders aan
n Oudendijk, waar zij van schuit moesten verwisselen, op te wach-
n, weder anderen onthielden zich niet, van een en andermaal een
een te werpen door de glazen der societeits-kamer, waarin de Pur-
erenders zich onthielden. Toen echter de Regering de twee burger-
ompagniën, die op de brandwacht lagen opriep, om met overleg van
en gemeenschappelijk met het genootschap, welks leden allengs weder
in de wapens gekomen waren, te handelen, zakten de muitende me-
nigte af, en sloop, geheel te leur gesteld, weg.

De omwenteling van 1795 was voor Hoorn allernadeeligst, daar een volksleider wist te bewerken, dat de zeemagazijnen van daar naar Medemblik overgebragt werden, hetwelk duizenden in Hoorn verarm-de en tonnen schats voor de daarstelling dezer inrigting te Me-demblik kostte.

Na de landing der Engelschen in Noord-Holland, in het jaar 1799, verscheen de Generaal Abercromby, den 17 September, met zeven duizend man voor de stad Hoorn. Na haar eerst opgeëischt te hebben, nam hij die, gedurende de onderhandeling daarover, bij over-rompeling in, doch ontruimde haar reeds weder den 20 en twee vol-gende dagen, waarop de stad weder den 24 dier maand, door den Franschen Generaal Bardet, bezet werd, die haar echter ook weder des avonds verliet. Des anderen daags trok er wederom eene pa-trouille van de Engelschen binnen, welke er inkwartiering bestelde voor twee duizend man, doch zonder gevolg; alzoo de Franschen op den 26 weder binnen kwamen, en eene patrouille van de Engelschen buiten de poort ontmoet hebbende, tot binnen de stad slaags raakten, met dat gevolg, dat de Engelschen moesten terugtrekken; doch des avonds verlieten de Fransche troepen ook wederom de stad. Sedert dien tijd kwamen er geene vijandelijke troepen binnen de stad, tot op den 3 en 4 October, wanneer zij, weder van alle verdediging verla-ten, door vijandelijke patrouilles werd bezocht. In den morgenstond van den 5 October kwam te Hoorn van den zeekant eerst een Engelsch vaartuig met eenen Officier en eenige matrozen, welke alle schepen in beslag nam, die in de haven gevonden werden, terwijl van de landzijde de Engelsche Generaal Mansourie, met vier honderd man landtroepen en eenige dra-gonders, binnen trok. Terstond gelastte gemelde Generaal de oranjevlag weder op den toren te steken, en dat ieder zich van een oranjeteeken

Digitized by Google

ongezaagde houtwaren va… opeischingen gedaan v… dreven.

Een klein toeval b… dagen, doch alles bleef in d… rijkste veranderingen … Oktober, wanneer de Engelsche … door den bode van h… van de Municipaliteit, … begin van Maart a… de leden van de be… om welke te kee… dan nog geweer en wa… terwijl een oprod… Duiten moesten brengen. … zaakte den volg… ongehoorzaamheid, vabheed … ging van het g… onaangenaam gevolg, dat on… van een in h… kwamende, door een … ingewilligd, … gesteund had, werden … heden van d… stoppen en slagen over… doorgebragt … huis, alwaar het … Raden van … hoofd, daar alles ver… verlegden … matrassen op straat … dit alles v… gehad hebben, waren het … te zenden … provincie naar, in hare … tier aan … Bataviers nacht sloegen de … alle mid… van den vorigen dag waren … ging, d… in de grachten, al… rondgaa… tijd ontwaardde, … men, … verlieten, slechts eene … en dri… die, aldaar blijvende, … niet d… welke dien avond ten … besch… gemaakt. Den vol… comm… zijne divisie binnen, … eene … bezet is. … triott… Hoorn, dat er ge… mels… van 1811 alleen meer … tegen … tigde… Maatschappij … ber… later te niet ging. … daar… zichts niet weinig … Noo… denkbeeld van … van … des middags het … ge… naamde Aschbelt … go… vlijt warkwam … te… rechte met eb. … … … hoogte … … den Buffto… … … Oosterpoort … … … … … het water … … … … …

Oost-Terschelling, meestal de Hoorn, en bij de eilanders Hoorn genoemd, d. op het eil. *Terschelling*, prov. *Noord-*
r. en 18 u. ten N. van *Hoorn*, kant. en 14 u. N. van
gem. *Terschelling*, aan het O. van het eiland. De inw.
meest hun bestaan in den landbouw en in de zeevaart. Ook
men onder dit d. eene belangrijke eendenkooi.
Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Midland-en-de-*
oorn. De kerk, welke een weinig ten N. van het d. staat, plagt
or de Reformatie den Proost van de St. Janskerk te Utrecht 8 schil-
en (11 guld. 20 cents.) te betalen. Zij is tamelijk groot maar smal, en
heeft eenen hoogen naaldtoren, welke zeer oud en, naar het gevoelen der
ilanders, reeds vóór Christus geboorte gebouwd is, en waaraan veel
uifsteen gevonden wordt.

De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *den Burg op Texel* gerekend.

Dit d. is de geboorteplaats van Tetardus, den twintigsten Abt van Lidlum, tot welke waardigheid hij in het jaar 1386 benoemd werd.

HOORN of den Hoorn, ook wel in den Hoorn, d. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 11 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 3 u. N. van den *Helder*, gem. *Texel*, op het Zuidwesteinde van het eiland, 1 u. W. van den Burg.

Dit dorp stond weleer, ten aanzien der regering, onder het toen aanzienlijke dorp *de Westen*, hoewel sommigen willen, dat men dit alleen van de kerkelijke regering begrijpen moet, aangezien Hoorn toen slechts eene kapel had; doch sedert *de Westen* genoegzaam vervallen en de kerk gesloopt is, van welke men nog de grondslagen aanwijst, heeft men alle kerkelijke goederen aan den Hoorn getrokken, hetwelk in de lengte gebouwd en eens, na den Burg, het grootste der dorpen van Texel mogt heeten tot in 1838, als wanneer, ten gevolge van de toen plaats gehad hebbende organisatie van het loodswezen en de daarop gevolgde talrijke verhuizing van loodsen naar het Nieuwediep, deze plaats geweldig is afgenomen en nog dagelijks afneemt, zoo dat thans (1844), in de kom van het dorp, reeds niet meer worden geteld dan 101 h., met 572 inw., en, vereenigd met de daaronder gewoonlijk gerekend wordende buurt de Westen, zamen bevat 111 huizen en 623 inw., meest zich generende met den landbouw en de veeteelt; terwijl niet meer dan de bemanning van de vier zoogenaamde Buitengewone Loodsschuiten van Texel, aldaar tot dus verre woonachtig zijn, met eenen Onder-Commissaris van het loodswezen.

De Herv., die er 560 in getal zijn, onder welke 260 Ledematen, maken er eene gem. uit, welke tot de klass. van *Alkmaar*, ring van *Hoorn*, behoort. Nadat Hoorn eerst bediend was door den Predikant van het geheele eiland, verbleef het bij den Burg tot aan 1619, wanneer het een eigen Predikant bekwam in Willem Barents, die er in 1620 reeds overleed. Tijdens de dienst van Aris Goossen te *Burg-en-Hoorn*, beroepen in 1599 en Emeritus geworden in 1624, is Hoorn er dus van afgescheiden. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De Herv. kerk was vroeger eene kapel, welke later eene parochiekerk geworden is. Deze kerk is een klein, doch hoog gebouw zonder orgel, doch met eenen spitsen toren, die tot baak in zee dient en uit dien hoofde door het Departement van Marine onderhouden wordt. In het jaar 1839 is door Mejufvrouw Aaltje de Ketzer, wed. van den Heer Hendrik Schutte, in leven Predikant aldaar, aan deze gem. vermaakt een huis en tuin, ten einde tot Predikantswoning te dienen.

Digitized by Google

moest voorzien; ook werden wederom zware opeischingen gedaan van brood en sterke dranken, tot dertig duizend ponden brood daags, hetwelk van hier naar Alkmaar vervoerd werd, doch alles bleef in de stad in rust tot op Maandag den 7 October, wanneer de Engelsche Kommandant, buiten weten of voorkennis van de Municipaliteit, requireerde en bij tromslag gelastte, dat al de leden van de bestaan hebbende gewapende burgermagt, die nog geweer en wapens hadden, deze in persoon in den Doelen moesten brengen. Uit vrees voor de gevolgen, in geval van ongehoorzaamheid, voldeed een ieder aan dezen last, doch met dat ongelukkig gevolg, dat onderscheidene burgers, ontwapend en naar huis keerende, door een hoop gemeen volk, welke zich voor den Doelen geschaard had, werden aangevallen en met scheldwoorden, stooten, schoppen en slagen overladen, waarop deze gemeene hoop zich naar het huis, alwaar het constitutioneel gezelschap pleeg te vergaderen, begaf, daar alles vernielde en de geplunderde meubelen met deuren en vensters op straat wierp, hetgeen nog verdere gevolgen zoude gehad hebben, wanneer niet, dat deze hoop door eene Engelsche patrouille zelve... schenddaden ware gestuit geworden. Dienzelfden nacht ... Engelschen alle de burgergeweren, welke hun den vorigen ... overgegeven, aan stukken, en wierpen die daarna in de ... waar men haar den volgenden morgen van tijd tot tijd ... wanneer de Engelschen grootendeels de stad verliet... kleine bezetting in de kaserne achterlatende, die, ... door eene patrouille Hollandsche Dragonders, welke ... elf uren binnen kwam, werd krijgsgevangen ... genden morgen trok de Generaal Daendels er met ... waarna de stad niet weder door vreemde troepen ...

Het Fransche bestuur was zoo noodlottig ... heele buurten en wijken gesloopt, en in ... dan 200 percelen gesloopt werden.

In het jaar 1816 werd er eene door ... van Reederij en Zeevaart opgerigt, die ...

Bij den watersnood van 1825, ... gevaar. Bij eene matige hooge ... gevaar, toen op den 4 Februa... water zoodanig werd opgejaagd ... overliep, en reeds de stad ... men echter belangrijke ... Dan, bij op nieuw ... van 8½ voet (2½ el... ren, de handen ... dreigde het zee... tegen gehoud... te dalen, ...

De be... gewoe...

prov. ...

Digitized by Google

koopbrief van
oster te Amster-
lroeg, » Saaner-
as er eene kapel
nhoeven, welke
rlijks 2623 guld.
et onderhoud en
Amsterdam, als
aldaar, aanzien-
erhoud daarvan,
. te koste gelegd.
nbewoond; sedert
. W. J. Beukman,
evat 2 boerderijen,
rengselen zijn kaas,

prov. *Noord-Holland*.

md, geh. in *Wester-*
Z. O. van *Winschoten*,
e westzijde van de Wes-
Oude-Pekel-A; met 35 h.

rov. *Zuid-Holland*, arr. en
u. O. van *Delft*, gem. *Hof-*

BN, adell. h. in *Delfland*, prov.
van *'s Gravenhage*, kant. en ½ u.
swijk, tusschen de Kerklaan en de
de Hoornbrug.
n slot gesticht, met eenen kenbaren
gebogene kap staat, die hoog uit het
anden opgeworpen berg, van 150 voet
zee kan zien. In de zestiende eeuw lag
.
endom bezeten door den Heer Adriaan van
L, Lid van de Ridderschap van Zeeland.
E-Hoorn, de Hoorn of de Horn, vroeger geh.,
prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. van *Appin-*
u. W. van *Onderdendam*, gedeeltelijk gem. en
enrum, gedeeltelijk gem. en ½ u. O. van *Leens*,
Varfhuizen, waartoe dat gedeelte behoort, aan het
den puinweg van Wehe naar Mensingeweer; met
nw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.
dat ten W. van het maar ligt, behoort onder *Warf-*
28 h. en 170 inw., hetgeen ten O. daarvan gevonden
t onder *Eenrum* gerekend en heeft 9 h. en 130 inw.
., die er 150 in getal zijn, onder welke ruim 100 Com-
n, hebben hier eene stat., welke tot het aartspr. van *Gro-*
behoort, door eenen Pastoor bediend wordt en 900 zielen,
elken 550 Communikanten, telt. De kerk, ten Z. van den
staande en aan den H. Willebrordus toegewijd, is een fraai
w, met een orgel en op haar noordeinde eenen naaldtoren,
in klok en uurwerk, en heeft eene pastorie ten O. der kerk.

Digitized by Google

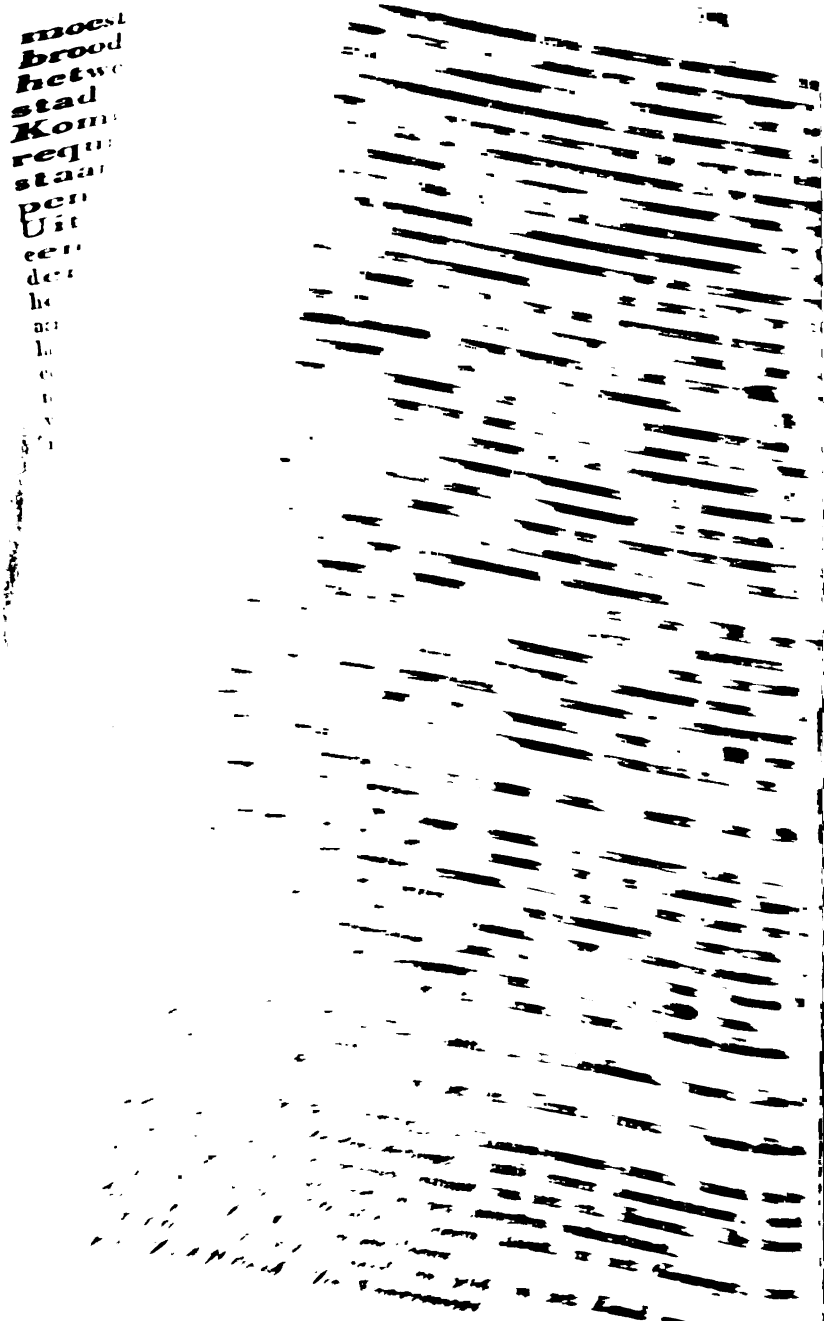

Digitized by Google

ET-NIEUWE-HUIS-TE-), buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-*
. en ¼ u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant., en ¼ u. Z. W.
/, gem. *Rijswijk*.
)UDE-), heerl. en pold. in het *Land van Voorne*, prov.
l. Zie Oudenhoorn.
)UDE-), voorm. d. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Hol-*
in het tegenwoordige d. Hoorn. — Dit d. werd in het
door de Friezen verbrand.
(HET-WAPEN-VAN-), eil. in *Oost-Indië*, in den *Sunda-*
el. Zie Timor.
AAR, gem. in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*,
nt. *Gorinchem* (10 k. d., 9 m. k., 4 s. d.); palende N.
n. Noordeloos-en-Over-Slingeland, O. aan Hoog-Blokland,
nelluinen, W. aan de Giessen, die haar van Noordeloos-en-
geland scheidt.
taat uit de pold. Lutjeswaard, de Lage-Giessen en
naarsche-Hoeken, alsmede een gedeelte van de Hooge-
n, bevat het d. Hoornaar, benevens eenige verstrooid lig-
.; beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 544 bund.
. 56 v. ell., alles belastbare grond; telt 60 h., bewoond door
gez., uitmakende eene bevolking van 320 inw., die meest hun
vinden in landbouw en veeteelt.
nw., die allen Herv. zijn, maken, met die van de b. *Minkeloos*,
le burgerlijke gem. *Noordeloos-en-Over-Slingeland*, de kerkelijke
Hoornaar uit, welke 550 zielen telt, onder welke 160 Lede-
, en tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Gorinchem*, behoort.
leze gem. is tot in het jaar 1610 *Hoog-Blokland* gecombi-
geweest. Zie Blokland (Hooge-). De eerste, die te Hoornaar
het leeraarambt heeft waargenomen is geweest Christianus van der
s. Hij was in het jaar 1604 beroepen te Hoog-Blokland-en-Hoor-
, doch bij de scheiding in 1610 bleef hij te Hoornaar, alwaar
in het jaar 1623 overleed. Het beroep geschiedt door den kerke-
d en twee leden van den ouden kerkeraad, die het laatst zijn af-
reden. — Men heeft in deze gem. één school.
Het d. Hoornaar, oudtijds Hornaer, in de wandeling veelal Hoorne,
ligt 1¼ u. N. van Gorinchem, 4¼ u. Z. Z. W. van Vianen, aan de
Giessen.

Het noordelijke gedeelte, dat eenigzins zandig en hoog ligt, heeft, even als de kerk en het kerkhof, in tijden van watersnood, meermalen tot eene veilige schuilplaats van menschen en vee gediend. Zoo was omtrent het midden der zestiende eeuw Hoornaar eenigzins beplant, zijnde tevens door veel volk uit andere, onder water staande, dorpen bewoond, ten gevolge van den Spaanschen oorlog, zich generende met vischen, en hun vee onderhoudende met het gras, hetwelk zij boven het water afmaaiden. Het water stond hier toenmaals (1572 à 1573) zóó hoog, dat zeker oorlogschip van Prins Willem I, nemende zijnen koers over het verdronken land naar den Lekkant, om de Spanjaarden eenigen afbreuk te doen, voorbij de kerk van Hoornaar voer, over den ouden, nu vervallen, Lingedijk. De Linge had te dier tijd bij Hoornaar, dat toen Hoornaarsdam genoemd werd, hare uitwatering in de Giessen. Men telt er in de kom van het d. 34 h. en 260 inw.

Omstreeks of kort na het jaar 642 heeft Jan van Arkel Ridzertzoon, die door Dagobert, Koning der Franken, met het *Land van Arkel* begiftigd was, de kerk te Hoornaar gesticht. Deze kerk is naderhand

Digitized by Google

Digitized by Google

annemen: dat in vroegere eeuwen te dezer plaatse eene door- n de Linge heeft plaats gehad. Overigens wordt het noor- edeelte van dit dorp, hetwelk, zoo als reeds gezegd is, vrij zandig is, door de vlijt der inwoners meer en meer tot eene arheid gebragt, gelijk aan het overige wei- en bouwland der e, waarvan in het jongst verloopen zomersaizoen (1843) ook bewijs heeft gediend, dat men uit deze gemeente te Gorinchem markt een monster hennep heeft gebragt, binnen zeventig da- teeld.

NAAR is de geboortepl. van ANTONIUS VAN HOORNAAR, een der ne- n Martelaren van Gorinchem.

het jaar 1784 overvielen de boeren van HOORNAAR de lieden, die e schuur met den wapenhandel bezig waren. Het geheele dorp a rep en roer, en met veel geruchts werd eene Oranje- of Prin- ag op den dorpstoren geplant. Burgemeesters van Gorinchem. en, zoodra zij het vernamen, den Stadhouder VAN DIEPENBRUGGE aarts, met last, om die vlag af te halen, aan den bevoegden Reg- het onderzoek naar de beweegredenen overlatende; doch de inwo- van HOORNAAR waren stout genoeg, om eene andere vlag in stede laatsen, terwijl zij den Schout en eenige Gezworenen van dit dorp dzaakten, om zich naar de stad te begeven, en de teruggave van nne vlag te eischen. De Regering van Gorinchem, zich beroepende een plakkaat onlangs uitgegeven, hetwelk alle dergelijke onderne- ingen aanmerkte als oproerleuzen, strekkende tot stoornis van de penbare rust, gaf den Drossaart last om, naar behooren bijgestaan, ich naar HOORNAAR te begeven, door de voegelijkste middelen de vlag in te halen, en binnen de stad te brengen. Over de verdere woelin- gen dezer landlieden zie men het art. GOUDRIAAN.

HOORNAAR heeft zeer dikwijls van het water te lijden gehad; zoo leest men in zekere aantekening van den Heer JOHANNES STULEN, wel- eer Predikant alhier, onder anderen, het volgende:

» In het jaar 1739 was het water tot aan de maand Junij nog op » de akkers en weiden; toen er echter nog, hoewel zeer weinig, hen- » nip en hooi geteeld werd."

» Ten gevolge van de zware overstrooming van het jaar 1740 wer- » den alhier vele huizen tot eenen puinhoop." Op den 14 Junij 1741 » had men eerst het zomerpeil boven."

» Van den 25 Maart tot den 3 Mei 1744 had men maar 2½ voet » water (oppervlakte des velds) verloren; terwijl er omtrent dien tijd » nog wel 4 voet boven het zomerpeil was. Op den 16 Mei van dat » jaar stond het water nog wel 3 voet op het Gemeene Land (het ge- » heele Land van Arkel); terwijl op den 11 Augustus daaraanvolgende, » nog vele polders onder water stonden, en wij toen eerst ons water » te HOORNAAR op het zomerpeil gekregen hadden."

Akelig was het in de gem. HOORNAAR op den 31 Januarij 1809 ge- steld, terwijl men door den geweldigen wind geen schieten of klok- ken uit de nabuurschap hooren kon, en echter de binnenwateren zeer hoog oprezen. Des morgens van den volgenden dag, kreeg men ech- ter de tijding van de doorbraak te Kedichem, en reeds des avonds steeg het water tegen de hoogte van het dorp op, en overstroomde geheel het lage gedeelte. Ellendig was toen de toestand van hen, die zich met de hunnen en hun vee, naar het hoogere gedeelte van het dorp begeven wilden, en door het overstroomen der velden, alwaar de vloed zeer spoedig wies, hierin verhinderd werden. Men maakte

Digitized by Google

door de Noormannen verwoest
Arkel III in 694, en in
en Kobbar gewijd, aan
nog in deze kerk gepredikt
gens geschiedkundige
op een zanddu
door de uitwatering
nachten, waarna
heeft. In het begin
de Heeren van Zevenbergen, in
te Hoorsaar te vergeefs
kwam den Priester
plagt in zijn afwezen
door zijnen Overste
te nemen, werd
Vóór het jaar
door toenemende
ingekort, en
welke vrij
kelijk verrie
klok in de
Rixtel, in
het navolgende
(d. i. Ik
Het oudste
terwijl
1 Januarij
maal aan
seld
J. P.
Hij was
Predik
begra
aan
De
gesti
wo

…rland, prov. *Noord-Holland*, gem.

…welvarende, maar sedert de hier ge-
…etting van rijtuigen, door de Regering
…s zij tot op één huis verminderd; vóór
…een tweede bijgebouwd, dienende tot
…de pont, waarmede menschen en vee
… de Schermer, en thans nog over het
…t worden. Later schijnt er nog een derde
…nu bestaat deze buurt uit drie weinig be-
…genwoordige ligging aan het kanaal, ma-
…chijnlijk, dat deze b. weder tot hare vorige
…n.

…adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*.

…, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, te *'s Gra-*
…RG (HUIS-VAN-).

…voorm. pold. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-*
…, kant. *den Helder*, gem. *Texel*, aan den zuid-
…, zijnde in 1768 door eenige particuliere inge-
…in 1792 verdronken, en nimmer weder beverscht.
… (KLAAS-), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-*
…HOORNE-POLDER.

(HET), inham in de *Zuiderzee*, aan de westelijke
Noord-Holland.

Schardam en den hoek van Wijdenes tot uitein-
de aanmerkelijkste breedte omtrent de stad *Hoorn*,
en naam ontleent, terwijl zij die stad eene geschikte
De visscherij in deze golf behoort aan gemelde stad en
hare burgers en door de ingezetenen van Schellink-
woude en Schardam uitgeoefend worden.

…OGGE, streek in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*.
…GGE.

…-NIEUWLAND, pold. op het eil. *Terschelling*, prov.
…*nd*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Terschelling*.

…S-POLDER, polder in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*.
…POLDER.

…HIL, pold. in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*,
…tr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-*
…palende N. en O. aan de Vierendeelen, Z. aan de Haven
…ge-Zwaluwe, W. aan den Zonzeelsche-polder, tusschen den
…og en den Molenweg.

…pold., welke een onderdeel uitmaakt van den *Nieuwe-Zwaluw-*
…*older*, en met dezen in het jaar 1650 bedijkt is, beslaat, volhet kadaster, eene oppervlakte van 33 bund., en staat onder
…estuur van den Nieuwe-Zwaluwsche-polder, bestaande uit eenen
…graaf, drie Gezworenen en eenen Penningmeester.

HOORNHUIZEN, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie HORNHUIZEN.

HOORNHUIZEN (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie
…RNHUIZEN (DE).

HOORN-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem.
Rodegraven. Zie HORNPOLDER.

HOORN-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem.
Hazerswoude. Zie HOORNSCHE-POLDER.

Digitized by Google

dadelijk van eenige aken gebruik, om menschen en vee te redden, en naar het hoogere gedeelte van het dorp over te brengen. Opmerkenswaardig was hier de toevloed van menschen. Op twee kleine gehuchten, die te zamen niet meer dan twee en een halve morgen groot zijn, waren, zoo van het lagere gedeelte dezer gemeente als van Noordeloos, 446 zielen of gevlugt of met vaartuigen uit den vloed gered en hier bijeen gebragt, die meestal van huisvesting en andere noodwendigheden moesten voorzien worden. Niet minder was de toevloed van vee, want behalve de hier op de stallen gevonden wordende beesten, moest men nog een aantal van 560 stuks berging verschaffen, voor welke men meestal dagelijks het noodige hooi met vaartuigen moest aanbrengen. Hoezeer dus in zulk eenen toestand ligtelijk verwarring had kunnen ontstaan, liep alles hier echter geregeld af, terwijl er tevens niemand is verongelukt.

Het wapen van deze gem. bestaat uit een veld van zilver, met twee van boven en beneden getande balken, in het hoofd drie doven, alles van keel (rood); of, zoo als men in de wandeling zegt, uit de baren van Arkel, met drie duifjes er boven.

HOORNAARSCHE-HOEKEN, pold. in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Hoornaar*; palende aan Grootwaard, O. en Z. aan Hooge-Giessen, W. aan Lutjes-

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervla-30 bund. 93 v. r. 44 v. ell., en wordt door de twee Beer-termolens, op de Giessen, van het overtollige water ontla-derbestuur bestaat uit eenen Polderschout en vijf Polder-

HOORNAARSDAM, oude naam van het d. Hoorn-*van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hoornaar.

HOORNBRUG, steenen brug over de trekvaart ... venhage, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, ... *'s Gravenhage*, kant. en ½ u. Z. Z. W. van ... O. Z. O. van *Rijswijk*.

Men vermoedt, dat hier ter plaatse ... heeft, die Keizer Arnolf, in het jaar 8... Dirk I, Graaf *van Holland*, gesch... brug weleer een Hoornhuis ge... was van den Commies, belast ... len op het beestiaal, hoorn... de over deze brug gevoerd ... van welke men de grafel... ook van alles wat te V... en andere onder het ... sen, werd gedood ... Commiezen of To... een wakend oo... werden zoo ... verkoop h... onmagti... danig ... zoo ... s...

dom ...

Digitized by Google

jen in het
n *Gronin-*
t, waartoe

plantaadjen
Suriname.

kw. *Peel-*

: eil. *Java*,

n ½ u. Z. ten
gem. *Haaks-*

, prov. *Noord-*

uriname, in *Op-*
it. Oxford, ten O.
ot; met 122 slaven.
rov. *Noord-Holland*.

prov. *Noord-Holland*,
en-Diemerdam; palende
er-polder en den verdron-
W. aan den Schoolpolder.
de bar. van *Breda*, prov.
en, 1 u. Z. van *Roozendaal*,

gers geven aan **de katoenplant**.
., kol. *Suriname*. Zie VISSCHERS-

Friesland, kw. *Westergoo*, griet.
olde, arr. en ½ u. Z. W. van *Sneek*,
loopen, in het d. *Hemelum*.
lis van het oude eerwaardige **geslacht**
len verder zie het art. HEEELUM.
taan heeft, ziet men thans **eene boeren-**
d hebbende gronden zijn thans **het eigen-**
ersonen.
rov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baar-*
Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. W.
het d. *Huins*, aan de trekvaart van Bolsward
wederzijde van de brug van dien naam over gezegde

ORN (HET), inham in de *Zuiderzee*, prov. *Noord-Hol-*
IER-HOP (HET).
ude beek in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HAAGA.
N-), TER-HOOR of eigenlijk TER-HOON, geh., prov. *Fries-*
Leenwouden, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 6 u.
Heerenveen, kant. en 3 u. O. van *Oudeberkoop*, ten Z. W.
rwolde, waartoe het behoort; thans slechts bestaande uit
t 7 inw.
eh. ontleent zijnen naam van een aldaar gestaan hebbende eigen-
ie hofstede.

Digitized by Google

[redacted] Anderhalve [redacted]

[redacted] Kimbury, arr. en 4 u. [redacted] O. van Wanr, [redacted]

[redacted] Enschede, [redacted]

[redacted] Leuk, prov. Lim-

[redacted] Zee-Haven (Dep.). [redacted] Groningen, arr. [redacted]

Digitized by Google

zeer zware klei, zoodat de rijweg, welke van Ennmatil over dit . naar de Nieuwebrug loopt, in den herfst bijna onbruikbaar is.

HORN (OOSTERBIERUMER-), geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie Oosterbierumer-Horn.

HORN (SEXBIERUMER-), geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie Sexbierumer-Horn.

HORN (SMIDS-), geh. in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*. Zie Horn (De)

HORN (TER), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en u. N. N. W. van *Appingedam*, gem. en 10 min. Z. van *'t Zandt*, 0 min. ten N. W. van *Leermens*, waartoe het kerkelijk behoort.

De Doopsgez. maken, met die van eenige andere naburige plaatsen, eene gem. uit, welke 140 zielen telt, waaronder 60 Ledematen. De erste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jacob Pieters Huizinga, die in het jaar 1766 herwaarts kwam, en in het jaar 1821 overleed. Vóór dien tijd werd de dienst hier waargenomen door zes onderscheidene dus genoemde Liefdepredikers De kerk is een eenvoudig gebouw, zonder toren of orgel.

HORN (TER-) (de Horn). geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, kant. en 1½ u. N. N. W. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. N. W. van *Oldehove*, Z. van Fransum; met 3 h. en 16 inw.

HORN (TJUMMARUMER-), geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie Tjummarumer-Horn.

HORNA, Lat. naam van de stad Hoorn, in *West-Friesland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hoorn.

HORNAER, oude naam van het d. Hoornaar, in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hoornaar.

HORNE of Horn, ook wel Hoorne gespeld, in het Fr. Hornes, voorm. graafs. in het voorm. prinsbisd. *Luik*, prov. *Limburg*; palende N. W. aan het hert. Braband, N. O. aan het Land van Kessel, O. aan de Maas, behalve een klein gedeelte, dat nog aan den regter Maasoever, in het Geldersche ambt Montfoort, gelegen was, Z. en O. aan het graafs. Loon. Binnen den omtrek van dit graafs. lag nog de vorstelijke rijksabdij Thorn.

Dit graafs. bevatte de stadjes Weert, Horn, Thorn en Wessem, welke drie laatste thans slechts dorpen zijn, alsmede de dorpen Baexem, Beegden, Buggenum, St. Elizabeth, Elle, Geystingen, Ghoor, Grathem, Halen, Herten, Heythuisen, Hunsel, Ittervoort, Keizersbosch, Kessenich, Kinroy, Leyveroy, Meijel, Merum, Nederweert, Neer, Neer-Itter, Nunhem, Ophoven, Roggel, Stamproy, Swartbroek, Tungelroy en Warenburg. Zij bevat alzoo de tegenwoordige gem. Baexem, Beegden, Buggenum, Grathem, Halen, Heel-en-Panheel, Heythuyzen, Herten, Horn, Hunsel, Ittervoort, Kessenich, Meijel, Nederweert, Neer, Neer-Itter, Nunhem, Ophoven, Roggel, Stamproy, Thorn, Weert en Wessem, zoodat het thans het geheele kant. Weert, gelijk mede een gedeelte van het kant. Roermonde en een klein gedeelte van de Belgische prov. Limburg beslaat. Men telt er ruim 4750 h., bewoond door ruim 5290 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 28,000 inw., van welke 4473 h., bewoond door 4889 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 26,200 zielen, tot het koningrijk der Nederlanden behooren. De inw. bestaan meest van den landbouw, hoewel er ook eenige fabrijken gevonden worden.

Digitized by Google

HOREB, verl. houtgr. in *Ned*
de *Suriname*, ter linkerzijde in
den houtgr. La Diligence,
607 akk. groot. Thans is het

HOREFFA, berg in *Oost-I*
sche-Archipel behoorende.

Een gedeelte van dezen
van 5 op 6 Januarij 1845
benting, zoo ook de gouv
de kommandantswoning,

HORENHUIZEN, d.
HUIZEN (DE).

HORENHUIZEN (DE)
HUIZEN.

HORENTJE of HET
Noord-Holland, arr.
den Helder, gem. *T*

Het is het zuidwes
tijd afgenomen en g
hier nog een lazar
danige schepen, wel
doch dit huis ligt n
geleden waren de d
werd hier eene zand
van 27 November
Aan dit HORENTJE

HORIK, geh. in
W. ten N. van *Ho*
gem. en ½ u. O.

HORKENBURG
Z. ten O. van *Alk*
en 20 min. N. W

Dit erve, hetwe
van het jaar 1188
slaat eene opperv
thans in eigendom

HORN, d. en
burg. Zie HORNE

HORN (DE),
bacht, prov. *Noor*

HORN (DE), ge

HORN (DE), ge
en 2 u. W. van *G*
horn. — In dit geb

HORN (DEN), ge
Zie KROMMENIEHORN.

HORN (DEN), DEN
prov. *Groningen*, arr.
Z. O. van *Zuidhorn*, g
de *Leege-Meeden*, waar
matil, op den kleiweg va
wel SMIDSHORNE genoemd,

Men heeft er eene Doop
klein onaanzienlijk gebouw,

21 par. u
Halen, Heel
Kessenich
Opheven, Rogge
kerken
Lansel
Dez par.

Digitized by Google

aafs. *Horne*, prov. *Limburg*, arr. en kant.
k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Ha-
an de gem. Roermonde, Z. aan Beegden, W.

d. Horne en de geh. Weerd, Donk, Ha-
benevens eenige verstrooid liggende h. Zij be-
adaster, eene oppervlakte van 1157 bund. 64 v. r.
er 1118 bund. 52 v. r. 55 v. ell. belastbaar land,
woond door 147 huisgez., uitmakende eene bevolking
inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.
er 3 brouwerijën, 1 branderij, 1 leerlooijerij, 1 ko-
pannen- en steenbakkerijen.
die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, die tot het
van *Limburg*, dek. van *Roermonde*, behoort, en door eenen
eenen Kapellaan bediend wordt.
eeft in deze gem. één school.
Horne, Hora, Hoorne, Heura of Heurne, in het Fr. Hon-
½ u. W. van Roermonde. Men telt er in de kom van het
h. en 690 inw.
kerk is een nieuw gebouw, van eenen fraaijen toren voorzien.
werd gebouwd in 1838. De oude kerk van Horne was een der
christentempels van ons land; zij was geheel en al van hard-
gebouwd. In de oostelijke muur vondt men een Romeinsch
schrift van den God Mars; een andere steen was toegewijd aan Mer-
curius. Knippenberg (1) en Heylen (2) maken beiden gewag van den
steen van Mars; de andere was hun onbekend. Bij het afbreken der
kerk zijn zij beide in het bezit gekomen van onzen volijverigen mede-
arbeider, den Heer Charles Guillon, te Roermond, die voor het be-
houd dezer belangrijke gedenkstukken de noodige zorg draagt en die
thans in zijne oudheidkundige verzameling bewaart.

In de maand Mei 1842, vond een Landman in zijnen tuin, in de nabijheid van dit dorp, omtrent 2 voet onder den begraven grond, een klein aarden potje, bevattende een honderdtal zilveren munten uit de middeleeuwen. Al deze munten zijn van het laatst der dertiende eeuw, en dus waarschijnlijk meer dan vijf eeuwen op die plaats bewaard gebleven. Naar men vermoedt zal dit potje aldaar in den grond begraven zijn, bij gelegenheid der hevige twisten, welke te dier tijd in het bisdom Luik, waarvan het graafs. Horne een leen was, woedde. Onder deze munten, waarvan echter de meesten veel geleden hebben, treft men er aan van de Graven van Holland, van de Hertogen van Braband, van de Graven van Vlaanderen, enz.

Men heeft in dit dorp ook een kasteel, het Kasteel-te-Horne genoemd.

Het wapen der gem. Horne bestaat uit drie gouden horens op een schild van azuur (blaauw).

HORNE (DE), buurtje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 7¼ u. O. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 4¼ u. O. N. O. van *Bergum*, ¼ u. O. van *Buitenpost*, waartoe het behoort.

HORNE (GROOT-TER-), state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*. Zie Martena-state.

---

(1) *Hist. ecclesiastica Ducatus Geldriæ*, p. 21.

(2) In de *Anciens mémoires de l'académie de Bruxelles*, tome IV, pag. 448.

De inw., die allen R. K. zijn, zijn verdeeld in 3 parochiën, als Baexem, Beegden, Ba… zamenloopend *dak*, het Heythuyzen, Herten, … een niet groot *orgel* voor Meijel, Nederweert, N… te Amsterdam gestaan had. Stamproy, Thorn, W… treft, behooren tot *de stat*. en de volgende 7 kapell… die hier wonen, behooren Kinroy, Leyvroy, S… wordt gemiddeld door een worden bediend door 21 …

Dit graafs. was eerst … Tammingaburg of Burg Loon, en in het bisd… in het jaar 1805 gesloopt. beschouwden de Grav… uit de Kloosterbuurderen zij verpligt een… eenige jaren eene vaart tot op te brengen. D… Leuns naar HORNHUIZEN gegraven. NES of HORNE; hij … namelijk van binnen af geLoon met het bisd… algemeenen dijk, kenbaar door VAN HORNE trouw … zeer ouden algemeenen dijk of tiende eeuw van … schiedschrijver hengenis heeft, *van Horne*, … bekenden kersvloed gedeeltelijk RENCY, gehuwd … derom is hersteld geworden, in 1540, het … ontstaan, welke nog voor MORENCY, de … ; ten derde den *lateren* MORENCY, … maat, en dan *nog eenen* het huis … gelegd in 1801 en 1805, 1568, met … De overblijfselen van offer der … door Wierhuizen en ook hij … langs het Westenelijk … ; terwijl een andere spruit als Graaf … vermoeden van sen-Bisschop … sluis liep. titel van … of DE Hom-opvolger … kant. en 1¾ u. N. den, … , ¼ u, N. W. de Fran… van het … Gemeente … gedeelte … 1700 … Het … *van P*… … Baron … verble… lijn … hetwel… Het … van h… *tel* … *Maxe*… Het … horen…

(1) …

(2) …

(3) …

Digitized by Google

[redacted], zijnde Baonno Luie Dijkhuis op Onrust en Reijer Pie-[redacted].

[redacted]NLO, bosch, vermeld op het jaar 855, als liggende in het [redacted]aafs. *Amelande.*

[redacted]RNMEER of Ornneer, ook Hoekpolder, pold. in het balj. *Ken-[redacted]erland*, heemraadschap van *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, arr. [redacted]*sterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Aalsmeer-en-Kudelstaart*; [redacted]nde N. W. aan den pold. Stommeer, N. O. aan het Noordeinde [redacted] Aalsmeer, Z. O. aan het Legmeer, Z. W. aan het d. Kudelstaart.

Deze pold. was vroeger een meertje, hetwelk later bedijkt zijnde, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 183 bund. beslaat. Men [redacted]er 4 boerderijen. Het bestuur berust bij den eigenaar.

HORN-POLDER, pold., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. *Amster-[redacted]am*, kant. en gem. *Nederhorst-den-Berg-Overmeer-en-Hinderdam*; palende N. aan den Kuijerpolder, O. aan den Spuijepolder, Z. aan den Blijkpolder, W. aan het dorp den Berg.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 59 bund. 60 v. r. 96 v. ell., telt 2 boerderijen, en wordt door eenen molen, op de Vecht, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Polder- en Molenmeesters.

HORN-POLDER, ook wel, ofschoon verkeerdelijk, Hoorn-polder gespeld, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Bodegraven*; palende N. aan de Mije, O. aan den Meijepolder, Z. aan den Noordzijder-polder, W. aan het Kortland.

Deze pold., welke, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaat van 50 bund. 97 v. r. 62 v. ell., is ingenomen bij den *Noordzijderpolder*, en wordt door dat polderbestuur geadministreerd.

HORNPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Alkemade*. Zie Hoornpolder.

HORNSLOOT, water in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Assendelft*, dat uit de *Langesloot* voortkomende, met eene zuidoostelijke rigting naar de Blokslootsluis loopende, zich door die sluis in het *IJ* ontlast.

HORNSLOOT, diepte in het *IJ*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hoolesloot.

HORNSLUIS, ook wel verkeerdelijk Hoornsluis gespeld, doch eigenlijk genaamd Beemsterssluis, te *Schardam*, in den *Koekendijk*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1¼ u. van *Hoorn*; palende N. aan den Rietkoog, Z. aan den Floriskoog.

Deze sluis behoort aan de directie van de Beemster, en is dienende tot uitwatering van het overtollige water uit de Beemster.

HORNSTERBUREN, Hoornsterburen of Hornsterhuizen, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en 2½ u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. O. van *Rauwerd*, waartoe het behoort.

HORNSTERMEER (HET-GROOTE-), meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, ½ u. W. van Haskerdijken, welke door de Greve met de *Deel*, en aan de westzijde met het *Kleine-Hornster-meer* in verbinding staat.

HORNSTER-MEER (HET KLEINE-), meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, 1 u. N. van *de Joure*, dat N. O. met het *Groote-Hornster-meer* in verbinding staat.

HORNSTER-POEL, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie Tjerkhorster-poel.

Digitized by Google

HORNSTER-ZIJL, voorm. sluis, thans niet meer bestaande, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie TERHORNSTER-SIJL.

HORNSTERZWAAG of HOORNSTERZWAAG, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 4 u. O. van *Heerenveen*. Men telt er 95 h. en 400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, veenderij of het turfmaken.

In het Noorden van dit d. heeft men hooge veenen en in het Zuiden, naar de Kuinder of Tjonger, meest lage hooilanden.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Hornsterzwaag-Jubbega-en-Schurega*.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 60 leerlingen bezocht.

HORNSTERZWAAG-JUBBEGA-EN-SCHUREGA, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Heerenveen*.

Men heeft er twee kerken, als: ééne te Hornsterzwaag, en ééne te Schurega, en telt er 1700 zielen, onder welke 200 Ledematen.

HORNSTERZWAAG-JUBBEGA-SCHUREGA en *Oude-en-Nijekorne*, zijn tot in het jaar 1829 door éénen Predikant bediend. De eerste was HERMANUS KOLDE, doch slechts ter leen; JOHANNES VOSKUIL was de eerste vaste Predikant, die in 1597 naar Epe, in Gelderland, vertrok. Na de afzetting van Ds. GERARDUS SCHLECHT, in 1829, zijn *Oude-en-Nijekorne* hier afgenomen, en bekwam HORNSTERZWAAG-JUBBEGA-EN-SCHUREGA, in 1832, tot Predikant OTTHAR TEN CATE, die er nog is.

HORNTJE, geh. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*. Zie HORENTJE.

HORNUM, een der acht renthoven, die Keizer ARNULF, in het jaar 889, aan GEROLF, den vader van DIRK I, Graaf *van Holland*, geschonken heeft. Men wil, dat zij gelegen was in *Delfland*, waar nu de Hoornbrug ligt. Zie dat woord.

HORNWIER, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. Z. O. van *Holwerd*, ¼ u. N. van *Hantum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene arbeiderswoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 5 bund. 51 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer W. VAN PEYMA, woonachtig te Ternaard, en anderen.

HOROEKE, eil. in *Oost-Indië*, landv. *Amboina*. Zie BOEWANG-BESI.

HORRELVEEN, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. Z. W. van *Assen*, adm., judic. kant. en 2½ u. N. W. van *Meppel*, gem. en 1½ u. N. van *Havelte*; met 5 h. en ruim 30 inw.

HORREN (DE), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. N. W. van *Baflo*, ½ u. N. van *Saaxumhuizen*, waartoe het behoort.

HORRENDIJK, dijk in het graafs. *Leerdam*, prov. *Zuid-Holland*, zich van Leerdam naar den Diefdijk langs de Linge uitstrekkende.

Deze dijk is in het jaar 1742 op twee plaatsen doorgebroken.

HORRENHUIZEN (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie HORNHUIZEN (DE).

HORS (DE) of DE HORST, zandplaat aan het eiland *Texel*, prov. *Noord-Holland*, de zuidoostelijke punt van dat eil. uitmakende.

Vroeger was hier eene kil, waarin de schepen bij noodweer zich bergden. De kooplieden van Amsterdam besteedden jaarlijks veel

Digitized by Google

ld, om de Hors des zomers met stroo en rijs te doen bekrammen daardoor de kil diep te houden; maar te vergeefs, want één ormgetijde in het najaar sloopte menigmaal den geheelen arbeid, arom men later daarvan heeft afgezien, en die kil thans genoegam droog is.

HORSBORN-ZAND (HET), nu veelal de Haringplaat genoemd, groote ndplaat in de *Groninger-wadden*, wordende ten N. door het Sparreit van het Rottumerstrand gescheiden, en grenzende O. aan de Vester-Eems, Z. aan het vaarwater van het Uithuister-wad, W. aan . Schildt.

HORSE of Horse, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 2 u. Z. W. van *Heerenveen*, ½ u. van *Delfstrahuizen*, waartoe zij behoort.

HORSE (DE) of Hoase, ook wel Hassa genoemd, water of vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, Z. O. van de stad Workum, loopende uit de Wormertrekvaart, Z. W. naar den dijk van Workumer-Nieuwland.

HORSE (DE) of de Horsse, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, ten Westen van Hieslum. Het staat door eene Wijdesloot met de *Hieslumer-Ee* in verbinding.

HORSEN, d. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*. Zie Horssen.

HORSSE, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*. Zie Horse.

HORSSE, oude naam van de gem. *Horssen*, in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*. Zie Horssen.

HORSSE (DE), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie Horse (De).

HORSSEN, gem. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Druten* (7 k. d., 20 m.k., 6 s.d.); palende N. aan Druten, O. aan Burgharen, Z. en W. aan Appeltern.

Deze gem. bevat niets dan het d. Horssen en eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1181 bund. 12 v. r. 45 v. ell.; telt 135 h., bewoond door 154 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 800 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw, tabaks- en veeteelt; ook heeft men er eenen wind-korenmolen.

De R. K., die er 690 in getal zijn, onder welke 470 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *Roermonde*, dek. van *Druten*, behoort, en door eenen Pastoor, die tevens Deken is, benevens eenen Kapellaan bediend wordt.

De Herv., die hier 115 in getal zijn, onder welke 50 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Nijmegen*, ring van *Batenburg*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Loticius, die in het jaar 1600 herwaarts kwam, en in het jaar 1619 eenen opvolger bekwam in Franciscus Diepenbroek. De laatste Predikant, vóór den overgang der kerk aan de R. K., is geweest Brederode, waarna die bediening onvervuld gebleven tot in 1829, als wanneer tot Predikant is bevorderd L. G. T. Creutzberg. Het beroep is eene particuliere collatie.

De 8 Israëliten, die men er aantreft, worden tot de ringgemeente van *Nijmegen* gerekend.

Men heeft in deze gem. eene school, welke door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

Digitized by Google

Deze gem. is eene heerl., die weleer tot de baronie van *Batenburg* behoorde. In de landregten van Batenburg, van de jaren 1380, 1430, 1440, 1534 en 1547, wordt deze heerl. afzonderlijk vermeld, en tevens door de Heeren van Batenburg genoemd: *ons herspel aen* Horssn. Echter vindt men in de leenregisters, dat Heer Daniël van Appeltern, in het jaar 1579, door den Hertog beleend werd met het gerigt van Horssen, gelijk des Wijsen kinderen van Horssen dat voorts van Heer Daniël houden. Hoe dit zij, Horssen werd, in de eerste helft der zeventiende eeuw, door den Heer van Batenburg verkocht, en in de Overste Johan van Wijnbergen ter landregte daarvan eigenaar geworden, die de heerl., met al zijn toebehooren, aan het landschap ter leen opgedragen heeft met een heergewaad van een paar handschoenen en een rijksdaalder. Hij werd in 1649 daarmede verleid, en in 1655 heeft hij dat leen met het goed Uitendijk vergroot. In dat zelfde jaar verkreeg hij van het landschap, de vrijheid om door vijf Schepenen, in plaats van Erfpachters, in zijne heerl. regt te laten geschieden. Hij stierf kinderloos, en zijns broeders zoon, Dithar van Wijnbergen, was zijnen erfgenaam en werd in 1659 beleend. Diens zoon Wouter Joseph van Wijnbergen volgde hem op in 1699, en d'Amar van Wijnbergen, zoon van dezen, die in 1722 overleed, verkocht, in datzelfde jaar deze heerl. aan Jan Hendrik van Dellen tot Druten. Deze, in 1733 overleden zijnde, werd Horssen door zijne weduwe en kinderen, in 1754, aan Adam Jacob Smits verkocht, wiens broeder, Jacob Smits, het in 1742 van hem erfde, en in datzelfde jaar werd Anna Maria Bouwens, weduwe Smits, daarmede beleend, wier neef, Jan Bouwens, als haren erfgenaam, in 1747 daarmede verleid is. Zijne weduwe, Vrouwe A. J. Kien, bezat in het begin dezer eeuw de tegt, hoewel zijn broeder, Pieter Bouwens, in 1789 voor, en dezen zijn zoon Pieter Bouwens na zich liet beleenen. Sedert is zij steeds in hetzelfde geslacht gebleven, zijnde tegenwoordig daarvan eigenaar de erve Jonkheer Pieter Bouwens van Horssen, woonachtig op het Huis-te-Horssen, wordende de leden van het plaatselijk bestuur, op voordragt van den Heer der heerlijkheid, benoemd.

Het d. Horssen of Horsen ligt 5 u. W. ten Z. van Nijmegen, 1 u. Z. van Druten.

De R. K. kerk, aan den H. Antonius *Abt* toegewijd, was *tot* het jaar 1800 bij de Hervormden in gebruik, en werd toen aan de *R. K.* afgestaan. Deze kerk heeft geen orgel. Bij de kerk staat een *toren*, en er is in het jaar 1819 een ander huis voor pastorie aangekocht, hetwelk later, in het jaar 1827, is verbouwd.

De Herv. kerk, die in het jaar 1821 gebouwd is, uit de ingezamelde giften voor de Herv. gem. in het Land-van-Maas-en-Waal, heeft een torentje, doch geen orgel.

Er is een aanzienlijk kast., het Huis-te-Horssen genaamd (zie hieronder), alsmede de overblijfselen der bouwvallen van een klooster. Zie het volgende art.

Door deze gem. loopt een communicatieweg van de Maas te Appeltern naar de Waal te Druten, welke begrint, naar behooren onderhouden wordende, voor de ingezetenen van veel gerief is. Het verbeteren van dezen weg is begonnen in 1811, door hand- en spandiensten der ingezetenen, en in latere jaren, door het verleenen van provinciale, ambts- en gemeentelijke bijdragen, geheel voltooid. Aan dezen weg zijn twee nieuwe tolhuizen gebouwd. — De kermis valt in den Zondag vóór St. Victor.

Digitized by Google

Het wapen van Horssen is een veld van azuur (blaauw), met eenen klimmenden leeuw van goud.

HORSSEN, voorm. kloost. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 5 u. W. ten Z. van *Nijmegen*, kant. en 1 u. Z. van *Druten*, gem. en 20 min. N. O. van *Horssen*.

Het was, naar men vermoedt, bewoond door Karthuizers. — Men ziet er thans niet meer van dan eenige overblijfselen van de bouwvallen. De grond, waarop het gestaan heeft, beslaande eene oppervlakte van 1 bund., wordt thans in eigendom bezeten door M. Smits, Landbouwer te Horssen.

HORSSEN (HET-HUIS-TE-), kast. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 5 u. W. ten Z. van *Nijmegen*, kant. en 1 u. Z. van *Druten*, gem. en 7 min. W. van *Horssen*.

Dit kast., hetwelk met de daartoe behoorende gronden, waaronder een uitgestrekt bosch, eene oppervlakte beslaat van 73 bund. 67 v. r. 18 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door de erven Jonkheer Pieter Bouwens van Horssen.

HORSSEWEG, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, ½ u. Z. O. van Uitwellingerga, aan de grenzen van Doniawarstal, in eene zuidwestelijke rigting uit de *Modderige Geeuw* naar het *Stobbe-Rak* loopende.

HORST, dek. in het vic. apost. van *Limburg*, bestaande uit de volgende achttien par., als: Horst, Blitterswijk, Broekhuyzenvorst, Grubbenvorst, Helden, Lottum, Meerloo, Oirloo, Sevenum, Swolgen, Venray, Wanssum en Well. Behalve de achttien kerken dezer par. heeft men er vijf kapellen, als: één te te Broekhuyzen, één te Castenray, één te Geysteren, één te Meerloo en één te Oostrum. Deze kerken en kapellen worden bediend door achttien Pastoors en negen Kapellaans. Men telt er ruim 25,300 zielen.

HORST, kant., prov. *Limburg*, arr. *Roermonde*; palende N. aan het Noordbrabandsche kant. Boxmeer, O. aan de Maas, die het van het kant. Venlo scheidt, Z. aan het kant. Weert, W. aan het Noordbrabandsche kant. Asten.

Dit kant. bevat de volgende acht gem. als: Horst, Broekhuyzen, Grubbenvorst, Helden, Meerlo, Sevenum, Venray, en Wanssum; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 44,113 bund. 7 v. r. 75 v. ell., waaronder 42,831 bund. 5 v. r. 64 v. ell. belastbaar land, telt 2710 h., bewoond door 2965 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 16,300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

HORST, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Roermonde*, kant. *Horst* (10 k. d., 12 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. Venray en Meerlo, O. aan Grubbenvorst, Z. aan Sevenum, W. aan de Noordbrabandsche gem. Deurne-en-Liessel. Zij bevat het d. Horst, benevens de geh. Amerika, Eikelenbosch, Meldersloo, Hegelsom, Berkel, Middelik, Meterik, Schadijk, Oostenrijk en Manhuis, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8019 bund. 30 v. r. 40 v. ell., waaronder 7890 bund. 37 v. r. 20 v. ell. belastbaar land; telt 545 h., bewoond door 593 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 3200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Men heeft er 3 brouwerijën, 3 blaauwverwerijën, 1 leerlooijerij, 1 orgelmakerij, 2 stroopmakerijën en 2 korenmolens.

Digitized by Google

De inw., die op 2 na allen R. K. zijn, onder welke 3200 Communikanten, maken eene parochie uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Horst*, behoort, en door eenen Pastor, die tevens Deken is, benevens twee Kapellaans, bediend wordt.

De 2 Herv., welke hier wonen, worden tot de gem. van Bitterswijk gerekend.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als één te Horst, één aan het geh. Meterik en één Fransche school in het dorp, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 400 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Horst ligt 6½ u. N. van Roermonde, 6½ u. N. O. van Weert, 2½ u. N. N. W. van Venlo.

De kerk aan den H. Lambertus toegewijd, is een Gothisch gebouw, met eenen hoogen toren en van een fraai orgel voorzien.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 250 leerlingen bezocht.

Ook heeft men in deze gem. een Gemeentehuis, zijnde een zeer doelmatig ingerigt gebouw, waarin ook het vredegeregt zitting houdt, eene groote en zeer welingerigte Kaserne der Marechaussée, een Armhuis, en een oud adell. kasteel, het Huis-te-Horst genoemd.

De kermis valt in den eersten Zondag na St. Lambert, verdeeld de jaarmarkten, welke voornamenlijk in linnendoek, kramerijen enz. bestaan, daags daarna gehouden.

HORST of den Horst, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2 u. N. van *Breda*, kant., gem. en 20 min. O. van *Oosterhout*.

Den 5 Julij 1833 ontstond in dit geh. een felle brand, waarbij slechts één huis vernield werd, maar ook twee menschen het leven verloren.

HORST, kleine streek, in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, gem. *Haren*, ten O. en digt bij het d. gelegen.

HORST, geh. in graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, arr. en 5 u. N. W. van *Roermonde*, kant. en 2 u. Z. van *Weert*, gem. en 10 min. W. van *Stamproy*.

HORST of den Horst, geh. in de heerl. *Made*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. N. van *Breda*, kant. en 1½ u. N. W. van *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*, ½ u. W. van *Made*, waartoe het behoort; met 27 h. en 140 inw.

HORST, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. Z. van *Waalwijk*; met 70 inw.

HORST, adell. h., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*. Zie Nederhorst.

HORST, voorm. kast. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Horst (De)

HORST, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 8 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Harderwijk*, gem. en ½ u. W. ten N. van *Ermelo*; met 44 h. en 310 inw.

HORST, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. én 11 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en ½ u. Z. ten W. van *Elburg*, gem. en ½ u. van *Doornspijk*; met 13 h. en 100 inw.

Digitized by Google

HORST, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, kant. en ½ u. O. van *Deventer*, gem. en 1½ u. Z. O. van *Diepenveen*. Men heeft er thans lechts 1 h. met 13 inw.

HORST (DE), lage made of hooiveld in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. Z. ten O. van *Groningen*, gem. en ½ u. Z. Z. O. van *Haren*, in het geh. *Onnen*.

HORST (DE) of TER-HORST, adell. h. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 4 u. N. ten O. van *Arnhem*, kant., gem. en 2½ u. Z. ten O. van *Apeldoorn*, 5 min. N. O. van *Loenen*, waartoe het behoort.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ongeveer 28 bund., en wordt, sedert 1557, in eigendom bezeten en bewoond door de familie HACFORT TOT TER-HORST, zijnde het gesticht in dat jaar door WIJNAND HACFORT, destijds Burgemeester van Arnhem, en zijne echtgenoot ALEIDA BUSHOF.

Op dit adell. h. is eene kapel, welke tot de R. K. statie van Eerbeek-Brummen-en-de-Horst behoort.

HORST (DE), TER-HORST of enkel HORST, ook wel, ter onderscheiding van *Nederhorst*, OPPERHORST of OVERHORST, in het Lat. HORSTA-SUPERIOR genoemd, voorm. kast. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 6 u. Z. O. van *Amersfoort*, kant., gem. en ½ u. N. van *Rhenen*, omtrent de Greb, aan den Cuneraweg

Dit kast., hetwelk, omstreeks het jaar 1158, door GODFRIED VAN RHENEN, den acht en twintigsten Bisschop van Utrecht, tegen de strooperijen der Gelderschen gebouwd werd, was een der merkwaardigste van die, welke in het Sticht van Utrecht bestaan hebben. Bij iederen oorlog, bij iedere merkwaardige gebeurtenis vindt men bijna altijd het slot DE HORST vermeld. Het was het punt van herhaalden aanval voor de Graven van Gelre; het bezit dier sterkte werd begeerd door de Graven van Holland; doch tevens was het een hoofdsteunpunt der magt van de Bisschoppen van Utrecht. Daar verzekerden zij de aanzienlijke gevangenen, welke het lot des oorlogs in hnnne handen deed vallen, of de onrustige grooten, van welke zij zich hadden meester gemaakt. Zoo werd VOLKERT, broeder van RUDOLPH VAN COEVERDEN, aldaar gevangen gehouden, door BOUDEWIJN VAN HOLLAND, den negen en twintigsten Bisschop en opvolger van GODFRIED, doch door het beleid eener Jonkvrouw, dochter van een vermogend Edelman, bevrijd zijnde, ontvlugtte hij van dit slot, en verkreeg met zijne vrijheid, de hand van haar, die hem verlost had. DIRK VII, Graaf *van Holland*, hield er zijn verblijf, toen hij, na den dood van zijnen oom, Bisschop BOUDEWIJN, over het Sticht bewind voerde, en nam er zijnen broeder WILLEM, die er hem kwam bezoeken, gevangen, doch deze ontvlugtte van daar naar Gelderland. Later, toen JAN VAN NASSAU, de negen en dertigste Bisschop van Utrecht, het kasteleinschap over DE HORST aan Heer JAN VAN CUYK moest opdragen, was het doel van Graaf FLORIS V, dit slot in veiligheid voor zijne belangen te stellen. Door WILLEM VAN DUIVENVOORDE, in 1333, aangevallen, werd het door eene moedige verdediging behouden. Toen FREDERIK VAN BLANKENHEIM, de een en vijftigste Bisschop, ter ondersteuning van Vrouwe JACOBA VAN BEIJEREN, zich, in 1420, verzette tegen het indringen van JAN VAN BEIJEREN, was het eerste punt, tot welks versterking besloten werd, het slot DE HORST; bij de beraming der middelen van verdediging, werd vastgesteld, die sterkte te voorzien van eene bezetting van zestig mannen te paard en twintig te voet; wordende toen aan de gebroeders JAN VAN WIJC

Digitized by Google

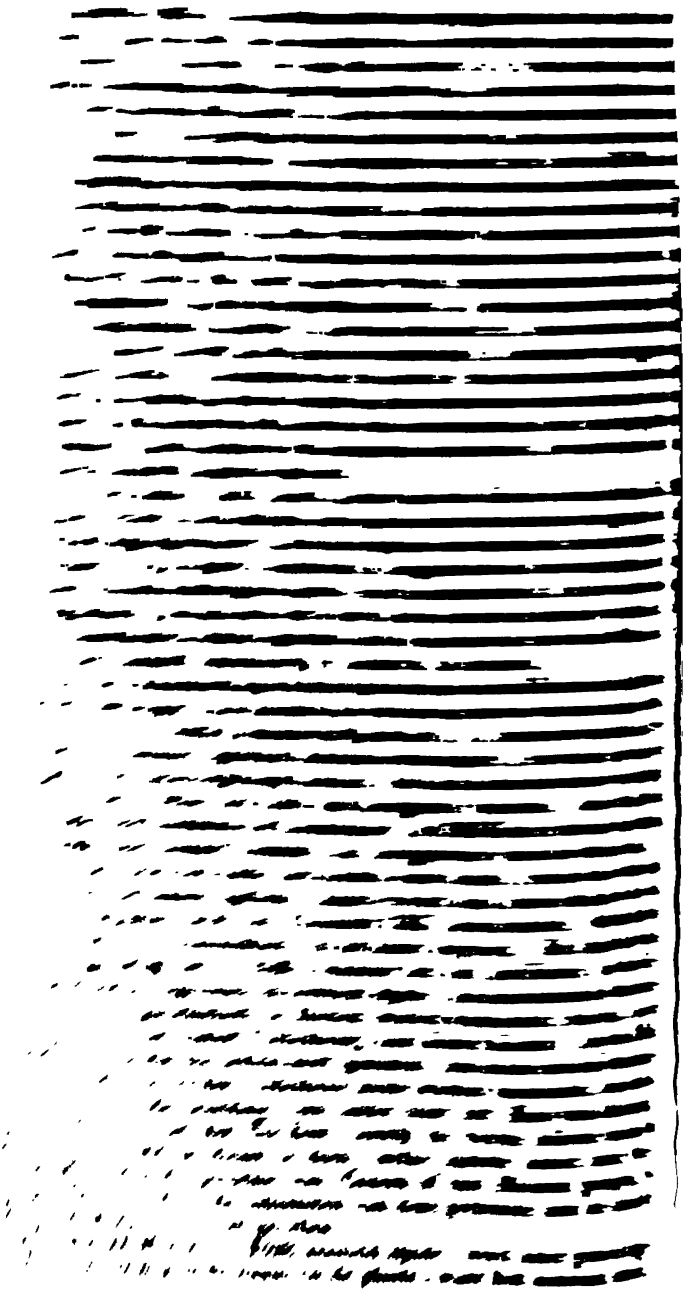

Digitized by Google

kend. Een heuvel, uit het puin van dat slot gevormd, met gras groeid, zuidwaarts van de Cuneraweg gelegen, bedekt nog de oude ondvesten van deze sterkte; zij toont haren omvang aan, en rondom ...en steenklop zijn nog de sporen der grachten van dat slot, en het ...rk daarvan, te zien. In de nabijheid, doch noordwaarts van ...en weg, ligt een, tot eene hofstede vervormde, kleine toren, welke ... Steenenkamer of Stuivenesse genaamd wordt; aan de oostzijde, eene welbebouwde landstreek, langs eenen weg de Dijk genaamd, toebehoorende aan eene vereeniging van landbouwers, die de Dijkers worden geheeten, en welke onder elkander bijzondere gewoonten, betrekkelijk het regt op die landen, onderhouden. Zij zijn doorgaans welvarende landlieden, welke geacht worden oorspronkelijk te zijn van de oude bezetting der sterkte DE HORST, aan welke die goederen door de Bisschoppen ter bebouwing zouden zijn verleend. Ofschoon dus het slot geheel is verdwenen, bestaan nog de oude grondvesten, de oude benamingen en de overblijfselen van vroegere inrigtingen rondom dezen steenklomp. Een gedeelte der tot dit slot behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 11 bund. 77 v. r. 70 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer H. H. VAN DEVENTER, woonachtig te Rhenen (1).

HORST (DE), geh. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., adm., judic. kant. en 4¼ u. N. van *Assen*, gem. en ¼ u. O. van *Peize*; met 5 h. en 45 inw.

HORST (DE), adell. goed in *Opper-Gelder*, ambt *Montfoort*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant., en 2½ u. Z. van *Roermonde*, gem. en 10 min. Z. van *Echt*.

Dit adell. goed, beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 62 bund. 91 v. r. 80 v. ell., is ruim drie eeuwen lang een erfgoed geweest der oude adell. familie VAN HOLTHAUSEN. De laatste bezitter van dit geslacht was wijlen de Baron JUSTIN EMANUEL VAN HOLTHAUSEN, in leven Schepen der gem. Echt, na wiens overlijden in 1835, het goed door de erfgenamen is verkocht. Thans behoort het aan den Heer ANDRIES GERARD VAN MULDRACHT, Advokaat te Roermonde. Van het oude kasteel is niets meer aanwezig dan de grachten, zijnde in 1802 op eenen kleinen afstand daarvan, door den laatsten Baron VAN HOLTHAUSEN de schoone pachthoeve de HORST gebouwd, met heerenhuis daaraan.

HORST (DE-), zandplaat aan het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*. Zie HORS (DE).

HORST (DE), zandplaat aan het eil. *Vlieland*, prov. *Noord-Holland*, de Noordwestelijke punt van het eil. uitmakende.

HORST (DEN), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. Z. O. van *Breda*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, 10 min. Z. W. van *Gilze*, waartoe het behoort; met 7 h. en 70 inw.

HORST (DEN), geh. in de heerl. *Made*, prov. *Noord-Braband*. Zie HORST.

HORST (HET), erve in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. *Almelo*, kant. en gem. *Enschedé*, dat reeds in het jaar 1188 vermeld wordt.

HORST (HOOGER-), voorm. adell. h. in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie HOOGERHORST.

HORST (HUIS-TE-), kast. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant., en 6¼ u. N. van *Roermonde*, gem. en 20 min. van *Horst*.

(1) Men zie voorts over dit slot het *Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheden en Statistiek van Utrecht*, Deel VIII, bl. 219–235 en 253–268, waaraan wij dit art. grootendeels ontleend hebben.

Dit huis, hetwelk thans in zeer vervallen staat is, is een zeer voornaam kast. geweest, met voorpoort, en door twee grachten omgeven. Het beslaat, met de daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte van 171 bund. 70 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Graaf van Westerholt, woonachtig te Westerholt in Pruissen.

HORS (HUIS-TE-), riddermatige hofst. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Horst (Huis-ter-).

HORST (HUIS-TER-), voorm. kast. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Horst.

HORST (HUIS-TER-) of Huis-te-Horst, riddermatige hofstede in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., en 1¼ u. Z. Z. W. van *Leyden*, gem. en 1½ u. Z. W. van *Voorschoten*, tusschen de straatwegen van 's Gravenhage op Leyden, en van Voorburg op Voorschoten, bestaande, behalve uit de heerenhuizing, eene bouwmanswoning en onderscheidene andere gebouwen, uit zeer fraaije bloem- en moestuinen, boomgaarden, wel aangelegde en uitgestrekte bosschen en wildrijk houtgewas, waarin bijzonder uitmunt het opgaand eik- en beukenhout, lommerrijke lanen en wandelwegen en schoone vischvijvers, alles te zamen groot 44 bund. en 30 v. r. Het huis is in het jaar 1203 gebouwd door den Heer Filips van Wassenaer, Burggraf van Leyden, die in 1224 overleden is, en wiens nazaten het lang bezeten hebben. Het was in 1539 geheel afgebrand, doch werd korten tijd daarna weder opgebouwd, door eenen anderen Heer, mede Filips van Wassenaer geheeten. Het is voorzien van eenen toren, van welke men een allerfraaist, wijd uitgestrekt gezigt heeft.

HORST (LUST-), voorm. buitenpl., thans eene boerenwoning en land in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie Lusthorst.

HORST (MARIA-TER-), voorm. abdij in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Hornepe (Ter-).

HORST (MIDDEL-), buitenpl. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie Middelhorst.

HORST (NEDER-), adell. h., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, thans tot de prov. *Zuid-Holland* behoorende. Zie Nederhorst.

HORST (ONSTWEDDER-), streek in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie Horsten (De).

HORST (OPPER-) of Overhorst, voorm. kasteel in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Horst (De).

HORST (TER-), geh. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 3½ u. Z. ten W. van *Assen*, kant. en 3 u. N. van *Hoogeveen*, gem. en ½ u. Z. Z. W. van *Beilen*. Men telt er 4 h. en 40 inw.

HORST (TER-), adell. h. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Horst (De-).

HORST (TER-), voorm: kast. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Horst.

HORST (TER-), riddermatig goed in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Horst (Huis-ter-).

HORST (TER-), geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. Z. van *Winschoten*, gem. en 3½ u. Z. van *Vlagtwedde*, N. van en digt bij *Ter-Apel*, waartoe het behoort.

HORST (WERF-), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Werphorst.

HORSTA SUPERIOR, Lat. naam van het voorm. kast. de Horst, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Horst (De).

Digitized by Google

HORSTBRANDEN (DE), naam, welken men geeft aan eenige hooilanden, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. en ½ u. N. van *Rhenen*, nabij de plaats, waar het voorm. kast. de Horst gestaan heeft.

Van deze landen werd waarschijnlijk oudtijds het hooge veen afgegraven, hetwelk als brandstof op de Horst werd aangevoerd, waarvan zij dan hunnen naam zullen ontleend hebben.

HORSTE (DE-), naam, onder welken de boerenstreek DE HARSTE, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, op sommige kaarten ook wel voorkomt. Zie HARSTE (DE).

HORSTEN (DE), ook de ONSTWEDDERHORST genaamd, streek in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 5 u. Z. van *Winschoten*, gem. en 2 u. Z. van *Onstwedde*; midden in het ruwe veen van Onstwedde, waar vroeger slechts een huis stond; nu staan er onderscheidene en jaarlijks worden er meer gebouwd.

Die plek, in vereeniging met den Schapenberg, welke in Drenthe vlak bij de Westerwoldsche grenzen ligt, schijnt belangrijk te worden en kan dit te meer, wanneer het Stadskanaal, dat jaarlijks verder wordt opgelegd, op de Westerwoldsche grenzen, langs den Schapenberg, naar Ter-Apel zal zijn gelegd.

De inw., die hun bestaan vinden in veenbouw, veengraverij, landbouw en schapenteelt, komen meest uit Munsterland zich daar nederzetten, hetgeen nog meer zal toenemen, nu er, in 1843, op den Schapenberg eene R. K. kerk, met eene pastoriewoning, gebouwd is.

HORSTENDAAL, voorm. buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. N. van *Leyden*, kant. en 2¼ u, N. O. van *Noordwijk*, gem. en ¼ u. N. van *Hillegom*.

De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door den Heer LEENBRUGGE, woonachtig te Hillegom.

HORSTERMEER of OVERBEEKSCHE-MEER, meer, voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans met eene kade of waterkeering omringd; terwijl de daarin liggende gronden tegenwoordig behooren tot de prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Nederhorst-den-Berg-Overmeer-en-Hinderdam*. Het meer paalt N. aan de gem. Ankeveen, O. en Z. aan den Kortenhoefsche-polder, W. aan den Prutpolder en aan den Meeruiterdijkschepolder.

In de zeventiende eeuw is dit meer droog gemaakt, doch door het menigvuldig kwelwater heeft men het niet droog kunnen houden. Dit meer beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 621 bund., en wordt door eene sluis, op de Vecht, van het overtollige water ontlast.

HORSTHOEK, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 9 u. N. van *Arnhem*, kant. en 3¼ u. O. van *Elburg*, gem. en 20 min. Z. W. van *Heerde*; met 46 h. en 310 inw.

HORTE (DE), buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2¼ u. O. van *Zwolle*, gem. *Dalfsen*.

Deze buit., waarvan het huis vóór 50 jaren nieuw gebouwd is, wordt thans in eigendom bezeten door den Baron VAN FRIDAGH, woonachtig te Zwolle.

HORTEL, pold. in de par. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie HARTEL.

HORTHOEKERROT, ook wel HOTSOEKERROT gespeld, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 9 u. N. van *Arnhem*, kant. en 3¼ u. N. van *Apeldoorn*, gem. en 40 min. Z. O. van *Epe*, met 24 h. en 180 inw.

Digitized by Google

Dit
voorna
ven.
oppers
eigend
terbol
H
Holl
H
Utr
Ri
L
w
t
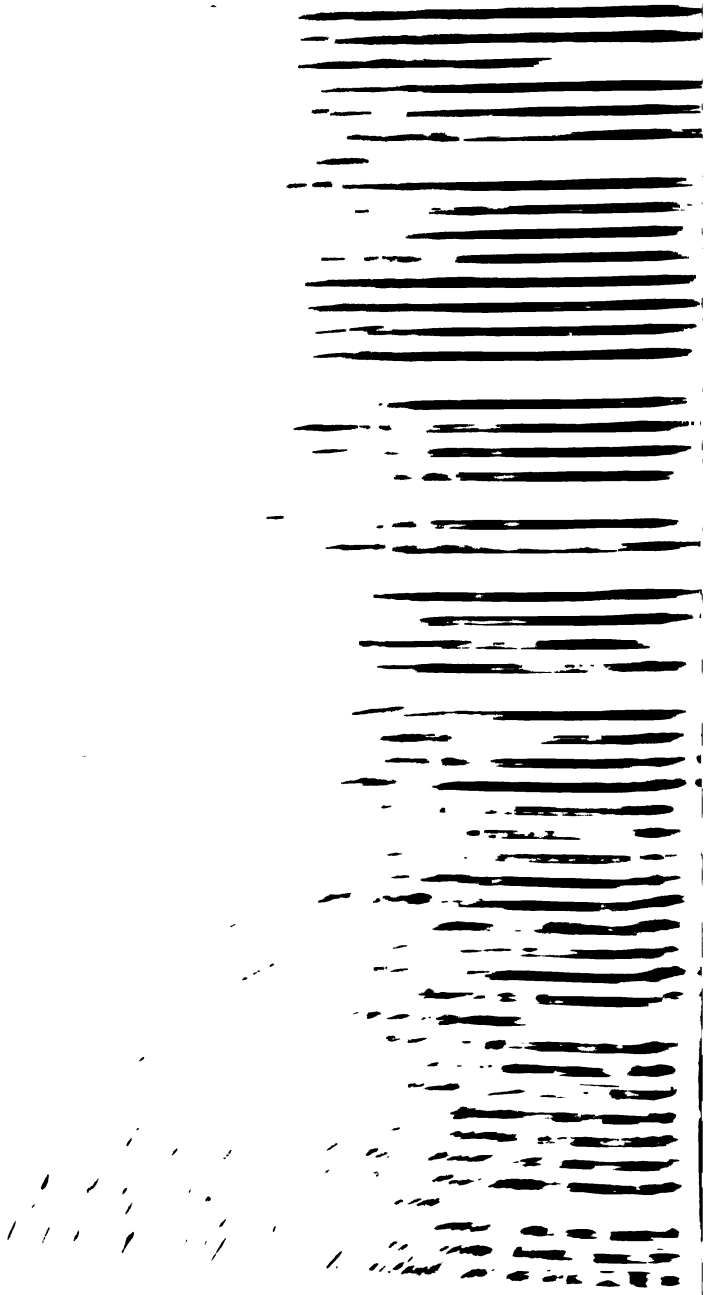
Digitized by Google

ant. en 3 u. N. W. van *de Lemmer*, ½ u. Z. W. van *Harich*, et behoort; thans eene boerderij met 10 inw.

TAAL (HET-KLOOSTER-HET-), voorm. kloost. te *Zutphen*. CISKANERKLOOSTER.

TAAL-HEERE-KLOOSTER, voorm. kloost. in *Kennemerland*, em, prov. *Noord-Holland*. Zie JANS-HEERE-KLOOSTER (ST.).

ITAAL-KAPELLE, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Ze-*, griet. *Gaasterland*. Zie HOSPITAAL (HET-).

ITAAL-VAN-ST.-JANSBERG, voorm. kloost., prov. *Fries-* kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie JANS-HOSPITAAL

STERBACH, plaats, welke in eenen giftbrief van het jaar 824 aan k van *Utrecht* geschonken wordt. In eenen naderen giftbrief van FREDERIK II, wordt zij OOSTERBEEK genoemd, zoodat men daar vermoedelijk het d. Oosterbeek op de *Veluwen-Zoom*, prov. *land* verstaan moet. Zie OOSTERBEEK.

OSTERT, d. in het balj. van *Arlon*, grooth. *Luxemburg*, voorm. *Arlon*, arr. en 4½ u. W. Z. W. van *Diekirch*, kant. en 1 u. . van *Osperen*, gem. en ½ u. W. ten Z. van *Folscheid*. inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. Zij zijn allen K., behooren tot de par. *Folscheid*, en hebben hier eene kapel, door eenen eigen Pastoor bediend wordt.

OSTERT, d. in de heerl. *Munster*, meijerij van *Rodenburg*, grooth. *emburg*, kw., arr. en 2 u. N. O. van *Luxemburg*, kant. en 2 u. ten Z. van *Betzdorff*, gem. en 20 min. W. ten N. van *Nieder-ren*.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. Zij zijn allen K., en maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Luxem-rg*, dek. van *Betzdorff*, behoort, en door eenen Pastoor bediend rdt.

HOSTERT (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*. — Zij ontspringt in t *Grunwald*, ten W. van het d. Hostert en vereenigt zich met de *Syren*, een weinig beneden Ober-Syren.

HOTE, strand in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het noordwestelijke gedeelte van het eil. *Ceram*.

Het is zeer riffig en doet zich met eene groote bogt van de Asselie af, tot aan de Hote op, en is landwaarts in met geheele bosschen van kasuarieboomen bezet, welke men uit zee zien kan.

HOTE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het noordwestelijke gedeelte van het eil. *Ceram*, op het strand *Hote*.

HOTE (DE), riv. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, aan het noordwestelijke gedeelte van het eil. Ceram, met eene noordwestelijke rigting in zee uitloopende.

HOTHOEKERROT, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie HORTHOEKERROT.

HOTSEHIEM, ook wel, ofschoon verkeerdelijk, HOTZENHEIM gespeld, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. W. ten N. van *Holwerd*, ½ u. Z. van *Wierum*, waartoe zij behoorde.

De naam komt in de kohieren niet voor en op het terrein zijn er geene sporen meer van te vinden; zoodat men evenmin de grootte als de tegenwoordige eigenaren der gronden kan opgeven.

HOTSOND, naam, onder welken de riv. DE HONTE, prov. *Zeeland*, bij sommige Schrijvers verkeerdelijk voorkomt. Zie HONTE.

Digitized by Google

HOTTINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en ruim 3 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. van *Harlingen*, onmiddellijk grenzende aan de zuidzijde van het kerkhof van *Pietersbierum*, waartoe zij behoort heeft.

Het oude huis werd in 1743 gesloopt. In April van dat jaar is door den Heer E. Wielinga, Raadsheer in het hof van Friesland, dem opbouw aangevangen van een nieuw en kostbaar huis, hetwelk elf bovenramen in den gevel had. Na het overlijden van dien Heer is dit schoone huis slechts nu en dan bewoond, daar de eigenaren, de Baronnen van Echten en Collot d'Escury, op Klein-Hermana te Minnertsga gehuisvest waren. In 1832 echter is dit huis en bij behoorende gronden door den Baron van Heemstra, toenmaals Grietman van Barradeel, aangekocht, en sedert bewoond geworden, tot dat hij in 1841 het ambt van Grietman nedergelegd heeft, en naar Veenklooster is gaan wonen. Dit huis wordt nu (Januarij 1844), ten gevolge van verkoop bij afbraak, gesloopt en het hout gerooid. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van nog geen 3 bund. 72 v. r. 38 v. ell., behooren als nog in eigendom aan den Heer Age Tjepke Ruurd Sixma Baron van Heemstra, wonende op den huize Vogelzang te Veenklooster, onder Oudwoude.

HOTTINGA, voorm. adell. h., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 5 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Harlingen*, gelegen hebbende op den Noordwesthoek van *Sexbierum*, waartoe het behoorde.

Het werd waarschijnlijk in het laatst der zestiende eeuw, vóór zijn huwelijk, door Johan van Hottinga, en naast denkelijk later door zijnen zoon Dominicus, en nog in 1728 door Arent van Harasolte, allen Grietmannen van Barradeel, bewoond.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene rij van zes woningen voor daglooners. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 56 v. r. 40 v. ell., worden thans in eigendom bezeten, door de erve A. Jona, woonachtig te Sneek.

HOTTINGA of Hattinga, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 4 u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. ten Z. van *Harlingen*, ¼ u. N. W. van *Tjum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 50 v. r. 38 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Jan Sikkes IJzenbeek, woonachtig te Harlingen.

HOTTINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2 u. N. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. O. van *Bolsward*, 5 min. ten W. van *Wommels*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing. De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 29 bund. 43 v. r. 90 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer J. U. Noordendos, woonachtig te Wommels.

HOTTINGA, voorm. stins, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, in de stad *Workum*, bij de kerk.

Zij werd bezeten door een der Heeren van het geslacht van dien naam, hetwelk aldaar veel deel had in het burgerlijk bestuur.

Deze stins is waarschijnlijk verwoest gedurende de twist tusschen de Schieringers en Vetkoopers.

Digitized by Google

HOTTINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Sneek*, ¼ u. Z. van *Nieuwland*, waartoe zij behoorde.

Het moet een sterk en voortreffelijk kasteel geweest zijn. Omtrent den tijd der Spaansche beroerten was het in handen van Julius Botnia, en droeg sedert den naam van Botnia-state; naderhand kwam het aan de Roordaas, en werd in de vorige eeuw tot den grond toe afgebroken, zoodat men thans niet meer weet aan te wijzen, waar het gestaan heeft.

De laatstgenoemde dezer staten was het stamhuis van het oude Friesche geslacht van Hottinga, ook wel Hotnia en Hottenga genoemd. Het was reeds in de veertiende eeuw bekend, en leverde vele voortreffelijke mannen op, van welke wij Douwe van Hottinga en zijn broeder Hero van Hottinga, als leden van het verbond der edelen gemeld vinden, terwijl een derde broeder, Johan van Hottinga, in het jaar 1567, als Gezant naar Engeland gezonden werd (1). Dit geslacht, hetwelk door huwelijken verbonden was met de geslachten van Albada, Grovestins, Eysinga, Herema, Roorda, Harinxma, Hettinga en Sixma, is thans uitgestorven.

HOTTINGAHUIS, later Oppenhuizershuis, voorm. adell. h., prov. *Friesland*, in de stad *Franeker*, in de *Voorstraat* (*Zuidzijde*).

Dit huis wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Stroband.

HOTTINGAWIER, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 2 u. Z. ten O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. O. van *Rauwerd*, ¼ u. Z. W. van *Aegum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men tegenwoordig eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 24 bund. 25 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Jacob Pieters Jorna, woonachtig te Warrega.

HOTTINGAZIJL, sluis in den Leppedijk, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, 5 min. Z. van het voorm. klooster Aalsum. — Zij dient om het water uit het Naauwdeel in den *Born* te ontlasten.

HOTTON, geh. in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*. Zie Hutton.

HOTZEHIEM, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zie Hotsehiem.

HOTZOND, naam, onder welken de riv. de Honte, prov. *Zeeland*, bij sommige schrijvers verkeerdelijk voorkomt. Zie Honte (De).

HOU ('T) of het Houw, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Sneek*, kant. en 2 u. W. ten N. van *Bolsward*, 5 min. N. W. van *Kornwerd*, waartoe het behoort, aan den Zeedijk.

HOUBERG, adell. h. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, kw., arr. en 4½ u. Z. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. Z. van *Zevenaar*, gem. *Herwen-en-Aardt*, 30 min. ten O. van *Herwen*, waartoe het behoort.

Dit adell. h., staande op erfpacht van het Domein, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 9 v. r., en

(1) Zie over beide eerstgenoemden J. W. te Water, *Historie van het Verbond der Edelen*, St. II, bl. 474–477, en over den laatste Mr. J. Scheltema, *Staathundig Nederland*, D. I, bl. 495 en 496.

Digitized by Google

wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer [illegible], tot de familie der Fransche Markiezen van dien naam behoorende. Het overige land, groot nagenoeg 21 bund., behoort, met het veer, thans aan den Heer van Brienen.

HOUDER (OP-DEN-), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. [illegible] 5½ u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. N. W. van *Onderdendam*, gem. *Eenrum*.

HOUDERINGE of Houdringe, landgoed in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en 1½ u. N. O. van *Utrecht*, gem. *de Bilt*, aan den straatweg.

Het beslaat, met drie daartoe behoorende bouwmanshofsteden, [illegible] schen en heidegronden, eene oppervlakte van 540 bund. 53 v. R. 58 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer P. [illegible] van Westreenen van Tienhaat.

HOUDORP, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Houtdorp.

HOUDRIA, plaats, welke, in het jaar 838, door Graaf Rorgarius, aan de kerk van Utrecht geschonken werd. Men wil, dat zij gelegen heeft, ter plaatse, waar thans de ridderhofstad Oudaan, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, ligt. Zie voorts Oudaan.

HOUDRINGE, landgoed in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Houderinge.

HOUGNINKE, voorm. d. en kerk, welke Burchardus, de drie en twintigste Bisschop van Utrecht, geoordeeld heeft, dat tot de prov. van Sliedrecht behoorde. Onder dien naam moet men ongetwijfeld het d. Houweningen verstaan, hetwelk vroeger in den *Groote-Zuidholl.-landsche-waard* gelegen was. Zie Houweningen.

HOUKEMA of Houkum-huis, voorm. heerenhuis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en 10 min. N. van *Baflo*.

Het is thans eene schoone boerderij, staande ten O. van den rijweg naar *den Andel*, bezeten en bewoond wordende door de weduwe van Lippe Sierts Huizinga.

Even ten N. dezer boerderij, op den tegenwoordigen buitentuin, stond in het begin dezer eeuw eene Doopsgezind vermaninghuis; later is deze gemeente in die van Mensingeweer versmolten.

HOUKESLOOT (DE) of de Houwkesloot, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, dat bij de stad *Sneek* een begin neemt, met eene zuidoostelijke rigting naar het Kruiswater stroomt, waar het eene oost-noordoostelijke rigting aanneemt, en in het *Sneekermeer* uitloopt.

HOUKUMHUIS, voorm. heerenhuis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Houkema.

HOUNPO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*, W. van Tempel.

HOUSLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, dat in de *Kolkersloot* uitloopt.

HOUT, d. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hout (Dut).

HOUT, b. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. Z. O. van *Sittard*, gem. en 15 min. W. van *Merkelbeek*, een gedeelte van het geh. Hout-en-Douve uitmakende.

HOUT, gewoonlijk het Mijnloër-Hout en ook wel, hoewel verkeerdelijk, het Helmondsche-Hout genoemd, geh. in de *Meijerij* van

's Hertogenbosch, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2 u. O. van *Eindhoven*, kant. en 1 u. Z. W. van *Helmond*, gem. *Mierlo*.

Dit geh. en *Broek*, een ander geh. onder Mierlo, schijnen vroeger ieder eene afzonderlijke heerl. te hebben uitgemaakt. Zie voorts op BROEK. — Er ligt hier het Apostelhuis. Zie dat woord.

HOUT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en ¼ u. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. Z. W. van *Helmond*, gem. *Zesgehuchten*; met 36 h. en 200 inw.

HOUT, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2½ u. N. van *Roermonde*, kant. en 2½ u. Z. ten W. van *Venlo*, gem. en 20 min. N. O. van *Kessel*; met 15 h. en 110 inw.

HOUT (DEN), ook wel KAPEL-DE-HOUT of enkel HOUT genaamd, d. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 1½ u. N. van *Breda*, kant., gem. en 1 u. N. W. van *Oosterhout*. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. Ook is er in het jaar 1837 een nieuwe steenen korenmolen gebouwd.

De inw., die allen R. K. zijn, maken, met die van de aaronder behoorende geh., eene par. uit, welke tot het apost. vic. en dek. van *Breda* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. CORNELIUS toegewijd, was vroeger eene kapel, die den 1 October 1336 door Heer WILLEM VAN DUIVENVOORDEN gesticht was. Thans is het een langwerpig, redelijk fraai gebouw, dat in 1836 aanmerkelijk vergroot en met eenen toren, voorzien van uurwerk en twee klokken, verrijkt is, doch geen orgel heeft; terwijl er eene nieuwe pastorie is bijgebouwd, tot welk een en ander uit 's Rijks kas eenen onderstand van 3500 gulden verleend werd. De kerk wordt op zekere tijden van het jaar door eene menigte bedevaartgangers bezocht, ten einde hunne kinderen daardoor van de stuipen en zij zelven van de jicht vrij blijven.

Het Gasthuis, hetwelk te gelijker tijd met de kerk, door WILLEM VAN DUIVENVOORDE, gesticht en aan den H. ANTONIUS toegewijd werd, bestaat thans niet meer.

Dit d. is de stamplaats der oude Ridderen VAN DEN HOUTE of UITENHOUTE geweest, die langen tijd de heerl. Etten bezeten hebben (1). Ook is er een oud kasteel, genaamd de Putting, gelegen.

HOUT (DEN), naam, welken men meestal bij verkorting geeft aan het HAARLEMMERHOUT, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie HAARLEMMERHOUT (HET).

HOUT (DEN), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie HOUT.

HOUT (HET), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en 1 u. Z. W. van *Breda*, gem. en ¼ u. Z. van *'s Princenhage*; met 11 h. en 120 inw.

HOUT (HET ALKMAARDER-), bosch in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie ALKMAARDERHOUT (HET-).

HOUT (HET HAARLEMMER-), bosch in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie HAARLEMMERHOUT (HET).

HOUT (HET-HELM-ONDER-), naam, welken men wel eens verkeerdelijk geeft aan het geh. HOUT, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie HOUT.

HOUT (KAPEL-DEN-), d. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie HOUT (DEN).

(1) Over dit adell. geslacht UTEN-HOUTE of VAN DEN HOUTE zie men Dr C. R. HERMANS, *Geschiedkundig Mengelwerk over de provincie Noord-Braband*, D. II, bl. 249.

Digitized by Google

Deze heerl. beslaat eene oppervlakte van 883 bund. 4 v. r. 65 v. ell.; telt 78 h., bewoond door 121 huisgez., uitmakende eene bevolking van 660 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt.

De Herv., die er 220 in getal zijn, maken, met die van Schonauwen en een gedeelte van Oudrichem, eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Wijk-bij-Duurstede* behoort, en 260 zielen telt, onder welke 120 Ledematen. De eerste, die het leeraarambt in deze gem. heeft waargenomen, is geweest Adolphus Spijkerus, die in het jaar 1612 hier in dienst was, en in het jaar 1618 of 1619 te Heerma is overleden. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., van welke men er 440 aantreft, onder welke Communikanten, maken de stat. van *Houten* uit, welke tot het aartspr. van Utrecht behoort.

Men heeft in deze heerl. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht worden.

Deze heerl. is sedert onheugelijke jaren, met de heerl. Goije tot ééne heerl. vereenigd. De afzonderlijke heerl. Houten bevat het d. Houten, benevens eenige verstrooid liggende h.

Het d. Houten, oudtijds Halten, in het bastaard Lat. Haltna genaamd, ligt 8 u. Z. W. van Amersfoort, 3 u. W. ten N. van Wijk-bij-Duurstede. Het is een bevallig en landelijk gelegen d. met een fraai dorpsplein. Men telt er in de kom van het d. 45 h. en 328 inw. Men heeft er veel vertier en doortogt; terwijl het aan den gemeenen weg ligt, die van Utrecht op Culenborg en 's Hertogenbosch loopt.

De kerk was vóór de Reformatie de parochiekerk der landen tusschen den Rijn en de Lek. De Pastoor werd aangesteld door den Proost van Oud-Munster. De goederen en inkomsten der kerk waren destijds 8 morgen land, te zamen opbrengende 34 guld. De pastorie bezat 7¼ *morgen*, opbrengende te zamen 28 guld., benevens nog eenige akkers, opbrengende 7 guld., 70 cents. Bovendien had de Pastoor nog een inkomen van 39 guld., 90 cents. De Koster had de inkomsten van omstreeks 5 morgen, bedragende jaarlijks 18 guld. Over de tienden der par. van Houten, is in de dertiende eeuw getwist, tusschen het kapittel der kerk van St. Maria en den Graaf *van Goije*, doch toen het kapittel gereed was, om zijne bezitting en eigendom tegen den Graaf met eeden te bevestigen, berustte deze daarin, en werden de tienden door Bisschop *Otto II*, in het jaar 1226, ten eeuwigen dage aan de kerk van Maria bevestigd. In den bevestigingsbrief komt onder anderen voor de naam van Westerhem, dat dus hieromtrent schijnt gelegen te hebben, en ten onregte door anderen in het Gooiland, dat onder Holland behoort, geplaatst zal zijn. Toen de Utrechtsche geestelijkheid in het jaar 1426, den Bisschop Zweder van Culenborg gehoorzaamheid weigerde, en zich tegen hem op den Paus beriep, liet zij daarvan eenen plegtigen bewijsbrief opstellen, en dien aan de kerken te *Zeyst*, te *Vreeswijk*, te Houten en te *Utrecht* aanslaan.

De kerk is klein en laag, doch heeft eenen fraaijen dikken toren, die echter wat kort is naar zijne dikte. Men heeft in deze kerk geen orgel, doch prijkt van binnen, met eene sierlijke graftombe, die in het begin der zeventiende eeuw voor den Heer Dirk van Veldhuizen, Heer *van Heemstede*, is opgerigt. Ook heeft men er een grafteeken voor Egaye Gillot, Heer *van Heemstede*.

Men houdt in dit d. een kermis, invallende den tweeden Pinksterdag.

De R. K. kerk aan de H. *Maagd* Maria toegewijd, is een gebouw met eenen toren en orgel.

Digitized by Google

Voorheen hebben nabij dit d. gestaan de ridderhofsteden Houten en Hinloopen.

In het jaar 1421 werd Houten, nevens Amerongen en Doorn, door de Gelderschen uitgeplunderd en geheel verbrand.

Het wapen dezer heerl. is dwars gestreept, van zes stukken, van vair (blaauw en zilver) en keel (rood).

HOUTEN, gem. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede* (2 k. d., 8 m. k., 4 s. d.); palende N. aan Bunnik, N. O. aan Odijk, O aan Werkhoven, Cothen en Wijk-bij-Duurstede, Z. aan de Lek, Z. W. aan Schalkwijk en Schoonauwen, W. aan Oud-Wulven.

Deze gem. bestaat uit de voorm. afzonderlijke heerl. Houten en Gooije, thans de heerl. Houten en Gooije uitmakende.

Zij bevat de d. Houten en Gooije, benevens de polders de Leex en Rietsloot. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1696 bund. 89 v. r. 66 v. ell.; telt 108 h., bewoond door 157 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 900 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. Ook heeft men er eenen windkorenmolen.

De R. K., die hier 650 in getal zijn, maken gedeeltelijk de stat. van *Houten* uit, en behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Schalkwijk*.

De Herv., die hier ongeveer 250 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Houten*, gedeeltelijk tot de gem. *Schalkwijk-en-het-Gooije*.

De 4 Evang. Luth. en de 2 R. K. van de oude Clerezy, welke men er aantreft, worden tot hunne respective gem. te *Utrecht* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het wapen der gem. Houten is even als dat van de voorm. heerl.

HOUTEN, voorm. ridderhofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 5 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3 u. W. ten N. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Houten*.

Deze hofst., welke men reeds omtrent het jaar 1300 vermeld vindt, is reeds zoolang geleden gesloopt, dat er thans niets meer van bekend is.

HOUTEN (VIER-), b. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Vierhouten.

HOUT-EN-DOEVE, geh. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, dist., arr. en 4 u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1¼ u. Z. Z. O. van *Sittard*, gem. ½ u. W. van *Merkelbeek*; met 75 h. en ruim 370 inw. — Ook is er eene school, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

HOUT-EN-DUINZIGT, voorm. buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en Z. van *Alkmaar*. Deze voorm. buit. wordt thans door eenen tuinier bewoond.

HOUTEN-EN-HET-GOOIJE, heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Houten*; palende N. aan Bunnik, N. O. aan Odijk, O. aan Werkhoven, Cothen en Wijk-bij-Duurstede, Z. aan de Lek, Z. W. aan Schalkwijk en Schoonauwen, W. aan Oud-Wulven.

Deze heerl. beslaat dezelfde grootte als de gem. Houten, waarom wij dien aangaande, en omtrent de kerkelijke aangelegenheden daartoe verwijzen. Zij wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Baron J. J. d'Yvoy, woonachtig te Utrecht.

Het wapen dezer heerl. is hetzelfde als dat van de gem. Houten.

HOUTENISSE, verkeerde naam, waaronder de gem. Houtenisse in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, bij onderscheidene schrijvers voorkomt. Zie Houtenisse.

Digitized by Google

[redacted]

Digitized by Google

HOUTHEM, gem. in het *Land van Overmaze*, prov. *Limburg*, arr. *aastricht*, kant. *Meerssen* (6 k. d., 7 m. k., 1 s. d.); palende N. in de gem. Schimmert, O. aan Valkenburg, Z. aan Berg, W. aan eerssen.

Deze gem. bevat het d. Houthem en de geh. Houthemerberg, trabeek en Broekhem. Zij beslaat eene oppervlakte van 888 und. 95 v. r. 35 v. ell.; telt 136 h., bewoond door 145 huisgez., itmakende eene bevolking van ruim 720 inw., die meest hun bestaan inden in den landbouw.

De inw., die op 4 na allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Meerssen*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De 4 Herv., die hier wonen, worden tot de gem. van *Meerssen-en-Schimmert* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school te Houthem.

Het d. Houthem of Houten, eigenlijk Houtheim, ligt 1½ u. O. N. O. van Maastricht, 1½ u. O. Z. O. van Meerssen, aan de Geul. Men telt er in de kom van het d. 56 h. en 290 inw.

De kerk, die aan den H. Gerlacius is toegewijd, is een prachtig gebouw van toren en orgel voorzien.

HOUTHEMERBERG of Houthemerberg, eigenlijk Houtheimerberg, geh. in het *Land van Overmaze*, prov. *Limburg*, arr. en 1½ u. O. N. O. van *Maastricht*, kant. en ½ u. O. Z. O. van *Meerssen*, gem. en 20 min. O. van *Houthem*; met 12 h. en 50 inw.

HOUTHUIZEN, geh. in *Opper-Gelder*, in het *Land van Kessel*, prov. *Limburg*. Zie Holthuizen.

HOUTLUST, voorm. buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 1 u. Z. van Amstelveen, in *Bovenkerk*.

Deze buit. is in het begin dezer eeuw gesloopt. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans weiland.

HOUTLUST, buitenpl. op het eil. *Overflakkee-en-Goedereede*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. ten Z. van *Brielle*, kant. en 1 u. ten O. van *Sommelsdijk*, gem. *Nieuwe-Tonge-en-Klinkerland*, ½ u. van Nieuwe-Tonge, in den polder *Duivenwaard*.

Deze buitenpl. beslaat eene oppervlakte van 23 bund. 64 v. r. 68 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer P. N. J. Letje Arnhaat, woonachtig te Oude-Tonge.

HOUTLUST, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2¼ u. N. van *Leyden*, kant. en 1 u. N. ten O. van *Noordwijk*, gem. *Noordwijkerhout*, aan de trekvaart van Leyden op Haarlem.

HOUTPADE (NIJE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie Nije-Holtpade.

HOUTPADE (OUDE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie Olde-Holtpade.

HOUTRAK, vermoedelijk de eigenlijke naam van de heerl. Houtrijk, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Houtrijk.

HOUTRAK, inham van het *IJ*, 1¼ u. W. van Amsterdam, prov. *Noord-Holland*, aan Halfweg-Haarlem, begrepen tusschen den Spaarndamsche-dijk, het eil. Ruigoord en de Heiningen.

HOUTRICK, oude naam van de voorm. heerl. Houtrijk, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie het volgende art.

HOUTRIJK, voorm. afzonderlijke heerl. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Houtrijk-en-Polanen*;

Digitized by Google

paalende N. O. aan het H. O. aan Polanen, Z. aan het Haarlemmermeer, W. aan Spaarwoude, N. aan het Hoef-Aanbosch.

Deze voorm. heerl. bevatte alleen enige verstrooide liggende h., e is sedert onheugelijke jaren met Polanen vereenigd, met welke z thans de heerl. van *Houtrijk-en-Polanen* uitmaakt.

HOUTRIJK, voorm. buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. van *Haarlem*, gem. *Houtrijk-en-Polanen*. 3 min W. van Polanen.

HOUTRIJK NOORD-), geh. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Houtrijk-en-Polanen*.

HOUTRIJK-EN-POLANEN, gem. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem* (10 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); p lende N. aan het IJ, O. aan Sloten, Sloterwijk, Osdorp en 't Vrije Geer, Z. aan het Haarlemmermeer, W. aan Spaarwoude.

Deze gem. bestaat uit de voorm. ambachts heerl. *Houtrijk e Polanen*, en het edl. Ruigoord. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 287 bund. 26 v. r. 6 v. ell., waarder 285 bund. 97 v. r. 48 v. ell. belastbare grond, telt 31 h. bewoond door 67 huizen, uitmakende eene bevolking van 325 inw. die als middelen van bestaan hebben de passage tusschen de stede Haarlem en Amsterdam, bij logementhouders en herbergiers, doch di in door het leggen der spoorweg zeer verminderd, en voorts is hier een winkelnij van de gerenommeerde poling en boters; terwijl de overige i gesteenen als werkluiden aan het Hoog-heemraadschap van Rijnland hun bestaan vinden, en eindelijk in den landbouw met het geene daartoe behoort.

De Herv., die hier 192 in getal zijn, zijn gecommissioneerd met de van *Spaarwoude-en-Spaarndam*. — De 23 Luth., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Haarlem*. — De 2 Remonstranten welke men er aantreft, worden mede tot de gem. van *Haarlem* gerekend. — De R. K., van welke men er 106 telt, worden tot de stat. van *Osdorp-en-Haarlemmerliede* gerekend.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door *een getal* van 30 of 33 leerlingen bezocht word.

Men zie over de in deze gem. liggende sluizen het art. HALFWEG-HAARLEM. — Ook staat er het gemeenelandshuis van *Rijnland*, Zwanenburg geheeten. Zie dat woord.

Deze gem. maakt eene heerl. uit, welke thans in eigendom beseten wordt door de stad Amsterdam.

HOUTRIJT, gehucht van het broek onder *Nunen*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Helmond*, gem. *Nunen-Gerwen-en-Nederwetten*, dat wel eens verkeerdelijk als een geh. opgegeven wordt, hoewel er geen enkel h. staat.

HOUTSCHE-STRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 5 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en 1½ u. N. O. van *Tilburg*; met 3 h. en 13 inw.

HOUTSCHE-STRAAT, eigenlijk UDENHOUTSCHE-STRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 3 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. van *Tilburg*, gem. en ½ u. W. van *Udenhout*; met 21 h. en 100 inw.

HOUTTOOM, inham van het *Tjeukemeer*, prov. *Friesland*, kw. Zevenwouden, griet. *Doniawarstal*, ten Z. van Ouwster-Nijega, welke

loor het Lutkekruis met het overige deel van het *Tjenkemeer* n verbinding staat.

HOUTTUIN, suikerplant. in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerpl. Vredenburg, benedenwaarts aan de Suriname, 2297 akk. groot; met 162 slaven. Zij wordt bewerkt door eene stoommachine.

HOUTTUIN (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den mond van de Parakreek, benedenwaarts aan de suikerplant. Toutluifaut, behoorende aan de plant. Honttuin.

HOUTUM, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3½ Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ W. Z. W. van *Veghel*, gem. en 5 min. N. O. van *St. Oedenrode*.

HOUTVAART, water in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat aan de Hoefvaart een begin neemt, en in eene zuidelijke strekking voortloopende, eindigt aan de *Brouwersvaart*, onder Haarlem, waarin het eene uitwatering heeft.

HOUTWAAL, voorm. buurtje in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Oetewaal.

HOUTWALERPAD, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Olifantspad.

HOUTWALER-POLDER, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Over-Amstel-polder.

HOUTWEG (GROOTE-), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem., en dadelijk buiten de groote Houtpoort der stad Haarlem. Deze b., meest uit bloemisterijen, tuinen en herbergen bestaande, telt 65 h. Het eerste bebouwde gedeelte heet het Houtplein, vervolgens loopt hij tusschen de voorm. Paveljoenstuin en het Hazepatersveld door, waar hij het tweede bebouwde gedeelte bereikt, dat aan de westzijde ligt, en meest uit herbergen bestaat; tot dus verre heeft hij zijne oude schoonheid behouden, en is onder den naam van Groote-Dreef bekend. Het laatste gedeelte is bij de verlegging van den Hout ingesmolten en niet meer regtlijnig.

HOUTWEG (KLEINE-), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem., en dadelijk buiten de *Kleine-Houtpoort* der stad *Haarlem*, meest uit buitenplaatsen, tuinen en bloemisterijen bestaande, terwijl men er 53 h. telt (1). Hij eindigt in de voorm. *Nieuwe-Hout*.

HOUTWIEL, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, ½ u. N. van *Zwaag-Westeinde*, met de *Groote-Brok* in verbinding staande.

HOUTWIELEN (DE), meren, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, ½ u. N. W. van *Veenwouden*, door de Lange- en Korte-Suaweg met het *Zwartebroek*, door de Yzingensloot met de *Kleine-Poelen*, en door de Monnike-sloot met de *Murk* in verbinding staande.

HOUTWOUDE (NIJE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie Nije-Holtwolde.

HOUTWOUDE (OUDE-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde* Zie Oude-Holtwolde.

---

(1) Aangezien deze buitenplaatsen en tuinen, even als die van den Grooten-Houtweg, des zomers meest door elders gedomicilieerde personen bewoond worden, kan de bevolking daarvan niet juist worden opgegeven.

Digitized by Google

palend
meer .
Dez
is sed
thans
HO
arr. e
van
H
land
H
Ho
len
Vi

P
t
e

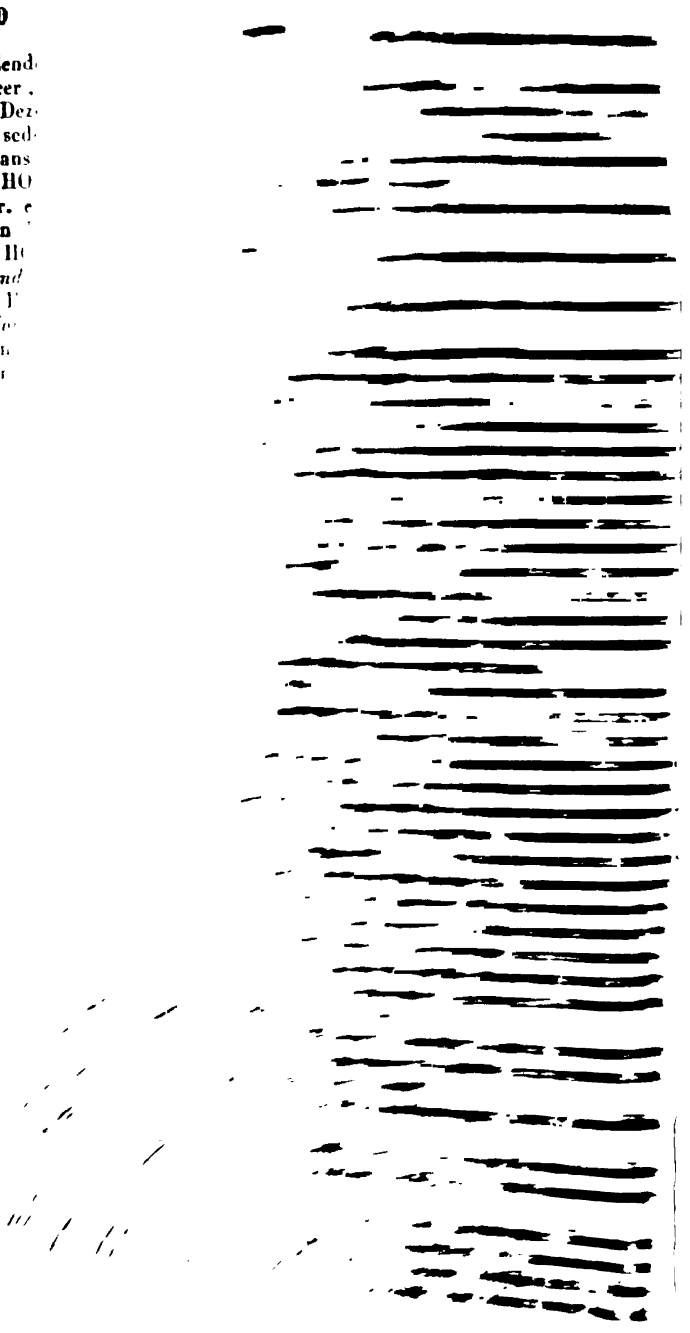

Digitized by Google

...ast-gemelde plaats beweerden, dat hunne kerk, Bottelkerk ... eene vrije moederkerk was en onder die van Sliedrecht niet ... te staan, hetwelk die van Sliedrecht tegenspraken. Deze twist ...ter door den Bisschop, ten voordeele van die van Sliedrecht

...rp en ambacht is bij den watervloed van 18 November 1421 ...ndergevloeid, en later nooit weder boven gekomen. Ter plaatse, ... gelegen heeft, vindt men thans den Oostelijken-Opden Thomaswaard en het Kraaijenest, zijnde drie on... pold., gem. *Werkendam*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hersch*, kant. *Heusden*, welke gezamenlijk, volgens het kadaster, ...pervlakte van 132 bund. 92 v. r. 78 v. ell. beslaan.

WENINGSWATERING, watering in den *Biesbosch*, welke uit *op-kil* voortkomende, in eene zuidwestelijke rigting, en tusschen Simons-waard ter eener zijde en het Kraaijenest, den Thomas- en den Oostelijken-opslag doorloopende zich in de *Groote-Hel* ...t. Zij maakt op dat punt de grensscheiding tusschen de prov. *Holland* en *Noord-Braband* uit.

HOUWERDA, voorm. state in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, binnen *Ingedam*, toebehoord hebbende aan het oud adell. geslacht van ... naam.

...ij is reeds vóór eeuwen geheel weg, zonder dat er schier eenig ...or van bestaat.

HOUWERDA (OUD-) of Houwerdahuis, voorm. burg in het *Kleidambt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. van *Winschoten*, kant. ... 3¼ u. N. O. van *Zuidbroek*, gem. en ¾ u. Z. W. van *Termunten*, ... W. van *Woldendorp*, waartoe het huis beboorde.

HOUWERDAHUIZEN, oude naam van het voorm. d. de Houw, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Houw (De).

HOUWERDA-STATE, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Harlingen*, nabij *Pijnmarum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij.

HOUWERDAZIJL, volgens sommigen, de oude naam van de Hoogezijl, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie Hoogezijl.

HOUWERNHUSUM, oude naam van het voorm. d. de Houw, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Houw (De).

HOUWERT, d. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Hauwert.

HOUWERT (DE), pold. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Nibbixwoude-en-Hauwert*; palende N. W. aan Midwoude en Oostwoude, N. O. aan Oostwoude, Z. O. aan Westwoude, Z. W. aan Nibbixwoude. — Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 568 bund.

HOUWERZIJL, oudtijds ook Howersijle, volkrijke b. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr., en 7½ u. W. ten Z. van *Appingedam*, kant. en 3½ u. W. van *Onderdendam*, gem. en ¾ u. Z. O. van *Ulrum*, ¼ u. Z. Z. W. van *Vliedorp*, waartoe zij behoort, liggende buiten den overouden zeedijk, en aan den Oudendijk nabij het Reitdiep, met 56 h. en 310 inw., alle Protestanten, waaronder een aantal Afgescheidenen, die hier in 1840 een klein kerkje met eene predikantswoning hebben gebouwd, bedienende de Predikant ook de nieuwgebouwde kerk op de Zoltkamp, ofschoon aldaar, tot nog toe, geene Afgescheidene gem. erkend is. — Ook is hier eene school.

Digitized by Google

HOUVART, d. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie HAUWERT.

HOUVE of HOEVE, voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. W. van *Rotterdam*, kant. en 1½ u. N. W. van *Vlaardingen*, gem. en ½ u. W. van *Maasland*.

HOUVEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie HEUVEL.

HOUVEL, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HEUVEL.

HOUVERT, d. in de *Vier Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie HAUWERT.

HOUW (HET), b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, grietenij *Wonseradeel*. Zie HOU ('T).

HOUW (DE), eertijds HOUWERAHUSUM, HOUWERSHUSEN, HOUWERSUM of HOUWERAHUSUM genaamd, een aloud geh., op twee hooge wierden, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. van *Appingedam*, kant. en 3 u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. O. van *Ulrum*, kerkelijk onder *Leens* behoorende; met 5 boerderijen en 4 dagloonerswoningen, bewoond door ongeveer 50 inw. Het bestaat uit twee buurten, de Groote-Houw en de Kleine-Houw genaamd.

De Heer op de Haar of de Harde, onder DE HOUW, aan den *Herdeweg* naar Ulrum gelegen, heeft hier in oude tijden eene burg gehad.

HOUW (DE GROOTE-), b. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, ar. en 7 u. W. van *Appingedam*, kant. en 3 u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. O. van *Ulrum*, op eene hooge wierde ten N. rijweg, en ten N. O. van de Kleine-Houw; met 3 boerderijen en loonerswoning, bewoond door ongeveer 25 inw.

HOUW (DE KLEINE-), b. in *Hunsingo*, prov. *Groni* 7 u. W. van *Appingedam*, kant. en 3 u. W. ten N. *dam*, gem. en ½ u. O. van *Ulrum*, liggende Z. W. Houw; met 2 boerderijen en 3 dagloonerswonin ongeveer 25 zielen. In deze b. heeft eertijd eene welke in het jaar 1247, gedurende de onluste NENBERGERS, afbrandde en tot den grond toe dien tijd, niet weder opgebouwd. De Bis eene boete van 100 mark sterlingen betalen met *Vliedorp*. Tusschen de Houw en Vliedorp stond) bestaat nog een weg graven van de vaart naar Ulrum, o onbruikbaar geworden. Nog heden l magt in het Houwerzijlvest te beno kerspel schijnt overgebleven te z

De wierde van de KLEINE-Hou geheel met huizen en andere g er nog overal veel puin gevo

HOUWAARD, d. in de Zie HAUWERT.

HOUWENINGEN, *sche-waard*, Z. W. legen.

Ten tijde van **Utrecht**, was e ***Sliedrecht*** en **nsen schijnt** g

Digitized by Google

lie van laatstgemelde plaats beweerden, dat hunne kerk, Bottelkerk genaamd, eene vrije moederkerk was en onder die van Sliedrecht niet behoefde te staan, hetwelk die van Sliedrecht tegenspraken. Deze twist werd echter door den Bisschop, ten voordeele van die van Sliedrecht beslist.

Dit dorp en ambacht is bij den watervloed van 18 November 1421 geheel ondergevloeid, en later nooit weder boven gekomen. Ter plaatse, waar het gelegen heeft, vindt men thans den Oostelijken-[illegible] slag, den Thomaswaard en het Kraaijenest, [illegible] behuisde pold., gem. *Werkendam*, prov. *Noord-Braband*, arr. 's Hertogenbosch, kant. *Heusden*, welke gezamenlijk, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 132 bund. 92 v. r. 78 v. ell. beslaan.

HOUWENINGSWATERING, watering in den *Bieruurt*, welke uit de *Sneep-kil* voortkomende, in eene zuidwestelijke rigting, en tusschen Louw-Simons-waard ter eener zijde en het Kraaijenest, den Thomas-waard en den Oostelijken-opslag doorloopende zich in de [illegible] ontlast. Zij maakt op dat punt de grensscheiding tusschen [illegible] *Zuid-Holland* en *Noord-Braband* uit.

HOUWERDA, voorm. state in *Fivelgo*, prov. [illegible] *Appingedam*, toebehoord hebbende aan het oud [illegible] dien naam.

Zij is reeds vóór eeuwen geheel weg, zonder [illegible] spoor van bestaat.

HOUWERDA (OUD-) of HOUWERDADEEL, [illegible] *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. [illegible] en 3½ u. N. O. van *Zuidbroek*, gem. en [illegible] ten W. van *Woldendorp*, waartoe het [illegible]

HOUWERDAHUIZEN, oude naam [illegible] *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie [illegible]

HOUWERDA-STATE, voorm. [illegible] *goo*, griet. *Barradeel*, arr. [illegible] *Tjummarum*, waartoe zij beh[illegible]

Ter plaatse, waar zij ge[illegible]

HOUWERDAZIJL, vo[illegible] GEZIJL, prov. *Friesland*.

HOUWERNHUSUM, [illegible] *Hunsingo*, prov. *Gr*[illegible]

HOUWERT, d[illegible] Zie HAUWERT.

HOUWERT [illegible] *Holland*, arr[illegible] *wert*; palend[illegible] woude, Z[illegible] beslaat, [illegible]

HOU[illegible] prov[illegible] en [illegible] Z[illegible]

[illegible]NK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peel-*[illegible]*v. Noord-Braband*. Zie HOOIDONK.

[illegible]INCK, voorm. havez. in *Twenthe*, prov. *Overijsel*. Zie BE-[illegible]ADE.

[illegible]YSUM, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie op het art. [illegible]SUM.

Digitized by Google

Digitized by Google

HUBERT (ST.), groote pachthoeve in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1¼ u. Z. W. van *Diekirch*, gem. *Feulen*.

HUBERTSGEREGT, St. Huibertsgeregt of St. Hubrechtsgeregt, voorm. afzonderlijke heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Noord-Waddinxveen-en-St.-Hubertsgeregt*; palende N. aan Peulijen, O. aan de Gouwe, Z. aan het Zuideinde van Waddinxveen, W. aan Groenswaard.

Deze heerl. bevat het geh. St. Hubertsgeregt en eenige verstrooid liggende h. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Waddinxveen-en-Bloemendaal*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Hazerswoude* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geene school, doch de leerlingen genieten onderwijs te *Waddinxveen*.

Het geh. St. Hubertsgeregt, St. Huibertsgeregt of St. Hubrechtsgeregt, ligt 4¼ u. N. O. van Rotterdam, 1¼ u. N. W. van Gouda.

Deze voorm. vrije heerl., welke sedert onheugelijke jaren met *Noord-Waddinxveen* vereenigd is, wordt thans, even als deze, in eigendom bezeten door den Heer A. A. Pit, woonachtig te Soeterwoude.

HUBERTSZAND, zandplaat in de *Wadden*, ten N. van de prov. *Groningen*. Zie Huibersplaat.

HUBOLDINI, erve in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, onder Delden, welke reeds in het jaar 1188 vermeld wordt.

HUBRECHTSGEREGT (ST.), geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hubertsgeregt (St.)

HUCHT (DE), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Hoge (De).

HUCHTEN, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heugten.

HUCHTER-AA, riviertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heughter-Aa.

HUERE, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Heuren.

HUESDEN, st. in de heerl. *Heusden*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Heusden.

HUESSEN, plattelandst. in de *Over-Betuwe*. Zie Huissen.

HUFFELTE, naam, onder welken de buurs. Uffelte, in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, mede voorkomt. Zie Uffelte.

HUGEMERKE of Hugemarche, oude naam van het lands. Hunsterland, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Hunsterland.

HUGEN-BOIDENS-AMBACHT, naam, onder welken het d. Meliskerke, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, in de dertiende eeuw voorkomt. Zie Meliskerke.

HUGENFLIET, voorm. st. of d. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Hugovliet.

HUGERSLUIS, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Oostburger-Amacht*, prov. *Zeeland*. Zie Huigersluis.

HUGEVELT, gors in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, welke, in het jaar 1420, door Hertog Jan van Beijeren, bij koop en uitgifte ter bedijking, tot een onsterfelijk leen uitgegeven is, en vermoedelijk in eene der polders van de gem. Nieuwe-Tonge is ingedijkt.

HUGHESBURG, verl. militaire post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende benedenwaarts aan den militairen post Victoria.

HUGITS, vroegere state, thans eene boerenhuizing of zathe, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie Huigisz.

Digitized by Google

HOYTEBREKKEN,
Doniawarstal, staand
termeer en ten N. n
Tjerkgaast.
HOYTEMA, voorn
West-Dongeradeel,
O. van *Holwerd*, 1
Ter plaatse, waa
hoeve. De daartoe
vlakte van 5 bund
den Heer L. D. 7
HOYTEMA, vo
Wymbritseradeel.
O. van *Oudega*,
HOYTEMA,
griet. *Haskerlan*
te *Joure*.
HOZENGRA
Overijssel. Zi
HRENI, na
kiti, en waar
prov. *Utrech*
HRINES
als in de *B*
de juiste
HUASS
SEN, in
vindt. 7
HUB.
heerl. *I*
en 3 u.
135 in
HU
HOBBE
. H
en 5
½ u.
par.
Ze
H
van
H
pros
ge
en
st
b
t
w
v

Digitized by Google

…nwezige klooster der Guilhelmiten geweest. Men
… een groot en twee kleine altaren, en midden op
…spits torentje. Het kloostergebouw is alleen in ge-
…(1).
…wordt gemiddeld door een getal van 75 leerlingen
…ke gerekend worden 20 uit de Belgische gem. Calmpt-
…m. Woensdrecht, welke hier ter school gaan.
… in den eersten Zondag in September.
… Huibergen bestaat in een schild van azuur, met
…gond, vergezeld van twee wapenschilden, beide van
…met twee bisschopsstaven van azuur; het tweede met
… en eenen leeuw, mede van azuur.

…ND (ST.), zandplaat in de *Wadden*, prov. *Groningen*.
…T.

…ST.), d. in het *Nederambt-van-Cuyk*, prov. *Noord-Bra-*
…BERT (ST.)

…DE-BAATSPLAAT, plaat in de *Merwede*, prov. *Zuid-*
… *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*.

…-GEREGT (ST.), geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*.
…EREGT (ST.).

…SPLAAT of Huibertszand, ook Hubertszand genaamd, zand-
… *Wadden*, ten N. van de prov. *Groningen*, tusschen den
… en het eil. Rottumeroog, hebbende de Wester-Eems ten
…het Schildt ten Westen.

…T, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oister-*
…. *Noord-Braband*. Zie Huyfort.

…N-CLAASZ.-GORSEN, uiterwaard in den *Hoeksche-waard*,
…*id-Holland*. Zie Huyge-Claasz.-Gorsen.

…NDIJK, dijk in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-*
…, zich van omtrent Ouddorp tot aan Rustenburg uitstrekkende.
…dijk heeft zijnen naam ontleend van het meer of den waard
…n naam. Hij is waarschijnlijk door Floris V, Graaf *van Hol-*
…gelegd om de Heer-Huigenwaard van het Schermermeer af te
…n, en tot beveiliging van de Alkmaarder- en Ouderdorperlan-
…tegen de noordoostelijke stormen, die het water van den Heer-
…nwaard vaak vrij hoog opjoegen.

… Huigendijk is een van de weinige hooge en zware dijken, welke men
…e veertiende en vijftiende eeuw in Noord-Holland vondt. Bij den
…sselijken watervloed van 1 November 1570 was deze dijk een der
…nige punten, die in Noord-Holland niet onder het zeewater bedol-
…n lagen. Den 22 Januarij 1572 brak hij met eenen zwaren storm door.

HUIGENHIL, pold. langs den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*,
…r. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Alblasserdam*; palende N. aan
…e Haven van Alblas, O. aan Scharlaken, Z. aan de Merwede, W. aan
…den Hoogendijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 16 bund., en wordt door eene sluis op de Merwede van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en drie Heemraden.

HUIGENPOLDER, pold. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*. Zie Huigepolder.

---

(1) Men zie voorts over dit gebouw ons art. Guillelmiten-klooster.

Digitized by Google

HUGMERTH
terkwartier, pr
HUGO (DE),
Zie HUGOVLIET.
HUGOPOL
arr. en distr.
palende N. a
Z. O. aan de
W. en N.
Hij beho
Raarsande
HUGO'S
terwijk,
HUGO-
land, ar
HUGO
Vlaand
vliet,
1377 v
over w
wel aa
den *R*
waarts
IJzen
der,
van
die
H
lan
H
No
N
(1
N
d
V
t
v
M
Z.
na
mi
all
het
D
goed

Digitized by Google

, plaats, vermeld door ALFRIDUS VAN MIRIGERREPORT (of MUN- *Leven van* LUDGERUS, als gelegen hebbende aan de west- IJssel, tegenover Deventer. Vermoedelijk is het wel het ge d. WILP op de Veluwe geweest.
en nieuwelings tot CHRISTUS bekeerd waren, hadden aldaar n ST. LEBUINUS een bedehuis gesticht.
, HUYNEN of HEUNEN, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. , arr. en 8 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2¼ u. Z. W. *rwijk*, gem. en Z. W. van *Putten*; met 61 h. en 390 inw.
NSCHANS, HUYNERSCHANS of HEUNENSCHANS, voorm. schans op *-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en Z. W. van *Putten*. — se, waar zij gelegen heeft, is er thans niets meer van te zien.
INGA, voorm. heerenhuis in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie

INGA-BURG, burg in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie BORG.

NINGAMEER, voorm. meertje in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. UNINGAMEER.

ININGAWEER, geh. in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. u. N. van *Winschoten*, kant. en 3½ u. N. O. van *Zuidbroek*, gem. u. Z. W. van *Termunten*, onder Woldendorp, aan de Binnen-Ae. telt er slechts 1 h., met 10 inw.

IUINS, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. HUYNS.

HUIS-DRIEL, b. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie RIEL (HOENZA).

HUIS-DES-LICHTS, voorm. kloost. in *Fivelgoo*, prov. *Groningen*. Zie HELENAKLOOSTER.

HUISDUINEN, d., vroeger in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*, thans eene gem. uitmakende, met den Helder en het nieuw aangebouwde Nieuwediep, Willemsoord daaronder begrepen, arr. en 8 u. N. van *Alkmaar*, kant. en ¼ u. W. Z. W. van *den Helder*, gem. *den Helder-en-Huisduinen*, aan den voet van Kijkduin.

Dit d. was reeds in het jaar 1191 of vroeger onder den naam van OUDEDORP of OUDDORP, later HUSIDUNA, bekend. Vroeger moet hebben bestaan het oude HUSDUNIA, met een kasteel, thans onder de golven bedolven, doch in het midden der vorige eeuw nog gezien.

Het was voorheen een groot en vermaard d., doch door het afnemen der zeestranden is het aanmerkelijk verminderd. Sommigen willen niet alleen, dat er 1½ mijlen, ja twee mijlen ten Westen van HUISDUINEN, eene vruchtbare streek lands gelegen heeft, verder dan nu de Noorder- en Zuiderhaaks zich uitstrekken, maar dat ook deze grond rijkelijk met geboomte bezet was. Zeker gaat het, dat aldaar zeer dikwijls wortels van boomen, ja zelfs zware boomstammen, door de schippers en visschers, zijn opgehaald, hetgeen ten bewijze schijnt te verstrekken, dat hier vroeger zware bosschen moeten gestaan hebben, die door hevige overstroomingen, waarvan het tijdstip in het duister ligt, in de zee bedolven zijn. In het schoolhuis is nog een zware eiken zolderbalk aanwezig, welke, naar men wil, op de Haaks zoude gegroeid zijn, en ook den vreemdeling daarom als eene bijzonderheid wordt aangewezen. In 1707 stonden er nog 152 h., thans telt men er slechts 70, met 300 inw., die meest bestaan uit sloeplieden en eenige landbouwers. Vroeger geneerden de inw. zich meest met

Digitized by Google

HUIGENWAARD, bedijking in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Heer-Hugowaard.

HUIGEPOLDER of Johanna-Corneliapolder, pold. in de beerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. en gem. *Zevenbergen*; palende N. aan den Ouden-polder-van-Zevenbergen, O. en Z. aan de Buitengronden tegen de rivier de Mark, W. aan het Kanaal van Zevenbergen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 29 bund. 54 v. r. 9 v. ell. Hij heeft een steenen sluisje aan de westzijde, even beneden het sas aan het Lamgatsveer, in 1734 aangelegd, wijd 6 palm. 2 duim., voorzien van eene drijfdeur, en watert op het Kanaal van Zevenbergen en vervolgens op het Hollands-diep, zijn overtollig water uit. De hoogte van het zomerpeil is 2 palm. 5 duim beneden A. P. Het bestuur staat onder een der Geërfden. Onder de opgegeven grootte is begrepen het domeinpoldertje, Johanna-Cornelia genaamd, hetwelk in den Huigepolder het water overstort. Beide dragen gelijkelijk, met de overige op het Kanaal van Zevenbergen uitwaterende polders, naarmate hunner grootte, in de kosten dit kanaal, haven en sassen.

In vroegere tijden was de Huigepolder door een[illegible] tweeën gescheiden; het oostelijke of bovendeel werd [illegible] geheeten, en beide hadden hunne uitwatering in [illegible] van-Zevenbergen.

HUIGERSLUIS, voorm. d. in *Staats-Vl*[illegible] dat door den vloed van 22 Januarij 14[illegible] ners, in de diepte verzwolgen is. Het [illegible] en Neuzen.

HUIGERVLIET, voorm. st. of d[illegible] *land*. Zie Hugovliet.

HUIGISHUIS (JONKER-) [illegible] *venwouden*, griet. *Utingera*[illegible]

HUIGISZ, Huygitz, H[illegible] *Friesland*, kw. *Zevenw*[illegible] W. van *Heerenveen* [illegible] O. van *Akkrum*, [illegible]

Deze boerderij [illegible] doch, indien [illegible] heid geraakt [illegible] eigenaar [illegible] leend z[illegible] eene [illegible] zet[illegible]

[illegible] ring [illegible] ingesloten.

HUIKELO[illegible] kw. *Oisterwijk*, p[illegible]

HUIKINK, voorm. [illegible] voorde.

Digitized by Google

JILPA, plaats, vermeld door ALFRIDUS VAN [illegible] aarin
, in het *Leven van Ludgerus*, als gelegen [illegible] lit ge-
van den IJssel, tegenover Deventer. [illegible]
woordige d. WILP op de Veluwe geweest.
die toen nieuwelings tot CHRISTUS bekeerd waren, [illegible] Veeshuis
re van ST. LEBUINUS een bedehuis gesticht. niet her-
INEN, HUYNEN of HEUNEN, buurs. op de *Neder-Veluwe*, [illegible] *Helder*
rland, arr. en 8 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en [illegible] Kijkduin.
Harderwijk, gem. en Z. W. van *Putten*; met 61 h. en [illegible]
INENSCHANS, HUYNERSCHANS of HEUSENSCHANS, [illegible] wezig, welke,
eder-Veluwe, prov. *Gelderland*, gem. en Z. W. van [illegible] aan de onstui-
laatse, waar zij gelegen heeft, is er thans niets [illegible]
ININGA, voorm. heerenhuis in *Friesland*, prov. [illegible] plaats van de Gra-
A. [illegible] van den Graaf
ININGA-BURG, burg in het *Oldambt*, [illegible] op de Noordzee dit
ABORG.
NINGAMEER, voorm. meertje in het [illegible] vallende, deed zij
UNINGAMEER. menschen en beesten
NINGAWEER, geh. in het *Kleine* [illegible] huizen door eenen brand
. N. van *Winschoten*, kant. en [illegible] Zanddijk door, waardoor
. Z. W. van *Termunten*, [illegible] groote schade leed.
lt er slechts 1 h., met [illegible] werd er weder een stuk van
NS, d., prov. *Friesland*, [illegible]
YNS.
S-DRIEL, h. [illegible] hetwelk thans voor de gem.
(HOENZA). [illegible] de in een veld van keel, beladen
S-DES-LI[illegible] [illegible] grafelijke kroon, alles van goud.
LENAKL[illegible] [illegible] r den laatsten Koning der West-
SDU[illegible] [illegible] schonken zijn ter herinnering aan

DEN-HELDER-EN-), pold. in het
der, prov. *Noord-Holland*. Zie HEL-
EN-).
LDER, voorm. balj., prov. *Noord-Hol-*
rsdiep, O. aan de ondiepten den Zuidwal
a de Zuiderzee, Z. aan het Koegras, W. aan

genwoordige gem. *den Helder-en-Huisduinen*.

alland, prov. *Overijssel*. Zie HUIZEN (TEN).
k in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en kant.
st.
streek moer of gemeen soort van grasland, groot
95 v. ell.
AAR, ook wel enkel DE HAAR genoemd, geh. in
Overijssel, arr., kant. en 3 u. N. van *Zwolle*, gem.
Avereest; met 8 h., bewoond door 8 huisgez., uitma-
volking van ruim 40 zielen.
aldus genoemd, omdat deze hooge en zandige heigrond,
eerst na 1760 ontginningen en opbouwing begonnen, ten
llijk grensde aan de lage streek moer of gemeene soort van
Huisgaten genaamd.
ESKREEK of OORTERSOLLE-ZWEN, voorm. kreek op *Eijerland*,
rd-Holland, welke vóór de indijking van *Eijerland*, van de
afkomende, zich, met eene oostelijke rigting, in het *Dijks*

de visch
er voorh
mede vel
men er
veelal s
keling
van hu
ren, i
haald
aan he
werd.
tot Br
van w
tabak
liefde
de n
gedee
Dit
behoo
door
lands
Huisc
kocht
lande
door
den
yloeie
De
gras
van
door
het
het
beroe
De
ter v
1648.
Dit ge
dient,
daar de
voudig
bij de la
De He
van *den-I*
De R. h
munikanten
De Doops
ger hier ook
laatste in 17
De dorpsch
bezocht.

(1) Men zie daarvan
Holder staat, hier voo

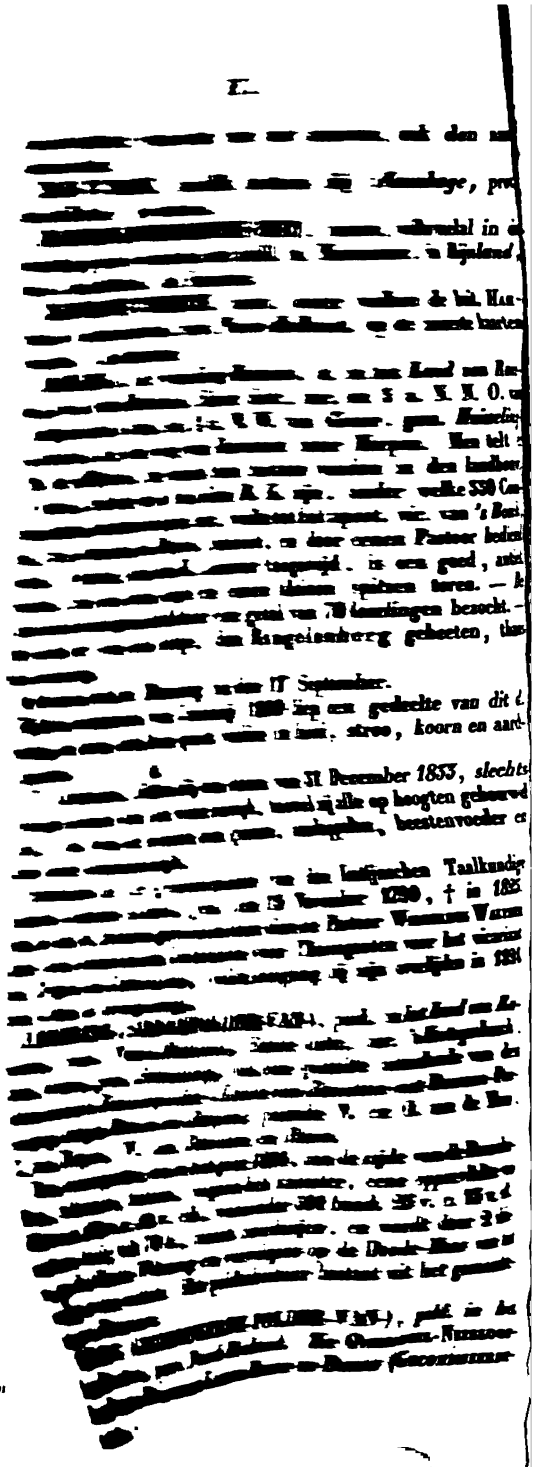

ISSELING-EN-NEERLOON, gem., gedeeltelijk in het *Land van* ...*tein* en gedeeltelijk in het *Nederambt-van-Cuyk*, prov. *Noord-*...*rland*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave*, (1 k. d., ... k., 3 s. d., 2 ged.); palende N. aan de gem. Ravestein, O. aan ...aas, Z. aan Herpen, W. aan Deursen-en-Dennenburg.

Deze gem. bevat de d. Huisseling en Neerloon; beslaat, volgens ... kadaster, eene oppervlakte van 785 bund., waaronder 720 bund. ... v. r. 37 v. ell. belastbaar land; telt 103 h., bewoond door 119 ...gez., uitmakende eene bevolking van 790 inw., die meest in den ...ndbouw hun bestaan vinden.

De inw., die op 5 na allen R. K. zijn, maken de par. van Huis-...ling en Neerloon uit, welke in deze burg. gem. ieder eene ...erk hebben. — De 5 Herv., die men er aantreft, behooren tot de ...em. van *Ravestein*. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ...ne te Huisseling, en één te Neerloon, die gezamenlijk door ...en getal van ruim 100 leerlingen bezocht worden. — In Januarij 1820 ...liep een groot gedeelte dezer gem. onder water.

HUISSEN, gem. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst* (6 k d., 16 m k., 10 s. d.); palende N. aan den Rijn, die haar van de gem. Arnhem scheidt, O. aan de gem. Westervoort, Z. aan Bemmel, W. aan Elst.

Deze gem. bevat het plattelandstadje Huissen, het schependom Huissen, het ambt Huissen en de pold. Malburgen, waar oudtijds eene kerk gestaan heeft. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2053 bund. 92 v. r. 53 v. ell., waaronder 1909 bund. 88 v. r. 97 v. ell. belastbaar land; telt 460 h., bewoond door 551 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, veeteelt en tabaksbouw. Ook heeft men er eene brouwerij.

De R. K., die hier ruim 2700 in getal zijn, onder welke 1600 Communikanten, behoorden tot in dit jaar (1844) tot de stat. van *Huissen-en-Angeren*, welke in deze burg. gem. eene kerk had. Doch onlangs is, ten behoeve van de R. K. kerk van *Angeren*, eene noodkerk gebouwd, waarin de dienst door eenen eigen Pastoor wordt waargenomen; terwijl de stat. van Huissen, welke, even als *Angeren*, tot het aartspr. van *Gelderland* behoort, door eenen Pastoor en twee Kapellaans bediend wordt. De R. K. gemeente heeft bij den afstand der stad aan Holland, met andere, voormaals Cleefsche, plaatsen, het regt tot eene openlijke omdragt, op Sacramentsdag, behouden.

De Herv., die men er ruim 200 telt, onder welke ruim 90 Ledematen, maken een gem. uit, welke tot de klass. van *Nijmegen*, ring van *Elst*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Petrus Wassenberg, die in het jaar 1611 herwaarts kwam, doch van wiens dood of vertrek men niets vindt aangeteekend. In 1614 stond er echter reeds de derde Predikant. De gem. had aanvankelijk 15 of 16 Ledematen.

Ook wonen er 4 Isr., die tot de ringsynagoge van *Arnhem* behooren. — Men heeft in deze gem. twee scholen, beide in het plattendst. Huissen.

Deze gem. behoorde oudtijds tot het hertogdom Cleve, en dien ten volge naderhand aan den Koning van Pruissen; tusschen 1795 en ...0 moet er een verdrag hebben bestaan, hetwelk echter kwestieus ...f. In 1806 werd Huissen vereenigd met Berg en de Cleefsche ...ieten des linker Rijnoevers bij verdrag ter disposition van Napoleon

kanaal ontlastte; doch sedert, [illegible]
verloren heeft.

HUIS-IN-'T-BOSCH, koninkl[illegible]
Zuid-Holland. Zie Oranjezaal.

HUIS-MET-DE-VIERTOREN[illegible]
wandeling gegeven wordt aan [illegible]
prov. *Zuid-Holland*. Zie [illegible]

HUIS-MET-HET-TORENT[illegible]
terust, in *Kennemerland*, pa[illegible]
voorkomt. Zie Harterust.

HUISSELING, in de wa[illegible]
stein, prov. *Noord-Brabant*[illegible]
's Hertogenbosch, kant. [illegible]
en-Neerloon, aan den [illegible]
70 h. en 480 inw., die[illegible]

De inw., die hier op[illegible]
munikanten, maken een[illegible]
dek. van *Ravestein-en*[illegible]
wordt. De kerk, aan[illegible]
gebouw, met een fra[illegible]
dorpschool wordt gehou[illegible]
Men heeft er een ope[illegible]
eene boerderij.

De kermis valt in [illegible]

Bij den watervloed [illegible]
onder, en men leed [illegible]
appelen.

Te Huiseling, bl[illegible]
weinige huizen van [illegible]
zijn, ook was de [illegible]
stroo zeer aanmerkel[illegible]

Huisseling is de [illegible]
Joannes Jacobus Aa[illegible]
Ook is dit d. bekend[illegible]
Ruys een seminarium[illegible]
van Megen-en-Raven[illegible]
naar Uden is overgeb[illegible]

HUISSELING (BINN[illegible]
vestein, prov. *Noord-[illegible]*
kant. *Grave*, gem. *Hu[illegible]*
Gecombineerde-Benedenpo[illegible]
nenburg-Langel-Demen-en[illegible]
Z. aan Herpen, W. aan [illegible]

Deze binnenpolder, die in[illegible]
Maas, bekaad is, beslaat, [illegible]
472 bund. 96 v. r. 55 v. el[illegible]
schotbaar land; telt 70 h., [illegible]
zen, op de Groote Wetering[illegible]
overtollige water ontlast. He[illegible]
bestuur van Huisseling.

HUISSELING (GECOMBINE[illegible]
Land van Ravestein, prov. *Noo[illegible]*
Huisseling-Deurssen-Dennenburg-L[illegible]
polder-van-).

Digitized by Google

…d verbonden, die nog vóór weinige jaren
…s het voormalige raadhuis loopende steeg,
… Tempelierstraat genaamd.
…; overblijfselen van een oud kasteel, het
…heeten. Zie het art. Huissen (Kasteel-te-).
…wordt gehouden tegen het feest van den
…ude privilegien had men twee jaarmarkten
…kt; eene der twee eerste schijnt met het feest
…smolten; de wekelijksche is in onbruik geraakt.
…een tol, waarover dikwijls geschil is geweest tus-
…lder en die van Cleve. Onder de Pruissische rege-
… tolhuis voor den Rijntol te Malburgen geplaatst.
…eenen zwaren hongersnood, in 1557, heeft, blij-
…stads-signaat, Huissen, waar men voor maga-
…alle omliggende dorpen, zoo ook nog Arnhem
…brood voorzien. Het spint tarwe kostte toen 25
…terwijl het daarvoor nog naauwelijks te krijgen
…net rogge, den Rijn afkomende, werd te Huissen
…gekocht voor dertig stuivers het schepel. In 1558
…rogge verkocht voor zeven stuivers.
…er gem. bestaat uit eene witte zwaan op een rood veld.
…IBT-), buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*,
… u. N. ten O. van *Nijmegen*, kant. en 1¼ u. N. O.
… *Huissen* en dat stadje, met het schependom, van
…nde; met 200 h. en 1270 inw.
…BUITENPOLDER-VAN-), pold. in de *Over-Betuwe*,
…*nd*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Huissen*;
… Malburgen, O. aan den Rijn, Z. aan Angeren, W. aan
…Bandijk.
…welke in het jaar 1766 bedijkt is, beslaat, volgens het
…e oppervlakte van 463 bund. 53 v. r. 28 v. ell., alles
…d; telt 2 h., en wordt door eene sluis, op den Rijn, van
…ge water ontlast. Het polderbestuur is particulier.
…N (KASTEEL-TE-), voorm. kast. in de *Over-Betuwe*, prov.
…, distr., arr. en 2 u. N. ten O. van *Nijmegen*, kant. en
…. van *Elst*, gem. en grenzende onmiddellijk aan het stadje
…lleen gedeeltelijk door eene gracht, gedeeltelijk door eenen
…van gescheiden.
…tse, waar dit kasteel gestaan heeft, ziet men nog eenige
…van vestingwerken, het Kasteel en den Hazenberg
…bestaande in twee opgeworpen heuvels, vroeger door eene
…pte gracht gescheiden, maar nu met elkander vereenigd.
…sten staat thans een modern heerenhuis, hetwelk, met de
…oorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 2 bund.
…v. ell., en in eigendom bezeten en bewoond wordt door den
…Fabricius. Op het oude kasteel hebben nog Markgraven,
…gewoond.
… (SCHEPENDOM-), buurs. in de *Over-Betuwe*, prov.
…distr., arr. en 2 u. N. ten O. van *Nijmegen*, kant. en
…van *Elst*, gem. *Huissen*, geheel door het ambt Huissen
…nder aan de stad te grenzen; met 53 h. en 285 inw.
…OLDER (GROOTEN-) of Groote-Huissenspolder, pold. in
…*deren*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Huissen-
…EN-).

Digitized by Google

gesteld
Berg e
Huisse
Napol
onder
op H
hetw
H
gena
gen
Zev
D
hou
ver
va
en
v
e
H
t
v
s
f
e
l
v
t
p
l
z
v
s
d
b

ke
va
18
die
hoof
eene
Herv.
goed
Va
R. K.
geniete.
kinderen
Tot i
klooster,
doch alle
men ter p
Vroeger
tigd. Dere z
sedert 1804 G

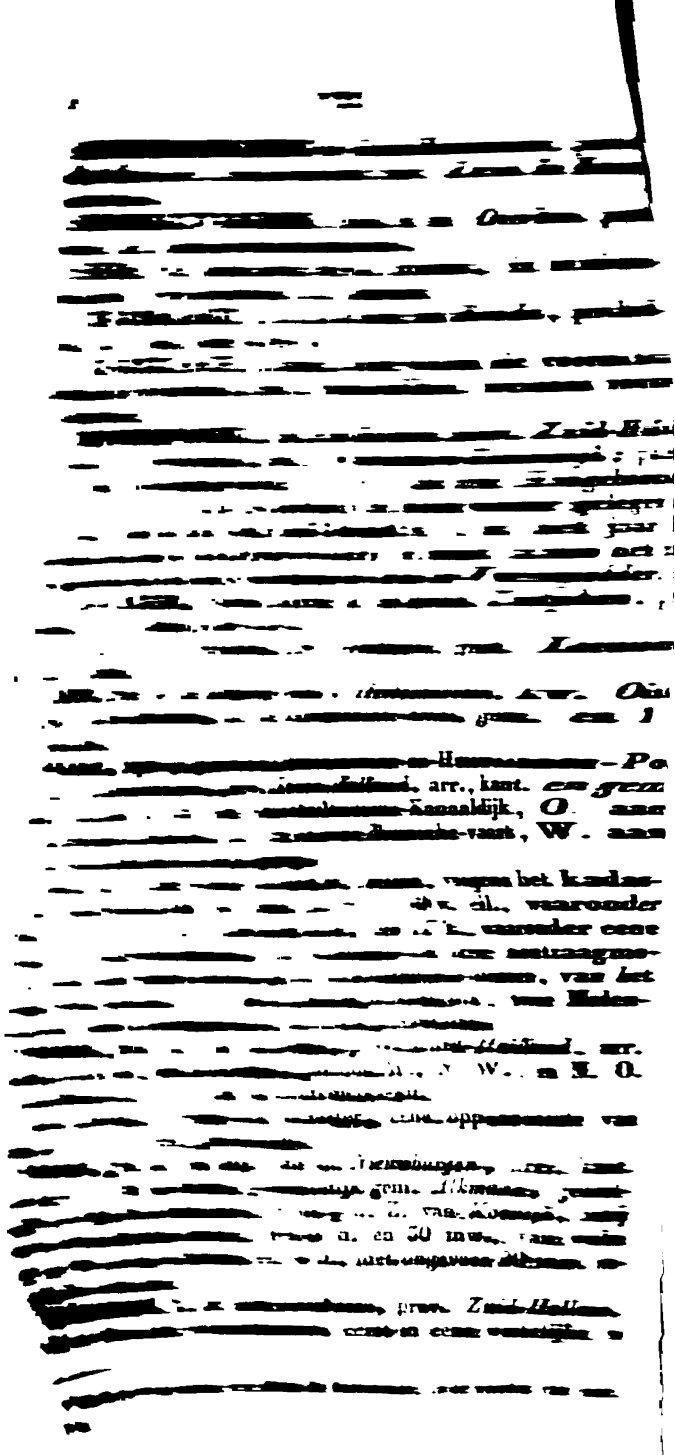

Digitized by Google

i eene zuidwestelijke rigting, tusschen den Huiswaard en de
it doorloopt, om zich in de *Kikvorsch-kil* te ontlasten.
ZITTENPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*,
's-Gravenhage, kant. *Voorburg*, gem. *Stompwijk-Wilsveen-Leyd-
n-en-Tedingerbroek*.
'ENGOA, voorm. landstreek, in het lands. *Felua* (de *Veluwe*),
lag de adellijke hofst. Houdna; onder welke behoorde het dorp
pa, hetwelk Graaf Rotgarius, in het jaar 838 geschonken heeft
kerk van Utrecht. Het is een gedeelte van het land der oude
s, bevattende de streek, die lag tusschen de Vecht en het
er Flehite (van den Rijn af tot aan het Vlie), waarvan het be-
ste gedeelte nog hedendaags den naam heeft van Gooilandt, doch
duister en onbekend, waarvan, de benaming Huiten, die er
bijgevoegd was, gekomen is.
IIVEN of Heuven, ook wel Hurden gespeld, buurs. op den *Ve-
zoom*, distr. *Veluwe*, arr., kant. en 2 u. N. van *Arnhem*, gem.
u. N. van *Rheden*, aan de heide; met 4 h. en 25 inw.
JIZEN, gem. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amster-*
, kant. *Naarden* (9 k. d., 2 m. k., 10 s. d.); palende N. en O.
de Zuiderzee, Z. aan de gem. Blaricum en Laren, Z. W. aan
gem. Bussum, W. aan de gem. Naarden.
leze gem. bevat het d. Huizen en eenige weinige verstrooid lig-
de h., waaronder de buit. Oud-Bussum, Noord-Craylo en
id-Craylo. Zij beslaat eene oppervlakte van 1537 bund. 28 v. r.
v. ell., waaronder 1496 bund. 27 v. r. 88 v. ell. belastbaar land;
t 276 h., bewoond door 473 huisgez., uitmakende eene bevolking
n ruim 2400 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en
scherij; er wordt, gelijk elders in Gooiland, veel boekweit gewon-
n, welke in den bloeitijd, bij eene afwisseling van rogge, aardap-
len en erwtenakkers, over eene uitgestrekte en zacht oploopende
ppervlakte, den natuurbeschouwer een verrukkelijk gezigt oplevert.
en legt er zich ook niet weinig toe op het teelen van lange rapen en
ndere aardvruchten; eenige andere Huizenaars generen zich met het
even van grof doek en grove wol tot feilen; het spinnen van ka-
oen tot pitten voor kaarsen en lampen gaat er ook sterk in zwang,
n alle vruchten van hunnen arbeid worden voornamelijk in Amsterdam
verkocht. Ook levert het verblijf van vele stedelingen des zomers hier
nog al vertier op. De visscherij, eene der grootste op de Zuiderzee,
welks nabijheid daartoe eene gunstige gelegenheid aan de hand geeft,
betreurt, tot groot nadeel en ongerief, het gemis van eene eigen
haven of bergplaats van hare schuiten, waarvan het getal meer dan
tachtig beloopt; meestal wordt er bot gevangen, welke met karren alom
vervoerd, onderweg en niet weinig te Utrecht en 's Hertogenbosch
verkocht wordt; eenige andere zeilen met hunne vangst naar Zeeburg,
waar de venters in daartoe bestemde schuiten hun verblijf houden,
die in platte bennen op wagens laden, en ze, zoo in Amsterdam als
in den omtrek en elders verkoopen; daar zij vroeger niet met hunne
geladene wagentjes in Amsterdam mogten komen, droegen sommigen
van deze visschers (hun voordeel binnen de stadspoorten meenende te
kunnen doen) hunne bennen ter poorte in, en ventten de bot langs de
huizen uit. Sedert het jaar 1830 mogen echter de venters met hunne
geladen wagentjes ook in Amsterdam komen. In de maanden Mei
en Junij houdt men zich voornamelijk bezig met de [illegible] en
die soms eene goede uitkomst oplevert. [illegible]

Digitized by Google

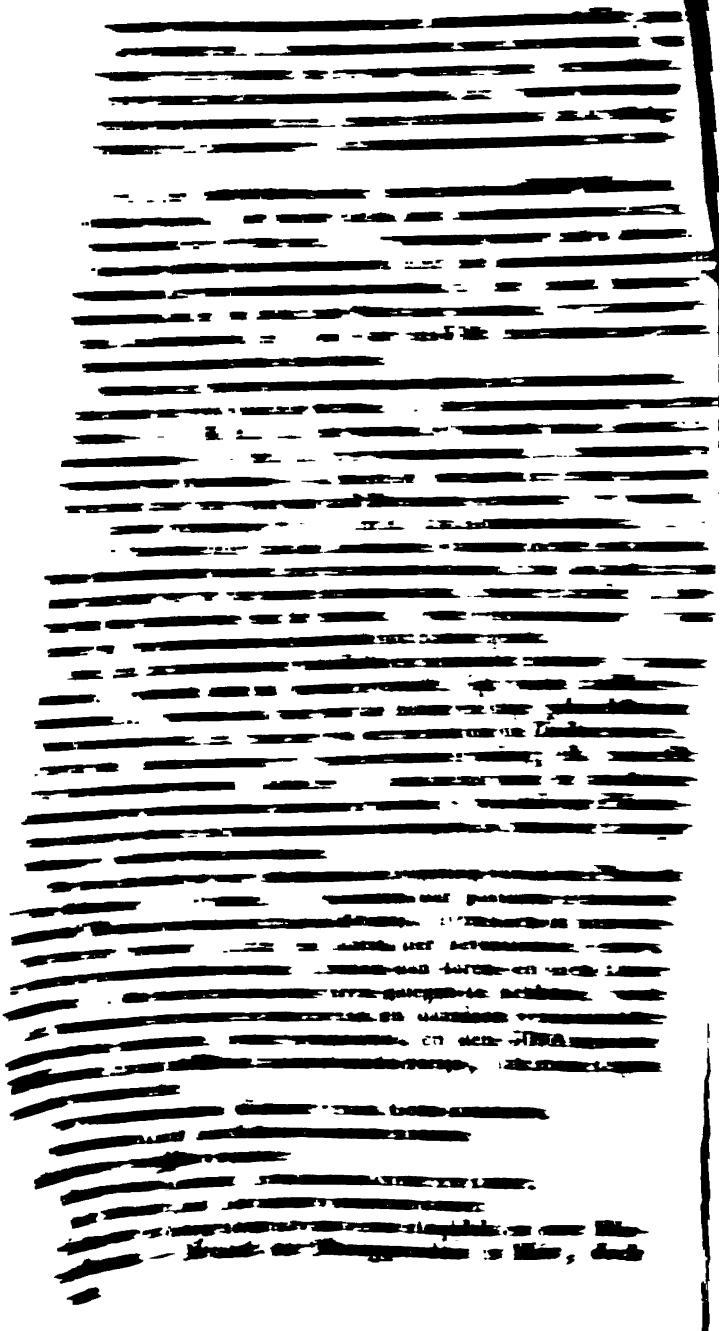

(1) Evenzoo z
scheiding.

Digitized by Google

r ligt hier een fraai buiten, Valkeveen genaamd, doch dit is eenen slooper verkocht.

ij Koninklijk besluit van den 2 Mei 1836, no. 73, werd er de eischte autorisatie verleend tot het negotieren eener som van 000 guld., voor de bestrating van den weg naar en tot Huizen, te lossen uit den opbrengst van de daarvoor bestemde tol.

Het wapen van Huizen bestaat uit een veld van zilver, met een lkmeisje, dragende een juk met twee emmers; dat der Herv. gem. een schild met een huis, en om den rand Luk. X, vers 38: *rede zij dezen Huize.*

HUIZEN (TEN-), of eenvondig Huizen of Huizen, geh. in *Zalland*, ov. *Overijssel*, arr. en 9 u. N. ten O. van *Deventer*, kant. en 2½ u. N. W. van *Ommen*, gem. en ½ u. Z. O. van *Avereest*; met 4 h. n ongeveer 40 inw.

HUIZENHOUT, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heusdenhout.

HUIZER-ENG, streek bouwland in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en Z. van *Huizen*. — Zij beslaat eene oppervlakte van 399 bund.

HUIZINGE, Huizinge, Husinga of Huizinghe, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. O. N. O. van *Onderdendam*, gem. ½ u. O. ten Z. van *Middelstum*, op eene wierde; met 40 h. en 250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De grond in den omtrek van het dorp bestaat meestal uit vette klei, die echter dan eerst regt vruchtbaar is, wanneer het in de maand Mei veel regent. Onder de klei vindt men soms eene laag roodoorn, doch ten Noorden en Noordoosten, naar den kant van Zandeweer en Garsthuizen, heeft men zavel- en zandgrond.

Het is een niet groot, doch oud dorp, als reeds bekend in de *traditiones Fuldenses* onder den naam van Husinga. Eno, naderhand Abt van Wittewierum, was hier Priester; het droeg toen den naam van Husbinghe of Husdinge. Met Menkeweer maakte het, vóór 1795, één staande heerl. van den Heer van Menkema uit, aan wien ook toekwam de unique collatie en de staande schepperij, zijnde deze thans eene afzonderlijke schepperij onder het Winsummer-Zijlvest, maar in de zestiende eeuw nog ondergeschikt aan die van Overmaring. Onder de vroegere bezitters der collatie, welke thans aan de Vrouw van Dijksterhuis toebehoort, vindt men den Burgemeester van Groningen, Ferdinand Cosdaas Dirkszoon, die in 1618 overleden is, en Heer van Fraem en Huizinge was.

De Herv., die hier 200 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Middelstum* behoort. De eerste leeraar in deze gem., is geweest Johannes Sprenger, die hier in het jaar 1595 stond, en in het jaar 1597 naar Noordbroek vertrok. De kerk, aan welker westeinde een zeer zware, doch korte, stompe toren staat, is een langwerpig gebouw, van een orgel voorzien, hetwelk in het jaar 1828 vervaardigd, en den 26 Junij van dat jaar ingewijd is.

De Doopsgez., die er 40 in getal zijn, onder welke eenige welgestelde landbouwers, maken eene gem. uit. De kerk is een klein, doch net gebouw, van een orgel voorzien, doch zonder toren.

De 2 R. K., welke hier wonen, worden tot de stat. van *Appingedam* gerekend.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van ruim 30 leerlingen bezocht.

Digitized by Google

najaar wordt er voll
tot bokking gerookt
Harderwijker, verti
mits tijdig gebruikt
mede veel spiering
4 grutterijen; 1 ca
derijen.

De Herv., die
maken eene gem.
Naarden, behoor
hetwelk in 1605
waargenomen,
herwaarts kwam
men niet, ont
Het beroep ge

De Doopsge
len thans ond
is *rustende*.
Blaricum ger
de ringsynag
welke gem

Het d. 1
O. ten N.
even als t
bijna een
ger dan
den oev

Het
Gooilan
aanger
des la
heeft
er zij
lands
nes
Blar

D
van
om
di
d
in
zi
st
1

Digitized by Google

[redacted] WT GODES BEVEL VAN SYN PELGRIMAGE
DOUMA ONTCOMMEN SNEL SWEERELTS BATAELGE
GRAEN SAL HY VERGAEN EN WEDER OPRIJZEN
ALLER TYT HET JOLYT TE LOVEN EN PRYZEN.
men:
OP SINT JANS DACH IS GESTORVEN JONKER EPO VAN DOUMA

loerde kerkhof was voor een aantal jaren algemeen de be-
n de voornaamste ingezetenen van Leeuwarden.
die hier 50 in getal zijn, behooren tot de stat. van

hier eene dorpschool, en in het jaar 1837 is er een
nwd; ook heeft men er nog Sixma-state. Vroeger
r mede Abbinga-state, het Oudhof of Dekema-
Bootsma.
jaar 1499 werd BERNHARD BUCHO VAN AYTA van Pastoor op
, door den Hertog van Saksen, tot Raadsheer in den
rderd.
zuidelijke grens van dit d. en de st. Leeuwarden is in 1835
te fabrijk tot het weven en drukken van katoen enz. gebouwd,
ter slechts kort gewerkt en nu reeds lang ledig gestaan heeft.
op daarvan is dezer dage aangekondigd.
LHEIM, oude naam van het stadje HEUKELUM, in de heerl.
m, prov. *Zuid-Holland*. Zie HEUKELUM.
RILA, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Amboina*,
ust van *Leytimor*.
(DEN), adell. h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*.
LL (DEN).
(HET), voorm. druk bezochte herberg op de *Over-Veluwe*,
Gelderland, distr. *Veluwe*, arr. en 10 u. N. N. W. van *Arn-*
ant. en 2¼ u. O. van *Harderwijk*, gem. en 3¼ u. N. N. O. van
, 10 min. N. W van *Nunspeet*, waartoe zij behoorde.
laartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van
er 3 bund., worden thans in eigendom bezeten door den bewoner
ESTROO.
(TER-) of TEN-HULL, geh. in het *Overkwartier* der prov.
t, arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3¼ u.
van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en grenzende aan den ring der
Bunnik.
ger was het een afzonderlijk ambacht, 32 morgen (ruim 24 bund.)
dat zelfs zijne lasten ten kantore bragt, en aan de proostdij
dmunster te Utrecht behoorde, maar onder het geregt van
behoorde. Er werd ook den vierden Dingsdag vóór Hemel-
ag eene kermis gehouden. Thans bestaat er niets meer dan eene
ofstede, bewoond door 8 zielen, en de kermis heeft geen
meer.
DANGE, Fr. naam van het d. HOLDINGEN, in het balj. *Bas-*
(*Bastogne*), grooth. *Luxemburg*. Zie HOLDINGEN.
DERING, erve in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, onder *Delden*,
men op het jaar 1188 vermeld vindt.
DTOONEEL, zeer regelmatig heuveltje in *Kennemerland*, prov.
Holland, in de gem. *Heemskerk*, digt aan Noorddorp.
is de plaats, alwaar oudtijds de Graven van Holland tot Heeren
nnemerland werden ingehuldigd, en die HENDRIK DE LETH tot zijnen

Digitized by Google

Vroeger stond hier de burg Fraeum, [illegible] en in 1620 aan Willem Coenders van Help[illegible] oord, behoorde, maar, omtrent 100 jaren [illegible] plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men [illegible]

In de nabijheid van dit dorp, stroomde [illegible] stroom van Hunsingo en Fivelgo, het Ma[illegible] dan eene sloot.

Huizinge is de geboorteplaats van den [illegible] Dichter Pieter Huizinga Bakker, die [illegible] 1701 Hij overleed den 9 Augustus 1783.

HUIZUM, Huisum, Huzum of Husen, [illegible] prov *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, [illegible] Leeuwarden, van waar men naar dit dorp [illegible] welke eindigt bij het zoogenaamde [illegible] regte singel, aan den kant met een [illegible] tevens tot eenen rijweg geschikt, [illegible] met woonhuizen, bouw- en weilanden [illegible] wisseld.

Men telt er, met de aanzienlijke, Schrans, 145 h. en 950 inw., die zoodat men dit dorp den meesten men; terwijl de wandeling darwaa bezocht wordt, als wanneer zij zich over een vaarwater laten zetten de zoogenoemde Achter-de-hov of het Cambuursterpad weder

De Herv., die hier 450 in tot de klass. en ring van

De Roomsche Priester vormde gevoelens, vluc hier terug gekomen is Antonii, die hier in vertrok. De kerk den Dooper was den gebouw, me zoo als de me merkelijke he midden der

In deze Ero Dou

,, ...

. . . .

No stuk te d

ELLINKHOVEN, Ridder. In
die in pandschap, en zijne
dat AGNES VAN HESSEN haar
n Hertog ADOLF VAN CLEVE.
SSEN aangenomen had, ver-
KAREL VAN GELDER, voor elf
werd aldaar tot Drost ange-
ten haar weder, in 1539, voor
guld.), bij verdrag, van het
hebben sedert meermalen, van
hoogheid over HULHUIZEN staande
zoo veel wij weten, nimmer af-
leer *van Perweis en Cranenburg*,
lijkregten doen opstellen, die zeker
waren.
lag 9¼ u. O. van Tiel, 2¼ u. N. O.
n Elst.
NENBURG, R. K. stat., prov. en
ee kerken, als: ééne te Gent en ééne
r éénen Pastoor en éénen Kapellaan be-
stat. 2400 zielen, onder welke 1700 Com-

sch, hetwelk vermeld wordt onder de goe-
10 aan WILLIBRORD, den eersten Bisschop
jn. Men vermoedt, dat dit bosch gestaan
et geh. HULSEL, in de *Meijerij van 's Her-*
ijk, prov. *Noord-Braband*, thans gevonden

bekende herb. in *Dregterland*, prov. *Noord-*
Z. W. van *Hoorn*, onder de gem. *Berkhout-*

staand gebouw, op den hoek van eenen vaart-
waar men met de trekschuit noordoostwaarts naar
aarts naar Alkmaar en zuidwaarts naar Purmerende

IN, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*,
deel, arr. en 2¼ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en
an *Rauwerd*, 10 min. N. W. van *Oosterlittens*, waar-
de.
STEIN, in de wandeling UILTJESTEIN genaamd, tolhuis,
and, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2¼ u.
Leeuwarden, kant. en 2 u. N. W. van *Rauwerd*, 10 min.
Oosterlittens, waaronder het behoort, aan de vaart van
Harlingen en van Bolsward op Leeuwarden.
STEIN of ALTENA, voorm. slot op de *Neder-Veluwe*, prov.
, kw., arr. en 10 u. N. W. van *Arnhem*, kant., gem. en
V. van *Nijkerk*.
was door KAREL, Hertog *van Gelder*, gebouwd. FELIX, bas-
Oostenrijk, in het jaar 1517, een inval doende in Gel-
greep het slot HULKESTEIN aan, dat hij, na eerst daarop
storm geloopen, bemagtigde. WERNER SPEGEL, een geslagen
de Bourgondischen, die daar binnen bevel voerde, deed
zijn volk, in banden slaan, waarna hij de wallen deed
n en den toren, de voornaamste sterkte van het slot, welke

Digitized by Google

titelprent heeft gekozen voor het *Zegepraalend Kennem*
TREUS BROCKERIUS VAN NIDEK, waarvan de v[illegible]laring
De Tytelprint vertoont, hoe 't [illegible]erste
Weleer by *Noortdorp* op een heuvel [illegible]iert
Aen *Brinio*, die braef 's lands V[illegible]t ha
In later dagen door Tirannen stijgt verk
Manhafte Kennemers verheffen hun m
Om hoog op 't stale schilt, en huldigen
En dapp'ren krygshelt tot 's lants krygs
En waarvan ANPZING, in zijne *Beschrijvinge*
lem, zegt:

Oak ligt de pijne waerd dien H
En die verheve plaetz / allwae
Tot Heren sijn gehuld / to
Van 't Kermerlands gebied
De Graven mosten oak op d
Den Bischop van het Stich
In sijn gerechtigheyd /
En 't geestelijke recht

De plaats ligt midden in een
en wordt door de landlieden d
vel zelve moet onaangeroerd
teeld mag worden; hij beh
DEUTZ VAN ASSENDELFT, ech
ENDEGEEST.

HULFT, naam, ond
prov. *Gelderland*, op

HULHUISEN, geh
volgende art.

HULHUIZEN, v
sen behoord hebbe
distr. en arr. N
heerl. Doornen
W. aan Gen
Het gron
geh. Hu
HULHUIZEN
rivier d
bevat
de R
bouw
D
D

Digitized by Google

schadeloos te stellen. Op zulk
kere KELREWAERTER zijne betaling,
lingelbeek, gebouwden buskruid-
was, werd, in het jaar 1545,
landen, in naam van haren broe-
klooster Bethanië, buiten de Velper-
de kerk van dat klooster geschon-
ondering van eenige stukken lands,
togs verkocht waren, doch er nader-
d zijn, werd, in het jaar 1555, door
ALAING, Graaf *van Hoogstraten*, zijn
r leen gegeven. Naderhand behoorde
TOT DEN BERGH, Vrijheer *van Boxmeer* en
des Konings van Spanje zijnde, het in
ARIA VAN NASSAU, ter voldoening zijner
an zekeren JOHAN MAILFER deed verkoopen.
door koop in het oud aanzienlijk geslacht
het in 1666, bij magescheid tusschen de
DER SANDE, werd toegedeeld aan diens zus-
YSEN, in wiens geslacht dit landgoed zich
tegenwoordige bezitter de Heer JOHAN BRANT-
Staten van Gelderland. Het huis met zijnen
witte gevels, gedeeltelijk achter het hooge lom-
verborgen, benevens de uitgestrekte tuinen en
n, onder hoog geboomte, ligt aan de linkerzijde
verzijde van den weg strekt de plaats zich ech-
hoogte uit, waar men door verschillende paden,
n in een slingerboschje de heerlijkste uitzigten
op eenen zoo korten afstand van de stad gevonden

adell. h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*.
art.

OOGE-), ook wel enkel DEN HULL genaamd, oud adell.
der-Betuwe, prov. *Gelderland*, distr. en 6 u. N. W.
kw., arr., kant. en 1¼ u. N. van *Tiel*, gem. en ½ u.
, in de heerl. *Eck-en-Wiel*, bij en O. van *Eck*, waar-
rt, aan den zandweg van Lienden op Maurik en in de
n den weg van Amerongen op Tiel.
oed, hetwelk, met de daartoe behoorende gronden, eene
van 11 bund. 50 v. r. 90 v. ell. beslaat, werd tot in
13 bezeten en bewoond door RIJNDERT, Graaf VAN RAND-
van Rossum, en wordt thans in eigendom bezeten door de
A. BONEBAKKER en J. J. MEIJER JZ., te Amsterdam.
EN-) of TER-HULL, geh. in het *Overkwartier* der prov.
ie HUL (TER-).
VULLE-WAAITJE, plaats in de *Over-Betuwe*, prov. *Gel-*
schen Kesteren en Lienden.
ts is vooral bij het landvolk vermaard, doordien het el-
maakt, dat aldaar een ijzeren veulen rijdt.
E), verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suri-*
de *Orleanakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende
aan de verl. koffijplant. Montauban, benedenwaarts aan
. Argent-Court-en-Vuide-Bouteille; 200 akk. groot. Zij
offijplant. *Vrouwenvlijt* getrokken.

Digitized by Google

met buskruid gevuld was, in de lucht
Gelder, het belang van
in zijne dienst aan en
voorheen, van
Rentmeester Maarten
is het gebouw echter
steenen het huis
Karel, Hertog
door de *Arcker*
in den Rijn bij
den naam van
verhinderingen,
De plaats, waar
verzwolgen, zoo
HULKESTEIN,
de *Neder-Velauwe*,
Arnhem, kant,
Dit h., dat
en gesticht door
dersche gedenk
NEKOERSHUIS
eigendom
toor te IJsselst
HULKESTE
Velauwe, kw
den Rijn.
Deze plaats
die haar
vaartuig,
jaar 1537,
afgebroken
gedagteekend
verblijf
ken,
den
ook
zee,
werd
oork
wel
be
m
d

Digitized by Google

[redacted] en 1½ u. Z. ten O. van *Heerde*, ½ u. [redacted] behoorde.

[redacted] Hieronymusberg genoemd, was eerst [redacted] broeders eenigen tijd, tot dat zij eene [redacted] gen, volgens den raad en onder de be- [redacted] lekaer, in een gehuurd huis, buiten de [redacted], doch door het bestuur van voormelden [redacted] der broederen te Zwolle is geweest, zijn zij, [redacted] johan de Witte van Sossbeek, Johan de Bode [redacted] heerde overgebragt. Doch zij hadden alvorens [redacted] Hertog van *Gelder*, en Geraard de Mont, [redacted] ders de goedkeuring van Frederik van Blan- [redacted] ten Bisschop van Utrecht, verkregen. De plaats [redacted] den oprigten, was van ouds Ellenheurn ge- [redacted] nik van Bentinck geschonken. Zij begonnen het [redacted] St. Victorsdag 1407, in eene groote armoede [redacted] n zeker handschrift het volgende verhaal ge- [redacted] den zij een slecht huis gekocht, dat zij met [redacted] len, en met stroo dekten. Er was geen enkele [redacted] brek aan allerhande huisraad. De schoot diende [redacted] ken, en eene kap over den grond uitgestrekt, [redacted] anneer de broeders van Zwolle hen echter eens [redacted] enige troost of hulp te geven, bragten zij altoos [redacted] Het stroo diende hun tot bed. Wanneer zij de [redacted] en van buiten komende, eenige ververschingen [redacted] den zij een kit met bier uit het huis van den voor- [redacted] van Bentinck. Niemand mogt er ledig zijn of van het [redacted] spreken, maar een ieder moest al werkende of bid- [redacted] Heere dienen. De Priesters zonderden zich niet af [redacted] of leeken, maar deden gezamenlijk en met elkander [redacted] narbeid, zij ploegden, delfden en bakten zelf, en [redacted] zig met de mocserij en de kenken. Ook onttrokken [redacted] aan hunne nachtrust, en waren dan bezig met het [redacted] binden van boeken, zoo dat zij nimmer ophielden goed [redacted] elkander tot verschillende goede werken aan te ma- [redacted] sschen aten zij ruwe kost, dronken dunnen drank, en [redacted] e en slechte kleederen. Hetgeen hun voorgediend werd, [redacted] om hun vleesch te koesteren, maar alleenlijk om den [redacted] verdrijven en doordien zij geen beter voedsel te ver- [redacted] dden, waren zij genoodzaakt zulke kost te eten, die den [redacted] ig streelt; de veelvuldige arbeid en de honger gaven aan [redacted] j eenen aangenamen smaak. Zelden hadden zij visch of [redacted] wanneer zij die ook al hadden werden deze voor koninк- [redacted] en gerekend, die den gasten en zieken uit gunst voor- [redacted] den. Deze armoede zijn zij echter in korten tijd ont- [redacted] etwelk voornamelijk te danken was aan de edele bemoei- [redacted] den Eerwaarden Vader Rutgerus van Son, die na het [redacted] van hunne stichting, omtrent Pinksteren van het jaar [redacted] eerste Overste werd. Hij was hun toegezonden uit het [redacted] i-konvent te Zwolle, waaronder zij tot dus verre gestaan [redacted] gedurende den tijd van twee en veertig jaren heeft hij [redacted] over hen gevoerd. Toen deze van Son aan het bouwen [redacted] heeft hij, om de onkosten eenigzins goed te maken, een [redacted] de steenen, die de Broeders gebakken hadden, aan de

Digitized by Google

HULP (DE), verl. katoenplant
name, aan de *Vredenhungerkreek*
lende bovenwaarts aan de verl. k
aan den militairen post Vreden
katoenplant. de *Zuidgeest* get
HULP (HUN-), verl. hout
name, aan den *Pastoriesweg*,
W. aan het verl. *Land-van-*
riksburg; 1000 M., groot
trokken.
HULP-EN-HEMMEL (D
en ½ u. O. van *Markel*
HULPENSTEIN, ha
en 3 u. N. van *Zwoll*
HULS, geh. in d
Zie Huser.
HULS, geh. in d
arr. en 3½ u. O. v
rade, gem. en
HULSBACH (
Hoogen.
HULSBEEK
band, *Eerste*
2 u. W. va
van dat d.
HULSBI
5 u. O.
middelli
Ter
bouwd
eigend
HU
distr.
pale
Klin
I
A r
71
ke
vi
k
d
b
t

N. O. van [illegible] f zamenspraak met de Broeders
[illegible], voorts [illegible] p heeft DIEDERIK VAN ZUTPHEN,
[illegible] van alle de Broeders, eenen vre-
[illegible] ten van de St. Benedictusorde ge-
[illegible] Paulus en van St. Laurentius te
[illegible] het bisdom van Osnabrugge, en
[illegible] rwater bij Hattem, waren de aanvoer-
[illegible] moest dienen, om de Broeders van
[illegible] regtmatig bezit hersteld te zien.
[illegible], want de Monniken hebben, den
[illegible] gekozen PAULUS BECANUS of VAN DER
[illegible] jaar met de vergadering van Bursveld
[illegible], die de smeekingen en gebeden der
[illegible] ren aangehoord had, eindelijk overleden
[illegible] ders zich op nieuw beklaagd, van, zon-
[illegible] weggejaagd en van alles beroofd, ter-
[illegible] anders goed hadden genesteld, wanneer
[illegible] van de hoogescholen van Leuven en Keu-
[illegible] Fraters of Broeders te Zwolle en Emmerik
[illegible] regten vervolgden; terwijl de Benedictijner
[illegible] onden inbrengen dan den wil van den Vorst en
[illegible] roeders, die met geweld verkregen was, heb-
[illegible] derland, op den eersten dag na Pinksteren van
[illegible] nnis uitgevaardigd, waarbij den Monniken be-
[illegible] ter te verlaten, en de Broeders, na eene veer-
[illegible] p, door den Landdrost van de Veluwe, wederom
[illegible] erfdeel hunner voorvaderen zijn gesteld. Daarop
[illegible] VAN DELDEN tot hunnen zesden Overste gekozen,
[illegible] reedzame bezit van hun klooster gebleven, tot den
[illegible] ie.

[illegible] aar dit klooster gestaan heeft, ziet men thans eene
De daartoe behoord hebbende gronden worden tegen-
[illegible] ndom bezeten door den Heer W. C. VAN BRAAM.

ERKOLK, plaats op de *Overveluwe*, prov. *Gelderland*,
[illegible] Z. ten O. van *Heerde*.
[illegible] 1415 gaf REINALD, Hertog *van Gelder*, een dijkregt aan
van Hattem van boven in de HULSBERGERKOLK tot beneden
el.

ONK, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*,
r., arr. en 3½ u. Z. Z. W. van *Breda*, kant. en 3½ u. Z. ten
inneken, gem. *Zundert-en-Wernhout*, ½ u. W. van *Groot-*
met 21 h. en 130 inw.

ONK, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*,
r., arr. en 5½ u. Z. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. Z. van
k, gem. *Roosendaal-en-Nispen*, ½ u. W. van *Roosendaal*,
N. van *Nispen*, aan de Watermolenbeek; met 45 h. en
Ook heeft men er eenen watermolen.

of HULZE, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u.
Deventer, kant. en 2½ u. O. van *Raalte*, gem. en ½ u.
Hellendoorn, aan de *Regge*.

., d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*,
d-Braband, *Derde* distr., arr. en 4 u. W. van *Eindhoven*,
u. Z. W. van *Oirschot*, gem. *Hooge-Lage-Mierde-en-Hulsel*,
n *Hooge-Mierde*, ½ u. Z. van *Lage-Mierde*, aan de Reusel.

Digitized by Google

Geestelijken van Beth
koor van hunne kerk
hij aan de Zusters va
selden. Het overige
zen en eene kerk,
voet (ongeveer 6 ell
met het kerkhof en
schop van Biduane
De derde Overste v
hij den tijd van
de Broeders te za
honderd en twinti
tijde van zijn bew
af opgebouwd, wa
van het jaar 148
jaar 1487. In h
torens, een steen
1489, voltooid,
plaats stonden. Vo
kostelijke kerkgewa
werden, en ten de
de milddadigheid de
was er een damaste
betwelk door de Gravi
alle deze kerkgewaden
kerk, eene naauwkeurig
valt, dat de gemelde k
Broederen uitgemunt he
voor geen ander konvent
ten deele is aangekomen
dige lieden, waaronder de
gemunt hebben; maar d
erfgoed, dat zij in het klo
om hunnen rijkdom te ver
van het naburige klooster
om dit klooster, door vele
de orde van St. Benedictus te
van hunnen eersten Overste. T
de Broeders gekregen hadden, v
drik Alen de hoofden waren en
ben zij het andermaal ondernom
Schinde; maar zij werden afgewe
ter gejaagd. De weggejaagde Bro
getrouw bleven, hebben, digt bij
liere Kanonniken opgerigt. In dit
zijne misdaden in den kerker des
om het leven gebragt. Neupo, die to
geloopen was en eene pastoorsplaats
oorloofde gedragingen schuldig gema
Overste Hendrik van Doesburg, zijn de
de hulp van Karel, Hertog *van Gelde*
drik van Beijeren, den acht en vijftig
klooster magtig geworden en hebben de
ven. Dit geschiedde op den tweeden Zon

Digitized by Google

die andere helft Juffr. Hadewigen *haar borch toe-*
t Hulsen *enz.* Vóór dat tijdstip moeten de Hul-
huis Hulsen reeds hebben verkocht, of op eene an-
jn geraakt, want op eene losse aanteekening wordt
van eene Latijnsche opdragt van 1435, daartoe be-
hter niet te vinden is. Overigens worden in andere
van nog vroegere dagteekening, vermeld Wilhel-
Gijsberta de Hulsen. Sedert 1454 is Hulsen in het
ngckhorst gebleven, tot in 1681, wanneer het van
horst, weduwe van Arnolt van Hasselholt, genaamd
hare twee zusters, zijnde kinderen van Bernhard van
Hulsen, in koop is overgegaan aan den Heer Justinus
ns nakomelingen daarvan in het bezit zijn gebleven
en daarvan, door koop, eigenaar is geworden den Heer
yn Senior, door wien het eindelijk, in het jaar 1814,
n Heer Maurits de Bruyn Jr. wederom is verkocht en
rwijl het thans door diens laatsten zoon, insgelijks Mau-
nog in eigendom bezeten en bewoond wordt.

1794, gedurende het beleg van Nijmegen, heeft het
van het Fransche leger zich op het huis Hulsen geves-
die gelegenheid hebben de wandeldreven en andere be-
ndom dit huis gelegen, veel geleden. Nogtans is deze
haar schoon boomgewas, ook tegenwoordig nog, be-
waarbij de ongemeen sterke vegetatie of groeijing dier
bijzondere opmerking verdient, daar er beuken en eiken
rden, welke men zoude aanzien eenen honderdjarigen
eikt te hebben, terwijl zij, naar men verzekert, die
iet te boven gaan. De grond is rondom van grachten
aangelegde vijvers omgeven, welke, door verschillend
dommerd en hier en daar met vreemde heesters omzet,
rtijen vormen. De daartoe behoorende gronden beslaan
ie van 159 bund.

E, Hulsvoorde, Hulsvoort of Hulsvorde, voorm. huis of
ngspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, tusschen *Koevorden*
de scheiding van de heerl. Koevorden, onder welke zij

pe kapel te staan, waarin de Bisschoppen van Utrecht,
Koevorden, telkens bij hunne aanstelling, de hulde ont-
pel was, volgens oude Schrijvers, ook zeer vermaard,
le processiën en tentoonstellingen, welke er jaarlijks
werwaarts dan vele menschen zamenvloeiden, omdat
reliquien bewaard werden, die men op zekere da-
ertoonde. Dan, nadat de bisschoppelijke rege-
gedurende de oorlogen tusschen de Bourgon-
niet geraakt was, is deze kapel het zij verwoest,
ebroken, zijnde de bouwstoffen naar elders ver-

ud verdrag tusschen Jan van Arkel, den zeven
an Utrecht, en de Drenthen en Groningers,
, dat de Bisschoppen om elk vierde jaar zich
psberg moesten laten vinden, om zekere be-
der inwoners persoonlijk te ontvangen, en
emde dage niet verschenen, van gemelde
vier jaren verstoken bleven. Nog in een

Digitized by Google

Men telt er in de kom van het d. 10 h. en
de daartoe behoorende geh. Hijkant, S
45 h. en 250 inw., die meest hun bestaan
Het is eene der armste plaatsjes, zoo niet
Meijerij van 's Hertogenbosch, zijnde de g
Het is waarschijnlijk de plaats, welke in
Hulislaum, voorkomt, toen een bosch en
Willibrord, den eersten Bisschop van Ut
welke, die goederen aan het klooster van
welke abdij ook de tienden te Hulsel be
De inw., die alle R. K. zijn, onder
maken eene par. uit, welke tot het apost
dek. van *Hilvarenbeek*, behoort, en d
De oude parochiekerk, aan den H.
reeds kort na den Munsterschen vre
in bezit genomen was, in verval
afbrandde, werd later wel eenigzi
dien vervallen toestand liggen
15 Augustus 1821, weder betrok
hier vroeger hadden, en mede
wijd, brandde in het jaar 176
men eene andere, welke wed
waarin de godsdienst tot d
geworden. In het jaar 18
3000 gulden uit 's lands k
Niettegenstaande de arm
door de Franschen geheel
het weinige dat zij nog h
HULSEN, geh. in het
W. ten N. van *Roermo*
gem. en ½ u. Z. O. van
HULSEN, geh. in het
arr. en 2 u. N. van *Ro*
gem. en 10 min. Z. O
HULSEN (HET), ad
derland. Zie Hulze (Het
HULS-EN-LAUVENH
geh. in de heerl. *'s Hertog*
O. van *Maastricht*, kan
Simpelveld; met 29 h. en
HULSEN of Hulzen,
derland, distr., arr., k
van *Hatert*, waartoe het
In ouden tijd was z
droeg, in het bezit van
tiende eeuw, als wanneer
lijk blijkt uit eenen oor
Schepenen van Nijmegen
Visitationis 1454, waarbij
wijf; Goedert Leuwe en
Nenne, zijn echte wijf;
opdragen aan Jufvrouw
van Willem Johansz. van
een huis en hofstad, zo als

…ijken; 10 meestoven; 6 leerlooije-
…nbakkerijën; 2 oliemolens en 2 ta-

…d, arr. *Goes;* palende N. aan de Wes-
…nt. Heinkenszand scheidt, O. aan het
…ardoor het van de Belgische prov. Oost-
Z. O. en Z. aan dezelfde prov. en W.

…gem., als: Boschkappelle, Clinge,
…, Hengstdijk, Hontenisse, Hulst,
…en en Stoppeldijk; telt 2620 h., be-
…uitmakende eene bevolking van 15,300 zie-
…bestaan vinden in den landbouw, de scheep-

…*eeland,* apost. vic. gen. van *Breda.*
…0 zielen, onder welke 13,000 Communican-
…tien par., als: Boschkappelle, Graauw-
…engstdijk, Hontenisse, Hulst, Koe-
…, Ossenisse, Philippine, Sas-van-Gent,
…ppeldijk, Westdorpe en Zuiddorpe; met
door veertien Pastoors en vier Kapellanen wor-

…59, de nieuwe bisdommen in Nederland zijn op-
het Bisdom van Gent, is de toenmalige parochie
…tot hiertoe onder het Bisdom van Utrecht had ge-
van Gent gevoegd. Zij was de derde landdekenij
…n bestond toen uit de navolgende twee en twintig
…, Hontenisse, Ossenisse, Hengstdijk, Sir
…, Polder-van-Namen, St. Jan-Steen, Beata-
…ghe, Beata-Laurens, Verrebroek, Calloo,
…Gillis, Wachtebeke, Axel, Beoostenblij,
…aamslag, Otene-en-Triniteit, Willemskerke,
…n Aendijcke.
…n Hulst heeft steeds blijven deel maken van het bisd.
…ot na den Belgischen opstand, als wanneer die, onder
…an Zeeuwsch gedeelte des Bisdoms van Gent, is gebragt
…ssort der *Hollandsche missie,* zijnde de Vice-Superior dezer
…rover in hoedanigheid van Bisschoppelijke Commissaris ge-
1841 is dit dek. gebragt onder het ressort van het apost.
van Breda. Bevorens maakten ook een deel uit van dit dek.,
Sluis, Aardenburg, Eede, Oostburg, IJzendijke,
, Hoofdplaat en Vlissingen, doch deze zijn daarvan,
…nklijk besluit van den 21 April 1843, no. 68, afgescheiden,
…en nu een afzonderlijk dek. uit, bekend onder den naam van
…enburg.

LST, gem. in *Staats-Vlaanderen,* prov. *Zeeland,* arr. *Goes,*
. *Hulst* (12 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Hon-
sse, O. aan de gem. Clinge, Z. en W. aan de gem. St. Jan-
en.

Deze gem. bevat, behalve de st. Hulst, niets dan twee woningen
…ar buiten, en op haar grondgebied staande. Zij beslaat, volgens
…et kadaster, eene oppervlakte van 190 bund., waaronder 180 bund.
…2 v. r. 66 v. ell. belastbaar land; telt 431 h., bewoond door 555 huisgez.,
uitmakende eene bevolking van ruim 2400 inw., die meest hun bestaan

Digitized by Google

ander, meer belangrijk opzigt, is
nis van Drenthe, zeer gewigtig.
uitdrukkelijk aangewezen punt, h
hunne bedongene en erkende priv
zelfs nog ten tijde van KAREL V e
roepen, noch om in regten te ver
zoo als te dezen de Bisschopsber
was. Van dit HULSFORDE is thans
plaats, waar het gestaan heeft,
Volgens oude kaarten heeft het ge
ten Westen, eenigzins ter zijden

HULSHOFF, kofflijplant. in
aan de *Cottica*, ter linkerzijde
aan de plant. Brunswijk, bened
met 9 slaven, bij de Negers

HULSHOFF (LAND-VAN
kol. *Suriname*, aan de *P*
palende bovenwaarts aan
aan de Cottica; 50 akk.

HULSHORST of Huls
Gelderland, distr. *Velu*
hem, kant. en 1½ u. O
van *Ermelo*, 1½ u. W
met 54 h. en ruim 40

Men heeft in deze
burg en Hulshor

HULSHORST of
Gelderland, distr.
kant. en 1½ u. O.
melo, 1½ W. Z.
het behoort.

Dit landg., een
gestrekte bossche
rie, koepeltjes, p
150 bund., en wo
DRIK FRANS MEURS,

HULST, geh. in
prov. *Noord-Brab*

HULST, distr.,
ZEELAND genoemd;
distr. Goes scheidt

**Belgische prov. (
den Braakman, d**

**Het distr. HULS
Axel en Neuzen
landsteden Neuze
te weten: Boschk
Hengstdijk, Ho
Overslag, Philip
dorpe, Zaamslag
door 5982 huisgez., u
meest hun bestaan vin
del, en bovendien de v
rijen; 2 asijnmakerijen**

Digitized by Google

…en bezocht wordende.

…Lat. Hulstum of ook Oppidum-Hulstense ge… …O. van Middelburg, 6 u. Z. O. van Goes, … Z. O. van Neuzen, 3 u. N. van St. Nico… …Antwerpen, 7 u. N. O. van Gent, in eene aan… …welige landouwen, welke, benevens vele moes… …omringen; op 51° 16′ 51″ N. B. 21° 43′ 6″ O. L. …ten, met inbegrip harer bastions, nagenoeg ¾ u. …slaat, binnen de stad, eene kadastrale opper… …57 v. r. 59 v. ell.

…den naamsoorsprong van Hulst afgeleid van de …deze landstreek om en nabij de stad langen tijd …hebben gehouden, en uithoofde der bevallige lig… …Hun-lust of Hunnen-lust hebben genoemd, van waar …ing de naam van Hulst, en met weglating van de …de naam van Hulst zoude zijn ontstaan, welke stad …konden werkelijk Hulust of Hulustum gespeld vindt. …eelen veel schijn heeft, komt het ons echter aanne… …m den naam dezer stad af te leiden van den hulst of …steekpalm, welk gewas in oude tijden, toen Vlaande… …uitgestrekte bosschen bedekt was, in deze streken veel …komt nog, dat in het wapen dezer stad van oudsher …voorkomen.

…ongetwijfeld een der oudste van Vlaanderen. De vroeg… …welke ons, omtrent het bestaan van Hulst, is voorgeko… …open brief, bij Sanderus (1), vermeld, als in 1070 verleend …tha, Gravin *van Vlaanderen en Henegouwen*, en waarbij, …len inhoud van eenen openen brief van Filips, haren voorzaat, …nog voegt: » En wij Gravinne van Vlaanderen en Hene… …voornoemd, overdenkende dat het voorsch. voorregt, door …melden Grave onzen voorzaat, aan onze burgers van Hulst …voorgaanden tijd verleend, bij ongeluk door den brand, in …k van Hulst ontstaan, verloren is, en dat de burgers de …de vrijheid, zoo wel voor als na den brand, behoorlijk ge… …hebben, willen dat zij door ons geheele land van Vlaanderen …altoos vrij van alle tollen zullen zijn, doch die van St. Omer …zonderd."

…ls vroeger was Hulst niet meer dan eene sterke burg, welke …den naam van Hulsut, van de vroegste tijden af in de Vlaam… …geschiedenis bekend was. Zij heeft gestaan aan de voormalige …hepoort, aan het einde van den zoogenaamden Langen-Bel… …g, en waarvan de bewaring als Kastelein of Burggraaf, aan den …af de Liedekerke was toevertrouwd. Buiten en om dezen burg …den met der tijd eenige woningen gebouwd, die dermate door de …eneming der bevolking vermeerderden, dat de plaats eindelijk stads… …oorregten verkreeg, en reeds bij zeker handvest van Filips van den …sas, Graaf *van Vlaanderen* en *Vermandoys* (die ten jare 1156 re… …erde) den naam van *oppidum* (stad), verkreeg. Hoewel deze plaats …ls door Lodewijk, Graaf *van Vlaanderen*, in 1350 met regten en …heden beschonken, als stad erkend was, en hare inwoners aanzien… …toegenomen waren, was zij echter zeer zwak en alleen omsingeld

---

(1) *Flandria Illustrata*, Tom. II, pag. 142.

Digitized by Google

vinden in den han
melijk tot winkel
en trafijken, als
4 bierbrouwerijen
op 's Lands koste
moutmolen, prijk
gemeene Staten,
krijgstrofeën gev
renmolen in aanb
eene stijfselmake
niet zijn gegaan.

De Roomsch
maken met ruim
Hontenisse eene k
kanten telt en to
het bisdom van
van *Breda*, dek
bediend wordt.

De Hervorm
de overige Protest
Graauw, Cling
onder welke 160
Axel, behoort,
Heidanus predikt
van Hulst, in 16
leger, vervolgens
door eigene Predi
waargenomen, is
Schalkwijk herw
het jaar 1647 i
man, die hier va
leden is. In het
beroepen, zijnde
in 1654 naar Ut
drie Predikanten
ner, bij beurten
Zondags namidda
laatste gemeente,
eigen Predikant
Staats-Vlaanderen
zoldiging der Leer
toenmalige drie Pr
wordende Melchior
luwe, en Adrianus
pen. Beide plaatse
is gebleven Dom. Le
bediend tot hij in 18
beeldelooze opofferinge
rende, gedurende mee
leeraar, zoo wel als in
bij de omwenteling van
tement verkreeg.

De Israëliten, van w
goge van *Middelburg*, en h

Digitized by Google

vestingwerken zeer vervallen, toen zij, door het merkwaardige beleg van 1596, dermate gehavend en vernield werden, dat men in 1618 besloot, al de toen bestaande fortificatiën, poorten en andere versterkingen te sloopen, en te doen vervangen door die schoone en uitgebreide vestingwerken, waardoor Hulst in 's lands geschiedenis is vermaard geworden, voor welks verdediging en behoud zoo veel bloed heeft gestroomd, zoo veel heldenfeiten bedreven zijn, en die de stad, benevens het ambacht, tot aan de komst der Franschen, in het jaar 1794, tegen alle vijandelijke aanvallen beschermden. Deze verdedigingswerken bestonden in hoog verheven wallen, met kloeke borstweringen, negen bolwerken, een dubbele kat, vijf ravelijnen of halve manen, waarvan één om elk der drie poorten, met nog twee andere breede en diepe grachten, mitsgaders de noodige contrescarpen, grootendeels door buitengrachten omvangen, waarbij tot meerdere verdediging van de approches der vesting nog verscheidene afzonderlijke forten en sterkten daar buiten waren aangelegd, als het fort Zandberg, ongeveer drie kwartier, en dat van de Moerschans een kwartier uurs ten N. O. van de stad gelegen, zijnde eerstgemeld met laatstgenoemd fort door eene tranchée of linie van communicatie gedekt, en door bolwerken, borstweringen en eene breede gracht vereenigd en aangesloten geweest. Het land ten Zuiden van deze versterkte linie, welke tot dekking van Hulster-Ambacht is aangelegd, kon door middel van het doorsteken der dijken en later door eene kapitale sluis, liggende aan het zoogenaamde Boerenmagazijn, van Saftinghe af, onder water worden gezet, hetwelk niet weinig tot de sterkte van Hulst toebragt. Behalve deze twee kapitale forten, dekten nog andere mindere sterkten de stad, als: de Groote-Kijkuit en de Kleine-Kijkuit (gelegen hebbende in den Polder-van-Klein-Kieldrecht); de Groote-Verrekijker en de Kleine-Verrekijker (langs den weg naar de Belgische grenzen, op de hoogte van de tegenwoordige herberg de Roskam); de redoute de Kleine-Raap (tusschen de Moerschans en den Zandberg); de Havenschans (even buiten de Gentsche-poort), en het fort Nassau (aan den zoogenaamden Havendijk van Hulster-Nieuwland). Dit laatstgenoemde fort was, vóór het doorsteken van den dijk van Absdale, in het jaar 1672, met eene tranchée of versterkte linie, voorzien van drie bastions, aan de stad gehecht. Behalve alle deze middelen van verdediging, konden die van Hulst, bij belegering, doorgaans, onderstand en ontzet te water krijgen, voor dat de vijand zich van de genoemde sterkte had meester gemaakt.

Na de inlijving van Staats-Vlaanderen in Frankrijk, in het jaar 1795, zijn de vestingwerken van Hulst van lieverlede vervallen; de militaire barakken, tuighuizen, magazijnen en andere in de vesting aanwezige, meest schoone, gebouwen, verkocht en afgebroken; de middelen van inundatie door bedijkingen weggenomen, en de forten geslecht, tot dat eindelijk alle de glacis en tragels, met uitzondering van den bedekten weg, benevens de twee waterravelijnen, en de voor iedere poort gelegen hebbende ravelijnen, den 18 Augustus 1820, en de binnen- en buitenvesten, den 15 September 1823, door de Administratie van 's Rijks-Domeinen zijn verkocht, en thans herschapen in bouwland en moestuinen; terwijl van deze vesting nog maar alleen zijn overgebleven de poorten, mitsgaders de grachten en wallen, welke laatste, met en benevens de oude versterkte linie, naar het gedeelte fort Zandberg, in April 1822, tegen betaling van eenen jaarlijkschen canon aan het Domein, aan de stad zijn afgestaan.

Digitized by Google

door eene gracht, waarover
zij aan vele vijandelijke in
hetgeen die van Hulst, in
heid voor te dragen aan
gondië en Graaf van Vlaan
vesten, wallen en poorten
gende, daartoe bij eenen
cember 1413, de noodige
tijds geen gebruik is gem
Johan den Onversaagde,
in de regering opgevolgd
den Hertog van Orleans
waaruit de Graaf hulp
bare oorlogen werden
bragten, dat die van
ken, moesten opgev
den Goede, daartoe
wel de handen aan
de voormelde oorlog
landsche beroerten
den Graaf Filips den
die van Gent en hun
aan de zijde van hu
jammers te verduren
door de nabuurscha
door de Gentenaars
verwoest.

Ondanks deze
den moed niet,
gevolge van verk
de gemeene schatt
stad wederom heb
wallen en twee p
beide niet meer
1471 nog zijn ver
en de Beggijnep
aanwezig zijn. Ze
Gravin van Vlaand
door die van Hulst
» ende poincten de
» loop hebbende bi
» gens, en ditte bij w
» de somma van dry
» meesten en grootst
» stede van Hulst, d
» bij henlieden bekeert
» makinghe van de voo
» meesten oirboire ende
middel werden de begonn
onderscheidene bolwerken
nieuwe buitengracht gedo
voorzien van de noodige k
door eenen steenen muur
onwinbaar werd gehouden.

Digitized by Google

oorsteden als: het Kibbeldorp, gelegen op den weg naar Axel, uit erscheidene aanzienlijke huizen en gebouwen bestaan hebbende; de outdijk, mede een zeer bewoonde voorstad, vooral door de zoutnering oende lieden, welke tak van handel hier eertijds dermate bloeide, at de stad van Lodewijk de Creecy, Graaf *van Vlaanderen*, gemeene rijheid van tollen door geheel Vlaanderen, mitsgaders van den tol van t. Omer verkreeg, waardoor het getal zoutkeeten tot over de negentig angroeide. Zij stonden ter wederzijde van gemelden zoutdijk, thans de Nieuwestraat genoemd, loopende van de Dubbelepoort tot aan het gehucht Ter-Hoole. Het verval dezer nering dagteekent van de Nederlandsche beroerten, terwijl de doorsteking der dijken en het inunderen van de omliggende polders, zoomede de verlanding van de haven en andere onheilen haar geheel hebben doen verloopen. Voorts had men nog de voorstad, genoemd de Witte Weel, buiten de Beggijnepoort, terwijl ook zoodanige buitenbuurten buiten de Assche- en Gentsche poorten bestonden, komende alle deze voorsteden zoo na aan de stad, dat onderscheidene huizen en gebouwen, in de nieuwe fortificatien gevallen zijnde, later, ten gevolge der belegeringen, welke Hulst heeft doorgestaan, afgebroken en geheel verdwenen zijn.

Reeds zeer vroeg had de stad eene bekwame haven, haar begin nemende bij Campen, voorzien van een aanzienlijk rabot of verlaat van zwaren arduin steen gemetseld, loopende de haven van de eene zijde voorbij de toen bestaande Groote- en Kleine-Copwijkpolders, den Casteelpolder, den Scharlakenpolder, den Sandepolder, Stoppeldijk en Hulster-Nieuwland, en van de andere zijde voorbij den Rummersdijkpolder, den polder van Groot- en Klein-Heynsdijk, den Sir Pauwelspolder en andere landen tot aan de stad, vervolgens door zware arduinsteenen bogen, welke, ter plaatse alwaar het bolwerk Brederode (zijnde het bastion tegen over de Molenberg) lag, waren aangelegd, tot op de plaats, thans de Vischmarkt genoemd, en van daar, eenen anderen loop nemende, onder eene arduinsteenen brug, de Vischbrugge genaamd, mitsgaders door eene dubbele boog van arduinsteen onder de huizen, thans de westzijde van de Bierkaaistraat uitmakende, tot de stadswallen. Lodewijk van Mazle, Graaf *van Vlaanderen*, verleende bij opene brieven den 14 April 1358 aan die van Hulst octrooi tot het heffen van een havengeld op den aanvoer van wijn, bier en andere dranken, mitsgaders op den turf, de kaas, de visch, het zout en alle de met de maat en het gewigt verkochte koopwaren, en zulks tot goedmaking der kosten van het voorschreven verlaat. In het jaar 1475 werd deze haven uitgediept, alsmede eene nieuwe sluis aangelegd, welke uitdieping andermaal in 1527 en 1549 heeft plaats gehad, telkens tot groot beswaar voor de stad, die zich ook genoodzaakt zag, om door het verval van de oude sluiswerken, in het jaar 1562, nieuwe te bouwen, doch aangezien deze haven een geruimen tijd daarna zeer begon te verlanden, is zij, bij gebrek aan de noodige voorziening, veroorzaakt door zware rampen en tegenspoeden der stad en hare ingezetenen, zoo door oorlog als watersnooden overkomen, te eene male in verval geraakt, geheel gedempt en op den grond binnen de stad huizen gebouwd. Met deze haven had vroeger gemeenschap een waterloop, de Moervaart genoemd, komende uit de Moeren omtrent Hulsterloo, en loopende alsoo tusschen het begin der versterkte linie, aan de zijde van de Moerschans en het eerste bastion, van die linie zuidwestwaarts tot omtrent 120 schreden van de contrescarp aan de Beggijnepoort, alwaar zij door eene groote sluis in de

Digitized by Google

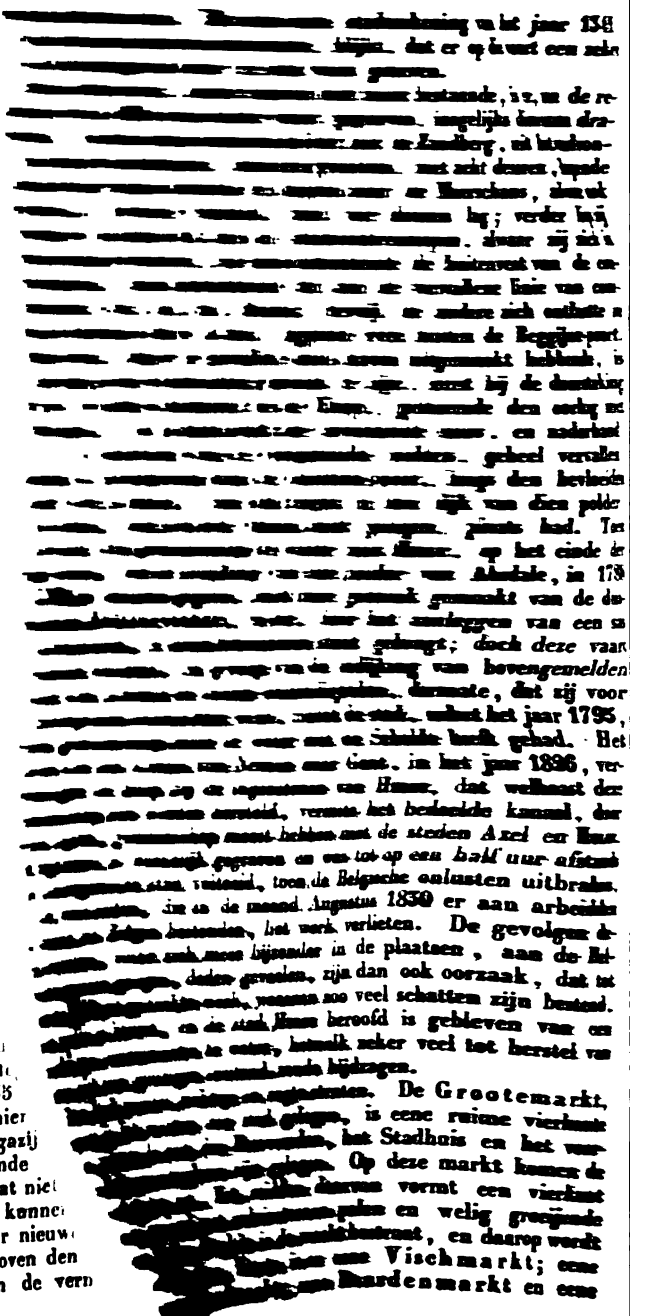

Digitized by Google

eestenmarkt. De vier laatste markten worden echter niet meer
:bruikt tot het einde, waartoe zij, volgens hare namen, oorspron-
:lijk schijnen bestemd te zijn geweest.

Behalve twee jaarmarkten, waarvan de eerste, de Meimarkt, den
3 April, en de andere, de Oogstmarkt, den 28 Augustus invalt, en
:ide acht dagen duren, wordt alhier nog eene weekmarkt gehou-
:n, welke zeer druk bezocht wordt, zelfs door de bewoners van de
aburige Belgische provincie Oost-Vlaanderen.

Te Hulst is een Kantoor der Brievenposterij, waarbij in
339 eene speciale dienst, regtstreeks met België, is georganiseerd.

Onder de publieke gebouwen dezer stad verdient vooreerst vermel-
ing het Stadhuis, in zijne geheele breedte aan de zuidzijde van
: *Grootemarkt* gebouwd. Vroeger stond terzelfde plaatse een ander
adhuis, hetwelk in 1452, toen Hulst door de Gentenaren ingeno-
en en verbrand werd, mede in de asch werd gelegd. Korten tijd
iarna, en wel ten jare 1455, is het herbouwd, doch door de in-
:zetenen, in 1485, wederom in brand gestoken, bij gelegenheid,
it op den 2 Julij van dat jaar, een hoop krijgsvolk uit Gent, on-
:r aanvoering van zekeren Engelschman Robbert de Lange, zich bij
:rrassing in de stad gedrongen had, met oogmerk om er zich mees-
:r van te maken. Nadat de burgerij, die zich tegen dat krijgsvolk
weer stelde, hevig aangevallen en al vechtende in de straten meer
in 130 man, zoo dooden als gekwetsten, verloren had, maakten
ch de Gentenaren met geweld meester van de sleutels der stadspoor-
n, welke zij uit de woning van den afwezigen Baljuw, tevens Be-
:lhebber van Hulst, hadden gehaald. Intusschen hadden de inwo-
:rs de alarmklok geluid, waardoor eene menigte landlieden de stad
nnentrokken, en, met de burgerij gemeene zaak makende, op hunne
:urt het binnengetrokken krijgsvolk aanvielen, waarbij van wederzijde
:g velen werden gedood of gewond, tot dat de Gentenaren, eindelijk
een stand meer kunnende houden, zich in het stadhuis opsloten,
elijktijdig uit een der vensters een banier, een ontbloot zwaard
: een paar ijzeren handschoenen, als teekenen van gezag, uithan-
:ende. De ingezetenen, hierdoor nog meer verbitterd, staken, met
oestemming van den Magistraat, het stadhuis in brand. De woede
er vlammen was zoo groot, dat het geheele gebouw oogenblikkelijk
: brand stond en gemelde aanvoerder, met al zijn volk, in de
lammen omkwam, daar zij, die zich daaruit trachtten te redden,
oor het verbitterde gemeen weder in den vuurgloed terug gedreven
:erden.

Bij octrooi van den 11 Mei 1528 verleende Keizer Karel V, Koning
an Spanje, aan die van Hulst verlof en consent, om van stads goe-
:eren zooveel te verkoopen » tot de somma van honderd Carolusgul-
dens, van twintig stuyvers 't stuk 's jaers Losrente den penning ses-
tiene en niet daaronder, omme de penningen komende en procedee-
rende van de voorsz. verkopinge te besteden, beheeren, ende em-
ployeren tot der opmaeckinge van hun Scheepenhuise enz." Nog in
:etzelfde jaar begon men aan dit nieuwe stadhuis te bouwen, hetwelk
in 1534 voltrokken is, zoo als het zich thans nog vertoont, zijnde
bijna geheel van hare grondslagen uit graauwen arduinsteen opgetrok-
ken, en inwendig in ruime zalen en kamers verdeeld. Langs eenen
dubbelen arduinsteenen trap van twintig treden, voorzien van eene
balie of leuning, insgelijks van graauwen arduinsteen gewerkt, kwam
men op het bordes, op hetwelk eene groote poort toegang verleende tot

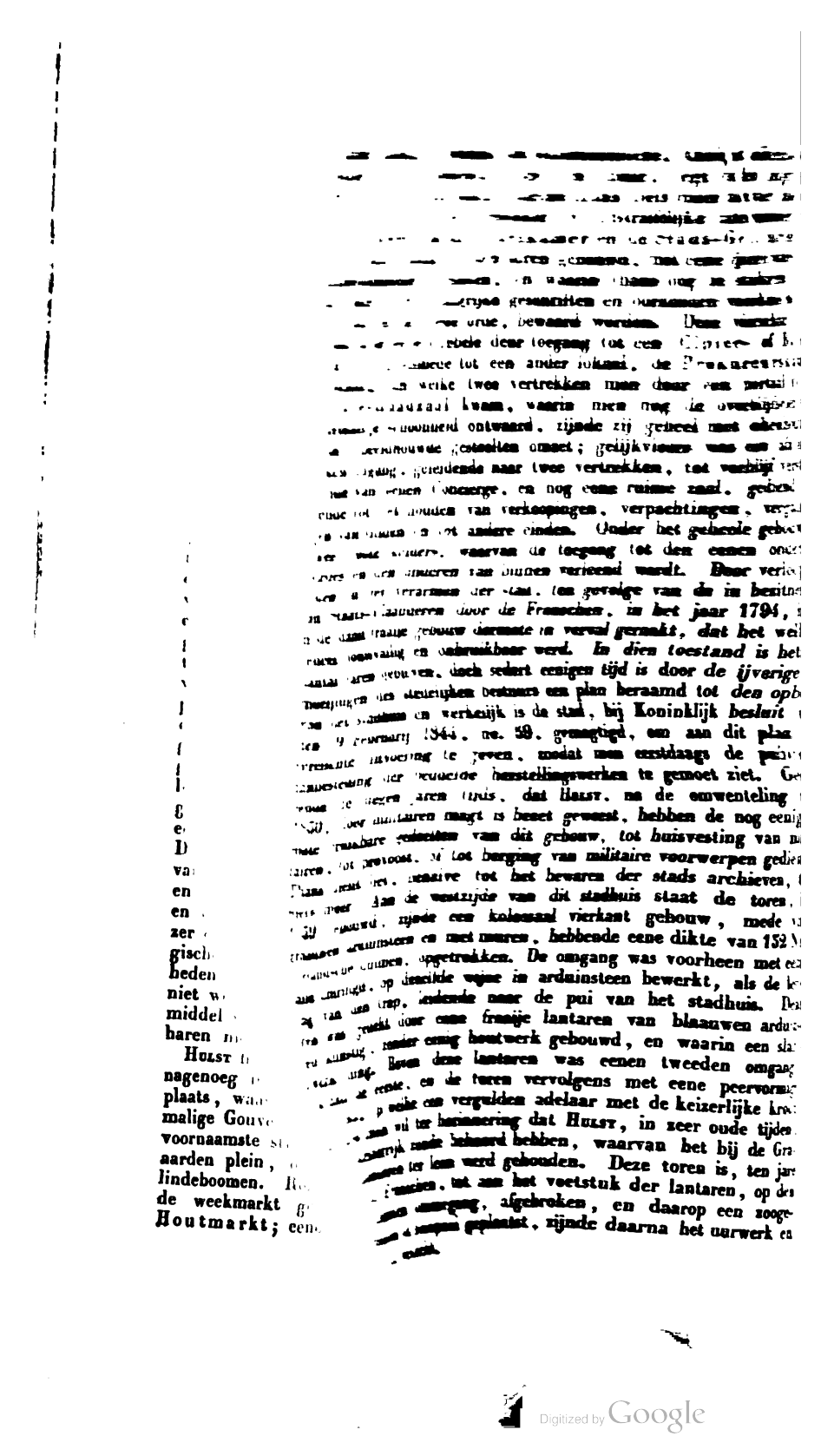

Digitized by Google

Aan de zuidzijde van den toren staat een oud gebouw, oorspronkelijk tot Vleeschhal gediend hebbende, als wanneer het ook een uitgang gehad heeft langs de deur, welke nu tot den grooten kelder onder het stadhuis toegang verleent. Dit gebouw wordt thans tot eene Stadswaag gebruikt. Daarneven, eenigzins vooruitspringende, stond de Hoofdwacht, in 1778 gesticht en in 1825 tot eene Stadsschool ingerigt.

Het zoogenaamde Landshuis, staande aan de zuidzijde van de *Steenstraat*, is, in het jaar 1655, op den grond van het oude Landshuis gesticht. In dit gebouw, waarop een torentje met slaguurwerk staat, hield, vóór de inlijving van Staats-Vlaanderen in Frankrijk, de Magistraat van Hulster-Ambacht hare vergaderingen; thans dient het tot Stadhuis. Men komt er in langs eenen dubbelen arduinsteenen trap, waaraan ijzeren leuningen. Boven den ingang waren uitgebeiteld de, in blaauwen arduinsteen bewerkte, wapens der Algemeene Staten en van Hulster-Ambacht, door eenen band of strik vereenigd, welke wapens, door den moedwil der Franschen, uit de schilden zijn weggekapt. In het voorportaal hangen zeven portretten, waarvan dat met open helmet, versierd met Oranjepluimen en omhangen met de Deensche Ridderorde van den Oliphant, is dat van Graaf Hendrik van Nassau, eersten Gouverneur van Hulst na de reductie, overleden den 7 November 1652. Een ander is dat van den tweeden Gouverneur van Hulst, Gijsbrecht van Hardenbroek, overleden den 18 October 1658, hetwelk zeer beschadigd en bijna onkennelijk is. Voorts vindt men er de beeldtenis van Heer Jacob van der Meer van Berendrecht, derden Gouverneur van Hulst, overleden den 14 November 1661, en het portret van Maurits, *Prins van Oranje*. Een ander is denkelijk dat van den Aartshertog Albertus van Oostenrijk, in Kardinaals- of Geestelijk gewaad. Van de beide overige weet men niet juist na te sporen van wie zij zijn. Het eene is vermoedelijk van een der oudste Gouverneurs; het andere van eenen der Prinsen van Oranje, in jeugdigen leeftijd. In de groote zaal, welcer de Vierschaar, ter regterzijde bij het inkomen, is een op marmeren kolommen rustende schoorsteenmantel, waarboven eene schilderij van Jordaens, in het jaar 1663 geschilderd, welke niet zonder verdienste is, eene allegorische voorstelling van de geregtigheid verbeeldende: men ziet er eenen krijgsknecht, hebbende eene rol in de hand, waarop de woorden uit Deuteronomium, hoofdst. 1, vs. 16, staan geschreven, op welke dóór eenen grijsaard, in geestelijk plegtgewaad, met eenen staf gewezen wordt. Ook op de zijstukken van den vooruitspringenden schoorsteenmantel zijn, waarschijnlijk door denzelfden kunstenaar, dergelijke zinnebeeldige voorstellingen geschilderd. Overigens wordt in die zaal eene schilderij bewaard, welke vroeger in eene der zalen van het oude Stadhuis hing, verbeeldende een gezigt op de stad Hulst, van uit den polder de Clinge genomen. Aan den voet dezer schilderij leest men: » Als men dusent ses hondert acht en » twintich sach gheschreven, doen heeft Cornelis de Vos van Hulst » geborene, dese schilderie wt liefde ghemaeckt ende ghegeven aan » de stadt tot een eeuwighe memorie." Voor het overige heeft dit gebouw, waarin, behalve de zolders, negen vertrekken gevonden worden, niets merkwaardigs.

Vroeger stond ook aan de westzijde van de *Markt* het zoogenaamde Gouvernements- of Kommandeurshuis, waarin de militaire Gouverneur, als Opperbevelhebber van het krijgsvolk der vesting en onderhoorige forten zijn verblijf hield. Het was, zoo niet het fraaiste,

Digitized by Google

den met eene der schoonste gebouwen van de stad, [illegible] vertrekken, stallingen en eenen fraaijen tuin. Dit huis kwam voor 17[illegible] der stad en Hulster-Ambacht elk voor de helft toe, en moest [illegible] kosten van het gemeene land onderhouden worden, zijnde [illegible] van 's lands werken met het opzigt daarover belast. [illegible] de inbeziteneming van Hulst door de Franschen, in 1794, is [illegible] zeer in verval geraakt en als het ware geheel verlaten, [illegible] opvolgende heeft gediend tot verblijfplaats van krijgsvolk en van [illegible] die er zijnen intrek maar in wilde nemen, tot dat dit gebouw [illegible] lijk, onherroepbaar geworden zijnde, met de erve, in October 18[illegible] door de Genie, aan de meestbiedende, publiek is verkocht, hetwe[illegible] anderhalf jaar later ook met den uitgestrekten tuin het geval is geweest. Dit gebouw, tot een fraai, bijzonder woonhuis herbouwd, wordt thans bewoond door den eigenaar den Heer Willem Schaepkens, Wethouder der stad.

Bijzonder onderscheidt zich, onder de publieke gebouwen van Hulst, de Kerk, een voortreffelijk gebouw van graauwen arduinsteen, en in eene kruisvijze gebouwde opgehaald, staande aan de Markt. Zij was vóór de Hervorming aan den H. Willibrordus, eersten Bisschop van Utrecht, toegewijd, welke, volgens de overlevering, de [illegible] van Hulst van het heidendom tot het christendom zoude hebben bekeerd, verdiende dan ook nog heden ten dage, den naamdag van dezen Heilige, op den 7 November van elk jaar, met kerkelijke plegtigheid gevierd; terwijl zijn beeld, levensgrootte, tegen een der pilaren in de R. K. kerk is geplaatst. De kerk heeft van ouds geressorteerd onder het bisdom van Utrecht tot in 1559, als wanneer zij, bij de oprigting der nieuwe bisdommen in Nederland, onder dat van Gent is gebragt. Van de eerste stichting dezer kerk zijn geene bescheiden voorhanden. Men kan daarvan zelfs niets bij gissing bepalen. Waarschijnlijk is, bij den fellen brand van 1468, waarvan hierna zal worden gesproken, deze kerk geheel afgebrand en dus later herbouwd. Zij was van oudsher eene parochiekerk, welke parochie zich ver buiten de stad in Hulster-Ambacht uitstrekte, en verdeeld was in zeven wijken of bestetten, begrijpende de navolgende landen en polders, te weten. Lamswaarde, Dullaert, Oost-Vogelpolder en West-Vogelpolder, Havenpolder, Stoppeldijk, Absdale, Hulster-Nieuwland, Ferdinandus-polder, Clinge, Kieldrecht, Langendam, Oude-Graauw en Nieuwe-Graauw, welke te zamen de Hulstersche parochie uitmaakten, van welke de inwoners in het geestelijke onder deze kerk behoorden, zoodanig, dat de Tiendheffers van gemelde landen, bedragende wel twaalf duizend gemeten (5347 bund. 9[illegible] are), gehouden waren niet alleen jaarlijks bij te dragen tot het onderhoud der kerk (welke verpligting gewoonlijk echter voor eenige jaren werd afgekocht), maar uit krachte der ordonnantie, door de Aartshertogen Albert en Isabella, ten jare 1613 uitgegeven, zelfs verpligt [illegible] van brandschade of andere rampen, tot herstelling [illegible] te contribueren; hebbende H. H. M., ondanks de [illegible] van die van het ambacht, bij resolutie van 6 December [illegible] na de reductie van het jaar 1645), dien ten [illegible] Tiendheffers de verpligting opgelegd, om tot [illegible] welke door den brand van 20 November van dat [illegible] aan als hierna vermeld wordt, het inkomen [illegible] binnen zes jaren te betalen, telken [illegible] Voór het overgaan der stad, in het jaar

1645, werd deze kerk door eenen Pastoor bediend, welke den titel van Landdeken voerde, en uit de tienden van het kapittel van Kortrijk werd betaald, als hebbende dit kapittel het *Jus patronatus;* voorts door eenen Onder-Pastoor en twee Kapellanen, welke uit de goederen van den Obyte bezoldigd werden. Vóór den tweeden brand van het jaar 1562, waren er in deze kerk onderscheidene prachtige grafsteden en daaronder eene van Albert, Markgraaf *van Baden*, gesneuveld in eenen veldslag voor den Roomsch Koning Maximiliaan, ten jare 1488. Na den brand was alleen nog overgebleven een gedenkteeken, opgerigt ter eere van Jacques d'Heyrin, Gouverneur en verdediger dezer vesting, bij het beleg van 1645, zijnde diens afbeelding, benevens die zijner gemalin, geknield en behangen met hunne stamwapens, uit witten steen gehouwen, op dat gedenkteeken aangebragt geweest; van dat kunststuk is thans niets meer te zien. Voorheen was aan de noordzijde van het koor het marmeren praalgraf van Leodegario Cardon, eertijds Pastoor alhier; doch ook dit gedenkstuk is verdwenen, en de plaats, alwaar het gestaan heeft, in de R. K. kerk alleen nog aangewezen, door eenen blaauwen marmeren steen in den muur, in eene kapel, omtrent achter het hoog-altaar gemetseld, doch waaruit het opschrift, hetwelk in koperen letters in het schild schijnt te hebben gestaan, zoo mede de wapens en verdere versierselen, door de schendige hand der Franschen zijn weggekapt en vernietigd. De kerk was verdeeld in een zoogenaamd koor, eene wandelkerk en eene preekkerk; zijnde het koor en de wandelkerk, in het jaar 1806, aan de R. K. afgestaan, waarvan hierna zal worden gesproken.

De oppervlakkige beschouwing van het inwendige van dit gedeelte der kerk door de Hervormden in gebruik, waarvan wij nu in de eerste plaats zullen spreken, doet duidelijk ontwaren, dat het op verre na niet is voltooid, daar wel de panden of zijgangen, maar niet het binnenste of schip der kerk, met een steenen gewelf is gedekt, zijnde dit laatste alleen door eene houten zoldering van het dak afgescheiden; terwijl de pilaren, waarop het verwulf van het schip zoude hebben moeten rusten, reeds zijn aangebragt en gereed gemaakt schijnen om het gewelf te ontvangen; welke zoldering, benevens de gewelven der zijpanden, door middel van eenen, in eenen zijmuur aangebragten, kunstig uit blaauwen arduinsteen gewerkten trap, kunnen bezocht worden. Deze kerk is luchtig gebouwd, rustende op twaalf pilaren, aan beide zijden voorzien van eene dubbele rij van drie en twintig boogvensters, die met de drie in den voorgevel aangebragte ramen, een helder licht in het gebouw verspreiden. Boven den ingang en tegenover den sierlijk in hout gebeeldhouwden predikstoel, eenen beker op zijn voetstuk voorstellende, is een welluidend fraai orgel, van zestien voet grootte, met dertien sprekende registers en een aanhangend pedaal. Vroeger was het slechts een achtvoets werk, doch is in 1704 aanmerkelijk verbeterd en in den tegenwoordigen staat gebragt. Nog kort geleden waren aan den ingang van buiten twee zijpanden of zijmuren zigtbaar, die schenen bestemd te zijn geweest tot grondslagen eener portieke, doch welke, voor zoo veel wij hebben kunnen nagaan, nimmer is voltooid geworden. Deze zijmuren zijn in de maand Augustus 1841 afgebroken; terwijl als eene merkwaardigheid vermelding verdient, dat door de werklieden, bij het afbreken daarvan, van binnen in het muurwerk, in eenen hollen steen, zijn gevonden drie muntstukjes, te weten een van zilver, zijnde een Fransche stuiver van Lodewijk XII, denkelijk als Hertog

Digitized by Google

dan toc
vertrek
der st
kosten
van 's
inbezit
zeer i
opvol
die er
lijk,
door
and
Dit
bew
der
]
de
en
Zi
s
]

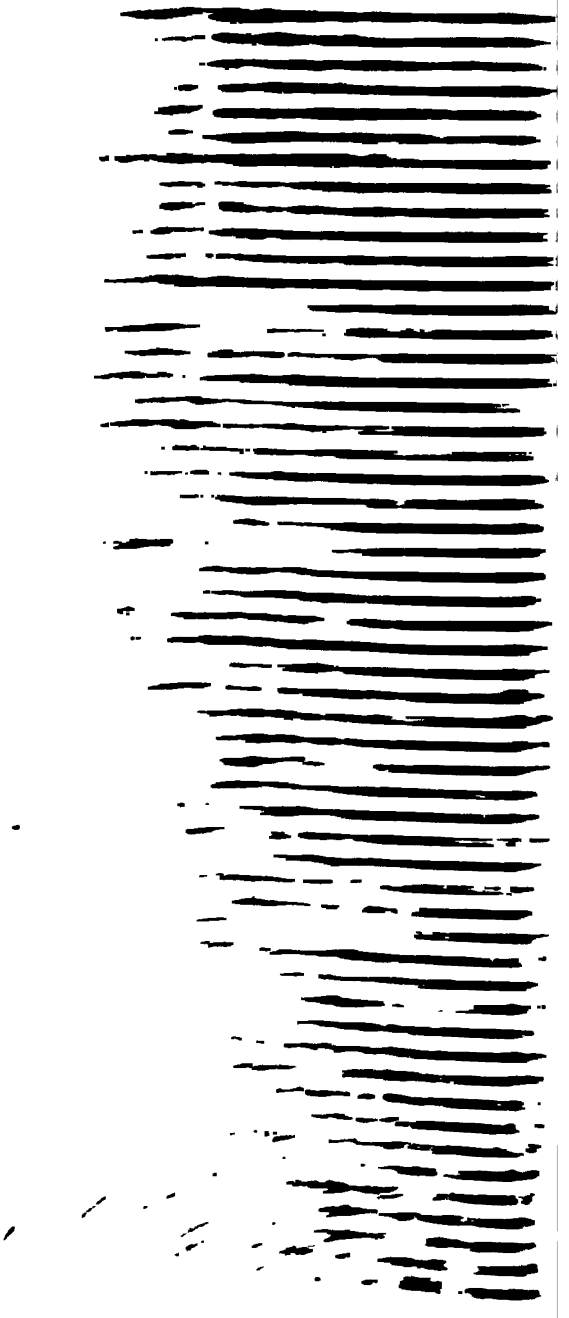

Digitized by Google

kenhout gebeeldhouwden predikstoel aangebragt; terwijl in 1841 en 1842 het geheele gebouw inwendig is beschilderd en daarbij eenige velden en sieraden zijn gevoegd, waaronder uitmunt een, in October van laatstgemeld jaar, aan de kerk geschonken kruisweg, bestaande uit veertien schilderijen, door Franciscus de Looze, te St Nicolaas geschilderd, en in schoone vergulde lijsten gevat. Vier schilderijen, in het voorste gedeelte der kerk, tegen den toren hangende, de H. H. Arthelomeus, Petrus, Johannes en Simon, ten voete uit en in levensgrootte geschilderd, voorstellende, worden als zeer verdienstelijke stukken geroemd; jammer, dat zij door eene onkundige hand met een onzuiver vernis bestreken zijn, waardoor zij veel van hare waarde verloren hebben. Deze schilderijen versierden weleer eene der zalen van het stadhuis. In het midden van het geheele ligchaam der kerk verrijkt zij met eenen, op vier gewelfde pilaren rustende, fraaije toren, welke, na die van Middelburg, voor de schoonste van geheel Zeeland gehouden wordt. Nadat de stadstoren, tot drie malen toe, namelijk in de jaren 1468, 1562 en 1665 was afgebrand, heeft men, in het jaar 1666, met den herbouw van den tegenwoordigen toren eenen aanvang gemaakt, zoo als te zien is uit het opschrift in eenen witten steen, boven den trap, aan het zoogenaamde Horologiekamertje in den muur gemetseld, bestaande uit de woorden: *Begint met Godt* 1666; terwijl op de balustrade van den eersten of ondersten ommegang dit tweeregelig versje te lezen staat:

Bernardus Mars van Aelst herboren
Heeft gemaeckt desen thoren 1666.

Wij vinden aangeteekend, dat de eerste steen van den toren is gelegd door Benjamin de Beaufort, vermoedelijk dezelfde, welke dit werk ook aan de Beggijne-poort verrigt heeft. Het dak of de kap rust op acht net bewerkte pilaren van graauwen arduinsteen, rond welke eene van denzelfden steen vervaardigde ballustrade is aangebragt. Tusschen deze pilaren ziet men de wapens van Vlaanderen, van de Vereenigde Nederlanden, van Hulst en van Oranje in blaauwen arduinsteen uitgehouwen. Boven de kap is eene tweede, voortijds van hout, doch thans van ijzer vervaardigde ommegang, boven welke een goed uurwerk en klokkenspel, het eenigste dat in Staats-Vlaanderen gevonden wordt, is geplaatst, bestaande, behalve de uurklok, uit acht en twintig klokken, beginnende van C tot F, meestal gegoten uit de spijs van de gesmolte en gebarste klokken, bij den laatsten brand vergaderd. Voorts hangt in den toren nog eene welluidende luiklok, te Hulst gegoten, waarop men het volgende leest:

J. H. Gallandat en Baron van Rade, Burgemeesteren, Aubert en Gaulard m'ont fondu 1822 (d. i. Albert en Gaulard hebben mij gegoten).

Boven het klokkenhuis verheft zich de peer en het kruis, waarop een vergulde Nederlandsche leeuw prijkt. Van den tweeden ommegang kan men met helder weder de steden Gent, Antwerpen, Bergen-op-Zoom, Middelburg, Vlissingen en Goes ontdekken.

Voorheen bestond te Hulst een Minderbroeders, daarna Observanten-klooster, volgende den regel van den H. Franciscus. Dit klooster stond eerst even buiten de *Asschepoort*, doch, in verval geraakt zijnde, heeft Heer Joost van Cruyningen, Ridder, Raad en Kamerling van Filips *de Goede*, Hertog van *Bourgondië*, met toestemming van den Paus, het in 1458 herbouwd, doch in 1488, op de geruchten van de aanmadering der Gentenaren, tot behoud der stad weder afgebroken.

Digitized by Google

van Milaan geslagen, hebbende aan de eene zijde tot randschrift, rondom het wapen van Frankrijk, *Ludovicus Rex. Francorum Mil. Duc.*, en aan de keerzijde, rondom het kruis: *Sit nomen Domini Benedictum.* Deze munt staat bij VAN LOON aangeteekend, als hier te lande in het jaar 1544 gangbaar geweest te zijn, tot de waarde van een blank 4 myten Vlaamsch (5 centen). Zij is vermoedelijk geslagen tusschen de jaren 1499 en 1515. De twee andere zilveren munten van twee myten, zoo het schijnt van Luxemburg, zijn omtrent het jaar 1500. Rond het geheele gebouw was een, met eenen muur omringd, kerkhof, waarop echter sedert het jaar 1826 niet meer is begraven, als wanneer, even buiten de Dubbelepoort, eene nieuwe begraafplaats is aangelegd, van welke ongeveer drie vierde gedeelte aan de R. K., en de overige ruimte aan de Protestanten tot rustplaats verstrekt. In het jaar 1841 is de muur rondom het oude kerkhof afgebroken en het terrein met opgaande linden beplant, omringd, terwijl het met partijen bloeijend heestergewas, in den smaak van eenen Engelschen tuin is aangelegd en beplant.

Het eerste gesticht dat er te HULST, tot uitoefening van de R. K. godsdienst bestaan heeft, was eene Kapel, aan den H. PETRUS toegewijd. Wij vinden van de stichting dezer kapel niets vermeld, dan dat zij van oude dagteekening moet zijn blijkt daaruit, dat zij ten tijde van de invallen der Noormannen verwoest zijnde, door ROBERT, bijgenaamd *de Vries*, Graaf *van Vlaanderen*, in 861, wederom is herbouwd geworden. Bovendien is het ons gebleken, dat BURCHARD, de drie en twintigste Bisschop van Utrecht, in 1108, aan het kapittel van St. Salvator te Utrecht, onder meer anderen, ook ecclesiam de Bocholt, ecclesiam de Assenede, ecclesiam de Axele et capellam de HULST schonk. Deze kapel moet gestaan hebben op den hoek van de *Vischmarkt* en het straatje, eertijds de *Vlasmarkt* genoemd, op de plaats, alwaar het huis staat, thans het eigendom van den Heer P. W. JOLY, zijnde dit in de bewijzen van eigendom nog de St. Pieterskapel genoemd. Na de reductie van 1645 hebben de R. K. eerst hunne godsdienst uitgeoefend in eene kapel en vervolgens in eene schuurkerk, gestaan hebbende aan het einde van de *Bierkaaistraat*, welk gebouw, thans nog aanwezig, tot eene schuur gebruikt wordt. Deze kerk is lang bediend geweest door eenen Priester uit het klooster der Recolletten te St. Nicolaas, in het Land van Waes, doch, volgens de resolutiën van de Algemeene Staten van 19 Julij 1730 en 12 Maart 1731, is zij, na het overlijden van den laatsten Priester, door wereldlijke Geestelijken bediend. De gemelde schuurkerk te klein geworden en niet meer geschikt zijnde voor de eeredienst eener zoo talrijke R. K. bevolking, is, in het jaar 1806, het koor en de wandelkerk van de Hervormde kerk aan de R. K. afgestaan, die haar op eene doelmatige wijze voor hunne eeredienst hebben ingerigt. Het is een luchtig gebouw, rustende op eene dubbele rij van twintig kolommen, en waarin, behalve het hoog altaar, nog drie andere altaren gevonden worden, als een ter linkerzijde, ter eere van het *H. Kruis*, een ter regterzijde, ter eere van den H. ANNIUS, en een daar achter, ter eere van *O. L. Vrouw*, zijnde dit laatste uit de vroegere schuurkerk alhier overgebragt. De kerk is in gemeld jaar mede van een orgel voorzien, zijnde een acht voets werk, met zeven voluit en vijf halve sprekende registers. Het gebouw is in de laatste tien jaren aanmerkelijk verfraaid en versierd. In het jaar 1835 zijn daarin twee nieuwe biechtstoelen en, in 1838, een fraai

ıt verval geraakt zijnde, zijn deze laatste, in de jaren 1602 tot 1605, merkelijk hersteld en verbeterd en daarbij een ziekenhuis gevoegd, rvan de zorg aan Gasthuis-Nonnen uit het St. Elisabeths-Gasthuis Antwerpen daartoe verzocht en aangenomen, en, op zekere voorırden, door den Bisschop van Gent, Petrus Damant, den 3 April)4, bekrachtigd, was toevertrouwd. Dat hospitaal en verder daarbehoorende gebouwen, benevens de vaste goederen en inkomsten, ı, na de reductie van 1645, aan het gemeene land geraakt, en volgens in onderscheidene bijzondere woningen verbouwd, zoo dat ırvan niets, dan de herinnering is overgebleven. Zij maakte de ık huizen uit, staande in de *Gentschestraat*, tusschen de tegenoordige *Beestenmarkt* en den *Stadswal*, van achter uitkomende aan n *Vestdijk*, nu het Houtenkwartier genaamd.

Oudtijds bestond hier ook een Gemeen Armen- of Heilige eesthuis, aan het einde van de *Potterstraat*, van achteren uitkoende tegen de stadswallen, gebouwd in 1549 en 1550, op den ond, waar later het Arsenaal heeft gestaan, hetwelk in het ar 1808 gesloopt is. In dit gesticht werden arme ouderlooze kinren gehuisvest, en uit de inkomsten aan behoeftigen onderstand erstrekt. Deze inkomsten, bestaande in bezette renten, tarwe- en oorntienden, landerijen, cijnsen enz., zijn, na de opheffing van het esticht, aan de diaconie toegevoegd. Van de gebouwen is thans niets neer te zien, en de gronden zijn tot moeshoven aangelegd. Onderscheidene Geestelijke Heeren, die elders en buiten het gebied van den taat hunne kloosters hadden, doch in Hulster-Ambacht aanzienlijke oederen en tienden bezaten, hadden ook binnen de stad uitstekende ebouwen of refugiën, als de Refuge van de abdij van Baudelo, an ouds genaamd het Hof van Baudelo (zie dat woord), hebbende enen ingang nevens het stadhuis, en prijkende met een spits torentje. Dit gebouw, thans nog het Hof genaamd, schijnt in het jaar 1584 tot en hospitaal te zijn gebruikt geweest, waarin vele Spaansche, Italiaansche en andere zieken en gekwetsten, zelfs hoogere en mindere Bevelhebbers zijn verpleegd. Het wordt thans in eigendom bezeten n bewoond door Mevrouw de Douairière Baronnesse von Rade; voorts en Refuge van de abdij van Duinen, staande in de *Steenstraat*, tegen over het Landshuis, waarvan het hoofdgebouw, waarop mede een toren staat, thans bewoond wordt door den eigenaar den Heer Norbertus Franciscus Verdurmen, en eindelijk de Refuge van de abdij van Camhron, gesticht in 1568, staande in de *Overlamstraat*, thans gedeeltelijk gebruikt wordende tot pakhuis en gedeeltelijk tot huisvesting van behoeftige lieden, doch waarin nog duidelijk de sporen zigtbaar zijn van de voormalige bestemming. Dit gebouw is thans het eigendom van Mejufvrouw de wed. Jan Pieter Wauters.

Eertijds bestonden in Hulst drie Schutterijen, als: van den Voetboog (St. Joris), van den Handboog (St. Sebastiaan), en van de Bussche (St. Christoffel).

De Graven van Vlaanderen hebben deze schutterijen met verschillende voorregten begiftigd, jammer dat de opene brieven, deswege uitgegeven, bij de belegering en overgave dezer stad, in 1645 meerendeels zijn te zoek geraakt. Van eerstgemelde schutterij wordt reeds gewag gemaakt, op het jaar 1213. Ofschoon de oude bescheiden van dat genootschap verloren zijn, vinden wij echter op stads griffie eene resolutie van de Regering van Hulst, in dato 9 October 1657, waarbij het sedert de reductie te niet gegane gilde van St. Joris, op nieuw wordt hersteld

Digitized by Google

en de Magistraat, zich als beschermer daarvan verklaarde, terwijl zich verscheidene personen van hooge geboorte en aanzien als broeders hebben doen inschrijven.

Van de Schutterij van St. Sebastiaan vinden wij aangeteekend, dat de broederschap ten jare 1300, » had opgesteld een landtspijs daer- » over beroepen en verschenen waeren, die van vele andere steden, » hebbende die van Gent zeven zilveren schaeckels tot prijs behouden." In het begin der vorige eeuw, bestond er nog onder de papieren van deze broederschap zeker handvest van Filips, Graaf van *Vlaanderen*, den 18 December 1445 te Gent gegeven, » waerbij aan den Koninck, » Dekens en Gildebroeders alsdan en de naemaels zijnde, wert toege- » staan te mogen dragen eenderley soorten van rocken, klederen en de » caproenen van sodanigen couleure als hun soude behagen," zoo mede een brief van Maximiliaan, Roomsch Koning, en van den Aartshertog Filips zijn zoon, Grave van Vlaanderen, gegeven binnen Hulst den 26 Junij 1486, behelzende nog verscheidene andere voorregten.

De Schutterij van de Bussche of Kloveniers (1) is te Hulst opgerigt eenigen tijd vóór het jaar 1530, ten welken jare Keizer Karel V, den 22 September, aan die van Hulst heeft vergund: » dat sy sullen » mogen opstellen en erigeeren eene broederschap ende gilde van den » Couleuvre ter eere van Mijn Heere Sintz Christoffel, behoudelyck » dat die gene, die in 't selve gilde ontfaen sullen worden, sullen » wesen goede paisible mannen van goede faeme en renommé, machtig » ende idoine deselve Couleuvre te voeren ende hanteren, ende ten » desen fyne sullen mogen dragen kledingen van paruren ende keryen » als sy sullen willen kiesen, om allene in onse landen ende heer- » lyckheden mogen gaan te schietspele met hare paruren, kledingen » ende Couleuvre om prys te winnen, ende andersints, sonder mis- » beuren." Hebbende genoemde Keizer, bij nader octrooi van den 20 Junij 1531, de wetten van deze broederschap goedgekeurd. Deze Schutterij, uit de aanzienlijkste inwoners bestaan hebbende, was nog in vollen bloei op het einde der vorige en in het begin dezer eeuw. Van deze drie Schutterijen bestaat alleen nog die van St. Sebastiaan, doch slechts in naam, als zijnde daarvan nog maar eenige weinige leden over.

Vroeger moet er te Hulst ook eene Rethorijkerskamer zijn geweest, het Gilde van de Heilige Transfiguratie genoemd. Van deze instelling en de voorregten dezer broederschap hebben wij geene bescheiden kunnen vinden; doch, in het jaar 1496, is te Antwerpen een groot feest van Rethorijkers gevierd, waartoe acht en twintig kamers uit Braband, Holland en Zeeland waren bijeen gekomen, en waaronder ook die van Hulst wordt genoemd.

Behalve een Muzijkgenootschap, onder de zinspreuk: *Harmonie*, tellende 26 werkende en 35 honoraire leden, bestaan er te Hulst geene inrigtingen van wetenschap of kunst, noch gestichten van liefdadigheid. Er is echter eene Afdeeling der Maatschappij van Weldadigheid.

Onder de vermaarde mannen, te Hulst geboren, mogen worden geteld:

De Godgeleerden: Cornelius Jansenius, geb. in 1510, † in 1576, als eersten Bisschop van Gent, na, ter liefde zijner geboortestad,

(1) Eigenlijk Colubrynièrs, naar de vroegste benaming der snaphanen. Zie deswege onder anderen J. an Utrecht Dresselhuis, *Wandelingen door het eiland Walcheren*, bl. 27.

Digitized by Google

ree beurzen te hebben gesticht, waaruit twee zijner bloedverwanten bij ontstentenis twee inboorlingen van Hulst hunne studiën, in het seminarium te Gent, konden bekostigen; Antonius van Hulst en Cornelius Colonius eigenlijk Cornelis van Keulen, Pastoor der parochiekerk van Hulst, die, onder andere werken, de *Vertroostende Redevoering van St.* Jan Chrysostomus, *in alle tegenspoeden*, in de Vlaamsche taal heeft overgezet.

Den Taalgeleerde Johannes Geraldus of Gerolds, † in 1605, als Vicaris in het Karthuiserklooster te Leuven, na vele geleerde werken te hebben geschreven.

Den Geschiedschrijver Adrianus Butius, eigenlijk Adriaan de But of Butz, Geestelijk in de abdij van Duinen te Brugge, geb. in 1483.

De Schilders: Ægidius Mostardus (Gillis Mostaart); diens broeder Franciscus Mostardus (Frans Mostaart); Paulus de Vos, en diens broeder Cornelis de Vos.

De fortificatien der stad, in het jaar 1487 bijna voltooid zijnde, zijn door Maximiliaan, Roomsch Koning bezocht. De Gentenaars, destijds oproerig geworden zijnde tegen den Koning, werden door de dappere bezetting van Hulst, bestaande uit meer dan 1200 Walen en Duitsche troepen, aangevoerd door den Gouverneur Albrecht van Dackenhuyzen, zoodanig in bedwang gehouden, dat zij tot brandschatting, over de gebouwen en molens, buiten de stad staande, maandelijks 4000 gouden schilden (9600 guldens) moesten opbrengen. De Gentenaars, om zich van dezen last te ontheffen en zich op de stad te wreken, vielen haar, in 1488, onverhoeds aan, doch werden door de weiberadenheid en den moed van de bezetting afgeslagen. Zij vernieuwden hunne pogingen tot het bemagtigen der stad weder in het volgende jaar, aanvankelijk met beter gevolg, zoodanig dat zij de vesting, gedurende eenige dagen, ingesloten hielden, doch door den dapperen tegenstand, welke zij van binnen ondervonden, waren zij eindelijk verpligt onverrigter zake af te trekken. In 1491 gelukte hun aanval beter; zij belegerden de stad op nieuw; namen haar den 10 Julij stormenderhand in, maakten alles buit en dreigden vervolgens de stad aan vier hoeken in den brand te steken, welk onheil werd afgekocht voor 700 ponden Vlaamsch (4200 guld.), de eene helft dadelijk te voldoen, waartoe het zilverwerk uit de groote kerk en uit het klooster der Observanten werd besteed; terwijl de andere helft eenigen tijd daarna moest worden voldaan, tot verzekering waarvan zij eenige der voornaamste ingezetenen, als gijzelaars medevoerden. In Augustus 1492 de vrede, in de geschiedenis onder den naam van de *Pays van Kadsant*, tusschen den genoemden Roomsch Koning en den Aartshertog met die van Gent gesloten zijnde, werd aan de stad de onbetaalde helft der beloofde brandschatting kwijtgescholden en werden de gijzelaars terug gezonden. De stad bleef daarna in rust en van alle vijandelijke aanvallen van buiten bevrijd, tot tijdens de Nederlandsche beroerten, omtrent de zestiende eeuw, waardoor de zaken van staat zoodanig veranderden, dat de grafelijkheid onder den Koning van Spanje, binnen deze stad, op nieuw de overhand verkreeg tot in 1578, als wanneer Hulst weder in de magt der Gentenaars is gekomen, en daar wij nergens van beleg, noch van krijgsgeweld eenige melding gemaakt vinden, schijnt men zich, door verraad of heimelijke verstandhouding met die van binnen, van de stad te hebben meester gemaakt, en haar van eene talrijke bezetting, niet alleen van soldaten, maar zelfs van hare eigene burgers, onder aanvoering

Digitized by Google

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

In 1591 [illegible] Prins Maurits [illegible] Zeeland [illegible] [illegible] [illegible]

De opeisching zonder gevolg gebleven zijnde, werd den 9 Julij het beleg begonnen, en aangezien de vijand kennis bekwam, dat de redoute de Kleine Raap, gelegen tusschen de Moerschans en de Groote Raap, toen Spitsenberg en later de Zandberg genoemd) slechts door eene geringe bezetting verdedigd werd, viel het niet moeijelijk die redoute te bemagtigen, en die te behouden, ondanks de hevige aanvallen, welke daartegen, uit evengemelde forten, ja uit de vesting zelve werden ondernomen. Intusschen gelukte het den belegerden, in den avond van den 10 Julij, elf sloepen met ammunitie geladen, ongeacht een gnophondelijk schutgevaarte van de belegeraars, en den volgenden dag 1300 soldaten binnen de vesting te krijgen, ook kwam aldaar den 12 dier maand Prins Maurits aan, om den toestand der verdedigingswerken in oogenschouw te nemen, en het krijgsvolk aantemoedigen, latende Ernst Graaf van Nassau in de stad achter. De vijand alzoo de redoute de Kleine Raap ingenomen hebbende, was er voor de belegerden alles aangelegen, om meester te blijven van de linie van communicatie, tusschen de Moerschans en de stad, welke linie steeds met zeven of acht sterke kompagniën bezet werd. In den nacht van den 12 Julij, deed de vijand eenen heftigen aanval op de linie, waarin wel van wederzijden bloedig gestreden werd, doch de onzen echter meester bleven, terwijl die aanval den volgenden dag weder, doch met eene veel sterkere magt, werd herhaald, maar door de belegerden, onder aanvoering van den Gouverneur Grave van Solms in persoon, andermaal manmoedig afgeslagen, bij welke gelegenheid deze bevelhebber, benevens zijn Adjudant, de Kolonel Pinon, gekwetst werden. Daar de belegering en insluiting der vesting intusschen met geene hoop op eenen gunstigen uitslag kon worden ondernomen, alvorens de vijand de gemelde linie van verdediging geforceerd had, beschoten de belegeraars gedurende de dagen van 14, 15 en 16 Julij met de grootste hevigheid uit de bemeesterde redoute, en uit eene halve maan, door hen op eene hoogte opgeworpen, de forten Moerschans en de Groote Raap, gedurende welke kanonnade het aan den Maarschalk de Rhosne gelukte, om met meer dan 6000 man over de linie te geraken, hoewel deze overtogt zoo door het schieten uit de schansen als door sterke uitvallen van de vesting, van welke de belegerden doorgaans, met buit en gevangenen terugkeerden, zelfs soms na het vijandelijke geschut te hebben vernageld, door de belegerden hardnekkig was betwist geworden. Toen werd de linie wederom op nieuw zoo heftig aangevallen, dat de bezetting ongeacht de dapperste tegenweer, geen langer stand kunnende houden, genoodzaakt werd haar den vijand in te ruimen en naar de stad of naar de Moerschans terug te trekken. Na deze verovering werd op den 18 Julij de evengemelde schans, die toen van de vesting afgesneden was, met elf stukken geschut, onder het beleid van den Maarschalk de Rhosne en den Graaf de Vaaux, geweldig beschoten. De verdediging van dit belangrijk punt was den Kommandeur Bitvax toevertrouwd, die eene sterke bezetting onder zijne bevelen had en van geene overgave wilde hooren, niettegenstaande er reeds door het grof geschut eene bres in de wallen was gemaakt, welke bijna in staat was om bestormd te worden. Het garnizoen echter, door het verlies van voorzeide linie, de zekerheid hebbende dat er geen hulp uit de vesting te hopen was, begon te morren, en de Bevelhebber, door de meeste zijner Officieren overstemd, was genoodzaakt, zich over te geven; bedingende alleen dat hij en zijne bezetting met vliegende vaandels en de bagaadje zoude uittrekken, al den

voorraad van levensmiddelen en ammunitie in handen der vijands te tende. Deze alzoo van de approches der vesting meester zijnde, beschoten haar onophoudelijk uit meer dan veertig vuurmonden. De voornaamste en bloedigste aanvallen hadden plaats op het bolwerk bréderode, over den Molenberg, aan de Beggijnepoort. op welker wedijn zeven geweldige stormen, door de belegerden telkens met groot verlies van wederzijden werden afgeslagen, bij eenen van welke de Rijnschalk DE RHOSNE, door eenen kanonkogel sneuvelde. Ondanks deze dappere verdediging, zette de vijand zijne loopgraven en andere werken tot naauwere insluiting al meer en meer voort, ondersteund door het geweldig schieten uit het groef geschut, zoo dat de bezetting, niet meer op eenig ontzet hopende, van overgave begon te spreken, daar zij door het onophoudelijk werken tot het digt houden en herstellen der bressen (zijnde vr het begin des belegs over de 300 roeden uitgestrektheid wal op meer gemaakt), door het graven van mijnwerken, het gestadig vechten, zonder eenige rust noch bij dage noch bij nachte te kunnen genieten dermate was afgemat, dat zij zich schier niet meer op de been konden houden. Er was ook geen stof meer om de geschotene bressen te digten, waaraan dagelijks wel 800 man arbeidde. De vijand was met zijne werken tot aan den voet des wals genaderd, hij had het water uit de grachten afgeleid, zoodat er voor de bezetting geen ander uitzigt bleef, dan door eenen algemeenen storm overvallen te zullen worden. Er werd krijgsraad belegd; zekeren Kapitein HELST heed nog aan om met 600 man eenen uitval te doen, waarbij de Kapiteinen LAERSVELD en STERRENBERG en de Sergeant-Majoor PRINCE zich dadelijk voegden, in vast vertrouwen den vijand te doen delogeren, of, zoo dit voorstel geen bijval vondt, eerst ten minste eenen storm af te wachten; maar hunne dapperheid bleef zonder gevolg, zoo dat op den 18 Augustus de stad bij capitulatie, na eene belegering van zes weken, aan den Aartshertog overging, bij welk verdrag aan de dappere bezetting, ter erkentenis van haar manmoedig gedrag, werd vergund, » om liber ende vrij, te waeter of te lande, waer het haer goetdunc- » ken sal, met vliegende vaendelen, slaende trommelen, brandende » lonten, cogels in de mondt, wapenen, bagagie, paerden. wagens, » wapentuig, schepen en de chaloupen, ende generalijck alle het geene » haer toebehoort te mogen vertrecken." Dit beleg heeft van wederzijde veel bloed gekost, daar van den kant der belegeraars meer dan 60, volgens anderen 100 Kapiteinen zijn gesneuveld en daaronder de Bevelhebber Maarschalk DE RHOSNE, terwijl zij wel 4000, zoo doodeden als gekwetsten bij dat beleg hebben verloren. Ook de belegerden hadden het verlies van een aanzienlijk aantal Officieren en bij de 800 soldaten te betreuren. De stad, inzonderheid aan de Dubbele- en Beggijnepoorten, was bijna een puinhoop geworden, in dier voege, dat in de Beggijnestraat tot aan de Grootemarkt, en voorts op de Bierkade en in de Overdamstraat, meest alle huizen waren plat geschoten. De stad werd vervolgens door een sterk garnizoen bezet, en daarover tot Gouverneur aangesteld NICOLAAS DE LA BICHE, Ridder, Heer van *Liancourt*. Het kan geene verwondering baren, *dat het bezetten eener* zoo sterke en belangrijke vesting als HULST, door de Spanjaarden, een doorn was in het oog der Staatschen, en dat men er *dezerzijds steeds* op bedacht was, om, wanneer er slechts eenige kans tot herovering bestond, daartoe pogingen in het werk te stellen. Naauwelijks had Prins FREDERIK HENDRIK, voornemens zijnde in 1640 *een aanval in* Vlaanderen te doen, niet vernomen, dat deze stad slechts van eene

wakke bezetting was voorzien, of hij zond een gedeelte van zijn este krijgsvolk, onder bevel van Graaf Willem Casimir van Nassau)ietz, Gouverneur en Stadhouder van Friesland, te scheep naar Hulst f. Deze landde aan den nu verdronken Polder van Namen, en overviel og in den nacht van zijne aankomst onverhoeds de Moerschans n het fort Nassau. Het fort werd door den Kolonel Hauterive, na geringen wederstand, ingenomen; doch de aanslag op de Moerschans gelukte niet zoo wel, doordien de bezetting van de stad, inmiddels laarvan verwittigd, bij nacht eenen uitval door eenig voetvolk, voorafgegaan door trompetten en ander krijgsgeschal, naar de zijde van net bedreigde punt deed, ten einde den vijand in den waan te brengen, dat men hem met eene geduchte magt op de hielen zat. Deze krijgslist gelukte volkomen. De Graaf trok met zijne troepen terug, en vereenigde zich met den Kolonel Hauterive in het door dezen laatste veroverde fort Nassau, te meer daar de troepen, door de spoedige marschen, in gestadige regen en langs slibberige dijken zeer waren afgemat. Intusschen was Prins Frederik Hendrik met het gros van zijn leger mede aan den Polder van Namen geland. Hij stelde een deel van deze krijgsmagt ter beschikking van den Graaf, ten einde, vereenigd met de bezetting van het meergenoemde fort Nassau, een ander fort of eigenlijk redoute, St. Anna genaamd, en hooger op langs den dijk, nabij den Ferdinanduspolder, aan te tasten. Deze redoute, was niet zonder reden als een zeer belangrijk punt, door die van Hulst beschouwd, zij lag op den dijk van Absdale, aan de eene zijde door het zeewater en aan de andere door eene diepe kreek gedekt, gevolgelijk ook niet dan langs den dijk te naderen; bovendien werd zij door niet minder dan twee regimenten Spaansche en Italiaansche troepen, verdedigd, die deels in en deels buiten het fort gelegerd waren. De belegering der vesting, kon met geen goed gevolg anders dan langs dien kant ondernomen worden, zoodat men zich eerst van dat belangrijk punt moest meester maken. Het werd dan ook door den Graaf met de vereenigde magt, die ter zijner beschikking stond, en met de meeste koelbloedigheid en dapperheid aangevallen, doch door de belegerden even hardnekkig verdedigd, en wel door deze laatsten met te meer vrucht, daar de bezetting telkens, door middel van de opene gemeenschap te water, kon verversch en versterkt worden; hierbij kwam nog, dat bij het hevigste van den aanval, twee sterke vaandels Spaansche ruiterij uit de vesting, langs bedekte wegen in de duisternis van den avond, door Absdale afgezonden, de belegeraars onverhoeds van achteren aanvielen. Het gevecht werd toen moorddadig en er werd van weerszijde met gelijke bitterheid gestreden. De Graaf, zich aan beide zijden benaauwd en als ingesloten ziende, had geene retraite meer. De twee afgezondene kompagniën ruiterij waren bijna geheel vernietigd toen de Graaf, door eenen kogel in den rug gekwetst, van zijn paard stortte en waarschijnlijk onder de dooden en gekwetsten, die het slagveld bedekten, zoude zijn blijven liggen, ware hij niet door een zijner Kapiteinen herkend en gered. Intusschen was het leger, door overmagt en groot verlies van volk, genoodzaakt terug te trekken, het fort Nassau en vervolgens het land te verlaten. Hetgeen dezen mislukten aanslag nog gevoeliger maakte was des Graven dood. Hij overleed den 11 Julij, zijnde den zevenden dag na zijne bekomene wonde, in dertigjarigen ouderdom, betreurd door elk, die beleid en ware heldenmoed op prijs stelde.

Digitized by Google

De verovering van Hulst werd vijf jaren later, en wel in het
waardige jaar 1645, met beter gevolg ondernomen. De
Staten, onder aanvoering van Frederik Hendrik, Prins v
kwam, in den vroegen morgen van den 5 October, van Ste
Jan Steen aan, alwaar het groot des legers, ten elf uren
dags, aanwezig was. Met alle vlijt werd dadelijk aan de
werken gearbeid; terwijl de Bevelhebber van Bommel, m
regimenten, zoo voetvolk als ruiterij, ter verovering van de
meldde forten St. Anna en Nassau werd afgezonden, de e
het eerste reeds denzelfden, het andere den volgenden dag
nomen werden. Op gelijke wijze trachtte men zich ook m
maken van het fort Spinola, liggende aan den Kamp
den Vlaamschen polder Kieldrecht, alsmede van de Heerschu
de opeisching van eerstgenoemde sterkte, door den Overs
VERWIJERT, verklaarde de Bevelhebber, wel bereid te zijn
over te geven, wanneer het eerst door kanon zou zijn be
hetgeen spoedig geschiedde, doch, tegen verwachting, van
der bezetting krachtdadig werd beantwoord, die, voorgenom
dels versterking bekomen te hebben, nu weigerde zich over
ven; alhoewel deze overgave, den 14 daaraanvolgende, doch
na eenen hevigen tegenstand, evenwel plaats had. De Heer
gaf zich reeds denzelfden dag (5 October), na eenigen tegens
waarna de bezetting van den Zandberg ook dat fort verliet.
ting werd verdedigd door den Heer Jacques d'Hamars, met e
zoen van omtrent 600 man, betwelk, op bekomene tijding
aanval, hoewel toen reeds naauw ingesloten zijnde, nog met
menten was versterkt. Den 8 October werden de loopgraven
geopend, eene, onder dadelijk bevel van den Prins, aan
van de Gentsche-vaart en eene tweede, onder het beleid van
noye, aan den *Zoutdijk* (zie hierboven bladz. 911). Aan
van batterijen werd de drie volgende dagen onvermoeid
den 12 was eene der batterijen in zoo ver gereed, dat de
aan de noordzijde hevig werd beschoten, onder dekking
werken wel 120 passen tot de vesting waren genaderd.
tober waren al de batterijen in gereedheid, zoo dat de
onophoudelijk beschoten werd, hetgeen de belegerden
woord lieten. Deze deden van tijd tot tijd dappere uitvallen
op de werklieden, hetwelk echter steeds hetzelfde
lijk den terugtogt van de uitvallers met groot verlies
ting. Door den ijver der belegeraars waren zij den 20
een gevecht van twee uren, meester van de contrescarp
gaanderijen, met welke men door de gracht dacht te komen,
door eene vijandelijke
dit verlies werd
31 waren de
den voet der
ten. De

orpen. Eene andere
ning, werd den 2 Novem
klaring: « dat de zaken
vesting van zulk eene
geven, en de bezetting
gen;" doch de belegeraars
Oranje-bolwerk, gegen

Digitized by Google

bevig te beschieten, en het was eerst den volgenden dag, toen er kelijk aanstalte tot het stormloopen gemaakt was, dat de Gouver- r verzocht in onderhandeling te treden, waartoe van weerszijden elaars geleverd werden. Deze onderhandelingen hadden ten gevolge, de stad zich, den 4 November 1645, bij verdrag overgaf. De tting bedong, behalve de gewone krijgseer, » twee cartouwen de eenen mortiere en 't geen daeraf dependeert, alle de reste van canon en alle de munitie van oorloge, item de vivres en de provi- en, den Koninck van Hispanien toebehoorende, van wat soorte die k moge zijn; sullende volkomelijcken ende sonder bedrog ge- vert werden aan Zijne Hoogheid." Den 5 November trok het nizoen, toen nog uit omtrent 700 weerbare mannen bestaande, r Antwerpen; terwijl Graaf Hendrik van Nassau, Ridder der Ko- klijke Deensche orde, tot Gouverneur der stad werd aangesteld. urende dit geduchte en merkwaardige beleg zijn, behalve de bom- , granaten en musketkogels, niet minder dan 13,497 schoten vier en dertig vuurmonden gedaan, zoo dat het in de daad te ver- deren was, dat de stad niet in eenen puinhoop was verkeerd, hoe- vele bijzondere en publieke gebouwen aanmerkelijk beschadigd wa- , en inzonderheid de fortificatien bijzonder veel geleden hadden. gerucht dezer roemvolle overwinning, lokte dan ook zoo vele uwsgierigen uit Zeeland, Braband en elders uit, om de stad te be- ken, dat honderden van menschen, geene huisvesting kunnende be- nen, op de straten moesten overnachten, in groote koude en onge- k, door de felle vorst, die juist in den nacht na den uittogt inviel. vreugde over dit wapenfeit, de laatste van al de overwinningen, r welke Frederik Hendrik zijnen naam in Nederlands gedenkboeken ft vereeuwigd, was zoo algemeen, dat er te dier gelegenheid een den en zilveren gedenkpenning (1) geslagen werd, verbeeldende aan eene zijde de belegerde en beschotene stad, met de omliggende vel- en belegeringswerken, met dit opschrift, boven het stadswapen, in een wimpel: NUNC SEPES HORRIDA BUSCO, woorden uit het gedenkdicht van UNELLA getrokken, en op den naam der gewonnen stad zinspelende. luiden vertaald: *Nu is de tuin vreesselijk door Hulst*, d. i.: nu de Nederlandsche tuin, door het winnen van Hulst te meer ver- kt en ontzaggelijker beheind. Op de keerzijde, onder het wapen- ild der vereenigde gewesten, in een vierkant vak, omkranst met ventrossen en wijngaardranken, leest men dit Latijnsche opschrift, kort:

DEO OPTIMO MAXIMO, ET REIPUBLICÆ SACRUM.
ANNO CHRISTI MDCXLV,
FREDERICUS HENRICUS, AURANIÆ PRINCEPS PIUS,
FELIX, INVICTUS,
POSTQUAM VICTRICES BATAVAS LEGIONES AUSU,
POST RECUPERATAM LIBERTATEM,
INAUDITO,
FOSSAM UNAM FLUVIOSQUE 4. PER IPSA FLANDRIÆ
VISCERA THAJECISSET,
HULSTAM INTRA MENSIS SPATIUM,
TATE JAM ADULTA, CINXIT, OPPUGNAVIT,
AD DITIONEM COMPULIT.
J. LOOFF FECIT.

Drukpersing bij van Loon, B. H. M. 224.

Digitized by Google

d. i. den goeden en grooten God, en der vrijen Staat toegewijd. In het jaar van Christus 1645, heeft Frederik Hendrik, de Godvruchtige, de Gelukkige, de Onverwinnelijke Prins van Oranje, na dat hij de overwinnende Bataafsche legerbenden met een bestaan, niet het overeen der vrijheid ongehoord, zelfs in het hart van Vlaanderen over één gracht en vier stroomen gevoerd had, de stad Hulst binnen den tijd van eene maand, nu al laat in den zomer bereid, bekpal en tot de overgave gedwongen.

In het jaar 1672, toen de oorlog uitbrak tusschen den Koning van Frankrijk en de Republiek, en de Fransche Staats-Vlaanderen afliepen, was men zeer bevreesd voor eenen aanval op deze zijde, welke destijds slecht van krijgsvolk voorzien was, zoo dat den 26 Jan. van dat jaar de zeedijk van Absdale (welke polder toen met Hulster-Nieuwland gemeen lag), omtrent de sluis nabij het fort Isabella werd doorgestoken en met zeewater ondergezet, welk het hart dezer ook Hulster-Nieuwland trof, zoo dat het water, langs de buitenpolder naar de Beggijnepoort en door de Moervaart stroomende, den polder de Clinge, die tegen den aandrang des waters geen anderen tegenweer had dan eenen trageldijk, welke geen stand kon houden, geheel deed ondervloeijen. In de maand Mei des volgenden jaars (1673) werd ook de Ferdinandus-polder, door middel eener doorsnijding in den zuidelijken dijk van Absdale en eene andere, aan de kreek van St. Anthonis onder water gezet; terwijl almede de trageldijken van de Geleenvaart, en eindelijk ook de zeedijk van den polder van Koldeweij werden doorgestoken. Hoe nadeelig deze overstroomingen voor de eigenaar en den landbouwer ook mogen geweest zijn, is het toch niet dat daardoor Hulst van een nieuw beleg en de niet minder jammerlijke gevolgen daarvan is verschoond gebleven. Men heeft meermalen dergelijke middel met eenen goeden uitslag gebezigd, in den oorlog wegens de Spaansche troonsopvolging, toen de Marquis de Bedmar, de velhebber der Spaansche troepen in de Nederlanden, die, na den dood van Keizer Karel II, in Fransche dienst getreden was, dezelfde stad bezet staande, in het jaar 1702, eenen aanval op deze stad waagde, waarin destijds de Generaal-Majoor van Dedem Gouverneur was, welke door den naderhand zoo beroemd geworden Luitenant-Generaal en Maarschalk van Frankrijk, Vauban, bestuurd werd, doch door den dapperen tegenstand der bezetting mislukte, zoo dat de vijand met een verlies van meer dan 1000 man genoodzaakt was af te trekken. Eene dergelijke mislukte aanslag, om zich van Hulst, door verrassing meester te maken, had wederom in 1705 plaats, doch men ontdekte den toeleg tijdig. Eenige ingezetenen, die er kennis van droegen, onder de zamenzweerders behoorden, werden gevat en ter dood gebracht.

In 1747 kwam echter de vesting in der Franschen handen. De verdediging was toevertrouwd aan den Luitenant-Generaal Prins de la Boccuze, eenen zeventigjarigen grijsaard, die zich beroemde sedert zijn dertiende jaar te hebben gediend en dus in 's lands dienst grijs te zijn geworden. Zoodra hij tijding kreeg van de aanrukking der Franschen, begon hij met al de approches der vesting te doen keren, en, na uit de schans de Verrekijker het dorp St. Jan met gloeijende kogels te hebben doen beschieten, gaf hij aan een detachement troepen, den 26 April 1747, den verschrikkelijken last, dit geheele dorp in de asch te leggen, zoo dat het, met uitzondering van twee huizen, benevens de kerk en toren, die echter ook beschadigd werden, afbrandde. Eene daad van willekeur, waar-

enkele gegronde reden kon worden opgegeven, daar de Gouver-
eer wel wist, dat de attaque niet van dien kant, maar van eene
andere zijde, zoo als straks blijken zal, zou worden onderno-
Deze maatregel vervulde intusschen de harten der ingezetenen
tzetting en vrees voor het akelige lot, dat hun te wachten
vooral daar de Gouverneur aan de Regering verklaarde, dat
voornemen was de vesting tot het uiterste te verdedigen, al
ook geen steen op den anderen blijven, met bedreiging, dat
, welke zich verstouten zou van overgave of verdrag te spreken,
op de markt zou worden opgehangen. In den nacht tusschen
9 April had de Fransche Generaal, Hertog DE BROGLIO, de beide
, de Groote-Kijkuit en de Kleine-Kijkuit ingenomen,
langrijke punten, die genoegzaam van bezetting ontbloot en,
t eenparig gevoelen van de Officieren, die den Gouverneur
stonden, schier verlaten waren. Deze verovering stelde
id in de gelegenheid, om uit die schansen en uit de bat-
die zij er opwierpen, het fort den Zandberg, door den
t-Kolonel DU ROCQ verdedigd, acht dagen achter elkander,
n twintig vuurmonden, met de grootste hevigheid te beschie-
aanvallen werden door de bezetting wel telkens met leeu-
afgeslagen; het regiment van den Kollonel THIERRY kweet zich
voorbeeldig, zoo ook de Schotten onder BRAGE, maar einde-
toch de dappere bezetting zich, uit gebrek aan leeftogt en
n ammunitie, den 10 Mei overgeven. Door het veroveren
ort was de vijand te gelijk meester van de linie, door welke
an dien kant gedekt werd. Spoedig volgde de redoute de
.aap. De Moerschans werd verdedigd door den Kapitein JO-
KOOTEN, van het regiment van den Luitenant-Generaal DE
met slechts 34 man ongeoefende troepen, die, versch aan-
niet eens met het terrein bekend waren, en waaronder niet
nier was, bovendien genoegzaam zonder eenigen leeftogt,
e van den Gouverneur, die, zoo men hem al niet van da-
aad of verstandhouding met den vijand kon beschuldigen,
van eene onvergeeflijke achteloosheid, in het verzorgen van
en schansen, welke het naderen van de vesting van bui-
n verhinderen, niet is vrij te pleiten. In den benarden
vaarin zich Kapitein VAN KOOTEN bevond, heeft hij zich ech-
ijne geringe magt, nog drie volle dagen staande gehouden,
ontzet bekomende, was hij verpligt zich over te geven. De
hadden ook, achter de gezegde linie, eenige troepen in
bacht doen oprukken, waaronder ook Engelschen, onder-
len Generaal FULLER, dan deze, na het forceren van de
van geene dienst meer kunnende zijn, begaven zich van
eep naar Zeeland. Men moet inderdaad met verontwaar-
uld zijn, wanneer men de onbegrijpelijke handelwijs van
l DE LA ROCQUES, bij die gelegenheid, overweegt. Zoo be-
de paarden der Kavallerie de poorten uit te jagen, onder
dsel van die niet meer te kunnen voeden, terwijl er nog
hooi in de stad voorhanden was. Dit geschiedde ook met
, hetwelk men eerst door Dragonders met geweld van de
Hulster-Ambacht weggehaald en in de vesting gebragt had,
oo alle die paarden en dat vee in handen van den vijand
geheele linie met alle de sterkten, als nu in de magt
n zijnde, meende men dat de belegering van de vesting

Digitized by Google

zoude aanvangen, dan de Gouverneur scheen, ondanks zijn gerucht, niet gezind haar met ernst te verdedigen, want na een kort mondgesprek met den Hertog DE BROGLIO, dien men, tegen alle krijgsgebruik, binnen de stad had gelaten, en bij zijne binnenkomst door den Gouverneur werd omarmd, werd de capitulatie, zonder dat er eens krijgsraad belegd, noch iemand der Officieren van de bezetting geraadpleegd was, den 11 Mei, tusschen de beide Bevelhebbers gesloten, wordende aan de stad eene oorlogs-contributie van 1000 schaten opgelegd, het garnizoen, uit 1300 man bestaande, behalve de gekwetsten, krijgsgevangen gemaakt en naar Frankrijk gezonden, alleen met uitzondering van 400 man, welke vergund werden om benevens den Kommandant met krijgseer uit te trekken. Een neef van den Gouverneur DE LA ROCQUES, Kolonel bij de Franschen, werd tot den Gravenstand verheven, doch den Gouverneur, die wij in de capitulatie ook Comte DE LA ROCQUES getiteld vinden, verbeidde een ander lot, hetzelfde namelijk, dat vroeger den Spaanschen Kapitein CASTILLO had getroffen. Het vonnis van den Hoogen Krijgsraad was reeds over hem geveld, hetwelk hem ter dood verwees, dan Prins WILLEM IV verzachtte het in zoo verre, dat de veroordeelde, behalve met de verbeurtverklaring zijner goederen, zou worden gestraft met het zwaaijen van het zwaard over het hoofd, welke straf den 26 Junij 1748, voor het front des legers, destijds te Gilze, bij Breda, camperende, werd volvoerd, waarna hij zijne overige levensdagen op het slot Loevestein, als Staatsgevangene, geëindigd heeft (1).

Door de inneming van HULST, reeds voorafgegaan door de verovering van de vesting Sas-van-Gent en de sterkte Philippine, en welhaast gevolgd door de overgave van Axel en Neuzen, zagen de Franschen zich in minder dan eene maand meester van geheel Staats-Vlaanderen, hetwelk zij echter slechts in bezit hebben gehouden tot in het jaar 1749, als wanneer de stad HULST, op den 28 Januarij, ten gevolge van het vredesverdrag, den 18 October 1748 te Aken geteekend, weder in het bezit van den Staat kwam. Zes en veertig jaren lang verheugde zich de stad in het voorregt van eenen onafgebroken vrede, die niet weinig tot den bloei en de welvaart harer ingezetenen heeft toegebragt, doch de Fransche omwenteling van het jaar 1789 en de heillooze gevolgen daarvan, deden zich niet lang daarna ook in Staats-Vlaanderen, en gevolgelijk in HULST, gevoelen. Zoo veel tegenstand als de nationale conventie van Frankrijk, in 1795, ondervonden had, zoo veel voorspoed had haar de daarop volgende winter aangebragt. Aan den Rijn, in de Vendée, in het Zuiden, aan de Oostelijke Pyreneën, behaalden hare troepen voordeelen of bedwongen de tegenomwenteling, zoo dat het oorlogsplan der Fransche Republikeinen, door den schranderen CARNOT ontworpen, zijne uitvoering naderde, hetwelk niets minder dan de verovering van de toenmalige Oostenrijksche Nederlanden, en, bij eenen gelukkigen uitslag, het dieper indringen in de Vereenigde Nederlanden ten oogmerk had. Nadat

(1) De bijzonderheden van dit beleg en overgave zijn meerendeels ontleend uit een geschreven dagverhaal, door eenen Magistraatspersoon van HULST, stand- het beleg, met veel aanwezenheid gehouden, hetwelk aan onzen volijverigen Correspondent den Heer J. C. DE POTTER, goedgunstig is medegedeeld door den Heer Burgemeester van HULST, JACOB LIVINUS VAN DOORNICK, onder wien familiepapieren dit belangrijk stuk wordt bewaard, en die de Redactie bovendien zeer aan zich heeft verpligt, door aan gezegden onzen medearbeider, toegang te verleenen tot de oude archiven der stad en van het ambacht, waardoor wij in staat zijn geweest vele wetenswaardigheden betreffende de stad mede te deelen, welke anders niet ter onzer kennisse zoude zijn gekomen.

Digitized by Google

e Fransche legerbenden, door eenen zamenloop van omstandigheden, ie hier niet behoeven te worden ontwikkeld, reeds een groot deel an de tegenwoordige Belgische gewesten hadden veroverd en bezet, n na Meenen, Kortrijk en IJperen te hebben ingenomen, trokken zij, en 4 Junij 1794, Gent ongehinderd binnen. Van deze laatste stad erd eene afdeeling, onder de bevelen van den later zoo beroemd eworden Generaal Moreau, naar de grenzen van Staats-Vlaanderen ezonden. Daar wachtte den vijand een kloekmoedige tegenstand, n eene onaanzienlijke vesting, maar waarin zich mannen bevonden, wier pligtsbetrachting des te loffelijker melding verdient, als hun voorbeeld in die dagen zeldzamer was. Die vesting was Sluis; aan het hoofd dier mannen stond de Generaal-Majoor Willem Hendrik Baron van der Duyn en de Kapitein der Artillerie Willem Carp. Op dit belangrijk punt was derhalve het oog van 's lands regering niet zonder reden gevestigd. De vesting Hulst was intusschen in staat van tegenweer gesteld, van bezetting en levensmiddelen, om een beleg te kunnen doorstaan, behoorlijk voorzien; de wallen en forten, welke tot dekking der vesting, in vroegere dagen zoo veel hadden bijgedragen, met geschut gewapend en naar eisch bezet; de toegangen tot de plaats door versperringen, en vooral door uitgestrekte innundatiën afgesneden, zoo dat de ingezetenen met allen grond in het bang vooruitzigt verkeerden, van in alle de rampen, welke eene belegerde stad te verduren heeft, te zullen moeten deelen. Alle maatregelen schenen genomen te zijn, om de vesting tot het uiterste te verdedigen, toen de mare aankwam dat Sluis, na een merkwaardig beleg van vier weken, in handen der Franschen was gevallen. Kort daarna werd ook de onverwachte en onbegrijpelijke last gegeven, om de vestingen Hulst, Axel en Sas-van-Gent te ontruimen. De bevelvoerende Generaal de Gunoens, scheepte zich met al zijne troepen, oorlogsmaterieel en anderen voorraad in, en begaf zich, op hoogeren last, naar Bergen-op-Zoom; alleen een twintigtal Kanonniers, onder het bevel van een Luitenant, en twee onbruikbare ijzeren kanonnen achterlatende. Door het afstaan dezer sterke vesting aan den vijand, was het niet te verwonderen, dat de ingezetenen hunne ontevredenheid en hunnen wrevel over dezen ongehoorden maatregel niet konden verbergen en het ergste vreesden, vooral wanneer men het oog sloeg op de allerwege onder water gezette landen, waaronder ook die van den Polder van Absdale en de parochie Beoosten-Blij (zie dat woord), waarvan de bedijking eerst kort geleden (1790) was voltooid, de landen in 1794 tot den akkerbouw gereed gemaakt en voor het eerst bezaaid waren, welke alzoo, volstrekt noodeloos, tot onberekenbare schade voor de bedijkers, werden bedorven. Niet lang duurde de onzekerheid bij de ingezetenen van Hulst. Den 23 October 1794 kwam een detachement Franschen ongehinderd tot voor de vesting en eischte haar op, welke eisch dadelijk werd ingewilligd, en denzelfden dag bij een, om den vorm gesloten, verdrag, bij welke de bezetting krijgsgevangen werd verklaard, zonder een enkel schot te hebben gewisseld, aan de Franschen, onder den Generaal Menlin overgegeven.

Door het vredesverdrag, den 16 Mei 1795, tusschen Frankrijk en de Bataafsche Republiek gesloten, werd onder anderen Staats-Vlaanderen aan eerstgemelde afgestaan, en is een integerend deel van Frankrijk gebleven tot in het jaar 1814. Het oude Nederland had, na de overwinningen door de zegevierende wapenen der Bondgenooten behaald, ook het juk zijner onderdrukkers, onder hetwelk het zoo vele

Digitized by Google

burger, die zich, op aandrang van eenige notabele ingezetenen, dezer keus liet welgevallen. Het gedrag van dien man is verschillend beoordeeld, doch wij aarzelen niet om hier te verklaren, dat hij, door het aanvaarden van zijne moeijelijke betrekking, in die hagchelijke en onrustvolle dagen, eene regtmatige aanspraak heeft verworven op de achting en erkentenis zijner medeburgers; terwijl hij daartoe veel heeft toegebragt, niet alleen om het gemeen in de stad zelve, maar ook om de zaamgeraapte bende, die zich weinig om subordinatie of ontzag bekommerde, in toom te houden, en waarvan men niet kan verwachten, dat zij met ledige handen eene stad zoude verlaten, die zij met het vooruitzigt op buit was binnengetrokken. Met vreugde zagen dan ook alle welgezinde ingezetenen deze indringers, in den vroegen morgen van den 27 October, vertrekken, met zich voerende de nog voorhanden zijnde geweren, herkomstig van de voormalige schutterij der stad. Alles bleef er vervolgens stil. De voorloopige Regering bepaalde zich wijsselijk bij het handhaven der orde, en verrigtte geene enkele daad van gezag, welke haar, bij het herstel van de wettige orde van zaken, als ongeoorloofd en onwettig kon worden toegerekend, en daar men ook door het naburige België, in naam van welk land de stad evenwel in bezit genomen was, volstrekt niet scheen erkend, veel minder beschermd te worden, verkeerde de stad in eenen zonderlingen exceptionelen toestand, daar geene autoriteit, zoo min als de Regering, eene daad van gezag kon of durfde uitoefenen, niet wetende in wiens naam zij dit doen moest, zoo dat de invordering van allerlei soort van belastingen, zoo wel als het beheer der justitie en de regtsbedeeling de facto, waren opgeheven. Deze gevaarlijke stand van zaken duurde bijna drie maanden, gedurende welke de gegoeden onder de burgerij en alle welgezinde inwoners, ernstig naar uitkomst uitzagen, vooral daar zij steeds, door valsche berigten, met het herstel van het wettig gezag werden gevleid, en te meer daar door het stilstaan van alle verdiensten, de schamele gemeente, met bijdragen in levensmiddelen en geld, te vreden moest worden gesteld en als het ware in het leven gehouden. De dag van verlossing brak eindelijk aan. In den voormiddag van 11 Januarij 1831 ontving men alhier de heugchelijke tijding, dat er in het, ruim twee en een half uur van Hulst gelegene, Welsoorde, Nederlandsche troepen waren ontscheept, welke ten vier ure des namiddags binnentrokken, bestaande uit twee kompagniën van de toenmalige negende Afdeeling Infanterie, onder bevel van den Luitenant-Kolonel, thans gepensioneerd Generaal-Majoor, Ardesch. Denzelfden dag kwam hier ook aan de Baron van Rade, als buitengewoon Commissaris des Konings, voor de weder in bezitneming van Staats-Vlaanderen. Deze hernam zijne voormalige betrekking als Burgemeester en herstelde het wettig gezag insgelijks in de hare. Dadelijk na het binnentrokken van evengemelde troepen, werden de noodige voorzorgen genomen tegen eenen onverhoopten aanval van buiten, voor zoo veel zulks zonder geschut, want daarvan was men niet voorzien, mogelijk was. Men versperde den toegang tot de stad door palissaderingen, verhakkingen en doorsnijdingen, en bezette de wallen en poorten; terwijl troepen buiten de naar de grenzen leidende Gentschepoort werden gelivonakeerd. Naderhand zijn deze troepen door eene meer talrijke militaire bezetting, zoo van mobiele schutterij als linietroepen, vervangen, de in der haast opgeworpen verdedigingswerken naderhand aanmerkelijk verbeterd, ook door het bezetten van meer of min belangrijke punten buiten de stad. Zij is dan ook,

Digitized by Google

gedurende de Belgische onlusten, steeds door de onzen bezet gehouden, tot na het sluiten van het vredesverdrag met België, hebbende de laatste troepen, uit den staf en twee kompagniën van het reserve-bataillon der toenmalige zeventiende Afdeeling nu zesde Regiment bestaande, den 21 September 1839 deze stad verlaten, zoo dat zij tot heden (1844) geen garnizoen meer heeft gehad.

Heeft deze stad door de verschillende belegeringen, welke zij heeft ondergaan, zoo veel geleden, zij is niet minder door vuur en watersnooden geteisterd. Nadat Hulst in de jaren 1467, 1468, 1511, 1530 en 1532, min of meer door storm of hoogen vloed geleden had, doch telkens door den ijver der burgerij en gepaste maatregelen der Regering, voor groote rampen was bewaard gebleven, is in 1584, als wanneer de polder de Clinge, met andere om- en aanliggende landen, voor de verdediging der vesting, onder water waren gezet, omtrent Baefmisse (1 October) van dat jaar, de stad door een geweldig onweder en hoogen vloed, aan grooter gevaar bloot gesteld geweest dan immer te voren, als zijnde van rondsom door het indringende zeewater bedreigd; doch ook ditmaal door den moed en volharding der ingezetenen bewaard gebleven. In de maand November van het volgende jaar 1585, werd de stad wederom door een verschrikkelijk onweder en hoogen vloed bezocht, waardoor de grootendeels herdijkte landen van de Clinge, benevens de polders Absdale en Hulster-Nieuwland en de baronnie van St. Jan Steen, overstroomden. De stad werd daardoor van alle kanten door het zeewater bedreigd, zoodanig, dat gedurende den geheelen winter, tot in het voorjaar van 1586, de Gentschepoort en de Asschepoort moesten gesloten en toegedamd blijven, waardoor wel de gemeenschap met het land van Waes geheel was afgesneden, doch de stad behouden bleef.

Niet zoo gelukkig was zij twintig jaren later. Op den tweeden Paaschdag van het jaar 1606, ontstond er wederom een verschrikkelijk onweder, vergezeld van eenen grooten aandrang van water uit de Clinge, welke toen weder met de zee gemeen lag, zoodanig dat, niettegenstaande de contrescarpen in den vorm van zeedijken waren aangelegd, het water daar over heen liep, de stadsgrachten vulde en vervolgens de Gentschepoort instroomde, zoo dat de Langenbelk en de Houtmarkt, ja, zelf een gedeelte van de Grootemarkt, onder water stonden.

Na nog eenmaal, in het jaar 1609, door eenen hoogen vloed bedreigd geweest, doch verschoond te zijn gebleven, heeft de stad niet door het water geleden tot in het jaar 1672, toen de dijken van naburige polders, ter verdediging van de vesting zijn doorgestoken, zoo als hier boven reeds is gemeld, waardoor de stad, vooral bij springvloeden in den winter, menigmaal in het uiterste gevaar heeft verkeerd, doch steeds met den schrik vrij kwam.

Het was niet alzoo in het jaar 1682. Na dat het reeds eenige dagen uit het Zuiden hevig gestormd had, was den 26 Januarij de wind Noordwest geloopen, zoo dat het water met eene onweerstaanbare kracht langs het Hellegat naar de stad werd voortgestuwd. Het was dien dag gier- of springtij en het water moest wassen tot des avonds zes ure; doch reeds tusschen drie en half vier ure des middags stond het water, dat met onstuimigheid kwam opzetten, zoo hoog op de contrescarpen dat die eindelijk doorbraken, en ten half vijf ure de stads grachten boorde vol liepen. Het eenige redmiddel, het toedammen der poorten, in 1585 met zulk een goed gevolg ondernomen, werd door de algemeene ontsteltenis en verslagenheid verzuimd of te laat te

Digitized by Google

burger, die zich, op aandra
keus liet welgevallen. Het
oordeeld, doch wij aarzelen
het aanvaarden van zijne
en onrustvolle dagen, een
de achting en erkentenis z
heeft toegebragt, niet alle
ook om de zaamgeraapte
ontzag bekommerde, in
verwachten, dat zij met
zij met het vooruitzigt
zagen dan ook alle welg
gen morgen van den
nog voorhanden zijnde
terij der stad. Alles
ring bepaalde zich
geene enkele daad
tige orde van zak
gerekend, en da
welk land de stad
erkend, veel mi
zonderlingen ex
de Regering,
wetende in wi
van allerlei so
de regtsbede
van zaken
onder de
uitzagen,
van het
staan va
levensmi
ware in
aan.
de he
van
sche
uit
on
jo
a

werk gesteld, zo
Gentschepoort bin
naar den Langenb
een daarnevenstaand
minder geweld stro
zijnen loop tot aan h
nolen vereenigde met
neengevloeid, zoo dat
en het water in de huizen
voet, en in die van de Ge
door de Dubbelepoort kwa
verhief zich tot het bovens
poort, doch bleef staan t
kaistraat. De storm bedar
ter weder, doch zeer langz
dauwigten en vooral om da
het ware door den wind werd
in zuidzuide vloed de stad
metzwerk van de Gentsche-poo
en waarin, omtrent 2½ voet gez
tijden uitgewerkt was. Werwaar
veel, en waarin groot
meenden, waren op vele plaatsen
de kruisen van de Kruispoort.
gemeentehuis, was dermat
schuit, en dat het, bij verhef
schade, en alhoe men met onvermoeid
en de straat voor eene gel
verschrikt, hebben de inwone
ongelijk was, verdient het opmerking,
Gentsche kant, hoewel er ve
Gent en zelfs ook in o
Deze hebben opgemer
vorigene vuurrooden,
Margarieta (b
van het verbranden der
wij nogtans eenige bijzonde
de kerken in den kerk
Vindt dit verlies
dergelijke ra
gemelden t
alle de da
Observantijn of Recolletten,
den 1665, barste een vreeselijk onweder boven de st
kleine vuurpranken werd op den kerktoren aangedreven
eenige oogenblikken daarna eenige vonken uit die peer v
welken de geheele toren, tot zeer na aan het dak der k
brandde, dan ofschoon het houtwerk aan de kerkdaken vernield
de balken aan de zoldering aangetast werden, blusschte men

Digitized by Google

brand met inspanning van alle krachten, zoo dat zij zich niet verder breidde. Alle klokken zijn toen uit den toren ter neder gestort en molten, uitgezonderd de uurklok, die gloeijend op de kerk neder- l, en tot ieders verbazing, buiten hare regtstandige rigting, op kerkhof aan de noordzijde is nedergekomen, alwaar zij langen l heeft gestaan, doch eindelijk weder in haar vorig gebruik is esteld. Op deze klok leest men, ter herinnering aan den vorigen and van 1562, het navolgend vierregelig vers:

Anno 1562. *'t Vier heeft desen Torre lest geschent*
VI *Juny in dat jaar met* CLX *huisen daer omtrent,*
God hoede Hulst voort voor sulck misbaer.
Pieter ben ick gegoten van Adriaen Stylaer
In het jaer onses Heere MCCCCCLXIII.

dat uit deze klok voor eenige jaren de klepel was gevallen, had en daaronder eene soort van driepikkel geplaatst, waarin de klepel hangen is, welke vervolgens tegen het ligchaam der klok aanslaande, lijke werking deed als of die werkelijk in de klok hing. De storm n den 29 November 1836, waardoor de peer des toren heen en we- r geslingerd werd, veroorzaakte dat diezelfde klok naar beneden stortte; och door een onbegrijpelijk toeval met het bovenste gedeelte op een dder en voorts op het ligte houtwerk van gemelden drievoet hangen leef, zoo dat men zich verpligt heeft gezien, om daar de laatste ng of oog, waarin zij hing gebroken was, van boven in het lig- naam der klok zelve gaten te boren en daardoor bouten te drijven, aan elke zij thans nog hangt, doch waardoor het geluid eenen doffen lank heeft gekregen. De gemelde brand, vergezeld zijnde van eenen evigen storm, verbreidden de brandende spranken zich over en in de ad, zoodanig dat de kruidmagazijnen met natte zeilen bedekt, en llerwege doelmatige voorzieningen genomen werden, om de stad voor enen geheelen ondergang te behoeden. Behalve het afbranden van nkele huizen leest men niet, dat de stad verder door vuurnooden is ezocht geworden.

Het wapen van Hulst was oudtijds een schild, met eenen man in isschoppelijk gewaad, aan welks regterzijde een ander beeld geplaatst as, staande op eenen draak, hebbende boven zijn hoofd een kruis, mvlochten met een hulstertak, en houdende eene rol, met het op- schrift St. Willibrordus; aan de linkerzijde stond een klimmende ekroonde leeuw. Het randschrift, tusschen hulstertakken geplaatst, uidde aldus: *Sigillum scabinorum oppidi de Hulst* (d. i. het zegel van Schepenen der stad Hulst). Ten jare 1334 is dit wapen veran- derd in het tegenwoordige, verbeeldende eenen klimmende gekroonden leeuw van sabel (zwart), op een goud veld; aan beide zijden van het schild met eenen hulstertak, en boven hetzelfde schild nog eenige bladen van den hulsterboom, met dit omschrift: *Sigillum scabinorum Hulstenses* of (liever *Hulstensium*) *ad causas* (d. i. het zegel van Schepenen van Hulst voor zaken). Wij vinden dit wapen altoos afgebeeld op al de stads ordonnantien, keuren en plakkaten, voor de inlijving in Frankrijk, door de Regering van Hulst uitgevaardigd, en in een groot koperen cachet gegraveerd op de stadsgriffie voorhanden. Het is ons dus ins zonderling voorgekomen, dat bij diploma van den Hoogen van Adel, gedagteekend den 31 Julij 1817, het wapen der stad beschreven: *zijnde van goud met eenen gekroonden leeuw, keel* (rood), *het schild gedekt met eene kroon van goud*, waarin van geene hulstertakken gewag is gemaakt.

Digitized by Google

burger, die
kens liet w
oordeeld, .
het aanvan
en onrust v
de achting
heeft toeg
ook om .
ontzag h
verwach
zij met
zagen d
gen m
nog v
terij d
ring h
geene
tige .
gere
welk
erk
zon
de
we
ve
d
v
.
.

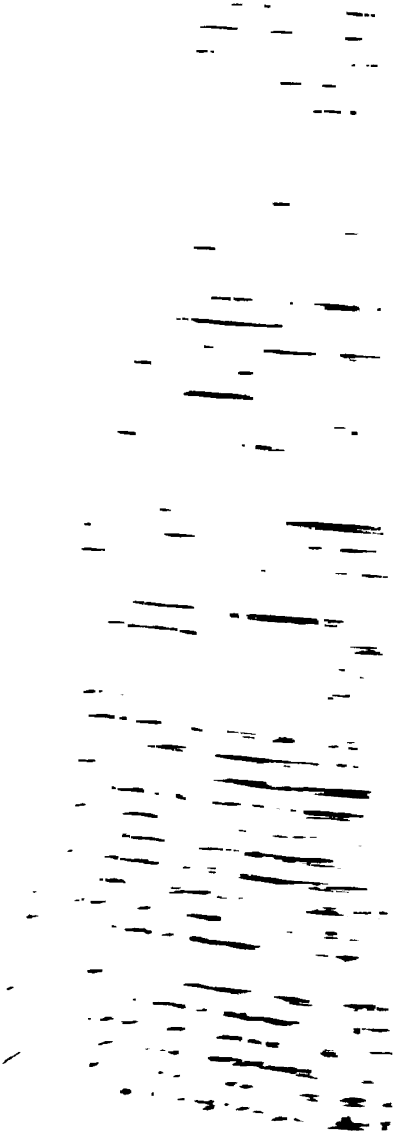

Digitized by Google

ederen behoorden eertijds tot het klooster van Zande (zie dat woord) van de abdij van Eversom, welke van gemelde abdij van Duinen afgen, doch zij werden, in het jaar 1582, door de vier leden van aanderen aan Willem I, Prins *van Oranje*, geschonken, om hem t verlies zijner goederen in het graafschap Bourgondië eenigermate vergoeden. De Algemeene Staten bevestigden deze giften, na de neming van Hulst in 1645, ten behoeve van Frederik Hendrik en ne nakomelingen.

De Prins van Oranje had in Hulster-Ambacht eene regtbank, die nnis naam van de overtredingen der wetten en keuren, welke oment de dijken, wegen, waterloopen en stroomen bestonden, doch le andere deelen der lage en middelbare, en inzonderheid der hooge regtsoefening, behoorden aan de regering van Hulster-Ambacht, baande in eenen Hoogbaljuw, eenen Burgemeester, zes Schepenen, nen Griffier en eenen Thesaurier. De Hoogbaljuw, die tevens het mbt van Opperschout waarnam, werd, door de Algemeene Staten, oor zijn leven aangesteld. Bevorens werden de ambten van Hoogaljuw van de stad en van het ambacht, door twee onderscheidene ersonen bekleed, doch wij vinden dat, sedert het begin der achtiende eeuw, een en dezelfde persoon beide ambten in zich verenigde. De Burgemeester en de Schepenen werden, gelijk die van le stad, jaarlijks door Afgevaardigden van de Algemeene Staten verinderd of nog voor één jaar in hunne bedieningen bevestigd. Zij ielden hunne vergaderingen in het nog bestaande Landshuis, in le Steenstraat te Hulst, welk gebouw thans als Stadhuis gebruikt wordt. In dit Landshuis werd, over de gansche uitgestrektheid van het ambacht (behalve in de heerlijkheid St. Jan-Steen, welke haar eigen regt had), hoog, middelbaar en laag regtsgebied uitgeoefend, zoodanig dat deze jurisdictie zich, volgens contract, aangegaan tusschen den Magistraat van Hulst en dien van Hulster-Ambacht, door de Algemeene Staten goedgekeurd, bij resolutie van 16 Mei des jaars 1654 (1) uitstrekte tot binnen het gemelde Landshuis en erve, en dat diensvolgens » de eerde en de gront van denselven huyze binnen den » begrype ende mueren sal syn ende blyven, bodem ende eerde van » Hulster-Ambacht, gelyck ook sal wesen den gront tot ten halven » van de voorsz. Steenstraete, ende ter breedte van den voorsz. huyse, » op welcken halve straete zy lieden Magistraten van den Ambachte » by dien, altyts sullen mogen recht ende justitie administreren soo » crimineel als civil, ende hare sententie feytelyck ende openlyck ter » executie stellen naer hare forme ende inhoudt, in den selven stant ende » forme, al of sylieden deselve executie ende rechtspleginge deden » ende doende waren binnen den districte van den voorsz. ambachte." Hulster-Ambacht volgde, in zijne regtspleging, de wetten en costumen van Gent. Men kon zich van hare vonnissen, gewezen in burgerlijke zaken, op den Raad van Vlaanderen beroepen.

Behalve dit collegie bestond in Hulster-Ambacht nog een ander, de Vergadering van Notabelen genoemd, bestaande uit eenige van de voornaamste ingezetenen, welke konden bewijzen ten minste 30 gemeten (13 bund. 56 v. r. 80 v. ell.) lands in het ambacht te bezitten, hebbende eenen Voorzitter aan het hoofd. Zij werden door den Magistraat van het ambacht gekozen, en zonder toestemming van de Vergadering van Notabelen, kon er geene beslissing op het

(1) Zie Groot *Plakkaatboek* D. II, bl. 1220.

ambacht worden gelegd. Zij kwamen ten minste eenmaal 's jaars bijeen. De Magistraat legde haar eene petitie of bede voor, houdende eene staat van onkosten en uitgaven voor het volgende jaar, die zij aannam of verwierp. In buitengewone en voor het ambacht belangrijke zaken, of wanneer de Regering den raad en voorlichting van hebben noodig had, riep zij die bijeen. Geene regtsgedingen mogten worden ondernomen, dan met kennis en goedvinden van Notabelen, uit welke vergadering, door de Afgevaardigden der Algemeene Staten, jaarlijks twee of drie leden verkozen werden, om kennis van de regtsgedingen te nemen en daarvan ter eerste bijeenkomst, in tegenwoordigheid van gemelde Afgevaardigden, verslag te doen.

Hulster-Ambacht had eene uitgestrektheid van 23,980 gemeten 57 roeden (10,364 bund. 65 v. r. 42 v. ell.) hemelsbreedte, doch was slechts 20,004 gemeten 85½ roeden (8914 bund. 15 v. r. 45 v. ell.) schotbaar groot. Bij eene door de Regering in het jaar 1730 gedane opneming der bevolking vond men, dat deze niet boven de 6000 zielen beliep; terwijl thans het land, hetwelk Hulster-Ambacht beslaat, door ruim 10,600 zielen bewoond wordt. Zeven achtste deelen der ingezetenen waren, bij de telling van 1730, de R. K. godsdienst toegedaan. Zij hadden er twee kerkschuren, één onder Lamswaarde en de andere onder Hontenisse.

Hulster-Ambacht maakt thans een gedeelte uit van het kant. *Hulst*, en bevat nu de gem.: Graauw-en-Langendam, Hengstdijk, Hontenisse, Ossenisse, Stoppeldijk, St.-Jan-Steen en de Clinge. Na de in bezitneming van Staats-Vlaanderen door de Franschen in 1794, heeft Hulster-Ambacht, als zoodanig, opgehouden te bestaan.

Het wapen van Hulster-Ambacht bestond in een schild, verdeeld in vier kwartieren. Het eerste van azuur, met het *agnus Dei* van zilver, staande op een terras van sinople (groen); het tweede van silver, met een Oranjeboom, tegengehouden door eenen windhond in natuurlijke kleur; het derde van goud, met eenen steigerende (cabré) hengst van sabel (zwart) en staande op een terras van sinople, en het vierde tierce en fasce of in drie horizontale deelen, het bovenste van goud, het middelste van sinople, het onderste gegolfd van zilver; op het eerste vier schoven in natuurlijke kleur, op het tweede evengelijke schoven en op het derde een gegolfde fasce van sinople.

HULSTER-CLINGE, gem. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Clinge.

HULSTERKOM of Hulsterschen-Kom ook Hulstervlakte, water in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, W. van *Hulst*, bevorens tot haven van dat stadje gediend hebbende.

HULSTERLOO, oude naam van het geh. de Kauter, in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Kauter (De).

HULSTER-NIEUWLAND, pold. in *Staats-Vlaanderen*, gedeeltelijk in *Hulster-Ambacht*, gedeeltelijk op de stads jurisdictie van *Hulst*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gedeeltelijk gem. *Stoppeldijk*, gedeeltelijk gem. *Hulst*; palende N. aan den pold. Groot-Cambroen, O. aan den Dullaert en den oversprong van den Havenpolder, Z. aan de stad Hulst en aan den pold. Riet- en Wulfsdijk, W. aan de Oudevaart van Hulst en den Kwikpolder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene uitgestrektheid van 190 bund. 66 v. r. 53 v. ell. gronds, waarvan 177 bund. 6 v. r. 14 v. ell. onder *Stoppeldijk*, en 13 bund. 60 v. r. 39 v. ell. onder

Digitized by Google

lst. Hij heeft eene schotbare grootte van 113 bund. 58 v. r. 4 v. ell., arvan 107 bund. 64 v. r. 80 v. ell. onder *Stoppeldijk* en het overige ler *Hulst*. Daarin staan vier boerenhofsteden en drie bijzondere ningen, alle onder *Stoppeldijk*.

Hulster-Nieuwland, bij eene vroegere bedijking, in 1617, in den ld. van Absdale ingesloten geweest, is als afzonderlijke polder bekt, krachtens verkregen octrooi van de Staten Generaal der Vernigde Nederlanden, gegeven in het jaar 1707. Het watert door iddel van twee heulen in de pold. Absdale en Groot-Cambron uit, e hun water door de sluizen van Campen in het Hellegat loozen. et polderbestuur is toevertrouwd aan eenen Dijkgraaf, eenen Gevorene en eenen Penningmeester.

HULSTERSCHE-KOM, water in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*. prov. *Zeeland*. Zie Hulsterkom.

HULSTERSCHE-VAART, voorm. vaart in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, geloopen hebbende in eene noordelijke strekking van de stad Hulst naar het Hellegat.

HULSTER-VLAKTE, water in *Staats-Vlaanderen* in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Hulsterkom.

HULSTHORST, land op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Hulshorst.

HULSVOORDE, Hulstvoorde of Hulsvorde, voorm. huis of geh., in het dingspil van *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*. Zie Hulsvorde.

HULTEN, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr, en 2½ u. Z. O. van *Breda*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, ¾ u. N. O. van *Gilze*, waartoe het behoort; met 24 h. en 180 inw.

Hulten was voorheen eene heerl., welke onder anderen heeft toebehoord aan den Heer Wouter van Diedegem, die haar den 25 Maart 1568 verkocht aan Jan van Polanen, Heer *van de Leck en Breda*, ten behoeve van zijnen derden zoon Willem van de Leck, Kanonnik te Luik, na wiens overlijden deze heerl. weder aan het Huis van Breda gekomen en sedert daaraan gebleven is.

Nog heden ten dage zijn er eenige gronden, tot de heerl. behoorende, aanwezig, en van deze worden de voortbrengselen verdeeld onder de bewoners van het gehucht.

HULTEN, heerl. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Drunen*; palende N. aan de heerl. Elshout, O. aan Nieuwkuik, Z. aan Loon-op-Zand, W. aan Drunen.

Deze heerl. heeft tot in het jaar 1836 tot de gem. *Oudheusden-en-Elshout* behoort, maar is toen bij de gem. *Drunen* gevoegd, hoewel de polderlasten nog bij die van *Oudheusden* moeten worden opgebragt. Zij bevat het geh. Hulten en eenige verstrooid liggende h., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 180 bund.

De R. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Oudheusden-en-Elshout* gerekend. — De Herv., welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Baardwijk-en-Elshout*.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Drunen* of te *Elshout*.

Het geh. Hulten ligt 2½ u. W. ten N. van 's Hertogenbosch, 1 u. O. van Waalwijk, ¼ u. O. van Drunen.

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer Maurits Calixtus Johannes Franciscus de Rotte.

Digitized by Google

HULTEN (DE ZEVEN-), geh. in de heerl. *Boxmeer*, prov. *Noord-Braband*, *Berste* distr., arr. en 9 u. O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en gem. *Boxmeer*.

Vroeger stond hier eene kapel, aan den H. Rochus toegewijd, welke in het jaar 1742 door hoog water zoude zijn omver geworpen.

HULVER, riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hilver.

HULZE, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Hulsen.

HULZE (HET) of HET HULSEN, havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en ¼ u. N. O. van *Zutphen*, gem. *Gorssel*.

HULZEL, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hulsel.

HULZEN, buit. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie Hulsen.

HUMALDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 5½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. O. van *Dockum*, ¼ u. N. van *Ee*, waartoe het behoort.

Het was een overoud gebouw, dat, zoo men wil, op denzelfden tijd als Ezonstad gebouwd was.

In het jaar 1488 werd Gabbe Jaarla, door Syas Bottinga's knechten, bij Hessel Humalda's huis doodgeslagen.

HUMARDA, oude naam van het voorm. landsch. HET HUNSTERLAND, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Hunsterland (Het)

HUMELLE, naam, onder welken het d. Hummelo, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, in eenen giftbrief van het jaar 828 voorkomt. Zie Hummelo.

HUMHOVEN of Humkhoven, geh. in het *Land van Overmaas*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. N. ten O. van *Maastricht*, kant. en ¼ u. N. van *Meerssen*, gem. en ¼ u. Z. van *Ulestraeten*; met 8 h. en 40 inw.

HUMKERS, voorm. lands. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Hunsterland.

HUMKHOVEN, geh. in het *Land van Overmaas*, prov. *Limburg*. Zie Humhoven.

HUMMEL, d. in het graaf. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie het volgende art.

HUMMELO of Hummel, d. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3 u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant en 1½ u. O. van *Doesburgh*, 1 u. O. van Drempt. Het is eene zeer oude plaats, welke reeds onder den naam van Hummelle voorkomt in eenen giftbrief van het jaar 828 waarbij zij van zekere Gerowald aan de kerk van Utrecht gekomen is. Men telt er 165 h. en ongeveer 1500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt en eenigen handel in hout en spek. Ook zijn hier twee bierbrouwerijen.

De Herv.. die hier ruim 1200 in getal zijn, onder welke ruim 560 Lidmaten, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zutphen*, ring van *Doetinchem*, behoort.

Deze gem. plagt gecombineerd te zijn met *Laag-Keppel*, doch sedert het jaar 1739 zijn *Laag-Keppel* en Hoog-Keppel vereenigd, en maakt Hummelo eene afzonderlijke gem. uit, welke tot de klass. van *Zutphen*, ring van *Doetinchem* behoort. De eerste, die in deze combinatie het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Henricus Raasveld, die in het jaar 1602 hier in dienst was, en in het jaar 1614 naar

Digitized by Google

meröngen en Leersum vertrok. De laatste, die in deze vereenigde gem. alleen het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Lucas uykers, die in het jaar 1733 herwaarts kwam, en in het jaar 1739 naar Harderwijk vertrok. Na zijn vertrek had de scheiding plaats, en bekwam Hummelo eenen eigen Predikant in Johannes Gerardus Staing, hier beroepen in 1739 en vertrokken naar Gouderak in 1741. Het beroep is eene collatie van den Heer Adolf Werner Carel Willem baron van Pallandt van Baexem.

De kerk, welke hier vroeger stond, was aan den H. Willibrordus toegewijd. Er waren twee vikarijen. De eerste van den H. Willibrordus, wiens Bedienaar tot twee wekelijksche missen verbonden was, en door den Heer van Keppel aangesteld werd. De tweede was die van den H. Antonius en de *vier gekroonde Martelaren*, wiens Bedienaar gehouden was, tweemaal 's weeks de dienst te verrigten, eens aan het altaar van deze vikarij, en nog eens in de kapel van het heerenhuis te Enghuizen, hetwelk onder deze par. staat. In het jaar 1572 had Zeger van der Voorst het regt om den Vikaris van deze vikarij te benoemen. In plaats van deze kerk is, in het jaar 1839, eene uitmuntend fraaije nieuwe kerk gebouwd, waartoe de Heeren Baron van Heeckeren van Enghuizen en Adolf Werner Carel Willem Baron van Pallandt van Keppel, aanzienlijke bijdragen hebben gedaan; terwijl de gemeenteleden ook elk naar vermogen milde giften daartoe hebben afgezonderd, en door andere bewezene diensten vele kosten helpen besparen en hunne belangstelling getoond in hetgeen tot hunne openbare godsdienst betrekking had. Deze kerk heeft eenen smaakvollen toren en is van een orgel voorzien, in het jaar 1840 daaraan geschonken door Mevrouw van Heeckeren van Enghuizen, en ten zelfde jare in orde gebragt door A. A. Keurten, Orgelmaker te Huissen.

De R. K., welke hier ongeveer 480 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Wehl-en-den-Keijenburg*. — De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 180 leerlingen bezocht.

Er worden te Hummelo vier beesten- en varkenmarkten gehouden, als: de eerste, den eersten Maandag in April; de tweede, den laatsten Maandag in April; de derde, den eersten Maandag in Julij, en de vierde, den tweeden Woensdag in September, op welke laatsten dag het tevens kermis is.

HUMMELO-EN-KEPPEL, gem. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Zutphen*, kant. *Doesborgh* (3 k. d., 14 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Steenderen en Hengelo, O. aan Zelhem, Z. O. aan Doetinchem en Ambt-Doetinchem, Z. aan Wehl, W. aan Doesborgh.

Deze gem. bevat de d. Hummelo, Drempt, Laag-Keppel en Hoog-Keppel, benevens de b. Elderik; beslaat eene oppervlakte van 4568 bund. 46 v. r. 72 v. ell., en telt 435 h., bewoond door 475 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3200 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw, veeteelt en eenigen handel in hont en spek. Ook zijn er in deze gem. twee brouwerijen, te Hummelo, en eene ijzergieterij, alsmede een water-korenmolen, te Laag-Keppel, en eenen windkorenmolen te Drempt.

De Herv., die er ruim 2200 in getal zijn, onder welken ruim 1300 Ledematen, maken de gem. van Hummelo, Drempt en Keppel-Binnen-en-Olde-Keppel uit, welke in deze burg. gem. vier kerken hebben, als: ééne te Hummelo, ééne te Drempt, ééne te Hoog-Keppel en ééne te Laag-Keppel.

Digitized by Google

[redacted]

Digitized by Google

UNGERINGEN, Honkringen of Hankringen, in het Fr. Hungerange, in het balj. van *Luxemburg*, landmeijerij van *Bettemburg*, grooth. *emburg*, kw., arr. en 2½ u. Z. Z. W. van *Luxemburg*, kant., . en ½ u. W. ten Z. van *Bettemburg*, aan de Alzette.

UNGERINK, voorm. adell. h., in het graafs. *Zutphen*, prov. *lerland*, kw., distr., arr. en 1½ u. O. ten N. van *Zutphen*, gem. 1½ u. Z. O. van *Gorssel*, bij *Almen*, waartoe het behoorde.

UNGERSHOF, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*, en 3½ u. O. ten Z. van *Diekirch*, kant. en 1 u. W. van *Echter-h*, kw. en 4 u. N. ten W. van *Grevenmacher*, gem. *Berdorf*.

HUNINGA of Huisinga, boerderij in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, . en 6 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. N. W. *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. van *Eenrum*, ten N. het Wes-nielander-maar en ten O. den Oosterweg.

Deze boerderij, welke, volgens sommigen, vroeger een heerenhuis ide geweest zijn, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene pervlakte van 44 bund. 62 v. r. 30 v. ell., en wordt thans in ;endom bezeten door de gebroeders Jacob Davids Huninga en Pieter vids Huninga.

HUNINGA of Huisinge, voorm. burg in het *Oldambt*, prov. *Gro-ngen*, arr. en 1 u. N. van *Winschoten*, kant. en 2 u. O. N. O. in *Zuidbroek*, gem. en ½ u. O. N. O. van *Midwolde*, 5 min. W. an *Oostwolde*, waartoe zij behoorde.

Het adell. en beroemde Oldamster geslacht der Huninga's was hiervan fkomstig (1). Het huis, ook genoemd het Oude-Steenhuis, werd af-ebroken weinige jaren vóór 1777. Ter plaatse, waar het gestaan eeft, ziet men thans eene boerderij. De daarbij behoorende landen, eslaan eene oppervlakte van 31 bund. 18 v. r. 80 v. ell.

HUNINGA-BORG, ook wel Huisingaborg, burg in het *Oldambt*, prov. Groningen, arr., kant. en 1 u. N. O. van *Winschoten*, gem. en in iet d. *Beerta*, aan den rijweg.

Deze burg, welke op het art. Beerta verkeerdelijk staat als niet meer aanwezig, bestaat nog geheel, maar neigt ten val. Ook op die burg zetelden oudtijds de Huninga's. In het jaar 1640 woonde er de woelige en zelfstandige Edelman Sebo Huninga, welke de vrijheid van het Oldambt tegen de regten der stad Groningen op gevaar van zijne vrijheid en zijn leven, maar ook met zeer ongunstigen uitslag, ver-dedigde. De burg wordt met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 21 v. r. 20 v. ell., met de aangrenzende landen thans in eigendom bezeten door den Heer Jan Sibrtsma te Exta, doch wordt bewoond door de vorige eignares, de zeer bejaarde Jufvrouw Jantje Oomkes; sterft die, dan moet de burg worden afgebroken, zoo zij niet van zelf instort.

Huisingaborg ontleende, even als het meer, haren naam van de Huisinga's, uit welk geslacht, bij de oprigting van de Groninger Hoogeschool, in October 1614, Johan Epinus Huninga, Doctor in de Regten, tot Hoog-leeraar in de Wijsbegeerte en Zedekunde, en extraordinarie in de Reg-ten, werd benoemd. De tegenwoordige herberg de Hulsebos te Gro-ningen, staande op den hoek van het Winschoter- en Kattediep, is een oud woonhuis der Huningaas, en prijkt thans nog met hun wapen.

HUNINGAMEER of Huisingameer, ook Oostwoldermeer, voorm. meer onder *Oostwolde*, in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, gem. *Finsterwolde* en *Midwolde*, 10 min. Z. Z. O. van Oostwolde.

(1) Zie L. van Bolhuis, *Inwijding der Nieuwe kerk te Oostwolde* in 1777. Gron. 1778, bl. 77.

Het meer schijnt ontstaan te zijn d oor de inbraak v h Mo
het jaar 1277. Het is met den tijd. door de kunst gem
geworden. en in vruchtbare wei- en hooivelden herschapen. v
thans veelal het Hennes-Hennesen genaamd. eene oppervl
van ongeveer 650 bund. die door de Vermunter-sijl van z
lage water ontlast worden. In het jaar 1580 bestond er nog
te Oostzijde. doch welke in 1691 is vervangen door de tegen
Het Hennes-Hennesen is aan den noordkant en ten Zuiden
ringsdijk. en geheel omgeven door eenen ringweg: het is met
gen en sinten doornwerken en wordt veel gebruikt tot veeha
ten. welke men daarin verbouwd. bestaan uit zuivere
natte zomers. ten gevolge der lagere ligging. veel in de
het midden. veel schade van het water lijden. Bij den hoo
den ringweg ziet men thans reeds een aantal huizen. en
minder grootte en aanzien. terwijl sedert de zuidzijde zelfs
tot jaar toe. zoo dat het zich laat aanzien. dat minde
weinige jaren. een groot aantal ingezetenen hun onderk
vinden.

HUNNECUM of Hennekum. geh. in het *Land van Valkenb*
Limburg. distr., arr. en 3 u. N. O. van *Maastricht*. kant. en
van *Heerlen*. gem. en 20 min. Z. van *Nuth*; met
HUNNEKER-BEEK (DE). beek in het graaf. *Zutphen*. pro
land. die omtrent *Lichtenvoorde*. in de heide uit twee bron
mende. na eenen noordwestelijken loop. zich met de *Twin* ver
HUNNEKUM. geh. in het *Land van Valkenburg*. pro
Zie Hennecum.

HUNNENBARGH of Hennenberg. ook Hennenberg genaamd. heer
Twenthe. prov. *Overijssel*. gem. en 2 u. N. O. van *Ven*
buurs. *Volte*. ½ u. Z. O. van Ootmarsum. in eene
die den naam van Volterbroek draagt.

Deze heuvel. welke eene bijna ronde gedaante heeft. g
de verte gezien. eenigermate op de grafheuvels der
manen. doch. van nabij. heeft hij in den eersten opslag het
van een verwoest fort. Hij is met eene ongeveer acht
schreden breede gracht omgeven. die aan hare buitenzijde een
vang van ongeveer vier honderd schreden heeft en
zonverhitte uitdroogt. waardoor het alsdan mogelijk wordt
heuvels te bereiken. In de overige jaargetijden kan men
bezwaarlijk opkomen. doordien er geen brug over en
gracht ligt. en bovendien de moerassige toestand van
land zulks belet.

De heuvel. die door eenen wal of verheven rand omgeven
heft zich ongeveer vijf of zes voet boven den omliggenden
oppervlakte. die met gras en distelen bezet is. bevat een
van grootere en kleinere gaten. gedeeltelijk vermoedelijk
bende tot plaatsing van paalwerk. Aan de zuidzijde
kleinste of vierde gedeelte er van. door het doorlaten der
gescheiden te zijn geweest. waardoor men op het denkbeeld
dat op het éene. waarschijnlijk het kleinere gedeelte. het
althans het hoofdgebouw gestaan heeft; terwijl alsdan het
deelte. of tot tuingrond. of tot een plein. of tot minder
moet gediend hebben. Op het kleinere gedeelte althans.
vroeger eene aanzienlijke menigte baksteenen in den
van tijd tot tijd door de landlieden weggehaald en elders

:den ; nog hedendaags vindt men, bij het omdelven, vele brokken
1 baksteenen en ook enkele stukken puim- of duifsteen. Voor het
:rige hebben de omdelvingen in de gracht slechts twee merkwaar-
;e voorwerpen te voorschijn gebragt, te weten een ijzeren potje en
ie piek of lans. Men is het niet eens over de bestemming van het
:r gestaan hebbende gebouw. Ons komt het echter waarschijnlijk
or , dat het een versterkt punt of toevlugtsoord van eenen vreemden
lkshoop geweest is, die men algemeen onder den naam van Hun-
:n kende (1).

HUNNENBARGH (DE KLEINE-) of LAGE-HUNNENBERG, naam, welken
:en geeft aan het kleinste gedeelte van den *Hunnenbargh*, in *Twenthe*,
:ov. *Overijssel*, hetwelk door eene afzonderlijke gracht omgeven is.
ie het vorige art.

HUNNENKERKHOF, plaats in het dingspil *Zuidenveld*, prov.
Drenthe, tusschen *Dalen* en *Oosterhesselen*, welke in het heideveld
elegen klaarblijkelijk eene oude begraafplaats is, als bevattende on-
erscheidene heuveltjes, waarin asch van verbrande beenderen, en
ok urnen met diergelijke asch en beenderen gevuld, gevonden wor-
len. Het is bij de oudheidkundigen nog niet uitgemaakt van welken
ijd en van welken oorsprong of volk deze begraafplaats is.

HUNNENSCHANS (DE), plaats op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gel-
derland*. Zie HUNNESCHANS.

HUNNENSCHANS (DE), hoogte op den *Veluwenzoom*, prov. *Gel-
derland*. Zie HUNNESCHANS

HUNNEPE (DE), riviertje in *Zalland*, prov. *Overijssel*, hetwelk, uit
de *Dorthsche-beek* voortkomende, met eene noordwestelijke rigting bij
het voorm. klooster Ter-Hunnepe, in den *IJssel* valt.

HUNNEPE (TER-), voorm. kloost. in *Zalland*, prov. *Overijssel*.
Zie HONNEPE (TER-).

HUNNERBERG, een der heuvels, waarop de stad *Nijmegen*, prov.
Gelderland, gebouwd is. Zie dat woord.

HUNNERSCHANS (DE), plaats op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelder-
land*. Zie HUNNESCHANS.

HUNNERSCHANS (DE), hoogte op den *Veluwenzoom*, prov. *Gel-
derland*. Zie HUNNESCHANS.

HUNNESCHANS, plaats, met eenen matigen aarden wal omringd,
op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Garderen*, in eene woeste
heide, welke men gelooft eene schans te zijn geweest, die omtrent
de tiende eeuw, door de Hunnen zoude zijn opgeworpen.

Zij ligt in een halfrond, waarvan de twee hoofden uitkomen aan
het Udeler-meer, ten Westen, zijnde de ingang der schans ten Oosten.

Zij is niet onmiddellijk aan het meer, maar nog 15 ell. daarvan
verwijderd gelegen. Het land, tusschen de schans en het meer, is,
bij lagen waterstand, niet veel boven den waterspiegel verheven;
doch ook bij hoogen waterstand, wordt de voet der schans niet door
het water besproeid. Misschien is wel, bij de oprigting der schans,
de waterstand doorloopend hooger geweest, zoodat het meer toen tot
aan den voet der schans heeft gestaan. Althans het geheele binnen-
plein, gelijk van hoogte met de heide, verheft zich 3 ell. 5 palm.
boven de oppervlakte van het water, en meer dan 5 ell. boven het
strookje tusschenland. Dit plein heeft eene cirkelvormige gedaante.

(1) Men zie voorts over dit gebouw, het medegedeelden door den Heer WELLING in den *Overijs-
selsche Volks-Almanak*, voor *Oudheid en Letteren*, voor het jaar 1837, blads. 1-30.

Digitized by Google

De middellijn van het plein bedraagt, van het Zuiden tot het den, 162 ell. 5 palm., en van het Oosten naar het Wes 191 7 palm. 5 duim. Het is effen, behalve aan de zuidzijde, waar eene zacht glooijende hoogte heeft, en het is, met uitzonderi de westzijde, omringd van eenen zarden wal, die door en va hoone gracht wordt ingesloten. Het westelijke, met uitzon der schans, beslaat eene lengte van 67 ell., en daar is ge te vinden, dat er immer eene wal aanwezig is geweest. De w schrijft eenen hoog van 207 ell. over den rug gemeten, en het ste punt ligt 9 ell. 7 palm. boven den spiegel van het meer heeft niet overal dezelfde hoogte, maar is, vooral in de richti het Oosten naar het Zuiden, op sommige plaatsen aanmerkeli ger, en heeft het aanzien van vervallen of afgedragen te zijn breedte aan den voet, bedraagt ten noorden 32, ten Oosten ten Zuiden 35 ell. In dien wal zijn twee doorsneden of ingan één ten oosten, 17 ell., de andere ten zuiden, 15 ell. breed boven gemeten. Die doorsneden zijn echter niet juist in de ri ken aangebragt. De zuidelijke binnenzijde van den wal is aa diger van glooijing, dan de overige deelen, hetwelk voorzeker door eenen kuil, die het voorkomen heeft van eenen ouden De breedte der gracht rondom den wal is 27 ell., gemeten v kruin van den wal naar den buitenrand der gracht, en haar bedraagt 1 ell. 7 palm. 8 duim. tot 3 ell. 7 palm. 7 duim. ten van de oppervlakte der heide. Het minste diep is nij bij de doorsneden, uit welke eene soort van opgehoogd voetpad door de gracht loopt. Wanneer men het diepste gedeelte der gracht 7 palm. 7 duim.) vergelijkt met den waterspiegel (3 ell. 5 pa verkrijgt men de uitkomst, dat de gracht 2 palm. 7 duim. diep dan de oppervlakte van het meer, een onderscheid, hetwelk bij een ren waterstand natuurlijk grooter moet zijn, en bij den oorspronkelij aanleg der gracht ook grooter zal geweest zijn; zoodat men letterl mag, dat eertijds de gracht der schans gemakkelijk uit het meer water voorzien kon worden. Langs de noord- en zuidelijke hoeke de nabijheid der schans twee walletjes, nagenoeg evenwijdig va kander, oostwaarts naar het hof toe. Die walletjes zijn 8 palm 1 ell. hoog en 6 ell. breed, en hebben van de schans af aan hoeve het Meer, eene lengte van 280 (de noordelijke) en 200 ell. zuidelijke). Deze walletjes hebben eertijds met de schans in ver gestaan, want op eenen afstand van nagenoeg 200 ell. van het zijn zij door andere walletjes met de grachten der schans verenigd De naaste omgeving der schans is eindelijk nog gekenmerkt door ronde, van aarden opgeworpen heuvels, die, naar het uitwendig oordeelen, op oude grafheuvelen geleken, en zulks door ingest ontgravingen ook bleken te zijn. Twee dier heuvelen liggen aan zuidzijde en twee aan de noordzijde.

In de maand September 1842, werd deze schans door den L. J. F. Janssen, Conservator aan 's Rijks Museum van Oudhe Leyden onderzocht, en daarin onderscheidene voorwerpen gevo Volgens dien Geleerde zoude de Hunnenschans vermoedelijk van ge stigen oorsprong zijn (1).

(1) Men zie daarvoor het stukje over de Oudste Vaderlandsche Schansen, bijzonderlijk schans aan het Uddelermeer, door L. J. F. Janssen, medegedeeld in de Bijdragen voor Vad Geschiedenis en Oudheidkunde, verzameld en uitgegeven door Is. A. Nijhoff, D. IV, bl.

UNNESCHANS, Hunnenschans, Hunnerschans Hunschans of Dunnens, hoogte op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, in de heerl. rwerth.

ij die deze plaats met den eersten naam benoemen, zijn van meeg dat zij ter verschansing gediend heeft, toen de Hunnen of Hongaen, die in vorige eeuwen geheel Europa door hunne woeste stroopten verschrikten, in de tiende eeuw ook tot hiertoe doorgedrongen ren, en, behalve aan deze hoogte, ook aan de Hunnenschans bij het eler meer, niet ver van Harderwijk, aan den Hoenerberg en de Hoerpoort te Nijmegen, en aan meer andere plaatsen hunnen naam megedeeld hebben. Maar zij die aan den naam Dunenschans de voorkeur ven, denken dat de Hunnen welligt hunne togten nimmer tot hiere uitgestrekt hebben en dat deze naam, zoo veel als hooge of groote hans te kennen gevende, door den tijd in den naam van Hunnenschans rbasterd zij. Hoe het zij, dit is zeker, dat de vlakte, welke op den top an dezen berg gevonden wordt, en uit haren aard voor eene verschang zoo uitnemend geschikt schijnt, in zware aarden wallen en diepe rooge grachten, nog op den huidigen dag de duidelijkste blijken draagt, an eenmaal door menschen handen tot eene meer of min regelmatige laats van verdediging ingerigt te zijn. De verschillende met deze elijkluidende namen, welke wij in Gelderland aantreffen, brengen er ns ligtelijk toe, om haar allen uit die eene bron, de togten van dat oofzuchtige volk, afteleiden; maar het is even mogelijk, dat deze plaats n veel lateren tijd, misschien wel door eenen der Heeren van Doorwerth, als verschansing tegen eenen vijandelijken nabuur, aangelegd zij; et stilzwijgen der geschiedenis laat ons hier omtrent geheel onzeker. Met verbazing ziet de wandelaar van deze steile hoogte bijna regt in len Rijn neder en laat aan de overzijde, met ware verrukking zijn oog weiden over de Betuwe, die hier, met hare velden en rijke beemden, met hare dijken en tallooze torens, in hare geheele uitgestrektheid oor hem ligt, tot daar de Nijmeegsche hoogten, die de overblijfsels van den grijzen burg, een ander gedenkteeken van vooroudelijke onversaagdheid, het gezigt beperken.

In den loop van het jaar 1843 hebben op de Hunnenschans, onder opzigt van den in het vorige art. genoemden Heer Janssen, ontgravingen plaats gehad, die echter geene resultaten hebben opgeleverd; de Heer van Doorwerth heeft het voornemen, die dit jaar (1844), te doen hervatten.

HUNNIK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, kw., distr., arr. en 5¼ u. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en 1¼ u. N. van *Groenlo*, gem. *Eibergen*.

HUNSAU, voorm. st., welke, naar men wil, zoude gelegen hebben in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*. Zie Hunsou.

HUNSDORF, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 2 u. N. van *Luxemburg*, kant. en 1¼ u. Z. ten O. van *Mersch*, gem. en 20 min. W. van *Lorentzweiler*, aan de Alzette.

HUNSDORF (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*. Zij ontspringt in de weiden bij *Blascheid*, vloeit in eene noordwestelijke strekking, en valt beneden Lintgen in de *Alzette*.

HUNSE of Hunze, riv., die reeds ten tijde der Romeinen onder den naam van Usingis is bekend geweest, en onder den naam van Voorsterdiep in *Drenthe*, op de hoogte van Westdorp, uit het *Elderveld* voorkomt; die, na zich met het *Achterstediep* en het *Wisdiep*, benuiden Gasselter-Nieuwveen, vereenigd te hebben, den naam van

Oosterhoersche-vaart aanneemt, onder dezen naam met vele bogten noordwestwaarts het dingspil *Oostermoer* doorstroomende, langs Gasselter-Nieuwveen, Gieterveen, Eexterveen, Annerveen en de Groeve loopt; voorts door het Zuidlaardermeer, onder den naam van Duurswoudsche-diep, in de prov. *Groningen* valt. Van ongeveer de plaats, waar nu de zoogenaamde Waterhuizen, onder Haren, zijn, kronkelde zij oudtijds door Selwert tot naar Wierum, ontving aldaar de *Aa* en Vinde, met deze vereenigd, verder zeewaarts. Maar het voordeel des landbewoog reeds, vóór eenige eeuwen (1), de Regering van Groningen, om de Hunse naar hare muren af te leiden en aldaar met de *Aa* te vereenigen. Tot dat einde werd de riv., welke toen het oude kasteel der Heeren van Gronenberg voorbij vloeide, niet ver van de pasgenoemde Waterhuizen opgevangen, en door eene breede gracht, wegens de groote menigte van turfschuiten, welke daardoor naar de stad moesten afzakken, het Schuitendiep genaamd, stedewaarts gebragt, met dat gevolg, dat de Hunse, van het punt der verlegging af, den naam van Schuitendiep of Loopende-diep, en beide stroomen, de *Hunse* en de *Aa*, na hunne vereeniging bij de Stadshaven, den naam van het Reitdiep of Hunse bekwamen. Niettegenstaande dien lang verlopen tijd, is het oude bed van de Hunse, van de Waterhuizen af eigenlijk van de Roobaan af tot aan de Wierumer-schouw, op vele plaatsen nog zigtbaar, en op andere niet moeijelijk na te sporen.

Deze rivier was tot voor eenige jaren van Gasselter-Nieuwveen af bevaarbaar; maar in die scheepvaart ontmoet men vele kromten, bogten en ondiepten, zoodat die bevaarbaarheid in den zomer doorgaans ophield, en nu ook van minder belang is geworden door de daarstelling van kanalen, welke met het groote Stadskanaal in verband staan. Buiten het algemeen voordeel, hetwelk stroomende wateren geven, is de Hunse ook daarin zeer dienstig voor het kwartier Hunsingo, dat zij het aangelegen land gelegenheid verschaft, de te hooge binnenwateren door middel van sluizen, zijlen en groodpompen uit te loozen.

HUNS, naam, welken men door de wandeling geeft aan het d. Huns, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie Huns.

HUNSEGO, een der drie kwartieren, waarin de *Groninger-Ommelanden*, tijdens het bestuur van de Republiek der Vereenigde Nederlanden, verdeeld waren. Zie Hunsingo.

HUNSEL, gem. in het voorm. *Land-van-Thorn*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Roermonde*, kant. *Weert* (9 m. k., 8 k. d., 4 s. d.); palende N. aan Nederweert, Weert en Grathem, O. aan Grathem en Ittervoort, Z. aan Neeritter, W. aan Stamproy.

Deze gem. bevat de d. Hunsel en Ell, benevens de geh. Uffelsen, Castert, As en Haler. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2424 bnnd., waaronder 2320 bnnd. 54 v. r. 70 v. ell. belastbaar land; telt 176 h., bewoond door 185 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die alle R. K. zijn, onder welke 910 Communikanten, maken de par. van Hunsel en Ell uit.

Men heeft in deze gem. 2 scholen, als: één te Hunsel en één te Ell.

(1) Zie Mr. H. O. Feith, *Redevoering uitgesproken ter gelegenheid van het vijf en twintigjarig feest van het Departement Groningen der Maatschappij* Tot Nut van 't Algemeen, bl. 6.

Digitized by Google

Het d. Hunsel ligt 3 u. W. ten Z. van Roermonde, 2 u. O. Z. O. n Weert.

De inw. maken eene par. uit, welke tot het vic., apost. en dek. n *Roermonde* behoort.

De kerk, aan den H. Jacobus toegewijd, is een nieuw gebouw, met ien toren, doch zonder orgel. De kerk, alsmede de pastorie, is 1839 nieuw gebouwd; de toren, die geheel uit mergelblokken beat, is ouder, en onder het dak is hij met kleine gothische bogen ierd. Er is in den toren slechts één klok, waarop men het volnde opschrift leest:

Sancte Jacobe ora pro nobis. Petrus Michelin Josephus. Plumere nos funderunt Anno 1667.

i.: Heilige Jacobus bid voor ons. Pieter Michelin en Josef Plumere bben ons gegoten in het jaar 1667). In de kerk is een oud houten eld, naar het maaksel te gissen uit de tweede helft der vijftiende uw; het stelt voor eenen Heilige, genaamd Marcoen of Marculphus, e veel toeloop heeft als een voorspreker tot genezing van scrophuse ziekten of zoogenaamd heiligenwerk. Op den 1 Mei, 7 Julij en October komen de geloovigen van alle kanten naar dien Heilige. De kermis valt in op St. Jacobusdag, zijnde den 25 Julij.

HUNSEL, voorm. buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie onsholredijk.

HUNSELAARDIJK, voorm. burgt in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. ie Honsholredijk.

HUNSINGO, Hunseo of Hunzingo, een der drie kwartieren, waarin e *Groninger-Ommelanden*, tijdens het bestuur der Republiek, verdeeld aren.

Dit aanzienlijk gedeelte der Ommelanden heeft, buiten kijf, den naam in de rivier de Hunse, welke er noordwestelijk langs stroomt; ja ijfs, wanneer men Middagt (thans onder het Westerkwartier) gelijk an ouds tot Hunsingo trekt, er gedeeltelijk doorloopt. Daar nu *go*, *zuw*, landstreek beteekent, zegt het zooveel als landstreek of landchap om of aan de Hunse, of wil men van *inge*, hetgeen ons taalundig niet goed voorkomt, omdat *inge*, *ink*, geenszins een geheel ndschap of graafschap uitdrukte, dan zou de naam *Hunsinge* kunnen anduiden het weideland om of aan de Hunse.

Hunsingo was oudtijds een graafschap, gelijk het dus reeds genoemd ordt in de brieven der Keizers Otto en Lotharius, bevestigende de iften van zekeren Graaf Wichman, die onderscheidene landgoederen, ldaar gelegen, aan het klooster of de abdij van Elten geschonken had. la de afneming van de keizerlijke magt hier te lande, bleef het lang ene oppermagtige landstreek op zich zelve, welke oorlogen voerde en erbonden maakte naar haren raad, tot dat het aan de Vorsten, eerst an Oost-Friesland, toen van Gelderland en eindelijk van het Oostenijksche huis werd opgedragen. Het bleef een voornaam deel der)mmelanden, ook na de reductie ten jare 1594, en dat is het tot ieden toe gebleven.

De grenzen van Hunsingo zijn: ten N. de Wadden, alwaar het tegen len waterslag met aanzienlijke dijk-, post- en paalwerken moet beciligd worden; ten O. of liever Z. O., naardien de scheiding zuidrestelijk afloopt, paalt het aan Fivelgo in dezer voege, dat, in de leedster aangewassen landen, de Tjaryt, en, bij het Ooster-Nieuwland, iet Garshuistermaar tot scheiding dienen, dan draait zich de Zwette)m Garshuizen, en loopt tusschen Huizinge en Westeremden, langs

HUPPEL, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Huppen.

HUPPERSCHEID, geh. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*. Zie Hupperscheid.

HUPPEL of Huppel, buurs. in de heerl. *Bredevoort*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 9 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. O. van *Aalten*, gem. *Winterswijk*. — Men heeft in deze buurs. eene school.

HUPPERBACH (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*, onder de gem. *Hosingen*.

HUPPERDANGE, Fr. naam van het d. Hupperdingen, in de heerl. *Ouren*, grooth. *Luxemburg*. Zie het volgende art.

HUPPERDINGEN of Hupperdingen, in het Fr. Hupperdange, d. in de heerl. *Ouren*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3½ u. N. ten W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. N. O. van *Clerff*, gem. en ½ u. W. van *Heinerscheid*. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. — Zij zijn allen R. K., en maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Clerff*, behoort.

HUPPERSCHEID of Hupperscheid, geh. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 5 u. N. N. W. van *Diekirch*, kant. en gem. *Clerff*.

HUPSEL of Hupsel, b. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 6 u. O. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1 u. N. van *Groenlo*, gem. en ½ Z. ten W. van *Eibergen*; met 189 inw.

HURGRONJE-POLDER, eigenlijk Snouck-Hurgronjepolder, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, gem. *Oostburg-en-Groede*; palende N. aan den van der Lingens-polder en aan de Watering van Groede, O. aan den Grooten-Cornelia-polder en den Magdalena-polder, Z. aan den Grooten-Henricus-polder en den Kleinen-Henricus-polder, W. aan den Crane-polder.

De naam des polders komt van de familie Snouck-Hurgronje te Middelburg, die er nog grootendeels eigenaars van zijn.

Deze pold., welke in het jaar 1704 bedijkt is, bezaait, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 29 bund. 66 v. r. 90 v. ell. Hiervan liggen onder *Oostburg*, 8 bund. 57 v. r. 60 v. ell., onder *Groede*, 21 bund. 9 v. r. 30 v. ell. De schotbare grootte werd van ouds op 30 bund. gerekend (1). In dezen pold. staan geene huizen, alleen op den buitenkant des dijks, tegen den Crane-polder, onder Oostburg, vindt men twee armoedige hutten. Hij wordt door een sluisje, in de Watering van Groede, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, die tevens Ontvanger is.

HURKSE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie het volgende art.

HURKSKE of Hurkse, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Vegchel*, gem. en ½ u. Z. van *Erp*; met 20 h. en 150 inw.

HURST (HUIS-TER-), riddermatige hofstede in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Horst (Huis-Ter-).

HURWEN, naam, welke in de wandeling veelal gegeven wordt aan het d. Hurwenen, in den *Bommeler-waard*, prov. *Gelderland*. Zie Hurwenen.

---

(1) Dat de Hurgronje-polder kadastraal kleiner bevonden is dan hij schotbaar berekend werd, moet aan eene fout in andere metingen toegeschreven worden.

Digitized by Google

HURWENEN, gem. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel* (8 k. d., 21 m. k., 7 s. d.), palende N. aan de Waal, O. aan Rossum, Z. aan Kerkwijk, W. aan *Bommel*.

Deze gem. bevat het dorp Hurwenen, benevens het gehucht Rozendaal en Oensel. Zij telt 62 h., bewoond door 64 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 350 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier 180 in getal zijn, onder welke 70 Ledematen, maken eene gem uit, welke tot de klass. en ring van *Zalt-Bommel* behoort. Deze gem. is tot aan het jaar 1724 door naburige Predikanten bediend, doch in het genoemde jaar werd er beroepen Bernardus Mauritius Oosterlitz, die tot dus ver Conrector der Latijnsche school te Zalt-Bommel geweest was, hij werd in 1470, wegens zwakheid ontslagen, en van toen is Hurwenen weder door naburige Predikanten bediend, tot dat het andermaal eenen eigen Predikant bekwam in Henricus van der Bank, die er den 24 October 1751, met oplegging der handen bevestigd werd, en in 1753 van daar naar Vuren-en-Dalem verroepen is. Het beroep is eene collatie van den Heer der heerl.

De R. K., welke 170 in getal zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Zalt-Bommel*, behoort, en door denzelfden Pastoor als Rossum en Herwaarden bediend wordt. — Men heeft in deze gem. eene school.

Hurwenen is eene heerl., die in het midden der vorige eeuw toebehoorde aan N. van Hoitema, Ontvanger van het Bommelsche kwartier, later behoorde zij aan Mr. Dominicus Snoek te Tiel, die haar in het jaar 1842 verkocht, aan den Heer Mr. Jan Pieter Lourens Steens, die, in April 1844 overleden zijnde, ze aan zijne erven heeft nagelaten.

Het d. Hurwenen, ook Harwenen of Harwijnen, meestal echter Hurwen of Herwen genaamd, ligt 6 u. Z. W. van Tiel, 1¼ u. O. van Zalt-Bommel, aan den Waaldijk.

De Herv. kerk heeft eenen toren, doch geen orgel.

De R. K. kerk, aan de H. Maagd en Martelares Barbara toegewijd, is, even als de pastoorswoning, in het jaar 1770 gebouwd.

In deze heerl. staat een oud adell. h., het Huis-te-Hurwenen genoemd. — De kermis valt in den tweeden Woensdag in November.

HURWENEN (HUIS-TE-), adell. h. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, arr. en 6 u. N. W. van *Tiel*, kant. en 1¼ u. O. van *Zalt-Bommel*, gem. *Hurwenen*.

HURWENEN (POLDER-VAN-), pold. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, gem. *Hurwenen*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 326 bund.

HURWENENSCHE-UITERWAARDEN, pold. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, gem. *Hurwenen*.

HUSDINGE, plaats, welke vermeld wordt in de kronijk van Emo, Abt van Werum, als waar diens bloedverwant en naamgenoot Emo (1),

(1) Matthaei, *Anal.* II. De Schrijver van den *Tegenwoordigen Staat van Stad en Lande*, D. II, bl. 335, dwaalt, wanneer hij zegt, dat de Abt Emo Priester te Huizinge is geweest; het was de Magister Emo, oudtijds Monnik in het klooster te Romerswerf.

Digitized by Google

Priester is geweest; men moet daaronder verstaan het dorp *Husinge*, in *Husingo*, prov. *Groningen*. Zie Husinge.

HUSDUNIA, oude naam van het d. Huisduinen, in het hlj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*. Zie Huisduinen.

HUSEN, plattelandst. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Huissen.

HUSHOVEN, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., u. en 4 u. W. van *Roermonde*, kant., gem. en 10 min. N. W. van *Weert*; met 61 h. en 380 inw.

HUSIDINA, oude naam van de st. *Heusden*, in de heerl. *Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heusden.

HUSIDINA, naam, onder welken het d. Huisduinen, in het hlj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, in eenen blaffert van de goederen der Utrechtsche kerk voorkomt. Zie Huisduinen.

HUSSELE, oude naam van de st. Heusden, in de heerl. *Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heusden.

HUSSEN, plattelandst. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Huissen.

HUSSCHENBERG of Hussenberg, geh in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2½ u. N. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Meerssen*, gem. en ½ u. N. van *Geul*; met 27 h. en 140 inw.

HUSSENBERG, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie het vorige art.

HUSUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderdeel*. Zie Husum.

HUT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 1 u. Z. ten W. van *Asten*, gem. *Someren*.

HUT (DE), alleen staande herberg in de heide, in de Meijerij van 's *Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Kraanhut (De).

HUTTANGE, Fransche naam van het geh. Huttingen, in de heerl. *Guyrsch*, prov. *Luxemburg*. Zie Huttingen.

HUTTE, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie Ulsda (Klein-).

HUTTEN, geh. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. N. W. van *Roermonde*, kant. en gem. *Weert*.

HUTTENMUHL of Huttenmuhl, geh. in de heerl. *Stadbredimus*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 3 u. O. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en ½ u. N. van *Remich*, kw. en 2½ u. van *Grevenmacher*, gem. *Stadbredimus*.

HUTTERMUHL, geh. in de heerl. *Stadbredimus*, grooth. *Luxemburg*. Zie het vorige art.

HUTTINGEN of Huttingen in het Fransch Huttange, geh. in de heerl. *Guyrsch*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4½ u. N. W. van *Luxemburg*, kant. en 1 u. Z. Z. W. van *Osperen*, gem. en ½ u. ten N. W. van *Beckerich*.

HUUI, voorm. renthoef, welke voorkomt in eenen giftbrief van Keizer Arnulfus, van het jaar 889, waardoor deze plaats, met zeven andere renthoeven, is gekomen aan het graafschap van Gerols; vermoedelijk echter is het verkeerd gespeld en moet Huul zijn, als wanneer het zoude geweest zijn het tegenwoordige Quintsheul, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Quintsheul.

HUUNS, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie Huns.

Digitized by Google

HUURNDERBEEK, beek. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. ie Eerdsche-beek.

HUURNE, buurts. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Eurne.

HUVA, oude naam van het d. Dauden, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Dauden.

HUWELIJKSZORG, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramakka*, ter regterzijde in het afvaren; paende bovenwaarts aan de koffijplant. de Dankbaarheid, benedenwaarts aan de verl. koffijplant. Londonderry; 1000 akk. groot; met 69 slaven. De Negers noemen haar Bonefelt.

HUYBERGEN, d. in het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Huibergen (1).

HUYBERT (DEN), water in de *Vijf-Heeren-Landen*, prov. *Zuid-Holland*, dat bezuiden Zijderveld aan de Zijderveldsche steeg ontstaat, van daar met eenen zuideljken loop, langs Over-Hoeikoop en Over-Heikoop, naar Schoonrewoerd loopt, vanwaar het eene westelijke strekking aannemende tusschen Over-Heikoop en Over-Middelkoop en voorts tusschen Over-Heikoop en Neder-Middelkoop, naar den Heikoperhoek loopt, alwaar het zich in de *Zederik* ontlast.

HUYFORT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4½ u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. Z. W. van *Oischot*, gem. *Oostel-Westel-en-Middel-Beers*, ½ u. W. van *Westel-Beers*, waartoe het behoort.

HUYGECLAESZ-GORSEN, voorm. gorzen in den *Hoekschewaard*, prov. *Zuid-Holland*, welke den 15 April 1439, door Jacob van Gaasbeek, Heer van Putten en Strijen, ter bedijking zijn uitgegeven, en thans een gedeelte der gem. Goudswaard uitmaken. Zie Goudswaard.

HUYNS of Huuns, door de wandeling Huns genaamd, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2¼ u. W. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2¼ u. N. N. W. van *Rauwerd*, aan de Bolswarder-trekvaart, te midden in het land gelegen. Het heeft eene zeer kleine buurt; men telt er 140 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene fabriek van dakpannen, vloeren, en eenen cementmolen.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Hylaard-Lijons-en-Huins*. Huyns is eerst vereenigd geweest met *Lijons*, doch in 1638 gevoegd bij *Winsum-en-Baard*, daarvan in 1720 afgenomen, en bediend door Kandidaten of naburige Predikanten, tot dat het in het jaar 1819 voor vast bij Hylaard gevoegd is; om de derde Zondag wordt hier des namiddags dienst gedaan. De Roomsche Priester Tjalle Jouxes moest, wegens zijne Hervormde gevoelens, in 1567, van hier vlugten en is naderhand te Oosterlittens Predikant geweest. De kerk, die vóór de Reformatie aan den H. Nicolaas was toegewijd, stond ter begeving van den Abt van Lidlum, en had 100 goudguldens (150 guld.) aan inkomsten. Het Vikarisschap bragt zeventig goudgulden (105 guld.) op. Deze kerk staande op een tamelijke hoogte, is een klein gebouw, boven welks ingang men leest Rom. XIII: 1 en 2, met eenen stompen toren. — Men heeft in dit d. eene school.

HUYSENS-POLDER (DE GROOTE-). pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*,

(1) Alle woorden, elders wel eens Huy gespeld, welke hier niet gevonden worden, zoeke men op Hui.

Digitized by Google

gem. *Zaamslag*; palende N. aan den Eendragt-polder, O. aan het Hellegat en den Aandijkpolder, Z. aan den Polder van *Zaamslag*, en W. aan den kleinen Huysens-polder, en den Margaretha-polder.

Den 21 December 1692 octrooijeerde de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden Hieronimus Huyssen, Ambachtsheer van *Zaamslag*, om deze pold. weder te bedijken, en naar zijnen naam te noemen, waarbij hem bovendien aanzienlijke vrijdommen en voorregten voor den tijd van 15 jaren werden verleend. De indijking heeft dien tengevolge in 1695 plaats gehad.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte, van 805 bund. 39 v. r. 93 v. ell., waaronder 629 bund. 16 v. r. 53 v. ell. schotbaar land. Daarin leggen de geh. Reuzenhoek en Poezhaven. Men telt er 15 boerenhofsteden en 35 bijzondere woningen. De pold. watert door eene sluis op het Hellegat uit.

Het Polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

HUYSSENS-POLDER (DE KLEINE-), calamiteuse pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Zaamslag*; palende N. aan de Hoofte of Wester-Schelde, O. aan den Eendragt-polder en aan den Groote-Huyssens-polder, Z. aan den Groote-Huyssens-polder, W. aan den Margaretha-polder.

Den 17 Februarij 1713 is bij de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, aan Jan Hieronimus Huyssen, Heer van *Zaamslag en Aandijke*, op zijn request, octrooi tot bedijking van dezen pold. verleend, met vrijdom van lasten voor twintig jaren.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene uitgestrektheid van 192 bund. 92 v. r. 61 v. ell., en is schotbaar groot 133 *bund. 67 v. r.* 98 v. ell. Daarin staan slechts 2 boerderijen en 3 bijzondere woningen, en hij watert, door eenen steenen duiker, in den Margaretha-polder uit. Het bestuur van dezen polder is met dat van den *Margaretha-polder* vereenigd, en bestaat uit eenen Dijkgraf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester,

HUYTTINGEN, geh. in de heerl. *Guyrsch*, grooth. *Luxemburg*. Zie Huttingen.

HUZINGA of Huzinge, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Huzinge.

HUZUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderdeel*. Zie Huzum.

HWEE, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie Ee.

HYANUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*. Zie Janum.

HYDAARD of Hidaard, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 1½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Bolsward*, aan de Vaart, die voorbij dit d. naar Bolsward loopt, op de uiterste zuidergrenzen der grietenij. Men telt er met het daartoe behoorende buurtje Kliuw 20 h. en ruim 140 inw., die meest in de boerderij en eenigen handel in kaas en wol hun bestaan vinden.

De Herv., die hier ongeveer 90 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Wommels-en-Hydaard*, welke hier eene kerk heeft, waarin echter slechts om de zes weken dienst gedaan wordt. De eerste kerk dezes dorps zou, volgens het verhaal der kronijken, door eene adellijke

Digitized by Google

akvrouw uit het geslacht van Ubnia, die in een klooster ging, het jaar 1303 gebouwd zijn, aan de noordzijde van het onde oster, naast de stins van Broeder Dodo Tjebbinga, die aan deze uwe kerk een schoon kruisbeeld gaf; terwijl zij door zijne beide eders, Gerlagus en Benedictus, met twee fraaije schilderijen be- onken werd. Doch deze kerk naderhand door ouderdom vervallen ade, werd daarvoor, in het jaar 1508, eene geheel nieuwe gebouwd met eenen nieuwen toren voorzien, wijl de oude reeds in het orgaande jaar was ingestort. Vóór de Reformatie trok de pastorie rlijks honderd goudgulden (150 guld.), het vikarisschap tachtig udgulden (120 guld.), en de Proost van de St. Janskerk te Utrecht k acht schilden (11 guld. 20 cents). Deze kerk is een klein lang- rpig vierkant gebouw, met eenen stompen toren, doch heeft geen gel. In het koor ligt begraven Thomas van Groningen, die de der- ste en laatste Abt van Oldeklooster is geweest, en den 3 Augus- s 1599 overleed Op den grafsteen leest men, behalve het graf- rift, een Latijnsch versje.

De 3 Doopsgezinden, welke hier wonen, worden tot de gem. van *olsward* gerekend.

Men telt er ongeveer 50 R. K., die tot de stat. van *Roodhuis* be- oren.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 20 leerlingen zocht.

Onder dit d. lagen vroeger de adell. staten Klein-Bernarda, nia, Koyfenne en Tjebbinga.

HYDAARDER-VAART, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *nnaarderadeel*.

Zij begint bij de *Oosterender-vaart*, ten Z. O. van Oosterend, en pt verder in eene zuidwestelijke rigting langs het d. Hydaard, tot t zij bij de Hydaarderzijl in de *Oldeklooster-vaart* eindigt. Zij is in t jaar 1840 nieuws opgegraven, ter diepte van 1 el 50 duim. bene- n zomerpeil, en heeft eene lengte van 3280 ell.

HYDAARDER-ZIJL, sluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *ennaarderadeel*, in den Slagtedijk, waardoor de *Hydaarder-vaart* in *Oldeklooster-vaart* uitloopt.

HYELSHEIM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwar- radeel*. Zie Jelsum.

HYDEPARK, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. 3 u. Z. van *Amersfoort*, kant. en 1¼ u. N. van *Wijk-bij-Duur- ede*, gem. *Doorn*, aan den straatweg tusschen Driebergen en Doorn.

Dit buit., bestaande in heerenhuizing, moestuinen, boomgaarden, ingronden, wei- en bouwlanden, sparren-, elzen-, eiken- en beuken- reupelbosch, lanen en wandelingen, gedeeltelijk doorsneden en om- even van staand en loopend water, beslaat eene oppervlakte van 37 bund. 11 v. r. 2 v. ell., waaronder 101 bund. 89 v. r. 95 v. ell. arden grond.

HYEM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. ie Hijum.

HYEMMERMEER, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *eeuwarderadeel*. Zie Hijumervaart.

HYEN, d. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Hien.

HYLA, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Amboina*. ie Hila.

Digitized by Google

HYLAARD of Hilaard, vroeger ook wel eens Ellaard of Eylard genoemd, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. Baarderadeel, arr. en 1½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. N. W. van *Ranswerd*.

Het is van matigen omtrek en kerkbuurt. Men telt er 34 h. en 230 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er 220 in getal zijn, behooren tot de gem. *Baard-Huyns-en-Lijons*, welke in dit d. eene kerk heeft, die vóór de Reformatie 120 goudgl. (180 guld.) aan inkomen had. In deze kerk is een orgel, ook is er een, aan de kerk verbonden, steenpe toren, op welks kleinste klok staat:

»In het jaar 1300 ben ik gedoopt."

De 10 Doopsgez. inw. behooren tot de gem. te *Baard*. — De enkele R. K., die er woont, wordt tot de stat. van *Drenerijp* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 kinderen bezocht.

Vroeger lag hier de Aylva-state, die in het jaar 1704 is gesloopt, thans misschien nog Tjessinga-state geheeten. — De kermis valt in op den 12 Augustus.

HYLAARD-HUYNS-EN-LIJONS, kerk. gem., prov. *Friesland*, klas van *Leeuwarden*, ring van *Wirdum*.

Men heeft er drie kerken, als: één te Huyns, één te Hylaard en één te Lijons, en telt er 400 zielen, onder welke 100 Lidmaten. De twee eerste, die hier het leeraarambt hebben waargenomen, schijnen niet bekend te zijn. In 1598 was te Hylaard Predikant Johannes Hilbrandi of Hillebrands, die in het jaar 1601 naar *Drenerijp* vertrok.

HYPELSHOEF, d., op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*. Zie het volgende art.

HYPOLYTUSHOEF, Hipolitushoef of Hippolitushoef, bij de eilanders gemeenlijk Hypelshoef, Ipelshoef of Ypelshoef genoemd, d. op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 10 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *den Helder*, gem. *Wieringen*.

Het is het voornaamste d. van het gezegde eil. Men telt er in de kom van het d. 110 h. en 400 inw., en met de daaronder behoorende buurtjes Normer, Oosterklief, Westerklief, *de Belt*, de Noord-Elft en de Zuid-Elft, 160 h. en 590 inw., *die meest* hun bestaan vinden in de veeteelt, vooral schapenteelt, *landbouw* en het visschen van zeewier.

De Herv., die hier 690 in getal zijn, behooren tot de gem. *Hypolitushoef-en-Westerland*. De kerk was vóór de Hervorming aan den H. Hypolitus toegewijd. De pastorij werd destijds bij beurten door den Paus en het kapittel van St. Mariakerk te Utrecht begeven. De Pastoor was gewoon een ander in zijne plaats te stellen om de diensten der pastorij waar te nemen; bij afwezigheid trok hij jaarlijks zestien ponden groot (zes en negentig gulden); althans dit wordt vermeld van Mr. Jonas van Gronsel, die in 1514 hier Pastoor werd en zijn dienstwerk door een ander liet verrigten. Deze kerk is door eenen zwaren storm in het jaar 1674 tusschen den toren en het koor ingestort, en kort daarna weder zoo ver hersteld, dat zij tot de predikdienst geschikt was. Vandaag weder bouwvallig geworden zijnde, is zij in het jaar 1824 even als de Predikantswoning weder hersteld, waartoe door het

is voor de noodlijdende kerken eene som van 850 guld. verstrekt terwijl de gem. uit eigene middelen daartoe 400 guld. heeft bijgegeven. Thans is het een net gebouw, met eenen toren, voor het oudste gedeelte van duifsteen, doch zonder orgel.

De Doopsgez., welke hier 250 in getal zijn, behooren tot de gem. te Hypolitushoef-en-'t Stroe, welke in dit d. eene kerk heeft zonder toren of orgel.

De R. K., die er 200 in getal zijn, behooren tot de stat. van Wieringen, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Noord-Holland*, behoort, en hier eene kerk hebben, welke aan den Hypolitus is toegewijd. Het is een net gebouw, zonder toren, doch van een orgel voorzien.

Ook heeft men hier het algemeen Raadhuis van geheel Wieringen, hetwelk een zeer bouwvallig gebouw.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 110 leerlingen bezocht.

Op Hypolitushoef heeft, bij de verpachting der tienden, eene pleggheid plaats, waarbij de verpachter gehouden is, aan de gemeente voor twee en twintig gulden aan wit brood, Tuul geheeten, en bestaande in bolletjes van 2½ cents ieder, uit te deelen. Deze uitdeeling geschiedt in de kerk van Hypolitushoef, die overal toegesloten wordt, behalve de deur aan den toren. Des morgens wordt de klok onderscheidene malen geluid, en wanneer men een begin zal maken, duurt dit gelui vrij lang. Een ieder die wil, hetzij vreemdeling of burger, begeeft zich in de kerk; Regenten, gemeenen, en personen uit alle standen scharen zich bij elkander, tot dat de Bode met eenen dienaar naar de deur komt. Tusschen beide laatste, die ieder aan eene zijde van den toren staan, en een zak met tulen hebben, moeten alle die in de kerk zijn, man voor man doorgaan en ontvangen ieder een tuul of wittebrood. Bij die gelegenheid is het te Hypolitushoef kermis.

HYPOLITUSHOEF (POLDER-VAN-), pold. op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *den Helder*, gem. *Wieringen*; palende N. aan het d. Hypolitushoef, O. aan de Elft, Z. aan den Zuiddijk, W. aan Oosterklief.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 20 bund., en wordt door eenen watermolen van het overtollige water ontlast. Hij wordt, in vereeniging met de andere polders van het eiland, door zes Poldermeesters bestuurd.

HYPOLITUSHOEF-EN-'TSTROE, Doopsgezinde kerk. gem., prov. *Noord-Holland*.

Zij telt 250 zielen, en heeft slechts ééne kerk te Hypolitushoef. De eerste, die er het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jacob Pietersz.oon, die in het jaar 1710 aldaar overleden is. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

HYPOLITUSHOEF-EN-WESTERLAND, Herv. kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, klass. van *Alkmaar*, ring van *Zijpe*.

Men heeft in deze gem. twee kerken, als ééne te Hypolitushoef en ééne te Westerland, en telt er 690 zielen. De eerste, die er het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Evert Jacobsz, die in het jaar 1595 herwaarts kwam; en in het jaar 1619 emeritus werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Digitized by Google

HYLAARD of Hu
genoemd, d., prov.
arr. en 1¼ u. Z. W
Rauwerd.
Het is van m
230 inw., die
De Herv.,
Huyns-en-L
formatie
is een o
op well
»
D
ke
h

d, kw. *Watrys*, gri
Groote-Zeil
er 1421
en h

Friesland,
VAART.
al. in *Oost-Indië*, zijnde k.
die CERAM (KLEIN-).

Digitized by Google

voegen: De eerste Predikant te Haas- 1615 naar Hoorn verroepen werd, e gevoelens, eerst in zijne dienst werd.

lees: genoemde n elder karspelen, beslaat eene op-

: Het aldaar vermelde het ligt 3 min. van ne gebouwen worden, ne oppervlakte van n door den Heer

, reg. 5 *van onderen*, *staat:* wordt *lees*
6, » 33, *staat:* groote *lees:* grootte
13, *het art.* HAAL *aldus te lezen:* *es:* Haarslaar,
AAL, het noordoostelijke gedeelte van de gem. Oos- en:
temerland, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *sel*, arr. en
. 14, reg. 3, *staat:* Ondewater *lees:* Oudenaarde *walte*, gem.
19, » 4, » Trommelsluis, *lees:* Prommelsluis,
19, » 34, » Roo-Raan *lees:* Roo-Haan velks be-
t geh. de Roode-Haan telt 24 h. en 140 inw. v. kerk
. 24, reg. 30, *staat:* van Zuilen van Nyeveld, *lees:* van Zuylen pper-
Nyeveld, dom
. 26, reg. 5, *staat:* 24 bund. 6 v. r. 70 v. ell. *lees:* 24 bund. ijk
r. 30 v. ell. e
: havez. Haare is nog in wezen, zij beslaat eene oppervlakte van
. r. 18 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den
L. Berger.
. 27 *moet het art.* HAAREIND *vervallen*, als zijnde in de gem.
hoven niet bekend.
. 28, reg. 5 *van onderen*, *staat:* dezer vesting *lees:* van de ves-
Maastricht
l. 30, *het art.* HAARLEM, Evang. Luth. kerkring, *aldus te ver-*
eren:
AARLEM, Evang. Luth. kerkring, prov. *Noord-Holland*, tellende
0 zielen en 8 gem., met even zoo vele kerken, welke door 6 Pre-
anten bediend worden.
De gem. zijn: Haarlem, Alkmaar, Beverwijk, Monniken-
n, Purmerende, de Rijp en Zaandam; terwijl te Hoorn,
ert het jaar 1815, onder Koninklijke goedkeuring, eene vereenigde
ng. Luth. en Herst. Evang. Luth. gem. bestaat, onder den naam
Vereenigde Luthersche gemeente, welke evenmin onder de Evang.
th. Synode, als onder de Herst. Evang. Luth. kerkelijke Commis-
behoort, doch beurtelings door eenen Evang. Luth. en door eenen
rst. Evang. Luth. Leeraar bediend wordt, tellende die gem. 200 zielen.
Bl. 30, reg. 5 *van onderen*, *staat:* gewevene *lees:* gewezene
Bl. 33. Onder de te Haarlem gestaan hebbende Evang. Luth. Pre-
anten verdient ook melding: Conraad Hoppe, uit de zeventiende
uw, een der verlichtste Godgeleerden van zijnen tijd.
Bl. 35, reg. 1, *staat:* prachtige vele *lees:* vele prachtige
» 37. Aan het einde van den tuin, bezijden het Prinsenhof te
aarlem, is eene prachtige zuilenrij.
Bl. 39, reg. 8, *staat:* MDCIII *moet zijn:* MDCLII

Digitized by Google

Bl. 41, reg. 15, *van onderen, staat:* Iedere Donderdag, *lees:* Iederen Dingsdag en Donderdag.

Bl. 43. In de Janskerk te Haarlem is in het jaar 1845 een orgel geplaatst, hetwelk den 17 Januarij 1844 is *ingewijd*, en waarvan de kosten door vele leden der gem. gedragen zijn.

Bl. 49, reg. 16 en 15, *van onderen, staat:* buitenlands *lees:* buitenlands

Bl. 49, reg. 3, *van onderen, staat:* Pieter Teyler van Hulr, *lees:* Pieter Teyler van der Hulst,

Bl. 50, reg. 6, *staat:* het Natuurkundig Genootschap, *lees:* het Tweede of Natuurkundig Genootschap,

Bl. 50, reg. 27, *staat:* Adriaan van der Willigen, *lees:* Adriaan van der Willigen,

Bl. 51. Te Haarlem zijn ook nog geboren:

De Godgeleerde Johannes Rudolph Thomas, geb. 15 Januarij 1781, † 17 Augustus 1828, als Evang. Luth. Predikant te Utrecht.

De Staatsmannen: Mr. Cornelis Theodorus Elout, geb. 21 Mei 1767, † 5 Mei 1841, als Minister van Staat, na van 1816—1825 Commissaris-Generaal in Nederlands-Indië en achtervolgens Minister van Financiën, Minister van Nijverheid en Koloniën en van Marine te zijn geweest, en diens zoon Cornelis Pieter Jacob Elout, geb. in 1796, † in den nacht tusschen 2 en 3 September 1843, als *Generaal-Majoor*, Lid van den Raad van Nederlands-Indië.

Bl. 51, reg. 5, *staat:* Bachalaureus in de Godgeleerdheid en Rector Magnificus *lees:* Baccalaureus in de Godgeleerdheid en Rector Magnificus

Bl. 51, reg. 16, *staat:* 1568 *lees:* 1568

» 51, » 40, » Berkenroode, *lees:* Berkenrode,

» 51, » 2, *van onderen, staat:* 1649; *lees:* 1662;

» 51, » 5, » » Hoogerbeets *lees:* Hoogerbeets

» 52, » 8 en 9, *staat:* in de vergadering van Holland *lees:* in de vergadering der Staten van Holland

Bl. 52, reg. 26, *staat:* Willem Crul, *lees:* Willem Crull,

» 53, Vincent Loosjes, was geb. den 20 October 1786, hij overleed den 4 April 1841.

Bl. 62, reg. 18, *staat:* ligterlaalje *lees:* lichterlaalje

» 69, » 4, » 1600 *lees:* 1000

» 72, *achter* reg. 17, *in te voegen:*

Het wapen van Oud-Haarlem is van keel (rood), met een kruis, en in ieder kanton daarvan 5 meerlen, alles van zilver.

» 72, » 34, » jaarlijksch *lees:* jaarlijks

» 73, » 9, » de Staten » de Staten van Holland en West-Friesland

Bl. 74. De Herv. van Haarlemmerliede-Noord-Schalkwijk-en-Het-Ambacht worden gedeeltelijk tot de gem. *Haarlem*, gedeeltelijk tot de gem. *Spaarnwoude-en-Spaarndam* gerekend.

Bl. 77. *Het art.* HAART (DE) *aldus te lezen:*

HAART (DE) of In-de-Haart, ook wel door de landlieden de Hoek genaamd, buurs. in de heerl. *Bredevoort*, prov. *Gelderland*, kv., distr., arr. en 8 u. Z. W. van *Zutphen*, kant., gem. en ½ u. Z. O. van *Aalten*, ½ u. Z. van *Bredevoort*, waartoe het behoort; met 339 inw.

Bl. 77, reg. 16, *van onderen, staat:* buurt *lees:* buurs.

» 78. De Herv. van Haarzuilens behooren niet tot de gem. *Vleuten*, maar tot de gem. *Kockengen-en-de-Haar.*

Digitized by Google

Bl. 79, *achter* reg. 8, *in te voegen:* De eerste Predikant te Haaschet was Isaäc Welsing, die in 1615 naar Hoorn verroepen werd, ar hij, om zijne Remonstrantsche gevoelens, eerst in zijne dienst chorst en vervolgens geheel afgezet werd.

Bl. 81, reg. 18, *staat:* venoemde *lees:* genoemde

» 81, » 19, » kan *lees:* van

» 81, » 20, » gelder *lees:* kelder

Bl. 84. De state Harrsma, griet. *Achtkarspelen*, beslaat eene opvlakte van 5 bund. 74 v. r. 90 v. ell.

Bl. 86, reg. 18, *van onderen en volgende:* Het aldaar vermelde oost. heet niet Ter-Haer, maar Ter-Haer; het ligt 3 min. van ndhoven. De van dit kloost. nog overgeblevene gebouwen worden, et de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van bund. 43 v. r. 43 v. ell., in eigendom bezeten door den Heer n der Velden, woonachtig te Woensel.

Bl. 87, reg. 11, *van onderen, staat:* Hasselaar, *lees:* Harselaar,

» 89. *Het art.* HAGENVOORDE *aldus te veranderen:*

HAGENVOORDE, havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en u. N. van *Deventer*, kant. en 1 u. W. ten Z. van *Raalte*, gem. 1 u. O. ten N. van *Wijhe*.

Deze havez., waarvan het huis in 1810 afgebroken is en welks etter een der zeven stemmen heeft aan de collatie voor de Herv. kerk an Wijhe, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene opperlakte van 46 bund. 1 v. r. 30 v. ell., en wordt thans in eigendom ezeten door den Heer Jan Arend Godert Baron de Vos van Steenwijk an Hagenvoorde, Lid der Ridderschap van Overijssel, woonachtig te wolle.

Bl. 90, reg. 24, *staat:* nadat *lees:* omdat

» 91, » 14, *van onderen, staat:* 1500, *lees:* 1510,

» 92, » 3, » » De stads gracht nog te zien *lees:* De stads gracht was nog te zien

Bl. 93. De voorm. kerk van Hagestein is ten gevolge van eenen geweldigen brand verwoest en alleen het koor daarvan overgebleven, waarin tot en met het jaar 1820 de godsdienstoefeningen door de Herv. werden gehouden; doch in het jaar 1830 is er eene geheel nieuwe kerk gebouwd, waartoe belangrijke subsidiën, zoo door Koning Willem I als door de gemeente, zijn verleend. De toren is met eene lage spits voorzien en in eenen zeer goeden staat. Onder het Fransche bestuur was daarop eene telegraaf geplaatst.

Bl. 93. De tot het Kasteel-van-Hagestein behoorende gronden beslaan eene oppervlakte van 15 bund. 89 v. r. 2 v. ell.

Bl. 96, reg. 11, *staat:* KAKFOORTSCHE-VEERHUIS, *lees:* HAKFOORTSCHE-VEERHUIS.

Bl. 96, reg. 15, *staat:* HAKIBAAY, *lees:* HAKIBOY.

» 101. De Herv. gem. van Hall telt 410 Ledematen.

» 105. De belastbare grootte der gem. Halsteren is 2970 bund. 3 v. r. 17 v. ell.

De heerl. Halsteren telt 250 h., bewoond door 270 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1350 inw.

De inw. behooren gedeeltelijk tot de par. van *Halsteren*, gedeeltelijk tot die van de *Lepelstraat*.

Bl. 106, reg. 24, *het art.* HALSTERSCHE-LAAN *aldus te lezen:* HALSTERSCHE-LAAG (HET), landstreek in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Halsterscher-Leeg, welk art.

Digitized by Google

echter niet op zijne plaats staat, als meerende uit Hoorn Haam komen.

Bl. 106, *echter* reg. 16, *van onderen, bij te voegen:* vanaf moerassige grond veelal de Hollandse genoemd.

Bl. 106 *met het art.* HALSUM wegvallen.

» 110, reg. 3 en 4, *staat:* Zoo heeft — 1627 [illegible] Zoo heeft men er vele linnenweverijen, 1 olieslagerij en 1 [illegible]

De inw., die, op 10 na, alle Herv. zijn, maken een [illegible] welke tot de klass. van *Zwolle*, ring van *Ommen*, behoort. [illegible] die het leeraarambt in deze gem. heeft waargenomen, is geweest [illegible] Lensmaeus, die, vroeger R. K. Pastoor zijnde geweest, [illegible] jaar 1590 tot Hervormd Predikant werd aangesteld en tot aan [illegible] dood dit ambt heeft waargenomen.

Bl. 110. Men telt 10 lsr. in de gem. met Ham.

De dorpschool wordt gemiddeld door 300 leerlingen bezocht.

De adell. havez. Meenigeskhave is in 1835 voor afkomst [illegible]

De gem. der Afgescheidenen heeft op de plaats, waar zij [illegible] heeft, hare kerk en pastorie gebouwd.

De kermis in den Ham heeft plaats den tweeden Donderdag [illegible] maand Augustus.

Bl. 111. Men telt in het geh. den Ham, gem. Bunger, 12[illegible] 320 inw.

Bl. 111. Het adell. h. den Ham, beslaat, met de daartoe [illegible] rende gronden, eene oppervlakte van 5 bund. 6 v. r. 60 v. el.

Bl. 112, reg. 12, *van onderen, staat:* Pahlen Hannes [illegible] *lees:* Pahlen Martinus Bijleveld.

Bl. 112, reg. 11 en 7, *van onderen, staat:* Lemmer, *lees:* Lem

» 113. De b. den Hoogen-Ham telt 68 h. en 420 [illegible]

De b. den Lagen-Ham telt 57 h. en 400 inw.

Bl. 116, reg. 18, *staat:* welke, *lees:* welken.

» 116, » 18, *van onderen, staat:* Mr. J. Schimm, *lees:* Isaäk Schelfhout.

Bl. 116. *Het art.* HAMERSVELD *aldus te veranderen:*

HAMERSVELD, buurs. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. [illegible] en ¼ u. Z. O. van *Amersfoort*, gem. en ¼ u. O. N. O. van Leusden, met 104 h. en ruim 580 inw.

De R. K., die er 490 in getal zijn, maken, met de overige [illegible] de gem. Leusden, eene stat. uit, welke 840 zielen, onder [illegible] 600 Communikanten, telt; tot hog aartspr. van *Utrecht* behoort, [illegible] door eenen Pastoor bediend wordt. De R. K. kerk, welke, in het [illegible] 1716, onder aanroeping van den H. Joseph is ingewijd, en [illegible] jaar 1841 herbouwd werd, is een fraai langwerpig vierkant gebouw, met toren en orgel voorzien.

De in deze b. zijnde school dient voor de gem. Leusden, en wordt gemiddeld door een getal van 140 leerlingen bezocht.

Bl. 117, reg. 31, *staat:* noordwestelijke *lees:* zuidoostelijke

» 117, » 32, » Arkum, *lees:* Archem,

» 117. De Hamerschen of Hamerschenes is geen heideveld, maar weidegrond.

Bl. 119. De Volle-Hand is geen geh., maar slechts eene boerenplaats, met eene oude steenen poort, in de nabijheid van twee andere boerenplaatsen, waarvan de eene is genaamd Vreetop en de andere Leege-Schotel.

Bl. 119, reg. 26, *staat:* *Appingadam*, lees: *Appingedam*,

Digitized by Google

Bl. 120. *De art.* HANDER (DE) en HANDER (OP-DE-) *aldus te veranderen:*

HANDER (DEN), voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en ¼ u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. O. N. O. van *Eenrum*, in de b. *Op-den-Hander*. Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans eene kleine oerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene opervlakte van 18 bund. 53 v. r. 20 v. ell., worden thans in eigenom bezeten door de weduwe Pieter Lammerts van Dijk en hare kineren, woonachtig te Eenrum.

HANDER (OP-DEN-), b. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en ¼ u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. N. O. van *Eenrum*; met 3 h. en 13 inw.

Bl. 121, het art. HANETANG (DE), *aldus te veranderen:*

HANETANG (DE), een h. van een gebucht, waarvan het overige gedeelte op Hannoversch grondgebied ligt.

Dit h. staat in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 7½ u. Z. Z. O. van *Winschoten*, gem. en 4½ u. Z. van *Vlagtwedde*, 10 min. Z. O. van *ter Apel*, waartoe het behoort.

Bl. 122. De heuvel Hankamp, wordt ook wel genaamd de Hoogakkers, en is 14 ell. hoog.

Bl. 123. Het overzetveer van Hanswest op *Welsoorde* (niet Welsoirde) bestaat nog en wordt publiek verpacht. De Vlissingsche toomboot vaart slechts elke 2 dagen en in den winter maar tweemaal s weeks. En de correspondentie, tusschen het Vijfde distr. van Zeeland en de hoofdplaats van het Arrondissement (Goes), is zoo druk, dat deze wijs van gemeenschap niet half toereikende zoude wezen.

Bl. 125. Men telt te Hapert 59 h. en 430 inw., als 400 R. K., onder welke 280 Communikanten en 30 Herv.

Bl. 126. De plaats, waar vroeger de Hapsche Maastol geheven werd, en als nog Tolpost genaamd wordt, ligt 20 min. N. van het d. Haps. Voorts schijnt het, dat er nog eene halve Maastol geheven s aan de Maas op Gennepperhuis, onder Gennep, 1½ u. O. van Haps.

Bl. 127. *Het art.* HAPSCHE-LOO *aldus te veranderen:*

HAPSCHE-LOO, gedeelte gronds in het *Nederambt van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 8 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. van *Boxmeer*, gem. *Haps*, groot 23 bund. 53 v. r. 30 v. ell., alles met hakhout beplant, waar tusschen eenige opgaande eikenboomen. Vooraan, naar de zijde der kerk, is eene plaats, van ouds de Schans genaamd, alwaar tusschen grachten, nog eenigzins overblijfselen van vestingwerken te ontdekken zijn, en alwaar men algemeen onderstelt, dat voorheen een kasteel gestaan heeft, hetwelk in de Spaansche oorlogen moet verwoest zijn.

Dit Loo is nabij de kom der gem. gelegen, en behoort thans (sedert 1842 bij aankoop), aan de Heeren J. van Veersten, Pastoor, en H. Mooren, Burgemeester, beide te Haps, en J. Bardoel te Katwijk.

Bl. 128, reg. 17 *van onderen, staat:* von Dopff, *lees:* von Doppf,

» 129. Het stadje Hardenbergh pleeg oudtijds den naam van Nieustede te dragen, blijkens eenen giftbrief van 2 Februarij 1240, waarbij Otto van Holland, de zes en dertigste Bisschop van Utrecht, de novale tienden aldaar aan de kerk te Deventer heeft geschonken.

Bl. 130, *achter* reg. 8, *van onderen, in te voegen:*

De eerste Predikant te Hardenbergh was Johannes Edeling, beroepen in 1610, † in 1635.

Digitized by Google

Bl. 134, reg. 12 en 11, *van onderen, staat:* in 's Gravenhage overleden zijnde, *lees:* die in 's Gravenhage, in het jaar 1698, kinderloos overleden is,

Bl. 138, reg. 10, *van onderen, staat:* Anhem, *lees:* Arnhem,

» 147, reg. 31, *staat:* maakte de verwarring nog. *lees:* maakte de verwarring nog grooter.

Bl. 148, reg. 7, *van onderen, staat:* met eenen leeuw *lees:* met eenen omgekeerden leeuw

Bl. 157. Het landh. van Haren beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 95 bund. 56 v. r. 57 v. ell., en is in het jaar 1778, weder opgebouwd, door den Dichter Onno Zwier van Haren.

Bl. 158. Het geh. Haregen (beter Haregen) telt 28 h. en ruim 160 inw.

Bl. 158, reg. 5 en 4, *van onderen, staat:* Deze pold. — 114 bund. *lees:* Deze onbehuisde pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 298 bund. 70 v. r. 27 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het land ligt grootendeels boven A. P. Nopens het dijkbestuur zie men het volgende artikel.

Bl. 158 en 159. *Het art.* HARGER-EN-PETTENER-GECOMBINEERDE-POLDERS *aldus te lesen:*

HARGER-EN-PETTENER-GECOMBINEERDE-POLDERS, onbehuisde pold., gedeeltelijk in *Kennemerland*, gedeeltelijk in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gedeeltelijk gem. *Petten-en-Nolmerban*, gedeeltelijk gem. *Schoorl-Groet-Harger-en-Camp*; palende N. W. aan den Dromerdijk, N. W. aan de Oude-Hondsbossche-vaart, door welke zij van de Zijpe gescheiden wordt, O. aan den Slaperdijk, die haar van den Groeter-polder scheidt, Z. aan de Duinen tegen de Noordzee, W. aan den Hondsbosschedijk.

Deze onbehuisde polders beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 411 bund. 91 v. r. 97 v. ell., alles schotbaar land, als: onder *Petten-en-Nolmerban*, volgens het kadaster, 113 bund. 21 v. r. 70 v. ell., alles schotbaar land, en onder *Schoorl-Groet-Harger-en-Camp*, volgens het kadaster, 298 bund. 70 v. r. 27 v. ell., alles schotbaar land. Deze gecombineerde polders worden door éénen molen, op de Hondsbosch, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Dijkgraven en zes Poldermeesters.

Bl. 161. *Het art.* HARINGCARSPEL *aldus te lesen:*

HARINGCARSPEL, gem. in *Westfriesland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen* (2 k. d., 12 m. k., 3 s. d.); palende W. en N. aan de gem. St. Maarten-Eenigenburg-en-Valkoog en Schagen, O. aan Oude-Niedorp, Z. aan den Heer-Hugowaard, Oudcarspel en Warmenhuizen.

Deze gem. bevat de d. Haringcarspel, Dirkshorn, Kalverdijk, Tuitgenhorn met Sijbelhuizen, benevens de pold. de Schagerwaard of Witsmeer, de Woudmeer, Koeterburg, de Speketer, de Schaapskuilmeer, den Nieuwpolder, de Smeagel of Smuigel, de Bleekmeer, den Waarlandschen Hout, het Lageland, de Slootgaard, den Koogpolder en den Kaagpolder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2406 bund. 26 v. r. 74 v. ell., waaronder 2384 bund. [illegible] ell. belastbare grond; telt 183 h., bewoond door [illegible]

Digitized by Google

Bl. 165. Het Haringvliet is bij Hellevoetsluis breed 2700 ell, bij Goedereede 5500 ell.

Bl. 164. De rijweg van Leeuwarden naar Stroobos loopt niet door maar langs Harkema-Opeinde.

Bl. 167, reg. 5, *van onderen, staat:* ponden maten *lees:* pondematen.

Bl. 172, reg. 15, *staat:* dat de stadsvesten van Harlingen ten Noorden door de zee bespoeld worden, *moet zijn:* ten Noordwesten.

Bl. 173, achter reg. 8, *in te vullen:* terwijl eene diligencedienst van dezelfde reederij Harlingen met Franeker, Leeuwarden en Groningen verbindt.

Bl. 173, reg. 18, *staat:* De kosten — uitwateren. *lees:* De kosten hiervan werden door de provincie gedragen, doch op voorwaarde, dat de stad het onderhoud daarvan in het toekomende voor hare rekening moest nemen. De beide andere sluizen dienen, om het grootste gedeelte van het water uit een gedeelte van Westergoo en Oostergoo, bij ebbe, in zee te ontlasten, waartoe binnen de stad twee bekwame sluizen zijn aangelegd; de eene, de Groote-sluis, doet het in de Noorder- of Oude-Haven, en de andere, die de Kleine-sluis genoemd wordt, in de Zuider- of Nieuwe-Haven uitwateren.

Bl. 173, reg. 35, *staat:* die vaart — worden. *lees:* die weg in stand moet gehouden worden.

Bl. 176, reg. 4, *staat:* niets geen *lees:* heeft niets geen

Bl. 184, reg. 7, Petrus Moll (niet Mol) was, blijkens nadere opgave, niet te Harlingen, maar te *Sneek* geboren, en wel den 29 November 1596, volgens de over hem gehoudene lijkrede door den Hoogleeraar Busschius, doch volgens zijn grafschrift te Sneek, den 26 November van dat jaar. Hij overleed den 29 October 1669.

Bl. 189. De kerk te Harlingen, in het grooth. *Luxemburg*, is aan den H. Servatius toegewijd.

Bl. 190, reg. 11—14, *staat:* de pold. Harmelen — Breudijk; *lees:* de pold. Harmelen, de Bijleveld, den Harmelerwaard, Haanwijk, Oudeland of Indijk, benevens gedeelten van de pold. Reijerscop-Indijk, Gerverskop en Breudijk.

Bl. 190, reg. 19—17, *van onderen, staat:* De R. K. — wordt. *lees:* De R. K., die hier ruim 700 in getal zijn, onder welke 500 Communicanten, maken, met een deel van de gem. *Veldhuizen*, eene stat. uit, welke ongeveer 1000 zielen, onder welke 650 Communikanten, telt, tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Bl. 191. In het jaar 1831 is nog door Mr. Adriaan van Beusechem en Vrouwe C. H. M. van Beusechem, geb. van Beusechem, eene zilveren wijnkan, ten dienste van het H. Avondmaal, aan de kerk van Harmelen ten geschenke gegeven.

De R. K. kerk te Harmelen heeft eenen kleinen toren en is van een orgel voorzien.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht.

Het wapen van Harmelen bestaat uit een veld van goud, met drie ruiten van keel (rood).

Bl. 191, *achter het art.* HARMELEN, pold., *in te voegen:*

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 394 bund. 92 v. r. 79 v. ell.; telt 84 h., waaronder 14 boerderijen, en wordt door twee watermolens, op den Rijn, van het overtollige

Digitized by Google

water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Schout, [illegible] en drie Poldermeesteren.

Bl. 191, reg. 18, *van onderen, staat:* Alva *lees:* Anna

» 192, reg. 6, *van onderen, staat:* telt 80 h. — behoort [illegible] *lees:* telt 93 h., bewoond door 124 huisgez., uitmakende eene bevolking van 585 inw.

De Herv., die hier 225 in getal zijn, behooren tot de gem. te *Harmelen.*

De R. K., van welke men er 350 aantreft, behooren tot die stat. van *Harmelen.*

Men telt in deze heerl. één school, welke gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

Bl. 195, reg. 6, *staat:* telt 9 h., met ruim 40 inw. *lees:* telt 7 h. en 1 korenmolen, bewoond door 8 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 40 inw.

Bl. 195, reg. 21 en 22, *staat:* Deze pold. — huizen. *lees:*

De pold. Hammerswaard beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 179 bund. 79 v. r. 82 v. ell., telt 9 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door duikers, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Schout, Secretaris en twee Poldermeesters.

Bl. 204, reg. 23, *van onderen, staat:* Overwey *lees:* Overmey

» 205, reg. 2, *staat:* Nyenaske *lees:* Oudenaske.

Bl. 205, reg. 18, *staat:* Klein-Heerstebeek, *lees:* Klein-Heerstebeek.

Bl. 205, reg. 6, *van onderen, staat:* 2817 bund. *lees:* 5817 bund.

» 206, » 20, *staat:* maken de stat. van *Joure* uit. *lees:* behooren tot de stat. van *Joure.*

Bl. 206, reg. 21, staat: *Heerenveen.* lees: *Heerenveen* geteekend.

» 210, » 13 en 14, *staat:* beitengewone *lees:* beitengewone.

» 212, » 5, *staat:* brievenposerij. *lees:* brievenposterij.

» 216. Van de state Hasstinga is thans geen spoor meer te ontdekken.

» 217, reg. 17, *staat:* stat. *lees:* par.

» 220, » 18, *van onderen, staat:* zander *lees:* zonder.

» 226, » 17, *staat:* schuld voldering *lees:* schuldvordering.

» 226, » 24, *staat:* 1572, *lees:* 1527,

» 241, » 12, *staat:* 1 u. W. *lees:* 3 u. O. ten N.

» 241. *Het art.* HAZEBERG *aldus te veranderen:*

HAZEBERG, eigenlijk Hassberge, aanmerkelijke zandhoogte in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, gem. en 2 u. Z. Z. O. van *Vlagtwedde*, 20 min. O. van *Zellingen.*

Deze zandhoogte ligt ten deele in Hannover; de grenslijn loopt er over. Zij ligt rondom in het moeras en heeft eene oppervlakte van nagenoeg 4 bund.

» 243. *Het art.* HAZENPOLDER *aldus te veranderen:*

HAZENPOLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland.* Zie Hazepolder.

Bl. 244. *Het art.* HAZEPOLDER *aldus te verbeteren:*

HAZEPOLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Zijpe-en-Hazepolder;* grenzende N. W. aan de Noordzee, N. aan Petten, O. aan de Zijpe, Z. en Z. W. aan de Oude-Hondsbossche-vaart.

Deze pold., welke in het jaar 1413 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, 28 bund. 22 v. r. 78 v. ell., zijnde voor twee derde schorbaar

Digitized by Google

and; telt 28 h., waaronder 2 boerderijen, welke huizen in oude oorkonden Nieuwe-Pettes genoemd worden. De pold. wordt door 1 houten luisje, op de Hondsbossche-vaart, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit het polderbestuur van de Zijpe, zijnde Dijkgraaf, Heemraden en Hoofd-Ingelanden.

Bl. 244. De eerste Predikant te Hazerswoude was Anthonius Montanus, die er voorkomt van 1592—1595.

Bl. 245. De R. K. stat. van Hazerswoude telt 500 zielen. De kerk, vroeger de kerk der Doopsgez., is in 1797 tot hare tegenwoordige bestemming ingerigt.

Bl. 247. De R. K. stat. van Hazerswoude-aan-den-Rijndijk telt niet 1100 Communikanten, maar 700 zielen, onder welke 500 Communikanten. Zij wordt alleen door eenen Pastoor bediend.

Bl. 248, reg. 2, *van onderen*, *staat:* stat. *lees:* par.

De par. van Hedel telt 400 Communikanten,

Bl. 254, *laatste* reg., *staat:* loopend voorzien. *lees:* loopend water voorzien.

Bl. 255, *achter het art.* HEEDENISSE *bij te voeyen:*

Volgens anderen zoude men onder de Heedenisse of Heydenezee, zijnde de zuidelijke grens van Zeeland, Bewester-Schelde, de Hont of Wester-Schelde moeten verstaan.

Bl. 258, reg. 21, *staat:* Clara Feyoena van Raesselt, *lees:* Clara Feijona van Raesfelt,

Bl. 259, reg. 19—23, *staat:* De R. K. — bediend wordt. *lees:* De R. K., van welke men er in de gem. Heemskerk 650 aantreft, onder welke 450 Communikanten, maken, met eenige ingezetenen van het gedeelte der *Hoflanderbuurt*, onder *Wijk-aan-Duin*, eene stat. uit, welke 700 zielen en onder deze 480 Communikant telt, tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Noord-Holland*, behoort, en tot in het jaar 1842 door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend werd; doch na het overlijden in tachtigjarigen ouderdom van den achtingswaardigen Pastoor, Henricus Kok, die deze stat. 53 jaren bediend had, is er geen Kapellaan meer.

Bl. 260, reg. 6, *staat:* 1586 *lees:* 1584

» 261, *eerste* reg., *staat:* Martyje *lees:* Martyje

» 261. De R. K. kerk te Heemskerk is een net en wel ingerigt langwerpig vierkant gebouw, met pannen gedekt.

Bl. 261, *achter* reg. 19, *in te vullen:*

Vlak voor het hek van het Raadhuis te Heemskerk staat thans nog te groeijen, de in 1795, even als elders, geplante vrijheidsboom, destijds als eene eiken sliet versch uit het bosch gehaald en in den grond gezet, thans een fiksche eikenboom.

Bl. 265. *Het art.* HEEMSKERKER-GEEST (DE) *moet geheel vervallen.*

Bl. 266, reg. 9, *staat:* HEEMSELS, *lees:* HEEMSKES,

» 271, » 15, » N. *lees:* W.

» 274, *het art.* HEENVLIET *aldus te veranderen:*

HEENVLIET, heerl. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Heenvliet-en-Koolwijkspolder;* palende N. aan Zwartewaal, O. aan de heerl. Geervliet en aan de Maas, Z. aan Abbenbroek, W. aan Nieuwenhoorn.

Deze heerl. bestaat uit: de Oude-Hage, Abbewerve, Lammelandsche-hoek, Ossenhoek, Vierhoeken-over-den-Konijndijk, Drie-Hillen, Zuigershil, Vierhoeken-buiten,

Digitized by Google

Verdronken-hoek. Zuidwaardsche-hoek. Verdronken-hoek. Kerkhoek. Gouverthoek. Kwartierwaardsche-hoek. Zuid-en-Westhoek-van-de-Ee. Bernemanshoek. Oostmanshoek-van-Derrevliet. Westeinde-van-Derrevliet. Bijnatoden-Polder-Heenvliet. Kouwijas-polder. Oostland. de Buitengronden en 't Heertje.

Zij bevat de plaatsen Heenvliet en enige verdeelde hofsteden; bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 285 h. 21 v. r. 68 v. el., waaronder 1214 bund. 85 v. r. 98 v. el. aan bouw land; telt 164 h., bewoond door 175 huisgezinnen, uitmakende eene bevolking van 850 zielen, die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de grasteelt.

De Herv., die hier 830 in getal zijn, maken, met die van de Koolwijk-polder, eene gem. uit, welke tot de classis van Brielle behoort. De eerste, die hier de Hervorming gepredikt heeft, is geweest Leon. de Hamer of Antonius Hamerius, die hier in 1551 Pastoor werd, maar, in 1557, ter dood veroordeeld, het schavot onder het bidden steeg. De eerste, die na hem is beroepen werd, was Jacobus Ouwensius, die in 1574 hervormde was en in 1576 werd afgezet. Het beroep is enige collatie van den hoogheemraadschap.

De R. K., van welke men er 40 meetrek, worden tot de stat. van *Brielle* gerekend.

De Isr., welke er 20 in getal zijn, maken, met die van enige omliggende dorpen, de ringsynagoge van *Heenvliet* uit, waar 's dienst gedaan wordt zonder Rabbijn.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

De heerl. HEENVLIET enz.

Bl. 274, reg. 5, van *onderen*, *staat*: J. Lamarius, woonachtig te Leyden. *lees*: Johannes Lamarius, woonachtig te Heenvliet.

Bl. 274, reg. 4, van *onderen*, *staat*: 3 u. *lees*: 2 u.

» 275, » 13, *staat*: Zaterdagen *lees*: Vrijdagen

» 275, *achter* reg. 19, *in te vullen*:

Men telt in de hoek der gem. Heenvliet 85 h. en 340 inw.

Bl. 275, reg. 29 en 30, *staat*: met kelders, welke tot eene gevangenis dienen. *lees*: met eenen kelder, waar Egmont en Horne het gevangen gezeten en nog heden ten dage de steen en hetting, waaraan hij geketend was, te zien zijn.

Bl. 275, reg. 20, van *onderen*. De kerk der Hervormden is in 1824 zeer net herbouwd, maar heeft op het midden geen hoog torentje.

Bl. 275, reg. 11 en 12. De Israëlitische synagoge is in 1841 geheel- lijk vernieuwd.

Bl. 276. *De art.* HEENVLIET (BINNENPOLDER-VAN) en HEENVLIET (GRONDPOLDER-VAN-) *aldus te veranderen*:

HEENVLIET (BINNENPOLDER-VAN-) of Heenvlietsche-polder, pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Heenvliet-en-Koolwijkspolder*; palende N. aan den Zuid-Waalsche-polder en den Koolwijksche-polder of Oud-Nieuwland, O. aan Geervliet en de Maas, Z. aan den Oud-Nieuwlandsche-polder, Z. W. aan den Grondpolder, W. aan den Oud-Hellevoetsche-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van nu 707 bund., waaronder 681 bund. 86 v. r. 95 v. el. schotbaar land

164 h., waaronder 22 boerderijen, en wordt door sluizen, op Kanaal-van-Voorne, van het overtollige water ontlast. Het polbestuur bestaat uit Dijkgraaf en Heemraden.

HEENVLIET (GRONDPOLDER-VAN-), pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Bricle*, gem. *Heenvliet-Koolwijks-polder*; palende N. aan den Oud-Hellevoetsche-polder, O. aan den Heenvlietsche-polder, O. aan den Oud-Nieuwlandsche-polder, Z., Z. W. en W. aan den Nieuwe-Hoornsche-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van bund. 2 v. r. 41 v. ell.. alles schotbaar land, en wordt door eene sluis, op het Kanaal-van-Voorne, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Dijkgraaf en Heemraden van den polder Heenvliet.

Bl. 276, reg. 12, staat: *Land van Putten*, lees: *Land van Voorne*.
» 279, » 4, *van onderen*, staat: *'s Heer-Arendskerke-en-Haarsdorp* lees: *'s Heer-Arendskerke-en-Baarsdorp*
Bl. 281 *moeten de woorden* Er is in deze kerk geen orgel. *wegvallen*.
» 286 *moeten de regels* 25—28 Ook bestaan — te niet gegaan. *geheel wegvallen*.
Bl. 286, reg. 29—32, *staat:* Het voornaamste — torentje staat. *lees:* Het voornaamste gebouw, dat hier gevonden wordt, is het graafelijk slot, alwaar de Graven VAN DEN BERGH hun verblijf hielden (zie het volgende art.). Voorts heeft men er een Raadhuis, gelegen aan de *Markt*, waaraan een zeskant torentje staat.
Bl. 287, achter regel 4 *in te voegen:* De eerste, die het leeraarambt te 's HEERENBERG heeft waargenomen, is geweest JOHANNES VENATOR, die in het jaar 1594 herwaarts kwam en in het jaar 1597 is overleden.
De R. K. zijn er 840 in getal, onder welke 630 Communikanten. Hen telt er 40 Isr.
Bl. 287, reg. 17—22 *moeten geheel wegvallen*.
» 287, reg. 23. De Luitenant KAREL RIETVELD was geb. 21 Jan. 1804.
» 287, reg. 5—3, *van onderen, van* Thans — gevestigd. *vallen geheel weg*.
Bl. 288, reg. 6 en 7, Hiertoe behoort enz. *moet wegvallen*.
» 290, » 15, *van onderen, bij te voegen:*
Het wapen van 's HEERENBERG is van sabel (zwart), met 4 cotices (smalle schuine balken) van zilver; met een hoofd van zilver, beladen met 3 palen van sabel.
Bl. 297. *Het art.* HEERENVELD *moet geheel wegvallen*.
» 298. *De art.* HEERE-SIMONS-POEL en HEERE-SIMONS-SLOOT *aldus te veranderen:*
HEERE-SIMONS-POEL, voorm. water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, Z. Z. O. van Jutrijp, dat door de voorm. Trypsloot met de *Trypslootpoel* in verbinding schijnt gestaan te hebben, maar sints lang verland is.
HEERE-SIMONS-SLOOT, voorm. sloot of vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, die bij *Jutryp* uit de vaart voortkwam en met eene oostelijke strekking in de *Ooster-Wymers* uitliep.
Bl. 300, reg. 18, *staat:* HEER-HENDRIKSKINDEREN, *lees:* HEER-HENDRIKSKINDEREN ('s).
Bl. 301, reg. 20, *van onderen, staat:* schotbaar *lees:* belastbaar
» 301, reg. 16, *van onderen, staat:* HEER-HENDRIKSKINDEREN-EN-WISSEKERKE, *lees:* HEER-HENDRIKSKINDEREN-EN-WISSEKERKE ('S)

Digitized by Google

Bl. 301, reg. 12, van *onderen*, *staat:* Heer-Hendrikskinderen. *lees:* 's Heer-Hendrikskinderem.

Bl. 303, » 24, van *onderen*, *staat:* schotbaar *lees:* [illegible]

» 304, » 29—32, *staat:* Het wordt wijders — bestraat. *lees:* Het wordt wijders Heza-Jansdam gebeeten, naar den eersten uitter en legger van dien dam, Heer Jan van Rosenbaal, Ridder, wien het, bij de bedijking van den Zwijndrechtsche-waard, in het jaar 1332, gekomen is. Het d. is vrij net gebouwd langs den dijk, en geheel bestraat is.

Bl. 304, reg. 16, van *onderen*, *staat:* doortogt *lees:* overtogt

» 308, *het art.* HEERLEN *aldus te veranderen:*

HEERLEN, gem. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Heerlen* (3 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palen: N. aan de gem. Amstenraad en Brunssum, O. aan Nieuwenhagen Schaesberg en Kerkrade, Z. aan Kerkrade, het Pruissische grondgebied en Simpelveld, W. aan Simpelveld, Voerendaal en Hoensbroek.

Deze gem. bevat de d. Heerlen, Heerlerheide en Welten, benevens de geh. Caumer, Vrusschemig en Benseraad. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3335 bund. 25 v. r. 80 v. ell., waaronder 3265 bund. 83 v. r. 80 v. ell. schaarbaar land; telt 880 h., bewoond door 886 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 4500 inw., die meest hun bestaan vinden *in den* landbouw, veeteelt en koophandel. Ook heeft men er eenen beduidenden kleinhandel; 4 bierbrouwerijen; 1 damastservettenfabrijk; 5 koperslagers; 1 goudsmid; 1 blikslager; 2 kagchelfabrijkanten; 5 slotsmeden; 1 naaldenfabrijk; 1 steenbakkerij; 4 leerlooijerijen; onderscheidene appelstroopfabrijken; 1 bleekerij van lijnwaden; 1 katoenen linnenfabrijk; 2 verwerijen; 1 jeneverstokerij; 1 suikerbakkerij *en 6 graan-*, 2 run- en 2 oliemolens.

De R. K., die hier 4550 in getal zijn, onder welke 3500 Communikanten, maken de par. van *Heerlen* en *Heerlerheide* uit.

De Herv., die hier 100 in getal zijn, onder welke 70 Lidmaten, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Maastricht*, tweede ring van *Maastricht*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Wilhelm Nonis, die in het jaar 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1675 overleden is. Wegens den oorlog bleef Heerlen van 1675—1680 vakant. Het beroep is eene koninklijke collatie.

De Isr., die hier 50 in getal zijn, behooren tot de hoofdsynagoge en ring van *Maastricht*, en hebben te Heerlen eene bijkerk.

Men telt in deze gem. twee gemeentescholen, als: één te Heerlen, eene te Heerlerheide en eene bijzondere school te Heerlen, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 300 leerlingen bezocht worden.

Het d. Herlen, Herlos, Herlos, Herle of Hmar, ligt 4 u. O. ten N. van Maastricht, 3 u. N. van Aken, 3 u. Z. van Sittard en 3 u. Z. van Geilekerken, in eene heerlijk bebouwde streek. Het komt het eerst in de geschiedenis voor in het jaar 1114, en is het grootste en aanzienlijkste dorp van dezen omtrek, waar vroeger veel doortogt was van groote karren, die van 's Hertogenbosch kwamen, bij Maseik de Maas overvoeren, van daar door Sittard en Susteren, de wol en andere voor de lakenfabrijken benoodigde waren naar Luik brogten, doch dit heeft, sedert het aanleggen der Zuid-Willemsvaart, opgehouden.

Digitized by Google

dit d. vereenigen zich drie groote wegen, die namelijk van richt naar Heerlen, van Aken naar Heerlen en van Sittard naar len, en er zal een vierde worden aangelegd van Heerlen naar het sisch stadje Geilekerken. Men heeft het voornemen, en dit zal hien in den loop van dit jaar (1844) uitgevoerd worden, om vier waterputten, welke men in het d. Heerlen vindt, looden en met steenen kappen te plaatsen. Men telt er 335 h. en 1700 inw. t Gemeentehuis is in staat van verval, en de Regering heeft om een nieuw Raadhuis, te gelijk met eene school en een lovoor het kantongeregt, te doen bouwen. Ook heeft men er een , welke, eenen tijd lang vervallen zijnde, in 1777, tot eene ngenis ingerigt is, waartoe zij thans nog dient.

R. K., die er ruim 1600 in getal zijn, maken eene par. uit, e tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Heerlen* behoort, oor eenen Pastoor en twee Kapellanen bediend wordt. De kerk, redelijk groot en van eenen dikken toren voorzien is, prijkt met fraai orgel en met eenen uitmuntenden nieuwen predikstoel. heeft tot haren Patroon St. Pancras; is eene der schoonste landan van de prov. Limburg, en werd vroeger door de Hervormden eenschappelijk met de R. K. gebruikt, doch thans alleen door stgemelden. Nabij deze kerk en binnen den omtrek van het hof, schijnt eertijds het Kasteel-van-Heerlen gestaan ebben, want dit kerkhof is, naar de wijze dier oude vestin, met eene wijde gracht en eenen muur omringd, welks ingang eene poort aan de Oostzijde was, behalve eene kleine aan de stzijde. Ook staat binnen dezen ringmuur, bij den grooten Oosken ingang, en naast de woning van den Predikant, de gevantoren, welke men altijd nabij de heerenhuizen of kasteelen vond. gelijks schijnt nog een overblijfsel daarvan geweest te zijn, dat de nissen door de Schepenen van Heerlen over misdadigers geveld, eer op dit kerkhof werden voorgelezen, doch de executiën gediedden op eene hoogte, Zuidoostwaarts buiten het dorp, die de ersberg of de Heerserberg genoemd wordt.

In het jaar 1837 is hier eene fraaije nieuwe kerk voor de Herv. ouwd, welke van toren en orgel voorzien is. Boven de poort van oude pastorij der Herv. stond dit opschrift: si Deus pro NOBIS, s contra NOBIS (d. i.: Als God voor Nobis (een daar gestaan hebbende edikant) is, wie zal tegen Nobis zijn).

De Isr. bijkerk is een klein, doch net gebouw, hetwelk in het r 1795 gesticht is. — De dorpschool te Heerlen wordt door een middeld getal van 200 leerlingen bezocht.

Onder dit d. Heerlen liggen onderscheidene lusthuizen, als: Terorm, Mezenbroek, de Dom en de Schiffelaar. Voorheen d men er ook Aangenhey en Dommescheid.

Er bestond alhier in vroegere tijden een Gasthuis, waarvan in de atste helft der vorige eeuw nog de bouwvallen bestonden, maar nu heel verdwenen zijn.

Er is hier eene brigade Maréchaussées met eenen Wachtmeester getioneerd, die eene zeer fraaije kazerne hebben.

De kermis valt in Zondag na St. Maarten of 11 November.

Men vermeent dat Heerlen zijnen oorspong aan de Romeinen te aken heeft, omdat eene menigte Romeinsche munten, dakpanen, potten en muurwerk, ten Zuiden van het oude fort, bij grondelvingen, op eene oppervlakte van circa 80 bunders, gevonden worden,

sommigen meenen zelfs, dat men het oude Coriovallum, over wi ligging de oudheidkundigen het niet eens zijn, alhier met reden en dat wel om de volgende redenen:

1°. Hamalen ligt in de rigting van den ouden Romeinschen w (heir straat) van Keulen over Gülick (Juliacum) naar Tongeren, tusschen twee waterrijke beeken (de Geleen en de Caumerbeek) op een hoogen heuvel, welke plaats dus zeer geschikt was voor eene stand- of st plaats des legers.

2°. In het Itinerarium van Antonius, wordt Coriovallum gesp liggen, 16 mijlen (5½ u.) van Atuatuca en 18 mijlen (6 u.) van Jul cum, hetwelk ook 6 u. van Hamalen ligt. Indien men Atuatuca, n. Duvaeh, te 's Gravenvoeren, 5 u. van Hamalen, plaatst, dan is de l ging van Hamalen met die van Coriovallum gemakkelijk te vereenige ook is er nog nabij Hamalen een berg, welke Corisberg (Cor mons) genoemd wordt, en waar volgens de overlevering, in de vorig eeuw, eenen Romeinschen steenweg is ontdekt geworden.

3°. Bij de oude Schrijvers wordt van geene andere stad in dez landstreek gewag gemaakt, dan van Coriovallum.

4°. Heeft men op de andere plaatsen, waar men bewerrt, de Coriovallum zou gelegen hebben, zoo als Valkenburg, Ravensbosch, Cartenbosch, geene of zeer onbeduidende overblijfselen uit den tijd der Romeinen ontdekt, waartegen men te Hamalen, bij iedere opdelving van grond, tusschen de gezegde beeken, of onde munten, of dakpannen ontdekt of op oude fondamenten stoot; zelfs is men bij het bouwen van het nieuwe koor van de R. K. kerk, in 1839, bij het graven der fondamenten, op eene oude, zeer sterke muur gekomen, welke onder de grondslagen van het oude koor en van de kerk in eene schuinsche rigting doorloopt, en nog in eenen kelder van een aan den wal van het oude fort gelegen huis, weder te vinden is. Het oude koor was, even als de kerk, in den Byzantijnschen stijl gebouwd, dus waarschijnlijk uit de negende of tiende eeuw, alzoo vóór het aanleggen van het kasteel of fort van Hamalen, want in het begin der twaalfde eeuw bouwde de kerk van Hamalen als eene ecclesia integra voor. De onder de kerk doorloopende oude en zeer hechte muur, moet dus langen tijd vóór de kerk gebouwd zijn geworden, en men veronderstelt, dat die een overblijfsel is van de oude Romeinsche bevestigingswerken dezer plaats.

Voor de oude geschiedenis dezer landstreek ware het te wenschen, dat er te Hamalen opgravingen konden plaats hebben, vermits alder anders geene ontdekkingen kunnen gedaan worden, dan bij toeval, bij het graven van fondamenten, maken van putten enz.

Binnen dit d. was vroeger de zetel enz.

Bl. 309, *achter* reg. 15, *van onderen in te voegen*.

Het wapen van Hamalen was vroeger, zooveel men weet, een leeuw en bestaat thans uit de beeldtenis van St. Pancras.

Bl. 309, *de art.* HEERLEN (KASTEEL-VAN-) en HEERLEN-HEIDE *aldus te veranderen:*

HEERLEN (KASTEEL-VAN-), voorm. kast. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. O. ten N. van *Maastricht*, kant., [illegible] in het d. *Heerlen*.

Het Kast. heeft op het kerkhof, hetgeen de oude vesting uitmaakte, [illegible] en wel ter plaatse, waar nu een oud huis staat, hetwelk [illegible] het Schwartzenberger-leen noemt. Het kasteel-domein heeft afwisselend aan de Hertogen van Brabant en [illegible] Graven van Valkenburg toebehoord.

Digitized by Google

Het dorp Heelen werd in 1243 door Hendrik II, Hertog van Lotharingen en Brabant, aan Dirk II, laatste Graaf van Daalhem en Wichstade, waarna het aan de Graven van Valkenburg gekomen is. Als onderpand gegeven voor eene jaarlijksche rente van 50 mark, door welke Hertog aan den Graaf van Daalhem toegekend, met de vergunning, om te Heerlen een fort te bouwen; het is dus waarschijnlijk, dat het fort of bevestigd kasteel te Heerlen te gemelden tijde gebouwd is. Dit fort was met eene dubbele gracht omgeven, waarvan die, welke het middellijk om den ringmuur der vesting lag, nog aanwezig is, zoo als ook de oude ringmuur, welke nog schier in zijn geheel aanwezig is; aan de tweede gracht zijn nog duidelijke sporen te vinden. Deze twee grachten waren door verscheidene slooten met elkander verbonden.

HEERLERHEYDE, d. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. O. van *Maastricht*, kant., gem. en ¼ u. Z. van *Heerlen*; met 265 h. en 1350 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Heerlen*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. Cornelius toegewijd, is een fraai gebouw, met eenen kleinen toren en zonder orgel. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den 11 November.

Bl. 310, reg. 19, *staat:* welke *lees:* welken

» 310, » 10 en 9, *van onderen, staat:* die zoo — geweest zijn. *lees:* die een der medebedijkers van den Zwijndrechtsche-waard in 1232 geweest is.

Bl. 312, reg. 5—9, *staat:* Het gedeelte — versierd. *lees:*

Het gedeelte van het voorm. Jesuitenklooster, dat eertijds het huis van Ocrum was, was een zeer schoon en aanzienlijk gebouw, dat van het jaar 1700 gebruikt werd, bij den Raad van State, zijnde de Gecommitteerde Leden van 's Lands Staten in de Generaliteitslanden, die daar, bij hunne overkomst, de zittingen hielden, vanwaar dit huis den naam van Statenhuis verkreeg. In het jaar 1777 is het echter bij koop overgegaan aan den Heer Mr. Gerard Willem Mothan, Rentmeester der Prinselijke domeinen enz. In het jaar 1829 werd het bij de stad aangekocht, aanvankelijk tot een Militair Magazijn, doch, sedert het jaar 1830 dient het tot Kazerne. De kerk van het Jezuitenklooster, voortijds het huis van Heertsbeek, is gedurende onderscheidene jaren een gemeenhuis geweest, doch met het begin der zeventiende eeuw, werd het zeer wel opgebouwd en met voortreffelijke kamers versierd.

Bl. 316. Het geh. Heesbeen ligt ¼ u. van Rosmalen, en telt 24 h. en 110 inw.

Bl. 318. Heesterlust ligt niet 3 u., maar 1 u. van Zierikzee.

» 319, reg. 19, *bij te voegen:*

De Herv. van Heeswijk maakten vroeger eene afzonderlijke gem. uit, welke tot eersten Predikant had Conradus Cohen, die in 1648 beroepen werd en in 1651 naar Vught vertrok. In het jaar 1648 werd *Dinther* er terstond bijgevoegd. *Nistelrode* is er eerst in 1807 bijgekomen, toen Simon van der Noordaa Predikant te Heeswijk was, die in het jaar 1827 overleed.

Bl. 319, reg. 37—42. De heerl. Heeswijk is, in het jaar 1705, aan den Heer Jacob van der Heyden gekomen. In het jaar 1739 is zij

Digitized by Google

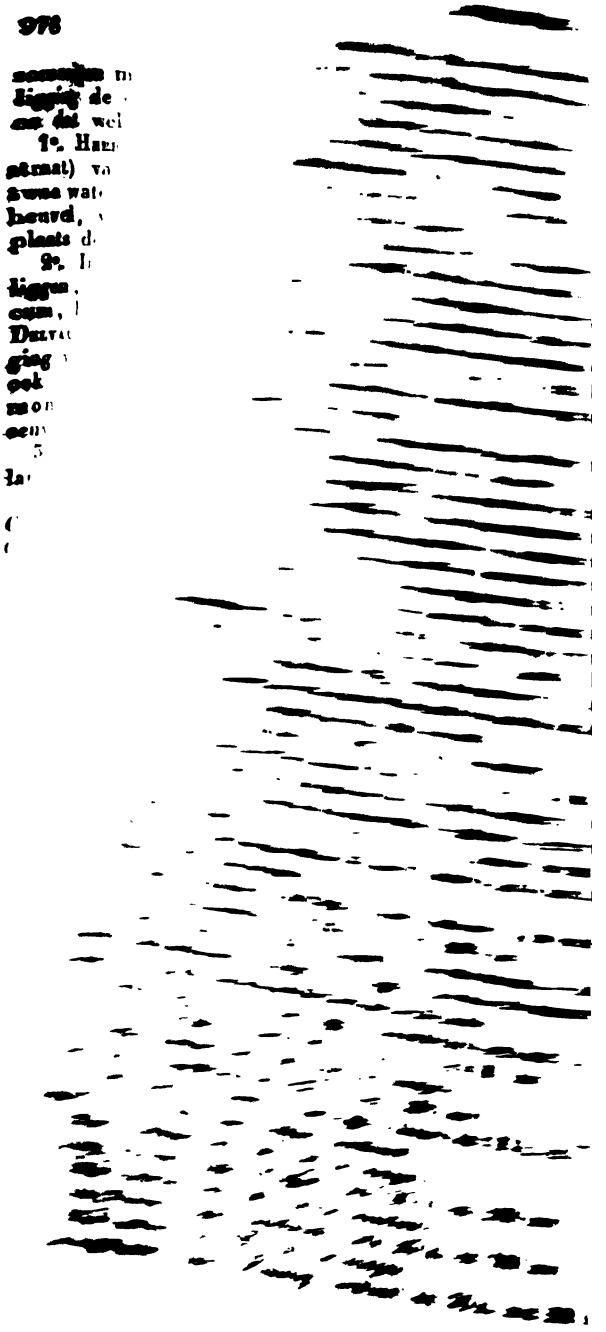

Digitized by Google

Heidenschap behoort slechts gedeeltelijk tot *Workum*, e griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde.*
nds beslaat onder *Workum* eene oppervlakte van r. 12 v. ell. belastbaren grond en 108 bund. 84 v. r.
Men telt er 21 huisgez., uitmakende eene bevolking nder *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde.*
geh. Heibind is een gedeelte van de kom van het d. telt er 30 h. en 130 inw.
pold. Nieuwe-Heije paalt O. aan den West-Graaf-
let geh. Heibroek ligt niet Z. maar W. van Stamproy.
hter reg. 7, *van onderen, bij te voegen:*
beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene op- 15 bund. 38 v. r. 90 v. ell.
reg. 8, *van onderen, staat:* dat het geh. Heikant, in. *deren*, ½ u. van Hulst ligt; *moet zijn:* 1 u.
reg. 16—18, *staat:* Men wil — zijn geweest. *lees:* dat in het jaar 1002, te dier plaatse het Benedictijner- gerhorst zoude gesticht zijn geweest (1). Anderen bewe- et in 1006 door Anfried, den achttienden Bisschop van r eere van de H. *Moeder Gods*, zoude gesticht zijn gewor-

, reg. 10. Het geh. Heimolen ligt ¼ u. Z. Z. O. van *Ber- m*, gem. en 2 u. van *Huibergen*. Het bestaat uit eenen molen, waarbij 11 h. staan. Men telt er ongeveer 60 inw.
, reg. 14 en 15, *staat:* Deze gem. — liggende h. *lees:* m. bevat het d. Heino, de buurs. Linthe en Oud- benevens eenige verstrooid liggende h.
7, reg. 33—36, *moeten aldus gelezen worden:*
K., die hier ruim 800 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tat. *Dalfsen-en-Hohenhorst*, gedeeltelijk tot de stat. *Luttenn* maken, gedeeltelijk met die van *Wijhe*, *Windesheim*, e en *Zwollerkerspel*, eene stat. uit, welke tot het aartspr. *lland-en-Twenthe* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.
357, reg. 7, *van onderen, staat:* Aaldering, *lees:* Alerdink.
358, reg. 9 en 10, *aldus te lezen:*
R. K. kerk, aan den H. Willibrordus toegewijd, is een lang- gebouw, zonder toren, doch met een orgel.
358, *achter* reg. 35, *bij te voegen:*
e buurs. Oud-Heino telt 199 h. en 1020 inw.
l. 361, reg. 1, Heitsbrot is geen geh. maar eene buurs., be- nde uit de geh. Korte-Heide, Lange-Heide en Tonger- o, welke te zamen 78 h. en 470 inw. tellen.
Bl. 364, *het art.* HEKSENBERG *aldus te lezen:*
HEKSENBERG, berg in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, em. en 25 min. N. van *Heerle*, ¼ u. O. van het d. Heerlerheide, elke door kunst schijnt aangelegd te zijn.
Het was op dezen berg, dat, naar men meent, de doodenoffers der oude bewoners van deze landstreek gevierd werden. Niet verre van

(1) Matthaeus in *Praefat. edit. Amersfurt.* en weder *Fundat. Eccles. Ultraject.* pag. 192.

(2) Slichtenhorst, *Geldersche geschiedenissen*. Boek V, bl. 52.

Digitized by Google

[illegible] naar eene andere heug, de Brandenberg, op welke [illegible] van de overlevering, de doeden verbrand werden. In de [illegible] deze twee heugen zijn, in het jaar 1849, eene menigte andere [illegible], met verbrande beenderen en houtskolen aangevuld, urnen, [illegible] welke onder regelmatige ronde heuvels gevonden zijn. [illegible] vijftien dergelijke heuvels verrezen eene menigte [illegible] en begraafplaatsen, welke laatste door opgeworpene aarde [illegible] overige meest afgeplaatst was, en in het midden van deze [illegible] urnen van er gewoonlijk één, welke door grootte en hoogte [illegible] andere uitmaakte. Soortgelijke begraafplaatsen zijn hier en [illegible] meer der groote steden, welke onder de gem. Heerlen, Nieuwenhagen, Hoensbroek-Wessem, Benzenrade en het Pruisisch grensgebied [illegible] worden.

Bl. 386, reg. 12, staat: *Tilmont* lees: *Talmont*

Bl. 387, reg. 3, staat: schutsheer *lees:* baljuw

" 773, " 3, van onderen, staat: schepenbank van *Amsterdam* [illegible] *Amsterdamsche dukaten*,

Bl. 388. De Hoornaarsmeer grenst W. niet aan den Geldmeerpolder, [illegible] aan Flora-Schoonoord-Vreeswijkerpolder, en wettert op de [illegible]-Hoornaarsche wet. Ze liggen onder *Woerden*! 13 bunder 60 v. R. [illegible] en overige behoort tot de gem. *Stoutenburg*. Het plaatselijk [illegible] uit twee Poldercommissien.

Bl. 389, reg. 15, staat: Stoutenburg *lees:* Stoutenburg

" 390, reg. 3, van onderen, staat: 1684 *lees:* 1688

" 392, reg. 18 en 20, staat: *Gallenus*, lees: *Galenus*,

" 402, [illegible] in welke de gebeurtenissen van den Colpinus [illegible] Wassenaer. — 29 Junij 1666, als Abt van *Isenpoel*, [illegible] van [illegible] Wassenaer Baron Vorst van Obdam, die in 1735 een Hoornaarsche Zeeslag voor Colombo in het licht zond.

Bl. 409, van onder, HELWERDER-MAAR, zie te vinden:

HELWERDER-MAAR of Hoornaarsche-meer, water, dat in de [illegible] noordwestelijke hoeken loopt tot dat het in het *Oude-Meer*, bij Liebeeck, raakt, alwaar het naar den Trekweg, door eenen van oudsher [illegible] gemaakten dam, stuit. Vroeger was het alleen in verbinding met het *Broeder-Meer*, hetwelk naar het Oosten uitloopt, en vormde de scheiding tusschen Hoornaarsche en Evelo [illegible].

Bl. 410, reg. 6—5, van onderen, moeten gelezen worden, als het [illegible] volgens nadere berigten, het laatste HEM, in *Hoornaarsche*, [illegible].

Bl. 415, onder reg. 22, in te vullen: Door het overlijden van Jonkvrouwe M. S. Baronesse van Hoorne van Oo-Hoornaar en Zaandam [illegible] de heer. Oo-Hoornaar gekomen aan den Baron B. J. C. Baud. [illegible] in 's Gravenhage.

Bl. 425, onderste reg., staat: ooue het genoemd. Be *lees:* en het genoemd. de

Bl. 426, reg. 28 en 29, staat: ½ u. regt benoorden het volg. art., *lees:* ½ u. regt benoorden de in het vorige art. vermelde stat.

Bl. 431, reg. 28, staat: 1682 *lees:* 1692

" 434, " 5 en 6: Baanse-Ino-Amacrr paalt niet W. an Rijsoort, maar aan Sandelinge- of Adriaan-Pieters-Ambacht.

Bl. 434, reg. 13 en 14. De aldaar vermelde zoutketen heten weg, maar behooren onder *Zuijndacht*.

Digitized by Google

. 434, reg. 6, *van onderen.* De toren der kerk te Hemmen-Ooscht is niet aanzienlijker dan die van andere dorpen in den omtrek. vindt in het koor der kerk drie ramen met geschilderde glazen, rop onderscheidene adellijke wapens. In een vak ziet men Hemmen bevelen aan zijn werkvolk gevende, niet onaardig afgebeeld.

l. 435, reg. 3. Van het adell. h. Boucquet bestaat niet meer dan naam. — In 1572 is dit huis door de Spanjaarden, die na de inneming Brielle het land hier hebben afgeloopen, met de papieren, die van n tijd af aan bestonden, verbrand. Na dien tijd is het herbouwd door onderscheide familiën bewoond, het laatst door de familie ren. Van tijd tot tijd is dit adell. h. verbrokkeld, en het laatste erschot in 1790 verkocht aan den Landbouwer Gerrit van den Berg den Timmerman Gijsbert Groenboom, zoo dat aan de eene zijde s erfs van het voorm. adell. h. eene bouwmanswoning en aan de ndere zijde een timmermanswinkel staat. Aan de slooten en grachn, rondom Boucquet gelegen, kan men nog wel zien, dat het m groot adellijk huis is geweest.

Bl. 436, reg. 4 en 6, *staat:* Hendricuspolder. *lees:* Henricuspolder.

» 436, reg. 11, *van onderen, staat:* zuidwestelijken en westelij en *lees:* zuidoostelijken en oostelijken

Bl. 437, *achter* reg. 19, *van onderen, in te voegen:*

Het d. Heusselo wordt reeds in 1188 vermeld.

Bl. 439, reg. 8—6, *van onderen, aldus te veranderen:*

HENGEST-SCHOTE, dat in het lands. *Flehite* gelegen was, is thans een adell. h. onder *Woudenberg*, Henschoten genaamd. Zie dat woord.

Bl. 440, *achter* reg. 8, *bij te voegen:*

Het geh. Hengvelde vindt men reeds in 1188 vermeld.

Bl. 443, *achter* reg. 9, *in te vullen:*

De Groot-Henneerpolder paalt N. aan de Zandsloot en de Floris-Schouten-Vrouwepolder, O. aan den Klein-Henmeerpolder, Z. W. aan den Hofpolder, W. aan boerderijen in het oosteinde van Warmond.

De tijd van bedijking is niet bekend, vermoedelijk heeft zulks in de eerste helft der zeventiende eeuw plaats gehad; de oppervlakte des polders is, volgens het kadaster, 65 bund. 67 v. r. 42 v. ell., alles schotbaar land. Deze pold. heeft geen huizen en wordt van het overtollige water ontlast door eenen molen, welke het water op de Ringsloot uitmaalt, tusschen deze en den Klein-Henmeerpolder. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters,

Bl. 443, *achter* regel 12, *bij te voegen:*

De Klein-Henneerpolder paalt N. O. aan de Zandsloot, Z. O. aan het water, genaamd de Warker-Lede, Z. W. aan het zoogenaamde Molengat, N. W. aan den Groot-Henmeerpolder.

Van de bepoldering is niets bekend. De oppervlakte is, volgens het kadaster 21 bund. 71 v. r. 78 v. ell., alles schotbaar land. Er staan in dien pold. geene huizen. Deze pold. wordt door een molentje, welke het water op de Warker-Lede uitmaalt, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters.

Bl. 445, *achter het art.* HENNEMEER *bij te voegen:* Zie Henneer (Groot-).

Bl. 450, *het art.* HENSCHOTEN *aldus te lezen:*

HENSCHOTEN, adell. h. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2 u. Z. ten O. van *Amersfoort*, gem. en ½ u. W. van *Woudenberg*.

Digitized by Google

daar ligt een ander
gens de overleverin
heid dezer twee be
urnen, met verbr
geworden, welke
Een veertig- of vi
kerkhof of begraa
de overige heide
heuvelen was er
de anderen uitm
door de groote
Ubach-over-Wo
verspreid.

Bl. 566, re
Bl. 567, r
» 570,
lees: derde
Bl. 569.
polder, m
Klein-Ka
25 v. el
bestuur
Bl. 5
» 5
»
»
Tabor
van
Hist
I
I
voo
U
ve
bi
l
d

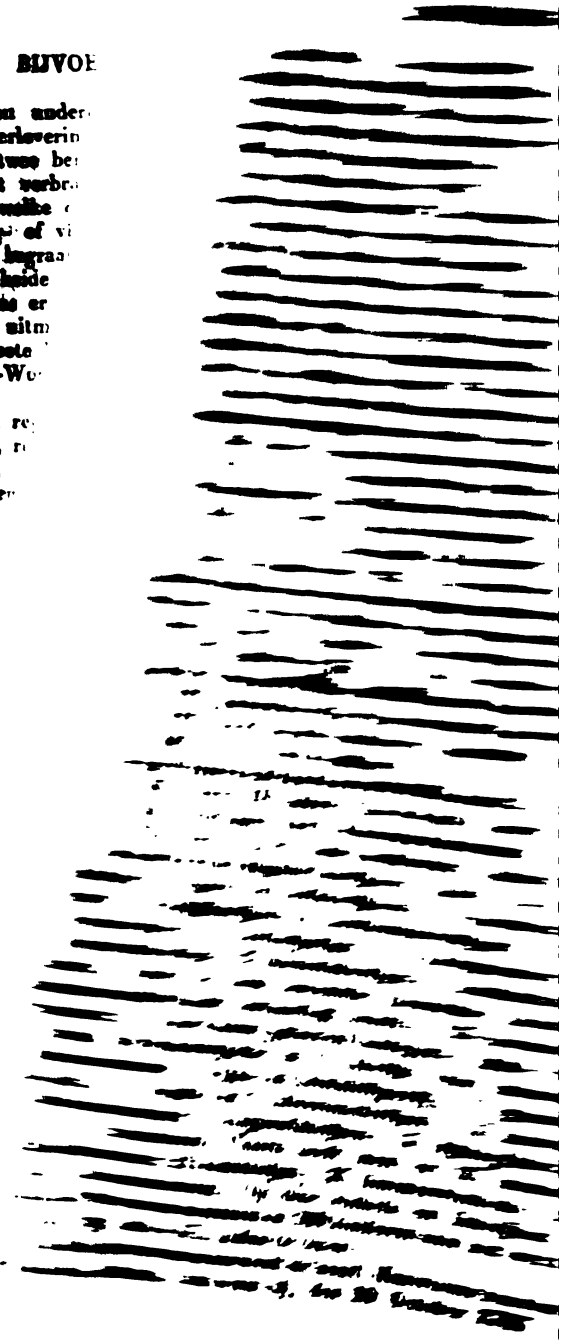

Digitized by Google

r. Pieter Vermeulen, woonachtig te Haarlem.
am zij bij scheiding aan diens zoon Mr. Gijsbert
13 October 1815, bij overdragt op den Heer Nico-
en van dezen later op den Heer Jan Willem Boel-
lijden zij verkocht is aan Jonkheer Johan Eberhard
n Herwijnen, Staatsraad en Gouverneur der prov.
g te Maastricht, die haar tegenwoordig nog bezit.
geboortepl. van den Staats- en Krijgsman Johannes
, geb. 1780, † 28 Januarij 1844.
noot, reg. 1, staat: *Baden-Rodemacheren* lees:

4, *van onderen*, *staat*: Balthasar *lees*: Balthasar.
reg. 4, *in te vullen*:
e zilveren bekers, ten gebruike bij het H. Avondmaal,
Heteren, door een Lidmaat geschonken; terwijl in het
nen onbekende, eene prachtige zilveren schenkkan, met
s liefde, versierd, aan kerkbestuurders is toegezonden.
op het art. HEUKELUM *bij te voegen*:
EUKELUM is in het jaar 694 hermaakt door Jan, zoon van
EL en in 697 gewijd ter eere van de H. Maria, door
broeder van Willibrord, Bisschop, die in deze lan-
ngeloof heeft ingevoerd, ten tijde men nog streed te-
che Saksen aan de rivier de Elbe.
83, werd Jan, de zoon van Hijmen, Heer *van Arkel* ge-
geslacht eene geheele eeuw vóór den eersten Graaf Dirk
en groot deel van Holland bezeten hebben, waar deze
, zoon van Hijmen eene kerk bouwde, alwaar de Romei-
nunne legerplaats gehad hebbende, een tempel gesticht heb-
van Hercules, die zij aldaar vierden. Eenige jaren hier-
en, *Deenen* en Noormannen, deze landen weder overval-
de, verbrandden zijne kerk, vernielden zijne goederen en
zijne onderzaten, zoodat hij de vlugt nam naar Frankrijk,
at bleef wonen en aldaar overleed.
n heeft tot in het jaar 1795 gevoerd hoog, middelbaar en
gebied, *Jus Patronatus*, benevens het regt der tienden, thijn-
en, rosmolen, visscherij, jagt en gruitgeld, verstervenis zonder
, leven, leenkamer, zwanendrift en regt van veer over de Linge.
ude wapen van Heukelum is van zilver, met twee onder en
etande baren (*fasces brétessées*) van keel (rood); in het hoofd
bel van azuur (blaauw). Tot helmstuk een zwaan van natuur-
eur, met uitgespreide vleugels, en tot wapendragers (*supports*)
natuurlijken leeuw, met roode uitstekende tong, en eene zwaan,
e in dreigende houding (met uitgespreide vleugels).
Ltijds was bij de Oostpoort der stad, eene kapel, genaamd de Gods-
; voorheen had men daar een gasthuis; ook had men er een Doelen.
n Westen der stad, aan den Lingendijk, zijn eenige hooge lan-
gelegen, thans de Eng genaamd, ook wel achter Vrieswijk,
r voorheen de Friezen geweken waren en eene kapel gesticht had-
, waar men van elders te bedevaart kwam.
Bl. 545, reg. 16 en 17, *staat*: lindeboomen *lees*: ijpenboomen
» 545, » 28, *staat*: 200 *lees*: 100
» 550, » 2 en 1, *van onderen*, staat: *Wijde-Lombardstraat*,
es: *Sterre-straat*,

Digitized by Google

[illegible]

Digitized by Google

er plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boer-
, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte
aande van 26 bund. 2 v. r. 40 v. ell., thans in eigendom be-
n wordt door den Heer Mr. Marinus van Heloma, woonachtig te
renveen.

l. 580, reg. 34 en 35, *achter het woord* Moergestel, *aldus te anderen:*

Het geh. Hijzen ligt 10 min. Z. W. van Moergestel. Het bestaat de b. Broekzijden, Hijzen, Winkelberg en Haaghorst, t 58 h. en 340 inw.

Bl. 582, *achter het art.* HILDERNISSE, *bij te voegen:*

Thans staat er nog bij de plaats, waar Hildernisse gelegen heeft, eenen flaauw naar de Schelde afloopenden grond, een fraai boerderf van dien naam, ½ u. zuidwaarts van Bergen-op-Zoom.

Bl. 590, reg. 21 en 22. De kerk aan de Haarlemmer trekvaart, elke sedert het jaar 1850 niet meer tot geestelijk gebruik diende, in het jaar 1856 afgebroken.

Bl. 595, reg. 3. De voorm. schuurkerk der R. K. te Hilvarenbeek is afgebroken.

Bl. 596, reg. 7—9. In het jaar 1843 is men begonnen den toren te Hilvarenbeek, alsmede het spits te herstellen, en in October had men reeds het noodigste bewerkstelligd.

Bl. 600, reg. 7, *staat:* 1696 *lees:* 1596

» 604, » 33, » J. T. van der Laan *lees:* J. Fedders van der Laan.

Bl. 606, reg. 30 en 31, *staat:* dat de vermogende ingezetenen tevens eigenaars waren van de landerijen nabij de stad gelegen. *lees:* dat iedere stuurman of schepeling, die te Hindelooper woonde, gewoonlijk twee beesten hield, die zomers in de gemeene schar, nog heden ten dage bekend onder den naam van Meenschar, doch tegenwoordig aan onderscheidene eigenaars toebehoorende, gewijd en 's winters in stallingen achter hunne huizen gevoederd werden.

Bl. 607, *bovenste* reg., *staat:* Noord-Be, *lees:* Noord-Ig,

» 613, reg. 18. Het Prins-Hendrik-Casimirsbolwerk is thans ook geheel geslecht.

Bl. 624, *achter* de onderste reg., *bij te voegen:*

De voorm. state Hobbema, in *Wonseradeel*, ligt 10 min. Z. W. van *Ruigelollum*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door den Heer J. D. Wybia c. s., woonachtig te Ruigelollum.

Bl. 626, reg. 8, *in te voegen:* De kerk te Hoorcheid is aan den H. Nicolaas toegewijd.

Bl. 626, reg. 26—29, *aldus te veranderen:*

Men telt in de gem. Hoedenpijl 110 R. K., welke, met die van de naburige gem. *Hof-van-Delft* en *Schipluiden*, de stat. van *Schipluiden* uitmaken, waarvan de kerk onder Hoedenpijl staat en in 1859 nieuw gebouwd is.

Bl. 627. De Hoedenpijlswaard ligt niet in de *Langstraat*, maar in het *Land van Altena*. De eigenaar is de Heer A. J. N. Hankoks, woonachtig te Woudrichem.

Bl. 632. De gem. Hoek bevat 3841 bund. 16 v. r. 12 v. ell. belastbaar land. — De kermis te Hoek valt in den eersten Maandag in Augustus,

Digitized by Google

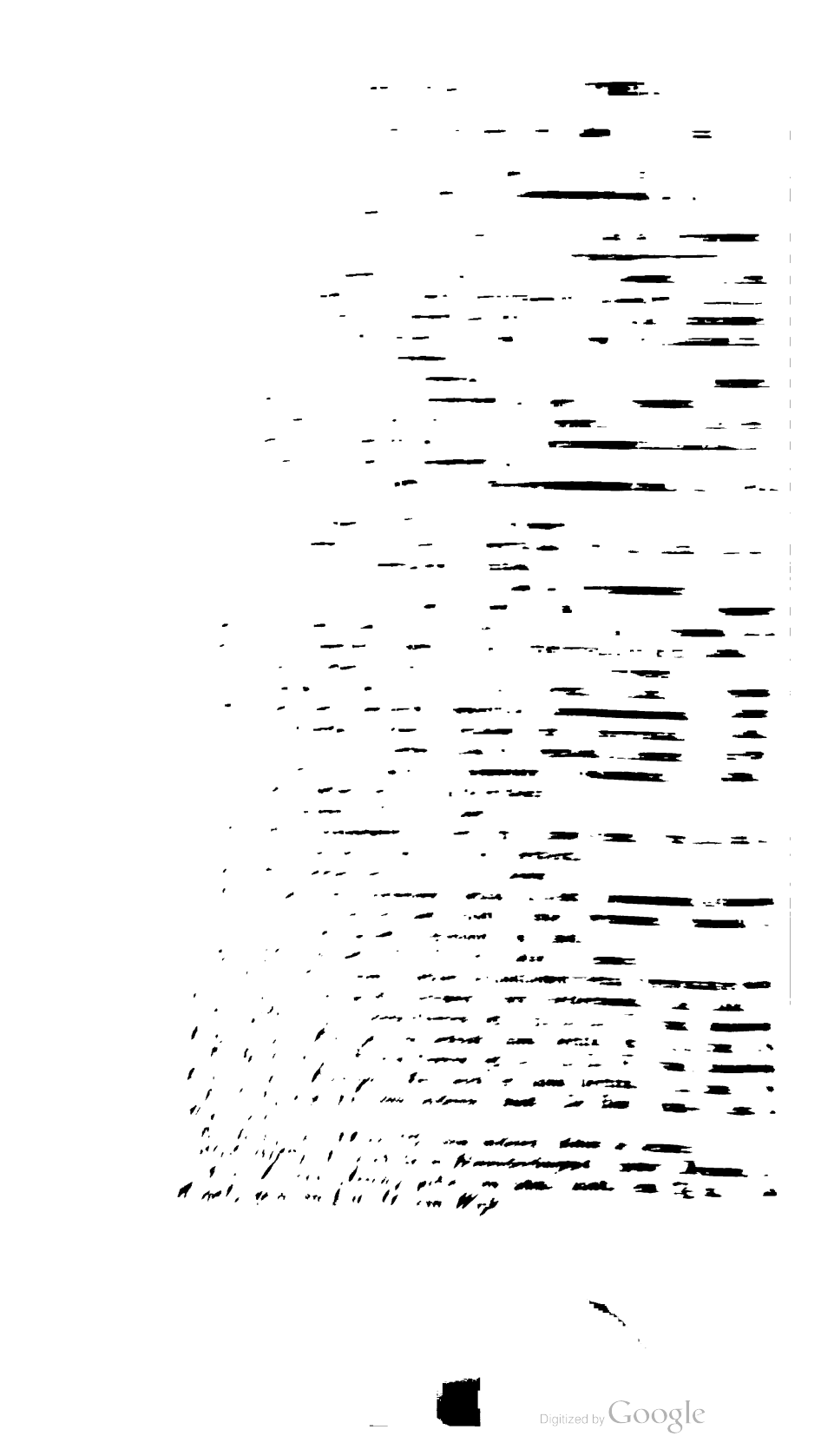

Digitized by Google

. heerenhuis beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene
rvlakte van 25 bund. 13 v. r. 60 v. ell., en wordt thans in
dom bezeten door den Heer Lucas Nijsing, woonachtig te Wijk.
. 653, *achter* reg. 11, *van onderen, bij te voegen:*
t-Oude-Hof ligt 25 min. O. van het d. *Hommerts*, en staat ten
aet de *Brugsloot*, ten Z. met de *Langweerder-vaart* en
Nieuwenweg, ten W. met de *Kerksloot* en ten N. met de
ter-Wijmers en de *Brekken* in verbinding.
l. 660, *in het art.* HOFWEGEN *te verbeteren:*
e gem. Hofwegen telt 100 inw. De heerl. is het eigendom van
C. F. A. A. Grave van Hogendorp te 's Gravenhage. Men telt in
geh. Hofwegen 11 h. en ruim 80 inw.
l. 663. Het Hoiltensbosch ligt 40 min. N. O. van *Gilze*, beslaat
e oppervlakte van 16 bund. 88 v. r., en bestaat alleen uit dennen-
men.
l. 664. De state Hoitema, in *Haskerland*, ligt 1½ u. (niet 2 u.)
Heerenveen.
l'er plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans ongeslecht wei-
d. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene opper-
kte van 1 bund. 55 v. r. 50 v. ell., worden thans in eigendom
zeten door Jonkheer T. Æ. I. van Eysinga, woonachtig te Rauwerd.
Bl. 665, reg. 6, *staat:* Koster, *lees:* Koiter,
» 666, *het art.* HOLE (DE) *aldus te veranderen:*
HOLE (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. N. O.
an *Groningen*, kant. en 3 u. N. O. van *Hoogezand*, gem. en 2 u.
. van *Slochteren*, 1 u. van *Siddeburen*, waartoe het behoort; met
h. en 16 inw.
Bl. 666, *bij het art.* HOLEKEBARG *te voegen:*
Het erve Holekebarg is vermoedelijk het tegenwoordige erve Horken-
urg. Zie dat woord.
Bl. 677, reg. 27—32, *aldus te lezen:*
De eerste bewoners maakten een gering en arm volk uit, levende
onder regel, dat met geen ander volk eenige betrekking wilde aan-
knoopen en zich alleen bij zijne landbezittingen ophield, welke door
onvoldoende kadijkjes omringd waren, die dus telkens overstroomden
en menig stuk land en hun eenig bestaan in vee wegnam. West-
Friesland behoorde oudtijds tot de Friesche landen en bezat van daar,
tot aan de invoering van het wetboek Napoleon voor het koningrijk
Holland, in 1806, nog zijn eigen geheel Friesch regt, het Aasdoms-
regt genaamd.
Bl. 677, reg. 9, *van onderen, staat:* wetten, *lees:* keuren.
» 709, *achter het art.* HOLTENBROEK, *te voegen:*
Deze pold., welke reeds vóór eeuwen bedijkt is, beslaat, volgens
het kadaster, eene oppervlakte van 97 bund. 58 v. r. 31 v. ell.,
alles schotbaar en hoofdzakelijk weideland; telt 36 h., waaronder
3 boerderijen; terwijl daarin ook gevonden worden 3 houtzaagmolens,
1 zoutkeet en 1 scheepstimmerwerf. Hij wordt door twee sluizen, op
het Zwartewater, van het overtollige water ontlast, en staat onder
het bestuur van den Markerigter van Holtenbroek.
Bl. 709, *het art.* HOLTHE (TER-), *aldus te lezen:*
HOLTHE (TEN-), voorm. adell. h. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*,
arr., kant. en ½ u. W. N. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u.
Z. ten W. van *'t Zandt*, onder *Zeerijp*, welks wapen, zijnde een

Digitized by Google

haal *of* hengel, om de pot aan te hangen, menigvuldig op de wapenborden in de Zeerijp voorkomt.

Men weet niet zeker meer, waar het huis gestaan heeft, naar Bonkamaheerd, eene boerenplaats van ongeveer 40 bund. land, thans [illegible] van het d., schijnt oudtijds dien naam te hebben gedragen. Thans een zerkje, vroeger in den gevel van Bonkamaheerd en een ander in dat huis droegen nog het wapen van Ten-Holtee.

Bl. 713, reg. 20, *van onderen, staat:* Nyenoltwoude, *lees:* Nyenoltwolde.

Bl. 713, reg. 18, *van onderen, staat:* Oudenoltwoude, *lees:* Oudenoltwolde.

Bl. 716, reg. 13, *staat:* 1662, *lees:* 1652.

» 717, » 15 en 14, *van onderen, staat:* Johannes à Lee[illegible] *lees:* Johannes à Lauren.

Bl. 718, reg. 27, *staat:* 8 ell., *lees:* 3 ell.

» 731. In het geh. de Hesdert treft men thans slechts een kleine arbeiderswoning aan.

Bl. 750, reg. 10, *van onderen, staat:* eenen bal *lees:* eene b[illegible]

» 753, » 25, *achter de woorden*, in 14, *in te voegen:*

Voorts was het werk der bedijking verdeeld in 7 percoelen, beginnende van het W. naar het O.

Bl. 758, *achter* reg. 11, *in te voegen:*

Men telt in de Hoogebrugt 28 h. en 180 inw.

Bl. 765. Het buit. Hoogenboom wordt thans in eigendom bezeten door den Senaat der Hoogeschool te Leyden, aan welke het door Mevrouw Wyttenbach gemaakt werd, op dat de opbrengst zoude strekken tot stijving van de weduwekas der Hoogleeraren.

Bl. 766. De pold. Hoogenoot is niet bedijkt, maar *bekaad.*

» 784. De Hooglandsche-polder onder *Abcoude-a-Baumbrugge;* paalt W. aan den Groenlandsche-polder, waarmede hij voor vele jaren gecombineerd is, beslaande te zamen eene oppervlakte van 778 bund. 3 v. r. 54 v. ell. wei- en hooiland, hetwelk wordt verdeeld in drie klassen, als: 1°. Kerkeland, 2°. Hoogland, 3°. Schuurlanden, welke in evenredigheid der huurwaarde in de polderlasten betalen, en wordt door eenen schepradwatermolen, op den Amstel, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout, eenen Poldersecretaris, drie Poldermeesters, welke laatsten uit de voornaamste eigenaren worden gekozen, en eenen Penningmeester.

Bl. 789, reg. 3 en 27, staat: *Land van Putten*, lees: *Overmaas*

Bl. 789. Het wapen der gem. Hoogvliet bestaat uit drie schilden van goud, op ieder schild vijf starren.

Bl. 789 en 790, *in het art.* HOOGVLIET, heerl., *in te voegen:*

Men telt in de kom van het d. 48 h. en 290 inw.

In het jaar 1840 heeft de kerk te Hoogvliet, aanmerkelijke reparatien ondergaan, en bij die gelegenheid zijn de geschilderde glazen der vensteren vervangen.

Bl. 790, *het art.* HOOGVLIET (HET OUDE-LAND-VAN-), *aldaar lees:*

HOOGVLIET (HET OUDE-LAND-VAN-), pold. in het *Overmaas* [illegible] *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, [illegible] palende N. aan de gem. Pernis, O. en Z. aan Poortugaal, [illegible] pold. Engeland.

Digitized by Google

Deze pold., welks h. aan den dijk staan, wordt op de Maas van overtollige water ontlast, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 274 bund. 8. v. r., alles schotbaar land. Het polderbestuur bestaat uit eenen Waardsman en drie Heemraden.

Bl. 791. Onder de vroeger te Hoorwoud gestaan hebbende Predikanten verdient melding de Latijnsche en Nederduitsche Dichter Laurens Laurius, die den 28 Januarij 1672 als Predikant te Amsterdam overleed.

Bl. 830, reg. 8, *van onderen*, het eil. De Hoorn ligt niet arr. en kant. *Amsterdam*, maar arr. en 2¼ u. O. van *Haarlem*, kant. *Zaandam*.

Bl. 842, *van* reg. 1—8 *aldus te veranderen:*

De inw., die alle R. K. zijn, maken de volgende 24 par. uit, als: Baexem, Beegden, Beersel, Buggenum, Grathem, Haelen, Heel, Horne, Hunsel, Ittervoort, Kessenich, Leyeroy, Meijel, Nederweert, Neer, Neer-Itter, Ophoven, Roggel, Stamproy, Thorn, Weert en Wessem. Men telt er 24 kerken en de volgende 4 kapellen, Geystingen, Kenroy, Swartenbroek en Tongelroy. Deze par. worden bediend door 24 Pastoors en 27 Kapellanen. Men telt er 30,000 zielen, onder welke 22,000 Communikanten.

Bl. 843. De kerk in het d. Horne is aan den H. Martinus toegewijd.

» 849, reg. 16, *staat:* stat. *lees:* par.

» 849, » 17, » *Roermonde*, lees: *'s Hertogenbosch*,

» 851. *Het art.* HORST, dek., *aldus te veranderen:*

HORST, dek. in het vic. apost. van *Limburg*, bestaande uit de volgende 23 par., als: Horst, Afferden, Bergen, Blitterswijk, Broekhuyzen, Broekhuyzenvorst, Geisteren, Gennip, Grubbenvorst, Heijen, Helden, Lottum, Meerloo, Middelaar, Mook, Oirloo, Ottersum, Panningen, Sevenum, Swolgen, Venray, Wanssum en Well. Men telt er even zoo vele kerken en vier kapellen, als: te Castenray, te Leunen, te Meerlo en te Oostrum, bediend wordende door 23 Pastoors en 24 Kapellaans. Men telt er ruim 25,300 zielen, onder welke 17,000 Communikanten.

Bl. 852, reg. 3 en 4. De Pastoor van Horst is geen Deken.

» 858, *achter het art.* HOSCHEID *in te vullen:*

De kerk te Hoscheid is aan de H. H. *Engelen-Bewaarders* toegewijd.

Bl. 859, *achter* reg. 30, *bij te voegen:*

De kerk te Hostert is aan den H. Johannes toegewijd.

Bl. 865, reg. 20. De kerk in den Hout wordt door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend.

Bl. 867, reg. 19. De R. K. te Houten tellen 400 Communikanten.

» 873, *achter* reg. 27, *in te voegen:*

Men weet thans de juiste plaats niet meer aan te wijzen, waar Oud-Houwerda gestaan heeft.

Bl. 895, reg. 2, *van onderen, staat:* Het is *lees:* Het wordt gehouden voor

Bl. 905, reg. 21—16, *van onderen, aldus te veranderen:*

Het dek. van Hulst heeft steeds blijven deel maken van het bisd. van *Gent*, doch is, na den Belgischen opstand, onder den naam van Zeeuwsch gedeelte des bisdoms van Gent, bestuurd door den Vice-Superior der *Hollandsche zending*, in hoedanigheid van Bisschoppelijk Commissaris.

Bl. 907, reg. 4, *van onderen, staat:* Elsas, *lees:* Elzas

» 923, » 6, *staat:* St. Jan *lees:* St. Johannes

Digitized by Google

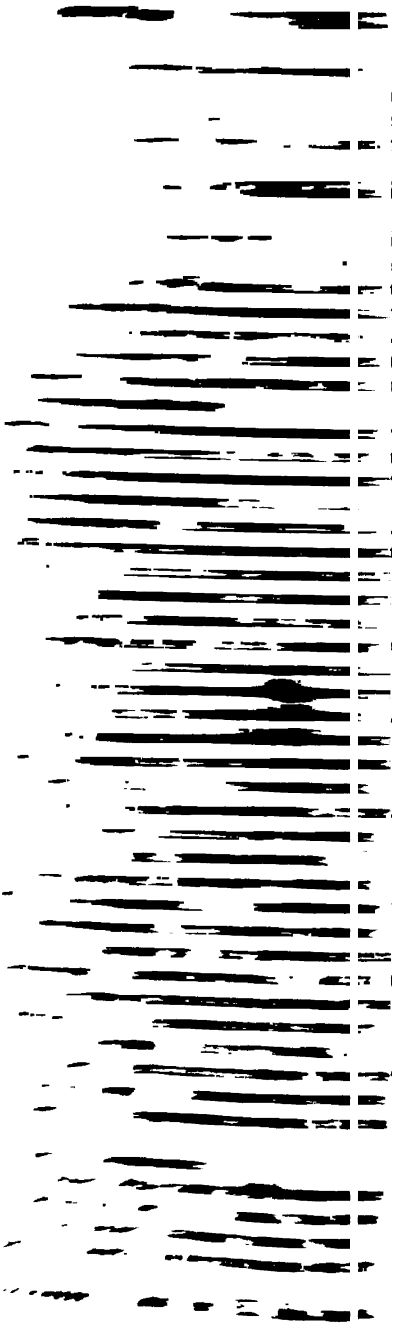

Digitized by Google

Het art. HURWENEN, *aldus te veranderen:*
EN, gem. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, Be-
, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel* (8 k. d., 21 m. k., 7 s. d.);
an de Waal, O. aan Rossum, Z. aan Kerkwijk, W. aan

bevat het d. Hurwenen, benevens het geh. Oensel.
h., bewoond door 72 huisgez., uitmakende eene bevolking
r 450 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en

die hier 250 in getal zijn, onder welke 100 Ledematen,
ne gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Zalt-Bommel*
Deze gem. is tot aan het jaar 1724 door naburige Predikan-
nd, doch in het genoemde jaar werd er beroepen Bernhardus
Oosterlitz, die tot dus ver Conrector der Latijnsche school
ommel geweest was; hij werd in 1740, wegens zwakheid ont-
en van toen af is Hurwenen weder door naburige Predikanten
tot dat het andermaal een eigen Predikant bekwam in Hen-
n der Bank, die er den 24 October 1751, met oplegging
den bevestigd werd, en in het jaar 1753 van daar naar Vu-
Dalem verroepen is. Het beroep is eene collatie van den Heer
ssum.
. K., welke 200 in getal zijn, onder welke 140 Communikan-
maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Her-*
sch, dek. van *Zalt-Bommel*, behoort, en voorheen door den
Pastoor als *Rossum* en *Herwaarden*, bediend werd, doch
het jaar 1843 eenen eigen Pastoor verkregen heeft.
heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een ge-
n 80 leerlingen bezocht wordt.
WENEN is eene heerl., die in het midden der vorige eeuw toebe-
e aan N. van Hoitema, Ontvanger van het Bommelsche kwartier,
behoorde zij aan Mr. Dominicus Snoek te Tiel, na wiens overlij-
in 1842, zij is overgegaan aan den Heer Mr. Jan Pieter Lourens
ns Zijnen, die, den 24 Maart 1844 overleden zijnde, ze aan zijne
en heeft nagelaten.
Het d. Hurwenen of Herwijnen, ook wel Harwenen of Harwijnen,
eestal echter Hurwen of Herwen genaamd, ligt 6 u. Z. W. van Tiel,
u. O. van Zalt-Bommel, aan den Waaldijk. Men telt er in de
om van het d. 53 h. en 400 inw.
De Herv. kerk, in het jaar 1640 uit het puin van de vorige opge-
bouwd, is een klein langwerpig vierkant, met eenen toren, doch
sonder orgel.
De R. K. kerk, aan de H. Maagd en Martelares Barbara toege-
wijd, is, even als de Pastoorswoning, in het jaar 1770 gebouwd.
In deze heerl. staat een oud adell. h., het Huis-te-Hurwenen
genoemd. — De kermis valt in den tweeden Woensdag in November.

Bl. 958, *achter* reg. 9, *in te vullen:*
Men heeft in het geh. Husmoven eene gemeenteschool voor dit en de
bijliggende geh., welke gemiddeld door een getal van 150 kinderen
bezocht wordt.

Bl. 958. *Het art.* HUTTEN *dus te veranderen:*
HUTTEN (DE), alleen staande huizen, onder de benaming van Maas-
heeshut, van de Ven'shut, Pastoorshut en Cachera'shut,
in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4½ u. van
V. Bsel.

Digitized by Google

Bl. 923, reg
» 923, »
» 924, »
» 946,

DERBERG
Bl. 946,
te *Zutphen*
Bl. 949,
zelfden *Al*
Bl. 951.
HUNNE

SCHANS, or
Gelderla
zijde, w
Zuiden
Zij d
ning d
vorige
ten,
hoog
berg
naa
voo
tot
gr
sc
d
s

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google